

ETKİLİ, EĞLENCELİ VE YENİLİKÇİ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Öztürk
Volkan Civelek

ETKİLİ, EĞLENCİLİ VE YENİLİKÇİ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ

Editörler: Dr. Öğr. Üyesi Fatih Öztürk - Volkan Civelek

Yayın No.: 4732

Eğitim No.: 977

ISBN: 978-625-397-046-8

E-ISBN: 978-625-397-047-5

Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Öztürk, Fatih., Civelek, Volkan.

Etkili, Eğlenceli ve Yenilikçi Sosyal Bilgiler Öğretimi / Fatih Öztürk, Volkan Civelek

1. Basım, X + 302 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-046-8

E-ISBN: 978-625-397-047-5

1. Sosyal Bilgiler Öğretimi 2. Öğrenme Alanları 3. Eğitim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1 - SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNİN DOĞASI	1
Ahmet Doğanay - Fatih Öztürk - Volkan Civelek	
Giriş.....	1
Sosyal Bilgiler Öğretiminin Hedefi.....	1
Sosyal Bilgiler Öğretiminin İçeriği.....	6
Sosyal Bilgileri Anlamanın Yolu Olarak Otantik Öğrenme.....	9
Sonuç.....	12
Kaynakça.....	12
Bölüm 2 - SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE YAŞAMA YAKINLIK	15
Muhammed Akıncı	
Giriş.....	15
Yaşama Yakınlık İlkesinin Kuramsal Temelleri.....	16
Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yaşama Yakınlık.....	18
Türkiye’de Sosyal Bilgiler Programları ve Yaşama Yakınlık İlkesi.....	20
Yaşama Yakınlık İlkesine Dayalı Öğretim Stratejileri.....	23
Sunuş Yoluyla Öğretim (Anlamlı Öğrenme) Stratejisi.....	24
Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi.....	25
Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisi.....	26
Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılabilecek Öğretim Yöntem ve Teknikleri.....	27
Sonuç.....	30
Kaynakça.....	30
Bölüm 3 - BİREY VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI	33
Serdar Malkoç - Erdi Erdoğan - İlker Kutlay	
Giriş.....	33
Birey ve Toplum Öğrenme Alanı.....	34
Temel Kavramlar.....	35
Yansıtıcı Sorgulama Yaklaşımı ve Birey ve Toplum Öğrenme Alanı.....	37
Kaynakça.....	39
Bölüm 4 - KÜLTÜR VE MİRAS ÖĞRENME ALANI	41
Cemil Cahit Yeşilbursa - Kadir Can Erbudak - Gamze Sabancı	
Giriş.....	41
Kültür ve Miras Öğrenme Alanı.....	43
Temel Kavramlar.....	43
Kültür ve Miras Öğrenme Alanı ve Yansıtıcı Sorgulama Yaklaşımı.....	49
Kaynakça.....	51
Bölüm 5 - İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER ÖĞRENME ALANI	55
Hatice Türe - Hamza Yakar - Mutlu Kürümlüoğlu	
Giriş.....	55
İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı.....	56
Temel Kavramlar.....	58
Yansıtıcı Öğrenme Yaklaşımı Bağlamında İnsanlar Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı.....	62
Kaynakça.....	64

Bölüm 6 - BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI	67
Uğur Gezer - Murat Ekiçi - Uğur Canpolat	
Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı.....	67
Temel Kavramlar	67
Yansıtıcı Düşünme Bağlamında Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı.....	70
Kaynakça	74
Bölüm 7 - ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM ÖĞRENME ALANI	77
Hayati Adalar - Hüseyin Karaaslan - Ahmet Öztürk	
Giriş.....	77
Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı	78
Temel Kavramlar	80
Yansıtıcı Öğrenme Yaklaşımı ve Sosyal Bilgilerde Ekonomi Öğretimi.....	84
Kaynakça	87
Bölüm 8 - ETKİN VATANDAŞLIK ÖĞRENME ALANI	91
Mahmut Bozkurt - Önder Eryılmaz - Nurdan Karaman	
Giriş.....	91
Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı	93
Temel Kavramlar	93
Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı ve Yansıtıcı Öğrenme Yaklaşımı	94
Kaynakça	97
Bölüm 9 - KÜRESEL BAĞLANTILAR ÖĞRENME ALANI	99
Ayşegül Pehlivan Yılmaz - Sercan Bursa - Orkun Şen	
Giriş.....	99
Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı	101
Temel Kavramlar	102
Yansıtıcı Öğrenme Yaklaşımı Temelinde Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı.....	103
Kaynakça	106
Bölüm 10 - TAMAMLAYICI DEĞERLENDİRME TEKNİKLERİ	109
Özge Bıkmaz Bilgen	
Giriş	109
Performansa Dayalı Durum Belirleme	111
Performansın Puanlanmasında Kullanılan Ölçme Araçları	112
Kontrol Listeleri.....	112
Dereceleme Ölçekleri.....	113
Dereceli Puanlama Anahtarları	113
Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı	114
Bütünsel Dereceli Puanlama Anahtarı	115
Portfolyo Değerlendirme	115
Öğrencilerin Değerlendirme Sürecine Katılması	117
Öz Değerlendirme	118
Akran Değerlendirme.....	119
Grup Değerlendirme.....	120
Sonuç	121
Kaynakça	121

Bölüm 11 - BİREY VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI ETKİNLİKLERİ	125
Erdi Erdoğan - Serdar Malkoç - İlker Kutlay	
Etkinlik 1 - Gruplarımda Altın Oran	126
Etkinlik 2 - Farklılıklarımın Varım!	133
Etkinlik 3 - Medya Elimizde	140
EK 1: Örnek Olay	145
EK 2: Veri Gazeteciliği Hazırlama Yönergesi	146
EK 3: Google Form Hazırlama Yönergesi	147
Bölüm 12 - KÜLTÜR VE MİRAS ÖĞRENME ALANI ETKİNLİKLERİ	149
Cemil Cahit Yeşilbursa - Kadir Can Erbudak - Gamze Sabancı	
Etkinlik 4 - Kültürüm Korumam Altında	150
EK 1: Dünya Kültür Mirası Listesi Türkiye	158
EK 2: Sözlü Tarih Çalışma Yaprağı	159
Ailem ve Yaşadığım Yerdeki Millî Kültürü Yansıtan Öğeleri Araştırıyorum	159
Etkinlik 5 - Anadolu Benim Yurdum	160
EK 1: Tarihsel Empati Düzeyleri	166
EK 2: Müze Gezisi Çalışma Yaprağı	168
Etkinlik 6 - Ana Yurt	169
EK 1: Belge İnceleme Çalışma Yaprağı	176
EK 2: Balık Kılçığı Diyaqramı	177
Bölüm 13 - İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER ÖĞRENME ALANI ETKİNLİKLERİ	179
Hatice Türe - Hamza Yakar - Mutlu Kürümlüoğlu	
Etkinlik 7 - Yaşadığım Çevrede İklimin Etkileri	180
EK 1: 2 Eylül 2022 Türkiye Hava Durumu Raporu Haritası, Meteoroloji Genel Müdürlüğü	186
EK 2: Haftalık Hava Durumu Raporu Çalışma Kâğıdı	187
EK 3: İklimin Etkileri Çalışma Kâğıdı	188
EK 4: İklim Konusuyla İlgili Kavram Listesi	188
Etkinlik 8 - Yaşadığım Ülkenin Dünyadaki Yeri	189
EK 1: Öğrenci ve Aile Etkinlik Yönergesi	194
Etkinlik 9 - Göç Etmek Zorunda Kalabilirsin!	196
EK 1: İnfografik: Türkiye’de ve Dünyada Göç (URL 1, 2022)	200
EK 2: Sözlü Tarih Uygulaması (URL 2, 2022)	202
Kaynakça	204
Bölüm 14 - BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI ETKİNLİKLERİ	205
Murat Ekiçi - Uğur Gezer - Uğur Canpolat	
Etkinlik 10 - Gelecekteki Dünyam	206
EK 1: Gazete Haberleri ve İlgili Görseller	213
EK 2: Smartthings Gelecek Yaşam Raporunda Yer Alan Bazı Görseller	214
EK 3: Tetikleyici Görseller	214
EK 4: Artırılmış Gerçeklik Hazırlama Yönergesi	215
EK 5: İnfografik Hazırlama Yönergesi	216
EK 6: Google Form Hazırlama Yönergesi	216
Etkinlik 11 - Bilim İnsanları	217
EK 1: Google Classroom Kullanma Yönergesi	223
EK 2: Padlet Kullanma Yönergesi	223

EK 3: Canva Kullanma Yönergesi	223
Etkinlik 12 - Teknoloji Bizi Nasıl Etkiliyor?.....	224
EK 1: Artırılmış Gerçeklik Hazırlama Yönergesi	232
EK 2: İnfografik Hazırlama Yönergesi	233
EK 3: Google Form Hazırlama Yönergesi	233
Bölüm 15 - ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM ÖĞRENME ALANI ETKİNLİKLERİ	235
Hayati Adalar - Hüseyin Karaaslan - Ahmet Öztürk	
Etkinlik 13 - Çevremdeki Ekonomik Faaliyetler	236
EK 1:Karekod ve Link Adresleri.....	241
EK 2: Etkinliklerle İlgili Yönergeler	243
Etkinlik 14 - Kaynaklarımı Doğru Kullanıyorum.....	244
EK 1: Karekodlar ve Link Adresleri.....	249
Etkinlik 15 - Hayalimdeki Meslek	251
EK 1: Karekodlar ve Link Adresleri.....	256
EK 2: SWOT Analizi Örneği ve Şablonu.....	257
Bölüm 16 - ETKİN VATANDAŞLIK ÖĞRENME ALANI ETKİNLİKLERİ	259
Mahmut Bozkurt - Önder Eryılmaz - Nurdan Karaman	
Etkinlik 16 - Kadın Gücü	260
EK 1: Örnek Bilgi Kartları.....	265
EK 2: Classtools Görseli	266
EK 3: Balık Kılçığı Tekniği.....	266
Etkinlik 17 - Demokrasinin Serüveni.....	267
EK 1: Antik Yunan'da Senato	272
EK 2: Tanzimat Fermanı.....	273
Etkinlik 18 - Ben de Varım	274
EK 1: Bulmaca	280
EK 2: Çalışma Kâğıdı	281
Bölüm 17 - KÜRESEL BAĞLANTILAR ÖĞRENME ALANI ETKİNLİKLERİ	283
Sercan Bursa - Ayşegül Pehlivan Yılmaz - Orkun Şen	
Etkinlik 19 - Ticaret Yapıyoruz	284
EK 1: Dilsiz Dünya Haritası	288
Etkinlik 20 - Eşsiz Mirasımız	289
EK 1: İnternet Haberi	294
Etkinlik 21 - Sorun Çiziyoruz.....	295
EK 1: Sorun Ağacı Şablonu	301

BÖLÜM 1

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNİN DOĞASI

Prof. Dr. Ahmet Doğanay¹
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Öztürk²
Volkan Civelek³

GİRİŞ

Sosyal bilgiler, disiplinler arası ve çok boyutlu bir derstir (Doğanay, 2002). Bu dersin yapısını ve boyutlarını, onu bir öyküye benzeterek anlayabiliriz. Öykünün konusu, insanoğlunun dünya ile ilişkisidir. Buzul çağların sona ermesiyle öykü başlar. O yüzden öykü, insan topluluğunun ortaya çıkmaya başladığı ilk anı temsil eden Göbeklitepe'ye kadar geri gider. İnsanın o günden bugüne uzanan ve geleceğe yönelen yürüyüşünde farklı toplumlarla ve çevreyle kurduğu ilişki, kültürel özellikleri, karar alma biçimleri, duygu ve düşünceleri, keşifleri ve icatları, öykünün konusunu oluşturmaktadır. Konular, zamansal diziler hâlinde ve insan yaşamıyla ilişkili olduğu oranda sosyal bilgiler öyküsünde yerini alır. Örneğin; Göbeklitepe'de ortaya çıkan o döneme ait bilgi ve bulgular, geçim kaynakları, inanışlar, zanaat, sanat, karar alma biçimleri, icatlar birbiriyle ilişkili bir şekilde sunulur. O hâlde bu öykünün yazarı ve okuyucuları, sosyal bilim disiplinlerini temel düzeyde öğrenmeli ve disiplinlerin insan yaşamıyla olan bağına dikkat etmelidir. İnsanlar, grup ve kurumlar, devletler, uluslararası kuruluşlar ise öykünün karakterlerini oluşturmaktadır. Bu karakterlerin rolleri, aldığı kararlar önemli etkilere sahiptir. Bu öykünün diğerlerinden farkı ise henüz bitmemiş olmasıdır. Nasıl ki insan toplumunun yolculuğu bitmeksizin sürmektedir, öykü de hâlen yazım aşamasındadır. Öykünün devamı, karakterlerin aldığı veya alacağı kararlara, oynadıkları rollere göre değişecektir. Bu yüzden sosyal bilgiler öyküsü; sağlıklı, barışçıl bir geleceğe dair ipuçları vermektedir.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNİN HEDEFİ

Her öykü gibi sosyal bilgiler öyküsünün de belirli bir hissesi vardır. Başka bir anlatımla bu öykünün anlatılma amacı vardır. Zira bu, bir boş vakit değerlendirme

1 Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, Adana, Türkiye, adoganay@cu.edu.tr

2 Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Rize, Türkiye, fatih.ozturk@erdogan.edu.tr

3 Fatma Nuri Erkan Bilim ve Sanat Merkezi, Rize, Türkiye, volkanhoca7@gmail.com

SONUÇ

Sosyal bilgiler dersi öğrencileri, toplumsal yaşama hazırlayan bir derstir. Bu derste öğrenciler bir yandan toplumu tanımaya çalışmakta bir yandan da çevresini daha iyi bir yere çevirmek için üstleneceği rollere hazırlanmaktadır. Dersin amaçları, dört temel boyutta özetlenebilir. Bunlar; geçmişten günümüze sosyal dünyayı anlamak, bu dünyaya (sosyal-fiziki) değer vermek, sevmek, bu dünyada etkin bir şekilde yaşamak, bu dünyayı geliştirmektir. Zira sosyal bilgiler öğretimi, öğrencilerin insanların yeryüzü ve birbirleriyle etkileşimini zaman düzleminde anlamasını sağlamalıdır. İlgili amaçlar doğrultusunda sosyal bilimlere ait içerikler ders ortamına taşınır. Sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilir. Bu yüzden antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyasal bilimler, psikoloji, din, sosyoloji ve sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden elde edilen güncel, bilimsel, sistematik ve uyumlu bilgiler sosyal bilgiler öğretiminin konusunu oluşturur. İlgili konuların sınıf ortamına getirilmesi zaman, yaş düzeyi ve diğer pedagojik ilkeler doğrultusunda düzenlenir. Bu yüzden içeriklerin belirli başlıklar hâlinde temalaştırıldığı gözlenmektedir.

Sosyal bilgilerin temel görevi bilgili, temel demokratik değerlerle donatılmış aktif vatandaşlar yetiştirmektir. Aktif vatandaşlık için bilgi ve deneyim gereklidir. O hâlde konular, bilgi düzeyinde kalmamalıdır. Sorumlu ve aktif bir vatandaş olarak yetişmesi için belirli deneyimleri kazanması gereklidir. Okul âdeta yaşamın kendisi olmalı çünkü yaşam, sosyal bilgiler için bir laboratuvardır. Sosyal bilgiler öğretimini bu anlayışla planlamak ve uygulamak için bir çok yaklaşım, yöntem ve teknik bulunmaktadır. Otantik öğrenme yaklaşımı bunlardan biridir. Bu yaklaşımda ders ve yaşam arasındaki bağlantının güçlendirilmesi ve işlerliği önemsenmektedir. Gerçek yaşamla ilişki kurma, konuyla günlük hayatın neden, nasıl ve nerede bağlantılı olduğunu gösterme veya buldurma temel hedeflerdendir. Otantik öğrenmenin sosyal bilgiler öğretimi için sunacağı katkılardan bazıları üst düzey düşünme, derinliğine bilgi, düşünce etkileşimi, okul dışı yaşamla ilişki, başarı için sosyal destektir. Böylece sosyal bilgiler öğretmenleri öğretimlerini başarılı hâle getirebilirler.

KAYNAKÇA

- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Collier Books, Macmillan.
- Doğanay, A. (2002). Sosyal bilgiler öğretimi. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.) *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 15-46). Pegem Akademi.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Çev. Ed.) Kırmızı.
- NCSS (1994). *Curriculum standards for social studies: Expectations of excellence*. Washington DC: National Council for the Social Studies.

- Newmann, F. M. & Wehlage, G. G. (1993). Five standards of authentic instruction. *Educational Leadership*, 50(7), 8-12.
- MEB (2005). Sosyal bilgiler öğretim programı. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72>
- MEB (2018). İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı. <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686>
- Mills, C. W. (2016). *Sosyolojik tahayyül*. (Ö. Küçük Çev.). Hil.
- Öztürk, F., & Yesilbursa, C. C. (2021). The story of ideal citizenship: narrative inquiry of pre-service teachers from different state universities. *Education & Science*, 46(207), 285-314.

BÖLÜM 2

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE YAŞAMA YAKINLIK

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Akıncı¹

GİRİŞ

Türk eğitim sistemi, uzun yıllar içerisinde oluşan köklü bir geleneği bünyesinde barındırmaktadır (Akyüz, 2008). Fakat eğitimsel ihtiyaçlar, güncel gelişmelere göre sürekli değişmektedir. Cumhuriyetin kuruluşunun ardından eğitim anlayışında zaman içerisinde gerçekleşen çeşitli değişiklikler söz konusudur. Bu süreçte eğitim ve öğretimden sorumlu çok sayıda kuruluş ortaya çıkmış, zaman içerisinde bu kuruluşların bir kısmı o günün eğitimsel ihtiyaçlarını karşılamadığı için kapatılmış ve yerlerine yeni ihtiyaçlar doğrultusunda başka kurumlar açılmıştır (Kilimci, 2011; Okçabol, 2005; Yıldırım ve Vural, 2014). Eğitim kurumlarındaki tüm bu değişikliklerin arkasında değişen ihtiyaçların yanında değişen eğitim anlayışının da önemli bir payı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda 2000’li yıllara gelindiğinde geleneksel eğitim anlayışının zamanın gereklerinin çok gerisinde kaldığı geç de olsa fark edilmiştir. Bu sebeple 2005 itibarıyla Türk eğitim sisteminde politik felsefe ve eğitim felsefesi bağlamında köklü değişiklikler yapılmaya çalışılmıştır (Akınoğlu, 2005). 2005’teki bu radikal değişimler sonrasında ilerlemeci eğitim felsefesini temel alan bir eğitim anlayışına geçilmesi amaçlanmıştır.

İlerlemecilik temelde pragmatist felsefeye dayanan bir eğitim felsefesidir (Ornstein vd., 2016). Eğitimde daimîci ve esasıcı düşünceye karşı bir tepki olarak gelişen ilerlemecilik, eğitim, sosyal ve siyasi meselelerde işlevselliğe odaklanan çağdaş bir reform hareketi olarak kabul edilmektedir (Ornstein ve Hunkins, 2018). Bu yönüyle bilginin işlevselliği ve gerçek yaşamda kullanılabilir bilgiye ulaşma gayreti, ilerlemeci öğretim faaliyetinde önem verilen konular olmuştur (Ellis, 2014). Öğretim faaliyetinin bu özelliği ise öğretim ilkeleri arasında yaşama yakınlık (hayatilik) ilkesi olarak ifade edilmektedir (Büyükkaragöz, 1999).

Dewey, okulun yaşama hazırlık değil bizatihi yaşamın kendisi olduğunu ifade etmiştir (Roney ve Lipka, 2021). Bu yönüyle yaşama yakınlık ilkesi, ilerlemeci anlayışı benimseyen bir eğitim sisteminin görmezden gelemeyeceği bir ilkedir. Yaşama

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rize, Türkiye, muhammed.akinci@erdogan.edu.tr

Yaşama yakınlık ilkesinin genel özellikleri dikkate alındığında Sosyal Bilgiler öğretiminde etkileşimli ve deneyime ve düşünme becerilerine dayalı öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanımı, bu ilkenin yerine getirilmesi için daha işlevsel olacaktır. Fakat bu noktada Sosyal Bilgiler öğretim programlarının uygulanmasında temel alınacak prensipleri de gözden kaçırmamak gerekir.

SONUÇ

Yaşama yakınlık ilkesi, öğretim etkinliklerinin ve ortamının düzenlenmesi sürecinde gerçek yaşam şartlarına aktarılabilir, işlevsel bilginin öğretimine önem vermektedir. Bu ilkenin ortaya çıkmasında tarihsel süreçte eğitime yönelik farklı bakış açılarının etkisi söz konusudur. Bu bağlamda ilerlemeci eğitim felsefesinin dikkate aldığı, “Okul yaşamın kendisidir.” görüşü, yaşama yakınlık ilkesinin de temelini oluşturmaktadır.

Sosyal Bilgiler öğretimi, farklı disiplinleri de içeren ve bu disiplinlerin kazandırdığı becerileri gerçek yaşamda kullanan etkin vatandaşları yetiştirmeyi amaçlayan bir alandır. Bu yönüyle hem ilerlemeci felsefenin hem de sosyal bilgilerin demokratik ve sosyal yaşama uyum vurgusunu sosyal bilgilerin etkin vatandaş yetiştirme amacıyla da görmek mümkündür. Türkiye’de Sosyal Bilgiler programları da aynı noktalara temas etmektedir. Bu açıdan öğretim sürecinde yaşama yakınlık ilkesini temel alan öğrenci merkezli strateji, yöntem ve tekniklerin kullanılması, Sosyal Bilgiler programlarının hedeflerine ulaşmada öğretmenlere katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akınoğlu, O. (2005). Türkiye’de uygulanan ve değişen eğitim programlarının psikolojik temelleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(22), 31-45.
- Akyüz, Y. (2013). *Türk eğitim tarihi-MÖ 1000-MS 2013*. Pegem Akademi.
- Akyüz, Y. (2008). Türkiye’de öğretmen yetiştirmenin 160. yılında Darülmüallimîn’in ilk yıllarına toplu ve yeni bir bakış. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 20, 17-58.
- Ausubel, D. P. (1977). The facilitation of meaningful verbal learning in the classroom. *Educational Psychologist*, 12(2), 162-178.
- Büyükkaragöz, S. (1999). *Genel öğretim metotları: Öğretimde planlama uygulama*. Beta Basım Yayım.
- Castronova, J. (2002). Discovery learning for the 21st century: What is it and how does it compare to traditional learning in effectiveness in the 21st century? *Action Research Exchange*, 1(1), 1-12.
- Coburn, W. W. (1993). Constructivism. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 4(1), 105-112.

- Demirel, Ö. (2017). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya* (25. Baskı). Pegem Akademi.
- Demirel, Ö. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri: Öğretme sanatı*. Pegem Akademi.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Collier Books, Macmillan.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. Barnes and Noble.
- Ellis, A. K. (2014). *Exemplars of curriculum theory*. Routledge.
- Farris, J. P. (2015). *Elementary and middle school social studies*. Waveland Press, Inc.
- Gültekin, M. (2017). *Program geliştirmeye ilişkin temel kavramlar*. B. Oral ve T. Yazar (Ed.), Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme içinde (s. 2-40). Pegem Akademi.
- Güven, M. ve Alan, B. (2017). Eğitim durumlarının düzenlenmesi ve değerlendirilmesi. B. Oral ve T. Yazar (Ed.). *Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme* içinde (s. 332-364). Pegem Akademi.
- Hyslop-Margison, E. J. ve Strobel, J. (2007). Constructivism and education: Misunderstandings and pedagogical implications. *The Teacher Educator*, 43(1), 72-86.
- Kilimci, S. A. (2011). *Türkiye’de öğretmen yetiştirme*. Pegem Akademi.
- Lee, H. J. (2005). Understanding and assessing preservice teachers’ reflective thinking. *Teaching And Teacher Education*, 21(6), 699-715.
- Martin, J. (2002). *The education of John Dewey: A biography*. Columbia University Press.
- MEB. (2018). Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı. 3 Ekim 2022 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx> adresinden alınmıştır.
- Mosier, R. D. (1952). Progressivism in education. *Peabody Journal of Education*, 29(5), 274-281.
- Okçabol, R. (2005). *Öğretmen yetiştirme sistemimiz*. Ütopya Yayınları.
- Ornstein, A. C. ve Hunkins, F. P. (2018). *Curriculum: Foundations, principles, and issues*. (2. Baskı). Pearson Education Limited.
- Ornstein, A. C., Levine, D. U., Gutek, G. ve Vocke, D. E. (2016). *Foundations of education*. Cengage learning.
- Ornstein, A. C. ve Levine, D. U., (2008). *Foundations of education*. Houghton Mifflin Company.
- Özdem-Yılmaz, Y. ve Bilican, K. (2020). *Discovery Learning—Jerome Bruner*. Akpan, B. ve Kennedy, T. J. (Ed.) Science Education in Theory and Practice içinde (s. 177-190). Springer.
- Perkins, D. N. ve Salomon, G. (1992). Transfer of learning. International encyclopedia of education, 2, 6452-6457.
- Rodgers, C. (2002). Defining reflection: Another look at John Dewey and reflective thinking. *Teachers college record*, 104(4), 842-866.
- Roney, K. ve Lipka, R. P. (Eds.). (2021). “School is life, not a preparation for life”: John Dewey: Democratic Practices in Middle Grades Education. IAP.
- Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim, öğrenme ve öğretim* (25. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Stake, R. E. (2013). *Responsive evaluation IV*. Alkin, M. C. (Ed.) Evaluation roots. A wider perspective of theorists’ views and influences içinde (s. 189-197). SAGE Publications, Inc.

- Stake, R. E. (2011). Program evaluation particularly responsive evaluation. *Journal of Multi-Disciplinary Evaluation*, 7(15), 180-201.
- Tok, T. N. (2021). Etkili öğretim için yöntem ve teknikler. Doğanay, A. (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (13. Baskı) içinde (s. 176-261) Pegem Akademi.
- Vallori, A. B. (2014). Meaningful learning in practice. *Journal Of Education And Human Development*, 3(4), 199-209.
- Westheimer, J. ve Kahne, J. (2004). What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American Educational Research Journal*, 41(2), 237-269.
- Weston, C. ve Cranton, P. A. (1986). Selecting instructional strategies. *The Journal of Higher Education*, 57(3), 259-288.
- Yıldırım, İ. ve Vural, Ö. F. (2014). Türkiye’de öğretmen yetiştirme ve pedagojik formasyon sorunu. *Journal of Teacher Education and Educators*, 3(1), 73-90.

BÖLÜM 3

BİREY VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Malkoç¹
Doç. Dr. Erdi Erdoğan²
İlker Kutlay³

GİRİŞ

Sosyal bilgiler dersi, 1968 yılından itibaren Türkiye’de okutulmaya başlanmış olup 1998 yılından itibaren kesintisiz olarak Türkiye’deki eğitim sistemi içinde zorunlu bir ders olarak varlığını sürdürmektedir. Son olarak 2018 yılında öğretim programı değişikliği geçiren sosyal bilgiler dersi, yedi öğrenme alanından oluşmaktadır. Bu öğrenme alanları arasında en dikkat çekenlerinden biri, “birey ve toplum” öğrenme alanıdır. Bu öğrenme alanının amacı; öğrencilerin ben ve biz olma süreçlerini sağlıklı bir biçimde analiz etmelerini sağlamaktır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Birey ve toplum öğrenme alanının içerdiği kazanımlar incelendiğinde, içeriğin, birey olma, kişisel özelliklerini tanıma, farklılıkları görünür kılma, birey-devlet ilişkisi, birey-toplum ilişkisi, toplum içindeki sorumluluk ve haklar ve iletişim ekseninde şekillendiği görülmektedir. Böylelikle öğrenme alanının sosyoloji başta olmak üzere psikoloji, sosyal psikoloji, insan hakları ve vatandaşlık gibi bilim dallarından ve çalışma alanlarından faydalandığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle birey ve toplum öğrenme alanı, insanı merkeze alan sosyal bilgiler dersinin özüne hitap etmektedir. Ulusal Sosyal Bilgiler Eğitimi Konseyi [NCSS-National Council for the Social Studies (NCSS)] sosyal bilgiler dersinin amacını, çok kültürlü ve demokratik bir toplumun üyesi olan genç bireylerin toplum yararına bilinçli kararlar almalarını sağlamak olarak belirtmiştir (NCSS, 2022). Birey ve toplum öğrenme alanı da bu amaç doğrultusunda demokratik ve bilinçli vatandaşlar yetiştirmek için öğrencilerin kişisel özelliklerini, toplum içindeki rollerini, sorumluluklarını ve haklarını bilmeleri amaçlamaktadır.

Birey ve toplum öğrenme alanında yakından uzağa ilkesi dikkate alınarak bir tasarıma gidilmiştir. Öncelikle bireyin kendini tanımasına fırsat verilmiş, ardından

1 Ankara Üniversitesi, Ankara, smalkoc@ankara.edu.tr

2 Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, erdierdogan90@hotmail.com

3 Kızılcaören Ortaokulu, Kütahya, ilker_kutlay@outlook.com

Bunu, öğrencilerin hikâyelerinde de görmemiz olasıdır. Her bir yeni değişken aslında *değişim ve sürekliliğin* evrelerini açıklamamızı sağlar. Öğrenciler -böylece- toplumsal değişme dediğimiz olguyu da fark ederler. Toplumsallaşma araçlarında yaşanan sözü-nü ettiğimiz değişme; bireyin duyma, düşünme, algılama biçimlerini de değiştirir. Bir başka deyişle “kollektif bilinci” yeniden şekillendirir.

Sonuç olarak toplumsal değişme kaçınılmazdır. Bunun farkında olmak ve “*bir arada yaşama kültürü*”ne daha fazla olumlu katkı yapmanın yollarını öğrencilerimize göstermemiz gerekir. Dolayısıyla söz konusu yansıtma becerileri, öğrencilerin topluma, tarihe ve bireyin rolüne ilişkin geniş bir *imelem* dünyası sunar.

KAYNAKÇA

- Akın M. H. (2011), *Toplumsallaşma Sözlüğü*, Çizgi Yayınevi: Konya
- Barr, R., Barth, J. L., ve Shermis, S. S. (2013). *Sosyal bilgilerin doğası* (Çev. Ed. C. Dönmez). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dewey, J. (1997). *How we think*. New York: Dover Publications, Inc.
- Doğanay, A. (2005). Sosyal bilgiler öğretimi. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (ss. 17-52). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal iş bölümü* (çev: Özer Ozankaya) Cem Yayınevi.
- Giddens, A. (2014). *Sosyoloji başlangıç okumaları*. Çev. Günseli Aksoy, İstanbul: Sav Yay.
- Heller, T. C., ve Wellbery, D. E. (1997). *Reconstructing Individualism*. California, USA: Stanford University Press.
- Honneht, A. (2021). Bireysel kimlik ve saygısızlık. (Ed. Peter Kivisto). *Sosyal teori, kökler ve dallar* içinde (ss. 713-720).
- MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354> adresinden erişildi.
- Moneva, J. C., Perolino, J. A., Jagobiao, M. C., & Ycong, S. T. (2020). Selfie and self-esteem. *Int J Soc Sci Res*, 8(2), 131-142.
- Mills, C. W. (2016). *Sosyolojik tahayyül*. Hil: İstanbul
- NCSS. (2022). What is social studies?. <https://www.socialstudies.org/about> adresinden erişildi.
- Ross, E. W., Mathison, S., ve Vinson, K. D. (2014). Social studies curriculum and teaching in the era of standardization. E. W. Ross (Ed.), *The social studies curriculum: Purposes, problems, and possibilities* içinde (ss. 25-50). Albany: State University of New York Press.
- Rousseau, J. J. (2019). *Toplum sözleşmesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Shin, Y., Kim, M., Im, C., & Chong, S. C. (2017). Selfie and self: The effect of selfies on self-esteem and social sensitivity. *Personality and Individual Differences*, 111, 139-145.
- Ünal, M.S. (2007). *Modern Toplumda Dinsel Bireycilik* (Yayınlanmış doktora tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavich, R., Davidovitch, N., & Frenkel, Z. (2019). Social Media and Loneliness--Forever Connected?. *Higher Education Studies*, 9(2), 10-21.

BÖLÜM 4

KÜLTÜR VE MİRAS ÖĞRENME ALANI

Prof. Dr. Cemil Cahit Yeşilbursa¹
Dr. Kadir Can Erbudak²
Gamze Sabancı³

GİRİŞ

Sosyal bilgiler eğitiminin amacı, vatandaş yetiştirmektir (Doğanay, 2008, s.79). 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda yetiştirilmek istenen vatandaşın özelliklerinden biri de "...Türk Milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan..." bireylerdir (URL- 1). Millî Eğitim Temel kanununa uygun olarak hazırlanan 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın özel amaçlarına bakıldığında ise "Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri; farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları" (MEB, 2018, s. 8) maddelerinin kültürel miras kavramıyla doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Dolayısı ile gerek Millî Eğitim Temel Kanunu ve gerekse sosyal bilgiler dersinin amaçlarından hareketle yetiştirilmek istenen vatandaşın özelliklerinden birinin kültürel miras farkındalığına sahip olmaktır, denilebilir. Nitekim bu amaç, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki öğrenme alanlarına da yansımıştır. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan öğrenme alanlarından biri de kültür ve miras öğrenme alanıdır. Kültür ve miras öğrenme alanının temelinde tarih disiplini olmakla birlikte kültür ve kültürel mirası ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir. Bu öğrenme alanında Türk kültürünü oluşturan temel öğelere değinilerek kültürü korumak ve geliştirmek, millî bilinç oluşturmak amaçlanmıştır. Bu şekilde, öğrencilerin bir toplumu diğer toplumlardan ayıran özellikler arasında kültürel

1 Gazi Üniversitesi, Ankara, yesilbursa@gazi.edu.tr

2 Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı, Ankara, kadircanerbudak@windowslive.com

3 Şehit Orkun Alp Arslan Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Aydın, gamzee_0689@hotmail.com

(Carr, 2006) geçmişi sorgulayarak öğrenmelerini sağlamak gerekmektedir. Bu bakımdan tarih ve kültür ile ilgili konularda öğrencilerin mantıklı kararlar vermelerini, eleştirel düşüncelerini, öğrendiklerini günlük yaşamlarına uygulamalarını sağlayacak öğrenme sürecine aktif bir şekilde dâhil olmalarına imkân verecek bir öğretim süreci planlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Y. (2006). The scope and defination of heritage: From tangible to intangible. *International Journal of Heritage Studies*, 12 (3), 292-300.
- Ashworth, G. J. (1994). From history to heritage – from heritage to identity: In search of concepts and models. In G. J. Ashworth and P. J. Larkham (Eds.), *Building a new heritage: Tourism, culture and identity in the new Europe (s. 13-30)*. Routledge.
- Aslan, Z., & Ardemagni, M. (2006). Introducing young people to the protection of heritage sites and historic cites. <http://www.iccrom.org>
- Ata, B. (2006). Sosyal bilgiler eğitimde yansıtıcı soruşturma geleneği ve oluşturmacılık yaklaşımı. *Eğitimde Çağdaş Yönelimler III: Yapılandırmacılık ve Eğitimde Yansımaları Sempozyumu*, İzmir.
- Atak, O., Tatar, S. & Tunaseli, A. (2017). Kültürel miras oluşumunda festivallerin yeri ve önemi: Fethiye müzik köyü üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1396-1409.
- Aydın, H. İ. & Urhan, F. B. (2016). Kütür Ekonomisi – Bölgesel Gelişme: TRC3 – TR61 Bölgeleri Üzenine Karşılaştırmalı bir analiz. H. İ. Aydın, B. Christiansen & E. Akgün (Eds.). *Economic development: Social & political interactions (p.51-65)*, IJOPEC Publication.
- Bal, M. S. (2011). Türkiye’de tarih öğretiminin sorunları ve çözüm yolları konusunda öğretmen adayı ve öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 371-387.
- Carr, E. H. (2006). *Tarih nedir?* (Çev. Misket Gizem Gürtürk). İletişim.
- Council of Europe. (2005). Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.10.2005. Web: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm>
- Doğanay, A. (2003). Sosyal bilgiler öğretimi. C. Öztürk & D. Dilek (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi (s.15-46)*, PegemA.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Ç.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 2008, 77-96.
- Erkenekli, M. (2013). Toplumsal kültür araştırmaları için değer merkezli bütünlük bir kültür modeli önerisi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 12(1), 147-172.
- Güvenç, B. (1994). *İnsan ve kültür*. Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (2002). *Kültürün abc’si*. Yapı Kredi Yayınları.
- Haviland, W.A. (2002). *Kültürel antropoloji*. (Çev. H. İnanç ve S. Çiftçi). Kaknüs Yayınları.
- Howard, P. (2003). *Heritage: Management, interpretation, identity*. Continuum.

- <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf?dergiKodu=8&cilt=24&sayi=281&sayfa=68&yil=2021&ay=5&yaziid=45429>
- Husbands, C., Kitson, A. & Pendry, A. (2003). *Understanding history teaching: Teaching and learning about the past in secondary schools*. Open University Press.
- Karabağ, Ş. G. (2003). Öğretilebilir ve bilişsel bir beceri olarak tarihi empati. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karışan, D., Bilican, K. & Şenler, B. (2016). Yansıtıcı sorgulamaya dayalı laboratuvar etkinliklerinin sınıf öğretmen adaylarının bilimsel süreç becerilerine etkisinin incelenmesi. *YYU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 123-145.
- Kaya, R. (2009). Tarih öğretiminin amaçları. M. Demirel ve İ. Turan (Ed.), *Tarih Öğretim Yöntemleri* (s. 69-87). Nobel.
- Kılıç, M. (2015). Türk millî bilincinin “ilkah devresi”: Balkan Savaşları. *Yeni Türkiye*, 21(68), 3394-3404.
- MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ((İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20BİLGİLER%20ÖĞRETİM%20PROGRAMI%20.pdf>
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 123-139.
- Safran, M. (2009). Türkiye’de tarih öğretimi ve meseleleri. M. Demirel ve İ. Turan (Ed.), *Tarih Öğretim Yöntemleri* (s. 7-25). Nobel.
- Şahin, M. (2019). Kültür değişimleri ve eğitim. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 458-466.
- Tahir, M. (2007). Cultural tourism and the opportunities for presentation of the ethno cultural heritage. <https://vasil7penchev.files.wordpress.com/2007/11/cultural-tourism-mumun.pdf>
- TDK. (2022). Miras. <https://sozluk.gov.tr>
- Tekeli, İ. (2000). *İlköğretim okulları ve liselerde tarih eğitimi. Tarih öğretiminin yeniden yapılandırılması atölye 1*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Tekşan, K. & Kanık Uysal, P. (2017). Millî bilinç geliştirme niteliğine sahip bilgilendirici çocuk edebiyatı eserleri. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(12), 530-549.
- URL-1. Millî Eğitim Temel Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>
- URL-2. <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>
- URL-3. <https://www.iienstitu.com/blog/milli-kultur-ogeleri-nelerdir>
- URL4. <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=77KRuelIjkmbiWauFm-vJUxEe?dergiKodu=8&cilt=24&sayi=281&sayfa=68&yil=2021&ay=5&yaziid=45429>
- URL-5. <https://1-www.voki.com/>
- URL-6. <https://learningapps.org/>
- Usta Gezer, S. (2014). *Yansıtıcı sorgulamaya dayalı genel biyoloji laboratuvarı etkinliklerinin fen bilgisi öğretmen adaylarının laboratuvar kullanımı yeterlik algıları, eleştirel düşünme eğilimleri ve bilimsel süreç becerileri üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.

- VanSledright, B. A. (2002). Fifth graders investigating history in the classroom: results from a researcher-practitioner design experiment. *The Elementary School Journal*, 103(2), Special Issue: Social Studies, 131-160.
- Vella, Y. (2005). Creating on site activities for school children; an action research project. *Journal of Maltese Education Research*, 3(2), 23-32.
- Yarema, A. E. (2002). A decade of debate: Improving content and interest in history education. *The History Teacher*, 35(3). p. 389-399.
- Yıldız, Ö. (2003). Türkiye’de tarih öğretiminin sorunları ve çağdaş çözüm önerileri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 181-190.

BÖLÜM 5

İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER ÖĞRENME ALANI

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Türe¹

Doç. Dr. Hamza Yakar²

Mutlu Kürümlüoğlu³

GİRİŞ

İlkokul düzeyinde okutulan hayat bilgisi dersi ile ilkokul ve ortaokul düzeyinde okutulan sosyal bilgiler dersine yönelik oluşturulan öğretim programlarında farklı disiplinlerin yanında coğrafya disiplinine ait içeriğe baskın bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Hayat bilgisi dersi kapsamında coğrafya eğitimi açısından “insan, doğa ve toplum” ile ilgili temel konular ağırlıktadır. Coğrafi becerilerin de verildiği hayat bilgisi dersinin devamı niteliğinde olan sosyal bilgiler dersinde de coğrafya eğitimi, belirli bir sistematik içinde “insanlar, yerler ve çevreler” öğrenme alanı kapsamında devam etmektedir (Kızılcıoğlu, 2006, s. 93).

Sosyal bilgiler dersi, öğretim programlarının temelinde bireyin içinde yaşadığı topluma karşı duyarlı ve sorumlu vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen, disiplinler arası bir ders olma özelliğine sahiptir (Sever, 2015, s. 3). Bu ders kapsamında verilen etkin vatandaşlık eğitimi ile sosyalleşen bireyler, sosyal bilgiler dersi sayesinde toplumun aktif bir üyesi olarak toplum içerisinde karşılaşılabilecek olan sorunlara çözüm üretmeye yönelik beceriler edinir (Çelikkaya, 2017). Ülkemizde uygulanmakta olan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, ABD’de uygulanan ve NCSS (Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi) tarafından hazırlanan sosyal bilgiler programından model alınmış olup öğretim programının ana omurgasını oluşturan 10 temadan birisi de “insanlar, yerler ve çevreler” öğrenme temasıdır (Açıkalın, 2017, s.17). Ülkemizdeki program geliştirme uzmanları tarafından, Türk eğitim sistemi ile Türk toplumunun yapısını ve ihtiyaçlarını dikkate alınarak, bu 10 temanın bazıları aynı isimle bazılarının isimleri değiştirilerek ve sayısı azaltılarak, “öğrenme alanları” oluşturulmuştur. Yapılandırmacı eğitim felsefesine dayalı olarak geliştirilen 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile meydana gelen en önemli değişikliklerden birisi, “öğrenme

1 Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, haticeTURE@anadolu.edu.tr

2 Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, hmzyakar@gmail.com

3 Pınarbaşı Yatılı Bölge Ortaokulu, Kayseri, dnmnutlu@gmail.com

yerler ve çevreler öğrenme alanına yönelik konuların öğretiminde, yansıtıcı öğrenmeye yönelik etkinliklere yer verilmesi sonucunda öğrencilerin karşılaştırma yapmasına, eleştirel biçimde sorgulamasına, gözlem yapmasına, yaşadığı çevrede meydana gelen olayların yaşamına yansımalarını öğrenmesine katkılar sağlayacaktır. Bu bakımdan yansıtıcı öğrenme yaklaşımının insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanı kapsamında yer alan bilgi, beceri ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasına önemli katkılar sağlayabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, M. (2017). *Araştırmaya dayalı sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Arıbaş, K. (2007). Türkiye’de yerleşme. H. Yazıcı ve M. K. Koca (Ed.). *Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği* (ss. 188-221). Ankara: Pegem.
- Atasoy, E. (2006). *Çevre için eğitim çocuk doğa etkileşimi*. Bursa: Ezgi.
- Bekdemir, Ü. (2007). Türkiye’nin nüfusu. H. Yazıcı ve M. K. Koca (Ed.). *Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği* (ss. 155-187). Ankara: Pegem.
- Çelikkaya, T. (2017). Pedagojik formasyon alan tarih öğretmen adaylarının öğretim teknolojisi ve materyal tasarımı dersine ilişkin görüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(25), 20-52.
- Doğanay, H. (1993). *Coğrafya’da metodoloji genel metodlar ve özel öğretim metodları*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Güner, İ. (2007). Türkiye’nin coğrafi konumu sınırları ve jeopolitiği. H. Yazıcı ve M. K. Koca (Ed.). *Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği* (ss. 1-38). Ankara: Pegem.
- Kan, Ç. (2006). Etkili sosyal bilgiler öğretimi arayışı. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 14(2), 537-544.
- Kızılçaoğlu, A., Taş, H., & Taş, H. İ. (2007). İlköğretim ikinci kademede coğrafya eğitimi ve öğretimi: Öğrenme alanları ve kazanım boyutu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (16), 93-108.
- MEB [Millî Eğitim Bakanlığı], (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretim programları*. www.mufredat.meb.gov.tr sayfasından erişilmiştir.
- Ocak, M. A. ve Topal, A. D. (2013). Öğretimde yeni yaklaşımlar ve bilişim teknolojileri öğretimi. S. Şahin (Ed.). *Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi özel öğretim yöntemleri I-II*, ss.139-171. Ankara: Pegem.
- Öztürk, F. Z. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının ilköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanlarına ilişkin özyeterlik düzeylerinin incelenmesi*, (Doktora tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Pollard, A. (2005). *Reflective teaching*. (2nd edition). London: Continuum.
- Sarıgül, O. (2021). Yaşantımızın vazgeçilmez araçları: Haritalar. H. Koç, ve A. Ergün (Editörler), *Bilginin görsel ifadesi: Haritalar* (ss. 1-32). Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, H. H. ve Yasak, Ü. (2007). Türkiye’nin jeomorfolojik özellikleri. H. Yazıcı ve M. K. Koca (Ed.). *Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği* (ss. 68-77). Ankara: Pegem.

Urhan, E. (2019). *5. sınıf sosyal bilgiler dersi insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanı kavramlarının öğretimine yönelik bir eylem araştırması* (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

İnternet Kaynakları

Türk Dil Kurumu. (2022). *Büyük Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>

BÖLÜM 6

BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Gezer¹

Dr. Öğr. Üyesi Murat Ekiçi²

Uğur Canpolat³

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana bilimsel ve teknolojik gelişmeler, insanlıkla birlikte gelişimini sürdürmüştür. İnsanlığın ilk dönemlerinde oldukça yavaş ilerleyen bu gelişimler, birikimli ilerlemenin de etkisiyle, yaşadığımız zaman diliminde büyük bir hız kazanmıştır. Teknoloji, toplum içinde yaşam biçimimizi belirleyen en önemli faktör hâlini almıştır. Bir örnek olarak akıllı telefonlarımızı düşündüğümüzde, yaşamımız için akıllı telefonların olmazsa olmaz hâle geldiğini söyleyebiliriz. İnsan ve toplum yaşamını çepeçevre sarmış durumda olan teknolojinin odağında, insan ve toplum olan sosyal bilgiler dersinin konusu olması bir gerekliliktir. Teknolojinin toplumsal yaşamdaki etkisi, üstünlükleri ve olumsuz yönleri, sosyal bilgiler dersinin ve özellikle bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanının üzerinde durduğu temel konulardır.

Bu bağlamda kitabımızın bu bölümünde öncelikle öğrenme alanına ilişkin bilim, teknoloji, toplum, yenilikçilik, girişimcilik, telif ve patent gibi temel kavramlar açıklanmıştır. Sonrasında; yansıtıcı düşünme bağlamında bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanının nasıl ele alınması gerektiği, teknolojiden de yararlanılarak öğrenme alanı kapsamında ne tür etkinlikler yapılabileceği açıklanmıştır.

BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI

Temel Kavramlar

Bilim, “belli bir değeri ve belli alt türleri olan bir tür bilgiyi (nesnel bilgi) üretme, gerekçelendirme ve ifade etme etkinliği” olarak tanımlanmaktadır (Sarıtaş, 2021, s. 2). TDK’ya (2022) göre ise bilim, “evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya

1 Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat, ugur.gzr@gmail.com

2 Muş Alparslan Üniversitesi, Muş, m.ekici@alparslan.edu.tr

3 Koldere Şehit Mehmet Burhan Ortaokulu, Manisa, ugurhoca35@gmail.com

KAYNAKÇA

- Acun, R. (1998). *Bilim, Bilgi Teknolojisi ve Türkiye*. Ankara Milli Kültürler ve Küreselleşme Yayınları.
- Adler, S. A. (2010). *National curriculum standards for social studies : a framework for teaching, learning, and assessment / developed by National Council for the Social Studies, Task Force*, Susan A. Adler, chair. National Council for the Social Studies.
- Aras, B. (2020). *Ortaokul öğrencilerinin inovatif (yenilikçi) düşünme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Ata, B. (2022). Giriş. B. Ata, (Ed.), *Bilim, Teknoloji ve Sosyal Değişme* (s. 7-9) içinde. Pegem Akademi.
- Bauchspies, W. K., Croissant, J. & Restivo, P. (2006). *Science, Technology and Society: A Sociological Approach*. Avustralya: Blackwell Publishing.
- Cebe, R. ve Suçin, H. (2014). Fikir ve sanat eserleri kanununun kısa tarihçesi ve eser üreticileri açısından önemi. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 2(1), 120-127.
- Çelik, A. (2018). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin dijital ürünlerle ilgili telif hakları konusundaki farkındalık düzeylerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Çelikkcan, Ş. (2010). *Sosyal bilgiler dersi bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanının aktif öğrenme yöntemleri ile işlenmesinin öğrencilerin akademik başarısına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çepni, S., Ayvaci, H.Ş. ve Bacanak, A. (2009). *Fen Eğitimine Yeni Bir Bakış: Bilim, Teknoloji ve Toplum*. Trabzon Celepler Matbaacılık.
- Dinç, E. ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Journal of Social Studies Education Research*, 1(1), 17-49.
- Doğan, H. ve Aktan, V. (2018). Girişimcilikle ilgili temel kavramlar ve tarihsel gelişimi. H. Doğan, D. Kutukız ve I. Arıkan Saltık (Ed.), *Yenilikçilik ve girişimcilik* (s. 1-34) içinde. Gazi Kitabevi.
- Druin, A. (2009). *Mobile technology for children: Designing for interaction and learning*. Elsevier Inc.
- Ekiçi, M. ve Öztürk, F. (2021). Akıl ve zeka oyunları ile yenilikçi düşünme. (M. Ekiçi ve F. Öztürk (Ed.), *Akıl ve zeka oyunları ile beceri öğretimi* (s. 115-138) içinde. Pegem Akademi Yayınları.
- Ersozlu, Z. N. ve Kazu, H. (2011). İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde uygulanan yansıtıcı düşünmeyi geliştirme etkinliklerinin akademik başarıya etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 141-159. <https://dergipark.org.tr/pub/uefad/issue/16693/173511>
- Gür, H. (2008). Öğretmen eğitiminde yansıtıcı düşünme. İ. H. Demircioğlu (Ed.), *Aday öğretmenler için okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması* (s. 185-195) içinde. Anı Yayıncılık.

- Martorella, P. H. (1997). Technology and the social studies or: Which way to the sleeping giant? *Theory and Research in Social Education*, 25(4), 511-514.
- McNeill, W. H. (2002). *Dünya tarihi*. (A. Şenel, Çev.). İmge Kitabevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>
- National Council for the Social Studies (NCSS). (1994). *Expectations of excellence: Curriculum standards for the social studies*. Washington, D.C.
- NCSS. (2022, Temmuz 21). Science, Technology, and Society. <https://www.socialstudies.org/national-curriculum-standards-social-studies-chapter-2-themes-social-studies#8> adresinden 21 Temmuz 2022 tarihinde alınmıştır.
- Öztürk, F. (2020). Yenilikçi düşünme becerisi. T. Çelikkaya ve H. Yakar (Ed.), *Konu ve beceri temelli sosyal bilgiler öğretimi* (s. 436-469) içinde. Nobel Yayıncılık.
- Sadler, T. D., & Zeidler, D. L. (2005). Patterns of informal reasoning in the context of socioscientific decision making. *Journal of Research in Science Teaching*, 42(1), 112-138. <http://dx.doi.org/10.1002/tea.20042>
- Sarıtaş, D. (2021), Bilim felsefesi ve bilimsel bilgi. A. Meydan ve A. Durmaz (Ed.), *Sosyal değişim sürecinde bilim, teknoloji ve toplum* (s. 2-16) içinde. Pegem Akademi.
- Taggart, G. L. & Wilson, A. P. (1998). *Promoting Reflective Thinking in Teachers: 44 Action Strategies*. USA: Corwin Press.
- Titiz, T. (1998). *Genç girişimcilere öneriler*. İnkılap Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu. (2022). *Türk Dil Kurumu sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Patent Enstitüsü. (2020). Patent, faydalı model, marka, tasarım bilgilendirme broşürü. <https://webim.turkpatent.gov.tr/file/c97c36d3-c24c-442f-859e-ae98e8fe9685?download> adresinden 12.10.2022 tarihinde alınmıştır.
- Uygun, K. ve Çetin, T. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde yansıtıcı düşünme uygulamalarının akademik başarı ve tutuma etkisi. *Researcher*, 2(2), 50-72.
- Whitworth, S. A., & Berson, M. J. (2002). Computer technology in the social studies: An examination of the effectiveness literature (1996- 2001). *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 2(4), 471-508.

BÖLÜM 7

ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM ÖĞRENME ALANI

Doç. Dr. Hayati Adalar¹
Arş. Gör. Hüseyin Karaaslan²
Ahmet Öztürk³

Son ırmak kurduğunda, son ağaç yok olduğunda,
son balık tutulduğunda; beyaz adam
paranın yenmeyen bir şey olduğunu anlayacak.

Kızılderili Atasözü

GİRİŞ

Hayatımızda aldığımız her kararda ekonomik bir yön bulunduğu için, ekonominin nasıl işlediğini öğrenmek oldukça önemlidir. Günümüzde meydana gelen ekonomik, politik veya toplumsal olayları kavrayabilmek için asgari seviyede bile olsa ekonomi bilgisine ihtiyaç duyarız (Yıldırım, Taşdemir, Yıldırım ve Yıldırım, 2019). Asgari bir ekonomi bilgisinin sağlanması ise eğitimle mümkündür. Akhan (2015, s. 374) eğitimle ekonomi ilişkisine dair, bireylerin kıt kaynaklar arasında akılcı seçim yapmalarının eğitimle mümkün olduğunu, bu yolla kalkınmanın sağlanacağını ileri sürmektedir. Ayrıca yapılan çok sayıda deneysel araştırmada iyi ekonominin iyi eğitime, iyi eğitimin de iyi ekonomiye sebep olacağı vurgusu oldukça manidardır. Yıldırım (2019), bireylerin hem içinde bulunduğu karmaşık ekonomik sistemi tanıyabilmesi hem de bu sistem içinde bilinçli kararlar verebilmesi için ekonomi eğitiminin oldukça önemli bir konu olduğunu ifade etmektedir.

Ekonomi eğitimiyle ilişkili olarak en çok tartışılan konulardan biri de ekonomi eğitiminin herkes için gerekli olup olmadığı ve bu eğitimin hangi yaş aralığında verileceğidir. Bu tartışmalar ışığında ortaya çıkan yaygın görüş ekonomi eğitiminin herkes için gerekli olduğu ve mümkün olduğunca erken yaşlarda bu eğitimin verilmeye başlanması gerekliliğidir (Yıldırım, 2018). Erken yaşlarda ekonomi eğitimi denildiğinde akla sosyal bilgiler dersi gelmektedir. Ülkemizde mevcut öğretim programları incelendiğinde bu konuda en önemli sorumluluğun sosyal bilgiler dersine atfedildiği söylenebilir. Adalar'a

1 Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, adalarhayati@gmail.com

2 Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, huseyinkaraaslan@sdu.edu.tr

3 Akdeniz Üniversitesi, Antalya, ahmett.ozturk96@gmail.com

bütçe konusunda öğrencilerden bütçe oluşturmayı alışkanlık hâline getirmeleri beklenmektedir. Aynı şekilde tasarruf etme ve kaynakları bilinçli kullanma noktasında da öğrencilerin öz düzenleme becerilerini aktif kullanmaları gerekmektedir. Bu sayede öğrenciler hem kendi eylemlerini kendi istekleri ile gerçekleştirecek hem kendi eylemlerine yönelik yansıtma ve sorgulama yapabileceklerdir.

Alan bilgisini öğrenme: Öğrencilere alan bilgisini öğretmeden önce öğretmenin iyi bir hizmet öncesi eğitimden geçmiş olması gerekmektedir. Henning ve Lucey (2017), ilköğretim öğretmenlerinin gereken alan bilgisini öğrenmelerinin finansal eğitim sürecinin önemli bir bölümünü temsil ettiğini ileri sürmektedir. Türkiye’de ise özellikle YÖK (2018) tarafından sosyal bilgiler öğretmenliği programları için geliştirilen müfredatta ekonomiyle ilgili derslerin sadece seçmeli kategoride bulunması bu durum için bir dezavantaj teşkil etmektedir. Buna paralel olarak Adalar ve Ata (2021b), Türkiye’de finansal okuryazarlık eğitiminin yaygınlaşması için pek çok gösterge olmasına rağmen öğretmen yetiştirme müfredatından ekonomi dersinin kaldırılmış olmasının düşündürücü olduğunu belirtmişlerdir. Ancak müfredat geliştirme konusunda yetkinin sonrasında eğitim fakültelerine bırakılmış olması (YÖK, 2020) bu dezavantajın giderilmesi için bir fırsat doğurmuştur. Alan bilgisi konusunda iyi yetişmiş bir öğretmen, özellikle ekonomi konusunda kavram yanlışlarının önüne geçebilecek, ekonominin karışık bir konu alanı olmadığı konusunda öğrencilerde tutum geliştirebilecektir. Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanı ekonomiye ilişkin kavramlar ve beceriler açısından zengin bir öğrenme alanıdır. Öğretmenlerden beklenen hem bu kavram ve becerilere hâkim olması hem de bunları yansıtıcı sorgulama geleneği ile beraber kullanabilmesi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adalar, H. & Ata, B. (2021a). Alanla ilişkilendirilmiş finansal okuryazarlık eğitimi modelinin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının finansal okuryazarlıkları ve finansal tutumlarına etkisi. *Journal of History School*, 52, 2266-2304.
- Adalar, H. & Ata, B. (2021b). Farklı ülkelerde yürütülen finansal okuryazarlık eğitimleri ve sosyal bilgiler öğretim programlarına yansımaları. R. Turan ve H. Akdağ (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar – iv* içinde (s. 1-44). Ankara: Pegem.
- Adalar, H. (2019a). Finansal okuryazarlık. B. Aksoy, B. Akbaba ve B. Kılcan (Ed.), *Sosyal bilgilerde beceri eğitimi* içinde (s. 149-182). Ankara: Pegem.
- Adalar, H. (2019b). Sosyal bilgiler öğretmen eğitiminde finansal okuryazarlık ve öğretimi: bir model önerisi. [Doktora tezi]. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Adalar, H. (2020). Sosyal bilgiler öğretiminde ekonomi ve finansal okuryazarlık eğitimi. S. Şimşek (Ed.), *Sosyal bilgiler eğitimi* içinde (s. 311-345). Ankara: Anı.
- Akbaba, B. (2021). Bilişim teknolojileri, sosyal bilgiler ve materyal tasarımı. B. Akbaba, E. Yeşiltaş ve E. Erdoğan (Ed.), *Sosyal bilgilerde bilişim teknolojileri destekli materyal geliştirme* içinde (s. 1-24). Ankara: Pegem.

- Akhan, N., E. (2010). *İlköğretim sosyal bilgiler öğrencilerinde ekonomi okuryazarlığının durumu ve geliştirilmesi*. [Doktora tezi]. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Akhan, N. E. (2013). Ekonomi okuryazarlığı. E. Gençtürk, K. Karatekin (Ed.), *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar* içinde (s. 77-112.). Ankara: Pegem.
- Akhan, N., E. (2015). Sosyal bilgilerde ekonominin yeri ve önemi. R. Turan & K. Ulusoy (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri* içinde (s. 374-389). Ankara: Pegem.
- Akyüz, K. C., Gedik, T., Akyüz, İ. & Yıldırım, İ. (2010). Rize ilindeki lise ve üniversite öğrencilerinin girişimcilik yeteneklerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 233-246.
- Ata, B. (2006). Sosyal bilgiler eğitiminde yansıtıcı soruşturma geleneği ve oluşturmacılık yaklaşımı. Eğitimde Çağdaş Yönelimler III: “Yapılandırmacılık ve Eğitimde Yansımaları Sempozyumu, Özel Tefvik Fikret Okulları. 29 Nisan 2006. İzmir.
- Atkinson, A. & Messy, F. A. (2012). Measuring financial literacy: results of OECD/ International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No: 15. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/measuring-financial-literacy_5k9csfs90fr4-en
- Ayverdi, İ. (2008). *Misalli büyük Türkçe sözlük (3 o-z)*. İstanbul: Kubbealtı.
- Barış, S. (2016). Finansal okuryazarlık ve bütçeleme davranışı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *TESAM Akademi Dergisi*, 3(2), 13-38.
- Bayazıt Hayta, A. (2011). *Aile finans sistem ilişkileri*. Ankara: Gazi.
- Baytekin, (2011). *Öğrenme öğretim teknikleri ve materyal geliştirme*. Ankara: Anı.
- Council for Economic Education. (2013). National standards for financial literacy. <https://www.councilforeconed.org/wp-content/uploads/2013/02/national-standards-for-financial-literacy.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Çakırer, M. A. (2019). *Finansal okuryazarlık*. Bursa: Ekin.
- Çetin, T. & Karaaslan, H. (2019, Ekim). Sosyal bilgiler öğretim programının finansal okuryazarlık bağlamında incelenmesi. 8. *Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu bildirileri*, 332-338.
- Doğan, M. (2013). Doğan Büyük Türkçe sözlük. Ankara: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür.
- Eğilmez, M. (2018). *Örneklerle kolay ekonomi*. İstanbul: Remzi.
- Er, T. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının finansal okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Erkılıç, A. (2019). *Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ve matematik ders başarıları arasındaki ilişki*. [Yüksek lisans tezi]. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Eroğlu, S. & Deveci, H. (2021). Ortaokul öğrencilerinin girişimcilik düzeyleri ile girişimcilik becerisinin sosyal bilgiler dersinde kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3) , 1190-1211.
- Eryüzlü, H. (2021). *Herkes için genel ekonomi*. Ankara: Seçkin.
- Evirgen, Ö. F., Özkan, J. ve Öztürk, S. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabı* (5. Sınıf), <https://ders.eba.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.

- Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutçu, M., Özerdoğan, P. ve Aygün, S. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabı* (7. Sınıf), <https://ders.eba.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Gürler, A. Z. (2018). *Genel ekonomi*. Ankara: Nobel.
- Güvenç, H. (2016). Lise öğrencileri için finansal okuryazarlık ölçeği geliştirme çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 847-863.
- Güvenç, H. (2017). Öğretim programlarımızda finansal okuryazarlık. *İlköğretim Online*, 16(3), 935-948.
- Henning, M. B. & T. A. Lucey (2017). Elementary preservice teachers' and teacher educators' perceptions of financial literacy education, *The Social Studies*, 108(4), 163-173.
- Hisrich, R. D. and Peters, M. P. (1992). *Entrepreneurship: Starting, developing, and managing a new enterprise*. Homewood, IL: McGraw-Hill/Irwin.
- Karaaslan, H. (2020). *Ortaokul öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kılcan, B. ve Ergür, Ş. (2019). Finansal tutum ölçeğinin (FTÖ) geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Gelecek vizyonlar dergisi*, 3(3), 58-67. <http://dx.doi.org/10.29345/futvis.83>.
- Köroğlu, H. (2021). *Ortaokul öğrencilerinin finansal okuryazarlık becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi]. <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kyza, E., Golan, R., Reiser, B. J., Edelson, D. C. (2002). Enabling group self-regulation in inquiry-based science using the Progress Portfolio tool. In Stahl, G. (ed.) *Computer support for collaborative learning foundations for a CSCL community. Proceedings of CSCL 2002*, Colorado, USA (January 7-11, 2002), p. 227-236. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Mazur, E. (2019). *Akran öğretimi kullanıcı el kitabı*. (Çev. Ed. Ö. Oktay ve R. Çapan). Ankara: Pegem.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 4,5,6 ve 7. sınıflar)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2005). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- OECD. (2012). PISA 2012 financial literacy framework. <http://www.oecd.org/finance/financial-education/PISA2012FrameworkLiteracy.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Sarıgül, H. (2019). *A'dan z'ye finansal okuryazarlık*. İstanbul: Der.
- Şayan, N. ve Yakut, S. (2022). Ortaokul öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi: Çanakkale merkez örneği. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 23-35.
- Tarhan, M. (ed.) (2019). *Girişimcilik pedagojisine giriş*. Ankara: Pegem. DOI 10.14527/9786052416921.
- Tarhan, M. & Kılıç, F. (2017). Sosyal bilgiler eğitiminde girişimcilik becerisinin kazandırılmasına yönelik kaynaklar bibliyografyası. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1974-1993.

- Tarhan, M. (2021). Perceptions of pre-service teachers regarding entrepreneurship education: A metaphoric study. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 8(2), 61-75.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TÜBA (2011). *Türkçe bilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tüysüz, S. (2021). *İlkokul sosyal bilgiler ders kitabı* (4. sınıf). Ankara: Tuna.
- Uzunöz, A., Aktepe, V. ve Özağaçhanlı, Z. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tasarruf değerine ilişkin metaforik algıları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 36-51.
- Way, W. L., & Holden, K. (2009). Teachers' background and capacity to teach personal finance: Results of a national study. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(2), 64-78.
- Weng, T. S. (2018). A new method in teaching financial management to students. *International Journal of Information and Education Technology*, 8(9), 616-622.
- Yetişensoy, O. ve Değirmenci, Y. (2021). Sosyal bilgilerde kavram öğretiminin tarihsel gelişimi. R. Sever (Ed.), *Sosyal bilgiler eğitimde kavram öğretimi içinde* (s. 23-38). Ankara: Pegem.
- Yıldırım (2019). Sosyal bilgiler ve ekonomi. İ. H. Demircioğlu, S. Kaymakçı ve E. Demircioğlu (Ed.), *Türkiye'de sosyal bilgiler eğitimi araştırmaları el kitabı içinde* (s. 231-264). Ankara: Pegem.
- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. ve Yılmaz, M. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabı* (6. Sınıf), <https://ders.eba.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Yıldırım, G. (2018). Ekonomi ve dünyayı okumak: sosyal bilgilerde ekonomi öğretimi. A. F. Ersoy ve H. Karaduman (Ed.), *Sosyal bilgilerde güncel okumalar 1 içinde* (s. 135-158). Ankara: Anı.
- Yıldırım, K., Taşdemir, M., Yıldırım, S. ve Yıldırım, Z. (2019). *Makroekonomi*. Ankara: Seçkin.
- YÖK. (2018, 30 Mayıs). Yeni öğretmen yetiştirme lisans programları. <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari> adresinden erişilmiştir.
- YÖK. (2020, 18 Ağustos). “Yeni YÖK” üniversitelere yetki devrine devam ediyor... <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/egitim-fak%C3%BCltelerine-yetki-devri.aspx> adresinden erişilmiştir.
- Zimmerman, B. J. (1989). A social cognitive view of self-regulated academic learning. *Journal of Educational Psychology*, 81(3), 329-339.

BÖLÜM 8

ETKİN VATANDAŞLIK ÖĞRENME ALANI

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Bozkurt¹

Doç. Dr. Önder Eryılmaz²

Nurdan Karaman³

GİRİŞ

Vatandaşlık kavramının Yunan şehir devletleriyle başlayan serüveni, zaman içerisinde çok fazla değişime ve dönüşüme uğramıştır. O dönemde, hür ve erkek bireylerin ticaret yapma ve yönetime katılması biçiminde algılanan vatandaşlık (Öztürk, İbrahimoğlu & Yıldırım, 2019), bugün kişisel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getiren, toplumsal yaşama ulusal ve küresel düzeyde katılım sağlayan ve toplumsal sorunların çözümünde yer alan birey ile ilişkilendirilmektedir (Westheimer & Kahne, 2004). Bu anlamda vatandaşlık, bireyin kendisiyle ilgili tercihler yapabilmesi ve toplumsal süreçlerde etkin bir rol almasını gerektirmektedir.

Sosyal bilgiler eğitiminde vatandaşlık eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında çok kültürlü, etkili, etkin, küresel, kozmopolit, kültürler arası vatandaşlık gibi birtakım kavramlaştırmalara gidildiği görülmektedir (Dower, 2022; Kymlicka, 2020; Osler & Starkey, 2003; Marinetto, 2003; Wagner & Byram, 2017; Banks, 2003). Her bir vatandaşlık eğitimi kavramlaştırması da vatandaşlığın baskın bir boyutuna önem atfetmektedir. Örneğin, kozmopolit vatandaşlık kavramı denilince vatandaşlığın daha çok, *dünyada yaşanan savaşlar, iklim vb. olaylar sonucunda yaşanan göçlerle farklı millet ya da ırktan insanların oluşturduğu çeşitliliklerin bir arada yaşayabilmesine* (Osler & Starkey, 2003) vurgu yapılırken kültürler arası vatandaşlığın bu süreçteki kültürel değişim/dönüşüme vurgu yaptığı ifade edilebilir (Wagner & Byram, 2017). Bununla birlikte etkin vatandaşlık ile ilgili alanyazından anlaşılan ise topluma hizmet uygulamaları (Jerome, 2011), politik katılım (Marinetto, 2003), sivil toplum kuruluşları (STK) ile toplumsal yaşama doğrudan katılım (Ersoy, 2014; Çakmaklı, 2015) ile ilişkilendirildiği görülmektedir.

1 Sinop Üniversitesi, Sinop, m4hmutbozkurt@gmail.com

2 Amasya Üniversitesi, Amasya, onder.eryilmaz@gmail.com

3 Dr. Hilmi Güler Bilim ve Sanat Merkezi, Ordu, Karaman.nurdan@hotmail.com

bilgileri bilmelerinin değil aynı zamanda içselleştirerek yaşamlarında uygulayabilmelerinin amaçlandığı açık bir şekilde görülmektedir. Etkin vatandaşlık öğrenme alanındaki kazanımlara ilişkin değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin programdaki kazanımları sağlıklı biçimde kazanabilmeleri için yansıtıcı düşünme becerisine sahip olmaları, yansıtıcı düşünme becerisinin işe koşulması gerekmektedir. Çünkü kazanımlardaki ifadeler ve amaçlananları yansıtıcı düşünme becerisi büyük ölçüde karşılamaktadır.

Sonuç olarak etkin vatandaştan beklenen özellikler ve SBDÖP'deki etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan açıklamalar ve kazanımlar, yansıtıcı düşünme becerisinin bu öğrenme alanının sağlıklı biçimde kazandırılması için oldukça önemli bir beceri olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin, öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerilerini geliştirecek öğretim yöntem, teknik ve etkinliklere yer vermesi; SBDÖP'nin amaçlarına ulaşılmasını kolaylaştıracak, öğrencilerin Türk millî eğitim sisteminin genel amaçlarında belirtilen vatandaşlık özelliklerine sahip olmalarına önemli katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Banks, J. A. (2003). Teaching literacy for social justice and global citizenship. *Language Arts*, 81(1), 18.
- Çakmaklı, D. (2015). Active citizenship in Turkey: Learning citizenship in civil society organizations. *Citizenship Studies*, 19(3-4), 421-435.
- Dere, İ. (2019). Demokratik katılım. İ. Acun (Ed.). *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi* içinde (ss.101-123). Ankara: Pegem Yayınları.
- Dinç, E. & Keçe, M. (2015). Demokratik Katılım Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 177-207.
- Dinç, E. (2019). Demokrasi. İ. Acun (Ed.). *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi* içinde (ss.61-83). Ankara: Pegem Yayınları.
- Dower, N. (2022). *An Introduction to Global Citizenship*. Edinburgh: Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.1515/9781474467834>
- Ersoy, A.F. (2013). An analysis of social studies textbooks in Turkey: From national citizenship to global citizenship. *International Journal of Progressive Education*, 9(3), 137-153.
- Ersoy, A.F. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının etkin vatandaşlık deneyimleri: Sivil toplum kuruluşları örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 65-88.
- Gibson, R., & Cantijoch, M. (2013). Conceptualizing and Measuring Participation in the Age of the Internet: Is Online Political Engagement Really Different to Offline? *The Journal of Politics*, 75(3), 701-716.
- Hébert, Y. M., & Sears, A. (2001). *Citizenship education*. New Brunswick: Canadian Education Association.

- İnce, B. (2012). Citizenship education in Turkey: Inclusive or exclusive. *Oxford Review of Education*, 38(2), 115-131.
- Jerome, L. (2012). Service learning and active citizenship education in England. *Education, Citizenship and Social Justice*, 7(1), 59-70.
- Keser, F., Akar, H., & Yıldırım, A. (2011). The role of extracurricular activities in active citizenship education. *Journal of Curriculum Studies*, 43(6), 809-837.
- Kymlicka, W. (2020). Multicultural citizenship. In *The New Social Theory Reader* (pp. 270-280). London: Routledge.
- Marinetto, M. (2003). Who wants to be an active citizen? The politics and practice of community involvement. *Sociology*, 37(1), 103-120.
- Osler, A., & Starkey, H. (2003). Learning for cosmopolitan citizenship: Theoretical debates and young people's experiences. *Educational Review*, 55(3), 243-254.
- Öztürk, C., İbrahimoglu, Z. & Yıldırım, G. (2019). Giriş, Öztürk, C., İbrahimoglu, Z. & Yıldırım, G. (Ed.), *Kuramsal Temeller ve Güncel Tartışmalar Işığında 21. Yüzyılda Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi içinde* (1-10). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Pestoff, V. (2009). Towards a paradigm of democratic participation: Citizen participation and co-production of personal social services in Sweden. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 80(2), 197-224.
- QCA. (1998). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools: Final report of the advisory group on citizenship (the Crick report)*. London: QCA.
- Schmidt, M.G. (2002). Political performance and types of democracy: Findings from comparative studies. *European Journal of Political Research*, 41, 147-163.
- Sel, B. (2021a). A Meta-synthesis study for researches on citizenship education within the scope of social studies course in Turkey *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 14(3), 323-351.
- Sel, B. (2021b). Çocuklukta politik toplumsallaşma ve politik işlevlerin gelişimi: sosyal bilgiler dersi açısından bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (43), 576-599.
- Wagner, M., & Byram, M. (2017). Intercultural citizenship. *The international encyclopedia of intercultural communication*, 1-6.
- Westheimer, J., & Kahne, J. (2004). What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American Educational Research Journal*, 41(2), 237-269.
- Yıldız, M. (2020). İnsan hakları. Merey, Z. (Edt.), *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi içinde* (1-19). Ankara: Pegem Yayıncılık.

BÖLÜM 9

KÜRESEL BAĞLANTILAR ÖĞRENME ALANI

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Pehlivan Yılmaz¹

Doç. Dr. Sercan Bursa²

Orkun Şen³

GİRİŞ

Pek çok araştırma ve yayında vurgulandığı gibi küreselleşme olgusu, günümüzün önemli konularından biridir. Bilim ve teknolojinin getirmiş olduğu yenilikler ve dünyada yaşanan hızlı ve karşı konulamaz değişimle küresel ölçekte düşünmek, küresel bağlantı ve bağımlılıkları arttırmak bir gereklilik hâlini almıştır. Nitekim, karşılıklı bağıllık ve bağımlılık sonucunda, bugün dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir durum ya da olay başka bir yerin kaderini de etkileyebilmektedir (Lim, 2008; Shahzad, 2006).

Değişimin bu denli hızlı yaşandığı, alışkanlıkların ve yerel/kültürel değerlerin bu kadar hızlı terk edilebildiği bir dönemde, bireyin şüphesiz en büyük ihtiyacı eğitim olmuştur (Standish, 2014). Çünkü, değişen toplum ihtiyaçları öğretme-öğrenme süreçlerindeki yaklaşım ve teorileri de farklılaştırmış (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018) ve bireyin gerçek hayata uyum sağlaması ve yeni toplumsal düzenin kendisinden beklentilerini karşılayabilmesi için bu süreçleri öğrenmesi gerekmiştir.

Günümüz dünyasında eğitim, bilgiyi üreten, elde ettiği bilgiyi aktif ve işlevsel olarak kullanabilen, eleştirel, yaratıcı ve yansıtıcı düşünebilen, problem çözebilen ve empati kurabilen küresel, yetkin, aktif, duyarlı ve katılımcı vatandaşlar yetiştirmeyi gerekli kılmaktadır (Akçay, 2003; MEB, 2018). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) gibi dünya eğitim sisteminin yapılanmasında ön planda olan kuruluşlar da bireylerin değişen dünyaya uyum sağlayarak bilgiyi edinme, kullanma ve öğrenmeyi öğrenme süreçlerini geliştirebilmek için yeni eğitim politikaları ve programlarına ihtiyaç duyulduğunun altını çizmişlerdir (Dere ve Uçar,

1 Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, aysegulpehlivan@anadolu.edu.tr,

2 Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, sercanbursa@anadolu.edu.tr

3 Uzman Öğretmen, Mimar Sinan Ortaokulu, Eskişehir, orkunsen87@gmail.com

2021c)

Görsel 2’de de görüldüğü üzere, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında verilen küresel bağlantılar, öğrenme alanında yer alan “İnsanları Nasıl Tanıyoruz?” konusunda da farklı kültürlerden bireylere yönelik sürdürülen kalıp yargı ve ön yargılara ilişkin açık uçlu yansıtıcı sorulara yer verilmiştir.

Bu bölümün devamında, 5, 6 ve 7. sınıf ortaokul sosyal bilgiler dersinin “küresel bağlantılar” öğrenme alanında yer alan kazanımlar doğrultusunda hazırlanmış yansıtıcı yaklaşım odaklı etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, M. (2017). *Araştırmaya dayalı sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akçay, R. C. (2003). Küreselleşme, eğitimsel yoksulluk ve yetişkin eğitimi. *Millî Eğitim Dergisi*, 159, 67-78.
- Alp, S., & Taşkın, Ş. Ç. (2008). Eğitimde yansıtıcı düşünmenin önemi ve yansıtıcı düşünmeyi geliştirme. *Millî Eğitim Dergisi*, 178, 311-320.
- Amulya, J. (2004). *What is reflective practice?* Center for Reflective Community Practice, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA.
- Aslan, S. (2016). Küreselleşme olgusunun sosyal bilgiler eğitimine etkileri. *Harran Maarif Dergisi*, 1(1), 11-23.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 61-82.
- Banks, J. A. (2004). Introduction: Democratic citizenship education in multicultural societies. J. A. Banks (Ed.), in *Diversity and citizenship education: Global perspectives*. San Francisco: Jossey-Bass, An Imprint of Wiley.
- Castle, S. (2004). Migration, Citizenship, and education. J. A. Banks (Ed.), in *Diversity and citizenship education: Global perspectives*. San Francisco: Jossey-Bass, An Imprint of Wiley.
- Çalık, T. & Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-66.
- Dere, İ., & Uçar, A. (2020). Küresel bağlantılar öğrenme alanının sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımalarının incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 34(2), 212-240.
- Erden, M. (2000). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Alkım Yayınevi.
- Ersözlü, Z. N. (2008). *Yansıtıcı düşünmeyi geliştirici etkinliklerin ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersindeki akademik başarılarına ve tutumlarına etkisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Gedik, H., Akhan, N. E., & Kılıçoğlu, G. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimleri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 113-130.

- Genç, B. (2004). The nature of reflective thinking and its implications for in-service teacher education. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 235-243.
- Günel, E. (2016). Türkiye’de küresel bakış açısının sosyal bilgiler eğitimine kaynaştırılması: Sosyal bilgiler öğretmen adayları. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TO-JQI)*, 7(4), 440-461.
- Günel, E., & Pehlivan, A. (2015). Examining the citizenship and democracy education textbook and curriculum in terms of global education. *Journal of Social Studies Education Research*, 6(1), 123-171.
- Güvenç, Z. (2012). *Sınıf öğretmenlerinin duygusal zekâları ile yansıtıcı düşünme becerileri arasındaki ilişki*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Hayır-Kanat, M., Çelik, K., & Bali, M. (2021). Konu içeriği ve öğrenme etkinlikleri açısından 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6(1), 165-185.
- Kan, Ç. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde küresel vatandaşlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 25-30.
- Karadağ, M. (2010). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yansıtıcı düşünme düzeylerinin incelenmesi (Şanlıurfa ili örneği)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Körükçü, M. & Şahingöz, M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin küresel bağlantılar öğrenme alanına yönelik tutumlarının incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 66-85.
- Lim, C. P. (2008). Global citizenship education, school curriculum and games: Learning Mathematics, English and science as a global citizen. *Computers and Education*, 51(3), 1073-1093.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (1998). İlköğretim okulu sosyal bilgiler dersi öğretim programı. *Tebliğler Dergisi*, 2487, 530-568.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi (4-5. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2021a). *Sosyal bilgiler ders kitabı (5. sınıf)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2021b). *Sosyal bilgiler ders kitabı (6. sınıf)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2021c). *Sosyal bilgiler ders kitabı (7. Sınıf)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sağlam, M., Vural, L., & Akdeniz, C. (2011). Küreselleşmenin Türkiye’deki ilköğretim sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında görülen yansımaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 1-15.

- Semerci, N. (1999). *Kritik düşünmenin mikro öğretim dersinde eleştiri becerisini geliştirmeye etkisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Shahzad, A. (2006). What is globalization- historical background. *Jadavpur Journal of International Relations*, 10(1), 204–212.
- Standish, A. (2014). What is global education and where is it taking us? *The Curriculum Journal*, 25(2), 166-186.
- Yazıcı, H. & Koca, K., (2008). Sosyal bilgiler öğretimi programı, Bayram Tay ve Adem Öcal (Ed.). *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 22-35), Ankara: Pegem.

TAMAMLAYICI DEĞERLENDİRME TEKNİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özge Bıkmaz Bilgen¹

GİRİŞ

Eğitim sistemi; girdi, süreç, çıktı ve değerlendirme gibi dört ögeden oluşmaktadır. Değerlendirme; sistemin diğer öğelerinin kontrolünü sağlayan, eksiklerin görülmesi ve giderilmesine yardımcı olan ögedir (Demirel, 2007). Ölçme sonuçlarının bir ölçüt ile karşılaştırılıp değer yargısına varma süresi olarak tanımlanan değerlendirme (Baykul, 2000); tanılama, biçimlendirme ve düzey belirleme gibi amaçlara yönelik olarak yapılmaktadır (Tekin, 2009). Değerlendirmenin sonunda varılan değer yargısının doğruluk düzeyi, değerlendirmenin temeli olan ölçme sonuçlarının doğruluğuna bağlıdır. Bu bağlamda, eğitim sistemi içerisinde yer alan ölçme sonuçlarının geçerlik ve güvenilirlik gibi önemli birtakım nitelikleri taşıması gereklidir (Tekin, 2009).

Eğitim sisteminin değişip gelişmesiyle sistem içerisindeki değerlendirme ögesinin de değiştiği görülmektedir. Son yıllarda öğretmenlerin merkezde olduğu, sadece öğrenme ürünlerin dikkate alındığı, ezbere dayanan öğretim sonunda başarının önemsendiği eğitim sisteminden uzaklaşarak, öğrencilerin süreçte aktif olduğu, öğrenme ürünün yanında öğrenme sürecinin de dikkate alındığı, gerçek yaşam durumlarında kullanılabilen bilgi ve becerilerin öğrenciler tarafından oluşturulduğu bir sistem anlayışına doğru gidilmektedir. Eğitim sisteminin genelindeki değişim, değerlendirme ögesine de yansımaktadır.

Değerlendirme, günümüzde, sadece öğretmenlerin sürecin merkezinde olduğu geleneksel anlayıştan ziyade öğrencinin merkeze alındığı bir yapıdadır. Geleneksel anlayışta yazılı yoklamalar, sözlü yoklamalar, doğru-yanlış testleri, kısa cevaplı testler, çoktan seçmeli testler, eşleştirme testleri gibi ölçme araçları kullanılmaktadır (Oosterhof, 2003). Geleneksel anlayışta değerlendirme öğretme-öğrenme sürecinden ayrı olarak öğrenme ürünlerinin yoklandığı, belirli bir zaman diliminde ve genellikle tüm öğrencilere aynı soruların yöneltildiği bir anlayışla

¹ Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, ozgebikmaz@adu.edu.tr

SONUÇ

Sonuç olarak yapılandırmacı yaklaşıma dayalı ölçme ve değerlendirmede öğrencilerin süreçte aktif olmasını sağlayan performans değerlendirme, portfolyo değerlendirme, öz değerlendirme, akran değerlendirme, grup değerlendirme gibi tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarından yararlanılmalıdır.

Öğretmenler, öğrencilerin değerlendirme sürecine katılımını sağlayarak onların sorumluluk almasına katkıda bulunmalıdır. Süreçte kullanılan ölçme ve değerlendirme yaklaşımları öğrencilere ve velilere tanıtılmalı, örnek uygulamalar yapılmalı, sürecin nasıl ilerleyeceğine ilişkin eğitimler verilmelidir. Öğretmenlerimizin bu süreçteki rehberliklerine katkı sağlamak adına çeşitli hizmet içi eğitimlerle, kurslarla destek sağlanmalı ve bu tür yaklaşımların tanıtılmasına ilişkin bilgilendirilmeli, öğretmen ve öğretmen adaylarına doğru örneklerle geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edecek ölçme uygulamaları konusunda rehberlik edilmeli, velilere ve öğrencilere yaklaşımların temel anlayışları anlatılmalıdır (Gelbal ve Kelecioğlu, 2007, Kutlu, Doğan ve Karakaya, 2009).

KAYNAKÇA

- Airasian, P. W. (1994). *Classroom assessment*. McGraw-Hill.
- Alıcı, D. (2014). Öğrenci performansının değerlendirilmesinde kullanılan diğer ölçme araç ve yöntemleri. S. Tekindal (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. (4. Baskı) içinde (s 132-171). Pegem Akademi
- Bahar, M., Nartgün, Z., Durmuş, S. ve Bıçak, B. (2015). *Geleneksel-tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme öğretmen el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Baykul, Y. (2000). *Eğitim ve psikolojide ölçme: klasik test teorisi ve uygulaması*. ÖSYM.
- Boud, D. (1995). *Enhancing learning through self assessment*. Kogan Page.
- Bıkmaz Bilgen (2020). Performans değerlendirme. N. Doğan (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. (2. Baskı) içinde (s 182-214). Pegem Akademi
- Demirel, Ö. (2007). *Eğitimde program geliştirme*. (10. Baskı). PegemA Yayıncılık
- Gelbal, S. ve Kelecioğlu, H. (2007). Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yöntemleri hakkındaki yeterlik algıları ve karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 135-145.
- Johnson, R. L., Penny, J. A., ve Gordon, B. (2009). *Assessing performance: designing, scoring, and validating performance tasks*. New York.
- Kutlu, Ö., Doğan, D. C. ve Karakaya, İ. (2009). *Öğrenci başarısının belirlenmesi: Performansa ve portfolyoya dayalı durum belirleme*. Pegem Akademi
- McMillan, J. H. (2015). *Sınıf içi değerlendirme: Etkili ölçütlere dayalı etkili bir öğretim için ilke ve uygulamalar* (A. Arı, Çev. Ed.). Eğitim Yayınevi.

- Mertler, C. A. (2001). Designing scoring rubrics for your classroom. *Practical Assessment Research and Evaluation*, 7(25).
- Nitko, A. J., ve Brookhart, S. M. (2011). *Educational assessment of students*. MA: Pearson/ Allyn & Bacon
- Oosterhof, A. (2003). *Developing and using classroom assessments*. Pearson: Florida State University
- Russell, M. K., ve Airasian, P. W. (2012). *Classroom assessment: Concepts and applications* (7th ed.) (pp. 249-299). New York, NY: McGraw-Hill
- Tekin, H. (2009). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. (19. Basım). Yargı Yayınevi.
- Yakar, L. (2020). Tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme teknikleri III. N. Doğan (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. (2. Baskı) içinde (ss. 286-269). Pegem Akademi.

BİLİM FELSEFESİ

Bir Disiplinin Türkiye'ye Giriş
(1860-1933)

Vural Başaran - Remzi Demir

BİLİM FELSEFESİ Bir Disiplinin Türkiye'ye Girişi (1860-1933)

Vural Başaran - Remzi Demir

Yayın No.: 4737
Beşeri Bilimler / Felsefe: 194
ISBN: 978-625-397-055-0
E-ISBN: 978-625-397-054-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Editör: İnan Kalaycıoğulları -inankalayci@gmail.com
Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Başaran, Vural, Demir, Remzi.

BİLİM FELSEFESİ Bir Disiplinin Türkiye'ye Girişi (1860-1933) / Vural Başaran, Remzi Demir

1. Basım, VI + 162 s., 13,5x19,5 cm. Kağıt ve dizin var.

ISBN: 978-625-397-055-0

E-ISBN: 978-625-397-054-3

1. Bilim Felsefesi 2. Türkiye'de Bilim Felsefesi 3. Salih Zeki

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@atlaskitap.com - **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezir, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Giriş	1
--------------------	---

Birinci Bölüm

Bilimsel Bilgi Algısının Dönüşümü	9
--	---

1.1. Hoca Tahsin Efendi ve Haeckelci Evrimin Türkiye'ye Girişi.....	9
1.2. Gelenbevîzâde Ahmet Tevfik Efendi ve Tarihte Yöntem.....	14
1.3. Münif Paşa ve Bilimcilik.....	16
1.4. Mehmed Said Bey ve Bilimlerde Teori ile Pratiğin İlişkisi.....	19
1.5. Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa ve Gözlemin Bilimdeki Rolü	22
1.6. Mehmed Şakir Paşa ve Deneysel Fizyolojinin Türkiye'ye Girişi.....	24

1.7. Ali Sedad Bey ve Matematiksel Önermelerin Yapısı	30
---	----

İkinci Bölüm

Bilimsel Yöntem Tartışmaları	35
2.1. İbrahim Edhem (Dirvana) ve Descartes'ın Metodunun Osmanlılara Girişi	35
2.2. Salih Zeki Bey ve Çağdaş Bilim Felsefesinin Doğuşu	38
2.2.1. <i>Felsefe-i İlmîyye</i> ve Salih Zeki.....	40
2.2.2. Salih Zeki Bey'de Sosyal ve Beşerî Bilimlerin Durumu.....	57
2.2.3. Poincaré'nin Türkiye'ye Girişi.....	62
2.2.4. Salih Zeki Bey ve Mantık.....	73
2.2.5. Salih Zeki Bey'in Kazandırdıkları yahut Salih Zeki Bey İçin Bir Sonuç	76
2.3. İzmirli İsmail Hakkı Bey ve Metodolojisi.....	85
2.4. Ziya Gökalp ve Plüralist Bilim Anlayışı.....	89

Üçüncü Bölüm

Felsefe Öğretileri ve Bilim Anlayışları	105
3.1. Subhi Edhem Bey ve <i>Fen Adamları</i>	105
3.2. Sâti Bey ve Bilimin Pragmatikliği Meselesi	117
3.3. Baha Tevfik - Ahmet Nebil ve Materyalizmin Türkiye'de Yaygınlaşması.....	120
3.4. Mehmet İzzet Bey ve Felsefi İdealizm.....	132

3.5. Orhan Sadeddin ve Bilgi Kuramı Olarak Felsefe	137
3.6. Pozitivizm ve Uzlaşıcılık Arasında Hatemî Senih (Sarp).....	140
Sonuç	147
Kaynakça	151
Dizin	159

Kaynakça

- Ağaoğlu, Ahmed. *Ziya Gökalp Türk Düşünce Tarihindeki Yeri*. Editör Remzi Demir. İstanbul: Lotus Yayınevi, 2020.
- Akın, Adem. *Münif Paşa ve Türk Tarihindeki Yeri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2014.
- Akın, Adem, ve Remzi Demir. “Münif Paşa’nın Bilimlerin Değeri ve Çeşitlerine İlişkin İki Makalesi”. *Düşünen Siyaset*, sy 16 (2002): 187-208.
- Anar, Suat. “Ziya Gökalp Sosyolojisi”. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokalp-ziya#4-sosyolojisi>.
- Ateş, Mustafa. “Baha Tevfik’in Hayatı, Eserleri ve Felsefi Düşünce Yapısı”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, sy 2 (2017): 331-48.
- Aydın, Hasan. “Hatemi Senih Sarp’ın ‘İlmin Felsefi Kıymeti’ Adlı Makalesi Üzerine”. *Bilim ve Gelecek*, sy 46 (Aralık 2007): 74-78.
- Baha Tevfik. *Biraz Felsefe*. Editör Ali Utku ve Kemal Kahramanoğlu. Konya: Çizgi Kitabevi, 2019.
- Barreau, Hervé. *Epistemoloji*. Çeviren İsmail Yerguz. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1990.

- Başar, Hatice. “Sâti Bey ve Eğitimle İlgili Görüşleri”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 1, sy 2 (01 Nisan 2003): 47-67.
- Başaran, Vural. “Bilim ve Teknoloji İlişkinine Dair Tarihsel Bir Perspektif”. *Üniversite Araştırmaları Dergisi* 4, sy Özel Sayı (30 Aralık 2021): 30-35. doi:10.32329/uad.992911.
- Bayraktar, Levent. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Felsefe*. Ankara: Aktif Düşünce Yayıncılık, 2016.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Editör Ahmet Kuyaş. 21. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Bertrand, Alexis. *Mebadi-i Felsefe-i İlmîyye*. Editör Ebubekir Demir. Çeviren Salih Zeki. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2020.
- Bolay, S. Hayri. “Zorunsuzluk Doktrininde Tabiat Kanunlarının Mahiyeti Yeri ve Önemi”. *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy 5 (1982): 167-85.
- Boutroux, Emilé. *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*. Çeviren Hasan Kâtipoğlu. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1997.
- . *Natural Law in Science and Philosophy*. Çeviren Fred Rothwell. New York: The Macmillan Company, 1914.
- Brown, James Robert. “Bilim Felsefesinin Dünü Bugünü”. İçinde *Bilim Felsefesi*, çeviren Ebubekir Demir, 17-28. Ankara: Fol Yayınları, 2020.
- Büchner, Louis. *Mâdde ve Kuvvet*. Editör Kemal Kahramanoğlu ve Ali Utku. Çeviren Baha Tevfik ve Ahmed Nebil. Konya: Çizgi Kitabevi, 2012.
- Cevizci, Ahmet. “Mutlak”. İçinde *Felsefe Sözlüğü*, 611-12. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Coşkun, Abdurrahman. “Matematiğin Bütün Temel Alanlarıyla İlgilenen Son Evrenselci: Henri Poincaré”. *Bilim ve Teknik*, Aralık 2010, 104-6.
- Çakan, Harun. “Osmanlı Düşünce Hayatında Bilimsel Materyalizm’in Etkisi: Materyalizm Kavgası”. *Kebikeç*, sy 48 (2019): 151-74.
- Demir, Remzi. *Bilim ve Felsefe*. İstanbul: Lotus Yayınevi, 2016.
- . *Bilim ve Toplum*. Ankara: Lotus, 2017.
- . “Gelenbevizâde Ahmed Tevfik Efendi ve Hamîdetü’l-Usûl Adlı Risalesi”. *Dört Öge*, sy 18 (2020): 129-65.

- . *Philosophia Ottomanica*. C. 3. 3 c. Ankara: Lotus Yayınevi, 2007.
- . “Subhi Edhem Bey’in Bilim Tarihi ve Bilim Felsefesi Bilinci”. *Bilim ve Ütopya*, sy 139 (2006): 52-57.
- . “Yeni Episteme’nin Benimsenmesi Sürecinde Salih Zeki Bey”, Salih Zeki, Hikemiyât (içinde), Editör Ali Utku, Konya: Çizgi Kitabevi, 2022.
- Demir, Remzi, ve İnan Kalaycıoğulları, ed. *Bilim Ne İmiş? Devrimler Çağında Bilim Antolojisi 1908-1938*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.
- Demir, Remzi, ve Çiğdem Özbay. “Ali Sedad Bey’in İkmâl-i Temyiz’i”. *Dört Öge*, sy 11 (2017): 39-41.
- Demir, Remzi, ve Bilal Yurtoğlu. “Sunuş”. İçinde *Vahdet-i Mevcûd: Bir Tabî’at Âliminin Dîni*, 7-17. Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.
- . “Unutulmuş Bir Osmanlı Düşünürü Hoca Tahsîn Efendi’nin Târîh-i Tekvîn Yâhûd Hilkat Adlı Eseri ve Haeckelci Evrimciliğin Türkiye’ye Girişi”. *Nûsha* 1, sy 2 (2001): 166-96.
- Demirhan Erdemir, Ayşegül. “Türk Tıp Tarihinde 19. Yüzyılda ve Cumhuriyet Döneminde On iki Türk Hekimi ve Bazı Sonuçlar”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 122, sy 241 (2019): 281-92.
- Doğan, Cem. “Doğu ile Batı Arasında Bir Türk Filozofu: Ahmed Midhat Efendi’nin Hayatı ve Bilimsel/Felsefi Düşünceleri Üzerine”. *EKEV Akademi Dergisi*, sy 56 (2013): 191-216.
- Dölen, Emre. *Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1920*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Duran, Recep. “Mehmet Tâhir Münif Paşa, Hayatı, Felsefesi”. *Erdem* 2, sy 6 (1986): 801-50.
- Einstein, Albert. “İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog’un Önsözü”. Çeviren Metin Sitti. *Bilim ve Mühendislik*, sy 3 (1991).
- Engels, Friedrich. *Doğanın Diyalektiği*. Çeviren Arif Gelen. Ankara: Sol Yayınları, 1979.
- Etker, Şeref. “Salih Zeki Bey - Üç Boyutlu Bir Biyografi İçin”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7, sy 1 (2005): 137-54.
- Findikoğlu, Fahri Z. *Claude Bernard ve Şakir Paşa*. İstanbul: Türkiye Harsî ve İctimaî Araştırmalar Derneği, 1962.

- Gillies, Donald. *Yirminci Yüzyılda Bilim Felsefesi: Dört Ana Tema*. Çeviren Melis Tuncel. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018.
- Gökalp, Ziya. "Muhtelif İlim Telakkileri". *Yeni Mecmua* 2, sy 46 (1918): 382-85.
- Gökdoğan, Melek Dosay, ve İrem Aslan. "Matematik Bilimlerinde Yöntem". *Dört Öge*, sy 7 (01 Haziran 2015): 23-32.
- Gültekin, Abdurrazzak, ve M. Cüneyt Kaya. "İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün Unutulmuş Bir Hocası: Orhan Sadeddin Hayatı, Eserleri ve Felsefe Anlayışı". *Felsefe Arkivi*, sy 45 (17 Nisan 2019): 1-28.
- Haeckel, Ernst. *İnsânın Menşe'i Nesl-i Beşer: İnsanın Kökeni*. Editör İnan Kalaycıoğulları ve İsmail Dinçarslan. Çeviren Ahmet Nebil. Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Hanıoğlu, M. Şükrü. "Felsefesiz Bir Toplumun Felsefe Olmayan Felsefesinin İlmihali: Madde ve Kuvvet". İçinde *Madde ve Kuvvet*, kitap editörü Louis Büchner, 19-33. editör Kemal Kahramanoğlu ve Ali Utku, çeviren Baha Tevfik ve Ahmed Nebil. Konya: Çizgi Kitabevi, 2012.
- Hatemî Senih Sarp. "Bilimin Felsefî Kıymeti". İçinde *Bilim Ne İmiş? Devrimler Çağında Bilim Antolojisi 1908-1938*, editör Remzi Demir ve İnan Kalaycıoğulları. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.
- Hoca Tahsin Efendi. *Târîh-i Tekvîn Yâhûd Hilkat*. İstanbul, 1310.
- İbrahim Edhem (Dirvana). "Hayatım". İçinde *Usûl Hakkında Nutuk*, editör Ali Utku ve Kemalettin Kuzucu, 9-22. Konya: Çizgi Kitabevi, 2005.
- İsmail Hakkı İzmirli. *Metodoloji*. Çeviren Refik Ergin. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2016.
- Kahya, Esin. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Deneysel Fizyolojinin Kuruluşu". *OTAM Dergisi*, sy 2 (1991): 127-40.
- Kalaycıoğulları, İnan. "Ahmed Nebil ve İnsanın Menşe'i". *Bilim ve Ütopya*, sy 267 (2016): 81-84.
- . "Subhî Edhem ve Lamarckizm Adlı Eseri". *Dört Öge*, sy 4 (2013): 79-119.
- Karaböcek, Can. "Türk Düşüncesinde Büchner Etkisi Ya da 'Felsefenin Sefâleti'". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, sy 22 (2012): 159-72.

- Katipoğlu, Hasan. “Emile Boutroux’da Din Felsefesinin Dayandığı Temel Fikirler ve Ana Çizgileriyle Din Felsefesi”. İçinde *Çağdaş Felsefe’de İlim ve Din*, kitap editörü Emilé Boutroux, XIII-XXXI. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Koç, Emel. “Klasik Materyalizm ve Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi ve İlk Yansımaları”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 2 (01 Aralık 2009): 75-96.
- Köz, İsmail. “Aristoteles Mantığı ile Felsefe-Bilim İlişkisi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLIII, sy 2 (2002): 355-74.
- . “Modern Türk Düşüncesinde Mantık Çalışmaları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43, sy 1 (2002): 135-69.
- Losee, John. *Bilim Felsefesine Tarihsel bir Giriş*. Çeviren Elif Böke. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2001.
- Mehmed Said. “Nazarî ile Amelî Beyninde Olan Cihet-i Vahdet”. İçinde *Osmanlı Düşüncesi: XIX. Yüzyılda Bilim, Felsefe ve İdeoloji Antolojisi*, editör Remzi Demir ve İnan Kalaycıoğulları, 61-70. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.
- Mehmet Emin (Erişirgil). “Emile Boutroux ve Felsefesi-I”. *Dergâh* 2, sy 18 (Kânûn-ı Sân 1338): 58-87.
- . “Emile Boutroux ve Felsefesi-II”. *Dergâh* 2, sy 19 (Kânûn-ı Sân 1338): 99-100.
- Mehmet İzzet. “Yöntem Kavgası”. İçinde *Bilim Ne İmiş?*, editör Remzi Demir ve İnan Kalaycıoğulları. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.
- Nye, Mary Jo. “The Boutroux Circle and Poincaré’s Conventionalism”. *Journal of the History of Ideas* 40, sy 1 (1979): 107-20. doi:10.2307/2709262.
- Orhan Sadeddin. “Felsefe Nedir?” İçinde *Felsefe Ne İmiş? Devrimler Çağında Felsefe Antolojisi (1908-1938)*, editör Remzi Demir ve İnan Kalaycıoğulları, 9-16. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.
- Poincaré, Henri. *Bilim ve Hipotez*. Çeviren Fethi Yücel. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
- . *Bilim ve Metot*. Çeviren H.R. Atademir ve S. Ölçen. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

- . *Bilimin Değeri*. Çeviren Fethi Yücel. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
- Salih Zeki. *Mizân-ı Tefekkür*. İstanbul: Kanaat Matbaası, 1913.
- Saraç, Celâl. *Salih Zeki Bey: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Kızıl Elma Yayınları, 2001.
- Sâtu Bey. “Bilimde Menfaatperestlik”. İçinde *Bilim Ne İmiş? Devrimler Çağında Bilim Antolojisi 1908-1938*, çeviren Remzi Demir ve İnan Kalaycıoğulları, 23-28. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.
- Stadler, Friedrich. “Viyana Çevresi: Moritz Schlick, Otto Neurath ve Rudolf Carnap”. İçinde *Bilim Felsefesi*, editör James Robert Brown, çeviren Yevgeniya Kulandina. Ankara: Fol Yayınları, 2020.
- Subhi Edhem. *Bergson ve Felsefe*. Editör Levent Bayraktar ve Zeynep Tek. Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- . *Hayat ve Mevt*. Editör Remzi Demir, Tuba Uymaz ve Ali Utku. Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.
- . *Lamarckizm*. Editör İnan Kalaycıoğulları. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
- Takıçak, Müjdat. “Salih Zeki'nin ve Ali Sedad'ın Mantık Algıları”. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, sy 38 (2018): 221-27.
- Topdemir, Hüseyin Gazi. “Aristoteles'in Bilim Anlayışı”. *Felsefe Dünyası*, sy 32 (2000): 23-36.
- . “Descartes'in Yöntem Çalışması”. *Felsefe Dünyası*, sy 19 (1996): 39-52.
- Ural, Şafak. “Aristotelesçi Mantık Anlayışı”. *Felsefe Dünyası*, sy 65 (2017): 5-24.
- . *Pozitivist Felsefe*. İstanbul: Alfa, 2012.
- Ülger, Mustafa. “Miftâh'ül-Fünûn'un Müterciminin Kimliği Hakkında Bir İnceleme”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, sy 2 (2017): 125-33.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayıncılık, 1992.

- Vagelli, Matteo, Laurent Loison, ve Ivan Moya-Diez. “Thinking Crossroads: from Scientific Pluralism to Pluralist History of Science”. *Journal for General Philosophy of Science*,ubat 2021. doi:10.1007/s10838-020-09550-2.
- Vidinli Tevfik. “Duyumsananlar ve Duyumsanmayanlar”. İçinde *Osmanlı Düşüncesi: XIX. Yüzyılda Bilim, Felsefe ve İdeoloji Antolojisi*, editör Remzi Demir ve İnan Kalaycıoğulları, 109-21. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.
- Yetiş, Kâzım. “Belâgat (Türk Edebiyatı)”. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5:384-87. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Yurtoğlu, Bilal. “Mecmû’-a-İ Fünûn”da Modern Doğa Bilimleri”. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları*, sy 29 (2016): 241-78.

GELECEĞİ ŞEKİLLENDİREN TEKNOLOJİ YAPAY ZEKÂ

Editör

Dr. M. Umut Demirezen

Bu kitabın tüm gelirleri depremzede öğrencilerimize burs olarak bağışlanacaktır.

GELECEĞİ ŞEKİLLENDİREN TEKNOLOJİ: YAPAY ZEKÂ

Editör: Dr. M. Umut Demirezen

Yayın No.: 4750
Mühendislik/Teknik: 460
ISBN: 978-625-397-081-9
E-ISBN: 978-625-397-082-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Demirezen, M. Umut.

Geleceği Şekillendiren Teknoloji: Yapay Zekâ / M. Umut Demirezen

1. Basım, XIV + 282 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-081-9

E-ISBN: 978-625-397-082-6

1. Yapay Zekâ 2. Makine Öğrenmesi 3. Derin Öğrenme 4. Yapay Zekâ Uygulamaları
5. Açıklanabilirlik 6. Hukuk 7. Akıllı Şehirler 8. Finans

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bölüm Yazarları	iii
Ön Söz	v
Editörden.....	viii
1. Bölüm - Yapay Zekânın Siyaseti	1
Zafer Küçükşabanoğlu - Buğçe Soysal	
1.1. Giriş	2
1.2. Yapay Zekânın Politik Ekonomisi: İstihdam.....	3
1.3. Algoritma Siyaseti: Cambridge Analytica Örneği	9
1.3.1. Güncel Sosyal Medya Kullanım Verileri	9
1.3.2. Cambridge Analytica Skandalı.....	10
1.4. Yeni Nesil Siyasi Tehdit: Deepfake/Derin Kurgu/Sahte	17
1.5. Yeni Nesil Siyasetçiler: Robot Adaylar.....	24
1.6. Sonuç.....	28
1.7. Kaynaklar	30
2. Bölüm - Fizik Temelli/Farkındalıklı Yapay Zekâ: Bilimsel Makine Öğrenmesi	35
M. Umut Demirezen	35
2.1. Giriş	36
2.2. Klasik Makine Öğrenmesi ve Bilimsel Makine Öğrenmesi Teknoloji Tanımı.....	38
2.3. Bilimsel Makine Öğrenmesi ve Alt Çalışma Alanları	41
2.3.1. Alan Farkındalıklı Bilimsel Makine Öğrenmesi	42
2.3.2. Veri Yoğun Bilimsel Makine Öğrenimi	43
2.3.3. Yorumlanabilir Bilimsel Makine Öğrenmesi	44
2.3.4. Bilimsel Makine Öğrenmesi ile İleri Düzey Modelleme ve Simülasyon.....	46
2.4. Bilimsel Makine Öğrenmesi İçin Evrensel Diferansiyel Denklemler [24]	47

2.5. Sonuç.....	50
2.6. Kaynaklar	51
3. Bölüm - Toplum ve Yapay Zekâ Ekseninde Kırılgan Noktalar: Bias, Açıklanabilirlik ve Sürdürülebilirlik.....	53
Şebnem Özdemir	
3.1. Giriş.....	54
3.2. BIAS.....	54
3.2.1. Doğal Dil İşleme ve Bias	56
3.2.2. İşe Alım Yapay Zekâları ve Bias.....	58
3.2.3. Sağlıkta Yapay Zekâ ve Bias	59
3.2.4. Adalet Yapay Zekâ Uygulamaları ve Bias	60
3.2.5. Üretici Yapay Zekâlar ve Bias.....	62
3.3. Yapay Zekâ ve Açıklanabilirlik.....	65
3.4. Yapay Zekâ ve Sürdürülebilirlik.....	68
3.5. Sonuç.....	71
3.6. Kaynaklar	74
4. Bölüm - Küreselleşen Dünyada Yapay Zekâ ve Siber Güvenlik İlişkisi.....	79
Arzu Al - Buğçe Soysal	
4.1. Giriş.....	80
4.2. Kavramsal Çerçeve.....	80
4.2.1. Kavram Olarak Küreselleşme	80
4.2.2. Kavram Olarak Yapay Zekâ.....	81
4.2.3. Kavram Olarak Siber Uzay	82
4.2.4. Kavram Olarak Siber Suç	83
4.2.5. Kavram Olarak Siber Güvenlik.....	84
4.3. Yapay Zekânın Siber Dünyadaki Yeri.....	85
4.3.1. Yapay Zekâ ve İstihbarat İlişkisi.....	89
4.3.2. Yapay Zekânın Siber İstihbaratta Kullanımı	90
4.4. ABD ve Çin Örnekleri Üzerinden Yapay Zekânın Siber Güvenlikle Kullanımı	94
4.6. Sonuç.....	99
4.7. Kaynaklar	101
5. Bölüm - Yapay Zekâ ve Finansal Hizmetlerin Geleceği.....	103
C. Coşkun Küçüközmen - Tolga Genç	
5.1. Giriş.....	104
5.2. Yapay Zekâ, Makine Öğrenmesi ve Derin Öğrenme.....	104
5.3. Yapay Zekânın Kullanıldığı Finansal Alanlar	106

5.4. Ödemeler	107
5.5. Mevduat ve Kredi.....	110
5.6. Sanal Asistanlar ve Sohbet Robotları	112
5.7. Sermaye Piyasaları ve Yatırım Yönetimi.....	113
5.8. Sigortacılık.....	115
5.9. Açık Bankacılık.....	116
5.10. Riskler ve Düzenlemeler	117
5.11. Yapay Zekânın Avantaj ve Dezavantajları	119
5.12. Yapay Zekânın Finans Dünyasındaki Geleceği.....	121
5.13. Sonuç.....	125
5.14. Kaynaklar	126
6. Bölüm - Uluslararası İlişkiler ve Teknoloji İlişkisinde Yapay Zekâ	129
Kıvılcım Romya Bilgin	
6.1. Giriş	130
6.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Teknoloji.....	131
6.3. Yapay Zekâ Teknolojilerinin ve Uluslararası İlişkilere Etkileri	135
6.4. Sonuç.....	139
6.5. Kaynaklar	140
7. Bölüm - Hukuksal Bakış Açısıyla Yapay Zekâ	143
Ş. Barış Özçelik - A. Ata Gümüş	
7.1. Giriş	144
7.2. Yapay Zekâyı Konu Alan Hukuksal Düzenlemelere Gerek Bulunup Bulunmadığı	144
7.3. Veri Koruma ve Mahremiyet Hukuku	146
7.4. Ayrımcılık Yasağı	150
7.5. Sorumluluk Hukuku.....	152
7.6. Fikrî Mülkiyet Hukuku	156
7.6.1. Yapay Zekâ Sistemlerinin Fikrî Ürün Olarak Korunup Korunmayacağı	156
7.6.2. Yapay Zekâ Sistemlerinin Meydana Getirdiği Eser veya Buluşların Korunması	157
7.6.3. Yapay Zekâ Tarafından Gerçekleştirilen Fikrî Hak İhlalleri.....	161
7.7. Sonuç.....	162
7.8. Kaynaklar	164
8. Bölüm - Askerî Açından Yapay Zekânın Önemi	169
Sertaç Canalp Korkmaz	
8.1. Giriş	170
8.2. Yapay Zekâyı Dair.....	171
8.3. Askerî Açından Yapay Zekânın Önemi.....	172

8.3.1. Değişen Savaş Alanı Açısından Yapay Zekâ.....	176
8.4. Askerî Alanda Yapay Zekâ Kullanımının Swot Analizi	178
8.5. Sonuç.....	182
8.6. Kaynaklar	183
9. Bölüm - Yapay Zekâ ve Patentlenebilirlik.....	185
Özlem Arslan Kart	
9.1. Giriş	186
9.2. Kavramsal Çerçeve.....	187
9.2.1. Sınai Mülkiyet Hakları.....	187
9.2.2. Sınai Mülkiyet Haklarının Tarihsel Gelişimi.....	189
9.2.3. Patent Kavramı.....	191
9.2.4. Yapay Zekâ Kavramı	191
9.3. Yapay Zekâ ve Patentlenebilirlik Kriterleri.....	192
9.3.1. Buluşçu Kriteri.....	193
9.3.2. İlk Yapay Zekâ Patent Başvurusu: Dabus	194
9.3.3. Dabus Mahkemesinde	196
9.3.4. Patent Kriterleri.....	198
9.3.5. 6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nda Patentleme Kriteri	199
9.3.6. Avrupa Patent Ofisi (EPO) Yapay Zekâ Patentleme Kriteri	201
9.3.7. ABD Patent ve Ticari Marka Ofisi (USPTO) Yapay Zekâ Patentleme Kriteri	202
9.4. Sonuç.....	203
9.5. Kaynaklar	203
10. Bölüm - Ulaşımında Yapay Zekâ Teknolojileri	205
Nida Gökçe Narin	
10.1. Giriş	206
10.2. Ulaşım Sistemleri	207
10.2.1. Kara Yolları.....	208
10.2.2. Demir Yolları.....	208
10.2.3. Hava Yolları	209
10.2.4. Deniz Yolları	209
10.3. Akıllı Ulaşım Sistemleri.....	210
10.3.1. Otonom Araçlar	214
10.3.2. Akıllı Şehirler.....	214
10.3.3. Akıllı Demir Yolları.....	217
10.3.4. Akıllı Deniz Yolları	217
10.3.5. Akıllı Hava Yolları.....	219

10.4. Teknolojik Altyapı	220
10.5. Sonuç.....	223
10.6. Kaynaklar	223
11. Bölüm - Yapay Zekâ ve Robotların Meslekler Üzerine Etkileri	229
Muzaffer Can Atak	
11.1. Giriş	230
11.2. Değişim ile ilgili Çeşitli Görüşler.....	230
11.2.1. Herakleitos ve Değişim Anlayışı	231
11.2.2. Parmenides ve Değişim Anlayışı.....	232
11.2.3. Değişimin Nedenleri	233
11.2.4. Değişimin Kaçınılmazlığı	233
11.3. Yapay Zekâ ve Robotların Meslekler Üzerine Etkileri.....	234
11.3.1. İmalat Sektörü.....	236
11.3.2. Hizmet Sektörü.....	238
11.3.3. Perakende Sektörü.....	239
11.4. Çalışma Hayatının Geleceği	242
11.5. Sonuç.....	244
11.6. Kaynaklar	246
12. Bölüm - Yapay Zekâ Teknolojilerinin Türkiye’deki İşletmelere Olan Etkisi	249
Volkan Kılıç	
12.1. Giriş	250
12.2. İşletme Ekosisteminin Evrimi	250
12.3. İşletme Ekosistemlerinin Dijitalleşmesi	254
12.4. Türkiye İşletme Ekosisteminde Dijital Dönüşüm ve Yapay Zekâ	257
12.5. Sonuç.....	263
12.6. Kaynaklar	264
Yazarlarımız	267

1

Bölüm

Yapay Zekânın Siyaseti

Zafer Küçükşabanoglu - Buğçe Soysal

Özet

1956 yılında Amerikalı bilgisayar bilimci John McCarthy yapay zekâyı bir mühendislik disiplini olarak tanımlarken 2017 yılında yapay zekânın öncü isimlerinden Profesör Andrew NG, bu kavramı “insanlığın yeni elektriği” şeklinde betimlemiştir. Bu iki tanım arasındaki önemli fark, yapay zekânın mühendisliğin ötesinde hayatın her alanına etki edebilme potansiyelinin ortaya çıkmış olmasıdır. O halde açık bir şekilde ifade edilebilir ki nasıl ki elektrik, insanlığın sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda yeniden şekillenmesini sağladıysa, yapay zekâ da aynı etkiyle hayatı ve insanlığı dönüştürecektir. Nitekim bilgi ve iletişim teknolojileri ve özellikle de yapay zekâ her geçen gün yaşamlarımızın biraz daha ayrılmaz bir parçası hâline gelmeye başlayarak dijital bir dönüşümü meydana getirmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca bireyleri dijitalleştirmekle kalmamakta; bireylerin oluşturduğu toplumu da siyaset, ekonomi ve iletişim gibi çeşitli parametreler üzerinden derinden etkilemektedir. Böylelikle yaşanan dijital dönüşüm, devletleri de dijitalleştirmektedir. Bu da doğrudan ülkelerin siyasetini etkilemektedir. Çünkü yaşanan dijital dönüşüm süreci uluslararası sistemin başat aktörlerinden olan devletleri siyasetten ekonomiye; güvenlik ve savunmadan iletişime; eğitimden üretime, tarıma ya da iklim değişikliğine dek akla gelebilecek pek çok alanda çok yönlü bir dijitalleşme üzerinden, yeni bir rekabet ortamına dâhil etmektedir. Bu dönüşüm ve dönüşüm gücü de yapay zekâ teknolojilerini özellikle siyaset stratejilerinde öncelik kazanan, yeni bir stratejik değer hâline getirmektedir. Pek çok devlet mevcut uluslararası ölçekte yaşanmakta olan bu dönüşüm rüzgârında başat aktör olabilmek ve insanlık adına da katkı sunabilmek için ulusal yapay zekâ stratejilerini geliştirmektedir. Aynı zamanda geleneksel yapısından uzaklaşarak (robot belediye başkanı adaylarının ortaya çıkarak seçim kampanyaları yürütmesi, yapay zekâ partilerinin kurulması gibi) dönüşmeye başlayan bir siyasetin oluşumu da ayrıca dikkat çekicidir. Dolayısıyla yapay zekânın, devletlerin; vatandaşlarını, ekonomisini ve kurumlarını koruma yeteneğini geliştirmek ve uluslararası rekabette yer almak isteyen devletler için sağladığı iktisadi, siyasi, teknolojik ve çeşitli hem avantaj hem de dezavantajlarıyla göz ardı edilemeyecek bir konuma gelmekte olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle yaşanan ve yaşanmakta olan tüm gelişmeler, uluslararası sistemi dijital siyaset çağına sokarken, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Vladimirovic Putin’de ifade ettiği gibi dijital dönüşümün gözbebeği olan yapay zekâ teknolojilerinde liderliği alanın, dünyayı yöneteceği bir dünya siyasetini insanoglunun beklemekte olduğunu ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Siyaset, Ekonomi, Cambridge Analitika, Deepfake, Robotlar

çözüm yolu bulmakla birlikte; bir yandan da yapay zekâ konusunda yatırım yapmaya devam edip yapay zekânın sağlayacağı avantajlardan toplumu bilinçlendirmelidirler. Çünkü artık devletlerin üst düzey siyasetleri yapay zekâ teknolojilerinin bir getirisi olan yeni çağın yeni rekabet ortamında, diğer devletlerin hangi konularda yapay zekâ teknolojileri üzerinden ilerlediğini hesap ederek mevcut hesaplamaları üzerinden hareket edeceklerdir. Örneğin uluslararası ilişkilerde oyun teorisinde olduğu gibi bir devlet kendisini silahlanma veya savunma alanında geliştiriyorsa rakip devlet de kendini bu alanda geliştirmek ve ilerletmek ister. Dolayısıyla bu durum, yapay zekâ teknolojileri söz konusu olduğunda da değişmeyecek ve “Rusya Devlet Başkanı Vladimir Vladimirovic Putin’in de ifade ettiği gibi yapay zekâ alanında üstünlüğü ele geçirenin, dünya liderliği de ele geçirecek” [45].

Ünlü Yunan filozof Heraklitos, “Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir.” demiştir. Teknolojinin hızla gelişmesi ve yapay zekânın da dönüştürücü etkisini hissettiğimiz günümüzde geleneksel siyaset kültürü yerini yeni siyaset kültürüne bırakmıştır. Böylelikle siyaset dünyasının da kendini güncellemesi zorunluluk olacaktır/olmuştur. Çünkü bilgiye ve dataya sahip olanın güçlü olacağı bir dönemdeyiz. Bir diğer ifadeyle uluslararası sistemin aktörlerinin yakın geleceğe veri nezdinde hazırlandığı bir sistemde, siyaset veriyi sever ve veriyi kontrol eden siyaseti kontrol edecektir.

Her teknolojik gelişmenin beraberinde getirdiği büyük sorumluluklar vardır. Yapay zekâ, siyaseti dönüştüren bir güç olmuştur. Her geçen gün de dönüştürücü etkisi ilerleme kaydedecektir. Peki bizler bu gelişmeleri içimizde besleyip dört gözle beklemeli miyiz yoksa onlardan korkmalı mıyız?

Bizler bu soruya bir Çin Atasözü ile cevap veriyoruz:

Değişim rüzgârı esmeye başlayınca bazıları duvar inşa eder, bazıları ise rüzgâr de-ğirmeni...

Siyaset dünyasının aktörleri de yapay zekânın siyaseti dönüştürdüğüne inanmalı ve duvar inşa etmek yerine bu yeni siyaset kültüründeki yerini nasıl alacağını bilmeli ve tartışmalıdır.

1.7. Kaynaklar

- [1]. Bilim ve Teknik (2001). *Yapay zekâ*. 10 Aralık 2022 tarihinde <https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=Fiw2doti9DVFnxGpvGUsZrEC?dergiKodu=4&cilt=34&sayi=409&sayfa=38&yaziid=13125> adresinden erişildi.
- [2]. ÖNİŞ, Ziya & Kutlay, Mustafa (2014). “*Uluslararası Politik Ekonomi*”, İçinde: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Uluslararası İlişkiler’e Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular, İstanbul: Küre Yay., ss.1-11.

- [3]. Zafer Küçükşabanoglu, Volkan Kılıç, Şebnem Özdemir. AIPA Gelecek Araştırması: Toplumda Yapay Zekâ Algısı kantitatif araştırma raporu. Yapay Zekâ Politikaları Derneği (AIPA), Kuantum Araştırma 2021. AIPA TURKEY (2021). *AIPA gelecek araştırmaları 1-Toplumda yapay zekâ algısı*. 25 Aralık 2022 tarihinde <https://aipaturkey.org/araştırmalar/Gelecek-Araştırmaları/AIPA-Gelecek-Araştırmaları-1-Toplumda-Yapay-Zekâ-Algısı.pdf> adresinden erişildi.
- [4]. Sendika.org (2017). *Yapay zekânın ekonomi politikası*. 25 Aralık 2022 tarihinde <https://sendika.org/2017/09/yapay-zekânın-ekonomi-politigi-emek-yıldırım-birikim-443194/> adresinde erişildi.
- [5]. Hürriyet (2017). *Robotlar işimizi elimizden alacak mı?* 25 Aralık 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/robotlar-isimizi-elimizden-alacak-mi-40373591> adresinden erişildi.
- [6]. İrhan, H.B (). Yapay Zekâ ve İstihdam: Covid 19 Sğrecinde OECD Ülkeleri İstihdam Değerlendirmesi, Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(8):25-34.
- [7]. DATAREPORTAL (2022). *Digital 2022: Global Overview Report*. 30 Ocak 2023 tarihinde <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report> adresinden erişildi.
- [8]. RECRO DIGITAL MARKETING (2022). *Dünyada ve Türkiye’de internet-sosyal medya kullanımı*. 30 Ocak 2023 tarihinde <https://recrodigital.com/dunyada-ve-turkiyede-internet-sosyal-medya-kullanimi-2022/> adresinden erişildi.
- [9]. Küçükşabanoglu, Z. (2021). *Z’nin Siyaseti*, Motto Yayınları.
- [10]. Pariser, E., Buble, F. (2012). Wie wir im Internet entmündigt werden.
- [11]. Aksoy, A, Türkölmez, O. (2020). “Dijital Çağa Demokrasiyi Çağırarak: Cambridge Analytica Skandalı”, Journal of Political Administrative and Local Studies, Cilt 3, Sayı 1, 41- 59.
- [12]. Yıldırım, A. (2022). Enformasyon Çağında Gözetim Toplumu: Facebook Cambridge Analytica Skandalı, Yeni Medya Elektronik Dergisi, 6 (2), 104-112.
- [13]. Walsh, T. (2020). 2062: *Yapay Zekâ Dünyası*/Özgün Adı: 2062: The World that AI Made - Say Yayınları Popüler Bilim - 1. Baskı: Say Yayınları.
- [14]. Aydın, G. (2020). “*Sosyal Medya ve Kriz İletişimi*”, Selçuk İletişim, Cilt 13, Sayı 3, 1202-1230.
- [15]. Güden, O. (2019). “*Küresel Kuruluşların Kriz Yönetimi ve İletişimi Süreçlerine Yönelik Bir Değerlendirme: Facebook & Cambridge Analytica Veri Skandalının Retoriksel Arena Kuramı Bağlamında İncelenmesi*”, Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, Sayı 31, 209-231.
- [16]. Pollective (2020). Cambridge Analytica Skandalı ve Adım Adım Tüm Detayları. 18 Ekim 2022 tarihinde <https://www.pollective.com.tr/cambridge-analytica-skandalı/> adresinden erişildi.
- [17]. Vardalier, P, Zafer, C. (2020) “*Social Media and Crisis Management: The Case Study of Cambridge Analytica*”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, TBMM 100. Yıl Özel Sayı, 31-44.
- [18]. Özdemir, U. (2022). “*Facebook-Cambridge Analytica Skandalının Katılımcı Kültür, Dijital Emek Sömürüsü ve Mahremiyetin İhlali Çerçevesinde İncelenmesi*”, Egemia Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi, (10), 22-34.
- [19]. BBC News (2017). The digital guru who helped Donald Trump to the presidency. 1 Kasım 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/news/av/magazine-40852227> adresinden erişildi.
- [20]. Anadolu Ajansı (2019). Facebook’a 5 milyar dolar ceza. 1 Kasım 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/facebooka-5-milyar-dolar-ceza/1530647> adresinden erişildi.

- [21]. Euronews (2019). *Facebooka FTC'den 5 milyar dolarlık rekor ceza*. 1 Kasım 2022 tarihinde <https://tr.euronews.com/2019/07/13/facebook-a-ftc-den-5-milyar-dolarlik-rekor-ceza-mark-zuckerberg-sosyal-medya-adresinden-erisildi>.
- [22]. Oracle Türkiye (2023). *Derin Öğrenme Nedir?* 8 Ocak 2023 tarihinde <https://www.oracle.com/tr/artificial-intelligence/machine-learning/what-is-deep-learning/> adresinden erişildi.
- [23]. Berk, M.E. (2020). “*Dijital Çağın Yeni Tehlikesi “Deepfake”*”, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt 16, Sayı 28.
- [24]. BuzzFeed. <https://www.buzzfeed.com> 1 Ocak 2023 tarihinde erişildi.
- [25]. Karakoç, E., Zeybek, B. (2022). Görmek İnanmaya Yeter Mi? Görsel Dezenformasyonun Ayırt Edici Biçimi Olarak Siyasi DeepFake İçerikler, “Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi”, Cilt 17, Sayı 57.
- [26]. YouTube (2019). Jordan Peele uses AI, president Obama in fake news PSA. 2 Ocak 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=bE1KWpoX9Hk> adresinden erişildi.
- [27]. The Washington Post (2020). *How misinformation helped spark an attempted coup in Gabon*. 10 Ocak 2023 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/politics/2020/02/13/how-sick-president-suspect-video-helped-sparked-an-attempted-coup-gabon/> adresinden erişildi.
- [28]. Independent Türkçe (2020). “*Deepfake” Kraliçe'den tuhaf Noel Mesajı: TikTok dansı yapıp gelinini çekiştirdi*. 10 Ocak 2023 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/291101/dunya/deepfake-kraliceden-tuhaf-noel-mesaji-tiktok-dansi-yapip-gelinini-cekistirdi> adresinden erişildi.
- [29]. TGRT Haber (2022). *Deepfake kullanan Rus istihbaratı Baykar CEO'su Haluk Bayraktar'ı Hedef aldı! Ukrayna İstihbaratı Fark Edip Engelledi*. 10 Ocak 2023 tarihinde <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/deep-fake-kullanan-rus-istihbarati-bayraktari-2849591> adresinden erişildi.
- [30]. Donanım Haber (2022). *Ruslar Deepfake Teknolojisini Kullanarak Baykar CEO'su ile Görüşmeye Çalıştı*. 11 Ocak 2023 tarihinde <https://www.donanimhaber.com/ruslar-deepfake-goruntuyle-baykar-ceo-sunu-kandirmaya-calisti--154540> adresinden erişildi.
- [31]. Özdemir, Ş. (2021). Yeni Nesil Tehdit: Derin Kurgu (DeepFake), “TRT Akademi Analiz Değerlendirme”, Cilt 6, Sayı 13.
- [32]. TASAM (2022). BRAINS Türkiye Uygulama Programı Sentetik Gerçeklik Teknolojisi (DeepFake) “Derin-Sahte Ürün ve Savunma Ekosistemi İnşası. 15 Aralık 2022 tarihinde https://tasam.org/Files/Icerik/File/SGT_Program_TR_pdf_3483e204-028e-4746-a780-0ae3b710fc69.pdf adresinden erişildi.
- [33]. Hürriyet Haber (2017). *Dünyada Bir İlk! İlk Kez Bir Ülke Robota Vatandaşlık Verdi*. 19 Aralık 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/dunyada-bir-ilk-ilk-kez-bir-ulke-robotu-vatandaslik-verdi-40624283> adresinden erişildi.
- [34]. BBC News Türkçe (2017). *Dubai'de İlk Polis Göreve Başlıyor*. 18 Aralık 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-40038611> adresinden erişildi.
- [35]. Hürriyet Haber (2017). *Dünya'nın İlk Yapay Zekâ Bakanı Göreve Başladı*. 18 Aralık 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/dunyanin-ilk-yapay-zeka-bakani-goreve-basladi-40617795> adresinden erişildi.
- [36]. BBC News PIDGIN (2017). *UAE: First Minister of Artificial Intelligence Don Land*. 18 Aralık 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/pidgin/media-41683743> adresinden erişildi.
- [37]. Westerlund, M. (2019). The Emergence of Deepfake Technology: A Review. *Technology Innovation Management Review*, 9(11): 40-53.

- [38]. CNN Türk (2018). *Bu Robot Belediye Başkanlığına Aday*. 9 Aralık 2022 tarihinde <https://www.cnnturk.com/dunya/bu-robot-belediye-baskanligina-aday?page=1> adresinden erişildi.
- [39]. Web Tekno (2018). *Japonya'da Yapay Zekâ Destekli Robot, Belediye Başkanlığına Adaylığını Koydu*. 9 Aralık 2022 tarihinde <https://www.webtekno.com/japonya-da-yapay-zekâ-destekli-robot-belediye-baskanligina-adayligini-koydu-h44286.html> adresinden erişildi.
- [40]. İnnova (2021). *Z Kuşağının Çalışma Hayatı ve Dijitalleşme Tutumları*. 13 Ocak 2023 tarihinde <https://www.innova.com.tr/tr/blog/ik-blog/z-kusagi-calisma-hayati-ve-dijitallesme-tutumları> adresinden erişildi.
- [41]. TRT Haber (2022). *Robot Sanatçı Ai-Da İngiltere'de Vekillerin Sorularını Cevapladı*. 5 Aralık 2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/robot-sanatci-ai-da-ingilterede-vekilerin-sorularini-cevapladi-715209.html> adresinden erişildi.
- [42]. ArtDog İstanbul (2022). *Robot Sanatçı Ai-Da Lordlar Kamarası'nda*. 5 Aralık 2022 tarihinde <https://artdogistanbul.com/robot-sanatci-ai-da-lordlar-kamarasinda/> adresinden erişildi.
- [43]. Independent Türkçe (2022). *Danimarka'da Sentetik Parti'ye Liderlik Eden Yapay Zekâ, Vaatlerini Açıkladı*. 4 Ocak 2023 tarihinde <https://www.indyurk.com/node/565076/bilim/danimarkada-sentetik-partiye-liderlik-eden-yapay-zekâ-vaatlerini-açıkladı> adresinden erişildi.
- [44]. Kellner, D. (2019). *Medya Gösterisi, (Çev). Doğruer, Z.E., Açılım Kitap*.
- [45]. Tugay, B.; Tugay, R. (2019). "Uluslararası Sistemin Geleceğini Yapay Zekâ Üzerinden Analiz Etmek", *Journal of Academic Value Studies*, Vol:5, Issue:3; pp: 376-384 (ISSN:2149-8598).

2

Bölüm

Fizik Temelli/Farkındalıklı Yapay Zekâ: Bilimsel Makine Öğrenmesi

M. Umut Demirezen

Özet

Bilimsel makine öğrenmesi, yapay zekânın temel bir bileşenidir ve insan becerilerini artırmak veya otomatikleştirmek için bilimsel verilerle eğitilebilen bir hesaplama teknolojisidir. Bilimsel makine öğrenmesi, bilimi ve modelleme araştırmasını dönüştürme potansiyeline sahiptir. Makine öğrenmesi ve yapay zekânın kesişen doğası, hesaplama teknolojileri özelindeki araştırmalar için yetenekleri ve bilimsel faydaları en üst düzeye çıkarmak amacıyla öncelikli bir araştırma gündemi formüle etmek için güçlü bir teşvik sağlamaktadır. Özetle, bu çalışma kapsamında, günümüzde oldukça önemli hâle gelen yapay zekâ teknolojilerinin bilimsel alanlarda çözüm üretebilmesi amacıyla kullanılması, multidisipliner bilimsel alanlarda bilimsel kavram ve kaideler ile birlikte kullanılması yoluyla daha etkin, hızlı ve geliştirme yeteneği artırılmış modeller üretebilen fizik temelli/farkındalıklı algoritma ve yöntemlerin geliştirilmesi ile ilgili yaklaşımlar anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Makine Öğrenmesi, Bilimsel Makine Öğrenmesi

sistemi öğrenmek hâlâ güvenilir ve açıklanabilir sonuçların elde edilebilmesi açısından yeterli olmamaktadır. Ayrıca tüm olası özellikleri kapsayacak bir derin öğrenme modeli eğitmek için çoğunlukla gerçekçi olmayan büyük veri kümeleri gerekmektedir. Derin öğrenmeye dayalı bir vekil modeli başarılı bir şekilde eğitilebilirse bile modelin tahminlemesi, veri setinde mevcut olmayan durumlarında yeteri kadar başarılı sonuçlar üretememektedir. Doğrusal olmayan dinamikleri belirlemek için geliştirilecek modele fiziksel ilkeleri yerleştirebilir ve bilinmeyen matematiksel işlevleri/fonksiyonları yalnızca makine öğrenimi kullanarak yakınsayabilirsek çok daha güvenilir ve açıklanabilir bir model edilebilmektedir. BMÖ, bilimsel simülasyonda doğruluğu, performansı ve yorumlanabilirliği geliştirmek için hesaplamalı bilim ve veri bilimi disiplinlerinin güçlerini birleştirmektedir. Bununla birlikte, makine öğrenimi modelleri tarafından öğrenilen doğrusal olmayan dinamiklerin içine gizlenmiş bilimsel kuralları açığa çıkarabilmektedir.

Bu bölümde Bilimsel Makine Öğrenmesi ile uygulama alanları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. En önemli bileşenlerinden birisi olan Evrensel Diferansiyel Denklemler yaklaşımı ile BMÖ'nün klasik Makine Öğrenmesine göre olan üstünlükleri belirtilmiştir. İncelenen yöntem ile daha az veriye ihtiyaç duyan ve daha tutarlı sonuçlar üretebilen bir hibrit modelin elde edilebilirliği ve başarısı konusunda sonuçlar paylaşılmıştır.

2.6. Kaynaklar

- [1]. Hey, T., Butler, K., Jackson, S., & Thiyagalingam, J. (2020). Machine learning and big scientific data. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 378(2166), 20190054.
- [2]. Jumper, J., Evans, R., Pritzel, A., Green, T., Figurnov, M., Ronneberger, O., Tunyasuvunakool, K., Bates, R., Židek, A., Potapenko, A., Bridgland, A., Meyer, C., Kohl, S., Ballard, A. J., Cowie, A., Romera-Paredes, B., Nikolov, S., Jain, R., Adler, J., Back, T., ... Hassabis, D. (2021). Highly accurate protein structure prediction with AlphaFold. *Nature*, 596(7873), 583-589.
- [3]. Butler, K. T., Le, M. D., Thiyagalingam, J., & Perring, T. G. (2021). Interpretable, calibrated neural networks for analysis and understanding of inelastic neutron scattering data. *Journal of Physics: Condensed Matter*, 33(19), 194006.
- [4]. Raissi, M., Perdikaris, P., & Karniadakis, G. E. (2019). Physics-informed neural networks: A deep learning framework for solving forward and inverse problems involving nonlinear partial differential equations. *Journal of Computational Physics*, 378, 686-707.
- [5]. Han, J., Jentzen, A., & E, W. (2018). Solving high-dimensional partial differential equations using deep learning. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(34), 8505-8510.
- [6]. Blechschmidt, J., & Ernst, O. G. (2021). Three ways to solve partial differential equations with neural networks — A review. *GAMM-Mitteilungen*, 44(2), e202100006.
- [7]. Thiyagalingam, J., Shankar, M., Fox, G., Hey T. (2022). Scientific machine learning benchmarks. *Nat Rev Phys* 4, 413-420.

- [8]. Baker, N., Alexander, F., Bremer, T., Hagberg, A.A., Kevrekidis, Y.G., Najm, H., Parashar, M., Patra, A.K., Sethian, J.A., Wild, S., & Willcox, K.E. (2018). Brochure on Basic Research Needs for Scientific Machine Learning: Core Technologies for Artificial Intelligence.
- [9]. Baker, N., Alexander, F., Bremer, T., Hagberg, A., Kevrekidis, Y., Najm, H., Parashar, M., Patra, A., Sethian, J., Wild, S., Willcox, K., & Lee, S. (2019). Workshop Report on Basic Research Needs for Scientific Machine Learning: Core Technologies for Artificial Intelligence. United States
- [10]. Wagstaff, K., Cardie, C., Rogers, S., Schrödl, S., (2001). Constrained k-means clustering with background knowledge, ICML. Vol. 1., pp. 577-584.
- [11]. Webber, C. J. S., (2000). Self-Organization of Symmetry Networks: Transformation Invariance from the Spontaneous Symmetry-Breaking Mechanism. *Neural Computation* 12.3 pp. 565-596.
- [12]. Shanahan, P. E., Trewartha, D., & Detmold, W. (2018). Machine learning action parameters in lattice quantum chromodynamics. arXiv: 1801.05784.
- [13]. Settles, B. (2012). *Active Learning*. Morgan and Claypool Publishers.
- [14]. Chaloner, K., Verdinelli, I., (1995). Bayesian Experimental Design: A Review. *Statistical Science* 10.3, pp. 273-304.
- [15]. Krizhevsky, A., Sutskever, I., Hinton, G. E. (2012). "Imagenet classification with deep convolutional neural networks". In: *Advances in Neural Information Processing Systems.*, pp. 1097-1105.
- [16]. Zeiler, M. D., Fergus., R., (2014). Visualizing and Understanding Convolutional Network. *Computer Vision - ECCV 2014: 13th European Conference*, pp. 818-833.
- [17]. DARPA. Explainable artificial intelligence (XAI). <https://www.darpa.mil/program/explainable-artificial-intelligence>. 2017, Son erişim tarihi 31.12.2022
- [18]. Söderlind, G. (2012). Automatic Control and Adaptive Time-Stepping. *Numerical Algorithms* 31.1, pp. 281-310.
- [19]. Berger, M. J., Colella, P., (1989). Local adaptive mesh refinement for shock hydrodynamics. In: *Journal of Computational Physics* 82, pp. 64-84.
- [20]. Boris, J. P., Book, D. L., (1976). Flux-Corrected Transport. III. Minimal-Error FCT Algorithms. *Journal of Computational Physics* 20, pp. 397-431.
- [21]. Van Leer., B., (1979). Towards the ultimate conservative difference scheme. V - A second-order sequel to Godunov's method. *Journal of Computational Physics* 32, pp. 101-136.
- [22]. Colella, P., and P. R. Woodward. (1984). The Piecewise Parabolic Method (PPM) for Gas-Dynamical Simulations. *Journal of Computational Physics* 54, pp. 174-201.
- [23]. Shu C.-W., Osher S., (1988). Efficient Implementation of Essentially Non-oscillatory Shock-capturing Schemes. *Journal of Computational Physics* 77.2, pp. 439-471.
- [24]. Rackauckas, C., Ma, Y., Martensen, J., Warner, C., Zubov, K., Supekar, R., Skinner, D. J., Ramadhan, A., & Edelman, A. (2020). Universal Differential Equations for Scientific Machine Learning. Research Square (Research Square). <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-55125/v1>
- [25]. Debao, C. (1993). Degree of approximation by superpositions of a sigmoidal function. *Approximation Theory and its Applications*, 9(3), 17-28.
- [26]. B. R. Nogueira, I., V. Santana, V., Ribeiro, A. M., & Rodrigues, A. E. (2022). Using scientific machine learning to develop universal differential equation for multicomponent adsorption separation systems. *The Canadian Journal of Chemical Engineering*, 100(9), 2279-2290.

3

Bölüm

Toplum ve Yapay Zekâ Ekseninde Kırılgan Noktalar: Bias, Açıklanabilirlik ve Sürdürülebilirlik

Şebnem Özdemir

Özet

Verinin kritik bir güç olarak kabul edilmesi ile beraber, insanoğlunun en eski rüyası olan yapay zekâ için de yeni bir dönem başlamıştır. İki defa kışa giren kavram, veri ile bütünleşerek yüzünü bahara çevirmiş, ülkelerin rekabet stratejilerini değiştirmiştir. Tüm bu bahar havasındaki değişim ve dönüşüm yolculuğu; makinenin ürettiği sonucun arkasındaki nedenin açıklanamaması, elde edilen çıktıya götüren adımların, değişkenlerin etkisinin tam olarak keşfedilememesi ile darboğaza girmektedir. Bu duruma ek olarak makine; ırk, dil, din, cinsiyet bazlı önyargılara sahip çıktılar üretmektedir. Bias (ön yargı, yanlıgı, sapma) olarak adlandırılan bu durum, yapay zekânın toplumdaki hassas dengeleri bozabilecek güçtedir. Daha şeffaf, daha adil bir dünya umuduyla geliştirilen yapay zekâ uygulamaları, kara kutu algoritmalar nedeniyle açıklanamazken herhangi bir zümreyi kayırması ve/veya yok sayması ile de toplum tarafındaki güveni zedelemektedir. Makinenin (yapay zekâ) şimdiye kadar 100 farklı önyargı kazanmış olması, Covid-19'un çok yükseldiği dönemde kimi neye göre yoğun bakıma seçtiğinin açıklanamaması, toplum ve yapay zekâ ekseninde oldukça kırılgan noktalar oluşturmaktadır. Bu bölümde yapay zekâda bias kavramı ve kavramın ortaya çıkışındaki teknik ve sosyal nedenler çeşitli vakalarla açıklanacaktır. Özellikle son kullanıcı (toplum) ile yapay zekâ arasındaki bağın zedelenmemesi için makinenin uygulanabilir çıktılarında "neden" sorusuna cevap verilebiliyor olmasının önemi de anlatılacak, açıklanabilir yapay zekâ kavramı ve çerçevesi sunulacaktır. Daha iyi bir dünya için geliştirilen yapay zekâ uygulamalarında odak sadece birey ve/veya başarı değildir, toplum ve bütünsel olarak yaklaşırsa yaşamın devamlılığını sağlayan her şeydir, performanstır. Bu nedenle yapay zekâ araştırmacısının açıklanabilir ve biastan arınmış uygulamalar geliştirdiği kadar, bu uygulamaların gelişim ve uygulanma süreçlerindeki sürdürülebilirliği de tartması gerekmektedir. Bu bölümde yapay zekâ ve sürdürülebilirlik kavramlarına da yer verilerek, kavramın göz ardı edilmesi hâlinde daha iyi bir dünya mottosu ile yola çıkılırken nasıl bir yıkımın gerçekleştirilebileceği de ifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bias, Açıklanabilirlik, Sürdürülebilirlik, Sorumlu Yapay Zekâ, Açıklanabilir Yapay Zekâ, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Makinenin biastan arınmış, sayısal olarak başarılı sonuçlar üretmesi de bazen yeterli olmayabilir. Makinenin ürettiği karar kuralları topluma bakımından uygulanabilir midir, kontrol edilmelidir. “Annesi çalışan çocuklar okulda başarısız olurlar” gibi bir karar kuralına sahip, biastan arınmış ve sayısal olarak başarılı bir makine gerçekten başarılı mıdır, tartışılmalıdır.

Performansın oturtulduğu ikinci ayak açıklanabilirliktir. Makinenin amacının tasarlanmasından, inşasına, sonuçlarına kadar tüm aşamalarının mağduriyetler ve hak kayıplarının yaşanmaması ve güvenin sarsılmaması adına bu ayağa ihtiyaç vardır.

Performansın üçüncü ayağı olan sürdürülebilirlik ise kaynakların giderek azaldığı gezegende, veriden enerjiye, her kaynağı doğru ve etkin kullanmak adına yerleştirilmiştir. Geliştirici, sadece başarılı makineler üretmekle sorumlu değildir. Bu makinaların üretim ve canlıya alınma süreçlerindeki sürdürülebilirlik durumunu da kontrol etmelidir.

3.6. Kaynaklar

- [1]. [Özdemir, Ş. (2021) Yeni Nesil Tehdit: Derin Kurgu (DeepFake). TRT Akademi, 6(13), 904-917
- [2]. Çömlekçi ve Özdemir, 2022 Özdemir, Ş., Çömlekçi M. (2022) To Have The Data or Not: Disabled People and Bias, *The Journal of Media Literacy* <https://ic4ml.org/journal-article/to-have-the-data-or-not-disabled-people-and-bias/>
- [3]. Sackett DL., J Chron Dis. (1979). Bias in analytic research.; 32:51-63.
- [4]. Choi BCK. Bias, overview. In: Gail MH, Benichou J, (2000). Encyclopedia of epidemiologic methods. Chichester: Wiley, 74-82.
- [5]. Kleinbaum DG, Morgenstern H, Kupper LL. (1981). Selection bias in epidemiologic studies. Am J Epidemiol;113:452-63.
- [6]. Steineck G, Ahlbom A. (1992). A definition of bias founded on the concept of the study base. Epidemiology; 3:477-82.
- [7]. Pannucci CJ, Wilkins EG. (2010). Identifying and avoiding bias in research. Plast Reconstr Surg. Aug;126(2):619-625. doi: 10.1097/PRS.0b013e3181de24bc. PMID: 20679844; PMCID: PMC2917255
- [8]. Tripepi, G., Jager, K. J., Dekker, F. W., & Zoccali, C. (2010). Selection bias and information bias in clinical research. *Nephron Clinical Practice*, 115(2), c94-c99.
- [9]. Corinne A Moss-Racusin, John F Dovidio, Victoria L Brescoll, Mark J Graham, and Jo Handelsman. (2012). Science Faculty’s Subtle Gender Biases Favor Male Students. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(41):16474-16479
- [10]. Zhao, J.; Wang, T.; Yatskar, M.; Ordonez, V. and Chang. K. (2018) Gender Bias in Coreference Resolution: Evaluation and Debiasing Methods. In North American Chapter of the Association for Computational Linguistics (NAACL’18).

- [11]. Crawford, K. (2017). The Trouble With Bias. Keynote at Neural Information Processing Systems (NIPS'17).
- [12]. Olson P. (2018). The algorithm that helped Google Translate become sexist. <https://www.forbes.com/sites/parmyolson/2018/02/15/the-algorithm-that-helped-google-translate-become-sexist/#1c1122c27daa>.
- [13]. Özdemir, Ş., Kılınç, D. (2019). *Geleceğin Meslekleri: Dijital Dönüşüm, Veri ve Yapay Zekâ. Papatya Yayıncılık. ISBN: 9786052263655*
- [14]. Women's Bureau (2017). - United States Department of Labor Traditional and nontraditional occupations. https://www.dol.gov/wb/stats/nontra_traditional_occupations.htm.
- [15]. P. C. Jackson, (2019). Introduction to artificial intelligence. Courier Dover Publications.
- [16]. D. Meyer, (2018). "Amazon Reportedly Killed an AI Recruitment System Because It Couldn't Stop the Tool from Discriminating Against Women", *Fortune*, October, [online] Available: <https://fortune.com/2018/10/10/amazon-ai-recruitment-bias-women-sexist/>.
- [17]. Dastin, J. (2018). Amazon scraps secret AI recruiting tool that showed bias against women. In *Ethics of Data and Analytics* (pp. 296-299). Auerbach Publications.
- [18]. D. Meyer, (2018) "Amazon Reportedly Killed an AI Recruitment System Because It Couldn't Stop the Tool from Discriminating Against Women", *Fortune*, October 2018, [online] Available: <https://fortune.com/2018/10/10/amazon-ai-recruitment-bias-women-sexist/>.
- [19]. Bolukbasi T, Chang KW, Zou JY, Saligrama V, Kalai AT (2016) Man is to computer programmer as woman is to homemaker? Debiasing word embeddings. In: Advances in neural information processing systems 29: annual conference on neural information processing systems 2016, December 5-10. Barcelona, Spain, pp 4349-4357
- [20]. Özdemir,Ş. (2020) Yapay Zekâ ve İnsan: Önyargılar <https://www.youtube.com/watch?v=4931DmLrs10>
- [21]. Young, M. F., Hern, H. G., Alter, H. J., Barger, J., & Vahidnia, F. (2013). Racial differences in receiving morphine among prehospital patients with blunt trauma. *The Journal of emergency medicine*, 45(1), 46-52.
- [22]. Infinger, A. E., & Studnek, J. R. (2014). An assessment of pain management among patients presenting to emergency medical services after suffering a fall. *Prehospital and disaster medicine*, 29(4), 344-349.
- [23]. Lee, P., Le Saux, M., Siegel, R., Goyal, M., Chen, C., Ma, Y., & Meltzer, A. C. (2019). Racial and ethnic disparities in the management of acute pain in US emergency departments: Meta-analysis and systematic review. *The American journal of emergency medicine*, 37(9), 1770-1777.
- [24]. Temming, M. (2017). Machines are getting schooled on fairness. *ScienceNews*, 192(4), pp. 26, Retrieved from <https://www.sciencenews.org/article/machines-are-getting-schooledfairness>.
- [25]. I. D. Raji, ve J. Buolamwini, (2019). "Actionable auditing: Investigating the impact of publicly naming biased performance results of commercial ai products", in *AAAI/ACM Conf. on AI Ethics and Society*,.
- [26]. Mohler, G., Raje, R., Carter, J., Valasik, M., & Brantingham, J. (2018, October). A penalized likelihood method for balancing accuracy and fairness in predictive policing. In *2018 IEEE international conference on systems, man, and cybernetics (SMC)* (pp. 2454-2459). IEEE.

- [27]. [27] Yen, C. P., & Hung, T. W. (2021). Achieving Equity with Predictive Policing Algorithms: A Social Safety Net Perspective. *Science and Engineering Ethics*, 27(3), 1-16.
- [28]. <https://gizmodo.com/crime-prediction-software-promised-to-be-free-of-biases-1848138977>
- [29]. P. Jeffrey Brantingham, Matthew Valasik & George O. Mohler (2018) Does Predictive Policing Lead to Biased Arrests? Results From a Randomized Controlled Trial, *Statistics and Public Policy*, 5:1, 1-6, DOI: 10.1080/2330443X.2018.1438940
- [30]. Lombrozo, T. (2012). Explanation and abductive inference. (2012)
- [31]. Robert R Hofman and Gary Klein. 2017. Explaining explanation, part 1: theoretical foundations. *IEEE Intelligent Systems* 32, 3 (2017), 68-73
- [32]. Preece, A. (2018). Asking ‘Why’ in AI: Explainability of intelligent systems-perspectives and challenges. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, 25(2), 63-72.
- [33]. Liao, Q. V., Singh, M., Zhang, Y., & Bellamy, R. (2021, May). Introduction to explainable AI. In *Extended Abstracts of the 2021 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1-3).
- [34]. D. Doran, S. Schulz, and T. R. Besold. (2017). “What does explainable AI really mean? A new conceptualization of perspectives.” [Online]. Available: <https://arxiv.org/abs/1710.00794>
- [35]. A. Andrzejak, F. Langner, and S. Zabala. (2013). “Interpretable models from distributed data via merging of decision trees”, in Proc. CIDM, Singapore, pp. 1-9.
- [36]. S. Barocas, S. Friedler, M. Hardt, J. Kroll, S. Venka-Tasubramanian, and H. Wallach. (2018). The FAT-ML Workshop Series on Fairness, Accountability, and Transparency in Machine Learning. Accessed: [Online]. Available: <http://www.fatml.org/>
- [37]. R. R. Suman, R. Mall, S. Sukumaran, and M. Satpathy, (2010). “Extracting state models for black-box software components”, *J. Object Technol.*, vol. 9, no. 3, pp. 79-103,
- [38]. V. Dignum, (2017). “Responsible artificial intelligence: Designing AI for human values”, *ITU J., ICT Discoveries*, vol. 1, pp. 1-8,
- [39]. <https://www.azcentral.com/story/news/local/tempe-breaking/2018/06/21/uber-self-driving-car-crash-tempe-police-elaine-herzberg/724344002/>
- [40]. <https://www.wired.com/story/uber-self-driving-crash-arizona-ntsb-report/>
- [41]. S. Sarkar, (2016). “Accuracy and interpretability trade-offs in machine learning applied to safer gambling”, in Proc. CEUR Workshop, pp. 79-87
- [42]. Wadden, J. J. (2022). Defining the undefinable: the black box problem in healthcare artificial intelligence. *Journal of Medical Ethics*, 48(10), 764-768.
- [43]. M. Robnik-Šikonja and I. Kononenko, (2008). “Explaining classifications for individual instances”, *IEEE Trans. Knowl. Data Eng.*, vol. 20, no. 5, pp. 589-600,
- [44]. C. Yang, A. Rangarajan, and S. Ranka. (2018). “Global model interpretation via recursive partitioning.” [Online]. Available: <https://arxiv.org/abs/1802.04253>
- [45]. [45] A. Nguyen, A. Dosovitskiy, J. Yosinski, T. Brox, and J. Clune. (2016). “Synthesizing the preferred inputs for neurons in neural networks via deep generator networks”, in Proc. Adv. Neural Inf. Process. Syst. (NIPS), pp. 3387-3395.
- [46]. M. T. Ribeiro, S. Singh, and C. Guestrin. (2018). “Anchors: High-precision model-agnostic explanations”, in Proc. AAAI Conf. Artif. Intell, pp. 1-9.

- [47]. Malthus, T. R., & Appleman, P. (1976). *An Essay on The Principle of Population: Text, Sources and Background, Criticism*. Norton
- [48]. Brundtland, G. (1987). Report of the world commission on environment and development: Our common future. United Nations General Assembly Document A/42/427.
- [49]. Elkington, J. (2013). Enter the triple bottom line. *The Triple Bottom Line: Does it All Add Up*, 1(1986), 1-16.
- [50]. UNDP. 2021. Sustainable Development Goals. UNDP. <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html>, Access date:28.02.2021.
- [51]. Ozdemir, S., Ozuyar, P. G., & Sundu, M. (2021). The effect of artificial intelligence on sustainable development goal. *Journal of History School (JOHS)*.
- [52]. Mikalef, P., Framnes, V. A., Danielsen, F., Krogstie, J., & Olsen, D. (2017). Big data analytics capability: antecedents and business value. In Pacific Asia conference on information systems (PACIS). Association for Information Systems. <https://aisel.aisnet.org/pacis2017/136>, Access date: 28.02.2021
- [53]. Ünal C., Özkan, B. Özdemir, Ş (2022). İşletme Yönetiminde Yapay Zekâ, İ. Güleriyüz, *Dijitalleşme ve Yönetim* (Baskıda) İstanbul: Nobel
- [54]. Moor, J. (2006). The Dartmouth College artificial intelligence conference: The next fifty years. *AI Magazine*, 27(4), 87-91.
- [55]. Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019) A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California Management Review*, 61(4), 5-14

4

Bölüm

Küreselleşen Dünyada Yapay Zekâ ve Siber Güvenlik İlişkisi

Arzu Al - Buğçe Soysal

Özet

Küreselleşme ile başlayan teknoloji çağı coğrafi sınırların anlamını yitirerek uluslararası sistemi âdeta küresel ancak o kadar da küçük bir köy hâline dönüştürmüştür. Hatta yeni güvenlik algılarını ortaya çıkarmıştır ki bunlardan biri de siber güvenlidir. Bununla birlikte teknolojik gelişmelerin, günümüz dünyasına bir diğer katkısı da yapay zekâ teknolojileri olmuştur. Çalışmada temel amaç siber dünyanın yapay zekâ ile ne denli güvenleştirilebileceğini sorgulamaktır. Bir diğer ifadeyle yapay zekâ, siber dünyayı güvenleştirebilir mi yoksa daha çok güvenleştirebilir mi sorusuna cevap bulmaktır. Çalışmada siber güvenlik, özellikle de siber istihbarat söz konusu olduğunda ön plana çıkan iki güçlü devletin örnek olayları üzerinden uluslararası sistemde gelişerek değişen güvenlik algısı analiz edilecektir. Bu devletler, yine küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan yükselen güçlerden başat devlet olan ve özellikle teknoloji söz konusu olduğunda ciddi atılımlar gerçekleştirerek teknoloji devi hâlini alan Çin ile Soğuk Savaş sonrasında hegemonluğunu kanıtlayan, küreselleşmenin etkisiyle çok kutupluluğa evrilen uluslararası sistemde hâlen daha bu hegemonluğunu korumakta olan ABD'dir. Bu doğrultuda siber istihbarat ve siber güvenlik araçları, yöntemleri ve istihbaratta yapay zekânın kullanım alanları ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Çalışmada gelişerek değişen güvenlik algısı Çin ve ABD'nin yapay zekâ alanındaki projelerinin siber dünyadaki güvenlik sorunlarına çözüm bulup bulmadığı sorusu üzerinden güvenleştirme/güvenleştirmeye sorunsalına odaklanacaktır. Bunu yaparken de ulusal güvenlik söz konusu olduğunda yapay zekâ ve siber güvenlik ilişkisinin istihbarat politikalarında nereye konumlandırılacağı incelenecektir. Aynı zamanda ABD ve Çin'in bu iki alanda gerçekleştirmiş ve gerçekleştirecek olduğu projelerin bir siber diplomasi alanı yaratıp yaratamayacak olduğuna da cevap aranacaktır. Sonuç olarak bu çalışma elde edilen bulgular ışığında geleceğe yönelik öngörüler sunulacak tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siber Güvenlik, Yapay Zekâ, Güvenlik, Siber İstihbarat, ABD-Çin

tam da bu noktada uzmanlar tarafından tartışılmaya devam etmektedir. Tüm bu tartışmalara rağmen yapay zekâ teknolojilerinin yayılımı, siber uzay söz konusu olduğunda giderek artmakta olup yakın gelecekte de hem ekonomik hem de askerî alanda ülkelere bir üstünlük sağlayacaktır. Özellikle ABD ve Çin gibi devletlerin bu alandaki girişimleri göz önüne alındığında, siber diplomasinin de öneminin artacağı açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak yapay zekâ teknolojileri, siber istihbarat ve siber güvenlik söz konusu olduğunda veri toplama, toplanan veriyi analiz etme ve bu analizleri değerlendirerek, istihbarat ve güvenlik politikaları üretmede aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası sistemde bilginin dağılım hızını arttıran husus da siber diploması ile daha geniş bir çerçevede anlam bulmaya başlamıştır. Bu konuda bundan sonra yapılması planlanan çalışmalarda özellikle diplomatik meseleleri internet ve yeni teknolojik iletişim araçlarıyla ele alarak bu meselelere uluslararası bir çözüm geliştirme yöntemi olan siber diplomaside, yapay zekâ etkisinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, literatüre katkı sağlayacaktır.

4.7. Kaynaklar

- [1]. Aktel, M. (2001). “Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.6, S.2, ss195.
- [2]. Oruç, M.A. (2019). “İstihbaratın Geleceği: Siber Uzayda İstihbarat ve Karşı İstihbarat Faaliyetlerinde Yapay Zekâ ve Veri Bilimi Kullanımı”, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- [3]. Çokbıdık, A.C. (2018). “Siber Uzay ve İnsan Hakları”, *Cyberpolitik Journal* Vol. 3, No. 5, ss.133-157.
- [4]. Efe, A. (2021). Yapay Zekâ ve Endüstri 4.0 İlişkisinin Siber Güvenlik Perspektifinden Analizi, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S1. SS.123-143.
- [5]. Bilgi İletişim Teknolojileri Kurumu, Dijitalleşen Dünyada Bilişim Suçları ve Mücadele Yöntemleri, 2022.
- [6]. Sağıroğlu, Ş. (2018). Siber Güvenlik ve Savunma: Önem, Tanımlar, Unsurlar ve Önlemler. Ş. Sağıroğlu ve M. Alkan içinde *Siber Güvenlik ve Savunma-Farkındalık ve Caydırıcılık* (ss.21-45). Grafiker Yayınları, Ankara.
- [7]. Ada, M. (2018). “Nato Üyesi Ülkelerin Siber Güvenlik Stratejileri Açısından İncelenmesi” Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, ss.12-13.
- [8]. Şeker, E. “Yapay Zekâ Tekniklerinin/Uygulamalarının Siber Savunmada Kullanımı”, *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*, C.6, No.2, s.109.
- [9]. E. Tyugu, “Artificial Intelligence in Cyber Defense”, 3rd International Conference on Cyber Conflict, 2011.
- [10]. İrdem, İ. ve Çobanoğlu, S. (2022). “Yapay Zekânın İç Güvenlik Yönetimi Üzerine Yansımaları: Siber Güvenlik”, *Kaytek Dergisi*, Yıl.3, S.2. SS.175-202.

- [11]. Y. LeCun, Y. Bengio, and G. Hinton, (2015). “Deep learning” *Nature*, vol.521, pp.436-444.
- [12]. Şen, Y.F. ve Yurtoğlu D. (2022). “The Importance of Artificial Intelligence in Intelligence Analysis in the Context of Technology and Security Relationship”, *Journal of Security Studies*, Year: 22, Volume: 22, Issue: 1, June 2020, p. 23-48.
- [13]. Len, S. ve Peter J. (2004). The study of intelligence in theory and practice. *Intelligence and National Security*, 19(2), s.139-169.
- [14]. Küçükbaş, H. (2015). Bilgi yönetimi yaklaşımlarındaki değişimin istihbarat analizine etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ankara.
- [15]. Dupont, A. (2003). Intelligence fort he Twenty-First Century. *Intelligence and National Security*, 18(4), 15-39.
- [16]. Brantly, A.F. (2018). When everyting becomes intelligence: machine learning and the connected World. *Intelligence and National Security*, 33(4), s.562-573.
- [17]. Symon, P. B. ve Tarapore, A. (2015). Defense intelligence analysis in the age of big data. *Joint forces quarterly*, 79, s.4-11.
- [18]. Lahmeri, M. A.; Kishk, M. A. & Alouini, M. S. (2021) “Artificial Intelligence for UAV-enabled Wireless Networks: A Survey”, *IEEE Open Journal of the Communications Society*, 24(1), s. 1015-1040.
- [19]. Darıcılı, A.B. (2017). “Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu’nu Siber Güvenlik Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Bursa.
- [20]. Topcu, N. (2020). “Bir Siber Güç Olarak Çin’in Siber Güvenlik Stratejileri” *Cyberpolitik Journal* Vol.5, No.10., SS.219-239.
- [21]. Krekel, B. (2009). Capability of the People’s Republic of China to Conduct Cyber Warfare and Computer Network Exploitation. US - China Economic and Security Review Commission Report. Virginia.
- [22]. Bach, J. (2020). The Red and the Black: China’s Social Credit Experiment As a Total Test Environment. *The British Journal of Sociology*, 71 (3), 489-502.
- [23]. Botsman, R. (2017). Big Data Meets Big Brother As China Moves to Rate Its Citizens.
- [24]. Baezner, M. (2018). Cybersecurity in Sino-American Relations. Center for Security Studies, 224. Zürich.
- [25]. Cheung, T. M. (2018). The Rise of China As a Cybersecurity Industrial Power: Principles, Drivers, Policies, and International Implications. BASC Working Paper Series, No. 3. California: University of California.
- [26]. Göçoğlu, V. ve Aydın, M. D. (2019). Siber Güvenlik Politikası: ABD, Rusya ve Çin Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 229-252.
- [27]. Özkan, M., Al, A., Yavuz, S. (2018). Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Dördüncü Sanayi-Endüstri Devrimi’nin Etkileri ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. Cilt 6. Sayı 2. SS. 126-156.
- [28]. Şeker, E. (2016). Yapay Zeka Tekniklerinin/Uygulamalarının Siber Savunmada Kullanımı. *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*. Cilt 6. No.2 SS.108-115.

5

Bölüm

Yapay Zekâ ve Finansal Hizmetlerin Geleceği

C. Coşkun Küçüközmen - Tolga Genç

Özet

Finansal hizmetlerin yapay zekâ kullanılarak sağlanması ilk aşamaları otomasyon olarak isimlendirilmektedir. Otomasyon, önceden bilinen aşamaların basit bir algoritmik süreç çerçevesinde uygulanması olup ciddi zaman tasarrufu sağlamıştır. Bir kredi kartı ile ödeme yapıldığında, kartı kabul eden kurum, kartın hesabının bağlı olduğu banka, onaylanma süreci ve karşılıklı mutabakatın alınması birkaç saniye sürmektedir. Bu süreç gelişmiş bir otomasyon olarak ifade edilmektedir. Ancak yapılan her harcamanın kaydının tutulması, bunların kişi bazında toplulaştırılması, kişilerin harcama ve tasarruf potansiyellerinin belirlenmesi neticesinde ortaya analiz edilebilir ve fayda sağlayacak büyük bir veri seti çıkmaktadır. İşte yapay zekâ bu noktada devreye girerek kişinin özelliklerine (örneğin, risk profiline) dayalı harcama, tasarruf ve yatırım önerilerinde bulunabilmektedir. Yapay zekâ destekli yatırım öneri ve kararları bu sürecin ürünüdür. Benzer şekilde prime müşteri olarak sınıflanan kişi ve şirketler yine yapay zekâya dayalı kredilendirme sistemleri üzerinden kolaylıkla finansmana erişebilmektedir. Bankalar ile finansal teknoloji (Fintech) şirketleri arasındaki ilişkinin hızlanmasının ana parametresi hiç şüphesiz yapay zekâ destekli sistemlerin süreçlere hızla entegre olmasıdır. Bu sürecin kısa sürede borsa, sigorta, portföy yönetimi ve yatırım danışmanlığı alanlarını bütünüyle kapsamı beklenmektedir. Bu bölümde söz konusu süreçlerin avantajları ve riskleri ile geleceğe dönük tahmin ve değerlendirmeler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Makine Öğrenmesi, Derin Öğrenme, Veri Seti, Finansal Teknoloji

nedeniyle bu boşlukların artması ya da her yeniliğin yeni düzenleme boşlukları oluşturması kaçınılmazdır. Bütün bu olup bitenlerin toplumu bir kaosa mı yoksa kendi içinde bir düzene mi sürükleyeceğini zaman gösterecektir. Aynı kaos ihtimali gelir-gider arasındaki dengeler için de geçerlidir. Yapay zekânın baskın olduğu bir dünyada gerçekten harcamalarımızı kontrol edebilecek miyiz yoksa karışımıza çıkan haberler ya da reklamlar bizi kontrolsüz harcamalara mı sürükleyecek? Ya da mevcut işlerimizi ne kadar sürdürebileceğiz? Gerçekten herkes yeni dünyanın yeni işlerine uyum sağlayamazsa devletlerin sistemin devamlılığı açısından bunun karşılığında bir şeyleri değiştirmeleri gerekecektir.

Toplum olarak ya da insanlık olarak uyum içinde hareket etmek zorunda olduğumuz bir dönemdeyiz. Teknolojinin geldiği nokta bizi bu konuda zorluyor. Ülkeler, şirketler ya da bireyler arasında rekabet devam etse de açık ekosistemler olması ve bilginin demokratikleşmesi ile insanlık bir bütün olarak bu yeni dünyadaki yaşamın ağır yükünün altından kalkabilir.

5.14. Kaynaklar

- [1]. Milana C. And Ashta A. (2021). Artificial intelligence techniques in finance and financial markets: a survey of the literature. *Strategic Change*, Vol. 30 No. 3, pp. 189-209,
- [2]. Biallas M. ve O'Neill F. (2020). Artificial intelligence innovation in financial services. *EM Compass Note 85, IFC*, June, 1-8, 2020
- [3]. Yusuf, L. (2020). A New Internet, Data Banks and Digital World War. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.18-19) içinde. Wiley Press.
- [4]. Crossland T. (2020). Artificial Intelligence: The Next Leap Forward in the Payments Revolution. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.102-104) içinde. Wiley Press.
- [5]. Ng, C. (2020). The Future of AI in Finance. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s. 6-8) içinde. Wiley Press.
- [6]. Xiang, J.(2020). AI in Lending. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.),*The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.34-38) içinde. Wiley Press.
- [7]. Fernández, A. (2020). Artificial intelligence in financial services, *Analytical Articles, Banco de España Economic Bulletin*.
- [8]. Lloyd, T. (2020). Frictionless Payments: If or When? S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.105-107) içinde. Wiley Press.
- [9]. Ryman-Tubb, N.F., Krause P. ve Garn W. (2018). How artificial intelligence and machine learning research impacts payment card fraud detection: A survey and industry benchmark. *Engineering Applications of Artificial Intelligence* 76:130-157.

- [10]. Dubovi, O (2020). Big Data, AI and Machine Learning: How to Unlock Their Potential in the New Payment Environment. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.108-110) içinde. Wiley Press.
- [11]. Maj, A. (2020). The Rise of Conversational AI Platforms. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.111-112) içinde. Wiley Press.
- [12]. Karmakar, A. (2020). The Future of Deposits and Lending. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.43-45) içinde. Wiley Press.
- [13]. Buchanan B.G. (2019). *Artificial Intelligence in Finance*. London: The Alan Turing Institute.
- [14]. Lindquist M. (2018, 12 Kasım). 3 ways the next generation of chatbots will change business. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/oracle/2018/11/12/3-ways-the-next-generation-of-chatbots-will-change-business/?sh=22f84c145920> adresinden 9.11.2022 tarihinde alınmıştır.
- [15]. IBM Cloud Learn Hub (2019, 9 Mayıs) Yapay zekâ sanal asistanları ve sohbet robotları. *IBM*. <https://www.ibm.com/tr-tr/127loud/learn/chatbots-explained> adresinden 9.11.2022 tarihinde alınmıştır.
- [16]. Cummins E. (2022, 24 Haziran). The 10 Best Banking Chatbots. *Netomi*. <https://www.netomi.com/banking-chatbots> adresinden 9.11.2022 tarihinde alınmıştır.
- [17]. Johal G. ve Myers D. (2018). AI is changing the physics of financial services. *Deloitte*. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/financial-services/deloitte-uk-artificial-intelligence-capital-markets-sector-summary-card.pdf> adresinden 9.11.2022 tarihinde alınmıştır.
- [18]. Whitewood, A. (2020). Introduction on AI Approaches in Capital Markets. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.150-156) içinde. Wiley Press.
- [19]. Litterio, A.M.J. (2020). Alternative Data and MetaQuants: Making the Most of Artificial Intelligence for Visionaries in Capital Markets. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.163-165) içinde. Wiley Press.
- [20]. Cleary S., Röhrig M., Rouhana R., Schaeffe C., Sukumar N. And Voelkel M. (2018, 28 Şubat). Fintech Decoded: Capturing the Opportunity in Capital Markets Infrastructure. *McKinsey Company*. <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/fintech-decoded-the-capital-markets-infrastructure-opportunity> adresinden 9.11.2022 tarihinde alınmıştır.
- [21]. Uzialko A. (2023, 3 Ocak). Artificial Insurance? How Machine Learning Is Transforming Underwriting. *Business News Daily*. <https://www.businessnewsdaily.com/10203-artificial-intelligence-insurance-industry.html> adresinden 9.1.2023 tarihinde alınmıştır.
- [22]. Richardson C.J. (2020). Open Banking, Blockchain and AI: The Building Blocks for Web 3.0. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.245-247) içinde. Wiley Press.
- [23]. Güleç Yalçın, Funda (2022, 13 Ekim). Dolandırıcılık kaynaklı kayıpların 55,3 milyar dolara ulaştığı açıklandı. *Fintechtime*. <https://fintechtime.com/tr/2022/10/dolandiricilik-kaynakli-kayıpların-553-milyar-dolara-ulaştığı-aciklandı/> adresinden 9.1.2023 tarihinde alınmıştır.

- [24]. Kocaoglu Ulbrich, E. (2020). Sure, AI Can Answer Our Questions - But Who Will Answer Our Questions About AI? S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.229-231) içinde. Wiley Press.
- [25]. Bushpala, P. (2020). Technology for Regulations and Compliance: Fit4Future! S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.232-235) içinde. Wiley Press.
- [26]. Gök, S.R., Met, İ., Taşkın T. ve Uysal, E.U. (2020). Müşteri Deneyiminde Yapay Zekâ Teknolojilerinin Kullanımı. *Oyunu Değiştiren Güç Yapay Zekâ*, (1.baskı s.1-40) içinde.
- [27]. Patel, M. (2020, 20 Mart). The Ethics of AI : AI in the financial services sector: grand opportunities and great challenges. Fintech Times. <https://www.fintech2019.eu/wp-content/uploads/2019/02/afime-tao-ai-considerations-on-the-ethical-use-of-ai-30-nov-2018.pdf> adresinden 1 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.
- [28]. World Economic Forum Report (2018, 15 Ağustos). The New Physics of Financial Services: Understanding How Artificial Intelligence is Transforming the Financial Ecosystem. *WEF*. <https://www.weforum.org/reports/the-new-physics-of-financial-services-how-artificial-intelligence-is-transforming-the-financial-ecosystem/> adresinden 1 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.
- [29]. Basyouni, H. (2020). AI, Machine Learning and the Financial Service Industry: A Primer. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.157-159) içinde. Wiley Press.
- [30]. Pardoe, A. (2020). Welcome to the Future. S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.238-241) içinde. Wiley Press.
- [31]. Fletcher, R. Foster (2020). S. Chishti, I. Bartoletti, A. Leslie, S.M. Millie (Ed.), An AI-Embedded Financial Future. *The AI Book: The Artificial Intelligence Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries* (1.baskı, s.242-244) içinde. Wiley Press.
- [32]. Güleç Yalçın, Funda (2022, 31 Ekim). Fintek sektörü, veri analizi ve yapay zekâ ile büyüyor. *Fintechtime*. <https://fintechtime.com/tr/2022/10/fintek-sektoru-veri-analizi-ve-yapay-zekâ-ile-buyuyor/> adresinden 9.1.2023 tarihinde alınmıştır.

6

Bölüm

Uluslararası İlişkiler ve Teknoloji İlişkisinde Yapay Zekâ

Kıvılcım Romya Bilgin

Özet

Uluslararası politika her geçen gün daha fazla olgu ve mesele ile karmaşıklaşmaktadır. Bu karmaşıklık, Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplini yeni sorun alanlarıyla yüzleşmeye zorlamaktadır. Bilim ve teknoloji de bu konulardan biridir. Özellikle yapay zekânın, uluslararası sistemin yapısındaki ve uluslararası güç dağılımındaki potansiyel etkisi tartışılmaya ihtiyaç duyulan başlıklardan birisidir. Bunun en önemli nedeni yapay zekânın, devletlerin kapasitelerini ve dolayısıyla uluslararası sistemdeki güç dengesini değiştirerek uluslararası ilişkiler üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olma potansiyelidir. Bu kapsamda, teknolojinin uluslararası ilişkilerdeki rolüne ilişkin kurumsal tartışmaların sağladığı altyapıdan yola çıkarak yapay zekânın uluslararası sistemdeki potansiyel etkilerine odaklanılması uluslararası ilişkiler alanında yapay zekâ tartışmasına katkı sağlayacağı gibi uluslararası politikada yapay zekânın öneminin anlaşılmasına imkân sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Teknoloji, Yapay Zekâ, Uluslararası Sistem, Devlet

Teknoloji, uluslararası sistemde devletler arasında dijital güç ayrımları oluşturmaya başlamıştır. Teknolojiyle devletlerin hem iç hem de dış politikada egemenlik haklarını kullandıkları ve çıkarlarını takip ettikleri yeni koşullar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla devletlerin, yapay zekâ uygulamalarının potansiyel tehditlerinden ve fırsatlarından haberdar olmaları gerekmektedir. Bunun en önemli nedeni yapay zekâ teknolojilerinin, uluslararası ilişkilere etki etme bakımından, diğer teknolojilerden farklı olarak siyasal ve sosyal ilişkilere entegre olabilme kapasitesinin yüksek olmasıdır. Dolayısıyla, yapay zekâ ile uluslararası ilişkiler arasındaki ilişki politik, iktisadi, sosyal ve kültürel boyutları ile alınmalıdır. Yapay zekâ teknolojilerini geliştirmek ve etkin olarak kullanmak, sadece küresel üstünlük sağlamak ile ilgili değildir. Yapay zekâ, toplumlarda normları ve değerleri şekillendirebilecek güce sahiptir. Yapay zekânın gücünü fark eden ve yönetebilen öncü devletler, dünya siyasetine, ekonomisine ve diplomasisine hâkim olanlar olacaktır.

6.5. Kaynaklar

- [1]. Drezner, D. W. (2019) Technological change and international relations. *International Relations*, 33 (2), 1-18.
- [2]. Brooks, H. (1980) Technology, evolution, and purpose. *Daedalus*, 109 (1), 65-81.
- [3]. Weiss, C. (2015) How do science and technology affect international affairs? *Minerva*, 53(4), 411-430.
- [4]. Deudney, D. (1993) Dividing realism: structural realism versus security materialism on nuclear security and proliferation. *Security Studies*, 2, 7-36.
- [5]. Skolnikoff, E. B. (1993) *The elusive transformation: science, technology, and the evolution of international politics*. Princeton, University Press Princeton.
- [6]. William F. Ogburn (ed) (1949) *Technology and international relations*. Chicago University Press, Chicago.
- [7]. Buchan, A. (1972). Technology and world politics. Porter, Brian (Ed.). *International Politics* içinde 160-182. Oxford, Oxford University Press.
- [8]. Morgenthau, H. (1997) *Politics among nations: the struggle for power and peace*. (6th ed.). Peking, University Press, Beijing.
- [9]. Herz, J. H. (1959) *International politics in the atomic age*. Columbia University Press, New York.
- [10]. Waltz, K. N. (1981) The spread of nuclear weapons: more may be better. *The Adelphi Papers*, 21, 171
- [11]. Sagan, Scott D., and Kenneth Waltz. (1995) *the spread of nuclear weapons: a debate*. Norton, New York.
- [12]. Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- [13]. Gilpin, R. (2001). *Global political economy: understanding the international economic order*. Princeton University Press, New Jersey.

- [14]. Eriksson, J. & L. M. Newlove-Eriksson (2021) Theorizing technology and international relations: prevailing perspectives and new horizons. Giacomello, G., Moro, F. N. & Valigi, M. (Ed), *Technology and international relations*, 3-22. Edward Elgar, Northampton.
- [15]. Keohane, R. O. & Nye, J. S. (2012). *Power and interdependence*. Pearson, Boston.
- [16]. Nye, J. S. (2011). *The future of power*. Public Affairs, New York.
- [17]. Fritsch, S. (2011) Technology and global affairs. *International Studies Perspectives*, 12, 27-45.
- [18]. [Der Derian, J. (2003). The question of information technology in international relations. *Millennium*, 32 (3), 441-456.
- [19]. Wendt, A. (1995) Constructing international politics. *International Security*, 20(1), 71-81.
- [20]. Sajduk, B. (2019) Theoretical premises of the impact of artificial intelligence on international relations and security. *The Copernicus Journal of Political Studies*, No. 2/2019, 157-180.
- [21]. Herrera, G. L. (2006) *Technology and international transformation: the railroad, the atom bomb and the politics of technological change*. Sunny Press, New York.
- [22]. Erden, N.K. (2022) *Lambadaki Cin: Sosyal Medya*. Martı, Ankara.
- [23]. Maximilian Mayer, Mariana Carpes and Ruth Knoblich (2014) *The Global Politics of Science and Technology* (eds.). Heidelberg: Springer
- [24]. McCarthy, Daniel R. (ed.) (2018) *Technology and world politics: an introduction*. Routledge, Abingdon.
- [25]. Kaltofen, C., Carr, M. & Acuto, M. (eds) (2019), *Technologies of international relations: continuity and change*. Palgrave Macmillan, Switzerland.
- [26]. Drezner, D.W. (2019) Technological change and international relations. *International Relations*, 33 (2), 286-303.
- [27]. Hoijtink, M. & Leese, M. (eds) (2019) *Technology and agency in international relations*. Routledge, Abingdon.
- [28]. Skolnikoff, E. (1993). *The Elusive Transformation: Science, Technology, and the Evolution of International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- [29]. Valerie Hudson (ed) (1991) *Artificial intelligence and international politics*. Boulder, Westview.
- [30]. Aslan, M. ve Yıldız, A.A (2021) Yapay zekâ'nın uluslararası ilişkiler alanında yarattığı değişimler. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(4), 2401-2416.
- [31]. Horowitz, M. (2018) Artificial intelligence, international competition, and the balance of power. *Texas National Security Review*, 1 (3), 36-57.
- [32]. United Kingdom's Ministry of Defence (UK MoD). (2019). *Global Strategic Trends: The Future Starts Today*. *UK Government*, <https://www.gov.uk/government/publications/global-strategic-trends> adresinden erişildi.
- [33]. National Defense Strategy (2018) National Defense Strategy of United States of America. *US Department of Defense*, <https://dod.defense.gov/>
- [34]. Payne, K. (2018). Artificial intelligence: a revolution in strategic affairs. *Survival: Global Politics and Strategy*, 60(5), 15-30.
- [35]. Mearsheimer, J. (2001). *The tragedy of great powers*. W.W. Norton & Company. London.

- [36]. Klingberg, S. (2022) Countering terrorism: digital policing of open source intelligence and social media using artificial intelligence, Montasari, R. (ed) *Artificial Intelligence and National Security*, Swansea University, Springer.
- [37]. UNCCT & UNICRI (2021) Countering terrorism online with artificial intelligence. *United Nations*, <https://www.un.org> adresinden erişildi.
- [38]. INTERPOL & UNICRI (2019) *Artificial intelligence and robotics for law enforcement*, <https://unicri.it/> adresinden erişildi.
- [39]. UNCCT & UNICRI (2021) Algorithms and terrorism: the malicious use of artificial intelligence for terrorist purposes, *United Nations*, <https://www.un.org> adresinden erişildi.
- [40]. European Parliament (2019) *Economic impacts of artificial intelligence (AI)*. *European Union*, <https://www.europarl.europa.eu> adresinden erişildi.
- [41]. PricewaterhouseCoopers (2018) *The macroeconomic impacts of artificial intelligence*, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/data-and-analytics/publications/artificial-intelligence-study>. adresinden erişildi.
- [42]. Alonso, C., Kothari, S., & Rehman, S. (2020) *How artificial intelligence could widen the gap between rich and poor nations*. <https://www.imf.org> adresinden erişildi.
- [43]. Harari, Y. N. (2018). *Why Technology Favors Tyranny*. The Atlantic.
- [44]. Fuchs, C. (2022) *Digital fascism: media, communication and society*. Routledge, New York,
- [45]. Ünver, A. (2018) Artificial intelligence, authoritarianism and the future of political systems. *Centre for Economics and Foreign Policy Studies (EDAM)*, <https://edam.org.tr/en/4025-2/> adresinden erişildi.
- [46]. Such, J. M. (2017). Privacy and autonomous systems. *Proceedings of the 26th international joint conference on artificial intelligence (4761-4767)*, <https://www.ijcai.org/proceedings/2017/663> adresinden erişildi.

7

Bölüm

Hukuksal Bakış Açısıyla Yapay Zekâ

Ş. Barış Özçelik - A. Ata Gümüş

Özet

Yapay zekâ teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, toplum hayatını hızlı bir şekilde dönüştürmekte, söz konusu teknolojilerin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Konuya ilişkin tüm araştırmalarda varılan sonuçlar da bu dönüşümün hızlanarak devam edeceğini, yapay zekâ teknolojilerinin hayatımızı köklü bir şekilde değiştireceğini göstermektedir. İnsan ve toplum hayatını konu alan, normatif bir bilim olan hukukun, böylesi bir dönüşüme duyarsız kalması düşünülemez. Bu bağlamda ele alınması gereken ilk sorun, yapay zekâyı konu alan hukuksal düzenlemelerin gerekli ve işlevsel olup olmadığıdır. Zira teknoloji söz konusu olduğunda, yasal düzenlemenin gelişmeye ket vurma olasılığı göz ardı edilemez. Bununla birlikte yapay zekâ alanında yaşanan gelişmelerin, bir yandan sağlık, finans, yargısal faaliyetler, eğitim, işe alma, ulaşım gibi birçok alanda iş gücü ve zaman tasarrufu sağlarken, diğer yandan da bazı riskleri ve dolayısıyla bazı hukuksal sorunları beraberinde getirdiği de bir gerçektir. Sözü edilen risklere örnek olarak yaşam hakkı, kişisel verilerin korunması ve ayrımcılık yasağı gibi temel hak ve prensiplerin ihlal edilmesi; bireylerin şahıs veya mal varlığına zarar gelmesi verilebilir. Belirtilen durumların genel olarak kamu hukuku ve özel hukuk açısından ne gibi sonuçlarının olacağı ve özellikle yapay zekânın sebep olduğu zararlardan doğabilecek sorumluluğu kimin taşıması gerektiği, aydınlatılması gereken temel noktalar. Öte yandan yapay zekâ sistemlerinin fikrî haklara konu olabilecek bazı üretimler gerçekleştirilmesi hâlinde bunlar üzerinde hukuksal koruma sağlanıp sağlanmayacağı ve bir koruma sağlanabileceyse, ilgili fikrî hakkın sahibinin kim olacağı; yapay zekâ sistemleri tarafından gerçekleştirilen fikrî hak ihlallerinden kimin sorumlu tutulacağı gibi sorular da çözüm bekleyen hukuksal sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ alanında yaşanan gelişmelerin hukuksal boyutlarının güncel örnekler eşliğinde ele alınması, ilgili literatürde konuya ilişkin olarak geliştirilen önerilerin tartışılması ve varılan sonuçların ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda çalışmamızda benimsenen genel yaklaşım, teknolojik gelişmenin bütünsel ve disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alınması; ortaya çıkan sorunlara gerçekçi ve uygulanabilir çözümler getirilmesi gerektiği yönündedir. Bu çerçevede geliştirilen çözüm önerileri, çalışmanın sonuç bölümünde dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Veri Koruma, Mahremiyet, Sorumluluk, Ayrımcılık Yasağı, Fikrî Mülkiyet

konu olabileceği kabul edilmeli; 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu başta olmak üzere ilgili mevzuatta bu yönde açık hükümler sevk edilmelidir. Yapay zekâ sistemlerinin ürettiği eser veya buluşlar üzerindeki hak sahibi, söz konusu sistemleri işleten (operatör) kişi olarak belirlenmelidir. İşleten kavramı, eser veya buluş sürecini başlatan, bunun için gerekli veri ve diğer unsurları sağlayan gerçek veya tüzel kişi olarak anlaşılmalıdır. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'na belirtilen yönde hükümler eklenmelidir. Yapay zekâ sistemi tarafından gerçekleştirilen bir fikrî üretimin, başka kimselerin fikrî haklarını ihlal ettiği sonucuna varıldığı takdirde, ihlalin sonuçlarından, yukarıda ifade edilen çerçevede, yapay zekâ sistemini işleten gerçek veya tüzel kişi sorumlu tutulmalıdır. Bu konu da 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nda belirtilen yönde yapılacak değişikliklerle düzenlenmelidir.

7.8. Kaynaklar

- [1]. Oracle, “Yapay Zekâ Nedir?”, <https://www.oracle.com/tr/artificial-intelligence/what-is-artificial-intelligence.html>, 2021.
- [2]. PricewaterhouseCoopers, “Sizing the prize, What’s the real value of AI for your business and how can you capitalise?” 2017, s. 5, <https://www.pwc.com/tr/tr/gundemdeki-konular/dijital/pwc-kuresel-yapay-zekâ-calismasi.pdf>
- [3]. World Economic Forum, *The Future of Jobs Report 2020* http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf
- [4]. Sözer, A.N. (2014). “Bilim ve Hukuk” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, Prof. Dr. Ali Rıza Okur’a Armağan, Cilt 20 Sayı: 1.
- [5]. Ebers, M., (2020). “Regulating AI and Robotics, Ethical and Legal Challenges”. Algorithms and Law. Editörler: Ebers, M., Navas, S. Cambridge University Press.
- [6]. Executive Office of the President National Science and Technology Council Committee on Technology, “Preparing for the Future of Artificial Intelligence” 2016 https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/whitehouse_files/microsites/ostp/NTC/preparing_for_the_future_of_ai.pdf
- [7]. Gurney, Jeffrey K. (2013). “Sue My Car Not Me: Products Liability and Accidents Involving Autonomous Vehicles”, *Journal of Law, Technology & Policy*.
- [8]. Avrupa Komisyonu, Proposal for a Directive of The European Parliament and of the Council on adapting non-contractual civil liability rules to artificial intelligence (AI Liability Directive), 2022. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/doing-business/eu-contractrules/digital-contracts/liability-rules-artificial-intelligence_en
- [9]. Karakoç, Y. (2012). “Hukuk- Etik İlişkisi”, Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar- V Sempozyumu, 13-17 Eylül 2010 İstanbul, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, S. 24, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, s. 93-94.
- [10]. Özçelik, Ş. B. (2021). “Yapay Zekânın Veri Koruma, Sorumluluk ve Fikrî Mülkiyet Açısından Ortaya Çıkardığı Hukuki Gereksinimler”, *Adalet Dergisi*, Sayı: 66.

- [11]. T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, <https://cbddo.gov.tr/uyzs>
- [12]. TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>
- [13]. Dülger, M. V. (2019). “Yapay Zekâ Teknolojileri ve Veri Koruma Hukuku”, <https://www.hukukihaber.net/yapay-zek-teknojileri-ve-veri-koruma-hukukumakale,7033.html>
- [14]. Dülger, M.V. (2018). “İnsan Hakları ve Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Kişisel Verilerin Korunması”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5 (1).
- [15]. Kişisel Verileri Koruma Kurumu, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/2048/Kisisel-Verilerin-Islenmesi>
- [16]. Barfield, W./Pagallo U. (2020). “Advanced Introduction to Law and Artificial Intelligence”, Edward Elgar Publishing, [VitalSource Bookshelf]. <https://bookshelf.vitalsource.com/#/books/9781789905137/>
- [17]. Price N. (2021). “Problematic Interactions Between AI and Health Privacy”, *Utah Law Review*, Volume 21, No. 4.
- [18]. Tschider, C.A. (2018). “Regulating the Internet of Things: Discrimination, Privacy, and Cybersecurity in the Artificial Intelligence Age”, *Denver Law Review*, Volume 96. No. 1
- [19]. Hardt, M. (2014). “How big data is unfair Understanding unintended sources of unfairness in data driven decision making” <https://medium.com/@mrtz/how-big-data-is-unfair-9aa544d739de>.
- [20]. Dülger, M.V., “GDPR ve KVKK bakımından çocukların kişisel verilerinin korunması ve konuya ilişkin kurul kararının değerlendirilmesi”, 2020, <https://www.hukukihaber.net/gdpr-ve-kvkk-bakimindan-cocuklarin-kisisel-verilerinin-korunmasi-ve-konuya-iliskin-kurul-kararinin-degerlendirilmesi-makale,8753.html>
- [21]. Dural, M./Öğüz, T. (2021). *Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- [22]. Koops, B.J/Leenes, R.E. (2014). “Privacy regulation cannot be hardcoded. A critical comment on the ‘privacy by design’ provision in data-protection law”, *International Review of Law, Computers & Technology*, 28:2.
- [23]. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, D.H. and others v. The Czech Republic, Application no. 57325/00 (2007).
- [24]. Reuters, “Microsoft’s AI Twitter bot goes dark after racist, sexist tweets”, 2016. <https://www.reuters.com/Article/us-microsoft-twitter-bot-idUSKCN0WQ2LA 2016>
- [25]. Angwin J./Larson, J./Mattu, S./Kirchner, L. (2016). “Machine bias: There’s software used across the country to predict future criminals. And it’s biased against blacks”, *ProPublica*. <https://www.propublica.org/Article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>
- [26]. Reuters, “Amazon scraps secret AI recruiting tool that showed bias against women”, 2018. <https://www.reuters.com/Article/us-amazon-com-jobs-automation-insightidUSKCN1MK08G>
- [27]. UK Parliament Post, “AI and Healthcare”, Number 637, December 2020.
- [28]. Goyal, M/Knackstedt, T./Yan, S./Hassanpour, “Artificial intelligence-based image classification methods for diagnosis of skin cancer: Challenges and opportunities”. *Computers in Biology and Medicine*, Volume 127, December 2020.
- [29]. Microsoft Azure, “Makine Öğrenmesi Nedir?”, <https://azure.microsoft.com/tr-tr/overview/what-is-machine-learning-platform/>; 2021.
- [30]. Zech, H., “Liability for AI: public policy considerations”, Bölüm 1.1., *EraForum* (2021), <https://doi.org/10.1007/s12027-020-00648-0>

- [31]. Scherer, M.U. (2016). “Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies”, *Harvard Journal of Law & Technology*, Volume 29, Number 2.
- [32]. Bathaee, Y. (2018). “The Artificial Intelligence Black Box and The Failure of Intent and Causation”, *Harvard Journal of Law & Technology*, Volume 31, Number 2.
- [33]. Solum, L. B. (1992). Legal Personhood for Artificial Intelligences”. *North Carolina Law Review*, 70, 1231-1287.
- [34]. Antunes, H.S. (2020). “Civil Liability Applicable to Artificial Intelligence: A Preliminary Critique of the European Parliament Resolution of 2020” (<https://ssrn.com/abstract=3743242>).
- [35]. Wendehorst, C. (2020). “Strict Liability for AI and other Emerging Technologies, *Journal of European Tort Law*, 11(2).
- [36]. Karner, E. (2020). “Liability for Medical Robots and Autonomous Medical Devices” Essays in Honour of Helmut Koziol, Ed: Ernst Karner, Ulrich Magnus, Jaap Spier, Pierre Widmer.
- [37]. Koch, B. (2020). “Liability for Emerging Digital Technologies: An Overview” *Journal of European Tort Law*, 11(2).
- [38]. Avrupa Parlamentosu, Resolution on Civil Liability Regime for Artificial Intelligence, 2020. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0276_EN.pdf
- [39]. Polat, C. (2022). Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukukunda Otonom Sistemler, Ankara.
- [40]. World Intellectual Property Organisation, “What is Intellectual Property?” <https://www.wipo.int/about-ip/en/2021>.
- [41]. Iglesias, M./Shamulia, S./Anderberg, A.: Intellectual Property and Artificial Intelligence: A Literature Review, Lüksemburg, 2019, <https://sites.les.univr.it/cybercrime/wp-content/uploads/2021/05/IP-and-AI.pdf>.
- [42]. Güneş, İ. (2020). *Smâi Mülkiyet Kanununun Işığında Uygulamalı Patent ve Faydalı Model Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- [43]. Price II, W.N., “Artificial Intelligence in Health Care: Applications and Legal Implications”. *The SciTech Lawyer* 14, no. 1, 2017. <https://repository.law.umich.edu/articles/1932>
- [44]. Bozkurt-Yüksel, A. E. (2020). *Buluşçu Yapay Zekâ ve Patent Hukuku*, Aristo Yayıncılık, İstanbul.
- [45]. Sarı, O. (2020). “Yapay Zekânın Fikri Mülkiyet Hukukuna Göre Korunması”, *İzmir Barosu Dergisi*, Ocak 2020.
- [46]. Güçlütürk, O. G./Cankat, R. (2021). Yapay Zekâ ile Oluşturulan Ürünlerin Eser Niteliği ve Eser Sahipliği Meselesi, Gelişen Teknolojiler ve Hukuk II: Yapay Zekâ, ed. Aksoy-Retornaz, E. E./Güçlütürk, O. G., s. 195-222, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- [47]. Bayındır, A.S. (2022). *Yapay Zekâ Teknolojilerinin Ortaya Koyduğu Buluşların Patentlenebilirliği*, Ankara.
- [48]. Pearlman, R. (2018). Recognizing Artificial Intelligence, (AI) as Authors and Inventors Under, U.S. Intellectual Property Law, *Richmond Journal of Law&Technology*, Vol. XXIV, No. 2, s. 1-38.
- [49]. GRUR International. “Protection of Works Generated by Machine Learning Software”, *Journal of European and International IP Law*, Volume 69, Issue 7 (July 2020)
- [50]. Davies, C. R. (2011). “An Evolutionary Step in Intellectual Property Rights-Artificial Intelligence And Intellectual Property”, *Computer Law&Security Review*, Vol. 27, No. 6, s. 601-619.

- [51]. Kim, D. (2020). “AI-Generated Inventions: Time to Get the Record Straight?”, *GRUR International*, Vol. 69, No. 5, s. 443-456.
- [52]. Mazzi, F. (2020). “Patentability of AI Generated Drugs”, *European Pharmaceutical Law Review*, Vol. 4, No. 1.
- [53]. Abbott, R. (2016). “I Think Therefore I Invent: Creative Computers and the Future of Patent Law, *Boston College Law Review*, Vol. 57, No. 4.
- [54]. Abbott, R. (2020). “The Reasonable Robot: Artificial Intelligence and Law”, Cambridge University Press.
- [55]. Eagleman, D./Brandt, A. (2019). *Yaratıcı T r*,  ev. Zeynep Arık Tozar, İstanbul.
- [56]. Alpaydın, E. (2020). *Yapay  ğrenme: Yeni Yapay Zekâ*, İstanbul.
- [57]. Hattenbach, B./Glucoft, J. (2015). “Patents in an Era of Infinite Monkeys and Artificial Intelligence”, *Stanford Technology Law Review*, Vol. 19.

8

Bölüm

Askerî Açısından Yapay Zekânın Önemi

Sertaç Canalp Korkmaz

Özet

Tehditlerin çeşitlendiği, savunma ve güvenlik harcamalarının her geçen gün artış gösterdiği yirmi birinci yüzyılda devletler, ortaya çıkan yeni tehditlerle etkin bir şekilde mücadele edebilmek için yeni teknolojilere yönelmektedir. Ancak yeni teknolojilere geçiş süreci hızlı bir şekilde meydana gelmemektedir. Savunma ve güvenlik sektörü gibi köklü geleneksel kurumların bu tür geçiş sürecine ve teknolojilere uyum sağlanması ya da kabullenmesi ülkelerden ülkelere değişmekle birlikte belli bir zaman alabilmektedir. Günümüzde yeni ve yıkıcı teknolojiler başlığı altında yer alan yapay zekâ da ülkeler açısından savunma ve güvenlik sektörlerinde öne çıkmaya başlamıştır. Savunma alanında silahlı kuvvetlerin (ordu), güvenlik alanında ise kolluk teşkilatları ve istihbarat kurumlarının yatırımlar yapmaya başladığı bu teknolojinin ülkelere büyük avantajlar sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak kullanıma alındığı ülkenin demokratik değerlerden uzak olması durumunda ülkede yaşayan insanlar açısından tehdit edici bir araca da dönüşebileceği gibi silahlı kuvvetleri tarafından da uluslararası hukuku hiçe sayacak şekilde kullanılabilmesi öngörülmektedir. Bunlar yapay zekâyâ dair en temel endişelerdir. Silahlı kuvvetler açısından en başta komuta-kontrol gibi hayati öneme sahip alanlarda kullanılarak askerî karar alıcıların doğru zamanda doğru yerde harekete geçmesini sağlarken; güvenlik alanında ise gözetim sistemleri başta olmak üzere erken tespit ve uyarı sistemleriyle de suç teşkil edecek pek çok olayın önceden engellenmesini sağlayacağı değerlendirilmektedir. Diğer yandan ülkeler arasındaki rekabette de önemli değişimler yaratacağı düşünülen yapay zekânın hem savaş alanındaki kullanımı itibarıyla hem de çatışmaların engellenmesi noktasında da önemli roller üstlenebileceği düşünülmektedir. Her ne kadar yapay zekânın olumsuz yönlerine ve taşıdığı risklere değinilse de yapay zekânın hem savaşların süresini kısaltmada hem de savaşların engellenmesinde de etkisi olabileceği söylenebilir. Yapılan bu çalışmada da yapay zekânın askerî alandaki kullanımı genel olarak incelenmiş ve SWOT Analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Savunma, İç Güvenlik, İstihbarat, Komuta-Kontrol

sorumlu silahlı kuvvetlerin gerek güvenlikten sorumlu olan kolluk teşkilatlarının yeni nesil teknolojilere hızlı bir şekilde geçiş sağlayamadığı da bilinmektedir. Zira bu yapıların sahip olduğu hiyerarşi, kurumsal kültür, kurumsal büyüklük ve maliyet gibi faktörler bu geçiş sürecini yavaşlatabilmektedir. Yine unutulmamalıdır ki devletlerin geçmişte içerisinde bulunduğu dönemin gerektirdiği teknolojilere geçiş süreci şimdikinden daha maliyetli ve köklü bir dönüşüm gerektiriyordu. Bugün ise YZ'ye geçiş sürecine bakıldığında bir mental dönüşüm gerekmele birlikte maliyetin daha düşük olması ülkelere bu teknolojiye uyum sağlama noktasında büyük bir fırsat sunmaktadır.

Ayrıca yerelden küresel düzeye kadar tehditlerin her geçen gün çeşitlenmesi savunma ve güvenlik sektörlerinin karşısındaki en önemli mesele hâline gelmiştir. Gerek daha zayıf ekonomiye sahip devletlerin gerekse devlet dışı silahlı aktörlerin yeni nesil teknolojilere ilgi göstermesi, küresel sistemde var olan büyük devletleri hem birbirleriyle rekabet etmeye hem de güç asimetrisinde daha güçsüz olan taraflardan gelebilecek belirsizlikler karşısında hazır olmaya itmektedir. Ayrıca ABD'nin iki önemli rakip olarak kabul ettiği RF ve ÇHC gibi devletlerin YZ'ye odaklanmış olmaları bu teknolojinin küresel güç rekabetinde en az nükleer teknolojiye sahip olmak kadar güçlü bir motivasyon oluşturduğunu da göstermektedir.

Sonuç olarak pek çok alanı şekillendirmekte olan YZ'nin yirmi birinci yüzyılın savunma ve güvenlik anlayışında köklü değişimlere yol açacağı, bu değişimi anlamayan ya da hayata geçirmekte geç kalan ülkelerin de ulusal güvenliklerini sağlama noktasında büyük zafiyetlerle karşı karşıya kalacağı söylenebilir.

8.6. Kaynaklar

- [1]. J. P. Haton ve M.C. Haton (1991). *Yapay Zekâ*, İletişim Yayınları.
- [2]. C. Say (2018). *50 Soruda Yapay Zekâ*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı,.
- [3]. N. J. Nilsson (2010). *Yapay Zekâ: Geçmiş ve Geleceği*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- [4]. L. Rouhiainen (2020). *Yapay Zekâ: Geleceğimizle İlgili Bugün Bilmemiz Gereken 101 Şey*, Pegasus Yayınları.
- [5]. W. Ertel (2017). "Introduction to Artificial Intelligence"
- [6]. <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence> Erişim Tarihi: 25.09.2022
- [7]. A. Andric (2018). "What Kind of Impact Will Emerging Technologies Have on The Armed Forces Over the Next 10 Years" *Revista Militaria*, Cilt 1, Sayı 19, ss. 22-33, 2018, s. 25.
- [8]. Militarizing Artificial Intelligence Theory, Technology, and Regulation
- [9]. Natioanal Defence, 19 Ekim 2022 tarihinde <https://www.nationaldefensemagazine.org/articles/2022/1/6/china-matching-pentagon-spending-on-ai#:~:text=For%20fiscal%20year%202022%2C%20the,than%20600%20AI%2Drelated%20efforts>. Adresinden erişildi.

- [10]. C. Coker (2019). “Artificial Intelligence and the Future of War”, *Scandinavian Journal of Military Studies*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 55-60..
- [11]. N. Hynek ve A. Solovyeva (2020). *Militarizing Artificial Intelligence Theory, Technology, and Regulation*, Routledge.
- [12]. P. Maxwell, 3 Ekim 2020 tarihinde <https://mwi.usma.edu/artificial-intelligence-future-warfare-just-not-way-think/> adresinden erişildi.
- [13]. C. Kasapoğlu ve B. Kırdemir (2019). *Wars of None: Artificial Intelligence and The Future of Conflict*, EDAM.
- [14]. P. Scharre (2019). “Military Applications of Artificial Intelligence: Potential Risks to International Peace and Security”, Center for a New American Security.
- [15]. A. Andric (2018).- “What Kind of Impact Will Emerging Technologies Have on The Armed Forces Over the Next 10 Years” *Revista Militaria*, Cilt 1, Sayı 19, ss. 22-33, s. 29.
- [16]. Aselsan, 8 Ekim 2022 tarihinde <https://www.Aselsan.Com.Tr/Tr/İnovasyon/Haber-Detay/Komuta-Kontrolun-Tarihcesi-3482#:~:Text=Komuta%20kontrol%3B%20komutan%C4%B1n%20ne%20yap%C4%B1lmas%C4%B1,Karar%20verme%20bi%C3%A7iminde%20kendini%20g%C3%B6sterir> adresinden erişildi.
- [17]. S. E. French ve L. N. Lindsay (2022). “Artificial Intelligence in Military Decision-Making: Avoiding Ethical and Strategic Perils with an Option-Generator Model.” *Emerging Military Technologies*, ss. 53-74, Brill.
- [18]. Think Tech (2018). “Yapay Zekâ ve Silahlı Kuvvetlere Etkileri”
- [19]. J. Turner, 6 Ekim 2022 tarihinde “Sea Hunter: inside the US Navy’s autonomous submarine tracking vessel” <https://www.naval-technology.com/analysis/sea-hunter-inside-us-navys-autonomous-submarine-tracking-vessel/> adresinden erişildi.
- [20]. O. Pehlivan ve T. Öz, “Askerî Karar Verme Sürecinin Taktik ve Operatif Seviyede Etkinliği ve Eğitim İhtiyacı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 36, ss. 947-975.
- [21]. CISION PR Newswire, 21 Ekim 2022 tarihinde <https://www.prnewswire.com/news-releases/artificial-intelligence-in-military-market-worth-11-6-billion-by-2025--exclusive-report-by-marketsandmarkets-301247146.html> adresinden erişildi.
- [22]. Grandview Research, 18 Ekim 2022 <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/artificial-intelligence-ai-market> adresinden erişildi.
- [23]. PWC, 26 Ekim 2022 <https://www.prnewswire.com/news-releases/artificial-intelligence-in-military-market-worth-11-6-billion-by-2025--exclusive-report-by-marketsandmarkets-301247146.html> adresinden erişildi.
- [24]. A. Baboş, “Artificial Intelligence as A Decision-Making Tool for Military Leader”, *Land Forces Academy Review*, Vol. XXVI, No. 4(104), 2021: s. 272
- [25]. V. Boulanin vd. (2020). “Artificial Intelligence, Strategic Stability and Nuclear Risk”, SIPRI.

9

Bölüm

Yapay Zekâ ve Patentlenebilirlik

Özlem Arslan Kart

Özet

Alan Turing, 1950 yılında ele aldığı ve bugüne ışık tutan “Makineler düşünebilir mi?” makalesi ile makinelerin insanları taklit edebileceği konusunda bir tez ortaya attı. Bugün geldiğimiz noktada Turing’in bundan 72 yıl önce ortaya attığı tez gerçekleşti ve gelişerek tahmin edilemez boyutlara ulaştı.

Makineler, artık insanlığa hizmet ederek her geçen gün farklı formlarda ve daha inovatif bir şekilde karşımız çıkıyor. Dijital asistanlar günlük rutindeki tüm sorulara yanıt verebilirken, robotlar ev temizliğinde ilk tercihimiz oluyor. Sadece bu denli günlük süreçlerde değil ekonomi, üretim, ticaret, sağlık gibi alanlarda da Yapay Zekânın geliştirdiği algoritmalar, veri anlamlandırmaları ve tahminler sayesinde birçok süreç otomatize oluyor ve kaynak verimliliği artıyor. Her geçen gün karşımıza çıkan yenilikler -ki bazı yüksek teknoloji alanlarında kullanılan Yapay Zekâların kabiliyetlerini inceleyemsek de- Yapay Zekânın çok hızlı bir şekilde hayatımıza girdiğini, yüksek veya düşük etkiler verdiğini ve sürdürülebilir bir değişimi temellendirdiğini gösteriyor.

Fikrî ve Sınai Mülkiyet Hakları konusunda da Yapay Zekânın ortaya koyduğu süreçlerle ilgili etkili değişiklikler yapılması gerektiği yaşanan olaylar meydana çıktı. Dünya çapında örgütlü bir standarda sahip bu haklar ve bu haklarla ilgili yasama organı olarak çalışan otoriteler maalesef, öngörülerle hareket etmek yerine deneyimlerle aldığı kararlar neticesinde patentleme süreçlerini güncelledi ancak henüz bir standart oturamadı. Bu duruma ünlü Dabus davasında alınan kararları veya artan Yapay Zekâ patent oranları karşısında patent ofislerinin tutumlarındaki/kararlarındaki farklılıkları örnek gösterebiliriz. Yapay Zekâları bugünü ile değerlendirdiğimizde ortaya koyduğu ürünlerin veya yöntemlerin şimdilik daha basit ve katma değerden uzak olduğunu söyleyebiliriz. Ancak gelecekte Yapay Zekâlarla ilgili konularda daha komplike süreçlerle karşı karşıya kalacağımız aşikâr. Bu nedenle geleceği iyi değerlendirip bugünden önlemleri almak ve Fikrî ve Sınai Mülkiyet Hakları açısından ileride doğacak haksız rekabet ortamını da düşünerek bir standardizasyona gitmenin küresel ticareti açısından önemli olduğu öngörebilmek mümkün.

Bu yazıda günümüz koşullarında ve yasal süreçlerine göre Fikrî ve Sınai Mülkiyet Hakları konusunda karşımıza çıkan ve karşımıza çıkması muhtemel Yapay Zekâ teknolojilerini bu doğrultuda inceleyecek ve patentlenebilirlik kriterlerine göre bir süreci nasıl daha uygun hâle getirebiliriz sorularına cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Sınai Mülkiyet Hakları, Patent, Patentlenebilirlik Kriterleri

USPTO'ya göre ürün 2. kriterden birini veya birden fazlasını karşılıyorsa soyut bir düşüncedir. Yaratıcılığın var olan bir şey üzerine olmayacağını ve soyut bir düşünce olarak karşımıza çıkmayacağı düşüncesiyle patentlenebilirlik kriterlerini sınırlandırmıştır.

9.4. Sonuç

Yapay Zekâ rekabet arenasında henüz etkisini iyiden iyiye göstermemiş olsa yeni teknolojiler anlamında önümüzdeki yıllarda adından sıkça söz ettireceğe benziyor. Bu sebeple bugüne kadar ortaya konmuş süreçler ve netleşen koşullar ileride değişkenlik gösterebilir veya yaygınlaşabilir duruyor. Ancak şu ana kadar verilen kararları Yapay Zekâ özelinde değerlendirecek olursak, özellikle buluş sahibi kısmında ülkeler arası açık farklılıklar olacağı aşikâr. Avusturalya ve Güney Afrika'da verilen Yapay Zekâ buluşu olabilir kararına istinaden o ülkelerde buluşlar Yapay Zekâ adına kayıt edilecek; EPO, USPTO gibi otoritelerde buluşçuya vekil atanarak ilerlenecektir. Bu patent datasındaki tüm standardı bozabileceği gibi uygulamalar arasındaki farklılıklar WIPO tarafından nasıl değerlendirilecek şu anlık bir soru işareti olarak devam ediyor.

Bunun yanı sıra Yapay Zekânın patentlenebilirlik süreçlerinde tekniğin bilinen durumunu aşması/buluş basamağını, yenilik ve sanayiye uygulanabilirlik kriterlerinde neredeyse tüm otoritelerce aynı karara bağlanmış durumda. USPTO'dan çıkan kararlara istinaden, endüstriyel uygulanabilirliklerde de koşullar da netliğe kavuşturuldu. Ancak gelecekte, şu an kontrol edilebilir Yapay Zekâ süreçlerinin dışında gerçekleştirilecek yeniliklerin patentlenebilirlik koşullarına tekrar değinmek gerekecektir.

Ülkemizin bu standartlarda uygulayıcı mı olacağı yoksa belirleyici mi olacağı yakın vadede belli olacaktır. Şimdilik Fikrî ve Sınai Mülkiyet Hakları Kanunu'nda herhangi bir değişikliğe gidilmediği ve bu doğrultuda ek bir yayında yapılmadığı için bir karar mekanizması işletilmediği açıkça görülüyor. Böyle bir durumda Yapay Zekâ'yı değerlendirme tarafında Avusturalya ve Güney Afrika tarafında mı yoksa Avrupa ve Amerika tarafında mı olacağı şimdilik belirsizliğini koruyor.

Kısa vadede karar mekanizması gerektirmeden böyle bir konuda taraf olarak yer alması, buluş sahipleri için önemli bir duruş olarak yorumlanacaktır.

9.5. Kaynaklar

- [1]. Ocean Tomo - Maddi Olmayan Duran Varlık Piyasa Değeri Çalışması, 15 Şubat tarihinde <https://www.oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study/> adresinden erişildi.
- [2]. Patentın Ekonomik Etkisi (Araştırma Makalesi), *İktisadi Yenilik Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 3, syf: 68 Temmuz 2017

- [3]. Fikrî ve Sınai Mülkiyet Hakları: Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Göü'ler Açısından Önemi, *Legal Fikrî ve Sınai Haklar Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, 2005, ss.11-12
- [4]. Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü (WIPO-OMPI), 18 Şubat 2023 tarihinde <https://www.telifhaklari.gov.tr/Dunya-Fikri-Mulkiyet-Orgutu-WIPOOMPI> adresinden erişildi.
- [5]. Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü (WIPO) Tarihçesi, 18 Şubat 2023 tarihinde [https://www.healthworldnews.net/dunya-fikri-mulkiyet-orgutu-wipo-tarihcesi/#:~:text=D%C3%BCnya%20Fikri%20M%C3%BClkiyet%20%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC%20\(WIPO\)%2C%20fikri%20m%C3%BClkiyete%20konu%20haklar%C4%B1n,1979%20y%C4%B1%C4%B1nda%20yeniden%20ge%C3%B6zden%20ge%C3%A7irilmesi%20i%C5%9Ftir](https://www.healthworldnews.net/dunya-fikri-mulkiyet-orgutu-wipo-tarihcesi/#:~:text=D%C3%BCnya%20Fikri%20M%C3%BClkiyet%20%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC%20(WIPO)%2C%20fikri%20m%C3%BClkiyete%20konu%20haklar%C4%B1n,1979%20y%C4%B1%C4%B1nda%20yeniden%20ge%C3%B6zden%20ge%C3%A7irilmesi%20i%C5%9Ftir) adresinden erişildi.
- [6]. Yapay zekâ. (22 Ekim 2022). İçinde *Wikipedia* https://tr.wikipedia.org/wiki/Yapay_zek%C3%A2
- [7]. Statista, “The Companies With the Most AI Patents”, 29 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.statista.com/chart/18211/companies-with-the-most-ai-patents/> adresinden erişildi.
- [8]. WIPO, “WO2020079499 - Food Container And Devices And Methods For Attracting Enhanced Attention”, 23 Nisan 2020 tarihinde <https://patentscope.wipo.int/search/en/detail.jsf?docId=WO2020079499> adresinden erişildi.
- [9]. Resmî Gazete, “Sınai Mülkiyet Kanunu”, 10 Ocak 2017 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170110-9.htm> adresinden erişildi.
- [10]. EPO Conference summary, “Patenting Artificial Intelligence”, 30 May 2018 tarihinde https://e-courses.epo.org/pluginfile.php/23523/mod_resource/content/2/Summary%20Artificial%20Intelligence%20Conference.pdf, adresinden erişildi.
- [11]. Hürriyet, “Yapay zekâ başımıza icat çıkardı”, 10 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/umut-firat-eroglu/yapay-zekâ-basimiza-icat-cikardi-41513787> adresinden erişildi.
- [12]. Dabus. (18 Eylül 2022) İçinde *Wikipedia* DABUS - Vikipedi (wikipedia.org) Avrupa Patent Ofisi DABUS Kararı Temyiz Argümanları ve Güncel Gelişmeler, 22 Haziran 2020 tarihinde <https://iprgezgini.org/tag/dabus-karari/> adresinden erişildi.
- [13]. İstanbul Barosu, Yapay Zekâ Çağında Hukuk, erişim: Eylül 2021 / Sayı 12, <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/komisyonlar/yzcg/2021eylulbulten.pdf>
- [14]. Avrupa Patent Sözleşmesi - Madde 52, 18 Temmuz 2020 tarihinde Article 52 - Patentable inventions - The European Patent Convention, Convention on the Grant of European Patents - (European Patent Convention), Part II - Substantive patent law, Chapter I - Patentability (epo.org) adresinden erişildi.
- [15]. Why Patenting Machine Learning Algorithm Is Nearly Impossible?, 12 Nisan 2022 tarihinde Why Patenting Machine Learning Algorithm is Nearly Impossible? (analyticsinsight.net) adresinden erişildi.

10

Bölüm

Ulaşımında Yapay Zekâ Teknolojileri

Nida Gökçe Narin

Özet

Ulaşım sistemleri, hem yerel hem de küresel ekonomiler açısından kritik bir öneme sahiptir. Hava yolları, kara yolları, demir yolu ve deniz yollarındaki trafiğin ve tüm araçların güvenli bir şekilde yönetimi, fiziksel bağlantılarının gücü ve verimli kullanımı ekonomik büyümeyi destekleyen faktörlerdir. Yapay zekâ ile nesnelerin interneti, 5G teknolojisi ve uç bilgi işlem teknolojilerinin ulaşım sektöründe kullanılması akıllı ulaşım sistemlerinin gelişmesine neden olmuştur. Akıllı ulaşım ve altyapı sistemlerinin, kara yollarındaki uygulamaları otonom araçların, sürücülerin ve yolcuların hem kendi aralarında hem de trafik yönetim merkezleri ile gerçek zamanlı iletişim kurmasını sağlayarak kazaları önlemeyi, trafik sıkışıklığını azaltmayı ve yakıt verimliliğini arttırmayı hedefler. Demir yolları uygulamaları ise sevkiyat taleplerini verimli bir şekilde yönetmeye ve yolcu memnuniyetini arttıracak hizmetler sunmaya odaklanmaktadır. Hava yolu uygulamaları, hava trafik kontrolünü iyileştirmek, kötü hava şartlarını önceden tespit ederek trafik akışını gerçek zamanlı ve güvenli bir şekilde yönetmeye yöneliktir. Denizcilik uygulamaları daha çok liman güvenliği ve verimliliği ile kargo gemilerinin yönetiminde kullanılan akıllı sistemleri kapsamaktadır. Ayrıca ulaşımında yapay zekâ çalışmaları otonom araçların genel güvenliği, seyahat süresi, konfor seviyesi ve zorlu çevre koşullarındaki güvenlik ve performansı, belli bir aracı takip etmek, rota keşfetmek, plaka tanımak, bir kazanın nedenini tespit etmek, yaya hareketlerini tahmin etmek gibi pek çok problemi ele almaktadır. Bu problemlere ilişkin IoT nesnelere, hız sensörleri, akustik sensörler, akıllı trafik ışıkları, dijital tabelalar, IP CCTV kameralar, hava durumu izleme sistemleri gibi akıllı yol teknolojileri sağlayan cihazlardan elde edilen gerçek zamanlı verinin toplanıp yapay zekâ yöntemleri ile analiz edilmesiyle sistemlerin verimliliğini arttırmak ve daha iyi yönetmek mümkün olmaktadır.

Günümüz uygulamaları incelendiğinde yapay zekânın otonom araçların geliştirilmesinden, bu araçların kullanılacağı ulaşım sistemlerinin oluşturulmasına ve yönetilmesine, kazaların önlenmesinden canlı güvenliğinin sağlanmasına ve CO₂ emisyonlarının azaltılmasına kadar geniş bir uygulama alanına sahip olduğu görülmektedir. Bu uygulamalarda kullanılan teknolojilerin geliştirilmesinde yapay zekâ temelli pek çok yöntem kullanılmaktadır. Örneğin, otonom araçların bulunduğu çevreyi doğru ve hızlı bir şekilde algılayabilmesi için bilgisayarlı görü yöntemleri, araçların sürücüyü veya kendi aralarında iletişimi için doğal dil işleme ve sinyal işleme yöntemleri, bu sistemlerin yönetimine ilişkin gelecek öngörülerin de makine öğrenme yöntemleri kullanılmaktadır. Bu bölümde ulaşım sektöründe kullanılan yapay zekâ yöntemlerinin ve ilgili teknolojilerin, otonom araçlar, akıllı ulaşım teknolojileri, akıllı taşımacılık ve akıllı şehir uygulamaları üzerinden detaylı bir inceleme yapılmakta, Türkiye ve dünyadaki uygulamalardan örnekler, kullanılan yöntem, algoritma ve tüm bileşenleriyle birlikte ele alınmaktadır. Çalışmanın ortaya koyduğu genel çerçeve ulaşımında yapay zekâ konusuna ilgi duyan okuyuculara ve bu alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacılara yol göstermek açısından oldukça değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Ulaşım, Yapay Zekâ, Derin Öğrenme, Akıllı Ulaşım Sistemleri, Otonom Araçlar

10.5. Sonuç

Hem yerel hem de küresel ekonomiler için kritik bir öneme sahip olan ulaşım sektörü pazarın büyümesi, kent merkezlerindeki nüfus artışıyla birlikte ortaya çıkan yönetsel sorunları çözmek ve gelişen teknolojinin getirdiği bilgi işlem hızı ve rekabet gücünün gerisinde kalmamak adına akıllı ulaşım sistemlerine yönelmiştir. Kullanımda olan IoT cihazların artması, ağ altyapısının geliştirilmeye devam etmesi, artan veri miktarı ve çeşitliliğinin karar verme süreçlerini iyileştirmek için kullanma isteği akıllı ulaşım sistemlerinin geliştirilmesinde etkili bir motivasyondur. Gartner, 2025 yılında dünya üzerinde üretilen verilerin yaklaşık %75'inin geleneksel veri merkezlerinin ve bulutun dışında işleneceğini öngörürken [54] International Data Corporation 2025 yılında 40 milyardan fazla IoT cihazın kullanımda olacağını ve bunların yaklaşık 80 zettabayt veri üreteceğini söylüyor [57].

Büyük veri ve yapay zekâ teknolojileri ortaya çıkan bu muazzam veriyi işleme ve kara verme süreçlerini iyileştirme, ulaşımında geçen süreyi kısaltma noktasında ümit vad ediyor. 5G altyapısı henüz yeterince yaygınlaşmamış olsa da alana yapılan yatırımlarla hiç de uzak olmayan bir gelecekte uç bilgi işlem ve yapay zekâ teknolojileri ile donatılmış akıllı ulaşım sistemleri yardımıyla herkes için daha akıllı, bağlantılı, verimli ve güvenli deneyimler sunmayı hedefliyor. Bahsedilen teknolojiler, geliştirme maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle henüz yeterince yaygınlaşmış değiller. Yarı otonom araçlar trafikte boy göstermeye başlasa da tam otonom araçlar için hâlâ güvenlik riskleri yüksek ve altyapı henüz tam otonom araçların trafiğe çıkması için uygun değil. Akıllı ulaşım sistemlerinin hayal edildiği gibi günlük hayatın etkin bir parçası hâline gelmesi belki onlarca yıl sürebilir. Ancak gerçekleştirilen pilot çalışmalar bu alana yatırım yapan şirketlerin ve ülkelerin uzun vadede güvenlik, kalite, verimlilik ve rekabet anlamında öncü olacaklarını göstermektedir.

10.6. Kaynaklar

- [1]. Niestadt, M., Debyser, A., Scordamaglia, D., & Page, M. (2017). Current and Future Developments in Artificial Intelligence. In *EPRS | European Parliamentary Research Service Introduction* (Issue March 2019). <https://doi.org/10.2174/97816810850291170101>
- [2]. Kumar, T. A., Rajmohan, R., Pavithra, M., Ajagbe, S. A., Hodhod, R., & Gaber, T. (2022). Automatic Face Mask Detection System in Public Transportation in Smart Cities Using IoT and Deep Learning. *Electronics (Switzerland)*, 11(6). <https://doi.org/10.3390/electronics11060904>
- [3]. Ning, Z., Zhang, K., Wang, X., Obaidat, M. S., Guo, L., Hu, X., Hu, B., Guo, Y., Sadoun, B., & Kwok, R. Y. K. (2021). Joint Computing and Caching in 5G-Envisioned Internet of Vehicles: A Deep Reinforcement Learning-Based Traffic Control System. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 22(8), 5201-5212. <https://doi.org/10.1109/TITS.2020.2970276>

- [4]. Liu, B., Han, C., Liu, X., & Li, W. (2021). Vehicle Artificial Intelligence System Based on Intelligent Image Analysis and 5G Network. *International Journal of Wireless Information Networks*, 1(0123456789). <https://doi.org/10.1007/s10776-021-00535-6>
- [5]. *Artificial Intelligence in Transportation Market Size, Report 2030*. (n.d.). Retrieved October 14, 2022, from <https://www.precedenceresearch.com/artificial-intelligence-in-transportation-market>
- [6]. Alkinani, M. H., Almazroi, A. A., Adhikari, M., & Menon, V. G. (2022). Artificial Intelligence-Empowered Logistic Traffic Management System Using Empirical Intelligent XGBoost Technique in Vehicular Edge Networks. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 1-10. <https://doi.org/10.1109/TITS.2022.3145403>
- [7]. Szalanczi-Orban, V., & Vaczi, D. (2022). Use of Drones in Logistics: Options in Inventory Control Systems. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 20(3), 295-303. <https://doi.org/10.7906/indec.20.3.9>
- [8]. Dairesi, K. G. M. B. İ. (n.d.). *Yol Ağı Bilgileri*. Retrieved October 14, 2022, from <https://www.kgm.gov.tr/sayfalar/kgm/sitetr/kurumsal/yolagi.aspx>
- [9]. Wu, J., Wang, X., Dang, Y., & Lv, Z. (2022). Digital twins and artificial intelligence in transportation infrastructure: Classification, application, and future research directions. *Computers and Electrical Engineering*, 101(April), 107983. <https://doi.org/10.1016/j.compeleceng.2022.107983>
- [10]. Wöhler, C., & Anlauf, J. K. (2001). Real-time object recognition on image sequences with the adaptable time delay neural network algorithm - Applications for autonomous vehicles. *Image and Vision Computing*, 19(9-10), 593-618. [https://doi.org/10.1016/S0262-8856\(01\)00040-3](https://doi.org/10.1016/S0262-8856(01)00040-3)
- [11]. Domingo, M. C. (2021). Deep learning and internet of things for beach monitoring: An experimental study of beach attendance prediction at castelldelfels beach. *Applied Sciences (Switzerland)*, 11(22). <https://doi.org/10.3390/app112210735>
- [12]. Şen, M., Dalcalı, A., & Temurtaş, F. (2020). Havaçılık endüstrisinde kullanılan teknolojilerin dünü, bugünü ve gelecek eğilimleri. *Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi*, 3(2), 158-167. <https://0-www-idealonline-com>
- [13]. Kol, B. (2010). *Türkiye'in Dış Ticaretinde Deniz Taşımacılığının Önemi ve Sorunları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- [14]. Qiao, D., Liu, G., Lv, T., Li, W., & Zhang, J. (2021). Marine vision-based situational awareness using discriminative deep learning: A survey. *Journal of Marine Science and Engineering*, 9(4). <https://doi.org/10.3390/jmse9040397>
- [15]. Beşer, F. (2018). *Çoklu Otonom İnsansız Deniz Araçları için Rota Planlaması ve Engelden Sakınma*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- [16]. Gundogdu, E., Solmaz, B., Yücesoy, V. & Koç, A. (2017). MARVEL: A Large-Scale Image Dataset for Maritime Vessels. In: Lai, SH., Lepetit, V., Nishino, K., Sato, Y. (eds) *Computer Vision - ACCV 2016*. ACCV 2016. Lecture Notes in Computer Science, vol 10115. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-54193-8_11
- [17]. Zhu, L., Yu, F. R., Wang, Y., Ning, B., & Tang, T. (2019). Big data analytics in intelligent transportation systems: A Survey. *IEEE Transaction on Intelligent Transportation Systems*, 20(1), 383-398.
- [18]. *Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS)*. (n.d.-b). T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. Retrieved October 14, 2022, from <https://hgm.uab.gov.tr/akilli-ulasim-sistemler-aus>

- [19]. Norvig, P., & Russell, S. (2022, September 25). *Artificial Intelligence: A Modern Approach, Global Edition*. Pearson.
- [20]. Li, B. (2017). 3D fully convolutional network for vehicle detection in point cloud. *IEEE International Conference on Intelligent Robots and Systems, 2017-September*, 1513-1518. <https://doi.org/10.1109/IROS.2017.8205955>
- [21]. Asvadi, A., Garrote, L., Premebida, C., Peixoto, P., & J. Nunes, U. (2018). Multimodal vehicle detection: fusing: 3D-LIDAR and color camera data. *Pattern Recognition Letters*, 115, 20-29. <https://doi.org/10.1016/j.patrec.2017.09.038>
- [22]. Lv, J. (2021). Knowledge extraction for automatic driving control by using local correlation features. *Internet Technology Letters*, July, 1-6. <https://doi.org/10.1002/itl2.312>
- [23]. Donato, L. de Flammini, F., Marrone, S., Mazzariello, C., Nardone, R., Sansone, C., & Vittorini, V. (2022). A Survey on Audio-Video Based Defect Detection Through Deep Learning in Railway Maintenance. *IEEE Access*, 10, 65376-65400. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3183102>
- [24]. Cao, M., Zheng, L., Jia, W., & Liu, X. (2021). Joint 3D Reconstruction and Object Tracking for Traffic Video Analysis under IoV Environment. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 22(6), 3577-3591. <https://doi.org/10.1109/TITS.2020.2995768>
- [25]. Li, L., Ota, K., & Dong, M. (2018). Humanlike Driving: Empirical Decision-Making System for Autonomous Vehicles. *IEEE Transactions on Vehicular Technology*, 67(8), 6814-6823. <https://doi.org/10.1109/TVT.2018.2822762>
- [26]. Shi, D., & Tang, H. (2021). Research on Safe Driving Evaluation Method Based on Machine Vision and Long Short-Term Memory Network. *Journal of Electrical and Computer Engineering*, 2021(1), 1-13. <https://doi.org/10.1155/2021/9955079>
- [27]. Uçar, A., Demir, Y., & Güzeliş, C. (2017). Object recognition and detection with deep learning for autonomous driving applications. *Simulation*, 93(9), 759-769. <https://doi.org/10.1177/0037549717709932>
- [28]. Devi, S., Malarvezhi, P., Dayana, R., & Vadivukkarasi, K. (2020). A Comprehensive Survey on Autonomous Driving Cars: A Perspective View. *Wireless Personal Communications*, 114(3), 2121-2133. <https://doi.org/10.1007/s11277-020-07468-y>
- [29]. Chen, H., Jiang, B., Ding, S. X., & Huang, B. (2022). Data-Driven Fault Diagnosis for Traction Systems in High-Speed Trains: A Survey, Challenges, and Perspectives. In *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems* (Vol. 23, Issue 3). IEEE. <https://doi.org/10.1109/TITS.2020.3029946>
- [30]. *Meet the infrastructure lawyers helping 'Build back better'*. (2021, November 11). Legal Cheek. <https://www.legalcheek.com/lc-careers-posts/meet-the-infrastructure-lawyers-helping-build-back-better/>
- [31]. Uetz, R., & Behnke, S. (2009). Large-scale object recognition with CUDA-accelerated hierarchical neural networks. *Proceedings - 2009 IEEE International Conference on Intelligent Computing and Intelligent Systems, ICIS 2009, 1*, 536-541. <https://doi.org/10.1109/ICICISYS.2009.5357786>
- [32]. Alabdulkreem, E., Alzahrani, J. S., Nemri, N., Alharbi, O., Mohamed, A., Marzouk, R., & Hilal, A. M. (2022). Computational Intelligence with Wild Horse Optimization Based Object Recognition and Classification Model for Autonomous Driving Systems. *Applied Sciences (Switzerland)*, 12(12), 1-15. <https://doi.org/10.3390/app12126249>

- [33]. Weon, I. S., Lee, S. G., & Ryu, J. K. (2020). Object Recognition Based Interpolation with 3D LIDAR and Vision for Autonomous Driving of an Intelligent Vehicle. *IEEE Access*, 8, 65599-65608. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2982681>
- [34]. Wang, W., Zhou, S., Li, J., Li, X., Yuan, J., & Jin, Z. (2020). *Temporal Pulses Driven Spiking Neural Network for Fast Object Recognition in Autonomous Driving*. <https://arxiv.org/pdf/2001.09220.pdf>
- [35]. Jain, S., Ahuja, N. J., Srikanth, P., Bhadane, K. V., Nagaiah, B., Kumar, A., & Konstantinou, C. (2021). Blockchain and Autonomous Vehicles: Recent Advances and Future Directions. *IEEE Access*, 9, 130264-130328. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3113649>
- [36]. Li, Y., & Ibanez-Guzman, J. (2020). LiDAR for Autonomous Driving. *Ieee Signal Processing Magazine*, 37(4), 50-61. http://www.hesatech.com/en/autonomous_driving.html
- [37]. Srividhya, S. R., Kavitha, C., Lai, W., Mani, V., & Khalaf, O. I. (2022). Research Article A Machine Learning Algorithm to Automate Vehicle Classification and License Plate Detection. *Hindawi: Wireless Communications and Mobile Computing*, 2022(1), 1-12.
- [38]. Sarıaloğlu, S. (2021). Akıllı Limanlar ve Dijital İkiz Uygulamaları. *V. Ulaştırma ve Lojistik Ulusal Kongresi*, 52-56.
- [39]. Karlı, H., Karlı, R. G. Ö., & Aydın, H. (2021). Rotterdam, Antwerp ve Hamburg Limanlarının Akıllı Liman Bağlamında Değerlendirilmesi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, January.
- [40]. Ilin, I., Jahn, C., Weigell, J., & Kalyazina, S. (2019). Digital Technology Implementation for Smart City and Smart Port Cooperation. *International Conference on Digital Transformation in Logistics and Infrastructure (ICDTLI 2019)*, 1(Icdtli), 498-501. <https://doi.org/10.2991/icdtli-19.2019.87>
- [41]. Gürsoy, İ., & Hatunoğlu, Z. (2022). Akıllı Liman Yapılanmasına Yönelik Uygulamaların Bilişirliği Üzerine Keşfedici Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25, 579-592.
- [42]. Rajapaksha, A., & Jayasuriya, D. N. (2020). Smart Airport: A Review on Future of the Airport Operation. *Global Journal of Management and Business Research*, 20(March), 25-34. <https://doi.org/10.34257/gjmbvol20is3pg25>
- [43]. Uğur, T. & Artar, O. (2021). Havacılık Sektöründe Havalimanlarının Dijital Dönüşümü. *Working Paper Series*, 2(1).
- [44]. Bushkovskiy, O. (2020, May 15). *Best Use Cases Of AI, Machine Learning In The Transportation Industry*. The APP Solutions. Retrieved October 17, 2022, from <https://theappsolutions.com/blog/development/ai-in-transportation/>
- [45]. Joshi, N. (2019, July 27). *How AI Can Transform The Transportation Industry*. Forbes. Retrieved October 17, 2022, from <https://www.forbes.com/sites/cognitiveworld/2019/07/26/how-ai-can-transform-the-transportation-industry/?sh=28895a624964>
- [46]. Iyer, L. S. (2021). AI enabled applications towards intelligent transportation. *Transportation Engineering*, 5, 100083. <https://doi.org/10.1016/j.treng.2021.100083>
- [47]. *Hype Cycle for Smart City Technologies and Solutions, 2022*. (n.d.). Gartner. Retrieved October 17, 2022, from <https://www.gartner.com/en/documents/4016805>
- [48]. *Akıllı Şehirler*. (n.d.). 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Strateji ve Eylem Planı. Retrieved October 17, 2022, from <https://www.akillisehirler.gov.tr/>

- [49]. Baran, S., & Esmer, S. (2018). Demiryolu Taşımacılığının Lojistikteki Önemi ve Türkiye'deki Mevcut Durumu Hakkında Bir Değerlendirme. *IV. International Caucasus Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress*, 325-334.
- [50]. *Demiryollarında Nesnelerin İnterneti*. (n.d.). İntel. Retrieved October 17, 2022, from <https://www.intel.com.tr/content/www/tr/tr/transportation/iot-in-railways.html>
- [51]. Komianos, A. (2018). The Autonomous Shipping Era. Operational, Regulatory, and Quality Challenges. *TransNav, the International Journal on Marine Navigation and Safety of Sea Transportation*, 12(2), 335-348. <https://doi.org/10.12716/1001.12.02.15>
- [52]. Yorulmaz, M., & Karabulut, K. (2021). Deniz taşımacılığında akıllı gemiler: Gemi kaptanlarının bakış açısı. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 40-54. <https://doi.org/10.38009/ekimad.871776>
- [53]. Branner, R., & Catalina Varela. (n.d.). Improving Efficiency for. In *Smart Aiports Improving Efficiency for Airport with AI an IoT*.
- [54]. *Cellcos must embrace MEC now if they want to monetize 5G later: report*. (2018, June 28). Disruptive.Asia. Retrieved October 17, 2022, from <https://disruptive.asia/cellcos-must-embrace-mec-now/>
- [55]. *Tech Providers 2025: The Future of Edge*. (n.d.). Gartner. Retrieved October 17, 2022, from <https://www.gartner.com/en/documents/3991397?fbclid=IwAR3K5EzLfv6EbVpRRTPk3eqDZavCFNDN8vfpmSuQzOfkdt5PBq3bVzgFXXA>
- [56]. *Akıllı Yol Altyapısı*. (n.d.). intel.com. Retrieved February 17, 2023, from <https://www.intel.com.tr/content/www/tr/tr/transportation/smart-road-infrastructure.html>[57] *IoT Uygulamalarında 5G ve Edge Bilişim*. (n.d.). onexyazilim.com. Retrieved October 17, 2022, from https://onexyazilim.com/daha-fazlasi/blog-detaylar/iot-uygulamalarinda-5g-ve-edge-computing?fbclid=IwAR1GLqRNOYiSD23BJVPdoSGKJqEuNOMphtoUAjtgVOM4_QFIPEBNCxFrN9Y

Yapay Zekâ ve Robotların Meslekler Üzerine Etkileri

Muzaffer Can Atak

Özet

İnsanlık tarihi, doğduğu günden itibaren sürekli değişim içindedir. İnsanlar önce en temel ihtiyaçlarını karşılamak için bulunduğu ortamı kendisine göre şekillendirmeye başlamış, sonrasında bu şekillendirdiği ortamı bir düzen hâline getirmeye çalışmıştır. İnsanlık geliştikçe medeniyetler oluşmuştur. Özellikle yazının bulunması ile insanlar kendinden sonraki insanlığın gelişmesine de ciddi fayda sağlamıştır. Birçok medeniyet kendisinden önceki medeniyetlerin üzerine inşa edilmiş ve gelişim hızı sürekli artarak günümüze kadar gelmiştir.

Günümüzde insani ilerlemeyi sağlayan en temel unsur teknolojiyi verimli kullanma konusundaki kolektif becerilerdir. Teknoloji verimli kullanıldıkça değişim hızı insanlığa birçok yarar sağlamaktadır. Ancak bu yararlarla birlikte birtakım endişeler ve korkular da doğmaktadır. İnsanlığın var olduğu ilk dönemlerden beri bir teknolojiyle karşılaştıkları zaman kendilerine sordukları ve tartıştıkları konular birbirine benzemektedir. Bugün bizi dönüştüren teknoloji, yaşadığımız evlerden kullandığımız otomobillere, tükettiğimiz yiyecek ve giyeceklerden, evcil hayvanlarımızla olan ilişkilerimize, şirketlerin vizyonlarından, ülkelerin anayasaları, toprak bütünlüklerine kadar birçok yaşam alanını, davranışlarımızı ve alışkanlıklarımızı temelden dönüştürecek bir güce sahiptir. Tıpkı çağlar öncesinde olduğu gibi büyük dönüşümler çok büyük sosyolojik, ekonomik, psikolojik ve benzeri değişimleri de beraberinde getirmektedir. Bu etkiler hem olumlu hem olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. İnsanların çalışma hayatı da bu değişimlerden ciddi oranda etkilenmiş ve yepyeni bir boyut kazanmıştır. Milyonlarca insan işinden olmuş aynı zamanda milyonlarca insana yeni iş olanağı sağlamıştır. Bu çalışma ile ortaya konan yapay zekâ ve otonom teknolojilerle birlikte oluşan değişimle birlikte gelen yeni dünya düzeninin insanların çalışma hayatı üzerindeki etkilerini incelemektir. Değişimin olumsuz sonuçları ile olan artan işsizlik oranları, sosyal sınıf farklılıklarının makasının artması, gelir düşüşleri ve mutsuzluk gibi sorunların temeli incelenecektir. Günümüzde çok popüler olan ve sıkça tartışılan “Yapay zekâ ve otomasyon insanların elinden işlerini alıp dünyanın sonunu mu getirecek?” sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Değişim, Yapay Zekâ, Değişen Çalışma Hayatı, Çalışma Hayatının Geleceği

teknoloji kendisinden önceki birikimin üzerine inşa edildiği için baş döndürücü bir hızda ve her geçen gün daha da hızlanarak insanlığı etkilemeye devam etmektedir. Bu bağlamda günümüzde yapay zekâ teknolojisi dünyayı değiştirecek en büyük itici güçlerden biri olarak gösterilmektedir. Sonuç olarak, tıpkı geçmiş zamanlarda yaşanan değişimlerde yeni birçok sektör ve iş alanı doğmuş olduğu gibi yeni dünya düzeninde de birçok meslek ve iş kolu doğmuştur. Kendini yeni döneme uyumlayabilen insanlar bu teknolojik bilgi çağının tüm faydalarından yararlanıp istihdam çarkının bir parçası olurken, uyumlanamayan insanlar bu istihdam çarkının dışında kalacaktır.

11.6. Kaynaklar

- [1]. Yıldırım, Ö. (2005) Sosyolog Ömer YILDIRIM Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 1. Sınıf “Felsefeye Giriş” ve 3. Sınıf “Çağdaş Felsefe Tarihi” Dersi Ders Notları (Ömer YILDIRIM); “Felsefe Sözlüğü” Orhan Hançerlioğlu 15.11.2019 tarihinde <https://www.felsefe.gen.tr/filozoflar/herakleitos-ilk-neden-ve-degisim-degisime-anlayisi-nedir.asp> adresinden erişildi.
- [2]. Yıldırım, Ö. (2006) Ömer YILDIRIM’ın Kişisel Ders Notları. Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 1.Sınıf “Felsefeye Giriş” ve 2., 3., 4. Sınıf “Felsefe Tarihi” Dersleri Ders Notları (Ömer YILDIRIM); Açık Öğretim Felsefe Ders Kitabı; Felsefe Tarihi; Prof. Macit Gökberk; Remzi Kitabevi) 16.11.2019 tarihinde https://www.felsefe.gen.tr/filozoflar/parmenides_felsefesi_felsefe_anlayisi_nedir.asp adresinden erişildi.
- [3]. Harari, Y.N., (2016). *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, sf:17, 14.baskı, İstanbul, Kolektif Yayınları, Haziran 2016
- [4]. Tarhan, U., (2019). T-İnsan, 20.baskı, İstanbul, Destek Yayınları, Şubat 2019
- [5]. Ford, M., (2018). *Robotların Yükselişi Yapay Zekâ ve İşsiz Bir Gelecek Tehlikesi*, 4.baskı, İstanbul, Kronik Yayınları, Kasım 2018.
- [6]. Crafts, N.F.R (1987) “Long-term Unemployment in Britain in the 1930s” The Economic History Review, 40: 418-432.
- [7]. Smil, V., (2005). *Creating the Twentieth Century: Technical Innovations of 1867-1914 and Their Lasting Impact*. New York: Oxford University Press.
- [8]. McCloskey, D., (2016). *Bourgeois Equality*. Chicago: University of Chicago Press.
- [9]. Baum, C., (2003) “So Who’s Stealing China’s Manufacturing Jobs?”, Bloomberg News, 14 Ekim 2003, 13 Eylül 2022 tarihinde <http://www.sddt.com/News/article.cfm?SourceCode=20031014fw#.XdAGOi3BLUo> adresinden erişildi.
- [10]. Mozur, P. ve Dou, E., (2013). “Robots May Revolutionize China’s Electronics Manufacturing”, Wall Street Journal, 24 Eylül 2013, 16 Eylül 2022 tarihinde <https://www.wsj.com/articles/robots-may-revolutionize-chinas-electronics-manufacturing-1379981264> adresinden erişildi.
- [11]. Szondy, D., (2012). “Hamburger- Making Machines Churns Out Custom Burgers at Industrial Speeds”, Gizmag.com, 25 Kasım 2012, 16 Eylül 2022 tarihinde <https://newatlas.com/hamburger-machine/25159/> adresinden erişildi.
- [12]. Erden, N.K., (2022). *Lambadaki Cin: Sosyal Medya*, 1. Baskı, İstanbul, Martı Yayınları, Temmuz 2022.

- [13]. Smith, N., (2011) “Picky Robots Grease the Wheels of e-Commerce”, Business News Daily, 2 Haziran 2011, 17 Eylül 2022 tarihinde <https://www.businessnewsdaily.com/1038-robots-streamline-order-fulfillment-e-commerce-pick-pack-and-ship-warehouse-operations.html> adresinden erişildi.
- [14]. Semuels, A., (2011) “Retail Jobs Are Disappearing as Shoppers Adjust to Self-Service”, Los Angeles Times, 4 Mart 2011, 17 Eylül 2022 tarihinde <https://www.latimes.com/business/la-xpm-2011-mar-04-la-fi-robot-retail-20110304-story.html> adresinden erişildi.
- [15]. Morris, M., (2013) “It’s Curtains for Blockbuster’s Remaining U.S. Stores”, Crain’s Chicago Business, 6 Kasım 2013, 17 Eylül 2022 tarihinde <https://www.chicagobusiness.com/article/20131106/NEWS07/131109882/it-s-curtains-for-blockbuster-s-remaining-u-s-stores> adresinden erişildi.
- [16]. Wohl, J., (2012) “Walmart Tests iPhone App Checkout Feature”, Reuters, 6 Eylül 2012, 17 Eylül 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/walmart-iphones-checkout/update-3-walmart-tests-iphone-app-checkout-feature-idUSL2E8JVH5B20120831> adresinden erişildi.
- [17]. Sumers, B., (2013) “New LAX Car Rental Company Offers Only Audi A4s- and No Clerks”, Daily Breeze, 6 Ekim 2013, 17 Eylül 2022 tarihinde <https://www.dailybreeze.com/2013/10/06/new-lax-car-rental-company-offers-only-audi-a4s-and-no-clerks/> adresinden erişildi.
- [18]. Tarhan, U., (2019), *T-İnsan*, sf:144-145, 20.baskı, İstanbul, Destek Yayınları, Şubat 2019.
- [19]. Strack, R., (2014), 2030’un şaşkırtıcı iş gücü krizi ve şimdiden nasıl çözmeye başlanacağı, TED@BCG, 17 Eylül 2022 tarihinde https://www.ted.com/talks/rainer_strack_the_surprising_workforce_crisis_of_2030_and_how_to_start_solving_it_now/up-next?language=tr adresinden erişildi.
- [20]. O'Brien, C., (2019) “IBM: AI Will Change Every Job and Increase Demand for Creative Skills” 17 Eylül 2022 tarihinde <https://ceotudent.com/yapay-zekâ-yaratıcı-becerilere-olan-talebi-artıracak> adresinden erişildi.

Yapay Zekâ Teknolojilerinin Türkiye’deki İşletmelere Olan Etkisi

Volkan Kılıç

Özet

Endüstri devriminin yol haritasına bakar ve global işletme ‘ekosisteminin bugüne kadarki alışlagelmiş gelişimini irdelersek, neredeyse her yeni bir buluş ya da “devrim”, hemen ertesi gün sonuç vermemiştir. Hatta gelişimin detayları incelendiğinde, karşımıza gelişim sürecinin ve ekonomik olarak da kalkınmanın birkaç on yıl boyunca devam ettiği sonucu çıkmaktadır. Belli bir dönem ekonomik kazanım olarak dikey bir ivme izleyen değişim evresi, yatay bir seyre dönüştüğünde de yeni bir sürecin başlaması gerektiği sonucunu ortaya çıkarır. Geride bıraktığımız üç endüstriyel devrimde de süreç buna benzer olarak işlemiştir. Pandeminin katalizör etkisiyle planlanandan 5-10 yıl daha önceye çekilen dördüncü endüstriyel devrim de bizlere, yepyeni bir “dijital dünya”ya dâhil olunması gerekliliğini anlatmaya başlamıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemiyle evlere kapanılan süreçlerde, işlerini devam ettirmeyi amaçlayan işletmeler, çağın getirisine hızlı ayak uydurmak durumunda kaldılar ve “hayatta kalabilmek” dürtüsüyle de dijitalleşme gerekliliklerini yerine getirmeye başladılar.

İşletmeler, bu dijitalleşme sürecine başlarken önce işletmenin ihtiyacı olan alışverişleri dijitalden yapmaya başladı. Mikro ve makro ölçekli işletmelerin burada tutum ve davranışları değişkenlik gösterdi. Dijitalleşmeye en yakın olarak değerlendirilen orta ölçekli işletmelerde ise bu değişim daha küçük değişkenlerle seyretti. Sürecin evirildiğini fark eden ve artık Dünya’nın değiştiğini gören işletmeler, ilk süreci tamamladıktan sonra bu kez de kendi ürün ve hizmetlerini dijitalde uygun hâle getirmeye başladılar. Farkındalığın var olduğunu bizlere gösteren işletmelerin dijitalleşme nedenleri arasında “dijitalde oluşan talep”, “pandeminin katalizör etkisi” ve “rekabet ortamı” sonuçları yer aldı. Yani işletmeler yine hayatta kalabilmek dürtüsüyle dijitalleşme sürecinin bir parçası oldular.

Dijitalleşmenin bir parçası olan işletmeler, dikkat edilmesi gereken noktanın; ürün yahut hizmetleri dijitalde taşımak değil, kurumsal süreçleri dijitalde yönetebilmenin kıymetli olduğunu anladı. Dijitalleşmek kavramının, müşterilerini dijitalde takip edebilmekten ve dijitalde yepyeni bir dünya kurgulayabilmekten geçtiğini algıladılar ve ERP-CRM sistemlerine entegre olmaya başladılar.

Tüm bu aşamaları geride bırakan işletmeler, Türkiye’deki ekosistemde yapay zekâyla tanıştı. Burada da ölçeklerine göre yapay zekâyı farklı tanımlamalar yükleyen işletmelerin, dijital dönüşüm evresi için yapay zekânın gerekli bir hamle olduğuna inandıklarını ve işletme ekosisteminde de çok hızlı ivme aldıklarını gördük. Bu teknolojiyi kullanmayan işletmelerle kullananların arasındaki makasın git gide açıldığının sonuçlarına ulaşırken, işletmelerimizin gelecek için yapacakları hamleleri bugünlerini belirleyecek.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Araştırma, Dijital dönüşüm, Dijitalleşme, Türkiye İşletme Ekosistemi

Bu dijital dönüşümün Türkiye işletme ekosistemi için de hayati önemi bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, Türkiye'nin dijital dönüşüm yolculuğu diğer gelişmiş ülkelere göre daha yavaş ilerlemektedir. Özellikle KO-Bİ'lerin dijitalleşme konusunda geri kalmaları, ülke ekonomisi açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Ancak son dönemde hükümetin dijital dönüşüm konusunda attığı adımlar ve teşviklerle birlikte Türkiye işletme ekosistemi de dijitalleşme ve dijital dönüşüm önemli adımlar atmaya başlamıştır. Özellikle pandemi sürecinde, işletmelerin dijital altyapılarını güçlendirmeleri ve internet tabanlı hizmetlere yönelmeleri, dijital dönüşüm konusunda farkındalık yaratmıştır.

Yapay zekâ konusunda da Türkiye işletme ekosistemi, dünya trendlerine paralel olarak ilerlemektedir. Özellikle büyük şirketlerin yapay zekâ teknolojilerini kullanarak verimliliklerini artırmaları ve müşteri deneyimini geliştirmeleri, diğer işletmelere örnek teşkil etmektedir.

İşletme ekosistemlerinin dijitalleşmesi ve yapay zekâ kullanımı, günümüz iş dünyasında hayati önem taşımaktadır. İşletmelerin dijitalleşme konusunda geri kalmamaları ve yapay zekâ teknolojilerini kullanarak verimliliklerini artırmaları, rekabet güçlerini korumaları açısından da önemlidir. Türkiye işletme ekosistemi de bu konuda geri kalmadan, dijital dönüşüm sürecini hızlandırmalı ve yapay zekâ teknolojilerini kullanarak rekabet gücünü artırmalıdır.

Türkiye işletme ekosistemi, dijitalleşme sürecinde önemli bir gelişme kaydetmiştir. Pandemi süreciyle birlikte, işletmelerin dijitalleşme süreci hız kazanmış ve birçok işletme bu sürece adapte olmuştur. Yapay zekâ teknolojileri, işletmelerin verimliliğini artırmak, iş süreçlerini otomatize etmek ve rekabet avantajı elde etmek için kullanılabilir önemli bir araç hâline gelmiştir. İşletmelerin yapay zekâ teknolojilerini kullanırken, bu teknolojilerin etik kullanımına dikkat etmeleri ve insan odaklı yaklaşımları benimsemeleri önemlidir. Gelecekte, işletmelerin yapay zekâ teknolojileri ve dijitalleşme konusunda daha da gelişeceği ve bu alanda yeni fırsatların ortaya çıkacağı öngörülmektedir. Özetle, Türkiye işletme ekosisteminin gelecek için yapacaklarının bugününü belirleyeceği bir yüzyıl bizi bekliyor.

12.6. Kaynaklar

- [1] Frank, M., Roehrig, P., & Pring, B. (2019). "Makineler Her Şeyi Yaptığında Biz Ne Yapa-cağız." İstanbul: Aganta Kitap.
- [2] Kuantum Araştırma, "Gelecek Araştırmaları 2: İşletmelerde Yapay Zekâ Algısı (İBBS düzey 1 - 12 ilde bulunan 847 işletmeyle % 95 güven düzeyinde +- 3 hata payı ile gerçekleştirilen araştırma raporu)", Ekim 2021

- [3] Kuantum Araştırma, “B2B Endeks Raporları Dönem 1 (İBBS düzey 1 - 12 ilde bulunan 2078 işletmeyle % 95 güven düzeyinde +- 2 hata payı ile gerçekleşen araştırma raporu)”, Ağustos 2020
- [4] Kuantum Araştırma, “B2B Endeks Raporları Dönem 2 (İBBS düzey 1 - 12 ilde bulunan 1342 işletmeyle % 95 güven düzeyinde +- 2.5 hata payı ile gerçekleşen araştırma raporu)”, Aralık 2020
- [5] 2021 yılı TÜİK, bulut bilişim verileri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Girisimlerde-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2022-45585>, erişim tarihi 15.09.22
- [6] Kuantum Araştırma, “B2B Endeks Raporları Dönem 3 (İBBS düzey 1 - 12 ilde bulunan 1550 işletmeyle % 95 güven düzeyinde +-2.5 hata payı ile gerçekleşen araştırma raporu)”, Mart 2021
- [7] Kuantum Araştırma, “B2B Endeks Raporları Dönem 4 (İBBS düzey 1 - 12 ilde bulunan 1198 işletmeyle % 95 güven düzeyinde +-2.5 hata payı ile gerçekleşen araştırma raporu)”, Haziran 2021
- [8] Kuantum Araştırma, “B2B Endeks Raporları Dönem 5 (İBBS düzey 1 - 12 ilde bulunan 1080 işletmeyle % 95 güven düzeyinde +-2 hata payı ile gerçekleşen araştırma raporu)”, Eylül 2021
- [9] Kuantum Araştırma, “Gelecek Araştırmaları 1: Toplumda Yapay Zekâ Algısı Algısı (İBBS düzey 1 - 12 ilde bulunan 880 vatandaş ve 335 öğrenci ile olmak üzere toplam 1215 kişi ile % 95 güven düzeyinde +- 3 hata payı ile gerçekleştirilen araştırma raporu)” Haziran 2021

GASTRONOMİDE TABAK PREZANTASYONU

NASIL ESTETİK TABAKLAR
TASARLAYABİLİRİZ?

DR. CEYHUN UÇUK

GASTRONOMİDE TABAK PREZANTASYONU

Nasıl Estetik Tabaklar Tasarlayabiliriz?

Dr. Ceyhun Uçuk

Yayın No.: 4752
Seyahat - Turizm - Gastronomi: 042
ISBN: 978-625-397-086-4
E-ISBN: 978-625-397-085-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Uçuk, Ceyhun.

Gastronomide Tabak Prezantasyonu: Nasıl Estetik Tabaklar Tasarlayabiliriz? / Ceyhun Uçuk

1. Basım, VIII + 136 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-086-4

E-ISBN: 978-625-397-085-7

1. Gastronomi 2. Mutfak 3. Tabak Prezantasyonu

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com - **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz	iii
Giriş	1
Birinci Bölüm - Gastronominin Ortaya Çıkışı ve Diğer Disiplinlerle İlişkisi	9
Yemeğe Dair	9
Gastronominin Kısa Bir Arka Planı	12
Gastronomi Nedir?	15
Gastronomi Disiplininin Diğer Disiplinlerle Olan İlişkisi	21
Mutfak Akımlarının Tarihsel Süreci	25
Mutfağın Rafine Hâli: "Rafine Mutfak"	26
Sınır Tanımayan Mutfak: "Yeni Mutfak"	31
Yemeği Yavaşlatan Hareket: Yavaş Yemek	34
Kralların Mutfağı: Avangart Mutfak	36
Bilimin Mutfağı: Moleküler Mutfak	37
İkinci Bölüm - Gastronominin Tasarım ve Sanat ile Olan İlişkisi	41
Sanat Nedir?	41
Sanat Neden Önemlidir?	45
Tasarım Nedir? Gastronomik Tasarım Nedir?	47
Tasarımcı Kimdir? Gastronomide Tasarımcı Kimdir?	51
Gastronomide Yaratıcılık Nedir?	53
Gastronomi ile Sanat Arasındaki İlişki	57

Üçüncü Bölüm - Temel Tasarım Elemanları ve Tabak Prezantasyonu	63
Tabağın Tarihsel Süreci	63
Tabak Prezantasyonu Nedir? Tabak Prezantasyonu Neden Önemlidir?.....	67
Tasarım Elemanları ile Tabak Prezantasyonu İlişkisi	75
Tabak Prezantasyonunda Kompozisyon Nasıl Oluşturulabilir?.....	75
Tabak Prezantasyonunda Nokta.....	79
Tabak Prezantasyonunda Çizgi	82
Tabak Prezantasyonunda Biçim	86
Tabak Prezantasyonunda Ton (Valör)-Işık-Gölge.....	87
Tabak Prezantasyonunda Doku (Tekstür).....	89
Tabak Prezantasyonunda Hareket/Yön	91
Tabak Prezantasyonunda Boşluk-Doluluk.....	91
Tabak Prezantasyonunda Renk	92
Tabak Prezantasyonunda Armoni (Uyum).....	94
Tabak Prezantasyonunda Ana Renkler.....	95
Tabak Prezantasyonunda Ara Renkler.....	96
Tabak Prezantasyonunda Sıcak-Soğuk Renkler	96
Tabak Prezantasyonunda Nötr Renkler	98
Tabak Prezantasyonunda Kontrast Renkler	98
Tasarımın İlkeleri ve Tabak Prezantasyonu ile İlişkisi.....	100
Tabak Prezantasyonunda Yüzey.....	100
Tabak Prezantasyonunda Denge.....	100
Tabak Prezantasyonunda Ritim.....	101
Tabak Prezantasyonunda Aralık	103
Tabak Prezantasyonunda Tekrar	105
Tabak Prezantasyonunda Değişken Tekrar.....	107
Tabak Prezantasyonunda Baskınlık/Egemenlik/Dominant	108
Tabak Prezantasyonunda Zıtlık	110
Tabak Prezantasyonunda Birlik/Bütünlük.....	111
Tabak Prezantasyonu İçin Fikirler ve Örnekler.....	112
Son Söz	119
Kaynakça	123
Öz Geçmiş	119

Kaynakça

- Adria, F. (2005). La Cucina Destruutturata – I Manifesto Di Ferran Adria. Word Press, <http://www.telegraph.co.uk>.
- Adria, F. (2005). La Cucina Destruutturata – II Manifesto Di Ferran Adria. WordPress, 1.
- Adrià, F. (2012). La Cocina Molecular. México: El Bulli.
- Ağatekin, E. (2018). Çağdaş Seramik Sanatında Mavi Beyaz Tabaklar. İdil Sanat ve Dil Dergisi, 7(48), 919-930.
- Aksoy, M., & Üner, E. H. (2016). Rafine Mutfağın Doğuşu ve Rafine Mutfağı Şekillendiren Yenilikçi Mutfak Akımlarının Yiyecek İçecek İşletmelerine Etkileri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6), 1-17.
- Aktamış, H., & Ergin, Ö. (2007). Bilimsel Süreç Becerileri ile Bilimsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (33), 11-23.
- Alchetron, (2023). Erişim Tarihi: 21.01.2023. Erişim Linki: <https://alchetron.com/Jean-Anthelme-Brillat-Savarin>
- Alpaslan, S. A. (2003). Tasarım Mesleki Resim. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Ambrose, G., & Harris, P. (2013). Yaratıcı Tasarımın Temelleri. İstanbul: Literatür Yayınları.

- Armesto, F. F. (2003). *Near a Thousand Table: A History of Food*. Oxfordshire: Paperback Press.
- Artut, K. (2009). *Sanat Eğitimi: Kuramları ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aslan, A. E. (2001). Kavram Boyutunda Yaratıcılık. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(16), 15-21.
- Atmaca, A. E. (2014). *Temel Tasarım*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aulard, F.-A. (1912). *Paris sous le Premier Empire*. Paris: University of Toronto Library.
- Aydın, S. (2018). *Porselen Tabak Presinde Servo Pompa Uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Makina Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Kütahya.
- Balaban, Y. (2019). *Grafik Tasarım Nedir? İstanbul Üniversitesi'nin Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Medya ve İletişim Programı Yayınları*, İstanbul.
- Balcı, Y. B., & Say, N. (2003). *Temel Sanat Eğitimi*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Başaran, İ. E. (1996). *Psikoloji*. Eskişehir: Eskişehir Üniversitesi Yayınları.
- Bayraktar, N., Tamer, N. G., Tekel, A., Kızıltaş, A. C., & Köroğlu, B. A. (2012). *Görsel Eğitimde Yaratıcılık ve Temel Tasarım*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Baum, T. (2018). The impact of plate presentation on food and beverage service. *Journal of Hospitality and Tourism*, 12(2), 45-54.
- Beardsworth, A., & Teresa, K. (2011). *Yemek Sosyolojisi*. (A. Dede, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Beaugé, B. (2012). On the idea of novelty in cuisine: A brief historical insight. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 1(1), 5-14.
- Becer, E. (tarih yok). *Yaratıcılık ve Grafik Tasarım*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi E-Arşiv.
- Belli, A., & Çelik, Z. E. (2022). Sürdürülebilir Çevre Örneği: Türkiye'de Yavaş Şehirler (Cittaslow). *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 63-89.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. *Milli Folklor* (87), 159-169.
- Biber Öz, N. (2001). İnsanın Kültürel Gelişiminde Müzik Eğitiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 101-106.
- Bigalı, Ş. (1976). *Resim Sanatı*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Bober, P. P. (2014). *Antikçağ ve Ortaçağda Sanat, Kültür ve Mutfak*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Boudan, C. (2006). *Mutfak Savaşı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boydaş, N. (2007). *Sanat Eleştirisine Giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Böyüküylmaz, S., & Yaman, M. (2018). Mutfak Sanatlarında Gösterge Biliminin Tabak Sunumlarına Yansımaları. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(2), 253-259.
- Broussard, J. A. (2008). An Intellectual Property Food Fight: Why Copyright Law Should Embrace Culinary Innovation. *Vanderbilt Journal of Entertainment And Technology Law* 691, 10(3), 691.
- Buford, B. (2013). *Cooking with Daniel: Re-Creating Classics of French Cuisine*. New York: The New Yorker.
- Bulat, M., Bulat, S., & Aydın, B. (2014). Form ve Kompozisyon. *Asos Journal-The Journal of Academic Social Science*, 478-488.
- Cankül, D., & Uslu, N. (2020). Nörogastronomi ve Duyusal Algılama. *Journal of Tourism and Management*, 1(1), 64-74.
- Carpenter, P., & Walker, T. (1998). *Plants in the Landscape*. Illinois: Waveland Press.
- Chapman, H. (1992). *EA world of Images*. Davis Publishing Inc, 42-69.
- Ching, F. D. (2002). *Mimarlık, Biçim, Mekan ve Düzen*. (S. Lökçe, Çev.) İstanbul: Yem Yayınları.
- Cho, J., & Lee, S. (2016). The effect of plate presentation on food and beverage service. *International Journal of Hospitality Management*, 59, 20-26.
- Choi, J., & Hong, S. (2018). Plate presentation techniques for food and beverage service. In *Handbook of Hospitality Operations and IT* (pp. 267-277). Routledge.
- Christensen, E. (2009). *Plating and Presentation: How Important Is It to You?* San Francisco: Erişim Tarihi: 06.09.2016 <http://www.thekitchn.com/plating-and-presentation-how-i-80352>.
- Clabaugh, J. (2012). "Vertical Culinary Cabinets"-A fine food story. Maryland: International Caterers Association.
- Clark, M. A. (1998). Consumer loyalty in the restaurant industry: A preliminary exploration of the issues. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 10(4), 139-144.
- Cömert, M., & Çavuş, O. (2016). Moleküler gastronomi kavramı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*.

- Cömert, M., & Şahin, E. (2021). Pastacılıkta Kullanılan Tabakların Tarihsel Gelişimi ve Günümüzde Kullanılan Sunumlar ve Tabaklar Üzerine Bir İnceleme (Historical Development of Plates Used in. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(4), 2893-2912.
- Çağlarca, S. (1968). Renk ve Armoni Kuralları. İstanbul: Duran Ofset Basımevi.
- Çellek, T. (2002). Yaratıcılık ve Eğitim Sistemimizdeki Boyutu. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 2(1), 2-4.
- Çetin, C. İ. (2022). Mekanda Denge: Sanat Eserlerinin Yaşam Alanında Sunulması Örneği. *Journal*, e-ISSN, 7(35), 369-376.
- Çetinkaya, Ç. (2011). Tasarım ve Kavram İlişkisinin İç Mimarlık Temel Tasarım Eğitimi Kapsamındaki Yeri: Farklı İki Üniversite Örneği Üzerinde Temel Tasarım Eğitimi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Sanat Dalı.
- Çirkin, N. U. (2022). Seramik Sanatı ve Gastronomi Disiplini İlişkisi. *Sanat ve Sosyal Bilimler Kongresi*, 83.
- Delemen, İ. (2001). Antik Dönemde Beslenme. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Demir, F. (2009). Resim-Yemek. Yeditepe Üniversitesi. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, F. A. (2011). Türkiye Antropolojisinin Tarihçesi ve Gelişimi Üzerine. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(4), 128-134.
- Dereci, V. T. (2013). Tasarımcı Bakışı ve Tasarım Nesnesi Olarak "Giysi". Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Uluslararası Sanat, Tasarım ve Manipülasyon Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Deveci, B., Türkmen, S., & Avcıkurt, C. (2013). Kırsal Turizm ile Gastronomi Turizmi İlişkisi: Bigadiç Örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(2), 29-34.
- Dictionaries, O. (2016). <https://en.oxforddictionaries.com/definition/presentation>. Erişim Tarihi: 10.11.2016.
- Di Pastena, P. (2019). The influence of plate presentation on diners' perception and enjoyment. *Journal of Foodservice*, 30(5), 456-465.
- Ecured. (2022). Paul Bocuse. Erişim Linki: https://www.ecured.cu/Paul_Bocuse
- Edirne, J. (2004). Tasarımın Temel Prensipleri ve İç Mimari Tasarımda Uygulama Örnekleri. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Programı.

- Einstein, A. (2012). Benim Gözümden Dünya. (D. Evrenosoğlu, Çev.) İstanbul: Alfa.
- Einstein, A. (2012). Benim Gözümden Dünya. (D. Evrenosoğlu, Çev.) İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Erdem, B., & Akyürek, S. (2017). Yeni bir mutfak akımı: Yaşayan mutfaklar.
- Eren, E., & Gündüz, H. (2002). İş Çevresinin Yaratıcılık Üzerindeki Etkileri ve Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* (5), 65-84.
- Eren, S. (2007). Ulusal Gastronomi Sempozyumu. Türk mutfağı ve HACCP sistemi; mutfak profesyonellerinin HACCP bilgilerinin ölçülmesi. (s. 4-5). Antalya.
- Eriş, S. M. (2004). Sanat Psikolojisine Giriş. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Errecart, A., Fache, P., & Paris, M. (2019). La gastronomie: de l'institutionnalisation à l'événementialisation. Des usages culturels en mutation pour un patrimoine immatériel. Une approche communicationnelle de la nouvelle «scène» gastronomique lyonnaise. *Marché et organisations*, (2), 51-72.
- Ersöz, A. (2010). Sanat Eleştirisi. İstanbul: Artes Yayınları.
- Eylül 2016. (2016). The Art of Styling a Dish: How to Create Envy Through Food Presentation. <http://www.eatwell101.com/food-presentation-techniques-food-styling-tips-the-art-of-food-presentation>.
- Ferguson, P. (2003). "Writing Out of the Kitchen: Carême and the Invention of French Cuisine". *Gastronomica*, 3(3), 40-51.
- Fine, G. A. (2001). Review Essay: You Are Where You Eat. *American Sociological Association*, 30(3), 231-233.
- Food, S. (Erişim Tarihi 20.01.2017). Slow Food About Us. <http://www.slowfood.com/about-us/>.
- Freedman, P. (2008). Yemek: Damak Tadının Tarihi. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Friedmann, A., Pile, J., & Wilson, F. (1976). Interior Design. New York: Elsevier Publishing.
- Gastronomiac, (2022). François Pierre de La Varenne. Erişim Linki: <https://www.gastronomiac.com/chefs-cuisiniers/varenne-francois-pierre-de-la/>
- Gombrich, E. H. (2013). Sanatın Öyküsü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Görkem, O., & Sevim, B. (2016). Gastronomi Eğitiminde Geç Mi Kalındı Acele Mi Ediliyor? *Elektronik Journal of Social Sciences*, 15(58), 977-988.
- Geuss, R. (1998). "Art and Criticism in Adorno's Aesthetics", *European Journal of Philosophy*, C: 6, sayı: 3, ss. 297-317.

- Gökçek, U. V. (2014). Resim sanatında grafik tasarımın etkileri (Master's thesis, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Gülenç, K. (2022). Adorno'da Dil ve Sanat. (Ed.Önkal, G.). Felsefe Söyleşileri.
- Güler, Ö. K. (2012). İç Mimarlık Programları Temel Sanat/Tasarım Dersi Kapsamındaki Öğrencilerin Görsel Algı Beceri Seviyelerinin Değerlendirilmesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Günerhan, S. A., Erdem, Ü., & Günerhan, H. (2010). Çevre ve Enerji Açısından Yavaş Şehir Hareketinin Gelişimi. Tesisat Mühendisliği, 118(4), 32-37.
- Gürer, L. (1990). Temel Tasarım. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası.
- Gürsoy, D. (2014). Gastronomi Tarihi. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Hatipoğlu, A. (2014). Osmanlı Saray Mutfağı'nın Gastronomi Turizmi Çerçevesinde İncelenmesi. Sakarya Üniversitesi. Sakarya: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hatipoğlu, A., Batman, O., & Sarıışık, M. (2009). Gastronomi ve Din. 3.Ulusal Gastronomi Sempozyumu Kitabı. Antalya.
- Haviland, W. (2002). Cultural Anthropology: The Human Challenge. Washington: Nelson Yayıncılık.
- Hayagreeva, R., Monin, P., & Durand, R. (2005). American Sociological Review, 70(6), 968-991.
- Hegarty, J. A. (2005). Developing "Subject Fields" in Culinary Arts, Science, and Gastronomy. Journal of Culinary Science & Technology, 4(1), 5-13.
- Hegarty, J. A., & Antun, J. M. (2010). Culinary Science, Arts, and Technology in the Global Age. Journal of Culinary Science & Technology, 1-3.
- Hegarty, J. A., & O'Mahony, B. G. (2001). Gastronomy: a phenomenon of cultural expressionism and an aesthetic for living. International Journal of Hospitality Management, 20(1), 3-13.
- Hegel, G. W. F. (1975). Aesthetics: Lectures on Fine Art, (trans. T. M. Knox), Oxford: Oxford Clarendon Press, cilt I.
- Hobday, C., & Denbury, J. (2010). Food Presentation Secrets: Styling Techniques of Professionals. New York: A Firefly Book.
- Husband, S. (2012). What next for El Bulli mastermind Ferran Adrià? <http://www.telegraph.co.uk/foodanddrink/9428852/What-next-for-El-Bulli-mastermind-Ferran-Adria.html>: <http://www.telegraph.co.uk>.

- İlhan, A. Ç. (1996). Çıplak Resimlerin Mitolojik Öyküleri. II. Ulusal Eğitim Sempozyumu (s. 80-100). Marmara Üniversitesi: Atatürk Eğitim Fakültesi.
- İlhan, İ. (2015). Gastronomi: Yeme-İçme Bilimi ve Sanatı. Erişim Tarihi 30.06.2016: <http://yemek.meltem.gen.tr/index.php?yazi=19>.
- İncearık, M. E. (2015). Grafik Tasarım Rehberi. İstanbul: Kodlab Yayınevi.
- İstek, C. (2015). Tasarım ile iyi bir dünya yaratmak mümkün mü? Uluslararası Tasarım Kongresi, (s. 1-3). Gwangju/Kore.
- Karataş, S. (2003). Öğretim Amaçlı Web Sayfası Tasarımında Renk Kullanımı. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(2), 139-148.
- Kavuran, T. (2003). Sanat ve Bilimde Gerçek Kavramı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (2), 225-237.
- Keskin, E., Örgün, E., & Akbulut, B. (2017). Gastronomi kavramının kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla analizi. Journal of Tourism of Gastronomy Studies, 255-267.
- Kivela, J., & Crotts, J. C. (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination. Journal of Hospitality & Tourism Research, 30(3), 354-377.
- Koca, E., & Koç, F. (2008). Çalışan Kadınların Giysi Seçimleri ve Renk Tercihleri. Elektronik Journal of Social Sciences, 7(24), 171-200.
- Koçak, S., & Paksoy, H. (2009). Giysi Tasarımında Ergonomi, Desen ve Renk. Konfeksiyon Teknik (Temmuz), 105-109.
- Kuban, D. (1992). Mimarlık Kavramları, Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Kuruyazıcı, H. (2008). (Yayın Yönetmeni) Sanat Ansiklopedisi. İstanbul: Yem Yayın.
- Leith, P. (1987). The Fine Art of Food. Journal of the Royal Society of Arts, 135(5373), 687-698.
- Lobach, B. (1976). Industrial Design: Grundlagen D. Industrieproduktgestaltung. Münih: Thiemig.
- MEB. (2007). Fotoğraf ve Grafik Tasarımları İlkeleri. Ankara: Megep.
- Meydan Larousse (Cilt 10). (1972). İstanbul: Meydan Yayıncılık.
- Miele, M., & Murdoch, J. (2002). The Practical Aesthetics of Traditional Cuisines: Slow Food in Tuscany. Journal of the European Society for Rural Sociology, 42(4), 312-328.

- Milor, V. (2020). İlk 'şöhretli şef Marie-Antoine Carême. Hürriyet. Erişim Linki: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/vedat-milor/ilk-sohretli-sef-marie-antoine-car-me-41552024>
- Mintz, S. (1989). Cuisine and Haute Cuisine: How Are They Linked? *Food and Foodways*, 3(3), 185-190.
- Mülayim, S. (1994). *Sanata Giriş*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Mwangi, A. (2010). *The Art and Science of Food Garniture*. Yüksek Lisans Tezi, Vasa Yr-keshögskola University of Applied Sciences, Palosaari.
- Myhrvold, N. (2011). The Art in Gastronomy: A Modernist Perspective. *Gastronomica: The Journal of Critical Food Studies*, 11(1), 13-23.
- Myhrvold, N. (2023). "Auguste Escoffier". *Encyclopedia Britannica*, 24 Oct. 2022, <https://www.britannica.com/biography/Auguste-Escoffier>. Accessed 28 January 2023.
- Nickerson, R. (1999). "Enhancing Creativity", Robert Strenberg, *Hoandbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ogan, N. (2013). *Katı Sanatı ve Katı Sanatındaki Grafik Düzeni*. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü Haliç Üniversitesi.
- Okcu, Ü. (2019). *Anadolu'da başlangıcından günümüze çanak formunun gelişimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Ana Sanat Dalı, Seramik ve Cam Bilim Dalı, Uşak.
- Online, O. E. (Erişim Tarihi: 10.12.2016). *Haute Cuisine*. <http://www.oed.com.libproxy.unm.edu/view/Entry/84683?redirectedFrom=haute+cuisine#eid>.
- Ökten, G. (2012). *İç Mimarlık Mesleği Özelinde Tasarım ve Tasarımcı Kavramlarının Algılanışı ve "Tasarımcı Kimdir" Sorusuna Yanıt Aramak Üzerine Bir Okuma-Türkiye Örneği*. Hacettepe Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Sanat Dalı. Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önkal, G. (2022). *Felsefe söyleşileri XI-XII: Dil felsefesi/sanat felsefesi*.
- Özcan, D. A. (2007). *Yemek-Name*. *Aylık Yemek Kültür Dergisi*, 13-24.
- Özkan, A. (2007). *İç Mekan Tasarımı Kuram ve Yöntemleri Işığında Günümüz Türk İç Mekan Tasarımcıları ve Tasarım Anlayışlarına Bir Yaklaşım*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkartal, M. (2009). *Resim Sanatında Çizgi ve Çizgi Ritmi Üzerine*. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 55-72.

- Parsil, Ü. (2000). Görsel Algılama. İstanbul: An Kitap.
- Petersen, T., Meyer, C., Nursten, H., & Redzepi, R. (2006). Gastronomy: the ultimate flavour science. *Developments in Food Science*, 611-616.
- Petrini, C. (2017). Terra Madre, (Çev.: Güliz Akyüz). Yeni İhsan Yayınevi, İstanbul.
- Pray Bober, P. (2014). Antikçağ ve Orta Çağda Sanat, Kültür ve Mutfak (Çev.: Ülkün Tansel). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Previatti, D. (2020). «Il faut sauver la cuisine brésilienne!» La mission gastronomique française au Brésil dans les années 1970. *Brésil (s). Sciences humaines et sociales*, (18).
- Rao, H., Monin, P., & Durand, R. (2003). Institutional Change in Toque Ville: Nouvelle Cuisine as an Identity Movement in French Gastronomy. *The University of Chicago Press Journals*, 108(4), 795-843.
- Rao, H., Monin, P., & Durand, R. (2005). *American Sociological Review*, 70(6), 968-991.
- Rashid, R., & Lee, S. (2018). The role of plate presentation in food and beverage service. In *Handbook of Research on Food and Beverage Operations in Hospitality* (pp. 234-245). IGI Global.
- Reyniere, G. d. (1812). *Almanach des gourmands*. Paris: Mercure de France.
- Sandıkçioğlu, T. (2007). Hititler Döneminde Beslenme ve Yeme İçme Alışkanlıkları. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Santich, B. (2004). Hospitality and Gastronomy: Naturel Allies, Lashlety, Conrad. *Hospitality A Social Lens*, 47-59.
- Santich, B. (2004). The Study of gastronomy and its relevance to hospitality education and training. *International Journal of Hospitality Management*, 23(1), 15-24.
- Santich, B. (2007). The Study of Gastronomy: A Catalyst for Cultural Understanding. *International Journal of the Humanities*, 5(6).
- Saran, N. (1974). Antropoloji ve Köy Toplulukları. *Sosyoloji Konferansları*. 12, s. 77-100. İstanbul: Sosyoloji Konferansları Dergisi.
- Savarin, B. (2002). *The Physiology of Taste*. New York: Dover Publications.
- Serdaroğlu, F. (2022). Etik ve Estetik Değerler Bağlamında Sanatın İşlevi ve Sinema. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 221-248.
- Sipahi, S., Ekincek, S., & Yılmaz, H. (2017). Gastronominin sanatsal kimliğinin estetik üzerinden incelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 5/3 (2017) 381-396.

- Smith, C. Y. (2014). Food Art: Protecting “Food Presentation” Under U.S. Intellectual Property Law. *The John Marshall Review of Intellectual Property Law*, 14(1), 2-23.
- Smith, P. (2014). *Plate Expectations*. Seattle.
- Soygür, H. (1999). Sanat ve “Delilik”. *Klinik Psikiyatri* (2), 124-133.
- Soykan, Ö. N. (1991). Schopenhauer’de Dil Çerçevesi İçinde Tasarım-Kavram Bağlantısı. *Felsefe Arkivi*, (28).
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2007). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, 9. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007, s. 72.
- Sözen, M., & Tanyeli, U. (2012). *Sanat Sözlüğü Kavram ve Terimleri*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Sözen, M, Tanyeli, U. (1983). *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul; Remzi Kitabevi.
- Spang, R. L. (2007). *Restoranın İcadı*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Şahin, E. Ö. (2016). Gastronomide Güncel Bir Yaklaşım-Nörogastromi: Science Direct Veri Tabanında Yayınlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme (A Current Approach to Gastronomy. Herz, 101.
- Şenlitürk, A. (2013). Öğretmen Adaylarının Plastik Sanatlara Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. Burdur: Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Teel, L. (2010). *A Culinary Revolution: The First Celebrity Chef and The Unification Of French Culture*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, The University of New Mexico, New Mexico.
- Tepecik, A. (2002). *Grafik Sanatlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tez, Z. (2012). *Lezzetin Tarihi: Geçmişten bugüne yiyecek, içecek ve keyif vericiler*. İstanbul: Hayykitap.
- Tezcan, M. (2000). *Türk Yemek Antrolojisi Yayınları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- This, H. (2006). Food for tomorrow? How the scientific discipline of molecular gastronomy could change the way we eat. *EMBO Reports*, 7(11), 1062-1066.
- This, H. (2011). Molecular gastronomy in France. *Journal of Culinary Science & Technology*, 9(3), 140-149.
- This, H. (2013). Molecular gastronomy is a scientific discipline, and note by note cuisine is the next culinary trend. *Flavour*, 2, 1-8.

- Tınmaz, O., & Yılmaz, H. (2022). Kültür, Sınıf ve Statünün Göstergesi: Tabak. *Aydın Gastro-nomy*, 6(2), 263-274.
- Timuçin, A. (2007). *Düşünce Tarihi 1 Gerçek Düşüncenin Kaynakları*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Togay, A., & Bıyıkçı, E. (Erişim Tarihi: 09.11.2015). *Kavramsal Temeller*. Ankara: Tasarım Teknoloji Etkileşimi Lisansüstü Ders Notları.
- Togay, E. B. *KAVRAMSAL TEMELLER*. Ankara: Tasarım Teknoloji Etkileşimi Lisansüs-tü Dersi.
- Tunalı, İ. (2009). *Tasarım Felsefesi: Tasarım Modelleri ve Endüstri Tasarımı*. İstanbul: Yem Yayın.
- Türk Dil Kurumu, (2022).
- Uçuk, C. (2017). *Gastronomide Tabak Tasarım Teknikleri ve Yenilikçi Sunum Anlayışları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları ABD.
- Uçuk, C., Kahraman, A. G., & Özdemir, S. S. (2022). Tabak Prezantasyonunun Kötü Görü-nümlü Yiyeceklerin Kabulüne Etkisi: Şırdan. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(1), 171-192.
- Uçuk, C. (2022). *Holistik Tabak: Nörogastromoni, Gastrofizik ve Sinestezi Ekseninde Yemek Sunumunun İnsanın Beğeni Algısına Olan Etkilerinin Belirlenmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi)* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzbay, İ. T. (2016). Beyni anlamak sadece nörobilim ile mümkün mü? Beyin yüzyılında nörolo-jik bilimlerden sosyal bilimlere yeni açılımlar, yeni yaklaşımlar. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 119-155.
- Üner, E. H. (2014). *Her Şey Dahil Sistemde Türkiye Gastronomi Turizmi Potansiyelinin De-ğerlendirilmesi*. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Üner, E. H., & Güzel, G. (2016). Evaluation of the Gastronomy Tourism Potential of Turkey's in All Inclusive Sale System. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 76-100.
- Wada, Y., Arce-Lopera, C., Masuda, T., Kimura, A., Dan, I., Goto, S.-i., ... Okajima, K. (2010). Influence of luminance distribution on the appetizingly fresh appearance of cabbage. *Ap-petite*, 54(2), 363-368.

- Velasco, C., & Veflen, N. (2021). Aesthetic plating and motivation in context. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 24, 100323. [www.mychangerschools.org. \(http://www.mychangerschools.org/cms/lib6/AZ01001175/Centricity/Domain/3419/food_presentation_lesson.pdf\)](http://www.mychangerschools.org/cms/lib6/AZ01001175/Centricity/Domain/3419/food_presentation_lesson.pdf). Food Merchandising-Plate Presentation and Garnishing. CHANDLER UNIFIED SCHOOL DISTRICT.
- Wood, R. C. (2012). The shock of the new: a sociology of nouvelle cuisine. In *Culinary taste* (pp. 92-107). Routledge.
- WorldReference (2022). <https://app.ckbk.com/authors/francois-pierre-de-la-varenne>, Erişim Tarihi: 28.12.2022.
- Yılmaz, H., & Bilici, S. (2013). Yemeğin Kimyası: Moleküler Gastronominin Dünyü, Bugünü ve Yarını. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(4), 20-25.
- Yılmaz, İ., Akay, E., & Er, A. (2021). Nörogastromi. *Aydın Gastronomy*, 5(2), 143-156.
- Yılmaz, P. (2014). Günümüz tekstil ve moda tasarımında tasarım, tasarımcı ve tüketici açısından tasarım kültürü. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Young, N. S. (2012). *Food Photography*. Berkeley: Peachpit Press.
- Yüncü, H. R. (2010). Sürdürülebilir Turizm Açısından Gastronomi Turizmi ve Perşembe Yayınsı. 10. Aybastı-Kabataş Kurultayı (s. 27-34). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zampollo, F., Kniffin, K. M., Wansink, B., & Shimizu, M. (2012). Food plating preferences of children: The importance of presentation on desire for diversity. *Acta Paediatrica*, 101(1), 61-66.
- Zellner, D. A., Loss, C. R., Zearfoss, J., & Remolina, S. (2014). It tastes as good as it looks! The effect of food presentation on liking for the flavor of food. *Appetite*, 77(5), 31-35.
- Zuppiroli, A., Rizzi, A., & Spaliviero, A. (2017). The importance of plate presentation in food and beverage service. In *Handbook of Research on Innovative Hospitality and Tourism Experience Management* (pp. 180-189). IGI Global.

SORULARLA ÇOCUK SAĞLIĞI DİZİSİ
2

Çocuk Cerrahına En Çok Sorulan
100 Soru

Uzm. Dr. Öge Çultu Kantaroğlu - Prof. Dr. Tutku Soyer

Çocuk Cerrahina En Çok Sorulan 100 Soru
Sorularla Çocuk Sağlığı Dizisi: 2
Uzm. Dr. Öge Çultu Kantaroğlu - Prof. Dr. Tutku Soyer

Yayın No.: 4764
Sağlık Bilimleri: 204
ISBN: 978-625-397-113-7
E-ISBN: 978-625-397-114-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Kapak Resim: Esra Uçmak
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çultu Kantaroğlu, Öge., Soyer, Tutku.
Çocuk Cerrahina En Çok Sorulan 100 Soru / Öge Çultu Kantaroğlu, Tutku Soyer
1. Basım, X + 118 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-113-7
E-ISBN: 978-625-397-114-4
1. Çocuk Cerrahisi 2. Çocuk Sağlığı 3. Çocuk Hastalıkları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz	iii
Bölüm 1 - Genel	1
1. Çocuk cerrahları kimdir?	1
2. Ameliyathane nasıl bir yerdir?	3
3. Ameliyat öncesi nelere dikkat etmelisiniz?	4
4. Çocuğum lokal anestezi ile ameliyat olsa olmaz mı?	7
5. Genel anesteziden korkuyor musunuz?.....	8
Bölüm 2 - Gebelikte Saptanan Cerrahi Sorunlar	11
1. Gebelikte hangi sorunlar olursa çocuk cerrahı ile görüşülmeli?	11
2. Diyafram fıtığı nedir?	12
3. Özofagus atrezisi nedir?	13
4. Kistik akciğer hastalıkları nelerdir?	14
5. Karın duvarı defektleri neleri içerir?.....	14
Bölüm 3 - Baş ve Boyun Bölgesi Cerrahi Sorunları	17
1. Dil bağı nedir, ne zaman tedavi edilmelidir?	17
2. Tiroglossal kanal kisti nasıl belli olur?.....	18

3. Tortikollis (eğri boyun) cerrahi ile mi, masajla mı tedavi edilir?	19
4. Boyundaki lenf bezeleri ameliyatla çıkarılmalı mıdır?	22
5. Brankial sinüs nasıl anlaşılır ve mutlaka cerrahi çıkarım mı gerekir?.....	23
6. Kistik higroma (lenfanjiom) nedir?	24
Bölüm 4 - Göbek Sorunları	25
1. Göbek Fıtığı nedir, niye olur, ne zaman ameliyat düşünülmelidir?.....	25
2. Göbek fıtığının kaybolması için ne yapmalıyım?.....	26
3. Bebeklerde göbek akıntısı niye olur?	27
4. Bebeğin göbek kordonu düşünce kanaması olursa ne yapmalıdır?.....	29
5. Epigastrik fıtık ne demektir, nasıl ele alınmalıdır?	29
Bölüm 5 - Çocuklarda Karın Ağrısı ve Kusma	31
1. Çocuklarda kusma ne zaman cerrahi bir hastalığı düşündürür?.....	31
2. Çocuklarda karın ağrısı ne zaman cerrahi tedavi gerektirir?.....	33
Bölüm 6 - Çocuklarda Kasık ve Genital Bölge Problemleri	37
1. Kasık fıtığı nedir, niye önemlidir?.....	37
2. Kasık fıtığı nasıl tedavi edilir?	39
3. Hidrosel (su fıtığı) nedir, geçer mi kalır mı?	40
4. Direk fıtıklar (erişkin tipi fıtıklar) çocuklarda ne sıklıkla görülür?	42
5. Erkek çocuklarda görülebilen kordon kisti nedir?	42
6. İnmemiş testis nedir, doğumdan itibaren fark edebilir miyiz?.....	43
7. Testislerin inmesi için hangi durumlarda ve ne kadar beklenir?.....	43
8. Çocuğumun inmemiş testisi olduğunu nasıl anlarım?	43
9. Testis inmesi ne olur, çocuğumuza ne zararı olur?	44
10. İnmemiş testis ne zaman ameliyat edilmeli?	46
11. Ya çocuğumun testisi ameliyatla da inmezse?.....	46
12. Atrofik testis nedir?	46
13. İnmemiş testis ilaçla tedavi edilebilir mi?.....	47
14. İnmemiş testis ameliyatı nasıl olur?.....	47
15. Her iki testisi ele gelmeyen çocuklarda tedavi nasıl olmalı?.....	48
16. Utangaç testis (retraktıl testis) nedir, ameliyat gerekir mi?.....	48
17. Doğuştan testis yokluğu varsa neler düşünülmelidir?	49

18. Çocuğumuzun testisinde kitle elimize gelince neler düşünmeliyiz?.....	49
19. Testis ağrısında aklımıza neler gelmeli ve sebeplerinden testis torsiyonu niye önemlidir?	50
20. Varikosel çocukluk döneminin bir sorunu mudur?	53
21. Sünnet hakkında neleri bilmeliyiz?	55
22. Hangi durumlarda tıbbi sünnet yapılmalıdır?.....	55
23. Çocuğum sünnet olmalı mı? Neden sünnet olmalı?.....	56
24. Sünnet ne zaman yapılmalıdır?.....	57
25. Hangi yöntemle sünnet yapılmalıdır?	58
26. Sünnet anestezi nasıl olmalı? Genel anestezi mi olmalı, lokal anestezi mi?	59
27. Sünnet öncesi hazırlıklar ne olmalıdır ve sünnet sonrası nelere dikkat edilmelidir?.....	60
28. Sünnet sonrası hangi komplikasyonlar görülebilir?.....	61
29. Çocuğunuzun sünnet derisi altında beyaz bir kitle var, hemen sünnet mi ettirmeli, nedir o?	62
30. Çocuğum peygamber sünnetli, yine de sünnet olması gerekli mi?.....	63
31. O zaman nedir hipospadias?.....	64
32. Hipospadias onarımı ne zaman yapılmalıdır?	65
33. Hipospadias ameliyatları nasıl yapılır?	66
34. Hipospadias onarımı sonrası bizi neler bekler?.....	66
35. Hipospadias onarımının komplikasyonları nelerdir?	66
36. Bebeğimizin penisinde eğrilik (tortipenis) görürsek ne yapalım?.....	68
37. Bebeğimizin pipisi neredeyse yok gibi, cildin içinde gömülü, çok mu küçük acaba?	69
38. Epispadias nedir, o nasıl tedavi edilir?	70
39. Labiyal yapışıklık (labiyal sineşi) nedir ve neden olur?	70
40. Labiyal sineşinin tedavisinde hormonlu kremler mi, cerrahi müdahale mi önerilir?	70
Bölüm 7 - Overlere Bağlı Sorunlar	73
1. Yumurta kistleri nedir, ne zaman cerrahi müdahale gerekir?.....	73
2. Yumurtanın dönmesi (torsiyon) kendini nasıl gösterir?	74
3. Yumurta kitleleri çocuklarda görülür mü?.....	75
4. Yenidoğan bebeklerde yumurta kistlerinin önemi nedir?	76

Bölüm 8 - Kabızlık ve Anal Bölge Hastalıkları	77
1. Kabızlık ne zaman cerrahi bir hastalık olarak ele alınmalıdır?	77
2. Makatta çatlak (anal fissür) nedir, tedavisi nasıldır?	78
3. Öne yerleşimli anüs (anterior ektopik anüs) ne demektir?	81
4. Çocuklarda kanlı dışkılamanın nedenleri nelerdir?	82
5. Bağırsak düğümlenmesi (invajinasyon) nasıl bir tabloda görülür, tedavisi nasıldır?	83
6. Bağırsak polipleri çocuklarda da görülebilir mi?	84
7. Bebeğinizin poposundaki çıkıntı hemoroit olabilir mi?	84
8. Rektal prolapsus nedir?	85
9. Doğuştan makatın kapalı olması mümkün müdür?	86
10. Sakral gamzeler bir hastalığın işareti olabilir mi?	87
Bölüm 9 - Göğüs Duvarı Deformiteleri	89
1. Bebeğinizin göğüs kafesi içe çökükse bu bir problem midir?	89
2. Göğüs kafesi dışarı doğru çıkık olan bebek ve çocuklarda ne yapmalı?	91
3. Kist hidatik nedir?	92
Bölüm 10 - Çocuklarda Yabancı Cisimlerle Boğulma ve Tıkanmalar	95
1. Boğulma (aspirasyon) en çok hangi grup çocuklarda görülür?	95
2. Boğulmaya neden olacak objeler nelerdir, çocuklu evlerde nelere dikkat edelim?	96
3. Tıkanmalar yani yemek borusunda yabancı cisim takılması durumlarında neler yapılmalıdır?	98
4. Yakıcı maddelerin içilmesi ve yemek borusu yanıklarına nasıl engel olabiliriz?	101
5. Yutulan yabancı maddeler farklı farklı tablolara mı sebep olur?	102
6. Çocuğum yakıcı madde içti ne yapmalıyım?	103
7. Çocuğum yakıcı madde içti ne yapmamalıyım?	104
8. Yakıcı madde içen çocuğuma acil serviste neler yapılır?	104
9. Yakıcı madde içen çocukları sonraki günlerde neler bekler?	105
10. Yakıcı madde içiminden korunmayı nasıl sağlayabiliriz?	105
Bölüm 11 - Çocuk Cerrahisinde Kazalar ve Acil Yaklaşımlar	107
1. Düşme ve yaralanmalar hakkında bilmemiz gerekenler nelerdir?	107
2. Kesilere evde müdahale nasıl olmalıdır?	109

3. Çocuğunuzda kesi olunca neler yapmamalısınız?	111
4. Çocuğunuzun yaralanma sonrasındaki morarmalarında neler yapabiliriz?	111
5. Genel vücut travmalarına yaklaşım nasıl olmalıdır?	112
6. Tırnak batmasında ne yapılmalı?	113
7. Çocuğumuzda yanığa nasıl müdahalede bulunmalıyız?.....	113
8. Yanıklarda ilk müdahalemiz nasıl olmalı?	114
9. Güneş yanıkları için ne yapabiliriz?	115
10. Yanıkta cerrahi tedaviler ne zaman gereklidir?	116
Kaynakça	117
Yazarlar Hakkında	118

Kaynakça

1. Pediatric Surgery, Eds; Holcombs and Ashcraft's Pediatric Surgery, 7th Edition, Elsevier, 2019.
2. Pediatric Surgery, Arnold Coran, Scott Azdick, et al. 7th Edition, Elsevier, 2012.
3. Pediatric Surgery, Prem Puri, Micheal Hollworth, Spinger verlag, 2nd Edition, 2015.
4. Çocuk Cerrahisi, Çeviri Kitabı, Eds; Can Başaklar, Palme Kitapevi, 2009.
5. Çocuk Cerrahisi, Eds Çiğdem Uluakya Durakbaşı, Kerem Özel, Nobel Kitapevi, 2022.
6. Çocuklarda Cerrahi Göğüs Hastalıkları, Eds; Hüseyin İlhan, Çiğdem Ulukay Durakbaşı, Tutku Soyer, Akademisyen Kitapevi, 2019.

ERGENLERDE ALKOL BAĞIMLILIĞI (GÖRÜŞMELERLE)

Prof. Dr. Hakan Coşkunol
Dr. Öğr. Üyesi Hande Çelikay Söyler
Doç. Dr. Meryem Karaaziz

ERGENLERDE ALKOL BAĞIMLILIĞI (GÖRÜŞMELERLE)

Prof. Dr. Hakan Coşkunol
Dr. Öğr. Üyesi Hande Çelikay Söyler
Doç. Dr. Meryem Karaaziz

Yayın No.: 4765
Psikoloji / PDR No.: 422
ISBN: 978-625-397-115-1
E-ISBN: 978-625-397-116-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Kapak resmi, Prof. Dr. Hakan Coşkunol'un düzenlediği "Bağımlılık ve Toplum" adlı fotoğraf yarışmasında değerlendirmeye hak kazanan fotoğraflar arasında girmiştir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Coşkunol, Hakan., Çelikay Söyler, Hande., Karaaziz, Meryem.
Ergenlerde Alkol Bağımlılığı (Görüşmelerle) / Hakan Coşkunol, Hande Çelikay Söyler, Meryem Karaaziz
1. Basım, VIII + 152 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-115-1
E-ISBN: 978-625-397-116-8
1. Alkol Bağımlılığı 2. Ergenlerde Bağımlılık 3. Ergenlerde Alkol Bağımlılığı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com - **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz	iii
Teşekkürler	v
Giriş	1
Epidemiyolojisi	6
Klinik Görünümü	9
Etiyolojisi	12
Sosyokültürel Değişkenler	13
Psikolojik Değişkenler	16
Tedavi	17
Kendine Yardım Grupları	19
İlaç Tedavileri	20
Psikoterapi	21
Motivasyonel Görüşme Teknikleri	22
Aile/Grup/Bireysel Danışmanlık	23
Aile Terapileri	23
Psikoeğitim	24
İş ve Uğraş Terapileri	24
Sonuç ve Öneriler	25
Görüşme Örnekleri	29
1. Deşifre eden: <i>Psikolog Derya Gök - Psikolog Özgecan Menekşe</i>	30
2. Deşifre eden: <i>Psikolog Derya Gök - Psikolog Özgecan Menekşe</i>	38
3. Deşifre eden: <i>Psikolog Derya Gök - Psikolog Özgecan Menekşe</i>	47
4. Deşifre Eden: <i>Psikolog Derya Gök - Psikolog Özgecan Menekşe</i>	59
5. Deşifre eden: <i>Psikolog Mehmet Demirkesen</i>	71

6. Deşifre eden:	<i>Psikolog Özge İlhan</i>	80
7. Deşifre eden:	<i>Psikolog Ema Başak Deniz</i>	87
8. Deşifre eden:	<i>Psikolog Begüm Ersöz</i>	94
9. Deşifre Eden:	<i>Psikolog Meryem Kan</i>	100
10. Deşifre Eden:	<i>Psikolog Mehmet Demirkese</i> n.....	110
11. Deşifre Eden:	<i>Psikolog Derya Gök</i>	119
Kaynakça		131
Yazarlara Dair		149

Kaynakça

- Adsız Alkolikler Türkiye. (2021). *AA Türkiye*. Retrieved October 17, 2022 from <http://www.adsizalkolikler.com/index.php/home/aa-turkiye/>
- Ahmadi, J., & Hasani, M. (2003). Prevalence of substance use among Iranian high school students. *Addictive behaviors*, 28(2), 375-379. [https://doi.org/10.1016/s0306-4603\(01\)00246-5](https://doi.org/10.1016/s0306-4603(01)00246-5)
- Ahuja, M., Awasthi, M., Records, K., & Lamichhane, R. R. (2021). Early Age of Alcohol Initiation and its Association with Suicidal Behaviors. *Substance use & misuse*, 56(9), 1332-1338. <https://doi.org/10.1080/10826084.2021.1922452>
- Akın, E. (2018). *Adsız alkoliklerin ayıklık sürecine ilişkin anlatılarının güçlendirme temelinde değerlendirilmesi* [Master's thesis, Hacettepe University]. Hacettepe Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. <http://hdl.handle.net/11655/3490>
- Akkurt Yalçıntürk, A., Dikeç, G., & Ata, E. E. (2019). Alkol ve madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik rehabilitasyon çalışmaları: sistematik derleme. *Journal of Dependence*, 20(4), 241-252.
- Aldemir, E., Çelikay, H., Atlam, D. H., Ögel, K., & Altıntoprak, A. E. (2018). Üniversite öğrencilerinde alkol kullanımı ve alkol kullanımı ile ilişkili faktörler. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 28(1), 47-56. 10.5222/terh.2018.047
- American Academy of Pediatrics, American Academy of Family Physicians, & American College of Physicians-American Society of Internal Medicine (2002). A consensus statement on health care transitions for young adults with special health care needs. *Pediatrics*, 110(6 Pt 2), 1304-1306.

- American College Health Association (2019). American College Health Association-National College Health Assessment II: Reference Group Executive Summary Spring 2019. Retrieved from Silver Spring, MD: https://www.acha.org/documents/ncha/NCHAI_SPRING_2019_US_REFERENCE_GROUP_EXECUTIVE_SUMMARY.pdf
- American Society of Addiction Medicine. (2019, September). *Definition of Addiction*. <https://www.asam.org/quality-care/definition-of-addiction>
- Anderson, P., de Bruijn, A., Angus, K., Gordon, R., & Hastings, G. (2009). Impact of alcohol advertising and media exposure on adolescent alcohol use: A systematic review of longitudinal studies, *Alcohol and Alcoholism*, 44(3), 229-243, <https://doi.org/10.1093/alcalc/agn115>
- Anette, A., Holstein, B. E., & Pernille, D. (2007). School-related risk factors for drunkenness among adolescents: risk factors differ between socio-economic groups. *European Journal of Public Health*; 17(1): 27-32.
- Arıkan, Z. (2011). Alkol Kullanım Bozukluğu. Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı. Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Arkes J. (2007). Does the economy affect teenage substance use?. *Health economics*, 16(1), 19-36. <https://doi.org/10.1002/hec.1132>
- Aydın, Y. (2015). Alkol ve madde bağımlılığında beden algısı, benlik saygısı düzeyleri ve sosyal fobi görülme sıklığı: karşılaştırmalı bir çalışma [Master's thesis, Üsküdar University]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Banerjee, N. (2014). Neurotransmitters in alcoholism: A review of neurobiological and genetic studies. *Indian Journal Of Human Genetics*, 20(1), 20-31. 10.4103/0971-6866.132750
- Batra, A., Müller, C. A., Mann, K., & Heinz, A. (2016). Alcohol Dependence and Harmful Use of Alcohol. *Deutsches Arzteblatt international*, 113(17), 301–310. <https://doi.org/10.3238/arztebl.2016.0301>
- Bennett, T., Holloway, K., & Farrington, D. (2008). The statistical association between drug misuse and crime: A meta-analysis. *Aggression and violent behavior*, 13(2), 107-118.

- Bilaç, Ö., Kavurma, C., Önder, A., Doğan, Y., Uzunoğlu, G., & Ozan, E. (2019). Bir bölge ruh sağlığı hastanesi çocuk ve ergen yataklı servisinde madde kullanımı nedeniyle yatarak tedavi gören gençlerin klinik ve sosyodemografik özellikleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22(4), 463-471. 10.5505/kpd.2019.30075
- Binbay, Z., Mırsal, H., Kalyoncu, A. Ö., Pektaş, Ö., Genç, Y., Ünsalan, N., & Beyazyürek, M. (2008). Alkole bağlı oluşan Korsakoff Sendromlu iki olguda Donepezil'in etkinliği. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 1(1), 46-50.
- Bonnie, R. J., O'Connell, M. E., & National Research Council (US) and Institute of Medicine (US) Committee on Developing a Strategy to Reduce and Prevent Underage Drinking (Eds.). (2004). *Reducing Underage Drinking: A Collective Responsibility*. National Academies Press (US).
- Brand, M., Rumpf, H. J., Demetrovics, Z., Müller, A., Stark, R., King, D. L., & Potenza, M. N. (2020). Which conditions should be considered as disorders in the international classification of diseases (ICD-11) designation of "other specified disorders due to addictive behaviors"? *Journal of Behavioral Addictions*. 11(2), 150-159. <https://doi.org/10.1556/2006.2020.00035>
- Brown, S. A., Glasner-Edwards, S. V., Tate, S. R., McQuaid J. R., Chalekian, J., & Granholm, E. (2006). Integrated Cognitive Behavioral Therapy versus Twelve-Step Facilitation Therapy for substance-dependent adults with depressive disorders, *Journal of Psychoactive Drugs*, 38(4), 449-460. 10.1080/02791072.2006.10400584
- Brunborg, G. S., Andreas, J. B., & Kvaavik, E. (2017). Social media use and episodic heavy drinking among adolescents. *Psychological Reports*, 120(3), 475-490. <https://doi.org/10.1177/0033294117697090>
- Bryant, A. N., & Kim, G. (2013). The relation between acculturation and alcohol consumption patterns among older Asian and Hispanic immigrants. *Aging & mental health*, 17(2), 147-156. <https://doi.org/10.1080/13607863.2012.727382>
- Bucci, R., Staff, J., Maggs, J. L., & Dorn, L. D. (2021). Pubertal Timing and Adolescent Alcohol Use: The Mediating Role of Parental and Peer Influences. *Child development*, 92(5), e1017-e1037. <https://doi.org/10.1111/cdev.13569>

- Center for Behavioral Health Statistics and Quality. (2017). *2016 National Survey on drug use and health: Detailed tables*. <https://www.samhsa.gov/data/sites/default/files/NSDUH-DetTabs-2016/NSDUH-DetTabs-2016.pdf>.
- Cibin, M. (1993). Craving: Physiopathology and clinical aspects. *Alcologia*, 5, 257-260.
- Ciranka, S., & van den Bos, W. (2021). Adolescent risk-taking in the context of exploration and social influence. *Developmental Review*, 61, Article 100979. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2021.100979>
- Cloninger, C. R., Sigvardsson, S., Przybeck, T. R., & Svrakic, D. M. (1995). Personality antecedents of alcoholism in a national area probability sample. *European Archives of Psychiatry And Clinical Neuroscience*, 245(4-5), 239-244.
- Cservenka, A., Jones, S. A., & Nagel, B. J. (2015). Reduced cerebellar brain activity during reward processing in adolescent binge drinkers. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 16, 110-120. [10.1016/j.dcn.2015.06.004](https://doi.org/10.1016/j.dcn.2015.06.004)
- Çakıcı, E., Keskindağ, B., Karaaziz, M., & Çakıcı, M. (2017). KKTC’de ilkokul öğrencileri arasında psikoaktif maddelerin kullanım yaygınlıkları ve risk etkenleri. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 18(3), 273-282.
- Çakıcı, M., Çakıcı, E., Özsoy, İ., Karaaziz, M., Beyazıt, U., & Hançerli, S. (2018). The prevalence and risk factors of psychoactive substance use among secondary school students in Turkish Republic of Northern Cyprus. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 19(6), 586-593.
- Çakıcı, M., Dirisu, G. Y., Babayiğit, A., & İskender, C. (2019). Prevalence and risk factors of use of psychoactive substances among primary school students in TRNC. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 20, 30-34.
- Çakıcı, M., Özsoy, İ., Özsat, K., Kızılgül, Z., Karaaziz, M., & Çakıcı, E. (2019). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde ortaokul öğrencileri arasında psikoaktif madde kullanımının yaygınlığı, risk etkenleri: 1999-2019. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20(1), 35-37.

- Çakıcı, M., Tutar, N., Çakıcı, E., Karaziz, M., & Es, A. (2017). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde psikoaktif madde kullanımının yaygınlığı ve risk etkenleri: 2003-2013. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(2), 99-107. <http://dx.doi.org/10.5455/apd.226191>
- Çakır Kardeş, V. (2020). Pandemi süreci ve sonrası ruhsal ve davranışsal değerlendirme. *Türkiye Diyabet ve Obezite Dergisi*, 4(2), 160-169. [10.25048/tudod.754693](https://doi.org/10.25048/tudod.754693)
- Çelik, G., Tahiroğlu, A., & Avcı, A. (2008). Ergenlik döneminde beyin yapısal ve nörokimyasal değişimi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11, 42-47.
- Dávila Cervantes, C. A., & Luna Contreras, M. (2019). Suicide attempt in teenagers: Associated factors. Intento de suicidio en adolescentes: Factores asociados. *Revista chilena de pediatria*, 90(6), 606-616. <https://doi.org/10.32641/rchped.v90i6.1012>
- Davison, G. C., Neale, J. M., & Hindman, D. (1998). *Abnormal psychology (7th ed.)*. John Wiley & Sons Inc.
- Dawson, D. A., Goldstein, R. B., Patricia Chou, S., June Ruan, W., & Grant, B. F. (2008). Age at first drink and the first incidence of adult-onset DSM-IV alcohol use disorders. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 32(12), 2149-2160.
- Degenhardt, L., Stockings, E., Patton, G., Hall, W. D., & Lynskey, M. (2016). The increasing global health priority of substance use in young people. *The Lancet Psychiatry*, 3(3), 251-264.
- Department of Health. (2003). Getting the right start: National service framework for children. Standard for Hospital Services. Retrieved from: www.doh.gov.uk/nsf/children/gettingtherightstart
- Dilbaz, N., Enez Darçın, A., Nurmedov, S., Noyan, O., Başabak, A. S., Mordağ, O., & Dağ, M. (2013). Madde kullanım riski ve madde bağımlılığından korunma. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Dumas, T. M., Ellis, W., & Litt, D. M. (2020). What Does Adolescent Substance Use Look Like During the COVID-19 Pandemic? Examining Changes in Frequency, Social Contexts, and Pandemic-Related Predictors. *The Journal of adolescent health: official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 67(3), 354-361. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.06.018>

- Eker, F., Akkuş D., & Kapisız, Ö. (2013). Ergenler için madde bağımlılığından korunma öz-yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik değerlendirilmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(1), 7-12.
- Ekşi, A. (2003). Gözden geçirme: Beş kıtada genç sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 10(2), 78-87.
- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K., & Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Journal of Dependence*, 7, 111-116.
- Erdem, H., & Bildik, T. (2019). Kabul ve kararlılık terapisi ve bağımlılık. *Türkiye Klinikleri Çocuk Psikiyatrisi-Özel Konular*, 5(2), 74-79.
- Erdem, M., Ak, M., Karlıdere, T., & Özmenler, K. N. (2005). Alkolik halüsinozis. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 8, 146-149.
- Eryılmaz, A., & Deniz, E. (Eds.). (2019). *Tüm yönleriyle bağımlılık*. Pegem Akademi.
- Espinosa-Hernandez, G., Noel, N. E., Vasilenko, S. A., McCrimmon, J., & Moran, A. H. (2022). Associations between parental and adolescent alcohol use: The role of gender and familism support. *Journal of adolescence*, 94(7), 1035-1040. <https://doi.org/10.1002/jad.12077>
- Evren, C., Ögel, K., Demirci, A. C., Evren, B., Yavuz, B. G., & Bozkurt, M. (2014). Prevalence of lifetime tobacco, alcohol, and drug use among 10th grade students in Istanbul. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 24(3), 201-210. <https://doi.org/10.5455/bcp.20140131023259>
- Forster, M., Rogers, C. J., Tinoco, S., Benjamin, S., Lust, K., & Grigsby, T.J. (2023). Adverse childhood experiences and alcohol related negative consequence among college student drinkers. *Addictive Behaviors*, 136, 107484. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2022.107484>
- Francis, J. M., Weiss, H. A., Mshana, G., Baisley, K., Grosskurth, H., & Kapiga, S. H. (2015). The epidemiology of alcohol use and alcohol use disorders among young people in northern Tanzania. *PLoS ONE*, 10(10), 1-18. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0140041>
- Garifullin, R. (2021). Understanding how semantic structures of individuals with drug addiction transform as a key to effective psychotherapy. *Addictive Disorders & Their Treatment*, 20(4), 500-506. <https://doi.org/10.1097/adt.0000000000000283>

- Gill, J. S. (2002). Reported levels of alcohol consumption and binge drinking within the UK undergraduate student population over the last 25 years. *AlcoholAlcohol*, 37, 109-120.
- Gilpin, N. W., & Koob, G. F. (2008). Neurobiology of alcohol dependence: focus on motivational mechanisms. *Alcohol research & health: the journal of the National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism*, 31(3), 185-195.
- Godoy-Vieira, A., Soares, C.B., Cordeiro, L. & Sivalli Campos, C. (2018). Inclusive and emancipatory approaches to occupational therapy practice in substance-use contexts. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 85(4), 307-317. 10.1177/0008417418796868.
- Gohari, M. R., Varatharajan, T., MacKillop, J., & Leatherdale, S. T. (2022). Examining the Impact of the COVID-19 Pandemic on youth Alcohol Consumption: longitudinal Changes From Pre-to Intra-pandemic Drinking in the COMPASS Study. *The Journal of adolescent health: official publication of the Society for Adolescent Medicine*, S1054-139X(22)00549-3. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2022.07.007>
- Goldman, D., Oroszi, G., & Ducci, F. (2005). The genetics of addictions: uncovering the genes. *Nature Reviews Genetics*, 6(7), 521-532. <https://doi.org/10.1038/nrg1635>
- Gonçalves, P. D., Cunha, P. J., Malbergier, A., do Amaral, R. A., de Oliveira, L. G., Yang, J. J., & de Andrade, A. G. (2012). The association between low alcohol use and traffic risk behaviors among Brazilian college students. *Alcohol (Fayetteville, N.Y.)*, 46(7), 673-679. <https://doi.org/10.1016/j.alcohol.2012.08.002>
- Gutman, S. A. (2006). Why addiction has a chronic, relapsing course. The Neurobiology of Addiction. *Occupational Therapy in Mental Health*, 22, 1-29.
- Gürsel, M. (2011). *Eğitime İlişkin Çeşitlemeler* (Vol. 26). Eğitim Yayınevi.
- Gürsel, M., Tor, H., Murat, A., Yeşil, R., Altınok, V., & Aydın, E. (2004). *Eğitime İlişkin Çeşitlemeler*. Konya: Eğitim Kitapevi.
- Haber, P., Lintzeris, N., Prude, E., & Lopatko, O. (2009). *Guidelines for the treatment of alcohol problems*. Commonwealth of Australia.

- He, R. H., & Tao, R. (2017). Psychotherapy. *Advances in experimental medicine and biology*, 1010, 295-320. https://doi.org/10.1007/978-981-10-5562-1_15
- Heinz, A. J., Beck, A., Meyer-Lindenberg, A., Sterzer, P., & Heinz, A. (2011). Cognitive and neurobiological mechanisms of alcohol-related aggression. *Nature reviews. Neuroscience*, 12(7), 400-413. <https://doi.org/10.1038/nrn3042>
- Hell, M., Müller, A., Horn, C., & Søgaaard Nielsen, A. (2022). Personality traits and alcohol consumption: Secondary analysis of the Self-Match Study. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 46(6), 1110-1120. <https://doi.org/10.1111/acer.14841>
- Hennessy, E. A., & Fisher, B. W. (2015). A meta-analysis exploring the relationship between 12-step attendance and adolescent substance use relapse. *Journal of Groups in Addiction & Recovery*, 10(1), 79-96.
- Hingson, R. W., Heeren, T., & Winter, M. R. (2006). Age at drinking onset and alcohol dependence: age at onset, duration, and severity. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 160(7), 739-746.
- Hogue, A., Schumm, J., MacLean, A., & Bobek, M. (2021). Couple and family therapy for substance use disorders: Evidence-based update 2010-2019. *Journal of Marital and Family Therapy*, 48(1), 178-203. <https://doi.org/10.1111/jmft.12546>
- Homel, J., & Warren, D. (2019) The relationship between parent drinking and adolescent drinking: Differences for mothers and fathers and boys and girls. *Substance Use & Misuse*, 54(4), 661-669.
- Işık, Ü. (2017, November, 23-26). *Türkiye’de Çocuk ve Ergenlerde Yapılan Bağımlılık Araştırmaları, Sınırlılıklar ve Yeni Ufuklar* [Konferans Sunumu]. 11. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi, Antalya.
- Jacob, T., & Johnson, S. (1997). Parenting influences on the development of alcohol abuse and dependence. *Alcohol Health and Research World*, 21(3), 204-209.
- Janghorbani, M., Ho, S. Y., Lam, T. H., & Janus, E. D. (2003). Prevalence and correlates of alcohol use: a population-based study in Hong Kong. *Addiction (Abingdon, England)*, 98(2), 215-224. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.2003.00268.x>

- Kang, M., Kim, J. H., Cho, W. H., & Park, E. C. (2014). The gender-specific association between age at first drink and later alcohol drinking patterns in Korea. *PLoS ONE* 9(3), e90713. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0090713>
- Karaaslan, A. (2017). Çocuk ve ergenlerde uçucu madde bağımlılığını etkileyen psikososyal sebepler: Olgu sunumu. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-11.
- Karaaziz, M., & Çakıcı, E. (2019). A review of addiction concept from the perspective of positive psychotherapy. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 20(1), 108-111. 10.5455/apd.302644872
- Karaaziz, M., & Keskindağ, B. (2016). Gençler arasındaki popüler psikoaktif madde; Sentetik kannabinoid (bonzai): Bir gözden geçirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 19(3), 137-144. <https://dx.doi.org/10.5505/kpd.2016.03522>
- Karaaziz, M., Baştuğ, G., & Sökmez, T. (2015). Bir olgu bağlamında psikotik bozukluğu olanlarda şiddet davranışı tartışması. *Kriz Dergisi*, 23(1), 1-8. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000341
- Kaya Kılıç, A., & Aslantürk, H. (2019). Evsizlerin sosyo-demografik özellikleri ve sokak yaşam deneyimleri: Antalya örneği. *Journal of Society & Social Work*, 30(2), 417-437. <http://dx.doi.org/10.33417/tsh.572241>
- Kelly J. F., & McCrady, B. S. (2009). *Twelve-step facilitation in non-specialty settings*. In: *Research on alcoholism: Alcoholics Anonymous and spiritual aspects of recovery*. New York, NY: Springer, 797-836.
- Kelly, J. F., & Greene, M. C. (2013). The Twelve Promises of Alcoholics Anonymous: psychometric measure validation and mediational testing as a 12-step specific mechanism of behavior change. *Drug and Alcohol Dependence*, 133(2), 633-640. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2013.08.006>
- Kelly, J. F., Dow, S. J., Yeterian, J. D., & Kahler, C. W. (2010). Can 12-step group participation strengthen and extend the benefits of adolescent addiction treatment? A prospective analysis. *Drug and alcohol dependence*, 110(1-2), 117-125. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2010.02.019>

- Kelly, J. F., Humphreys, K., & Ferri, M. (2020). Alcoholics Anonymous and other 12-step programs for alcohol use disorder. *The Cochrane database of systematic reviews*, 3(3), CD012880. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD012880.pub2>
- Kılıçarslan, F. (2007). Madde bağımlısı ergenlerde aile terapileri ve bir olgu sunumu. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1), 42-45.
- Konkolü Thege, B., Petroll, C., Rivas, C., & Scholtens, S. (2021). The effectiveness of family constellation therapy in improving mental health: A systematic review. *Family Process*, 60(2), 409-423. <https://doi.org/10.1111/famp.12636>
- Kültür, Ç. S. E., Ünal, M. F., & Özusta, Ş. (2006). Alkol bağımlılığı olan babaların çocuklarında psikopatoloji. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 3-11.
- Leal-López, E., Moreno-Maldonado, C., Inchley, J., Deforche, B., Van Havere, T., Van Damme, J., Buijs, T., Sánchez-Queija, I., Currie, D., Vieno, A., & De Clercq, B. (2020). Association of alcohol control policies with adolescent alcohol consumption and with social inequality in adolescent alcohol consumption: A multilevel study in 33 countries and regions. *The International Journal on Drug Policy*, 84, 102854. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2020.102854>
- Ledoux, S., Miller, P., Choquet, M., & Plant, M. (2002). Family structure, parent-child relationships, and alcohol and other drug use among teenagers in France and the United Kingdom. *Alcohol and alcoholism (Oxford, Oxfordshire)*, 37(1), 52-60. <https://doi.org/10.1093/alcalc/37.1.52>
- Liddle, H., Dakof, G., Parker, K., Diamond, G., Barrett, K., & Tejada, M. (2001). Multidimensional family therapy for adolescent drug abuse: results of a randomized clinical trial. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 27(4), 651-688. <https://doi.org/10.1081/ada-100107661>
- Liddle, H., Dakof, G., Turner, R., Henderson, C., & Greenbaum, P. (2008). Treating adolescent drug abuse: a randomized trial comparing multidimensional family therapy and cognitive behavior therapy. *Addiction*, 103(10), 1660-1670. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2008.02274.x>

- Lisdahl, K. M., Thayer, R., Squeglia, L. M., McQueeney, T. M., & Tappert, S. F. (2013). Recent binge drinking predicts smaller cerebellar volumes in adolescents. *Psychiatry Research, 211*, 17-23. 10.1016/j.psychres.2012.07.009
- Litt, D. M., & Stock, M. L. (2011). Adolescent alcohol-related risk cognitions: the roles of social norms and social networking sites. *Psychology of Addictive Behaviors: Journal of the Society of Psychologists in Addictive Behaviors, 25*(4), 708-713. <https://doi.org/10.1037/a0024226>
- Luomanen, J., & Alasuutari, P. (2022). The rising social media and declining alcohol use: The case of Finnish teenagers. *Contemporary Drug Problems, 49*(2), 213-227. <https://doi.org/10.1177/00914509221077349>
- Lynskey, M. T., Agrawal, A., & Heath, A. C. (2010). Genetically informative research on adolescent substance use: methods, findings, and challenges. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 49*(12), 1202-1214.
- Manthey, J., Shield, K. D., Rylett, M., Hasan, O., Probst, C., & Rehm, J. (2019). Global alcohol exposure between 1990 and 2017 and forecasts until 2030: a modelling study. *Lancet (London, England), 393* (10190), 2493-2502. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)32744-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32744-2)
- Maula, L. K., & Yuniastuti, A. (2017). Analisis faktor yang mempengaruhi penyalahgunaan dan adiksi alkohol pada remaja di kabupaten pati. *Public Health Perspective Journal, 2*(2).
- McDonagh, J. E., Southwood, T. R., & Shaw, K. L. (2004). Unmet education and training needs of rheumatology health professionals in adolescent health and transitional care. *Rheumatology, 43*(6), 737-743. <https://doi.org/10.1093/rheumatology/keh163>
- Merikangas, K. R., & McClair, V. L. (2012). Epidemiology of substance use disorders. *Human Genetics, 131*(6), 779-789.
- Meyers, K., McLellan, A. T., Jaeger, J. L., & Pettinati, H. M. (1995). The development of the Comprehensive Addiction Severity Index for Adolescents (CASI-A). An interview for assessing multiple problems of adolescents. *Journal of Substance Abuse Treatment, 12*(3), 181-193. [https://doi.org/10.1016/0740-5472\(95\)00009-t](https://doi.org/10.1016/0740-5472(95)00009-t)

- Nigam, K., & Pandurangi, A. (2021). Do Hallucinogens have a role in the treatment of addictions? A Review of the current literature. *SN Comprehensive Clinical Medicine*, 3(6), 1385-1395. <https://doi.org/10.1007/s42399-021-00871-x>
- Noroozi, M., Ahmadi, S., Armoon, B., Jorjoran Shushtari, Z., Sharhani, A., Ahounbar, E., Karimi, S. E., Rahmani, A., Mokhayeri, Y., Qorbani, M., Farhadi, M. H., Wayne, K., Alibeigi, N., & Bazrafshan, M. R. (2018). Social determinants associated with risky sexual behaviors among men who inject drugs in Kermanshah, Western Iran. *Journal of Substance Use*, 23(6), 591-596. 10.1080/14659891.2018.1459905
- O'Brien, C. (2010). Addiction and dependence in DSM-V. *Addiction*, 106(5), 866-867. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2010.03144.x>
- Oktuğ Zengin, M. (2013). Türkiye'de alkol reklamlarına ilişkin düzenlemelerin medya ortamındaki yansımaları. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(43), 287-305.
- Ögel, K. (2009). Motivasyonel Görüşme Tekniği. *Türkiye Klinikleri*, 2(2), 41-44.
- Ögel, K. (2015). *Farkındalık Ayrımsama ve Kabullenme Temelli Terapiler: Bilişsel Davranışçı Psikoterapilerde Üçüncü Dalga*. Hyb Yayıncılık.
- Ögel, K., & Şimşek, M. (2021). *Motivasyonel Görüşme Tekniği*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, M. O. (1994). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları (5th ed.). Mediko-mat Ofset Baskı. Ankara.
- Öztürk, M. O., & Uluşahin, A. (2015). Mental health and disorders. *Ankara: Psychiatric Society Journal*, 11, 6-30.
- Pagano, M. E., Wang, A. R., Rowles, B. M., Lee, M. T., & Johnson, B. R. (2015). Social anxiety and peer helping in adolescent addiction treatment. *Alcoholism, Clinical and Experimental Research*, 39(5), 887-895. <https://doi.org/10.1111/acer.12691>
- Radaev, V., & Roshchina, Y. (2021). Decline in alcohol consumption in Russia: Collectivity or polarisation? *Drug and Alcohol Review*, 40(3), 481-488. <https://doi.org/10.1111/dar.13253>

- Raitasalo, K., Holmila, M., Jääskeläinen, M., & Santalahti, P. (2019). The effect of the severity of parental alcohol abuse on mental and behavioural disorders in children. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 28(7), 913-922. <https://doi.org/10.1007/s00787-018-1253-6>
- Reed, K. L., & Sanderson, S. N. (1999). *Concepts of Occupational Therapy (4th edition)*. Lippincott Williams & Wilkins.
- Rehm, J., Mathers, C., Popova, S., Thavorncharoensap, M., Teerawattananon, Y., & Patra, J. (2009). Global burden of disease and injury and economic cost attributable to alcohol use and alcohol-use disorders. *The Lancet*, 373(9682), 2223-2233.
- Rubak, S., Sandbaek, A., Lauritzen, T., & Christensen, B. (2005). Motivational interviewing: A systematic review and meta-analysis. *The British Journal of General Practice: The Journal of the Royal College of General Practitioners*, 55(513), 305-312.
- Saffer, H. (1991). Alcohol advertising bans and alcohol abuse: An international perspective. *Journal of Health Economics*, 10(1), 65-79.
- Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Programı (SAMBA). (2012). Genel Bilgiler. http://samba.info.tr/samba_genel.asp
- Sinha, R., Garcia, M., Paliwal, P., Kreek, M. J., & Rounsaville, B. J. (2006). Stress-induced cocaine craving and hypothalamic-pituitary-adrenal responses are predictive of cocaine relapse outcomes. *Archives of General Psychiatry*, 63(3):324-331. 10.1001/archpsyc.63.3.324
- Sofuoglu, M., DeVito, E. E., Waters, A. J., & Carroll, K. M. (2013). Cognitive enhancement as a treatment for drug addictions. *Neuropharmacology*, 64(1), 452-463. <https://doi.org/10.1016/j.neuropharm.2012.06.021>
- Spicer P. (2001). Culture and the restoration of self among former American Indian drinkers. *Social Science & Medicine (1982)*, 53(2), 227-240. [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(00\)00333-6](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(00)00333-6)
- Squeglia, L. M., Tapert, S. F., Sullivan, E. V., Jacobus, J., Meloy, M. J., Rohlfing, T., & Pfefferbaum, A. (2015). Brain development in heavy drinking adolescents. *American Journal of Psychiatry*, 172, 531-542. 10.1176/appi.ajp.2015.14101249
- Suinn, R. M. (2010). Reviewing acculturation and Asian Americans: How acculturation affects health, adjustment, school achievement, and counselling. *Asian American Journal of Psychology*, 1(1), 5.

- Swahn, H. M., Culbreth, R., Cottrell-Daniels, C., Tumwesigye, N., Jernigan, D., Kasirye, R., & Obot, I. (2022). Social norms regarding alcohol use, perceptions of alcohol advertisement and intent to drink alcohol among youth in Uganda. *International Journal of Health Promotion and Education*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/14635240.2022.2047093>
- Şaşman Kaylı, D., Altıntoprak, A. E., Çelikay, H., Babür Korkmaz, Y., & Kabakçı, D. (2016). Madde bağımlılığı nedeniyle denetimli serbestlik tedavisine yönlendirilen bireylerde madde kullanım örüntüsü ile göç arasındaki ilişki. *Journal of Psychiatry*, 17(5), 376-384. 10.5455/apd.217594
- Tambling, R. R., Russell, B., & D'Aniello, C. (2022). Where is the family in young adult substance use treatment? The case for systemic family therapy for young adults with substance use disorders. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 20(3), 1659-1670.
- Testa, A., Weiss, D. B., & Rennó Santos, M. (2019). A cross-national analysis of alcohol consumption and suicide rates: Variations by population-level drinking patterns. *Journal of Drug Issues*, 49(4), 625-642. <https://doi.org/10.1177/0022042619855998>
- The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD). (2016). *Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. Publications Office of the European Union.
- Thoma, R., Monnig, M., Lysne, P., Ruhl, D., Pommy, J., & Bogenschutz, M., Tonigan, J. S., & Yeo, R. A. (2010). Adolescent substance abuse: The effects of alcohol and marijuana on neuropsychological performance. *Alcoholism: Clinical And Experimental Research*, 35(1), 39-46. <https://doi.org/10.1111/j.1530-0277.2010.01320.x>
- Thorisdottir, I. E., Asgeirsdottir, B. B., Kristjansson, A. L., Valdimarsdottir, H. B., Jonsdottir Tolgyes, E. M., Sigfusson, J., Allegrante, J. P., Sigfusdottir, I. D., & Halldorsdottir, T. (2021). Depressive symptoms, mental wellbeing, and substance use among adolescents before and during the COVID-19 pandemic in Iceland: a longitudinal, population-based study. *The Lancet. Psychiatry*, 8(8), 663-672. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(21\)00156-5](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(21)00156-5)

- TUBİM. (2012). 2012 yılı Türkiye raporu. Türkiye, yeni gelişmeler; trendler, seçilmiş konular. Retrieved November 16, 2020 from http://www.tubim.gov.tr/dosyalar/raporlar/Tubim_Raporu_2012.pdf
- TUBİM. (2018). National Drug Report. Ankara: Department of Anti-Smuggling and Organized Crime Publications.
- Uzun, N. (2017, November, 23-26). *Türkiye’de çocuk ve ergenlerde bağımlılık araştırmalarında kullanılacak ölçekler* [Konferans Sunumu]. 11. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi, Antalya, Türkiye.
- Valencia, M., Tran, B. T., Lim, M. K., Choi, K. S., & Oh, J. K. (2019). Association between socioeconomic status and early initiation of smoking, alcohol drinking, and sexual behavior among Korean adolescents. *Asia-Pacific Journal of Public Health, 31*(5), 443-453. <https://doi.org/10.1177/1010539519860732>
- Verhulst, B., Neale, M., & Kendler, K. (2015). The heritability of alcohol use disorders: A meta-analysis of twin and adoption studies. *Psychological Medicine, 45*(5), 1061-1072. [10.1017/S0033291714002165](https://doi.org/10.1017/S0033291714002165)
- Wallace, J. (1990). The new disease model of alcoholism. *Western Journal of Medicine, 152*, 502-5.
- Wang, S. C., Chen, Y. C., Chen, S. J., Lee, C. H., & Cheng, C. M. (2020). Alcohol Addiction, Gut Microbiota, and Alcoholism Treatment: A Review. *International Journal of Molecular Sciences, 21*(17), 6413. <https://doi.org/10.3390/ijms21176413>
- Watson, B., & Lingford-Hughes, A. (2007). Pharmacological treatment of addiction. *Psychiatry, 6*(7), 309-312. <https://doi.org/10.1016/j.mppsy.2007.04.008>
- Winward, J., Bekman, N., Hanson, K., Lejuez, C., & Brown, S. (2014). Changes in emotional reactivity and distress tolerance among heavy drinking adolescents during sustained abstinence. *Alcoholism: Clinical And Experimental Research, 38*(6), 1761-1769. <https://doi.org/10.1111/acer.12415>
- World Health Organization (2018). Alcohol use. Retrieved November 27, 2020 from <https://www.who.int/docs/default-source/gho-documents/world-health-statistic-reports/6-june-18108-world-health-statistics-2018.pdf>

- World Health Organization (2020). Alcohol. Retrieved November 16, 2020 from https://www.who.int/health-topics/alcohol#tab=tab_1
- World Health Organization (2021). Global alcohol action plan: First draft (July version). Retrieved from: <https://www.who.int/publications/m/item/global-action-plan-on-alcohol-1st-draft>
- World Health Organization (2022). International Classification of Diseases 11th revision (ICD-11). Retrieved from: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en>
- World Health Organization. (2018). *Global Status Report on Alcohol and Health 2018*. World Health Organization.
- World Health Organization. (2019). Adolescents: Health Risks and Solutions, 2018. Retrieved November 11, 2020 from <http://www.who.int/en/news-room/factsheets/detail/adolescents-health-risksand-solutions>
- Wu, P., Liu, X., Fang, Y., Fan, B., Fuller, C. J., Guan, Z., Yao, Z., Kong, J., Lu, J., & Litvak, I. J. (2008). Alcohol abuse/dependence symptoms among hospital employees exposed to a SARS outbreak. *Alcohol and Alcoholism (Oxford, Oxfordshire)*, 43(6), 706-712. <https://doi.org/10.1093/alcalc/agn073>
- Xu, J., Murphy, S. L., Kochanek, K. D., & Bastian, B. A. (2016). Deaths: Final Data for 2013. *National vital statistics reports: from the Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Health Statistics, National Vital Statistics System*, 64(2), 1-119.
- Yalom I. D., & Leszcz M. (2008). *The Theory and Practice of Group Psychotherapy (5th ed.)*. New York (NY): Basic Books.
- Yedekçi, B. (2017). Görsel medyanın alkol ve sigara kullanımı üzerine etkisinin incelenmesi. [Master's thesis, Ege University]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldız, A. (2021). Dünyada ve Türkiye’de Adsız Alkolikler. *Bağımlılık Dergisi*, 22(2), 187-207 10.51982/bagimli.841576
- Yılmaz Çubuk, Ç. (2011). Madde kullanımı deneyimi yaşamış kişilerde benlik saygısı ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi [Master's thesis, Dokuz Eylül University]. Dokuz Eylül Üniversitesi Kurumsal Akademik Açık Arşivi. <http://hdl.handle.net/20.500.12397/7171>

- Yılmaz, A., Can, Y., Bozkurt, M., & Evren, C. (2014). Alkol ve madde bağımlılığında remisyon ve depresme. *Current Approaches in Psychiatry*, 6(3), 243-256. 10.5455/cap.20131114113549
- Yoldaş, C., & Demircioğlu, H. (2020). Madde kullanımı ve bağımlılığını önlemeye yönelik psikoeğitim programlarının incelenmesi. *Journal of Dependence*, 21(1), 72-91.
- Yücel, F. N., Doğan, K., Pamir, R. N., Erkuş, S., Keşir, Ü., & Zengin, O. (2020). Alkol bağımlısı bireylerde benlik saygısı, algılanan sosyal destek ve baş etme stratejileri: Adsız Alkolikler örneği. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 15, 50-64.
- Yüncü, Z., Saatçioğlu, H., Aydın, C., Özbaran, B., Altıntoprak, E., & Köse, S. (2014). Bir şehir efsanesi: Madde kullanmaya başlama yaşı düşüyor mu? *Literatür Sempozyum*, 1(4), 43-50.
- Zou, Z., Wang, H., d'Oleire Uquillas, F., Wang, X., Ding, J., & Chen, H. (2017). Definition of substance and non-substance addiction. *Advances in Experimental Medicine and Biology*, 1010, 21-41. https://doi.org/10.1007/978-981-10-5562-1_2

**Resimli Demiryolu ve
İntermodal Lojistik Teknik Terimler
Sözlüğü Türkçe-İngilizce**

**Illustrated Railways and
Intermodal Logistics Technical
Terminology Dictionary
English-Turkish**

Dr-Ing. Türker Ahi

Resimli Demiryolu ve İntermodal Lojistik Teknik Terimler Sözlüğü
Türkçe-İngilizce
Illustrated Railways and Intermodal Logistics Technical Terminology
Dictionary English-Turkish

Dr-Ing. Türker Ahi

Yayın No.: 4827
Beşeri Bilimler No.: 512
ISBN: 978-625-397-244-8
E-ISBN: 978-625-397-245-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ahi, Türker.

Resimli Demiryolu ve İntermodal Lojistik Teknik Terimler Sözlüğü Türkçe-İngilizce
Illustrated Railways and Intermodal Logistics Technical Terminology Dictionary English-Turkish / Türker Ahi

1. Basım, VIII + 312 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-244-8

E-ISBN: 978-625-397-245-5

1. Demiryolu 2. İntermodal Lojistik 3. Kombine Taşımacılık

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com - **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz	iii
Türkçe-İngilizce	1
English-Turkish	143
Kısaltmalar	295
Eski Türkçe ve Yabancı Raylı Sistem Terimlerinin Güncel Karşılıkları	301
Uk Versus Us Railway Terminology / Amerikan ve İngiliz Terminolojisinde Kullanılan Farklı Demiryolu Deyimleri	311
Kaynakça	312

Kaynakça

1. Bersül Berksoy (1998). *Demiryolu Altyapı ve Üstyapı İnşaatı, Onarım ve Bakımı Teknik Terimler Sözlüğü*.
2. Lichtberger, Dr. Bernhard, “Demiryolu Cep Kitabı”, Eurailpress, DVV Media Group GmbH, Hamburg, 2011.
3. TCDD Terimleri Sözlüğü, www.tedd.org.tr.
4. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Yayınları - 16, Ulaştırma ve Haberleşme Terimleri Sözlüğü.
5. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, ISBN: 978-975-493-031-3, Ankara, Mart 2011.
6. University of Birmingham and Network Rail, List of Acronyms and Abbreviations for Railways (LAAR) Mark 24, February 2011.
7. Wortschatz Bahntechnik/Transportwesen Deutsch-Englisch-Deutsch, Brandenburgische Technische Univ., Prof.Dr.-Ing. Thiel, 15.01.2011.

NAFİA

-TÜRKİYE'NİN İNŞA TARİHİ-

Prof. Dr. Gökhan Arslan
Doç. Dr. Serkan Kıvrak
Dr. Serkan Yıldız

Belgesel Prodüktörü: Vahap Candan

NAFIA -TÜRKİYE'NİN İNŞA TARİHİ-

Prof. Dr. Gökhan Arslan, Doç. Dr. Serkan Kıvrak, Dr. Serkan Yıldız
Belgesel Prodüktörü: Vahap Candan

Yayın No.: 4831
Beşeri Bilimler No.: 513
ISBN: 978-625-397-252-3
E-ISBN: 978-625-397-251-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Arslan, Gökhan., Kıvrak, Serkan., Yıldız, Serkan.
Nafia -Türkiye'nin İnşa Tarihi- / Gökhan Arslan, Serkan Kıvrak, Serkan Yıldız
1. Basım, VI + 258 s., 19x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-252-3
E-ISBN: 978-625-397-251-6
1. Nafia 2. Türkiye 3. İnşa Tarihi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com
Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak,
Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım
Baskı ve Cilt: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti. İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71 Sertifika No: 47479

İÇİNDEKİLER

Sunuş	vii
Türkiye'nin Uygarlık Macerası-Savaşı / Prof. Dr. Gökhan Arslan	ix
"Nafia Geçiyor" / Vahap Candan.....	xii
Ön Söz / Serkan Kıvrak	xv
Birinci Bölüm - İmparatorluğun Son Döneminde Modernleşme, Sivil Mühendislik ve İnşa	1
İkinci Bölüm - Osmanlı'nın Kara Yolları	15
Üçüncü Bölüm - Hicaz Demir Yolu: Emperyalizm ve İnanılmayarı Yapmak	25
Dördüncü Bölüm - Sulama	41
Beşinci Bölüm - Milli Ekonomi Çabalarından Savaşa	51
Altıncı Bölüm - Yeni Bir Cumhuriyet.....	65
Yedinci Bölüm - Yurdu Demir Ağlarla Örmek	75
Sekizinci Bölüm - Cumhuriyet Dönemi'nde Kara Yolları ve Sulama.....	87
Dokuzuncu Bölüm - II. Dünya Savaşı Sonrası ve Demokrat Parti Dönemi.....	99
Onuncu Bölüm - Kısıtlı İmkânlardan Uluslararası Başarılara	111
Hayal Edilenin Ötesinde	129
SÖYLEŞİLER.....	131
Ersin Arıoğlu	132
Murat Can	139
Nurettin Çarmıklı	143
Erdal Eren	146
Nihat Gökyiğit	156

Mustafa Karakuş.....	164
Şükrü Koçoğlu.....	171
Celal Koloğlu	179
Ertuğrul Kurdoğlu.....	183
Ali Haydar Özak.....	186
Yaşar Özkan.....	190
Emin Sazak	195
Dr. M. Sani Şener.....	204
Şarık Tara.....	209
İdris Yamantürk.....	213
Prof. Dr. Ergun Türkcan.....	217
Prof. Dr. Gökhan Arslan	221
Prof. Dr. Mustafa Talat Birgönül – Prof. Dr. İrem Dikmen Toker.....	233
Prof. Dr. Aynur Kazaz.....	239
Prof. Dr. Vedat Toğan	242
Prof. Dr. Serdar Ulubeyli.....	246
Prof. Dr. Barış Doster	249
Doç. Dr. Serkan Kıvrak.....	252
Dr. Öğr. Üyesi Volkan Arslan	256
Dr. Serkan Yıldız	260
Kaynakça.....	261

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası Arşivi Türkiye Mütahhitler Birliği Arşivi
Yaşar Özkan Arşivi

KİTAPLAR VE MAKALELER

“Araştırma: Rusya Krizi”, *TMB İnşaat Sanayii*, Ekim 1998.
“Mühendis Şarık Tara”, Şarık Tara ile Röportaj, İNTES İnşaat Sanayii, Temmuz-Ağustos 2003, Sayı: 78.
“Suyun Miladı”, Süleyman Demirel ile Röportaj, İNTES İnşaat Sanayii, Temmuz-Ağustos 2003, Sayı: 78.
10 Yılda Türkiye Nafyası 1923-1933: İmtiyazlı Demiryolları-Kara Yolları ve Köprüler, T.C. Nafia Vekaleti, İstanbul, 1933.
1933 Şark Ticaret Yıllığı, Rizzo Neşriyatı, İstanbul.
Ağaoğlu, Halim, “DSİ’nin 1963 Yılı Makineli İnşaat İhaleleri”, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, Temmuz 1964.
Ahmet Cevdet Paşa, *Maruzat*, Haz: Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, 1980.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir*, Hazırlayan: Cavid Baysun, TTK Yayınları, Ankara, 1991.
Akalin, Haluk, Mütahhitlik Sektörü, T. İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, 1988.
Akarun, Refik, *Türkiye’deki Baraj ve Hidroelektrik Santral İnşaat Faaliyetleri Hakkında Kısa Bilgi*, DSİ Matbaası, Ankara, 1972.
Akkaya, Feyzi, Ömrümüzün Kilometre Taşları, İstanbul, 1989. Akkaya, Feyzi, Şantiye Elkitabı, STFA İnşaat A.Ş., İstanbul, 1984.
Akyavaş, Beynun (Haz.), *Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi’nin Fransa Sefâretnâmesi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1993.
Alaton, İshak, *Görüş ve Öneriler*, İstanbul, 2000.
Annuaire Commercial Turc Edition 1924-1925, Société Anonyme Turque d’études publications et entreprises économiques, Stanboul-Constantinople.
Annuaire de L’Orient Le Guide Sam, 6éme édition, 1926.
Aslantepe, Cengiz, *Nostalgia for Ottoman Bonds & Shares*, Alfa Securities, İstanbul, [1993].
Atayman, Mustafa Şevki, *Bir İnşaat Mühendisinin Anıları: 1897-1918*, İstanbul, 1984.

- Aydın, Suavi, "Amacımız Devletin Bekası": Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar, Tesev Yayınları, İstanbul, 2005.
- Aydın, Suavi, "Türkiye'nin Demiryolu Serüvenine Muhtasar Bir Bakış", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, 2001.
- Aydın, Suavi, Kudret Emiroğlu, Ömer Türkoğlu, Ergi D. Özsoy, *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*, Dost Yayınları, Ankara, 2005.
- Bayındırlık İşleri, Bayındırlık Bakanlığı Yayını, Ankara, 1972.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın Tarihçesi, Kuruluş ve Görevleri, Faaliyetleri*, T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1988.
- Berkas, M. Nazım, *Yol Davamız*, Ankara, 1951.
- Burçak, Berrak, "Modernization, Science and Engineering in the Early Nineteenth Century Ottoman Empire", *Middle Eastern Studies*, c: 44, No.: 1, January 2008, s. 69-83.
- Can, Bilmez Bülent, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi: 1908-1923*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- Çadircı, Musa, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara, 1991.
- Çeçen, Kazım, İstanbul Teknik Üniversitesi Tarihi'ne Kısa Bir Bakış, y.y., t.y. [1983].
- Çelik, Zeynep, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Çetin, Emrah, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Karayolu Ulaşımı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.
- Çubuk Barajı, T.C. Nafia Vekaleti Neşriyatı, seri: 5, sayı: 4. Demir, Abdullah, *Su ve DSİ Tarihi*, Devlet Su İşleri Vakfı, Ankara.
- Elli Yılda İmar ve Yerleşme 1923-1973*, İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara, 1973. Emiroğlu, Kudret, "Trabzon-İran Yolunun Öyküsü", *Trabzon*, Sayı: 6, 1992.
- Engin, Vahdettin, "Rumeli Demiryollarında İhale Yolsuzluğu, Kamu Kaynaklarının İsrarı ve Yolsuzluk", *Kamu Yatırımlarında Kaynak Kullanımı Kongresi, İnşaat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi, İMO İş Yayınları*, İzmir, 1999.
- Ergüvenç, Mebus, *İnşaatlarda Yetmiş Yıl: Hatırladıklarım*, İNTES, Ankara, 2006.
- Genç, Şükür, *Mütait: Gönüllü Mahkum Siyasetçinin Bürokratın ve Müteahhidin El Kitabı*, Memleket Yayınları, Ankara, 1992.
- Gönüllü, Ali Rıza, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Yol Vergisi (1866-1921)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*.
- Günergun, Feza, "Osmanlı Mühendis ve Mimarları Arasında İlk Cemiyetleşme Teşebbüsleri", *Osmanlı İlimi ve Mesleki Cemiyetleri 1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu 3-5 Nisan 1987'den ayrı basım*, İÜ Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987.
- Güneş, Hurşit; Erhan Aslanoğlu, Sadullah Çelik, *İnşaat Sektörü Stratejik Planı*, TMB Yayını, Ankara, 2004.
- Güvenç, Murat, Oğuz Işık, *Emlak Bankası 1926-1998*, Emlak Bankası-Tarih Vakfı, İstanbul 1999.
- Han, Ergül, *Kalkınmada Altyapı Yatırımları*, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Eskişehir, 1975.
- Hobsbawm, Eric, *İmparatorluk Çağı: 1875-1914*, Çeviren: Vedat Aslan, Dost Yayınları, Ankara, 1999.
- Hobsbawm, Eric, *Sanayi ve İmparatorluk*, Çeviren: Abdullh Ersoy, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.
- Issawi, Charles, "Tebriz-Trabzon Ticareti (1830-1900): Bir Yolun Yükselişi ve Gerileyişi", İstanbul, 1988.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin (haz.), "Osmanlı İlimi ve Mesleki Cemiyetleri" 1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu, 3-5 Nisan 1987, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-İslam Konferansı Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Vakfı, İstanbul, 1987.

- İnce, Tunay, "Türkiye-Avrupa Mali İşbirliği ve Türk İnşaat Sektörüne Sağlanan Olanaklar", İNTES İnşaat Sanayii, Mayıs-Haziran 2004, Sayı: 83.
- İNTE Genel Kurul Faaliyet Raporu: 1989-1992, Ankara, 1992.
- Kasaba, Reşat, "İzmir", Osmanlı İmparatorluğu'nda Liman Kentleri: Bazı Kuramsal ve Tarihsel Perspektifler", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Ed: Çağlar Keyder, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kasaba, Reşat, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi: On Dokuzuncu Yüzyıl*, Belge Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kaya, Ali Özcan, *Cumhuriyet Devrinde Mesken Meselesi*, SBF Maliye Enstitüsü, Ankara, Türk İktisadi Gelişmeleri Araştırma Projesi No.: 6, Mayıs 1961.
- Keleş, Ruşen, *Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri 1927-1960*, SBF Maliye Enstitüsü, Ankara, Türk İktisadi Gelişmeleri Araştırma Projesi No.: 8.
- Keyder, Çağlar (ed.), *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kılıç, Selda, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, Ankara, 2005.
- Koçak, Cemil, "1940'ların İkinci Yarısında Sosyal Politika: Devlet, Sınıflar, Partiler ve Dayanışmacı/Vesayetçi İdeoloji", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sempozyumu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kolbaşı, Ahmet, "Sivas Vilayeti'nde Halil Rifat Paşa'nın Yol Yapım Faaliyetleri (1882- 1885)", *CIEPO 6. Ara Dönem Sempozyumu*, 14-17 Nisan 2011, Uşak, s. 1415-1438.
- Koyunoğlu, Arif Hikmet, "Koyunoğlu'nun Anıları-3", *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987, Sayı: 37.
- Koyunoğlu, Arif Hikmet, "Koyunoğlu'nun Anıları-4", *Tarih ve Toplum*, Şubat 1987, Sayı: 35.
- Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim Yayınları, İstanbul, 1974.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "İzmir Rihtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sayı: 32, Mart 1979, s. 495-585.
- Luxemburg, Rosa, "Alman Emperyalizminin Harekât Alanı: Türkiye", Rothmann, Lothar, Berlin-Bağdat: Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi içinde, Belge Yayınları, İstanbul, 1982.
- Okay, Cüneyd, *Eski Harfli Mühendislik Dergileri*, İstanbul, 2004.
- Ortaylı, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001. Özyüksel, Murat, *Hicaz Demiryolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- Özyüksel, Murat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfuz Mücadelesi, Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi 1820-1913*, Yurt Yayınları, Ankara, 1984.
- Plân Hedefleri ve Stratejileri, Kalkınma Plânı İkinci Beş Yıl: 1968-1972*, Devlet Plânlama Teşkilatı, Ankara, 1968.
- Rothmann, Lothar, *Berlin-Bağdat: Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982.
- Sencer, Muammer, *Parvus Efendi, Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, May Yayınları, İstanbul, 1977.
- Sey, Yıldız, *Türkiye Çimento Tarihi*, Tarih Vakfı, TÇMB, ÇMİS, İstanbul, 2003.
- Şen, Leyla, "Merkez-Çevre İlişkilerinin Önemli Bir Dinamiği Olarak Osmanlı İmparatorluğunda Ulaştırma Sistemleri", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, sayı: 11, 2001.
- Şen, Leyla, *Türkiye'de Demiryolları ve Karayollarının Gelişimi Süreci*, TESAV, Ankara, 2003.
- Tabak, Faruk, "Akdeniz'in Sonbaharı, 1560-1860", *Akdeniz Dünyası: Düşünce Tarih Görünüm*, Ed: Eyüp Özveren vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1977.

- Tekeli, İlhan, Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Doğuşu*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı: Modernitenin Altyapısı Oluşurken*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1974.
- Tezel, S. Yahya, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- Toprak, Zafer, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- Türkiye'de Liman İnşaatları*, T.C. Nafia Vekaleti Demiryollar ve Limanlar İnşaat Reisliği, İstanbul, (1956).
- Uran, Hilmi, *Hatırlarım*, Ankara, 1959.
- Yağcıgil, Hakan, *Müteahhitlik Sektörü*, T. İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, 1993.
- Yerasimos, Stefanos, "Doğu Ve Güney Akdeniz Kentlerinin Batılılaşma Sürecinde Osmanlı Etkisi", *Akdeniz Dünyası: Düşünce Tarih Görünüm*, Ed: Eyüp Özveren vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Yıldırım, İsmail, "Osmanlı Demiryolları Politikasına Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 12, Sayı: 1, Elâzığ, 2002, s. 311-324.
- Yücekök, Ahmet N., İlder Turan, Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Zinn, Howard, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, Çev.: Sevinç Sayan Özen, İmge Yayınları, Ankara, 2005.

ENERJİ ETKİN KONUTLAR ve KULLANICI MEMNUNİYETİ

Dr. Mimar Gökhan Uşma

ENERJİ ETKİN KONUTLAR VE KULLANICI MEMNUNİYETİ

Gökhan Uşma

Yayın No.: 4833
Mühendislik-Teknik: 471
ISBN: 978-625-397-253-0
E-ISBN: 978-625-397-254-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Uşma, Gökhan.

Enerji Etkin Konutlar ve Kullanıcı Memnuniyeti / Gökhan Uşma

1. Basım, XVI + 200 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-253-0

E-ISBN: 978-625-397-254-7

1. Enerji Etkin Konutlar 2. Kullanıcı Memnuniyeti 3. Yeşil Binalar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

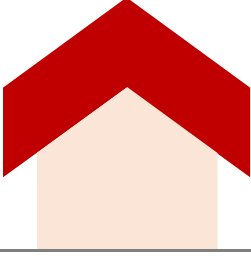
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yerüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

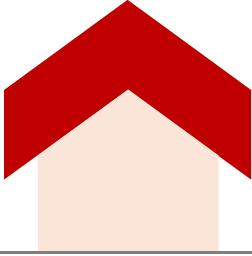
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Teşekkür	iv
İçindekiler	v
Simge Listesi	vii
Kısaltma Listesi	viii
Şekil Listesi	x
Tablo Listesi	xiv
Özet	1
Bölüm 1 - Giriş	3
1.1. Literatür Özeti	3
1.1.1. Dünyada Sürdürülebilirlik ve Enerji Verimliliği Stratejileri	16
1.1.2. Türkiye’de Enerji Verimliliği Stratejileri	23
1.2. Çalışmanın Amacı.....	29
1.3. Hipotez.....	30
Bölüm 2 - Enerji Etkin Bina Kavramı	31
2.1. Enerji Etkin Binaların Genel Özellikleri.....	42
2.2. Sıfır Enerji ve Sıfır Karbon Binalar (Zero-Energy-Zero Carbon).....	56
2.3. Pasif Evler (Passivhaus-Passive House).....	58
2.3.1. Pasif Ev’in Temel Kriterleri	60
2.3.2. Pasif Ev Sertifika Tipleri	61
2.4. Yeşil Binalar ve Sertifika Sistemleri.....	64
2.4.1. LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) Değerlendirme Sistemi.....	65
2.4.2. BREEAM Değerlendirme Sistemi.....	71

Bölüm 3 - Kullanıcı Memnuniyeti ve Konut Kalite Standartları	75
3.1. The Housing Quality Standards-HQS (Konut Kalite Standartları)	83
3.2. The Housing Quality Indicators-HQI (Konut Kalite Göstergeleri).....	85
Bölüm 4 - Model Oluşum Yöntemi	89
4.1. Göstergelerin Elde Edilmesi ve Sınıflandırılması.....	90
4.2. Alan Çalışması ile Ölçeğin Geliştirilmesi	99
4.2.1. Açıklayıcı Faktör Analizi.....	101
4.2.2. Güvenilirlik Analizi.....	104
4.2.3. Ölçeğin Faktör Yapısı	105
4.2.4. Alt Faktörlerin Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizlerinin İncelenmesi	107
4.3. Bölüm Değerlendirmesi.....	117
Bölüm 5 - Enerji Etkin Konutlarda Kullanıcı Memnuniyeti Modeli	127
5.1. Tema 1 - Konfor Koşulları.....	131
5.2. Tema 2 - Konut-Çevre İlişkisi.....	133
5.3. Tema 3 - Sağlık.....	134
5.4. Tema 4 - Sistemsel Özellikler ve Servis/Hizmet Özellikleri.....	136
5.5. Modelin Uygulanması Sonrası Sonuçların Değerlendirilme Biçimi	137
Bölüm 6 - Modelin Uygulanması ve Test Edilmesi	141
6.1. Projenin Genel Özellikleri	142
6.2. Alan Çalışması Sonucu Elde Edilen Verilerin Geliştirilen Kullanıcı Memnuniyeti Değerlendirme Modeli ile Ele Alınması.....	150
Bölüm 7 - Sonuç ve Öneriler	173
Kaynakça	177
A. Enerji Etkin Konutlarda Kullanıcı Memnuniyeti Değerlendirme Formu	193

Kaynakça

- 5627 Sayılı Enerji Verimliliği Kanunu. (2007). T.C. Resmi Gazete (26510, 2 Mayıs 2007).
- AECOM. (2020). Wind turbines on the roof of building. <https://aecom.com/without-limits/article/power-smarter/wind-turbines-on-the-roof-of-building/> adresinden 17 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- AET. (2020). Renewable energy: The clean facts. <https://alternative-energy-today.com/renewable-energy-the-clean-facts/> adresinden 24 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Ak, F. (1993). *Enerji etkin konut ve yerleşme birimi dizaynında uygulanabilecek bir yaklaşım* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akgün, N. (2019). *Yeşil ofis yapıları ve bu yapılardaki konfor koşullarının kullanıcı memnuniyeti açısından araştırılması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gebze Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- AKİŞ GYO. (t.y). Akasya. <http://www.akisgyo.com/portfoy-akasya> adresinden 13 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.
- Aksu, C. (2011). *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre* (1. Baskı). Güney Ege Kalkınma Ajansı.
- Aktuna, M. (2007). *Geleneksel mimaride binaların sürdürülebilir tasarım kriterleri bağlamında değerlendirilmesi Antalya Kaleiçi evleri örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Alfaqih, S. (2009). *Urban Cultural Revival in Amman- A City in Transition*. Publication of Deanship of Academic Research, University of Jordan.
- Al-Homoud, M. ve Is-haqat, H. (2019). Exploring the appropriateness of the royal initiative for housing for the low-income group in Jordan. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 471(7), 1-12. IOP Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/471/7/072001>

- Altensis. (2019a). Akasya Acıbadem. <https://www.altensis.com/proje/akasya-acibadem/> adresinden 25 Şubat 2019 tarihinde alınmıştır.
- Altensis. (2019b). Sunsetpark Caddebostan. <https://www.altensis.com/proje/sunsetpark-caddebostan/> adresinden 16 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- Altensis. (2019c). Tekfen Hep İstanbul. <https://www.altensis.com/proje/tekfен-hep-istanbul/> adresinden 2 Şubat 2019 tarihinde alınmıştır.
- Altensis. (2019d). The House Residence. <https://www.altensis.com/proje/the-house-residence-2/> adresinden 13 Şubat 2019 tarihinde alınmıştır.
- Amerigo, M. (2002). A psychological approach to the study of residential satisfaction, in: J. I. Aragonés, G. Francescato ve T. Garling (Ed.), *Residential environments: Choice, satisfaction, and behavior* (1. Baskı, s. 81-99) içinde. Bergin & Garvey.
- Analizgroup, (t.y). Fan Coil Nedir Nasıl Çalışır? <https://analizgroup.com.tr/en/faq/fan-coil-nedir-nasil-calisir/> adresinden 2 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Arkiv. (2013). DB Mimarlık tarafından tasarlanan ofis kulesi ARKIV seçkileri 2013'te yer alıyor. <http://www.arkiv.com.tr/proje/istanbloom/2704> adresinden 22 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- Arkiv. (2017). The House Residence Bomonti. <http://www.arkiv.com.tr/proje/the-house-residence-bomonti/9494> adresinden 3 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.
- Bahaj, A. S. (2012). Generating electrical power from ocean resources. *Comprehensive Renewable Energy*, 8, 1-6.
- Baker, N., Steemers, K. (2000). *Energy and Environment in Architecture, a Technical Design Guide*. Taylor and Francis Group.
- Balat M. (2005). Usage of energy sources and environmental problems. *Energy Exploration and Exploitation*, 23, 141–68.
- Balat, M. (2009). Review of modern wind turbine technology. *Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects*, 31(17), 1561–72.
- Bardo, J. W. ve Hughey, J. B. (1984). The structure of community satisfaction in a British and an American community. *The Journal of Social Psychology*, 124, 151–157.
- Barutçular, T. ve Dostoğlu, N. (2019). An analysis of user satisfaction in relation with sense of belonging in high income housing: Ataköy case. *Megaron*, 14(1), 39-52.
- Bayraktar, M. (2015). *Binalarda yapı kabuğu, mekanik sistemler ve yenilenebilir enerji sistemleri parametrelerinin eş zamanlı enerji optimizasyonu için bir yöntem* [Yayımlanmamış doktora tezi] İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bektaş, C. (1996). *Türk Evi* (1. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- BES Enerji Danışmanlık. (2018). EKB nedir? enerjikimlikbelgesi.com adresinden 27 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Binalarda Enerji Performans Yönetmeliği*. (2008). T.C. Resmi Gazete (27075, 5 Aralık 2008).
- Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. (2017). T.C. Resmi Gazete (30051, 28 Nisan 2017).

- Bindak, R. (2005). İlköğretim öğrencileri için matematik kaygı ölçeği. *Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 17(2), 442-448.
- Bonab, T. A. (2016). *Türkiye'deki konut binalarının enerji etkin iyileştirmesi için ekonomik olarak uygulanabilir çözümlerin belirlenmesinde yeni bir yaklaşım* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Borjesson, P. ve Berglund, M. (2006). Environmental systems analysis of biogas systems, Part I. Fuel-cycle emissions. *Biomass and Bioenergy*, 30, 469-85.
- BP. (2021). <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf> adresinden 22 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Brager, G. ve Baker, L. (2009). Occupant satisfaction in mixed-mode buildings. *Building Research & Information*, 37(4), 369-380.
- Briassoulis, H. (2001). Sustainable development and its indicators: through a glass darkly. *Journal of Environmental Planning and Management*, 44(3), 409-427.
- British Columbia. (2015). Passive house: How to cut more GHGs for less money. https://www2.gov.bc.ca/assets/gov/environment/climate-change/cng/symposium/2015/03-monte_paulsen-passivehouse.pdf. Adresinden 18 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.
- Brkanić, I. (2017). Housing quality assessment criteria. *e-GFOS*, 8, 37-47.
- Brown, N. W. O., Malmqvist, T., Bai, W. ve Molinari, M. (2013). Sustainability assessment of renovation packages for increased energy efficiency for multi-family buildings in Sweden. *Building and Environment*, 61, 140-148.
- Brown, Z., Cole, R. J., Robinson, J., ve Dowlatbadi, H. (2010). Evaluating user experience in green buildings in relation to workplace culture and context. *Facilities*, 28(3/4), 225-238.
- Bruggers, J. (2019). Varney, West Virginia, Appalachia's strip-mined mountains face a growing climate risk: flooding. <https://www.wkyufm.org/post/appalachia-s-strip-mined-mountains-face-growing-climate-risk-flooding#stream/0> adresinden 30 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Building Research Establishment. (2019). <https://breeam.com> adresinden 10 Temmuz 2019 tarihinde alınmıştır.
- Building Research Establishment. (t.y). Explore BREEAM. <https://tools.breeam.com/projects/explore/map.jsp> adresinden 24 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (28. Baskı). Pegem Yayıncılık.
- Calefacciones. (t.y.). A.C y suelos radiantes. <https://reformasromera.com/servicios/calefacciones-y-suelos/> adresinden 2 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Campbell, A., Converse, P. E. ve Rodgers, W. L. (1976). *The Quality of American Life* (1. Baskı). Russell Sage Foundation.
- Canan, F. (2008). *Enerji etkin tasarımda parametrelerin denetlenmesi için bir model denemesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Canter, D. ve Rees, K. (1982). A multivariate model of housing satisfaction. *International Review of Applied Psychology*, 31, 185–208.
- Capeluto, I. G. (2003). Energy performance of the self- shading building envelope. *Energy and Buildings*, 35, 327-336.
- Cathain, C. O. (1977). Some relationships between standards, constraints and built form. *Transactions of the Martin Center for Architectural and Urban Studies*, 2, 33-47.
- Chen, S. Y., Chu, C. Y., Cheng, M. J. ve Lin, C. Y. (2009). The autonomous house: A bio-hydrogen based energy self-sufficient approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 6(4), 1515-1529.
- Compagnon, R. (2004). Solar and daylight availability in the urban fabric. *Energy and Buildings*, 36, 321-328.
- Cook, P. (2019). First Passive house in Darmstadt-Kranichstein. https://passivehouse.com/_images/00/fotos_phi-website_ausschnitte/Pressebild_Kranichstein_PV_Anlage_Download.jpg. adresinden 10 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- Çayan, Ş.Ç. (2000). *Toplu konutlarda güneş ışımlarından yararlanma ve yapı aralıklarının belirlenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ÇEDBİK. (2017). The House Residence. <https://cedbik.org/tr/sertificali-projeler/the-house-residence-355-cp> adresinden 12 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.
- ÇEDBİK. (2019). Sunsetpark Caddebostan. <https://cedbik.org/tr/sertificali-projeler/sunsetpark-caddebostan-439-cp> adresinden 15 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.
- Çevre Dostu. (t.y.). Akasya AVM ve Residence. <http://www.cevredostu.com/yesilbina/akasya-avm-ve-residence-2/> adresinden 20 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Çil, Ö. D. (2011). İstanbul'a kat bahçelerinden bakmak. Arkitera. <https://www.arkitera.com/haber/istanbula-kat-bahcelerinden-bakmak/> adresinden 20 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- Dani7c3. (2011). National Geographic. <https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/tidal-energy/> adresinden 27 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Department of Communities and Local Government. (2006). Building a greener future: towards zero carbon development. <https://www.plymouth.gov.uk/sites/default/files/BuildingAGreenerFuture%20TowardsZeroCarbonDevelopment.pdf> adresinden 12 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Dikmen, Ç. (2011). Enerji Etkin Yapı Tasarım Ölçütlerinin Örneklenmesi. *Politeknik Dergisi*, 14(2), 121-134.
- Dikmen, Ç. B. ve Gültekin, A. B. (2009). *Intelligent building concept in architectural design process within scope of sustainable building design*. 21. International Building and Life Congress: Nature, City Sustainability, Bursa, Türkiye.
- Dikmen, Ç. B. ve Gültekin, A. B. (2011). Usage of renewable energy resources in buildings in the context of sustainability. *SDU Journal of Engineering Science and Design*, 1(3), 96-100.

- Dörter, C.H. (1994). *Konutlarda ısıtma enerjisi korunumu amaçlı mimari tasarıma yön verici ilkelerin ve çözümlerin belirlenmesinde bir yaklaşım araştırması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Duluçcu, M. A. (2001). Sürdürülebilir kalkınma politikasına yönelik gelişmeler. *Dış Ticaret Dergisi*, 20.
- Dunn, M. (1993). *Exploring Your World: The Adventure of Geography* (1. Baskı). National Geographic Society.
- ECEEE. (2009). Net zero energy buildings: definitions, issues and experience, *European Council for an Energy Efficient Economy* (EU).
- Edwards, B. (2007). *Sürdürülebilirlik kültürü ve mimari tasarımın önündeki güçler*. Ekolojik Mimarlık ve Planlama Ulusal Sempozyumu, Antalya, Türkiye.
- Eichner, M. M. (1986). *A model of household housing adjustment: confronting analytical issues* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Iowa State University, Family Environment, Iowa, USA.
- Eldem, S. H. (1955). *Türk Evi Plan Tipleri* (1. Baskı). İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Eldem, S. H. (1984). *Türk Evi I* (1. Baskı). Taç Vakfı Yayınları.
- Elsinga, M. ve Hoekstra, J. (2005). Homeownership and housing satisfaction. *Journal of Housing and the Built Environment*, 20, 401-424. <https://doi.org/10.1007/S10901-005-9023-4>
- Energypress. (2018). Salzburg's Renexpo Interhydro event to focus on European hydro-power sector. <https://energypress.eu/salzburgs-renexpo-interhydro-event-to-focus-on-europes-hydropower-sector/> adresinden 1 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Enerji Atlası. (t.y.). Güneş enerji santralleri. <https://www.enerjiatlası.com/gunes/> adresinden 2 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2018). Enerji verimliliği. <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Enerji-Verimliliği> adresinden 14 Ağustos 2019 tarihinde alınmıştır.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2019). Enerji. <https://enerji.gov.tr/enerji> adresinden 1 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (t.y.). Enerji etkin binalara ulaşma yolunda temel tasarım prensipleri. https://webdosya.csb.gov.tr/db/destek/editordosya/enerji_etkin_binalar_ulasma_yolunda_temel_tasarim_prensipleri.pdf adresinden 1 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Eniscuola. (2020). Primary and secondary sources. <http://www.eniscuola.net/en/argomento/energy-knowledge/energy-sources/primary-and-secondary-sources/> adresinden 29 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Ercan, H. (2017). Binalarda HVAC sistem seçimi VRF (V), WSHP ve rooftop sistemleri. *Türk Tesisat Mühendisleri Derneği Dergisi*, 112, 1-7.
- Erten, D. (2011). *Yeşil Binalar, Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Yayınları* (1. Baskı). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

- Esin Yapı. (2016). Proje kataloğu. https://502628f8-2476-447d-9441-e828568d1273.filesusr.com/ugd/955755_a9732fec2c3b4a8fa30bd533c1d63325.pdf adresinden 14 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Eur-Lex (Access to European Union Law). (2007). Energy efficiency: Energy performance of buildings. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A127042> adresinden 1 Ağustos 2019 tarihinde alınmıştır.
- European Commission. (2000, 29 Kasım). Green paper towards a European strategy for the security of energy supply (Yayın no. 769 final). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0ef8d03f-7c54-41b6-ab89-6b93e61fd37c/language-en>
- Eyüce, Ö. (1991). *Toplu konut; sorunlar ve nedenleri, konut çevrelerinin mekânsal gerekliliklerine bireyin tatmini açısından psikolojik bir yaklaşım* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Famuyibo, A. A., Duffy, A. ve Strachan, P. (2013). Achieving a holistic view of the life cycle performance of existing dwellings. *Building and Environment*, 70, 90-101.
- Forte, F. ve Russo, Y. (2017, Haziran 12-16). *Evaluation of user satisfaction in public residential housing- A case study in the Outskirts of Naples, Italy*. World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium (WMCAUS), Prag, Çek Cumhuriyeti.
- Francescato, G. (1997). Residential satisfaction. *Encyclopedia of housing* (1. Baskı, s. 484-486) içinde. Sage Monterey.
- Francescato, G., Weidemann, S., Anderson, J. ve Chenoweth, R. (1974). Evaluating residents' satisfaction in housing for low and moderate income families: A multimethod approach. *Edra*, 5(3-5), 285-294.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference* (10. Baskı). Pearson.
- Gesteknik. (t.y). Fan coil vanası ve fan coil termostatının kullanım alanları ve çalışma prensipleri. <http://gesteknik.com/fan-coil-sistemleri-ve-fan-coil-cihazlarinin-calisma-prensipieri/> adresinden 1 Kasım 2020 tarihinden alınmıştır.
- Gold, J. R. (1980). *An Introduction to Behavioral Geography* (1. Baskı). Oxford University Press.
- Gonzalo, R. ve Habermann, K. J. (2006). *Energy-efficient architecture basics for planning and construction* (1. Baskı). Birkhauser.
- Göksu, Ç. (1999). *Güneş Kent*. Göksu Yayınları.
- Gömeç, G. (2017). Türkiye'de bir ilk: Zonguldak'a doğa dostu dalga enerjisi geliyor. Yeşilist. <https://www.yesilist.com/turkiyede-bir-ilk-zonguldaka-doga-dostu-dalga-enerjisi-geliyor/> adresinden 3 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Gropius, W. (1956). *Scope of Total Architecture*. Allen and Unwin.
- Güçül, G. N. (2016). *Ankara'da müstakil bir konutun nihai enerji tüketimini en aza indirebilmenin yollarının araştırılması ve tekno-ekonomik değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Gültekin, A. B. ve Bulut, B. (2015). *Green building certification systems: Suggestion of a system for Turkey*. 2nd International Sustainable Buildings Symposium, Ankara, Türkiye.
- Güncel Proje Bilgileri. (t.y.). Sunsetpark Caddebostan. <https://www.guncelprojebilgileri.com/istanbul-anadolu-konut-projeleri/sunsetpark-caddebostan> adresinden 10 Haziran 2019 tarihinde alınmıştır.
- Gündoğdu, M., Kuru, A., Korhan, M. K., Yeler, G. ve Erşan, Ş. (2019). Interaction between built environmental characteristics and housing-housing environment user satisfaction: The case of Kırklareli city centre. *Megaron*. 14(4), 579-597.
- Gür, M. A. ve Dostoğlu, N. T. (2010). TOKİ konutlarında kullanıcı memnuniyeti: Fırsatlar ve sorumluluklar. *Mimarlık*, 355, 32-36.
- Han E. ve Kaya A. A. (2008). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika* (6. Baskı). Nobel Yayınevi.
- Han, J., Choi, C., Park, W., Lee, I. ve Kim, S. (2014). Smart home energy management system including renewable energy based on ZigBee and PLC. *IEEE Transactions on Consumer Electronics*, 60(2), 198-202.
- Harrison, A. (t.y.). Housing quality indicators. <https://www.housingauthority.gov.hk/mini-site/housing-conference/1999/en/events/conf/conferen/pdf/eandrew.pdf> adresinden 17 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Hartson, R., Pyla, P. (2012). *Process and guidelines for ensuring a quality user experience* (1. Baskı). Morgan Kaufmann.
- Hawkes, D. ve Owers, J. (1981). *The architecture of energy. the martin centre for architectural and urban studies* (1. Baskı). University of Cambridge Department of Architecture, Construction Press.
- Homes and Communities Agency (2011). Housing quality indicators (HQI). <https://www.gov.uk/guidance/housing-quality-indicators> adresinden 14 Mart 2020 tarihinde alınmıştır.
- HUD. (2020). Housing quality standards (HQS) – Frequently asked questions. https://www.hud.gov/sites/documents/DOC_9143.PDF adresinden 19 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- HUD. (t.y.). Housing choice voucher program guidebook. <https://pict76.unitinal.com/media/70985da7eb6211aa.pdf> adresinden 16 Mart 2020 tarihinde alınmıştır.
- Hui, S. C. M. (2010). Zero energy and zero carbon buildings: myths and facts. *Proceedings of the international conference on intelligent systems, structures and facilities (ISSF2010): Intelligent infrastructure and buildings* (s. 15-25). AIIB.
- Hur, M. ve Morrow-Jones, H. (2008). Factors that influence residents' satisfaction with neighborhoods. *Environment and Behavior*, 40, 619-635.
- Inter Academy Council. (2007). Lighting the way: Toward a sustainable energy future. <http://www.interacademycouncil.net/File.aspx?id=24548> adresinden 14 Şubat 2019 tarihinde alınmıştır.
- International Energy Agency. (2021). Net zero by 2050. IEA. <https://www.iea.org/reports/net-zero-by-2050> adresinden 13.10.2021 tarihinde alınmıştır.

- International Organization for Standardization. (2018). *Ergonomics of human-system interaction - Part 11: Usability: Definitions and concepts* (ISO Standart no. 9241-11). <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9241:-11:ed-2:v1:en>
- International Organization for Standardization. (2019). *Ergonomics of human-system interaction - Part 220: Processes for enabling, executing and assessing human-centred design within organizations* (ISO Standart no. 9241-220). <https://www.iso.org/standard/63462.html>
- Isaksson, C. ve Karlsson, F. (2006). Indoor climate in low-energy houses- An interdisciplinary investigation. *Building and Environment*, 41, 1678-1690.
- Iwamura, K. (2011). *CASBEE in progress for market transformation in Japan*. Green Buildings and Green Growth: The Enabling Role of Standards and Trade, Washington, Amerika Birleşik Devletleri.
- İmamoğlu, V. (1996). *İnsan, evi ve çevresi araştırma projesi; mimari bazı gözlemler*. Konut Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, Türkiye (s. 349-366).
- James, M. (2015). *Net Zero Energy Buildings Passive House + Renewables* (1. Baskı). Low Carbon Productions.
- Johansson, T. B., Kelly, H., Reddy, A. K. N. ve Williams, R. H. (1993). *Renewable energy: sources for fuels and electricity* (1. Baskı). Island Press.
- Johnson, T. E. (1981). *Solar Architecture, The Direct Gain Approach* (1. Baskı). McGraw-Hill Book Company.
- Jyotirmay, M., Kumar, N. K. ve Wagner, H. J. (2002). Energy and environmental correlation for renewable energy systems in India. *Energy Sources*, 24(1), 19-26.
- Kadier, A., Kalil, M. S., Pudukudy, M., Hasan, H.A., Mohamed, A. ve Hamid, A. A. (2017). Pico hydropower (PHP) development in Malaysia: Potential, present status, barriers and future perspectives. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 81, 2796-2805.
- Kalogirou, S. (2009). Thermal performance, economic and environmental life cycle analysis of thermosiphon solar water heaters. *Solar Energy*, 83, 39-48.
- Kalt, P. (t.y.). Designed the first social housing with solar panels in Paris. <http://www.igreenSpot.com/philippon-kalt-designed-the-first-social-housing-with-solar-panels-in-paris/> adresinden 2 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Kapsalaki, M. Leal, V. (2011). Recent progress on net zero energy buildings. *Advances in Building Energy Research*, 5, 129.
- Karaosman, S.K. (2006). Yeşil çatılar ve sürdürülebilir bina değerlendirme sistemleri. Çatı-der. <http://catider.org.tr/pdf/sempozyum/Bil11.pdf> adresinden 2 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Kellekçi, Ö. L. ve Berköz, L. (2006). Mass housing: User satisfaction in housing and its environment in Istanbul, Turkey. *European Journal of Housing Policy*, 6(1), 77-99.
- Kentucky Environmental Foundation. (2020). What is hydraulic fracking? <https://www.kyenvironmentalfoundation.org/hydraulic-fracking/> adresinden 31 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

- Khare, K., Khare, C., Nema, S. ve Baredar, P. (2019). Chapter 1 - Introduction to Energy Sources. *Tidal energy systems design, optimization and control* (1. Baskı, s. 1-39) içinde. Elsevier Science.
- Knowles, R. L. (1974). *Energy and Form* (1. Baskı). The Massachusetts Institute of Technology Press.
- Knowles, R. L. (1981). *Sun Rhythm Form* (1. Baskı). The Massachusetts Institute of Technology Press.
- Kohler, N. (1999). The relevance of the green building challenge: An observer's perspective. *Building Research & Information*, 27(4/5), 309-320.
- Kumar, A. ve Kandpal, T. C. (2007). CO₂ emissions mitigation potential of some renewable energy technologies in India. *Energy Sources*, 29(13), 1203-14.
- Küçükerman, Ö. (1973). *Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekan Organizasyonu Açısından Odalar* (2.Baskı). Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Lam, J. C, Wan, K. K. W., Tsang, C. L. ve Yang, L. (2008). Building energy efficiency in different climates. *Energy Conversion and Management*, 49(8), 2354-2366. <https://doi.org/10.1016/j.enconman.2008.01.013>
- Lehrman, R. L. (1973). Energy is not the ability to do work. *The Physics Teacher*, 11(1), 15-18. <https://doi.org/10.1119/1.2349846>. ISSN 0031-921X.
- Littler, J. ve Thomas, R. (1984). *Design with energy: the conservation and use of energy in buildings*. Cambridge University Press.
- Liu, I. (2003). Developing a scale to measure the interactivity of websites. *Journal of Advertising Research*, 43(02), 207-216. <https://doi.org/10.2501/JAR-43-2-207-216>
- Lu, L. ve Dong, C. (2019). Asian legislation for energy efficiency in buildings. U. Desideri ve F. Asdrubali (Ed.). *Handbook of energy efficiency in buildings: A life cycle approach* (1. Baskı, s. 57-73) içinde. Elsevier.
- Magalhaes de Sá, D. (2008). Improving user satisfaction in VO through systems usability. *encyclopedia of networked and virtual organizations* (1. Baskı, s. 694-697) içinde. IGI Global.
- Mangan, S. D. (2015). *Yaşam döngüsü enerji ve maliyet etkinliği açısından konut binalarının performanslarının değerlendirilmesinde kullanılacak bir yaklaşım* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Marans, R. W. ve Asli Gocmen, Z. (2005, Şubat). *Assessing the quality of community life in metro detroit life detroit: DAS and GIS*. OVPR-CARAT Seminar, Harvard, Amerika Birleşik Devletleri.
- Marans, R. W. ve Rodgers, S. W. (1975). Toward an understanding of community satisfaction. *Metropolitan America in contemporary perspective* (1. Baskı, s. 299-352) içinde. Halstead Press.
- Marans, R.W. (2003). Understanding environmental quality through quality of life studies: the 2001 DAS and its use of subjective and objective indicators. *Landscape and Urban Planning*, 65, 73-83.

- Marquez, J. L., Molina, M. G., ve Pacas, J. M. (2010). Dynamic modeling, simulation and control design of an advanced micro-hydro power plant for distributed generation applications. *International Journal of Hydrogen Energy*, 35, 5772-5777.
- Martin, L. ve March, L. (1972). *Urban space and structures* (1. Baskı). Cambridge University Press.
- Min, H., Wagh, S., Kadier, A., Gondal, I., Azim, N. ve Mishra, M. (2018). Renewable energy technologies. *Renewable energy & wastewater treatment* (1. Baskı, s. 1-32). Ideal International E-Publication.
- Morris, E. W. ve Winter, M. (1978). *Housing, family, and society* (1. Baskı). Wiley and Sons.
- Morrissy, E. ve Handal, P. J. (1981). Characteristics of the residential environment scale: reliability and differential relationship to neighborhood satisfaction in divergent neighborhoods. *Journal of Community Psychology*, 9, 125-132.
- NAHB Research Center. (2006). *The Potential Impact of Zero Energy Homes*. National Renewable Energy Laboratory Press.
- NAHP. (2008). 721 Housing quality indicators (HQI) form. The National Affordable Homes Agency. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/366634/721_hqi_form_4_apr_08_update_20080820153028.pdf adresinden 19 Temmuz 2020 tarihinde alınmıştır.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory* (1. Baskı). McGraw-Hill.
- OECD/IEA/Eurostat. (2005). *Energy Statistics Manual* (1. Baskı). IEA.
- Olgay, V. (1963). *Design with Climate-Biomatic Approach to Architectural Regionalism*, Princeton Pres.
- Ornetzeder, M., Wicher, M. ve Suschek-Berger, J. (2016). User satisfaction and well-being in energy efficient office buildings: Evidence from cutting-edge projects in Austria. *Energy and Buildings*, 118, 18-26.
- Osso, A., Walsh, T. ve Gottfried, D. (1996). *Sustainable building technical manual* (1. Baskı). Public Technology Inc.
- Øvergaard, S. (2008). Issue paper: Definition of primary and secondary energy. Standard international energy classification (SIEC) in the international recommendation on energy statistics. UNSTATS. https://unstats.un.org/unsd/envaccounting/londongroup/meeting13/LG13_12a.pdf adresinden 21 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Öktem, H. (2018). *Optimum maliyet düzeyine göre enerji etkin konutların ısı performansının araştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Önen, İ. (2019). *Orta ve üst gelir grubuna yönelik toplu konutlarda kullanıcı memnuniyeti farklarının karşılaştırılması: İstanbul örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özhan M. Ö. (2017). *Yapı endüstrisinde sürdürülebilirlik ve enerji etkin konut tasarımı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Palabıyık, H. (2005). Sürdürülebilirlik ve yerel yönetimler: Uygulanabilirliği ve ölçümü üzerine. H. Özgür ve M. Kösecik (Ed.), *Yerel yönetimler üzerine güncel yazılar-1: reform* (s. 1-13) içinde. Nobel Yayınları.
- Panwar, N.L., Kaushik, S. C. ve Kothari, S. (2011). Role of renewable energy sources in environmental protection: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15, 1513–1520.
- Passive House Academy. (t.y.). Passive house. <http://www.passivehouseacademy.com/> adresinden 18 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.
- Passive House Institute. (2015). Passive house requirements. https://passivehouse.com/02_informations/02_passive-house-requirements/02_passive-house-requirements.htm adresinden 25 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.
- Passive House International. (2015). The main specific values of the new passive house classes which also take into account the generation of energy. https://passivehouse-international.org/upload/2015_10_07_Passive-House-Conference-Vancouver_Press-Release.pdf adresinden 12 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.
- Passivhaus Institut. (2019). What is a passive house? <https://passiv.de/> adresinden 22 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.
- Preisig, H. R., Dubach, W. ve Kasser, U. (1999). *Savoir Construire ecologique economique*. Werd Verlag.
- Püsgül, T. (2018). VRF klima sistemleri nedir? <https://muhendistan.com/vrf-klima-sistemleri-nedir/> adresinden 2 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Ragnarsson, D. S. (t.y.). The Svartsengi geothermal power plant near Grindavík, Iceland. <https://www.nrdc.org/stories/renewable-energy-clean-facts#sec-whatis> adresinden 29 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Rapoport, A. (1980). Environmental preferences, habitat selection and urban housing. *Journal of Social Issues*, 36(3), 118-134.
- REN21. (2021). Renewables global status report. https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/GSR2021_Full_Report.pdf adresinden 23 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Rinkesh. (2020). What are different sources of energy? Conserve Energy Future. <https://www.conserve-energy-future.com/different-energy-sources.php> adresinden 6 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Ristimäki, M., Säynäjoki, A., Heinonen, J. ve Junnila, S. (2013). Combining life cycle costing and life cycle assessment for an analysis of a new residential district energy system design. *Energy*, 63, 168-179.
- Medina Rodríguez, A. A., Blanco Ilzarbe, J. M., Silva Casarín, R. ve Izquierdo Ereño, U. (2020). The Influence of the chamber configuration on the hydrodynamic efficiency of oscillating water column devices. *Journal of Marine Science and Engineering*, 8(10), 1-27. <https://doi.org/10.3390/jmse8100751>
- Sağlam, N. G. (2017). *Mevcut bina iyileştirmelerinde ulaşılabılır yaklaşık sıfır enerji hedeflerinin belirlenmesi için yeni bir yaklaşım* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Sahu, A., Yadav, N. ve Sudhakar, K. (2016). Floating photovoltaic power plant: A review. *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, 66, 815-824.
- Sartori, I., Napolitano, A. ve Voss, K. (2012). Net zero energy buildings: A consistent definition framework. *Energy and Buildings*, 48, 220-232.
- Scoop. (2014). Sustainability. <https://www.scoop.it/topic/sustainability-by-predictive-service> adresinden 19 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.
- SEPEV. (2016). Pasif ev projemiz tamamlandı. <https://sepev.org/portfolio-tag/pasif-ev-ankara/> adresinden 24 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Sev, A. (2009). *Sürdürülebilir Mimarlık* (1. Baskı). YEM Yayınları.
- Seza, F. (2010). *Konut tasarımına yönelik sürdürülebilirlik ve teknoloji bağlamında bir gelecek tahmin modeli* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Shinn, L. (2018). Renewable energy: The clean facts. NRDC. <https://www.nrdc.org/stories/renewable-energy-clean-facts#sec-what-is> adresinden 30 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Singh, S., Bhatti, T. S. ve Kothari, D. P. (2004). Indian scenario of wind energy: problems and solutions. *Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects*, 26(9), 811-819.
- Sirgy, M. J. (2002). How neighbourhood features affect quality of life. *Social Indicators Research*, 59, 79-114.
- Solar Schools. (2020). Biomass. <https://www.solarschools.net/knowledge-bank/renewable-energy/biomass> adresinden 31 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Statista. (2021). Global primary energy consumption 2000-2020. <https://www.statista.com/statistics/265598/consumption-of-primary-energy-worldwide/> adresinden 22.10.2021 tarihinde alınmıştır.
- Steemers, K. ve Manchanda, S. (2010). Energy efficient design and occupant well-being: Case studies in the UK and India. *Building and Environment*. 45(2), 270-278. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2009.08.025>
- Sudaş, İ. (2014). Her mimarın bir yüksek yapı yapma tutkusu vardır. Arkitera. <https://www.arkitera.com/haber/her-mimar-in-bir-yuksek-yapi-yapma-tutkusu-var-dir/> adresinden 3 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Şahin Çağlı, Z. (2018). *Enerji etkin bina tasarımı ve Adana örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Şahin, C. (2016). *Ofis binalarında enerji etkin yenileme (retrofit) ve kullanıcı memnuniyetinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik* (1. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. (2019). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi* (6. Baskı). Nobel Yayınevi.

- Techno. (2018). Su ısıtma konvektörleri: cihaz, çalışma prensibi, çeşitleri. <https://techno.expertexpro.com/tr/otoplenie/1557-vodyanye-konvektory-otopleniya.html> adresinden 25 Ekim 2020 tarihinde alınmıştır.
- Teke, A. ve Timur, O. (2014). Assessing the energy efficiency improvement potentials of HVAC systems considering economic and environmental aspects at the hospitals. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 33, 224-235.
- Thatcher, A. ve Milner, K. (2012). The impact of a green building on employees' physical and psychological wellbeing. *Work*, 41, 3816-3823.
- Thatcher, A. ve Milner, K. (2014). Changes in productivity, psychological wellbeing and physical wellbeing from working in a 'green' building, *Work*, 49, 381-393.
- The European Parliament and the Council of the European Union. (2010). Directive 2010/31/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings. *Official Journal Of The European Union*, 153, 13-25.
- The International Renewable Energy Agency. (2012). Side event "wind power economics and business models". <https://www.irena.org/newsroom/articles/2012/Jul/Side-Event-Wind-Power-Economics-and-Business-Models> adresinden 1 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Thompson, A. ve Truini, J. (2019). 8 ways to power your home with renewable energy. *Popular Mechanics*. <https://www.popularmechanics.com/science/energy/g2825/7-ways-to-power-your-home-with-renewable-energy/> adresinden 17 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.
- Tjänster, V. (2008). Waste-to-energy facility in Vaasa, Finland. Ramboll. https://fi.ramboll.com/projektit/re/vaasa_wte?sc_lang=sv adresinden 29 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Tokuç, A. (2005). *İzmir'de enerji etkin konut yapıları için tasarım kriterleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tombak Turan, E. (2015). Binalarda enerji performans direktifi ile binalarda enerji performans yönetmeliğinin karşılaştırılması. *Tesisat Mühendisliği*. 150, 61-73.
- Torcellini, P., Pless, S. ve Deru, M. (2006, Ağustos). *Zero energy buildings: A critical look at the definition*. ACEEE Summer Study on Energy Efficiency in Buildings, Kaliforniya, Amerika Birleşik Devletleri.
- Torre-Enciso, Y., Ortubia, I., López de Aguilera, L. I. ve Marqués, J. (2009). *Mutriku wave power plant: From the thinking out to the reality*. 8th European Wave and Tidal Energy Conference, Uppsala, İsveç.
- Turkenburg, W. C. (2000). Renewable energy technologies. G. José (Ed.), *World Energy Assessment: Energy And The Challenge Of Sustainability* (s. 219-272) içinde. United Nations Development Programme.
- Tüfekçi Sevinç, A. (2012). Bünyamin Derman'ın tasarladığı Istanbul hızla yükseliyor. Arkitera. <https://www.arkitera.com/haber/bunyamin-dermanin-tasarladigi-istanbloom-hizla-yukseliyor/> adresinden 12 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2019a). Sürdürülebilir kalkınma. <http://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa> adresinden 29 Temmuz 2019 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2019b). BM iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi. <http://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa> adresinden 31 Temmuz 2019 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2019c). Kyoto protokolü. <http://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa> adresinden 1 Ağustos 2019 tarihinde alınmıştır.
- U.S. Energy Information Administration. (2020, 29 Ocak). Annual energy outlook 2020 with projections to 2050. <https://www.eia.gov/outlooks/aeo/pdf/AEO2020%20Full%20Report.pdf>
- Uihlein, A. ve Eder, P. (2010). Policy options towards an energy efficient residential building stock in the EU-27. *Energy and Buildings*, 42 (6), 791-798.
- Ulukavak Harputlugil, G. (2009). *Enerji performansı öncelikli mimari tasarım sürecinin ilk aşamasında kullanılacak tasarıma destek değerlendirme modeli* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- UNEP. (2017). Global status report. https://www.worldgbc.org/sites/default/files/UNEP%20188_GABC_en%20%28web%29.pdf adresinden 27 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- United Nations Climate Change. (2005). What is the Kyoto Protocol? https://unfccc.int/kyoto_protocol adresinden 1 Ağustos 2019 tarihinde alınmıştır.
- United Nations Climate Change. (t.y.). What is the United Nations framework convention on climate change? <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-convention/what-is-the-united-nations-framework-convention-on-climate-change> adresinden 31 Temmuz 2019 tarihinde alınmıştır.
- US Green Building Council. (t.y.). <https://www.usgbc.org> adresinden 8 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.
- Uşma, G. (2021). Enerji Etkin Konutlarda Kullanıcı Memnuniyetinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Geliştirilmesi, doktora tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Utkutuğ G. (2002). Yeşil mimarlık (Green architecture). *Bilim Teknik Dergisi Yeni Ufuklara Eki*, 420.
- Ventas. (2014). Yer tipi fansız konvektör. <http://www.ventas.com.tr/19+yer-tipi-fans%C4%B1z-konvekt%C3%B6r+urun.html> adresinden 23 Ekim 2020 tarihinde alınmıştır.
- Wang, X., Chen, D. ve Ren, Z. (2014). Heat stress within energy efficient dwellings in Australia. *Architectural Science Review*, 57(3), 227-236.
- WCED. (1987). *Our Common Future* (1. Baskı). Oxford University Press.
- Weidemann, S. ve Anderson, J. (1985). A conceptual framework for residential satisfaction. I. Altmann ve C. Werner (Ed.), *Home Environments* (1. Baskı, s. 153-182) içinde. Plenum Press.

- Wiesenfeld, E. (1992). Public housing evaluation in Venezuela: A case study. *Journal of Environmental Psychology*, 12, 213-223.
- Xiaowu, W. ve Ben, H (2005). Exergy analysis of domestic-scale solar water heaters. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 9, 638-45.
- Yanar, N. (2017). *Mimari tasarımda "sürdürülebilirlik ve ekoloji" anlayışının Konya bağlamında incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. <http://acikerisimsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/6215?show=full>
- Yeang, K. (1999). *The Gren Skyscraper The Basis For Designing Sustainable Intensive Buildings (1. Baskı)*. Prestel Books.
- Yıldız, E. ve Ulusoy M. (2014). Yeni konutlaşma eğilimi olan dışa kapalı konut yerleşmelerinde kullanıcı memnuniyeti analizi: Konya örneği. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2, 3.
- Yıldız, Y. (2018, Kasım). *Enerji verimliliği ve düşük enerjili bina kavramları*. İzmir Bölgesi Enerji Forumu, İzmir, Türkiye.
- Yılmaz, M. (2019). *Toplu Konut İdaresi (TOKİ) sitelerinde konut kalitesi ve kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yüksek, İ. ve Tıkansak Karadayi, T. (2017). Energy-efficient building design in the context of building life cycle. *Energy Efficient Buildings*. <https://www.intechopen.com/chapters/53557> adresinden 28 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.
- Zingat. (t.y.). Hep İstanbul Esenyurt. <https://www.zingat.com/hep-istanbul-7919p> adresinden 11 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.

ÇEVİRİM İÇİ PSİKOTERAPİ

Editörler: Uzm. Dr. İlker Küçükparlak - Doç. Dr. Hakan Karaş

ÇEVİRİM İÇİ PSIKOTERAPİ

Editörler: Uzm. Dr. İlker Küçükparlak - Doç. Dr. Hakan Karaş

Yayın No.: 4836

Psikoloji / PDR No.: 432

ISBN: 978-625-397-259-2

E-ISBN: 978-625-397-260-8

Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Küçükparlak, İlker., Karaş, Hakan.

Çevrim İçi Psikoterapi / Editörler: İlker Küçükparlak, Hakan Karaş

1. Basım, XX + 284 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-259-2

E-ISBN: 978-625-397-260-8

1. Çevrim İçi Psikoterapi 2. Psikoterapi 3. Telepsikoterapi 4. Online Psikoterapi 5. Uzaktan Psikoterapi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Editörler.....	iii
Yazarlar.....	v
Sunuş.....	vii
Ön Söz.....	ix
Bölüm 1 - ÇEVİRİM İÇİ PSİKOTERAPİLERDE GENEL KONULAR.....	1
<i>İbrahim Fuat Akgül ve F. Gizem İskender</i>	
1. Günümüzde Çevrim İçi Psikoterapilere Genel Bakış.....	1
1.1. COVID-19 Pandemisinin Çevrim İçi Psikoterapilere Bakışa Olan Etkileri.....	3
1.2. Psikoterapi Ekolleri Açısından Çevrim İçi Uygulamalar.....	4
1.3. Çevrim İçi Psikoterapilerin Etkinliği.....	5
1.4. Çevrim İçi Psikoterapilerin Avantajları ve Dezavantajları.....	6
1.5. Yetkinlik.....	8
1.6. Hasta Seçimi ve İlk Değerlendirme.....	9
1.7. Bilgilendirilmiş Onam.....	12
2. Çevrim İçi Psikoterapi Uygulamaları İçin İlke ve Öneriler.....	13
2.1. Teknoloji.....	13
2.2. Fiziksel Ortam.....	14
2.3. Seans Sıklığı.....	14
2.4. Bedeni Kullanma.....	15
2.5. Video Konferansta Ekran.....	15
2.6. Dikkatin Yoğunlaştırılabilirliği ve Korunabilirliği.....	16
2.7. Acil Durum ve Krize Müdahale.....	17
2.8. Ekranda ve Hastanın Odasında Olanlara Dikkat Etme.....	17
2.9. Zaman Dilimleri.....	17
2.10. Kültürel Duyarlılık.....	18
2.11. Giyim Tarzı.....	18
2.12. Yüz Yüze ve Çevrim İçi Psikoterapi Görüşmelerinin Bir Arada Kullanımı.....	18
3. Çevrim İçi Eğitim ve Süpervizyon.....	19
3.1. Çevrim İçi Psikoterapi Eğitim ve Süpervizyonunda Eğilimler ve Kurumsal Tutumlar.....	19
3.2. Çevrim İçi Psikoterapi Eğitim ve Süpervizyon Biçimleri.....	20
3.3. Çevrim İçi Psikoterapi Eğitim ve Süpervizyon Gerekliği.....	21
3.4. Çevrim İçi Psikoterapi Eğitim ve Süpervizyonunda Önem Barındıran Konular.....	22
3.5. Çevrim İçi Psikoterapi Eğitim ve Süpervizyonunun Avantajları.....	23

3.6. Çevrim İçi Psikoterapi Eğitim ve Süpervizyonunun Dezavantajları.....	24
3.7. Çevrim İçi Psikoterapi Eğitim ve Süpervizyonda Güvenlik ve Mahremiyet.....	24
3.8. Çevrim İçi Psikoterapi Eğitim ve Süpervizyonu İçin Öneriler	25
Sonuç	26
Kaynaklar.....	27

Bölüm 2 - ÇEVİRİM İÇİ PSIKANALİTİK PSİKOTERAPİ.....

Murat Yalçın

1. Giriş.....	33
2. Çerçeve ve Psikanalitik Alan.....	35
3. Çerçeve ve Mahremiyet	37
4. Teknolojik Araç ve Ortamla İlgili Düzenlemeler.....	39
4.1. Video Ayarı	39
4.2. Ses Ayarı	40
5. Çevrim İçi Psikanalitik Psikoterapide Aktarım ve Karşı Aktarım	40
6. Olağanüstü Koşullarda Çevrim İçi Psikanalitik Psikoterapi.....	42
7. Etik İlkeler.....	44
Kaynaklar.....	45

Bölüm 3 - ÇEVİRİM İÇİ BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI PSİKOTERAPİLER (BDT) VE ÜÇÜNCÜ DALGA BDT YAKLAŞIMLARI.....

Arzu Erkan

1. Giriş.....	47
2. Bilişsel Davranışçı Terapiler.....	49
2.1. Üçüncü Dalga BDT.....	50
3. Çevrim İçi BDT Uygulamaları.....	50
3.1. Çevrim İçi Üçüncü Dalga BDT Uygulamaları.....	51
3.2. Çevrim İçi Psikoterapi Uygulama Yöntemleri.....	51
3.2.1. Dijital Ruh Sağlığı Müdahalelerinde Kullanılan Temel Teknolojiler	51
3.2.1.1. E-posta	51
3.2.1.2. Mobil Cihazlar.....	51
3.2.1.3. Video Konferans.....	52
3.2.1.4. İnternet Temelli BDT Uygulamaları.....	52
3.2.1.5. Sanal Gerçeklik.....	54
4. Psikiyatrik Bozukluklarda Çevrim İçi BDT	55
4.1. Anksiyete Bozuklukları ve Depresif Bozukluklar	56
4.2. Panik Bozukluk.....	57
4.3. Yaygın Anksiyete Bozukluğu.....	58
4.4. Özgül Fobiler	58
4.5. Sosyal Fobi.....	59
4.6. Travma Sonrası Stres Bozukluğu.....	60
4.7. Obsesif Kompulsif Bozukluk	60

4.8. Yeme Bozuklukları	61
4.9. Psikotik Bozukluklar	63
4.10. Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları	64
4.11. Davranışsal Bağımlılıklar ve Patolojik Kumar Oynama Bozukluğu	65
4.12. Bipolar Bozukluk	65
4.13. Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu	66
4.14. Kişilik Bozuklukları	68
5. Çeşitli Klinik Durumlarda Çevrim İçi BDT	68
5.1. Perinatal ve Postpartum Dönem	68
5.2. İnsomnia	69
5.3. Özkıyım	69
6. Çeşitli Durumlarda Çevrim İçi BDT	70
6.1. COVID-19 Pandemisi ve Çevrim İçi Ruh Sağlığı Hizmetleri	70
6.2. Süreğen Hastalıklar	71
6.3. Bakım Veren Desteği	71
6.4. Yaşlılık	72
6.5. Kırsalda Yerleşim	72
6.6. Çevrim İçi Eğitim ve Süpervizyonlar	73
7. Çevrim İçi BDT'nin Avantaj ve Dezavantajları	73
7.1. Çevrim İçi BDT'nin Avantajları	73
7.2. Çevrim İçi Terapilerin Dezavantajları	74
7.2.1. Danışanın Tutum ve Çekinceleri	75
7.2.2. Terapistin Tutum ve Çekinceleri	75
8. Terapötik Çerçeve, Seans Yapısı ve İçeriği	76
8.1. Danışan Seçimi	76
8.2. Planlama	76
8.3. Seans Yapısı-Beden Kullanımı	77
8.4. Seans İçeriği ve Materyal Paylaşımı	78
8.5. Çevrim İçi Ortamda Maruziyet Terapisi	79
8.6. Çevrim İçi Ortamda Güvenlik Sağlayıcı Davranış ve Kaçınmalar	79
9. Sonuç	80
Kaynaklar	83

Bölüm 4 - PSIKODİNAMİK YÖNELİMLİ DESTEKLEYİCİ TELEPSİKOTERAPİ

Altan Eşsizöğlü

1. Giriş	91
2. Psikoterapi	92
2.1. Çerçeve ve Terapötik İş Birliği	93
2.2. Destekleyici Psikoterapi	100
2.2.1. Destekleyici Psikoterapide Müdahaleler	104
2.2.2. Destekleyici Psikoterapinin Etkinliği	110

3. Destekleyici Telepsikoterapi.....	111
4. Sonuç.....	115
Kaynaklar.....	117
Bölüm 5 - ÇEVİRİM İÇİ EMDR TERAPİSİ.....	121
<i>Alişan Burak Yaşar ve Halil İbrahim Duran</i>	
1. Giriş.....	121
2. EMDR Terapisinin Tarihçesi	122
3. EMDR Terapisinin İlkeleri.....	124
4. Çevrim İçi EMDR Terapisi ve Çift Yönlü Uyarımı	126
4.1. Etkinlik.....	126
4.2. Araçlar ve İçerik.....	127
4.3. Çevrim İçi EMDR Uygulamasının Farklılıkları.....	130
4.4. Görüşme Ortamı.....	131
4.5. Danışan Seçimi	131
4.6. Çevrim İçi EMDR Terapisinin Avantajları	132
4.7. Terapistler İçin Dikkat Edilecek Diğer Hususlar.....	133
4.8. Kısıtlılıklar.....	133
5. Sonuç.....	134
Kaynaklar.....	134
Bölüm 6 - ÇEVİRİM İÇİ ÇOCUK VE ERGEN PSİKOTERAPİSİ.....	137
<i>Meryem Özlem Kütük ve Ali Evren Tufan</i>	
1. Giriş	137
2. Genel İlkeler	137
3. Psikoterapide Çevrim İçi Ortama Özgü Unsurlar.....	139
3.1. Terapötik Sanal Ortam	139
3.2. Çevrim İçi Psikoterapide Etkileşim.....	140
3.3. Gizlilik	140
3.4. Etik.....	141
3.5. Endikasyon ve Kontrendikasyonlar	141
4. Çocuk ve Ergenlerde Farklı Psikoterapi Yöntemleri Açısından Çevrim İçi Uygulamalar.....	141
4.1. Çocuk ve Ergenlerde Çevrim İçi Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamaları	141
4.2. Çocuklarda Çevrim İçi Oyun Terapisi Uygulamaları	143
4.3. Çevrim İçi Ebeveyn-Çocuk Etkileşim Terapisi.....	145
4.4. Çocuk ve Ergenlerde Çevrim İçi Davranışçı Terapi ve Ebeveyn Eğitimi Uygulamaları	146
4.5. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisinde Çevrim İçi Özel Eğitim Uygulamaları.....	147
5. Sonuç.....	148
Kaynaklar	148

Bölüm 7 - ÇEVİRİM İÇİ ÇİFT VE AİLE TERAPİSİ151

Yudum Söylemez ve Ezgi Kılıç

1. Çevrim İçi Çift ve Aile Terapisinde Ortaya Çıkan Dinamikler.....	152
1.1. Danışan-Terapist İlişkisi.....	152
1.2. Terapi Alanı ve Beden.....	153
1.3. Gizlilik.....	155
1.4. Çerçeve.....	156
1.5. Riskli Durumlar.....	157
2. Çevrim İçi Çift ve Aile Terapisinde Kullanılan Müdahaleler.....	158
2.1. Genogram.....	158
2.2. Deneyimsel Müdahaleler.....	159
2.3. Dışa Vurumsal Sanat Müdahaleleri Örnekleri.....	160
2.4. Psikoeğitim.....	161
2.5. Video Kayıtlarının Kullanımı.....	161
2.6. Çiftlere Özel Müdahaleler.....	162
2.7. Çocuklu Ailelere Özel Müdahaleler.....	164
3. Sonuç.....	167
Kaynaklar.....	168

Bölüm 8 - ÇEVİRİM İÇİ GRUP TERAPİLERİ: TEMEL İLKELER VE UYGULAMA171

Feyza İtır Karaca ve Aslı Soyer

1. Giriş.....	171
2. Çevrim İçi Grup Psikoterapisinde Uygulama.....	173
2.1. Terapistin Rolü ve İşlevi.....	173
2.2. Gruba Hazırlık.....	178
2.3. Grup Süreci.....	179
3. Sonuç.....	181
Kaynaklar.....	182

Bölüm 9 - KRİZ VE AFETLERDE ÇEVİRİM İÇİ PSİKOTERAPİ.....185

Ersin Uygun

1. Kriz ve Afetler.....	185
2. Kriz ve Afetlerde Ruh Sağlığı Hizmetleri.....	186
2.1. Psikolojik İlk Yardım.....	187
2.2. Krize Müdahaleler.....	187
2.3. Etkileşim Grupları-Grup Terapileri.....	187
2.4. Bireysel Terapiler.....	188
3. Kriz ve Afetlerde Telesağlık.....	188
3.1. Kriz ve Afetlerde Telepsikoterapi Uygulamalarının Tarihi.....	188
4. Kriz ve Afetlerde Uzaktan Ruh Sağlığı Hizmetleri.....	189
4.1. Kriz ve Afetlerde Uygulanan Uzaktan Görüşme Yöntemleri.....	190
4.1.1. Mobil Aplikasyonlar.....	191
4.1.2. Kendi Kendine Yardım Programı.....	192

4.1.3. Kriz Danışmanlığı	192
4.1.4. Afetlerde Destek Hattı.....	192
4.2. Kriz ve Afetlerde Uzaktan Ruh Sağlığı Hizmetlerinin Avantaj ve Dezavantajları.....	193
4.3. Uzaktan Ruh Sağlığı Görüşmelerinde Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar	194
4.4. Uzaktan Ruh Sağlığı Görüşmelerinde Geliştirilmesi Gerekenler	195
5. Sonuç	196
Kaynaklar.....	196

Bölüm 10 – VİDEO KONFERANS TEKNOLOJİLERİ

Ahmet Alphan Sabancı

1. Giriş.....	199
2. Video Konferans Görüşmelerinde Kullanılan Donanımlar.....	199
2.1. Bilgisayar ve Akıllı Telefon.....	200
2.2. Modem	200
2.3. Kamera ve Mikrofon	200
3. Video Konferans Görüşmelerinde Kullanılan Yazılımlar.....	201
4. Video Konferans Kalitesini Etkileyen Faktörler.....	201
4.1. Donanım Kaynaklı Faktörler.....	202
4.1.1. Bilgisayar Kaynaklı Faktörler.....	202
4.1.2. Modem Kaynaklı Faktörler	202
4.1.3. Kamera ve Mikrofon Kaynaklı Faktörler.....	204
4.2. Yazılım Kaynaklı Faktörler	204
4.2.1. Sürücüler.....	205
4.2.2. Güncellemeler.....	205
4.2.3. Video Konferans Yazılımında Ayarlar.....	206
4.3. Altyapı Kaynaklı Faktörler	206
5. Video Konferans ve Güvenlik	207
Kaynaklar.....	208

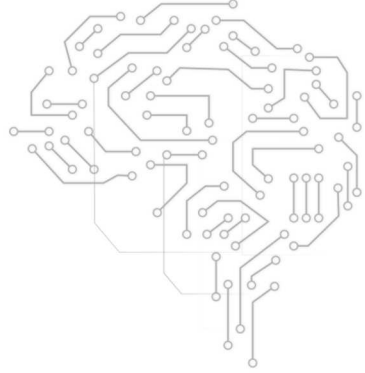
Bölüm 11 – VİDEO KONFERANS UYGULAMALARINDA GÖRÜNTÜ VE SES REJİMİ

Can Ertuna

1. Giriş.....	211
2. Görüntü.....	212
2.1. Çözünürlük	212
2.2. Işık Kaynaklarının Yerleşimi.....	213
2.3. Renk Sıcaklığı.....	214
2.4. Kamera Yerleşimi ve Kadraj.....	215
3. Video Konferans Görüşme Tekniği	216
4. Ses.....	217
5. Ortam.....	219
6. Hasta/Danışan Eğitim ve Oryantasyonu.....	220
Kaynaklar.....	221

Bölüm 12 - ÇEVİRİM İÇİ PSİKOTERAPİ ETİĞİ	223
<i>Fatih Artvinli ve Ceren İlikan Rasimoğlu</i>	
1. Giriş.....	223
2. Çevrim İçi Psikoterapi Etiği: Temel İlkeler	224
3. Yetkinlik, Yeterlilik, Güvenilirlik, Kalite ve Hizmet Standardı.....	226
4. Bilgilendirilmiş Onam.....	228
5. Gizlilik ve Mahremiyet	229
6. Adalet: Hizmete Erişim Hakkı, Eşitlik ve Eşitsizlikler	230
7. Sonuç.....	231
Ekler	233
Kaynaklar.....	234
Bölüm 13 - HUKUKSAL BAKIŞ AÇISIYLA TELEPSİKOTERAPİ UYGULAMALARI	237
<i>Elif Küzeci ve Oğuzhan Yeşiltuna</i>	
1. Giriş.....	237
2. Kişisel Sağlık Verileri ve Telepsikoterapi Uygulamaları.....	241
2.1. Kişisel Verilerin Korunması Hukukunun Gelişimi	241
2.2. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun Amaç ve Kapsamı	242
2.3. Kişisel Veri ve Özel Nitelikli (Hassas) Kişisel Veri.....	245
2.4. İlgili Kişi, Veri Sorumlusu ve Veri İşleyen.....	247
3. Genel İlkeler ve Veri İşleme Koşulları Açısından Telepsikoterapi Uygulamaları	249
3.1. Genel İlkeler	249
3.2. Kişisel Verilerin İşlenme Koşulları	250
3.2.1. Açık Rıza	250
3.2.2. Açık Rıza Dışındaki İşlenme Koşulları	254
4. Veri Sorumlusunun Yükümlülükleri ve İlgili Kişinin Hakları	258
4.1. Veri Sorumlusunun Yükümlülükleri.....	258
4.2. İlgili Kişinin Hakları	259
4.3. Kişisel Verilerin Silinmesi, Yok Edilmesi ve Anonim Hâle Getirilmesi	260
4.4. Veri Sorumluları Sicili.....	262
4.5. İstisnalar	263
5. Veri Güvenliği ve Telepsikoterapi Uygulamaları	264
6. Telepsikoterapi Uygulamalarında Uluslararasılık Unsuru.....	266
7. Kanun'da Öngörülen Yaptırım Sistemi.....	269
7.1. Tazminat.....	269
7.2. İdari Yaptırım	270
7.3. Cezai Yaptırım	270
8. Telepsikoterapi Uygulamalarında Yetkinliğin Belgelenmesi	272
9. Telepsikoterapi Uygulamalarında Geri Ödeme Süreçleri.....	273
10. Sonuç.....	274
Sözlük.....	276
Kaynaklar.....	278

ÇEVİRİM İÇİ PSİKOTERAPİLERDE GENEL KONULAR

İbrahim Fuat Akgül ve F. Gizem İskender

1. Günümüzde Çevrim İçi Psikoterapilere Genel Bakış

Hızla değişen bir dünyadayız. Bireysel yaşantının önemli ve sürekli değişen bir parçası olan teknoloji, birçok bilim dalı ve uygulama alanında etkisini göstermektedir. Teknoloji hissetme, düşünme ve yaşama biçimini değiştirmektedir. Sanal iletişim yoluyla gerçekleşen beyin-zihin değişimleri, iletişimdeki diğer teknolojik gelişmelerin, mesela yazının, baskının, fotoğrafın, radyonun veya telefonun yol açtıklarından farklı mıdır?

İlk etapta değişimlerin nasıl bir hızla gerçekleştiği üzerine düşünmemiz önemlidir. Yaklaşık son 15 yıla kadar her tür bilgi, iletişim, arkadaşlık ve eğlencenin gece gündüz her an, her yerde parmaklarımızın ucunda olması fikri bize bilim kurgu gibi gelmekteydi (1). Günümüzde ise telefonlarımız artık bedenimizin bir uzantısı gibi her yerde ve bizimle. Yunancada “sanat” ve “bilim” kelimelerinden türemiş olan “teknoloji” kavramının bir yanı ile sanat bir yanı ile bilim olan “psikoterapileri” etkilememesi mümkün olabilir mi?

Telefon ile uzaktan psikanaliz 1950’lerden itibaren bilinen bir olgu (2) olmasına karşın etkisi ve kapsamı üzerine tartışmalar psikanaliz camiasında belirgin bir yer tutmamıştır (1, 3). Telefondan daha önce yazıyı telefona yeğleyen Freud’un mektuplar aracılığı ile uzaktan tedavileri sürdürdüğünü biliyoruz (3). Tüm bunlara karşın teknolojik değişimin psikoterapiler alanında kendine artan bir yer bulmaya başlamasının video konferansın kapalı devre iki televizyon aracılığı ilk kez grup psikoterapisi için denendiği 1961’den beri olduğunu söyleyebiliriz (4). 1990’lı yıllarda internetin günlük yaşama girip yaygın kullanılmaya başlanması büyük

Kaynaklar

- 1) Sklidi O. İnternet Kullanımının Klinik Uygulamamızda Yol Açtığı Etik ve Mesleki Sorunlar. In: Postacı S, editor. *Psikanaliz Defterleri 2 Çocuk ve Ergen Çalışmaları/Çocuk, Ergen ve Ailesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2019. s. 149-164
- 2) Saul LJ. A Note on the Telephone as a Technical Aid. *Psychoanal Q.* 1951; 20(2): 287-290.
- 3) Erten Y. Koltuktan Divana... Divandan Skype'a ... Analizanın, Analistin ve Psikanalizin Göçü [İnternet]. [3 Ekim 2020 tarihinde erişildi] Erişim adresi: <http://icgoru.com/analizanın-analistin-psikanalizin-gocu/>
- 4) Békés V, Aafjes-van Doorn K. Psychotherapists' attitudes toward online therapy during the COVID-19 pandemic. *J Psychother Integr.* 2020; 30(2): 238.
- 5) Scharff JS. Clinical issues in analyses over the telephone and the internet. *Int. J. Psychoanal.* 2012; 93(1): 81-95.
- 6) Simpson S. Psychotherapy via videoconferencing: A review. *Br J Guid Counsel.* 2009; 37: 271-286.
- 7) Roesler C. Tele-analysis: The use of media technology in psychotherapy and its impact on the therapeutic relationship. *J Anal Psychol.* 2017; 62: 372-394.
- 8) Titzler I, Saruhanjan K, Berking M, Riper H, Ebert DD. Barriers and facilitators for the implementation of blended psychotherapy for depression: A qualitative pilot study of therapists' perspective. *Internet Interv.* 2018; 12: 150-164.
- 9) Topooco N, Riper H, Araya R, et al. (2017). Attitudes towards digital treatment for depression: A European stakeholder survey. *Internet Interv.* 2107; 8: 1-9.
- 10) Backhaus A, Agha Z, Maglione ML, et al. Videoconferencing psychotherapy: A systematic review. *Psychol Serv.* 2012; 9: 111-131.
- 11) Ebert DD, Zarski AC, Christensen H, et al. Internet and computer-based cognitive behavioral therapy for anxiety and depression in youth: A meta-analysis of randomized controlled outcome trials. *PLoS One.* 2015; 10(3).
- 12) Van Daele T, Karekla M, Kassianos AP, et al. Recommendations for policy and practice of telepsychotherapy and e-mental health in Europe and beyond. *J Psychother Integr.* 2020; 30(2): 160.
- 13) Wind TR, Rijkeboer M, Andersson G, Riper H. The COVID-19 pandemic: The 'black swan' for mental health care and a turning point for e-health. *Internet Interv.* 2020; 20.
- 14) Brooks SK, Webster RK, Smith LE, et al. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *Lancet.* 2020; 395: 912-920.
- 15) Kluge, HHP. (2020, March 26). Statement—Physical and mental health key to resilience during COVID-19 pandemic. WHO[İnternet]. 2020 [15 Ekim 2020 tarihinde erişildi] Erişim adresi: <http://www.euro.who.int/en/media-centre/sections/statements/2020/statementphysical-and-mental-health-key-to-resilience-during-covid-19-pandemic>
- 16) Rosen CS, Glassman LH, Morland LA. Telepsychotherapy during a pandemic: A traumatic stress perspective. *J Psychother Integr.* 2020; 30(2): 174.

- 17) Rolnick A. Introduction to the General Consideration Section: Principles of Internet-based Treatment. In: Weinberg H. ve Rolnick A, editor. Theory and Practice of Online Therapy 1st edition. Taylor & Francis; 2020. p.13-22.
- 18) Saeed SA, Anand V. Use of telepsychiatry in psychodynamic psychiatry. *Psychodyn Psychiatry*, 2015; 43(4): 569-83.
- 19) Andersson G. Internet interventions: Past, present and future. *Internet Interv*. 2018; 12: 181-188.
- 20) Moshe I, Terhorst Y, Cuijpers P, Cristea I, Pulkki-Råback L, Sander L. Three decades of Internet- and computer-based interventions for the treatment of depression: Protocol for a systematic review and meta-analysis. *JMIR Res Protoc*. 2020; 9(3).
- 21) Mora L, Nevid J, Chaplin W. Psychologist treatment recommendations for Internet based therapeutic interventions. *Comput Hum Behav*. 2008; 24: 3052-3062.
- 22) Perle JG, Langsam LC, Randel, A, et al. Attitudes toward psychological telehealth: Current and future clinical psychologists' opinions of internet-based interventions. *J Clin Psychol*. 2013; 69: 100-111.
- 23) Chakrabarti S. Usefulness of telepsychiatry: A critical evaluation of videoconferencing-based approaches. *World J Psychiatry*. 2015; 5(3): 286-304.
- 24) Carlbring P, Andersson G, Cuijpers P, Riper H, Hedman-Lagerlöf E. Internet-based vs. face-to-face cognitive behavior therapy for psychiatric and somatic disorders: An updated systematic review and meta-analysis. *Cogn Behav Ther*. 2018; 47: 1-18.
- 25) Egede LE, Acierno R, Knapp RG, et al. Psychotherapy for depression in older veterans via telemedicine: A randomized open-label, non-inferiority trial. *Lancet Psychiatry*. 2015; 2(8): 693-701.
- 26) Zerwas SC, Watson HJ, Hofmeier, et al. CBT4BN: A randomized controlled trial of online chat and face-to-face group therapy for Bulimia Nervosa. *Psychother Psychosom*. 2016; 86(1): 47-53.
- 27) Catarino A, Bateup S, Tablan V, et al. Demographic and clinical predictors of response to internet-enabled cognitive-behavioural therapy for depression and anxiety. *BJPsych Open*. 2018;4(5): 411-418.
- 28) Poletti B, Tagini S, Brugnera A, et al. Telepsychotherapy: a leaflet for psychotherapists in the age of COVID-19. A review of the evidence. *Couns Psychol Q*. 2020;1-16.
- 29) Egede LE, Acierno R, Knapp RG, Walker RJ, Payne EH, Frueh BC. Psychotherapy for depression in older veterans via telemedicine: Effect on quality of life, satisfaction, treatment credibility, and service delivery perception. *J Clin Psychiatry*. 2016; 77(12): 1704-1711.
- 30) Etzelmüller A, Radkovsky A, Hannig W, Berking M, Ebert DD. Patient's experience with blended video- and internet based cognitive behavioural therapy service in routine care. *Internet Interv*. 2018; 12: 165-175.
- 31) Vis C, Mol M, Kleiboer A, et al. Improving implementation of eMental health for mood disorders in routine practice: systematic review of barriers and facilitating factors. *JMIR Ment. Health*. 2018; 5(1).
- 32) Tuerk PW, Keller SM, Acierno R. 2019. Treatment for anxiety and depression via clinical videoconferencing: evidence base and barriers to expanded access in practice. *Focus (Am. Psychiatry Publ)*. 2019; 16(4): 363-369.

- 33) Berger T. The therapeutic alliance in internet interventions: a narrative review and suggestions for future research. *Psychother Res.* 2017; 27(5): 511-524.
- 34) Weinberg H, Rolnick A. Introduction. Weinberg H. ve Rolnick A, editor. *Theory and Practice of Online Therapy* 1st edition. Taylor & Francis; 2020. p. 1-11.
- 35) Bal U, Yılmaz E, Tamam L, Çakmak S. Telepsikiyatri: Şimdi ve burada. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry.* 2015; 7(2): 136-148.
- 36) Craig PE. Sanctuary and presence: An existential view of the therapist's contribution. *Humanist Psychol.* 1986; 14(1): 22-28.
- 37) Geller SM, Greenberg LS. *Therapeutic Presence: A Mindful Approach to Effective Therapy.* APA publications; 2012.
- 38) Grossmark R. The edge of chaos: Enactment, disruption, and emergence in group psychotherapy. *Psychoanal Dialogues.* 2007; 17(4): 479-499.
- 39) Dent N. A Reflexive Account In: Weinberg H, Rolnick A, editor. *Theory and Practice of Online Therapy* 1st edition. Taylor & Francis; 2020. p. 244-257.
- 40) Russell G.I. *Screen Relations: The limits of computer- mediated psychoanalysis and psychotherapy.* London: Karnac; 2015.
- 41) Litowitz BE. Psychoanalysis and the Internet: Postscript. *Psychoanal Inq.* 2012; 32: 506-512.
- 42) Watts S, Marchand A, Bouchard S, et al. Telepsychotherapy for generalized anxiety disorder: Impact on the working alliance. *J Psychother Integr.* 2020; 30(2): 208.
- 43) Apolinário-Hagen J, Vehreschild V, Alkoudmani RM. Current views and perspectives on E-mental health: An exploratory survey study for understanding public attitudes toward internet-based psychotherapy in Germany. *JMIR Mental Health.* 2017; 4(1).
- 44) Gordon RM, Wang X, Tune J. Comparing psychodynamic teaching, supervision, and psychotherapy over videoconferencing technology with Chinese students. *Psychodyn Psychiatry.* 2015; 43(4): 585-599.
- 45) Yorulmaz O, Derin S, Göcek Yorulmaz E, Gültekin G, Baş S. Çevrimiçi Psikolojik Müdahale ve Uygulamalar İçin Telepsikoloji Kılavuzu [Elektronik Kaynak] [3 Ekim 2020 tarihinde erişildi] Erişim adresi: <https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/telepsikoloji-kilavuzu-x150.pdf>
- 46) Inchausti F, MacBeth A, Hasson-Ohayon I, Dimaggio G. Telepsychotherapy in the age of COVID-19: A commentary. *J Psychother Integr.* 2020; 30(2)
- 47) Triest J. Dehşet Virüsü. *Gazete Duvar* [İnternet]. 2020[3 Ekim 2020 tarihinde erişildi] Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2020/05/06/dehset-virusu>
- 48) Shore JH, Schneck CD, Mishkind MC. Telepsychiatry and the Coronavirus Disease 2019 Pandemic—Current and Future Outcomes of the Rapid Virtualization of Psychiatric Care. *JAMA Psychiatry.* 2020; 77(12): 1211-1212.
- 49) Shore JH, Yellowlees P, Caudill R, et al. Best Practices in Videoconferencing-Based Telemental Health April 2018. *Telemed J E Health.* 2018; 24(11):827-832.
- 50) Saliba V, Legido-Quigley H, Hallik R, Aaviksoo A, Car J, McKee M. Telemedicine across borders: A systematic review of factors that hinder or support implementation. *Int J Med Inform.* 2012; 81: 793-809.

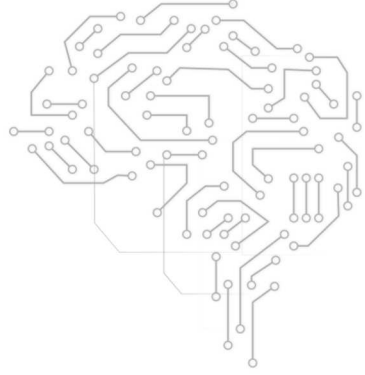
- 51) Wright JH, Caudill R. Remote treatment delivery in response to the COVID-19 pandemic. *Psychother Psychosom.* 2020; 89(3).
- 52) Oral ET, İrgil S, Karaosmanoğlu A, Sakarya D, Yeşilbursa D. TPD Telepsikiyatri Hizmetleri Görev Grubu Raporu. Türkiye Psikiyatri Derneği [İnternet]. 2015 [3 Ekim 2020 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://psikiyatri.org.tr/uploadFiles/462015115740-TelePsikiyatri-GG-Raporu0001.pdf>
- 53) Karas H. İyi Telepsikiyatri Uygulamaları İçin Öneriler. Türkiye Psikiyatri Derneği [İnternet]. 2020 [3 Ekim 2020 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.psikiyatri.org.tr/2151/iyi-telepsikiyatri-uygulamaları-icin-oneriler>
- 54) Weinberg H, Rolnick A. Practical Considerations for Online Individual Therapy In: Weinberg H, Rolnick A, editor. *Theory and Practice of Online Therapy* 1st edition. Taylor & Francis; 2020. p. 96-101.
- 55) Ogden P, Goldstein B. Sensorimotor Psychotherapy from a Distance Engaging the Body, Creating Presence, and Building Relationship in Videoconferencing In: Weinberg H, Rolnick A, editor. *Theory and Practice of Online Therapy* 1st edition. Taylor & Francis; 2020. p. 47-66
- 56) Safran JD. *Psikanaliz ve Psikanalitik Terapiler* (Çev. Gonca Akkaya). İstanbul: Okuyan Us; 2014.
- 57) Akhtar S. *Dinamik Psikoterapide Dönüm Noktaları*, Edited By Ayhan Eğrilmez (Çev. Gürdal C, Alkan M). İzmir; Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Yayınları, 2011.
- 58) Simpson SG, Reid CL. Therapeutic alliance in videoconferencing psychotherapy: a review. *Aust J Rural Health.* 2014; 22: 280-299.
- 59) Manning TR, Goetz ET, Street RL. Signal delay effects on rapport in telepsychiatry. *Cyber Psychol Behav.* 2000; 3:119-127.
- 60) Pennington M, Patton R, Katafiasz H. Cybersupervision in Psychotherapy In: Weinberg H, Rolnick A, editor. *Theory and Practice of Online Therapy* 1st edition. Taylor & Francis; 2020. p. 47-66
- 61) Bacigalupe G. Supervision 2.0: E-supervision a decade later. *Family Therapy Magazine*; 2010. January–February. p. 38-41.
- 62) Panos P, Panos A, Cox S, Roby J, Matheson K. Ethical issues concerning the use of videoconferencing to supervise international social work field practicum students. *J Soc Work Educ.* 2002; 38(3): 421-437.
- 63) Chapman R, Baker S, Nassar-McMillan S, Gerler E. (2011). Cybersupervision: Further examination of synchronous and asynchronous modalities in counseling. *Couns Educ Superv.* 2011; 50(5): 298-313.
- 64) Stebnicki M, Glover N. E-Supervision as a complementary approach to traditional face-to-face clinical supervision in rehabilitation counseling: Problems and solutions. *Rehabil Educ.* 2001; 15(3): 283-293.
- 65) Bernard JM, Goodyear RG. *Fundamentals of Clinical Supervision*, 5th edition. Upper Saddle River, NJ: Pearson; 2014.
- 66) Jordan K, Fisher U. History and future trends. In K. Jordan (Ed.) *Couple, Marriage, and Family Therapy Supervision*. New York: Springer Publishing Company; 2016.

- 67) Boyle R, McDowell-Burns M. Modalities of marriage and family therapy supervision. In K. Jordan (Ed.) *Couple, Marriage, and Family Therapy Supervision*. New York: Springer Publishing Company; 2016.
- 68) Rousmaniere T. Using technology to enhance clinical supervision and training. In E. Watkins & D. Milne (Ed). *The Wiley International Handbook of Clinical Supervision*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell; 2014.
- 69) Vaccaro N, Lambie GW. Computer-based counselor-in-training supervision: Ethical and practical implications for counselor educators and supervisors. *Couns Educ Superv*. 2007; 47(1): 46-58.
- 70) Bender S, Dykeman C. Supervisees 'perceptions of effective supervision: A comparison of fully synchronous cybersupervision to traditional methods. *J Technol in Hum Serv*. 2016; 34(4): 326-337.
- 71) Mallen MJ, Vogel DL, Rochlen AB. The practical aspects of online counseling: Ethics, training, technology, and competency. *Couns Psychol*. 2005; 33(6):776-818.
- 72) Anthony K, Goss S. *Guidelines for Online Counselling and Psychotherapy including Guidelines for Online Supervision*, 3rd edition. Lutterworth: BACP; 2009.
- 73) Nagel DM, Anthony K. Using chat and instant messaging (im) to enrich counselor training and supervision. In S. Gross (Ed.), *Technology in Mental Health: Applications in Practice, Supervision and Training*. Springfield, IL: Charles C. Thomas; 2016.
- 74) Rousmaniere T, Abbass A, Frederickson J, Henning I, Taubner S. Videoconference for psychotherapy training and supervision: Two case examples. *Am J Psychothe*. 2014; 68(2): 231-250.
- 75) Abbass A, Arthey S, Elliott J, et al. Web-conference supervision for advanced psychotherapy training: A practical guide. *Psychotherapy*. 2011; 48: 109-118.
- 76) Jencius M, Sager DE. The practice of marriage and family counseling in cyberspace. *Fam J*. 2001; 9: 295-301.
- 77) Rees CS, Krabbe M, Monaghan BJ. Education in cognitive-behavioural therapy for mental health professionals. *J Telemed Telecare*. 2009; 15: 59-63.
- 78) Chong J, Moreno F. Feasibility and acceptability of clinic-based telepsychiatry for low-income Hispanic primary care patients. *Telemed J E Health*. 2012; 18: 297-304.
- 79) Johnson GR. Toward uniform competency standards in telepsychology: A proposed framework for Canadian psychologists. *Can Psychol/Psychol Can*. 2014; 55(4): 291-302.
- 80) Midkiff DM, Wyatt WJ. Ethical issues in the provision of online mental health services (etherapy). *J Technol In Hum Serv*. 2008; 26(2/4): 310-332.
- 81) Harris B, Birnbaum R. Ethical and legal implications on the use of technology in counseling. *Clin Soc Work J*. 2015; 43(2): 133-141.
- 82) Stokes A. Supervision in private practice. In S. Gross (Ed.) *Technology in Mental Health: Applications in Practice, Supervision and Training* (Ch. 33). Springfield, IL: Charles C. Thomas; 2016.
- 83) Donovan CL, Poole C, Boyes N, Redgate J, March S. Australian mental health worker attitudes towards cCBT: What is the role of knowledge? Are there differences? Can we change them? *Internet Interv*. 2015; 2(4): 372-381.

- 84) Hennemann S, Beutel ME, Zwerenz R. Ready for EHealth? Health professionals 'acceptance and adoption of ehealth interventions in inpatient routine care. *J Health Commun.* 2017; 22: 274-284.
- 85) Liu L, Miguel Cruz A, Rios Rincon A, Buttar V, Ranson Q, Goertzen D. What factors determine therapists 'acceptance of new Technologies for rehabilitation—A study using the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT). *Disabil Rehabil.* 2015; 37(5): 447-455.
- 86) Glossoff HL, Renfro-Michel E, Nagarajan S. Ethical issues related to the use of technology in clinical supervision. In T. Rousmaniere, & E. Renfro-Michel (Eds), *Using Technology to Enhance Counselor Supervision: A Practical Handbook.* Alexandria, VA: American Counseling Association Press; 2016.
- 87) Rousmaniere T, Kuhn N. Internet security of clinical supervisors. In T. Rousmaniere, & E. Renfro (Eds.), *Using Technology to Enhance Counselor Supervision: A Practical Handbook.* Alexandria, VA: American Counseling Association Press; 2016.
- 88) Wilczenski F, Coomey S. Cyber-communication: Finding its place in school counseling practice, education, and professional development. *Prof. Sch. Couns.* 2006; 9(4): 327-331.
- 89) Haberstroh S, Duffey T. Establishing and maintaining relationships in online supervision. In T. Rousmaniere, & E. Renfro-Michel (Eds), *Using Technology to Enhance Counselor Supervision: A Practical Handbook.* Alexandria, VA: American Counseling Association Press; 2015.

ÇEVİRİM İÇİ PSİKANALİTİK PSİKOTERAPİ

Murat Yalçın

1. Giriş

Teknolojik ilerlemeler, sosyal ağların yaygınlaşan kullanımı gibi gelişmeler dünyayı giderek değiştiriyor. Bu değişimin yansımalarını diğer alanlarda olduğu gibi psikanalitik psikoterapi uygulamalarında ve hastalarımızla olan ilişkilerimizde de kaçınılmaz olarak görmekteyiz. Teknolojik gelişmeler, bedenlerimize ve/veya fiziksel varlığımıza âdeta uzantılar ekleyerek sınırlarımızı her geçen gün daha da genişletiyor. Örneğin, uzun yıllardır hastalarımızla ilk temaslarımız da çoğunlukla telefon ya da e-mail üzerinden gerçekleşiyor. Nihayetinde kaçınılmaz olarak günümüzde giderek daha fazla sayıda psikoterapist hastalarıyla çevrim içi mecralar yoluyla psikoterapi süreçlerine başlıyor ya da zorunlu durumlarda sürecin kesintiye uğramaması için bu yolları kullanarak çalışmalarını sürdürüyor.

Uzaktan psikoterapinin (telefonla ya da video konferans yoluyla çevrim içi seanslar) psikanalitik yönelimle çalışan psikoterapistler için yeni bir kavram olduğu söylenemez. Psikanalistler, 1950'li yıllardan itibaren telefon üzerinden psikanalitik çalışmaları sürdürmekteydiler (1, 2). Son otuz yılda internet kullanımının yaygınlaşmasıyla çevrim içi yapılan görüşmelerin giderek telefonla yapılan görüşmelerin yerini aldığı söylenebilir. Telefona kıyasla internetin sunabildiği şey, bir video konferans görüşme fırsatıdır ve yüz yüze görüşmelerdeki birçok niteliği barındırmasıdır. Psikanaliz ve psikanalitik psikoterapiler Hindistan, Rusya ve Çin gibi ülkelerde giderek daha fazla yaygınlaşmakta ve talep görmekte, buna karşın söz konusu ülkelerde görece az sayıda psikoterapist bulunmaktadır. Bu durum, çevrim içi psikanaliz ve psikanalitik psikoterapilerin Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) toplantılarındaki en güncel ve odak noktasında olan konular arasında yer almasına da neden olmuştur.

çevrim içi çalışmaya geçmeyi ya da çevrim içi çalışma devam ederken çerçeveyi dair bazı unsurlarda değişiklik yapmayı planlayan bir terapist, bu arzunun ne ölçüde hastanın ve ne ölçüde kendisinin çıkarına hizmet ettiği sorusunu da mutlaka gözden geçirmelidir. Bunun yanı sıra internet kültürünün mesleki sınırları bulandırabilmesi; örneğin, terapist ile hastanın kendilerini terapi ilişkisinin dışında doğrudan kendilerini veya onlarla ilişkili birilerini kapsayan başka bir ilişki içinde bulabilmeleri gibi olumsuz sonuçları da beraberinde getirebilir. Çalışmayı sürdürülebilmek adına böylesi sonuçları görmezden gelmek ya da “yeni düzenin olağan sonuçları” gibi değerlendirmek etik ihlallere de kapı açacaktır.

Yüz yüze terapinin aksine, çevrim içi psikoterapide çerçeveyi korumanın sadece terapistin sorumluluğunda olmadığı da her zaman akılda tutulmalı ve bu ortak yükümlülüğü taşıdığı hastaya da hatırlatılmalıdır. Örneğin eğer doğrudan çevrim içi başlayan bir psikoterapi süreci söz konusuysa ve öncesinde hastayla yüz yüze değerlendirme yapılmamışsa terapistin hastanın kimliğini doğrulaması zorlaşır ve hastanın reşit olmaması gibi ihtimaller söz konusu olduğunda kimlik doğrulaması yapması da gerekebilir. Hastanın da terapistin böylesi taleplerini yerine getirmesi beklenir. Çevrim içi çalışmanın yüz yüze çalışmadan farklılıkları ve sürdürülebilmesi için gerekli koşullar, hastanın çalışmaya olan motivasyonunun azalması pahasına da olsa ilk görüşmelerde mutlaka ayrıntılı olarak hastayla paylaşılmalıdır.

Teknolojik gelişimin önümüzdeki yıllarda diğer alanlarda olduğu gibi psikanalitik çalışmalarda da birçok önemli değişime neden olacağı tartışma götürmez bir gerçektir. Etik ilkeler ise bu değişimlerin şekillenmesindeki en önemli rehberlerdendir. Etik zorluklar yaşadığını deneyimleyen bir psikoterapistin, vakit kaybetmeden tecrübeli meslektaşlardan danışmanlık veya süpervizyon alması hem hastasına hem de mesleğine karşı temel bir sorumluluğudur.

Kaynaklar

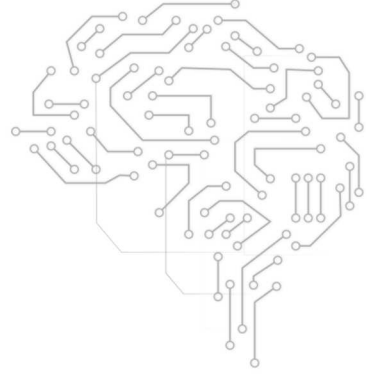
1. Brottman M. Whereof one cannot speak: Conducting psychoanalysis online. *Psychoanal Rev.* 2012; 99(1): 19–34. <https://doi.org/10.1521/prev.2012.99.1.19>
2. Saul LJ. A note on the telephone as a technical aid. *The Psychoanal Quarterly* 1951; 20(2): 287-290. <https://doi.org/10.1080/21674086.1951.11925845>
3. Békés V, & van Doorn KA (2020). Psychotherapists' attitudes toward online therapy during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Psychotherapy Integration* 2020; 30(2):238-247. <https://doi.org/10.1037/int0000214>
4. Markowitz JC, Milrod B, Heckman TG, Bergman M, Amsalem D, Zalman H, ... Neria Y (2021). Psychotherapy at a Distance. *Am J Psychiatr.* 2021; 178(3):240-246. <https://doi.org/10.1176/APPI.AJP.2020.20050557>

5. Roesler C. Tele-analysis: the use of media technology in psychotherapy and its impact on the therapeutic relationship. *J Anal Psychol.* 2017; 62(3): 372-394. <https://doi.org/10.1111/1468-5922.12317>
6. Bleger J. Analysis of the Psycho-Analytic Frame. *International Journal of Psychoanal.* 1967; 48: 511-519. Retrieved from <https://pep-web.org/browse/document/IJP.048.0511A>
7. Juhos C, Mészáros J. Psychoanalytic psychotherapy and its supervision via videoconference: experience, questions and dilemmas*. *American Journal of Psychoanal* 2019; 79(4):555-576. <https://doi.org/10.1057/S11231-019-09220-3>
8. Winnicott DW. *Human Nature.* 1988, London: Free Association Books Retrieved from <https://pep-web.org/search/document/BJP.005.0263A>
9. Civitaresse G. *The Analyst's Internal Setting and Its Discontents In The Violence of Emotions: Bion and Post-Bionian Psychoanalysis.* New York: Routledge 2013.
10. Bion WR. Container and contained. *Group Relations Reader*, 1985;2(8):127-133. Retrieved from [http://cpor.org/otc/Bion\(1985\)ContainerAndContained.pdf](http://cpor.org/otc/Bion(1985)ContainerAndContained.pdf)
11. Chodorow NJ. Analytic Listening and the Five Senses: Introduction. *J Am Psychoanal Assoc.* 2012; 60(4): 747-758. <https://doi.org/10.1177/0003065112455361>
12. Bayles M. Is Physical Proximity Essential to the Psychoanalytic Process? An Exploration Through the Lens of Skype? *Psychoanal Dialog* 2012;22(5):569-585. <https://doi.org/10.1080/10481885.2012.717043>
13. Athanasios A. *Telepsikanaliz ve Kurulum.* In *Psikanaliz Yazıları* 43. Bağlam Yayıncılık 2022.
14. IPA. *Recommendations for Psychoanalysts Regarding the Use of Videoconferencing in their Practice* 2020. Retrieved from https://www.ipa.world/IPA/en/News/corona_remote_sessions.aspx
15. Gabbard GO. Cyberpassion: Erotic transference on the internet. *Psychoanal Quar.* 2001; 70:719-737. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/j.2167-4086.2001.tb00618.x>
16. Lemma A. *The Digital Age on the Couch: Psychoanalytic Practice and New Media.* In *The Digital Age on the Couch.* London: Routledge 2017. <https://doi.org/10.4324/9781315212524>
17. Svenson K. Teleanalytic Therapy in the Era of Covid-19: Dissociation in the Countertransference. *J Am Psychoanal Assoc* 2020; 68(3): 447-454. <https://doi.org/10.1177/0003065120938772>
18. Maroda KJ. Ethical considerations of the home office. *Psychoanal Psychol* 2007; 24(1):173-179. <https://doi.org/10.1037/0736-9735.24.1.173>
19. Ferber SG, Weller A. The Inanimate Third: Going Beyond Psychodynamic Approaches for Remote Psychotherapy during the COVID-19 Pandemic. *Brit J Psychother*, 2022; 38(2):316-337. <https://doi.org/10.1111/BJP.12720>
20. Sayers J. Online Psychotherapy: Transference and Countertransference Issues. *Brit J Psychother* 2021; 37(2):223-233. <https://doi.org/10.1111/BJP.12624>
21. İstanbul Psikanaliz Derneği Uzaktan (Çevrimiçi) Analiz Çalışma Grubu 2020, *Uzaktan Analiz Kılavuzu.*
22. Sklidi O. İnternet Kullanımının Klinik Uygulamamızda Yol Açtığı Etik ve Mesleki Sorunlar. *Psikanaliz Defterleri* 2, 2020;149-162.

Bölüm 3

ÇEVİRİM İÇİ BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI PSİKOTERAPİLER (BDT) VE ÜÇÜNCÜ DALGA BDT YAKLAŞIMLARI

Arzu Erkan

1. Giriş

Tüm dünyada internet kullanıcı sayısı ve internete erişim olanakları önemli ölçüde artmakta, internet aracılığıyla gerçekleştirilen *çevrim içi* (online) sağlık hizmetleri gitgide yaygınlık kazanmaktadır. Çevrim içi muayene, tedavi ve psikoterapiler, teknolojik gelişmelerle birlikte kaçınılmaz olarak dönüşmektedir. İnternet üzerinden sunulan psikolojik müdahaleler, doksanlı yıllarda ortaya çıkmalarından bu yana pek çok yönde farklılaşmıştır. Günümüzde ruh sağlığı alanında standart yöntemlere ek ve/veya alternatif olarak internet temelli uygulama ve programlar, mobil telefon uygulamaları, oyunlar, sanal gerçeklik, yapay zekâ temelli değerlendirme ve müdahale programları gibi teknolojik yöntemlerin klinik uygulamalarda kullanımı yanı sıra bilimsel araştırmalar, uzmanlık eğitimleri ve toplumu bilgilendirme amaçlı da kullanıldığını görmekteyiz.

Uzun bir geçmişe ve yerleşik bir geleneğe sahip olmayan bilgisayarların; mobil cihazların ve internetin “yeni”liği, her bir klinisyenin alışlageldik uygulamalarına öznel koşulları ve uygulama alanlarına özgü otantik katkılar eklemesiyle, psikoterapi uygulamalarının da zenginleşmesine hayli alan açmıştır. Biçim, yöntem ve teknolojik çözümlerin zenginliği, klinik hizmetlerin kullanılabilirliğini ve maliyet-etkinliğini artırmak ile birlikte çok sayıda terimin türemesine ve kavramsal zorluklara neden olmuştur. Alanda uzman yirmi üç yazar tarafından yayımlanan bir değerlendirmede, bu terminolojik zorlukların, bilimsel araştırmalar, uygulanan tedaviler, internet üzerinden yapılan müdahaleler hakkında öğrencilerin eğitimi ve toplumun bilgilendirmesi konularında önemli sonuçları olabileceği vurgulanmıştır (1). Alan yazında en yaygın kullanılan terimlerin “İnternet üzerinden terapi”, “web-temelli

Kaynaklar

1. Smoktunowicz E, Barak A, Andersson G, Banos RM, Berger T, Botella C, et al. Consensus statement on the problem of terminology in psychological interventions using the internet or digital components. *Internet Interv.* 2020 Sep;21.
2. Barak A, Klein B, Proudfoot JG. Defining Internet-Supported Therapeutic Interventions. *Ann Behav Med.* 2009 Aug 29;38(1).
3. Yellowlees P, Shore JH. Telepsychiatry and Health Technologies.
4. ÇAM MO, KAÇMAZ ED. Tele-Health Practice and Use in Psychiatry Nursing. *Turkiye Klin J Nurs Sci.* 2018;10(4):363-369.
5. Bennett-Levy J, Perry H. The Promise of Online Cognitive Behavioural Therapy Training for Rural and Remote Mental Health Professionals. *Australas Psychiatry.* 2009 Feb;17(1_suppl).
6. J. B. Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond. 2nd editio. New York, NY: The GuilfordPress; 2011.
7. Beck AT, Haigh EAP. Advances in Cognitive Theory and Therapy: The Generic Cognitive Model. *Annu Rev Clin Psychol.* 2014 Mar 28;10(1).
8. Hope DA, Burns JA, Hayes SA, Herbert JD, Warner MD. Automatic Thoughts and Cognitive Restructuring in Cognitive Behavioral Group Therapy for Social Anxiety Disorder. *Cognit Ther Res.* 2010 Feb 2;34(1).
9. Addis M MC. Overcoming Depression One Step at a Time: The New Behavioral Activation Approach to Getting Your Life Back. New York: New Harbinger Press; 2004.
10. Beck AT EG. Anxiety disorders and phobias: a cognitive perspective. New York: Basic Books; 1985.
11. Erkan A. Erişkinde Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapiler. Acar ŞS, editör. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu / Ruh Sağlığı Çalışanları, Alan Uzmanları, Öğrenciler ve Aileler İçin Kuramdan Uygulamaya içinde. Ankara: Nobel Kitabevi; 2020.
12. Hayes SC, Villatte M, Levin M, Hildebrandt M. Open, Aware, and Active: Contextual Approaches as an Emerging Trend in the Behavioral and Cognitive Therapies. *Annu Rev Clin Psychol.* 2011 Apr 27;7(1).
13. O'Connor M, Munnely A, Whelan R, McHugh L. The Efficacy and Acceptability of Third-Wave Behavioral and Cognitive eHealth Treatments: A Systematic Review and Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *Behav Ther [Internet].* 2018;49(3):459-475. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.beth.2017.07.007>
14. Andersson G. Internet interventions: Past, present and future. *Internet Interv [Internet].* 2018;12:181-188. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.invent.2018.03.008>
15. Andersson G, Calbring P LN. History and current status of İBDT: guided internetbased treatments in psychiatry. *Guided Internet-Based Treatments in Psychiatry.* Lindfors N, Andersson G E, editor. Cham: Springer International Publishing; 2016.
16. Hedman E, Ljótsson B, Rück C, Bergström J, Andersson G, Kaldo V, et al. Effectiveness of Internet-based cognitive behaviour therapy for panic disorder in routine psychiatric care. *Acta Psychiatr Scand.* 2013;128(6):457-467.

17. Olthuis J V., Watt MC, Bailey K, Hayden JA, Stewart SH. Therapist-supported Internet cognitive behavioural therapy for anxiety disorders in adults. *Cochrane Database Syst Rev.* 2015;2015(3).
18. Fortney JC, Pyne JM, Kimbrell TA, Hudson TJ, Robinson DE, Schneider R, et al. Telemedicine-based collaborative care for posttraumatic stress disorder: A randomized clinical trial. *JAMA Psychiatry.* 2015;72(1):58-67.
19. Chan S, Parish M, Yellowlees P. Telepsychiatry Today. *Curr Psychiatry Rep.* 2015 Nov 17;17(11).
20. Spijkerman MPJ, Pots WTM, Bohlmeijer ET. Effectiveness of online mindfulness-based interventions in improving mental health: A review and meta-analysis of randomised controlled trials. *Clin Psychol Rev.* 2016 Apr;45.
21. Coumoundouros C, von Essen L, Sanderman R, Woodford J. Implementation of e-mental health interventions for informal caregivers of adults with chronic diseases: a protocol for a mixed-methods systematic review with a qualitative comparative analysis. *BMJ Open.* 2020 Jun 21;10(6).
22. Kumar V, Sattar Y, Bseiso A, Khan S, Rutkofsky IH. The Effectiveness of Internet-Based Cognitive Behavioral Therapy in Treatment of Psychiatric Disorders. *Cureus.* 2017 Aug 29;
23. Chakrabarti S. Usefulness of telepsychiatry: A critical evaluation of videoconferencing-based approaches. *World J Psychiatry.* 2015;5(3):286.
24. Titov N, Dear B, Nielsens O, Staples L, Hadjistavropoulos H, Nugent M, et al. ICBT in routine care: A descriptive analysis of successful clinics in five countries. *Internet Interv.* 2018 Sep;13.
25. Çetintulum Huyut B. Anksiyete Bozukluklarının Tedavisinde İnternet Tabanlı Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamaları. *Yaşam Becerileri Psikol Derg.* 2019;3(6):251-263.
26. Tulbure BT, Månsson KN, Andersson G. Internet treatment for social anxiety disorder in Romania: study protocol for a randomized controlled trial. *Trials.* 2012 Dec 30;13(1).
27. Newby J, Robins L, Wilhelm K, Smith J, Fletcher T, Gillis I, et al. Web-based cognitive behavior therapy for depression in people with diabetes mellitus: A randomized controlled trial. *J Med Internet Res.* 2017;19(5).
28. Gawlytta R, Niemeyer H, Böttche M, Scherag A, Knaevelsrud C, Rosendahl J. Internet-based cognitive-behavioural writing therapy for reducing post-traumatic stress after intensive care for sepsis in patients and their spouses (REPAIR): study protocol for a randomised-controlled trial. *BMJ Open.* 2017 Feb 22;7(2).
29. Kelders SM, Bohlmeijer ET, Pots WTM, van Gemert-Pijnen JEW. Comparing human and automated support for depression: Fractional factorial randomized controlled trial. *Behav Res Ther [Internet].* 2015;72:72-80. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.brat.2015.06.014>
30. Musiat P, Tarrrier N. Collateral outcomes in e-mental health: A systematic review of the evidence for added benefits of computerized cognitive behavior therapy interventions for mental health. *Psychol Med.* 2014;44(15):3137-3150.
31. Romero-Sanchiz P, Nogueira-Arjona R, García-Ruiz A, Luciano J V., García Campayo J, Gili M, et al. Economic evaluation of a guided and unguided internet-based CBT intervention for major depression: Results from a multi-center, three-armed randomized controlled trial conducted in primary care. *PLoS One.* 2017 Feb 27;12(2).

32. Lenhard F, Ssegonja R, Andersson E, Feldman I, Rück C, Mataix-Cols D, et al. Cost-effectiveness of therapist-guided internet-delivered cognitive behaviour therapy for paediatric obsessive-compulsive disorder: results from a randomised controlled trial. *BMJ Open*. 2017 May;7(5).
33. Paxling B, Lundgren S, Norman A, Almlöv J, Carlbring P, Cuijpers P, et al. Therapist Behaviours in Internet-Delivered Cognitive Behaviour Therapy: Analyses of E-Mail Correspondence in the Treatment of Generalized Anxiety Disorder. *Behav Cogn Psychother*. 2013 May 1;41(3).
34. Hadjistavropoulos HD, Pugh NE, Hesser H, Andersson G. Predicting Response to Therapist-Assisted Internet-Delivered Cognitive Behavior Therapy for Depression or Anxiety Within an Open Dissemination Trial [Internet]. Vol. 47, *Behavior Therapy*. Elsevier B.V.; 2016. 155-165 p. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.beth.2015.10.006>
35. Aboujaoude E. Telemental health: why the revolution has not arrived. *World Psychiatry*. 2018;17(3):277-278.
36. Boeldt D, McMahon E, McFaul M, Greenleaf W. Using Virtual Reality Exposure Therapy to Enhance Treatment of Anxiety Disorders: Identifying Areas of Clinical Adoption and Potential Obstacles. *Front Psychiatry*. 2019 Oct 25;10.
37. Andersson G, Carlbring P, Rozental A. Response and Remission Rates in Internet-Based Cognitive Behavior Therapy: An Individual Patient Data Meta-Analysis. *Front Psychiatry*. 2019 Oct 25;10.
38. Berryhill MB, Culmer N, Williams N, Halli-Tierney A, Betancourt A, Roberts H, et al. Videoconferencing Psychotherapy and Depression: A Systematic Review. *Telemed e-Health*. 2019 Jun;25(6).
39. Berryhill MB, Halli-Tierney A, Culmer N, Williams N, Betancourt A, King M, et al. Videoconferencing psychological therapy and anxiety: A systematic review. *Fam Pract*. 2018;36(1):53-63.
40. Pompoli A, Furukawa TA, Efthimiou O, Imai H, Tajika A, Salanti G. Dismantling cognitive-behaviour therapy for panic disorder: a systematic review and component network meta-analysis. *Psychol Med*. 2018 Sep 25;48(12).
41. Clark DM, Salkovskis PM, Hackmann A, Wells A, Ludgate J, Gelder M. Brief cognitive therapy for panic disorder: A randomized controlled trial. *J Consult Clin Psychol*. 1999;67(4).
42. Reddy YCj, Sudhir P, Manjula M, Arumugham S, Narayanaswamy J. Clinical Practice Guidelines for Cognitive-Behavioral Therapies in Anxiety Disorders and Obsessive-Compulsive and Related Disorders. *Indian J Psychiatry*. 2020;62(8).
43. Behar E, DiMarco ID, Hekler EB, Mohlman J, Staples AM. Current theoretical models of generalized anxiety disorder (GAD): Conceptual review and treatment implications. *J Anxiety Disord*. 2009 Dec;23(8).
44. Li Q, Guan X, Wu P, Wang X, Zhou L, Tong Y, et al. Early Transmission Dynamics in Wuhan, China, of Novel Coronavirus-Infected Pneumonia. *N Engl J Med*. 2020;382(13):1199-1207.
45. Andrews G, Basu A, Cuijpers P, Craske MG, McEvoy P, English CL, et al. Computer therapy for the anxiety and depression disorders is effective, acceptable and practical health care: An updated meta-analysis. *J Anxiety Disord [Internet]*. 2018;55(January):70-78. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.janxdis.2018.01.001>

46. Oprüş D, Pinteá S, García-Palacios A, Botella C, Szamosközi Ş, David D. Virtual reality exposure therapy in anxiety disorders: A quantitative meta-analysis. *Depress Anxiety*. 2012;29(2):85-93.
47. Erkan A. Fobik Bozukluklar ve Bilişsel Davranışçı Terapi. Klinik Uygulamada Bilişsel Davranışçı Terapi içinde.1. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık; 2021.
48. Erkan A. Sosyal Fobi ve Bilişsel Davranışçı Terapi. Klinik Uygulamada Bilişsel Davranışçı Terapi içinde. 1. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık; 2021.
49. Boettcher J, Carlbring P, Renneberg B, Berger T. Internet-Based Interventions for Social Anxiety Disorder - an Overview. *Verhaltenstherapie*. 2013;23(3).
50. Carlbring P, Andersson G, Cuijpers P, Riper H, Hedman-Lagerlöf E. Internet-based vs. face-to-face cognitive behavior therapy for psychiatric and somatic disorders: an updated systematic review and meta-analysis. *Cogn Behav Ther*. 2018 Jan 2;47(1).
51. Kampmann IL, Emmelkamp PMG, Morina N. Meta-analysis of technology-assisted interventions for social anxiety disorder. *J Anxiety Disord*. 2016 Aug;42.
52. Acierno R, Gros DF, Ruggiero KJ, Hernandez-Tejada BMA, Knapp RG, Lejuez CW, et al. Behavioral Activation and Therapeutic Exposure for Posttraumatic Stress Disorder: a Noninferiority Trial of Treatment Delivered in Person Versus Home-based Telehealth. *Depress Anxiety*. 2016;33(5):415-423.
53. Morland LA, Mackintosh MA, Greene CJ, Rosen CS, Chard KM, Resick P, et al. Cognitive processing therapy for posttraumatic stress disorder delivered to rural veterans via telemental health: A randomized noninferiority clinical trial. *J Clin Psychiatry*. 2014;75(5):470-476.
54. Yuen EK, Gros DF, Price M, Zeigler S, Tuerk PW, Foa EB, et al. Randomized Controlled Trial of Home-Based Telehealth Versus In-Person Prolonged Exposure for Combat-Related PTSD in Veterans: Preliminary Results. *J Clin Psychol*. 2015 Jun;71(6).
55. Boykin DM, Keegan F, Thompson KE, Voelkel E, Lindsay JA, Fletcher TL. Video to Home Delivery of Evidence-Based Psychotherapy to Veterans With Posttraumatic Stress Disorder. *Front Psychiatry*. 2019 Dec 6;10.
56. Davydow DS, Gifford JM, Desai S V., Needham DM, Bienvenu OJ. Posttraumatic stress disorder in general intensive care unit survivors: a systematic review. *Gen Hosp Psychiatry*. 2008 Sep;30(5).
57. Ferreri F, Bourla A, Peretti CS, Segawa T, Jaafari N, Mouchabac S. How new technologies can improve prediction, assessment, and intervention in obsessive-compulsive disorder (e-ocd): Review. *JMIR Ment Heal*. 2019;6(12):1-15.
58. Andersson E, Ljótsson B, Hedman E, Kaldö V, Paxling B, Andersson G, et al. Internet-based cognitive behavior therapy for obsessive compulsive disorder: A pilot study. *BMC Psychiatry*. 2011 Dec 3;11(1).
59. Waller G, Pugh M, Mulkens S, Moore E, Mountford VA, Carter J, et al. Cognitive-behavioral therapy in the time of coronavirus: Clinician tips for working with eating disorders via telehealth when face-to-face meetings are not possible. *Int J Eat Disord*. 2020;53(7):1132-1141.
60. Abrahamsson N, Ahlund L, Ahrin E, Alfnsson S. Video-based CBT-E improves eating patterns in obese patients with eating disorder: A single case multiple baseline study. *J Behav Ther Exp Psychiatry*. 2018 Dec;61.

61. Sproch LE, Anderson KP. Clinician-Delivered Teletherapy for Eating Disorders. *Psychiatr Clin North Am.* 2019;42(2):243-252.
62. Ertelt TW, Crosby RD, Marino JM, Mitchell JE, Lancaster K, Crow SJ. Therapeutic factors affecting the cognitive behavioral treatment of bulimia nervosa via telemedicine versus face-to-face delivery. *Int J Eat Disord.* 2011;44(8):687-691.
63. Gottlieb JD, Gidugu V, Maru M, Tepper MC, Davis MJ, Greenwold J, et al. Randomized controlled trial of an internet cognitive behavioral skills-based program for auditory hallucinations in persons with psychosis. *Psychiatr Rehabil J.* 2017 Sep;40(3).
64. Ozkan B, Erdem E, Ozsoy SD, Zararsiz G. Effect of psychoeducation and telepsychiatric follow up given to the caregiver of the schizophrenic patient on family burden, depression and expression of emotion. *Pakistan J Med Sci.* 2013;29(5).
65. Johansson M, Sinadinovic K, Hammarberg A, Sundström C, Hermansson U, Andreasson S, et al. Web-Based Self-Help for Problematic Alcohol Use: a Large Naturalistic Study. *Int J Behav Med.* 2017 Oct 29;24(5).
66. Siegel EY, Haller M, Cui R, Trim RS, Tate SR, Norman SB. Examining changes in negative mood regulation expectancies, posttraumatic stress disorder, depression, and substance use following integrated cognitive-behavioral therapy. *Subst Abus.* 2017;38(4):468-772.
67. Tossman HP, Jonas B, Tensil MD, Lang P, Strüber E. A controlled trial of an internet-based intervention program for cannabis users. *Cyberpsychology, Behav Soc Netw.* 2011;14(11):673-679.
68. Hurzeler T, Giannopoulos V, Uribe G, Louie E, Haber P, Morley KC. Psychosocial Interventions for Reducing Suicidal Behaviour and Alcohol Consumption in Patients With Alcohol Problems: A Systematic Review of Randomized Controlled Trials. *Alcohol Alcohol.* 2021 Jan 4;56(1).
69. Shore JH. Telepsychiatry: Videoconferencing in the Delivery of Psychiatric Care. *Am J Psychiatry.* 2013 Mar;170(3).
70. Casey LM, Oei TPS, Raylu N, Horrigan K, Day J, Ireland M, et al. Internet-Based Delivery of Cognitive Behaviour Therapy Compared to Monitoring, Feedback and Support for Problem Gambling: A Randomised Controlled Trial. *J Gambl Stud.* 2017 Sep 25;33(3).
71. Van Der Maas M, Shi J, Elton-Marshall T, Hodgins DC, Sanchez S, Lobo DSS, et al. Internet-based interventions for problem gambling: Scoping review. *JMIR Ment Heal.* 2019;6(1).
72. Aboujaoude E, Gega L, Parish MB, Hilty DM. Editorial: Digital Interventions in Mental Health: Current Status and Future Directions. *Front Psychiatry.* 2020 Feb 27;11.
73. Salcedo S, Gold AK, Sheikh S, Marcus PH, Nierenberg AA, Deckersbach T, et al. Empirically supported psychosocial interventions for bipolar disorder: Current state of the research. *J Affect Disord [Internet].* 2016;201:203-214. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jad.2016.05.018>
74. Holländare F, Eriksson A, Lövgren L, Humble MB, Boersma K. Internet-based cognitive behavioral therapy for residual symptoms in bipolar disorder Type II: A single-subject design pilot study. *JMIR Res Protoc.* 2015;4(2):1-13.
75. Dozeman E, van Straten A, van Genugten CR, van Schaik DJF. Begeleide web-based interventie voor slaapproblemen (I-Sleep) bij patiënten met een depressie in de ambulante gespecialiseerde ggz: Een pilotstudie = Guided web-based intervention for sleeping problems (I-Sleep) in depressed patients within outpatient spe. *Tijdschr Psychiatr [Internet].* 2019;61(10):683-691. Available from: e.dozeman@ggzingeest.nl

76. Erkan A. Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğuna Sahip Erişkinlerin Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamaları. Klinik Uygulamada Bilişsel Davranışçı Terapi-II içinde, 1. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık;
77. Weibel S, Menard O, Ionita A, Boumendjel M, Cabelguen C, Kraemer C, et al. Practical considerations for the evaluation and management of Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) in adults. *Encephale*. 2020 Feb;46(1).
78. Nimmo-Smith V, Merwood A, Hank D, Brandling J, Greenwood R, Skinner L, et al. Non-pharmacological interventions for adult ADHD: a systematic review. *Psychol Med*. 2020 Mar 10;50(4).
79. Erkan A. Erişkinde Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) Tedavisinde Şema Terapi Yaklaşımları. Acar ŞS, editor. Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu– Ruh Sağlığı Çalışanları, Alan Uzmanları, Öğrenciler ve Aileler İçin Kuramdan Uygulamaya içinde 1. Basım. Ankara: Akademik Yayıncılık; 2019.
80. Pettersson R, Söderström S, Edlund-Söderström K, Nilsson KW. Internet-Based Cognitive Behavioral Therapy for Adults With ADHD in Outpatient Psychiatric Care: A Randomized Trial. *J Atten Disord*. 2017;21(6):508-521.
81. Erkan A, Kılıç Ö, Semerci B. Sociodemographic and Clinical Factors Affecting Treatment Adherence in Adults with Attention Deficit and Hyperactivity Disorder. *Psychiatry Clin Psychopharmacol*. 2022;32(2):107-117.
82. Xie Y, Dixon JF, Yee OM, Zhang J, Chen YA, Deangelo S, et al. A study on the effectiveness of videoconferencing on teaching parent training skills to parents of children with ADHD. *Telemed e-Health*. 2013;19(3):192-199.
83. Tse YJ, McCarty CA, Stoep A Vander, Myers KM. Teletherapy Delivery of Caregiver Behavior Training for Children with Attention-Deficit Hyperactivity Disorder. *Telemed e-Health*. 2015;21(6):451-458.
84. Shah R, Chakrabarti S, Sharma A, Grover S, Sachdeva D, Avasthi A. Participating from homes and offices: Proof-of-concept study of multi-point videoconferencing to deliver group parent training intervention for attention-deficit/ hyperactivity disorder. *Asian J Psychiatr*. 2019 Mar;41.
85. Biederman J, Petty CR, Woodworth KY, Lomedico A, Hyder LL, Faraone S V. Adult outcome of attention-deficit/hyperactivity disorder: A controlled 16-year follow-up study. *J Clin Psychiatry*. 2012;73(7):941-950.
86. van Dijk SDM, Bouman R, Folmer EH, den Held RC, Warringa JE, Marijnissen RM, et al. (Vi)-rushed Into Online Group Schema Therapy Based Day-Treatment for Older Adults by the COVID-19 Outbreak in the Netherlands. *Am J Geriatr Psychiatry*. 2020;28(9):983-988.
87. Lau Y, Htun TP, Wong SN, Tam WSW, Klainin-Yobas P. Therapist-Supported Internet-Based Cognitive Behavior Therapy for Stress, Anxiety, and Depressive Symptoms Among Postpartum Women: A Systematic Review and Meta-Analysis. *J Med Internet Res*. 2017 Apr 28;19(4).
88. Sockol LE. A systematic review of the efficacy of cognitive behavioral therapy for treating and preventing perinatal depression. *J Affect Disord [Internet]*. 2015;177:7-21. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jad.2015.01.052>
89. Felder JN, Epel ES, Neuhaus J, Krystal AD, Prather AA. Efficacy of Digital Cognitive Behavioral Therapy for the Treatment of Insomnia Symptoms among Pregnant Women: A Randomized Clinical Trial. *JAMA Psychiatry*. 2020;77(5):484-492.

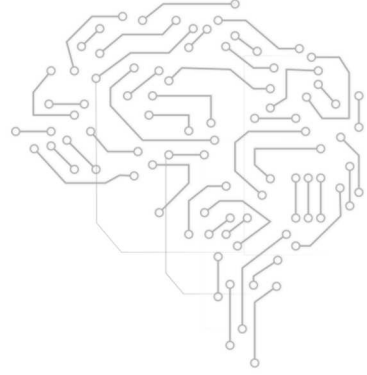
90. Tomfohr-Madsen LM, Clayborne ZM, Rouleau CR, Campbell TS. Sleeping for Two: An Open-Pilot Study of Cognitive Behavioral Therapy for Insomnia in Pregnancy. *Behav Sleep Med.* 2017;15(5):377-393.
91. Manber R, Bei B, Simpson N, Asamow L, Rangel E, Sit A, et al. Cognitive Behavioral Therapy for Prenatal Insomnia. *Obstet Gynecol.* 2019 May;133(5).
92. Zachariae R, Lyby MS, Ritterband LM, O'Toole MS. Efficacy of internet-delivered cognitive-behavioral therapy for insomnia - A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Sleep Med Rev [Internet].* 2016;30:1-10. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.smr.2015.10.004>
93. Horsch CHG, Lancee J, Griffioen-Both F, Spruit S, Fitrianie S, Neerinx MA, et al. Mobile phone-delivered cognitive behavioral therapy for insomnia: A randomized waitlist controlled trial. *J Med Internet Res.* 2017;19(4):1-21.
94. Cox G, Hetrick S. Psychosocial interventions for self-harm, suicidal ideation and suicide attempt in children and young people: What? How? Who? and Where? *Evid Based Ment Heal.* 2017 May;20(2).
95. Büscher R, Torok M, Terhorst Y, Sander L. Internet-Based Cognitive Behavioral Therapy to Reduce Suicidal Ideation: A Systematic Review and Meta-analysis. *JAMA Netw open.* 2020;3(4):e203933.
96. Karaş H, Küçükparlak İ, Erkan A, Oral T, Vahip S. Telepsikiyatri Uygulama Rehberi [Internet]. Available from: <https://tpdyayin.psikiyatri.org.tr/BookShopData/TPDTelepsikiyatriUygRehberi.pdf>
97. Dülse P, Bendig E, Küchler AM, Christensen H, Baumeister H. Digital interventions in adult mental healthcare settings: recent evidence and future directions. *Curr Opin Psychiatry.* 2020;33(4):422-431.
98. Humer E, Pieh C, Kuska M, Barke A, Doering BK, Gossmann K, et al. Provision of Psychotherapy during the COVID-19 Pandemic among Czech, German and Slovak Psychotherapists. *Int J Environ Res Public Health.* 2020 Jul 4;17(13).
99. Fisher S, Guralnik T, Fonagy P, Zilcha-Mano S. Let's face it: video conferencing psychotherapy requires the extensive use of ostensive cues. *Couns Psychol Q.* 2020 Jun 7;
100. Hoffmann M, Wensing M, Peters-Klimm F, Szecsenyi J, Hartmann M, Friederich HC, et al. Perspectives of psychotherapists and psychiatrists on mental health care integration within primary care via video consultations: Qualitative preimplementation study. *J Med Internet Res.* 2020;22(6).
101. Komariah M, Amirah S, Faisal EG, Prayogo SA, Maulana S, Platini H, et al. Efficacy of Internet-Based Cognitive Behavioral Therapy for Depression and Anxiety among Global Population during the COVID-19 Pandemic: A Systematic Review and Meta-Analysis of a Randomized Controlled Trial Study. *Healthc.* 2022;10(7).
102. Hoffmann F, Rodrigues R. EUROPEAN CENTRE EUROPÄISCHES ZENTRUM CENTRE EUROPÉEN Informal Carers: Who Takes Care of Them?*[Internet]. 2010. Available from: www.uke.de/extern/eurofamcare.
103. Ak M, Yavuz KF, Lapsekili N, Türkçapar MH. Evaluation of burden in a group of patients with chronic psychiatric disorders and their caregivers. *Dusunen Adam - J Psychiatry Neurol Sci.* 2012;25(4):330-337.

104. Pinquart M, Sörensen S. Differences between caregivers and noncaregivers in psychological health and physical health: A meta-analysis. *Psychol Aging*. 2003;18(2).
105. Loh AZ, Tan JS, Zhang MW, Ho RC. The Global Prevalence of Anxiety and Depressive Symptoms Among Caregivers of Stroke Survivors. *J Am Med Dir Assoc* [Internet]. 2017;18(2):111–6. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jamda.2016.08.014>
106. Geng H, Chuang D, Yang F, Yang Y, Liu W, Liu L, et al. Prevalence and determinants of depression in caregivers of cancer patients. *Medicine (Baltimore)*. 2018 Sep;97(39).
107. Sherifali D, Usman Ali M, Ploeg J, Markle-Reid M, Valaitis R, Bartholomew A, et al. Impact of internet-based interventions on caregiver mental health: Systematic review and meta-analysis. *J Med Internet Res*. 2018;20(7):1-12.
108. Choi NG, Hege MT, Marti CT, Marinucci ML, Sirrianni L, Bruce ML, Ph.D. MPH. Telehealth Problem-Solving Therapy for Depressed Low-Income Homebound Older Adults: Acceptance and Preliminary Efficacy. *Am J Geriatr Psychiatry*. 2012;22(3):263-271.
109. Bashshur RL, Shannon GW, Bashshur N, Yellowlees PM. The Empirical Evidence for Telemedicine Interventions in Mental Disorders. *Telemed e-Health*. 2016;22(2):87-113.
110. Rabinowitz T, Murphy KM, Amour JL, Ricci MA, Caputo MP, Newhouse PA. Benefits of a Telepsychiatry Consultation Service for Rural Nursing Home Residents. *Telemed e-Health*. 2010 Feb;16(1).
111. Hale TM, Cotten SR, Drentea P, Goldner M. Rural-Urban Differences in General and Health-Related Internet Use. *Am Behav Sci*. 2010 May 9;53(9).
112. TÜİK Kurumsal [Internet]. Available from: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679)
113. Rousmaniere T, Abbass A, Frederickson J, Henning I TS. Videoconference for Psychotherapy Training and Supervision: Two Case Examples. *Am J Psychother*. 68(2).
114. Rees CS, Krabbe M, Monaghan BJ. in cognitive-behavioural therapy Q Education for mental health professionals. 2009;59-63.
115. Hilty DM, Ferrer DC, Parish MB, Johnston B, Callahan EJ, Yellowlees PM. The Effectiveness of Telemental Health: A 2013 Review. *Telemed e-Health*. 2013 Jun;19(6).
116. Yellowlees P, Richard Chan S, Burke Parish M. The hybrid doctor-patient relationship in the age of technology-Telepsychiatry consultations and the use of virtual space. *Int Rev Psychiatry*. 2015;27(6):476-489.
117. Hubley S, Lynch SB, Schneck C, Thomas M, Shore J. Review of key telepsychiatry outcomes. *World J Psychiatry*. 2016;6(2):269.
118. Korkmaz B, Şen G. Psikoterapistlerin çevrim içi yürütülen psikoterapilere yönelik algılarına ilişkin bir tematik analiz çalışması. *Klin Psikol Derg*. 2018;2(3).
119. Wangberg SC, Gammon D, Spitznogle K. In the Eyes of the Beholder: Exploring Psychologists' Attitudes towards and Use of e-Therapy in Norway. *CyberPsychology Behav*. 2007 Jun;10(3).
120. Mora L, Nevid J, Chaplin W. Psychologist treatment recommendations for Internet-based therapeutic interventions. *Comput Human Behav*. 2008 Sep;24(6).
121. Langarizadeh M, Tabatabaei M, Tavakol K, Naghipour M, Moghbeli F. Telemental Health Care, an Effective Alternative to Conventional Mental Care: a Systematic Review. *Acta Inform Medica*. 2017;25(4).

Bölüm 4

PSIKODİNAMİK YÖNELİMLİ DESTEKLEYİCİ TELEPSİKOTERAPİ

Altan Eşsizoglu

Bacakların sarf edeceği herhangi bir çabanın iki zihni birbirine yaklaştıramayacağını anlamış bulunuyorum.

Henry David Thoreau

Nihayetinde Freud, Küçük Hans'ın analiz sürecini, yaşadığı çağın "teknolojik olanağı" olan mektuplaşma aracılığıyla yürütmüştür.

John Mercant

1. Giriş

İnternet kullanımı, insanların bilgi edinme ve ilişki kurma biçimlerini olduğu gibi zaman ve mekân algılarını da değiştirmiştir. Bilgiler ve hatta fiziksel nesnelere yalnızca "bir tık" uzağımızda. Aramızdaki mesafe ve saat farkına rağmen binlerce kilometre uzağımızdaki insanlarla bile görüntülü konuşma yoluyla oturma odamızda "birlikte olabiliriz". İnternet kullanımı, yukarıda sıralananların yanında yaşam alışkanlıklarını, çalışma yaşamına dair yerleşik düzeni, üretim araçlarını ve tüketim alışkanlıklarını yıllar içerisinde fazlasıyla değiştirmiş, çoğu insan için internetin bulunmadığı bir yaşamı ve dünyayı düşünebilmek imkânsız hâle gelmiştir.

Kaynaklar

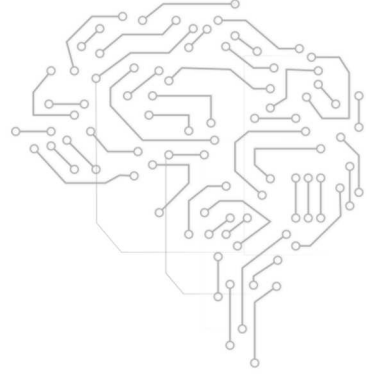
1. Internet Live Stats. Internet live stats [İnternet]. 2018 [son güncelleme Mart 2021; 14.03.2021 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: [http:// www.internetlivestats.com/](http://www.internetlivestats.com/)
2. Barak A, Klein B, Proudfoot JG. Defining internet-supported therapeutic interventions. *Ann Behav Med.* 2009; 38(1): 4-17.
3. Frank J. Psikoterapi nedir? In: Bloch S, editör. Psikoterapilere Giriş (Çeviri editörü: Engin Eker). 1. baskı. İstanbul: Cerrahpaşa Yayın Birliği; 1989, s. 1-22.
4. Kaptanoğlu C. Destekleyici Psikoterapi. In: Karamustafaloğlu O, editör. Temel ve Klinik Psikiyatri. 1. baskı. İstanbul: Güneş Kitapevi; 2018.
5. Gill M. Psychoanalysis and psychotherapy: a revision'. *International Review of Psycho-Analysis.* 1984; 11; 161-179.
6. Neumann D. The frame for psychoanalysis in cyberspace. In: *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training.* Scharf J, editör. 1st ed. London: Karnac Books; 2013.
7. Aryan A. Setting and transference-countertransference reconsidered on beginning teleanalysis. In: *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training.* Scharf J, editör. 1st ed. London: Karnac Books; 2013.
8. Berger N. New medium, new messages, new meanings: Communication and interaction in child treatment in an age of technology. *J Infant Child Adolesc Psychother.* 2005; 4: 218-229.
9. Sabbadini A. New technologies and the psychoanalytic setting. In: *Psychoanalysis in the Technoculture Era.* Lemma L, Caparrotta L, editors. 1st ed. New York: Routledge; 2014.
10. Curtis AE. 'The claustrum: Sequestration of cyberspace'. *Psychoanal Rev.* 2007; 94; 99-139.
11. Neumann D. The frame for psychoanalysis in cyberspace. In: *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training.* Scharf J, editör. 1st ed. London: Karnac Books; 2013.
12. Fishkin R, Fishkin L, Leli U, Katz B, Snyder E. Psychodynamic treatment, training, and supervision using internet-based technologies. *J Am Acad Psychoanal Dyn Psychiatry.* 2011; 39(1); 155-168.
13. Dettbarn I. Skype as the uncanny third. In: *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training.* Scharf J, editör. 1st ed. London: Karnac Books; 2013.
14. Fischbein SV. Psychoanalysis and virtual reality. *Int J Psychoanal.* 2010; 91; 985-988.
15. Lingiard V. Playing with unreality: transference and computer. *Int J Psychoanal.* 2008; 89; 111-126.
16. Malater E. Caught in the web: patient, therapist, e-mail and the internet. *Psychoanal Rev.* 2007; 94; 151-168.
17. Juhos C, Mészáros J. Psychoanalytic psychotherapy and its supervision via videoconference: experience, questions and dilemmas. *Am J Psychoanal.* 2019; 79(4); 555-576.
18. Gallagher S. How the body shapes the mind. Illustrated ed. Gloucester: Clarendon Press; 2006.
19. Sucala M, Schnur JB, Brackman EH, Constantino MJ, Montgomery GH. Clinicians' attitudes toward therapeutic alliance in E-therapy. *J Gen Psychol.* 2013; 140(4); 282-293.
20. Scharff J. Introduction. In: *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training.* Scharff J, editor. London: Karnac Books; 2013.

21. Curtis AE. 'The claustrum: Sequestration of cyberspace'. *Psychoanal Rev.* 2007; 94; 99-139.
22. Dettbarn I. Skype as the uncanny third. In: *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training*. Scharff J, editör. 1st ed. London: Karnac Books; 2013.
23. Anderson G. A male analyst reflects on his teleanalysis when a candidate. In: *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training*. Scharff J, editor. London: Karnac Books; 2013.
24. Kudiyarova A. Psychoanalysis using Skype. In: *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training*. Scharff J, editor. London: Karnac Books; 2013.
25. Satalkar P, Shrivastava S, Desousa A. Internet-mediated psychotherapy: Are we ready for the ethical challenges? *Indian J Med Ethics.* 2015; 12(4): 220-227.
26. Blanck G, Blanck R. *Ego Psychology Theory and Practice*. New York: Columbia University Press. 1994; p. 154-168.
27. Winston A, Rosental RN, Pinsker H. Destekleyici Psikoterapinin Temel İlkeleri. In: *Psikoterapiye Giriş*. (Çev. Ed.: Cem Kaptanoğlu). Ankara; Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları. 2011; s. 1-12.
28. Cailhol L, Rodgers R, Burnand Y, Brunet A, Damsa C, Andreoli A. Therapeutic alliance in short-term supportive and psychodynamic psychotherapies: a necessarybut not sufficient condition for outcome? *Psychiatry Res.* 2009; 170(2-3); 229-233.
29. Winston A, Rosental RN, Pinsker H. Müdahaleler. In: *Destekleyici Psikoterapiye Giriş*. (Çev. Ed.: Cem Kaptanoğlu). Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları. 2011; s. 25-42.
30. Wallerstein RS. The psychotherapy research project of the Menninger Foundation: an overview. *J Consult Clin Psychol.* 1989; 57; 195-205.
31. Cuijpers P, Driessen E, Hollon SD, van Oppen P, Barth J, Andersson G. The efficacy of non-directive supportive therapy for adult depression: a meta-analysis. *Clin Psychol Rev.* 2012; 32(4); 280-291.
32. Renaud J, Brent DA, Baugher M, Birmaher B, Kolko DJ, Bridge J. Rapid response to psychosocial treatment for adolescent depression: a two-year follow-up. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry.* 1998; 37(11); 1184-1190.
33. Stanton AH, Gunderson JG, Knapp PH, Frank AF, Vannicelli ML, Schnitzer R, Rosenthal R. Effects of psychotherapy in schizophrenia: I. Design and implementation of a controlled study. *Schizophr Bull.* 1984; 10(4); 520-563.
34. van der Spek N, Vos J, van Uden-Kraan CF, Breitbart W, Cuijpers P, Knipscheer-Kuipers K, Willemsen V, Tollenaar RA, van Asperen CJ, Verdonck-de Leeuw IM. Effectiveness and cost-effectiveness of meaning-centered group psychotherapy in cancer survivors: protocol of a randomized controlled trial. *BMC Psychiatry.* 2014; 14; 22.
35. Simin Hosseinian, Shahnaz Tabatabaeib, Fariba Ravaeic. Effectiveness of Supportive Psychotherapy on Quality of Life of Women with HIV in Kermanshah. *Social and Behavioral Sciences.* 2011; 30; 1902-1907.
36. Mumford E, Schlesinger HJ, Glass GV. The effect of psychological intervention on recovery from surgery and heart attacks: an analysis of the literature. *Am J Public Health.* 1982; 72(2); 141-151.
37. Christensen H, Batterham P, Calcar A. Online interventions for anxiety disorders. *Curr Opin Psychiatry.* 2014; 27(1); 7-13.

38. Merchant J. The use of Skype in analysis and training: A research and literature review. *J Anal Psychol.* 2016; 61(3); 309-328.
39. Hanly C, Scharff J. 'Telephone analysis'. *Int J Psychoanal.* 2010; 91(4): 989-992.
40. Marzi A. *Psychoanalysis, identity, and the Internet: Explorations into cyberspace.* London: Karnac Books; 2016.
41. Scharff JS. *Psychoanalysis online 3: The teleanalytic setting.* London: Karnac Books; 2018.
42. Andersson G, Paxling B, Roch-Norlund P, Östman G, Norgren A, Almlöv J, Georén L, Breitholtz E, Dahlin M, Cuijpers P, Carlbring P, Silverberg F. Internet-based psychodynamic versus cognitive behavioral guided self-help for generalized anxiety disorder: a randomized controlled trial. *Psychother Psychosom.* 2012; 81(6): 344-355.
43. Lemma A, Fonagy P. Feasibility study of a psychodynamic online group intervention for depression. *Psychoanalytic Psychology.* 2013; 30(3); 367-380.
44. Lemma A, Target M, Fonagy P. *Brief Dynamic Interpersonal Therapy: A Clinician's Guide.* 1st ed. Oxford: Oxford University Press; 2011.
45. Lemma A. Introduction. In; *Psychoanalysis in the Technoculture Era.* Lemma L, Caparrotta L, editors. 1st ed. New York: Routledge; 2014.
46. Yamin Habib LE. Physical presence: a sine qua non of analysis?. *Insight.* 2003; 12; 25-27.
47. Brainsky S. Adapting to, or idealizing technology? *Insight.* 2003; 12; 22-24.
48. Argentieri S, Mehler JA. Telephone "analysis": "Hello, who's speaking?". *Insight.* 2003; 12; 17-19.
49. Scharff J. Technology-assisted psychoanalysis. *J Am Psychoanal Assoc.* 2013; 61; 491-509.
50. Gallagher S. *How the body shapes the mind.* Illustrated ed. Gloucester: Clarendon Press; 2006.

ÇEVİRİM İÇİ EMDR TERAPİSİ

Alişan Burak Yaşar ve Halil İbrahim Duran

1. Giriş

Teknoloji, insanların psikoterapi alma veya terapistle çalışma şekillerinde bir gelişim ve değişime yol açmıştır. İnternet tabanlı (online/çevrim içi) ruh sağlığı hizmetlerinin yeni gelişmelerle birlikte son yıllarda giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre bilgisayar ve internet kullanım oranları, 2019 yılında önceki yıla göre yüzde 2,4 yükselerek yüzde 75,3 olmuştur ve Türkiye'deki hanelerin yüzde 88,3'ünün evden internete erişim imkânına sahiptir (1). Bu veriler göz önüne alındığında, internetin şu anda ruhsal sağlık hizmetleri için bir kaynak olarak kullanılması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte 2020 yılında dünya üzerinde önemli bir etki ortaya koyan COVID-19 pandemi süreci ile birlikte bu kullanımın daha da artmış olacağını tahmin etmek zor değildir. Özellikle COVID-19 sebebiyle insanların sosyal mesafe kurallarına tabii tutulması, uzun zaman boyunca birbirlerinden sosyal temastan kaçınmasına ve uzaklaşmasına sebep olarak çevrim içi terapiye sıcak bakmalarında bir etken olmuştur (2). Kimi bilim insanları çevrim içi terapinin bir disinhibisyon etkisi yarattığını (kişi normalde söyleyemeyeceği şeyleri rahatlıkla söylemesi veya normalde yapmayacağı davranışlar yapması) ve danışanların yüz yüze görüşmelerden kaçınacakları özel konuları çevrim içi tartışmakta rahat hissettiklerini varsaymaktadır (3). Agorafobi nedeniyle evden çıkamama, sosyal anksiyete nedeniyle şehir içi seyahat ya da terapist bekleme odasında bulunmaktan kaçınma gibi unsurlardan ötürü Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR) terapisine başlamanın kararlaştırıldığı danışanlarda çevrim içi EMDR iyi bir seçenek olabilir. Bununla birlikte özellikle seansta fiziksel yakınlığın olmaması, bilateral uyarımın

denk etkinlikte olduğunu gösteren pek çok araştırma bulgusu bulunmaktadır. Yine de mevcut bilgiler ışığında yüz yüze görüşme mümkünse EMDR’ın çevrim içi uygulanması tercih edilmemelidir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, yüz yüze görüşmedeki terapötik ortamı çevrim içi platformda sağlamanın mümkün olmama ihtimalidir. Danışanın, terapistin empatik yakınlığını ve terapötik varlığını algılayamaması EMDR terapisinin ana unsuru olan çift yönlü uyarımla birlikte oluşan “adaptif işlemlemeyi” engelleyebilir veya zorlaştırabilir. Üstelik travma hastaları ile çalışırken bu unsur daha da önem taşır. EMDR oturumlarındaki işlemleme sadece ilişkisel ve bilişsel değil aynı zamanda duygusal ve bedensel duyuların olduğu, derin ve zengin bir içeriğe sahiptir. Hem bu sebeplerden hem de henüz yasal mevzuatın, bilimsel araştırmaların ve uygulama kılavuzlarının yeterli olmamasından dolayı çevrim içi EMDR uygulamalarına somut gerekliliklerin varlığında başvurulması önerilmektedir. Bu nedenlerle, çevrim içi EMDR, yüz yüze başlamış ve iyi bir terapötik ilişki sağlanmış olan terapi süreçlerinde, formüle edilebilmiş ve ego gücü yeterli olan danışanlarda öncelikli olarak tercih edilebilir.

5. Sonuç

Yüz yüze ve çevrim içi EMDR uygulamaları pek çok benzerlik ve pek çok özgün farklılığı içerir. Değişen ihtiyaçlar ve edinilen yeni tecrübelerle artık çevrim içi terapilerinin, yüz yüze terapiler gibi etkili ve güvenli olabildiğini biliyoruz. EMDR terapisinin çevrim içi kullanımı ile ilgili veriler gittikçe artmaktadır. Bu veriler doğru ve sistemli kullanıldığında çevrim içi EMDR uygulamalarının da travma olguları başta olmak üzere etkili ve güvenli olabildiği ile ilgili kanıtların gittikçe arttığı görülmektedir.

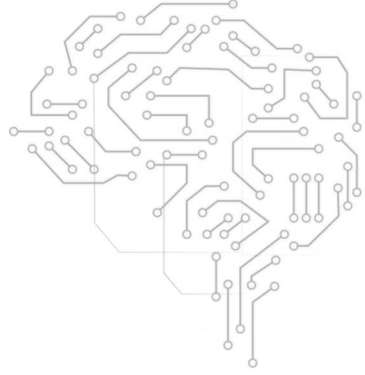
Kaynaklar

1. TÜİK (2019). “Son Üç Ay İçinde Bireylerin Yaş Grubuna ve Cinsiyetine Göre Bilgisayar ve İnternet Kullanım Oranları”. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. Ankara.
2. Oren, U., & Meignant, I. (2022). 13 Online EMDR Therapy in the COVID-19 Era and Beyond. *Advances in Online Therapy: Emergence of a New Paradigm*.
3. Suler, J. (2001). Assessing a Person’s Suitability for Online Therapy: The ISMHO Clinical Case Study Group. *CyberPsychology & Behavior*, 4(6), 675-679. doi:10.1089/109493101753376614
4. Papanikolopoulos, P., Pratos, T., & Foundoulakis, E. (2022). Pandemic Times and the Experience of Online EMDR Practice in Greece: A Qualitative Study on Obstacles and Perspectives. *Journal of EMDR Practice and Research*
5. Amichai-Hamburger, Y., Klomek, A. B., Friedman, D., Zuckerman, O., & Shani-Sherman, T. (2014). The future of online therapy. *Computers in Human Behavior*, 41, 288-294.

6. Barak, Azy, et al. (2008). A comprehensive review and a meta-analysis of the effectiveness of internet-based psychotherapeutic interventions. *Journal of Technology in Human Services*, 26.2-4.
7. Shapiro, F. (1989). *Efficacy of the eye movement desensitization procedure in the treatment of traumatic memories*. *Journal of traumatic stress*, 2(2), 199-223.
8. Altınyazar, V. (Baskıda) EMDR TERAPİSİNİN TARİHÇESİ. EMDR Terapisi Kılavuzu Delibaş,H. Kavakci, Ö. Yaşar, A.B. (Ed), Ankara, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları.
9. ISTSS Guidelines Committee (2018). 'ISTSS Guidelines Position Paper on Complex PTSD in Adults'. 15 Kasım 2022 tarihinde erişildi. [http://www.istss.org/getattachment/Treating-Trauma/New-ISTSS-Prevention-and-Treatment-Guidelines/ISTSS_CPTSD-Position-Paper-\(Adults\)_FNL.pdf.aspx](http://www.istss.org/getattachment/Treating-Trauma/New-ISTSS-Prevention-and-Treatment-Guidelines/ISTSS_CPTSD-Position-Paper-(Adults)_FNL.pdf.aspx)
10. Ursano, R. J., Bell, C., Eth, S., Friedman, M., Norwood, A., Pfefferbaum, B., ... & Yager, J. (2004). Practice guideline for the treatment of patients with acute stress disorder and posttraumatic stress disorder. *Am J Psychiatry*, 161(11 Suppl), 3-31.
11. Clinical Resource Efficiency Support Team (CREST). (2003). *The management of posttraumatic stress disorder in adults*. Belfast: CREST
12. Committee on the Assessment of Ongoing Effects in the Treatment of Posttraumatic Stress Disorder; Institute of Medicine. *Treatment for Posttraumatic Stress Disorder in Military and Veteran Populations: Initial Assessment*. Washington (DC): National Academies Press (US); 2012 Jul 13. 7, Treatment. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK201108/>
13. Committee DNS (2003). *Guidelines for mental health care: Multidisciplinary guideline anxiety disorders*. Utrecht, the Netherlands: Quality Institute Health Care CBO/Trimbos Institute.
14. National Collaborating Centre for Mental Health (UK). (2005). *Post-Traumatic Stress Disorder: The Management of PTSD in Adults and Children in Primary and Secondary Care*. Gaskell.
15. Norcross JC, Wampold BE (2011). Evidence-based therapy relationships: Research conclusions and clinical practices. *Psychotherapy*. 2011;48(1):98.
16. Sjöblom P, Andréewitch S, Bejerot S ve ark. (2003). Regional treatment recommendation for anxiety disorders. Stockholm: Medical Program Committee/Stockholm City Council.;348.
17. Ursano RJ, Bell C, Eth S ve ark. (2004). Practice guideline for the treatment of patients with acute stress disorder and posttraumatic stress disorder. *Am J Psychiatry*. 161(11 Suppl):3-31.
18. Foa EB, Keane TM, Friedman MJ ve ark. (2008). *Effective treatments for PTSD: practice guidelines from the International Society for Traumatic Stress Studies*: Guilford Press.
19. Yaşar, A.B. (2021). *EMDR ile Beyinde Değişim: Ruhsal Travma Terapisinde İyileşmek*. (1st Ed.). Psikonet Yayınları.
20. EMDR Europe. (2020, March 3). *Guidelines to practice EMDR Therapy online*. <https://Emdr-Europe.Org/>,https://www.emdr.nl/wp-content/uploads/2020/03/EMDR-Europe_GuidelinesEMDRTherapyonline.doc.pdf
21. World Health Organization. (2013). *Guidelines for the management of conditions that are specifically related to stress*. World Health Organization.
22. EMDR Türkiye Derneği, (2020) <https://www.emdr-tr.org/online-emdr/>

23. Spence, J., Titov, N., Johnston, L., Dear, B. F., Wootton, B., Terides, M., & Zou, J. (2013). Internet-delivered eye movement desensitization and reprocessing (iEMDR): an open trial [v2; ref status: indexed].
24. Savarese, G., D'Elia, D., Pecoraro, N., Curcio, L., Fasano, O., & Mollo, M. (2021). Psychological problems and post-traumatic stress disorders in Italian university students during the first lockdown from Covid-19 and online EMDR therapy. *Maltrattamento e Abuso All'Infanzia: Rivista Interdisciplinare*, 63-81.
25. Karaman, Ş., Konuk, E., Yaşar, A. B., Gündoğmuş, İ., Kaya, S., Belecı, S., ... & Keskin, H. (2021). İzmir Depremini Yaşamış Yetişkinlere Uygulanan Emdr R-Tep Sonuçlarına İlişkin Pilot Çalışma Sonuçları. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 32(3), 17-17.
26. Cantay, E. (2022). Improving Trauma Treatment: Examining the Effects of Different Levels of Activation in Online EMDR (Master's thesis).
27. Yaşar, A. B., Konuk, E., Kavakçı, Ö., Uygun, E., Gündoğmuş, İ., Taygar, A. S., & Uludağ, E. (2022). A randomized-controlled trial of EMDR flash technique on traumatic symptoms, depression, anxiety, stress, and life of quality with individuals who have experienced a traffic accident. *Frontiers in psychology*, 13.
28. EMDR UK. (2020, April 3). Online EMDR therapy Assocation Guidance during Covid-19 outbreak. <https://Emdrassociation.Org.Uk/>. <https://emdrassociation.org.uk/wp-content/uploads/2020/04/Association-Online-EMDR-Guidance-April-2020-V2.pdf>
29. EMDR Europe. (2020, March 3). Guidelines to practice EMDR Therapy online. <https://Emdr-Europe.Org/>. https://www.emdr.nl/wp-content/uploads/2020/03/EMDR-Europe_GuidelinesEMDRTherapyonline.doc.pdf
30. EMDRIA (2020). Guidelines for Virtual EMDR Therapy. Unpublished document.

ÇEVİRİM İÇİ ÇOCUK VE ERGEN PSİKOTERAPİSİ

Meryem Özlem Kütük ve Ali Evren Tufan

1. Giriş

Son yıllarda giderek daha çok ilgi çeken ve klinik süreçlerle bütünleştirilmeye çalışılan çevrim içi (online) psikoterapi uygulamaları COVID-19 pandemisi sürecinde bir gereklilik hâline gelmiştir (1, 2). Çocuk ve ergenlerle çevrim içi psikoterapiler e posta, akıllı telefon/ tablet uygulamaları veya video konferans uygulamaları ile yürütülebilmektedir (1, 3). Çevrim içi çocuk ve ergen psikoterapileri ile ilgili yakın dönemde gerçekleştirilen araştırmalar, yüz yüze psikoterapiye yakın sonuçların elde edilebildiğini ve terapötik iş birliğinin kurulabildiğini düşündürmektedir (3, 4). Yazında çocuk ve ergenlerle bilişsel davranışçı ve davranışçı yönelimli terapilerin, ebeveyn-çocuk etkileşim terapisi ve ebeveyn eğitiminin ve oyun terapisinin çevrim içi olarak uygulanabileceğine ilişkin bildirimler bulunmaktadır (5-14). Yazın verileri, çevrim içi olarak uygulanan psikoterapilerin çocuk ve ergenlerde majör depresif bozukluk, anksiyete bozuklukları, kendine zarar verici davranışlar, obsesif kompulsif bozukluk (OKB), tik bozuklukları, dikkat eksikliği/ hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ve yıkıcı davranış bozuklukları (YDB) gibi farklı klinik durumlarda etkin olabileceğini düşündürmektedir (5-14).

2. Genel İlkeler

Çocuk ve ergenlere uygulanan çevrim içi psikoterapilerde yüz yüze psikoterapilerde gözetilen ilkeler geçerlidir (3). Çevrim içi uygulanması endike veya kontrendike olan bir çocuk ve ergen psikoterapisi yöntemi bulunmamaktadır ve çocuk ve ergen psikiyatristlerinin kanıta dayalı yöntemleri telepsikiyatri ortamına uyarlamaları

veya mesajlar ile takip edilmesinin rehabilitasyon çalışmalarından elde edilecek faydayı artırdığı bildirilmiştir (32-34). Çevrim içi terapilerin genelinde olduğu gibi uzaktan özel eğitim ve rehabilitasyon seanslarında da uzman daha etkin bir rol almalı ve danışanın etkinliklere duygusal katılımını sağlamalıdır (32-34).

Çevrim içi iletişimin kısıtlılıkları nedeniyle danışanlar, etkinliklerde yapılması gerekeni yanlış anlayabilmekte veya karıştırabilmektedirler. Bu durumda yönergeleri tekrar ve basitleştirerek vermek, sık ve sürekli geri bildirim vermek ve seans içi etkinlikleri yapılandırmak faydalı olabilir (34).

5. Sonuç

Bu bölümde, çevrim içi çocuk ve ergen psikoterapi uygulamalarında genel ilkeler ve terapötik iletişim ve tekniklerin uzaktan iletişime uyarlanması için gerekenler sunulmuştur. Eldeki veriler; BDT, davranışçı terapi, oyun terapisi, ebeveyn eğitimi ve ebeveyn-çocuk etkileşim terapisi ve özel eğitim ve rehabilitasyon girişimlerinin çevrim içi olarak uygulanmasının faydalı olabileceğini düşündürmektedir. Çeşitli terapi okullarına özgü tekniklerin çevrim içi olarak uygulanması depresyon, anksiyete bozuklukları, OKB, DEHB, YDB ve kendine zarar verici davranışları olan çocuklar ve ergenlerde faydalı olabilir. Terapistlerin, her olgunun çevrim içi terapiye uygunluğunu bireysel ve ailesel özelliklerine göre değerlendirmesi ve seanslarını mümkün olduğunca yapılandırması önerilmektedir.

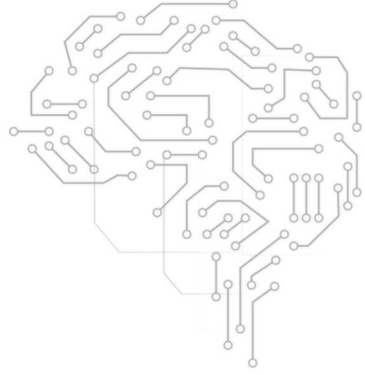
Kaynaklar

1. Flaum M. Telemental health as a solution to the widening gap between supply and demand for mental health services. In: Myers K, Turvey C, editors. Telemental Health: Clinical, Technical and Administrative Foundation for Evidence- Based Practice. London: Elsevier Insights; 2013. p.11-25
2. Patra S, Patro BK. COVID-19 and the need for child and adolescent telepsychiatry services, a case report. Asian J Psychiatr. 2020; 54: 102298.
3. American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (AACAP) Committee on Telepsychiatry and AACAP Committee on Quality Issues. Clinical update: Telepsychiatry with children and adolescents. J am Acad Child Adolesc Psychiatry 2017; 56 (10): 875- 893
4. Myers K, Roth DE. Telepsychiatry with Children and Adolescents. In: Martin A, Bloch MH, Volkmar FR, editors. Lewis's Child and Adolescent Psychiatry, 5th edition, Philadelphia: Wolters Kluwer Health; 2017. pp. 890-1003.
5. Nelson E, Barnard M, Cain S. Treating childhood depression over teleconferencing. Telemed J E Health. 2003; 9: 49-55.
6. Roth DE, Ramtekkar U, Zeković-Roth S. Telepsychiatry: A New Treatment Venue for Pediatric Depression. Child Adolesc Psychiatr Clin N Am. 2019; 28 (3): 377-395.

7. Fairchild RM, Ferng-Kuo S-F, Rahmouni H, Hardesty D. Telehealth Increases Access to Care for Children Dealing with Suicidality, Depression, and Anxiety in Rural Emergency Departments. *Telemed J E Health*. 2020 doi: 10.1089/tmj.2019.0253. [Epub ahead of print].
8. Storch EA, Caporino NE, Morgan JR, Lewina AB, Rojasc A, Brauer L, Larson MJ, Murphy TK. Preliminary investigation of web-camera delivered cognitive-behavioral therapy for youth with obsessive-compulsive disorder. *Psychiatry Res*. 2011; 189: 407-412.
9. Comer JS, Furr JM, Kerns CE, Miguel E, Cox S, Elkins RM, Carpenter AL, Cornacchio D, Cooper-Vince CE, DeSerisy M, Chou T, Sanchez AL, Khanna M, Franklin ME, Garcia AM, Freeman JB. Internet-delivered, family-based treatment for early-onset OCD: A pilot randomized trial. *J Consult Clin Psychol*, 2017;85(2):178-186.
10. Himle MB, Freitag M, Walther M, Franklin SA, Ely L, Woods DW. A randomized pilot trial comparing videoconference versus face-to-face delivery of behavior therapy for childhood tic disorders. *Behav Res Ther*. 2012; 50: 565-570.
11. Myers K, Vander Stoep A, Zhou C, McCarty CA, Katon W. Effectiveness of a telehealth service delivery model for treating attention-deficit/hyperactivity disorder: a community-based randomized controlled trial. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2015; 54: 263-274.
12. Tse YJ, McCarty CA, Stoep AV, Myers KM. Teletherapy delivery of caregiver behavior training for children with attention-deficit hyperactivity disorder. *Telemed J E Health*. 2015; 21: 451-458.
13. Xie Y, Dixon JF, Yee OM, Zhang J, Chen YA, DeAngelo S, Yellowlees P, Hendren R, Schweitzer JB. A study on the effectiveness of videoconferencing on teaching parent training skills to parents of children with ADHD. *Telemed J E Health*. 2013;19: 192-199.
14. Comer JS, Furr JM, Miguel E, Cooper-Vince CE, Carpenter AL, Elkins RM, Kerns CE, Cornacchio D, Chou T, Cox S, DeSerisy M, Sanchez AL, Golik A, Martin J, Myers KM, Chase R. Remotely delivering real-time parent training to the home: an initial randomized trial of Internet-delivered Parent-Child Interaction Therapy (I-PCIT). *J Consult Clin Psychol*, 2017;85(9):909-917.
15. Kramer GM, Luxton DD. Telemental health for children and adolescents: An overview of legal, regulatory, and risk management issues. *J Child Adolesc Psychopharmacol*, 2016; 26 (3): 198-203.
16. Ogden P, Goldstein B. Sensorimotor psychotherapy from a distance: engaging the body, creating presence, and building relationship in videoconferencing. In: Weinberg H, Rolnick A, editors. *Theory and Practice of Online Therapy: Internet-delivered interventions for individuals, groups, families and organizations*. New York: Routledge; 2020. pp.47-65.
17. Van Dyk IS, Kroll J, Martinez R, Emerson N, Bursch B. Covid-19 Tips: Building rapport with youth via telehealth. https://www.researchgate.net/publication/340066049_COVID-19_Tips_Building_Rapport_with_Youth_via_Telehealth. [Accessed on 24.08.2020].
18. Rees CS, Anderson RA, Kane RT, Finlay-Jones AL. Online obsessive compulsive disorder treatment: Preliminary results of the "OCD? Not Me!" self-guided Internet-based cognitive behavioral therapy program for young people. *Journal of Medical Internet Research* 2016; 3 (3): e29.
19. Spence S, Donovan C, March S, Gamble A, Anderson R, Prosser S, Kenardy J. A randomized controlled trial of online versus clinic-based CBT for adolescent anxiety. *J Consult Clin Psychol* 2011;79: 629-642.

20. Alavi N, Omrani M. Online cognitive behavioral therapy: an e-mental health approach to depression and anxiety. Cham, Switzerland: Springer Nature; 2019.
21. Stasiak K, Fleming T, Lucassen MFG, Shepherd MJ, Whittaker R, Merry SN. Computer-Based and Online Therapy for Depression and Anxiety in Children and Adolescents. *J Child Adolesc Psychopharmacol* 2016; 26 (3): 235-245.
22. Wolfe K, Danhoff J. (2020). Parent-Child Tele Play Therapy. [İnternet]. [Son güncelleme Mart 2020, 23.08.2020 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <http://creativeplaytherapist.com/teleplaytherapy/>
23. Wilkinson N, Ang RP, Goh DH. Online video game therapy for mental health concerns: A review. *Int J Soc Psychiatry* 2008; 54 (4): 370-382.
24. Chan GH. Application and Effectiveness of Play Therapy Using an Online-Game Intervention for Hidden Youth, *British J Soc Work* 2019; bcz129.
25. Horne- Moyer HL, Moyer BH, Messer DC, Messer ES. The use of electronic games in therapy: A review with clinical implications. *Curr Psychiatry Rep* 2014; 16: 520.
26. Comer JS, Furr JM, Miguel E, Cooper- Vince CE, Carpenter AL, Elkins RM, Kems CE, Cornacchio D, Chou T, Coxe S, DeSerisy M, Sanchez AL, Golik A, Martin J, Myers KM, Chase R. Remotely delivering real-time parent training to the home: an initial randomized trial of Internet-delivered Parent-Child Interaction Therapy (I-PCIT). *J Consult Clin Psychol*, 2017;85(9):909-917.
27. Hong N, Feinberg LK, Garcia D, Comer JS, Bagner DM. Internet-Delivered Parent-Child Interaction Therapy (I-PCIT) for Children with Autism Spectrum Disorder: Rationale, Considerations, and Lessons Learned. In: McNeil C, Quetsch L, Anderson C, editors. *Handbook of Parent-Child Interaction Therapy for Children on the Autism Spectrum*. Cham, Switzerland: Springer, 2018; pp.545- 557.
28. Myers K, Vander Stoep A, Zhou C, McCarty CA, Katon W. Effectiveness of a telehealth service delivery model for treating attention-deficit/ hyperactivity disorder: a community-based randomized controlled trial. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2015; 54: 263-274.
29. Tse YJ, McCarty CA, Stoep AV, Myers KM. Teletherapy delivery of caregiver behavior training for children with attention-deficit hyperactivity disorder. *Telemed J E Health*. 2015; 21: 451-458.
30. Xie Y, Dixon JF, Yee OM, Zhang J, Chen YA, DeAngelo S, Yellowlees P, Hendren R, Schweitzer JB. A study on the effectiveness of videoconferencing on teaching parent training skills to parents of children with ADHD. *Telemed J E Health*. 2013;19: 192-199.
31. Himle MB, Freitag M, Walther M, Franklin SA, Ely L, Woods DW. A randomized pilot trial comparing videoconference versus face-to-face delivery of behavior therapy for childhood tic disorders. *Behav Res Ther*. 2012; 50: 565-570.
32. Camden C, Pratte G, Fallon F, Couture M, Berbari J, Tousignant M. Diversity of practices in telerehabilitation for children with disabilities and effective intervention characteristics: results from a systematic review. *Disabil Rehabil* 2019 [In Press].
33. Ghosh R, Dubey MJ, Chatterjee S, Dubey S. Impact of COVID -19 on children: special focus on the psychosocial aspect. *Minerva Pediatr* 2020; 72 (3): 226-235.
34. Grillo KJ, Glauser J. (2020). Teaching Special Education Online During COVID-19 [İnternet]. [Son güncelleme Mart 2020, 25.03.2020 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.cec.sped.org/Tools-and-Resources/Resources-for-TeachingRemotely/TeachingSpedOnline>

ÇEVİRİM İÇİ ÇİFT VE AİLE TERAPİSİ

Yudum Söylemez ve Ezgi Kılıç

Çift ve aile terapisi (ÇAT) ya da sistemik terapi; bireyi, onun parçası olduğu sistem içinde ele alarak bu sistemdeki ilişki dinamikler üzerinden anlamlandırılan ve dolayısıyla da terapiye getirilen sorunu -ister bireysel ister ilişki bir sorun olsun- bu sistemdeki işlevsiz etkileşimsel örüntülere müdahale ederek iyileştirmeyi amaçlayan bir ruh sağlığı disiplini (1). ÇAT çerçevesinde bireysel çalışılabildiği gibi çiftler, çocuklu aileler, geniş aileler ve kurumlar gibi daha kalabalık sistemler de danışan olabilir.

Diğer tüm çevrim içi terapilerde önemli olan unsurlar, çift ve aile terapisinde de göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak özellikle birden çok kişiyle seans yapmak söz konusu olduğunda farklı noktalar ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde, özellikle çiftler ve ailelerle çalışırken ortaya çıkan dinamikler, değerlendirme ve müdahale süreçlerinde bu dinamiklerin nasıl ele alınabileceği üzerinde durulacaktır.

Öncelikle çevrim içi ÇAT'ın etkili bir yöntem olduğunu ancak bireysel terapilerde olduğu gibi avantaj ve dezavantajlarının olduğunu söylemeliyiz (2). Özellikle birden çok aile üyesini bir arada görmek gerektiği durumlarda hem ebeveynler hem de çalışan bireyler için saat ayarlamak konusunda esneklik getirmesi, fiziksel olarak ayrı yaşayan aile bireyleriyle terapi yapmayı mümkün kılması, aile bireylerinden birinin fiziksel bir engeli olduğunda erişimi kolaylaştırması açısından tercih edilmektedir (3-5). Çevrim içi terapi alan çiftlerin birçoğu, bu platformların kendilerine bir rahatlık ve kontrol hissi verdiğinden bahsetmişlerdir (6).

Bu avantajlarına rağmen çevrim içi terapiler birçok zaman teknolojinin getirdiği gecikmeler, ses ve görüntüdeki bozulmalar, beden dilini kısıtlayarak iki boyutlu bir etkileşimle sınırlı kalması gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir (7).

da ÇAT yapmak konusunda terapistlerin temel bilgilere hâkim olması çevrim içi terapiye geçişte önemli olacaktır (52).

Kaynaklar

1. Nichols MP. Family therapy: Concepts and methods. Pearson Higher Ed; 2012 Jun 19.
2. Hertlein KM, Blumer ML, & Mihaloliakos JH. Marriage and Family Counselors 'Perceived Ethical Issues Related to Online Therapy. *The Family J.* 2015; 23(1): 5-12.
3. Wrape ER, McGinn MM. Clinical and Ethical Considerations for Delivering Couple and Family Therapy Via Telehealth. *Marital and Family Therapy J.* 2019; 45(2): 296-308.
4. Hardy NR, Maier CA, Gregson TJ. Couple teletherapy in the era of COVID-19: Experiences and recommendations. *Journal of Marital and Family Therapy.* 2021 Apr;47(2):225-243.
5. McCoy M, Hjelmstad LR, Stinson M. The role of tele-mental health in therapy for couples in long-distance relationships. *Journal of Couple & Relationship Therapy.* 2013 Oct 1;12(4):339-358.
6. Kysely A, Bishop B, Kane R, Cheng M, De Palma M, Rooney R. Expectations and experiences of couples receiving therapy through videoconferencing: A qualitative study. *Frontiers in psychology.* 2020 Jan 21;10:2992.
7. Jerome LW, Zaylor C. Cyberspace: Creating a therapeutic environment for telehealth applications. *Professional Psychology: Research and Practice.* 2000 Oct;31(5):478.
8. Wagnild G, Leenknecht C, Zauher J. Psychiatrists' satisfaction with telepsychiatry. *Telemedicine Journal & e-Health.* 2006 Oct 1;12(5):546-551.
9. Burgoyne N, Cohn AS. Lessons from the transition to relational teletherapy during COVID-19. *Family Process.* 2020 Sep;59(3):974-988.
10. Caldwell, B. E., Bischoff, R. J., Derrig-Palumbo, K. A., & Liebert, J. D. (2017). *Best practices in the online practice of couple and family therapy* [PDF file]. Retrieved April 10, 2020 from https://www.aamft.org/Documents/Products/AAMFT_Best_Practices_for_Online_MFT.pdf. [Google Scholar].
11. Korkut Y, Müderrisoğlu S, Tanık M. Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği. [İnternet]. 2004. [Son güncelleme Nisan 2018; 8 Eylül 2021 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: http://www.psikolog.org.tr/upload/content/files/les/le_3_7.pdf
12. Aydın Erol T. ve ark. Çevrim İçi Çift ve Aile Terapisi: Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar ve Müdahale Yöntemleri [İnternet]. 2020. [Son güncelleme 2020; 2021 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: https://psyma.bilgi.edu.tr/media/document/2020/05/15/ÇEVİRİM_İÇİ_ÇİFT_VE_AİLE_TERAPİSİ_REHBERİ.pdf
13. Bagnini C. Technology-stirred projective processes in couple teletherapy. In *Psychoanalysis Online 2* 2018 May 8 (pp. 185-193). Routledge.
14. Suler JR. Identity management in cyberspace. *Journal of applied psychoanalytic studies.* 2002;4(4):455-459.
15. Rochlen AB, Zack JS, Speyer C. Online therapy: Review of relevant definitions, debates, and current empirical support. *Journal of clinical psychology.* 2004 Mar;60(3):269-283.
16. Boyd-Franklin N, Bry BH. *Reaching Out in Family Therapy: Home-based, School, and Community Interventions.* 2nd ed. Edited by Taylor & Francis Group. New York: Guilford Press; 2001.

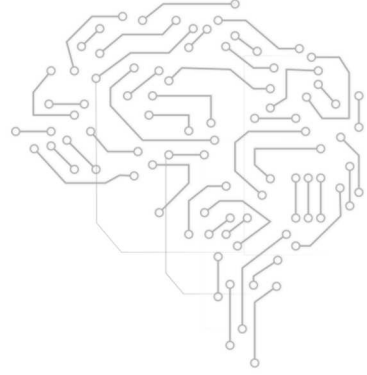
17. Long, R. Lessons Learned in Providing Technology-Assisted Services During COVID-19 [İnternet]. The AAMFT Blog. 2020. [Son güncelleme Temmuz 2020; 2021 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: https://blog.aamft.org/2020/07/lessons-learned-in-providing-technology-assisted-services-during-covid-19.html?fbclid=IwAR3gYntlXflJswKtqr9rswIsy30asmQIT3XINoepQ4zMKY-kT_p8u7WxHo
18. Hertlein KM, Earl RM. Theory and Practice of Online Therapy. In: Weinberg H, Rolnick A, editör. *Internet-delivered Therapy in Couple and Family Work*. London: Routledge; 2019. p. 123-136.
19. Rolnick A, Hellman S. Theory and Practice of Online Therapy. In: Weinberg H, Rolnick A, editör. *Practical Considerations for Online Couple and Family Therapy*. London: Routledge; 2019. p. 154-158.
20. Johnson SM. *Attachment Theory in Practice: Emotionally Focused Therapy (EFT) with Individuals, Couples, and Families*. New York: Guilford Publications; 2019.
21. Gottman J, Levenson R, Woodin E. Facial Expressions During Marital Conflict. *Family Communication J*. 2001; 1(1): 37-57.
22. Bader E, Pearson P. *In Quest of the Mythical Mate: A Developmental Approach to Diagnosis and Treatment in Couples Therapy*. London: Routledge; 2013.
23. O'brien B, Tatkin S, Brand J, Usatynski G, Sharp C. Love in the time of the coronavirus: Pact and Telehealth [İnternet]. The PACT Institute. 2020 [Son güncelleme Mart 2020; 2021 tarihinde erişildi]. Available from: <https://www.thepactinstitute.com/blog/love-in-the-time-of-the-coronavirus-pact-and-telehealth>
24. Patterson J, Williams L, Edwards TM, Chamow L, Grauf-Grounds C. *Essential Skills in Family Therapy: From the First Interview to Termination*. 3rd ed. New York: Guilford Publications; 2018.
25. Weinberg, H. & Rolnick A. *Theory and Practice of Online Therapy: Internet-delivered Interventions for Individuals, Families, Groups, and Organizations*. New York: Routledge; 2020.
26. Fleuridas C, Nelson TS, Rosenthal DM. The Evolution of Circular Questions: Training Family Therapists. *Marital and Family Therapy J*. 1986; 12(2): 113-127.
27. McGoldrick M, Gerson R, Petri S. *Genograms: Assessment and Intervention*. 3rd ed. New York: Norton; 2008.
28. Işık E, Akbaş T, Kırdök O, Avcı R, Çakır İ. Use of the Genogram Technique in Counseling with Turkish Families. *Family Psychotherapy J*. 2012; 23(2): 131-137.
29. Carnabucci K. Teletherapy (Tele-Therapy!) with Experiential Psychotherapies [İnternet]. 2020 [son güncelleme 2020; 2021 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: http://www.realtruekaren.com/uploads/2/9/8/8/29884703/e-book-_teletherapy_and_ep.pdf
30. Moreno JL. *Psychodrama: First Vol*. New York: Beacon House; 1946.
31. Perls FS. *Gestalt Therapy Verbatim*. 2nd ed. Edited by John O. Stevens. New York: Bantam; 1969.
32. Johnson SM. *The Practice of Emotionally Focused Couple Therapy: Creating connection*. 2nd ed. London: Routledge; 2004.
33. Tilley D, Palmer G. Enactments in Emotionally Focused Couple Therapy: Shaping Moments of Contact and Change. *Marital and Family Therapy J*. 2013; 39(3): 299-313.
34. Duhl FJ, Kantor D, Duhl BS. Learning Space, and Action in Family Therapy: a Primer of Sculpture. *Seminars in Psychiatry J*. 1973; 5(2): 167-183.

35. Miriounis M. Family Sculpture: An Eloquent and Convincing Method of Family Therapy! [İnternet]. 2017 [Son güncelleme 2017; 2021 tarihinde erişildi];1(3). Erişim adresi: <https://www.imedpub.com/articles/family-sculpture-an-eloquent-andconvincing-method-of-family-therapy.php?aid=20729>
36. Shalmon M, McLaughlin H, Keefler J. The use of art in couples and family therapy. *Intervention, la revue de l'Ordre des travailleurs sociaux et des thérapeutes conjugaux et familiaux du Québec*. 2012;137(2):37-46.
37. Stanley SM, Markman HJ, Blumberg SL, Eckstein D. The speaker/listener technique. *The Family J*. 1997; 5(1): 82-83.
38. Tatkin S, Lovers Pose. [İnternet]. [2021 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.brieftherapyconference.com/download/handouts/Stan-Tatkin-Lovers-Pose.pdf>
39. Tatkin S. I want you in the House, just not in my room... unless I ask you: The plight of the avoidantly attached partner in couples therapy [İnternet]. ResearchGate. 2009 [son güncelleme 2009; 2021 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/315514825_I_Want_You_In_The_House_Just_Not_In_My_Room_Unless_I_Ask_You_The_Pligh_of_The_Avoidantly_Attached_Partner_In_Couples_Therapy
40. Booth PB, Jernberg AM. *Theraplay: Helping Parents and Children Build Better Relationships Through Attachment-based Play*. London: J. Wiley; 2009.
41. Guernsey B. Filial Therapy: Description and Rationale. *Journal of Consulting Psychology*. 1964; 28(4): 304.
42. VanFleet R. *Filial therapy: Strengthening Parent-child Relationships Through Play*. Sarasota: Professional Resource Press; 1994.
43. Gil E. *Play in family therapy*. New York: Guilford Publications; 2014.
44. Schaefer C, Carey LJ. *Family Play Therapy*. Maryland: Jason Aronson; 1994.
45. Akyl Y. Aile Terapisinde Oyun. In: Dost-Gözkân A, Kafescioğlu N, Tahiroğlu D, editör. *Gelişim Psikolojisi ve Terapi Perspektifinden Oyun*. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları; 2017.
46. Arkell K. Colored Candy Go Around. In: Lowenstein L, editör. *Favorite Therapeutic Activities for Children, Adolescents, and Families: Practitioners Share Their Most Effective Interventions*. Toronto: Champion Press; 2011.
47. Smith GM. The Collaborative Drawing Technique. *Journal of Personality Assessment*, 1985; 49(6): 582-585.
48. Burns RC, Kaufman SH. *Actions, styles and symbols in kinetic family drawings: An interpretative manual*. Brunner/Mazel; 1972.
49. Schaefer CE, O'Connor KJ, editors. *Handbook of play therapy*. John Wiley & Sons; 1983 Jan 21.
50. Johnson LN, Miller RB, Bradford AB, Anderson SR. The marriage and family therapy practice research network (MFT-PRN): Creating a more perfect union between practice and research. *Journal of Marital and Family Therapy*. 2017 Oct;43(4):561-72.
51. Addison S. Working with couples in Telehealth. 2020 [Son güncelleme 2020; 2021 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: https://youtu.be/tupu_IRVFno
52. Söylemez Y, editör. *Çift ve Aile Terapisinde Temel Konular ve Müdahale Yöntemleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 2020.

Bölüm 8

ÇEVİRİM İÇİ GRUP TERAPİLERİ: TEMEL İLKELER VE UYGULAMA

FeYZa İtir Karaca ve Aslı Soyer

1. Giriş

Grup terapilerinin tarihçesinin bireysel psikoterapi kadar eski olduğu söylenebilir. İlk grup terapisi pratiğinin Joseph Hersey Pratt'in 1905'te tüberküloz hastaları ile yaptığı "sınıf çalışması" olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma, aslında tüberküloz hastaları için bilgilendirme çalışması olarak başlamış ancak Pratt'in katılımcıların duygusal durumları üzerindeki etkisini fark etmesi ve kendilerini ve sıkıntılarını tartışmaları ile elde edilen olumlu sonuçları paylaşması ile birlikte ilk resmî grup terapisi olarak literatürdeki yerini almıştır (1). 1936 yılında ise Paul Schilder ve Louis Wender'in psikanalitik yöntemleri kullanarak yürüttükleri hasta grupları ise bugün tanımladığımız biçimi ile grup terapilerinin öncüsü sayılmaktadır (2). 1940'ların başlarında Moreno ile Bion ve Rickman, grup psikoterapisine farklı teknikler ekleyerek gelişimine katkıda bulundular. 2. Dünya Savaşı sırasında savaş nevrozu geçiren çok sayıda askere yapılması gereken psikolojik müdahaleleri yürütecek yeterli ruh sağlığı çalışanı bulunmaması nedeniyle grup terapisi yaygınlaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla bilimsel pek çok ilerlemenin olduğu gibi grup terapisinin de ihtiyaçtan dolayı doğduğu söylenebilir. (3)

Grup terapileri, model alma ve akran etkileşimi (4), düşük maliyet (5), kişiler arası öğrenme için imkân sağlama (6) ve özellikle travma gibi konularla çalışırken izolasyon, utanç ve stigmatizasyonu azaltma (7) gibi avantajları nedeniyle bireysel terapilere alternatif olarak sunulmaktadır. Bu doğrultuda bireysel ve grup terapilerinin etkinliğini karşılaştıran birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Manassis ve arkadaşları (8) ve Wergeland ve arkadaşları (9) bilişsel davranışçı terapi (BDT) ile yürüttükleri bireysel ve grup terapilerinin etkinliği arasında bir fark bulmazken

göz ardı etmemeli; kuramsal çerçeveye ve grup kurallarına bağlı kalarak güven ortamının sürekliliğini sağlamalıdır.

13 Ocak 2020’de COVID-19 olarak tanımlanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi nedeniyle ülkeler, fiziksel yakınlığı kısıtlayıcı kararlar almak durumunda kalmışlardır. Bu süreçte yüz yüze terapi hizmetleri çevrim içi ortama taşınmıştır. Biancalani ve arkadaşları (25), küresel acil durumlar karşısında ruh sağlığı uzmanlarını yeni terapötik çözümleri uygulamak ve fiziksel varlığın eksikliğini telafi etmek için eğitmenin önemli olduğunu önermişlerdir. Bu perspektiften çevrim içi grup psikoterapilerin yüz yüze uygulamalara alternatif ve onun yerini alacak şekilde değil, yüz yüze uygulamaların olanaklı olmadığı durumlarda tamamlayıcı bir rolde olmaları düşünülmelidir. Grup psikoterapisi uygulamalarında, kapsayıcılık prensibi dâhilinde, erişim şansı olmayan kitleleri dâhil etme olanağı açısından teknolojik ilerlemelerden yararlanılmalıdır. Teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, çevrim içi grupların eksiklikleri bütünüyle giderilip yüz yüze gruplarla denk hâle gelebileceği sonucuna varılamaz. Çevrim içi yapılan çalışmaların sayısı arttıkça gelecekte çevrim içi terapi farklı bağlamlarda tartışılabilecektir.

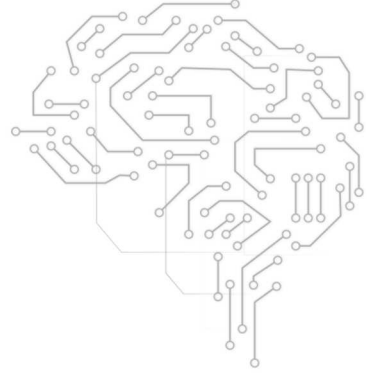
Kaynaklar

1. Pinney EL. The Beginning of Group Psychotherapy: Joseph Henry Pratt, MD., and The Reverend Dr. Elwood Worcester. *International Journal of Group Psychotherapy*. 1978 28 (1), 109-114.
2. Pinney EL. Paul Schilder and group psychotherapy: The development of psychoanalytic group psychotherapy. *Psych Quart*. 1978, 50: 133-143.
3. Fehr SS. *Introduction to Group Therapy: A practical Guide* 2nd ed. New York: Haworth Press; 2003.
4. Saksa JR, Cohen SJ, Srihari, VH, Woods SW. Cognitive Behavior Therapy for Early Psychosis: A Comprehensive Review of Individual vs. Group Treatment Studies. *International J of Group Psychotherapy*. 2009; 59(3): 357-383.
5. Toseland A, Sporn M. When to Recommend Group Treatment. *International Journal of Group Psychotherapy*. 1986, 36: 171-201.
6. Flannery-Schroeder E, Choudhury MS, Kendall PC. Group and Individual Cognitive-Behavioral Treatments for Youth With Anxiety Disorders: 1-Year Follow-Up. *Cogn Ther Res*. 2005; 29(2): 253-259.
7. Deblinger E, Pollio E, Dorsey S. Applying Trauma-Focused Cognitive-Behavioral Therapy in Group Format. *Child Maltreat*. 2016, 21(1):59-73.
8. Manassis K, Mendlowitz SL, Scapillat D, Avery D, Fiksenbaum L, Freir M, Monga S, Owens M. Group and individual cognitive-behavioral therapy for childhood anxiety disorders: A randomized trial. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 2002; 41(12):1423-1430.

9. Wergeland GJH, Fjermestad KW, Marin CE, Haugland BSM, Bjaastad JF, Oeding K, Heiervang ER. An effectiveness study of individual vs. group cognitive behavioral therapy for anxiety disorders in youth. *Behaviour Research and Therapy*. 2014; 57:1-12.
10. Fogarty C, Hevey D, McCarthy O. Effectiveness of cognitive behavioural group therapy for social anxiety disorder: long-term benefits and aftercare. *Behav Cogn Psychotherapy*. 2019; 47(5):501-513.
11. Wittson CL, Affleck DC, Johnson V. Two-way television in group therapy. *Psychiatric Services*. 1961; 12: 22-23.
12. Griffiths M, Cooper G. Online therapy: Implications for problem gamblers and clinicians , *British Journal of Guidance & Counselling*. 2003; 31(1):113-135.
13. Male D, Fergus KD, Stephen JD. Professional Online Support Group Facilitators: Guarantors of Maximal Group Utility, *International Journal of Group Psychotherapy*. 2016; 00: 1-23.
14. King VL, Stoller KB, Kidorf M, Kindbom K, Hursch S, Brady T, Brooner R. Assessing the effectiveness of an Internet-based videoconferencing platform for delivering intensified substance abuse counseling. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 2009; 36: 331-338.
15. Morland LA, Hynes AK, Mackintosh MA, Resick PA, Chard KM. Group cognitive processing therapy delivered to veterans via telehealth: a pilot cohort. *J Trauma Stress*. 2011; 24(4):465-469.
16. McGill BC, Sansom-Daly UM, Wakefield CE, Ellis SJ, Robertson EG, Cohn RJ. Therapeutic Alliance and Group Cohesion in an Online Support Program for Adolescent and Young Adult Cancer Survivors: Lessons from "Recapture Life". *J Adolesc Young Adult Oncol*. 2017; 6(4):568-572.
17. Yalom I. Grup terapisinin teorîği ve pratiği. (A. Tangör ve Ö. Karaçam Çev.) Kabalcı Yayınları. 2002.
18. Kozlowski KA, Holmes CM. Experiences in online process groups: A qualitative study. *The Journal for Specialists in Group Work*. 2014; 39:276-300.
19. Gilkey SL, Carey J, Wade SL. Families in crisis: Considerations for the use of web-based treatment models in family therapy. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*. 2009; 90: 37-45
20. Weinberg HR. *A Theory and Practice of Online Therapy: Internet-delivered Interventions for Individuals, Groups, Families, and Organizations*. New York: Routledge; 2019.
21. Rutan JS, Stone WN. *Psychodynamic Group Psychotherapy* 2nd ed. New York: Guilford; 1993.
22. Hanley T. The working alliance in online therapy with young people: preliminary findings, *British Journal of Guidance & Counselling*. 2009; 37(3) :257-269.
23. Lebow J. Not just talk, maybe some risk: the therapeutic potentials and pitfalls of computer-mediated conversation. *J Marital Fam Ther*. 1998, 24(2):203-206.
24. Cook EJ, Doyle C. Working Alliance in Online Therapy as Compared to Face-to-Face Therapy: Preliminary Results *Cyber Psychology & Behavior*. 2002; 5(2):101-103.
25. Biancalani G, Franco C, Guglielmin MS, Moretto M, Orkibi H, Keisari S, Testoni I. Telepsychodrama therapy during the COVID-19 pandemic: Participants 'experiences. *The Arts In Psychotherapy*. 2021; 75: 1-8.

KRİZ VE AFETLERDE ÇEVİRİM İÇİ PSİKOTERAPİ

Ersin Uygun

1. Kriz ve Afetler

Kriz kelimesinin etimolojisine bakıldığında Yunanca tartışıp karar alma anlamına gelen bir kelimedenden geldiği bilinmekte ve genel anlamıyla olumsuz yaşam olaylarını akla getirmektedir. Afet, bir topluluğun veya geniş bir alana yayılmış insan grubunun iyilik hâlini ve toplumun işlevselliğini bozarak; insani, sosyal, ekonomik veya çevre koşullarını etkileyerek kayıplara neden olan tehlikeli durumlar olarak tanımlamaktadır (1). Benzer şekilde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise afeti, var oluşunu tehdit eden ve bu tehditle başa çıkmada topluluğun kendi kaynaklarının yetersiz kaldığı durum/durumlar olarak tanımlamaktadır (2). İnsani krizler ise savaş, salgın, şiddet, hastalık, doğal afet ve diğer olayların sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu kavramlardan hareketle bakıldığında dünya genelinde her gün ortalama olarak en az bir afetin yaşandığı ve bu durumun ortaya çıkma olasılığının küresel ısınma ile birlikte her geçen gün arttığı ifade edilmektedir. Her yıl birçok insan; savaş, silahlı çatışmayı da içeren doğal veya insan kaynaklı afetlere maruz kalmaktadır. Birleşmiş Milletler Afet Riski Azaltma Ofisi verilerine göre 2022 yılının ortasında 103 milyon insanın bu durumlardan dolayı yer değiştirdiği ve etkilendiği görülmüştür (3). Son 20 yılda meydana gelen afet olaylarına bakıldığında Katrina kasırgası, Endonezya tsunamisi, Londra metro bombalaması, 11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi saldırısı hem insan eli hem de doğal afet kaynaklı travmatik olaylara örnek olarak verilebilir (4). Türkiye’de yaşanan afet olaylarına bakıldığında ise son 2 yılda dahi 2020 Elâzığ depremi, 2020 İzmir depremi, 2021 Muğla-Manavgat orman yangınları, 2021 yılında Kastamonu’da yaşanan sel felaketi ve COVID-19 pandemisi olmak üzere birçok afet-

5. Sonuç

Afetlerin ve krizlerin genelde hazırlıklı olmadığımız bir zamanda ve yerde gerçekleştiğini biliyoruz. Son dönemlere bakıldığında bile birçok afet olayı görmek mümkün. Üstelik tüm bunların iklim değişikliği ile birlikte artacağı bilim insanları tarafından paylaşılmakta. Ruh sağlığı açısından bakıldığında birçok olumsuz durum ile karşılaşılacağını tahmin etmek güç değil. Bu noktada kişilerin iyilik hâlini koruyabilmek için bireylerin ruh sağlığına yönelik ihtiyaçlarına karşılık vermek ve erişilebilir olmak son derece önemli olacaktır. Veriler göstermektedir ki pandemi öncesinde gelişmekte olan ülkelerin %80'inden fazlası ruh sağlığı sorunu ile ilgili yüz yüze tedaviye erişimde sıkıntı yaşamış ve gelişmiş ülkelerde %44 ile %70 oranında kişi tedaviye erişememiştir (35). Tüm bunlar düşünüldüğünde daha hızlı müdahale edebilmek, daha çok kişiye ulaşabilmek, erişebilmek açısından afet ve kriz durumlarında çevrim içi uygulamalar son derece önemli olmaktadır. Bunların her aşamada geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması toplum ruh sağlığını korumada önemli bir katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

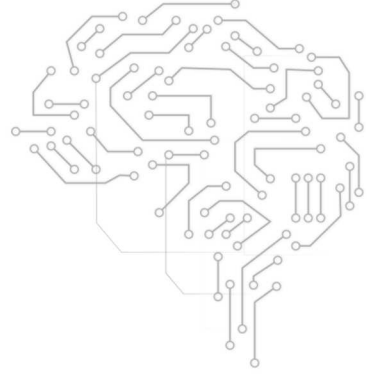
1. UNDRR. Disaster. [İnternet]. [14 Aralık 2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.undrr.org/terminology/disaster>
2. WHO/EHA Panafrican Emergency Training Centre, Addis Ababa Updated March 2002 by EHA.
3. UNDRR. Disaster. [İnternet]. [14 Aralık 2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.undrr.org/terminology/disaster>
4. Wolbers J, Kuipers S, Boin A. A systematic review of 20 years of crisis and disaster research: Trends and progress. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*. 2021 Dec;12(4):374-392.
5. Beaglehole B, Mulder RT, Frampton CM, Boden JM, Newton-Howes G, Bell CJ. Psychological distress and psychiatric disorder after natural disasters: systematic review and meta-analysis. *Br J Psychiatry*. 2018;213(6):716-722. doi:10.1192/bjp.2018.210
6. Doherty A, Benedetto V, Harris C, et al. The effectiveness of psychological support interventions for those exposed to mass infectious disease outbreaks: a systematic review. *BMC Psychiatry*. 2021;21(1):592. Published 2021 Nov 24. doi:10.1186/s12888-021-03602-7
7. Charlson F, van Ommeren M, Flaxman A, Cornett J, Whiteford H, Saxena S. New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings: a systematic review and meta-analysis. *Lancet*. 2019;394(10194):240-248. doi:10.1016/S0140-6736(19)30934-1
8. The Sphere Project. Humanitarian Charter and Minimum Standards in Disaster Response. Geneva: The Sphere Project. <http://www.sphereproject.org>. 2011
9. World Health Organization. Psychological first aid: Guide for field workers. World Health Organization, 2011.

10. World Health Organization. Mental health in emergencies. [İnternet]. [20 Aralık 2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies>
11. Latifi R, Daom CR. Perspective on COVID-19: finally, telemedicine at center stage. *Telemed J E Health*. 2020; 26(9): 1106-1109.
12. World Health Organization. Telemedicine: opportunities and developments in member states. Report on the second global survey on eHealth. 2010.
13. Wolbers J, Kuipers S, Boin A. A systematic review of 20 years of crisis and disaster research: Trends and progress. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*. 2021 Dec;12(4):374-392.
14. Reinhardt I, Gouzoulis-Mayfrank E, Zielasek J. Use of Telepsychiatry in Emergency and Crisis Intervention: Current Evidence. *Curr Psychiatry Rep*. 2019;21(8):63. Published 2019 Jul 1. doi:10.1007/s11920-019-1054-8
15. Ziadlou D, Eslami A, Hassani HR. Telecommunication methods for implementation of telemedicine systems In crisis. *Proceedings - 3rd International Conference on Broadband Communications, Informatics and Biomedical Applications, BroadCom 2008*.
16. Ajami S., Lamoochi P. Applying telemedicine during disasters. *J Inf Technol Softw Eng*, 2013, 7. doi:10.4172/2165-7866.s7-e005.
17. Schoebel V, Wayment C, Gaiser M, Page C, Buche J, Beck AJ. Telebehavioral Health During the COVID-19 Pandemic: A Qualitative Analysis of Provider Experiences and Perspectives. *Telemed J E Health*. 2021;27(8):947-954. doi:10.1089/tmj.2021.0121
18. Der-Martirosian C, Griffin AR, Chu K, Dobalian A. Telehealth at the US Department of Veterans Affairs after Hurricane Sandy. *J Telemed Telecare*. 2019; 25(5): 310-317. doi:10.1177/1357633X17751005
19. Nicogossian AE, Doam CR. Armenia 1988 earthquake and telemedicine: lessons learned and forgotten. *Telemed J E Health*. 2011;17(9):741-745. doi:10.1089/tmj.2011.0118
20. Qadir TF, Fatima H, Usmani MH, Hussain SA. Telepsychiatry in Pakistan after natural disasters. *Lancet Psychiatry*. 2016;3(11):1016. doi:10.1016/S2215-0366(16)30323-6
21. Shore JH, Hilty DM, Yellowlees P. Emergency management guidelines for telepsychiatry. *Gen Hosp Psychiatry*. 2007;29(3):199-206. doi:10.1016/j.genhosppsych.2007.01.013
22. Smith AC, Thomas E, Snoswell CL, et al. Telehealth for global emergencies: Implications for coronavirus disease 2019 (COVID-19). *J Telemed Telecare*. 2020;26(5):309-313. doi:10.1177/1357633X20916567
23. Torous J, Wykes T. Opportunities From the Coronavirus Disease 2019 Pandemic for Transforming Psychiatric Care With Telehealth. *JAMA Psychiatry*. 2020;77(12):1205-1206. doi:10.1001/jamapsychiatry.2020.1640
24. Bae J, Kim KY, Panuncio RL, Choi N, Im SB. Inauguration of the first Psychological Support Center for disaster victims in Korea. *Nurs Health Sci*. 2009;11(4):351-356. doi:10.1111/j.1442-2018.2009.00480.x
25. Turgoose D, Ashwick R, Murphy D. Systematic review of lessons learned from delivering teletherapy to veterans with post-traumatic stress disorder. *Journal of Telemedicine and Telecare*. 2018;24(9):575-585. doi:10.1177/1357633X17730443

26. Varker T, Brand RM, Ward J, Terhaag S, Phelps A. Efficacy of synchronous telepsychology interventions for people with anxiety, depression, posttraumatic stress disorder, and adjustment disorder: A rapid evidence assessment. *Psychol Serv.* 2019;16(4):621-635. doi:10.1037/ser0000239
27. Ruzek JI, Kuhn E, Jaworski BK, Owen JE, Ramsey KM. Mobile mental health interventions following war and disaster. *Mhealth.* 2016;2:37. Published 2016 Sep 29. doi:10.21037/mhealth.2016.08.06
28. Steinmetz SE, Benight CC, Bishop SL, James LE. My Disaster Recovery: a pilot randomized controlled trial of an Internet intervention. *Anxiety Stress Coping.* 2012;25(5):593-600. doi:10.1080/10615806.2011.604869
29. da Silva JA, Siegmund G, Bredemeier J. Crisis interventions in online psychological counseling. *Trends Psychiatry Psychother.* 2015;37(4):171-182. doi:10.1590/2237-6089-2014-0026
30. SAMSHA. [İnternet]. [14 Ekim 2021 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.samhsa.gov/find-help/disaster-distress-helpline>
31. KORDEP, İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü. [İnternet]. [14 Ekim 2021 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://istanbulism.saglik.gov.tr/TR,180686/korona-virus-pandemisinde-online-ruhsal-destek.html>
32. Venville A, O'Connor S, Roeschlein H, Ennals P, McLoughlan G, Thomas N. Mental Health Service User and Worker Experiences of Psychosocial Support Via Telehealth Through the COVID-19 Pandemic: Qualitative Study. *JMIR Ment Health.* 2021;8(8):e29671. Published 2021 Aug 12. doi:10.2196/29671
33. Pasipanodya EC, Shem K. Provision of care through telemedicine during a natural disaster: a case study. *Spinal Cord Ser Cases.* 2020;6(1):60. Published 2020 Jul 9. doi:10.1038/s41394-020-0309-1
34. Yang Y, Li W, Zhang Q, Zhang L, Cheung T, Xiang YT. Mental health services for older adults in China during the COVID-19 outbreak. *Lancet Psychiatry.* 2020;7(4):e19. doi:10.1016/S2215-0366(20)30079-1
35. Wiederhold BK. Connecting Through Technology During the Coronavirus Disease 2019 Pandemic: Avoiding "Zoom Fatigue". *Cyberpsychol Behav Soc Netw.* 2020;23(7):437-438. doi:10.1089/cyber.2020.29188.bkw

VIDEO KONFERANS TEKNOLOJİLERİ

Ahmet Alphan Sabancı

1. Giriş

Video konferans teknolojileri, internet ve bilgisayar teknolojileri aracılığıyla ses ve görüntünün karşılıklı alışverişini sağlayarak iletişim kurulmasını ve bu yolla iki ya da daha fazla kişinin görüşme gerçekleştirmesini sağlayan eş zamanlı iletişim teknolojilerin hepsini kapsayan genel bir tanımdır (1). Ruh sağlığı alanında değerlendirme, görüşme, psikoterapi ve benzeri amaçlarla kullanılabilir. Bu teknolojileri tanımak ve en verimli şekilde kullanabilmek psikoterapi uygulayan ruh sağlığı çalışanları için büyük bir önem taşımaktadır.

Bu bölümde, video konferans için faydalanılabilecek teknolojiler, bu teknolojilerin en verimli şekilde kullanabilmek için dikkat edilmesi gerekenler ve son olarak potansiyel güvenlik ve mahremiyet risklerine karşı alınması gereken önlemler ele alınacaktır. Bu bölüm, kitabın yayına hazırlandığı 2022 yılı itibarıyla en güncel gelişmeler ve veriler göz önünde bulundurularak yazılmıştır. Okurlarımıza hızlı gelişen video konferans teknolojileri alanının bazı bilgilerinin zaman aşımına uğrayabileceğini hatırlatmak isteriz.

2. Video Konferans Görüşmelerinde Kullanılan Donanımlar

İnternet ve bilgisayar teknolojilerini genel olarak ikiye ayırmak mümkündür: donanım ve yazılım. Donanım, kullandığımız her türlü alet ve aracı kapsar; bilgisayar, telefon, modem, kamera ve mikrofon gibi. Yazılım ise gerçekleştirmek istediğimiz eylemleri bilgisayarlarımız içerisinde mümkün kılan programlardır; video konferans yazılımları, işletim sistemi, ofis yazılımları gibi.

- Güvenmediğiniz ve tanımadığınız hiçbir cihazdan hesap girişi yapmamak.
- **Bilgiayarınızı güvende tutun.** Hesap girişi yapılan bilgisayarların güvenli olmaması veya potansiyel bir virüse açık olması, hesabın ve bilgisayarda tutulan diğer ilişkili verilerin istenmeyen kişilerin eline geçmesine neden olabilir. Bilgisayarınızdaki yazılımların güncellemesini düzenli olarak yapmak, güvenilir kaynaklardan dosya ve yazılım indirmemek ve bilgisayarınıza güçlü bir açılış parolası belirlemek potansiyel risklerin büyük bir kısmını durdurmak için yeterli olacaktır.
- **Kullandığınız araçları tanıyın.** Güvenlik riski oluşturabilecek birçok hata, kişilerin kullandıkları teknolojileri yeterince tanıyamamasından kaynaklanır. Kullandığınız teknolojilerin nasıl işlediğine ve neyi yapıp yapamadığına en azından aşina olmak, nasıl güvenlik riskleri doğabileceğini ve bunu nasıl engelleyebileceğinizi de anlamanızı sağlayacaktır.
- **Hatlarınızı/danışanlarınızı bilgilendirin.** Güvenlik karşılıklı korunabilecek bir süreçtir ve bu noktada sizinle video konferans yoluyla iletişim kuran hastalarınızın/danışanlarınızın da temel önlemleri alması gerekir. Onlara bu konuda yardımcı olmanız, ihtiyaç duyabilecekleri eğitici kaynaklar sağlamanız ve sorularını cevaplayarak güvenliğin önemini anlatmanız faydalı olacaktır.
- **Hatlarınıza/danışanlarınıza hesap oluşturmayı zorunlu tutmayın.** Birçok video konferans platformu artık hesabı olmayanlar ile de video konferans görüşmeleri yapabilmeye imkân tanıyor. Hastalarınızın/danışanlarınızın mahremiyetini korumak için bir ek önlem olarak onlarla görüşmelerinizi hesap oluşturmalarına gerek kalmayacak şekilde ayarlamanız mümkün. Bu sayede potansiyel bir veri sızıntısı durumunda mahremiyet ihlaline sebep olabilecek veri miktarını da azaltmış olursunuz.

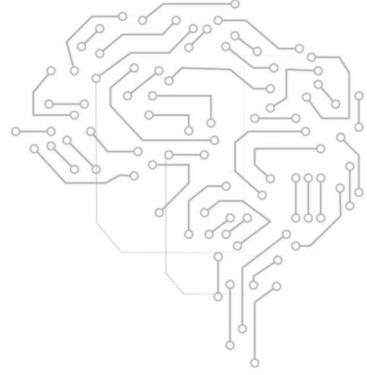
Kaynaklar

1. Luxton DD, Nelson E-L, Maheu MM. A practitioner's guide to telemental health: how to conduct legal, ethical, and evidence-based telepractice. First edition. Washington, DC: American Psychological Association; 2016.
2. Videotelephony. In: Wikipedia [İnternet]. 2020 [10 Ağustos 2020 tarihinde erişildi]. Erişim Adresi: <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Videotelephony&oldid=970961136>
3. System requirements for Windows, macOS, and Linux [İnternet]. Zoom Help Center. [10 Ağustos 2020 tarihinde erişildi]. Erişim Adresi: <http://support.zoom.us/hc/en-us/articles/201362023>

4. Crouthamel A. English: An image showing co-channel wireless interference between two networks. [İnternet]. 2016 [10 Ağustos 2020 tarihinde erişildi]. Erişim Adresi: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Co-Channel_Wi-Fi_Interference_01.png
5. Chae M, Kim J, Kim H, Ryu H. Information quality for mobile internet services: a theoretical model with empirical validation. *Electronic Markets*. 2002 Jan 1;12(1):38-46.
6. TELKODER. 2019 Yılı Sektör Düzenlemelerine Yönelik Değerlendirmeler [İnternet]. 2020 [10 Ağustos 2020 tarihinde erişildi]. Erişim Adresi: <https://telkoder.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/TELKODER-2019-Degerlendirme.pdf>
7. How much bandwidth does Skype need? | Skype Support [İnternet]. [10 Ağustos 2020 tarihinde erişildi]. Erişim Adresi: <https://support.skype.com/en/faq/FA1417/how-much-bandwidth-does-skype-need>
8. Creating strong passwords [İnternet]. *Surveillance Self-Defense*. 2014 [10 Ağustos 2020 tarihinde erişildi]. Erişim Adresi: <https://ssd.eff.org/en/module/creating-strong-passwords>
9. How to: enable two-factor authentication [İnternet]. *Surveillance Self-Defense*. 2015 [10 Ağustos 2020 tarihinde erişildi]. Erişim Adresi: <https://ssd.eff.org/en/module/how-enable-two-factor-authentication>

VIDEO KONFERANS UYGULAMALARINDA GÖRÜNTÜ VE SES REJİMİ

Can Ertuna

1. Giriş

Psikoterapide terapistin hastanın/danışanın bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla etkileşimi temelde iki ana yaklaşımla mümkün olmaktadır: eş zamanlı ve eş zamanlı olmayan iletişim. Eş zamanlı iletişim video konferans, sohbet odası, sesli haberleşme gibi gerçek zamanlı etkileşimi kapsarken eş zamanlı olmayan iletişim -ki uluslararası literatürde sakla ve ilet (store and forward) olarak da anılmaktadır- bilgi (ve belgelerin) psikoterapist ve hasta/danışan arasında ardıl yani saatler ve/veya günler sonrasında iletilmesine dayanmaktadır (1). Her iki yaklaşım da alanın gerekliliklerine, vakanın durumuna, teknolojik ve fiziksel olanakların çeşitlerine göre ayrı ayrı ya da hibrit; bir arada kullanılmakta ve bağlantı kalitesi/hızı başta olmak üzere çeşitli bazı farklı altyapılar gerektirmektedir. Video konferans yöntemi; telefon, mesaj ya da e-posta iletişimine göre hasta/danışanlarla ilişkide doğal toplumsal deneyim biçimine ve gerektiğinde psikoterapistin gözlem yapmasına olanak sağlamasına olanak tanıdığı için eş zamanlı ve eş zamanlı olmayan uygulamalarda, gerekli altyapılar mevcut olduğu takdirde daha çok tercih edilen bir yöntem olmaktadır (2).

Her ne kadar bu bölümün başlığı görüntü ve ses rejimi olsa da bu her iki bileşeni ve dolayısıyla iletişimin kalitesini etkileyen (ve yine birbiriyle bağlantıları bulunan) iki önemli noktaya daha burada kısaca değinilecektir; ışık ile ortam/mekân. Öncelikle kaliteli görüntünün, ayrıca ele alınan bağlantı kalitesiyle birlikte temel bileşenlerinden biri olan kameralardan bahsetmek gerekmektedir. Özellikle eş zamanlı uygulamalarda yaygın olarak kullanılan üç kamera türünden söz etmek mümkündür: bilgisayar, tablet, akıllı telefon kamerası; harici olarak kullanılabilen Web kamerası ve de

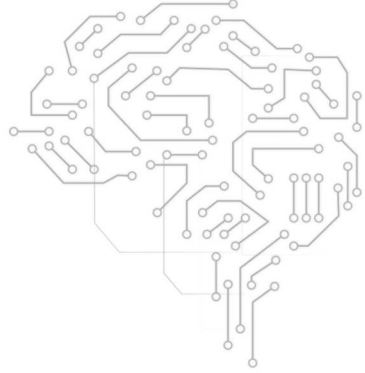
Tablo 1. İyi Video Konferans Uygulaması İçin Öneriler

Konu	Öneri
Işık	Tam arkadan gelmeyecek (ters ışık), tam yukarıdan veya yandan gelmeyecek (dramatik etki)
Renk sıcaklığı	5500 K civarı (gün ışığı)
Çerçeve	Göğüs planı
Kamera	Göz hizasında, sabit
Mikrofon	Tek yönlü (cardioid)
Kıyafet	Standart çalışma kıyafeti. Sık çizgili, küçük kareli, yoğun desenli kıyafetler uygun değil.
Arka plan	Fazlaca ayrıntı içermesi uygun değil. İdeal renk açık mavi
Postür	Minimal fiziksel hareket ile aktif dinleme
Sözel iletişim	Telsizvari (özel bir amaç güdülmüyorsa sırayla)

Kaynaklar

1. King R, Spooner D, Reid, W. Online counselling and psychotherapy. Telepsychiatry and e-mental health. London: Royal Society of Medicine Press 2003; 245-264.
2. Cooper SE, Campbell LF, Smucker Barnwell S. Telepsychology: A primer for counseling psychologists. The Counseling Psychologist. 2019; 47(8), 1074-1114.
3. Luxton DD, Pruitt LD, Jenkins-Guarnieri, MA. Clinical assessment in clinical videoconferencing. In: Tuerk P, Shore P. (eds.) Clinical Videoconferencing in Telehealth. 2015; (p. 214). Springer, Cham.
4. Gogia S. Fundamentals of Telemedicine and Telehealth. In: Gogia S, editor. 1st ed. London: Academic Press; 2020a. p. 48-50.
5. TTAC (National Telehealth Technology Assessment Resource Center). Clinician's Guide to Video Platforms[İnternet]. 2020a [son güncelleme Temmuz 2020; 22 Temmuz 2020'de erişildi]. Erişim adresi: <http://telehealthtechnology.org/toolkit/clinicians-guide-to-video-platforms/>
6. Millerson G. Lighting for Video. 3rd ed. Oxford: Focal Press; 1992.
7. Millerson G, Owens J. Video Production Handbook. 4th ed. Oxford: Focal Press; 2008.
8. Gogia S. Fundamentals of Telemedicine and Telehealth. In: Gogia S, editor. 1st ed. London: Academic Press; 2020b. p. 74-78.
9. ATA (American Telemedicine Association). ATA's Quick-Start Guide to Telehealth During a Health Crisis[İnternet]. 2020 [son güncelleme Nisan 2020; 16 Temmuz 2020'de erişildi]. Erişim adresi: https://cdn2.hubspot.net/hubfs/5096139/Files/Resources/ATA_QuickStart_Guide_to_Telehealth_4-10-20.pdf?_hstc=&_hssc=&hsctaTracking=fl1af118-6144-4193-9a9e-7cc3773c2b8b%7C36ebfce7-8405-4789-959c-b1396226e32e
10. TTAC (National Telehealth Technology Assessment Resource Center). Video Platforms: Customer Point of View[İnternet]. 2020 [son güncelleme Temmuz 2020; 22 Temmuz 2020'de erişildi]. Erişim adresi: <http://telehealthtechnology.org/toolkit/customer-point-of-view/>

ÇEVİRİM İÇİ PSİKOTERAPİ ETİĞİ

Fatih Artvinli ve Ceren İlikan Rasimoğlu

1. Giriş

Bu yazı, Türkiye’de çok kısa sayılabilecek bir sürede ve hızla yaygınlaşan çevrim içi psikoterapi uygulamalarıyla ilgili etik sorunlara ve tartışmalara dikkat çekmek, genel bir çerçeve sunmak ve konuyla ilgili Türkçe literatüre katkıda bulunmak amacıyla kaleme alındı. Hiç şüphesiz çevrim içi psikoterapi etiğine ilişkin yapılan değerlendirmeler, yorumlar ve çözüm önerileri, yerel ve kültürel bağlamlara göre farklılık gösterebilmektedir. Bununla birlikte dünyanın farklı ülkelerindeki mevcut durum, kılavuzlar ve temel etik ilkeler göz önünde bulundurularak çizmeye çalışacağımız genel çerçeve, çevrim içi psikoterapi alanında etik meseleleri özetleyerek, kullanıcıların olası çözümler konusunda kendi deneyimlerini gözden geçirmesi ya da sunulan hizmetleri bu perspektiften analiz etmesine katkı sunacaktır.

Çevrim içi psikoterapi, uzaktan sağlık hizmeti ya da uzaktan danışmanlık hizmeti sağlama düşüncesiyle, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kademeli olarak gelişen, internet devrimiyle yeni bir boyuta taşınan ve iki binli yıllara gelindiğinde daha hızlı, daha ucuz ve daha pratik çözümlerle şekillenen uzun bir tarihsel teknolojik dönüşümün bir parçasıdır (1). Küresel çapta sağlık hizmet sunumunda giderek yaygınlaşan uzaktan ve çevrim içi uygulamaların, farklı uzmanlık alanlarında farklı seviyelerde gelişim gösterirken özellikle ruh sağlığı hizmetleri ve kronik hastalık yönetimi gibi sık takip gerektiren ancak sık fiziksel muayene gerektirmeyen alanlarda hızla bir dayanak noktası hâline geldiği görülmektedir (2). COVID-19 pandemisinden çok daha uzun zaman önce, çeşitli dijital teknolojilerin yakın gelecekte ruh sağlığı alanında devrim yaratma potansiyelinden bahsedilmekteydi. Pandemiyle birlikte, özellikle sokağa çıkma yasaklarının yaygınlaşmasıyla

Ekler

EK-1: Amerikan Psikoloji Derneğinin Telepsikoterapi için Aydınlatılmış Onam Kontrol Listesi¹⁹

- Video konferansın yüz yüze oturumlardan farklı potansiyel faydaları ve riskleri (örneğin, hasta gizliliğinin sınırları) vardır.
- Telepsikoloji hizmetleri için gizlilik hâlâ geçerlidir ve diğer kişi(ler)in izni olmadan kimse seansı kaydetmeyecektir.
- Sanal oturumlarımız için belirlediğimiz video konferans platformunu kullanmayı kabul ediyoruz. Psikolog bu platformun nasıl kullanılacağını açıklayacaktır.
- Oturum sırasında bir web kamerası veya akıllı telefon kullanmanız gerekir.
- Seans sırasında dikkat dağıtıcı unsurlardan (cep telefonu veya diğer cihazlar dâhil) arındırılmış sessiz ve özel bir alanda bulunmak önemlidir.
- Halka açık/ücretsiz Wi-Fi yerine güvenli bir internet bağlantısı kullanmak önemlidir.
- Seansa zamanında katılmak önemlidir. Tele-randevunuzu iptal etmeniz veya değiştirmeniz gerekirse psikoloğa telefon veya e-posta yoluyla önceden haber vermelisiniz.
- Teknik sorunların ortaya çıkması durumunda oturumu yeniden başlatmak veya yeniden planlamak için bir alternatif plana (örneğin, size ulaşabileceğimiz bir telefon numarası) ihtiyacımız bulunmaktadır.
- Bir kriz durumunda en az bir acil durum irtibat kişisini ve bulunduğunuz yere en yakın acil servisi içeren bir güvenlik planına ihtiyacımız bulunmaktadır.
- Yetişkin değilseniz, telepsikoloji seanslarına katılabilmemiz için ebeveyninizin veya yasal vasinizin iznine (ve iletişim bilgilerine) ihtiyacımız bulunmaktadır.
- Video seansların geri ödenip ödenmeyeceğini sigorta şirketinizden teyit etmelisiniz; geri ödenmezse ödemenin tamamından siz sorumlu olursunuz.
- Psikoloğunuz olarak belirli koşullar nedeniyle telepsikolojinin artık uygun olmadığına ve seanslarımıza yüz yüze devam etmemiz gerektiğine karar verebilirim.

¹⁹ APA Informed consent checklist for telepsychological services, <https://www.apa.org/topics/disasters-response/informed-consent-checklist>, Erişim tarihi: 19.03.2023.

Kaynaklar

1. Artvinli F., Şenyürek G. Yakın geleceğin uzak geçmişi: Telesağlık tarihi. Telesağlık Temel Başvuru Kitabı içinde (Küçükparlak İ, Karaş H., Editörler), Nobel Tıp Kitabevi, Nisan 2021, pp 3-29.
2. O'Reilly-Jacob, M., Vicini, A., & Duggan, A. P. (2022). Ethical considerations of telehealth: Access, inequity, trust, and overuse. *Journal of Health Ethics*, 18(1): 1-13 <http://dx.doi.org/10.18785/jhe.1801.03>
3. Inkster B; Digital Mental Health Data Insights Group (DMHDIG). Early Warning Signs of a Mental Health Tsunami: A Coordinated Response to Gather Initial Data Insights From Multiple Digital Services Providers. *Front Digit Health*. 2021 Feb 10;2:578902. doi: 10.3389/fgth.2020.578902. PMID: 34713053; PMCID: PMC8521957.
4. Bashshur R, Doarn CR, Frenk JM, Kvedar JC, Woolliscroft JO. Telemedicine and the COVID-19 Pandemic, Lessons for the Future. *Telemed J E Health*. 2020 May;26(5):571-573. doi: 10.1089/tmj.2020.29040.rb. Epub 2020 Apr 8. PMID: 32275485.
5. Torous J, Bucci S, Bell IH, Kessing LV, Faurholt-Jepsen M, Whelan P, Carvalho AF, Keshavan M, Linardon J, Firth J. The growing field of digital psychiatry: current evidence and the future of apps, social media, chatbots, and virtual reality. *World Psychiatry*. 2021 Oct; 20(3):318-335. doi: 10.1002/wps.20883. PMID: 34505369; PMCID: PMC8429349
6. Corsico P. Technophiles and Technophobes: Will Digital Technologies Solve All Our (Mental Health) Problems? *AJOB Neurosci*. 2022 Jul-Sep;13(3):211-213. doi: 10.1080/21507740.2022.2082593. PMID: 35797118.
7. Candice C. J., Aldea, M. A. Ethical Considerations for Telepsychotherapy and the Management of High-Risk Patients During Coronavirus 2019 (COVID-19): Challenges and Practice Considerations, *Ethics & Behavior*, (2021) 31:3: 193-204, DOI: 10.1080/10508422.2020.1870979.
8. Demiris G, Oliver DP, Courtney KL. Ethical considerations for the utilization of telehealth technologies in home and hospice care by the nursing profession. *Nursing Administration Quarterly*. 2006; 30(1): 59-61. doi: 10.1097/00006216-200601000-00009.
9. Artvinli, F., İlikan Rasimoğlu, C.G. Telesağlık ve Teletıp Etiği. Telesağlık Temel Başvuru Kitabı içinde (Küçükparlak İ, Karaş H., Editörler), Nobel Tıp Kitabevi, Nisan 2021, 565-601.
10. Pulat, M. & Barutçu-Yıldırım, F. (2021). Online counseling and ethics: A systematic review of empirical research. *The Journal of Clinical and Mental Health Counseling*, 1(2), 1-12.
11. Barnett, Jeffrey E., and Keely Kolmes. "The practice of tele-mental health: Ethical, legal, and clinical issues for practitioners." *Practice Innovations* 1, no. 1 (2016): 53-66.
12. Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği, 18.04.2004, <https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeliği-x389.pdf>, Erişim Tarihi: 28.02.2023.
13. Yorulmaz, O., Derin, S., Yorulmaz, E.G., Gültekin, G., Baş, S. Çevrimiçi Psikolojik Müdahale ve Uygulamalar için Telepsikoloji Kılavuzu. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını, 2020.
14. Türkiye Psikiyatri Derneği, İyi Telepsikiyatri Uygulamaları İçin Öneriler, 19 Mart 2020, <https://psikiyatri.org.tr/2151/iyi-telepsikiyatri-uygulamasi-icin-oneriler>, Erişim Tarihi: 28.02.2020.

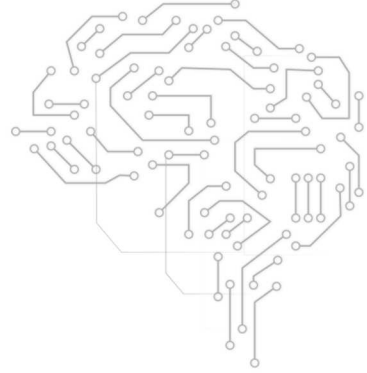
15. Karaş, H., Küçükparlak, İ., Erkan, A., Oral, T., Vahip S. Telesikiyatri Uygulama Rehberi. Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği Yayını, 2022.
16. Montalto M. The ethical implications of using technology in psychological testing and treatment. *Ethical Hum Psychol Psychiatry: Int J Crit Inq* (2014) 16(2):127-136. doi: 10.1891/1559-4343.16.2.127.
17. Van Wynsberghe A, Gastmans C. Telepsychiatry and the meaning of in- person contact: A preliminary ethical appraisal. *Med Health Care Philos* (2009) 12(4):469-476. doi: 10.1007/s11019-009-9214-y
18. Mishna F, Fantus S, McInroy LB. Informal use of information and communication technology: Adjunct to traditional face-to-face social work practice. *Clin Soc Work J* (2017) 45(1):49-55. doi: 10.1007/s10615-016-0576-3
19. Kramer GM, Mishkind MC, Luxton DD, Shore JH. Managing risk and protecting privacy in telemental health: An overview of legal, regulatory, and risk-management issues. In: Myers K, Turvey CL, editors. *Telemental health: Clinical, technical, and administrative foundations for evidence-based practice*. Elsevier: Amsterdam, Netherlands (2013). p. 83-107.
20. Rummell CM, Joyce NR. "So wat do u want to wrk on 2day?": The ethical implications of online counseling. *Ethics Behav* (2010) 20(6):482-496. doi: 10.1080/10508422.2010.521450
21. Smiley PA, VandeCreek L. Problems and solutions with online therapy. In: VandeCreek L, Allen JB, editors. *Innovations in clinical practice: Focus on health & wellness*. Sarasota, FL, US: Professional Resource Press/Professional Resource Exchange (2005). p. 187-197.
22. Finfgeld DL. Psychotherapy in cyberspace. *J Am Psychiatr Nurses Assoc* (1999) 5(4):105-110. doi: 10.1016/S1078-3903(99)90008-3
23. Alleman JR. Online counseling: The Internet and mental health treatment. *Psychother: Theory Res Pract Training* (2002) 39(2):199-209. doi: 10.1037/0033-3204.39.2.199
24. Bauman S, Rivers I. *Mental health in the digital age*. New York, NY: Palgrave Macmillan (2015).
25. Fenichel M, Suler J, Barak A, Zelvin E, Jones G, Munro K, et al. Myths and realities of online clinical work. *CyberPsychol Behav* (2002) 5(5):481-497. doi: 10.1089/109493102761022904
26. Lau PL, Aga Mohd Jaladin R, Abdullah HS. Understanding the two sides of online counseling and their ethical and legal ramifications. *Proc Soc Behav Sci* (2013) 103:1243-1251. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.10.453
27. Norman S. The use of telemedicine in psychiatry. *J Psychiatr Ment Health Nurs* (2006) 13(6):771-777. doi: 10.1111/j.1365-2850.2006.01033.x
28. Mallen MJ, Vogel DL, Rochlen AB. The practical aspects of online counseling: Ethics, training, technology, and competency. *Couns Psychol* (2005) 33(6):776-818. doi: 10.1177/0011000005278625
29. Harris B, Birnbaum R. Ethical and legal implications on the use of technology in counselling. *Clin Soc Work J* (2015) 43(2):133-141. doi: 10.1007/s10615-014-0515-0
30. Ragusea, Anthony S., and Leon VandeCreek. *Suggestions for the ethical practice of online psychotherapy*. Vol. 40, no. 1-2. Educational Publishing Foundation, 2003, 99.
31. Stanberry, B. Legal and ethical aspects of telemedicine. *Journal of Telemedicine and Telecare*. 2006; 12(4): 166-175. doi: 10.1258/135763306777488825.

32. Stoll, Julia, and Manuel Trachsel. "Ethical aspects of online psychotherapy.", Trachsel, Manuel, Nikola Biller-Andorno, Jens Gaab, John Sadler, and Serife Tekin. *Oxford Handbook of Psychotherapy Ethics*. Oxford University Press, 2021., 731-743, 738.
33. Baker, Deborah C., and Lynn F. Bufka. "Preparing for the telehealth world: Navigating legal, regulatory, reimbursement, and ethical issues in an electronic age." *Professional Psychology: Research and Practice* 42, no. 6 (2011): 405-411, 407.
34. Childress CA. Ethical issues in providing online psychotherapeutic interventions. *J Med Internet Res* (2000) 2(1):e5. 10.2196/jmir.2.1.e5
35. Fleming DA, Edison KE, Pak H. Telehealth ethics. *Telemedicine and E-health*. 2009; 15(8): 797-804. doi: 10.1089/tmj.2009.0035
36. Anette Erlandsson, David Forsström, Alexander Rozental & Andrzej Werbart (2022) Accessibility at What Price? Therapists' Experiences of Remote Psychotherapy with Children and Adolescents During the COVID-19 Pandemic, *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, 21:4, 293-308, 303.
37. Bauer, KA. The ethical and social dimensions of home-based telemedicine. *Critical Reviews™ in Biomedical Engineering*. 2000; 28(3&4): 541-544. doi: 10.1615/critrevbiomedeng.v28.i34.330.
38. <https://www.efpa.eu/working-groups/ehealth>, Erişim tarihi: 19.03.2023.

Bölüm 13

HUKUKSAL BAKIŞ AÇISIYLA TELEPSİKOTERAPİ UYGULAMALARI*

Elif Küzeci ve Oğuzhan Yeşiltuna

1. Giriş

Sağlık hizmetlerinin verimli, hızlı ve güvenli bir şekilde sunumunda bilişim teknolojilerinin sağladığı olanaklardan gittikçe daha çok yararlanılmaktadır. Gelecekte sağlık hizmeti sunumlarını tamamlayan bir unsur olarak gündeme gelen bu uygulamalar bir üst başlık olarak tele-sağlık şeklinde, özelleştiği alana göre ise farklı isimlerle anılır (1). Ruh sağlığına ilişkin hizmetleri konu edinen tele-sağlık uygulamalarını nitelikleme üzere teknik bağlam ve kapsamlarına göre farklılaşan terimler kullanılır (2): Telepsikoterapi, çevrim içi (online) psikoterapi, teleterapi, telepsikoloji, telepsikiyatri, İnternet terapisi, çevrim içi (online) terapi, tele ruh sağlığı, e-ruh sağlığı bunlardan ilk akla gelenlerdir. Bu bölümde telepsikoterapi hukuksal boyutuyla değerlendirilecektir. Bu bağlamda telepsikoterapi terimini ruh sağlığı hizmetini sunan ile bu hizmeti alan kişi arasında bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilen uygulamaları karşılayan şemsiye bir terim olarak kullandığımızı belirtmek isteriz. Nitekim Amerikan Psikoloji Derneği (APA), telepsikoterapi terimini uzaktan terapi ile eş anlamlı kabul etmiş, uzaktan terapi terimini ise “*hareketlilik sorunları, coğrafi izolasyon veya diğer sınırlayıcı faktörler nedeniyle seansların yüz yüze yapılmadığı herhangi bir psikoterapi türü*” olarak tanımlamıştır. “*Uzaktan terapi, telefon, sesli konferans veya videokonferans ve İnternet yoluyla müdahaleleri içerir*” (3).

Telepsikoterapi uygulamalarına dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de özellikle son dönemde sıklıkla başvurulmaktadır (4). Bunda bilişim teknolojilerindeki gelişmeler yanında yüz yüze psikoterapi gerektirmeyen hasta ya da

Kaynaklar

- * Bu bölüm, şu çalışmanın yeni hukuksal düzenlemeler doğrultusunda güncellenmiş ve telepsikoterapi uygulamaları odak alınarak uyarlanmış versiyonudur: Küzeci E, Yeşiltuna O. Hukuksal Bakış Açısıyla Telesağlık Uygulamaları. In: Küçükparlak İ, Karış H, ed. Telesağlık Temel Başvuru Kitabı. Ankara: Nobel; 2021. s. 603-645.
1. Telesağlığın alt dallarına ilişkin açıklamalar için bk. Novaes MA. Telecare within different specialties. In: Gogia S, ed. Fundamentals of Telemedicine and Telehealth. London: Academic Press; 2020. s. 185-254.
 2. Stoll J, Müller JA, Trachsel M. *Ethical Issues in Online Psychotherapy: A Narrative Review*. Front. Psychiatry. 2020; 10:993.
 3. Bkz. American Psychological Association. <https://dictionary.apa.org/telepsychotherapy>. <https://dictionary.apa.org/distance-therapy>. Bu bağlantılar ve metinde yararlanılan diğer tüm elektronik kaynaklar için son erişim tarihi 28.06.2022'dir.
 4. Bazı kamu hastaneleri ile özel sağlık kuruluşlarında "İnternet polikliniği", "Korona Virüs Online Ruhsal Destek Programı (KORDEP)", "Online Doktor" gibi isimlerle uzaktan sunulmaya başlanan sağlık hizmetleri örnekleri için bk. http://hastane.kocaeli.edu.tr/internet_poliklinigi.php. <https://hastane.pau.edu.tr/online-randevu>. <https://istanbulism.saglik.gov.tr/TR,180686/korona-virus-pandemisinde-online-ruhsal-destek.html>.
 5. Örneğin, APA'nın yakın zamanda yaptığı bir araştırmaya göre klinisyenlerin dörtte üçü yalnızca uzaktan, kalan kısmı ise uzaktan ve yüz yüze seansların bir arada olduğu terapi hizmeti sunmaktadır. APA. *Psychologists embrace telehealth to prevent the spread of COVID-19*. 2020. <https://www.apaservices.org/practice/legal/technology/psychologists-embrace-telehealth>.
 6. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmaya katılanların %76'sı, tıbbi bakımın uzaktan sağlanmasını yüz yüze sağlanmasına tercih etmiştir. NTT Data. *Trends in Telehealth*. 2014'ten aktaran American Hospital Association. *Trendwatch*. 2015. <https://www.aha.org/system/files/research/reports/tw/15jan-tw-telehealth.pdf>. Daha yakın tarihli bir başka araştırmada ise COVID-19 salgınının telesağlık uygulamalarına ivme kazandırdığı görülmektedir. Araştırmaya katılanların %72'si uzaktan sağlık hizmetini ilk kez salgın döneminde aldığını, bunların %75'i ise deneyimden memnun olduğunu belirtmiştir. Kyruus. *Patient Perspectives on Virtual Care Report*. 2020. <https://www.kyruus.com/2020-virtual-care-report>.
 7. Stoll J, Müller JA, Trachsel M. *Ethical Issues in Online Psychotherapy: A Narrative Review*. Front. Psychiatry. 2020; 10:993.
 8. Bk. <https://www.hssgm.gov.tr/YonergelerGenelgeler>.
 9. Bk. <https://teletip.saglik.gov.tr/>.
 10. Resmî Gazete. T. 17.6.2022. S. 31746.
 11. Telesağlık Yönetmeliği, m. 5.
 12. Telesağlık Yönetmeliği, m. 8.
 13. Telesağlık Yönetmeliği, m. 7.
 14. 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, Ek Madde 13.

15. 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, Ek Madde 13. Bu hâller, Sağlık Meslek Mensupları ile Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik'in EK-1/A sayılı ekinde sayılmıştır. Bunlar; ihmal ve terk, kötü muamele, hastalık ve tedavi sonrası dönem, eğitim ve okuma yazma ile ilgili problemler, sosyal çevreyle ilgili problemler, çocuklukta olumsuz yaşam olaylarıyla ilgili problemler, yetiştirmeye ilgili diğer problemler, primer destek gruplarıyla ilgili diğer problemler, psikososyal durumlarla ilgili problemler, cinsel eğilim, davranış ve uyumla ilgili danışma, sağlık servislerine diğer danışma ve tıbbi tavsiye için gelen kişiler, yaşam-yönetim güçlüğü ile ilgili problemlerdir.
16. Telemedicine Act. <http://www.agc.gov.my/agcportal/uploads/files/Publications/LOM/EN/Act%20564.pdf>.
17. Commission nationale de l'informatique et des libertés. Télémédecine: Comment Protéger les Données des Patients. 2018. <https://www.cnil.fr/fr/telemedecine-comment-protoger-les-donnees-des-patients>.
18. Greenleaf G. *Now 157 Countries: Twelve Data Privacy Laws in 2021/22*. Privacy Laws & Business International Report. 2022; 176:3-8.
19. Anayasa, m. 20/3.
20. Resmî Gazete. T. 26.9.2004. S. 25611.
21. Türk Ceza Kanunu, m. 135-138.
22. Resmî Gazete. T. 4.2.2011. S. 27836.
23. Resmî Gazete. T. 7.4.2016. S. 29677.
24. Telesağlık Yönetmeliği, m. 12/2.
25. KVKK, m. 1.
26. KVKK, m. 2.
27. KVKK, m. 3-e.
28. KVKK, m. 28/1.
29. KVKK, m. 3-b.
30. KVKK, m. 3-d.
31. KVKK, m. 6.
32. Resmî Gazete. T. 21.1.2019. S. 30808. Kişisel sağlık verileri, 108 sayılı Kişisel Verilerin Otomatik Olarak İşlenmesi Sırasında Gerçek Kişilerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (m. 6) ve Genel Veri Koruma Tüzüğü (m. 9) gibi uluslararası hukuk metinlerinde de özel nitelikli kişisel veri kategorisinde yer almaktadır.
33. KSVHY, m. 4-j.
34. Belirtilen üç aktör dışında kişisel verilerin korunması hukuku mevzuatında veri sorumlusu temsilcisi, irtibat kişisi, alıcı gibi başka bazı aktörler de belirlenmiştir. Ancak bu aktörlerle ilişkili düzenlemeler belirli konular ile sınırlı olduğundan bu çalışma kapsamında yer verilmemiştir.
35. KVKK, m. 3-ı.

36. “Bir Bakanlığın, veri sorumlusu sıfatı taşıyan kamu kurum ve kuruluşunun veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşunun bir veri sorumlusu belirlemesi durumu söz konusu değildir. Tüm bu kurum ve kuruluşlarda veri sorumlusu, kurum veya kuruluşun bizzat kendisidir”. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Hakkında Doğru Bilinen Yanlılar. s. 19. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6722/6698-Sayili-Kisisel-Verilerin-Korunmasi-Kanunu-Hakkinda-Dogru-Bilinen-Yanlislar>.
37. KVKK, m. 3-ğ.
38. Küzeci E. Kişisel Verilerin Korunması. 4. Baskı. İstanbul: On İki Levha; 2020. s. 113-115.
39. Miles SH. The Hippocratic Oath and the Ethics of Medicine. New York: OUP; 2005. s. xiv. Dünya Tabipler Birliği Cenevre Bildirgesi kapsamında düzenlenen ve güncellenmeye devam eden Hekimlik Andı’nda ise “(...) hastamın özerkliğine ve onuruna saygı göstereceğime, (...) hastamın bana açtığı sırları, yaşamını yitirdikten sonra bile gizli tutacağıma (...) ant içerim” ifadeleriyle sır saklama yükümlülüğü düzenlenmektedir (https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/hekimlik_andi.pdf).
40. Bk. İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi m. 10; Dünya Tabipler Birliği Bali Bildirgesi m. 8; Hasta Haklarına İlişkin Avrupa Statüsü m. 6; Avrupa Hasta Haklarının Geliştirilmesi Amsterdam Bildirgesi m. 4; Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi m. 4; Hasta Hakları Yönetmeliği m. 20-23; TTB Hekimlik Meslek Etiği Kuralları m. 9, Türkiye Psikiyatri Derneği Ruh Hekimliği (Psikiyatri) Meslek Etiği Kuralları m.6, Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği m. 3.2.
41. KVKK, m. 3-a.
42. Bundesverfassungsgericht Entscheidung. 65. 1-Volkszählung. 15.12.1983. Kararın tam metni için bk. Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts. C. 65. 1984. J.C.B. Mohr. Almanya. s. 1-71.
43. Küzeci E. Kişisel Verilerin Korunması. 4. Baskı. İstanbul: On İki Levha; 2020. s. 264-277.
44. KVKK Kurul Kararı. S. 2019/81. T. 25.3.2019. KVKK Kurul Kararı. S. 2019/165. T. 31.5.2019.
45. TMK, m. 13.
46. Oğuzman MK, Seliçi Ö, Oktay Özdemir S. Kişiler Hukuku. Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 12. Bası. İstanbul: Filiz; 2012. s. 51-103.
47. KVKK Kurul Kararı. S. 2020/622. T. 11.8.2020.
48. TMK, m. 11, 405-408. Ayrıca bk. Oğuzman MK, Seliçi Ö, Oktay Özdemir S. Kişiler Hukuku. Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 12. Bası. İstanbul: Filiz; 2012. s. 51-103.
49. TMK, m. 16. Ayrıca bk. Oğuzman MK, Seliçi Ö, Oktay Özdemir S. Kişiler Hukuku. Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 12. Bası. İstanbul: Filiz; 2012. s. 51-103.
50. Hasta Hakları Yönetmeliği, m. 4.
51. Türk Tabipleri Birliği Hekimlik Meslek Etiği Kuralları, m. 26.
52. Türkiye Psikiyatri Derneği Ruh Hekimliği (Psikiyatri) Meslek Etiği Kuralları, m. 15.
53. Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği, m. 7.1.
54. Telesaglık Yönetmeliği, m. 12/3.
55. Telesaglık Yönetmeliği, m. 9/1-g.

56. Telesahlık Yönetmeliği, m. 12/4.
57. Telesahlık Yönetmeliği, m. 9/1-g.
58. Telesahlık Yönetmeliği, m. 9/3.
59. Telesahlık Yönetmeliği, m. 9/3.
60. Resmî Gazete. T. 14.7.1934. S. 2751. Hükümün ilgili kısmı şöyledir: “*Polis; (...) e) Gözaltına alınan, kişilerin parmak izini alır. (...) (a) bendi hariç birinci fıkra ile dördüncü fıkra kapsamına giren kişilerin ayrıca fotoğrafları alınarak, ikinci fıkrada belirlenen esaslara uygun olarak parmak izi ile birlikte sisteme kaydedilir*”.
61. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. Madde ve Gerekçesi ile Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (Bilgi Notu) ve Kişisel Verilerin Korunmasına İlişkin Terimler Sözlüğü. s. 19. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/5388/Madde-ve-Gerekcesi-ile-Kisisel-Verilerin-Korunmasi-Kanunu-Bilgi-Notu-ve-Kisisel-Verilerin-Korunmasina-Iliskin-Terimler-Sozlugu>.
62. Küzeci E. Kişisel Verilerin Korunması. 4. Baskı. İstanbul: On İki Levha; 2020. s. 398-399.
63. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. Madde ve Gerekçesi ile Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (Bilgi Notu) ve Kişisel Verilerin Korunmasına İlişkin Terimler Sözlüğü. s. 20. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/5388/Madde-ve-Gerekcesi-ile-Kisisel-Verilerin-Korunmasi-Kanunu-Bilgi-Notu-ve-Kisisel-Verilerin-Korunmasina-Iliskin-Terimler-Sozlugu>.
64. Küzeci E. Kişisel Verilerin Korunması. 4. Baskı. İstanbul: On İki Levha; 2020. s. 366.
65. KVKK, m. 10.
66. Aydınlatma Yükümlülüğünün Yerine Getirilmesinde Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ (Tebliğ), m. 5-f. Resmî Gazete. T. 10/3/2018. S. 30356. <https://kvkk.gov.tr/Icerik/5443/AYDINLATMA-YUKUMLULUGUNUN-YERINE-GETIRILMESINDE-UYULACAK-USUL-VE-ESASLAR-HAKKINDA-TEBLIG>.
67. Tebliğ, m. 4. Ayrıca bk. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. Aydınlatma Yükümlülüğünün Yerine Getirilmesi Rehberi. <https://www.kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/a569a068-c079-4189-b134-f57bc727af7d.pdf>.
68. KSVHY, m. 5.
69. KVKK, m. 13.
70. KVKK Kurul Kararı. S. 2020/622. T. 11.8.2020.
71. Serozan R. Çocuk Hukuku. İstanbul: Vedat; 2017. s. 282’den aktaran KVKK Kurul Kararı. S. 2020/622. T. 11.8.2020.
72. KVKK, m. 7.
73. Kişisel Verilerin Silinmesi, Yok Edilmesi veya Anonim Hale Getirilmesi Hakkında Yönetmelik (KİSYAY). Resmî Gazete. T. 28.10.2017. S. 30224.
74. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Hakkında Sıkça Sorulan Sorular. s. 71. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4196/Kisisel-Verilerin-Korunmasi-Kanunu-Hakkinda-Sikca-Sorulan-Sorular>.
75. KVSİYAY, m. 4-b.
76. KVSİYAY, m. 7.
77. KVSİYAY, m. 8/2, 9/2, 10/3.

78. KVSİYAY, m. 7.
79. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. Veri Sorumluları Sicili. s. 3. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4194/Veri-Sorumlulari-Sicili>.
80. Resmî Gazete. T. 30.12.2017. S. 30286.
81. VERBİS'e kayıt yükümlülüğünden istisna edilen diğer kişiler şöyledir: herhangi bir veri kayıt sisteminin parçası olmamak kaydıyla yalnızca otomatik olmayan yollarla veri işleyenler, noterler, ilgili mevzuat ve amaçlarına uygun, faaliyet alanlarıyla sınırlı ve sadece kendi çalışanlarına, üyelerine, mensuplarına ve bağışçalarına yönelik kişisel veri işleyen dernek, vakıf ve sendikalar siyasi partiler, avukatlar, serbest muhasebeci mali müşavirler ve yeminli mali müşavirler, gümrük müşavirleri ve arabulucular. Bk. KVKK Kurul Kararları: S. 2018/32. T. 2.4.2018. Resmî Gazete. T. 15.5.2018; S. 2018/68. 28.6.2018. Resmî Gazete. T. 18.8.2018; S. 2018/75. T. 5.7.2018. Resmî Gazete. T. 18.8.2018; S. 2018/87. T. 19.7.2018. Resmî Gazete. T. 18.8.2018.
82. KVKK, m. 16. VERBİS bildiriyle ilgili olarak veri sorumlularına yardımcı olmak üzere Kurum tarafından hazırlanan rehberler için bk. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. Veri Sorumluları Sicil Bilgi Sistemi (VERBİS) Kılavuzu. https://verbis.kvkk.gov.tr/UploadedFiles/VER%C4%B0_SORUMLULARI_S%C4%B0C%C4%B0L%C4%B0_B%C4%B0LG%C4%B0_S%C4%B0STEM%C4%B0_KILAVUZU.PDF. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. Sorularla VERBİS. https://verbis.kvkk.gov.tr/UploadedFiles/SORULARLA_VERB%C4%B0S.pdf.
83. KVKK, m. 28/2.
84. KVKK, m. 12/1.
85. KVKK, m. 12/2
86. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. Kişisel Veri Güvenliği Rehberi (*Rehber*). https://www.kvkk.gov.tr/yayinlar/veri_guvenligi_rehberi.pdf. KSVHY, m. 18/1. KVKK Kurul Kararı. Özel Nitelikli Kişisel Verilerin İşlenmesinde Veri Sorumlularınca Alınması Gereken Yeterli Önlemler. S. 2018/3. T. 31.1.2018. Resmî Gazete. T. 7.3.2018.
87. Telesaglık Yönetmeliği, m. 12/2.
88. Telesaglık Yönetmeliği, m. 5/1, 9/1, 11/1.
89. Kurul kararına konu olmuş bir olay için bk. KVKK Kurul Kararı. S. 2021/633. T. 28.6.2021. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6991/Kamuoyu-Duyurusu-Veri-Ihlali-Bildirimi-INTERGEN-Genetik-ve-Nadir-Hastaliklar-Tani-Arastirma-Uygulama-Merkezi>.
90. Küzeci E. Kişisel Verilerin Korunması. 4. Baskı. İstanbul: On İki Levha; 2020. s. 292.
91. Telesaglık Yönetmeliği, m. 13/3.
92. KVKK, m. 12/3-4.
93. Resmî Gazete. T. 12.12.2017. S. 26728.
94. MÖHUK, m. 24, 34 ve 35. Ayrıca bk. Uyanık Çavuşoğlu A. Sınır-ötesi Tele-tıp Uygulamalarından Kaynaklanan Hukuksal Sorunlar. I. Ulusal Sağlık Hukuku Kongresi. İstanbul: Seçkin; 2015. s. 71-90.
95. KVKK, m. 9/1.
96. KVKK, m. 9/3.
97. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 9'uncu maddesinin (2) numaralı fıkrasının (b) bendi kapsamında yurt dışına veri aktarımında veri sorumlularınca hazırlanacak taahhütnamede yer alacak asgari unsurlar. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/5255/Taahhutnameler>.

98. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. Kişisel Verilerin Yurt Dışına Aktarılması. s. 7-8. <https://kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/ca163cb6-39ad-4024-870a-8a9508c92387.pdf>.
99. Telesağlık Yönetmeliği, m. 15.
100. KVKK Kurul Kararı. S. 2019/157. T. 31.5.2019.
101. TMK, m. 23-25.
102. Küzeci E. Kişisel Verilerin Korunması. 4. Baskı. İstanbul: On İki Levha; 2020. s. 447.
103. KVKK, m. 11/1-ğ
104. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda Düzenlenen İdari Para Cezaları. <https://www.kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/fbcf082-1c32-4e53-af98-b90ac7aa298e.pdf>.
105. KVKK, m. 18.
106. TCK, m. 135.
107. Özbek VÖ, Doğan K, Bacaksız P, Tepe İ. Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. 11. Baskı. Ankara: Seçkin; 2017. s. 575.
108. TCK, m. 136.
109. Özbek VÖ, Doğan K, Bacaksız P, Tepe İ. Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. 11. Baskı. Ankara: Seçkin; 2017. s. 584.
110. TCK, m. 137.
111. TCK, m. 138.
112. Özbek VÖ, Doğan K, Bacaksız P, Tepe İ. Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. 11. Baskı. Ankara: Seçkin; 2017. s. 588-589.
113. TCK, m. 140.
114. TBK, m. 506; Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi m. 16; TTB Hekimlik Meslek Etiği Kuralları m. 23; Ruh Hekimliği (Psikiyatri) Meslek Etiği Kuralları m. 11.
115. TTB, Teletıp Uygulamalarına Yönelik Türk Tabipleri Birliği Etik Kurulu Görüşü, https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/teletip_hakkinda_gorus.pdf.
116. Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği, m. 7.4.
117. Konu hakkında bk. European Association for Psychotherapy. Strasbourg Declaration on Psychotherapy. <https://www.europsyche.org/about-eap/documents-activities/strasbourg-declaration-on-psychotherapy/>. European Association for Psychotherapy. The Situation of Psychotherapy in Austria. <https://www.europsyche.org/situation-of-psychotherapy-in-various-countries/austria/>.
118. 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, Ek Madde 13.
119. 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, Ek Madde 13. Bu hâller, Sağlık Meslek Mensupları ile Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik'in EK-1/A sayılı ekinde sayılmıştır. Bunlar; ihmal ve terk, kötü muamele, hastalık ve tedavi sonrası dönem, eğitim ve okuma yazma ile ilgili problemler, sosyal çevreyle ilgili problemler, çocuklukta olumsuz yaşam olaylarıyla ilgili problemler, yetiştirmeye ilgili diğer problemler, primer destek gruplarıyla ilgili diğer problemler, psikososyal durumlarla ilgili problemler, cinsel eğilim, davranış ve uyumla ilgili danışma, sağlık servislerine diğer danışma ve tıbbi tavsiye için gelen kişiler, yaşam-yönetim güçlüğü ile ilgili problemlerdir.

120. Tababet Kanunu, m. 1,2 ve 4.
121. Resmî Gazete. T. 22.2.2012. S. 28212.
122. Telesağlık Yönetmeliği, m. 14/1-d.
123. Telesağlık Yönetmeliği, m. 14/1-ç.
124. Telesağlık Yönetmeliği, m. 8.
125. Bk. WMA Statement on Guiding Principles for the Use of Telehealth for the Provision of Health Care, <https://www.wma.net/policies-post/wma-statement-on-guiding-principles-for-the-use-of-telehealth-for-the-provision-of-health-care/>.
126. Telesağlık Yönetmeliği, m. 11/3.
127. Telesağlık Yönetmeliği, m. 11/3.
128. Resmî Gazete. T. 24.3.2013. S. 28597.
129. Telesağlık Yönetmeliği, m. 7, 9/1-f.
130. Sözlükte yer alan tanımlarda yürürlükteki hukuksal düzenlemeler ve konuya ilişkin ilkeler, kurallar ve rehberler esas alınmıştır.

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ GÜVENLİĞİ

Editörler

Doç. Dr. Nursel Yalçın - Doç. Dr. Hüseyin Çakır

Bilişim Teknolojileri Güvenliği

Editörler: Doç. Dr. Nursel Yalçın - Doç. Dr. Hüseyin Çakır

Yayın No.: 4843

Mühendislik/Teknik: 473

ISBN: 978-625-397-273-8

E-ISBN: 978-625-397-274-5

Basım Sayısı: 1. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yalçın, Nursel, Çakır, Hüseyin.

Bilişim Teknolojileri Güvenliği / Nursel Yalçın Hüseyin Çakır

1. Basım, VIII + 568 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-273-8

E-ISBN: 978-625-397-274-5

1. Bilgi 2. Bilgi Güvenliği 3. Bilişim Teknolojileri Güvenliği

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Beştepe/Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bölüm Yazarları	iii
1. Bölüm - Bilişim Teknolojileri ve Etik.....	1
Şehnaz Baltacı - Mehmet Akif Ocak	
2. Bölüm - Bilişim Hukukunun Temel Kavramları	17
Olgun Degirmenci	
3. Bölüm - Bilişim Suçları ve Güvenlik Önlemleri	53
Hüseyin Çakır	
4. Bölüm - Bilgi Güvenliğine Giriş	75
Murat Dener	
5. Bölüm - Bilgisayar Ağlarında Güvenlik	101
Cemal Koçak	
6. Bölüm - İşletim Sistemleri Güvenliği.....	137
Çelebi Uluyol	
7. Bölüm - Bilgi Güvenliği ve Kriptoloji	153
H. Hüseyin Sayan	
8. Bölüm - Biyometrik Güvenlik.....	179
Nursel Yalçın - Tayfun Yıldırım	
9. Bölüm - Güvenli Yazılım Geliştirme	209
Adem Tekerek - Ömer Faruk Bay	
10. Bölüm - Veri Tabanı Güvenliği	235
Zeynep Deliktaş - Hasan Çakır	
11. Bölüm - Web Uygulama Güvenliği	253
İsa Avcı	
12. Bölüm - Etik Sızma.....	283
Yüksel Çelik	
13. Bölüm - Mobil Cihazlarda Güvenlik.....	303
Nursel Yalçın - Berker Kılıç	
14. Bölüm - Bulut Bilişim Güvenliği	343
Hüseyin Polat	
15. Bölüm - Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Güvenlik.....	371
İbrahim Alper Doğru - Kazım Kılıç	
16. Bölüm - Dijital Oyunlarda Güvenlik.....	401
Nursel Yalçın - Ahmet Edip Çapanoğlu	

17. Bölüm - Kritik Altyapı Güvenliği.....	431
Ercan Nurcan Yılmaz - Serkan Gönen	
18. Bölüm - 5G ve Siber Güvenlik	459
M. Sedef Demirci - Mehmet Demirci	
19. Bölüm - Siber Saldırımlar ve Savunma	479
Çağrı Şahin	
20. Bölüm - Kişisel Verilerin Güvenliği	499
Tayfun Yıldırım - Nursel Yalçın	
21. Bölüm - Bilgi Güvenliği Standartları	529
Merve Hatice Karataş - Soner Karataş	
Yazarlar Hakkında	559

1. Bölüm

Bilişim Teknolojileri ve Etik

Şehnaz Baltacı - Mehmet Akif Ocak

ÖZET

Her toplum, genel kabul görece davranışların sınırlarını belirleyen bir kurallar dizisi oluşturur. Bu kurallar, genellikle insanların nasıl davranması gerektiğine ilişkin ifadelerle belirtilir ve bireysel kurallar, bir toplumun yaşadığı ahlaki kodu oluşturmak için birbirini tamamlar. Bazen kurallar yeni alanlar için yeterli ya da uygun olmayabilir. Bu durumda eski kuralları uyarlamak ya da yeni sınırları belirlemek gerekir. Bilişim teknolojileri alanı da gün geçtikçe gelişen ve yeni kurallara ihtiyaç duyulan, etik kuralların güncellenerek geliştirilmesi gereken bir mecradır. Bu bölümde; ahlak, etik ve kanun arasındaki farklardan ve bilişim teknolojileri alanında uyulması gereken etik kuralların tarihçesi ve geleceğinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi teknolojileri, ahlak, etik, kanun

4. İnternet Etiği

İnternet etiği, başkalarının haklarına ve yasalara saygı duyarak çevrim içi bir ortamda nelerin yapılabileceği ve yapılamayacağı bilgisidir. İnternet etiği, gerçek hayatta ve internette etkileşimde bulunduğunuz insanlara aynı saygı ve nezaketi gösterme kurallarını içerir. Herhangi bir hakkı ihlal etmemek ve kullanılan sistemi zayıflatmamak için çevrim içi ortam kullanılırken kullanım politikasına uyulmalıdır.

- İnsanların iletişim özgürlüğünün olduğu gibi erişim özgürlüğünün de olduğu unutulmamalıdır ve diğer kullanıcıların haklarına saygı gösterilmelidir. İnternette hiç kimseye zorbalık yapılmamalı, kimse taciz edilmemeli, kimseyle küfürlü konuşmamalı ve istemeden kimseye kötü niyetli davranışlarda bulunulmamalıdır.
- İnternette uygunsuz (yasa dışı) içeriğin indirilmesi, paylaşılması veya saklanmasından kaçınılmalıdır. Bu tür içeriklerin üretilmesi ve paylaşılmasının suç teşkil ettiği unutulmamalıdır.
- İnternet üzerinden yapılan herhangi bir paylaşımın bir anda milyonlarca kişiye ulaşabileceği ve çevrim içi ortamda paylaşımların buna göre yapılması gerektiği asla unutulmamalıdır.
- Fikir ve sanat eserlerine, telif haklarına ve lisanslamaya özel önem verilmelidir. Telif hakkıyla korunan materyallerin izinsiz kopyaları yapılamaz veya indirme amacıyla kullanılamaz. Sahipsiz eserler toplumla paylaşılmalıdır.
- Elektronik ortamın bağlı olduğu sistemde ekipman, sistem veya bilgi kaynaklarına erişiminiz yoksa giremeyeceğiniz, sisteme bilerek müdahale etmeyeceğiniz veya değiştiremeyeceğiniz, hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aydın, E. D. (1992). *Bilişim suçları ve hukukuna giriş*. Ankara: Doruk Yayınları
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), (2009). Siber Güvenliğin Sağlanması: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Alınması Gereken Tedbirler, (Hazırlayanlar: Mustafa Ünver vd.), <https://www.btk.gov.tr/uploads/undefined/sg.pdf>
- Binark, M. & Bayraktutan, G. (2013). *Aynı Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Broadhurst, R. (2006). Developments in the global law enforcement of cyber-crime. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 29(3), 408-433.

- Floridi, L. (2002). Information ethics: an environmental approach to the digital divide. *Philosophy in the Contemporary World*, 9(1), 39-45.
- Johnson, D. G., & Miller, K. W. (2008). Un-making artificial moral agents. *Ethics and Information Technology*, 10(2-3), 123-133. doi:10.1007/s10676-008-9174-6
- Moor, J. H. (1985). What Is Computer Ethics?. *Metaphilosophy*, 16(4), 266-275. doi:10.1111/j.1467-9973.1985.tb00173.x
- Asimov, I. (2016). (Çev. Odabaş, E.): Ben, Robot, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tavani, H. T. (2002). The Uniqueness Debate in Computer Ethics: What Exactly is at Issue, and Why Does It Matter? *Ethics and Inf. Technol.*, 4(1), 37-54. doi:10.1023/A:1015283808882
- Topakkaya, Eyibaş, A. Y. (2019). Yapay zekâ ve etik ilişkisi. *Felsefe Dünyası Dergisi*, (70), 81-99.
- Wiener, N. (1965). *Cybernetics, Second Edition: or the Control and Communication in the Animal and the Machine* (second edition.). New York: The MIT Press.
- We Are Social (2021). *Digital 2021*. 13 Mayıs 2022 tarihinde <https://datareportal.com/reports/digital-2021-global-overview-report> adresinden ulaşılmıştır.

2. Bölüm

Bilişim Hukukunun Temel Kavramları

Olgun Degirmenci

ÖZET

Bilişim hukukunun temel kavramları bilişim ile hukukun kesişim alanındaki kavramlardır. Söz konusu kavramlara hâkimiyet için “bilişimci kadar bilişim, hukukçu kadar da hukuk bilmek gereklidir”. Bilişim hukukunun temel kavramlarının, bu alandaki kanunlara müracaat etmek suretiyle tespit edilmesi, doğru bir metodoloji olacaktır. Bu kapsamda öncelikle TCK ve CMK’da yer alan bilgisayar, bilgisayar programı, kütük ve bilişim sistemi terimleri, tarihsel gelişimleri ile birlikte ele alınmıştır. Sonrasında 5651 sayılı Kanun’da düzenlenen internetin aktörleri, sorumlulukları ve erişimin engellenmesi açıklanmıştır. Daha sonra Elektronik İmza Kanunu’na göre elektronik imza ve unsurları incelenmiştir. Son olarak Kişisel Verileri Koruma Kanunu’na göre kişisel veri kavramı ve kavramla bağlantılı hususlar açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilişim, bilgisayar, program, veri, sayısal verilerde arama, kopyalama, el koyma, içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı, toplu kullanım sağlayıcı, erişim sağlayıcıları birliği, sosyal ağ sağlayıcı, erişimin engellenmesi, elektronik imza, kişisel veri, kişisel veri sorumlusu

- Kişisel veri işlenip işlenmediğini öğrenme,
- Kişisel verileri işlenmişse buna ilişkin bilgi talep etme,
- Kişisel verilerin işlenme amacını ve bunların amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını öğrenme,
- Yurt içinde veya yurt dışında kişisel verilerin aktarıldığı üçüncü kişileri bilme,
- Kişisel verilerin eksik veya yanlış işlenmiş olması hâlinde bunların düzeltilmesini isteme,
- Şartlarının oluşması durumunda kişisel verilerin silinmesini veya yok edilmesini isteme,
- Kişisel verilerin aktarılması durumunda, kişisel verilerin aktarıldığı üçüncü kişilere bildirilmesini isteme,
- İşlenen verilerin münhasıran otomatik sistemler vasıtasıyla analiz edilmesi suretiyle kişinin kendisi aleyhine bir sonucun ortaya çıkmasına itiraz etme,
- Kişisel verilerin kanuna aykırı olarak işlenmesi sebebiyle zarara uğraması hâlinde zararın giderilmesini talep etme haklarına sahiptir.

Sonuç

Bilişim hukukunun temel kavramlarını belirlemek iki açıdan zordur. Öncelikle yeni gelişen bir alan olmasına rağmen toplumsal hayatın damarlarına nüfuz eden bilişim teknolojilerinin olduğu her yeri, farklı hukuk dalları ile düzenlemek, geniş bir alana yayılan bilişim hukuku dalını doğurmuştur. Bu yüzden bilişim hukukunun temel kavramları aslında teknolojinin temel kavramlarına hukuki kılıf geçirme faaliyetinden başka bir şey değildir. İkinci olarak ise geniş bir alana yayılan bilişim hukukunda temel kavramların ne olduğunun tespiti güçlüğüdür. Bu iki güçlüğü aşabilmek adına bilişim ile ilgili düzenlemelerin yer aldığı kanunlar esas alınmak suretiyle kavramlar belirlenmiş ve tanımlanmıştır. Bu çalışma bir başlangıç çalışmasıdır. Çalışmanın altındaki her bir kavramla ilgili detay bilgiler o kadar fazladır ki her bir kavramı sayfalarla anlatmak dahi olanaksızdır. Bundan dolayı bu bölümün sadece bir başlangıç ve kılavuz olması amaçlanmıştır.

Kaynakça

Aksoy Retornaz, E.E. (2021). 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun Tasarısında İçerik Sağlayıcının Yükümlülükleri ve Ceza Sorumluluğu. *Ceza Hukuku Dergisi*, 16 (45), 9 - 32.

- Aliyev, C. (2018). *Çevrimiçi İfade Özgürlüğü, Teorisi ve Hukuku*. Ankara: Liberte Yayınları, 978-605-9823-29-6.
- Büyüker İşler, D. ve Negiz, N. (2005). Elektronik Devletin Boyutları ve Yarattığı Fırsatlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1 (2), 35 - 56.
- Degirmenci, O. (2014). *Ceza Muhakemesinde Sayısal (Dijital) Delil*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, ISBN 978-975-02-2837-7.
- Degirmenci, O. (2018). 5651 Sayılı Kanun Kapsamında İdari Tedbir Olarak Verilen Erişimin Engellenmesi Kararlarının Yerine Getirilmemesi Kabahati. *Terazi Hukuk Dergisi*, 13 (142), 137 - 147.
- Degirmenci, O. (2018b). Teknik Açından İnternet Erişiminin Engellenmesi Türleri ve Türk Hukukunun Tercihi. *Terazi Hukuk Dergisi*. 13 (143), Temmuz 2018, 182 - 188.
- Degirmenci, O. (2019). CryptoLocker: Bir Fidyeye Virüsünün Ceza Hukuku Açısından Analizi. *Yaşar Hukuk Dergisi*, 1 (2), 175 - 204.
- Doğan, A.S. (2020). Kişilik Hakkının 5651 sayılı Kanun'un 9. Maddesi Kapsamında Korunması. *Bilişim Hukuku Dergisi*, 2020 (2), 143 - 180.
- Easterbrook, F. H. (1996). Cyberspace and the Law of the Horse. *University of Chicago Legal Forum*, 11. 207-216.
- Ergur, Ali. (2018). Kültürün Önemi. İn: *Kültür Sosyolojisi* (Editörler Ali Ergur - Emre Gökalp). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No. 2318. ISBN 978-975-06-2699-9.
- Flint, D. (2009). Law Shaping Technology: Technology Shaping the Law. *International Review of Law, Computers and Technology*, 23 (1-2), 5-11.
- İşıktaç, Y. (1998). Bir Hukuk Tanımı Vermenin Zorunluluğu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1-8.
- Karaaslan, R. (2019). Bilişim, İnternet ve Hukuk. İn: *Bilişim Hukuku* (Editör Gökhan Güneysu). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No. 3655. ISBN 978-975-06-3384-3.
- Kaya, M. (2015). Almanya'da İnternet Servis Sağlayıcılarının Hukuki Sorumluluğu. *AÜHFD*, 64 (3), 739-774.
- Keyman, S. (2002). Hukukun Bilimselliği Üzerine. *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi* 5, 5-18.
- Kılınç, D. (2012). Anayasal Bir Hak Olarak Kişisel Verilerin Korunması. *AÜHFD*, 61 (3), 1089 - 1169.
- Lessig, L. (1999). The Law of the Hose: What Cyberlaw Might Teach. *Harvard Law Review*. 113. 501-546.
- McLuhan, M. (1996). *Understanding Media: The Extension of Man*. New York: McGraw Hill.
- Orhan, U. (2021). Kişisel Verilerin Korunmasına İlişkin Türk Ceza Hukuku Düzenlemeleri Üzerine Değerlendirmeler. *AÜHFD*, 70 (4), 1359 - 1384.
- Oymak, H. (2020). 7253 sayılı "İnternet Ortamına Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un Getirdikleri. *Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi*. S. 9, Güz, E-ISSN 2587-1285, 129 - 141.
- Özgenç, İ. (2021). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, ISBN 978-975-02-7255-4.
- Sınar, H. (2001). *İnternet ve Ceza Hukuku*. İstanbul: Beta Basım A.Ş. ISBN 975-486-442-X.

- Sözer, A. N. (2014). Bilim ve Hukuk. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 20 (1), 1081 - 1117.
- Taşkın, Ş.C. (2021). 5651 sayılı Kanun'un 9'uncu Maddesine Eklenen Onuncu Fıkra Işığında Türk Hukukunda Unutulma Hakkına İlişkin Değerlendirme. *Terazi Hukuk Dergisi*, 16 (47), 525 - 547,
- Taşpınar Ayvaz, S. (2012). Türk Borçlar Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun İmza Atamayanlarla İlgili Yeni Düzenlemesine Eleştirel Bir Bakış. *AÜHFD*, 61 (1), 321 - 349.
- Ünver, Y. (2003). *Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. ISBN 978-975-34-7575-4.
- Yasaman, Z. (2019). Avrupa Birliği ve Türk Hukuku Bakımından İnternet Yer Sağlayıcılarının Marka İhlalleri Kapsamında Sorumlulukları. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi* 27 (2), 263-291.
- Yenidünya, A.C., Degirmenci, O. (2003). *Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Bilişim Suçları*. İstanbul: Legal Yayıncılık, ISBN 975-8654-23-3.

3. Bölüm

Bilişim Suçları ve Güvenlik Önlemleri

Hüseyin Çakır

ÖZET

Dünyada en popüler ve sık görülen suç biçimlerinden biri olan bilişim suçu, bilgisayar ağlarının, sistemlerinin ve teknolojiye bağlı işletmelerin kasıtlı olarak istismar edilmesi olarak tanımlanabilir.

Günümüzde bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması sonucu dünya çapında çeşitli bilişim suçları işlenmektedir. Bu tür suçları işlemenin temel amacı, insanlardan gizli veriler toplamak ve bunları; parasal, siyasi veya kişisel amaçlarla kullanmaktır.

Bilişim suçları birçok şekilde işlenebilmektedir. Suçların boyutu kötü amaçlı yazılım yerleştirme, kimlik avı gibi suçlardan bilgisayar korsanlığı ve fidye yazılımlarına kadar uzanabilmektedir. Bazı saldırı türleri diğerlerinden daha etkilidir ancak hepsi önemli ve giderek kaçınılmaz hâle gelen bir iş riski taşır.

Anahtar Kelimeler: Bilişim, bilişim suçları, güvenlik önlemleri

Herkese açık Wi-Fi veya güvenli olmayan bir bağlantı kullanmak, kişisel verileri riske atabilir, bu nedenle internete bağlanırken her zaman güvenli bir bağlantı kullanıldığından emin olunmalıdır.

Wi-Fi ağları, genellikle, hub veya kablosuz yönlendirici olarak da bilinen geniş bant yönlendirici adı verilen fiziksel bir cihaz aracılığıyla oluşturulur ve bunlara erişilir. Cihaz ilk bağlandığında bir anahtar istenmezse, kablosuz ağı güvenli değildir. Bir anahtar sağlanması gereklidir. Şifreleme, kablosuz ağlar üzerinden gönderilen mesajları kolayca okunamayacak şekilde karıştırır. Ağ şifreli değilse, kablosuz yönlendiricinin kablosuz güvenlik ayarları sayfasından şifreleme etkinleştirilmelidir.

6.11. E-Posta Hesap Koruması

Bilgisayar korsanlarının E-Posta hesap kutusuna sızması için her türlü nedeni vardır. Birincisi, e-posta, bugün web iletişiminin en yaygın biçimidir. Ancak daha da önemlisi, birçok çevrim içi hesap oturum açma işlemi için benzersiz bir tanımlayıcıdır ve bu nedenle bilişim suçluları tarafından hâlâ yüksek oranda hedeflenmektedir.

Gmail, tüm kullanıcılarına güvenlikleri için İki Faktörlü Kimlik Doğrulama sunar. Bu seçeneği etkinleştirdiğinizde, kişisel kayıtlı bir cep telefonu numarasına bir OTP veya Tek Kullanımlık Şifre gönderilir. Gmail şifrenizin ele geçirildiğini ve birisinin ona erişmeye çalıştığını varsayalım, yine de OTP koduna ihtiyaçları olacaktır. Bu, Gmail hesabınıza güvenli olmayan bir ortak terminalden erişseniz ve hesabınızın oturumunu açık tutsanız bile geçerlidir.

Sonuç

Bilişim suçlarından korunmak adına, kullanıcılar bazında; kişisel bilgilerin internet üzerinde herhangi bir platformda paylaşılması, bankacılık, e-ticaret ve internet alışveriş işlemleri yapılırken güvenilir olmayan bilgisayarlar (internet kafe vb.) üzerinden gerçekleştirilmemesi, kredi kartlarını kullanırken güvenilir olmayan fiziksel ve sanal yerlerde kullanılmaması gibi basit tedbirler alınabilir.

Kaynakça

- Bahar, A. (2018). Bilişim Suçları, *İletişim ve Sosyal Medya. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(3), 1-36.
- Bandakcanavar, R. (2022). Causes of CyberCrime and Preventive Measures, Ekim 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://krazytech.com/technical-papers/cyber-crime/>], Erişim tarihi: 01 Ekim 2022.

- Brush, K. Rosencrance, L. Cobb, M. (2022). Cybercrime, Ağustos 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.techtarget.com/searchsecurity/definition/cybercrime>], Erişim tarihi: 01 Ağustos 2022.
- Burkay, S. (2008). Teorik çerçevede suç. ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 2, 4.
- Çakmakkaya, B. Y., & Akpınar, T. (2018). Bilişim Suçları İle Mücadelede Karşılaşılan Sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), 123-129.
- Güllü, İ. (2014). Suç Olgusuna Teorik ve Eleştirel Bir Yaklaşım. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(3), 104-107.
- Posey, B. (2022). What is patch management? Lifecycle, benefits and best practices, Ekim 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.techtarget.com/searchenterprisedesktop/definition/patch-management>], Erişim tarihi: 01 Ekim 2022.
- Singh, R. (2022). Concept of Crime, Ekim 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <http://www.legalservicesindia.com/article/2456/Concept-of-Crime.html>], Erişim tarihi: 01 Ekim 2022
- Sukul, M. R., (2021). Can Virtual Keyboards Protect You from Hackers?, Ekim 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://outlookmoney.com/tech-toys/can-virtual-keyboards-protect-you-from-hackers-8151>], Erişim tarihi: 01 Ekim 2022.
- Tutorialspoint (2022). Cybercrime, Ağustos 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.tutorialspoint.com/what-is-secure-socket-layer-ssl>], Erişim ta-rihi: 01 Ağustos 2022.
- Upadhyay, I. (2022). 20 Important Types of Cyber Crimes To Know in 2022, Ağustos 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.jigsawacademy.com/blogs/cyber-security/types-of-cyber-crime/>], Erişim tarihi: 01 Ağustos 2022.
- Williams, L. (2022). What is Cybercrime? Types, Tools, Examples, Ağustos 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.guru99.com/cybercrime-types-tools-examples.html>], Erişim tarihi: 01 Ağustos 2022.

4. Bölüm

Bilgi Güvenliğine Giriş

Murat Dener

ÖZET

Bilgi Güvenliği, hassas bilgilere yönelik saldırıları ve tehditleri önlemeye, tespit etmeye ve düzeltmeye yönelik araçları ve süreçleri içerir. Bilgi Güvenliği, gizlilik, bütünlük ve erişebilirlik üçlüsü etrafında toplanır. Gizlilik, telefonunuzun veya bilgisayarınızın kilidini açmak için bir şifreye veya parolaya sahip olmak gibi yetkili personelin bilgi erişimini sınırlar. Bütünlük, bilgilerin yalnızca yetkili kullanıcılar tarafından değiştirilebilmesini sağlar, bilgileri güvenilir olarak korur ve kuruluşu veya siteyi güvenilir olarak sunar. Erişebilirlik, bilgilerin yetkili kullanıcılar tarafından ihtiyaç duydukları her an erişilebilir olmasını gerektirir. Bilgi Güvenliği ile ilgili temel bilgilerin aktarıldığı bu bölümde Bilgi Güvenliği temel kavramları olarak veri, bilgi, öz bilgi kavramları açıklanmıştır. Bilgi Güvenliğinin ne olduğu ve bilgi güvenliği temel ve ek unsurları verilmiştir. Bilgi Güvenliğine yönelik gerçekleştirilen saldırılar ve savunma yöntemleri sunulmuştur. Bilginin Sınıflandırılması, Bilgi Güvenliği Standartları, Ülkemizde Bilgi Güvenliği Çalışmaları açıklanmıştır. Bilgi Güvenliği türleri olarak; bilgisayar, ağ, yazılım, veri tabanı, işletim sistemleri, web, mobil, sosyal medya ortamları, bulut bilişim sistemleri, nesnelerin interneti ve kritik altyapıların güvenliği özet olarak açıklanmıştır. Son olarak Siber Güvenlik ve Bilgi Güvenliği arasındaki ilişki ve birbirleri arasındaki farklar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi güvenliği, bilgi, güvenlik, gizlilik, bütünlük, erişebilirlik

bilgisayar cihazı ile ağ veya sunucu arasında herhangi bir olası etkileşimi sağlamak için bilgisayar korsanlarına veya siber tehdit aktörlerine yer bırakmaz. Tüm bu farklılıklardan sonra siber güvenlik ile bilgi güvenliği arasında paralel bir zemin olduğu ortaya çıkabilir. Hem siber güvenlik hem de bilgi güvenliği, bilgi risk yönetiminin temelidir.

Sonuç

Dünyada teknolojinin insan hayatının her alanına girmesiyle birlikte bilgi teknolojilerinin önemi katlanarak artmaktadır. Gerek kişisel ve kurumsal, gerekse ulusal güvenliği tehdit eden unsurlar da beraberinde çoğalmaktadır. Bilgi güvenliğinin dünyada ve ülkemizde geniş kapsamlı olarak ele alınan bir konudur. Bilgi güvenliğinin ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu fark eden gelişmiş devletlerin bu konuda stratejik kararlar aldığı ve bu yönde somut adımları belirlediği görülmektedir. Ülkemizde de bu konuda önemli girişimler başlatılmış ve bu konuda koordinasyonu sağlayacak yapılanmalar tesis edilmiştir. Özellikle son on yılda yapılanlar incelendiğinde: Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi, Eylem Planları ve Resmî Raporlar, Yasal Mevzuat, Sorumlu Erk ve Organizasyonlar, Siber Güvenlik Programları, Silahlı Kuvvetlerin Faaliyetleri ve Ulusal/Uluslararası İş Birliği gibi göstergelerde Türkiye'nin siber güvenlik ile ilgili önemli faaliyetlerini görmek mümkündür. Günümüzde fiziki güvenliğin siber güvenlikle, yerli yazılımlarla, yapay zekâyla ve dijital sanayiyle güçlendirilmesi gerekmektedir. Ülkemizin sahip olduğu verileri ve ürettiği bilgileri; sınırlarımızı, vatanımızı koruduğumuz gibi korumazsak geleceğe güvenle bakamayız.

Kaynakça

- Ahmed, M., Huang, X. and Cui, H. (2013). A novel two-stage algorithm protecting internal attack from WSNs. *International Journal of Computer Network Communications*, 5 (1). 97-116.
- Alazab, M., Venkatraman, S., Watters, P., Alazab, M., and Alazab, A. (2011). Cybercrime: The case of obfuscated malware. In: Georgiadis, C.K., Jahankhani, H., Pimenidis, E., Bashroush, R., Al-Nemrat, A. (eds). *Global Security, Safety and Sustainability & e-Democracy*, Springer, Berlin, 99, 204-211.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2022). İlgili Standartlar, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.btk.gov.tr/ilgili-standartlar>], Erişim tarihi: 01 Ağustos 2022.
- Canbek, G. ve Sağıroğlu, Ş. (2007). Bilgisayar sistemlerine yapılan saldırılar ve türleri: bir inceleme. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 23, 1-12.
- Chowdhury, M., and Rahman, A. (2018). Malware analysis and detection using data mining and machine learning classification. *International Conference on Applications and Techniques in Cyber Security and Intelligence*, 580, 266-274.

- Dusane, P.S., and Pavithra, Y. (2020). Logic bomb: an insider attack. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 99(3), 3662-3665.
- Etaher, N., Weir, G.R.S., Alazab, M. (2015). From zeus to zitmo: trends in banking malware. *IEEE Trustcom/BigDataSE/ISPA*, 1386-1391.
- Garber, L. (1999). Melissa Virus Creates a New Type of Threat. *Computer*, 32(6), 16-19.
- Gülburun, S. (2022). *Oy Birliği ve Özelleşmiş Sınıflandırıcılar ile Zararlı Yazılım Tespiti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hajioff, S., and McKee, M. (2000). The 'I love you' virus and its implications for genodiversity. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 93(8), 398-399.
- Karresand, M. (2003). Separating trojan horses, viruses, and worms: a proposed taxonomy of software weapons. *IEEE Systems, Man and Cybernetics Society Information Assurance Workshop*, 127-134
- Komatwar, R., and Kokare, M. (2021). A survey on malware detection and classification. *Journal of Applied Security Research*, 16(3), 390-420.
- Kuraku, S., and Kalla, D. (2020). Emotet malware: a banking credentials stealer. *International Organization of Scientific Research Journal*, 31-41.
- Mandal, P. S. and. Ghosh, A. K. (2011, September 21-23). Secure position verification for wireless sensor networks in noisy channels. *International Conference of Ad-Hoc Networks*, Paris, 150-163.
- Modlin A., Gregory A., Odebode I., Hodson D.D., and Grimaila M.R. (2021). CovidLock attack simulation. *Advances in Parallel & Distributed Processing, and Applications*, 25-34.
- Mohamed, G. A. N., and Ithnin, N. B. (2017). Survey on representation techniques for malware detection system. *American Journal of Applied Sciences*, 14(11), 1049-1069.
- Mohurle, S., and Patil, M. (2017). A brief study of wannacry threat: ransomware attack 2017. *International Journal of Advanced Research in Computer Science*, 8(5).
- Moore, D., Shannon, C., and Brown, J.. (2002). Code-Red: a case study on the spread and victims of an internet worm. *Proceedings of the 2nd ACM SIGCOMM Workshop on Internet measurement (IMW '02)*, 273-284.
- Mueller, P. and Yadegari, B. (2022). The Stuxnet Worm, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www2.cs.arizona.edu/~collberg/Teaching/466-566/2012/Resources/presentations/topic9-final/report.pdf>], Erişim tarihi: 01 Ağustos 2022.
- Okur, C. (2022). *Kablosuz Sensör Ağlarda Ağ Katmanında Meydana Gelen DOS Saldırılarının Derin Öğrenme Yöntemleriyle Tespit Edilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sağiroğlu, Ş. (2018). Siber Güvenlik ve Savunma: Önem, Tanımlar, Unsurlar ve Önlemler, Sağiroğlu, Ş., Alkan, M., *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*, 21-45, Grafiker Yayınları, ISBN: 978-605-2233-22-1.
- Scaife, N., Carter, H., Traynor, P., and Butler, K. R. B. (2016). CryptoLock (and drop it): stopping ransomware attacks on user data. *Proceedings - International Conference on Distributed Computing Systems*, 303-312.
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2022). Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi 2020 - 2023, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/ulusal-siber-guvenlik-stratejisi-ep-2020-2023.pdf>], Erişim tarihi: 01 Ağustos 2022.

- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2022). Siber Güvenlik, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://hgm.uab.gov.tr/siber-guvenlik>], Erişim tarihi: 01 Ağustos 2022.
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2022). 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/2016-2019guvenlik.pdf>], Erişim tarihi: 01 Ağustos 2022.
- Türk Dil Kurumu Başkanlığı (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://sozluk.gov.tr/>], Erişim tarihi: 01 Ağustos 2022.
- Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi (2022). Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi Hakkında, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://siberkume.org.tr/About>], Erişim tarihi: 01 Ağustos 2022.
- Wang, X., Yu, W., Champion, A., Fu, X., and Xuan, D. (2007). Detecting worms via mining dynamic program execution. *Proceedings of the 3rd International Conference on Security and Privacy in Communication Networks*, SecureComm, 412-421.
- Yang, G., Dai, L., Si, G., Wang, S. and Wang, S. (2019). Challenges and security issues in underwater wireless sensor networks. *Procedia Computer Science*, 147 (1), 210-216.
- Ye, Y., Li, T., Adjeroh, D., and Iyengar, S.S. (2017). A survey on malware detection using data mining techniques. *ACM Computing Surveys*, 50(3), 1-40.
- Yükseköğretim Program Atlası (2022). [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://yokatlas.yok.gov.tr/>], Erişim tarihi: 01 Kasım 2022.
- Zaki, A., and Humphrey, B. (2014). Unveiling the kernel: rootkit discovery using selective automated kernel memory differencing. *Virus Bulletin Conference*, 239-256.

5. Bölüm

Bilgisayar Ağlarında Güvenlik

Cemal Koçak

ÖZET

İnternetin hızlı gelişmesiyle beraber, bilgisayar ağlarının kullanımı da günden güne artmaktadır. Ancak zaman içinde çeşitli zayıf noktalar ve diğer nedenlerden kaynaklanan faktörlerden dolayı ağ kullanım sürecinde ağ güvenlik problemleri de meydana gelmeye başlamıştır. Bu bakımdan, network hizmetinin nasıl etkili ve hızlı bir şekilde sunulması kullanıcıların çeşitli güvenlik seviyelerini içeren hizmet taleplerinin karşılanması büyük bir problem olarak karşımızda durmaktadır. İnterneti birincil yardımcı programı olarak kullanan yeni cihazların ortaya çıkması, ağ güvenliğini bugün dünyanın en önemli alanlarından biri hâline getirmiştir. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle paralel bir şekilde bilgisayar ağ güvenlik teknolojileri de gelişmektedir. Ancak ağ güvenliğini tehlikeye düşürecek şekilde çok sayıda internet virüsü, bilgisayarlara yapılan kriminal ve hacker saldırıları gibi tehditler de aynı hızla artmaktadır. Bu tehditler, tüm internete zarar vererek ekonomik kayıplara sebebiyet verebilmektedir. Geleneksel ağ güvenlik yöntemleri ile günümüzde meydana gelen virüs saldırılarına karşı koyabilmek mümkün değildir. Bu amaçla bilgisayar ağlarının güvenlik seviyesini artırabilmek amacıyla saldırı tespit sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi işlem ortamına izinsiz girişler çok yaygınlaşmış ve bilgilerini gizli tuttuğunu düşünen insanlar, işletmeler veya devletler için bu durum birçok soruna neden olmaktadır. Ağ bilgi güvenliğinin sağlanması için kurumsal ağ güvenliğinin inşasının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ağ güvenliği, kurumsal ağ güvenliği, uçtan uca ağ güvenliği

güvenliğini belirlediğini biliyoruz. Bu nedenle, ağ güvenlik faktör indeksi çıkarılırken kapsamlı olarak düşünülmalıdır. Bu nedenle, ağ güvenlik göstergelerini çıkarırken bunlar esas olarak üç açıdan çıkarılır: Risk, güvenilirlik ve kullanılabilirlik ve güvenlik açığı (Chen, 2019). Bununla birlikte, Wi-Fi'nin kendisi, ağın güvenlik riskini artıran belirli bir açıklığa sahiptir. Kimlik doğrulama sistemi tehlikeye girerse, ağ güvenli olmayacaktır. Şu anda, Wi-Fi kimlik doğrulaması esas olarak hizmet seti tanımlayıcısı fiziksel adres filtreleme ve bağlantı noktası erişim kontrol teknolojisi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Kimlik doğrulama, öncelikle her bir kablosuz erişim noktası aracılığıyla gerçekleştirilir. Şifreleme yöntemi nispeten basittir ve düşük güvenliğe sahiptir, bu da yönetimi elverişsiz hâle getirir. Bu nedenle, güvenli bir Wi-Fi kimlik doğrulama şemasının oluşturulması, kablosuz ağların etkin bir şekilde yaygınlaştırılması için büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Adel R. Alharbi and Amer Aljaedi “Peer-to-Peer Network Security Issues and Analysis: Review”, *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, Vol. 20 No. 11 pp. 74-88, November 2020.
- Alvarez-Valdes, R., Belenguer, J. M., Benavent, E., Bermudez, J. D., Muñoz, F., Vercher, E., & Verdejo, F. (2016). Optimizing the level of service quality of a bike-sharing system. *Omega*, 62, 163-175.
- Bakar, N. A., Belaton, B., & Samsudin, A. (2005, November). False positives reduction via intrusion alert quality framework. In 2005 13th IEEE International Conference on Networks Jointly held with the 2005 IEEE 7th Malaysia International Conf on Communic (Vol. 1, pp. 6-pp). IEEE.
- Banerjee, A., Zosa, B. M., Allen, D., Wilczewski, P. A., Ferguson, R., & Claridge, J. A. (2016). Implementation of an image sharing system significantly reduced repeat computed tomographic imaging in a regional trauma system. *Journal of Trauma and Acute Care Surgery*, 80(1), 51-56.
- Bhattacharyya, D. K., & Kalita, J. K. (2016). *DDoS attacks: evolution, detection, prevention, reaction, and tolerance*. CRC Press.
- Bruijn, W. D., Slowinska, A., Reeuwijk, K. V., Hruby, T., Xu, L., & Bos, H. (2006, September). Safecard: a gigabit ips on the network card. In *International Workshop on Recent Advances in Intrusion Detection* (pp. 311-330). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Case, J., Fedor, M., Schoffstall, M., & Davin, J. *Simple network management protocol (SNMP)*, May 1990. RFC1157, STD0015.
- Chen, G., & Gray, R. S. (2006, May). Simulating non-scanning worms on peer-to-peer networks. In *Proceedings of the 1st international conference on Scalable information systems* (pp. 29-es).
- Chen, L., Ma, X., Nguyen, T. M. T., Pan, G., & Jakubowicz, J. (2017). Understanding bike trip patterns leveraging bike sharing system open data. *Frontiers of computer science*, 11(1), 38-48.
- Chen, Z., Zhou, K., & Liao, Q. (2019). Quantum identity authentication scheme of vehicular ad-hoc networks. *International Journal of Theoretical Physics*, 58(1), 40-57.

- de Chardon, C. M., Caruso, G., & Thomas, I. (2017). Bicycle sharing system ‘success’ determinants. *Transportation research part A: policy and practice*, 100, 202-214.
- Depren, O., Topallar, M., Anarim, E., & Ciliz, M. K. (2005). An intelligent intrusion detection system (IDS) for anomaly and misuse detection in computer networks. *Expert systems with Applications*, 29(4), 713-722.
- Dissanayaka, A. M., Mengel, S., Gittner, L., & Khan, H. (2018). Dynamic & portable vulnerability assessment testbed with Linux containers to ensure the security of MongoDB in Singularity LXC. In Companion Conference of the Supercomputing-2018 (SC18).
- Dissanayaka, A. M., Mengel, S., Gittner, L., & Khan, H. (2020, March). Vulnerability prioritization, root cause analysis, and mitigation of secure data analytic framework implemented with mongodb on singularity linux containers. In *Proceedings of the 2020 the 4th International Conference on Compute and Data Analysis* (pp. 58-66).
- Divya, R., & Vijayalakshmi, V. (2015). Analysis of multimodal biometric fusion based authentication techniques for network security. *International Journal of Security and Its Applications*, 9(4), 239-246.
- Duarte, F. D. L. P. D. (1996). Simulação e Análise do Benchmark TPC-C (Doctoral dissertation, Dissertação de Mestrado apresentada ao Departamento de Ciência da Computação da Universidade Federal de Minas Gerais, Brasil).
- Ennis, D., Anchan, D., & Pegah, M. (2004, October). The front line battle against P2P. In Proceedings of the 32nd annual ACM SIGUCCS conference on User services (pp. 101-106).
- Feit, S. M. (1993). *SNMP: a guide to network management*. McGraw-Hill Professional.
- He, L., Yan, Z., & Atiquzzaman, M. (2018). LTE/LTE-A network security data collection and analysis for security measurement: A survey. *IEEE Access*, 6, 4220-4242.
- Huang, Y. A., & Lee, W. (2003, October). A cooperative intrusion detection system for ad hoc networks. In Proceedings of the 1st ACM workshop on Security of ad hoc and sensor networks (pp. 135-147).
- Jin, H., Xiang, G., Zou, D., Wu, S., Zhao, F., Li, M., & Zheng, W. (2013). A VMM-based intrusion prevention system in cloud computing environment. *The Journal of Supercomputing*, 66(3), 1133-1151.
- John Rushby, “Kernels for Safety?”, *Safe and Secure Computing Systems*, pp. 210-220, Blackwell Scientific Publications, 1989.
- Kılıç, H., Katal, N. S., & Selçuk, A. A. (2019, September). Evasion techniques efficiency over the ips/ids technology. In 2019 4th International Conference on Computer Science and Engineering (UBMK) (pp. 542-547). IEEE.
- Lahoud, H. A., & Tang, X. (2006, October). Information security labs in IDS/IPS for distance education. In Proceedings of the 7th conference on Information technology education (pp. 47-52).
- Li, W., & Tian, S. (2009, January). Preprocessor of intrusion alerts correlation based on ontology. In 2009 WRI International Conference on Communications and Mobile Computing (Vol. 3, pp. 460-464). IEEE.
- Li, W., & Zhu, H. (2021, June). Research on Comprehensive Enterprise Network Security. In 2021 IEEE 11th International Conference on Electronics Information and Emergency Communication (ICEIEC) 2021 IEEE 11th International Conference on Electronics Information and Emergency Communication (ICEIEC) (pp. 1-6). IEEE.

- Li, X., Liu, J., Ding, B., Li, Z., Wu, H., & Wang, T. (2020). A SDR-based verification platform for 802.11 PHY layer security authentication. *World Wide Web*, 23(2), 1011-1034.
- Liao, H. J., Lin, C. H. R., Lin, Y. C., & Tung, K. Y. (2013). Intrusion detection system: A comprehensive review. *Journal of Network and Computer Applications*, 36(1), 16-24.
- Lu, M., Hsu, S. C., Chen, P. C., & Lee, W. Y. (2018). Improving the sustainability of integrated transportation system with bike-sharing: A spatial agent-based approach. *Sustainable cities and society*, 41, 44-51.
- Mailewa, A., & Herath, J. (2014, April). Operating systems learning environment with VMware. In The Midwest Instruction and Computing Symposium. Retrieved from http://www.micsymposium.org/mics2014/ProceedingsMICS_2014/mics2014_submission_14.pdf.
- Majima, Y., Maekawa, Y., Hirano, K., Inotani, T., Izumi, T., Shimada, S., & Ishigame, A. (2018). Video review system for sharing tacit knowledge of clinical nursing practice. In *Nursing Informatics 2018* (pp. 41-44). IOS Press.
- Maniatis, P., Giuli, T. J., Roussopoulos, M., Rosenthal, D. S., & Baker, M. (2004, September). Impeding attrition attacks in p2p systems. In *Proceedings of the 11th workshop on ACM SIGOPS European workshop* (pp. 12-es).
- Najafimehr, M., Zarifzadeh, S., & Mostafavi, S. (2022). A hybrid machine learning approach for detecting unprecedented DDoS attacks. *The Journal of Supercomputing*, 78(6), 8106-8136.
- Pearce, C., & Zeadally, S. (2015). Ancillary impacts of multipath TCP on current and future network security. *IEEE Internet Computing*, 19(5), 58-65.
- Rajan, S. S., & Cherukuri, V. K. (2010). An overview of intrusion detection systems. Retrieved May, 22.
- Robert, J. M., & Cosquer, F. J. (2010). U.S. Patent No. 7,757,283. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.
- Rose, M. T. (1991). *The Simple Book: An introduction to Management of TCP/IP-based internets* (Vol. 2). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall., - Stallings, W. (1993). *SNMP, SNMPv2, and CMIP: The practical guide to network management*. Addison-Wesley Longman Publishing Co., Inc.
- Rushby, J. (1989). *Kernels for safety*. *Safe and Secure Computing Systems*, 210-220.
- Rushby, J. (1994). Critical system properties: Survey and taxonomy. *Reliability Engineering & System Safety*, 43(2), 189-219.
- Scott-Hayward, S., Natarajan, S., & Sezer, S. (2015). A survey of security in software defined networks. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 18(1), 623-654.
- Selvaraj, C., & Anand, S. (2012). A survey on security issues of reputation management systems for peer-to-peer networks. *Computer science review*, 6(4), 145-160.
- Selvaraj, C., & Anand, S. (2012). A survey on security issues of reputation management systems for peer-to-peer networks. *Computer science review*, 6(4), 145-160.
- Shao, S., Khreishah, A., Ayyash, M., Rahaim, M. B., Elgala, H., Jungnickel, V., ... & Freund, R. (2015). Design and analysis of a visible-light-communication enhanced WiFi system. *Journal of Optical Communications and Networking*, 7(10), 960-973.
- Shin, S., Wang, H., & Gu, G. (2015). A first step toward network security virtualization: From concept to prototype. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*, 10(10), 2236-2249.

- Silue, D. S., Wan, W., & Rizwan, M. (2016). Research and implementation of time synchronous dynamic password based on sm3 hash algorithm. *Open Journal of Applied Sciences*, 6(13), 893.
- Simkhada, E., Shrestha, E., Pandit, S., Sherchand, U., & Dissanayaka, A. M. (2019, April). Security threats/attacks via botnets and botnet detection & prevention techniques in computer networks: a review. In *The Midwest Instruction and Computing Symposium.(MICS)*, North Dakota State University, Fargo, ND.
- Singh, A. K. (2017). Security and Management in Network: Security of Network Management versus Management of Network Security (SNM Vs MNS). *IJCSNS*, 17(5), 166.
- Singh, B., & Goel, R. (2019). MCMC estimation of multi-component load-sharing system model and its application. *Iranian Journal of Science and Technology, Transactions A: Science*, 43(2), 567-577.
- Sivaraman, V., Gharakheili, H. H., Vishwanath, A., Boreli, R., & Mehani, O. (2015, October). Network-level security and privacy control for smart-home IoT devices. In *2015 IEEE 11th International conference on wireless and mobile computing, networking and communications (WiMob)* (pp. 163-167). IEEE.
- Song, Y., Sung, K. W., & Han, Y. (2016). Impact of packet arrivals on Wi-Fi and cellular system sharing unlicensed spectrum. *IEEE Transactions on Vehicular Technology*, 65(12), 10204-10208.
- Sperotto, A., Schaffrath, G., Sadre, R., Morariu, C., Pras, A., & Stiller, B. (2010). An overview of IP flow-based intrusion detection. *IEEE communications surveys & tutorials*, 12(3), 343-356.
- Stallings, Willian, *SNMP SNMPv2 and RMON*, Addison-Wesley Publishing Company, 1996.
- Stiawan, D., Abdullah, A. H., & Idris, M. Y. (2010, June). The trends of intrusion prevention system network. In *2010 2nd International Conference on Education Technology and Computer* (Vol. 4, pp. V4-217). IEEE.
- Tanenbaum, Andrew S., *Computer Networks*, Prentice Hall International Inc., USA, 1989.
- Tao, H. (2021). The identity authentication of Wi-Fi system based on network security. *Annals of Telecommunications*, 76(5), 313-320.
- Wallach, D. S. (2002, November). A survey of peer-to-peer security issues. In *International symposium on software security* (pp. 42-57). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Washbourne, L. (2015). A survey of P2P Network security. arXiv preprint arXiv:1504.01358.
- White, G. B., Fisch, E. A., & Pooch, U. W. (1996). Cooperating security managers: A peer-based intrusion detection system. *IEEE network*, 10(1), 20-23.
- Workman, M., Bommer, W. H., & Straub, D. (2008). Security lapses and the omission of information security measures: A threat control model and empirical test. *Computers in human behavior*, 24(6), 2799-2816.
- Zhong, L., Kihl, M., & Wang, X. (2012). Topological model and analysis of the P2P BitTorrent protocol. *International Journal of System Control and Information Processing*, 1(1), 54-70.

6. Bölüm

İşletim Sistemleri Güvenliği

Çelebi Uluyol

ÖZET

İşletim sistemi, bilgisayar donanımını kullanıcının etkileşimde olduğu ve komutlar vererek kontrol ettiği uygulamalara temel destek sağlayan sistem yazılımıdır. İşlem yönetimi, bellek yönetimi, dosya ve dizin yönetimi, giriş çıkış işlemleri gibi birçok görev işletim sistemi tarafından yerine getirilmektedir. Bilişim sisteminde önemli bir görev üstlenen işletim sisteminde en önemli ve dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de elbette güvenlik boyutudur. Kaynakları korumak, gizliliği sağlamak, iş ve işlemleri yaparken kolaylık sağlamak, insandan kaynaklanan hataları göstermek ve bu hataların önüne geçmek güvenlikle ilgili sayılabilecek hususlar olarak düşünülebilir. Bu bölümde işletim sistemleri güvenliği ile ilgili temel hususlara değinilmiş, Windows, Linux ve mobil işletim sistemlerinde güvenlik ile ilgili detaylar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşletim sistemleri güvenliği, Windows güvenliği, Linux güvenliği, mobil güvenlik

6.0 ile uygulamalara parmak izi tanınmasına izin veren telefonlar için yeni bir güvenlik uygulaması getirerek uygulamalarda parmak izi güvenliği ile başlatma gibi bir fonksiyon eklenmiştir.

Google 2014 yılından itibaren kriptoloji ve cihaz yönetimi konusunda çalışmalarına hız vermiştir. Android for Work ile Google diğer Android geliştiricileri ile iş telefonlarında daha güvenli ortamlar oluşturmak için Sadece Samsung KNOX sistemi haricinde bir sistem geliştirmeyi amaçlamıştır.

Yapılan araştırmalarda kullanıcının GPS koordinatlarını saldırganlara gönderen bir uygulamanın işletim sistemleri üzerinde çalışıp çalışmayacağı veya nasıl tepkiler göstereceği incelenmiştir. Uygulama kolaylıkla geliştirilmiştir. Bunun sebebi sık kullanılan programlama dili üzerinden yazılmış olması ve API dokümanının düzgün hazırlanmış olmasıdır. Kodlar Android 2.2 ve 2.1 versiyonlarında da çalıştırılabilmektedir. Uygulamanın yasal Android Markete yüklenebilmesi için ufak bir ücret ödenmiş ve markete konulmuştur. Ardından marketten kullanıcının telefonuna yüklenmiştir. Android üzerindeki kısmi güvenlik önlemleri uygulamanın marketten yüklenmesine engel çıkarmamış ve uygulama izinleri ile ilgili sorun çıkmamıştır. Uygulama market dışından da yüklenebilmektedir.

Sonuç

Apple kendi ekosisteminde işletim sistemini geliştirdiği için hem donanım hem de yazılım olarak güvenlik açısından Android sisteminin önüne geçmeyi başarmıştır. Android her platformdan kullanıcısı olduğu ve her donanım için ayrı ayrı yazılım çıkaramayacağı için güvenlik konularında Apple kadar ön plana çıkamamaktadır. Apple sistemlerinde bulunan donanım bazlı şifrelemeyi bile henüz tüm Android yüklü cihazlara yükleyememektedir. Apple güvenlik konusunda kullanıcılarına daha çok güven vermektedir. İşletim sistemi bağlamında güvenliğin gelecek yıllarda daha da önem kazanacağı oldukça açıktır.

Kaynakça

Bedel, G. (2017). *Cortana Nedir?* tekнови: <https://teknovi.com/cortana-nedir-cortana-ne-ise-yarar/> adresinden 15.05.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Electricalfundablog.com. (2015). *What is Operating System (OS) - Functions, Types & Resource Management.* electricalfundablog.com: <https://electricalfundablog.com/operating-system-os-functions-types-resource-management/> adresinden 14.05.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Fenzi, Kevin ve Wreski, Dave(2006). Security HOW TO Erişim adresi <http://www.linuxsecurity.com/docs/Security-HOWTO> adresinden 15.05.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

- Harden Windows 10 - A Security Guide.* (tarih yok). hardenwindows: <https://hardenwindows10forsecurity.com/> adresinden 16.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- How to secure a Linux system.* (2018,9 Temmuz). Boelen, Michael. Erişim adresi <https://linux-audit.com/how-to-secure-linux-systems-auditing-hardening-and-security/> adresinden 11.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Linux Sunucu Güvenliği.* (2019,16 Ocak). Erişim adresi https://www.beyaz.net/tr/arge/makaleler/linux_sunucu_guvenligi.html adresinden 10.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Microsoft. (2005). *How to think like a hacker - Scott Culp's 10 Immutable Laws of Security.* Microsoft: https://blogs.technet.microsoft.com/steve_lamb/2005/01/04/how-to-think-like-a-hacker-scott-culps-10-immutable-laws-of-security/ adresinden 13.03.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- N, N. (2013). *Authentication ve Authorization (Kimlik doğrulama ve Yetkilendirme).* TechNet: <https://social.technet.microsoft.com/wiki/contents/articles/22196.authentication-ve-authorization-kimlik-dogrulama-ve-yetkilendirme-tr-tr.aspx> adresinden 16.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Özavcı,Fatih (2015). Linux Sistem Güvenliği (Hardening) [Powerpoint slides]. Erişim adresi <https://docplayer.biz.tr/1603138-Linux-sistem-guvenligi-hardening-fatih-ozavci-it-security-consultant.html> adresinden 16.03.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Rouse, M. (2017). *What is Security.* searchsecurity: <https://searchsecurity.techtarget.com/definition/security> adresinden 05.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Selvili, S. (2016). *Windows 'da Cihazımı bul Özelliği'ni aktif Etmek.* Microsoft: <https://www.serdarselvili.com.tr/windowsda-cihazimi-bul-ozelligini-aktif-etmek.html> adresinden 02.05.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Techniques for Securing the Operating System.* (tarih yok). IBM: https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/en/SSEP7J_10.2.1/com.ibm.swg.ba.cognos.cm_arch.10.2.1.doc/c_securing_the_operating_system.html adresinden 13.03.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Tunçer, C. (2019). *Yeni Windows 10 sürümü ile gerçekleştirilen ilginç değişiklik.* log: <https://www.log.com.tr/yeni-windows-10-surumu-ile-gerceklestirilen-ilgin-c-degisiklik/> adresinden 01.05.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Windows 10 Güvenliği.* (tarih yok). microsoft: <https://www.microsoft.com/tr-tr/windows/comprehensive-security> adresinden 12.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Yalçın, R. (2017). *Bitlocker Nedir?* rifatyalcin: <http://rifatyalcin.com/bitlocker-nedir-nasil-kullanilir-windows-10/> adresinden 10.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- 25 *Hardening Security Tips for Linux Servers, (2013, 4 Haziran).* Saive,Ravi Erişim adresi <https://www.tecmint.com/linux-server-hardening-security-tips/> adresinden 13.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

7. Bölüm

Bilgi Güvenliği ve Kriptoloji

H. Hüseyin Sayan

ÖZET

Geçmişten günümüze bilgi güvenliğine verilen önem artarak devam etmektedir. Günümüzde gelişen bilişim teknolojileriyle birlikte internet ve mobil ağların kullanımı hızlı bir artış göstermektedir. Gelişen teknolojiler, kullanıcılar için birçok avantaj sağlamakla birlikte, kullanım alanlarının artması ile bilgi güvenliği en önemli konulardan biri hâline gelmiştir. Bu nedenle elektronik ortamda bilgi ve haberin kısa sürede mesafeden bağımsız olarak yayılması, bilginin güvenliğini daha da artırmıştır. Bilgi güvenliğinin sağlanması için; donanım, yazılım, kriptoloji, ağ, iletişim, personel, doküman ve yöntem güvenliği gibi unsurların da göz önünde tutulması gerekmektedir. Bilginin güvenli bir biçimde iletilmesinde veya saklanmasında matematiksel yöntemler sıkça kullanılmaktadır. Kriptoloji, matematiksel yöntemler kullanılarak verilerin korunmasını sağlayan şifreleme bilimidir. Şifreleme yöntemleri, iletilecek verinin yapısına ve iletim ağının yapısına bağlı olarak değişebilir. Teknolojik gelişmelerin ilerlemesiyle birlikte görüntülerin kullanım alanları artmakta ve görüntü günlük hayatımızda geniş bir kullanım alanına sahip olmaktadır. Artan görüntü kullanımı ile birlikte görüntünün güvenliği ve şifrelenmesi de önem kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi güvenliği, kriptoloji, görüntü şifreleme, kaotik lojistik harita

Kaynakça

- Bektaş Atilla. SPK'da Geçen Ay Dergisi Sayı (Ocak 2006).
- Karakoç, F. (2008). Kripto analizde melez bir yöntem: çakışma saldırısı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Liu, H., Wang, X., and Kadir, A. (2014). Chaos-based color image encryption using one-time keys and Choquet fuzzy integral. *International Journal of Nonlinear Sciences and Numerical Simulation*, 15(1), 1-10.
- Oğraş, H. (2017). Kaos tabanlı bir görüntü şifreleme algoritması ve donanımsal ortamda gerçekleştirilmesi. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Paar, C.(2010). *Understanding Cryptography*. Bochum:Springer. 1-29
- Sağıroğlu, Ş. ve Alkan, M. (2018). *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*. Ankara: Grafiker Yayınları, 49-83.
- Şahin, F. (2015). Modern blok şifreleme algoritmaları. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 7(26), 23-40.
- Uzun A. (2022). Maske Tabanlı Görüntü Şifreleme. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Bilişim Enstitüsü, Ankara.
- Yayık, A.(2013). Yapay sinir ağı ile kriptoloji uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Hatay.
- Yerlikaya, T. ve Aslanyürek, C. (2019). RSA algoritmasının şifreleme hızını arttıran algoritmalar ve performansları. *DÜMF Mühendislik Dergisi* 10(3), 853-862.
- Yıldırım, H. M.(2014). *Bilgi güvenliği ve kriptoloji*. Uluslararası Adli Bilişim Sempozyumu, Ankara.

8. Bölüm

Biyometrik Güvenlik

Nursel Yalçın - Tayfun Yıldırım

ÖZET

Biyometrik güvenlik, biyometrik verilere dayanan sistemler aracılığıyla sağlanmaktadır. Biyometrik veriler, antik çağdan günümüze kadar kullanılmış ve gelecekte de özellikle yapay zekâ ile birlikte gelişerek kullanılmaya daha yaygın bir şekilde devam edeceği öngörülmektedir. Biyometrik veriler, fiziksel ve davranışsal olmak üzere birçok farklı türde bulunmaktadır. Birbirlerine göre çeşitli avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. O yüzden farklı alanlarda ayrı biyometrik veri türleri kullanılabilir. Biyometrik verilere dayanarak güvenlik sağlayan sistemler, biyometrik güvenlik sistemleri olarak adlandırılmaktadır. Bu veriler birçok alanda güvenliği sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Biyometrik güvenlik sistemleri, yetkili kişilere sisteme erişim sağlamak ve yetkisiz kişileri ise sistem dışında tutmak üzere belirli prensiplerle çalışmaktadır. Biyometrik güvenlik sistemlerinin emniyeti, donanımsal yahut yazılımsal boyutlarda saldırılarla tehdit edilebilir veya bozulabilir. Biyometrik güvenliğin sağlanması veya sisteme yapılacak saldırılardan korunma oranı bakımından biyometrik veri türleri ayrılmaktadır. Biyometrik veriler birçok hukuk sisteminde, özel nitelikli veriler olarak kabul edildiğinden bu verilerin korunması bakımından daha katı kurallar öngörülmüş bulunmaktadır. Bu bölümde biyometrik güvenlik sistemlerinin tarihçesi, biyometrik veri türleri, biyometrik veri türlerinin kullanım alanları ve birbirlerine göre avantajları, biyometrik güvenlik sistemlerinin çalışması, güvenliği ve bu sistemlere yapılabilecek saldırılar, biyometrik verilerin işlenmesi sırasında kişisel verilerin korunması bağlamında alınması ve uyulması gereken önlem ve kurallar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biyometrik güvenlik, biyometrik veri, biyometrik veri türleri, biyometrik verilerin korunması

Görüldüğü üzere Türkiye ile birlikte birçok devlet ve uluslararası topluluklar, biyometrik verilerin korunması bakımından düzenlemeler öngörmüşlerdir. Bu verileri özel (hassas) nitelikli veriler olarak öngörerek bunların korunması için daha önleyici ve tedbirli kurallar düzenlemişlerdir.

Sonuç

Bu çalışmada, biyometrik güvenliğin kapsamlı bir araştırması sunulmuştur. Biyometrik güvenliğin sağlanması amacıyla çeşitli sistemlerde farklı biyometrik veri türleri kullanılabileceği belirtilmiş ve bu veri türlerinin özellikleri detaylıca ortaya konulmuştur. Biyometrik veri türlerinin, birbirlerinin tamamlayıcısı olabileceği gibi kullanım alanı açısından diğerlerinden ayrılan avantajlara sahip biyometrik veri türleri de bulunduğu açıklanmıştır. Biyometrik güvenlik sisteminde kullanılacak biyometrik veri türlerinden, hedeflenen amaç için en avantajlısı tercih edilmelidir. Sistemlere yapılabilecek saldırıların farkında olunarak bu saldırılardan korunmak için gerekli tedbir ve önlemler alınmalıdır. Sistem güvenliğinin artırılması için çoklu model biyometri ile çalışan sistemler yeğlenmelidir. Biyometrik veriler, özel nitelikli (hassas) veriler olarak kabul edildiğinden bu verilerin işlenmesi ve aktarılmasında öngörülen hukuk kurallarına riayet edilerek biyometrik veriler korunmalıdır. Bu çalışma ile birçok biyometrik veri türü incelenmiş olup gelecekte de yeni biyometrik veri türlerinin biyometrik güvenlik sistemlerinde özellikle yapay zekânın da gelişmesiyle daha etkin bir biçimde kullanılabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abaza, A., Ross, A., Hebert, C., Harrison, M. A. F., & Nixon, M. S. (2013). A survey on ear biometrics. *ACM Computing Surveys*, 45(2), 22:1-22:35. <https://doi.org/10.1145/2431211.2431221>
- Afchar, D., Nozick, V., Yamagishi, J., & Echizen, I. (2018). *MesoNet: A Compact Facial Video Forgery Detection Network* (p. 7). <https://doi.org/10.1109/WIFS.2018.8630761>
- Agarwal, S., Farid, H., El-Gaaly, T., & Lim, S.-N. (2020). Detecting deep-fake videos from appearance and behavior. *2020 IEEE International Workshop on Information Forensics and Security (WIFS)*, 1-6.
- Akçay, M., & Çetinkaya, H. H. (2011). Kampüslerde uygulanan yeni biyometrik sistemler. *Akademik Bilişim*, 11.
- Alonso-Fernandez, F., Farrugia, R. A., Bigun, J., Fierrez, J., & Gonzalez-Sosa, E. (2019). A survey of super-resolution in iris biometrics with evaluation of dictionary-learning. *IEEE Access*, 7, 6519-6544. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2018.2889395>
- Altay, Ş. Y., & Ulutaş, G. (2021). Sayısal görüntülerin telif hakkının korunması için iris tabanlı biyometrik damgalama yaklaşımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 23(68), 531-546. <https://doi.org/10.21205/deufmd.2021236816>

- Ambalakat, P. (n.d.). *Security of biometric authentication systems*.
- Arslan, B., & Sagiroglu, S. (2019). *Biyometrik Sistemlerde Güvenlik ve Mahremiyet* (pp. 346-385).
- Baykal, B., Aktaş, T. Ö., & Yıldız, O. (2017). Makine öğrenmesi yöntemleri ile otomatik çevrim dışı imza tanıma ve doğrulama sistemi. *2017 International Artificial Intelligence and Data Processing Symposium (IDAP)*, 1-5. <https://doi.org/10.1109/IDAP.2017.8090244>
- Biometrics Part 2: Modern History*. (2021, April 10). BagsID. <https://bagsid.com/2021/04/10/biometrics-part-two-modern-history/>
- Biometrics Part One: Ancient History*. (2021, March 30). BagsID. <https://bagsid.com/2021/03/30/biometrics-part-one-ancient-history/>
- Bird, J. J., Wanner, E., Ekárt, A., & Faria, D. R. (2019). Accent classification in human speech biometrics for native and non-native english speakers. *Proceedings of the 12th ACM International Conference on Pervasive Technologies Related to Assistive Environments*, 554-560. <https://doi.org/10.1145/3316782.3322780>
- Çalışkan, A., Acar, E., & Kaya, Y. (2012). *GLCM tabanlı k-nn sınıflandırıcı modeli ile avuç içi tanıma sistemi*. <http://earsiv.batman.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12402/1897>
- Ceyhan, E. B., Ceyhan, I. F., Demiryürek, E., & Bodur, R. (2018). Akıllı kimlik kartlarının finansal işlemlerde kullanımı: Olası güvenlik tehditleri ve alınacak önlemler. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(3), 745-760.
- Dahea, W., & Fadewar, H. S. (2018). Multimodal biometric system: A review. In *International Journal of Engineering and Technology* (Vol. 4, p. 31). <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.34056.65287>
- Das, A., Pal, U., Blumenstein, M., & Ballester, M. A. F. (2013). Sclera recognition—A survey. *2013 2nd LAPR Asian Conference on Pattern Recognition*, 917-921. <https://doi.org/10.1109/ACPR.2013.168>
- Dede, G., & Sazlı, M. H. (2010). Biyometrik sistemlerin örüntü tanıma perspektifinden incelenmesi ve ses tanıma modülü simülasyonu. *EEBM Ulusal Kongresi*, 1-5.
- Dr, A., Hindi, A., & Alqadi, Z. (2020). *Analysis of procedures used to build an optimal fingerprint recognition system*. 21-37.
- Galterio, M. G., Shavit, S. A., & Hayajneh, T. (2018). A review of facial biometrics security for smart devices. *Computers*, 7(3), 37.
- Guarnera, L., Giudice, O., & Battiato, S. (2020). Deepfake detection by analyzing convolutional traces. *Proceedings of the IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition Workshops*, 666-667.
- Hernandez-Ortega, J., Tolosana, R., Fierrez, J., & Morales, A. (2020). Deepfakeson-phys: Deepfakes detection based on heart rate estimation. *ArXiv Preprint ArXiv:2010.00400*.
- Hrechak, A. K., & McHugh, J. A. (1990). Automated fingerprint recognition using structural matching. *Pattern Recognition*, 23(8), 893-904. [https://doi.org/10.1016/0031-3203\(90\)90134-7](https://doi.org/10.1016/0031-3203(90)90134-7)
- Iula, A. (2021). Biometric recognition through 3D ultrasound hand geometry. *Ultrasonics*, 111, 106326. <https://doi.org/10.1016/j.ultras.2020.106326>
- Jain, A., Hong, L., & Pankanti, S. (2000). Biometric identification. *Communications of the ACM*, 43(2), 90-98.

- Jain, A. K., Ross, A., & Pankanti, S. (2006). Biometrics: A tool for information security. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*, 1(2), 125-143.
- Jindal, A., Pal, D., Bhardwaj, N., & Panwar, A. (2013). A Survey on Biometric Security Threats and Countermeasures. *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT)*, 2(12), 2-3.
- Jindal, K., Dalal, S., & Sharma, K. K. (2014). Analyzing spoofing attacks in wireless networks. *2014 Fourth International Conference on Advanced Computing Communication Technologies*, 398-402. <https://doi.org/10.1109/ACCT.2014.46>
- Kaya, Z. (2016). *Biyometrik güvenlik sistemleri ve yüz tanımaya dayalı çevrim içi sınav sistemi*. İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kryszczuk, K., Richiardi, J., Prodanov, P., & Drygajlo, A. (2007). Reliability-based decision fusion in multimodal biometric verification systems. *EURASIP Journal on Advances in Signal Processing*, 2007(1), 086572. <https://doi.org/10.1155/2007/86572>
- Lajvardi, S. M., Arakala, A., Davis, S. A., & Horadam, K. J. (2013). Retina verification system based on biometric graph matching. *IEEE Transactions on Image Processing*, 22(9), 3625-3635. <https://doi.org/10.1109/TIP.2013.2266257>
- Lanitis, A. (2009). Facial biometric templates and aging: Problems and challenges for artificial intelligence. *CEUR Workshop Proceedings*, 475.
- Leniski, A. C., Skinner, R. C., McGann, S. F., Elliott, S. J., & D, P. (n.d.). *Securing the biometric model*.
- Li, Y., & Lyu, S. (2019). *Exposing DeepFake Videos By Detecting Face Warping Artifacts* (arXiv:1811.00656). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1811.00656>
- M. Faundez-Zanuy. (2006). Biometric security technology. *IEEE Aerospace and Electronic Systems Magazine*, 21(6), 15-26. <https://doi.org/10.1109/MAES.2006.1662038>
- Maiorana, E., Hine, G., & Campisi, P. (2015). Hill-climbing attacks on multibiometrics recognition systems. *Information Forensics and Security, IEEE Transactions On*, 10, 900-915. <https://doi.org/10.1109/TIFS.2014.2384735>
- Mastercard biometric payment card—Fingerprint authentication*. (n.d.). Retrieved 27 May 2022, from <https://www.mastercard.us/en-us/business/overview/safety-and-security/authentication-services/biometrics/biometrics-card.html>
- Matern, F., Riess, C., & Stamminger, M. (2019). Exploiting visual artifacts to expose deepfakes and face manipulations. *2019 IEEE Winter Applications of Computer Vision Workshops (WACVW)*, 83-92.
- Mazumdar, J. (2018). Retina based biometrics authentication system: A review. *International Journal of Advanced Research in Computer Science*, 9, 711-718. <https://doi.org/10.26483/ijarcs.v9i1.5322>
- McCloskey, S., & Albright, M. (2019). Detecting GAN-generated imagery using saturation cues. *2019 IEEE International Conference on Image Processing (ICIP)*, 4584-4588.
- Mekyska, J., Espinosa-Duró, V., & Faundez-Zanuy, M. (2010). Face segmentation: A comparison between visible and thermal images. *44th Annual 2010 Ieee International Carnahan Conference on Security Technology*, 185-189.
- Menon, H., & Mukherjee, A. (2018). Iris biometrics using deep convolutional networks. *2018 IEEE International Instrumentation and Measurement Technology Conference (I2MTC)*, 1-5. <https://doi.org/10.1109/I2MTC.2018.8409594>

- Musayeva, G., & Yahyayev, M. (n.d.). *Biyometrik güvenlik sistemleri*.
- Nataraj, L., Mohammed, T. M., Manjunath, B. S., Chandrasekaran, S., Flenner, A., Bappy, J. H., & Roy-Chowdhury, A. K. (2019). Detecting GAN generated fake images using co-occurrence matrices. *Electronic Imaging, 2019(5)*, 532-1-532-537.
- Nguyen, H. H., Yamagishi, J., & Echizen, I. (n.d.). Use of a capsule network to detect fake images and videos. ArXiv 2019. *ArXiv Preprint ArXiv:1910.12467*.
- Ong Michael, G. K., Connie, T., & Jin Teoh, A. B. (2008). Touch-less palm print biometrics: Novel design and implementation. *Image and Vision Computing, 26(12)*, 1551-1560. <https://doi.org/10.1016/j.imavis.2008.06.010>
- Özkorul, G. (2021). *Uluslararası göç ve güvenlik perspektifinde biyometrik verilerin önemi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Přihodová, K., & Hub, M. (2019). Biometric privacy through hand geometry- a survey. *2019 International Conference on Information and Digital Technologies (IDT)*, 395-401. <https://doi.org/10.1109/DT.2019.8813660>
- Purgason, B., & Hibler, D. (2012). Security through behavioral biometrics and artificial intelligence. *Procedia Computer Science, 12*, 398-403. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2012.09.093>
- Putra, D. S., Wibawa, A. D., & Purnomo, M. H. (2016). Classification of EMG during walking using principal component analysis and learning vector quantization for biometrics study. *2016 International Seminar on Intelligent Technology and Its Applications (ISITIA)*, 145-150. <https://doi.org/10.1109/ISITIA.2016.7828649>
- Radhika, T., Jeddy, N., & Nithya, S. (2016). Tongue prints: A novel biometric and potential forensic tool. *Journal of Forensic Dental Sciences, 8(3)*, 117-119. PubMed. <https://doi.org/10.4103/0975-1475.195119>
- Rahman, M., Kalpoma, K., & Hasan, T. (2015). *Automated person identification system using walking pattern biometrics*.
- Rattani, A., & Derakhshani, R. (2018). A survey of mobile face biometrics. *Computers & Electrical Engineering, 72*, 39-52. <https://doi.org/10.1016/j.compeleceng.2018.09.005>
- Replay attack. (2022). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Replay_attack&oldid=1071941133
- Şamlı, R., & Yüksel, M. E. (2009). Biyometrik güvenlik sistemleri. *XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 11-13.
- Serna, I., Morales, A., Fierrez, J., Cebrian, M., Obradovich, N., & Rahwan, I. (2019). *Algorithmic discrimination formulation and exploration in deep learning-based face biometrics* (arXiv:1912.01842). arXiv. <http://arxiv.org/abs/1912.01842>
- Sha, S. K., Rao, B. V., Rao, M. S., Kumari, K. V. H., Chinna, S. K., & Sahu, D. (2017). Are tooth prints a hard tissue equivalence of finger print in mass disaster: A rationalized review. *Journal of Pharmacy & Bioallied Sciences, 9(Suppl 1)*, S29-S33. PubMed. https://doi.org/10.4103/jpbs.JPBS_131_17
- Sharif, M., Raza, M., Shah, J. H., Yasmin, M., & Fernandes, S. L. (2019). An overview of biometrics methods. In A. K. Singh & A. Mohan (Eds.), *Handbook of Multimedia Information Security: Techniques and Applications* (pp. 15-35). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15887-3_2

- Snelick, R., Indovina, M., Yen, J., & Mink, A. (2003). Multimodal biometrics: Issues in design and testing. *Proceedings of the 5th International Conference on Multimodal Interfaces*, 68-72. <https://doi.org/10.1145/958432.958447>
- Teh, P. S., Teoh, A. B. J., & Yue, S. (2013). A survey of keystroke dynamics biometrics. *The Scientific World Journal*, 2013, e408280. <https://doi.org/10.1155/2013/408280>
- Turhan, C., Ceyhan, E., & Sağıroğlu, Ş. (2016). *Biyometrik sistemlerde güvenlik üzerine bir inceleme*.
- Varol, Ş., Orhan, F., Tuncer, S., & Akyüz, S. (2016). Sağlık kurumlarında bilgi güvenliği bağlamında biyometrik sistemler. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 3(4), 155-162.
- Vitek, M., Rot, P., Štruc, V., & Peer, P. (2020). A comprehensive investigation into sclera biometrics: A novel dataset and performance study. *Neural Computing and Applications*, 32(24), 17941-17955. <https://doi.org/10.1007/s00521-020-04782-1>
- Wang, J., Li, Y., Liang, P., Zhang, G., & Ao, X. (2009). An effective multi-biometrics solution for embedded device. *2009 IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics*, 917-922. <https://doi.org/10.1109/ICSMC.2009.5346745>
- Wang, L., & Leedham, G. (2006). Near- and far- infrared imaging for vein pattern biometrics. *2006 IEEE International Conference on Video and Signal Based Surveillance*, 52-52. <https://doi.org/10.1109/AVSS.2006.80>
- Yalçın, N., & Gürbüz, F. (2015). Biyometrik güvenlik sistemlerinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(2), 398-413.
- Yam, C., Nixon, M. S., & Carter, J. N. (2004). Automated person recognition by walking and running via model-based approaches. *Pattern Recognition*, 37(5), 1057-1072. <https://doi.org/10.1016/j.patcog.2003.09.012>
- Yavuzkılıç, S., Sengur, A., Akhtar, Z., & Siddique, K. (2021). Spotting deepfakes and face manipulations by fusing features from multi-stream cnns models. *Symmetry*, 13(8), 1352.
- Zhang, X., Peng, Y., & Xu, X. (2019). An overview of speech recognition technology. *2019 4th International Conference on Control, Robotics and Cybernetics (CRC)*, 81-85. <https://doi.org/10.1109/CRC.2019.00025>
- Zhang, Z., Wang, R., Pan, K., Li, S. Z., & Zhang, P. (2007). Fusion of near infrared face and iris biometrics. *International Conference on Biometrics*, 172-180.
- Zhou, P., Han, X., Morariu, V. I., & Davis, L. S. (2017). Two-stream neural networks for tampered face detection. *2017 IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition Workshops (CVPRW)*, 1831-1839.

9. Bölüm

Güvenli Yazılım Geliştirme

Adem Tekerek - Ömer Faruk Bay

ÖZET

Güvenli yazılım geliştirme, yazılımlarda bulunan güvenlik açıklarının yanlışlıkla ortaya çıkmasına karşı koruma sağlayacak şekilde bilgisayar yazılımı geliştirme yöntemleridir. Yazılım geliştirme süreçlerinden kaynaklanan zafiyetler, hatalar ve mantıksal hatalar, sürekli olarak yaygın olarak kullanılan yazılım güvenlik açıklarının birincil nedenidir. Güvenli kodlama, geliştiricilerin ve programcılarının güvenli kodlama standartları olarak bilinen belirli en iyi uygulamaları ve yönergeleri izleyerek yazılımlarındaki yaygın güvenlik açıklarını ayıklamasını kolaylaştırır. Güvenli yazılım geliştirme yöntemlerinin benimsenmesi, yaygın olarak kullanılan yazılım güvenlik açıklarını ortadan kaldırdığı ve siber saldırıların gerçekleşmesini engellediği için önemlidir. Ayrıca güvenliği en baştan optimize etmek, bir istismarın kullanıcıların hassas bilgilerinin sızmasıyla sonuçlanması durumunda ortaya çıkabilecek maliyetlerin azaltılmasına yardımcı olur. Bu kitap bölümünde güvenli yazılım geliştirmek için takip edilmesi gereken yöntemler anlatılmıştır. Ayrıca güvenli yazılım geliştirme yöntemleri kullanılmadan gerçekleştirilen yazılımlarda oluşabilecek zafiyetlerden bahsedilmiştir. Bu zafiyetleri ortadan kaldırmak için nelere dikkat edilmesi gerektiği anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvenli yazılım geliştirme, yazılım zafiyetleri

açıklarının belirlenmesi ve yönetilmesi gerekir. Güvenli yazılım geliştirme sürekli bir iyileştirme süreci gerektirir ve güvenlik açıkları ve teknolojik gelişmelerin sürekli takip edilmesi gereklidir.

Kaynakça

- Alicherry, M., Keromytis, A. D., & Stavrou, A. (2009, December). Evaluating a collaborative defense architecture for manets. In 2009 IEEE International Conference on Internet Multimedia Services Architecture and Applications (IMSAA) (pp. 1-6). IEEE.
- Almulla, S. A., & Yeun, C. Y. (2010, March). Cloud computing security management. In 2010 Second International Conference on Engineering System Management and Applications (pp. 1-7). IEEE.
- Alwan, Z. S., & Younis, M. F. (2017). Detection and prevention of SQL injection attack: A survey. *International Journal of Computer Science and Mobile Computing*, 6(8), 5-17.
- Anis, A., Zulkernine, M., Iqbal, S., Liem, C., & Chambers, C. (2018, August). Securing web applications with secure coding practices and integrity verification. In 2018 IEEE 16th Intl Conf on Dependable, Autonomic and Secure Computing, 16th Intl Conf on Pervasive Intelligence and Computing, 4th Intl Conf on Big Data Intelligence and Computing and Cyber Science and Technology Congress (DASC/PiCom/DataCom/CyberSciTech) (pp. 618-625). IEEE.
- Anley, C. (2002). *Advanced SQL injection in SQL server applications*.
- Antunes, N., & Vieira, M. (2012). Defending against web application vulnerabilities. *Computer*, 45(02), 66-72.
- Baldassarre, M. T., Barletta, V. S., Caivano, D., Piccinno, A., & Scalera, M. (2021, August). Privacy Knowledge Base for Supporting Decision-Making in Software Development. In IFIP Conference on Human-Computer Interaction (pp. 147-157). Springer, Cham.
- Braun, F. (2012). Origin Policy Enforcement in Modern Browsers (Doctoral dissertation, Diploma Thesis).
- Breaux, T., & Antón, A. (2008). Analyzing regulatory rules for privacy and security requirements. *IEEE transactions on software engineering*, 34(1), 5-20.
- Conti, G., Ahamad, M., & Stasko, J. (2005, July). Attacking information visualization system usability overloading and deceiving the human. In Proceedings of the 2005 symposium on Usable privacy and security (pp. 89-100).
- Cork, R. D., Detmer, W. M., & Friedman, C. P. (1998). Development and initial validation of an instrument to measure physicians' use of, knowledge about, and attitudes toward computers. *Journal of the American medical informatics association*, 5(2), 164-176.
- Di Lucca, G. A., Fasolino, A. R., Mastoianni, M., & Tramontana, P. (2004, September). Identifying cross site scripting vulnerabilities in web applications. In Proceedings. *Sixth IEEE International Workshop on Web Site Evolution* (pp. 71-80). IEEE.
- Di Pietro, R., & Sormiotti, A. (2012, May). Boosting efficiency and security in proof of ownership for deduplication. In *Proceedings of the 7th ACM symposium on information, computer and communications security* (pp. 81-82).

- Fernandez-Buglioni, E. (2013). *Security patterns in practice: designing secure architectures using software patterns*. John Wiley & Sons.
- Ferraiolo, D. F., Barkley, J. F., & Kuhn, D. R. (1999). A role-based access control model and reference implementation within a corporate intranet. *ACM Transactions on Information and System Security (TISSEC)*, 2(1), 34-64.
- Flechais, I., Mascolo, C., & Sasse, M. A. (2007). Integrating security and usability into the requirements and design process. *International Journal of Electronic Security and Digital Forensics*, 1(1), 12-26.
- Goga, O., Lei, H., Parthasarathi, S. H. K., Friedland, G., Sommer, R., & Teixeira, R. (2013, May). Exploiting innocuous activity for correlating users across sites. In *Proceedings of the 22nd international conference on World Wide Web* (pp. 447-458).
- Graff, M., & Van Wyk, K. R. (2003). *Secure coding: principles and practices*. "O'Reilly Media, Inc."
- Haley, C., Laney, R., Moffett, J., & Nuseibeh, B. (2008). Security requirements engineering: A framework for representation and analysis. *IEEE Transactions on Software Engineering*, 34(1), 133-153.
- Halfond, W. G., Viegas, J., & Orso, A. (2006, March). A classification of SQL-injection attacks and countermeasures. In *Proceedings of the IEEE international symposium on secure software engineering* (Vol. 1, pp. 13-15). IEEE.
- Howard, M., & Lipner, S. (2006). *The security development lifecycle* (Vol. 8). Redmond: Microsoft Press.
- Huang, Y. W., Huang, S. K., Lin, T. P., & Tsai, C. H. (2003, May). Web application security assessment by fault injection and behavior monitoring. In *Proceedings of the 12th international conference on World Wide Web* (pp. 148-159).
- Huang, Y. W., Yu, F., Hang, C., Tsai, C. H., Lee, D. T., & Kuo, S. Y. (2004, May). Securing web application code by static analysis and runtime protection. In *Proceedings of the 13th international conference on World Wide Web* (pp. 40-52).
- Ingeno, J. (2018). *Software Architect's Handbook: Become a successful software architect by implementing effective architecture concepts*. Packt Publishing Ltd.
- Karim, N. S. A., Albuolayan, A., Saba, T., & Rehman, A. (2016). The practice of secure software development in SDLC: an investigation through existing model and a case study. *Security and Communication Networks*, 9(18), 5333-5345.
- Kheshiafaty, N., & Gutub, A. (2020). Preventing multiple accessing attacks via efficient integration of captcha crypto hash functions. *Int. J. Comput. Sci. Netw. Secur. (IJCSNS)*, 20(9), 16-28.
- Khorikov, V. (2020). *Unit Testing Principles, Practices, and Patterns*. Simon and Schuster.
- Kitchin, R., & Dodge, M. (2019). The (in) security of smart cities: Vulnerabilities, risks, mitigation, and prevention. *Journal of urban technology*, 26(2), 47-65.
- Leveson, N. G., & Weiss, K. A. (2009). Software system safety. In *Safety Design for Space Systems* (pp. 475-505). Butterworth-Heinemann.
- Liu, Y., Zhou, T., Chen, K., Chen, H., & Xia, Y. (2015, October). Thwarting memory disclosure with efficient hypervisor-enforced intra-domain isolation. In *Proceedings of the 22nd ACM SIGSAC Conference on Computer and Communications Security* (pp. 1607-1619).

- McClure, S., Scambray, J., Kurtz, G., & Kurtz. (2009). *Hacking exposed: network security secrets and solutions*.
- McDermott, J., & Fox, C. (1999, December). Using abuse case models for security requirements analysis. In *Proceedings 15th Annual Computer Security Applications Conference (AC-SAC'99)* (pp. 55-64). IEEE.
- Meng, N., Nagy, S., Yao, D., Zhuang, W., & Argoty, G. A. (2018, May). Secure coding practices in java: Challenges and vulnerabilities. In *Proceedings of the 40th International Conference on Software Engineering* (pp. 372-383).
- Meng, N., Nagy, S., Yao, D., Zhuang, W., & Argoty, G. A. (2018, May). Secure coding practices in java: Challenges and vulnerabilities. In *Proceedings of the 40th International Conference on Software Engineering* (pp. 372-383).
- Mills, R. R. (2018). The current state of insider threat awareness and readiness in corporate cyber security-An analysis of definitions, prevention, detection and mitigation (Doctoral dissertation, Utica College).
- Moe, K. S. M., & Win, T. (2017, October). Improved hashing and honey-based stronger password prevention against brute force attack. In *2017 International Symposium on Electronics and Smart Devices (ISESD)* (pp. 1-5). IEEE.
- Mohammed, I. A. (2012). Analysis of Identity and Access Management alternatives for a multinational information-sharing environment. *International Journal of Advanced and Innovative Research*, 1(8), 1-7.
- Ogonji, M. M., Okeyo, G., & Wafula, J. M. (2020). A survey on privacy and security of Internet of Things. *Computer Science Review*, 38, 100312.
- Pantanowitz, L., Wiley, C. A., Demetris, A., Lesniak, A., Ahmed, I., Cable, W., ... & Parwani, A. V. (2012). Experience with multimodality telepathology at the University of Pittsburgh Medical Center. *Journal of pathology informatics*, 3(1), 45.
- Patel, A., Qassim, Q., & Wills, C. (2010). A survey of intrusion detection and prevention systems. *Information Management & Computer Security*.
- Patil Madhubala, R. (2015, October). Survey on security concerns in Cloud computing. In *2015 International Conference on Green Computing and Internet of Things* (pp. 1458-1462).
- Pimenta Rodrigues, G. A., de Oliveira Albuquerque, R., Gomes de Deus, F. E., de Sousa Jr, R. T., de Oliveira Júnior, G. A., Garcia Villalba, L. J., & Kim, T. H. (2017). Cybersecurity and network forensics: Analysis of malicious traffic towards a honeynet with deep packet inspection. *Applied Sciences*, 7(10), 1082.
- Puttaswamy, K. P., Kruegel, C., & Zhao, B. Y. (2011, October). Silverline: toward data confidentiality in storage-intensive cloud applications. In *Proceedings of the 2nd ACM Symposium on Cloud Computing* (pp. 1-13).
- Ramachandran, M. (2016). Software security requirements management as an emerging cloud computing service. *International Journal of Information Management*, 36(4), 580-590.
- Sandhu, R., Zhang, X., Ranganathan, K., & Covington, M. J. (2006). Client-side access control enforcement using trusted computing and pei models. *Journal of High Speed Networks*, 15(3), 229-245.

- Sarıman, G., & Küçükşille, E. U. (2016). Web Servislerinin Yazılım Güvenlik Testleri İçin Önerilen Hibrit Yaklaşım. *Uluslararası Teknolojik Bilimler Dergisi*, 8(2), 1-14.
- Sattarova Feruza, Y., & Kim, T. H. (2007). IT security review: Privacy, protection, access control, assurance and system security. *International journal of multimedia and ubiquitous engineering*, 2(2), 17-32.
- Schaefer, D. R., & Dillman, D. A. (1998). Development of a standard e-mail methodology: Results of an experiment. *Public opinion quarterly*, 378-397.
- Seacord, R. C. (2008). *The CERT C secure coding standard*. Pearson Education.
- Shinde, P. S., & Ardhapurkar, S. B. (2016, February). Cyber security analysis using vulnerability assessment and penetration testing. In 2016 World Conference on Futuristic Trends in Research and Innovation for Social Welfare (Startup Conclave) (pp. 1-5). IEEE.
- Shostack, A. (2014). *Threat modeling: Designing for security*. John Wiley & Sons.
- Soltani, R., Nguyen, U. T., & An, A. (2018, July). A new approach to client onboarding using self-sovereign identity and distributed ledger. In 2018 IEEE International Conference on Internet of Things (iThings) and IEEE Green Computing and Communications (Green-Com) and IEEE Cyber, Physical and Social Computing (CPSCom) and IEEE Smart Data (SmartData) (pp. 1129-1136). IEEE.
- Sparks, S., Embleton, S., Cunningham, R., & Zou, C. (2007, December). Automated vulnerability analysis: Leveraging control flow for evolutionary input crafting. In Twenty-Third Annual Computer Security Applications Conference (ACSAC 2007) (pp. 477-486). IEEE.
- Subashini, S., & Kavitha, V. (2011). A survey on security issues in service delivery models of cloud computing. *Journal of network and computer applications*, 34(1), 1-11.
- UcedaVelez, T., & Morana, M. M. (2015). *Risk Centric Threat Modeling: process for attack simulation and threat analysis*. John Wiley & Sons.
- Wood, H. M. (1977). The use of passwords for controlled access to computer resources (Vol. 500, No. 9). US Department of Commerce, National Bureau of Standards.
- Zhang-Kennedy, L., Chiasson, S., & Van Oorschot, P. (2016, June). Revisiting password rules: facilitating human management of passwords. In 2016 APWG symposium on electronic crime research (eCrime) (pp. 1-10). IEEE.
- Zissis, D., & Lekkas, D. (2012). Addressing cloud computing security issues. *Future Generation computer systems*, 28(3), 583-592.
- Zviran, M., & Haga, W. J. (1999). Password security: an empirical study. *Journal of Management Information Systems*, 15(4), 161-185.

10. Bölüm

Veri Tabanı Güvenliği

Zeynep Deliktaş - Hasan Çakır

ÖZET

Verinin en büyük güç olduğu günümüz dünyasında verinin elde edilmesi, üretilmesi kadar verinin doğru bir şekilde saklanması büyük önem arz etmektedir. Her geçen gün artan veri miktarı nedeniyle kuruluşlar çok daha profesyonel çözümler kullanmak zorunda kalmıştır. Bu noktada bilgisayarların hayatımıza girdiği günden itibaren git gide önemi artan veri tabanları ön plana çıkmaktadır. Veri tabanları, doğru kullanıldığında güvenli ve hızlı bir veri depolama aracıdır. Veri ihlali hassas verilerin izinsiz elde edilmesi ve yayılmasıdır. Uygun güvenlik yazılım ve donanımlarının tercih edilerek doğru önlemler alınmalı, bu uygulamaların sürdürülebilirliği sağlanmalı ve kişiler veri güvenliği ve olası ihlaller ile ilgili bilinçlendirilmelidir. Veri ihlalleri, fikrî mülkiyet riski ve itibar zedelenmesi, iş aksaklıkları, ihlallerin telafi süreçleri ve kullanıcı bilgilendirme maliyetleri başta olmak üzere pek çok zarara sebep olur. Yaygın görülen veri tabanı tehditlerinden biri de SQL yerleştirme saldırıdır. Bu saldırı vektörünü kullanıcı girdilerinin uygun şekilde filtrelenmeden veri tabanına gönderilmesi mümkün kılar. Bu saldırı; zarar verme, açık kapı oluşturma ve kullanıcı verilerini çalma gibi farklı sebeplerle gerçekleştirilebilir. SQL yerleştirme saldırıları veya farklı bir saldırı türüyle veriler ihlali yaşansa dahi verilerin güvenliğini sağlamak için farklı yöntemler vardır. Bunlardan en önemli yöntemlerden biri Tokenizasyon tekniğidir. Tokenizasyon tekniği, diğer güvenlik sistemlerine kıyasla hassas verileri koruma konusunda %95 kapasiteye sahiptir. Hassas verilerin bir token ile değiştirilmesi, ödemeyi hiçbir değeri veya anlamı olmayan, token olarak bilinen tek seferlik bir numarayla korumanın oldukça güvenli bir yöntemidir.

Bu bölümde veri tabanı ve veri tabanı güvenliği ile ilgili temel bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veri, veri tabanı, veri tabanı güvenliği

düzeyde kalmaktadır. Veri ihlalden kaynaklanacak iş kesintisinin maliyeti, tehdidin tespit ve bertaraf edilmesi ve verilerin geri getirilmesi gibi çok maliyetli ve zaman alan süreçler veri ihlaldine uğrayan kuruluşları beklemektedir. Buna ek olarak veri ihlallerinin sebep olabileceği itibar zedelenmelerinin geri dönüşü olmayan sonuçları da olabilir. Her geçen gün artan ve gelişen saldırı tekniklerine karşı en uygun güvenlik ve yazılım donanımları tercih edilerek önlem alınmalıdır.

Kaynakça

- https://www.researchgate.net/publication/360536197_Database_security_framework_design_using_tokenizationDwazahra,
- M. N., Elmariami, F., Belfqih, A., & Boukherouaa, J. (2018). A Defense-in-depth Cybersecurity for Smart Substations. *International Journal of Electrical and Computer Engineering (IJECE)*, 8(6). <https://doi.org/10.11591/ijece.v8i6.pp4423-4431>
- Jemal, I., Cheikhrouhou, O., Hamam, H., & Mahfoudhi, A. (2020). Sql injection attack detection and prevention techniques using machine learning. *International Journal of Applied Engineering Research*, 15(6), 569-580.
- <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2020-list-of-top-15-threats/@@download/fullReport>
- Veena.S, Divyalakshmi, M., Poomima, M. (2018). Study Of Cybersecurity In Data Breaching, *International Journal of Advance Engineering and Research Development*, Volume 5, Issue 03.
- Malik, M., & Patel, T. (2016). Database Security - Attacks and Control Methods. *International Journal of Information Sciences and Techniques*, 6(1/2). <https://doi.org/10.5121/ijist.2016.6218>
- Dazahra, M. N., Elmariami, F., Belfqih, A., & Boukherouaa, J. (2018). A Defense-in-depth Cybersecurity for Smart Substations. *International Journal of Electrical and Computer Engineering (IJECE)*, 8(6). <https://doi.org/10.11591/ijece.v8i6.pp4423-4431>
- Chaki, S. M. H., Mat Din, M., & Md Siraj, M. (2019). Integration of SQL Injection Prevention Methods. *International Journal of Innovative Computing*, 9(2). <https://doi.org/10.11113/ijic.v9n2.232>
- Demirci, M. (2015), Bilgi Güvenliği. Ankara: Kamu Hastaneleri Kurumu.
- Emhan, Ö., & Akın, M. (2019). Filtreleme Tabanlı Öznitelik Seçme Yöntemlerinin Anomali Tabanlı Ağ Saldırısı Tespit Sistemlerine Etkisi. *DÜMF Mühendislik Dergisi*, 10(2). <https://doi.org/10.24012/dumf.565842>
- Eskiyörük, D. (2007). *BGYS Risk Yönetim Süreci Kılavuzu*. Kocaeli: Tübitak, Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü.
- Kaya, M. (2021). Self-disclosure or burying the evidence dilemma: A legal review of the data breach rules under the Turkish personal data protection law. *Annales de La Faculté de Droit d'Istanbul*, 0(70), 195-241. <https://doi.org/10.26650/anales.2021.70.0007>
- Özmen, C. (2020). Kişisel ve kurumsal veri ve bilgi güvenliği açısından sosyal mühendisliğin önemi. *International Journal of Disciplines In Economics and Administrative Sciences Studies (IDEA studies)*, 6(20), 498-508. <https://doi.org/10.26728/ideas.301>
- Şeşen, Y., & Kuzucuoğlu, A. H. (2021). *Veri ve bilgi güvenliği bağlamında istihbarat faaliyetleri*. 3(1), 36-56.
- Taş, R., & Tannöver, Ö. (2017). *Veri tabanı siber güvenlik tehditleri ve tespiti*. <http://site.com/index.aspx?id=1>;

11. Bölüm

Web Uygulama Güvenliği

İsa Avcı

ÖZET

Teknolojinin son yıllarda hızla gelişmesi ile web uygulamalarında hızlı bir artış olduğu görülmektedir. Bu artışın yanı sıra web uygulamalarında güvenliğin önemi artmış durumdadır. Web uygulamalarındaki bu artış, ülke genelinde dijitalleşmenin hızla artmasına sebep olmaktadır. Dijital ortamlarda en önemli konulardan biri de var olan bilgilerin ve verilerin korunmasıdır. Verileri korumanın en önemli yolu ise güvenli bir web uygulamasına sahip olmaktır. Web uygulama güvenliğini sağlamak için gelişmiş güvenlik yöntemleri ve güvenli protokollerin kullanılması ile mümkündür. Açık Web Uygulama Güvenliği Projesi olan OWASP web sitesinde, web uygulamalarındaki zafiyetleri, bu zafiyetlerin nasıl oluştuğunu, hangi zafiyetten kaynaklandığını, bu zafiyetlerin nasıl yok edilebileceğini ve bu zafiyetlerin nasıl önlenilebileceği ile ilgili ayrıntılı dokümanlar da mevcuttur. OWASP 2017 ve 2021 listeleri karşılaştırıldığında 3 yeni eklenen kategori, yukarı doğru hareket eden 5 kategori ve daha geniş listelerle birleştirilen 2 mevcut kategori bulunmaktadır. Bu üç yeni kategori, “Güvensiz Tasarım”, “Yazılım ve Veri Bütünlüğü Arzaları” ve “Sunucu Tarafı İstek Sahteciliği (SSRF)” saldırılarıdır. 2017 ve 2021 OWASP raporları karşılaştırıldığında bazı zafiyetlerin birleştirildiği görülmektedir. Bu bölümde, web uygulama güvenliğinin siber güvenlik açısından önemi ele alınmıştır. Ayrıca web uygulama güvenliğinde OWASP’in önemi ve son yayınlanan rapordaki siber saldırılar incelenmiştir. Bu raporda yayınlanan saldırı yöntemlerinin ve zafiyetlerinin son iki raporla olan farkları analiz edilmiştir. Web uygulama güvenliğinde yaşanan siber olaylar ve bu saldırılara karşı alınması gereken önlemler detaylı olarak incelenerek listelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Web uygulama güvenliği, OWASP, siber güvenlik, siber ataklar

uzmanlarının ve bu konuda çalışma yapan akademisyenlerin takip etmesi gerekmektedir. Ayrıca yayınlanan raporlar karşılaştırıldığında web uygulama güvenliği zafiyetleri her rapora göre farklılık göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında zafiyetlerin yıllar içerisinde gelişen teknolojiye ve güvenlik önlemlerine göre değişim gösterdiği tespit edilmiştir.

OWASP 2017 ve 2021 listeleri karşılaştırıldığında 3 yeni eklenen kategori, yukarı doğru hareket eden 5 kategori ve daha geniş listelerle birleştirilen 2 mevcut kategori bulunmaktadır. Bu üç yeni kategori, “Güvensiz Tasarım”, “Yazılım ve Veri Bütünlüğü Arızaları” ve “Sunucu Tarafı İstek Sahteciliği (SSRF)” saldırılarıdır. 2017 ve 2021 OWASP raporları karşılaştırıldığında bazı zafiyetlerin birleştirildiği görülmektedir. Açık Web Uygulama Güvenliği Projesi olan OWASP web sitesinde, web uygulamalarındaki zafiyetleri, bu zafiyetlerin nasıl oluştuğunu, hangi zafiyetten kaynaklandığını, bu zafiyetlerin nasıl yok edilebileceğini ve bu zafiyetlerin nasıl önlenebileceği ile ilgili ayrıntılı dokümanların olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, web uygulama güvenliğinin siber güvenlik açısından önemi ele alınmıştır. Ayrıca web uygulama güvenliğinde OWASP’nin önemi ve son yayınlanan rapordaki siber saldırılar incelenmiştir. Bu raporda yayınlanan saldırı yöntemlerinin ve zafiyetlerinin son iki rapor ile olan farkları analiz edilmiştir. Web uygulama güvenliğinde yaşanan siber olaylar ve bu saldırılara karşı alınması gereken önlemler detaylı olarak incelenerek örneklerle verilmiştir. Ayrıca web uygulama güvenliği açısından alınması gereken önlemler verilerek kullanıcıların faydalanması sağlanmıştır. Bu önlemler dikkatle incelenerek yaşanabilecek siber saldırılara karşı önlemler alınmış olacaktır.

Bu çalışma yapılırken yapılan araştırmalara göre bu alanda yeterli çalışmalar olmadığı görülmüştür. Ayrıca OWASP tarafından yayınlanan raporların dışında yeterli kaynaklar bulunmamaktadır. Bundan sonraki çalışmalarımızda ise zafiyetler üzerinde test çalışmalarının yapılması düşünülmektedir. Ayrıca bu konuda araştırma yapacak uzmanların ulusal bir raporlama çalışması yapabileceği de tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Alaca, A. İ. S. (2019). *Şehir savaşları ve yeni askerî kentçilik*.
- Alenezi, M., Nadeem, M. ve Asif, R. (2021). SQL injection attacks countermeasures assessments. *Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science*, 21(2), 1121-1131.
- Al Anhar, A. ve Suryanto, Y. (2021, June). Evaluation of Web Application Vulnerability Scanner for Modern Web Application. *In 2021 International Conference on Artificial Intelligence and Computer Science Technology (ICAICST)*, pp. 200-204. IEEE.

- Arda, E. (2020). *Siber uzay ortamında saldırı tehditlerinin farkındalığı, tespiti ve önlenmesi üzerine bir gerçek-zaman sistem önerisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Avcı, İ., Koca, M. ve Atasoy, M. (2021). Windows Tabanlı Uygulamalarda SQL Enjeksiyon Siber Saldırı Senaryosu ve Güvenlik Önlemleri. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 28, 213-219.
- Avcı, İ. (2021). Akıllı Doğal Gaz Şebekelerinde Siber Güvenlik Açıklarının Araştırılması İçin Bir Olgunluk Modeli: İstanbul Örneği, Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Bıçakçı, S. (2012). Yeni Savaş ve Siber Güvenlik Arasında NATO'nun Yeniden Doğuşu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Özel Sayı: Türkiye'nin Üyeliğinin 60. Yılında NATO: Değişim, Dönüşüm, Süreklilik, 205-226. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39282/462604>.
- Çelikleş, B. (2016, Mayıs). Siber Güvenlik Kavramının Gelişimi ve Türkiye Özelinde Bir Değerlendirme, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Ferrara, P., Mandal, A. K., Cortesi, A., & Spoto, F. (2021). Static analysis for discovering IoT vulnerabilities. *International Journal on Software Tools for Technology Transfer*, 23(1), 71-88.
- Fordefence. (2022). Mayıs 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://fordefence.com/owasp/>], Erişim tarihi: 23 Mayıs 2022.
- Grenfeldt, M., Olofsson, A., Engström, V., & Lagerström, R. (2021, October). Attacking Websites Using HTTP Request Smuggling: Empirical Testing of Servers and Proxies. In 2021 IEEE 25th International Enterprise Distributed Object Computing Conference (EDOC), 173-181. IEEE.
- Hella-secure. (2022). Mayıs 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.hella-secure.com/post/meaning-and-history-of-application-security/>], Erişim tarihi: 25 Mayıs 2022.
- Infosecwriteups. (2022). Mayıs 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://infosecwriteups.com/injection-vulnerabilities-cross-site-scripting-xss-7fd9dc28cc47>], Erişim tarihi: 29 Mayıs 2022.
- Jalbani, K. B., Yousaf, M., Sarfraz, M. S., Jamili Oskouei, R., Hussain, A., & Memon, Z. (2021). Poor coding leads to dos attack and security issues in web applications for sensors. *Security and Communication Networks*, 2021. <https://doi.org/10.1155/2021/5523806>.
- Kamu Siber Güvenlik Derneği. (2022). Mayıs 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: Kamu Siber Güvenlik Derneği: <http://kamusgd.org.tr/faydali-bilgiler/>], Erişim tarihi: 27 Mayıs 2022.
- Kara, İ. (2021). Adli Bilişim İncelemelerinde Şifre Kırma Yöntem ve Teknikleri. *Acta Infologica*, 5 (1), 27-38. DOI: 10.26650/acin.804201.
- Kara, M. (2013). Siber Saldırıları- Siber Savaşlar ve Etkileri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, A. (2012). Siber Güvenliğin Millî Güvenlik Açısından Önemi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Kellezi, D., Boegelund, C., & Meng, W. (2021). Securing Open Banking with Model-View-Controller Architecture and OWASP. *Wireless Communications and Mobile Computing*, 2021.
- Kim, B., & Hur, J. (2019). Analysis of blockchain software vulnerability against os command injection attack. *Journal of the Korea Institute of Information Security & Cryptology*, 29(2), 309-320.

- Koca, M. ve Aydın, M. A. A Survey of Cyber Security Vulnerabilities and Security Methods on Big Data (IATS'17) Büyük Veride Siber Güvenlik Açıkları ve Güvenlik Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma (IATS'17).
- Lala, S. K., Kumar, A., & Subbulakshmi, T. (2021, May). Secure web development using OWASP guidelines. In 2021 5th International Conference on Intelligent Computing and Control Systems (ICICCS), 323-332. IEEE.
- Lu, J., Gu, F., Wang, Y., Chen, J., Peng, Z., & Wen, S. (2022). Static detection of file access control vulnerabilities on windows system. *Concurrency and Computation: Practice and Experience*, 34(16), e6004.
- Mahmood, B. (2021). Prioritizing CWE/SANS and OWASP Vulnerabilities: A Network-Based Model. *International Journal of Computing and Digital Systems*, 10(1), 361-372.
- Meharu, M. (2022). Web Security Vulnerability Analysis In Selected Ethiopian Governmental Offices (Using White Box And Black Box Testing) (Doctoral Dissertation, St. Mary's University).
- Mustafa, O. F. Siber Güvenlik Üzerine Bir Araştırma: Yazılım Güvenliği. *Bayburt Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2(2), 254-260.
- Of, M. (2019). Siber Güvenlik Üzerine Bir Araştırma: Yazılım Güvenliği. *Bayburt Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 254-260. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/bufbd/issue/50962/653374>.
- OWASP. (2022). Mayıs 2022, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://owasp.org/>], Erişim tarihi: 22 Mayıs 2022.
- Özker, U. (2021). İçerik tabanlı ortalama saldırısı tespit sistemi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Kültür Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Bilgisayar Mühendisliği Ana Bilim Dalı/Bilgisayar Mühendisliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Sertçelik, A. (2015). Siber olaylar ekseninde siber güvenliği anlamak. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 25-42.
- Singh, J., & Chaudhary, N. K. (2022). OAuth 2.0: Architectural design augmentation for mitigation of common security vulnerabilities. *Journal of Information Security and Applications*, 65, 103091.
- Sönmez, F. Ö., & Kiliç, B. G. (2021). Holistic web application security visualization for multi-project and multi-phase dynamic application security test results. *IEEE Access*, 9, 25858-25884.
- S Albulayhi, M., & M Ibrahim, D. (2021). Open Web Application Security Project Components with Known Vulnerabilities: A Comprehensive Study. *The ISC International Journal of Information Security*, 13(3), 59-67.
- Wibowo, R. M., & Sulaksono, A. (2021). Web Vulnerability Through Cross Site Scripting (XSS) Detection with OWASP Security Shepherd. *Indonesian Journal of Information Systems*, 3(2), 149-159.
- Viriya, A., & Muliono, Y. (2021). Peeking and Testing Broken Object Level Authorization Vulnerability onto E-Commerce and E-Banking Mobile Applications. *Procedia Computer Science*, 179, 962-965.

12. Bölüm

Etik Sızma

Yüksel Çelik

ÖZET

Artan iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin kullanımına paralel olarak bu teknolojileri kullananlara yapılan saldırılar artmaktadır. Teknoloji ve yazılım geliştiricileri her olası güvenlik açığını kapatmak için geliştirme yapsalar da saldırganlar, her zaman saldırı gerçekleştirmek için yeni yollar bulabilmektedirler. Kurumların sahip oldukları bilgi ve iletişim teknolojilerinin güvenlik durumlarını ve olası güvenlik açıklarını bilgisayar korsanlarında önce tespit etmek ve bu güvenlik açıklarına karşı gerekli önlemleri almak için bilgisayar korsanları saldırı testleri yapmak gerekir. Sızma testi özel bir terimdir ve sistemin güvenliğini sağlamak ve kontrolünü ele geçirmek amacıyla yalnızca güvenlik açıklarını, riskleri ve hedef ortamı keşfetmeye odaklanır. Diğer bir deyişle penetrasyon testi, ilgili kuruluşun tüm bilgisayar sistemlerinden oluşan savunma sistemlerini ve altyapısını hedefler. Kurumun bilgisi dâhilinde sistemlerine sızma girişimleri etik sızma olarak tanımlanabilir. Bu sızma testleri, yasal olarak bu işleri yapmaya yetkilendirilmiş beyaz şapkalı bilgisayar korsanları tarafından yapılmaktadır. Bu çalışmada etik sızma testlerinin nasıl yapıldığı ve bunların yöntemleri ile yasal altyapıları hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Etik sızma, beyaz şapkalı hacker, sızma testleri, penetrasyon testleri

Çok yönlü ve sunulan bir sızma testi raporu, en azından aşağıdakileri içermelidir:

- 1. Yönetici özeti:** Yönetici özeti, ana bulguların çok kısa bir özeti olmasıdır. Bu belge veya alt raporun uzunluğu iki sayfayı geçmemeli ve yalnızca sızma testinin önemli noktalarını içermelidir. Yönetici özeti, teknik ayrıntılar veya terminoloji sağlamaz
- 2. İzlenen yolların ifadesi:** Sızma testi sırasında uzman sistem(ler)i nasıl başarılı bir şekilde tehlikeye attığını veya hacklediğini anlamaları için sızma testinin nasıl gerçekleştirildiğine ilişkin bir izlenecek yollara ait bilgileri sunması gerekir.
- 3. Ayrıntılı bir rapor:** Ayrıntılı rapor, teknik detayların yanı sıra bulguların kapsamlı bir listesini içerir. Bu raporun hedef kitlesi BT yöneticilerini, güvenlik uzmanlarını, ağ yöneticilerini ve teknik yapısını okuyup anlamak için gereken beceri ve bilgiye sahip diğer kişileri içerir
- 4. Ham çıktı (istendiğinde) ve destekleyici bilgiler:** Raporun son kısmı teknik ayrıntılar ve araçların her birinden elde edilen ham çıktı olmalıdır. Gerçekte, her sızma testi uzmanı bu bilgilerin sızma testi raporuna dâhil edilmesi gerektiğini kabul etmez (Rawal, Manogaran ve Peter, 2023).

Sonuç

Önceleri kurumlar sistemlerinde izinsiz sızmalara karşı olası siber güvenlik açıklarının tespiti için hackerlerden faydalanma yoluna gidilmekteydi. Ancak bu durum siyah şapkalı hackerler ile sistemler arasında gri güvensiz bir alan olasılığını ortaya çıkarmıştır. Günümüzde beyaz şapkalı hackerlerin yetişmesi ve bu alanda hizmet edenlerin eğitilmesi ve güvenilir kuruluşlar tarafından sertifikalandırılması ile beyaz şapkalı hacker olan çalışan kurumlar ve bireyler olmaya başlamıştır. Sistemlerin önemli bir siber güvenlik problemi olan sızmalara karşı sistemlerin açıklarını ortaya çıkarmak ve sistemin dayanıklılığını ortaya çıkarmak için etik sızma testi uzmanları tarafından hackerlerin olası kullandıkları tekniklerin benzerini metotlar ve araçlar ile bunu gerçekleştirmektedirler. Sızma testi uzmanları test sonuçlarını ilgili kuruma paylaşmamakta ve olası saldırıların önüne bu şekilde geçilebilmektedir. Ayrıca tespit edilen güvenlik açıklarının giderilmesi hususlarında yine aynı uzmanlardan destek alınabilmekte ve bu sorunlar giderilebilmektedir.

Kaynakça

Auricchio, Nicola, Andrea Cappuccio, Francesco Caturano, Gaetano Perrone, and Simon Pietro Romano. 2022. "An Automated Approach to Web Offensive Security." *Computer Communications* 195 (November): 248-61. <https://doi.org/10.1016/j.comcom.2022.08.018>.

- Avast Software s.r.o. 2021. "What Is Port Scanning and How Does It Work?" <https://www.avast.com/>. 2021. <https://www.avast.com/business/resources/what-is-port-scanning#pc>.
- Barrett, Neil. 2003. "Penetration Testing and Social Engineering: Hacking the Weakest Link." *Information Security Technical Report* 8 (4): 56-64. [https://doi.org/10.1016/S1363-4127\(03\)00007-4](https://doi.org/10.1016/S1363-4127(03)00007-4).
- Erickson, Jon. 2008. *Hacking: The Art of Exploitation, 2nd Edition. Assembly*. Second Edition. No Starch Press. <http://www.amazon.com/Hacking-Art-Exploitation-Jon-Erickson/dp/1593271441>.
- Grimes, Roger A. 2017. *Hacking the Hacker: Learn from the Experts Who Take Down Hackers. Hacking the Hacker*.
- Guide, CyberSecurity. 2022. "How to Become a Penetration Tester (Updated for 2022)." 2022. <https://cybersecurityguide.org/careers/penetration-tester/>.
- Hadnagy, Christopher. 2018. "Social Engineering: The Science of Human Hacking | Christopher Hadnagy | 2nd Edition." *Australian Occupational Therapy Journal* 18 (4). <https://de1lib.org/book/3618875/1cb16a?dsource=recommend>.
- Harris, S., A. Harper, C. Eagle, and J. Ness. 2008. *Gray Hat Hacking: The Ethical Hacker's Handbook. Information Security*. <http://scholar.google.com/scholar?hl=en&btnG=Search&q=intitle:Gray+Hat+Hacking:+The+Ethical+Hacker's+Handbook#0>.
- Kennedy, David, Jim O'Gorman, Devon Kearns, and Mati Aharoni. 2011. "Metasploit: The Penetration Tester's Guide: A Penetration Tester's Guide," 300. <http://www.amazon.co.uk/Metasploit-Penetration-Tester%27s-Guide-Testers/dp/159327288X>.
- Mitnick, Kevin D, and William L. Simon. 2005. *The Art of Intrusion: The Real Stories Behind the Exploits of Hackers ...*. Wiley. http://books.google.com/books?id=12_GLOhw5oEC&printsec=frontcover.
- MITRE. 2020. "Reconnaissance, Tactic TA0043 - Enterprise | MITRE ATT&CK®." 2020. <https://attack.mitre.org/tactics/TA0043/>.
- Nicholas, Handy. 2022. "Penetration Testing Introduction: Scanning & Reconnaissance | by Nicholas Handy | Cyberdefenders | Medium." Medium.Com. 2022. <https://medium.com/cyberdefenders-program/penetration-testing-introduction-scanning-reconnaissance-f865af0761f>.
- PaloAlto. 2022. "What Is a Port Scan? - Palo Alto Networks." 2022. 2022. <https://www.paloaltonetworks.com/cyberpedia/what-is-a-port-scan>.
- Rawal, Bharat S., Gunasekaran Manogaran, and Alexender Peter. 2023. "The Basics of Hacking and Penetration Testing." In *Cybersecurity and Identity Access Management*, 21-46. https://doi.org/10.1007/978-981-19-2658-7_2.
- TSE. 2022. "Beyaz Şapkalı Hacker Eğitim, Sınav ve Belgelendirmeleri - Eşdeğer Sertifika Belgelendirmesi." TSE. 2022. <https://tse.org.tr/IcerikDetay?ID=953&ParentID=9451>.
- Walker, Matt. 2022. "CEH Certified Ethical Hacker Practice Exams (3rd Edition) Matt Walker." https://www.amazon.com/Certified-Ethical-Hacker-Practice-Exams/dp/126426996X/ref=sr_1_10?crid=8M3IDHMAOPHZ&keywords=Ethical+Hackers&qid=1669745893&s=books&prefix=ethical+hackers%2Cstripbooks-intl-ship%2C504&sr=1-10.

13. Bölüm

Mobil Cihazlarda Güvenlik

Nursel Yalçın - Berker Kılıç

ÖZET

Cep telefonları geleneksel olarak insanlar arasında iletişim kurmak için kullanılıyordu. Eskiden sadece taşınabilir telefon işlevi görürken günümüz cep telefonları, artık birer bilgisayara dönüşmüştür. Bu dönüşüm ile mobil teknolojiler artık lüks olarak algılanmamaktadır. Günümüzde akıllı telefon ve tablet kullanıcıları, e-posta, görüntülü arama, sosyal medya uygulamalarını kullanabilmekte, iş ve eğlence amaçlı çeşitli uygulamalar indirebilmekte, çevrim içi alışveriş ve bankacılık işlemlerini kullandıkları cihazlar aracılığıyla yapabilmektedir. Mobil cihazlar, kolayca erişilebilen çok sayıda uygulama ile birleştiğinde günlük yaşamımıza tamamen entegre olurken mobil cihazların kullanımı beraberinde pek çok bilgi güvenliği riskini de getirmektedir. Mobil cihazlar tamamen işlevsel bilgisayarlara doğru geliştikçe, kişisel bilgisayarlar için yaygın olan güvenlik riskleri, bu cihazların sunduğu işlevsellikler nedeniyle kullanıcıları potansiyel birer hedef hâline getirmektedir. Mobil cihazlar günlük hayatımıza entegre olduğu ölçüde hassas kişisel bilgiler içerebilmekte ve bilgisayar korsanlığı ve zararlı yazılımların istismarına açık hâle gelmektedir. Bu nedenle mobil cihazların ve cihazda bulunan verilerin güvenliğinin sağlanması önemli bir konu hâline gelmiştir. Kişisel bir mobil cihazda güvenlik önlemleri almak, kullanıcının tercihidir ancak bir kuruma bağlı olarak mobil cihaz kullanımında daha sıkı güvenlik tedbirlerine uyulması gerekebilir (Tinmaz ve Lee, 2019). Günümüzde kuruluşlar tarafından kullanılan mobil güvenliğe yönelik yaygın yaklaşımlar (ve sınırlamalar) incelendiğinde, kurumsal mobil güvenlik için üç kritik gereksinimden bahsedilebilir: i) Cihazı koruma, ii) cihazı yönetme ve iii) verileri koruma (Miller, 2014). Bu bölümde, kişisel ve kurumsal mobil cihaz kullanımı çerçevesinde mobil cihaz güvenliğine ilişkin bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mobil cihaz güvenliği, mobil cihaz yönetimi, mobil uygulama yönetimi, mobil işletim sistemi

Cihazı Yönetme: Mobil cihazları güvenli bir şekilde kullanmanın ilk koşulu, cihazı kullanım amacına göre uygun şekilde yapılandırmaktır.

Cihazı Koruma: Mobil tehditler, kurumsal ortamlar da dâhil olmak üzere her yerdedir, bu nedenle fiziki ve ağ iletişiminin güvenliği öncelikli olarak ele alınmalıdır.

Verileri Kontrol Etme: Verileri kontrol etmek, uygun şekilde yapılandırılmamış veya kötü amaçlı yazılım bulaşmış cihazlardan erişimin engellenmesi anlamına da gelir.

Bir mobil cihazdaki hassas verilerin değeri, mobil cihazın kendi değerinden çok daha fazladır.

Kaynakça

- Amita, G.C., Little, P. ve Beth, H.J. (2020). An Analysis of Smartphone Security Practices among Undergraduate Business Students at a Regional Public University. *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology (IJEDICT)*, 16(1), 44-61.
- Downer, K. ve Bhattacharya, M. (2022). BYOD Security: A Study of Human Dimensions. *Informatics 2022*, 9(16),. doi:10.3390/informatics9010016.
- Eslahi, M., Naseri, M.V., Hashim, H., Tahir, N.M. ve Saad, E.H.M. (2014). BYOD: Current State and Security Challenges. *IEEE Symposium on Computer Applications and Industrial Electronics (ISCAIE)*, 189-192. doi: 10.1109/ISCAIE.2014.7010235.
- Goyal, D., Balamurugan, S., Peng, S.L. ve Verma, O.P. (2020). *Design and Analysis of Security Protocol for Communication*, Scrivener Publishing, Beverly, ISBN 978-1-119-55564-3.
- Harris, M.A., Patten, K. ve Regan, E (2013). The Need for BYOD Mobile Device Security Awareness and Training. *Nineteenth Americas Conference on Information Systems*.
- Hiner, J. (2020). Mobile Device Security: Tips For IT Pros. Techrepublic.com LLC.
- Koohang, A., Floyd, K., Rigole, N. ve Paliszkievicz, J. (2018). Security Policy and Data Protection Awareness Of Mobile Devices in Relation To Employees' Trusting Beliefs. *Online Journal of Applied Knowledge Management*, 6(2), 7-22.
- Mahmood, S.M., Amen, B.M. ve Nabi, R.M. (2016). Mobile Application Security Platforms Survey. *International Journal of Computer Applications*, 133(2), 40-46.
- McGill, T. ve Thompson, N. (2017). Old Risks, New Challenges: Exploring Differences in Security Between Home Computer and Mobile Device Use. *Behaviour & Information Technology*, doi: 10.1080/0144929X.2017.1352028.
- Mobile Services Category Team (MSCT) (2017). *Mobile Device Management (MDM)*. MDM Working Group Document.
- Muttik, I. (2011). *Securing Mobile Devices: Present and Future*. McAfee Inc. Report.
- Nagarjun, P.M.D. ve Ahamad, S.S. (2018). Review of Mobile Security Problems and Defensive Methods. *International Journal of Applied Engineering Research*, 13(12), 10256-10259.

- Qayyum, R. ve Ejaz, H. (2020). Data Security in Mobile Cloud Computing: A State of the Art Review. *I.J. Modern Education and Computer Science*, 2020(2), 30-35, doi: 10.5815/ijmecs.2020.02.04
- Tinmaz, H. ve Lee, J.H. (2019). A Perceptual Analysis of BYOD (Bring Your Own Device) for Educational or Workplace Implementations in a South Korean Case. *Participatory Educational Research (PER)*, 6(2), 51-64. doi: 10.17275/per.19.12.6.2
- Wang, Y., Jinpeng, W. ve Vangury, K. (2014). Bring Your Own Device Security Issues and Challenges. *The 11th Annual IEEE CCNC- Mobile Device, Platform and Communication*, 80-85.
- Weichbroth, P. ve Lysik, L. (2020). Mobile Security: Threats and Best Practices. *Hindawi Mobile Information Systems*. 2020(1), Doi: 10.1155/2020/8828078.
- Wright, J., Dawson Jr., M.E. ve Omar, M. (2012). Cyber Security and Mobile Threats: The Need For Antivirus Applications For Smart Phones. *Journal Of Information Systems Technology & Planning*, 5(14), 40-60.
- Yadav, A.M. ve Reddy, B.I. (2019). Android Device Attacks and Threats. *International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET)*, 6(7), 1543-1548.
- Yeşilyurt, M. ve Yalman, Y. (2016). Security Threats on Mobile Devices and their Effects: Estimations for the Future. *International Journal of Security and Its Applications*, 10(2), 13-26, doi: 10.14257/ijisia.2016.10.2.02.
- Zeqiri, A., Tafa, I., Mali, R. ve Shkreli, J. (2020). Mobile Device Security. *International Journal of Computer Science and Information Security (IJCSIS)*, 18(11), 23-28, doi: 10.5281/zenodo.4428057.
- Zlatanov, N. (2015). *Computer Security and Mobile Security Challenges*, Conference: Tech Security ConferenceAt, 2015.

14. Bölüm

Bulut Bilişim Güvenliği

Hüseyin Polat

ÖZET

Bulut bilişim, kuruluşların verilerini depolamak ve işlemek için kullanabilecekleri devasa bir kaynak ve hizmet havuzu sunar. Kuruluşlar; operasyonel maliyetleri ve karmaşıklığı azaltması, kaynaklara anında erişim, kolay ölçeklendirme, yeni yazılım uygulamalarının kullanımını hızlandırma vb. gibi bir dizi önemli iş hedefi nedeniyle bulut bilişimi seçmektedir. Ancak bulut bilişimin daha geniş çapta benimsenmesi için bulut güvenliği sorunlarının dikkate alınması gerekiyor. Bulut bilişim güvenliği, kullanıcı ve cihaz kimlik doğrulamasını, bulut tabanlı altyapıyı, bulut üzerindeki uygulamaları, verilerin gizliliğini ve bütünlüğünü yetkisiz kullanımlar/erişimler ve diğer risklere karşı korumayı ifade eder. İşletme düzeyinde birçok güvenlik politikası, standardı ve uygulaması bulut bilişimde uygulanmamakta, bu da bulutta farklı güvenlik risklerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bulut hizmetleri kullanılırken uygun güvenlik ve gizlilik korumasının sağlanamaması, kuruluşların; veri, itibar, iş ve para kaybı ile karşılaşmalarına neden olabilir. Veri, bulut bilişim ortamlarında özellikle güvence altına alınması gereken temel varlıktır. Hassas verilerin kaza-ra veya kötü niyetli kişiler tarafından ele geçirilme olasılığı büyük bir endişe kaynağıdır. Ayrıca giderek daha karmaşık hâle gelen bulut üzerindeki siber saldırılar nedeniyle kuruluşlar hizmet kesintisi yaşayabilirler. Bu yüzden veri, uygulama ve altyapılarını bir bulut bilişim ortamına taşımayı düşünen kuruluşların bulut bilişimle ilişkili potansiyel tehditler ve güvenlik riskleri hakkında net bir anlayışa sahip olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Bulut hizmet sağlayıcıları, sanallaştırma, veri güvenliği, siber saldırılar

hem içeriden hem de dışarıdan farklı güvenlik tehditlerine sahip olduğunun bilinmesi gerekir. Bir bulut hizmeti sağlayıcısının bulutta tam güvenliği sağlayamayacağı açıktır. Sorumluluğun bir kısmı da bulut müşterisine aittir. Bulut bilişimde, veri ihlalleri, veri kaybı, hesap ele geçirme, belirsiz API'ler, DDoS saldırıları, kötü niyetli çalışanlar, bulut hizmetinin yanlış kullanımı, yetersiz durum tespiti ve paylaşılan teknolojiler gibi ilgilenilmesi gereken birçok güvenlik meselesi vardır. Bu yüzden geleneksel güvenlik mekanizmalarının etkinliği ve verimliliği bulut bilişim için yeniden değerlendirilmeli ve bulut bilişimde sağlam güvenlik yönetimi stratejileri kullanılmalıdır.

Bulut bilişim ile dijital dönüşüme başlayan kuruluşlar için güvenlik riskini azaltmanın anahtarı, tehditleri anlamak, güvenlik savunmasını düşünmek, planlamak ve yürütmektir. Her kuruluş kendi ihtiyaç analizini yapmalı ve bulut hizmet sağlayıcılarının sunduğu güvenlik ve gizlilik hususlarını değerlendirerek buna göre seçim yapmalıdır.

Fakat şunu da belirtmek gerekir ki bulut bilişim yeni güvenlik riskleri ortaya çıkarmasına rağmen bulut hizmet sağlayıcıları küçük ve orta ölçekli birçok kuruluşun kendi başına uyguladığından daha iyi ve gelişmiş güvenlik araçları ve yetenekleri de sunabilir (doğal olarak daha yüksek fiyatlarla). Bu daha yüksek maliyetli güvenlik hizmetleri arasında veri şifreleme, garantili silme ve fiziksel kaynak izolasyonu gibi hizmetler yer alabilir. Bu sunulan güvenlik hizmetleri, az sayıda kalifiye güvenlik personeline sahip kuruluşlar için fayda sağlayabilir.

Kaynakça

- Amazon CloudWatch. <https://aws.amazon.com/cloudwatch/>
- Armbrust, M., Fox, A., Griffith, R., Joseph, A. D., Katz, R., Konwinski, A., Lee, G., Patterson, D., Rabkin, A., Stoica, I. & Zaharia, M. (2009). Above the Clouds: A Berkeley View of Cloud Computing. University of California at Berkeley Tech. Rep.
- Bazm, M. M., Lacoste, M., Südholt, M., Menaud, J. M. (2017). Side-channels beyond the cloud edge: New isolation threats and solutions. 1st Cyber Security in Networking Conference (CSNet). 1-8.
- Claycomb, W.R., & Nicoll, A. (2012). Insider Threats to Cloud Computing: Directions for New Research Challenges. 2012 IEEE 36th Annual Computer Software and Applications Conference, 387-394.
- Cloud Standards Customer Council (2015). Practical Guide to Cloud Service Agreements. <http://www.cloud-council.org/deliverables/practical-guide-to-cloud-service-agreements.htm>
- Cloud Standards Customer Council (2017). Cloud Customer Architecture for Securing Workloads on Cloud Services. <http://www.cloud-council.org/deliverables/cloud-customer-architecture-for-securing-workloads-on-cloud-services.htm>
- Erl, T., Mahmood, Z., Puttini, R. (2019). *Cloud Computing Concepts, Technology & Architecture*. Prentice Hall Press.

- Idziorek, J., Tannian, M., & Jacobson, D. (2013). *The Insecurity of Cloud Utility Models*. IT Professional, 15, 22-27.
- ISO/IEC 27002:2013: Information technology -- Security techniques -- Code of practice for information security controls. <https://www.iso.org/standard/54533.html>
- ISO/IEC 27034: Application Security (multi-part standard) <https://www.iso.org/standard/44378.html>
- Kazim, M., Zhu, S. Y. (2015). A survey on top security threats in cloud computing. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*. 6(3), 109-113
- Kim, Y., Daly, R., Kim, J., Fallin, C., Lee, J. H., Lee, D., Wilkerson, C., Lai, K., Mutlu, O. (2014). Flipping bits in memory without accessing them: An experimental study of DRAM disturbance errors. ACM/IEEE 41st International Symposium on Computer Architecture (ISCA), 361-372.
- Kumar, V., Chaisiri, S., and Ko, R. (2017) *Data Security in Cloud Computing*. Published by The Institution of Engineering and Technology.
- Lua, R., & Yow, K.C. (2011). Mitigating DDoS attacks with transparent and intelligent fast-flux swarm network. *IEEE Network*, 25, 28-33.
- Marinescu, D. C. (2018). *Cloud Computing Theory and Practice*. Morgan Kaufmann publications.
- Miao, R., Potharaju, R., Yu, M., Jain, N. (2015). The Dark Menace: Characterizing Network-based Attacks in the Cloud. IMC'15, *Internet Measurement Conference*, 169-182.
- Microsoft Azure Application Insights. <https://azure.microsoft.com/en-us/services/application-insights/>
- Open Web Application Security Project (OWASP) <https://www.owasp.org>
- Perez-Botero, D., Szefer, J., Lee, R. B. (2013). Characterizing hypervisor vulnerabilities in cloud computing servers. 3-10. In *International Workshop on Security in Cloud Computing*.
- Security for Cloud Computing: Ten Steps to Ensure Success: Version 3.0. (2017). Cloud Standards Customer Council. <https://www.omg.org/cloud/deliverables/security-for-cloud-computing-10-steps-to-ensure-success.htm>
- Sehgal, N. K., Bhatt P. C. P., Acken. J. M. (2020). *Cloud Computing with Security: Concepts and Practices*. Springer Nature.
- Sqalli, M.H., Al-Haidari, F., & Salah, K. (2011). EDoS-Shield - A Two-Steps Mitigation Technique against EDoS Attacks in Cloud Computing. Fourth IEEE International Conference on Utility and Cloud Computing, 49-56.
- Stackdriver Monitoring. <https://cloud.google.com/monitoring/>
- Top Threats Working Group, (2020). Top Threats to Cloud Computing: The Egregious 11. Cloud Security Alliance. <https://cloudsecurityalliance.org/press-releases/2019/08/09/csa-releases-new-research-top-threats-to-cloud-computing-egregious-eleven/>
- Verizon. (2013). Data Breach Investigations Report. http://www.verizonenterprise.com/resources/reports/rp_data-breach-investigations-report-2013_en_xg.pdf.
- Yang, W., Fung, C. (2016). A survey on security in network functions virtualization. *IEEE NetSoft Conference and Workshops*. 15-19.
- Yu S., Zhou W., Jia W., Guo S., Xiang Y., Tang F. (2012). Discriminating DDoS attacks from flash crowds using flow correlation coefficient. *IEEE Transactions on Parallel and Distributed Systems*, 23(6), 1073-1080.

15. Bölüm

Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Güvenlik

İbrahim Alper Doğru - Kazım Kılıç

ÖZET

Günlük yaşantımızda yaygın olarak kullanılan nesnelerin interneti, gelişen teknolojiler sayesinde birçok alanda kullanılmaktadır. Akıllı nesneler; fabrikalara, şehirlere, binalara, sağlık kurumlarına ve özel evlere sürekli olarak dâhil edilmektedir. Nesneler, sensörler aracılığıyla topladığı bilgileri bağlı oldukları ağa gönderir. Bu bilgiler işlenerek karar veren ve eylemlerde bulunan akıllı sistemler oluşur. Nesnelerin topladığı bilgiler, kişisel veya kurumlara ait özel bilgiler olabilir. Bu verilerin gizliliği ve güvenliğini sağlamak, nesnelerin interneti sisteminde zor bir konudur. Akıllı nesnelerin hızla artan kullanımı, kötü amaçlı saldırıların hedefi hâline gelmesini sağlamaktadır. Nesnelerin internetinde saldırılar fiziksel veya kötü amaçlı kodlarla olabilir. Özellikle kötü amaçlı kodların tespiti ve erken tahmini makine öğrenimi teknikleri kullanılarak sağlanabilmektedir. Bu bölümde nesnelerin interneti kavramı, uygulama alanları ve kullanılan teknolojiler açıklanmaktadır. Aynı zamanda nesnelerin interneti sistemine yapılan saldırılar tanımlanmakta ve güvenlik gereksinimleri açıklanmaktadır. Bununla birlikte, saldırıların önlenmesi için kullanılabilecek makine öğrenimi ve alt dalı olan derin öğrenme yöntemleri anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nesnelerin interneti, iletişim teknolojileri, nesnelerin internetinde saldırılar, saldırı tespiti

zordur. Bununla birlikte bu sistemler kötü amaçlı saldırganların hedefindedir. Bu durum hem kişisel hemde kurumların gizlilik ve güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Siber saldırıların tespiti ve erken tahmini için makine öğrenimi tekniklerinin kullanımını büyük oranda başarı sağlamaktadır. Geliştirilecek olan makine öğrenimi tabanlı yöntemler IoT sisteminde güvenlik ve gizlilik problemini tamamen ortadan kaldırmaya bile büyük oranda engellemeye yardımcı olacaktır.

Bu bölümde IoT kavramı, uygulama alanları ve IoT mimarisi açıklandı. Bununla birlikte IoT sisteminde iletişim için kullanılan teknolojiler ve özellikleri anlatıldı. IoT sisteminin güvenlik ihtiyacı nedeniyle IoT için güvenlik gereksinimleri ile IoT katmanlarına düzenlenen saldırılar sınıflandırıldı ve detaylandırıldı. Aynı zamanda saldırıların tespiti ve erken tahmini için kullanılacak makine öğrenimi teknikleri açıklandı.

Sonuç olarak IoT teknolojileri hızla gelişirken IoT güvenlik çözümleri aynı oranda gelişme göstermemektedir. IoT sistemi için geliştirilecek güvenlik yöntemlerine ve güvenlik teknolojilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu alanda atılacak adımlar, ileride IoT teknolojisinin daha etkin, verimli ve güvenli kullanımı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abdul-Ghani, H. A., Konstantas, D., & Mahyoub, M. (2018). A comprehensive IoT attacks survey based on a building-blocked reference model. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 9(3), 355-373.
- Abomhara, M., & Kōien, G. M. (2014, May). Security and privacy in the Internet of Things: Current status and open issues. In *2014 international conference on privacy and security in mobile systems (PRISMS)* (pp. 1-8). IEEE.
- Al-Garadi, M. A., Mohamed, A., Al-Ali, A. K., Du, X., Ali, I., & Guizani, M. (2020). A survey of machine and deep learning methods for internet of things (IoT) security. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 22(3), 1646-1685.
- Andrea, I., Chrysostomou, C., & Hadjichristofi, G. (2015, July). Internet of Things: Security vulnerabilities and challenges. In *2015 IEEE symposium on computers and communication (ISCC)* (pp. 180-187). IEEE.
- Ashraf, Q. M., & Habaebi, M. H. (2015). Autonomic schemes for threat mitigation in Internet of Things. *Journal of Network and Computer Applications*, 49, 112-127.
- Aversano, L., Bernardi, M. L., Cimitile, M., & Pecori, R. (2021). A systematic review on Deep Learning approaches for IoT security. *Computer Science Review*, 40, 100389.
- Borgohain, T., Kumar, U., & Sanyal, S. (2015). Survey of security and privacy issues of internet of things. *arXiv preprint arXiv:1501.02211*.
- Bouabdellah, M., Kaabouch, N., El Bouanani, F., & Ben-Azza, H. (2018). Network layer attacks and countermeasures in cognitive radio networks: A survey. *Journal of information security and applications*, 38, 40-49.

- Chinanu, U. E., Oche, O. E., & Okah-Edemoh, J. O. (2018). Architectural layers of internet of things: analysis of security threats and their countermeasures. *Scientific Review*, 4(10), 80-89.
- Dragomir, D., Gheorghe, L., Costea, S., & Radovici, A. (2016, September). A survey on secure communication protocols for IoT systems. In *2016 International Workshop on Secure Internet of Things (SIoT)* (pp. 47-62). IEEE.
- E. Tews and M. Beck, "Practical attacks against wep and wpa", *Proceedings of the second ACM conference on Wireless network security*, pp. 79-86, 2009.
- Galán, E., Alcaide, A., Orfila, A., & Blasco, J. (2010, November). A multi-agent scanner to detect stored-XSS vulnerabilities. In *2010 International Conference for Internet Technology and Secured Transactions* (pp. 1-6). IEEE.
- Gupta, B. B., Tewari, A., Jain, A. K., & Agrawal, D. P. (2017). Fighting against phishing attacks: state of the art and future challenges. *Neural Computing and Applications*, 28(12), 3629-3654.
- Jaitly, S., Malhotra, H., & Bhushan, B. (2017, July). Security vulnerabilities and countermeasures against jamming attacks in Wireless Sensor Networks: A survey. In *2017 International Conference on Computer, Communications and Electronics (Comptelix)* (pp. 559-564). IEEE.
- Khan, R., Khan, S. U., Zaheer, R., & Khan, S. (2012, December). Future internet: the internet of things architecture, possible applications and key challenges. In *2012 10th international conference on frontiers of information technology* (pp. 257-260). IEEE.
- Khan, W. Z., Xiang, Y., Aalsalem, M. Y., & Arshad, Q. (2012). The selective forwarding attack in sensor networks: Detections and countermeasures. *International Journal of Wireless and Microwave Technologies (IJWMT)*, 2(2), 33.
- Krishna, B. S., & Gnanasekaran, T. (2017, February). A systematic study of security issues in Internet-of-Things (IoT). In *2017 International Conference on I-SMAC (IoT in Social, Mobile, Analytics and Cloud)(I-SMAC)* (pp. 107-111). IEEE.
- Lin, J., Yu, W., Zhang, N., Yang, X., Zhang, H., & Zhao, W. (2017). A survey on internet of things: Architecture, enabling technologies, security and privacy, and applications. *IEEE internet of things journal*, 4(5), 1125-1142.
- Madakam, S., Ramaswamy, R. and Tripathi, S. (2015) Internet of Things (IoT): A Literature Review. *Journal of Computer and Communications*, 3, 164-173. doi: 10.4236/jcc.2015.35021.
- Milosevic, J., Sklavos, N., & Koutsikou, K. (2016). Malware in IoT software and hardware.
- Mitrokotsa, A., Rieback, M. R., & Tanenbaum, A. S. (2010). Classifying RFID attacks and defenses. *Information Systems Frontiers*, 12(5), 491-505.
- Mosenia, A., & Jha, N. K. (2016). A comprehensive study of security of internet-of-things. *IEEE Transactions on emerging topics in computing*, 5(4), 586-602.
- Okul, Ş., & Aydın, M. A. (2017, October). Security attacks on IoT. In *2017 International Conference on Computer Science and Engineering (UBMK)* (pp. 1-5). IEEE.
- Pal, S., Hitchens, M., Rabehaja, T., & Mukhopadhyay, S. (2020). Security requirements for the internet of things: A systematic approach. *Sensors*, 20(20), 5897.

- Schiller, E., Aidoo, A., Fuhrer, J., Stahl, J., Ziörjen, M., & Stiller, B. (2022). Landscape of IoT security. *Computer Science Review*, 44, 100467.
- Scurti, H. EBizCharge, A Complete Guide to IoT Security: Issues, Risks, Standards, & More. Erişim adresi: <https://ebizcharge.com/blog/a-complete-guide-to-iot-security-issues-risks-standards-more/> Erişim Tarihi : 21.12.2022.
- Sethi, P., & Sarangi, S. R. (2017). Internet of things: architectures, protocols, and applications. *Journal of Electrical and Computer Engineering*, 2017.
- Sha, K., Wei, W., Yang, T. A., Wang, Z., & Shi, W. (2018). On security challenges and open issues in Internet of Things. *Future Generation Computer Systems*, 83, 326-337.
- Shree, R. A. J., & Khan, R. A. (2014). Wormhole attack in wireless sensor network. *International Journal of Computer Networks and Communications Security*, 2(1), 22-26.
- Swamy, S. N., Jadhav, D., & Kulkarni, N. (2017, February). Security threats in the application layer in IOT applications. In *2017 International conference on i-SMAC (iot in social, mobile, analytics and cloud)(i-SMAC)* (pp. 477-480). IEEE.
- Vasilomanolakis, E., Daubert, J., Luthra, M., Gazis, V., Wiesmaier, A., & Kikiras, P. (2015, September). On the security and privacy of internet of things architectures and systems. In *2015 International Workshop on Secure Internet of Things (SloT)* (pp. 49-57). IEEE.
- Wu, M., Lu, T. J., Ling, F. Y., Sun, J., & Du, H. Y. (2010, August). Research on the architecture of Internet of Things. In *2010 3rd international conference on advanced computer theory and engineering (ICACTE)* (Vol. 5, pp. V5-484). IEEE.
- Xiao, L., Wan, X., Lu, X., Zhang, Y., & Wu, D. (2018). IoT security techniques based on machine learning: How do IoT devices use AI to enhance security?. *IEEE Signal Processing Magazine*, 35(5), 41-49.

16. Bölüm

Dijital Oyunlarda Güvenlik

Nursel Yalçın - Ahmet Edip Çapanoğlu

ÖZET

Günümüzde teknolojinin hayatın her alanına girmesi ile birlikte, akıllı telefon, tablet, bilgisayar gibi cihazların kullanımı her yaşta kullanıcının ilgisini çekmektedir. Genellikle birçok gündelik işimizi bu akıllı cihazların desteğiyle kolaylıkla yapmamızın yanı sıra dijital oyun oynama da günlük hayatın bir parçası hâline gelmiştir. Özellikle internete erişiminin kolaylaşması ve daha güçlü donanıma sahip cihazlarla dijital oyunlar çok daha keyifli bir hâl alarak dünya genelinde büyük bir sektör olmayı başardı. Oynanan oyunlara kullanıcılar masum bir göz ile baksalar da bu oyunların birçoğu şiddet, küfür, islamofobi, bilinçaltı mesajlar, cinsellik, kumar vb. içeriklerle kullanıcıları psikolojik olarak etkilemektedir. Ayrıca dijital oyunlar yazılım, donanım ticari vb. zafiyetlerinden saldırganların hedefi hâline gelerek teknolojik riskler de içermektedir. Bu bölümde dijital oyunlar genel hatları ile tanımlanarak Türkiye ve dünya istatistikleri ile birlikte kullanıcıları etkileyen psikolojik ve teknolojik riskleri incelenmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital oyunlar, psikolojik riskler, teknolojik riskler

2015). Ailelerin çocuklarının oyun yüzünden yaşayabilecekleri bu sıkıntıları küçük yaştan itibaren takip ederek yaş grubuna uygun içerikli oyunların tercih etmeleri gerekmektedir. Güvenilir platform ve içerik üreticilerini tercih etmekte önemlidir. Aile ve çocuk filtresi gibi filtreleri kullanmak bu riskleri azaltma konusunda kullanıcılara fayda sağlamaktadır. Çocukların ve gençlerin güvenli bir şekilde dijital oyunları oynayabilmeleri olası bu tehdit ve risklere karşı tedbirlerin alınması birey ve ailelerin bilinçli hareket etmeleri kritik öneme sahiptir. Risklerin dijital dünyada her zaman olabileceğini bilmek, yasaklamak yerine kontrol etmek, bilinçli davranmak, dijital okuryazarlık ve dijital oyun okuryazarlığı geliştirilerek dijital çağa ayak uydurmak gerekmektedir.

Kaynakça

- Alhazmi, O. H., Malaiya, Y. K., & Ray, I. (2007). Measuring, analyzing and predicting security vulnerabilities in software systems. *Computers & security*, 26(3), 219-228.
- Aljabri, M., Aljameel, S. S., Mohammad, R. M. A., Almotiri, S. H., Mirza, S., Anis, F. M., ... & Altamimi, H. S. (2021). Intelligent techniques for detecting network attacks: review and research directions. *Sensors*, 21(21), 7070.
- Alkhalil, Z., Hewage, C., Nawaf, L., & Khan, I. (2021). Phishing attacks: A recent comprehensive study and a new anatomy. *Frontiers in Computer Science*, 3, 563060.
- Andersen, P. A., Goodwin, M., & Granmo, O. C. (2018, August). Deep RTS: a game environment for deep reinforcement learning in real-time strategy games. In 2018 IEEE conference on computational intelligence and games (CIG) (pp. 1-8). IEEE.
- Arbaugh, W. A., Shankar, N., Wan, Y. J., & Zhang, K. (2002). Your 80211 wireless network has no clothes. *IEEE Wireless Communications*, 9(6), 44-51.
- Bado, N. (2022). Game-based learning pedagogy: A review of the literature. *Interactive Learning Environments*, 30(5), 936-948.
- Baitha, A. K., & Vinod, S. (2018). Session hijacking and prevention technique. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(2.6), 193-198.
- Brookhaven National Laboratory (2008), "History: The First Video Game?", <https://www.bnl.gov/about/history/firstvideo.php> / Son Erişim Tarihi 03.11.2022.
- BTK (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu), Dijital Oyunlar ve Mobil Uygulamalar Koordinatörlüğü, (2021), Dijital Oyunlarda MAHREMİYET Rehberi.
- Cansever, A. B., & Poyraz, E. (2021). Dijital Oyunlarda Biyopolitik Söylem ve Anlatı: "The Sims 4" Örneği. *Intermedia International E-journal*, 8(14), 117-137.
- Cbgd (Çocuk ve Bilgi Güvenliği Derneği), 2022 <https://cbgd.org/anasayfa/>, Son Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Chan, E., & Vorderer, P. (2006). *Massively multiplayer online games*.
- Cocukicinicerik, (2022), <https://www.cocukicinicerik.com/Index>, Son Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Cover, J. G. (2014). *The creation of narrative in tabletop role-playing games*.

- Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistem (2004) Kaynak: www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf.
- Cummings, A.H. (2006). *The Evolution of Game Controllers and Control Schemes and their Effect on their games*.
- Cunningham, S., Engelstätter, B., & Ward, M. R. (2016). Violent video games and violent crime. *Southern Economic Journal*, 82(4), 1247-1265.
- D Griffiths, M., J Kuss, D., & L King, D. (2012). Video game addiction: Past, present and future. *Current Psychiatry Reviews*, 8(4), 308-318.
- Darici, S. (2015). Dijital Oyunlarda Kullanılan Subliminal Mesajların Gerçeklik Algısı Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Çalışma: Gerçeklik Eşiği Kavramı. *Electronic Turkish Studies*, 10(14).
- de Sousa, D. F., de Deus Quirino Filho, J., Cavalcanti, R. D. C. P. B., Dos Santos, A. B., & Neto, M. L. R. (2017). The impact of the 'Blue Whale' game in the rates of suicide: Short psychological analysis of the phenomenon. *The International journal of social psychiatry*, 63(8), 796-797.
- Erdoğan, H. N. Ö. (2022). Dijital Oyunlarda İslam Karşıtlığı. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 162-168.
- Eshete, B., Villafiorita, A., & Weldemariam, K. (2011, August). Early detection of security misconfiguration vulnerabilities in web applications. In 2011 Sixth International Conference on Availability, Reliability and Security (pp. 169-174). IEEE.
- ESRB (Entertainment Software Rating Board), 2022, www.esrb.org / Son Erişim Tarihi: 11.11.2022. farkindayiz.gov.tr, Son Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Florea, M. (2016). History of the 25th Frame. The Subliminal Message. *International Journal of Communication Research*, 6(3), 261.
- Fruin, N., "Before Pong, There Was Computer Space", <https://thereader.mitpress.mit.edu/before-pong-there-was-computer-space/> Son Erişim Tarihi 03.11.2022.
- Gauthier, J. M., Zurowski, K. L., Gitter, S. A., Witte, T. K., Cero, I. J., Gordon, K. H., ... & Joiner, T. (2014). The interpersonal-psychological theory of suicide and exposure to video game violence. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 33(6), 512-535.
- GİM (Güvenli İnternet Merkezi), 2022 <https://www.gim.org.tr/> Son Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Goi, C. L. (2019). The use of business simulation games in teaching and learning. *Journal of Education for Business*, 94(5), 342-349.
- Google Stadia: <https://stadia.google.com/>, Son Erişim Tarihi 03.11.2022.
- Gros, B. (2007). Digital games in education: The design of games-based learning environments. *Journal of research on technology in education*, 40(1), 23-38.
- Guerada, K. (2021). Impact of Online Games on Children's Mental Health. *Journal La Medihealthico*, 2(1), 13-19.
- Guvenlicocuk, 2022, guvenlicocuk.org.tr, Son Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- GüvenliWeb, (2020) Dijital Oyunlar Raporu, <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/82MsL.pdf>, Son Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Hollingdale, J., & Greitemeyer, T. (2014). The effect of online violent video games on levels of aggression. *PLoS one*, 9(11), e111790.

- Horsti, K. (2017). Digital Islamophobia: The Swedish woman as a figure of pure and dangerous whiteness. *New Media & Society*, 19(9), 1440-1457.
- Ivory, J. D. (2015). A brief history of video games. In *The Video Game Debate* (pp. 1-21). Routledge.
- Järvinen, A. (2009). *Games without frontiers: methods for game studies and design*. VDM, Verlag Dr. Müller.
- Kardaras, N. (2016). It's 'digital heroin': How screens turn kids into psychotic junkies. *New York Post*, 27.
- King, D. L., Delfabbro, P. H., Kaptsis, D., & Zwaans, T. (2014). Adolescent simulated gambling via digital and social media: An emerging problem. *Computers in Human Behavior*, 31, 305-313.
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu (2018), https://www.kvkk.gov.tr/yayinlar/veri_guvenligi_rehberi.pdf Son Erişim Tarihi: 10.11.2022
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu (2022), https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/2050/Kisisel-Veriler_Son_Erisim_Tarihi: 10.11.2022
- Lee, S., Kim, H., & Kim, J. (2015, February). Identifying Cross-origin Resource Status Using Application Cache. In NDSS.
- Lochner, L., & Moretti, E. (2004). The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self-reports. *American economic review*, 94(1), 155-189.
- Lundedal Hammar, E. (2015). Ethical recognition of marginalized Groups in digital games culture.
- Ma, H., Wu, Y., & Wu, X. (2013). Research on essential difference of e-sport and online game. In *Informatics and management science V* (pp. 615-621). Springer, London.
- Mahmutoglu, F. (2013). Türk Ceza Kanununda Yer Alan Bilişim Alanındaki Suçlar ve Karşılaşılan Sorunların Yargı Kararları Işığında Değerlendirilmesi. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 71(1), 855-889.
- Mäyrä, F. (2015). Mobile games. *The international encyclopedia of digital communication and society*, 1-6.
- McFarland.Prescott, A. T., Sargent, J. D., & Hull, J. G. (2018). Metaanalysis of the relationship between violent video game play and physical aggression over time. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(40), 9882-9888.
- Min, T., & Cai, W. (2019, June). A security case study for blockchain games. In 2019 IEEE Games, Entertainment, Media Conference (GEM) (pp. 1-8). IEEE.
- Mirkovic, J., & Reiher, P. (2004). A taxonomy of DDoS attack and DDoS defense mechanisms. *ACM SIGCOMM Computer Communication Review*, 34(2), 39-53.
- Mirreles, T., & Ibaid, T. (2021). The Virtual Killing of Muslims: Digital War Games, Islamophobia, and the Global War on Terror. *Islamophobia Studies Journal*, 6(1), 33-51.
- Mitchell, S. M., Jahn, D. R., Guidry, E. T., & Cukrowicz, K. C. (2015). The relationship between video game play and the acquired capability for suicide: An examination of differences by category of video game and gender. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(12), 757-762.
- Mladenović, M., Ošmjanski, V., & Stanković, S. V. (2021). Cyber-aggression, cyberbullying, and cyber-grooming: a survey and research challenges. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 54(1), 1-42.

- Mohsen, K., Abdollahi, S., & Omar, S. (2018). Evaluating the educational value of simulation games: Learners' perspective. *Innovations in Education and Teaching International*.
- Mukhra, R., Baryah, N., Krishan, K., & Kanchan, T. (2019). 'Blue Whale Challenge': A game or crime?. *Science and engineering ethics*, 25(1), 285-291.
- Newzoo Global Oyunlar Pazar Raporu, 2022, <https://newzoo.com/insights/articles/games-market-revenues-will-pass-200-billion-for-the-first-time-in-2022-as-the-u-s-overtakes-china>, Son Erişim Tarihi 03.11.2022.
- NIST Dijital Kimlik Yönergesi <https://pages.nist.gov/800-63-3/sp800-63b.html>, Son Erişim Tarihi : 10.11.2022
- Nurse, J. R. (2018). Cybercrime and you: How criminals attack and the human factors that they seek to exploit. arXiv preprint arXiv:1811.06624.
- OYUNDER (Oyun Tasarımcıları, Geliştiricileri, Yapım ve Yayımcıları Derneği), <http://www.oyunder.org/>, Son Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Öztekin, H., & Öztekin, A. (2020). Dijital Oyunlarda Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil: Agar. io Örneği. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(1).
- Pasquim, H. M., Lachtim, S. A. F., & Soares, C. B. (2019). Drug content in games for mobile devices. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 53.
- PEGI (The Pan-European Game Information), (2022) <https://pegi.info/>, Son Erişim Tarihi:10.11.2022
- PEGI İçerik Tanımlayıcı Başına İncelenen Oyun Sayısı 2020 Tablosu 2020, <https://pegi.info/page/statistics-about-pegi> Son Erişim Tarihi: 11.11.2022
- PEGI Yaş ve İçerik Etiketleri, (2022) <https://pegi.info/what-do-the-labels-mean>, Son Erişim Tarihi: 10.11.2022
- Resmigazete, (11 Nisan 2017) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170411-3.htm>. Son Erişim Tarihi 03.11.2022.
- Sadiq, A., Anwar, M., Butt, R. A., Masud, F., Shahzad, M. K., Naseem, S., & Younas, M. (2021). A review of phishing attacks and countermeasures for internet of things-based smart business applications in industry 4.0. *Human behavior and emerging technologies*, 3(5), 854-864.
- Schwartz, P. M. (2003). Property, privacy, and personal data. *Harv. L. Rev.*, 117, 2056.
- Sirola, A., Kaakinen, M., & Oksanen, A. (2018). Excessive gambling and online gambling communities. *Journal of gambling studies*, 34(4), 1313-1325.
- Sirola, A., Savela, N., Savolainen, I., Kaakinen, M., & Oksanen, A. (2021). The role of virtual communities in gambling and gaming behaviors: A systematic review. *Journal of Gambling Studies*, 37(1), 165-187.
- Statista Pazar Tahmini/ Dünya, <https://www.statista.com/outlook/dmo/digital-media/video-games/worldwide>, Son Erişim Tarihi 03.11.2022.
- Statista Pazar Tahmini/ Türkiye, 2022. <https://www.statista.com/outlook/dmo/digital-media/video-games/turkey> Son Erişim Tarihi 03.11.2022.
- Susi, T., Torstensson, N., & Wilhelmsson, U. (2019). "Can you send me a photo?": A Game-Based Approach for Increasing Young Children's Risk Awareness to Prevent Online Sexual Grooming. In DiGRA 2019, The 12th Digital Games Research Association Conference, Kyoto, Japan, August, 6-10, 2019. Digital Games Research Association (DiGRA).

- The Brown Box, 1967-68, National Museum of American History, Son Erişim Tarihi 03.11.2022
- Thomas, K., Pullman, J., Yeo, K., Raghunathan, A., Kelley, P. G., Invernizzi, L., ... & Bursztein, E. (2019). Protecting accounts from credential stuffing with password breach alerting. In 28th USENIX Security Symposium (USENIX Security 19) (pp. 1556-1571).
- TOGED (Türkiye Oyun Geliştiricileri Derneği) <https://www.toged.org/>, Son Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Treimer, M., & Simonson, M. (1988). Subliminal messages, persuasion, and behavior change. *The Journal of social psychology*, 128(4), 563-565.
- Uysal, A. G. D. (2017) Bilgisayar oyunlarında bağımlılık, şiddet ve kimlik kaybının çocuk ve gençler üzerindeki etkileri: Burkhard Spinnen'in "Nevena" Adlı Romanı.
- Wi, J. H. (2009). Innovation and strategy of online games (Vol. 14). World Scientific.
- Wolf, M. J. (2002). The medium of the video game. University of Texas Press. Newzoo, Dünya Geneli Dijital Oyun Gelir Raporu, 2022, <https://newzoo.com/insights/trend-reports/newzoo-global-games-market-report-2022-free-version/> / Son Erişim Tarihi 03.11.2022.
- Woo, J., & Kim, H. K. (2012, November). Survey and research direction on online game security. In Proceedings of the Workshop at SIGGRAPH Asia (pp. 19-25).
- YÖK Yükseköğretim Bölüm ve Program İsimleri, <https://www.osym.gov.tr/TR,23885/2022-yuksekogretim-kurumlari-sinavi-yks-yuksekogretim-programlari-ve-kontenjanlari-kilavuzu.html> / Son Erişim Tarihi 03.11.2022.
- Zhang, J., Chen, B., Zhao, Y., Cheng, X., & Hu, F. (2018). Data security and privacy-preserving in edge computing paradigm: Survey and open issues. IEEE access, 6, 18209-18237.

17. Bölüm

Kritik Altyapı Güvenliği

Ercan Nurcan Yılmaz - Serkan Gönen

ÖZET

Kritik altyapılar, günümüz toplumlarının yaşam kalitesini artırmada ve hayatın idamesinde hayati bir rol oynamaktadır. Kritik altyapıların güvenilirliği, performansı, sürekli çalışması, güvenliği, bakımı ve korunması, tüm ülkeler ve topluluklar için hayati önceliklerdendir. Kitabın bu bölümünde, endüstriyel kontrol sistemlerine özel vurgu yaparak kritik altyapıların karşı karşıya olduğu güvenlik açıklarını ve tehditleri açıklanacaktır. Sonrasında ise bu tehditlere karşı alınması gereken bir dizi koruma önleminde bahsedilecektir. Ayrıca güvenlik yönetimi, güvenli ağ mimarileri, kendi kendini iyileştirme, modelleme ve simülasyon, geniş alan durumsal farkındalık, adli tıp, öğrenme ve güven yönetimi ve gizlilik gibi kritik altyapı korumasıyla ilgili bazı zorlu alanlara ait incelemelerden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Standart, akreditasyon, yasal düzenlemeler, Türk Standartları Enstitüsü

Saldırlara ilişkin detaylı bilgi almak amacıyla Snorby izleme ekranında yer alan olaylar (events) sekmesi altındaki oturum listesi (listing sessions) incelenmektedir.

Sonuç

Kritik altyapılar en basit manada ülkelerin koruması gerek sistemleridir. Kritik altyapılar genelde SCADA yapıları ile yönetilmektedir. Özellikle internetin gelişmesiyle kritik altyapıların önemli bir kısmı internet ortamına çıkmıştır. İnternete kapısı olan her sistemde olduğu gibi bu sistemlerde siber saldırganların ilgisini çekmektedir. Kişisel bilgisayarların ve hesapların aksine bu sistemlerin durdurulması bazen onarılması çok zor hasarlara sebep olmaktadır. Kritik altyapı sistemlerinin korunması için çalışanlara farkındalık eğitimi verilmesi kadar koruyucu sistemlerin kullanılması ve sıfırinci gün ataklarına karşı sürekli güncellenmesi önemlidir.

Kaynakça

- Ali, M. Q., Yousefian, R., Al-Shaer, E., Kamalasadnan, S., & Zhu, Q. (2014, October). Two-tier data-driven intrusion detection for automatic generation control in smart grid. In 2014 IEEE Conference on Communications and Network Security (pp. 292-300). IEEE.
- Campbell, D. L. (1988). How customer need focused the development of a new remote terminal unit line. *IEEE Computer Applications in Power*, 1(3), 9-11.
- Silva, A. A., Quintana, V. H., & Pang, G. K. H. (1991, July). Solving data acquisition and processing problems in power systems using a pattern analysis approach. In IEE Proceedings C (Generation, Transmission and Distribution) (Vol. 138, No. 4, pp. 365-376). IET Digital Library.
- Dragos report. (2021). [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.dragos.com/>], Erişim tarihi: 20 Mayıs 2022.
- IAEA Annual Report. (2011). [Kullanılabilir Çevrim-içi: https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/reports/2011/anrep2011_full.pdf], Erişim tarihi: 20 Mayıs 2022.
- Lewis, J. A. (2006). Cybersecurity and critical infrastructure protection. *Center for Strategic and International Studies*, 1, 12.
- Lichtman, M., Jover, R. P., Labib, M., Rao, R., Marojevic, V., & Reed, J. H. (2016). LTE/LTE-A jamming, spoofing, and sniffing: threat assessment and mitigation. *IEEE Communications Magazine*, 54(4), 54-61.
- Nelson-Burns, C. (2004). The Davis-Besse nuclear power plant eroded reactor head: A case study. *IEEE transactions on professional communication*, 47(4), 268-280.
- Trend Micro. (2022). Industrial Control System, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.trendmicro.com/vinfo/us/security/definition/industrial-control-system>], Erişim tarihi: 20 Mayıs 2022.
- Trudeau, D., Hoffman, R., & Seymour, M. A. (1989, May). Integrating AM/FM maps with distribution SCADA. In Conference Papers Power Industry Computer Application Conference (pp. 135-140). IEEE.

- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, “Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı 2020-2023”, s. 10.
- Van Niekerk, B., Pillay, K., & Maharaj, M. (2011). Analyzing the role of ICTs in the Tunisian and Egyptian unrest from an information warfare perspective. *International Journal of Communication*, 5(1), 1406-1416.
- Vasiliev, Y. S., Zegzhda, P. D., & Zegzhda, D. P. (2016). Providing security for automated process control systems at hydropower engineering facilities. *Thermal Engineering*, 63(13), 948-956.
- Verton B. D. (2003). Stuxnet, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.computerworld.com/article/2571175/blaster-worm-linked-to-severity-of-blackout.html>], Erişim tarihi: 20 Mayıs 2022
- Wikipedia. (2022). Stuxnet, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://en.wikipedia.org/wiki/Stuxnet>], Erişim tarihi: 20 Mayıs 2022.
- Yılmaz, E. N., & Gönen, S. (2018). Attack detection/prevention system against cyber attack in industrial control systems. *Computers & Security*, 77, 94-105.
- Yılmaz, E. N., Ciylan, B., Gönen, S., Sindiren, E., & Karacayılmaz, G. (2018, April). Cyber security in industrial control systems: Analysis of DoS attacks against PLCs and the insider effect. In 2018 6th international istanbul smart grids and cities congress and fair (icsg) (pp. 81-85). IEEE.

5G ve Siber Güvenlik

M. Sedef Demirci - Mehmet Demirci

ÖZET

Mobil ve kablosuz iletişim teknolojileri sürekli gelişim göstermekte ve üretilen her yeni nesil mobil iletişim teknolojisi ile veri transfer hızı, gecikme ve kapsama alanı gibi hizmet kalitesi parametreleri daha da iyileştirilmektedir. Kırk yıla yakın süredir devam eden bu devrimin ulaşılmış olduğu noktada beşinci nesil hücresel ağ teknolojisi 5G bulunmaktadır. 5G ile hizmet kalitesinin artırılmasının yanı sıra; sağlık, enerji, tarım, medya/egence ve akıllı şehirler gibi farklı alanlardaki hizmetlerin aynı altyapı üzerinde birbirinden bağımsız bir şekilde yürütülmesi hedeflenmektedir. Bu hedefler doğrultusunda 5G teknolojisi, sanallaştırma ve yazılımlaştırmanın temel alındığı yazılım tanımlı ağ (software-defined networking - SDN), ağ fonksiyonlarını sanallaştırma (network functions virtualization - NFV) ve ağ dilimleme (network slicing) teknolojileri üzerine yapılandırılmıştır. Bu yeni nesil ağ teknolojileri 5G hedeflerine ulaşılmasında birçok kolaylık sunsa da yeni birtakım güvenlik tehditlerini ve zorluklarını da beraberinde getirmektedir. Bu bölümde, 5G öncesi mobil ve kablosuz iletişim teknolojileri tanıtılmıştır. 5G ağların üzerine kurulu olduğu SDN, NFV ve ağ dilimleme teknolojileri hakkında bilgi verilmiş ve bu teknolojilerin 5G ile olan ilişkileri açıklanmıştır. 5G'ye yönelik güvenlik riskleri, tehditler ve saldırılar anlatılmış ve bu saldırılara karşı önerilen çözümler incelenmiştir. Son olarak 5G ve siber güvenlik alanındaki açık problemler ve araştırma alanları irdelenmiş, elde edilen sonuçlar özetlenmiş ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 5G, SDN, NFV, ağ dilimleme, siber güvenlik

olumlu olmasını sağlama hususunda kanun koyucuların, düzenleyici kuruluşların, ağ operatörlerinin, yazılım ve donanım üreticilerinin uyumlu bir şekilde çalışması gerekmektedir. Bu çalışmanın ülkemizde 5G güvenliği konusunda farkındalığı geliştirmeye faydalı olmasını temenni ediyoruz.

Kaynakça

- Adebusola, J. A., Ariyo, A. A., Elisha, O. A., Olubunmi, A. M., & Julius, O. O. (2020). An Overview of 5G Technology. *2020 International Conference in Mathematics, Computer Engineering and Computer Science, ICMCECS 2020*, 16-19. doi:10.1109/ICMCECS47690.2020.240853
- Akkurt, R. (2021). Geçmişten Günümüze Kablosuz Mobil İletişim Teknolojileri. *European Journal of Science and Technology*, (28), 115-119. doi:10.31590/ejosat.991625
- Al-Falahy, N., & Alani, O. Y. (2017). Technologies for 5G Networks: Challenges and Opportunities. *IT Professional*, 19(1), 12-20. doi:10.1109/MITP.2017.9
- Barakabitze, A. A., Ahmad, A., Mijumbi, R., & Hines, A. (2020). 5G network slicing using SDN and NFV: A survey of taxonomy, architectures and future challenges. *Computer Networks*, 167(2020). doi:10.1016/j.comnet.2019.106984
- Cao, J., Ma, M., Li, H., Ma, R., Sun, Y., Yu, P., & Xiong, L. (2019). A survey on security aspects for 3GPP 5G networks. *IEEE communications surveys & tutorials*, 22(1), 170-195.
- Demirci, S., & Sagioglu, S. (2019). Optimal placement of virtual network functions in software defined networks: A survey. *Journal of Network and Computer Applications*, 147. doi:10.1016/j.jnca.2019.102424
- Demirci, S., Yürekten, Ö., & Demirci, M. (2019). *Yazılım Tanımlı Ağlar ve Siber Güvenlik. Siber Güvenlik ve Savunma - Standartlar ve Uygulamalar*. Ankara: Grafiker Yayınları, ISBN 978-605-2233-42-9.
- Demirci, S., & Sağıroğlu, Ş. (2022). Design and evaluation of a controller for energy efficient security management and traffic routing in SDN/NFV based 5G networks. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 37(1), 1-15. doi:10.17341/gazimmfd.718971
- Demirci, S., Sagioglu, S., & Demirci, M. (2021). Energy-efficient virtual security function placement in NFV-enabled networks. *Sustainable Computing: Informatics and Systems*, 30, 100494. doi:10.1016/j.suscom.2020.100494
- Deng, J., Hu, H., Li, H., Pan, Z., Wang, K. C., Ahn, G. J., Bi, J., & Park, Y. (2016). VNGuard: An NFV/SDN combination framework for provisioning and managing virtual firewalls. *2015 IEEE Conference on Network Function Virtualization and Software Defined Network, NFV-SDN 2015*, 107-114. doi:10.1109/NFV-SDN.2015.7387414
- Ericsson (2021). A guide to 5G network security 2.0, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.ericsson.com/4a66f8/assets/local/news/2021/09172021-a-guide-to-5g-network-security-2.0.pdf>], Erişim tarihi: 30 Kasım 2022.
- Huawei (2021). Huawei 5G Security White Paper, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www-file.huawei.com/-/media/corp2020/pdf/trust-center/huawei-5g-security-white-paper-2021-en.pdf>], Erişim tarihi: 30 Kasım 2022.

- Jarraya, Y., Madi, T., & Debbabi, M. (2014). A survey and a layered taxonomy of software-defined networking. *IEEE Communications Surveys and Tutorials*, 16(4), 1955-1980. doi:10.1109/COMST.2014.2320094
- Jiang, J., Lin, C., Han, G., Abu-Mahfouz, A. M., Shah, S. B. H., & Martínez-García, M. (2022). How AI-enabled SDN technologies improve the security and functionality of industrial IoT network: Architectures, enabling technologies, and opportunities. *Digital Communications and Networks*. doi:10.1016/j.dcan.2022.07.001
- Kaur, S., Kumar, K., Aggarwal, N., & Singh, G. (2021). A comprehensive survey of DDoS defense solutions in SDN: Taxonomy, research challenges, and future directions. *Computers & Security*, 110, 102423.
- Khan, M. S., Farzaneh, B., Shahriar, N., Saha, N., & Boutaba, R. (2022). SliceSecure: Impact and Detection of DoS/DDoS Attacks on 5G Network Slices. *IEEE Future Networks World Forum 2022*.
- Khan, R., Kumar, P., Jayakody, D. N. K., & Liyanage, M. (2019). A survey on security and privacy of 5G technologies: Potential solutions, recent advancements, and future directions. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 22(1), 196-248.
- Kreps, F. D. (2020). Overview of NFV and SDN roles in 5G, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.intraway.com/blog/overview-of-nfv-and-sdn-roles-in-5g/>], Erişim tarihi: 30 Kasım 2022.
- Lal, S., Taleb, T., & Dutta, A. (2017). NFV: Security Threats and Best Practices. *IEEE Communications Magazine*, 55(8), 211-217. doi:10.1109/MCOM.2017.1600899
- Le, L. V., Lin, B. S. P., Tung, L. P., & Sinh, D. (2018). SDN/NFV, Machine Learning, and Big Data Driven Network Slicing for 5G. *IEEE 5G World Forum, 5GWF 2018 - Conference Proceedings*, 20-25. doi:10.1109/5GWF.2018.8516953
- Li, S., Da Xu, L., & Zhao, S. (2018). 5G Internet of Things: A survey. *Journal of Industrial Information Integration*, 10(January), 1-9. doi:10.1016/j.jii.2018.01.005
- Lin, Y. B., Huang, T. J., & Tsai, S. C. (2019). Enhancing 5G/IoT Transport Security Through Content Permutation. *IEEE Access*, 7(5), 94293-94299. doi:10.1109/ACCESS.2019.2926479
- Mavoungou, S., Kaddoum, G., Taha, M., & Matar, G. (2016). Survey on threats and attacks on mobile networks. *IEEE Access*, 4, 4543-4572. doi:10.1109/ACCESS.2016.2601009
- Ni, J., Lin, X., & Shen, X. S. (2018). Efficient and secure service-oriented authentication supporting network slicing for 5G-enabled IoT. *IEEE Journal on Selected Areas in Communications*, 36(3), 644-657.
- Nikolouzou, E., Milenkovic, G., Bafoutsou, G., Bryska, S., Hajj, M., & Loiseaux, C. (2022). NFV Security in 5G - Challenges and Best Practices, [Kullanılabilir Çevrim-içi: <https://www.enisa.europa.eu/publications/nfv-security-in-5g-challenges-and-best-practices>], Erişim tarihi: 30 Kasım 2022.
- Niu, B., You, W., Tang, H., & Wang, X. (2017, December). 5G network slice security trust degree calculation model. In *2017 3rd IEEE International Conference on Computer and Communications (ICCC)* (pp. 1150-1157). IEEE.
- Pannu, M., Bird, R., Gill, B., & Patel, K. (2015). Investigating vulnerabilities in GSM security. *2015 International Conference and Workshop on Computing and Communication, IEMCON 2015*. doi:10.1109/IEMCON.2015.7344480

- Park, J. H., Rathore, S., Singh, S. K., Salim, M. M., EL Azzaoui, A., Kim, T. W., Pan, Y., & Park, J. H. (2021). A Comprehensive Survey on Core Technologies and Services for 5G Security: Taxonomies, Issues, and Solutions. *Human-centric Computing and Information Sciences*, 11. doi:10.22967/HICIS.2021.11.003
- Pattaranantakul, M., He, R., Song, Q., Zhang, Z., & Meddahi, A. (2018). Nfv security survey: From use case driven threat analysis to state-of-the-art countermeasures. *IEEE Communications Surveys and Tutorials*, 20(4), 3330-3368. doi:10.1109/COMST.2018.2859449
- Rawat, D. B., & Reddy, S. R. (2017). Software Defined Networking Architecture, Security and Energy Efficiency: A Survey. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 19, 325-346. doi:10.1109/COMST.2016.2618874
- Ricciato, F., Coluccia, A., & D'Alconzo, A. (2010). A review of DoS attack models for 3G cellular networks from a system-design perspective. *Computer Communications*, 33(5), 551-558. doi:10.1016/j.comcom.2009.11.015
- Routray, S. K., & Sharmila, K. P. (2017). Software defined networking for 5G. *2017 4th International Conference on Advanced Computing and Communication Systems, ICACCS 2017*, 4-8. doi:10.1109/ICACCS.2017.8014576
- Schneider, P., Mannweiler, C., & Kerboeuf, S. (2018, April). Providing strong 5G mobile network slice isolation for highly sensitive third-party services. In *2018 IEEE Wireless Communications and Networking Conference (WCNC)* (pp. 1-6). IEEE.
- Shukla, S., Khare, V., Garg, S., & Sharma, P. (2013). Comparative Study of 1G, 2G, 3G and 4G. *J. Eng. Comput. Appl. Sci*, 2(4), 55-63.
- Shin, S., Lee, T., & In, H. P. (2009). Defending battery exhaustion attacks on mobile systems. *Proceedings - International Computer Software and Applications Conference*, 2, 347-352. doi:10.1109/COMPSAC.2009.158
- Toorani, M., & Shirazi, A. A. B. (2008). Solutions to the GSM security weaknesses. *Proceedings - The 2nd International Conference on Next Generation Mobile Applications, Services, and Technologies, NGMAST 2008*, 576-581. doi:10.1109/NGMAST.2008.88
- Varshney, U. (2012). 4G wireless networks. *IT Professional*, 14(5), 34-39. doi:10.1109/MITP.2012.71
- Yang, Q., & Huang, L. (2018). Mobile Network Security. *Inside Radio: An Attack and Defense Guide*, (December), 267-342. doi:10.1007/978-981-10-8447-8_8
- Yu, M., Xie, T., He, T., McDaniel, P., & Burke, Q. K. (2021). Flow Table Security in SDN: Adversarial Reconnaissance and Intelligent Attacks. *IEEE/ACM Transactions on Networking*, 29(6), 2793-2806. doi:10.1109/TNET.2021.3099717
- Yurekten, O., & Demirci, M. (2021). Citadel: Cyber threat intelligence assisted defense system for software-defined networks. *Computer Networks*, 191, 108013.
- Zhang, S., Wang, Y., & Zhou, W. (2019). Towards secure 5G networks: A Survey. *Computer Networks*, 162, 106871.

19. Bölüm

Siber Saldırıları ve Savunma

Çağrı Şahin

ÖZET

Bilgisayar ve internet teknolojilerinin her geçen gün gelişmesi ve günlük hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olması ile birlikte siber uzayda karşılaşılan tehditler, zafiyetler ve saldırılar da sürekli olarak artış gerçekleştirmektedir. Sistemlere zarar veren ve veri ihlallerine neden olan siber saldırılardaki motivasyon kaynağı farklı olabilmekte beraber kişiler, kurumlar ve şirketler hedef alınabilmektedirler. Siber saldırılara karşı savunma mekanizması geliştirmek ve korunma sağlamak için öncelikle tarihteki büyük siber saldırılar incelenmeli, değişen küresel şartların siber dünya üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulmalı ve gelecek ile ilgili öngörüler dikkate alınmalıdır. Bir diğer önemli nokta ise siber saldırı türleri ve nasıl gerçekleştirildikleri ile ilgili bilgi sahibi olunmasıdır. Bu sayede siber güvenlik risklerine karşı bireysel farkındalık eksikliği giderilebilir ve potansiyel ihlallere karşı tedbirler alınabilir.

Anahtar Kelimeler: Siberuzay, siber saldırılar, siber güvenlik

erişim izni tanımlanmalı ve güvenlik izleme ile beklenmeyen veya şüpheli aktiviteler tespit edilmelidir. Ayrıca eğitimler ile çalışanlar siber güvenlik konusunda bilinçlendirilmeli ve siber saldırı altında izlenecek protokoller belirlenmelidir.

Dosyalar ve veriler düzenli aralıklarla yedeklenmeli ve güvenliği arttırmak için şifreli dosya depolama yöntemleri kullanılmalıdır.

Sisteme bağlanan kullanıcıların sağladığı verilerin doğrulanmasının yapılması ve kullanıcı girişinin kontrol altından tutulması sağlanmalıdır. Sistem trafiği izlenmeli ve anormal durumların tespiti için trafik analizi yapılmalıdır.

Şirketler ve kurumlar bir siber güvenlik politikası oluşturmalı, siber güvenlik için kaynak ayırmalı, güncel tehdit ve tehlikeleri takip etmeli, zaman zaman kendi sistemlerine sızma testleri yapmalı ve siber güvenlik standartlarından faydalanmalıdırlar.

Sonuç

Siber saldırılar kişi veya kurumlar tarafından kişisel, politik, criminal, casusluk, tanınma ve başarı olmak üzere çeşitli amaçlar doğrultusunda yapılabilmektedir. Son yıllarda ortalama saldırı sayılarında hızlı bir artış olmakla beraber, gelecek yıllarda da bu artışın süreceği tahmin edilmektedir. Örneğin, 2025 yılına kadar küresel siber suç maliyetinin yıllık %15 oranında artarak 10,5 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Siber güvenlik ihlallerinin büyük oranda insan hatalarından kaynaklandığı göz önüne alındığında, kişilerin bireysel veya kurumsal olarak bilinçlendirilmeleri önem arz etmektedir. Bu doğrultuda tarihteki büyük siber saldırılar, yaygın siber saldırı türleri ve siber saldırılara karşı alınabilecek temel tedbirler hakkında bilgi sahibi olmanın faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte siber saldırganların da güvenlik önlemleri hakkında bilgi sahibi oldukları, yeni saldırı türleri ve teknolojiler kullanarak güvenlik ihlallerine neden olmaya devam edecekleri, küresel gelişmeleri yakından takip ettikleri unutulmamalıdır. Son olarak siber güvenliğin yüzde yüz sağlanmasının hiçbir zaman mümkün olmayabileceği göz önünde bulundurularak hareket edilmeli ve gerekli tedbirler alınmalıdır.

Kaynakça

AV-Test. (2002). *Malware*. Temmuz 2022 tarihinde <https://www.av-test.org/en/statistics/malware/> adresinden alındı

Cloudflare. (2022). *DDos Attacks*. Kasım 2022 tarihinde <https://www.cloudflare.com/learning/ddos/what-is-a-ddos-attack/> adresinden alındı

Computer Security Resource Center. (2022). *Cyber Attack*. Mayıs 2022 tarihinde https://csrc.nist.gov/glossary/term/cyber_attack adresinden alındı

- Cybersecurity Ventures. (2020). *Cybercrime Damages*. Ağustos 2022 tarihinde <https://cybersecurityventures.com/cybercrime-damages-6-trillion-by-2021/> adresinden alındı
- Ed Skoudis, Lenny Zeltser. (2004). *Malware: Fighting Malicious Code*. Upper Saddle River, NJ : Prentice Hall Professional.
- Forbes. (2022). *Cyber Statistics*. Haziran 2022 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/chuckbrooks/2022/06/03/alarming-cyber-statistics-for-mid-year-2022-that-you-need-to-know/> adresinden alındı
- IBM. (2022). *Data Breach Report*. Ekim 2022 tarihinde <https://www.ibm.com/reports/data-breach> adresinden alındı
- Microsoft. (2022). *What is a cyberattack*. Mayıs 2022 tarihinde <https://www.microsoft.com/tr-tr/security/business/security-101/what-is-a-cyberattack> adresinden alındı
- NoMoreRansom. (2022). *No More Ransom*. Ekim 2022 tarihinde <https://www.nomoreransom.org/en/index.html> adresinden alındı
- Norton. (2021). *Cyber Safety Insights Report Global Results*. Ağustos 2022 tarihinde https://now.symassets.com/content/dam/norton/campaign/NortonReport/2021/2021_NortonLifeLock_Cyber_Safety_Insights_Report_Global_Results.pdf adresinden alındı
- Norton. (2022). *Types of phishing*. Ekim 2022 tarihinde <https://us.norton.com/blog/online-scams/types-of-phishing> adresinden alındı
- Secure-D. (2021). *Mobile Fraud Report*. Ağustos 2022 tarihinde <https://www.secure-d.io/mobilelead/fraud2021report/> adresinden alındı
- SecurityScorecard. (2022). *Types of Phishing Attacks and How to Identify Them*. Ekim 2022 tarihinde <https://securityscorecard.com/blog/types-of-phishing-attacks-and-how-to-identify-them> adresinden alındı
- Wikipedia. (2021). *William Gibson*. Mayıs 2022 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/William_Gibson adresinden alındı
- World Economic Forum. (2020). *Cyber Risk Cyber Security Education*. Ağustos 2022 tarihinde <https://www.weforum.org/agenda/2020/12/cyber-risk-cyber-security-education> adresinden alındı

Kişisel Verilerin Güvenliği

Tayfun Yıldırım - Nursel Yalçın

ÖZET

Kişisel veri güvenliği günümüzde daha önceden hiç olmadığı kadar büyük öneme sahip hâle gelmiştir. Nitekim özellikle bilişim sistemlerinin gelişmesiyle beraber kişisel verilerin işlenmesi yaygınlaşmış ve işlenen veri kategorileri oldukça artmıştır. Kişisel verilerin işlenmesindeki aşırı yükseliş büyük veri olarak adlandırılan veri grubunu ortaya çıkarmıştır. Büyük verinin analiziyle, kişisel verileri işlenen kişilere ilişkin yeni tahmini kişisel veri kategorileri meydana gelmiş ve bunların işlenmesi söz konusu olmaktadır. Bu analizlerle elde edilecek verilerle ilgili kişinin suç işleme potansiyeli yahut cinsel hayatına ilişkin özel nitelikli kişisel verilerin dahi elde edilmesi gündeme gelmektedir. Bu verilerin gayrimeşru amaçlar için kullanılması, hem bireyler hem de kamu düzeni açısından büyük tehlikeler barındırmaktadır. Bu nedenlerle kişisel veri güvenliğini sağlamak oldukça ehemmiyetlidir. Bu bağlamda kişisel verilerin korunmasına yönelik yasal düzenlemeler yapılmasıyla beraber kişisel verileri işleyenler ve veri sorumluları, gerekli teknik ve idari tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu çalışmada kişisel veri, özel nitelikteki kişisel veri, veri sorumlusu, açık rıza, veri işleme envanteri gibi kavramlar açıklanmış; Türkiye ile diğer uluslardaki yasal düzenlemeler ve kişisel veri güvenliğinin çeşitli bağlamlarda nasıl sağlanabileceği ele alınmıştır. Kişisel veri güvenliğinin sağlanmasına yönelik çeşitli güçlükler değinilmiştir. Özellikle kişisel verilerin değiştirildiğinin belirlenmesi yahut bir organizasyon içerisindeki erişime yetkili kişinin dahi güveni kötüye kullanma ihtimaline karşılık; yeni gelişen blockchain (blok zincir) teknolojisinin kişisel veri güvenliğinin sağlanmasındaki muhtelif sorunlara çözüm sunabileceği ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kişisel veri, özel nitelikli kişisel veri, KVKK, GDPR, kişisel veri güvenliği

Sonuç

Kişisel veri güvenliği, günümüzde büyük önem arz etmektedir. Nitekim çeşitli kurum veya kuruluşlar, kişisel verileri gayrimeşru bir şekilde sömürerek kendi faaliyetlerine yarar sağlamaya çalışabilmektedir. Kişisel verilerin ticari bir şekilde satılması dahi söz konusu olabilmektedir. Bilhassa büyük verinin ortaya çıkmasıyla birlikte ilgili kişilerden elde edilebilecek kişisel veri miktarı ve kişisel veri kategorileri inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Kişisel verilerin bu denli değerli olduğu günümüzde bireylerin menfaatlerinin ve kamu düzeninin korunabilmesi için kişisel veri güvenliği mümkün olan en üst derecede sağlanmalıdır. Keza yeni gelişen teknolojilerin kullanılmasıyla birlikte güvenliğin artırılması gerekmektedir. Zira kişisel verilerin büyük bir çoğunluğu, bilişim sistemlerinde tutulmaktadır. Özellikle bulut sistemleri gibi çevrim içi depolama alanlarında saklanan kişisel verilere saldırı ihtimali daha yüksektir. Bu nedenlerle kişisel verilerin korunması yönünde yasal düzenlemeler yapılarak mümkün olduğunca güvenliğin tesis edilmesi, teknolojik gelişmelere uyarlanmalıdır. Kişisel veri güvenliğinin sağlanması noktasında hâlen muhtelif yönlerden sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlara kişisel verilerde yapılan yetkisiz değişikliklerin belirlenbilmesinin güçlüğü, bir organizasyon içerisindeki erişime yetkili kişilerin kendilerine olan güveni suistimal ederek kişisel verileri gayrimeşru şekilde ele geçirmesi veya yayması, sistemdeki dizinlerde muhafaza edilen kriptografiyle şifrelenmiş kişisel verilerin aramayla bulunabilmesinin güçlüğü, tüm sistemin durmasına neden olan tek noktalı arızaların gerçekleşebilmesi hâlleri sayılabilir. Bu gibi sorunların birçoğuna blockchain (blok zincir) teknolojisi çözüm sunmaktadır. Bu teknolojinin çeşitli eksik yönlerinin geliştirilmesi suretiyle kişisel veri güvenliği büyük oranda sağlanarak veri sızıntısına neredeyse tamamen engel olunabilir.

Kaynakça

- 2014 celebrity nude photo leak. (2022). İçinde *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=2014_celebrity_nude_photo_leak&oldid=1110878390
- Abouelmehdi, K., Beni-Hssane, A., Khaloufi, H., & Saadi, M. (2017). Big data security and privacy in healthcare: A Review. *Procedia Computer Science*, 113, 73-80. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2017.08.292>
- An Act To Protect the Privacy of Online Customer Information, sy SP0275 LD 946 (2019). https://legislature.maine.gov/legis/bills/bills_129th/billtexts/SP027501.asp
- Bertino, E. (2016). Data Security and Privacy in the IoT. *EDBT*, 2016, 1-3.
- Bertino, E., & Ferrari, E. (2018). Big Data Security and Privacy. İçinde S. Flesca, S. Greco, E. Masciari, & D. Saccà (Ed.), *A Comprehensive Guide Through the Italian Database Research Over the Last 25 Years* (C. 31, ss. 425-439). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-61893-7_25

- Bigo, D., Carrera, S., Hernanz, N., Jeandesboz, J., Parkin, J., Ragazzi, F., & Scherrer, A. (2013). Mass surveillance of personal data by EU member states and its compatibility with EU law. *Liberty and Security in Europe Papers*, 61.
- Chen, D., & Zhao, H. (2012). Data Security and Privacy Protection Issues in Cloud Computing. *2012 International Conference on Computer Science and Electronics Engineering*, 647-651. <https://doi.org/10.1109/ICCSEE.2012.193>
- Dongpo Zhang. (2018). *Big Data Security and Privacy Protection*. 77, 275-278.
- Esposito, C., De Santis, A., Tortora, G., Chang, H., & Choo, K.-K. R. (2018). Blockchain: A Panacea for Healthcare Cloud-Based Data Security and Privacy? *IEEE Cloud Computing*, 5(1), 31-37. <https://doi.org/10.1109/MCC.2018.011791712>
- Faber, B., Michelet, G. C., Weidmann, N., Mukkamala, R. R., & Vatraru, R. (2019). *BPDIMS: A blockchain-based personal data and identity management system*.
- Genel Veri Korumu Tüzüğü 2016/679, (2016). <https://gdpr.eu/tag/gdpr/>
- Hess, A. (2014, Eylül 29). Consensual Sex: There's an App for That. *Slate*. <https://slate.com/human-interest/2014/09/good2go-a-new-app-for-consenting-to-sex.html>
- IGI Global. (2022). *What is Health Data*. <https://www.igi-global.com/dictionary/health-data/42215>
- Katal, A., Wazid, M., & Goudar, R. H. (2013). Big data: Issues, challenges, tools and good practices. *2013 Sixth international conference on contemporary computing (IC3)*, 404-409.
- Kaya, C. (2011). Avrupa Birliği veri koruma direktifi ekseninde hassas (kişisel) veriler ve işlenmesi. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 69(1-2), 317-334.
- Ketizmen, M., & Ülküdemer, Ç. (2007). E-devlet uygulamalarında kişisel verilerin korun (ma) ması. *XII. Türkiye 'de İnternet Konferansı*, 8(10), 189-193.
- Kişisel Veri İşleme Envanteri Hazırlama Rehberi* (C. 30). (2019). KVKK Yayınları. <https://kvkk.gov.tr/Icerik/2030/Rehberler>
- Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, Resmî Gazete (Sayı:29677) (2016). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160407.pdf>
- Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Tasarısı (1/541) ve Adalet Komisyonu Raporu, (2016). <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss117.pdf>
- Klosowski, T. (2021, Eylül 6). The State of Consumer Data Privacy Laws in the US (And Why It Matters). *Wirecutter: Reviews for the Real World*. <https://www.nytimes.com/wirecutter/blog/state-of-privacy-laws-in-us/>
- KVKK 2019/271 K., (Kişisel Verileri Koruma Kurulu 18 Eylül 2019). <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/5547/2019-271>
- KVKK 2020/481 K., (Kişisel Verileri Koruma Kurumu 23 Haziran 2020). <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6776/2020-481>
- KVKK 2022/243 K., (Kişisel Verileri Koruma Kurulu 17 Mart 2022). <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/7297/2022-243>
- KVKK 2022/662 K., (Kişisel Verileri Koruma Kurulu 07 Temmuz 2022). <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/7399/2022-662>

- Lampitt, A. (2013, Şubat 14). *The real story of how big data analytics helped Obama win*. InfoWorld. <https://www.infoworld.com/article/2613587/the-real-story-of-how-big-data-analytics-helped-obama-win.html>
- Lewis, P., & Hilder, P. (2018, Mart 23). Leaked: Cambridge Analytica's blueprint for Trump victory. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/mar/23/leaked-cambridge-analyticas-blueprint-for-trump-victory>
- Mantelero, A. (2016). Personal data for decisional purposes in the age of analytics: From an individual to a collective dimension of data protection. *Computer Law & Security Review*, 32(2), 238-255. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2016.01.014>
- Marr, B. (2017, Şubat 14). *Big Data: Can Analytics Improve Your Sex Life?* Forbes. <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2017/02/14/big-data-can-analytics-improve-your-sex-life/>
- Matturdi, B., Zhou, X., Li, S., & Lin, F. (2014). Big Data security and privacy: A review. *China Communications*, 11(14), 135-145. <https://doi.org/10.1109/CC.2014.7085614>
- Mayer-Schönberger, V., & Cukier, K. (2014). *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think* (Reprint edition). Harper Business.
- Midi, D., & Bertino, E. (2016). Node or link? Fine-grained analysis of packet-loss attacks in wireless sensor networks. *ACM Transactions on Sensor Networks (TOSN)*, 12(2), 1-30.
- Mourby, M., Mackey, E., Elliot, M., Gowans, H., Wallace, S. E., Bell, J., Smith, H., Aidinlis, S., & Kaye, J. (2018). Are 'pseudonymised' data always personal data? Implications of the GDPR for administrative data research in the UK. *Computer Law & Security Review*, 34(2), 222-233. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2018.01.002>
- Paşaoğlu, C., & Cevheroğlu, E. (2020). Bulut Bilişim Sistemleri Kapsamında Kişisel Verilerin Şifreleme Yöntemleri ile Korunması. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(2), 183-195.
- Privacy of Personal Data, sy SP0275 LD 946 (2021). https://legislature.maine.gov/legis/bills/bills_129th/billtexts/SP027504.asp
- Samsung Family Hub*. (2022). Samsung. <https://www.samsung.com/us/explore/family-hub-refrigerator/overview/>
- Shrier, D., Wu, W., & Pentland, A. (2016). Blockchain & infrastructure (identity, data security). *Massachusetts Institute of Technology-Connection Science*, 1(3), 1-19.
- Simmons, D. (2022, haziran). *17 Countries with GDPR-like Data Privacy Laws*. <https://insights.comforte.com/countries-with-gdpr-like-data-privacy-laws>
- Sotto, L. J., Treacy, B. C., & McLellan, M. L. (2010). Privacy and data security risks in cloud computing. *World Communications Regulation Report*, 5(2), 38.
- Toval, A., Olmos, A., & Piattini, M. (2002). Legal requirements reuse: A critical success factor for requirements quality and personal data protection. *Proceedings IEEE Joint International Conference on Requirements Engineering*, 95-103. <https://doi.org/10.1109/ICRE.2002.1048511>
- Türk Ceza Kanunu, Resmi Gazete (Sayı:25611) (2004). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm#1>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2709 Resmi Gazete (17863) (1982). https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Pub. L. No. 5982, Resmi Gazete Sayı (27580) (2010). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100513-1.htm>

UNCTAD. (2021, Aralık 14). *Data Protection and Privacy Legislation Worldwide*. UNCTAD. <https://unctad.org/page/data-protection-and-privacy-legislation-worldwide>

Veri Sorumluları Sicili Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete (Sayı:30286) (2017). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171230-7.htm>

Yarg. 12. CD 2015/11703 E. 2017/870 K., (Yargıtay 12. Ceza Dairesi 02 Ağustos 2017).

Yarg. 17. CD 2015/25941 E. 2018/126 K., (Yargıtay 17. Ceza Dairesi 01 Ağustos 2018).

21. Bölüm

Bilgi Güvenliği Standartları

Merve Hatice Karataş - Soner Karataş

ÖZET

Günümüzde bilgi teknolojilerinin büyük bir hızla gelişimi güvenlik kavramının öne çıkmasına neden olmuştur. Artan dijitalleşme ile bilgi güvenliği riskleri artmakta ve toplumların karşı karşıya olduğu tehlikeler şiddetlenmektedir. Bu riskleri azaltmak için, bilgi güvenliğini iyileştirmeye yönelik standartlar ve düzenlemelerin hazırlanmasında ve hayata geçirilmesinde çabaların son yıllarda arttığı görülmektedir. Bu çalışmada ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde bilgi güvenliğine yönelik standart yayınlama faaliyetleri anlatılmıştır. Bilgi güvenliği çerçevesinde belgelendirme ve akreditasyon alanında gerçekleştirilen faaliyetler incelenmiştir. Bunlarla birlikte Avrupa'da ve tüm dünyada bilgi güvenliği üzerine var olan mevcut yasal düzenlemeler ve strateji çalışmaları incelenmiştir. Son bölümde bu çalışmaların gelecekte nasıl şekilleneceğine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Güvenliği, Siber Güvenlik, GDPR, ITU, ENISA, ISO, IEC, CEN, CENELEC, TSE, Düzenleme, OECD

5. Geleceğe İlişkin Eğilim, Öngörüler ve Sonuç

Bilgi güvenliğine yönelik standartların hazırlanmasında son yıllarda büyük bir artış olduğu görülmektedir. Bu konuda oluşturulmuş olan standart hazırlama gruplarının iş planlarında herhangi bir azalma söz konusu olmayıp ihtiyaçlar nedeniyle artış olduğu görülmektedir. IEC ve ISO'nun bu alandaki standardizasyon çalışmalarında uluslararası arenada öncü rol aldığı değerlendirilmektedir. Ülkemizde bilgi güvenliği alanındaki standartların hazırlanmasına yönelik çalışma grubunun mevcut olmasıyla birlikte adapte edilmesi beklenen standartların olduğu görülmektedir. Sanayi ve toplumun ihtiyacıyla birlikte bilgi güvenliğine yönelik ulusal düzeydeki standartların hazırlanmasında artış olacağı düşünülmektedir.

Ulusal ve uluslararası düzenlemelerle birlikte bilgi güvenliği alanında uygunluk değerlendirme ve akreditasyon faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Yeni standartlar ve düzenlemelerin gelmesiyle birlikte belgelendirme yapılacak alanların çeşitleneceği ve buna bağlı olarak akreditasyon faaliyetlerinin genişleyeceği düşünülmektedir. Dolayısıyla ileriki dönemlerde gerek uygunluk değerlendirme kuruluşlarının gerekse akreditasyon kuruluşlarının bilgi güvenliğine yönelik uzman sayılarını ve faaliyetlerini artırması beklenmektedir. Buna bağlı olarak uluslararası akreditasyon sisteminin çatı kuruluşları olan ILAC ve IAF'ta yeni çalışma komitelerinin oluşturulması öngörülmektedir.

Ülkemizde 2022 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı koordinasyonunda “Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi” ve “Bilgi ve İletişim Güvenliği Denetim Rehberi”nin hayata geçmesiyle birlikte kamu kurumlarının bilgi ve iletişim güvenliği alanında buldukları seviyeden çok daha iyi bir noktaya geleceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından 2013 yılından itibaren her 3 yılda bir hazırlanan “Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planları” ile önemli çalışmaların gerçekleştirildiği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak önümüzdeki dönemlerde bilgi güvenliğine yönelik ihtiyaçların artmasıyla birlikte standart hazırlama, uygunluk değerlendirme, akreditasyon faaliyetlerinin artacağı öngörülmektedir. Bu faaliyetlerle ilgili kurum ve kuruluşların, önümüzdeki dönemlere ilişkin hazırlıklarını bu artışa dikkate alarak gerçekleştirmeleri önem arz etmektedir.

Kaynakça

- R1-ISO. (2022a). Erişim Adresi <https://www.iso.org/standards.html>
- R2-ISO. (2022b). Erişim Adresi https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/about%20ISO/docs/en/Friendship_among_equals.pdf
- R3- ISO. (2022c). Erişim Adresi <https://www.iso.org/committee/45306.html>

- R4- ISO/IEC 27000. (2022). Information security, cybersecurity and privacy protection — Information security management systems — Requirements, (ISO Standard No. 27000:2022). <https://www.iso.org/standard/82875.html>
- R5- CEN. (2022a). Erişim Adresi https://standards.cencenelec.eu/dyn/www/f?p=205:7:0:::fsp_org_id:2307986&cs=1bfe244dda2a68d1b5c93795034a8dd05
- R-6 CEN. (2022b). Erişim Adresi <https://standards.cencenelec.eu/dyn/www/f?p=CEN:6>
- R-7 CEN. (2022c). Erişim Adresi https://standards.cencenelec.eu/dyn/www/f?p=205:7:0:::fsp_org_id:2307986&cs=1bfe244dda2a68d1b5c93795034a8dd05
- R-8 CEN. (2022d). Erişim Adresi https://standards.cencenelec.eu/dyn/www/f?p=205:32:0:::fsp_org_id,fsp_lang_id:2307986,25&cs=1ed41a3d97e9c0d226a9087045f5d181c
- R-9 TSE. (2022a). Erişim Adresi <https://www.tse.org.tr/IcerikDetay?ID=2091&ParentID=3516>
- R-10 TSE. (2022b). Erişim Adresi <https://www.tse.org.tr/IcerikDetay?ID=2091&ParentID=3516>
- R-11 TSE. (2022c). Erişim Adresi <https://intweb.tse.org.tr/Standard/Standard/StandardAra.aspx>
- R-12 TÜRKAK. (2022a). Erişim Adresi <https://www.turkak.org.tr/kurumsal/hakkinda.html>
- R-13 EA. (2022). Erişim Adresi <https://european-accreditation.org/accreditation/for-regulators/>
- R-14 TÜRKAK. (2022b). Erişim Adresi <https://secure.turkak.org.tr/kapsam/search>
- R-15 ENISA. (2022a). Erişim Adresi <https://www.enisa.europa.eu/publications/cybersecurity-certification-eucc-candidate-scheme-v1-1.1>
- R16- ISO. (2022d). Erişim Adresi <https://www.iso.org/committee/45306.html>
- R-17 TÜRKAK. (2022c). Erişim Adresi <https://www.turkak.org.tr/duyurular/isoiec-27701-ve-isoiec-20000-1-belgelendirme-faaliyetleri-icin-akreditasyon-basvurulari-kabul-edilmeye-baslanmistir.html>
- R18- IECCE. (2022). Erişim Adresi <https://www.iecee.org/dyn/www/f?p=106:48:0>
- R-19 OECD. (2022a). OECD Guidelines for the Security of Information Systems and Networks, Erişim Adresi <https://www.oecd.org/sti/ieconomy/15582260.pdf>
- R-20 OECD. (2022b). Digital Security Risk Management for Economic and Social Prosperity, Erişim Adresi <https://www.oecd.org/sti/ieconomy/digital-security-risk-management.pdf>
- R-21 ITU. (2002a). Erişim Adresi <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/about-cybersecurity.aspx>
- R-22 ITU. (2002b). Erişim Adresi <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/National-Strategies-repository.aspx>
- R-23 EC 460/2004. (2004). Regulation (ec) no 460/2004 of the european parliament and of the council of 10 March 2004 establishing the European Network and Information Security Agency, Erişim Adresi <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:32004r0460&from=en>
- R-24 JOIN. (2013) Cybersecurity Strategy of the European Union, Erişim Adresi <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:52013jc0001&from=en>
- R-25 EU 2016/1148. (2004). Directive (Eu) 2016/1148 Of The European Parliament And Of The Council Of 6 July 2016 Concerning Measures for a high common level of security of network and information systems across the Union, Erişim Adresi <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/pdf/?uri=celex:32004r0460&from=en>

- R-26 EU 2019/881. (2019). Regulation (Eu) 2019/881 Of The European Parliament And Of The Council Of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act)
- R-27 ENISA. (2022). Erişim Adresi <https://www.enisa.europa.eu/>
- R-28 KVKK. (2022) Kişisel verilerin korunması kanunu ve uygulaması. Erişim Adresi <https://www.kvkk.gov.tr/yayinlar/k%20c4%b0%20c5%9e%20c4%b0sel%20ver%20c4%b0ler%20c4%b0n%20korunmasi%20kanunu%20ve%20uygulamasi.pdf>
- R-29 Yörük. (2019). (AB) 2016/679 Sayılı Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü Doğrultusunda Kişisel Verilerin Korunması. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- R-30 5809. (2008). 5809 Numaralı Elektronik Haberleşme Kanunu, Erişim Adresi <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5809.pdf>
- R-31 USOM. (2022). Erişim Adresi <https://www.usom.gov.tr/hakkimizda>
- R-32 30474. (2018). Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Erişim Adresi <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf>
- R-33 CBDDO. (2022). Erişim Adresi <https://cbddo.gov.tr/hizmet-birimlerimiz/siber-guvenlik-dairesi-baskanligi>
- R-34 Genelge-2019/12. (2019). Bilgi ve İletişim Güvenliği Tedbirleri konulu 2019/12 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi.
- R-35 BİGR. (2019). Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi.
- R-36 BİGDR. (2021). Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Bilgi ve İletişim Güvenliği Denetim Rehberi.
- R-37 6698. (2016). 6698 numaralı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, Erişim Adresi <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6698.pdf>
- R-38 KVKK. (2020) Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve Uygulaması <https://www.kvkk.gov.tr/yayinlar/k%20c4%b0%20c5%9e%20c4%b0sel%20ver%20c4%b0ler%20c4%b0n%20korunmasi%20kanunu%20ve%20uygulamasi.pdf>

PATLAYICILAR VE BALİSTİK

Dr. Özgür Tekaslan - Dr. Ali Arı

PATLAYICILAR VE BALİSTİK

Dr. Özgür Tekaslan - Dr. Ali Arı

Yayın No.: 4845

Mühendislik/Teknik: 474

ISBN: 978-625-397-277-6

E-ISBN: 978-625-397-278-3

Basım Sayısı: 1. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tekaslan, Özgür., Arı, Ali.

Patlayıcılar ve Balistik / Özgür Tekaslan, Ali Arı

1. Basım, XXIV + 200 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-277-6

E-ISBN: 978-625-397-278-3

1. Patlayıcılar 2. Balistik 3. Roket 4. Füze Balistiği

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
BeYTEPE Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

1. Patlayıcılar	1
1.1. Patlayıcıların Tarihsel Gelişimi	1
1.2. Patlama Kavramı.....	3
1.3. Patlayıcıların Görevi.....	3
1.3.1. Patlayıcıların Kimyasal Reaksiyonları	5
1.3.2. Patlayıcıların Termokimyası	5
1.3.3. Oksijen Denkliği (Ω)	5
1.3.4. Patlama Enerjisi.....	9
1.3.5. Patlama Başlangıç Enerjisi	10
1.3.6. Patlayıcı Çeşitleri.....	10
1.3.6.1. Kimyasal Özelliklerine Göre Patlayıcılar	11
1.3.6.2. Kullanım Amaçlarına Göre Patlayıcılar	11
1.3.6.3. Üretim Yöntemlerine Göre Patlayıcılar.....	11
1.3.6.4. Patlama Hızlarına (Kimyasal Çözünme) Göre Patlayıcılar.....	11
1.3.6.4.1. Yüksek Hızlı Patlayıcılar	11
1.3.6.4.2. Civa Fülminat.....	13
1.3.6.4.3. Kurşun Azotür.....	13
1.3.6.4.4. TNT Trinitrotoluen [$C_7H_5N_3O_6$]	14
1.3.6.4.5. Tetril (2,4,6- trinitro fenil metil nitramin) [$C_7H_5N_5O_8$].....	15
1.3.6.4.6. TNG (nitrogliserin) [$C_3H_5N_3O_9$].....	15
1.3.6.4.7. PETN (pentaeritrol tetranitrat) [$C_5H_8N_4O_{12}$]	15
1.3.6.4.8. RDX (siklotrimetilen trinitramin) [$C_3H_6N_6O_6$].....	16

1.3.6.5. Düşük Hızlı Patlayıcılar	16
1.3.6.5.1. Kara Barut.....	17
1.3.6.5.2. Nitroselülozlu Barutlar	18
1.3.6.5.3. Nitrogliserinli Barutlar	19
1.3.6.5.4. Diğlikollu Sevk Barutları.....	19
1.3.6.5.5. Nitroguanidinli Sevk Barutları	20
1.3.7. Sevk Barutlarının Hazneye Konuş Şekilleri.....	20
1.3.7.1. Kartuş Mühimmat.....	20
1.3.7.2. Hartuç Mühimmat	21
1.3.7.3. Sabit Hartuç Mühimmat.....	22
1.3.7.4. Keseli Mühimmat	22
1.3.7.5. Sevk Barutlarında Yanma Olayı.....	23
1.3.7.6. Balistik Boyut	27
1.3.7.7. Orantı Sabiti.....	27
1.3.7.8. Oluşum Fonksiyonu	28
1.3.7.9. Kuvvet Sabiti	29
1.3.7.10. Açığa Çıkan Enerji	31
1.3.7.11. Enerji Dengesi	32
2. Balistiğe Giriş	35
3. İç Balistik.....	37
3.1. Balistik Verim.....	40
3.2. Namlu İçi Basınç Dağılımı.....	42
3.3. Namlu İçi Hareket Denklemleri.....	43
3.4. Namluya Etki Eden Gerilmeler.....	44
3.5. Namlu Ömrü	51
3.5.1. Korozyon	51
3.5.2. Aşınma.....	51
3.5.3. Erozyon.....	52
3.6. Namlu Arızalarının Giderme Yöntemleri.....	54
3.6.1. Aşınmadan Kaynaklı Arızalar.....	55
3.6.2. Namlu İçinde Yabancı Madde Kalması Sonucu Oluşan Arızalar	56
3.6.3. Mühimmat Kaynaklanan Namlu Arızaları	57
3.6.4. Dış Etkenlerin Meydana Getirdiği Arızalar	57
3.7. Eski Namlunun Neden Olduğu Balistik Değişiklikler.....	58
3.8. Geri Tepme	59
3.8.1. Ağır Silahlarda Geri Tepme Mekanizmaları.....	59
3.8.1.1. Geri Tepme Freni.....	60
3.8.1.2. Yerine Getirme Sistemi.....	61
3.8.1.3. Tampon.....	61
3.8.1.4. Namlu Ağız Freni	62

3.8.2. Silahlarda Kuvvet Dengesi.....	63
3.8.3. Geri Tepmesiz Silahlar	66
3.8.4. Şahlanma	72
4. Namlu Ağız Balistiği.....	75
4.1. Namlu Ağız Gaz Akışkan Bölgesi	77
4.2. Alev	79
4.3. Patlama Sesi.....	84
5. Dış Balistik	87
5.1. İlk Hız	90
5.2. Mermi Kütlesi	91
5.3. Havasız Ortamda Merminin Hareketi.....	91
5.4. Mermiye Etki Eden Gerçek Kuvvetler	93
5.4.1. Yer Çekimi Kuvveti	94
5.4.2. Aerodinamik Kuvvetler	94
5.4.3. Sürüklenme Kuvveti.....	95
5.4.4. Yükseklik/Hava Yoğunluğu Değişimi	97
5.4.5. Balistik Katsayısı	99
5.4.6. Mach Sayısı ve Dalga Sürüklenmesi	99
5.4.7. Sürüklenme Katsayıları Oluşturma	100
5.4.8. Süpersonik Aralığında Sürüklenme Katsayısı (Mach 2,5-5).....	101
5.4.9. Hipersonik (Mach 5'in Üstünde).....	101
5.4.10. Denge.....	101
5.4.11. Spin Stabilizasyonu (Jiroskopik Stabilizasyon)	102
5.4.12. Diğer Kuvvetler ve Etkileri.....	103
5.4.12.1. Rüzgâr Sürüklenmesi.....	103
5.4.12.2. Devinme (Precession), Dönüş Sapması (Spin Drift), Denge Sapması (Yaw of Repose).....	104
5.4.12.3. Coriolis.....	105
5.4.12.3.1. Coriolis'in Yatay Etkisi.....	106
5.4.12.3.2. Coriolis'in Dikey Etkisi: Eötvös Etkisi.....	107
5.4.12.3.3. Silah Platformunun Eğimi.....	107
5.5. Mermi Burun Direnci	108
5.6. Mermi Taban Direnci	110
5.7. Gövde Sürtünmesi	110
5.8. Fazlalık Direnci.....	110
5.9. Direnç Azaltma Yöntemleri.....	112
5.9.1. Kuyruk Konisi Yöntemi.....	112
5.9.2. Art Yanma Yöntemi.....	113
5.9.3. Burun Şekli	114
5.10. Mermilerin Dengelenmesi	114
5.10.1. Kanat Takılarak Dengeleme	116

5.10.2. Dönme ile Dengeleme.....	116
5.11. Aşırı veya Az Dengelenmiş Mermiler.....	119
5.12. Mermilerde Dönme Hareketinin Neden Olduğu Problemler.....	119
5.12.1. Magnus Etkisi.....	119
5.12.2. Poisson Etkisi.....	120
5.12.3. Jiroskobik Etki.....	121
6. Hedef Balistiği.....	123
6.1. Hedefin Hasara Uğratılması.....	125
6.1.1. Parça Etkisi.....	125
6.1.1.1. Mermi Gövdesinden Ayrılan Parçaların İlk Hızları.....	126
6.1.2. Darbe Etkisi.....	126
6.2. Hedef Çeşitleri.....	127
6.2.1. Hedeflerin Kalınlıklarına Göre Sınıflandırılması.....	128
6.2.2. Hedeflerin Yapılarına Göre Sınıflandırılması.....	129
6.2.3. Hedeflerin Nüfuz Edilebilmelerine Göre Sınıflandırılması.....	130
6.3. Zırh Test Atışları.....	131
6.4. Mermiler.....	132
6.4.1. Kinetik Enerjili (KE) Mermiler.....	132
6.4.1.1. APFSDS Mermileri.....	135
6.4.2. Kimyasal Enerjili Mermiler.....	139
6.4.2.1. Tahrip (HE) Mermileri.....	139
6.4.2.2. Çukur İmla Haklı (HEAT) Mermiler.....	149
6.4.2.3. Patlayıcı ile Şekillendirilen (EFP) Mermiler.....	149
6.4.2.4. Tahrip Plastik (HESH/HEP) Mermileri.....	151
6.4.2.5. Termobarik Mermiler.....	153
6.5. Dağılım ve Dağılmaya Etki Eden Faktörler.....	156
6.5.1. Orta Vuruş Noktası.....	158
6.5.1.1. Dağılım Dikdörtgeni Yöntemi.....	158
6.5.1.2. Dairesel Dağılım Yöntemi.....	159
6.5.1.3. Aritmetik Ortalama Yöntemi.....	159
6.5.1.4. Geometrik Ortalama Yöntemi.....	160
6.5.2. Dağılım Performans Değerinin İfade Edilmesi.....	160
7. Roketler ve Füzeler.....	163
7.1. Roket ve Füzelere Çalışma Prensipleri.....	163
7.2. Roket ve Füze Balistiği.....	165
7.3. Roket Yakıtları.....	168
7.3.1. Sıvı Yakıtlı Roketler.....	168
7.3.2. Katı Yakıtlı Roketler.....	169
7.3.3. Karışık Yakıtlı Roketler.....	171
7.4. Güdüm Sistemleri.....	171

7.4.1. Nişan Hattına GÜdüm Sistemleri.....	174
7.4.1.1. Lazer Işın Demeti Üzerine Bindirme GÜdüm Sistemi.....	174
7.4.1.2. Nişan Hattına Kumanda GÜdüm Sistemleri.....	174
7.4.1.2.1. Nişan Hattına Elle Kumanda GÜdüm Sistemi.....	175
7.4.1.2.2. Nişan Hattına Yarı Otomatik Kumanda GÜdüm Sistemi	175
7.4.1.2.3. Nişan Hattına Otomatik Kumanda GÜdüm Sistemi	176
7.4.2. Nişan Hattı Dışında Kumanda GÜdüm Sistemleri.....	177
7.4.3. Homing GÜdüm Sistemleri	178
7.4.3.1. Aktif Homing.....	178
7.4.3.2. Pasif Homing.....	179
7.4.3.3. Yarı Aktif Homing.....	180
7.4.4. Seyrüsefer GÜdüm Sistemleri	180
7.5. Kontrol Sistemleri.....	181
7.5.1. Aerodinamik Kontrol.....	181
7.5.2. İtki-Vektör Kontrolü	182
7.6. Taktik Amaçlı Roket ve Füzeler.....	183
7.6.1. GÜdümsüz Tanksavar Sistemleri	183
7.6.2. GÜdümlü Tanksavar Sistemleri.....	186
7.6.3. Karadan Havaya GÜdümlü Füze Sistemleri.....	189
7.6.3.1. GÜdümlü Hava Savunma Sisteminin Elemanları	190
7.6.4. Karadan Karaya GÜdümlü Füze Sistemleri	194
Kaynakça	197

1. Abdullah YÜCEL. *Enerjik Maddelerin Kimyasal Yöntemlerle Bertaraf Edilmesi*. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, 2020.
2. Atakol O. *Bazı patlayıcı maddelerin termal analiz yöntemleriyle incelenmesi*. iksad publishing house.
3. Sevi ÖZ. *Bazı Yeni Patlayıcı Maddelerin Termal Analiz Yöntemleriyle İncelenmesi*. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, 2019.
4. Liangquan Wang FS and DK. Experimental Study on the Thermodynamic Damage Power of Ammunition Deflagra. *Defence Science Journal* 2022; 801-809.
5. Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, <http://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF> (accessed 7 February 2023).
6. AKCAY M. Internal and Transitional Ballistic Solution for Spherical and. *Therm Sci Technol* 2017; 37: 35-44.
7. Zhang R, Liu J, He C, et al. Test and simulation study of the effect of transverse impact stress on the rosette 19-hole gun propellant under low temperature. *FirePhysChem* 2022; 2: 147-153.
8. Otón-Martínez RA, Velasco FJS, Nicolás-Pérez F, et al. Three-dimensional numerical modeling of internal ballistics for solid propellant combinations. *Mathematics*; 9. Epub ahead of print 2021. DOI: 10.3390/math9212714.
9. Öztürk AR. *iç balistik*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Makina-Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü Özel Yayınları.
10. Carlucci DE, Jacobson SS. *Ballistics: Theory and Design of Guns and Ammunition, First Edition*, <http://www.crcpress.com/product/isbn/9781466564374> (2008).
11. Ozturk. AR. *Silah Mekaniği*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Makina-Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü Özel Yayınları.

12. Dergisi SB. Vallier- Heydenreich Metodu ile Silahların Namlu İç Balistiğinin İncelenmesi Investigation of Interior Ballistics of Gun Barrels with Vallier-Heydenreich Method. 2020; 19: 0-2.
13. Kumar D, Kalra S, Jha MS. A concise review on degradation of gun barrels and its health monitoring techniques. *Eng Fail Anal*; 142. Epub ahead of print 1 December 2022. DOI: 10.1016/j.engfailanal.2022.106791.
14. Macar M. *Silah Tasarımı*. Ankara: Enderus Teknoloji Yayınları, 2019.
15. Li X, Mu L, Zang Y, et al. Study on performance degradation and failure analysis of machine gun barrel. *Def Technol* 2020; 16: 362-373.
16. How the Rifle and Handgun Fire, https://www.hunter-ed.com/pennsylvania/studyGuide/How-the-Rifle-and-Handgun-Fire/20103901_88408/ (accessed 6 February 2023).
17. Wu B, Liu B jun, Zheng J, et al. Strain-based health monitoring and remaining life prediction of large caliber gun barrel. *Meas J Int Meas Confed* 2018; 122: 297-311.
18. Dong X, Rui X, Li C, et al. A calculation method of interior ballistic two-phase flow considering the recoil of gun barrel. *Appl Therm Eng* 2021; 185: 116239.
19. Sih GC. Redemption of the formalism of segmented linearity: multiscaling of non-equilibrium and non-homogeneity applied to fatigue crack growth. *Fatigue Fract Eng Mater Struct* 2015; 38: 621-628.
20. Zerbst U, Vormwald M, Pippan R, et al. About the fatigue crack propagation threshold of metals as a design criterion-a review. *Eng Fract Mech* 2016; 153: 190-243.
21. Babaei H, Malakzadeh M, Asgari H. Stress Analysis of Gun Barrel Subjected to Dynamic Pressure. 2015; 3: 71-80.
22. Wang D. Micro / Nanocrack Propagation and Fatigue Strength Analysis of Gun Barrel. *J Fail Anal Prev* 2020; 20: 843-852.
23. Awaja F, Zhang S, Tripathi M, et al. Cracks, microcracks and fracture in polymer structures: formation, detection, autonomic repair. *Prog Mater Sci* 2016; 83: 536-573.
24. Perkovic M. Mapping and characterisation of surface damage and wear mechanisms in gun barrels. *Thesis*.
25. Cote PJ, Todaro ME, Kendall G, et al. Gun bore erosion mechanisms revisited with laser pulse heating. *Surf Coatings Technol* 2003; 163: 478-483.
26. Şentürk A, İşık H, Evcı C. Thermo-mechanically coupled thermal and stress analysis of interior ballistics problem. *Int J Therm Sci* 2016; 104: 39-53.
27. Wu B, Zheng J, Tian Q tao, et al. Friction and wear between rotating band and gun barrel during engraving process. *Wear* 2014; 318: 106-113.
28. Hasenbein RG. Wear and Erosion in Large Caliber Gun Barrels. *RTO AVT Spec Meet "The Control Reduct Wear Mil Platforms", held Williamsburg, USA, 7-9 June 2003* 2003; 16.1-16.14.
29. Yamashita Y, Murakami Y. Small crack growth model from low to very high cycle fatigue regime for internal fatigue failure of high strength steel. *Int J Fatigue* 2016; 93: 406-414.
30. Le Roux S, Medjedoub F, Dour G, et al. Image analysis of microscopic crack patterns applied to thermal fatigue heat-checking of high temperature tool steels. *Micron* 2013; 44: 347-358.
31. Kathe E. Recoil Elimination For High Velocity Guns —An Analysis of Alternatives, <https://ndiastorage.blob.core.usgovcloudapi.net/ndia/2015/armament/wedKathe.pdf> (2015).

32. <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=32749606>.
33. Settles G. The Penn State full-scale schlieren system. *Proc 11th Int Symp ...* 2004; 1-12.
34. Hruschka R.; Klatt D.; Leopold F, et al. Different methods for density gradient visualization within transient gun muzzle flow fields in comparison. *18th Int Symp Flow Vis*, <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000279168> (2018).
35. Tony DiGiulian. History and Technology - Muzzle Flash - NavWeaps. *Naval Post Graduate School*, http://www.navweaps.com/index_tech/tech-090.php (2066, accessed 7 February 2023).
36. Settles G. High-speed Imaging of Shock Waves, Explosions and Gunshots. *Am Sci* 2006; 94: 22.
37. Settles GS, Grumstrup TP, Dodson LJ, et al. Full-scale high-speed schlieren imaging of explosions and gunshots. *26th Int Congr High-Speed Photogr Photonics* 2005; 5580: 60.
38. Internal S, Ballistics E. Study of Internal & External Ballistics for. 177 cal &. 22 cal Projectiles.
39. Ozturk. AR. *dış balistik*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Makina-Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü Özel Yayınları.
40. Willemin TA. *External Ballistics Primer for Engineers Part II: Test Equipment*. 2021.
41. Arı A, Karahan M, Kopar M et al. The effect of manufacturing parameters on various composite plates under ballistic impact. *Polym Polym Compos* 2022; 30: 1-15.
42. Karahan M, Iftekhar Ahmed H. Simulation of ballistic composites. In: *Composite Solutions for Ballistics*. Woodhead Publishing, 2021, pp. 299-339.
43. Willemin TA. *External Ballistics Primer for Engineers Part I: Aerodynamics & Projectile Motion*. 2021.
44. McCoy RL. *Modern Exterior Ballistics - The Launch and Flight Dynamics of Symmetric Projectiles 2nd ed. - R. McCoy.pdf*. 1988.
45. Mehmet Akçay Kara, Erim MZ. A Study on External Ballistic Charecteristics of a Projectile. *Bull Tech Univ Istanbul* 1992; 45: 515-526.
46. Karahan M, Karahan N, Nasir MA, et al. Effect of structural hybridization on ballistic performance of aramid fabrics. *J Thermoplast Compos Mater* 2019; 32: 795-814.
47. Karahan M. Comparison of Ballistic Performance and Energy Absorption Capabilities of Woven and Unidirectional Aramid Fabrics. *Text Res J* 2008; 78: 718-730.
48. Karahan M, Karahan N. Development of an innovative sandwich composites for the protection of lower limbs against landmine explosions. *J Reinf Plast Compos* 2016; 35: 1776-1791.
49. Graswald M, Gutser R, Breiner J, et al. Defeating modern armor and protection systems. *2019 15th Hypervelocity Impact Symp HVIS 2019*. Epub ahead of print 2021. DOI: 10.1115/HVIS2019-050.
50. Held M., *Reactive Armor and AFV Protection*, TDW, 2004.
51. Çoruhlu, A.; Alper, İ., *Silah sistemleri ve Balistik Ders Kitabı*, Ankara 2006

TAŞTAYIM TOPRAKTAYIM

Darüşşafaka Geleneksel Çocuk Oyunları

Dr. Öğr. Üyesi Gülay Temiz

Taştayım Topraktayım - Darüşşafaka Geleneksel Çocuk Oyunları

Dr. Öğr. Üyesi Gülay Temiz

Yayın No.: 4856
Eğitim No.: 1005
ISBN: 978-625-397-299-8
E-ISBN: 978-625-397-300-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Temiz, Gülay.

Taştayım Topraktayım - Darüşşafaka Geleneksel Çocuk Oyunları / Gülay Temiz
1. Basım, X + 158 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-299-8
E-ISBN: 978-625-397-300-1
1. Gelenek 2. Çocuk 3. Oyun

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz.....	iii
Giriş.....	1
1. Oyun	3
1.1. Tanımı.....	3
1.2. Önemi.....	4
1.3. Çocuğun Gelişimine Etkisi.....	5
1.3.1. Fiziksel ve Motor Gelişime Etkisi.....	6
1.3.2. Bilişsel Gelişime Etkisi.....	7
1.3.3. Dil Gelişimine Etkisi.....	8
1.3.4. Sosyal-Duygusal Gelişime Etkisi.....	9
2. Geleneksel Çocuk Oyunları	11
2.1. Toprak ile Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları.....	12
2.1.1. Bebek Oyunu (Adana).....	13
2.1.2. Çamurdan Çömler Oyunu.....	14
2.1.3. Gizli Çukur Oyunu.....	15
2.1.4. Harmanbiş Oyunu (Konya).....	16
2.1.5. Patlangıç Oyunu (Samsun/ Havza).....	18
2.1.6. Tak Oyunu (Kayseri).....	19
2.2. Taş ile Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları.....	20
2.2.1. Abban Oyunu (Yozgat/Şefaati/Başköy Köyü).....	21
2.2.2. Asa Dikme Oyunu (Kütahya/Tavşanlı/Merkez Yeniköy).....	22
2.2.3. Beş Taş Oyunu (Çankırı).....	24
2.2.4. Bicik Oyunu (Isparta).....	26
2.2.5. Bilinmiyor (Batman).....	27
2.2.6. Bul Bakalım Oyunu (Gaziantep/Şehitkamil Bozobası Köyü).....	28
2.2.7. Çamlak Çömler Patladı Oyunu (Çankırı/Bayındır Köyü).....	29
2.2.8. Çardak (Kilis) Oyunu (Karaman/Sariveliler).....	30
2.2.9. Çatal Matal Oyunu (Bayburt/Demirözü/Kısanta).....	31
2.2.10. Çizgi Oyunu (Zonguldak/Çaycuma).....	32

2.2.11. Dalya Oyunu (Yozgat/Yerköy/Erzurum Mahallesi)	33
2.2.12. Dikili Taş Oyunu (Kütahya/Şaphane/Karamanca Köyü)	34
2.2.13. Dokuz Taş Oyunu (1) (Adıyaman)	35
2.2.14. Dokuz Taş Oyunu (2) (Samsun/Alaçam Alidede Bölmesi Köyü)	36
2.2.15. Duj Oyunu (Gaziantep/Bozobası Köyü).....	37
2.2.16. Dungula Oyunu (Erzurum)	38
2.2.17. Düzük Oyunu (Yozgat/Şefaati/Başköy Köyü).....	39
2.2.18. Gircik Oyunu (Adıyaman).....	40
2.2.19. Gogey Oyunu (Batman).....	41
2.2.20. Gülle Oyunu (Elâziğ).....	42
2.2.21. Holgara Oyunu (Sivas).....	43
2.2.22. Hortabiç Oyunu (Nevşehir/Avanos/Özkonak/Genezin)	44
2.2.23. Kale Devirmece Oyunu (Adana).....	45
2.2.24. Keluvelu Oyunu (Van/Çaldıran).....	46
2.2.25. Kuyu Açmaca Oyunu (Elâziğ)	47
2.2.26. Kuyu Taşı Oyunu (Denizli/Acıpayam/Yazır Köyü)	48
2.2.27. Maşpuç Oyunu (Adana).....	49
2.2.28. Marka Oyunu (Zonguldak/Çaycuma)	50
2.2.29. Mıcık Oyunu (Karaman/Sarveliler)	51
2.2.30. Mile Oyunu (İzmir/Ödemiş)	52
2.2.31. Mollık Oyunu (Adana/Seyhan)	53
2.2.32. Naç Gıç Onüç Oyunu (Çorum/Merkez)	54
2.2.33. Papbık Oyunu (Kırşehir)	55
2.2.34. Sapan Taşı Oyunu (Kırşehir/Mucur/Kızılağıl)	56
2.2.35. Soba Borusu Oyunu (Kırşehir/Kaman)	57
2.2.36. Süleke Oyunu (Konya/Akşehir).....	58
2.2.37. Taş Göçürme Oyunu (Burdur).....	59
2.2.38. Taş Oyunu (Sivas/Divriği/Gözecik Köyü).....	60
2.2.39. Tevşu Goke Oyunu (Siirt ve Çevresi)	61
2.2.40. Tıkırt Oyunu (Sinop).....	62
2.2.41. Tıpiç (Bohuç) Oyunu (Ordu/Aybastı/Esenli Mahallesi)	63
2.2.42. Üç Taş (Sırız) Oyunu (Ağrı/Patnos/Eskikonak Köyü)	65
2.2.43. Yedi Kiremit Oyunu (Burdur).....	66
2.2.44. Yedi Taş Oyunu (Adana).....	67
2.2.45. Zehir Oyunu (1) (Adıyaman)	68
2.2.46. Zehir Oyunu (2) (Konya/İlgın/Sebiller Köyü)	69
2.2.47. Zuu Oyunu (Çorum/Merkez).....	71

2.3. Ağaç Dalı, Değnek, Sopa ve Tahta ile Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları	72
2.3.1. Ağaç Oyunu (Tunceli).....	73
2.3.2. Alev Aldı Oyunu (Aydın).....	74
2.3.3. Bılıkçı Oyunu (Erzurum/Şenkaya)	75
2.3.4. Bir Ekmek Oyunu (Sivas/Suşehri/Gümüştas Köyü)	76
2.3.5. Buç Oyunu (Diyarbakır)	77
2.3.6. Cızzan Oyunu (Adana).....	79
2.3.7. Çanak Çömlek Oyunu (Nevşehir/Hacıbektas)	80
2.3.8. Çelik Çubuk Oyunu (Trabzon/Akçaabat/Dürbinar).....	81
2.3.9. Çellik Oyunu (İzmir/Ödemiş/Kaymakçı Köyü)	82
2.3.10. Çivi Oyunu (Antalya/Türkler).....	83
2.3.11. Çubuk Oyunu (1) (Bingöl)	84
2.3.12. Çubuk Oyunu (2) (Sakarya)	85
2.3.13. Çubuklu Sobe Oyunu (Yozgat/Şefaati İlçesi/Dedeli Köyü)	86
2.3.14. Dalga Kıran Oyunu (Gaziantep/Şehitkamil İlçesi)	87
2.3.15. Dare Kılçe Oyunu (Siirt)	88
2.3.16. Değnek Ebelletme Oyunu (Burdur)	88
2.3.17. Go-Ge Oyunu (Diyarbakır).....	90
2.3.18. Gömme Çelik Oyunu (Sivas)	91
2.3.19. Kale Kule Oyunu (Burdur)	92
2.3.20. Kökgüç Oyunu (Adana)	93
2.3.21. Köylen Oyunu (Kastamonu/Azdavay Köyü)	94
2.3.22. Met Oyunu (Karabük).....	95
2.3.23. Pazı Oyunu (Afyon/Dinar/Çayüstü Köyü).....	96
2.3.24. Sink Sink Oyunu (Ankara).....	97
2.3.25. Tahta Araba Oyunu (Konya/Taşkent/Balcılar Köyü)	98
2.3.26. Tame Oyunu (Kırşehir/Mucur).....	99
2.3.27. Yer Kazmaca Oyunu (1) (Antalya/Türkler).....	100
2.3.28. Yer Kazmaca Oyunu (2) (Isparta/Göner/Gümüştün Köyü)	101
2.4. Kozalak ile Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları.....	102
2.4.1. Donacık Oyunu (Aydın)	103
2.4.2. Koza Oyunu (Kırşehir)	104
2.4.3. Kozalak ile Beyzbol Oyunu (İstanbul/Üsküdar).....	105
2.4.4. Kozalak Kapmaca Oyunu (Manisa/Salihli).....	106
2.4.5. Kozalak Oyunu (1) (Adana)	107
2.4.6. Kozalak Oyunu (2) (Antalya/Alanya/Hacımehmetli Köyü).....	108
2.4.7. Kozalak Savaşı Oyunu (Kütahya)	109

2.5. Meyve ve Meyve Çekirdekleri ile Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları.....	110
2.5.1. Çekirdek Oyunu (Kayseri).....	111
2.5.2. Elma Yeme Yarışı Oyunu (Manisa/Salihli)	112
2.5.3. Hurma Çekirdeği Oyunu (Ağrı).....	113
2.5.4. Lüllük Oyunu (Kayseri)	114
2.5.5. Mısır Yeme Oyunu (Mersin/Mut).....	115
2.5.6. Yoğurtta Elma Yeme Oyunu (Nevşehir/Hacıbektaş)	116
2.6. Ceviz ve Fındık ile Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları.....	117
2.6.1. Ceviz Oyunu (1) (Samsun/Havza)	118
2.6.2. Ceviz Oyunu (2) (Siirt/Kurtalan/Üçpınar Köyü)	119
2.6.3. Ceviz Oyunu (3) (Sivas ve Tekirdağ)	120
2.6.4. Cevizli Top Oyunu (Van/Aşağı Gölalan Köyü).....	121
2.6.5. Dakkil Sim Dakkil Ric Oyunu (Hatay/Samandağ/Karaçay Köyü).....	122
2.6.6. Fındık Gütmece Oyunu.....	123
2.6.7. Fındık Oyunu (Tekirdağ/Çerkezköy).....	124
2.6.8. Hendek Ceviz Oyunu (Nevşehir/Nar Kasabası)	125
2.6.9. Kına Oyunu (Afyon/Dinar).....	126
2.6.10. Nozmi Noz Oyunu (Gümüşhane).....	127
2.6.11. Tek mi Çift mi Oyunu (Giresun)	128
2.7. Yumurta ile Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları	129
2.7.1. Yumurta Oyunu (Çankırı)	130
2.7.2. Yumurta Tokuşturma Oyunu (Siirt).....	131
2.7.3. Yumurta Yarışı Oyunu (Konya)	132
2.8. Kemik ile Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları	133
2.8.1. Aşık Oyunu (1) (Ankara/Sincan/Türk Hobası Köyü)	134
2.8.2. Aşık Oyunu (2) (Bayburt)	135
2.8.3. Aşık Oyunu (3) (Erzincan/Yalnızbağ Köyü).....	136
2.8.4. Aşık Oyunu (4) (Kırşehir/Akçakent).....	137
2.8.5. Aşık Oyunu (5) (Kırşehir/Mucur/Kızılağaç Köyü).....	137
2.8.6. Aşık Oyunu (6) (Sivas).....	139
2.8.7. Cız Üç Beş Oyunu (Kars)	140
2.8.8. Kemik Oyunu (Diyarbakır).....	141
2.9. İp ile Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları.....	142
2.9.1. Çift Kişi İp Atlama Oyunu.....	143
2.9.2. Dolmuş Dolacak Oyunu (Konya/Hadim/Oduncu Köyü).....	144
2.9.3. İp Atlama Oyunu.....	145
2.9.4. Lastik (Çinçan) Oyunu	146

2.9.5. Vınlama Oyunu (Kilis/Musabeyli/Çınarlı Köyü)	147
2.10. Kar ile Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları.....	148
2.10.1. Kardan Adam Oyunu	149
2.10.2. Kardan Kale Oyunu	150
2.10.3. Kardırak Oyunu.....	151
2.10.4. Kariglo Oyunu	152
2.10.5. Kartopu Savaşı Oyunu.....	153
2.10.6. Kartopu Yuvarlama Oyunu	154
Kaynaklar	155

Kaynaklar

- Aça, M. (2018). Trabzon yöresi geleneksel çocuk oyunlarından bazılarının halk bilimsel incelemesi. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11(22), 49-68.
- Akandere, M. (2013). *Eğitici okul oyunları*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akbaş, B., Özuslu Ünal, S. (2016). Oyuncaklarla oynanan geleneksel Gaziantep oyunları. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 25-42.
- Akın, E., Kızıtanrı, S., Edip, D. (2021). Çocuk oyunları ve oyunların bireylerin gelişimine katkısı (Mardin çocuk oyunları örneği). *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 785-798.
- Aksoy, A. B. (2020). Erken çocukluk döneminde oyun ve oyunun gelişimsel katkıları. *Erken çocukluk döneminde oyun içinde* (s. 2-17). Pegem Akademi.
- Aksoy, A. B., Dere Çiftçi, H. (2018). Oyun alanı, materyal ve oyuncaklar. A. B. Aksoy (Ed.), *Çocuk ve oyun içinde* (s. 58-83). Hedef CS Yayıncılık.
- Aksoy, H. (2014). Çocuk oyunlarının işlevleri: Sarıkeçili Yörük çocukları oyunları. *Milli Folklor*, 26(101), 265-276.
- Anılan, H., Girmen, P., Öztürk, A., Koçkar, M. T. (2003). Geleneksel çocuk oyunlarının eğitimsel değeri. G. Haktanır & T. Güler (Ed.), *OMEP dünya konsey toplantısı ve konferansı bildiri kitabı içinde* (s. 2-10).
- Aral, N., Gürsoy, F., Köksal, A. (2000). Okulöncesi eğitimde oyun. *Okulöncesi eğitiminde oyun içinde* (s. 8-21). YA-PA Yayınları.
- Arslan, A., Dilci, T. (2018). Çocuk oyunlarının çocukların gelişim alanlarına yönelik etkilerinin geçmiş ve günümüz bağlamında incelenmesi (Sivas ili örnekleme). *Fırat üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 28(1), 47-59.
- Başal, H. A. (2007). Geçmiş yıllarda Türkiye’de çocuklar tarafından oynanan çocuk oyunları. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 243-266.
- Başal, H. A. (2010). *Geçmişten günümüze Türkiye’de geleneksel çocuk oyunları*. Morpa Kültür Yayınları.
- Bay, D. N. (2018). Okul öncesi eğitimde bir kültür aktarımı: milli oyunlar. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 82-104.
- Bayrak, M. (1998). *Geleneksel mahalli çocuk oyunları-Tokat ili örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Büyükokutan Töret, A. (2017). Balıkesir oyun evlerinde oynanan geleneksel çocuk oyunlarının işlevleri üzerine bir değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 19-30.

- Ceylan, Ş., Kılınç, N. (2020). Çocuk gelişiminde keşişen noktalar 11: oyun, oyuncak, yaratıcılık, sanat, kitap. H. Gülay Ogelman (Ed.), *Gelişim bağlamında yaşamın ilk yılları erken çocukluk döneminde gelişim içinde* (s. 535-559). Eğiten Kitap.
- Çağlayan, E. (2015). *Üsküp Türklerinde çocuk oyunları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Çankaya, G., Ergin, H. (2015). Çocukların oynadıkları oyunlara göre empati ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, Uluslararası katılımlı III. çocuk gelişimi ve eğitimi kongresi "erken müdahale" bildiriler kitabı içinde* (s. 283-297).
- Çankırılı, A. (2008). *Benimle oynar mısın anne 365 eğitici çocuk oyunu*. Timaş Yayınları.
- Çolak, F. (2009). *Geleneksel Kayseri çocuk oyunları ve halkbilimsel incelemesi*. Kömen Yayınları.
- Çolak, M. (2015). *Adana geleneksel çocuk oyunları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Demiriz, S., Özgen, L. (2019). Çocukların sebze ve meyve tüketim durumu. Anne ve çocuk görüşleri. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 681-701.
- Durdu Kalaycı, B. (2015). Muğla'da geleneksel çocuk oyuncakları. *Folklor/ Edebiyat*, 21(81), 47-53.
- Durualp, E., Aral, N. (2018). Çocukların ince ve kaba motor gelişimlerine oyun etkinliklerinin etkisinin incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 243-258.
- Esen, M. A. (2008). Geleneksel çocuk oyunlarının eğitimsel değeri ve unutulmaya yüz tutmuş Ahıska oyunları. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 357-367.
- Fırat, H. (2013). Çocuk oyunları-eğitim ilişkisi: bezirgan başı örneği. *Turkish Studies*, 8(13), 885-896.
- Ghipit Charles, M. A., Abdullah, M. R., Musa, R. M., Kosni, N. A., Maliki, A. B. H. M. (2017). The effect of traditional games intervention programme in the enhancement school-age children's motor skills: a preliminary study. *Health, Movement & Exercise*, 6(2), 157-169.
- Gökşen, C. (2014). Oyunların çocukların gelişimine katkıları ve Gaziantep çocuk oyunları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (52), 229-259.
- Gülay Ogelman, H. (2013). Tipitop ve arkadaşları ile toprağı tanıyoruz 4: çocuklarla toprağı tanıma serüveni. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 9-23.
- Gümüş, A., Gümüş, İ. (2019). 4000 yıllık Türk satrancı yalakkaya. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 1-15.
- Güneş, H. (2003). *Çocuk oyunları*. Anı Yayıncılık.
- Güzelyurt, T., Özkan, Ö. (2017). Okul öncesi dönemde çevre eğitimi uygulama örneği: merhaba kozalak ve kozalığın sesi etkinlikleri. *Turkish Studies*, 12(28), 409-428.
- Irmak, Y. (2016). Bingöl geleneksel çocuk oyunları. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 67-86.
- Katı, Y. (2020). Malatya geleneksel çocuk oyunları ve çocuk gelişiminde oyunun rolü. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 8(22), 309-338.
- Kavas, Ü. S. (2016). *Geleneksel çocuk oyunlarının resim sanatında tematik açıdan değerlendirilmesi (Antalya örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Antalya.

- Kaytez, N. (2018). Bebeklik ve erken çocukluk döneminde gelişim. A. Güngör Aytaç (Ed.), *Gelişim psikolojisi* içinde (s. 74-115). Hedef CS Yayıncılık.
- Kenanoğlu, D., Duran, M. (2021). The effect of traditional games on the language development of pre-school children in pre-school education. *Asian Journal of Education and Training*, 7(1), 74-81.
- Kılıç, Z., Bayındır, D. (2021). Geçmişte dış mekanlarda oynanan Anadolu çocuk oyunları. *International Primary Education Research Journal*, 5(2), 140-151.
- Kurt, G., Toratmış Özkaya, B. (2015). Çocuk ve oyun: çocukların öğrenmesini anlama ve destekleme. N. Avcı & M. Toran (Ed.), *Okul öncesi eğitime giriş* içinde (s. 125-150). Eğiten Kitap.
- MEB. (2014). Çocuk gelişimi ve eğitimi oyun etkinliği-1. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Nyota, S., Mapara, J. (2008). Shona traditional children's games and play: songs as indigenous ways of knowing. *The Journal of Pan African Studies*, 2(4), 189-202.
- Oğuz, M. Ö., Beden, D. (2006). *2005 yılında Çorum'da yaşayan geleneksel çocuk oyunları*. Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Topluluğu Yayınları: 7.
- Oğuz, M. Ö., Ersoy, P. (2007). *Türkiye'de 2004 yılında yaşayan geleneksel çocuk oyunları*. Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 4.
- Orucov, A. (2018). Nahçıvan şehrinde çocuk oyunları ve oyuncakları. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 21.
- Özbakır, İ. (2009). Geleneksel Türk çocuk oyunlarında doğal oyuncaklar ve oyuncak olmuş hayvanlar. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 1(1), 147-162.
- Özdemir, H., Ruhi, A.C. (2018). Çocuk hukuku ve çocuk haklarının önemi, konusu, kaynakları ve hukuk sistemindeki yeri. *Çocuk hukuku (ders kitabı)* içinde (s. 1-44). On İki Levha Yayıncılık.
- Özdemir, N. (2006). *Türk çocuk oyunları*. Akçağ Yayınları.
- Özden Gürbüz, D. (2016). Geleneksel çocuk oyunları ve eğitimsel işlevleri: Emirdağ örneği. *Turkish Studies*, 11(14), 529-564.
- Özyürek, A., Tezel Şahin, F., Gündüz, Z. B. (2018). Nesilden nesile kültürel aktarımda oyun ve oyuncakların rolü. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(1), 1-12.
- Sağlam, M. (2018). Bilişsel gelişim. *Çocuk gelişimi* içinde (s. 172-197). Hedef CS Yayıncılık.
- Sallabaş, M. E. (2020). Halk biliminin işlevleri bağlamında geleneksel çocuk oyunları: RTÜK çocuk oyunları. *Milli Folklor*, 16(126), 99-109.
- Sapsağlam, Ö. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarının değişen oyun tercihleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1122-1135.
- Seyrek, H., Sun, M. (1999). Oyun. *Okulöncesi eğitiminde oyun* içinde (s. 1-29). Müzik Eserleri Yayınları.
- Sol, S. (2005). Bolvadin-Büyükkarabağ çocuk oyunları. *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 139-144.
- Sümbüllü, Y. Z. (2015). Kültürel arka planı ile kemikle oynanan geleneksel çocuk oyunlarından aşık: Erzurum ili örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 18-25.

- Şarman, S. (2015). Geleneksel çocuk oyunlarının temel yaşam becerilerinin geliştirilmesine işlevsel katkı açısından yeni bir sınıflandırma çözümlemesi-Seferihisar çocuk oyunları örneği. Ü. Özen, U. Yavuz, D. Tellan, E. Küçük Durur, S. Önal & A. Ç. Güllüce (Ed.), *Atatürk üniversitesi açıköğretim fakültesi-iletişim fakültesi uluslararası oyun ve oyuncak kongresi bildiriler kitabı* içinde (s. 1093-1102). Orka Ofset.
- Tanju Aşlışen, E. H. (2021). Kültüre özgü çocuk oyunlarının incelenmesi örnekleriyle laz kültürü: Rize Ardeşen örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(52), 605-630.
- Tatira, L. (2014). Traditional games of Shona children. *The Journal of Pan African Studies*, 7(4), 156-174.
- Temiz, G. (2015). Anadolu'da doğal malzemeye oynanan geleneksel çocuk oyunları. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (215), 229-240.
- Temiz, G., Uğur, E. Y., Doğan, E. (2016). Somut olmayan kültürel miras Nevşehir'de oynanan geleneksel çocuk oyunları. F. Kılıç & T. Bülbül (Ed.), *Muşkara'dan Nevşehir'e II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu bildiri metinleri* içinde (s. 565-580). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları.
- Tuğrul, B. (2015). Oyunun gücü. A. B. Aksoy (Ed.), *Okul öncesi eğitimde oyun* içinde (s. 210-229).
- Tuğrul, B. (2018). Oyunun gücü. A. B. Aksoy (Ed.), *Çocuk ve oyun* içinde (s. 12-31). Hedef CS Yayıncılık.
- Tuğrul, B., Ertürk, H. G., Özen Altınkaynak, Ş., Güneş, G. (2014). Oyunun üç kuşaktaki değişimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (27), 1-16.
- Turan, B. N., Gözler, A., Turan, M. B., İncetürkmen, M., Meydani, A. (2020). Geleneksel çocuk oyunlarına yönelik öğretmen görüşleri. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), 231-241.
- Türkmen, M., Genç, H., Ceviz, E. (2021). Oyun ve çocuk gelişimi. Z. Dinç (Ed.), *Spor bilimleri u* içinde (s. 45-60). Akademisyen Kitabevi.
- Üzgül, E. C. (2017). *Çocuklara besin tüketme alışkanlığı kazandırma üzerine deneysel bir çalışma (sebze tüketimi)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yatmaz, A. K., Gökçe, N., Çok, Y., Erdoğan, B. M., Avaroğlu, N. (2021). Geleneksel oyunların 3-6 yaş çocukların sosyal-duygusal gelişimleri üzerindeki etkisi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 28-39.
- Yavuzer, H. (2000). Oyun ve Çocukta İlgiler. *Çocuk psikolojisi* içinde (s. 191-234). Remzi Kitabevi.
- Yeniasır, M., Gökbulut, B. (2019). Socio-cultural values provided to pre-school children using traditional children games. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 10(2), 127-136.
- Yıldırım, M., Günaydın, E., Saka, A. (2020). Balkanlardan Anadolu'ya taşınan kültürel miras (çocuk oyunları): Tekkeköy örneği. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), 205-224.
- Yılmaz, L. (2017). *Ardahan'da oyun ve oyuncak* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Yücel, D., Işıklı, G. (2018). Çocuk hakları sözleşmesi. Ş. Ceylan (Ed.), *Çocuk hakları* içinde (s. 52-86). Hedef CS Yayıncılık.

RESİM VE ÇOCUĞUN İÇ DÜNYASINA YOLCULUK

Psikolojik Analizler ve Uygulamalarla Resim

Dr. Öğr. Üyesi Bahar Akoğlu

RESİM VE ÇOCUĞUN İÇ DÜNYASINA YOLCULUK

Psikolojik Analizler ve Uygulamalarla Resim

Dr. Öğr. Üyesi Bahar Akoğlu

Yayın No.: 4863
Psikoloji / PDR No.: 442
ISBN: 978-625-397-312-4
E-ISBN: 978-625-397-313-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: E. Sila Sırakaya -eminesrkyya@gmail.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Akoğlu, Bahar.

Resim ve Çocuğun İç Dünyasına Yolculuk *Psikolojik Analizler ve Uygulamalarla Resim / Bahar Akoğlu*

1. Basım, VIII + 152 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-312-4

E-ISBN: 978-625-397-313-1

1. Çocuk 2. Resim 3. Projektif Resim Değerlendirme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com - **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz.....	iii
1. Bölüm - Çocuk Resmi ve Gelişim Dönemleri	1
Resim.....	1
Karalama Evresi (2-4 Yaş).....	2
Şema Öncesi Dönem (4-7 Yaş).....	3
Şematik Dönem (7-9 Yaş).....	6
Gerçekçilik Dönemi (9-12 Yaş).....	10
Doğalcılık Dönemi (12-14 Yaş).....	12
2. Bölüm - Çocuk Resimlerini Psikolojik Açıdan Yorumlamak.....	15
Resimdeki Renklerin Anlamı.....	15
Bir İnsan Çiz Testi.....	19
Resimde Vücut Bölümlerinin Psikolojik Yorumu.....	22
Resimde Önemli Öğeler.....	28
Aile Resimlerinin Psikolojik Yorumu	32
Aile Resim Çizim Testi	33

Kinetik Aile Çizimi Testi.....	51
Ağaç Testi	68
Ev Resimleri	74
3. Bölüm - Çocuk Resimlerinin Klinik Değerlendirmedeki Yeri.....	85
Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu.....	88
Kaygı Bozuklukları	95
Okul Fobisi	101
Obsesif Kompulsif Bozukluk	103
Otizm Spektrum Bozukluğu.....	108
Zihinsel Yetersizlik	113
Erken Başlangıçlı Şizofreni	120
Çocuk ve Yas	122
Boşanma.....	128
İstismar ve İhmal.....	131
Son Söz.....	139
Kaynakça	141
Yazar Hakkında.....	151

Kaynakça

- Akçe, İ. ve H. Doğan. (2020). Cinsel istismara maruz kalmış çocuklar üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 12-20.
- Alak, S. (2022). Ergenlerde algılanan psikolojik kontrol ile öfke ve yalnızlık arasındaki ilişki. Nişantaşı Üniversitesi, *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Alegöz, A., Tekin, M., Dikbaş, Ö., Sarı, S., Özler, D., Kaya, İ. ve ark. (2017). Boşanma ve çocuk üzerine etkileri.
- Altinköprü, T. (2017). Psikolojik Testler ile Resim Analizi. Ankara: Hayat Yayınları.
- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®). American Psychiatric Pub.
- Arfouilloux, J.C.: (1993). Depression et dépressivité chez l'enfant, Journal de la Psychanalyse de l'enfant Depressions, Paris, Bayard.
- Austin, V. L. ve Sciarra, D. T. (2017). Çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal bozukluklar. Çeviri: Özekes, M. Ankara: Nobel Yayın.
- Avcıoğlu, H. (2005). Etkinliklerle sosyal beceri öğretimi. Ankara: Kök Yayıncılık.

- Avcı, N. (2004). Gelişimde 0-3 Yaş: Yaşama Merhaba. (İkinci Basım). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Aytar, F., Eren, C. K., Aşkan, M., & Şahin, S. (2019). Beş-Altı yaş çocuklarının temel duygu durumlarını ifade ediş biçimlerinin çizdikleri resimleri yoluyla incelenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 9(1).
- Ayaydın, A. (2011). Çocuk gelişiminde bir oyun olarak sanat ve resim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (37) , 303-316.
- Aydın, O. (2009). Boşanma sürecinde velayet ile ilgili anlaşmazlık yaşayan ebeveynlerin çocuklarına ilişkin düşünceleri ve çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Artut, K. (2009). Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Balım, E. Ö. (2001). Erken başlangıçlı şizofreni. *Klinik Psikiyatri*; 4:60-70.
- Babadağı, Z., Usta, M. B., & Karabekiroğlu, K. M. Z. (2017). Asperger bozukluğunda okul reddi: olgu serisi ve literatürün gözden geçirilmesi. *Journal of Anatolian Medical Research*, 2(1), 9-21.
- Bahalı, K., Tahiroğlu, A. Y. (2010). Okul reddi: Klinik özellikler, tanı ve tedavi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Current Approaches in Psychiatry*, 2(3):362-383.
- Bahçivan-Saydam, R. (2004). Çocuk çizimlerinin klinik değerlendirmedeki yeri, Yanıtma. *Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, Sayı: 1, No.: 1-2: 111-124.
- Banerjee, T. D., Middleton, F., & Faraone, S. V. (2007). Environmental risk factors for attention-deficit hyperactivity disorder. *Acta Paediatr.* 96(9), 1269-1274.
- Bernstein, D. P., J. A. Stein, M. D. Newcomb, E. Walker, D. Pogge, T. Ahluvalia, ... ve W. Zule (2003). Development and validation of a brief screening version of the childhood trauma questionnaire. *Child Abuse & Neglect*, 27(2), 169-190.
- Bilir, Ş., Dabanlı, D. (1981). Ailede boşanma vakaları sonucu çocukların geliştirdikleri tepkiler ve etkisinin araştırılması. B. Dikeçligil, A. Çiğdem, (Ed.), Aile yazıları 3 (ss. 143-157). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Burkitt, E., Barret, M. and Davis, A. (2005). Drawings of emotionally characterised figures by children from different educational backgrounds. *International Journal of Art and Design Education*, 21 (1), 71-83.
- Burns, R. C., & Kaufman, S. (1972). Actions, styles and symbols in kinetic family drawings (K-D-F), New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Brady, E.U., Kendall, P.C. (1992). Comorbidity of anxiety and depression in children and adolescents. *Psychological Bulletin*, 111(2), 244-255.

- Bellini, S. (2006). The development of social anxiety in high functioning adolescents with autism spectrum disorders. *Focus Autism Other Dev Disabl*; 21:138-145.
- Bernstein, G. A., Victor, A. M. (2010). Separation anxiety disorder and school refusal. İn: Dulcan MK (Ed). Dulcan's textbook of child and adolescent psychiatry. 1st ed. *Arlington: American Psychiatric Publishing*; 325-338.
- Canino, G., Shrout, P. E., Rubio-Stipec, M., Bird, H. R., Bravo, M., Ramirez, R. ve ark. (2004). The DSM-IV rates of child and adolescent disorders in Puerto Rico. *Archives of General Psychiatry*, 61(1), 85-93.
- Christensen, D. L., Braun, K. V. N., Baio, J., Bilder, D., Charles, J., Constantino, J. N., & Yeargin-Allsopp, M. (2018). Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years autism and developmental disabilities monitoring network, 11 sites, United States, 2012. *MMWR Surveillance Summaries*, 65(13),
- Corman, L. (1993). Neqaşıye Hanevade, Teste Tersime Hanevade. *Çaphaneyeye Jerf*, Tahran, 135-197.
- Chandler, L. A., & Johnson, V. J. (1991). Using projective techniques with children: A guide to clinical assessment, Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher.
- Collado F. Y. (1999). The role of spontaneous drawing in the development of children in the early childhood settings, www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/recordDetail?accno=ED438898.
- Clero, J. P. (2008). Dictionnaire Lacan içinde, Ellipses, Paris.
- Çankırlı, A. (2011). Çocuk resimlerinin dili. İstanbul: Zafer Yayınları.
- Çengel Kültür, E., Tiryaki, A., Ünal, F. (2003). Ayrılık kaygısı bozukluğu olan çocuklarda sosyodemografik ve klinik özellikler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*; 10:3-8.
- Dağlıoğlu, E. H. (2011). 5-7 yaş grubu çocukların resimlerine yansıyan öğretmen figürünün karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(160).
- Demir, V. ve Yıldırım, B. (2017). Sanatla terapi programının üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerin depresyon, anksiyete ve stres belirti düzeylerine etkiliği. *Ege Eğitim Dergisi* (18)1, 311-344.
- Draucker, C. B. ve D. S. Martsof. (2008). Storying childhood sexual abuse. *Qualitative Health Research*, 18(8), 1034-1048.
- Diğler, M. (2013). Okul öncesinde resim eğitimi. Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.
- Di Leo, J. H. (1983). Interpreting children's drawing, New York: Brunner/Mazel.

- Dilci, T. (2014). Aile içi yaşamın çocuk resimlerindeki izi. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- DSM-5. (2014). Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, (DSM-5) Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. (Beşinci Baskı), (Çev. E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Dülger N. (2008). 06-11 Yaş öğrencilerin ailesel ve bireysel özelliklerinin resimlerine yansımaları, *Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Edition, F. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders. *Am Psychiatric Assoc*, 21.
- Ehringer, M. A., Rhee, S. H., Young, S., Corley, R., Hewitt, J. K. (2006). Genetic and environmental contributions to common psychopathologies of childhood and adolescence: a study of twins and their siblings. *J Abnorm Child Psychol* 2006; 34:1-17.
- Emmanuelli, M., Azoulay, C. (2001). Les epreuves projectives a l'adolescence, Dunod, Paris.
- Eracar, N. (2013). Sözdən öte- Sanatla terapi ve yaratıcılık. 3P Yayıncılık.
- Eripek, S. (2003). Zekâ geriliği olan çocuklar. A. Ataman (Ed.) Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş (153-173). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Frreiro, A. O. (1998). Neqaşiye kudekan ve mefahime An. (A, Sarafan) Entişarate Nigah, Tahran.
- Farokhi, M., & Hashemi, M. (2011). The analysis of children's drawings: social, emotional, physical, and psychological aspects. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 2219-2224.
- Furman, L. (2005). What is attention-deficit hyperactivity disorder (ADHD)? *Journal of Child Neurology*, 20, 994-1002.
- Furth, G. M. (2002). The secret world of drawings: A Jungian approach to healing through art, Toronto: Inner City Boks, 2 edition.
- Fuentes, J., Bakare, M., Munir, K., Aguayo, P., Gaddour, N., Oner, O., Mercadante, M. Autism spectrum disorders. In: Rey JM, editor. IACAPAP e-textbook of child and adolescent mental health. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions (2012). C.2 1-27. Available from: <http://iacapap.org/wp-content/uploads/C.2- AUTISM-SPECTRUM-072012.pdf>.
- Foley, D. L., Pickles, A., Maes, H. M., Silberg, J. L., Eaves, L. J. (2004). Course and short-term outcomes of separation anxiety disorder in a community sample of twins. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*; 43:1107-1114.

- Geller, D. A., Biederman, J., Jones, J., Park, K., Schwartz, S., Shapiro, S. et al. (1988). Is juvenile obsessive-compulsive disorder a developmental subtype of the disorder? A review of the pediatric literature. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*; 37:420-427.
- Geniş, M., Toker, B., & Şakiroğlu, M. (2019). Boşanmanın çocuklara etkisi, çocuğa söylenmesi ve ebeveyn yabancılaşması derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(3), 190-199.
- Glyun, V. T. ve Silk A. M. J. (1990). An introduction to the psychology of children's drawings, first published. *Harvest Wheatsefa*, 34-42.
- Golden, W. L., Gersh, W. D., & Robbins, D. M. (1992). Pain control. inpsychological treatment of cancer patients: A cognitive- behavioral approach. NewYork: Macmillan, 46-74.
- Guillaume, J. (2004). Editorial, Journal de la psychanalyse de l'enfant, V:13, Bayard, Paris.
- Güzel-Özmen, R. (2001). Okuma becerisi (Ed. L. Küçükahmet), Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu (Türkçe) (17-59). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Halmatov, S. (2015). Çocuk resimleri analizi ve psikolojik resim testleri. Ankara: Pegem.
- Heward, L. W. (1996). Students with mental retardation. Exceptional children: An introduction to special education fifth edition by Prentice-Hall, Inc. 143-145.
- Hollander, E., King, A., Delaney, K., Smith, C. J., Silverman, J. M. (2003). Obsessive-compulsive behaviors in parents of multiplex autism families. *Psychiatry Res.*; 117:11-16.
- ICD-10, (2016). Clinical Descriptions and Diagnostic Guidelines. The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders.
- Jeammet, N. (1989). La haine necessaire, PUF, Paris, 3e ed., 1999.
- Karno, M., Norquist, G. S. (1989). Schizophrenia: epidemiology comprehensive textbook of Psychiatry. 5. Baskı, 1. Cilt, HI Kaplan, BJ Sadock (Ed), Baltimore, Williams and Wilkins Company, s. 699-704.
- Karaman, D., Durukan, İ., & Erdem, M. (2011). Çocukluk çağı başlangıçlı obsesif kompulsif bozukluk. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar*, 3(2), 278-295.
- Karakoç Demirkaya, S. (2018). Otizm spektrum bozukluğunda etiyopatogenez, Nöro-gelişimsel Bozukluklar (Eds. Mukaddes NM ve Ercan ES), Nobel Yayınevi.
- Kaufman, J. M. (2005). Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

- Kehnemuyi, Z. (1977). Çocuğun resim eğitimi. İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- Kellogg, J., Mac Rae, M., Bonny, H. L., & Di Leo, F. (1977). The use of the mandala in psychological evaluation and treatment. *American Journal of Art Therapy*.
- Kendall, P. C., Panichelli-Mindel, S. M., Sugarman, A., & Callahan, S. A. (1997). Exposure to child anxiety: Theory, research and practice. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 4(1), 29-39.
- Kearney, C. A., Sims, K. E., Pursell, C. R., Tillotson, C. A. (2003). Separation anxiety disorder in young children: A longitudinal and family analysis. *J Clin Child Adolesc Psychol*, 32:593-598.
- Kılıçkan, H. (1999). Resim bilgisi. İstanbul: Fil Yayınevi.
- Kırıçoğlu, O. (1998). Sanat eğitimi açısından çocuk resimlerinin anlamı. *Hacettepe Üniversitesi Sanat Yazıları Dergisi*, sayı: 7: 49.
- Kındap, S. (2005). Çocuk çizimlerinde temsil ve ifade: Doğrusal ve doğrusal olmayan Gelişim. *Türk Psikoloji Dergisi*, sayı: 20: 25-43.
- Korkut, Y. (2003). Bir geçiş süreci olarak boşanma. *Psikoloji Çalışmaları*, 23, 99-112
- Kugler B. (1998). The differentiation between autism and Asperger's syndrome. *Autism*, 2(1):11-32.
- Kurdek, L. A., Siesky, A. E. (1981). Effect of divorce on children: the relationship between parent and child perspectives. *Journal of Divorce*, 4(2), 85-99.
- Krebs, G. Heyman, I. (2015). Obsessive-compulsive disorder in children and adolescents. *Arch Dis Child*; 100 (5): 495-499.
- Lara, C., Fayyad, J., De Graaf, R., Kessler, R.C., Aguilar-Gaxiola, S., Angermeyer, M. et al. (2009). Childhood predictors of adult attention-deficit/hyperactivity disorder: results from the WHO, World Mental Health Survey Initiative. *Biol Psychiatry* 65(1): 46-54.
- Leonard, H. L., Lenane, M. C., Swedo, S. E. et al. (1992). Tics and Tourette's disorder: a 2- to 7-year follow-up of 54 obsessive-compulsive children. *Am J Psychiatry*; 149:1244-1251.
- Lara, C., Fayyad, J., De Graaf, R., Kessler, R.C., Aguilar-Gaxiola, S., Angermeyer, M. et al. (2009). Childhood predictors of adult attention-deficit/hyperactivity disorder: results from the World Health Organization World Mental Health Survey Initiative. *Biol Psychiatry*; 65(1): 46-54.
- Last, C. G, Perrin, S., Hersen, M., Kazdin, A. E. (1992). DSM-III-R anxiety disorders in children: sociodemographic and clinical characteristics. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*; 31:1070-1076.

- Lewis, S. W., Murray, R. W. (1987). Obstetric complications neurodevelopmental deviance and risk of schizophrenia. *J Psychiatr Res*, 21: 413-421.
- Li-Tsu, C. (1998). Culturally accommodated imagination: discovering children's fantasy worlds in drawings (ERIC Document Reproduction Service No. ED429015)
- Litner, B. (2003). Teens with ADHD: The challenge of high school. *Child & Youth Care Forum*, 32, 137-158.
- Lucas, N., Nicholson, J. M., Erbaş, B. (2013). Child mental health after parent alseparation: the impact of resident/non-resident parenting, parent mental health, conflict and socioeconomics. *Journal of Family Studies*, 19(1), 53-69.
- Malchiodi, C. (2013). Çocukların resimlerini anlamak (Çev. Y. Yurtbay). Ankara: Nobel Tıp Kitabevi.
- Marcelli, D. (2003). Depression de l'enfant, Psychologie Clinique et Projective, V:9.
- Masterson, J. S. (2013). Borderline Yetişkinlerde Psikoterapi. İstanbul: Litera.
- May, R. (2007). Yaratma Cesareti. (Çev. Oysal, A.). İstanbul. (Orijinal yayın tarihi, 1975).
- MEB. (2001). Bireyselleştirilmiş eğitim programları. Ankara: MEB Basımevi.
- MEB. (2002). İlköğretim okulu resim-iş programı. İstanbul: MEB Basımevi.
- Miller, A. (2017). Yetenekli çocuğun dramı. Profil Kitap.
- Miyandoab, S. H. (2008). Zihinsel engelli kardeşi olan zihinsel engelli kardeşi olmayan 7-13 yaş grubu çocukların aile resim çizimlerinin karşılaştırılması ve analizi. Hacettepe Üniversitesi. *Doktora Tezi*. Ankara.
- Moore, C., & Dunham, P. (Eds.). (1995). Joint attention: Its origins and role in development. Hillsdale, NJ, England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Munro, T. (1956). Art education: its philosophy and psychology, New York: The Liberal Arts Pres.
- Okyay, L. (2008). 6 yaş grubu çocukların aile resimlerinin sosyo-kültürel değişkenler ve davranış problemleri açısından karşılaştırılması. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Öner, P., & Aysev, A. (2001). Çocuk ve ergenlerde obsesif kompulsif bozukluk. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 10(11), 409-411.
- Özkan, A. (2014). 60-72 aylık çocukların resimlerine duygusal tiplerin yansımaları. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Paktuna-Keskin, S. (2003). Çöp Çocuk, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

- Pueyolo, R. (1996). Jouer pour grandir, etre grand avant d'avoir été petit., Origines, identités et destinés içinde, ESF.
- Rapoport, J. L. (1989). The biology of obsessions and Compulsions. *Scientific American*: 260 (3) p.84.
- Rapoport, J. L., Inoff- Germain, G., Weissman, M. M., Greenwald, S., Narrow, W. E., Jensen, P. S. ve ark. (2000). Childhood Obsessive-compulsive disorder in the NIMH MECA study: Parent versus child identification of cases. *Journal of Anxiety Disorders*, 14 (6), 535-548.
- Russell, A. J., Mataix-Cols, D., Anson, M., Murphy, D. G. (2005). Obsessions and compulsions in Asperger syndrome and high-functioning autism. *Br J Psychiatry*; 186:525-528.
- Sarnoff, C. (1989). Latency, New York, Jason Aronson.
- Savaş, İ. (2014). Çocuk resmi ve bilinçaltı. İstanbul Arel Üniversitesi, *Yüksek Lisans Tezi*.
- Sadock, B. J., Sadock, V. A. & Ruiz, P. (2003). Kaplan & Sadock's Synopsis of Psychiatry: Behavioral Sciences/Clinical Psychiatry. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.
- Serra-Pinheiro, M. A., Mattos, S. M., & Souza, I. (2004). Oppositional defiant disorder: a review of neurobiological and environmental correlates, comorbidities, treatment and prognosis. *Rev Bras Psiquiatr*. 26(4):273-276.
- Silverman, W. K., Dick-Niederhauser A. Separation anxiety disorder. İn: Morris TL, March JS (eds.). (2004). Anxiety disorders in children and adolescents. New York: The Guilford Press:164-188.
- Sönmez Alsancak, B. (2011). Çocuk depresyonunun projektif testler ve WÇZÖ-R ile değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul.
- Stein, D. J., Costa, D. L. C., Lochner, C., Miguel, E. C., Reddy, Y. C. J., Shavitt, R. G., van den Heuvel, O. A., Simpson, H. B. (2019). Obsessive-compulsive disorder. *Nat Rev Dis Primers*. Aug 1;5(1):52.
- Şener, G. (2018). Şema öncesi dönem çocuklarının (4-7 yaş) okul temalı resimlerine ilişkin yorumlamalar. MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi MSKU *Journal of Education*. Cilt-Volume 5, Sayı- Number 2, Kasım.
- Rapoport, J. L., Elkins, R., Langer, D. H., Sceery, W., Buchsbaum, M.S., Gillin, J. C. et al. (1981). Childhood obsessive-compulsive disorder. *Am J Psychiatry*; 138:1545-1554.

- Reinecke, M. A., Dattilio, F. M., & Freeman, A. E. (2015). *Cognitive therapy with children and adolescents: A casebook for clinical practice*. The Guilford Press.
- Runyan, D. (2002). Child abuse and neglect by parents and other caregivers. *World Report on Violence and Health*, 57-86.
- Russell, A. T. (1992). Schizophrenia. assessment and diagnosis of child and adolescent psychiatric disorders: Current issues and procedures, SR Hooper ve ark. (Ed), Hillsdale, NJ, Lawrence Ehrbaum, s. 23-63.
- Russell, A. T. (1994). The clinical presentation of childhood onset schizophrenia. *Schizophr Bull*, 4: 631-646.
- Rutter, M. (1972). Childhood schizophrenia reconsidered. *J Autism Child Schizophr*, 2: 315-337.
- Rübeling, H., Keller, H., Yovsi, R. D., Lenk, M., Schwarzer, S., & Kühne, N. (2011). Children's drawings of the self as an expression of cultural conceptions of the self. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(3), 406-424.
- Tannock, R., & Martinussen, R. (2001). Reconceptualizing ADHA. *Educational Leadership*, 59 (3), 20-25.
- Taner, Y., B. Gökler. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali: Psikiyatrik yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 35(2), 82-86.
- Taşkaldıran, G. (2022). Annelerde çocukluk çağı travmaları, sosyalizasyon, duyu düzenleme ve ebeveyn öz yeterliliği. Nişantaşı Üniversitesi. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Tezcan, G. (2017). Ebeveynleri 18 yaşından önce boşanmış ve boşanmamış bireylerin kişilik örüntülerinin karşılaştırılması ve çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuğlu, C., & Öztürk Şahin, Ö. (2010). Erişkin dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu: nörobiyoloji, tanı sorunları ve klinik özellikler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 2(1): 75-116.
- Tüzün, O., Sayar, K. (2006). Bağlanma kuramı ve psikopatoloji. *Düşünen Adam*, 19(1), 24-39.
- Van Goozen, S. H., & Fairchild, G. (2006). Neuroendocrine and neurotransmitter correlates in children with antisocial behavior. *Horm Behav*. 50(4): 647-654.
- Volkan, V. ve Zıntl, E. (2021). Kayıptan sonra yaşam. Ankara: Pusula.
- Yalom, I. D., & Steiner, H. (2016). Ergen terapisi. İstanbul: Prestij Yayınları.

- Waddington, J. L. (1993). Neurodynamics of abnormalities in cerebral metabolism and structure in schizophrenia. *Schizophr Bull*, 19: 55-69.
- Willcutt, E. G. (2012). The prevalence of DSM-IV attention-deficit/hyperactivity disorder: a meta-analytic review. *Neurotherapeutics*. 9(3): p. 490-499.
- Yavuzer, H. (1993). Resimleriyle çocuk, Resimleriyle çocuğu tanıma. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yavuzer, H. (2001). Çocuk psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yavuzer, H. (2014). Çocuğu tanımak ve anlamak. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yolcu, E. (2004). Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri. Ankara: Nobel Yayın.
- Yurdakul, S. (2001). Ana baba el kitabı. Nobel Kitapevi.
- Yüce, A. (2016). Çocuk resminde nesnenin temsili.
- Yüksel, A. (2008). Çocuklarda Zekâ Gelişimi. (İlk Basım). İstanbul: Gül Yurdu Yayınları.

KLİNİK UYGULAMADA SANAT TERAPİSİ

Tedavi Müdahaleleri İçin Bir Kılavuz

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Demir

KLİNİK UYGULAMADA SANAT TERAPİSİ Tedavi Müdahaleleri İçin Bir Kılavuz

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Demir

Yayın No.: 4864
Psikoloji / PDR No.: 443
ISBN: 978-625-397-314-8
E-ISBN: 978-625-397-315-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sinemis Aymelek Çırpıcı
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Demir, Volkan.

Klinik Uygulamada Sanat Terapisi Tedavi Müdahaleleri İçin Bir Kılavuz / Volkan Demir

1. Basım, IV + 156 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-314-8

E-ISBN: 978-625-397-315-5

1. Sanat Terapisi 2. Psikoloji 3. Psikoterapi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, **Remzi Kitabevleri**, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Sanat	1
Sanat ve Yaratıcılık	3
Sanat Terapisi	5
Sanat Terapisinde Temel Kavramlar	7
Sanat Terapisinin Tarihi ve Dönüşümü	9
Sanat Terapisinin Kullanım Alanları	15
Yıkıma Karşı Yaratıcılık:	
Depresyon Tedavisinde Sanat Terapisi	21
Kaygının Sanatsal Temsilleri:	
İfade, Anlatım ve Dışa Vurum Aracı Olarak Sanat Terapisi	37
Maruz Bırakmanın En Zarif Yolu:	
Özgül Fobilerde Sanat Terapisinin Uygulanması	51
Dil Susar, Beden Konuşur:	
Somatik Semptomlar İçin Sanat Terapisi	59
İlişkiler ve Cinsellikte Yaratıcı Keşifler:	
Sanat Terapisi Uygulamalarının Cinsel Terapi ile Entegrasyonu	73
Görünmez Yaraları İyileştirme:	
Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sanat Terapisi	91

Kendi Sınırlarındaki Sınırsız Sanatçılar:

Şizofreni ve Sanatla Terapi 125

Şizofrenide Psikososyal Yaklaşımlar 127

Kaynakça 147

Kaynakça

- Acar, S. Ş., ve Düzakın, S. (2017). *Sanatla Terapi ve Yaratıcılık Bir Eğitim Modeli Olabilir mi?* (1. Baskı). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Acet, C., Eren, N ve Kaya, B. Y. (2016). Psikotik Bozukluğu Olan Kişilerle Yapılan Dışavurumcu Sanat Terapisinde Türk Halk Danslarının Kullanımı. *Sanatla Terapi ve Yaratıcılık Kongresi'nde sunulan bildiri*.
- Ağluç, L. (2013). Sanat yaratıcılık bağlamında insan ve yaratma güdüsü. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(1), 1-14.
- Aker, T., ve Sungur, M. Z. (2001). *Şizofrenide bireysel bilişsel ve davranışçı terapi yöntemleri*. İstanbul: PAREM Yayınları.
- Akhan, L. U. (2012). Psikopatolojik sanat ve psikiyatrik tedavide sanatın kullanılışı. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (2), 132-135.
- American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. In: APA, eds. Text Revision. 4th ed. Washington, DC: *American Psychiatric Association*; 2000: 1-943.
- Artan, T., Arıcı, A., Çiçek, M., ve Özbek, Y. (2017). Sanatla Terapi'nin Yaşlılar Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Strategic Research in Social Science*, 3(4), 131-146.

- Ataseven, E. (2018). *Kronik Servislerde Yatmakta Olan Kronik Şizofreni Tanılı Hastalarda Sanat Terapisi ile Farkındalık Temelli Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamalarının Semptom Profili, İçgörü ve Sosyal İşlevsellik Üzerine Etkisi*. TC. Sağlık Bakanlığı Bakırköy Dr. Sadi Konuk Eğitim ve Araştırma Hastanesi, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi).
- Aydın, B. (2012). Tıbbi Sanat Terapisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 69-83.
- Babaoğlu, A. (1988). Psikopatolojik Sanat II. Resimsel Sanat Ürünlerinin Analiz Öğeleri. *Düşünen Adam Dergisi*, 2(3), 202- 204.
- Backos, A. K., & Pagon, B. E. (1999). Finding a voice: Art therapy with female adolescent sexual abuse survivors. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 16(3), 126-132
- Barth, R. J., & Kinder, B. N. (1985). The use of art therapy in marital and sex therapy. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 11(3), 192-198.
- Bolton, G. (1999). *The Therapeutic Potential of Creative Writing: Writing Myself*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Bostancıoğlu, B., ve Kahraman, M. E. (2017). Sanat Terapisi Yönteminin ve Tekniklerinin Sağlık-İyileştirme Gücü Üzerindeki Etkisi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 5(2), 150-162.
- Buchalter, S. (2011). *Art therapy and creative coping techniques for older adults*. Jessica Kingsley Publishers.
- Cash, M. & Whittingham, K. (2010). What facets of mindfulness contribute to psychological well-being and depressive, anxious, and stress-related symptomatology? *Mindfulness*, 1(3), 177-182.
- Coşkun, S., Yıldız, Ö., ve Yazıcı, A. (2010). Psikiyatrik rehabilitasyonda fotoğrafın kullanımı: Bir Ön Proje. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1(3), 121-127.
- Cüceloğlu, D. (2007). *İnsan ve Davranış*, (16. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi, 321-325.
- Okcı, C. (2022). Psikodinamik Yönelimli Sanat Terapisi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 5(10), 31-41.
- Çakmaktaş, F. M. (2016). *Sanatta sağaltım ve güncel sanat terapisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Işık Üniversitesi.
- Çam, O., ve Öztürk Turgut, E. (2015). Yaratıcılık. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 31(2), 78-85.
- Çatak, P. D. ve Ögel, K. (2010). Farkındalık Temelli Terapiler ve Terapötik Süreçler. *Klinik Psikiyatri*, 13, 85-91.
- Dalley, T., & Case, C. (2014). *The handbook of art therapy*. Routledge.

- Degges-White, S., & Davis, N. L. (Eds.). (2017). *Integrating the expressive arts into counseling practice: Theory-based interventions*. Springer Publishing Company.
- Demir, V. (2017). Dışavurumcu sanat terapisinin psikolojik belirtiler ile bilişsel işlevlere etkisi. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 575-598.
- Demir, V. (2022). *Sanat Terapisi: Temel Psikoloji Kuramları ile Dışavurumcu Sanatın Bütünleştirilmesi*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Demir, V., ve Yıldırım, B. (2017). Sanatla Terapi Programının Üniversite Sınavına Hazırlanan Öğrencilerin Depresyon, Anksiyete ve Stres Belirti Düzeylerine Etkililiği. *Ege Eğitim Dergisi*, (18), 1, 311-344.
- Ebert, M. H., Loosen, P. T., ve Nurcombe, B. (2003). Current psikiyatri tanı ve tedavi. *Birsöz S (Çeviri Ed.)*, 1.
- Eker, A. ve Sak, U. (2016). Yaratıcı Zıt Düşünme Tekniğinin (YAZID) Sosyal geçerliliği. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 6(2), 71-87.
- Elbrecht, C. (2012). *Trauma healing at the clay field: A sensorimotor art therapy approach*. Jessica Kingsley Publishers.
- Elbrecht, C. (2019). *Healing trauma with guided drawing: A sensorimotor art therapy approach to bilateral body mapping*. North Atlantic Books.
- Eracar, N. (2013). *Sözden Öte*. İstanbul: 3P Yayıncılık.
- Eren, N. (1998). Psikotik ve Borderline Hasta Gruplarında Sanatla Psikoterapi Sürecinin İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi*.
- Ertan, G. ve Sansarcı, E. (2017). *Görsel sanatlarda anlam ve algı*. İstanbul: Alternatif Yayıncılık.
- Foa, E. B., Huppert, J. D., & Cahill, S. P. (2006). Emotional Processing Theory: An Update.
- Ford, C. V. (1986). The somatizing disorders. *Psychosomatics*, 27(5), 327-337.
- Fowler, D., Garety, P., & Kuipers, E. (1995). *Cognitive behaviour therapy for psychosis: Theory and practice* (Vol. 25). Wiley.
- Geue, K. L., Goetze, H., Buttstaedt, M., Kleinert E., Richter, D., & Singer S. (2010). An overview of art therapy interventions for cancer patients and the results of research, *Complementary Therapies in Medicine*, 18(3-4), 160-170.
- Gillam, T. (1990). Creative arts as therapy. *Nursing*, 4(19), 37-39.
- Gladding, S. T. (1992). *Counseling as an art: The creative arts in counseling*. American Association for Counseling and Development, 5999 Stevenson Avenue, Alexandria, VA 22304.
- Gladding, S. T. (1998). *Counseling as an art: The creative arts in counseling* (2nd ed.). Alexandria, VA: American Counseling Association.

- Güleç, C., ve Köroğlu, E. (Eds.). (1997). *Psikiyatri temel kitabı*. HYB.
- Gülseren, L. (2002). Şizofreni ve aile: güçlükler, yükler, duygular, gereksinimler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(2), 143-151.
- Güney, M. (2011). *Sanat ve psikiyatri* (2. Basım). Ankara: Öz Baran Ofset Matbaacılık Ankara.
- Haeyen, S., Van Hooren, S., & Hutschemaekers, G. (2015). Perceived effects of art therapy in the treatment of personality disorders, cluster B/C: A qualitative study. *The Arts in Psychotherapy*, 45, 1-10.
- Hargrave-Nyckaza, K., & Watertown, N. Y. (1994). An application of art therapy to the trauma of rape. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 11(1), 53-57.
- Hass-Cohen, N. (2008). Partnering of art therapy and clinical neuroscience. *Art therapy and clinical neuroscience*, 21, 42.
- Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A., & Lillis, J. (2006). Acceptance and commitment therapy: Model, processes and outcomes. *Behaviour research and therapy*, 44(1), 1-25.
- Hill, A. K. G. (1945). *Art versus illness: A story of art therapy*. G. Allen and Unwin.
- Hogan, S. (2001). *Healing arts: The history of art therapy*. Jessica Kingsley Publishers.
- Hung, C. C., & Ku, Y. W. (2015). Influencing and moderating factors analyzed in the group art therapy of two schizophrenic inpatients. *Biomedicine*, 5(4).
- Işıklı, S. (2009). *Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilgi İşleme Süreçleri*. Ed. Metehan Irak. Psikopatolojilerde Bilgi İşleme Süreçleri (179-209). Ankara: HYB Basın Yayın.
- Jones, J. P., Walker, M. S., Drass, J. M., & Kaimal, G. (2018). Art therapy interventions for active duty military service members with post-traumatic stress disorder and traumatic brain injury. *International Journal of Art Therapy*, 23(2), 70-85.
- Kaplan, H. I., ve Sadock, B. J. (2004). *Klinik psikiyatri*. E Abay (Çev. Ed.), İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
- Kaplan, H. S. (2013). *Resimli Cinsel Terapi Elkitabı*.
- Kar, Ö. (2011). *Heykel ve sanat terapisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Karataş, E. (2016). *Yapılandırılmış grup sanat terapisi programının 15-18 yaş aralığındaki ergenlerin mutluluk düzeyleri, duygularını ifade etme eğilimleri, duygu düzenleme güçlükleri ve psikiyatrik belirtilerine etkisi*. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kaylor, J. A., King, D. W., & King, L. A. (1987). Psychological effects of military service in Vietnam: A meta-analysis. *Psychological bulletin*, 102(2), 257.
- Killick, K. (1993). Working with psychotic processes in art therapy. *Psychoanalytic Psychotherapy*, 7(1), 25-38.
- Killick, K., ve Schaveiren, J. (2003). Sanat Psikoterapi ve Psikoz. *Yelkovan Yayıncılık*.
- Kim, S. W., Jang, J. E., Lee, J. Y., Lee, G. Y., Yu, H. Y., Park, C., ... & Yoon, J. S. (2017). Effects of Group Cognitive-Behavioral Therapy in Young Patients in the Early Stage of Psychosis. *Psychiatry investigation*, 14(5), 609-617.
- Köroğlu, E. (2009). *Klinik uygulamada psikiyatri: tanı ve tedavi kılavuzları*. HYB Basım Yayın.
- Köroğlu, E. (2009). *Klinik uygulamada psikiyatri: tanı ve tedavi kılavuzları*. Ankara: HYB Basım Yayın.
- Köse, E. (2019). *Sanatla Terapi Uygulamalarının Huzurevinde Kalan Yaşlıların Yalnızlık ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyine Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi.
- Landy, R. J. (1985). The image of the mask: Implications for theatre and therapy. *Journal of Mental Imagery*, 9(4), 43-56.
- Leavy, P. (2009). *Method meets art: Arts-based research practice*. New York: Guilford.
- Leckey, J. (2011). Art Therapy and Anger. *Mental Health Nursing (Online)*, 31(5), 23.
- Liebmann, M., ve Weston, S. (Eds.). (2015). *Art therapy with physical conditions*. Jessica Kingsley Publishers.
- Lipowski, Z. J. (1988). Somatization: the concept and its clinical application. *Am J Psychiatry*, 145(11), 1358-1368.
- Lowenfeld, V. (1947). Creative and Mental Growth (pp. 50-51). *New York, The Macmillan Company*.
- Malchiodi, C. A. (1998). *The art therapy sourcebook*. Los Angeles: Lowell House.
- Malchiodi, C. A. (1999). *Medical art therapy with children*. Jessica Kingsley Publishers.
- Malchiodi, C. A. (2003). *Expressive arts therapy and multimodal approaches*. Handbook of art therapy, 106-119.
- Malchiodi, C. A. (2005). *Expressive Therapies History, Theory, and Practice*. In. C.A. Malchiodi (Ed.), *Expressive Therapies* (pp.1-15). Newyork: Guilford Press.
- Malchiodi, C. A. (2020). *Trauma and expressive arts therapy: Brain, body, and imagination in the healing process*. Guilford Publications.
- Malchiodi, C. A. (Ed.). (2011). *Handbook of art therapy*. Guilford Press.

- Malchiodi, C. A. (Ed.). (2012). *Art therapy and health care*. Guilford Press.
- Marks, I. M. (1970). The classification of phobic disorders. *The British Journal of Psychiatry*, 116(533), 377-386.
- Masters, C. L. (2005). *Clay Sculpture Within An Object Relational Therapy: A Phenomenological-Hermeneutic Case Study* (Doctoral dissertation), Rhodes University.
- McAnulty, R. D., & Milling, S. (2015). Sex Therapy. *The Encyclopedia of Clinical Psychology*, 1-6.
- McNiff, S. (2004). *Art heals: How creativity cures the soul*. Shambhala Publications.
- Mete, H. E. (2008). Kronik hastalık ve depresyon. *Klinik Psikiyatri*, 11(3), 3-18.
- Metzl, E. (2020). Art therapy with couples: integrating art therapy practices with sex therapy and emotionally focused therapy. *International Journal of Art Therapy*, 25(3), 143-149.
- Montag, C., Haase, L., Seidel, D., Bayerl, M., Gallinat, J., Herrmann, U., & Dannecker, K. (2014). A pilot RCT of psychodynamic group art therapy for patients in acute psychotic episodes: feasibility, impact on symptoms and mentalising capacity. *PloS one*, 9(11), e112348.
- Mössler, K., Chen, X., Heldal, T. O., & Gold, C. (2011). Music therapy for people with schizophrenia and schizophrenia-like disorders. *The Cochrane Library*.
- Ohman, A. (2000). *Fear and anxiety: Evolutionary, cognitive, and clinical perspectives*. New York: The Guilford Press.
- Özcan, H. (2012). *Sanat terapisi çalışmasının kanser hastası çocukların yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Öztürk, M. O. (1997). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Öztürk, M. O., ve Uluşahin, A. (2011). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Nobel Tıp Kitabevleri.
- Penn, D. L., & Mueser, K. T. (1996). Research update on the psychosocial treatment of schizophrenia. *The American Journal of Psychiatry*, 153(5), 607.
- Rabin, M. (2012). *Art therapy and eating disorders: The self as significant form*. Columbia University Press.
- Read-Johnson, D. (1987). The role of creative arts therapies in the diagnosis and treatment of psychological trauma. *The Arts in Psychotherapy*, 14, 7-13.
- Rıza, E. T. (2000). Kalıplaşma ve yaratıcılık. *Yaşadıkça Eğitim*, 65, 4-7.
- Roditi, E. (1988). Tedavide Sanat, 8. Sayı, Eczacıbaşı İlaç Firması Yayınları.
- Rubin, J. (2010). *Art Therapy: Sources and Resources*. New York, NY: Routledge.

- Rubin, J. A. (2012). *Approaches to art therapy: Theory and technique*. New York, NY: Routledge.
- San, İ. (2004). *Sanat ve eğitim*. (3. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Sarandöl, A., Akkaya, C., Eracar, N., ve Kırılı, S. (2013). Şizofreni hastaları ve yakınlarıyla yapılan sanatla terapinin hastalık belirtileri, bireysel ve toplumsal beceriler üzerine etkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14(4).
- Schouten, K. A., de Niet, G. J., Knipscheer, J. W., Kleber, R. J., & Hutschemaekers, G. J. (2015). The effectiveness of art therapy in the treatment of traumatized adults: A systematic review on art therapy and trauma. *Trauma, violence, & abuse*, 16(2), 220-228.
- Sezer, E., ve Atıcı, E. (2010). Selçuklu ve Osmanlılarda müzikle tedavi yapılan hastaneler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36(1), 29-32.
- Shakespeare-Finch, J. E., Smith, S. G., Gow, K. M., Embelton, G., & Baird, L. (2003). The prevalence of post-traumatic growth in emergency ambulance personnel. *Traumatology*, 9(1), 58-71.
- Shella, T. A. (2018). Art therapy improves mood, and reduces pain and anxiety when offered at bedside during acute hospital treatment. *The Arts in Psychotherapy*, 57, 59-64.
- Sifneos, P. E. (1967). Clinical observations on some patients suffering from a variety of psychosomatic diseases. *Acta Medicina Psychosomatica*, 21, 133-136.
- Snir, S., & Wiseman, H. (2010). Attachment in romantic couples and perceptions of a joint drawing session. *The Family Journal*, 18(2), 116-126.
- Somakçı, P. (2003). Türklerde müzikle tedavi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 131-140.
- Soygür, H. (1999). Şizofreni tedavisine genel bir bakış. *Psikiyatri Dünyası*, 3, 83-90.
- Soygür, H., Alptekin, K., Atbaşoğlu, E. C., ve Herken, H. (2007). *Şizofreni ve diğer psikotik bozukluklar*. (1. Baskı). Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları.
- Spiegel, D., Malchiodi, C., Backos, A., & Collie, K. (2006). Art therapy for combat-related PTSD: Recommendations for research and practice. *Art Therapy*, 23(4), 157-164.
- Spiegler, M. D. (2015). *Contemporary behavior therapy*. Cengage learning.
- Stahl, S. M. (2000). *Essential psychopharmacology: Neuroscientific basis and practical applications*. Cambridge university press.
- Strauss, C., Thomas, N., & Hayward, M. (2015). Can we respond mindfully to distressing voices? A systematic review of evidence for engagement, acceptability, effectiveness and mechanisms of change for mindfulness-based interventions for people distressed by hearing voices. *Frontiers in psychology*, 6, 1154.

- Sungur, M. Z. (1997). Zihnim sürekli ya geçmişe ya da geleceğe odaklanıyor, ben nasıl bu anda daha fazla kalabilirim? Fobik bozukluklar. *Psikiyatri Dünyası*, 1:5-11.
- Sungur, M. Z., ve Yalnız, Ö. (1999). Şizofreni Tedavisinde Bilişsel-Davranışçı Yaklaşımlar. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2(3), 160-166.
- Sütçügil, L., ve Aslan, S. (2012). Travma sonrası stres bozukluğunda prolonged exposure terapisi. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1, 98-104.
- Tang, Y., Fu, F., Gao, H., Shen, L., Chi, I., & Bai, Z. (2019). Art therapy for anxiety, depression, and fatigue in females with breast cancer: a systematic review. *Journal of psychosocial oncology*, 37(1), 79-95.
- Theorell, T., Konarski, K., Westerlund, H., Burell, A. M., Engström, R., Lagercrantz, A. M., ... & Thulin, K. (1998). Treatment of patients with chronic somatic symptoms by means of art psychotherapy: A process description. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 67(1), 50-56.
- Trepal-Wollenzier, H. C., & Wester, K. L. (2002). The use of masks in counseling: Creating reflective space. *Journal of Clinical Activities, Assignments & Handouts in Psychotherapy Practice*, 2(2), 123-130.
- Trimble, M., & Hesdorffer, D. (2017). Music and the brain: the neuroscience of music and musical appreciation. *BJPsych international*, 14(2), 28-31.
- Turetsky, C. J., & Hays, R. E. (2003). Development of an art psychotherapy model for the prevention and treatment of unresolved grief during midlife. *Art Therapy*, 20(3), 148-156.
- Tuzlak, B. (2004). *Sanat eğitimi ve çevre ilişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tüzün, Ü. (1993). Okul çağı çocuklarında yaşam olayları depresyon semptomları ve self-esteem arasındaki ilişki. *Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul*.
- Wald, J. (1983). Alzheimer's disease and the role of art therapy in its treatment. *American Journal of Art Therapy*, 22(2), 165-175.
- Wald, J. (1984). The graphic representation of regression in an Alzheimer's disease patient. *The Arts in Psychotherapy*, 2, 165-175.
- Wald, J. (1986). Art therapy for patients with dementing illnesses. *Clinical Gerontologist*, 4(3), 29-40.
- Wald, J. (1989). Art therapy for patients with Alzheimer's disease and related disorders. In H. Wadeson, J. Durkin, ve D. Perach (Eds.), *Advances in art therapy* (pp. 207-221). New York: Wiley.

- Waller, D. (2014). *Group interactive art therapy: Its use in training and treatment*. Routledge.
- Watson, D., & Clark, L. A. (1995). Depression and the melancholic temperament. *European Journal of Personality*, 9(5), 351-366.
- Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve yaratıcı düşünme: Tüm boyut ve paydaşlarıyla kapsayıcı bir derleme çalışması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(25), 3874-3915.
- Zayfert, C., & Black Becker C. (2007). *Cognitive-Behavioral Therapy for PTSD*. New York: The Guilford Press.

KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLER EĞİTİMİ: UYGULAMA ÖRNEKLERİ İLE FARKLI KÜLTÜRLERDE DEĞERLER EĞİTİMİ

Editörler

Prof. Dr. Halil Ekşi - Doç. Dr Ahmet Katılmış

**Karşılaştırmalı Değerler Eğitimi:
Uygulama Örnekleri İle Farklı Kültürlerde Değerler Eğitimi**
Editörler: Prof. Dr. Halil Ekşi - Doç. Dr Ahmet Katılmış

Yayın No.: 4877
Eğitim No.: 1007
ISBN: 978-625-397-341-4
E-ISBN: 978-625-397-342-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naim@nobelyayin.com- Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ekşi, Halil, Katılmış, Ahmet.
Karşılaştırmalı Değerler Eğitimi: Uygulama Örnekleri İle Farklı Kültürlerde Değerler Eğitimi /
Editörler: Halil Ekşi, Ahmet Katılmış
1. Basım, XII + 356 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-341-4
E-ISBN: 978-625-397-342-1
1. Değerler Eğitimi 2. Karşılaştırmalı Eğitim 3. Kültür

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
BeYTEPE Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz	vii
Bölüm 1 - Türkiye’de Değerler Eğitimi	1
Giriş.....	1
İlk Dönemler	2
İslami Dönem.....	3
Modernleşme Dönemi	8
Cumhuriyet Dönemi.....	12
2005 Yılından Günümüze Türkiye’de Değerler Eğitimi.....	23
Sonuç	35
Kaynakça	39
Bölüm 2 - Almanya’da Değerler Eğitimi	45
Giriş.....	45
Almanya Eğitim Sistemi.....	47
Almanya’da Değerler Eğitimi Uygulamaları	51
Sonuç	58
Kaynakça	59
Bölüm 3 - Amerika Birleşik Devletleri’nde Karakter Eğitimi	61
Giriş.....	61
ABD Eğitim Sistemi.....	61
ABD’de Karakter Eğitimi Tarihi	63
ABD’de Karakter Eğitimi Programları	68
ABD’de Öğretim Programları ve Değerler	70
ABD’de Karakter Eğitiminde Öğretmenin Rolü.....	72
ABD’den Karakter Eğitimine Yönelik Kitap Örnekleri	73
Sonuç	79
Kaynakça	80
Bölüm 4 - Avustralya’da Değerler Eğitimi	83
Avustralya Eğitim Sistemi	83
Avustralya Okullarında Değerler Eğitimi	86
Avustralya’da Değerler Eğitimi Uygulamaları	91
Avustralya’da Değerler Eğitimi Uygulama Örneği: Am I an Australian?.....	98
Avustralya’da Değer Eğitiminin Öğretmen Rolü.....	99
Sonuç	100
Kaynakça	101

Bölüm 5 - Brezilya'da Değerler Eğitimi	105
Giriş.....	105
Brezilya Eğitim Sistemi.....	105
Brezilya'da Ahlak ve Değerler Eğitimi	108
Brezilya'da Erken Çocukluk Eğitimi ve Değerler	114
Tarih Dersi ve Değerler.....	115
Din Eğitimi ve Değerler	116
Brezilya'da Eğitimde Kullanılan Materyaller.....	117
Sonuç	121
Kaynakça.....	122
Bölüm 6 - Çin'de Değerler Eğitimi	125
Modern Dönem Öncesi Çin.....	125
Modernleşme Dönemi	127
Çin Halk Cumhuriyeti.....	128
Yeni Dönem (1978'den Günümüze)	131
Çin'de Değerler Eğitimi Müfredatı	137
İdeal Nesiller: Çin Genç Öncüleri	141
Sonuç	144
Kaynakça	145
Bölüm 7 - Finlandiya'da Değerler Eğitimi	149
Finlandiya Eğitim Sistemi	149
Finlandiya'da Değerler Eğitimi.....	152
Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitimi	154
Temel Mecburi Eğitimde (Kapsamlı Okullar) Değerler Eğitimi.....	155
Din Dersleri ve Değerler Eğitimi	157
Vatandaşlık ve Değerler Eğitimi	160
Değerler Eğitimde Öğretmenin Rolü.....	162
Sonuç	164
Kaynakça.....	166
Bölüm 8 - Fransa'da Değerler Eğitimi	169
Giriş.....	169
Fransa'da Değerler Eğitiminin Kökenleri.....	173
Fransa'da Vatandaşlık Eğitimi ve Değerler	175
Sonuç	182
Kaynakça	182
Bölüm 9 - Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Değerler Eğitimi	185
Giriş.....	185
Güney Afrika'nın Dilleri ve Halkları.....	187
Güney Afrika'da Eğitim.....	187

Eğitimde Apartheid Sonrası Dönem: 1994'ten Günümüze	189
Sonuç	202
Kaynakça	204
Bölüm 10 - Hindistan'da Değerler Eğitimi	207
Hindistan Eğitim Sistemi	207
Hindistan'da Değerler Eğitiminin Tarihsel Süreci.....	210
Hindistan'da Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç	222
Hindistan'da Değerler	224
Hindistan Değer Eğitiminde Öğretmenin Rolü	227
Hindistan Ders Kitapları ve Değerler	230
Sonuç	236
Kaynakça	237
Bölüm 11 - İngiltere'de Değerler Eğitimi	241
İngiltere Eğitim Sistemi.....	241
İngiltere Değerler Eğitimi	244
Temel İngiliz Değerleri	244
Okul Müfredatı ve Ulusal Müfredatta Değerler	250
İngiltere'de Tarih Dersleri ve Değerler Eğitimi	253
İngiltere'de Din Dersleri ve Değerler Eğitim	255
İngiltere'de Vatandaşlık Dersleri ve Değerler Eğitimi	259
Sonuç	261
Kaynakça	262
Bölüm 12 - İran'da Değerler Eğitimi	265
İran Eğitim Sistemi	265
Tarihsel Süreç İçerisinde İran'da Değerler Eğitimi.....	270
Okullarda Değerler Eğitimi	272
İran Ders Kitapları ve Değerler	274
Değer Eğitiminde Öğretmenin Rolü.....	280
Sonuç	281
Kaynakça	282
Bölüm 13 - İsrail'de Değerler Eğitimi	285
Giriş.....	285
İsrail Eğitim Sistemi	285
İsrail'de Değerler Eğitiminin Tarihi.....	287
İsrail Öğretim Programlarında Değerler	287
İsrail'de Çekirdek Müfredat ve Değerler Eğitimi	289
İsrail'de Vatandaşlık Eğitimi ve Demokratik Değerler	292
İsrail'de Seküler Devlet Okulları ve Dinî Devlet Okullarında Değerler	295
İsrail Anaokulunda Değerler Eğitimi.....	296

İsrail’de İlkokullarda Değerler Eğitimi	299
İsrail’de Covid-19 Salgın Döneminde Değerler Eğitimi	301
Değerler Eğitiminde Öğretmenlerin Rolü.....	302
İsrail’de Değerler Eğitimine Yönelik Çalışmalar.....	302
Sonuç	304
Kaynakça	305
Bölüm 14 - Japonya’da Değerler Eğitimi.....	307
Japon Ahlak Eğitimi: Geçmişten Günümüze.....	307
Japonya’da Ahlak Eğitimi Müfredatı ve Değerler	318
Sonuç	327
Kaynakça.....	329
Bölüm 15 - Rusya’da Değerler Eğitimi	333
Giriş.....	333
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Dönemi	337
Yeni Rusya.....	343
Sonuç Yerine: Vatanseverlikten Militarizme, “Gençlik Ordusu”	351
Kaynakça	352

Bölüm 1

Türkiye'de Değerler Eğitimi

Ahmet Katılmış ve Halil Ekşi

* Giriş

Günümüzde akademik ve popüler yayınlarda oldukça yoğun bir biçimde ele alınan değerler eğitime yönelik uygulamalara, geçmişten günümüze bütün Türk devletlerinde yer verildiğini ifade edebiliriz. Kurumsal yapılanmasındaki tekâmül nedeniyle ilk Türk devleti olarak kabul edilen Asya Hun Devleti'nden başlayarak Türk devletlerinin hepsinde dönemin ruhuna uygun karakter niteliklerinin genç nesle kazandırılmaya çalışıldığını tarihî kanıtlar göstermektedir. Öte yandan kuruluşu milattan önce 220'lere tarihlenen Asya Hunlarından günümüze kadar farklı kıta ve coğrafyalarda eş zamanlı veya farklı zamanlarda birçok Türk devleti kurulduğu gibi Türk devlet ve toplum yapısında önemli dönüşüm ve gelişmeler de yaşanmıştır (Kafesoğlu, 1983; Rasyonî, 1996; Turan, 2014). Bu nedenle Türkiye'deki değerler eğitimi uygulamalarının tarihî arka planına da odaklanılan bu bölümde, bütün Türk devlet ve toplumlarında görülen değerler eğitimi uygulamalarının kapsamlı bir analizi yapılmamıştır. Bir taraftan geçmişten günümüze kurulan Türk devletlerini ve bu devletlerin kurulduğu coğrafyaları, diğer taraftan ise bu kitapta ayrılan yeri göz önüne aldığımızda, böyle bir analizin gerçekleştirilmesinin neredeyse imkânsız olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum göz önüne alınarak Türklerdeki değerler eğitimi uygulamalarının tarihsel arka planı bu bölümde; İlk Dönemler, Klasik Dönem, Modernleşme Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi başlıkları altında verilmiştir. Bu kapsamda İslamiyet'in kabulünden önce Türk toplumlarında görülen değerler eğitimi uygulamaları "*İlk Dönemler*", İslamiyet'in kabulünden Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme hareketlerine kadar gerçekleştirilen faaliyetler "*Klasik Dönem*", Osmanlı

Kaynakça

- Aksoy, N. D., ve Birol, N. (2007). İslamiyet’ten önce kurulan Türk devletleri. R. Genç ve İ. Cansız (Edt.), *Türk tarihi ve uygarlığı İçinde* (s. 5-60). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Akyüz, Y. (2002). *Başlangıcından 2002’ye Türk eğitim tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Alaca, E. (2020). *Orta Asya’dan günümüze Türk tarihi ve kültürü* (4. Basım). Ankara: Pegem Akdemi.
- Albayrak, F. (2017). *Köktürk ve Uygur dönemi eserlerindeki değerler ve bu değerlere ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1999). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arslan, H., ve Ussainova, A. (2021) Hoca Ahmet Yesevi’de âlim ve sufi tiplmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (ASEAD)*, 8(3), s. 854-865.
- Aytekin, A. (2013). Osmanlı-Türk modernleşmesinin düşünsel, ekonomik ve bürokratik kodları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, s. 313-329.
- Baltacıoğlu, İ. H., (1927/1995). *Talim ve terbiyede inkılap*. (Hazr. R. Canım ve R. Y. Kılcal). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Başgöz, İ. (1995). *Türkiye’nin eğitim çıkmazı ve Atatürk*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Baykara, T. (2007). *Osmanlı’da medeniyet kavramı*. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye’de eğitim bilimleri tarihi*. İstanbul: MEB.
- Binbaşıoğlu, C. (2005). *Türk eğitim düşüncesi tarihi*. Ankara: Anı Yayınları.
- Birol, N. (2007). Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri ve ilk Müslüman Türk devletleri. R. Genç ve İ. Cansız (Edt.), *Türk tarihi ve uygarlığı İçinde* (s.61-150). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Bozkurt, F. (2002). *Türklerin Dili*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Celkan, H. Y. (1989). *Ziya Gökalp’in Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Coşkun, M. A. (2016). Reşat Nuri Güntekin’in “yeşil gece” romanına göre Türk eğitiminde yenileşme sorunu. *Belgi Dergisi*, 11, s. 41-52.
- Çağatay, N. (1997). *Bir Türk kurumu olan ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çeçen, A. (2007). *Türk devletleri*. Ankara: Fark Yayınları.
- Çelik, H. (2009). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğitiminin bugünkü durumu ve geleceğine ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çelik, N. (2012). Divânü Lûgati’t-Türk’te at kültürünün yansımaları. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(1), s. 23-25.
- Çubukçu, İ. A. (1995). Ahmed Yesevi ve düşüncesi. *ERDEM Atatürk Kültür Merkezi Dergisi Hoca Ahmed Yesevi Özel Sayısı*, 7(21). S. 821-831.

- Demirci, H. A., ve Özkan, E. (2021). II. Abdülhamit devrinden millî şef'li yıllara bir özel okul: Şemsülmekâtip'ten okullar güneşi'ne. *Belgi Dergisi*, 22, s. 803-824.
- Demirtaş, Z. (2007). Osmanlı'da sıbyan mektepleri ve ilköğretimin örgütlenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), s. 173-183.
- Durak, N. (2007). Mevlana'nın ahlak öğretisinde iyi ve kötü kavramları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, s. 1-24.
- Ekici, Y. (1991). *Ahilik*. Ankara. Sistem Ofset Yayıncılık.
- Eraslan, K. (1989). Ahmet Yesevî. *TDV İslam Ansiklopedisi İçinde*. (2. Cild, s. 159-161). İstanbul: TDV Yayınları.
- Erdem, H. (2006). *Son devir Osmanlı düşüncesinde ahlak*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Ergin, M. (1999). *Orhun abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ercan, İ. (2016). Ahmet Yesevî'nin Divanı Hikmet'inde pedagojik unsurlar ve din eğitimi. *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası sempozyumu*, 1. Cilt, s. 618-631.
- Gedikli, F. (2006). Türklerde hukuk. C. Öztürk (Der.), *Türk tarihi ve kültürü* İçinde (s.223-239), Ankara: PegemA
- Gençcan, M. (2006). *Tanzimat dönemi ahlak öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gömeç, S. Y. (2018). Konargöçer deyimine dair ilk tespitler ve konargöçerlik. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 119 (234), s. 37-44.
- Gömeç, S. (1997). *Kök Türk tarihi*. Ankara: Türksoy Yayınları.
- Gündüz, M. (2008). Osmanlı modernleşmesinin temel dinamiği eğitim ve paradoksal sonuçlar. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 4(16-17), s. 165-186.
- Güngördü, K., ve Güngördü, N. (1966). *Yeni ilkokul programı uygulama kılavuzu ve program geliştirme tarihçesi*. İstanbul: Acar Matbaası.
- Güven, İ. (1998). Türkiye Selçukluları'nda Medreseler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (31), 1, 125-146.
- İhsanoğlu, E. (2000). Osmanlı medrese tarihçiliğinin ilk safhası (1916-1965) -keşifler ve tasarlama dönemi. *Belleten*, 64 (240), s. 541-582.
- İnce, Z., ve Ayyıldız, Y. (2021). Karahanlılar dönemi, Farabi ve İbn-i Sina'nın eğitim öğretim anlayışı. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 7(26), s. 96-108.
- İSMEM. (2013). Değerler eğitimi projesi 2013-2014 eğitim öğretim yılı uygulama kılavuzu. https://beykozataturkortaokulu.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/04/733313/dosyalar/2016_03/05021351_deerlereitimi.pdf?CHK=af3003c54cc93e7201810ec7aaf33cbb adresinden 12.09.2021 tarihinde edinilmiştir.
- İSTMEM. (2014). <http://www.istmem.com/Sayfa/24/Degerler-Egitimi.aspx> 12.09.2021 tarihinden edinilmiştir.
- Kafesoğlu, İ. (1983). *Türk millî kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kalaycı, N. (2004). *Cumhuriyet döneminde ilköğretim*. Ankara: MEB Yayınları.
- Karaman, H. (2008-2009). Dîvânü Lügâti't-Tük'te ahlak. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 39, s.374-386.

- Karasoy, Y. (2004). Ahi kelimesi ve Türk kültüründe ahilik. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 1-23.
- Katılmış, A. (2010). *Sosyal bilgiler derslerindeki bazı değerlerin kazandırılmasına yönelik bir karakter eğitimi programının geliştirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kenan, S. (2013). Türk eğitim düşüncesi ve deneyiminin dönüm noktaları üzerine bir çözümleme. *Osmanlı Araştırmaları*, 41(41), s. 1-31.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kınalızâde, A. Ç. (2007). *Ahlak-ı alâî* (M. Koç, Sadeleştiren). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kocamanoğlu, E. (1995). *Ayşe sıdika’nın “usûl-i talim ve terbiye dersleri” kitabının eğitim açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocatürk, U. (2005). *Atatürk’ün fikir ve düşünceleri*. Ankara: ATAM Yayınları.
- Koç, E. (2003). Yunus Emre düşüncesinde aşk ve eğitim. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 26, s.243-252.
- Koçak, K. (2012). Bozkır kültüründe Alp karakterinin ortaya çıkışında Türk geleneklerinin etkisi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(2), s. 125-135.
- Koçarar, H., A., (1991). *Türkiye’de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi (1773-1923)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Kodaman, B. (1980). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1981). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kösoğlu, N. (1997). *Türk dünyası tarihi ve Türk medeniyeti üzerine düşünceler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kurdaş, M., Ç. (2019). Osmanlı modernleşme sürecinde aydınlar ve bürokrasinin rolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (1), s. 399-411.
- Kültür Bakanlığı. (1936). *İlkokul Programı*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- M. Rahmi. (1923). *Gazi paşa hazretlerinin maarif umdesi ve asri terbiye ve maarif*. Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbaası.
- Maarif Vekilliği. (1943). *İkinci maarif şûrası*. Ankara: Maarif Vekilliği Yayınları.
- MEB TTKB (2009). *Sosyal bilgiler 4-5. sınıf programı*. <http://ttkb.meb.gov.tr>.
- MEB TTKB. (2017). Müfredat yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasiprogram.pdf. adresinden 20.07.2018 tarihinde edinilmiştir.
- MEB. (1948). *İlk Okul Programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB. (1968). *İlkokul Programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB. (1997). *İlköğretim Okulu Programı* (3. Basım). Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2005). *İlköğretim 1-5. sınıf programları tanıtım el kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.

- MEB. (2007). <http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/modules>.
- MEB. (2010). İlk Ders Genelgesi (8 Eylül 2010 tarih ve 53 sayılı).
- MEB. (2018). Sosyal bilgiler öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6. ve 7. Sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354> adresinden 18.10.2021 tarihinde edinilmiştir.
- MİMEM. (2015). <https://malatyaaerge.meb.gov.tr/www/degerler-egitimi-yonergesi/icerik/2> adresinden 11.09.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Nirun, N. (1978). Ziya Gökalp'a göre şahsiyetin teşekkülü ve tekâmülü. Ş. Beysanoğlu (Der.), *Ziya Gökalp için yazılanlar-söylenenler İçinde*. Ankara: Aslımlar Matbaası.
- Niyazi, M. (2000). *Medeniyetimizin analizi ve geleceği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ögel, B. (1981). Büyük hun imparatorluğu tarihi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öymen, M. M. R. (1975). *Psikoloji, sosyoloji ve pedagoji açısından ahlak eğitimi* (3.Baskı). İstanbul: Murat Matbaacılık.
- Özden, H. (2007). *Kutadgu Bilig'de ahlak ve tıp etiğine etkisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Öztürk, A. (2017). *Modern Osmanlı ordusunda alaylılar ve mektepliler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2005). *Türkiye'de dünden bugüne öğretmen yetiştiren kurumlar*. İstanbul: MEB.
- Polat, S. (2015). Karahanlı devletinde eğitim faaliyetleri. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 1(1). s. 42-52.
- Rasonyi, L. (1996). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sâtı Bey. (2002). *Eğitim ve toplumsal sorunlar üzerine konferanslar*. (Der. O. Kafadar ve F. Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TDK. (2021): <https://www.tdk.gov.tr/divanu-lugatit-turk/kasgarli-mahmud-ve-divanu-lugatit-turk/> adresinden 07.09.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Turan, O. (2014). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Turan, O. (2014). *Türk cihan hâkimiyeti mefkuresi tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2005). *Ulus Devlet Düşünürü Ziya Gökalp*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Vahapoğlu, H. (1990). *Osmanlı'dan günümüze azınlık ve yabancı okulları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Vakkasoğlu, V. (1984). *Tarih Aynasında Ziya Gökalp*. İstanbul: Cihan Yayınevi.
- Vurgun, A. (2017). *II. Abdülhamid dönemi ilköğretimde ahlak eğitimi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Yakıt, İ. (1993). *Batı düşüncesi ve Mevlana*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yalçın, D., ve diğerleri (2012). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi I*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yazıbaşı, M. M. (2014). Klasik Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e Osmanlı'da ahlak eğitim ve öğretimi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(4), s. 761-780.

- Yazıcı, N. (2006). İlk Müslüman Türk devletleri. C. Öztürk (Der.), *Türk Tarihi ve Kültürü* (s.), Ankara: PegemA.
- Yeniterzi, E. (2005). *Kubbe-i hadrâ'nın gölgesinde; Mevlana Celâleddin Rûmi üzerine Makaleler*. İstanbul: Rumi Yayınları.
- Yıldırım, S., ve Kılıç, Ü. (2018). Klasik dönem Osmanlı Devleti’nde eğitim ve öğretim. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı), s. 603-627.

Bölüm 2

Almanya'da Değerler Eğitimi

Koray Unur

* Giriş

Değerler eğitimi, ülkelerin eğitim politikaları dâhilinde şekillenirken farklı biçimlerde öğretim süreçlerinde yer alır. Kararların tek elden alındığı sistemlerdeki işleyişten farklı olarak ademimerkezi yapılarda eğitim politikaları konusunda kararlar yerel uygulayıcılara bırakılmıştır. Almanya'nın federatif yapısı da bu farklılıkların ve çeşitliliğin eyaletlerin eğitim ihtiyaçlarına göre kendilerinin eğitim politikalarını şekillendirdiği bir sisteme olanak tanımaktadır. Bu bölüm; “Almanya’da değerler eğitiminin eğitim sistemi içerisinde nasıl bir yere sahip olduğu”, “nasıl algılandığı”, “ne tür şekillerde verildiği” sorularına yoğunlaşırken merkezî bir yapıdan çok, eyaletlerin kendi kararlarını verebildiği bir eğitim sisteminde farklı uygulama pratiklerini ortaya koymaya çalışacaktır. Almanya’da eğitim sisteminin genel yapısından bahsetmek, eğitim politikalarının öne çıkardığı eğitim zihniyetine bakmak değerler eğitimi çerçevesinin nasıl kurulduğunun anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Federal Almanya Cumhuriyeti, 1990 yılında Alman Demokrat Cumhuriyeti’yle birleşmesiyle 16 eyaletten oluşan bugünkü federal yapısına kavuşmuştur. Almanya’nın tarihinde Christoph Führ’ün de belirttiği gibi birçok ulusal felaket atlatılmıştır. Kısaca 20. yüzyıldaki o dönemleri hatırlamak gerekirse; I. Dünya Savaşı’nın sonu (1918), Nazi rejiminin Weimar Cumhuriyeti’ni ilhak etmesi (1933) ve II. Dünya Savaşı’nın sonu (1945) dönemlerinden geçip, Demir Perde’nin üstünü örttüğü bir dönem yaşanmıştır (Führ, 1997). Alman eğitim politikasının oluşmasında 19. yüzyılın başından beri Prusya’nın yoğun bir etkisi vardır. Her ne kadar

birliğinde toplumsal uyumu merkez alan bir yaklaşımın farklı derslerde işlendiği görülmektedir. Bilici'nin çalışmasında ele aldığı “Etik ve Normlar” dersi örneğinden hareketle aktarılan değerlere bakıldığında çok kültürlü, çok milletli bir Almanya geleceğinde öğrencilerin ilk başta bireysel olarak kendi fikirlerini inşa etmesine daha sonra birbirleriyle ilişkilerini, aileleriyle ilişkilerini, daha geniş çevreleriyle daha da ilerledikçe Almanya toplumuyla ve dünyayla ilişkilerini, bu söylediğimiz aktörlere bakışlarını geliştirmesine olanak verecek şekilde düzenlendiği söylenebilir. Bunun yanında genç olmanın getirdiği hem kişisel hem de çevreyle ilgili meseleleri de tartışabilecekleri bir ortamın yaratılmasına özen gösterilmiştir.

Hristiyan kültürüyle yoğrulmuş bir düşünce sistemi ve toplumda hareket edebilmeyi, dinamik değişimin öncüsü birer aktif vatandaş olabilmeleri amaçlanırken diğer Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi Avrupalılık kimliğini de bu derslerin içinde yer alan konu ve tartışmalardandır. Bu açıdan Almanya'nın hem sosyal ve kültürel hem de ekonomik ve politik olarak öngördüğü vatandaşlık vizyonunun bir yansıması olarak çeşitlilik ve bireysellik, siyasi sorumluluk almak, hakkaniyetli olmak gibi değerlerle donatılmış bireyler yetiştirmeyi değerler eğitimi perspektifiyle başarmaya çalıştığı söylenebilir. Sadece derslerde değil ders dışı etkinlikler ve projelerle de değerlerin öğrencilere aşılması amaçlanmaktadır. Kopp, Niedermeier ve Mandi'nin (2014) araştırmalarında ortaya koyduğu gibi Almanya'da beraber yaşamın iyileştirilmesinin hedeflendiği, toplumsal dayanışma, demokrasi fikri, saygı ve hoşgörü fikirlerinin üzerinde durulmaktadır. Öğrencilerin gönüllülük esasıyla farklı ihtiyaç sahibi bireylere yardımcı olmaları veyahut kurumlarda çalışmaları, bu değerler deneyimlenerek ve sonrasında görevli öğretmenlerle bu deneyimler üzerine derinlemesine düşünmeye olanak verecek oturumlarla desteklenmesiyle değerler daha anlaşılabilir ve yerleşik hâle gelebilir.

Kaynakça

- Arslan, M. (2019). Educational and integration problems of immigrant Turkish youth in Germany. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 11 (1), s.89-100.
- Aytaç, K. (1979). *Federal Almanya'da okul sistemi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bacia, E. ve Ittel, A. (2017). Education to thrive in a heterogeneous and democratic society – a task for citizenship and character education? Results of case studies in three Berlin schools. *Journal of Social Science Education*, 16 (3), s.40-51.
- Beattie, N. (1977). Moral Education in the Real World: A Bavarian Case Study. *Journal of Moral Education*. 6 (3), s.191-197.
- Beutner, M., ve Pechuel, R. (2017). Education and Educational Policy in Germany. A Focus on Core Developments Since 1944. *Italian Journal of Sociology of Education*, 9 (2), s.9-24.

- Bilici, Ş. (2018a). *Türkiye’de Sosyal Bilgiler ile Almanya’da Değerler ve Normlar Derslerinde Değer eğitiminin çoklu durum çalışmasıyla karşılaştırılması*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bilici, Ş. (2018b). Almanya’da değerler eğitimi: Aşağı Saksonya Eyaleti örneği. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 2, s.127–147.
- Budde, J. ve Weuster, N. (2017) Class council between democracy learning and character education *Journal of Social Science Education*, 16 (3), s.52-61.
- Ekşi, H. ve Katılmış A. (2016). *Uygulama Örnekleriyle Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Führ, C. (1997). *The German education system since 1945*. çev. Vera Heidingsfeld, Bonn: Inter Nationes.
- Genç, Y. (2011). Almanya’da Çok Kültürlülük, Kültürler Arası Eğitim ve Türk Öğrenciler. *Göçün 50. yılında Avrupa Türkleri*, s. 25-52.
- Grimm, S. (2010). *Germany’s post-1945 and post-1989 education systems*, World Development Report: Background Case Note. Washington, D.C.: World Bank Group.
- Kopp, B., Niedermeier, S. ve Mandi, H. (2014). Actual practical value education in Germany, konferans sunumu; *ICERI2014 Konferansı*, 17-19 Kasım 2014, Seville, İspanya.
- Kultusminister Konferenz (2017). Basic structure of the education system in the Federal Republic of Germany – diagram. https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Dokumentation/en_2017.pdf adresinden 06.10.2020 tarihinde erişildi.
- Kümmel, F. (1995). Moral Education in Germany. [*Vortrag auf der 2nd International Conference on Moral Education*, 28. – 31. August 1995, Institute of Moalogy, Kashiwa-shi / Japan. Abgedruckt im dortigen Kongreßbericht s. 353-362.]
- Lind, G., ve Althof, W. (1992). Does the Just Community experience make a difference? Measuring and evaluating the effect of the DES project. *Moral Education Forum*, 17, s. 19–28.
- Nipkow, K. E., ve Schweitzer, F. (1985). Moral education in West Germany. *Journal of Moral Education*, 14, s. 194–203.
- Nohl, A.-M. (2009). *Kültürler Arası Pedagoji*. çev. R. Nazlı Somel, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Oser, F., Althof, W., ve Higgins, D. A. (2008). The Just Community approach to moral education: system change or individual change? *Journal of Moral Education*, 37 (3), s.395–415.
- Perşembe, E. (2010). Federal Almanya’nın Baden-Württemberg eyaletinde eğitim sistemi ve Türk göçmen çocukların eğitim sorunları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, s. 55-80.
- Sözer, E. (1997) *Üç Avrupa ülkesinde eğitim: Almanya, Danimarka ve Fransa eğitim sistemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Karakter Eğitimi¹

Mehtap Koldaş

* Giriş

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 13 Amerikan kolonisinin İngiliz İmparatorluğu'na karşı isyan etmeleri neticesinde kurulmuştur. İsyan eden bu koloniler, İngiltere'ye karşı yürütmüş oldukları mücadeleyi kazanarak 4 Temmuz 1776 yılında imzaladıkları “Bağımsızlık Bildirgesi (Declaration of Independence)” ile bağımsızlıklarını kazandılar. Amerikan Anayasası 17 Eylül 1787 yılında kabul edilmiştir ve günümüzde de hâlâ yürürlüktedir (Dull, 2003, akt. Baş, 2013, s.64). Amerikan kolonileri sömürge döneminde toplumdaki bireylerin ahlaki eğitimine önem vermiştir. Ahlaki eğitim kilise ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bağımsızlıktan sonra ABD’de ahlaki eğitim ve karakter eğitimine önem devam etmiştir. Ahlaki eğitim ve karakter eğitimi ile Amerikan toplumunun iyi bir karaktere sahip vatandaşlardan oluşmasını sağlamak amaçlanmıştır. Günümüzde bu amaç, eğitimin her kademesinde devlet kurumlarında ve özel kuruluşlarında devam etmektedir.

* ABD Eğitim Sistemi

ABD kurulmadan önce eğitim öğretim faaliyetleri kilisenin kontrolünde yapılmaktaydı. Her kiliseye göre eğitim sistemi değişmekteydi. Koloni zamanlarında eğitimin temel işlevi İncil’i öğretmek ve ait olunan mezhebin ilkelerini benimsetmektir (Erdoğan, 2003’den akt. Baş, 2013, s. 65). ABD bağımsızlığını ilan ettikten sonra eğitim giderek modern bir hâl almaya başlamıştır. ABD’de dağınık bulunan

¹ Amerika Birleşik Devletleri'nde, değerler eğitimi yerine karakter eğitimi ifadesi kullanıldığı için bu bölümün başlığında karakter eğitimi ibaresi tercih edilmiştir.

ve 5. R'ler merkezi gibi birçok program bulunmaktadır. ABD Eğitim Departmanlığı eyaletlerde karakter eğitimini geliştirmek için bu programları desteklemektedir. Aynı zamanda destek almak isteyen okullara da Eğitim Departmanlığı tarafından kredi yardımı sağlanmaktadır.

Karakter eğitiminin verilebileceği derslerden biri de Sosyal Bilgiler dersidir. ABD Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na dair yapılan araştırmada öğrencilere kazandırılmak istenen beceriler bulunmaktadır. Hoşgörü, yardımseverlik, sevgi, saygı, adalet, dayanışma, sorumluluk gibi değerler öğretim programında vurgulanmıştır.

ABD Eğitim Departmanlığı tüm eyaletlerde karakter eğitimi bağlamında tüm ebeveynlerin ulaşabilmesi için ortak bir kitap yayımlamıştır. Kitapta tüm eğitim kademesine yönelik etkinlikler bulunmaktadır. Öğrencilerin merhametli, adaletli, sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişebilmesi için ABD Eğitim Departmanlığının ebeveynlerle ortak hareket ettiği söylenebilir. Bu çerçevede ABD'de bireylerin saygı, sevgi, sorumluluk sahibi olması, yardımsever bireyler olması için öğretmen eğitimi ve öğrencilerin eğitilmesine önem verilmektedir. Güçlü bir ABD ve iyi vatandaşlar oluşturmak için karakter eğitimi şart görülmektedir. Bu bağlamda birçok özel kuruluş ABD'de karakter eğitime yönelik faaliyetler icra etmektedirler. Bu kuruluşlar öğretmen, öğrenci ve ebeveynlerin istifade edebileceği karakter eğitimi materyallerini web adreslerinde yayımlamaktadırlar.

Kaynakça

- Arthur, J. (2008). Traditional Approaches To Character Education On Britain And America. Narvaez, D. ve Nucci, L. P. (Ed). *Handbook Of Moral And Character Education*. s.80-98.
- ABD Eğitim Departmanlığı (t.y). <https://www2.ed.gov/about/landing.jhtml> adresinden 12.11.2019 tarihinde alınmıştır.
- ABD Eğitim Departmanlığı (2005). "Hiçbir Çocuk Geride Kalmam" (No Child Left Behind Act), <https://www2.ed.gov/nclb/overview/intro/index.html> adresinden 13.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- ABD Eğitim Departmanlığı (2006). Helping Your Child Become a Responsible Citizen, <https://www2.ed.gov/parents/academic/help/citizen/index.html> adresten 12.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Baş, G. (2013). Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Sistemi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Journal of Educational Science, cilt 1, sayı 1*, s.63-93.
- Brimi, H. (2009). Academic Instructors or Moral Guides? Moral Education in America And The Teacher's Dilemma. *Journal The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*.82:3, s.125-130.
- Catalano, F. J., Hawkins, D.J. ve Toumbourou, W. J. (2008). Positive Youth Development In The United States: History, Efficacy, And Links To Moral And Character Education. Narvaez, D. ve Nucci, L. P. (Ed). *Handbook Of Moral And Character Education*.

- Character.org (t.y). <https://character.org/who-we-are/> adresinden 14.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Character Counts (t.y.). <https://charactercounts.org/history/> adresinden 15.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Character Counts (t.y.). Way To Go. <https://charactercounts.org/way-to-go-elementary-set-c-flipbook/> adresinden 06.05.2022 tarihinde edinilmiştir.
- Cunningham, A.C. (2018). Karakter Eğitimi Hareketi. *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*,s.298-299, İstanbul:Edam Yayıncılık.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2016). *Uygulamalı Örnekleriyle Değerler Eğitimi*. Ankara:Nobel Yayıncılık.
- Hall, E.S. (2018). Karakter Eğitimi. *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*, s. 296-298, İstanbul: Edam Yayıncılık.
- Hunt, T. C. Ve Mullins. M. M. (2018). Giriş. *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*, İstanbul:Edam Yayıncılık.
- Kafadar, T., Katılmış, A. ve Öztürk, C. (2018). Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Değerler Eğitimi Boyutunda Karşılaştırılması. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. cilt 19, sayı 1, s.154-177.
- Karatekin, K., Kuş, Z. ve Merey, Z. (2012). Türkiye ve ABD Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Değerler Eğitimi Açısından Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2),s.1613-1632.
- Lavoi, N. M. ve Becker, B. (2018). Karakter Önemlidir!. *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*, s.309-310, İstanbul:Edam Yayıncılık.
- Schwartz, M. J. (2008). Teacher Education for Moral and Character Education. Narvaez, D. ve Nucci, L. P. (Ed). *Handbook Of Moral And Character Education*.
- Schwartz, M. J. (2018a). Karakter Eğitimi Yükümlülükleri. *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*, s.301-302, İstanbul: Edam Yayıncılık.
- Schwartz, M.J. (2018b). Karakter Eğitimi Ortaklığı. *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*,s.299-301, İstanbul: Edam Yayıncılık.
- Su, B. (2008). A Comparison and Research on the Sino-U.S Character Education. *Asian Social Science*, 4/10,s.111-115.
- Sunny Cortland, (t.y.). <https://www2.cortland.edu/centers/character/index.dot> adresinden 18.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Yakar, A. (2015). Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Sistemi. *Karşılaştırmalı Eğitim Dünya Ülkelerinden Örneklerle*, s.37-62, Ankara: Anı Yayıncılık.

Bölüm 4

Avustralya'da Değerler Eğitimi

Köksal Muç

* Avustralya Eğitim Sistemi

Avustralya veya resmî adıyla Avustralya Milletler Topluluğu'nun (Commonwealth of Australia) tarihi yakından incelendiğinde ülkenin kendine özgü yapısını 18. yüzyıla kadar korunduğu görülmektedir. Nitekim Avustralya kıtasına 1780'li yıllarda Avrupalıların, ağırlıklı olarak ise İngilizlerin yerleşmesi, Britanya kültürünün ve eğitim geleneklerinin kıtada etkili olmasına sebebiyet vermiştir. Federal, eyalet ve yerel olmak üzere üç farklı yönetime sahip Avustralya, altı eyalete (Yeni Güney Galler, Queensland, Batı Avustralya, Güney Avustralya, Tazmania ve Victoria) ve iki bölgeye (Kuzey Bölgesi ve Avustralya Başkent Bölgesi) ayrılmıştır. Adada 18. yüzyıl boyunca eğitim alanında İngiltere merkezli gelişmelerin yanında, dinî kurumların eğitimdeki etkisi uzun yıllar varlığını korumuştur. Fakat 1800'lü yılların sonuna doğru tüm eyaletlerde eğitim tek bir merkezden yürütülmeye başlanmıştır (Yalçınkaya, 2019).

Avustralya'nın bağımsız bir devlet olmasının ardında eğitim alanında önemli konulardan bir tanesi, yerli halkların (Aborijin ve Torres Boğazı Adalılarının) ve çeşitli kültürlerden gelen insanların eğitimi olmuştur. Bu bağlamda ilk olarak göçmenlere ve yerli halklara yönelik asimile politikaları yürütülürken 1970'lerde azınlıkların haklarına yönelik kültürel farkındalığa odaklanan çok kültürlü eğitimin filizleri ortaya çıkmıştır. Bu konuda özellikle eğitim politikalarında "21. Yüzyıl İçin Kültürel Kapsayıcı Eğitim Ulusal Beyannamesi"nde ve "Melbourne Genç Avustralyalılar İçin Eğitim Hedefleri Bildirgesi"nde yerli halklar üzerinde; kültürel çeşitlilik, adalet, etik, saygı ve eşitlik hedeflerinin ele alındığı görülmektedir (Miller ve Petriwskyj, 2013).

okullarında NFVEAS ile birlikte uygulamaya konan destekleyici materyaller ile değerlerin okul iklimi ve öğrenci kalitesi üzerindeki yapıcı etkisi değer eğitimi tartışılmasına yeni bir ivme kazandırmıştır. Böylece değerler, amaçları ve uygulamaları bir araya getirmek birçok okul topluluğunun odak noktası hâline gelmiştir.

NFVEAS ile belirlenen dokuz değer tüm okulların müfredat ve eğitim programlarına yerleştirilme çalışmaları beraberinde iki aşamalı “Değerler Eğitimi İyi Uygulama Okulları Projesi’ni (VEGPSP)” ortaya çıkarmıştır. İki aşamalı gerçekleştirilen projelere çok geniş bir çalışma gerçekleştirilmiş, etkili bir değerler eğitimi için gerekli olan tüm süreç ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Okul tabanlı değerler eğitiminin planlı ve sistemli bir şekilde araştırması ve uygulanmasını projenin temel hedefler arasında yer almıştır. Sonuç olarak öğrencilerin değer kazanımı için öğretim sürecinin tüm bileşenlerine (yönetim, öğretmen, öğrenci, veli) yönelik tespitlerde bulunulmuştur. Ayrıca kaliteli bir öğrenme ve değerler eğitimi arasında bir bağ kurularak okul eğitiminin pozitif yönde değişmelerin meydana geldiği belirlenmiştir. Geniş kapsamlı bir tabana yayılan VEGPSP’nin ardından test etme ve ölçme projesi ile yapılan nicel ve nitel araştırmalar öğrenci motivasyonu, akademik başarı ve veli memnuniyeti üzerinde önemli tespitler yapılmıştır. Devamında ise “Eylem Okullarında Değerler Projesi (VASP)” ile VEGPSP çalışmalarını genişletmek ve tamamlamak için üçüncü bir adım atılmıştır. Değer eğitiminin okul iklimi üzerine etkisi tespit edilmiştir. Tüm bu süreç içinde öğretmenlerin kaliteli bir eğitimde ve öğrencilerin değer gelişiminde etkili bir rol model olması vurgulanmıştır. Bu bağlamda değer eğitiminin çeşitli boyutlarında öğretmene merkezî bir rol verildiği görülmektedir. Sonuç olarak Avustralya okullarında değerler eğitiminin eğitim öğretim faaliyetleri içinde önemli bir paya sahip olduğu, yapılan çeşitli projeler ile değerler eğitiminin uygulama pratiği olarak okullarda uygulanmaya devam edildiği görülmüştür.

Kaynakça

- Brady, L. (2008). Strategies in values education: horse or cart? *Australian Journal of Teacher Education*, 33(5). <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2008v33n5.6>
- Commonwealth of Australia, (2006). *Values Education for Australian Schooling: Am I an Australian?* http://www.curriculum.edu.au/verve/_resources/Currprim_Am_I_an_Australian.pdf
- Commonwealth of Australia, (2010). *Giving Voice to the Impacts of Values Education: The Final Report of the Values in Action Schools Project*, http://www.curriculum.edu.au/verve/_resources/VASP_FINAL_REPORT_2010.pdf.

- Country Education Profiles Australia [CEPA]. (2008), *The Australian Government Department of Education and Training*, https://internationaleducation.gov.au/Documents/ED15-0091_INT_Australia_Country_Education_Profile_2015_ACC.pdf.
- Curriculum Corporation (2006). *Implementing the National Framework for Values Education in Australian Schools: Report of the Values Education Good Practice Schools Project – Stage I*, Australia: Curriculum Corporation
- Curriculum Corporation (2008). *At the Heart of What We Do: Values Education at the Centre of Schooling – The Final Report of the Values Education Good Practice Schools Project – Stage 2*, Australia: Curriculum Corporation.
- Department of Education, Science and Training [DEST]. (2005). *National Framework for Values Education in Australian Schools*, Australia: Department of Education, Science and Training.
- Duncan, C. Sankey, D. (2019). Two conflicting visions of education and their consilience, *Educational Philosophy and Theory*, <http://dx.doi.org/10.1080/00131857.2018.1557044>
- Education System Australia described and compared with the Dutch system (2018), *Nuffic, Netharland*, <https://www.nuffic.nl/en/publications/education-system-australia/>.
- Gross, Z. ve Rutland, S. D. (2020). Values Education, *Special Religious Education in Australia and its Value to Contemporary Society*, 28, 69–102. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-030-67969-9_4.
- Hilferty, F. (2008). Teacher professionalism and cultural diversity: Skills, knowledge and values for a changing Australia, *The Australian Educational Researcher*, 35(3).
- Jones, T. M. (2009). Framing the framework: discourses in Australia's national values education policy, *Educational Research for Policy and Practice*, 8, 35–57. <http://dx.doi.org/10.1007/s10671-008-9058-x>
- Leichsenring, A. (2010). *Values-based education in Schools in the 2000s: The Australian experience*, Queensland University Of Technology Master of Education Thesis, Australia.
- Lovat, T. ve Clement, N. (2008) Quality teaching and values education: coalescing for effective learning, *Journal of Moral Education*, 37(1), 1-16. <http://dx.doi.org/10.1080/03057240701803643>
- Lovat, T. Dally, K. Clement, N. ve Toomey, R. (2011). The impact of values education on school ambience and academic diligence, *International Journal of Educational Research*, 50,166–170.
- Lovat, T. (2017). Values education as good practice pedagogy: Evidence from Australian empirical research, *Journal of Moral Education*, 46(1), 88-96. <http://dx.doi.org/10.1080/03057240.2016.1268110>
- Mergler, A. G., ve Spooner-Lane, R. (2012). What Pre-service Teachers need to know to be Effective at Values-based Education, *Australian Journal of Teacher Education*, 37(8).
- Miller, M. ve Petriwskyj, A. (2013). New directions in intercultural early education in Australia, *International Journal of Early Childhood*, 45, 251–266.

- The Australian Education System – Practitioner Level, (2018). *Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade*, <https://dfat.gov.au/aid/topics/investment-priorities/education-health/education/Documents/australian-education-system-practitioner.pdf>
- Yalçinkaya, M. (2019). Avustralya Eğitim Sistemi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(2),862-871. http://dx.doi.org/10.1501/Egifak_0000000674
- Zengin, M. (2017). Bir uygulama modeli olarak Avustralya'daki okullarda değerler eğitimi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52).
- Webster, R. S. (2010). Does the Australian national framework for values education stifle an education forworld peace? *Educational Philosophy and Theory*, 42(4), <http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-5812.2008.00485.x>.

Bölüm 5

Brezilya'da Değerler Eğitimi

Mehtap Koldaş

* Giriş

Brezilya, resmî adıyla Brezilya Federal Cumhuriyeti, 7 Eylül 1822'de Portekizlilerin hâkimiyeti altından kurtularak bağımsızlığını ilan etmiştir. 1889 yılında II. Pedro'nun askerî darbe sonucu tahtan indirilmesi ile cumhuriyet ilan edilmiştir. 1914 yılında siyasi birliğini tamamlamasıyla dünya devletleri tarafından tanınmıştır. Brezilya'da 1980'lere kadar askerî darbeler yapılmış ve ülke içerisinde istikrarsızlık yaşanmıştır. 21. yüzyılın başlarında ise siyasi istikrar ve kalkınma hamleleri ile bölgesel ve küresel ölçekte güç merkezlerinden biri olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Brezilya nüfusu 2018 verilerine göre 210 milyondur ve Güney Amerika'nın en kalabalık ülkesidir. Brezilya'nın resmî dili Portekizcedir ve başkenti Brasilia'dır. Ülkede hâkim olan yaygın inanış ise Hristiyanlıktır (İNSAMER, para.2, t.y.).

* Brezilya Eğitim Sistemi

Brezilya'da eğitim, 1988 Anayasası'na göre devlet tarafından desteklenmesi gereken ve korunması gereken bir hak olarak görülmektedir. 1996 yılından itibaren ülkede eğitim alanında çalışmalar hızla devam etmiştir. 1988 Anayasası'nda eğitim, "Herkese ait bir hak; vatandaşlık, işe hazırlık ve bireyin tam gelişmesi için devlet, aileler ve toplumun iş birliğiyle teşvik edilmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Federal Anayasa, ulusal temellere ve yönergelere uygun olarak düzenlenmiş ancak

sosyal değerleri kazanmaları için “Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi” dersleri eklenmiştir. Askerî rejim, bireyleri dinî ve sosyal değerlere sahip aynı zamanda Brezilya’ya bağlı bir vatandaş olarak yetiştirmeyi amaçladığı söylenebilir. 1993 yılında askerî rejimin son bulmasıyla günümüze kadar Brezilya demokratik rejimler tarafından yönetilmiştir. Demokratik yönetimde hükûmetler, Ulusal Müfredat Parametlerini hazırlamışlardır ve bu müfredatlarda evrensel değerlere yer verilmiştir. Okullarda, hazırlanan ders materyallerinde bireylerin farklılıklara saygı, hoşgörü, adalet, dayanışma gibi değerleri kazanması amaçlanmıştır. 2003 yılında ise bireylere yönelik ahlaki eğitim ve değerlerin okul ortamında kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. “Etik ve Vatandaşlık Programı - Okul ve Toplumda Değerler Oluşturma” çalışmasıyla okullarda tüm derslere yönelik dört temel modül (etik, demokratik birliktelik, insan hakları ve sosyal hayata dâhil etme) hazırlanmıştır. Bu modüllerde bireylere demokrasi, ahlak, sosyal sorumluluk, kolektif çıkar, ulusal kimlik, vatandaşlık, saygı, hoşgörü, barış, adalet gibi değerler kazandırılmaya çalışılmıştır. 2013 yılında hazırlanan ve revize edilerek hâlâ kullanılan BNCC (Ortak Ulusal Müfredat Tabanı) ile öğrencilere birtakım değerler ve beceriler kazandırılmak istenmektedir. Bunlar; yaşam boyu öğrenme, eleştirel düşünme, iletişim becerileri, girişimcilik, öz bakım, empati, vatandaşlık eğitimi ve ahlaki değerlerdir. BNCC’ye bağlı olarak günümüzde çeşitli yayın kuruluşları ile ders kitapları hazırlanmaktadır. Bu ders kitaplarında evrensel değerler sürekli vurgulanmaktadır. Genel bir sonuç olarak, Brezilya’daki hükûmetlerin, öğrencilerin formel eğitimlerinde Brezilya toplumuna yönelik ve evrensel değerlerin kazandırılmasına önem vererek hem vatandaşlığı teşvik etmeyi hem de evrensel değerlere sahip bireyler yetiştirmeyi amaçladığı ifade edilebilir.

Kaynakça

- Altın, R. (2018). *Brezilya eğitim Sistemi, Brics Ülkelerinde Eğitim Sistemi*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Araujo, U. ve Arantes, V. (2009). The Ethics And Citizenship Program: A Brazilian Experience In Moral Education, *Journal of Moral Education*, 38:4, 489-511.
- Brezilya Hükûmeti, (2014). <https://www.gov.br/pt-br> adresinden 16.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- CartaCapital, (2020). <https://www.cartacapital.com.br/educacao/bolsonaro-fala-em-retorno-da-educacao-moral-e-civica-as-escolas/> adresinden 18.03.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Carvalho, M.C. and Sívori, H.F. (2017). Ensino religioso, gênero e sexualidade na política educacional brasileira. Dossê Conservadorismo, *Direitos, Moralidades E Violência* • Cad. Pagu (50). <https://www.scielo.br/j/cpa/a/SpN5YCvh3JFC6BsHYtjYQTH/abstract/?lang=pt> adresinden 25.03.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Costin, C. and Pontual, T. (2020). Curriculum Reform In Brazil To Develop Skills For The Twenty-First Century. *Audacious Education Purposes How Governments Transform the Goals of Education Systems* Ed. Fernando M. Reimers, Springer Open, Switzerland.

- Cunha, L. A. (2007). *Oscillating Harmony: Religion, Morality, And Civism In Brazil, Religião, Moral e Civismo na Escola Pública*.
- FTD Educação, (t.y.). <https://ftd.com.br/sobre-a-ftd/> adresinden 16.04.2020 tarihinde elde edilmiştir.
- FTD Educação, (t.y.). *História Sociedade & Cidadania* <https://didaticos.ftd.com.br/historia-sociedade-e-cidadania-ef2/> adresinden 19.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- İNSAMER, (t.y.). <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-brezilya/> adresinden 15.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- McCowan, T. (2008). *Enacting citizenship: a study of three educational initiatives in Brazil*. PHD, Institute of Education, University of London.
- Ministério da Educação, (1997). *Parâmetros Curriculares Nacionais*. Brasília. Ministério da Educação, (2007a). *Programa Ética e Cidadania construindo valores na escola e na sociedade, Inclusão e exclusão social Modula 1 Etica*. Brasília.
- Ministério da Educação, (2007b). *Programa Ética e Cidadania construindo valores na escola e na sociedade, Protagonismo juvenil Módulo 2 Convivência Democrática*.
- Ministério da Educação, (2017). *Base Nacional Comum Curricular Educação É A Base*.
- Ministério Da Educação,(2018a). *Edital De Convocação Para O Processo De Inscrição E Avaliação De Obras Didáticas Para O Programa Nacional Do Livro Didático PNLD 2018*.
- Ministério Da Educação (2018b). *Parâmetros Nacionais De Qualidade Da Educação Infantil*. Brasília.
- Ministério Da Educação,(2020). *Edital De Convocação Para O Processo De Inscrição E Avaliação De Obras Didáticas E Literárias Para O Programa Nacional Do Livro E Do Material Didático PNLD 2020*.
- PNLD2020, (2020). <https://pnld2020.ftd.com.br/post/como-funciona-o-pnld> adresinden 13.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- PNLD2020, (2020). *Inspire História* <https://pnld2020.ftd.com.br/colecao/inspire-historia/> adresinden 19.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- PNLD2020, (2020). *Vontade De Saber História* <https://pnld2020.ftd.com.br/colecao/vontade-de-saber-historia/> adresinden 19.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- OECD (2015). *Education Policy Outlook Brazil,France*.
- Oliveira, A. (2010). *Política Educacional Com Participação: O Programa Ética E Cidadania Como Política Pública: Ética E Cidadania Na Formação Do Corpo Docente. Câmara Dos Deputados Centro De Formação, Treinamento E Aperfeiçoamento Programa De Pós-Graduação*.
- UNESCO, (2010) *“Brazil” World Data on Education, 7th Edition*.
- Silva, F.T. (2013). *Obstacles to moral education in a private school:a qualitative case study in brazil*. graduate, University of Oulu, Finlândia.

Bölüm 6

Çin'de Değerler Eğitimi

Serdar Erdem

* Modern Dönem Öncesi Çin

Eğitim, Çin geleneğinde her zaman önemli bir rol oynamış ve öğrenmeye her dönem değer verilmiştir. Diğer milletlerde de olduğu gibi, eğitime verilen önem devletin ihtiyaçlarıyla paralellik göstermiştir. Bu anlamda Çin'de 7. yüzyıldan başlayarak *Keju* olarak bilinen resmî bir kamu hizmeti sınav sistemi uygulanmaktaydı ve devlet tarafından bu sınava katılım destekleniyordu (Yu ve Suen, 2005, s. 18). Çoğu insan için devlet sınavlarında başarılı olmak şöhret ve zenginlik elde etmenin yüce bir yolu olarak görülmekteydi (Yu, 2010, s. 46). İmparator Zhenzong'un (MS 968-1022) Antik Çin'de eğitimin devlet tarafından teşvik edilmesinin bir örneği olarak yazdığı bir şiir şöyledir (Guo, 1994, akt. Yu ve Suen, 2005):

“ Zengin olmak için verimli tarlalar satın almanıza gerek yoktur,
Kitaplarda binlerce ton mısır bulunur.
Bir ev inşa etmek için uzun kırışlar kurmanıza gerek yoktur,
Kitaplarda altın konaklar bulunur.
Bir eş bulmak için iyi bir çöpçatana sahip olma konusunda endişelenmenize gerek yok,
Yeşim kadar güzel bakireler kitaplarda bulunur.
Seyahat etmek için hizmetçi ve refakatçiniz olmadığı için endişelenmenize gerek yok,
Kitaplarda büyük atlar ve vagonlar bulunur.
Bir adam hayatının tutkusunu yerine getirmek istediğinde,
Sadece altı klasığı pencereden özenle incelemelidir.

”

olarak iyi not, övgü ve takdirle ödüllendirilir. Bunun yanında Genç Öncüler organizasyonu bölümünde de yer verildiği üzere kırmızı eşarp ve rütbeler vasıtasıyla öğrencilerin etiketlenmesi/kategorilendirilmesi gibi ötekileştirici uygulamalar dikkat çekicidir. Bu tür uygulamalar her ne kadar eleştiriye çok açık görünse de Çin'in otoriter yönetim anlayışı açısından sıradan kabul edilebilir. Toplumun herhangi bir kesiminden gelebilecek olumsuz eleştiriler devlet otoritesi tarafından anında bastırılmaktadır. Nitekim vatandaşların, hükûmetin sıkı denetimi altında hayatlarını devam ettirdikleri bilinen bir gerçektir. Çin yönetiminin, özellikle vatandaşların kullandığı iletişim araçları ve dijital uygulamalar üzerinde büyük bir baskı mevcuttur. Bu anlamda devlet denetiminin okul dışında da sürdürülme-ye çalışıldığı söylenebilir. Hükûmetin denetimine tabi olmayan hiçbir dijital uygulama ya da farklı söylem aygıtları varlığını devam ettirememektedir.

Otoritenin vatandaşlar üzerindeki denetim saplantısının belki de en sıra dışı ve ütöpik görünen uygulaması Sosyal Kredi Sistemidir. 2014 yılından itibaren pilot bölgelerde uygulamaya geçirilen ve ileriki yıllarda tüm vatandaşları kapsayacak olan uygulama, vatandaşların izlenerek onların davranış ve tutumlarının göre puan verildiği çok kapsamlı bir sistemdir. Buna göre puanı yeterli olmayan vatandaşlar bazı haklardan yararlanamayacak ve puanı yüksek olan vatandaşlar ise sosyal hayatın pek çok alanında öncelikli konumda olacaklar. Henüz yeni sayılabilecek bu uygulama şimdiden çok sayıda akademik çalışmaya da konu olmaktadır.

Kaynakça

- Abulaiti, S. (2009). *Çin'de Azınlıklar ve Azınlık Eğitimi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Adilijiang, A. (2019). *1908 Jön Türk Devrimi İle 1911 Çin Devriminin Karşılıklı Analizi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Akgür, T. (2018). Çin'de Yakın Çağ Eğitim Reformları: Eski Eğitim, Batı Eğitimi, Yeni Eğitim Kavramları . *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), s. 518-523.
- Aslan, H. K. (2014). Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası. *Akademik Orta Doğu*, 9(1).
- Burton, G. M. (1986). Values Education in Chinese Primary Schools. *Childhood Education*, 62(4), s. 250-255. <https://doi.org/10.1080/00094056.1986.10520246>
- Chen, L. (2018). Memoirs of A Socialist Childhood in China: Socialism, Nationalism and Getting Ahead. *Dialogic Pedagogy: An International Online Journal*. <https://doi.org/10.5195/dpj.2018.243>
- Chen, X. (2017). *Staging Chinese Revolution: Theater, Film, and the Afterlives of Propaganda*. New York: Columbia University Press.

- Chinadaily. (2019, 10 14). *Chinese Young Pioneers lauded on anniversary*. Ocak 12, 2019 tarihinde Chinadaily: <https://www.chinadaily.com.cn/a/201910/14/WS5da38957a310cf3e35570374.html> adresinden alındı
- Çandarlıoğlu, G. (1993). *Çin*. TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 8, s. 321-323.) Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Gu, J., Li, X., ve Wang, L. (2018). *Higher Education in China*. Beijing: Higher Education Press.
- Gül, A. (2006). *Bir Din Olarak Taoizm*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Halpin, D. (2014). Teaching and Learning in Chinese Schools: Core Values and Pedagogic Philosophy. *Chinese Studies*, 3(1), s. 1-3. <https://doi.org/10.4236/chnstd.2014.31001>.
- Ho, W.C. (2010). Moral Education in China's Music Education: Development and Challenges. *International Journal of Music Education*, 28(1), s. 71–87.
- Hu, G. (2010). *The Moral Education Curriculum and Policy in Chinese Junior High Schools: Changes and Challenges*. [Unpublished doctoral dissertation] Department of Educational Leadership, The University of Alabama. Tuscaloosa, Alabama.
- İsmail, A., ve Aliu, A. (2017). Geçmişten Günümüze Çin Halk Cumhuriyeti İdare Hukukunun Kısa Gelişimi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(12), s. 179- 197.
- Jian-Sheng, L. (1980). Moral education in New China. *International Review of Education*, 26(2), s. 198–201. <https://doi.org/10.1007/bf01433589>
- Karlova, U. R. (2011). *Çin Modern Tarihinde Yolculuk: Bir Süper Gücün Yakın Geçmişi*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Law, W., ve Xu, S. (2013). Education, Work, Citizenship of Youth in China: Strategies, Achievements, and Challenges. *Sisyphus – Journal of Education*, 1(2), s. 128-160.
- Lee, L., ve Misco, T. (2016). Seeking moral autonomy in a Chinese context: A study of elementary moral education standards. *Journal of International Social Studies*, 6(2), s. 84-95.
- Lee, W. O., ve Ho, C. H. (2005). Ideopolitical shifts and changes in moral education policy in China, *Journal of Moral Education*, 34(4), s. 413-431. <https://doi.org/10.1080/03057240500410160>
- Lewin, K., ve Hui, X. (1989). Rethinking Revolution; reflections on China's 1985 educational reforms. *Comparative Education*, 25(1), s. 7-17. <https://doi.org/10.1080/0305006890250103>
- Mańkowska, A. (2019). Moral Education In China – Cultural Context, History, And Contemporary Practice. *Humanitas University Research Papers. Pedagogy*, s. 85-96.
- Maosen, L. (1990). Moral Education in the People's Republic of China. *Journal of Moral Education*, 19(3), s. 159-171. <https://doi.org/10.1080/0305724900190302>
- Maosen, L. (2011). Changing Ideological-Political Orientations in Chinese Moral Education: Some Personal and Professional Reflections. *Journal of Moral Education*, 40(3), s. 387-395.
- Maosen, L., Taylor, M., ve Shaogang, Y. (2004). Moral education in Chinese societies: changes and challenges. *Journal of Moral Education (Editorial)*, 33(4), s. 405-428. <https://doi.org/10.1080/0305724042000327975>
- Martinson, D. J. (1993). A look at the educational system in the People's Republic of China and the impact of changing governmental ideology. *Lambda Alpha Journal*, 24, s. 20-44. Ocak 12, 2020 tarihinde <https://soar.wichita.edu/ds2/stream/?#/documents/4256/page/1> adresinden alındı

- Nanbu, H. (2008). Religion in Chinese Education: From Denial to Cooperation. *British Journal of Religious Education*, s. 223-234. <https://doi.org/10.1080/01416200802170151>
- Outline on Secondary School Moral Education. (2006). *Chinese Education ve Society*, 39(2), s. 21-36. <https://doi.org/10.2753/CED1061-1932390203>
- Sezgin, M. F. (2008). *Türk ve Çin Eğitim ve Öğretim Sistemleri Üzerine Bir Karşılaştırma*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Shu, W. G. (2016). The Analysis of Moral Education in China and its Effect on Chinese Children 's Moral Development. *Senior Projects Spring 2016. Paper 368*. http://digitalcommons.bard.edu/senproj_s2016/368 adresinden alındı
- Şahin, F. (2005). Budizm'de Nirvana Anlayışı. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Tang, H., ve Wang, Y. (2020). Moral Education Curriculum Reform for China's Elementary and Middle Schools in the Twenty-First Century: Past Progress and Future Prospects. *ECNU Review of Education*. <https://doi.org/10.1177/2096531120923416>
- Timurtaş, M. E. (2018). Çin Halk Cumhuriyetinin Ekonomik ve Siyasi Geçmişinin Bugünkü Gelişim Sürecindeki Rolü. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(1), s. 52-69.
- Tsang, M. (2000). Education and National Development in China Since 1949: Oscillating Policies and Enduring Dilemmas. In C. Lau ve J. Shen (Eds.), *China Review 2000* (pp. 579–618). Hong Kong: Chinese University Press.
- Wang, J., ve Mao, S. (1996). Culture and the Kindergarten Curriculum in the People's Republic of China. *Early Child Development and Care*, 123, s. 143-156. <https://doi.org/10.1080/0300443961230110>
- Wang, X., ve Uecker, J. E. (2017). Religious Commitment, and Religious Tolerance in Contemporary China. *Review of Religious Research*, 59(2), s. 157–182. <https://doi.org/10.1007/s13644-017-0286-5>
- Wang, X.-l. (2017). Cultivating Morality in Chinese Families—Past, Present, And Future. *Journal of Moral Education*. <http://dx.doi.org/10.1080/03057240.2017.1291416>
- Wanxue, Q., ve Hanwei, T. (2004). The social and cultural background of contemporary moral education in China. *Journal of Moral Education*, 33(4), s. 465-480.
- Woronov, T. (2007). Performing the Nation: China's Children as Little Red Pioneers. *Anthropological Quarterly*, 80(3), s. 647-672. <https://www.jstor.org/stable/30052719?seq=1>
- Wu, J. (2006). Rise of the Communist Youth League. *Economic and Political Weekly*, 41(12), s. 1172-1176. <http://www.jstor.org/stable/4417997>
- Xiaoman, Z., ve Feng , X. (2008). On the development of citizenship education outlook in China. *Front. Educ. China*, 3(1), s. 1-21. <https://doi.org/10.1007/s11516-008-0001-y>
- Xie , Y., ve Ge, C. (2013). Confucius' Thoughts on Moral Education in China. *Cross-Cultural Communication*, 9(4), s. 45-49. <https://doi.org/10.3968/j.ccc.1923670020130904.2659>
- Xinhua, ve Xueren, L. (2013). *President Xi issues International Children's Day cal*. Ocak 13, 2020 tarihinde sinaenglish: <http://english.sina.com/china/p/2013/0530/595076.html> adresinden alındı
- Yang, J. (2007). *Moral Education in the Emerging Chinese Society* [Unpublished master's thesis] Department of Integrated Studies in Education, Faculty of Education, Montreal, Quebec.

- Ye, W. (2014). *Power and Moral Education in China: Three Examples of School-Based Curriculum Development*. USA: Lexington Books,.
- You, Y. (2007). A deep reflection on the “key school system” in basic education in China. *Front. Educ. China*, 2(2), s. 229–239.
- You, Z., Rud, A., ve Hu, Y. (2018). *The Philosophy of Chinese Moral Education: A History*. New York: Palgrave Macmillan.
- Yu, K. (2010). *Diversification to a Degree: An Exploratory Study of Students’ Experience at Four Higher Education Institutions in China*. Switzerland: Peter Lang.
- Yu, K., Stith, A. L., Liu, L., ve Chen, H. (2012). *Tertiary Education at a Glance: China*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Yu, L., ve Suen, H. (2005). Historical and Contemporary Exam-driven Education Fever in China, *KEDI Journal of Educational Policy*, 2(1) s.17-33
- Zhao, D. (2014). Buddhist Echoes in University Education: A Comparative Study of China and Canada. *Annual International Conference of the Bulgarian Comparative Education Society (BCES)*. Sofia: Bulgarian Comparative Education Society.
- Zhao, W., Zhang, Z., ve Liu, J. (2017). The “Family” Section in Current Elementary Social Studies Textbooks in China. *Journal of Education and Training Studies*, 5(10), s. 54-59
- Zhao, Y. (2005). Character Education in China Today. *Social Studies and the Young Learner*, 17(3), s. 11-14.
- Zhao, Z. (2020). The Religious World in Chinese Social Studies Textbooks. *British Journal of Religious Education*, 42(2), s. 214-223. <https://doi.org/10.1080/01416200.2018.1516195>
- Zhefu, W., ve Yuhua, Y. (1965). *Uncle Lei Feng Tells Revolutionary Stories*. Ocak 2, 2020 tarihinde Chinese Posters: <https://chineseposters.net/posters/e13-884.php> adresinden alındı

Bölüm 7

Finlandiya'da Değerler Eğitimi

Köksal Muç

* Finlandiya Eğitim Sistemi

Finlandiya'nın İsveç'e bağlı olduğu 12. yüzyılda eğitim, Kilisenin denetimi altındaydı ve din, bu dönemde okulların ayrılmaz bir parçasıydı (Antikainen ve Pitkänen, 2014). Kilisenin, Fin eğitimindeki etkisine rağmen 1840'larda eğitim alanında bir dizi reform girişimleri görülmektedir. Nitekim ortaokulun yapısı yeniden düzenlenerek mesleki eğitim başlamış, kadınlar için akademik eğitime erişim, öğretmen eğitimi kurumlarının kurulması, üniversite ve kilise arasındaki bağlantının kesilmesi ve Millî Eğitim Kurulunun kurulması, bu süreçte yapılan reformların bir sonucudur. Ayrıca 1860'lı yıllardan itibaren genç yetişkinlerin eğitim ihtiyaçlarına cevap olarak ülkenin çeşitli bölgelerinde halk okulları kurulmuştur. Yine bu yıllarda Fince ulusal eğitime başlanmıştır. 1866 yılında okullar kiliseden bağımsız hâle getirilmiştir (Kuşçuoğlu, 2016).

Fin eğitim sisteminde halk eğitiminin başlangıcını ve bireyin yaşamının temel amacını da ulusun gelişim fikri oluşturmaktaydı. Bu bağlamda eğitim yoluyla sahip olunan bireysel erdem, ulusun erdemini temsil ettiği düşünülmekteydi. Her birey kendini, daha büyük, ortak bir dünyasal ve manevi iyiliğin bir parçası olarak kendine özgü ahlaki ve manevi açıdan sorumlu bir birey olarak algılamalıydı. Hegelci düşünce, o dönemde Finlandiya'da hüküm süren geleneksel Lutheran etiği ile birleştirildiğinden iyi bir çocuk ve eğitimli vatandaş fikri; saygın, Tanrı korkusu olan ve yararlı bir vatandaşın gelişimine dayanıyordu. Genel amaç, çatışmaları önlemek için insanları eğitmek ve genel eğitim seviyesini yükseltmekti (Uusiautti ve diğerleri, 2013).

makbul vatandaşın niteliklerini de ifade ettiği tespit edilmiştir. Buna rağmen yapılan incelemeler sonucunda değerlerin eğitim sistemi içinde önemli bir konu olarak görüldüğü fakat akademi tarafından bu konunun üzerine yeteri kadar araştırma yapılmadığı araştırma boyunca edinilen izlenimler arasındadır.

Kaynakça

- Bacis education act, (1998). <https://minedu.fi/en/legislation-general-education>.
- Bahçekapılı, M. (2013). Finlandiya’da din eğitimi, *International Journal of Social Science*, 6(5), 889-922.
- Citation, Orell, M. ve Pihlaja, P. (2020). Cooperation between home and school in the finnish core curriculum 2014. *Nordic Studies in Education*, (402), 107–128. <https://doi.org/10.23865/nse.v40.2224>
- Ekinci, A. ve Öter, Ö.M. (2010). Finlandiya’da eğitim sistemi ve öğretmen yetiştirme, <https://docplayer.biz.tr/4955627-Finlandiya-da-egitim-ve-ogretmen-yetistirme-sistemi.html>
- Esiopetuksen Opetussuunnitelman Perusteet*, (2014). https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Furuhagen B., Holmén J., ve Sääntti J. (2019). The ideal teacher: Orientations of teacher education in Sweden and Finland after the Second World War, *History of Education*, <https://doi.org/10.1080/0046760X.2019.1606945>
- Hakkarainen, P. (1978). On moral education in the finnish comprehensive school curriculum, *Journal of Moral Education*, 8(1). 23-31.
- Siddiqui, S., Soomro, N.N., Memon, R.R. (2020). Episteme aims of education: A comparative study of educational systems of Finland, Pakistan, and Malaysia, *Asia Pacific*, 38, 202-220.
- Juutinen, J. ve Viljamaa, E. (2016). A narrative inquiry about values in a finnish preschool: The case of traffic lights, *International Journal Of Early Childhood*, 48(2), 193-207.
- Leinonen, J. (2009). *Values in education - Education about values, through values and for values*, https://www.academia.edu/3074178/Values_in_Education_Education_about_values_through_values_and_for_values.
- Mete, Y.A. (2013). Güney Kore, Japonya, Yeni Zelanda ve Finlandiya’da öğretmen yetiştirme ve atama politikaları, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 859-878.
- Perusopetuksen Aamu- Ja Iltapäivätoiminnan Perusteet, (2011). https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/131412_po_aamu_ja_iltapaivatoiminnan_perusteet_2011.pdf.
- Puroil, A., Johansson, E., Estola, E., Emilson, A., Einarsdóttir, J. ve Broström, S. (2016) Interpreting values in the daily practices of nordic preschools: a cross-cultural analysis, *International Journal Of Early Childhood*, 48(2), 141–159.
- Paulsen, J.M., Paulsen, K.B. ve Tihveräinen, S.K. (2016). Exploring the moral and distributive levers for teacher empowerment in the Finnish policy culture, *International Journal of Educational Management*, 30(6), 756-770. <http://dx.doi.org/10.1108/IJEM-02-2015-0015>
- Rissanen I., Kuusisto, E., Hanhimäki, E. ve Tirri K. (2018). The implications of teachers’ implicit theories for moral education: A case study from Finland, *Journal of Moral Education*, 47(1), 63–77. <http://dx.doi.org/10.1080/03057240.2017.1374244>

- Sahlberg, P. (2007). Education policies for raising student learning: The Finnish approach, *Journal of Education Policy*, 22(2),147-171,
- Tirri, K. (1999 September). Ethical conflicts in early childhood education, *Paper presented at the Annual Meeting of the European Early Childhood Education Research Association (EECERA)* (9th, Helsinki, Finland, September 1-4).
- Tirri, K. ve Puolimatka T. (2000). Teacher authority in schools: A case study from Finland, *Journal of Education for Teaching*, 26(2),157-165.
- Thornberg, R. (2008). Values education as the daily fostering of school rules, *Research in education*, 80(1), 52-62.
- Uludüz, H. (2016). *Finlandiya ve Türkiye temel eğitim sistemine karşılaştırmalı bir yaklaşım.* [Yayımlanmamış Doktora Tezi], İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Uusiautti, S., Paksuniemi, M. ve Määttä, K. (2013). At the roots of Finnish elementary education - How were children raised in the first Finnish elementary schools?, *International Electronic Journal of Elementary Education*, 5(2), 171-184.
- Väyrynen, Sai. ve Paksuniemi, Merja. (2018). Translating inclusive values into pedagogical actions, *International Journal of Inclusive Education*, 24(2), 1–15. <http://dx.doi.org/10.1080/13603116.2018.1452989>
- Quora, A.A.S. (2017). Ethics in the Teaching Profession: The Finnish Model, https://www.academia.edu/38089606/Ethics_in_the_Teaching_Profession_The_Finnish_Model.

Bölüm 8

Fransa'da Değerler Eğitimi

Koray Unur

* Giriş

Fransa'da değerleri eğitimi, Fransız vatandaşı olmanın aşılacağı bir alan olarak görülmüştür. Çok kültürlü Fransa için ülkenin cumhuriyetçi geleneklerinin ve ideallerinin odağında vatandaş yetiştirmenin bir aracıdır. Bu bölüm, Fransa'da değerler eğitimi programlarına odaklanmakta, Millî Eğitim Bakanlığının bu konuda yaptığı çalışmalara değinmektedir. Bu çalışmalarda görüleceği gibi değerler eğitimi, Fransa'da öğretim programlarının değişmez parçasıdır. Cumhuriyetçi idealler, sekülerizm ve vatandaşlık değerlerinin öne çıktığı programlar ile ülkede barış içinde yaşamının yollarının arandığı söylenebilir.

Herhangi bir popüler arama motoruna Fransa'da değerler veya ahlak eğitimi anahtar kelimeleriyle arama yapıldığında daha ilk sayfada karşımıza çıkacak gazete haberlerine bakıldığında Fransa'da değerler eğitiminin ne tür tartışmalar etrafında şekillendiğini, hangi türde konuların, kavramların ve yöntemlerin öne çıktığının ipuçları bulunabilir. Bu bölüm; bu haberlerden hareketle Fransa'da yapılan güncel tartışmalara yer vererek tartışmaya girişecek, sonrasında bu tartışmaların tarihî kökenlerinin nerelere dayandığına ve güncel tartışmaların yanında güncel uygulamaların ne olduğuna bakarak Fransa'da değerler eğitimi denilince ne anlaşıldığının kavranmasına yardımcı olmayı hedeflemektedir.

2011 yılında Le Figaro gazetesinde yayınlanan Marie-Estelle Pech'in hazırladığı haberin İngilizce tercümesinin başlığında açık şekilde dönemin Millî Eğitim Bakanı Luc Chatel'in Ahlak derslerinin geri gelmesini istediği yazmaktadır. Haber detayında

* Sonuç

Fransız vatandaşı olma fikri, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başındaki eğitim tartışmalarında Fransız vatandaşlarının devletlerine layık bireyler nasıl olabileceği üstünde durulmaktadır. Bunun çözümü de merkezî idare kontrolü ve gözetimi ile Fransız dili ve edebiyatı, tarihini merkeze alan bir ulusal merkezî öğretim programının oluşturulmasında bulunmuştur. Bu çözümün arka planında 1880'lerde cumhuriyetçilerin örgün eğitimin tüm Fransa'yı birleştireceği görüşünün ve tüm çeşitlilik ve farklılıklara hassasiyeti gözetilen bir vizyonun imkânsız olduğu fikri yatmaktadır (Bruneau, 1990, ss. 8-9). Ortak bir Fransız vatandaşlığı fikri ile toplumsal uyumu oluşturmanın yolu eğitimde görülmüştür. Bu fikri oluşturacak ortak değerler de devlet güdümündeki kurumlarca tanımlanmıştır (Ferrari, 2006). Bu doğrultuda değerler eğitimi bu vatandaşlığın yeşertilmesinin aracıdır. Bu eğitim, Aydınlanma fikrinin değerleri etrafında temellendirilmiş Fransa devletinin kurucu değerlerinin anlaşılmasını amaçlamaktadır (Starkey, 2000). Bu vizyon çerçevesinde siyasi güç, özgürlük, haklar ve hukuka saygı değerlerinin yanında eleştirel düşüncüyü merkeze alan bilgili, bilinçli ve sorgulayan vatandaşlar yaratma gayesidir. 19. yüzyılın sonunda yürürlüğe konmuş Vatandaşlık ve Ahlak dersi, 1976 yılında kaldırılarak farklı derslerin içeriğinde yer alan bir yapıya dönüştürülmüş, 1996 yılında Vatandaşlık, Haklar ve Sosyal Bilimler Eğitimi (Education Civique, Juridique et Sociale) adıyla kendi başına tekrar bir ders hâline gelmiştir. 2015 yılında Vatandaşlık Eğitimi Programının şemsiyesi altına alınmış, geleneksel cumhuriyetçi-liberal model anlayışını sürdürmektedir. Laiklik ilkesini merkeze alan bu program; hoşgörülülük, farklılıkları önemseyen, çevresini dinleyen, meraklı ve eleştirel düşünen Fransız vatandaşları emelini hedeflemektedir. Bunun bir örneği olan 2017 yılında yürürlüğe konan Yurttaşlık Yolu (Parcours Citoyen) programı eleştirel düşüncüyü merkeze alan ve olaylara farklı açılardan bakmak için kapasite geliştirilmesine odaklanmıştır. Öğrencilerin; dinlemeyi, meraklı olmaya, bağımsızlığına, alçak gönüllülüğü ve anlaşılır olabilme becerilerini sağlamayı amaçlamaktadır (Eduscol, 2017). Ayrıca Fransa'da değerler eğitimi her zaman güncel tartışmalar etrafında şekillendiğini Millî Eğitim Bakanlığının güncel olaylara bir tepki olarak geliştirdiği programlarda görmek mümkündür. Fransa'da son 10 yıl içinde yaşanan saldırıların bir sonucu olarak değerler eğitimi çerçevesinin cumhuriyet fikri ve bu fikri saran değerler etrafında değiştiği gözlemlenmiştir.

Kaynakça

Bektaş, Ö. ve Zabun, E. (2019). Vatandaşlık eğitiminde değerler karşılaştırması: Türkiye ve Fransa. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17 (37), s. 247-289.

- Bruneau, W.A. (1990). The “New” social history and the history of moral education. *Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education*, 26 (1), s. 7-33.
- Busch M. ve Morys N. (2016). “Mobilising for the Values of the Republic”- France’s Education Policy Response to the “Fragmented Society”: A Commented Press Review. *Journal of Social Science Education*, 15 (3), s. 47-57.
- de Saint Mars, D. ve Bloch S. (1992-2020), Max et Lili serisi. Paris: Calligram.
- Dill, J. S. (2007). Durkheim and Dewey and the challenge of contemporary moral education. *Journal of Moral Education*, 36 (2), s. 221-237.
- Eduscol (2015). Current Issues. <https://eduscol.education.fr/pid36338/current-issues.html> adresinden 03.01.2020 tarihinde erişildi.
- Eduscol (2017). Citizenship Education. <https://eduscol.education.fr/cid114428/citizenship-education.html> adresinden erişildi. (erişim tarihi 03.01.2020), Fransızca yeni versiyon <https://www.education.gouv.fr/valeurs-et-engagement-89246> adresinden 05.11.2021 tarihinde erişildi.
- Eduscol (2021). Citoyenneté et valeurs de la République. <https://eduscol.education.fr/588/citoyennete-et-valeurs-de-la-republique> adresinden 05.11.2021 tarihinde erişildi.
- Ferrari, A. (2006). The problem of civic cohesion and the role of the state school in France and Italy: historical, religious and secular comparisons, *Journal of Moral Education*, 35 (4), s. 533-550.
- France 24. (2015, 1 Eylül). France launches new classes on ‘moral and civic’ education. <https://www.france24.com/en/20150901-france-looks-defend-values-republic-through-education-new-civics-course> adresinden 06.01.2020 tarihinde erişildi.
- Kafadar T., Katılmış A. ve Öztürk C. (2018). Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Değerler Eğitimi Boyutunda Karşılaştırılması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1), s. 154-177.
- Mouritsen, P. ve Jaeger A. (2018). *Designing Civic Education for Diverse Societies: Models, tradeoffs, and outcomes*. Brussels: Migration Policy Institute Europe.
- Ministère de l’Éducation nationale, de l’Enseignement supérieur et de la Recherche (2015). https://cache.media.education.gouv.fr/file/MEN_SPE_6/66/2/2015_BO_SPE_6-pdf_478662.pdf adresinden 05.11.2021 tarihinde erişildi.
- Ministère de l’Éducation nationale, de la Jeunesse et des Sports (2021a). *L’Idée républicaine Repères*, <https://eduscol.education.fr/document/11192/download?attachment> adresinden 05.11.2021 tarihinde erişildi.
- Ministère de l’Éducation nationale, de la Jeunesse et des Sports (2021b). *La République à l’École*, <https://eduscol.education.fr/document/11195/download?attachment> adresinden 05.11.2021 tarihinde erişildi.
- O’Connor, L. ve Faas, D. (2012) The impact of migration on national identity in a globalized world: a comparison of civic education curricula in England, France and Ireland. *Irish Educational Studies*, 31 (1), s. 51-66.
- Parasote, M. ve Randt P. (Ocak 2009) *The Role of Éducation Civique in the Creation of French Citizens*. https://www.humanityinaction.org/knowledge_detail/the-role-of-education-civique-in-the-creation-of-french-citoyens/ adresinden 06.01.2020 tarihinde erişildi.

- Pech, M. (2011, 1 Eylül). French Education Minister wants to bring back morality lessons. <http://plus.lefigaro.fr/note/french-education-minister-wants-to-reintroduce-morality-lessons-in-primary-school-20110901-538957> adresinden 06.01.2020 tarihinde erişildi.
- Pickering, W.S.F. (1995). Durkheim and Moral Education for Children: a recently discovered lecture. *Journal of Moral Education*, 24 (1), s. 19- 36.
- Starkey, H. (2000). Citizenship education in France and Britian: evolving theories and practices, *The Curriculum Journal*, 11 (1), s. 39-54.
- Wesselhoeft, K. (2017). On the ‘front lines’ of the classroom: moral education and Muslim students in French state schools. *Oxford Review of Education*, 43 (5), s. 626–641.

Bölüm 9

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Değerler Eğitimi

Koray Unur

* Giriş

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde demokrasiyi, çoğulculuğu ve birlikte yaşamı destekleyen değerlerin çevrelediği bir vatandaşlık öngörülmektedir. Bu kapsamda bu bölümde Güney Afrika'da günümüzde değerler eğitiminin nasıl şekillendiğine, hangi değerlerin öne çıktığına ve bu değerlerin öne çıkmasının altında yatan tarihsel çerçeveye ve apartheid sonrası döneme odaklanılacaktır. Güney Afrika'da değerler eğitimi konusunu irdeleyen öncelikle ülkenin yakın geçmişine bakmak eğitimi çevreleyen değerlerin anlaşılmasında kilit bir role sahiptir. Felemenkçede ayrı mahalle anlamına gelen, 1948 sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nin tüm hayat damarlarına sızmış, bir bakıma istila etmiş ırkçılığın politikası apartheid rejimi 1994 yılında sona ermiştir. Bu yaraların sarılması sürecinin bir yansımasının Nelson Mandela liderliğindeki demokratik Güney Afrika Cumhuriyeti'nin birleştirici, yeni bir vatandaşlık tahayyülü olduğu öne sürülebilir. Bu çoğulcu yaklaşımın yaygınlaştırılmasının bir vechesini de değerler konusunda Eğitim Bakanlığının ürettiği belgelerde görmek mümkündür. Bu belgelere geçmeden önce Güney Afrika'nın geçmişine, eğitim sistemine bakmak apartheid sonrası dönemdeki değerleri çevreleyen dünyanın anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Güney Afrika'nın Geçmişine Bakmak

Güney Afrika tarihi deyince ilk akla gelen kırılma anları Avrupa merkezli bir bakış açısından yaklaşıldığında; sömürgecilik, apartheid rejimi ve apartheid sonrası yaşam başlıklarına ayrılarak özetlenebilir. Tarihi kırılma anları olarak nitelenebilecek

Kaynakça

- African National Congress. (1994). A Policy Framework For Education and Training. https://www.africa.upenn.edu/Govern_Political/ANC_Education.html adresinden 28.10.2021 tarihinde edinilmiştir.
- African Story Book. (2021). <https://www.africanstorybook.org> 28.10.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Department of Basic Education. (2020). <https://www.gcis.gov.za/content/resourcecentre/sa-info/south-africa-yearbook-201920> adresinden 05.09.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Department of Education. (1995). White Paper on Education and Training, Pretoria: South Africa. <https://www.education.gov.za/Portals/0/Documents/Legislation/White%20paper/White%20paper%20on%20Education%20and%20Training%201995.pdf?ver=2008-03-05-111656-000> 29.10.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Department of Education. (2000). Values, Education, and Democracy, South Africa.
- Department of Education. (2001a). Education in South Africa: Achievements since 1994, South Africa.
- Department of Education, (2001b). Manifesto on Values, Education and Democracy, South Africa.
- Department of Planning Monitoring and Evaluation. (2014). 20 Year Review Synthesis Report ve Thematic Background Papers. <https://www.dpme.gov.za/publications/20%20Years%20Review/Pages/default.aspx> 29.10.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Department of Planning Monitoring and Evaluation. (2014)., 20 Year Review: South Africa 1994-2014, Background Paper: Education. <https://www.dpme.gov.za/publications/20%20Years%20Review/20%20Year%20Review%20Documents/20YR%20Education.pdf> 29.10.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Finkel, S.E. ve Ernst, H.R. (2005). Civic Education in Post-Apartheid South Africa: Alternative Paths to the Development of Political Knowledge and Democratic Values, *Political Psychology*, 26 (3), s. 333-364.
- Gretta, K. N. (2001). A critical analysis of multicultural education with special reference to the values issues in the South African context. University of South Africa. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Kurtuluş, R. (1996). Güney Afrika Cumhuriyeti. *TDV İslam Ansiklopedisi içinde*, (14.cilt, s. 299-303). İstanbul: TDV Yayınları.
- Maphala, M.C. ve Mpofo, N. (2018). Embedding Values in the South African curriculum: by design or default?, *South African Journal of Education*, 38 (3), s. 1-11.
- Naidoo, M. (2013). Engaging Difference in Values Education in South African Schools, *Alternative Special Education*, (10), s. 54-75.
- National Planning Commission. (2012). National Development Plan 2030 - Our future - make it work, Executive Summary. <https://www.gov.za/sites/www.gov.za/files/Executive%20Summary-NDP%202030%20-%20Our%20future%20-%20make%20it%20work.pdf> 29.10.2021 tarihinde edinilmiştir.

- Pitsoe, V.J. ve Mahlangu, V.P. (2014). Teaching Values in Education as a Political Act for Social Change, *Journal of Social Sciences*, 40 (1), s. 141-149.
- Solomons, I. ve Fataar, A. (2011). A Conceptual Exploration of Values Education in the Context of Schooling in South Africa, *South African Journal of Education*, (31), s. 224-232.
- Statistics South Africa (2016). Community Survey 2016 in Brief. Pretoria: Statistics South Africa.
- UNESCO-IBE (2011) World Data on Education 7th Edition. http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/South_Africa.pdf adresinden 05.11.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Waghid, Yusef. (2009). Patriotism and democratic citizenship education in South Africa: on the (im) possibility of reconciliation and nation building, *Educational Philosophy and Theory*, 41 (4), s. 399-409.
- Venter, E. (1997). Philosophy of Education in a New South Africa, *South African Journal of Higher Education*, 11(1), s. 57-64.

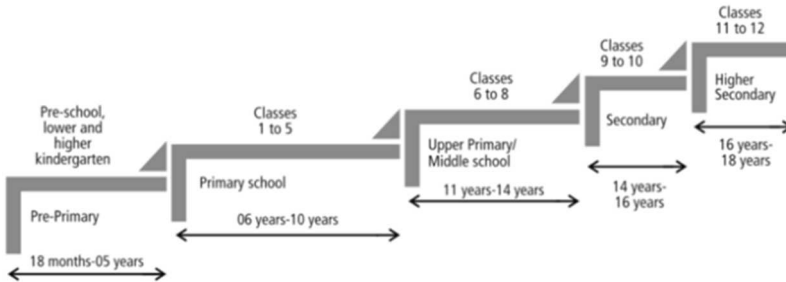
Bölüm 10

Hindistan'da Değerler Eğitimi

Cahide Kayış

* Hindistan Eğitim Sistemi

Hindistan Cumhuriyeti, 29 eyalet ve yedi birlik bölgesinden (ve ayrıca bir dizi küçük eyalet ve altı⁹ özerk bölgeden) oluşan bir federasyondur. Hindistan eyaletlerinin bileşimi yıllar içinde önemli ölçüde değişmiştir. Eyaletlerden oluşan Hindistan'da eğitim, anayasal olarak sözde eş zamanlı bir mevzuat alanı olarak tanımlanır; bu, birliğin ve eyaletlerin ortak sorumluluğu olduğu anlamına gelir. Hindistan'ın en genç eyaleti olan Telangana ise 2014 yılında kurulmuştur. Federal hükümet, millî politika hedeflerini ve yöntemlerini belirlerken yerel düzeyde de eyaletlerde eğitim müdürlükleri tarafından yönetilir (Trines, 2018, "Administration of the Education System", para. 1, 2, 3). Hindistan okul sistemi erken yaşlardan üniversite öncesine kadar bir dizi seviyeye bölünmüş veya ayrılmıştır. Bu seviyeler bağlamında Hindistan eğitim sistemine Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1: Hindistan Eğitim Sisteminin Yapısı (Merza, 20107)

⁹ Sub-state autonomous regions

belirlemiştir. Bu bağlamda belirtilen değerlerin toplumdaki ahlaki, manevi ve kültürel olana da katkı sağlayacak nitelikte olmasına önem verilmiştir.

Hindistan eğitim sisteminde değerler eğitiminin gerekliliği maddeler hâlinde şöyle ifade edilebilir: teknolojinin etkisiyle bozulan sosyal hayat, yabancı devletlerin istilasının etkileri toplumsal yapının olumsuz davranışlarla bozulması, eğitim sisteminin rekabetçi anlayışının öğrencilerin ahlak ve karakter eğitimini sekteye uğratması. Bu çerçevede Hindistan'da yaşanan ve mezkûr cümlede ifade edilen olumsuzlukların ortadan kaldırılmasında geleneksel Hindistan kültür ve değerlerini referans alan değerler eğitimi faaliyetleri icra edilmiş ve edilmektedir. Bu kapsamda Hindistan'da okullarda verilen ders müfredatlarının yanı sıra değerler eğitimi bağlamında öğretmen ve öğrenciler için özel olarak hazırlanmış değerler eğitimi kitapları bulunmaktadır. Kitapların içeriği genel olarak değerlendirildiğinde, özellikle Tarih dersleri örneğinden yola çıkılarak örnek verilen metinler üzerinden dinî ve dinler arası hoşgörü, laiklik, kültürel entegrasyon, hoşgörü, kardeşlik, sabır, iş birliği gibi değerlerin ön plana çıktığı ifade edilebilir. Değerler Eğitimi kitabında ise günlük hayatın akışında yer alan durumlardan hareketle çevreye duyarlılık, birlik, beraberlik, kardeşlik, vatanseverlik gibi değerlere vurgu yapıldığı görülmektedir.

Kaynakça

- Banga, L.C. (t.y). Value Oriented Education: A Quality Teaching Perspective. Erişim adresi: https://www.academia.edu/6540179/Value_Oriented_Education_A_Quality_Teaching_Perspective adresinden 10.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Bhardwaj, I. (2005). Value-Oriented Education. Journal Of Value Education- January & July 2005. Erişim adresi: https://www.academia.edu/5547872/journals_education adresinden 10.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- CBSE (2012). Values Education - A Handbook for Teachers, India, Delhi. Erişim adresi: https://www.academia.edu/24962247/Values_Education_A_Handbook_for_Teachers_CENTRAL_BOARD_OF_SECONDARY_EDUCATION adresinden 19.07.2021 tarihinde erişilmiştir.
- CBSE. (2019). Handbook for Students, India, New Delhi. Erişim adresi: https://cbseacademic.nic.in/web_material/Manuals/Handbook_for_students.pdf adresinden 19.07.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Dr. Radhakrishnan Commission Report on Higher Education- NMIMS Journal Of Economics And Public Policy (2017). s.73.
- Ergün, M. (2020). Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi Cilt-1. 3. Baskı. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Gul, A. B. S. (2017). Teacher And Value Education: An Exploratory Study. ISSN: ISSN-0974-8997. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=ED607089> adresinden 09.04.2021 tarihinde erişilmiştir.

- KKHSOU, 2019. History of Education during Pre-Independence in India- Semester V/ Education Block-2. India, Guwahati.
- Kunchithapadam, S. (2005). Need for Value-based Spiritual Education in Schools. Journal of Value Education-January & July 2005. Erişim adresi: https://www.academia.edu/5547872/journals_education adresinden 10.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Lakshmi, V. ve Paul, M. (2018). Value Education in Educational Institutions And Role Of Teachers in Promoting The Concept. Transstellar Journal Publications and Research Consultancy Private Limited (TJPRC).
- Merza, G. (2017). "Discovering Jesuit Schools in India". (Şekil: Segmentation of Indian Schools by means of level of education). Erişim adresi: <https://www.educatemagis.org/blogs/discovering-jesuit-schools-india/> adresinden 13.04.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Ministry of Education Government of India (1953). Report Of The Secondary Education Commission-Mudaliar Commission Report. Erişim adresi: https://www.educationforallindia.com/1953%20Secondary_Education_Commission_Report.pdf adresinden 23.07.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Ministry of Education Government of India (1962). The Report of The University Education Commission (Aralık 1948 - Ağustos 1949). Erişim adresi: <http://www.academics-india.com/Radhakrishnan%20Commission%20Report%20of%201948-49.pdf> adresinden 23.07.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Ministry of Education Government of India (1964). Report of The Committee on Religious and Moral Instruction. Erişim adresi: <https://indianculture.gov.in/report-committee-religious-and-moral-instruction-0> adresinden 20.07.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Ministry of Human Resource Development Government of India (2020). National Education Policy 2020. Erişim adresi: https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf adresinden 10.06.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Mondal, G. C. ve Majumder, P. (2019). Value Based Education In India: Current Issues And Challenges. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/332060956_VALUE_BASED_EDUCATION_IN_INDIA_CURRENT_ISSUES_AND_CHALLENGES_1 adresinden 24.07.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Nayak, R. (t.y.). Value Oriented Teacher Education in India: A Synoptic View. Erişim adresi: https://www.academia.edu/37575114/Value_Oriented_Teacher_Education_in_India_A_Synoptic_View adresinden 18.07.2021 tarihinde erişilmiştir.
- NCERT (1970). Education and National Development. Report of the Education Commission, 1964-66. Vol-2. School Education, New Delhi. Erişim adresi: <http://14.139.60.153/bitstream/123456789/184/1/Report-Education%20and%20National%20Development-Vol-2-School%20Education.pdf> adresinden 20.07.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- NCERT (2006). Social Science India and the Contemporary World - I Textbook in History for Class IX. New Delhi, India. Erişim adresi: https://chahalacademy.com/admin_theme/book_file/India%20and%20Contemporary%20World-Class%20IX.pdf adresinden 23.07.2021 tarihinde erişilmiştir.
- NEP- National Education Policy (2020). Ministry of Human Resource Development Government of India. Erişim adresi: https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf adresinden 10.06.2022 tarihinde erişilmiştir.
- NPE (National Policy on Education), (1986). India, New Delhi. Düzenle....

- NPE, (1992). Programme On Action 1992. India. Erişim adresi: https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/upload_document/npe.pdf adresinden 06.05.2022 erişilmiştir.
- NPE (National Policy on Education), (1998). As modified in 1992 with National Policy on Education 1968.. India, New Delhi. Erişim adresi: https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/document-reports/NPE86-mod92.pdf adresinden 13.05.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Patra, N. J. ve Mete, J. (2015). Value Education System in India. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/289124230_Value_Education_System_in_India adresinden 24.07.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Roy, C. (2011). 'Value Education' in Higher Education Institute, Erişim adresi: <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/41264/1/102404596-Value-Education-in-Higher-Education-Institute.pdf> adresinden 28.07.2021 tarihinde erişilmiştir.
- S. B. Chavan Committee's Report (1999). Erişim adresi: <http://164.100.47.5/rs/book2/reports/HRD/81reportvbe.html> adresinden 14.10.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Singh, S. (2015). Importance and Role of Value Education in Ancient India. International Journal of English Language, Literature, Humanities. Volume III, Issue V, July 2015, ISSN 2321- 7065. Erişim adresi: <https://ijellh.com/papers/2015/July/13-128-138-July-2015.pdf> adresinden 06.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Srinivasan, P. ve Xavier. S.J (t.y.). Value Education in Teacher Education. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/347445965_VALUE_EDUCATION_IN_TEACHER_EDUCATION adresinden 18.07.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Standing Committee on Human Resource Development (1999). Chavan Komitesi/ on Value-Based Education. India. Erişim adresi: <http://164.100.47.5/rs/book2/reports/HRD/81reportvbe.html> adresinden 14.10.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Suresh, K. ve Srinivasan, P. (2018). Strategies For Developing Values Among Prospective Teachers - An Overview. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Suresh-Krishnamoorthy-3/publication/342097599_STRATEGIES_FOR_DEVELOPING_VALUES_AMONG_PROSPECTIVE_TEACHERS_-AN_OVERVIEW/links/5ee210fe92851ce9e7d93a25/STRATEGIES-FOR-DEVELOPING-VALUES-AMONG-PROSPECTIVE-TEACHERS-AN-OVERVIEW.pdf adresinden 04.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Trines, 2018, "Administration of the Education System", *para. 1,2,3*
- Trines, S. (2018). Education in India, "Administration of the Education System", *para. 1,2,3*. Erişim adresi: https://wenr-wes-org.translate.goog/2018/09/education-in-india?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc 10.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Trines, 2018, Education in India, "Academic Calendar and Language of Instruction", *para. 1*) Erişim adresi: https://wenr-wes-org.translate.goog/2018/09/education-in-india?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc 10.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Trines, 2018, Education in India, "Academic Calendar and Language of Instruction", *para. 1*) Erişim adresi: https://wenr-wes-org.translate.goog/2018/09/education-in-india?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc 10.04.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Bölüm II

İngiltere’de Değerler Eğitimi

Cahide Kayış

* İngiltere Eğitim Sistemi

İngiltere, II. Dünya Savaşı sürecinde eğitim alanında önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bunlardan ilki 1944 Eğitim Yasası’dır. Bu yasa ile öğrencilerin 18 yaşına kadar okuyacağı parasız, ortak ve evrensel bir eğitim sistemi kurulmaya çalışılmıştır. 1944 Yasası’nı Meclisten R. Butler geçirdiği için bu yasaya “Butler Yasası” da denir. 1944 Yasası ile tüm eğitim sistemi yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Yasa, eğitim sorumluluğunu merkez ile yerel yönetimler arasında paylaşmıştır. Her kontluk (il) ve ilçe, yerel eğitim yönetimi (Local Education Authority - LEA) kurmak durumundadır. Eğitim; ilk, orta ve ileri (primary, secondary, further education) olmak üzere üç kademedен oluşmaktadır. Zorunlu eğitim 16 yaşına kadar olduğu için 16 yaştan sonrası ileri eğitim olarak adlandırılmıştır (Ergün, 2020). 1944 yılından sonra çıkarılmış önemli yasalardan bir diğeri de 1988 Eğitim Reformu Yasası’dır (Education Reform Act - ERA). 1988 yılına kadar yerel odaklı ilerleyen İngiliz eğitim sistemi, 1988 Eğitim Reformu sonrasında merkezileştirilmiştir. Bu yasa ile birlikte LEA’lar ve okullarda bulunan bütün gücü Bakanlık üzerine almış ve birçok yetki de elde etmiştir (Ergün, 2020). Bu reform yasası ile birlikte okulların zorunlu eğitim kademesindeki öğrencilere hangi konularda eğitim verilmesi gerektiğini kesin olarak belirleyen ilk Ulusal Müfredat Programı oluşturulmuştur ve ülke genelinde tüm devlet okullarında bu programlar uygulanmaya başlamıştır. Böylece her öğrenciye hangi okula devam ederse etsin aynı öğretim programına dâhil olma hakkı verilmiştir (Kalemoğlu Varol ve İmamoğlu, 2014, s. 409).

daha da artmıştır. Bu açıdan değerler eğitimine yüklenen anlam; öğrencinin ahlaki kültürel sosyal ve manevi açıdan kendisini geliştirmesi düzeyindedir. Yaşanılan olaylardan çıkarılan sonuç olarak İngiltere çareyi eğitim sistemini düzenlemekte bulmuştur. Bu açıdan önleme görevi; öğrencilerin aşırılıkçılığa doğru uzanan davranış biçimlerinden uzaklaşması için değerler eğitimi bağlamında öğrencinin gelişimine katkı sağlamalıdır.

İngiliz eğitim sisteminde değerler eğitimine dair yer verilen hususlar dikkate alındığında; hukukun üstünlüğü, demokrasi, karşılıklı saygı, bireysel hoşgörü, özgürlük gibi değerlerin her aşamada vurgulandığı dikkat çekmektedir. Ders kitaplarında belirtilen ünite içerikleri incelendiğinde temel İngiliz değerlerinin kazandırılmasına katkı sağlamak adına ünitelere, bu değerlerle ilişkilendirilerek yer verilmiştir. Bu bağlamda eğitimin her aşamasında temel İngiliz değerlerine referans verildiği ifade edilebilir.

Kaynakça

- DfE (2013). The National Curriculum in England- Key Stages 1 and 2 Framework Document, Ekim 2013. Erişim adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/425601/PRIMARY_national_curriculum.pdf adresinden 09.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- DfE (2014a). The National Curriculum in England Framework Document, December 2014. Erişim adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/381344/Master_final_national_curriculum_28_Nov.pdf adresinden 09.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- DfE (2014b). Promoting Fundamental British Values as Part of SMSC in Schools Departmental Advice for Maintained Schools. November, 2014. Erişim adresi: <https://www.gov.uk/government/publications/promoting-fundamental-british-values-through-smsc> adresinden 16.06.2021 tarihinde erişilmiştir.
- DfE (2014c). The National Curriculum in England Framework Document, December 2014. Erişim adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/381344/Master_final_national_curriculum_28_Nov.pdf adresinden tarihinde erişilmiştir.
- DfE (2014d). Promoting fundamental British values as part of SMSC in schools Departmental advice for maintained schools, November, 2014. Erişim adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/380595/SMSC_Guidance_Maintained_Schools.pdf adresinden tarihinde erişilmiştir.
- DfE (2015). The Prevent Duty Departmental Advice for Schools and Childcare Providers, June 2015. Erişim adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/439598/prevent-duty-departmental-advice-v6.pdf adresinden 16.06.2021 tarihinde erişilmiştir.
- DfEE & QAC - Department for Education and Employment & Qualifications and Curriculum Authority. (1999). The National Curriculum Handbook for primary teachers in England-Key stages 1 and 2. London, Qualifications and Curriculum Authority 1999.

- Erişim adresi: https://dera.ioe.ac.uk/18150/7/QCA-99-457_Redacted.pdf adresinden 04.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Education Reform Act, 1988 (1989). İngiltere, London Her Majesty’s Stationery Office. Erişim adresi: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/40/pdfs/ukpga_19880040_en.pdf adresinden 10.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Education & Training Foundation (t.y.) British values and the curriculum – A Level and GCSE History. Erişim adresi: <https://www.et-foundation.co.uk/wp-content/uploads/2022/05/3.37-British-values-and-A-level-or-GCSE-History.pdf> adresinden alınmıştır.
- Ergün, M. (2020). Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi Cilt-2. 3. Baskı. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Erişahin, İ. (2018). Çokkültürlülük ve Dinî Çoğulculuk Bağlamında İngiltere Okullarında Din Eğitimi. *Turkish Academic Research Review*, Cilt/Volume: 3 Sayı/Issue: 1, s. 99-116 Haziran/June 2018. <https://doi.org/10.30622/tarr.364916>. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/tarr/issue/37974/364916> adresinden 02.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Eurydice (2020). Key Features of The Education System, para 1. Erişim adresi: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/united-kingdom-england/united-kingdom-england> adresinden 11.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Gov.uk. (t.y.). Prevent Duty Guidance- Current Guidance, para 1. Erişim adresi: <https://www.gov.uk/government/publications/prevent-duty-guidance#:~:text=The%20Counter%2DTerrorism%20and%20Security,known%20as%20the%20Prevent%20duty> adresinden 16.06.2021 tarihinde alınmıştır.
- Halstead, J. M., ve Taylor, M. J. (2000). Learning and Teaching about Values: A Review Of Recent Research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169–202. doi:10.1080/713657146. Erişim adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/713657146> adresinden 02.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Hanson (t.y.) British Values Statement – History. Erişim adresi: <https://www.hansonschool.org.uk/wp-content/uploads/2019/03/British-Values-in-History.pdf> adresinden tarihinde erişilmiştir.
- Harris, R. (2017) British Values, Citizenship And The Teaching Of History. In: Davies, I. (ed.) Debates in History Teaching. 2nd edition. Routledge, Abingdon, pp. 180-190. Erişim adresi: https://centaur.reading.ac.uk/75473/1/British%20values%252C%20citizenship%20and%20the%20teaching%20of%20history_2.pdf adresinden 13.04. 2021 tarihinde erişilmiştir.
- Hawkes, N. (2010). “Values Education and the National Curriculum in England”. (Ed. Terence Lovat, Ron Toomey ve Neville Clement). *International Research Handbook on Values Education and Student Wellbeing*. Almanya : Springer Science & Business Media, ss. 225-238.
- Kalemoğlu Varol, Y. ve İmamoğlu, F. (2014). Türk ve İngiliz Eğitim Sistemlerine İlişkin Sayısal Verilerin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi- Journal of Research in Education and Teaching*, Şubat 2014, Cilt:3, Sayı:1 , ISSN: 2146-9199.
- Mablethorpe Primary Academy (t.y.). British Values in Religious Education. Erişim adresi: <https://www.mablethorpeprimaryacademy.org/attachments/download.asp?file=611&type=pdf> 06.06.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Ofsted. (2004).Promoting and Evaluating Pupils’ Spiritual, Moral, Social and Cultural Development. Erişim adresi: https://dera.ioe.ac.uk/4959/1/Promoting_and_evaluating_pupils%27_spiritual%2C_moral%2C_social_and_cultural_development_%28PDF_format%29.pdf adresinden 28.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

- Ofsted (2007). History in the balance History in English schools 2003–07. Erişim adresi: [https://dera.ioe.ac.uk/7089/1/History_in_the_balance_\(PDF_format\).pdf](https://dera.ioe.ac.uk/7089/1/History_in_the_balance_(PDF_format).pdf) adresinden tarihinde alınmıştır.
- Oruç, C. (2016). İngiltere’de Okul Öncesi Ve İlköğretim Okullarında Resmî Din Eğitimi II: Kilise Okulu Örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2016 ss.23-50. Erişim adresi: http://isamveri.org/pdfdrq/D03296/2016_2/2016_2_ORUCC.pdf adresinden 03.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Pacey, (t.y.). British Values and The Prevent Duty. Erişim adresi: <https://www.pacey.org.uk/working-in-childcare/spotlight-on/british-values/> adresinden 17.06.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Shuayb, M. ve O’Donnell, S. (2008). Aims and Values in Primary Education: England and Other Countries. *The Primary Review*, İngiltere, Cambridge. Erişim adresi: <https://www.nfer.ac.uk/publications/PRR01/PRR01.pdf> adresinden 09.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- SMSC. (2019). What is SMSC?, para 1-4. Erişim adresi: <https://www.smscqualitymark.org.uk/what-is-smsc/> adresinden 19.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Struthers, A. E.C. (2016). Teaching British Values in Our Schools: But Why not Human Rights Values?. *Social & Legal Studies an Intenational Journal*, ss.1-22. DOI: 10.1177/0964663916656752. Erişim adresi: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0964663916656752> adresinden 04.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Young Citizens (t.y.). British Values. Para 1. Erişim adresi: <http://www.doingsmsc.org.uk/british-values/> adresinden 05.05.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Şimşek, V. (2014). İngiltere’de Devlet Okullarında Okutulan Din Eğitimi (Re) Dersi İle Türkiye’de Devlet Okullarında Okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin (4-8) Öğretim Programlarının Karşılaştırılması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi.
- QCA (1998). Education for citizenship and the teaching of democracy in schools Final report of the Advisory Group on Citizenship, 22 September 1998. Erişim adresi: <https://dera.ioe.ac.uk/4385/1/crickreport1998.pdf> adresinden 03.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

İran'da Değerler Eğitimi

Köksal Muç

* İran Eğitim Sistemi

İran eğitim sisteminin ilk kurumları olarak mektep ve medreseler görülmektedir. Dinî eğitimin ağırlıklı olduğu bu kurumlarda eğitimin içeriğini, okuma yazma, aritmetik, Kur'an ve dinî emirler oluşturmaktaydı. Dinî eğitimin yapısını şekillendiren ana unsur ise İran halkının çoğunluğunun mensup olduğu Şii mezhebidir.¹⁶ (Shorish, 1988). İran'da yaygın olan ve ülkede Şiiliğin yerleşmesinden itibaren Şiiliğin eksenini oluşturan, Şii din adamlarını yetiştiren ve ülke içinde büyük bir etki sahibi olan El Havza El İlmiye adı verilen medreseler önemli eğitim kurumlarıdır. Günümüze kadar varlığını devam ettiren bu eğitim kurumlarında öğrencilere din dersleri verilmektedir (Abbas, 2016). Fakat bu özel dinî eğitim merkezi dışında geleneksel eğitim sistemi 18. yüzyılın sonuna değin önemli bir değişim yaşamamıştır. Ancak 18. yüzyılın sonuna doğru Kaçar (Qajar) Hanedanı İran'da hâkimiyeti ele geçirmiş, 1925 yılına dek ülkeyi yönetmiştir. Bu süre zarfında ve sonrasında ülkede, İran kültürünün ve eğitim sisteminin etkilendiği pek çok olay meydana gelmiştir. Bu dönemde askerî olarak meydana gelen en önemli olay, 19. yüzyılın başında Rusların, İran'ın kuzey sınırlarını işgal etmesidir. Bu olayın ardından İranlı yöneticiler ve dönemin Şah'ı Feth Ali Şah (1794-1834) ordunun ıslahına, ordunun modern silahlarla donatılmasına ve personelin modern savaş yöntemleri konusunda eğitilmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda çok sayıda askerî görevli ve buna ilave olarak hükûmet bir miktar öğrenciyi

¹⁶ Şia Mezhebinin anlayışında imamete ve imamların masumiyetine iman, imanın temel şartlarından. Hilafet, dünyevi değil dinî bir kurumdur. Şia'ya göre en sağlam rivayet yolu Ehlibeyt kanalıdır. Muteber olan icma da imamların icmasıdır (Kahraman, 2005, s. 214).

artıran modernleşme hareketi sırasında değerler önemli derecede değişim göstermiş, eğitim amaçları politik ve ideolojik yapıya uygun olarak düzenlenmiştir. Batılı tarzda yeni kurulan okullarda ve mevcut okullarda ulusalcı değerler ile modern ve seküler değerler aktarılmaya başlanmıştır.

Pehleviler döneminde yeniden düzenlenen eğitim sistemdeki 1979 İslam Devrimi ile birlikte değerler eğitiminde de önemli bir kırılma meydana gelmiştir. Bu dönemde devrim, bir kültür devrimi olarak görülmüş, Batı kaynaklı değerler eğitim amaçlarından ve ders kitaplarından çıkarılarak yerine İslami Değerler yeniden ika-me edilmiştir. Bu bağlamda “Yeni İslami Kişi” yaratmak amaçlı faaliyetlerde değerlere büyük bir rol verildiği anlaşılmaktadır.

İlkokul seviyesinde yer alan derslerde özellikle de Sosyal Bilgiler ve dinî derslerde konuların içeriğinde ve müfredatlarında değerlere vurgu artırılmıştır. Aynı zamanda devrimden sonra İran eğitiminin nihai amacının, İran İslam Cumhuriyeti'nin ideolojik değerlerini aşlamak olduğunu açıkça söyleyebiliriz. Güçlü bir İran-İslam kimliği yanında devrime bağlı politik dindar Müslümanlar yetiştirmek amaçlanmıştır. Ders kitaplarında yaygın olarak değer eğitiminin rol modelleri olan Hz. Peygamber ve İmamlar gibi İslami figürlerin yanı sıra dindarlık ve politik mücadele örneği olan liderler yer bulmuştur.

Eğitim sisteminde değerler konusunda en önemli paya öğretmenler sahiptir. Öğretmenler, devrimden önce Batılı değerlerin aktarımıyla sorumluyken devrimden sonra İslami değerlerin aktarımında önemli bir sorumlu ve aynı zamanda rol modellerdir. Bu bağlamda devrimden sonra öğretmenlerin daha çok dindar ve devrime gönül bağıyla bağlı öğretmenler arasından seçildiği görülmüştür. Kısaca öğretmenler her dönem değer aktarımında rol model olarak önemli bir misyona sahip olmuşlardır.

Kaynakça

- Sözer, E. (1997) *Üç Avrupa ülkesinde eğitim: Almanya, Danimarka ve Fransa eğitim sistemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Abbas, Z. (2016). El Havza El İlmiye (Şii Medreseleri), *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 117-124.
- Arslan, P. (2018). İran eğitim sistemi: amaç yapı ve süreç bakımından Türkiye ile karşılaştırılması, *Route Educational and Social Science Journal*, 5(11).
- Aşık, M.O. (2006). 1851 yılından günümüze İran eğitim sisteminin beklenmeyen sonuçları, *Sosyoloji Dergisi*, 16.
- Atari, M. Graham, J. ve Dehghani, M. (2020). Foundations of morality in Iran, *Evolution and Human Behavior*, 41(5), 367- 384. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2020.07.014>

- Chanazanagh, H.E., Mansoori F., Zarsazkar, M. (2011). Citizenship values in school subjects: A case-study on Iran's elementary and secondary education school subjects, *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 15. 3018-3023. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.235>
- Hedayati, N. Kuusisto, E. Gholami, K. ve Tirri, K. (2019). Moral conflicts in Iranian secondary schools, *Journal of Beliefs & Values*, 40(4), 464-476, <https://doi.org/10.1080/13617672.2019.1618151>
- Kahraman, A. (2005). Sünnî-Şîî Usûl Polemiği (Tûsî Örneği), *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 213- 232.
- Kaya, K. (2019 Haziran). İran eğitim sisteminde lise eğitimi ve tarih ders kitaplarının incelenmesi. S. Avcıl ve diğerleri (Ed.) *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi Tam Metni içinde*, (s. 192 -199). Siirt, <https://www.ispeco.org/>
- Kaya, K. (2019). Comparison of seventh-grade Turkish and Iranian social studies textbooks in terms of value education, *Educational Research and Reviews*, 14(17), 595 – 607.
- Kendirci, G. (2006). *İran ilkokul ders kitaplarında din ve yurttaşlık*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mehran, G. (1989). Socialization of schoolchildren in the Islamic Republic of Iran, *Iranian Studies*, 22(1), 35-50, <https://doi.org/10.1080/00210868908701724>
- Mehran, G. (1990). Ideology and education in the Islamic Republic of Iran, compare: *A Journal of Comparative and International Education*, 20(1) 53-65, Doi: 10.1080/0305792900200105
- Mehran, G. (2003). Khatami, political reform and education in Iran, *Comparative Education*, 39(3), 311-329, <https://doi.org/10.1080/030506032000134391>
- Muhsinpur, B. (1991). İran'da eğitimin dünü ve bugünü, *Dünya ve İslam Dergisi*, 7.
- Nadim, P. (1996). İran eğitim sistemi: Bir değerlendirme, *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri dergisi*, 8, 153- 165.
- Özlük, D. (2017), İran ve Türkiye eğitim sistemlerinin amaçlarının karşılaştırmalı analizi, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3).
- Rabiei, M., Fayyaz, I., Mahrouzade, T., Bakhtiari, A., ve Taskooh, A.K. (2019). A comparative study of social education in the primary education of Iran and Japan, *Iranian Journal of Comparative Education*, 2(4), 452- 480.
- Shorish, M. R. (1988). The Islamic revolution and education in Iran, *Comparative Education Review*, 32(1).
- Yazdani S. ve Akbarilakeh M. (2017) The model of value-based curriculum for medicine and surgery education in Iran, *Journal of Minimally Invasive Surgical Sciences*, 6(3).
- Yousefpour, A. (2019). Identifying Differences in Values: Comparison between Iran and Poland. *Management Challenges*, 41.
- Zarean, M. J. (1998). *Islamic values & Their reflection in the Iranian elementary textbooks: Islamization in post – revolutionary Iran*, Depanment of Culture and Values in Education Faculty of Education McGill University, Montréal Canada.

İsrail'de Değerler Eğitimi

Mehtap Koldaş

* Giriş

Filistin adıyla bilinen ve Musevilerce “arz-ı mev’ud” sayılan topraklarda, Yahudi örgütlerinin mücadeleleri sonucunda bölgeden İngilizlerin çekilmesiyle 1948 yılında İsrail Devleti kurulmuştur. Devletin resmî adı Medinat Yisrael, resmî dili İbranice ve Arapçadır (Erinç, 2001, s. 81). İsrail, 1948 yılında bağımsız olduktan sonra dünyada yüzden fazla ülkeden göçmenlerin gelmesiyle nüfusu on kat artmıştır. İsrail demografisinde Yahudiler %80, Araplar ise %20 civarındadır. İsrail, hem geleneksel hem de modern bir toplumun özelliklerinin yanı sıra aynı zamanda dinî, kültürel, ulusal ve etnik gruplara ayrılmış, son derece heterojen bir nüfusa sahiptir (Katz, 2009).

İsrail Devleti kurulmadan önce ülkede geleneksel eğitim veren okullar bulunmaktaydı. Bu kurumlarda Yahudi çocukların eğitimine devam edilmiştir. Farklı ülkelerde yaşayan Yahudi vatandaşlara, Yahudi dinî değerleri öğretilmiş ve bu değerler her zaman önemini korumuştur. Devletin kurulmasıyla birlikte toplumun etnik yapısından dolayı sosyal uyum için ve vatandaşlık bilincinin oluşmasında değerler eğitimi İsrail’in gündeminde olmuştur. İsrail, teokratik devlet olması nedeniyle Yahudi dinî öğretileri, değerleri, Siyonizm, anaokulundan başlayıp okulun her kademesinde öğrencilere aktarılmıştır.

* İsrail Eğitim Sistemi

Yüzyıllardır farklı devletler içerisinde azınlık grupları olarak yaşamakta olan Yahudi toplumları için devletleşme, yeni bir tecrübe olmuştur. Azınlık olarak yaşadıkları yerlerde kendi eğitim sistemlerini devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda gele-

anaokulundan itibaren her eğitim seviyesinde yer vermeye çalışılmıştır. Aynı zamanda miras eğitimi ile geçmişte yaşanan acılar, Yahudi kültürü değerler bağlamında yer verilmiştir. Özellikle İsrail vatandaşları için önemli olan Holocaust etkinlikleri, öğretim programı ile yeni nesle unutturulmamaya çalışılmaktadır. Vatandaşlık eğitimi bağlamında bayrağa saygı, ülkeye dair sembollere saygı, vatani sevmek gibi değerler okullarda derslerde verilmektedir.

Değerlerin öğrencilere verilmesinde öğretmene yönelik devlette özel bir eğitim olmadığı söylenebilir. Öğretmenler sivil kuruluşlar ve kolejler vasıtasıyla eğitim almaktadırlar. Değerlerin öğrencilere verilmesinde ise İsrail'de telkin yönteminin kullanıldığı söylenebilir. Bu bağlamda her eğitim kademesinde bireylere İsrail toplumuna has değerler telkin edilmektedir.

İsrail Eğitim Bakanlığı 2019-2020 yılında başlayan Covid-19 salgını ile uzaktan eğitim sürecinde öğrencilere değerler verilmesi gerektiği yönünde çalışmalar yapmıştır. Evde olan çocuklara uzaktan eğitim ile sorumluluk, gönüllülük, sosyal adalet gibi değerler verilmesi gerektiği yönünde bakanlık açıklamalarda bulunmuştur. İsrail Eğitim Bakanlığının değerler eğitimi konusunda aktif ve her sene kendini güncelleyen bir kurum olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Akçay, E ve Anlı, İ. (2013). İsrail: Türkiyesiz Güvenlik. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi International Journal of Alanya Faculty of Business*, Cilt 5, Sayı 1, s. 155-162.
- Arslan, Ş. (2005). Toplumsal ve Siyasi Arka Planlar Açısından İsrail'in Eğitim Sisteminde Dinin Yeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), s.59-88.
- Bakioğlu, A. ve Kurt, T. (2009). Öğretmenlerin Demokrasi Vatandaşlık Ve Vatanserverlik Algılarının Nitel Olarak İncelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi Yıl: 2009, Sayı: 29, Sayfa: 19-39.*
- Ben-Haim, R. (2008). İsrail Hakkında Gerçekler.
- Peretz, M.B. ve Kremer, L. (2006). Value Education as Perceived by Parents, Teachers and Pupils in Israel. *Journal of Moral Education*, cilt 11 sayı 4, s.259-265.
- Court, D. ve Rosental, E.(2007). Values Embodied in Childrens Literature used in Early Childhood Education in Israeli State Schools. *Early Childhood Education Journal*, cilt 34, sayı 6. s.407-414.
- Davidovitch, N. ve Doen, D.(2015). Teaching Civics And Instilling Democratic Values In Israeli High School Students: The Duality Of National And Universal Aspects. *Journal of International Education Research*, Cilt 11, sayı, s.7-20.
- Dichter, B. (2015). Fostering social values in curricula in Israel and around the world. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*,s.116-121.
- Dori, N. (2019). Education Towards Jewish Values in the Israeli State Preschool: Its Character, Essence, and Scop. *Journal of Education and Training Studies*, cilt 7, sayı. 8,s.18-31.

- Erinç, S. (2001). İsrail. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. s.181-183.
- Ichilov, O. Salomon, G ve Inbar, D. (2014). Citizenship Education in Israel – A Jewish-Democratic State. *Israel Affairs*, cilt 11:2, s.303-323.
- İsrail Eğitim Bakanlığı, (2010). https://edu.gov.il/owlHeb/GanaiYeladim/MiktzootVtchumayLimud/humanities-and-social/Pages/education_for_democracy_from_early_age.aspx adresinden 19.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- İsrail Eğitim Bakanlığı, (2016). <https://cms.education.gov.il/educationcms/units/yesodi/hevra/mafteachhalev/chodesheyar.htm> adresinden 18.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- İsrail Eğitim Bakanlığı, (2017). https://edu.gov.il/owlHeb/GanaiYeladim/MiktzootVtchumayLimud/humanities-and-social/Pages/education_for_democracy_from_early_age.aspx adresinden 19.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- İsrail Eğitim Bakanlığı, (2019). <https://ecat.education.gov.il/%D7%94%D7%A2%D7%A8%D7%A9-%D7%A9%D7%95%D7%A0%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%93%D7%A2%D7%95%D7%AA> adresinden 03.05.2022 tarihinde edinilmiştir.
- İsrail Eğitim Bakanlığı, (2021). <https://covid.education.gov.il> adresinden 21.06.2021 tarihinde edinilmiştir.
- İsrail Eğitim Bakanlığı, (t.y.). <https://edu.gov.il/owlHeb/GanaiYeladim/MiktzootVtchumayLimud/humanities-and-social/Pages/Yearly-study-program-tolerance-preventing-racism-and-cohabitation.aspx> adresinden 21.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- İsrail Eğitim Bakanlığı, (t.y.). Holocaust Day, <https://edu.gov.il/owlHeb/Pages/HolocaustDay.aspx> adresinden 20.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- İsrail Today, (2019). <https://www.israeltoday.co.il/read/israeli-kids-go-back-to-school-with-new-jewish-values-curriculum/> adresinden 25.10.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Katz, Y.J. (2007). Values education in the Israeli educational system. In N. Kryger ve B. Ravn (Eds.), *Learning beyond cognition* (s. 291-302). Copenhagen: Danish University of Education Press.
- Katz, Y. J (2009). Religious education in Israel: The contribution to societal values and cohesion. *Journal of Religious Education*, 57(3), 65-71.
- Katz, Y.J. (2018). Religious and Heritage Education in Israel in an Era of Secularism. *Education Sciences*, Sayı 8.
- Katz, Y.J. (2017). Spirituality and Humanistic Values among Graduates of State Modern-Orthodox, State Modern Ultra-Orthodox, and Traditional Ultra-Orthodox High Schools in Israel.
- Olgun, H. (2013). Modern İsrail'in Millî Kimlik Kaynağı Olarak Josephus'un 'Masada' Anlatısı. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, cilt 10. sayı 1,s.8-39.
- Reingold, R. ve Zamir, S. (2017). Multicultural Education vs. Implicit and Explicit Ethnocentric Education: Text Analysis of a Contemporary Israeli Value Education Program. *Journal* sayı.7.
- Türkoğlu, A. (2015). İsrail Eğitim Sistemi. *Karşılaştırmalı Eğitim Dünya Ülkelerinden Örneklerle*, s.277-296, Ankara:Anı Yayıncılık.

Bölüm 14

Japonya'da Değerler Eğitimi

Serdar Erdem

* Japon Ahlak Eğitimi: Geçmişten Günümüze

Japon modernleşmesine giden süreçte iki büyük kırılma noktası oldukça önemlidir. Birincisi, ABD ve İngiltere ile başlayan Batı'nın Japonya üzerinde hâkimiyet kurma çabası, bu hâkimiyet kurma çabalarının Japon toplumundaki iz düşümleri ve bunun modernleşme sürecine olan etkileridir; ikincisi ise II. Dünya Savaşı'dır.

Uzak Doğu zenginlikleri ile ilgilenen Batı devletleri için Japonya, ticari faaliyetlere elverişli olması, sınırlı da olsa bir üretim kapasitesinin olması, erzak tedariki ve gemi bakım olanakları bakımından uygun bir coğrafi konuma sahip olması sebebiyle ilgi çekiciydi (Büyükbaş, 2003). Özellikle İngiltere, güçlü donanmasıyla Japonya üzerinde büyük baskılar kurabilmekteydi. Japonya'nın bu baskıları kırma çabaları Meiji dönemine kadar belli seviyelerde devam etse de bu dönemden sonra Japonya'da her alanda keskin değişimlerin gerçekleşmeye başladığı görülmektedir. Bu değişimin keskinliği 1868'de yayınlanan Meiji Andı'nda (The Charter Oath) rahatlıkla görülebilir (The Charter Oath 1868, 2019):

- Tüm devlet meseleleri kamuya açık toplantılarla kamuoyu tartışmasıyla belirlenmelidir.
- Halkın tümü, devlet işlerinin ciddi bir şekilde yürütülmesi için hükûmet ile iş birliğinde olmalıdır.

anlatılan hikâyeler, rol oynama, oyunlar ve problem çözme yöntemleri gibi çeşitli öğrenme yöntemleri ve diğer aktif öğrenme yöntemleriyle ahlak eğitimi gerçekleştirilmektedir. Ortaokulda ise tartışma, vaka çalışmaları, problem çözme, sosyodrama gibi çeşitli öğretim yöntemleri kullanılmaktadır.

Japonya'da yapılan bazı araştırmalar öğrencilerin, Ahlak dersine karşı olumsuz bir tutuma sahip olduklarını göstermiştir. Okulların çoğu duygu ve duygu gelişimine fazla önem verdiklerinden ahlaki muhakeme ve proaktif ahlaki davranış geliştirmede etkili olan yöntemleri pek tercih etmedikleri görülmektedir. Dolayısıyla Japon ahlak eğitimi, etkili öğretim materyalleri ve öğretim yöntemlerinden muzdardır.

Kaynakça

- Allen, L. (1979). *Japonya, Doğan Güneş*. Milliyet Yayınları.
- Anzai, S., ve Matsuzawa, C. (2014). Values and Value Priorities Underlying Japanese Elementary-School Moral Education: Content Analysis of Japanese Elementary-School Moral Books. *Mediterranean Journal of Social Science MCSER Publishing*, s. 359-368. <https://doi.org/10.5901/mjss.2014.v5n4p359>
- Aso, M., ve Amano, I. (1985). Japonya'da Teknolojik Yenilişmenin Eğitime Etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 18(1), s. 139-147. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001090
- Bolton, K. H. (2015). Moral Education in Japan, The Coming of New Dawn, Abe's New Moral Education. [Unpublished master's thesis] Departement of Culture Studies and Oriental Language Universitetet i Oslo.
- Breen, J. (1996). The Imperial Oath of April 1868: Ritual, Politics, and Power in the Restoration. *Monumenta Nipponica*, 51(4), s. 407-429.
- Burhanudin, A. (2018). Curriculum and Achievement in Moral Education and Literacy to Face Globalization Era: Case of Japanese and Singaporean Schools. http://icerd2018.conference.upi.edu/wp-content/uploads/sites/30/2018/12/Fullpaper_Asep-Burhanudin.pdf adresinden 20.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Büyükbaş, H. (2003). Japon Modernleşmesi Üzerine (1868-1912). *Bilimname*, s.65-86.
- Demirci, K. (2010). *Şintoizm*. TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 39, s. 177-179) Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ekinci, A. (2010). Japon Eğitim Sisteminden Türk Eğitim Sistemine İyi Örnekler. *Milli Eğitim*(188), s. 32-49.
- Güvenç, B. (1995). *Japon Kültürü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hoffman, M. (2016). *How To Teach Moral Education In A Relative Age?* The Japan Times: <https://www.japantimes.co.jp/news/2016/08/20/national/media-national/teach-moral-education-relative-age/#.XevcQ-gzZPY> adresinden 08.12.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Hood, C. (1997). Yutori and Ikiru-Chikara: The New Education System. *Japanese Politics Colloquium* . Leeds.

- Ikemoto, T. (1996). Moral Education in Japan: Implications for American Schools. <http://www.hi-ho.ne.jp/taku77/papers/thes595.htm> adresinden 01.12.2019 tarihinde edinilmiştir.
- İpek, C. (2001). Japonya’da Yerel Yönetimler ve Eğitim. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), s. 175-186.
- Iwasa, N. (2006). Curriculum Review.Kokoro no nooto (Notebook of my mind and heart). *Journal of Moral Education*, 35(3), s. 429–432. <https://doi.org/10.1080/03057240600874703>
- Junaedi, M., ve Syukur, F. (2017). Moral Education In Japanese Schools A Model For Improving Character Education In Indonesia. *Analisa Journal of Social Science and Religion*, 2(1), s. 23-40.
- Karsak, H. G. (2018). Japon Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış. *Turkish Studies*, 13(4), s. 965-997. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12974>
- Kasahara, H. (2003). Manipulation Hidden Behind “ Kokoro no Nooto (Notebook of My Mind)” and Government Intervention in Children’s Minds. *Women’s Asia: Voices from Japan*, 21(11).
- Kobayashi, T. (1985). Japon Eğitim Sistemi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 18(1).
- Koyama, K., ve Özcan, M. (1987). Japonyada 21.yy Eğitimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20(1), s. 375-384. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001062
- Leestma, R., August, R., George, B., ve Peak, L. (1987). *Japanese Education Today. A Report from the U.S. Study of Education in Japan*. Washington DC: U.S. Government Printing Office.
- Luhmer SJ, K. (1990). Moral Education in Japan. *Journal of Moral Education*, 19(3), 72-181. <https://doi.org/10.1080/0305724900190303>
- Mainichi Broadcasting System. (2017). “Education and Patriotism” (Kyōiku to aikoku). A Documentary. (C. Rusneac, Çev.) *The Asia-Pacific Journal* , 16(18).
- Maruyama, H. (2013). Moral Education in Japan. *National Institute for Educational Policy*.
- McCullough, D. (2008). Moral and social education in Japanese schools: Conflicting conceptions of citizenship. *Citizenship Teaching and Learning*, 4(1), s. 21-34.
- MEXT. (1996). *Priorities and Prospects for a Lifelong Learning Society: Increasing Diversification and Sophistication Chapter 3. The Future of Lifelong Learning Section 3. Encouraging Zest for Living*. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology.http://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/hpae199601/hpae199601_2_042.html adresinden 03.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- MEXT. (2002). *Chapter 3 For the Cultivation of “Richness in Mind” Section 3 Efforts Aimed at Nurturing “Richness in Mind” 2. Description of the Measures*. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology: http://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/hpac200201/hpac200201_2_027.html adresinden 01.12.2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEXT. (2009). *d. Japanese Students Studying Abroad and Foreign Teachers in Japan*. tarihinde Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology: http://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/others/detail/1317259.htm adresinden 08.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEXT. (2014). *Watashitachi no Doutoku: (1. ve 2. sınıf)*. http://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/doutoku/detail/1344239.htm adresinden 01.12.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Naito, T. (1990). Moral Education in Japanese Public Schools. *Moral Education Forum*, 27-36.

- Nakaya, T. (2019). The Japanese concept KOKORO and its axiological aspects in the discourse of moral education. *Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences*.
- Nakayama, O. (2018). How Can We Contribute to Moral Education in the Japanese Tertiary Sector? *Journal of Modern Education Review*, 8(5), s. 363–369. [https://doi.org/10.15341/jmer\(2155-7993\)/05.08.2018/004](https://doi.org/10.15341/jmer(2155-7993)/05.08.2018/004)
- Nishino, M. (2017). The challenge of developing meaningful curriculum initiatives for moral education in Japan. *Journal of Moral Education*, 46(1), s. 46-57. <https://doi.org/10.1080/03057240.2016.1276438>
- OECD. (2010). *Japan: A Story of Sustained Excellence*. Paris: in Lessons from PISA for the United States, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264096660-7-en>.
- Ozankaya, Ö. (1965). Japonya'nın Modernleşme Denemesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 20(1), s. 293-309. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000545
- Poukka, P. (2011). *Moral Education in the Japanese Primary School Curricular Revision at the Turn of the Twenty-first Century: Aiming at a Rich and Beautiful Kokoro*. Helsinki.
- Saito, Y. (2013). *Education in Japan: Past and Present*. <http://www.nier.go.jp/English/educationjapan/index.html> adresinden 12.12.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Seval, H. F. (2017). Japon Kalkınmasının Temel Taşı: Meiji Restorasyonu Ve Iwakura Heyeti. *İş ve Hayat Dergisi*, 3(5), s. 101-118.
- The Charter Oath (of the Meiji Restoration), 1868*. (2019). Asia For Education: http://afe.easia.columbia.edu/ps/japan/charter_oath_1868.pdf adresinden 07.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Thut, I. N., Adams, D. K., Adams, D. K., ve Adams, D. (1964). *Educational Patterns in Contemporary Societies*. McGraw-Hill.
- Tsunekawa, K. (2019). *5 Reasons Why Japan Is Said To Be Beautiful*. Live Japan: Perfect Guide: https://livejapan.com/en/in-hokkaido/in-pref-hokkaido/in-sapporo_chitose/article-a0002567/ adresinden 07.12.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Unsriana, L., ve Ningrum, R. (2018). The character formation of children in Japan: A study of Japanese children textbook on moral education (doutoku). *Lingua Cultura*, 12(4), s. 363-367. <https://doi.org/10.21512/lc.v12i4.4270>
- Yasuo, A. (2004). *Japonya'da Modernleşme ve Kadın: Raiteu Hiratsuka Örneği*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi

Bölüm 15

Rusya'da Değerler Eğitimi

Serdar Erdem

* Giriş

Ortodoksluk, modern dönem öncesi Rus kimliğinin oluşmasında en belirleyici olgu olmuştur. Özellikle Orta Çağ'da Ortodoks Kilisesi; ailenin, halkın ve devletin dinî, manevi ve ahlaki yetiştirme faaliyetlerini yöneten kurum olarak halkın manevi birliğini sağlama görevini sürdürmüştür. Toprakları sürekli genişleyen bir ülkede insanları bir arada tutmak için onur, sadakat, özveri, hizmet ve sevgi gibi yaşamda ortak bir ahlaki kılavuzlar, değerler ve amaçlar sistemi gerektirmiştir. Ortodoks inancının Rusları bu değerler altında birleştirme gücü olduğundan, bir nevi, Rus topraklarının savunmasının Ortodoks inancının savunmasıyla eşit olması bilincini yaratmıştır (Daniliuk ve diğerleri, 2010). Ortodoksinin baskın bir etnokültürel rol oynadığı düşünüldüğünde, Orta Çağ Rusyası'nda eğitimin amacı, bireyin Hristiyan dünya görüşüne ve erdemlerine hâkim olmalarına ve bu doğrultuda bir ahlaki tutum geliştirmelerine yardımcı olmaktır (Romm, 2015, s. 1073). Kiev Ruslarının, Rum Ortodoks inancını benimsemesi, Rusya tarihinin en önemli olaylarından. Çünkü Rusya, Katolik Avrupa'dan ayrılmıştı ve kendine özgü yapısı daha sonra İstanbul Ortodoks Patrikhanesinden de ayrılarak kendine has bir dinî inanış ve ibadet sistemi kurmasına neden olacaktı. Bu yüzden Rusya, Avrupa Katoliklerinin yaşadığı Rönesans ve Reform süreçlerine tâbi olamadı (Ergün, 2009).

On yedinci yüzyılın sonlarına doğru Rusya'da okuma yazma bilen insanların sayısı gittikçe artmaktaydı. Okuryazarlık eğitimi genellikle din adamları tarafından verilmekteydi ve bu eğitim kutsal kitap ve kutsal şahıslarla ilgili metinler üzerinden

Gençlik Ordusu, anayasal görevlerini yerine getirmek için olumlu bir motivasyon oluşturur ve genç erkekleri Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerinde hizmete hazırlar. Okuldan ayrıldıktan sonra birçok genç asker, ülkenin önde gelen askerî üniversitelerine girer ve burada Savunma Bakanlığında ücretsiz yükseköğrenim ve sosyal destek alırlar. ”

Gençlik Ordusunun destekçileri, örgütün amacının gelecek nesli askerlik hizmetine hazırlamaktan daha fazlası olduğunu belirtmektedirler. Amaçlarının Rusya'yı geliştirmeye adayacak vatansesverler ve aktif vatandaşlar yetiştirmek olduğunu söylemektedirler. Ancak bazı eleştiriler, hareketin iktidardakilerin onu elinde tutunması için bir araç olduğuna dikkat çekmektedir (Gershkovich, 2019). Diğer taraftan da bu tip bir örgütlenme Sovyet döneminin mirası olarak görülebilir. Öncüler (Pioneers) ve Komsomol adlı gençlik örgütleri Sovyet Rusyası'nda gençleri kontrol altında tutmanın ve makbul yurttaş yetiştirmenin bir yolu olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Gençlik Ordusu da Rusya'nın giderek otoriterleşen yönetiminin bir yansıması olarak görülebilir.

Kaynakça

- Acar, K. (2017). *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aleskerli, A. (2005). Rusya Federasyonu Anayasası. <https://www.anayasa.gen.tr/rusya.htm> 07.06.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Babataev, A. (2018). SSCB Eğitim Sistemi ve Ateizm Propagandası. *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi*(25), s. 87-98.
- Başaran, V. (2012, Ocak). Çarlık Dönemi Rus Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmgesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), s. 201-221.
- Blinkova, A., ve Vermeer, P. (2017). Religious education in Russia: a critical analysis of a widely used textbook. *British Journal of Religious Education*, 41(2), s. 174-187. <https://doi.org/10.1080/01416200.2017.1405794>
- Bogachenko, T., ve Perry, L. (2015). Vospitanie and regime change: Teacher-education4textbooks in Soviet and post-Soviet Ukraine. *Prospects*, 45(4), s. 549-562. <https://doi.org/10.1007/s11125-015-9370-1>
- Bolatova, A. (2019). Sovyetler Birliği Döneminden Günümüze Kazakistan Eğitim Sistemi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] *Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü*.
- Curtis, G. E. (1996). Russia: A Country Study. *Washington: GPO for the Library of Congress*. tarihinde <http://countrystudies.us/russia/> adresinden 18.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Daniliuk, A. I., Kondakov, A. M., ve Tishkov, V. A. (2010). The Spiritual and Moral Education of Russia's School Students. *Russian Education and Society*, 52(2), s. 3-18. <https://doi.org/10.2753/RES1060-9393520201>

- Devlet, N. (2013). Sovyetler Birliği Dönemi. N. Devlet, ve N. Sarıahmetoğlu içinde, *Rusya Tarihi* (s. 194-224). Anadolu Üniversitesi.
- Dualı, Ş. M. (2013). Rusya Federasyonu'nda Din Eğitimi Meselesi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2(1), s. 219-245.
- Ercantürk, O. K. (2010). Rus Eğitim Sisteminin İncelenmesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ergeshov, E. (2017). *Sosyal yaşamda önyargıların aşılmasında din öğretimi program geliştirme çalışmaları (Rusya örneği)*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi] Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ergün, M. (2009). Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları Ve Reformlar. *Kuramsal Eğitimbilim*, 2(1), s. 31-56.
- Erkan, Ü. (2017). 19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Modernleşme Eleştirisi. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), s. 21-46.
- Gershkovich, E. (2019). *Russia's Fast-Growing 'Youth Army' Aims to Breed Loyalty to the Fatherland*. The Moscow Times: <https://www.themoscowtimes.com/2019/04/17/russias-fast-growing-youth-army-aimst-to-breed-loyalty-to-the-fatherland-a65256> adresinden 17.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Glanzer, P. L. (2002). *The Quest for Russia's Soul, Evangelicals and Moral Education in Post-Communist Russia*. Waco, Texas: Baylor University Press.
- Glanzer, P. L. (2005). Postsoviet Moral Education in Russia's State Schools: God, Country and Controversy. *Religion, State and Societ*, 33(3), s. 207-221. <https://doi.org/10.1080/09637490500224972>
- Güler, M. Ç. (2020). *Rusya'daki Anayasa Değişikliği Referandumunun Sonuçları*. SETA: <https://setav.org/assets/uploads/2020/07/P290.pdf> adresinden 12.04.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Gürkan, Ü. (1964). S.S.C.B. Siyasi Rejiminin Ana Hatları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), s. 155-198.
- Halstead, J. M. (2006, Ağustos 2). Moral and Spiritual Education in Russia. *Cambridge Journal of Education*, 24(3), s. 423-438.
- Herman, W. E., Herman, B. K., ve Sanatullova-Allison, E. (2007). The Russian Identity and Values in the Post-Soviet Era: Learning From the Past to Reinvent the Future. *18th Annual Alliance of Universities for Democracy (AUDEM) Conference*. Romania.
- Kasparov, G. (2011). Bobby Fischer Against The World . (L. Garbus, Röportaj Yapan)
- Kesici, K. (2015). Bolşevik İhtilalinden Önce Kazak Türklerinde Eğitim, Kültür ve Fikir Hayatı. <https://www.altayli.net/bolsevik-ihhtilalinden-once-kazak-turklerinde-egitim-kultur-ve-fikir-hayati.html> adresinden 12.09.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Kliucharev, G., ve Muckle, J. (2005). Ethical Values in Russian Education Today: A Moral Maze. *Journal of Moral Education*, 34(4), s. 465-477. <https://doi.org/10.1080/03057240500412521>
- Komashinskaia, T. S., ve Tsurkan, G. P. (2018). The history and revival of sunday schools in Russia. *Religious Education*, 114(1), s. 42-56. <https://doi.org/10.1080/00344087.2018.1499376>

- Kozyrev, T. (2005). Rusya Okullarında Din Eğitiminin Çağdaş durumu ve Onun Mezheplere-rası Modelinin Perspektifleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46(1), s. 215-221.
- Leylak, M. H. (1990). I. Petro Döneminde Yapılan Yenilikler. [Yayınlanmamış Yüksek Li-sans Tezi] Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ministry of Education of the Russian Federation. (1992). *Law Of The Russian Federation No. 3266-1 Of July 10, 1992*. Ministry of Education of the Russian Federation: <http://en.russia.edu.ru/information/npb/fzakon/law/3266-1/index,2/> adresinden 16.04.2020 tari-hinde edinilmiştir.
- Nearing, S. (1928). *Education in Soviet Russia*. New York: International Publishers.
- Onay, Y. (2002). *Rusya ve Değişim*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Osipova, N. G., Elishev, S. O., Pronchev, G. B., ve Monakhov, D. N. (2018). Social and Poli-tical Portrait of Contemporary Russian Student Youth. *Journal of Social Studies Educa-tion Research*, 9(1), s. 28-59.
- Ozhiganova, A. (2019). Spiritual and Moral Education in Russian Public Schools: Construc-ting a Neo-Traditionalist Identity. *Forum for International Research in Education*, 5(1), s. 107-125.
- Özdemir, E. (2007). 20. Yüzyılım Başlarında Kazakistan'da Fikir Hareketleri. [Yayınlanma-mış Doktora Tezi] Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Öztürk, S. (2019, Mart). Çarlıkta Ruslaştırma Siyaseti ve Sovyet Sonrası Dönemde Ruslaştır-madan Geriye Dönüş Politikaları. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), s. 1097 - 1110.
- Pogosian, V. (2012). Russian Educational Policy: Two Different Eras. *Italian Journal of Sociology of Education*,(1), s. 274-304.
- Program for the Development of Upbringing in the Russian System of Education. (2001). *Russian Education ve Society*, 43(7), s. 5-25. <https://doi.org/10.2753/RES1060-939343075>
- Romm, T. (2015). Social Education within the Tradition of Russian Pedagogy. *Russian Edu-cation ve Society*, 57(12), s. 1070-1083. <https://doi.org/10.1080/10609393.2015.1200365>
- Russkikh, V. G. (2012). The Upbringing of the Citizen and Patriot in Nineteenth-Century Russia. *Russian Education ve Society*, 54(7), s. 3-17.
- Sariahmetoğlu, N. (2013). Rusya İmparatorluğu. N. Devlet, ve N. Sariahmetoğlu içinde, *Rus-ya Tarihi* (s. 99-131). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Taştan, Y. K. (2012). Ulusal Ülküden Emperyal Vizyona: Rusya'da Kimlik Arayışları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), s. 69-134.
- Thorarinsson, G. (2011). Bobby Fischer Against The World. (L. Garbus, Röportaj Yapan) ABD. <https://www.youtube.com/watch?v=ZqA7WE-12Po> adresinden 23.03.2020 tari-hinde edinilmiştir.
- Tuncel, T. K. (2020). *Rusya Anayasası 'nda Yapılan Değişiklikler*. AVİM: https://avim.org.tr/tr/Analiz/RUSYA-ANAYASASI-NDA-YAPILAN-DEGISIKLIKLER#_ftn5 adresinden 07.07.2020 tarihinde edinilmiştir.

- Türkgil, M. K. (2005). Avrupa Güç Dengesi Bağlamında Rus Modernleşmesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Vaillant, J. G. (2005). Civic Education in a Changing Russia. B. Eklof, L. E. Holmes , ve V. Kaplan içinde, *Educational Reform in Post-Soviet Russia: Legacies and Prospects* (s. 221-246). New York: Frank Cass.
- Yunarmy Hareketi Hakkında* (t.y). yunarmy.ru. <https://yunarmy.ru/headquarters/about/>
- Yüksel, D. Y. (2006). *Rus Modernleşmesi ve Türkiye (1682-1905)*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi] Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
- Zajda, J. (1988). The Moral Curriculum in the Soviet School. *Comparative Education*, 24(3), s. 389-404.
- Zajda, J., ve Zajda, R. (2012). Ideology and the Politics of History School Textbooks: Russia. *Education and Society*, 30(3), s. 67-78.

İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİĞİ KULLANIMI REHBERİ

Editör
Doç. Dr. İlgar Seyidov

İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİĞİ KULLANIMI REHBERİ

Editör: Doç. Dr. İlgar Seyidov

Yayın No.: 4881
Eğitim No.: 1008
ISBN: 978-625-397-347-6
E-ISBN: 978-625-397-348-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır-erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk Bayraktar -mehtap@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk Bayraktar -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Seyidov, İlgar.

İletişim Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Tekniği Kullanımı Rehberi / İlgar Seyidov

1. Basım, IV + 228 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-347-6

E-ISBN: 978-625-397-348-3

1. Araştırma Yöntemleri 2. Veri Toplama Teknikleri 3. İletişim Araştırmaları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com - E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bölüm 1. Kuram ve Metodoloji	1
Doç. Dr. İlgar Seyidov	
Bölüm 2. İletişim ve Medya Araştırmalarında Anlatı Analizi	21
Dr. Öğr. Üyesi Emel Uzun Avcı	
Bölüm 3. Nitel Bir Veri Toplama Yöntemi: Derinlemesine Görüşme	41
Dr. Öğr. Üyesi Eda Turancı	
Bölüm 4. İletişim Araştırmalarında Nicel Araştırma	71
Doç. Dr. Elif Eşiyok	
Bölüm 5. İletişim Çalışmalarında Eleştirel Söylem Analizi: Üç Yaklaşım	85
Öğr. Gör. Dr. Aslı Gülsüm Açıan	
Bölüm 6. İletişim Çalışmalarında Göstergibilimsel Çözümleme Yöntemi	131
Doç. Dr. Mikail Batu - Doç. Dr. Sefer Kalaman	
Bölüm 7. İletişim Çalışmalarında İçerik Analizi	153
Dr. Öğr. Üyesi Beris Artan Özoran	
Bölüm 8. Çerçeveleme Analizinin Halkla İlişkilerde Kullanımı: Sürdürülebilirlik Raporları Üzerine Bir İnceleme	179
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Akçay	
Bölüm 9. Örnek Olay Çalışması	205
Dr. Öğr. Üyesi Handan Güler İplikçi - Dr. Öğr. Üyesi Halil Göker Gülay	

Bölüm 1

Kuram ve Metodoloji

Ilgar Seyidov

Giriş: Felsefi Yöntemleri Anlamak

İletişim araştırmalarının da içinde olduğu sosyal bilimlerin tarihi çok eski sayılmaz. Çeşitli tartışmalar olsa da sosyal bilimlerin kökenleri 16. yüzyılın sonlarına uzanmaktadır. Aslında bu süreç, bilim anlayışının kavramsallaştırılması ve gelişmesi dönemine denk gelmektedir. O dönem “scientia” adıyla bilinen bilim, her zaman her yerde doğruluğu kanıtlanan ve evrensel yasaları arama girişimi şeklinde tanımlanmıştır. Böylece evrensel bilime odaklanan doğa bilimleri 16-17. yüzyıllarda gökyüzü mekaniğini anlama ve inceleme amacıyla ortaya çıkmış ve farklı disiplinler altında oluşmaya başlamıştır. Sosyal bilimler ise modern dünyada gerçekliği belirli bir çerçevede inceleyen ve bu doğrultuda ampirik olarak sistemli ve dünyevi bilgi üretme çabası olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle sosyal bilimler modern dünyaya ait bir girişim olarak doğmuştur (Gulbenkian Komisyonu, 2009). 17-18. yüzyıllarda doğa bilimlerinin, gökyüzü mekaniğinin anlaşılması ve araştırılması gerekliliğinden yola çıkılarak kurulması ve somut çıktılara *a-posteriori* olarak ulaşabilme kapasitesi sosyal bilimlerde *nomotetik* (yasa oluşturabilme özelliği) bir sosyal bilim anlayışının oluşmasına yol açmıştır. Nesnel bilgi üretme çabası önemli hâle gelmiş ve yaygınlaşmıştır. Daha sonra sırasıyla sosyal bilimler alanının yükselişi, Comte'nin deyiimiyle “sosyal bilimlerin kraliçesi” sosyolojinin pozitivist bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı,

Kaynakça

- Alway, J. (1995). *Critical Theory and Political Possibilities*. London: Greenwood Press.
- Benton, T. & Craib, I. (2015). *Sosyal Bilim Felsefesi*. (Çev. Ü. Tatlıcan ve B. Binay). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Berg, L. B. (2001). *Research Methods for the Social Sciences*. Boston: Allyn & Bacon
- Berger, L. P. & Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality*. Middlesex: Penguin Books.
- Bhaskar, R. (2008). *A Realist Theory of Science*. New York: Routledge.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Los Angeles: University of California Press.
- Cicourel, A.V (1981) "Notes on the Integration of Micro- and Macrolevels of Analysis," K. Knorr-Cetina and A.V Cicourel (eds.), *Advances in Social Theory and Methodology: Towards an Integration of Micro- and Macro-Sociologies* içinde (s.51-80). London, Routledge & Kegan Paul.
- Clarke, S. (1981). *The Foundations of Structuralism*. Sussex: The Harvester Press
- Comte, A. (2000). *The Positive Philosophy*. (Çev. H. Martineau). London: Batoche Books.
- Creswell, W. J. (2014). *Research Design* (4th Edition), Thousand Oaks: Sage.
- Cruikshank, J. (2003). Introduction. J. Cruikshank (ed). *Critical Realism* içinde (s.1-15). New York: Routledge.
- Dabbs, J. M. J. (1982). Making Things Visible. J.J.Van Maaren (ed) *Variety of Qualitative Research* içinde. Beverly Hills: Sage
- Denzin, K. N. (1992). *Symbolic Interactionism and Cultural Studies*. Cambridge: Blackwell.
- Durkheim, E. (1951). *Suicide: A Study in Sociology*. (Çev. John A. Spaulding and George Simpson). New York: Routledge.
- Durkheim, E. (1982). *The Rules of Sociological Method*. (Çev. W.D. Halls). New York: The Free Press.
- Dreher, J. (2019). Oblivion of Power? The Social Construction of Reality and the (counter-) Critique of Pierre Bourdieu. Pfadenhauer, M & Knolauch, H. (eds) *Social Constructivism as Paradigm? İçinde* (s.235-251). New York: Routledge.

- Eberle, S. T. (2019). Variations of Constructivism. Pfadenhauer, M & Knolau, H. (eds) *Social Constructivism as Paradigm?* İçinde (s.131-152). New York: Routledge.
- Farber, M. (1943). *The Foundation of Phenomenology*. Albany: State University of New York Press.
- Feenberg, A. (1981). *Lukacs, Max and The Sources of Critical Theory*. New Jersey: Rowman & Littlefield.
- Flick, U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage
- Gulbenkian Komisyonu. (2009). *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. (Çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Metis.
- Hammersley, M. (2013). *What is Qualitative Research?* London: Bloomsbury
- Hawkes, T. (2003). *Structuralism and Semiotics*. New York: Routledge.
- Harland, R. (1991). *Superstructuralism*. New York: Routledge.
- Husserl, E. (1999). *The Idea of Phenomenology* (Çev. Lee Hardy). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers
- Jensen, B. K. (2002). Introduction: The Qualitative Turn. K. B. Jensen & N. W. Jancowski (eds) *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research* içinde (s.1-13). London: Routledge.
- Lechte, J. (2001). *Fifty Key Contemporary Thinkers*. New York: Routledge.
- Perriault, J. (2016). *İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri*. İstanbul: Ayrıntı
- Ringer, F. (1997). *Max Weber's Methodology*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rockmore, T. (2003). *On Constructivist Epistemology*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers
- Saussure, de F. (2011). *Course in General Linguistics*. (Çev. Wade Baskin). New York: Columbia University Press.
- Smith, A. J., Flowers, P. & Larkin, M. (2009). *Interpretive Phenomenological Analysis: Theory, Method & Research*. New York: Sage.
- Weber, M. (1996). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev.Taha Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bölüm 2

İletişim ve Medya Araştırmalarında Anlatı Analizi

Emel Uzun Avcı

Giriş

Anlatı/narrative kavramı etimolojik olarak Sanskritçe bilmek ve söylemek, söylemeyi bilmek (knowing to tell) anlamına gelen “-gna” köküne dayanmaktadır. Dolayısıyla bu alanda cevaplanmaya çalışılan tüm sorular, temelde “bilmek” ve “anlatmak” arasındaki ilişkiyi anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Başka bir ifade ile anlatı araştırmaları alanı, temel olarak birey ile dünya arasındaki ilişkinin, düzen ve anlam yaratmakla nasıl ilişkilendiği sorularını merkeze alır.

Hikâye anlatımı, Aristoteles’ten beri insanlık durumunun en temel karakterlerinden, anlamın, geleneğin, ahlakın ve kültürün kurulumunda ve iletişimindeki en önemli araçlardan biri olarak tanımlanmıştır. Hikâye anlatımının kökenleri ise kolektif mitlere, arketiplere, sembollere ve dilsel formlara dayandırılmaktadır. Muriel Rukeyser’in ünlü sözü “Evren atomlardan değil, hikâyelerden oluşur”, temelde hikâyenin, hikâye anlatımının ve hikâye dinlemenin insanın ve toplumun varoluşuyla ilgili önemini vurgulamaktadır. Hikâye anlatmak, yaşamın korkutucu rastlantısallığının üstesinden gelebilme, en azından onu kısmen kontrol altına alma çabası (Fullford, 2014: 25) olarak kavranır. Kimliklerimiz, kişisel deneyimlerimiz ve hayat hikâyelerimiz ancak anlatı hâlinde anlaşılabilir ve ifade edilebilir şeyler olarak

olarak iletişim ve medya çalışmaları alanında nasıl kullanılabilir sorusu tartışmaya açılmıştır.

Kitlesel hikâye çağında, medyanın dolaşıma soktuğu ya da sosyal medyada sürekli bir devinim hâlinde yeniden ve yeniden inşa edilen çok çeşitli söylem biçimine bakmak, temel bir ihtiyaç olarak belirir. Pek çok söylem biçiminden biri olan hikâyeyi merkezine alan bu yaklaşım bu alanda yapılabilecek olan pek çok çalışmada uygulanabilir bir veri toplama ve analiz etme yöntemi sunmuştur. Sadece hikâyenin ne anlattığını değil, anlatılanın nasıl dönüştüğünü, hikâye anlatma ediminin kendisini, işlevlerini, hikâyenin tüketilme biçimlerini, yeniden üretim süreçlerini, kimlik kurucu işlevlerini vb. birçok farklı perspektifi anlamayı mümkün hâle getirmektedir.

Kaynakça

- Barthes, R. (1988). *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş*, (Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat), İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Berger, R., J. & Quinney, R. (2005). “The Narrative Turn in Social Inquiry”, *Storytelling Sociology Narrative as Social Inquiry*, USA: Lynne Rinner Publishers, 1-13.
- Brockmeier, J. & Carbaugh, D. (2001). *Narrative and Identity: Studies in Autobiography, Self, Culture*, Amsterdam: John Benjamin Pub.
- Çamoğlu, D. Y. (2021). *Kaynana Ne Yaptı, Gelin Ne Dedi? Ailedeki Kadınlar ve İlişkileri*, İstanbul: İletişim Yay.
- Earthy, Sarah, Cronin, Ann (2008). Narrative Analysis, Chapter in N. Gilbert (ed), *Researching Social Life*, London: Sage.
- Elliott, J. (2008). ‘The Narrative Potential of the British Birth Cohort Studies’, *Qualitative Research*, 8(3), 411–421.
- Frank, A. (2010). *Letting Stories Breathe*, USA: Univesity of Chicago Press.
- Fulford, R. (2014). *Anlatının Gücü Kitle Kültürü Çağında Hikâyecilik*, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Hyvärinen, M. (2010). Revisitng the Narrative Turns, *Life Writing*, vol 7: 1.
- Maines, D. (1993). “Narrative’s Moment and Sociology’s Phenomena: Toward a Narrative Sociology”, *The Sociological Quarterly*, Spring, 1993, Vol. 34, No. 1, pp. 17-38.

- Plummer, K. (1995). *Telling Sexual Stories: Power, Change and Social Worlds*. Routledge.
- Polletta, F., Chen, Pang C. B. and Gardner, B. G. and Motes, A. (2011). “The Sociology of Storytelling”, *Annual Review of Sociology*, Vol. 37, pp. 109-130.
- Rankin, J. (2002). “What is Narrative? Ricoeur, Bakhtin and Process Approaches”, *Concrescence: The Australasian Journal of Process Thought*, 3: 1-12.
- Riessman, C. K. & Quinney, L. (2005). “Narrative in Social Work: A Critical Review”, *Qualitative Social Work*, 4(3), 391-412.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative Analysis: Qualitative Research Methods*. Sage Pub.: USA.
- Riessman, C. K. (2003). “Analysing Personal Narratives”, in J. Holstein and J. Gubrium (eds.) *Inside Interviewing: New Lenses, New Concerns*, Thousand Oaks: London Sage.
- Riessman, C., K. (2008). *Narrative Methods for the Human Science*, London: Sage Pub.
- Squire, C., Andrews, M., & Tamboukou, M. (2008). “Introduction: What is Narrative Research”, *Doing Narrative Research*, London: Sage Pub., 1-21.
- Stanley, L. (2008). ‘Madness to the Method? Using a Narrative Methodology to Analyse Large-Scale Complex Social Phenomena’, *Qualitative Research*, 8; 435.
- Şimşek, I. (2022). *Lezbiyen ve Biseksüel Kadınların Açılma Hikayeleri Üzerine Bir Anlatı Çalışması*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bölüm 3

Nitel Bir Veri Toplama Yöntemi: Derinlemesine Görüşme

Eda Turancı

Giriş

Bilimsel araştırmaların önemli adımlarından biri olan veri toplama sürecinde, araştırma tasarımına ve amacına uygun olarak farklı yöntemler kullanılabilir. Nitel desene sahip araştırmalarda gözlem, görüşme ve dokümanlar, araştırmacının veri toplama amacıyla başvurabileceği yöntemlerdir. Bu yöntemlerden biri olan görüşme ise bireysel olarak gerçekleştirilebileceği gibi grup görüşmesi şeklinde de gerçekleştirilebilir. Ancak bu bölüm, bireysel bir görüşme yöntemi olan derinlemesine görüşme yöntemine odaklanmakta ve bu kapsamda sınırlandırılmaktadır. Her ne kadar derinlemesine görüşme ile odak grup görüşmelerinin kimi benzerlikleri olsa da, odak grup görüşmelerinin birtakım farklı dinamiklere sahip olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Bu doğrultuda veri toplama yöntemlerinden biri olan derinlemesine görüşme, nitel araştırmalarda sıklıkla başvurulan ve her yöntem gibi kendine özgü kurallar, hassasiyetler, özellikler ve adımlar barındıran bir yöntemdir. Bu özellikleri anlamak, veri toplama sürecinin başarılı olabilmesi açısından önemlidir. Araştırmalarında bu yöntemi kullanmak isteyen araştırmacılara yol göstermesi açısından giriş niteliği taşıyan bölümde, bahsi geçen yöntemin ne olduğuna ve temel dinamikleri açıklandıktan

Katılımcıların anonimleştirilmesi bağlamında gizlilik haklarının (Glesne, 2020: 236) korunması da dikkat edilmesi gereken etik bir ilkedir. Araştırmacı, her ne kadar katılımcılara dair bilgileri kodlayarak ve anonimleştirerek de sunsa, kimi durumlarda katılımcının ifadelerinden veya katılımcıya ilişkin betimlemelerden, katılımcının kimliği açığa çıkabilmektedir. Örneğin, ismi açıkça verilen bir üniversitenin spesifik bir bölümünde yürütüldüğü söylenen çalışmada, katılımcılara erişmek çok daha kolaydır. Araştırma raporunda bahsi geçen bölümde okuyan 30 öğrencinin yalnızca ikisi kadın ise verilerin sunumu esnasında kadın öğrencilere ilişkin bulgulardan katılımcıların kim olduğunu tahmin etmek mümkün olabilmektedir. Bu nedenle bazı çalışmalarda katılımcıların anonimleştirilmesi yeterli olmadığından, ayrıştırıcı tasvirler, betimlemeler, spesifik unsur ve özelliklere göndermelere de dikkat edilmeli ve araştırmacı burada “zarar vermeme” (Glesne, 2020: 240) ilkesine olarak tanımlanan duruma karşı da hassasiyet göstermelidir. Araştırmacı, sadece veri toplama sürecinde değil aynı zamanda verilerin raporlaştırılarak bulgular hâlinde sunumu sırasında da, yayınlanacak makalenin, araştırmanın ya da raporun potansiyel etkilerine dikkat etmek durumundadır.

Kaynakça

- Adams, W. C. (2015). Conducting Semi-Structured Interviews. K. E. Newcomer, H. P. Hatry & J. S. Wholey (Eds.) In *Handbook Practical Program Evaluation* (p. 492-505). New Jersey: Wiley.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Konya: Eğitim.
- Boyce, C. & Neale, P. (2006). *Conducting In-Depth Interviews: A Guide for Designing and Conducting In-Depth Interviews for Evaluation Input*. Watertown, MA: Pathfinder International.
- Brounéus, K. (2011). In-depth Interviewing: The process, skill and ethics of interviews in peace research. K. Höglund & M. Öberg (Eds.) In *Understanding Peace Research Methods and Challenges* (p. 130-145). New York: Routledge.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

- Campbell, J. L., Quincy, C., Osseman, J. & Pedersen, O. K. (2013). Coding In-depth Semistructured Interviews: Problems of Unitization and Inter-coder Reliability and Agreement, *Sociological Methods & Research*, 42(3): 294-320. doi: 10.1177/0049124113500475
- Cook, K. E. (2008). In-Depth Interview. L. M. Given (Ed.) In *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (p. 422-423). California: Sage.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal.
- Darlington, Y. & Scott, D. (2002). *Qualitative Research In Practice Stories From The Field*. Allen & Unwin.
- de Laine, M. (2000). *Fieldwork, Participation and Practice Ethics and Dilemmas in Qualitative Research*, London: Sage.
- Dworkin, S. L. (2012). Sample size policy for qualitative studies using in-depth interviews. *Archives of Sexual Behavior*, 41(6), 1319-1320. doi: 10.1007/s10508-012-0016-6
- Glesne, C. (2020). *Nitel Araştırmaya Giriş*. Ankara: Anı.
- Goodman, H. (2001). In-Depth Interviews. B. A. Thyer (Ed.) In *Social Work Research Methods* (p. 309-319). Thousand Oaks, California: Sage.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. & Taşğın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Ankara: Seçkin.
- King, N. & Horrocks, C. (2010). *Interviews in Qualitative Research*. London: Sage.
- Legard, R., Keegan, J. & Ward, K. (2003). In-depth Interviews. J. Ritchie & J. Lewis (Eds.) In *Qualitative Research Practice* (p. 138-169). London: Sage.
- Maxwell, J. A. (2018). *Nitel Araştırma Tasarımı Etkileşimli Bir Yaklaşım*. Ankara: Nobel.
- McCracken, G. (1988). *The Long Interview*. California: Sage.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Ankara: Nobel.
- Morgan, D. L. (2008). Sample Size. L. M. Given (Ed.) In *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (p. 798). California: Sage.
- National Research Council. (2003). *Protecting Participants and Facilitating Social and Behavioral Sciences Research*. Washington, DC: National Academies Press.

- O'Connor, C. & Joffe, H. (2020). Intercoder Reliability in Qualitative Research: Debates and Practical Guidelines, *International Journal of Qualitative Methods*, 19: 1-13. doi: 10.1177/1609406919899220
- Oliver, D. G., Serovich, J. M. & Mason, T. L. (2005). Constraints and Opportunities with Interview Transcription: Towards Reflection in Qualitative Research, *Social Forces*, 84(2): 1273-1289. doi: 10.1353/sof.2006.0023
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal.
- Ritchie, J., Lewis, J. & El am, G. (2003). Designing and Selecting Samples. J. Ritchie & J. Lewis (Eds.) In *Qualitative Research Practice* (p. 77-108). London: Sage.
- Rubin, H. J. & Rubin, I. S. (2012). *Qualitative Interviewing The Art of Hearing Data*, Los Angeles: Sage.
- Saldana, J. (2022). *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Schensul, J. J. (2008). Methods. L. M. Given (Ed.) In *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (p. 521-526). California: Sage.
- Snape, D. & Spencer, L. (2003). The Foundations of Qualitative Research. J. Ritchie & J. Lewis (Eds.) In *Qualitative Research Practice* (p. 1-23). London: Sage.
- Willig, C. (2008). *Introducing Qualitative Research in Psychology*. Maidenhead: McGraw-Hill.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative Research from Start to Finish*. New York: The Guilford Press.

Bölüm 4

İletişim Araştırmalarında Nicel Araştırma

Elif Eşiyok

Giriş

İletişim alanı, farklı disiplinlerin kesiştiği disiplinler arası bir bilim alanıdır. İletişim alanında yapılan araştırmalarda medya izleyicilerinin veya tüketicilerin çeşitli konulara ilişkin tutum, davranış veya eğilimlerinin ölçülmesi amacıyla nicel çalışmalar sıklıkla yapılmaktadır. Bazı çalışmalar doğası gereği nitel verilere ek olarak nicel veri toplamayı da gerektirmektedir, bu tür çalışmalar karma yöntem kullanılan araştırmalara işaret etmektedir. Ancak bazı durumlarda sadece nicel yöntem araştırmada tercih edilmektedir. Özellikle hipotez testinde veya bir modeli test etmek gerektiğinde nicel yöntem başvurulmaktadır. Bu bölümde genel olarak bir nicel araştırma planı yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği ve nicel veri toplama ve analizine ilişkin giriş düzeyinde bilgi verilmesi hedeflenmektedir. Özellikle nicel analiz konusunda daha detaylı kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklara Önerilen Kaynaklar olarak Kaynakça sonrasında yer verilmiştir.

Genellikle sosyal psikoloji, pazarlama, yönetim ve iletişim araçlarının etkileri gibi konularda nicel veri toplanmaktadır. Son yıllarda ülkemize yapılan tezlerde ve ulusal ya da uluslararası yayınlarda nicel yöntemin oldukça sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Kaynakça

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (7. Basım), Ankara: Pegem Akademi
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*, Pegem Akademi: Ankara.
- Ercan, İ., & İsmet, K. A. N. (2004). Ölçeklerde güvenirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211-216.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, *Seçkin Yayıncılık*: Ankara.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (22. Basım). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma yöntemleri*. Türkmen Kitabevi.
- TOAD. <https://toad.halileksi.net/>
- Orçan, F. (2018). Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi: İlk hangisi kullanılmalı. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(4), 413-421.
- Özdemir, A. (2010). *Yönetim Biliminde İleri Araştırma Yöntemleri ve Uygulamalar*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.

Önerilen Kaynaklar

- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayınları: Ankara
- Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS*. Routledge.

Bölüm 5

İletişim Çalışmalarında Eleştirel Söylem Analizi: Üç Yaklaşım

Aslı Gülsüm Açan

Bir göstergeler dizgesi olarak dil, anlam taşıyıcısı olan bir araçtır. İletişim, dilin bu işlevi ile açıklanmaktadır. Göstergeler ancak ve ancak dilsel olduğu kadar, dil dışı bileşenlerin de rol oynadığı belirli bağlamlar içerisinde anlamlıdır. Anlamın oluşumunda bağlamın önemi, söylem kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Temeli Frankfurt Okulu'na dayanmakta olan Eleştirel Dilbilim, 1970'lerde bağlam kavramına vurgu yapan Michael Halliday'in "Sistemik İşlevsel Dilbilim (Systemic Functional Linguistics SFL)" kuramından (gerçek metinlerin, gerçek bağlamlarıyla ilişkilerini analiz etmek) etkilenecek kendini anadamar Chomskyen formal dilbiliminden ayıran bir kuram olarak ortaya koymuştur. Bu dilbilgisi modeli, dilin üretiminde sosyal bağlamın (kültür ve durum bağlamı) önemini vurgulamakta, metni bağımsız sözcük ve tümcenin ötesinde daha geniş bir dilsel birim, bütünce (corpora) olarak kabul etmektedir.

Söylem, en geniş anlamıyla sözlü, yazılı ve görsel temsiller yoluyla bireyler arasındaki sembolik etkileşim ve iletişim olgularına gönderimde bulunmaktadır (Bloor ve Bloor, 2007'den akt. Ercan ve Danış, 2019: 530). Söylem, bir toplumsal eylem, etkinliktir. Söylemin açıklanması sadece metin içi yapıları değil, dil kullanımıyla

Son Söz

Çözümlediğimiz metnin söylem şeması, durumsal bağlam ve sosyopolitik tarihsel bağlam içerisinde değerlendirilecek olduğunda, mevcut iktidarın Türk-İslam temelli ideolojisi ile ilişkilendirilmektedir. İslami değerleri temsil eden iktidar partisinin milliyetçi hareketle birlikteliği bu ideolojik perspektifi görünür kılmaktadır. İstanbul Sözleşmesi'nin feshini gerekli ve elzem gören metnin söylemi, millet olarak dil ve tarihten gelen kolektif kimlik anlayışının sekülerlikten uzaklaşıp dinî bir niteliğe büründüğü, toplumsal, siyasal, kamusal yaşamın dinselleştirildiği, meclisten (parlementer sistemden) saraya evrilen, Batı'dan “kutsal yalnızlık” kavramı ile uzaklaşılan durumsal bağlam ve sosyopolitik tarihsel bağlam çerçevesine oturmaktadır. Metinler/söylemlerarası ilişkilere bakılacak olduğunda söz konusu söylem şemasının tezahürü çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Kürtaj yasağı, “üç çocuk” söylemi, dul kadınların korunmasını amaç edinen mahalle bekçiliği, eğitim-öğretim müfredatlarından kaldırılan toplumsal cinsiyet dersleri, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığının yerine, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına geçiş bunlardan bazıları olarak sıralanabilmektedir. Söylem Tarihsel Yöntemin öne sürdüğü üzere metinler/söylemlerarasılık “toposlar” üzerinden yayılmaktadır. Bu doğrultuda, ortak ideolojinin ürünü olarak sıralanan metinlerde, benzer sav ve toposları gözlemek mümkün olacaktır. Bir başka deyişle, söylem, toposlar üzerinden yeniden üretilip yaygınlaşarak söz konusu ideolojinin meşruiyeti sağlanacak, metinler, söylemler ve janrlararası ilişki toposlar üzerinden çözümlenebilecektir.

Kaynakça

- Aydın, A.Z. ve Budak, A.G. (2010). Çeviride İdeolojik Eşdeğerlik: Eleştirel SöylemÇözümlemesi Bağlamında Bir Çeviri İncelemesi. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, sa.20, ss.151-169.

- Bell A, Garrett P. (1998). *Approaches to Media Discourse*, Oxford, Blackwell.
- Büyükkantarcioglu, N. (2003). "Critical Discourse Analysis as a Tool for the Achievement of Ideological Equivalence in Translation" *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, S. 13, ss. 1-23
- Durna, Tezcan (der.) (2010). *Medyadan Söylemler*, İstanbul: Libra Kitap.
- Ercan, G. S. ve Danış P. (2019). Söylem, Söylem Çözümlemesi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Tanımları ve Kapsamları. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, ss. 527-552.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. Longman.
- Fairclough, N. (1993). Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities. *Discourse and Society*, 4, 133-168.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (Vol. 2, pp. 258-284). London: Sage.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London and New York: Routledge.
- Juez, Laura Alba (2009). *Perspectives on Discourse Analysis*, Newcastle (U.K.): Cambridge Scholars Pub.
- Kintsch, W. & Van Dijk, T. A. (1978). Toward a Model of Text Comprehension and Production. *Psychological Review*, 85, 363-394. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.85.5.363>
- Sancar, S. (2008). *İdeolojinin Serüveni*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Simpson, P., & Mayr, A. (2010). *Language and Power: A Resource Book for Students*. London: Routledge
- Şah, U. (2020). Eleştirel Söylem Analizi: temel yaklaşımlar, *Kültür araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7: 210-231. doi: 10.46250/kulturder.819362
- Wodak, R. & Meyer, M. (2009). Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology. In R. Wodak, & M. Meyer (Eds.), *Methods for Critical Discourse Analysis* (pp. 1, 33). London: Sage.
- Van Dijk, T. A. (1991). *Racism and the Press*. London and New York: Routledge
- Van Dijk, T. A. (1996). Discourse. *Cognition and Society, Discourse & Society*, 7(1), 5-6.
- Van Dijk, T. A. (1985). *Handbook of discourse analysis*. In Discourse and Dialogue. London and New York: Academic Press

İletişim Çalışmalarında Göstergebilimsel Çözümleme Yöntemi

Mikail Batu - Sefer Kalaman

Giriş

Kendisinden başka bir şeyi ifade eden ya da ona gönderme yapan gösterge, insanoğlunun iletişim kurmaya başladığı ilk andan itibaren kullandığı dilde, kültürde, inanışta, sanatta, eğitimde kısaca hayatının her alanında var olmuştur. Bu göstergeleri farkında olarak okumak ve tetkik etmek için de bilim temelinde açıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur (İlkdoğan, 2017: 3149). Bu ihtiyaçtan yola çıkarak farklı bilim alanlarında farklı zamanlarda gösterge üzerine çalışmalar yapılmış ancak göstergenin bilim (göstergebilim) olarak ele alınması ve kabul görmesi 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir.

Bu dönemde Charles Sanders Peirce ve Ferdinand de Saussure'ün öncüsü ve kurucusu olarak yer aldığı çağdaş göstergebilimde, yoğun olarak dilbilim üzerine incelemelerde bulunulmuştur. Ancak özellikleri itibarıyla disiplinlerarası bir yapıya sahip olan göstergebilim, ilerleyen yıllarda resimden antropolojiye, mimari- den hukukta, psikolojiden matematiğe kadar birçok alanda uygulanmış ve bu alanlardaki eserlerde bulunan anlam örüntülerini ortaya çıkarmak için göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır.

etkilerine ilişkin anket çalışması ile incelemeler yapmıştır (Bak, Altıntop ve Bak, 2020: 490). Çalışma sonunda çok fazla televizyon izleyenlerin her ne kadar küçük ve dolaylı da olsa üzerlerinde üst üste birikerek artan bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir (Erdogan, 1998, ss. 150-151). Bu çalışmada ise Türk Hava Yolları'nın Karbon Dengeleme Platformumuz: Co2missionele uygulaması ele alınmış ve göstergibilim açısından bir çözümleme gerçekleştirilmiştir. Reklama yönelik yapılan göstergibilimsel çözümlemede marka ve doğa ya da doğadan kesitlerin birlikte kullanıldığı saptanmıştır. Bu durum marka ile ilgili yapılan reklamın amacı ile ilişkili olmaktadır. Çünkü yapılan reklam, markanın doğaya ve geri dönüşüme değer verdiği mesajını içermektedir. Reklamdaki karelerde gösterenler doğadan ve insan görüntülerinden seçilmiştir. Bu durum yine reklamın geri dönüşüm amaçlı oluşturduğu içeriğiyle uyusmaktadır. Reklamdaki insanlar yalnız ya da birlikte verilmiştir. Hem yalnız verilen insanlar hem de birlikte verilen insanlar, doğa içerisinde ve doğa ile birlikte aktarılmış veya yeni bir başlangıç noktasında olduklarının altı çizilmiştir. Reklamda kullanılan metaforlar; umut, heyecan, yenilik, başlangıç, mutluluk, birliktelik, aile, yuva, yaşam, gelecek olarak ele alınmıştır. Son olarak, ilgili reklamda geri dönüşüme yönelik uygulama, doğa ve insan temelinde ele alınan bir içerikle piksel değeri yüksek etkileyici görüntülerle aktarılmıştır. Bu durum, görsel etkilemenin önemli derecede göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Bak, G., Altıntop, M. & Bak, A. (2020). George Gerbner'in Genel İletişim Modeli, Kültürel Göstergeler Ve Ekme Kuramı, *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6 (25), 484-492.
- Brandi, S. (2007). Unveiling the Ideological Construction of the 2004 Irish Citizenship Referendum: A Critical Discourse Analytical Approach. *The Irish Migration, Race and SocialTransformation Review*, 2 (1), 26-47.
- Civelek, M. & Türkay, O. (2020). Göstergibilimin kuramsal açıdan incelenmesine yönelik bir araştırma. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4 (3), 771-787.

- Çiçek, M. (2016). Semiyoloji ve Semiyotik Üzerine Düşünceler. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 6 (2), 137-147.
- Dervişcemaloğlu, B. (2022). *Göstergebilim*. <http://www.ege-edebiyat.org/docs/493.pdf>, Erişim Tarihi: 01.11.2022.
- Eco, U. (1979). *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Erdoğan, i. (1998). Gerbner'in Ekme Tezi ve Anlattığı Öyküler Üzerine Bir Değerlendirme, *Kültür ve İletişim Dergisi*, 1 (2). 149-180.
- Erkman, F. (1987). *Göstergebilime giriş*. İstanbul: Alan.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Greimas, A. J. & Courtes, J. (1979). *Sémiotique, dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Classiques Hachette.
- Greimas, A. J. (1979). *Sémiotique et sciences sociales*. Paris: Editions du Seuil.
- Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Güneş, A. (2012). Çağdaş bir çözümleme yöntemi: Göstergebilim. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 7 (2), 31-43.
- Güneş, A. (2013). Göstergebilim tarihi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 8 (4), 332-348.
- İlkdoğan, H. (2017). Göstergenin toplum düzlemindeki yeri: Toplumsal göstergebilim. *İdil*, 6 (39), 3147-3164.
- Kalelioğlu, M. (2021). Göstergebilim kuramının genel bir değerlendirmesi, Türkiye'deki yeri ve önemi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 6 (1), 189-200.
- Kıran, A. E., (2009). Çağdaş bir düşünme biçimi olarak göstergebilim. *Dilbilim*, 22, 1-16.
- Klinkenberg, J. M. (1996). *Précis de sémiotique générale*. Belgique: De Boek & Larcier S.A.
- Krysinski, W. & Krysinski, W. (1981). *Carrefours de signes sur le roman*. The Hague: Mouton.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Sofos.
- Parsa, S. & Parsa, A. F. (2004). *Göstergebilim çözümlenmeleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Parsa, A. F., Olgundeniz, S. S. (2014). *İletişimde göstergebilim ve anlamlandırma sürecini örneklerle değerlendirme*, İletişim araştırmalarında göstergebilim/yazınsaldan görsele anlam arayışı içinde (Ed. A. Güneş). Konya: Literatürk Academia.
- Rifat, M. (1998). *XX. yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları, 1. tarihçe ve eleştirel düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Saussure, F. D. (1959). *Course in general linguistics*. New York: Philosophical Library.
- Sebeok, T. A., & Danesi, M. (2000). *The forms of meaning: Modeling systems theory and semiotic analysis*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Sezer, N., & Sert, N. Y. (2014). *Tv kamu spotu reklamlarının medya okuryazarlığı çerçevesinde kullanılması: Çocuk ve medya hareketi tv kamu spotu reklamının göstergebilimsel çözümlenmesi*, İletişim araştırmalarında göstergebilim/yazınsaldan görsele anlam arayışı içinde (Ed. A. Güneş). Konya: Literatürk Academia.
- Tekinalp, Ş., & Uzun, R. (2009). *İletişim araştırmaları ve kuramları*. İstanbul: Beta.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yakin, H. S. M., & Totu, A. (2014). The semiotic perspectives of Peirce and Saussure: A brief comparative study. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 155, 4-8.

İletişim Çalışmalarında İçerik Analizi

Beris Artan Özoran

Giriş

Bu bölümde iletişim araştırmalarında en çok kullanılan tekniklerden biri olan içerik analizi ele alınacak ve bir örnek üzerinden teknik uygulanacaktır. Tekrarlanabilir çıkarımlar yapmayı amaçlayan içerik analizi iletişim materyallerinin sistematik olarak incelenmesi için kullanılmaktadır. İncelenen metinler gazete haberlerinden şarkılara, filmlerden sosyal medya içeriklerine kadar uzanmaktadır. İçerik analizini gerçekleştiren araştırmacı verileri fiziksel olayların temsilleri olarak değil, okunması, yorumlanması ve üzerinde işlem yapılması için oluşturulmuş metinler, resimler ve ifadeler olarak ele almaktadır (Krippendorff, 2004: xiii). İçerik analizinin; iletişim, gazetecilik, sosyoloji, psikoloji ve yönetim alanında 50 yılı aşkın bir kullanım geçmişi bulunmaktadır (Neuendorf, 2002: xv).

Bu bölümde öncelikle içerik analizinin gelişimi ve tanımı üzerinde durulacaktır. İçerik analizi nicel araştırma geleneği içinde yer alsa da özellikle son yıllarda nitel metodolojiye uygun olarak da kullanılabilmektedir. Nicel içerik analizinde sayısal veriler elde edilirken, nitel içerik analizinde içeriğin örtülü anlamlarının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu nedenle daha sonra nicel ve nitel

kullanılan tekniklerin başında gelmektedir. Bu teknik, aynı zamanda iletişim çalışmalarında nesnel, sistematik ve nicel bilgilerin oluşturulmasını çerçevesinde alana önemli katkılar sunmaktadır.

Kaynakça

- Anandarajan, M., Hill, C., Nolan, T. (2019). The Fundamentals of Content Analysis. In: *Practical Text Analytics. Advances in Analytics and Data Science*, vol 2. Springer, Cham.
- Aziz, A. (2008). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel.
- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. New York: Hafner.
- Berg, B. 2007. *Qualitative research methods for the social sciences*, 6th edn. Boston: Allyn & Bacon.
- Berger, A. (1991). *Media Research Techniques*. CA: Sage.
- Bilgin, N. (2005). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal.
- Botan, C., Hazleton, V. (1989). *Public relations theory*. NJ: Erlbaum.
- Botan, C. H., Taylor, M. (2004). Public relations: State of the field. *Journal of communication*, 54(4), 645-661.
- Gökçe, O. (1995). *İçerik Çözümlemesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Ha, J. H., Boynton, L. (2014). Has crisis communication been studied using an interdisciplinary approach? A 20-year content analysis of communication journals. *International Journal of Strategic Communication*, 8, 29-44.
- Hansen, A., Simon, C., Ralph, N. & Newbold, C. (1998). *Mass communication research methods*. London: Macmillan.
- Holsti, O. R. (1969). *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. MA: Addison-Wesley.
- Kılıç, S. (2015). Kappa test. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 5(3), 142-144.
- Koçak, A., Özgür, A. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örnekleme sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. London: Sage.

- Lee, T. H. (2017). The status of corporate social responsibility research in public relations: A content analysis of published articles in eleven scholarly journals from 1980 to 2015. *Public Relations Review*, 43, 211–2018.
- Macnamara, J. (2018). Content Analysis. In Mediated Communication, (eds) Philip Napoli, <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110481129/pdf#page=203>.
- Mayring, P. (2004). *Qualitative content analysis*. A companion to qualitative research.
- Neuendorf, K. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Chicago: Sage.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar II*. Ankara: Siyasal.
- Pavlik, J. (1987). *Public relations: What research tells us (Vol. 16, Sage CommText Series)*. Newbury Park, CA: Sage.
- Riffe, D., Lacy, S. & Fico, F. (2004). *Analyzing Media Messages: Using Quantitative Content Analysis in Research*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sallot, L., Lyon, L., Acosta-Alzuru, C., & Jones, K. (2003). From aardvark to zebra: A new millennium analysis of theory development in public relations academic journals. *Journal of Public Relations Research*, 15, 27–90.
- Stemler, S. (2000). An Overview of Content Analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 7(1), 1-6.
- Stone, P.J., Dunphy, D.C., Marshall, S. & Ogilvie, D. M. (1996). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*. Cambridge: MIT Press.
- Thelen, P. D. (2021). The status of public relations research addressing Latin America: A content analysis of published articles from 1980 to 2020. *Public Relations Review*, 47(4), 102079.
- Vasquez, G. M., Taylor, M. (2000). Public relations: An emerging social science enters the new millennium. *Communication Yearbook*, 24, 319–342.
- Yıldırım, B. (2015). İçerik Çözümlemesi Yöntemlerinin Tarihsel Gelişimi, Uygulama Alanları ve Aşamaları. İçinde *İletişim Araştırmalarında Yöntemler* (Ed.) Besim Yıldırım, İstanbul: Literatürk.
- Weber, R.P. (1990). *Basic Content Analysis*. CA: Sage.
- Xue, K., Yu, M. (2009). A Content Analysis of Public Relations Literatures from 1999 to 2008 in China. *Public Relations Review*, 35(3), 171-180.
- Zhang, Y., Wildemuth, B. (2017). Qualitative Analysis of Content. In *Applications of Social Research Methods to Question in Information and Library Science*, (eds) Barbara Wildemuth, 318-330.

Çerçeveleme Analizinin Halkla İlişkilerde Kullanımı: Sürdürülebilirlik Raporları Üzerine Bir İnceleme

Ebru Akçay

Giriş

Kuramsal bir yaklaşım, aynı zamanda bir araştırma tekniği olarak tanımlanan çerçeveleme paradigması, iletişim bilimlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Çerçeveleme paradigmasını kullanan ilk araştırmacıların antropoloji ve sosyoloji alanından araştırmacılar olduğu belirtilmektedir (Hallahan, 1999: 209-210). Nitekim çerçeveleme kavramının sosyal bilimler alanına girişi, Gregory Bateson'ın "A theory of play and fantasy: a report on theoretical aspects of the project for study of the role of paradoxes of abstraction in communication" başlıklı 1955 tarihli makalesine kadar götürülmektedir (Vliegthart ve van Zoonen, 2011: 103). Çerçeveleme analizinin medya ve iletişim çalışmalarında yaygın olarak kullanımının ise Robert M. Entman'ın 1993'te yayımlanan "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm" başlıklı makalesiyle başladığı (Vliegthart ve van Zoonen, 2011: 101) ve 1990'ların yarısından sonra dramatik olarak yükseldiği (Weaver, 2007: 144; Lim ve Jones, 2010: 293) belirtilmektedir.

çerçeveleme araçlarından “örnekler” (varsayımsal ve gerçek örnekler), “tasvirler” (genel tanım, istatistik ve tanıklık) ve “görsel imgeler”den (çizimler) yararlandığı ortaya çıkan bulgular arasındadır.

Çalışmada kullanılan örnek aracılığıyla, halkla ilişkilerde çerçeveleme analizini kullanmak isteyen araştırmacıların araştırmalarını nasıl tasarlayabileceklerine dair bir izlek sunulmaya çalışılmıştır. Araştırmada örneklenen analiz birimi dışında kalan diğer halkla ilişkiler araçlarına ve metinlerine de çerçeveleme analizini uygulamak mümkündür. Çerçeveleme analizi uygulanacak olan halkla ilişkiler metnine yönelik araştırma sorusu ise araştırmacının niceliksel mi yoksa niteliksel mi tasarlanacağı konusunda araştırmacıya yön gösterecektir.

Kaynakça

- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality*. New York: Freeman.
- Bowen, S. A. & Zheng, Y. (2015). Auto Recall Crisis, Framing, and Ethical Response: Toyota’s Missteps. *Public Relations Review*, 41, 40-49.
- Darmon, K., Fitzpatrick, K. & Bronstein, C. (2008). Krafting the Obesity Message: A Case Study in Framing and Issues Management. *Public Relations Review*, 34, 373-379.
- Druckman, J. N. (2001). The Implications of Framing Effects for Citizen Competence. *Political Behavior*, 23(3), 225-256.
- Entman, R. (1993). Framing: Towards Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- Froehlich, R. & Rüdiger, B. (2006). Framing Political Public Relations: Measuring Success of Political Communication Strategies in Germany. *Public Relations Review*, 32, 18-25
- Gamson, W. A., & Modigliani, A. (1989). Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach. *American Journal of Sociology*, 95(1), 1-37.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Güran, M. S. & Özarslan, H. (2013). Çerçeveleme Teorisinin Halkla İlişkilerde Kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 299-314.

- Güran, M. S. & Özarslan, H. (2015). İletişim Araştırmalarında Çerçeveleme Paradigması: Son Döneme Ait Bir İnceleme. *Selçuk İletişim*, 8 (4), 32-48.
- Hallahan, K. (1999). Seven Models of Framing: Implications for Public Relations. *Journal of Public Relations Research*, 11(3), 205-242.
- Hon, L. (2016). *Social Media Framing within the Million Hoodies Movement for Justice*. *Public Relations Review*, 42(1), 9-19.
- Knight, M. G. (1999). Getting Past the Impasse: Framing as a Tool for Public Relations. *Public Relations Review*, 25(3), 381-398
- Lim, J. & Jones, L. (2010). A Baseline Summary of Framing Research in Public Relations from 1990 to 2009. *Public Relations Review*, 36, 292-297.
- Lundy, L. K. (2006). Effect of Framing on Cognitive Processing in Public Relations. *Public Relations Review*, 32, 295-301.
- Mitra, R. (2011). Framing the Corporate Responsibility-reputation Linkage: The Case of Tata Motors in India. *Public Relations Review*, 37, 392-398.
- Oyer, S., Saliba, K. & Yartey, F. (2010). More Words, Less Action: A Framing Analysis of FEMA Public Relations Communications During Hurricanes Katrina and Gustav. *Public Relations Journal*, 4 (2), 1-13
- Park, H. & Reber, B. H. (2010). Using Public Relations to Promote Health: A Framing Analysis of Public Relations Strategies Among Health Associations. *Journal of Health Communication*, 15(1), 39-54.
- Perkins, S. C. (2005). Un-Presidented: A Qualitative Framing Analysis of the NAACP's Public Relations Response to the 2000 Presidential Election. *Public Relations Review*, 31, 63-71.
- Schultz, F., Kleinnijenhuis, J., Oegema, D., Utz, S. & van Atteveldt, W. (2012). Strategic Framing in the BP Crisis: A Semantic Network Analysis Of Associative Frames. *Public Relations Review*, 38, 97-107.
- Scheufele, A. D. (1999). Framing as Theory of Media Effects. *Journal of Communication*, 49(1), 103-122.
- Seyidov, İ. (2014). Türk Basınında Sunulan Kırım Krizi Haberlerinin Çerçeveleme Kuramı Bağlamında İncelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 22, 60-73.
- Snow, D. A., & Benford, R.D. (1988). Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization. *International Social Movement Research*, 1, 197-218.
- Tankard, J. W. (2001). The Empirical Approach to the Study of Media Framing. Stephen D. Reese, Oscar H. Gandy, Jr. & August E. Grant (Ed.), *Framing Public Life Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World* içinde (s. 689-713). London: Lawrence Erlbaum Associates: London.

- Turkish Airlines Sürdürülebilirlik Raporu (2014). Erişim adresi: https://investor.turkishairlines.com/documents/surdurulebilirlik/thy_2014_surdurulebilirlik_raporu_web_final.pdf
- Turkish Airlines Sürdürülebilirlik Raporu (2015). Erişim adresi: https://investor.turkishairlines.com/documents/surdurulebilirlik/thy_2015_sustainability_report_tr_vf.pdf
- Turkish Airlines Sürdürülebilirlik Raporu (2016). Erişim adresi: <https://investor.turkishairlines.com/documents/surdurulebilirlik/raportr.pdf>
- Turkish Airlines Sürdürülebilirlik Raporu (2017). Erişim adresi: https://investor.turkishairlines.com/documents/surdurulebilirlik/thysurdurulebilirlik06_kasim2018.pdf
- Turkish Airlines Sürdürülebilirlik Raporu (2018). Erişim adresi: https://investor.turkishairlines.com/documents/surdurulebilirlik/thy-2018-surdurulebilirlik-raporu_compressed.pdf
- Turkish Airlines Sürdürülebilirlik Raporu (2019). Erişim adresi: <https://investor.turkishairlines.com/documents/surdurulebilirlik/surdurulebilirlik-raporu-turkce.pdf>
- Turkish Airlines Sürdürülebilirlik Raporu (2020). Erişim adresi: https://investor.turkishairlines.com/documents/surdurulebilirlik/turk-hava-yollari-2020-surdurulebilirlik-raporu_21_12_2021.pdf
- van der Meer, T. G. L. A. & Verhoeven, P. (2013). Public Framing Organizational Crisis Situations: Social Media versus News Media. *Public Relations Review*, 39, 229-231.
- Vliegthart, R. & Van Zoonen, L. (2011). Power to the Frame: Bringing Sociology Back to Frame Analysis. *European Journal of Communication*, 26 (2), 101-115.
- Weaver, D. H. (2007). Thoughts on Agenda Setting, Framing and Priming. *Journal of Communication*, 57 (1), 42-147.
- Weberling, B. (2012). Framing Breast Cancer: Building an Agenda through Online Advocacy and Fundraising. *Public Relations Review*, 38, 108-115.
- Williams, D. K., Archer, C. J., & O'Mahony, L. (2021). Calm the Farm or Incite a Riot? Animal Activists and the News Media: A Public Relations Case Study in Agenda-Setting and Framing. *Public Relations Inquiry*, 11 (3), 403-425.
- Zoch, L. M., Collins, E. L., Sisco, H. F. & Supa, D. H. (2008). Empowering the Activist: Using Framing Devices on Activist Organizations' Web Sites. *Public Relations Review*, 34, 351-358.

Örnek Olay Çalışması

Handan Güler İplikçi - Halil Göker Gülay

Giriş

Örnek olay çalışmaları, nitel metodoloji alanında kullanılan ilk araştırma türlerinden biri olarak kabul edilebilmektedir. Bugün psikoloji, tarih, eğitim ve tıp alanındaki kitap ve bilimsel makalelerde sunulan araştırmaların büyük bir bölümü ve ampirik dünya hakkında bildiklerimizin çoğu örnek olay çalışması araştırmaları tarafından üretilmiştir. Öyle ki farklı disiplinlere ait klasik değerdeki çalışmaların kayda değer bir bölümünü örnek olay çalışmaları oluşturmaktadır (Flyvbjerg, 2011: 302).

Örnek olay çalışmaları sosyal bilimlerde büyük ölçüde kullanılmış ve özellikle uygulamaya yönelik alanlarda (eğitim, iletişim, yönetim, kamu yönetimi, sosyal hizmet vb.) daha etkili olduğu kabul edilmiştir. Ancak bu uzun geçmişe ve yaygın kullanıma rağmen örnek olay çalışmalarının kendisini bir metot olarak ele alıp inceleyen araştırmalar, sosyal bilim araştırmalarında kullanılan diğer metodolojilere kıyasla daha az ilgi görmüştür. Bütünüyle yapılandırılmış ve tam olarak tanımlanmış protokollere sahip olmadığı için (Yin, 2003: 365) bir sosyal bilim araştırma stratejisi olarak meşru kabul edilip edilmediği hâlen bir tartışma konusudur. Buna nitel araştırma teorisi ve uygulamasına ilişkin kapsamlı literatürdeki çalışmaların örnek olay araştırmalarını çoğunlukla üstünkörü bir şekilde ele alması

ve kavramsallaştırmalarına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda örnek olay çalışmaları özellikle sosyal bilimler, eğitim, iletişim, sağlık, hukuk, yönetim ve işletme gibi alanlarda derinlemesine bilgi edinmeyi sağlayan bir yaklaşım olarak benimsemiştir.

Örnek olay çalışması, belirli bir olgunun belirli bir bağlamda derinlemesine anlaşılmasına izin verdiği için iletişim araştırmalarında önemli bir yöntemdir. Durum çalışması analizinin benzersiz avantajı, karmaşık bir konuyu veya olayı ayrıntılı olarak inceleme ve incelenen duruma katkıda bulunan çeşitli faktörler arasındaki etkileşimleri keşfetme fırsatı sağlamasıdır. Bu tür araştırma tasarımı, konunun derinlemesine incelenmesine izin verir ve iletişim süreçleri, ilişkiler ve sonuçlar hakkında değerli bilgiler sağlayabilir.

Örneğin, iletişim araştırmasında, kriz durumlarında kuruluşlar tarafından kullanılan iletişim stratejilerini incelemek, iletişim teknolojilerinin kişiler arası ilişkiler üzerindeki etkisini analiz etmek veya belirli bir topluluğun gelişiminde iletişimin rolünü keşfetmek için örnek olay çalışması kullanılabilir.

Ek olarak, örnek olay çalışması, çalışılan fenomen nadir veya benzersiz olduğunda veya araştırmacının çalışılan konuya sınırlı erişimi olduğunda özellikle yararlıdır. Araştırmacı, belirli bir durumu ayrıntılı olarak inceleyerek durumu daha derinden anlayabilir ve diğer benzer durumlara uygulanabilecek genellemeler ve teoriler geliştirebilir.

Özetle, örnek olay analizi, karmaşık bir konuyu veya olayı ayrıntılı olarak inceleme ve incelenen duruma katkıda bulunan çeşitli faktörler arasındaki etkileşimleri keşfetme fırsatı sağladığı ve iletişim süreçlerine ilişkin değerli içgörülere yol açtığı için iletişim araştırmasında önemli bir yöntemdir.

Kaynakça

Allen, M. (Ed.). (2017). *The SAGE encyclopedia of communication research methods*. Los Angeles: SAGE.

- Berg, B. L., & Lune, H. (2017). *Qualitative research methods for the social sciences* (9. Baskı). Boston: Pearson.
- Bogdan, R., & Biklen, S. K. (2003). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods* (4. Baskı). Boston: Allyn and Bacon.
- Bromley, D. B. (1986). *The case-study method in psychology and related disciplines*. Chichester: Wiley.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods* (4th ed). Oxford ; New York: Oxford University Press.
- Brynard, D. J., Hanekom, S. X., & Brynard, P. (2014). *Introduction to research* (3. Baskı). Pretoria: Van Schaik.
- Cayrol M., Farreny H., Prade H. (1982). Fuzzy Pattern Matching. “Kybernetes”, Vol. 11(2),
- Coll, R. K., & Chapman, R. (2000). Choices of Methodology for Cooperative Education Researchers. *Asia-Pacific Journal of Cooperative Education*, 1(1), 1-8.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches, 2nd ed* (ss. Xvii, 395). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Davey, L. (1990). *The application of case study evaluations. Practical assessment, research, and evaluation*, 2(1), 9.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2005). Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research. İçinde *The Sage handbook of qualitative research, 3rd ed* (ss. 1-32). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dul, J., & Hak, T. (2007). *Case study methodology in business research*. Routledge.
- Eisenhardt, K. M. (1989). Building theories from case study research. *Academy of management review*, 14(4), 532-550.
- Flyvbjerg, B. (2011). Case Study. İçinde N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Ed.), *The Sage Handbook of Qualitative Research* (4. Bs, ss. 301-316). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Gerring, J. (2004). What Is a Case Study and What Is It Good for? *The American Political Science Review*, 98(2), 341-354.
- Greener, S. (2008). *Business Research Methods*. Frederiksberg, Denmark: Ventus.
- Hagan, F. E. (2006). *Research Methods in Criminal Justice and Criminology* (7. Basım). Boston: Allyn & Bacon.
- Hancock, D. R., & Algozzine, B. (2016). Doing Case Study Research: A Practical Guide for Beginning Researchers. (3. Baskı). *In Teachers College Press*. Teachers College Press.

- Hatch, A. J. (t.y.). *Doing Qualitative Research in Education Settings*. New York: State University of New York Press.
- Hayes, R., Kyer, B., & Weber, E. (2015). *The case study cookbook*. Worcester Polytechnic Institute: Worcester, MA, USA.
- Heale, R., & Twycross, A. (2018). What is a case study? *Evidence-Based Nursing*, 21(1), 7-8. <https://doi.org/10.1136/eb-2017-102845>
- Jensen, J. L., & Rodgers, R. (2001). Cumulating the intellectual gold of case study research. *Public administration review*, 61(2), 235-246.
- Kaplan, B., & Maxwell, J. (2005). Qualitative Research Methods for Evaluating Computer Information Systems. İçinde *Evaluating the Organizational Impact of Healthcare Information Systems* (ss. 30-55). https://doi.org/10.1007/0-387-30329-4_2
- Lune, H., & Berg, B. L. (2017). *Qualitative research methods for the social sciences*. Pearson.
- Maree, J. G. (2010). Reassessing Career Counseling in Africa in the 21st Century: Breathing New Life into Qualitative Approaches. *Journal of Psychology in Africa*, 20(3), 353-357. <https://doi.org/10.1080/14330237.2010.10820386>
- Maykut, P., & Morehouse, R. (2002). *Beginning Qualitative Research: A Philosophical and Practical Guide* (1. Baskı). London ; Washington, D.C: Routledge.
- Mayring, P. (1996). *Einführung in die qualitative Sozialforschung*. Psychologie Verlags Union.
- McCombes, S. (2019, Mayıs 8). *What Is a Case Study? | Definition, Examples & Methods*. Erişim tarihi: 27.10.2022, <https://www.scribbr.com/methodology/case-study/>
- McDonough, J., & McDonough, S. (1997). *Research Methods for English Language Teachers*. Great Britain: Arnold.
- McKenna, S., Richardson, J., & Manroop, L. (2011). Alternative paradigms and the study and practice of performance management and evaluation. *Human Resource Management Review*, 21(2), 148-157. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2010.09.002>
- Mills, A. J., Durepos, G., & Wiebe, E. (2010). Explanatory case study. *In Encyclopedia of case study research* (pp. 371-371). SAGE Publications, Inc., <https://dx.doi.org/10.4135/9781412957397.n138>
- Orlikowski, W. J., & Baroudi, J. J. (1991). Studying Information Technology in Organizations: Research Approaches and Assumptions. *Organizations & Markets eJournal*.

- Rashid, Y., Rashid, A., Warraich, M. A., Sabir, S. S., & Waseem, A. (2019). Case Study Method: A Step-by-Step Guide for Business Researchers. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 160940691986242. <https://doi.org/10.1177/1609406919862424>
- Rebolj, A. B. (2013). The case study as a type of qualitative research. *Journal of Contemporary Educational Studies*, 28-43.
- Runeson P., Höst M. (2009). *Guidelines for conducting and reporting case study research in software engineering*. "Empir. Software Eng", Vol. 14(2), p. 131-164.
- Sandelowski, M. (2000). Whatever happened to qualitative description? *Research in Nursing & Health*, 23(4), 334-340.
- Schwandt, T. A. (2001). *Dictionary of qualitative inquiry* (2nd ed.). Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Simons, H. (2009). *Case Study Research in Practice*. London: SAGE Publications, Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446268322>
- Sturman, A. (1997). Case study methods. İçinde J. P. Keeves (Ed.), *Educational research, methodology and measurement: An international handbook* (2. bs, ss. 61-66). New York, N.Y: Pergamon.
- Sue, V. M., & Ritter, L. A. (2012). *Conducting online surveys*. Sage.
- Swanborn, P. (2010). *Case Study Research: What, Why and How?* London: SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781526485168>
- Swanson, R. A., & Holton, E. F. (2005). *Research in organizations: Foundations and methods in inquiry*. Berrett-Koehler Publishers.
- Wilson, J. (2010). *Essentials of Business Research: A Guide to Doing Your Research Project*. Los Angeles: SAGE Publications Ltd.
- Winston, T. (1997). Introduction to case study. *The Qualitative Report*, 3(2).
- Yin R.K. (2014). *Case study research: Design and methods*. Sage Publications Ltd., Los Angeles.
- Yin, R. K. (1994). *Discovering the future of the case study. Method in evaluation research*. *Evaluation practice*, 15(3), 283-290.
- Yin, R. K. (2003). *Designing case studies. Qualitative research methods*, 5(14), 359-386.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6. Baskı). Los Angeles: SAGE.
- Zainal, Z. (2017). Case Study As a Research Method. *Jurnal Kemanusiaan*, 5(1). <https://jurnalkemanusiaan.utm.my/index.php/kemanusiaan/article/view/165>

OYUNLARLA DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU

Uzm. Psikolog Semih Tezelli

Eğitimci Kenan Azkeskin

Eğitimci Abuzer Badem

OYUNLARLA DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU

Uzm. Psikolog Semih Tezelli, Eğitimci Kenan Azkeskin, Eğitimci Abuzer Badem

Yayın No.: 4906
Psikoloji/PDR No.: 448
ISBN: 978-625-397-400-8
E-ISBN: 978-625-397-401-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk Bayraktar -mehtap@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk Bayraktar -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tezelli, Semih., Azkeskin, Kenan., Badem, Abuzer.
Oyunlarla Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu / Semih Tezelli, Kenan Azkeskin, Abuzer Badem
1. Basım, VI + 162 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-400-8
E-ISBN: 978-625-397-401-5
1. Dikkat Eksikliği 2. Oyun 3. Hiperaktivite

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Yazarlar Hakkında.....	vi
1. Bölüm - Dikkat	1
1.1. Dikkatin Unsurları	2
1.1.1. Hazırbulunuşluluk.....	2
1.1.2. Seçici Olma ve Belirgini Saptayabilme	2
1.1.3. Dikkat Dağınıklığı.....	3
1.1.4. Dikkat Süresi.....	4
1.1.5. Planlama	5
1.1.6. Otokontrol ve Kendini Programlama	5
1.1.7. Tatmin Düzeyi ve Aktiflik İhtiyacı.....	6
1.2. Dikkatin Türleri ve Klinik Modeli.....	7
1.3. Dikkati Etkileyen Etmenler	9
1.4. Dikkat Teorileri	11
1.4.1. D. Broadbent'in Filtre Teorisi.....	11
1.4.2. Anne Treisman'ın Filtre-Dikkat Teorisi.....	13
1.4.3. Neisser'in Algılama Teorisi (Analiz-Sentez Modeli).....	14
1.4.4. PASS Teorisi	14
1.4.5. Dikkatin Akım Teorisi.....	15
1.4.6. Posner'in Dikkat Modeli.....	15
1.4.7. Mesulam'ın Dikkat Modeli.....	16
1.4.8. Mirsky'nin Dikkat Modeli.....	17
1.5. Dikkatin Biyolojik Temeli	17
1.6. Bilişsel Yaklaşım ve Dikkat Toplama	18
1.7. Dikkatin Davranışsal Gelişimi	20
1.7.1. Davranışçı Yaklaşım.....	20
1.7.2. Gözlem Yoluyla Öğrenme.....	21
1.7.3. Gestalt Kuramı.....	21
1.7.4. Bilgi İşleme Modeli.....	22
1.8. Dikkatin Gelişimi.....	22
1.9. Bireysel Bir Özellik Olarak Dikkat	26
1.10. Dikkat Toplama Becerisinin Öğrenme Üzerindeki Önemi	28

2. Bölüm - Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite (DEHB)	31
2.1. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunun Tarihçesi.....	34
2.2. DEHB'nin Alt Tipleri.....	36
2.2.1. DEHB-Bileşik Tip	36
2.2.2. DEHB-Dikkatsizliğin Ön Planda Olduğu Tip.....	37
2.2.3. DEHB-Hiperaktivite ve Dürtüsellikğin Ön Planda Olduğu Tip.....	38
2.3. DEHB Etiyoloji ve Epidomoloji.....	39
2.3.1. Etiyolojisi.....	39
2.3.1.1. Genetik Etkenler.....	40
2.3.1.2. Çevresel Etkenler.....	42
2.3.1.3. Nörokimyasal Etkenler.....	42
2.3.1.4. Psikososyal Nedenler.....	45
2.3.1.5. Diyet	46
2.3.1.6. Toksinler.....	47
2.3.1.7. Diğer Nedenler.....	47
2.3.2. Epidemiyolojisi.....	48
2.4. Gidiş ve Sonlanım	49
2.5. DEHB ve Beyin.....	49
2.5.1. Beynin Yapısı ve Bölümleri.....	49
2.5.1.1. Frontal (Ön) Lob.....	50
2.5.1.2. Dorsolateralprefrontal Korteks.....	51
2.5.1.3. Orbitofrontal Korteks.....	51
2.5.1.4. Medialfrontal (Anteriorsingulat) Korteks.....	51
2.5.1.5. Temporal Lob.....	52
2.5.1.6. Parietal Lob	52
2.5.1.7. Oksipital Lob.....	53
2.5.1.8. Beyincik.....	53
2.5.1.9. Beyin Sapı	53
2.5.1.10. Limbik Sistem	54
2.5.1.11. Thalamus.....	54
2.5.1.12. Hipotalamus.....	54
2.5.1.13. Hipofiz	54
2.5.1.14. Amigdala	55
2.5.1.15. Hipokampus.....	55
2.5.1.16. Bazal Ganglion	55
2.5.2. DEHB'de Beynin Yapısı ve İlgili Nöral Yapılar.....	55

2.5.3.	Frontal Lob ve Frontal Yapılar	57
2.5.4.	Frontal Lob ve Prefrontal Korteks Hasarları	58
2.6.	DEHB ve Zekâ.....	60
2.7.	Dikkat Sorunlarını Kontrol Altında Tutma.....	62
2.7.1.	Dikkat Dağılmasına Sebep Olan Unsurları Filtrelemek (Dikkat Dağıtıcılar).....	63
2.7.2.	Kişinin Dürtülerini Kontrol Altına Alması, Planlama Becerisi, Düşünme.....	64
2.7.3.	Bir İşle Uğraşırken Yoğunlaşma (Konsantre Olma).....	64
2.7.4.	Bireyin Öz Denetimi ve Kendini İzlemesi.....	65
2.7.5.	Uyanık (Tetikte) Olmak	65
2.7.6.	Kişinin Duygu Hâlini Kontrol Altında Tutmak.....	65
2.7.7.	Bedeni Kontrol Etmek	66
2.8.	Dikkat Eksikliğinin Davranışsal ve Sosyal Sonuçları.....	66
2.9.	Dikkat Sorunlarının Azaltılmasında Kullanılan Yaklaşımlar.....	67
2.10.	Dikkat ve Motivasyon (Güdü).....	68
3. Bölüm - Algı	71
3.1.	Algı Teorileri.....	72
3.2.	Algılamanın Aşamaları	75
4. Bölüm - Beyin ve Bellek	77
4.1.	Kısa Süreli Bellek (KSB).....	79
4.2.	Uzun Süreli Bellek (USB).....	79
4.3.	Görsel Bellek	80
4.4.	Örtük ve Açık Bellek	81
Oyunlar	83
Hiperaktivite ve Dürtüsellik Oyunları	105
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğuna Destek Oyunlar	117
İşitsel Dikkat ve Hafıza Oyunları	127
Zihinsel Dikkat ve Psikomotor Becerileri Geliştirici Oyunlar	131
Evde Oynanabilecek Dikkat Geliştirici Oyunlar	133
Dikkat ve Konsantrasyon Artırma Konusunda Ebeveynlere Öneriler	141
Kaynakça	145

Kaynakça

1. Ratey, J. J. (2001). A user's guide to the brain. New York: Pantheon Books.
2. Gaddes, W. H., & Edgell, D. (1994). Learning disabilities and brain functioning. New-York: Springer: Verlag.
3. Rafal, R. D., & Posner, M. I. (1987). Deficits in human visual spatial attention following thalamic lesions. Proceedings of the National Academy of Sciences, 84(20), 7349-7353.
4. Van Zomeren, A. H., Brouwer, W. H. (1994). Clinical neuropsychology of attention. Oxford University Press.
5. Ott, E. (1994). Das konzentrationsprogramm. konzentrationschwaeche überwinden-denkenvermögen steigern. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
6. Dorsch, F. (1987). Psychologisches wörterbuch. (11. Auflage). Bern: Verlag Hans Huber.
7. Cammann, R., Spiel, G. (1991). Neurophysiologische Grundlagen von Aufmerksamkeits- und Konzentrationsleistungen. In: H. Barchmann, W. Kinze, N. Roth (Eds.), Aufmerksamkeit und Konzentration im Kindesalter. Önterdisziplinäre Aspect (p. 11-26). Berlin: Verlag Gesundheit.
8. Özmen, S. K. (2011a). Dikkat toplama becerisini geliştirici etkinlikler: Okulöncesi, anne babalar ve öğretmenler için el kitabı. (2. Baskı). Ankara: Anı.
9. Levine, M. D. (1987). Attention deficits: The diverse effects of weak control systems in childhood. Pediatric annals, 16(2), 117-130.

10. Levine, M. D. (1990). Keeping a head in school. Cambridge, MA: Educators Publishing Service.
11. Levine, M. D. (1998). Developmental Variation and Learning Disorders. Second Edition. Cambridge, MA: Educators Publishing Services, Inc.
12. Levine, M. D. (2002). Educational Care: A System for Understanding and Helping Children with Learning Problems at Home and in School. Second Edition. Cambridge, MA: Educators Publishing Services, Inc.
13. Barkley, R. A. (1997). **ADHD and the nature of self control**. New York: Guilford Press.
14. Barkley, R. A. (1998). **Attention deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment** (2nd edition) New York: Guilford.
15. Yayıncı, L. (2007). İlköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinde seçici ve yoğunlaştırılmış dikkat becerilerini geliştirmeye dayalı bir programın etkililiğinin sınaması. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
16. Ettrich, C. (1998). Konzentrations-Trainings-Programm für Kinder: II: 1. Und 2. Schulklasse. Göttingen: Vandenhoeck & Rubrecht.
17. Hallowell, N. (1994). Driven to Distraction: Recognizing and Coping With Attention Deficit Disorder from Childhood Through Adulthood. Driven to Distraction. Reed Business Information, Inc.
18. Konrad, J. (1984). Das Konzentrationsschwache Kind. Bamberg.
19. Rapp, G. (1982). Aufmerksamkeit und konzentration: erklærungsmodelle störungen handlungsmöglichkeiten. Klinkhart: Bad Heilbrunn/Obb.
20. Barkley, R. A. (1990). Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment.
21. Sohlberg, M., Mateer, C. A. (1986). Attention process training (APT). Puyallup, WA: Association for neuropsychological research and development.
22. Kerns, K. A., Rondeau, L. A (1998). Development of continous performance test for preschool children. Journal of Attention Disorders, 2, 229-238.
23. Zimmerman, P., Fimm, B. (1989). A computerized neuropsychological assesment of attention deficits. Internal Report. Psychologisches Institut Der Univer-sitat, Freiburg.
24. Solso, R. L., MacLin, M. K., MacLin, O. H. (2014). Bilişsel psikoloji. (A. Ayçiçeği-Dinn, Çev.). İstanbul: Kitabevi.

25. Karaduman, D. (2004). Dikkat toplama eğitimi ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin dikkat toplama düzeyi, benlik algısı ve başarı oranına etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
26. Gronwall, D. M. A., Sampson, H. (1974). The psychological effects of concussion. New Zealand: Auckland University Press.
27. Aydın, A. (1999). Gelişim ve öğrenme psikolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.
28. Ulusoy, A. ve ark. (2002). Gelişim ve Öğrenme. Ankara. Anı Yayıncılık.
29. Davies ve Parasuraman (1982). Davies, D. R., Parasuraman, R. (1982). The psychology of vigilance.
30. Cherry, C. (1966). On Human Communication: A Review, a survey, and a criticism (2nd ed.) Cambridge, MA: MIT Press.
31. Morris, C.G. (2002). Understanding Psychology. (Psikolojiyi Anlamak; çev. ed; Belgin Ayvaşık, Melike Sayıl) Türk Psikologlar Derneği Yayınları. No.: 23. 1. Basım. Ankara
32. Das, J. P. & Naglieri, J. A. & Kirby, J. R. (1994). Assessment of Cognitive Processes: The PASS Theory of Intelligence Allyn and Bacon a Division of Simon & Schuster, Inc.
33. Ergin, T. (2005). Hiperaktif ve Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Bilişsel Davranış Örüntüsü. Sapiens Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Dergisi. Sayı: 4.
34. Logan, G. D. (1992). Attention and preattention in theories of automaticity. American Journal of Psychology, 105.
35. Posner, M. I., Petersen, S. E. (1990) The Attention System of the Human Brain. Annu Rev Neurosci, 13:25-42.
36. Weintraub, S. & Mesulam, M. M. (1987). Right Cerebral Dominance in Spatial Attention. Arch Neurology, 44.
37. Mesulam, M. M. (1988). Neural Substrates of Behavior: The Effects of Brain Lesions upon Mental State. The New Harvard Guide to Psychiatry. AM Nicholi (Ed), Harvard University Press, p. 91-128.
38. Mesulam, M.-M. (Ed.). (2000). Principles of behavioral and cognitive neurology (2nd ed.). Oxford University Press.
39. Mirsky, A. F. (1996). A Theory of Attention: A Neuropsychological Perspective. Attention, Memory and Executive Function. GR Lyon, NA Krasnegor (Ed), Baltimore. Paul H. Brookes Publishing Co.

40. Nolen-Hoeksema, S. (1999). Psikolojiye giriş. (in Introduction to psychology). 12th edition. In Rita. L. Atkinson., R. C Atkinson., E. C. Smith.) Arkadaş Yayınları.
41. Posner, M. I. (1988). Structures and functions of selective attention. In T. Boll ve B. K. Bryan (Eds.), Clinical neuropsychology and brain functions. Washington. D. C. American Psychological Assosiation.
42. Meichenbaum, D. (1977). Cognitive behaviour modification. Cognitive Behaviour Therapy, 6(4), 185-192.
43. Douglas, V. I. (1980). Treatment and training approaches to hyperactivity. Established internal or external control. In C. Whalen ve B. Henker (Eds.), Hyperactive children. The social ecology of identification and treatment. 283-317. New York: Academic Press.
44. Özdoğan, B.(2000). Çocuk ve Oyun. Genişletilmiş Üçüncü Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
45. Enns, J., Girgus, J. (1985). Developmental changes in selective and integrative visual attention. Journal of Experimental Child Psychology, 40, 319-337.
46. Plude, D., Enns, J., Brodeur, D. (1994). The development of selective attention. A life span overview. Acta Psychological. 86, 227-272.
47. Reddy, P. (1991). Attention and skills learning. The British psychological society. Open Learning Units. Leicester.
48. Tuckman, B. W. (1992). Educational Psychology, From Theory to Application. New York: Harcourt Brace Jovanovich Collage to Publishers.
49. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. Psychological Review, 84(2), 191.
50. Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2002). Modern Psikoloji Tarihi. (Çev: Yase-min Aslay). 2. Basım. İstanbul. Kaknüs Yayınları.
51. Avant, L. L., & Helson, H. (1990). Algı Kuramları (Y. Topsever, Çev.). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
52. Slavin, R. E. (1988). Synthesis of research on grouping in elementary and secondary schools. Educational Leadership, 46(1), 67-77.
53. Karmiloff - Smith. A. (1995). The extraordinary journey from foetus through in infancy. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 36, 1293-1314.
54. Rutter, M., Tizard, J., Whitmore, K. (1970). Education, health and behavior. Huntington. N. Y. Roberts E Kriber.

55. Ruff, H. A., Lawson, K. R. (1990). Development of sustained, focused attention in young children during free play. *Developmental Psychology*, 26, 85-93.
56. Miller, P. H., & Zalenski, R. (1982). Preschoolers' knowledge about attention. *Developmental Psychology*, 18(6), 871.
57. Campbell, S. B., Breaux, A. M., Ewing, L. J., Szumowski, E. K. (1984). A one – year follow up study of parent-referred hyperactive preschool children. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 23, 243-249.
58. Ruff, H. A., Lawson, K. R., Parinello, R., Weissberg, R. (1990). Long-term stability of individual differences in sustained attention in the early years. *Child Development*, 61, 912-920.
59. Ruff, H. A., Capozzoli, M., Weissberg, R. (1998). Age, individuality and context as factors in sustained attention during the preschool years. *Developmental Psychology*, 34, 1-17.
60. Ruff, H. A., Rothbart, M. K. (1996). *Attention in early development: Themes and variations*. New York: Oxford University Press.
61. Thatcher, R. W. (1994). Cyclic cortical reorganization: origins of human cognitive development. In G. Dawson., K. W. Fischer (Eds.), *Human behavior and the developing brain*, 232-266. New York: Guildford Press.
62. Ryan, J. E. (1999). Schools, race, and money. *The Yale Law Journal*, 109(2), 249-316.
63. Goldstein, J. (2001). *The value of toys and play*. Toy industries of Europe.
64. Krakow, J. B., & Kopp, C. B. (1987). The importance of sustained attention throughout the early years. In biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Baltimore, 26 (2), 85-93.
65. Krakow; J. B., Kopp, C. B., Vaughn, B. E (1982). Sustained attention during second year: Age trends, individual differences and implications for development. Unpublished Manuscript.
66. Ruff, H. A. (1986). Components of attention during infants' manipulative exploration. *Child development*, 8(2), 105-114.
67. Kopp, C. B. (1982). Antecedents of self regulation: A developmental perspective. *Developmental Psychology*, 18, 199-214.
68. Stankow (1988) ve De Jong (1991) Stankow, I. (1988). Aging, attention and intelligence. *Psychology and Aging*, 3, 59-74.

69. De Jong, P. F. (1991). *Het meten van aandacht* (doctoral dissertation). Free University, Amsterdam.
70. Ladavas, E. (1992). The rehabilitation of visual neglect: A dissociation between automatic and voluntary orienting of attention. *Proceeding of the conference on attention: Theoretical and clinical perspectives*. Baycrest Center 26, 27 March Toronto, Canada.
71. M. T., Larochelle, S., Poirier, C. A., Bell, I. (1985). Subtle neuropsychological deficits in patients with good recovery after closed head injury. *Neurosurgery*, 17, 41-47.
72. Van Zomeren, A. H., Deelman, B. G. (1978). Long term recovery of visual reaction time after closed head injury. *Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry*, 41, 452-457
73. Hasher, L., Zacks, R. T. (1979). Automatic and effortful processes in memory. *Journal of Experimental Psychology General*, 108, 356-388.
74. Rutter, M., Tizard, J., Whitmore, K. (1970). *Education, health and behavior*. Huntington. N. Y. Roberts E Krieger.
75. Matthews, A. (1990). Why worry? The cognitive function of anxiety. *Behavioral Research and Therapy*, 28, 455-468.
76. Wells, A., Matthews, G. (1995). *Attention and emotion: A clinical perspective*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
77. Williams, J. M. G., Matthews, A., Macleod, C (1996). The Emotional Stroop Task and psychopathology. *Psychological Bulletin*, 120, 3-24.
78. Derryberry, D., Rothbart, M. K. (1997). Reactive and effortful processes in organization of temperament. *Development and Psychopathology*, 9, 633-652.
79. Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K. L. (1994). Temperament and social behavior in childhood. *Merrill - Palmer Quarterly*, 4021-4039.
80. Derryberry, D., & Reed, M. A. (1996). Regulatory processes and the development of cognitive representations. *Development and Psychopathology*, 8(01), 215-234.
81. Aysev, A., Erden, G., Kurdoğlu, F. (1998). *Özgöl öğrenme güçlüğü, Anneler babalar için el kitabı*. Ankara: Lazer Ofset Basımevi.
82. Nathan, P. (2002). *A guide to treatments that work*. 2 nd edition. Oxford University Press.

83. Helmke, A., Renkl, A. (1993). Unaufmerksamkeit in Grundschulklassen. Problem der Klasse Oder der Lehrers? Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und Paedagogische Psychologie, 25, 185-205.
84. Mc Cluskey, K., Mc Closkey, A. (1999). The agony and the empathy: A hyperactive child's journey from despair to achievement reclaiming. Children and Youth, 7, 205-212.
85. Lioyd, J. W., Hallahan, D. P., Kauffmanj. M., Keller, C. E. (1998). Academic problems. In R. J. Morris And T. R. Kratochwill (Eds.), The practice of child therapy, 167-198, Boston, Allyn and Bacon.
86. Shapiro, E. S., Du Paul, G. J., Bradley- Klug, K. L. (1998). Self manegement as a strategy to improved classroom behavior of adolescent with ADHD. Journal of Learning Disabilities, 31, 545-555.
87. Ponsford, J. L., Kinsella, G. (1988). Evaluating of remedial programme for attentional deficits following closed head injury. Journal of Clinical and Experimental Neuropsychological Rehabilitation, 10, 693-708.
88. Sturm, W., Büssing, A. (1982). Zum einfluss motivierender testinstruktionen auf die reaktionsleistung hirngeschadigter patienten. Der Nervenarzt, 53, 395-400.
89. Kewman, D. G., Seigerman, C., Kintner, H., Chu, S., Henson, D., Reader, C. (1985). Simulation training of psychomotor skills: teaching the brain injured to drive. Rehabilitation Psychology, 30, 11-27.
90. Korkmaz, B. (2000). Dikkat eksikliği- hiperaktivite bozukluğu ve tedavisi. Türk Aile Hekimler Dergisi, 4 (1-4), 5-10.
91. Biederman, J. (1988). Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: A Life Span Perspective J Clin Psychiatry: 59: 4-16.
92. Barkley, R. A. (1996). 'AttentionDeficit/HypractivityDisorder'. Child Psychopathology, (Ed. Mash E.J ve Barkley R.A. NewYork. Guilford Press.
93. Munden, A. ve Arcelus, J. (1999). The AD/HD Handbook. A Guide for Parents and Professionals on Attention Deficit/Hyperactivity Disorder. Jessica Kingsley. Pub. UK.
94. Motavallı, N. M. (1994). Kentsel Kesimdeki Türk İlkokul Çocuklarında Dikkat Eksikliği/ Hiperaktivite Bozukluğu Sıklığının İncelenmesi. Üst İhtisas Tezi. İstanbul Üniversitesi.
95. Öner, O. & Aysev, A. (2000). Okul Öncesi Dönemde Değişik Belirtilerle Başvuran Çocuklarda Üç Yıl Sonraki DEHB Sıklığı, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 7:2.

96. Kaplan, H. I. & Sadock, B. J. (2004). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu. (Ed, E. Abay) Klinik Psikiyatri. İstanbul. Nobel Tıp Kitabevi
97. Smith, S. L. (2002). What do parents of children with learning disabilities, ADHD and related disorders deal with?. *Pediatric Nursing*, 22, 254-256.
98. Kora, M. E. (1998). Dikkat Eksikliği/ Hiperaktivite Bozukluğunun Nöropsikolojik Değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi.
99. Le Heuzey, M. F. (2005). Hiperaktif Çocuk. İstanbul İletişim Yayıncılık.
100. Corner D. F., Edwards, G., Fletcher, K. E., Baint, J., Barkley, R. A., Steingard, R. J. (2003). Corralates of comorbid psychopatology in children with ADHD. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*.
101. Webb, J. T., Latimer, D. (1993). ADHD and children who are gifted (Eric document no. 93-5). Reston, VA: Council for Exceptional Children.
102. Gordon, M. (1990). The assessment and teatment of ADHD/ hyperactivity. Annual meeting of New York association for children with learning disabilities, Syracuse, New York.
103. Cociarella, A., Wood, R., Low, K. G. (1995). Brief behavioral treatment for attention deficit hyperactivity disorder. *Perceptual and Motor Skills*, 81, 225-226.
104. Levent, N. (2010). Bipolar ve dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu olan erişkinlerde nöropsikolojik ve silik nörolojik bulgular (Tıpta uzmanlık tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.: 281680).
105. Gottlieb, M. I. (1987). The hyperactive child.[e-kitap sürümü]. books.google.com adresinden edinilmiştir.
106. Rafalovich, A. (2004). Framing ADHD children: A critical examination of the history, discourse, and everyday experience of attention deficit/hyperactivity disorder[e-kitap sürümü]. books.google.com adresinden edinilmiştir.
107. Soysal, A. Ş., & Özdemir, B. (2004). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna genel bir bakış. *STED*,13(3), 89-90.
108. Öncü, B., & Şenol, S. (2002). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun etiyolojisi: Bütüncül yaklaşım, *Klinik Psikiyatri*, 5, 111-119.
109. Kayaalp, L. (2008). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu. *Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi*, 62, 147-152.

110. Erdoğan, E. (2002). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunda Frontal ve Parietal Bölge Disfonksiyonları. *Klinik Psikiyatri*, 5.
111. Goldstein, S. (1997). Managing attention and learning disorders in late adolescence and adulthood: A guide for practitioners. [e-kitap sürümü]. books.google.com adresinden edinilmiştir.
112. Hergüner, S., & Hergüner, A. (2012). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocuk ve ergenlerde eşlik eden psikiyatrik bozukluklar. *Noropsikiyatri Arşivi*, 49(2), 114-118.
113. Gomez, R. (2014). ADHD bifactor model based on parent and teacher ratings of Malaysian children. *Asian Journal of Psychiatry*, 8, 47-51.
114. Çakıcı, A. (2018). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocukların yönsel görme ile görsel algılarına bazı oyunların etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum
115. Aslan, F. (2013). Farklı sosyodemografik özelliklere sahip olan ailelerin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) olan çocuklara ilişkin bilgi düzeylerinin belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi).
116. Robaey, P., McKenzie, S., Schachar, R., Boivin, M. & Bohbot, V.D. (2016). Stop and look! Evidence for a bias towards virtual navigation response strategies in children with ADHD symptoms. *Behavioural Brain Research*, 298, 48-54.
117. Yılmaz, M., Özdemir, G., Turgay, A., & Çağlı, S. (2012). Üniversite öğrencilerinin erişkin dikkat eksikliği hiperaktivite ölçeği'nin alt boyutları düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 627-649.
118. Korkmaz, B. (2000) *Pediyatrik Davranış Nörolojisi*. İstanbul Üniversitesi Yayın No.: 4267.
119. Watterson, E., Mazur, G. J., & Sanabria, F. (2015). Validation of a method to assess ADHD-related impulsivity in animal models. *Journal of Neuroscience Methods*, 252, 36-47.
120. Killeen, P. R. (2015). Basic neuroscience models of ADHD: Five ways smaller sooner is beter. *Journal of Neuroscience Methods*, 252, 2-13.
121. Aktepe, E. (2011). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı konan çocuk ve ergenlerde eş tanılar ve sosyodemografik özellikleri. *New Symposium Journal*, 49 (4), 201-208.
122. Öncü Öner, P., Öner, Ö., & Aysev, A. (2003). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu. *12(3)*, 97-99.

123. Öner, P., Aysev, A., İçağasıoğlu, D., & Deda, G. (2001). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların nörolojik açıdan değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 54(4), 301-306.
124. Öncü, B., & Ölmez, Ş. (2004). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan erişkinlerde nöropsikolojik bulgular, Türk Psikiyatri Dergisi, 15(1), 41-46.
125. Sargın, E., Akay, P. A., Resmi, H., Cengizhan, A. S., Özek, H., Ellidokuz, H., Miral, S., & Orçin, E. (2012). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) tanısı olan çocuklarda serum beyinden köken alan nörotrofik faktör (BDNF) seviyelerinin değerlendirilmesi: Öncül bulgular. Nöropsikiyatri Arşivi, 49, 96-101.
126. Yorbık, Ö., Kırmızıgül, P., Demirkan, S., & Söhmen, T. (2003). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocuklarda anne sütü alma süreleri. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 10(3),117.
127. Tajalli, P., Hooman, H. A., Afrooz, G. H. A., & Ghoaribona, B. (2013). Examine the presence of ADHD in families of students with/ without ADHD. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 84, 346-350.
128. Stergiakouli, E., Martin, J., Hamshere, M. L., Langley, K. Evans, D. M., Pourcain, B. S., Timpson, N. J., Owen, M. J., O'Donovan, M., Thapar, A., & Smith, G. D. (2015). Shared genetic influences between Attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD) traits in children and clinical ADHD. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 54(4), 322-327.
129. Güçlü, O., & Erkıran, M. (2004). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı konmuş çocukların ebeveynlerinde psikiyatrik yüküklük. Klinik Psikiyatri, 7, 32-41.
130. İmren, G. S., Arman, R. A. & Ulsan, S. (2013). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların ebeveynleri ve kardeşlerinde psikopatoloji. Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, 26, 89-95. doi: 10.5350/DAJPN2013260110.
131. Özek, H. (2012). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanılı çocuklarda plazma dopamin ve noradrenalin düzeylerinin araştırılması (Tıpta uzmanlık tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden edinilmiştir (Tez No.: 314668).
132. Levent, F. (2011). Elektromanyetik alanın dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun etyolojisi ve seyri üzerine etkileri. Yeni Symposium Journal, 49(3), 165-172.
133. Haukanes, B. I., Hegvik, T-A., Eichler, T., Haavik, J., & Vedeler, C. (2015). Paraneoplastic syndrome-associated neuronal antibodies in adult ADHD. Journal of Neuroimmunology, 288, 87-91.

134. Karakurt, M. N., Karabekiroğlu, M. K., Akbaş, S., Bilgici, B., Kılıç, M. Şenses, A., Baykal, S., Böke, Ö. (2011). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocuklarda semptomlar ile serum demir ve ferritin seviyeleri arasındaki ilişki. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 48, 125-8.
135. Perçinel, İ., & Yazıcı, K. U. (2015). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu patofizyolojisinde demir eksikliği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(1), 41-55. doi: 10.5455/cap.20140528100225.
136. Öner, P., Öner, Ö., Cop, E., & Münir, K. M. (2012). Effect of ferritin on short-term treatment response in attention deficit hyperactivity disorder. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 22(4), 325-331. doi:10.5455/bcp.20120403015900.
137. Yorbık, Ö., Olgun, A., Kırmızıgül, P., & Akman, Ş. (2004). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan erkek çocuklarda plazma çinko ve bakır düzeyleri. *Klinik Psikiyatri*, 7, 80-84.
138. Stanford, S.C. (2014). Psychostimulants, antidepressants and neurokinin-1 receptor antagonists ('motor disinhibitors') have overlapping, but distinct, effects on monoamine transmission: The involvement of L-type Ca²⁺ channels and implications for the treatment of ADHD. *Neuropharmacology* 87, 9-18.
139. Chuang, L. Y., Tsai, Y. J., Chang, Y. K., Huang, C. J., & Hung, T. M. (2015). Effects of acute aerobic exercise on response preparation in a go/no go task in children with ADHD: an ERP study. *Journal of Sport and Health Science*, 4(1), 82-88.
140. Womersley, J. S., Dimatelis, J. J., & Russell, V. A. (2015). Proteomic analysis of maternal separation-induced striatal changes in a rat model of ADHD: The spontaneously hypertensive rat. *Journal of Neuroscience Methods*, 252, 64-74.
141. Johnston, C., & Mash, E. J. (2001). Families of children with attention-deficit/hyperactivity disorder: review and recommendations for future research. *Clinical child and family psychology review*, 4(3), 183-207.
142. Pazvantoğlu, O., Karabekiroğlu, K., Sarısoy, G., Baykal, S., Korkmaz, Z. I., Akbaş, S., Böke, Ö., & Şahin, A. R. (2011). Erişkin DEHB ve bağlanma biçimi ilişkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 12, 274-279.
143. Özkan, Ş. (2008). Dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğunun tedavi yöntemleri. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 1,73-79.

144. ElDaou, B. M. N., & El-Shamieh, S. I. (2015). The effect of playing chess on the concentration of ADHD students in the 2 nd cycle. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 192, 638-643.
145. Caferoğlu, Z., Özel, G. H., Hamidi, F., & Ertürk, G. (2014). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı olan çocuklarda ilaç tedavisinin beslenme durumu üzerine etkileri. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 42(2), 99-107.
146. Yousef, S., Adem, A., Zoubeidi, T., Kosanovic, M., Mabrouk, A. A., & Eapen, V. (2011). Attention deficit yperactivity disorder and environmental toxic metal exposure in the united Arab Emirates. *J Trop Pediatr*, 57(6), 457-460. doi:10.1093/tropej/fmq121.
147. Toros, F., & Tataroğlu, C. (2002). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu: sosyodemografik özellikler, anksiyete ve depresyon düzeyleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 9(1), 23-31.
148. Çak, H.T., Gökler, B. (2013). Erken doğan çocuklarda dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve ilişkili doğum öncesi risk etkenleri. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 48(4) 315-322. doi:10.4274/tpa.682.
149. Çakaloz, B., & Akay Pekcanlar, A. (2005). Dikkat eksikliği ve yıkıcı davranış bozukluklarında doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası yaşanan sorunların ve anne sütü alış sürelerinin psikopatoloji gelişimine katkıları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(1), 3-10.
150. Yüksel, T. (2013). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocuklarda kalp hızı değişkenliği ve bu değişkenlerin klinik parametrelerle ilişkisi (Tıpta uzmanlık tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden edinilmiştir (Tez No.: 329138).
151. Tufan, A. E., & Yaluğ, İ. (2010). Erişkinlerde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu: Türkiye verilerine dayalı bir gözden geçirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 351-359.
152. Üngüren, E. (2015). Beynin nöroanatomik ve nörokimsiyal yapısının kişilik ve davranış üzerindeki etkisi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*,7(1), 193-219.
153. Rioch, M. D. Editör: Brady, J. V., & Nauta, W. J. H. (1972). *Principles, practices and positions in research*. (1nd Edt). New York: Pergamon Press.
154. Zararsız, İ., & Sarsılmaz, M. (2005). Prefrontal korteks. *Türkiye Klinikleri. Journal Medical Science*, 25, 232-237.

155. Jaén, A. F., Martín, S. L., Albert, J., Mayoralas, D. M. F., Perrone, A. L. F., Peña, M. J. L., Pérez, B. C., Rodríguez, M. R., Arribas, S. L., & Jareño, N. M. (2015). Cortical thickness differences in the prefrontal cortex in children and adolescents with ADHD in relation to dopamine transporter (DAT1) genotype. *PsychiatryResearch: Neuroimaging*, 233, 409-417.
156. Özen, N. E. , & Rezaki, M. (2007). Prefrontal korteks: Bellek işlevi ve bunama ile ilişkisi. *Psikiyatri Dergisi*, 18(3), 262-269.
157. Özdemir, H., Atmaca, M., Yildirim, & Gurok, M. G. (2013). Dorsolateral prefrontal cortex volumes remained unchanged in obsessive compulsive disorder. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 23(1), 8-13.
158. Ildız, G. (2007). Ah şu beynimiz! “Gözardı edilen tıbbi gerçekler”. İstanbul: FSF.
159. Parsons, L. M., Sergent, J., Hodges, D. A., & Fox, P. T. (2005). The brain basis of piano performance. *Neuropsychologia*, 43(2), 199-215.
160. Vardar, E., Tuğlu, C., & Tekin, S. (2000). Genel tıbbi bir duruma bağlı psikotik bozukluk: Araknoid kist ve şizofreni benzeri psikoz - vaka sunumu *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 1(4), 246-251.
161. Avcı, D. E., & Yağbasan, R. (2008). Beyin yarı kürelerinin baskın olarak kullanılmasına yönelik öğretim stratejileri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 1-17.
162. Feinberg, T. E., & Farah, M. J. (2000). Patient-based approaches to cognitive neuroscience. [e-kitap sürümü]. books.google.com adresinden edinilmiştir.
163. Leana, M. Z. (2005). Üstün zekalı ve normal çocuklarda yönetsel fonksiyonlar: Londra kulesi testi (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden edinilmiştir. (Tez No.: 215005).
164. Jensen, E. (1998). Teaching with the brain in mind [e-kitap sürümü]. books.google.com adresinden edinilmiştir.
165. Jensen, E. (2005). Teaching with the brain in mind (2nd ed.) [e-kitap sürümü]. www.books.google.com adresinden edinilmiştir.
166. Sherman, S. M., Guillery, & R. W. (2001). Exploring the Thalamus [e-kitap sürümü].
167. Engin, A. O., Calapoğlu, M. & Gürbüzöğlü, S. (2008). Uzun süreli bellek ve öğrenme. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 251-262.
168. Noyan, A. (2000). Yaşamda ve hekimlikte fizyoloji. Ankara: Meteksan.
169. Jones, E. G. (1985). The thalamus. Plenum Press [e-kitap sürümü] books.google.com adresinden edinilmiştir.

170. Onnink, A. M. H., Zwiers, M. P., Hoogman, M., Mostert, J. C., Kan, C. C., Buitelaar, J., & Franke, B. (2014). Brain alterations in adult ADHD: Effects of gender, treatment and comorbid depression. *European Neuropsychopharmacology*, 24, 397-409.
171. Semrud-Clikeman, M., Filipek, P. A., Biederman, J., Steingard, R., Kennedy, D., Renshaw, P., Bekken, K. (1994). Attention-deficit hyperactivity disorder: magnetic resonance imaging morphometric analysis of the corpus callosum. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 33(6), 875-881.
172. Topçu, B., Yıldız, S., & Bilgen, T. Z. (2007). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocuklarda folklor egzersizinin etkisi. *Genel Tıp Dergisi*, 17(2), 89-93.
173. Cooper, M., Thapar, A., & Jones, D. K. (2015). ADHD severity is associated with white matter microstructure in the subgenual cingulum. *NeuroImage: Clinical*, 7, 653-660.
174. Castellanos, F. X., Giedd, J. N., Eckburg, P., Marsh, W. L., Vaituzis, A. C., Kaysen, D., ... & Rapoport, J. L. (1994). Quantitative morphology of the caudate nucleus in attention deficit hyperactivity disorder. *American Journal of Psychiatry*, 151(12), 1791-1796.
175. Dirlikov, B., Rosch, K. S., Crocetti, D., Denckla, M. B., Mahone, E. M. & Mostofsky, S. H. (2015). Distinct frontal lobe morphology in girls and boys with ADHD. *NeuroImage: Clinical* 7, 222-229.
176. Manouilenko, I., Pagani, M., Elander, S. S., Odh, R., Brolin, F., Hatherly, R., Jacobsson, H., Larsson, S. A., & Bejerot, S. (2013). Autistic traits, ADHD symptoms, neurological soft signs and regional cerebral blood flow in adults with autism spectrum disorders. *research in autism spectrum disorders* 7, 566-578.
177. Dias, T.G.C., Iyer, S. P., Carpenter, S. D., Cary, R. P., Wilson, V. B., Mitchell, S. H. & Fair, D. A. (2015). Characterizing heterogeneity in children with and without ADHD based on reward system connectivity. *Developmental cognitive neuroscience*, 11, 155-174.
178. Luria, A. R. (1973). *The working brain: An introduction to the neuropsychology*. New York: Basic Books.
179. Najafi, S., Sadeghi, V., Molazade, J., Goodarzi, M. A., & Taghavi, M. R. (2010). Brain cognitive functions in normal, ADHD and RD (Reading disable) children (A comparative study). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 1849-1853.

180. Winstanley, C. A., Eagle, D. M., & Robbins, T. W. (2006). Behavioral models of impulsivity in relation to ADHD: Translation between clinical and preclinical studies. *Clinical Psychology Review* 26, 379-395.
181. Piepmeier, A. T., Shih, C. H., Whedon, M., Williams, L. M., Davis, M. E., Henning, D. A., Park, S., Calkins, S. D., & Etnier, J. L. (2015). The Effect of acute exercise on cognitive performance in children with and without ADHD. *Journal of Sport and Health Science* 4, 97-104.
182. Karakaş, S. (2000). Zeka: ülkemizdeki durum, işlevsel ve yapısal unsurlar, Türkiye Zeka Vakfı Yaratıcı Zeka ve Eğitim Sempozyumunda sunulan sözlü bildiri, Ankara.
183. Squire, L. R., Stark, C. E., & Clark, R. E. (2004). The medial temporal lobe. *Annu. Rev. Neurosci.*, 27, 279-306.
184. Van-Saydam, R. B. (2007). Executive functions in children with attention deficit/ hyperactivity disorder (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden edinilmiştir. (Tez No.: 218016).
185. Hart, H., Radua, J., Cols, D. M., & Rubia, K. (2012). Meta-analysis of fMRI studies of timing in attention-deficit hyperactivity disorder (ADHD). *Neuroscience and Biobehavioral Reviews* 36, 2248-2256.
186. Gengeç, Ş., Gümüş, K. Z., İçer, S., Özmen, S., Koç, G., Doğanay, S., & Öztop, B. D. (2014, Eylül). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan çocuklarda dinlenme-hali fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme ile default mode network farklılıklarının incelenmesi. Tıp Teknolojileri Ulusal Kongresinde sunulan sözlü bildiri, Kapadokya.
187. Kiriş, N., & Karakaş, S. (2004). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun zeka testlerinden ve ilgili diğer nöropsikolojik araçlardan yordanabilirliği. *Klinik Psikiyatri*, 7, 139-152.
188. Erdoğan-Bakar, E., Soysal, A. Ş., Kiriş, N., Şahin, A., & Karakaş, S. (2005). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun değerlendirilmesinde wechsler çocuklar için zekâ ölçęği geliştirilmiş formunun yeri. *Klinik Psikiyatri*, 8(1), 5-17.
189. Evinç, Ş. G., & Gençöz, T. (2007). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı alan çocukların WISC-R profillerinin, farklı bir psikiyatrik tanı alan ve herhangi bir tanısı olmayan çocuklarla karşılaştırılması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(2), 109-117.
190. Şimşek, Ş., Yıldırım, V., & Bostan, R. (2015). Psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmenlerinin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu hakkındaki bilgi ve inançları. *Van Tıp Dergisi*, 22(1), 34-40.

191. Kargı, E., & Akman, B. (2003). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğuna sahip üstün yetenekli çocuklar. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 24, 212-214.
192. Hagen. J. W., Hale, G. H. (1973). The development of attention in children. In A. D. Pick (Eds.), Minesota Symposia on Child Psychology, 7 117 - 140 Minneapolis University of Minnesota Press.
193. Lewis, M., Baldini, N. (1979). Attentional processes and individual differences. In G. A. Haleand M. Lewis (Eds.), Attentional cognitive development, 135-172, New York, Plenum Press.
194. Kahneman, D. (1973). Attention and effort. Englewood Cliffs, NJ: Prentice- Hall.
195. Levine, M. (2001). Keeping a head in school: A student's book about learning abilities and learning disorders. Educators publishing service inc. Cambridge and Toronto.
196. Craik, F. I. M., Lockhart, R. S (1972). Levels of processing, a framework for memory. Research Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 11, 671-684.
197. Baddeley, A. (1990). Human memory: Theory and Practice. London, Erlbaum Associates, Publishers.
198. Koning-Haanstra, M., Berg, I. J., Deelman, B. G. (1990). Training memory strategies. Description of a method. In Deelman, B. G., Saan, R. J., Van Zomeren, A. H. (Eds.), Traumatic brain injury: Clinical, social and rehabilitational aspects. 145 - 168. Swets and Zeitlinger. Amsterdam.
199. Berg, I. J., Koning-Haanstra, M., Deelman, B. G. (1991). Long term effects of memory rehabilitation: A controlled study. Neuropsychological Rehabilitation, 1, 97-111.
200. Sass, E. J. (1989). "Motivation in the College Classroom: What Students Tell Us." Teaching of Psychology. 16.
201. Keller, K. L. (1987). Memory factors in advertising: The effect of advertising retrieval cues on brand evaluations. Journal of Consumer Research, 14(3), 316-333.
202. Özer, S. D. (2005). Engelliler için beden eğitimi ve spor. (2. Baskı). Ankara: Nobel.
203. İnceoğlu, M. (2011). Tutum algı iletişim. Ankara: Siyasal.
204. Bulduk, S. (2014). Duyum ve algı psikolojisi. İstanbul: Nobel Tıp.

205. Wertheimer, M. (1923). Untersuchungen zur Lehre von der Gestalt. II. Psychologie Forschung, 301-350. Reprinted in D. C. Beardsle & M. Wertheimer (Eds). Readings in Perception. Princeton, NJ: Van Nostrand, 1958.
206. Palmer, S. E. (1989). Reference Frames in the Perception of Shape and Orientation. In B. E. Shepp & S. Ballesteros (Eds). Object Perception: Structure Process. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
207. Palmer, S. E. (1999). Vision science: Photons to phenomenology. Cambridge, MA: The MIT Press.
208. Gegenfurtner, K. R. (2005). Beyin ve algılama. (B. Konukman, Çev.). İstanbul: İnkılap.
209. McCleary, L. (2009). Beyin geliştirme programı. (A. Durmuş, Çev.). İstanbul: Crea.
210. Posner, M. I. (1992). Attention as a cognitive and neural system. Current Directions in Psychological Science, 1, 11-14.
211. Brown, T. E. (2009). Dikkat eksikliği bozukluğu: Çocuklarda ve yetişkinlerde odaklanamayan zihin. (E. Ç. Sönmez, Çev.). Ankara: ODTÜ.
212. Posner, M. I., Boies, S. J., Eichelman, W., Taylor, T. L. (1969). Retantion of visual and name codes of single letters. Journal of Experimental Psychology Monographs, 79,1-16.
213. Erbaş, S. (2018). Tüketici Marka Bilgisi: Hikaye Anlatıcılığı ve Kolaj Tekniği Üzerine Bir Araştırma- Consumer Brand Knowledge: A Research On Storytelling and Collage Technique. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(67), 1077-1091.
214. The New Games Foundation (1981). More New Games. New York: Main Street Books.
215. Önder, A. (1993). Basılmamış Pedagojik Drama Ders Notları, 1992-93 Öğretim Yılı Bahar Dönemi, İstanbul.
216. Pears, L. (1995). Theatre Sports.Down Under. Sydney, Australia:Improcorp.
217. Robinson, E., H., Fay, M., N., Rotter, J., C. & Wager, K., R. (1994). Helping Children Cope With Fears and Stress, North Carolina: ERIC Counseling and Student Service Clearing House.
218. Kaduson, G., & Schafer, C. (2017). En Popüler 101 Oyun Terapisi Tekniği. Ankara: Nobel Yaşam.

219. Yalova Üniversitesi. “Psikoloji Bölümü”. Erişim: 20.03.2023. <https://psikoloji.yalova.edu.tr>.
220. Hayta, Kemal H. (2001). Biraz Hiperaktifiz Galiba. İstanbul: Timaş Yayınevi.
221. Bahçelievler Ata Ortaokulu. “Dikkat ve Konsantrasyonu Geliştiren Teknikler”. Erişim: 20.03.2023. <https://bahcelievlerataoo.meb.k12.tr>
222. Bursa İl Millî Eğitim Müdürlüğü. “Bursa Temel Eğitim Sonrası Kariyer Danışmanlığı Projesi”. Erişim: 20.03.2023. <https://kasinhaniimamhatiportaokulu.meb.k12.tr/>.
223. Mehmet Adil Kasapşekkin İlkokulu. “Evde Dikkat Geliştirici Etkinlikler”. Erişim: 20.03.2023. <https://mehmetadilkasapşekkin.meb.k12.tr/>

İYİ DÜŞÜN

-DÜŞÜNCE SAĞLIĞI YOLUNDA-

Prof. Dr. Koray Karabekiroğlu

İYİ DÜŞÜN -DÜŞÜNCE SAĞLIĞI YOLUNDA-

Prof. Dr. Koray Karabekiroğlu

Yayın No.: 4907
Psikoloji/PDR No.: 449
ISBN: 978-625-397-402-2
E-ISBN: 978-625-397-403-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Resim/Tasarım: Özkan Ege -www.ozkanege.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Karabekiroğlu, Koray.

İyi Düşün -Düşünce Sağlığı Yolunda- / Koray Karabekiroğlu

1. Basım, X + 382 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.

ISBN: 978-625-397-402-2

E-ISBN: 978-625-397-403-9

1. Psikiyatri 2. Ruh Sağlığı 3. Düşünce Sağlığı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iii
Bölüm 1 - SELAM.....	1
Önce Tanışalım.....	2
Her Şeyin Başı Sağlık.....	9
Düşünce Sağlığı Yolunda.....	13
Yöntem Üzerine.....	20
Bölüm 2 - VARLIK VE BİLGİ.....	31
Var mısın, Yok musun?.....	32
Sen Varsın ("Ben Varım." Diye Okunur).....	37
Ben Varım (Senden Başka Bir Şeyler Var).....	43
Ben ve Sen.....	51
Var Olan Ne?.....	54
Ne biliyoruz?.....	62
Düşünce Sağlığı Yolunda Mantık.....	67
İyi de Nasıl?.....	68
Safsatalar (Yanıltmacalar/Hatalı Akıl Yürütmeler).....	72
Düşünce Sağlığı Yolunda Bilim Felsefesi.....	82
Bölüm 3 - SAĞLIK.....	93
Her Şeyin Başı Sağlık.....	94
Sağlık Ne Demek?.....	103
Bölüm 4 - RUH VE İRADE.....	111
Ruh, Zihin, Bilinç, Psişe Nedir?.....	112
Ruhun Anatomisi.....	120
Birey Olarak İnsan.....	124
Etik ve İrade.....	128
Bölüm 5 - RUH SAĞLIĞI.....	143
Ruh Hastası Olmak.....	144
Psikiyatrinin Kısa Tarihi.....	151
Anormal ile Normal.....	157
Ruhsal Gelişim.....	163

Ruhsal Bozukluklar.....	170
Mutluluğun Formülü	177
Bölüm 6 - DÜŞÜNCE SAĞLIĞI	183
Düşünce Bozuklukları	184
Düşünce Hataları	190
Bölüm 7 - TERAPİLER	205
Farmakoterapi (İlaç Tedavisi).....	208
Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT).....	212
Şematerapi	219
Varoluşçu-Hümanistik Terapi (VHT).....	226
Logoterapi	238
Farkındalık-Kabullenme Terapisi (FKT)	243
Psikodinamik Psikoterapiler.....	249
Aile Terapisi	256
Gestalt Psikoterapisi	260
Kişiler Arası Psikoterapi (KAP).....	264
Oyun Terapisi.....	266
Sanat Terapisi.....	270
Diğer Terapiler	272
Bölüm 8 - NE YAPALIM O ZAMAN?	275
Sağlam Kafa Sağlam Vücutta Bulunur.....	279
Beynine İyi Bak	283
Kendini Tanı.....	288
Sorun Çözme Becerilerini Geliştir	300
İletişim Becerilerini Geliştir.....	306
Karar Ver	316
Kendini Gerçekleştir.....	331
Hemhâl Ol	340
Varlıkla Demlen	349
SON SÖZ NİYETİNE.....	357
Doktrin Özeti.....	358
Ben ve Sen (Koray Karabekiroğlu/Karina Yayınevi)	364
KAYNAKÇA	365
YAZAR HAKKINDA.....	381

KAYNAKÇA

Kitapta Adı Geçen Düşünürler/Yazarlar ve Önerilen Kitapları

(Türkçe -özgün ya da çeviri- yayımlananlar öncelikli olacak şekilde listelenmiştir).

Aaron B. Bilişsel Terapi ve Duygusal Bozukluklar/ Kişilik Bozukluklarının Bilişsel Terapisi/ Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler

Adler A. İnsanı Tanıma Sanatı/ Yaşamın Anlam ve Amacı

Arendt H. Kötülüğün Sıradanlığı/ Zihnin Yaşamı/ Totalitarizmin Kaynakları

Aristoteles. Nikomakhos'a Etik/ Metafizik/ Ruh Üzerine/ Oluş ve Bozuluş/ Poetika/ Fizik/ Politika

Arslan A. Felsefeye Giriş/ İslam Felsefesi Üzerine

Atay O. Tutunamayanlar/ Korkuyu Beklerken/ Tehlikeli Oyunlar

Atılğan Y. Aylak Adam/ Anayurt Oteli

Augustinus. İtirafılar/ İstencin Özgür Tercih Üzerine

Ayer AJ. Dil, Doğruluk ve Mantık

Bauman Z. Ahlaki Körlük ve Akışkan Modernlikte Duyarlılığın Yitimi/ Cemaatler ve Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı/ Parçalanmış Hayat ve Mostmodern Ahlak Denemeleri

Berkeley G. İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir İnceleme/ Yeni Bir Algı Teorisi

Bion W. R. Tereddütlü Düşünceler/ Yaşayarak Öğrenmek

Blos P. On Adolescence

Bowlby J. Bağlanma ve Kaybetme/ Güvenli Bir Dayanak: Ebeveyn Çocuk Bağlanması ve Sağlıklı İnsan Gelişimi

Bruno G. Küllerin Şöleni/ Diyaloglar

Buber M. Ben ve Sen/ Tanrı Tutulması

Camus A. Yabancı/ Sisifos Söyleni/ Düşüş/ Başkaldıran İnsan

Carnap R. Viyana Çevresi Program Yazıları

Cevizci A. Uygulamalı Etik/ Felsefe Tarihi/ Felsefe Ansiklopedisi

Cüendioğlu D. Hz. İnsan/ Cenab-ı Aşk/ Sözün Özü

Damasio A. Spinoza'yı Ararken & Haz, Acı ve Hisseden Beyin/ Descartes'ın Yanılgısı

Davies P. Bir Zaman Makinesi Yapmak/ Tanrı ve Yeni Fizik

Dawkins R. Tanrıyı Aşmak/ Tanrı Yanılgısı/ Kör Saatçi/ Gen Bencildir/ Ruhtaki Bilim

Deleuze G. Anlamın Mantığı/ Kant Üzerine Dört Ders/ Spinoza Üzerine Onbir Ders

- Demokritos.** Atomcu Felsefe Fragmanları
- Dennett D.** Bilinç Açıklanıyor/ Aklın Gözü/ Özgürlüğün Evrimi
- Descartes R.** Felsefenin İlkeleri/ Ahlak Üzerine Mektuplar/ Ruhun Tutkuları/ Yöntem Üzerine Konuşma/ Aklın Yönetimi İçin Kurallar
- Dewey J.** Deneyim ve Eğitim/ Demokrasi ve Eğitim/ Nasıl Düşünürüz?
- Donaghan A.** Theory of Morality
- Dorman E.** Din Neden Gereklidir?/ Dini Konularda Kendini Kandırmanın 40 Yolu/ Teolojik ve Felsefi Açından Din Ahlak İlişkisi/ Din Bilim İlişkisi/ Allah'a Öğretilen Din
- Dostoyevski FM.** Karamazov Kardeşler/ Suç ve Ceza/ Yeraltından Notlar
- Eagleton T.** Hayatın Anlamı/ Postmodernizmin Yanılsamaları/ Kötülük Üzerine
- Einstein A.** İzafiyet Teorisi/ Bilim ve Felsefe Yazıları
- Eissler K. R.** Talent and Genius/ Psychiatrist and Dying Patient
- Ellis A.** Akılcı Yaşam Kılavuzu/ Nasıl Mutlu Olursunuz?
- Epiktetos.** Söylevler/ İçsel Huzur İyi Yaşamın Kapısını Açar
- Erikson E.** İnsanın Sekiz Evresi
- Farabi.** İlimlerin Sayımı/ İdeal Devlet/ Mantıkta Kullanılan Lafızlar/ Mutluluğun Kazanılması/ Kategoriler ve Retorik
- Feyerabend P.** Bilimin Tiranlığı/ Akla Veda/ Yönteme Karşı
- Fonagy P.** Klinik Uygulamada Zihinselleştirme
- Foucault M.** Kliniğin Doğuşu/ Deliliğin Tarihi/ Hapishanenin Doğuşu/ Kendini Bilmek/ Sonsuz Giden Dil
- Freud A.** Ben ve Savunma Mekanizmaları/ Çocuklukta Normallik ve Patoloji
- Freud S.** Totem ve Tabu/ Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları/ Cinsellik Üzerine Üç Deneme/ Rüyalara Yorumu
- Frankl V. E.** İnsanın Anlam Arayışı/ Hayatın Anlamı ve Psikoterapi
- Fromm E.** Özgürlükten Kaçış/ Sahip Olmak ya da Olmak/ Sevme Sanatı/ Çağımızın Özgürlük Sorunu/ Psikanalizin Bunalımı/ İtaatsizlik Üzerine/ Olma Sanatı/ İnsan Olmak Üzerine
- Galen.** Melankoli Üzerine
- Galilei G.** İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog/ Dante'nin Cehennemi Üzerine Dersler
- Gazali M.** Müslümanın Ahlakı/ İslamın Manevi Boyutu/ Kuran'ı Anlamada Yöntem
- Geçtan E.** Varoluşçu Psikiyatri
- Goethe J. W.** Faust/ Fırtına ve Coşku/ Genç Werther'in Acıları
- Gödel K.** Principia Mathematica ve İlişkili Dizgelerin Biçimsel Olarak Kararlaştırılmayan Önergeleri Üzerine
- Göka E.** Hayatın Anlamı Var mı?/ Bilimlerin Vicdanı Psikiyatri/ Varoluşun Psikiyatrisi/ Hasta Bedenin Ruhunu/ Psikiyatri ve Felsefe
- Gökalp Z.** Türklüğün Esasları/ Türk Töresi/ Türk Medeniyet Tarihi

- Güler İ.** Kur'an'ın Ahlak Metafiziği/ İman Ahlak İlişkisi/ Özgürlükçü Teoloji Yazıları/ Allah'ın Ahlakiliği Sorunu
- Hartmann H.** Ego Psychology
- Hartmann N.** Ontolojinin Işığında Bilgi/ Ontolojide Yeni Yollar
- Harvey D.** Postmodernliğin Durumu/ Neoliberalizmin Kısa Tarihi
- Hegel G. W. F.** Zihin Felsefesi/ Tarihte Akıl/ Din Felsefesi Dersleri/ Tanrının Varoluşunun Tanıtları Üzerine Dersler/ Estetik
- Heidegger M.** Varlık ve Zaman/ Metafizik Nedir?/ Düşünmek Ne Demektir?/ Hümanizm Üzerine
- Heisenberg W.** Fizik ve Felsefe: Modern Bilimde Devrim/ Einstein'la Yüzleşmek/ Parça ve Bütün
- Heraklitos.** Fragmanlar/ Kırık Taşlar
- Hick J.** İnançların Gökkuşağı
- Hobbes T.** Leviathan/ Yurttaşlığın Felsefi Temelleri
- Hodgkinson T.** Özgürlüğün Menifestosu- Özgür Yaşam Kılavuzu/ Aylak Zevkler Kitabı
- Hofstadter D.** Aklın Gözü & Benlik ve Ruh Üzerine Hayaller ve Düşünceler/ Ben Bir Garip Döngüyüm
- Horkheimer M.** Akıl Tutulması/ Aydınlanmanın Diyalektiği/ Geleneksel ve Eleştirel Kuram
- Hölderlin J. C. F.** Seçme Şiirler/ Şiir ve Tragedya Kuramı
- Hutcheson F.** Güzellik ve Erdem İdelerimizin Kökeni Üzerine Bir Soruşturma
- Hume D.** İnsan Zihni/ Ahlak İlkeleri Üzerine/ İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma/ Yaşamım- İntihar Üzerine- Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine
- Husserl E.** Kesin Bilim Olarak Felsefe/ Fenomenoloji Üzerine Beş Ders
- İbn-i Sina.** Mutluluk ve İnsan Nefsinin Cevher Olduğunu İlişkin On Delil/ Ruh Üzerine Bir Özet/ Tanımlar Kitabı/ Kitabı'ş-Şifa
- İkbal M.** İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası/ Şarktan Haber
- Illich I.** Sağlığın Gasbı
- İzzetbegoviç A.** Doğu ve Batı Arasında İslam/ Geleceği Yenilemek
- Jaspers K.** Felsefe Nedir?/ Felsefi İnanç
- Jung C. G.** İnsan Ruhuna Yöneliş/ Ruh, İnsan, Sanat, Edebiyat/ Dört Arketip/ Psikolojide Tipler
- Kafka F.** Dava/ Dönüşüm/ Şato
- Kaku M.** Zihnin Geleceği/ Geleceğin Fiziği/ Olanaksızın Fiziği
- Kant I.** Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi/ Bir Bilicinin Düşleri/ Pratik Aklın Eleştirisi/ Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı/ Yaşamın Anlamı/ Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme/ Eğitim Bilimi Üzerine
- Karabekiroğlu K.** Ben ve Sen/ İyi Düşün: Sağlıklı Düşünce Yolunda/ Ben Kimim? Ruh ve İrade/ Baba Olmak/ Anne Babalar İçin Ergen Ruh Sağlığı Rehberi/ Ergenin Ruhsal Gelişimi/ Bebek Daha Doğmadan/ Bebeğin Ruhsal Gelişimi/ Bebeğime Nasıl Davranmalıyım?/ Çocuğuma Nasıl Davranmalıyım?/ Beni Hiç Anlamıyorsun/ Aman Dikkat: Dikkat ve Öğrenme Sorunları

- Kernberg O. F.** Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm/ Aşk İlişkileri
Kierkegaard S. Korku ve Titreme/ Tanrı'ya İhtiyaç Dumak/ Meseller
Klein M. Haset ve Şükran/ Çocuk Psikanalizi/ Sevgi, Suçluluk ve Onarım
Kohut H. Kendiliğin Çözümlemesi/ Kendiliğin Yeniden Yapılanması
Krishnamurti J. İlk ve son Özgürlük/ Keşifler ve Kavrayışlar/ İnsan Olmak/ Farkındalığın Işığı
Kuçuradi İ. İnsan Haklarına Yönelik Tehditler/ İnsan Haklarının Felsefi Temelleri/ Ahlak, Etik ve Etikler/ Yüzyılımızda İnsan Felsefesi/ Barışın Felsefesi/ İnsan ve Değerleri
Kuhn T. Kopernik Devrimi- Batı Düşüncesinin Gelişiminde Gezegen Astronomisi/ Bilimsel Devrimlerin Yapısı/ Asal Gerilim
La Mettrie Doğal Ruhun Tarihi/ Makine İnsan
Lacan J. Psikanalizin Dört Temel Kavramı/ Fallusun Anlamı/ Yine-Hala
Leibniz GW. Monadoloji/ Teodise
Levinas E. Tanrı, Ölüm ve Zaman/ Zaman ve Başka/ Bütünlük ve Sonsuz/ Varoluştan Varolana
Levy-Bruhl L. İlkel İnsanda Ruh Anlayışı
Locke J. İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme/ Hoşgörü Üstüne Bir Mektup
Liotard J. F. Postmodern Durum/ Niçin Felsefe Yaparız?/ Fenomenoloji
Mahler M. S. İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu
Marcel G. Metafizik Nedir?
Marx K. Das Kapital/ Komünist Manifesto/ Alman İdeolojisi
Maslow A. H. İnsan Olmanın Psikolojisi/ Doruk Deneyimler
May R. Kendini Arayan İnsan/ Aşk ve İrade/ Kafese Konan Adam: Psikoloji ve İnsanın İkilemi/ Psikiyoterapist ve Mitlere Yolculuk/ Özgürlük ve Kader
Mengüşoğlu T. İnsan Felsefesi/ Değişmez Değerler, Değişen Davranışlar
Menninger K. Man Against Himself/ Whatever Became of Sin?/ Human Mind
Menninger W. You and Psychiatry/ How to be a Successful Teen-Ager
Mevlana. Mesnevi/ Divan-ı Kebir
Milgram S. İtaat Deneyi ve İtaatsizlik
Mill J. S. Özgürlük Üzerine/ Din Üzerine Üç Deneme
Money-Kryle R. E. Man's Picture of His World/ Cognitive Development/ Psychoanalysis and Politics
Montaigne M. Denemeler/ Filozoflar Tanrılar ve İnsanlar
Nagel T. Zihin ve Evren/ Her Şey Ne Anlama Geliyor? Felsefeye Küçük Bir Giriş
Nietzsche F. Ahlakın Soykütüğü/ Böyle Buyurdu Zerdüş/ İnsanca Pek İnsanca/ Putların Alacakaranlığı
Offer D. Normality/ The Regular Guys/ The Teenage World: Adolescents' Self-Image in Ten Countries
Parmenides. Doğa Hakkında/ Fragmanlar

- Penfield W.** Kimse Kendi Başına Yapamaz
- Penrose R.** Kralın Yeni Akılı & Bilgisayar, Zeka ve Fizik Yasaları/ Zihnin Gölgeleleri/ Fiziğin Gizemi/ Gerçeğin Yolları
- Peterson C.** Positive Psychology/ Character Strengths and Virtue
- Piaget J.** Çocuğun Ahlaki Yargısı/ Çocukta Zihinsel Gelişim
- Planck M.** Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş/ Bilimsel Otobiyografi
- Platon/Sokrates.** Sokrat'ın Savunması/ Devlet/ Şölen/ Parmenides/ Sofist/ Küçük Hippias/ Menon/ Phaidon/ Timaios/ Protagoras
- Plotinos.** Dokuzluklar
- Popper K.** Bitmeyen Arayış/ Hayat Problem Çözmektir/ Bilimsel Araştırmanın Mantığı/ Tarih-selciliğin Sefaleti
- Proudhon P. J.** Mülkiyet Nedir?
- Quine W. V.** Bilgi Ağı
- Rank O.** Doğum Travması/ Hakikat ve Gerçeklik
- Rawls J.** Bir Adalet Teorisi/ Justice As Fairness
- Razi F.** Allah'ın Aşkınılığı/ Ana Meseleleriyle Kelam ve Felsefe
- Rousseau J. J.** Toplum Sözleşmesi/ Emile/ İtirafılar
- Russell B.** Sorgulayan Denemeler/ Felsefe Yapma Sanatı/ Batı Felsefesi Tarihi/ Mutlu Olma Sanatı
- Ryle G.** Zihin Kavramı
- Sabshin M.** The Diversity of Normal Behavior
- Sartre J. P.** Varlık ve Hiçlik/ Varoluşçuluk/ Bulantı/ Öznellik Nedir?/ Sinekler/ Gizli Oturum
- Saydam B.** Arafdakiler & İnsanın Halleri ve Eylemleri: Psikomitolojik Çözümleme/ Deli Dumlul'un Bilinci & Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi
- Scheler M.** İnsanın Kosmozdaki Yeri/ Hınç/ Pişmanlık ve Yeniden Doğuş
- Schopenhauer A.** İsteme ve Tasarım Olarak Dünya/ Aforizmalar/ Hayatın Anlamı/ Yaşam Bilgeliği/ Bilmek ve İstemek/ Akıl Zayıflığı
- Schrödinger E.** Yaşam Nedir?/ Bilim ve Yunanlılar & Doğa ve Hümanizm
- Scruton R.** Modern Philosophy: An Introduction and Survey/ The Soul of the World/ An Intelligent Person's Guide to Philosophy
- Searle J.** Bilinç ve Dil/ Zihin Dil ve Toplum/ Zihnin Yeniden Keşfi/ Özgürlük ve Nörobiyoloji
- Seligman M.** Öğrenilmiş İyimserlik/ Gerçek Mutluluk
- Serdar Z.** Postmodernizm ve Öteki Batı Kültürünün Yeni Emperyalizmi/ İslam Medeniyetinin Geleceği/ Thomas Kuhn ve Bilim Savaşları
- Singer P.** Pratik Etik/ Hayvan Özgürleşmesi
- Sokrates/Platon.** Sokrat'ın Savunması
- Spengler O.** Batının Çöküşü/ Düşünceler

- Spinoza B.** Ethika/ Teolojik Politik İnceleme
- Stirner M.** Biricik ve Mülkiyeti
- Strawson P.** Introduction to Logical Theory/ Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics
- Susskind L.** Kuramsal Başlangıç/ Kuantum Mekaniği/ Kozmik Manzara: Akıllı Tasarım Yanılgısı ve Sicim Kuramı
- Swinburne R.** Allah Felsefe ve Bilim/ Mucize Kavramı/ Tanrı Var mı?
- Şems-i Tebrizi.** Aşk-ı Âlâ/ Ab-ı Aşk/ Bab-ı Aşk/ Aşkın Kırk Kuralı
- Taslaman C.** Allah, Felsefe ve Bilim/ Kur'an ve Bilimsel Zihnin İnşası/ Big Bang ve Tanrı/ Allah'ın Varlığının Oniki Delili
- Taylor C.** Benliğin Kaynakları- Modern Kimliğin İnşası/ Çokkültürlülük Tanınma Politikası
- Tillich P.** Olmak Cesareti/ Ahlak ve Ötesi/ Din Felsefesi
- Tolstoy L. N.** Savaş ve Barış/ İtirafımlarım/ İnsan Neyle Yaşar?
- Tononi G.** Bilincin Evreni ve Maddenin Hayale Dönüşümü
- Toynbee A. J.** Tarihi Açısından Din/ Dünya Batı ve İslam/ Hristiyanlık ve Dünya Dinleri
- Tura S. M.** Zor Problem: Bilinç/ Madde ve Mana: Rasyonalitenin Kökeni/ Beynin Gölgeleleri
- Unamuno M.** Hayatın Trajik Duygusu/ Üç Örnek Hikâye ve Bir Önsüz/ Sis
- Ülken H. Z.** Varlık ve Oluş/ Ahlak/ Aşk Ahlakı/ Destanlar
- Vogl J.** Tereddüt Üzerine
- Whitehead A. N.** Aklın İşlevi/ Oluşan Din/ Bilim ve Modern Dünya/ Doğa Kavramı
- Winnicott D. W.** Çocuk, Aile ve Dış Dünya/ Oyun ve Gerçeklik/ İnsan Doğası/ Bebekler ve Anneleri/ Çocukları Anlamak
- Wittgenstein L.** Felsefi Soruşturmalar/ Traktatus
- Yalom I.** Varoluşçu Psikoterapi/ Ölüm Korkusunu Yenmek/ Annem ve Hayatın Anlamı
- Zohar D.** Kim Korkar Schrödinger'in Kedisinden?/ Kuantum Benlik & Yeni Fizik'in Işığında İnsan Doğası ve Bilinci
- Zimmermann D.** Metaphysics: The Big Questions/ Persons: Human and Divine/ God in an Open Universe

Önerilen Diğer Kitaplar

- Acceptance and Commitment Therapy. Eric B ve ark. Wiley. 2013.
- Akıldışı Ama Öngörülebilir. Dan Ariely. Optimist Yayınevi. 2010.
- Alan Turing ve Enigma'nın Şifresini Çözmek. David Boyle. Zeplin Yayınları. 2018.
- Altı Şapkalı Düşünme Tekniği. Edward de Bono. Remzi Kitabevi. 2021.
- Anlam ve Varlık Boyutuyla İslam. Gürbüz Deniz. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 2018.
- Bağlanma Hürriyeti: Bir Gabriel Marcel Okuması. Fulya Bayraktar. Aktif Düşünce Yayıncılık. 2019.
- Beyin ve İç Dünya. Mark Solms & Oliver Turnbull. Metis Bilim 24. 2015.

- Bilinç Üzerine Konuşmalar. Susan Blackmore. Küre Yayınları. 2018.
- Bilişsel Hatalar ve Tanısal Yanlılar (Cognitive Errors and Diagnostic Mistakes: A Case-Based Guide to Critical Thinking in Medicine)*. Jonathan Howard. Springer. 2019.
- Bir Zaman Makinesi Yapmak. Paul Davies. Gelenek Yayıncılık. 2003.
- Cennetin Kapısını Çalmak. Sicim Kuramlarından Çoklu Evrenlere Her Şeyin Kuramı. Lisa Randall. Alfa Bilim. 2016.
- Cognitive Behavioral Therapy: The Ultimate Guide to Using CBT to Rewire Your Brain and Overcoming Anxiety, Depression, Phobias, PTSD, Compulsive Behavior, and Anger, Including DBT and ACT Techniques. Steven Turner.
- Cognitive Behavioral Therapy for DUMMIES. Rob Willson and Rhena Branch. John Wiley and Sons. 2006.
- Contextual Schema Therapy: An Integrative Approach to Personality Disorders, Emotional Disregulation & Interpersonal Functioning. Roediger E ve ark. Context Press. 2018.
- Cüneyd-i Bağdadi. Süleyman Uludağ. Diyanet Vakfı Yayınları. 2020.
- Çizginin Dışındakiler (Outliers). Bazı İnsanlar Neden Daha Başarılı Olur? Malcolm Gladwell MediaCat Kitapları. 2020.
- DBT-Informed Art Therapy. Mindfulness, Cognitive Behavior Therapy, and the Creative Process. Susan M. Clark. Jessica Kingsley Publishers. 2017.
- Dialectical Behavior Therapy. Hollie F. Granato, Amy R. Sewart, Meghan Vinograd, and Lynn McFarr. Handbook of Cognitive Behavioral Therapy içinde. Ed. Amy Wenzel. American Psychological Association. 2021.
- Din Felsefesi. Ed. Recep Kılıç, Mehmet Sait Reçber. Grafiker Yayınları. 2019.
- Din Neden Gereklidir? Emre Dorman. İstanbul Yayınevi. 19. Baskı 2020.
- Doğa ve Öznellik: Cahız'ın Ahlak Düşüncesi. Yunus Cengiz. Klasik Yayınları. 2015.
- Dünya Neden Var? Jim Holt. Aylak Kitap. 2013.
- Epikür/ Hoş Geldin Yabancı, Burada En Büyük Amacımız Mutluluktur. Aslı E. Peker. Destek Yayınları. 2020.
- Evren Kullanma Kılavuzu: Kara Deliklerin, Zaman Paradokslarının ve Kuantum Belirsizliğinin Tehlikelerini Atlamanın Yolları. Goldberg ve Blomquist. Metis Yayınları. 2012.
- Farkındalık (Ayrımsama) ve Kabullenme Temelli Terapiler. Kültegin Ögel. HYB Yayıncılık. 2012.
- Felsefe Aracılığıyla Düşünme. Horner C & Westacott E. Phoenix Yayınevi. 2021.
- Foundations of Psychodrama: History, Theory, and Practice. Adam Blatner. Springer Publishing. 2000.
- Fragmanlar - Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes Kişilikleri, Doktrinleri, Alımlanmaları. Thales, Anaksimandros, Anaksimenes.
- Free Will: Philosophers and Neuroscientists in Conversation. Uri Maoz & Walter Sinnott-Armstrong. Oxford university Press. 2022.
- George Edward Moore'da Etik. Osman Elmalı. Arı Sanat Yayınevi. 2007.

- Gerçek Bir Yanılsama Bilinç. Tevfik Alıcı. Metis Bilim 23. 2014.
- Gestalt Terapi. Daş C. HYB Yayıncılık. 2010.
- Günümüzde Psikoterapi. Tura SM. Metis Yayınları. 2005.
- Hekimin Filozof Hâli/Bilgin Saydam ve Hakan Kızıltan ed. - İthaki Yayınları. 2018.
- İçimizdeki Evren: Kuantumdan kozmosa. Neil Turok. Kolektif Kitap. 2018.
- İkigai: Uygulama Rehberi. Garcia H, Miralles F. İndigo Kitap. 2019.
- İslam Düşüncesinde Vicdan Kavramı. Yunus Cengiz & Selime Çınar. İlem Kitaplığı. Nobel Yayın. 2018.
- İnsan Felsefesi- Epiktetos ve Marcus Aurelius Örneği. Müslim Akdemir. Sentez Yayım ve Dağıtım. 2016.
- İslam Mezheplerinde Ruh. Mehmet Dalkılıç. İz Yayıncılık. 2004.
- İyi Hissetmek: Yeni Duygudurum Tedavisi. David Burns. Psikonet Yayınları. 2012.
- İyinin Peşinde: Alasdair MacIntyre ve Charles Taylor Bağlamında Ahlakın ve İyinin Mahiyeti Üzerine Felsefi Bir Müzakere. Derya Aybakan Saliya. DBY Yayınları. 2020.
- Karar Anı. Jonah Lehrer. Ayrıntı Bilim. İkinci baskı. 2020.
- Kendilik ve Beyni (The Self and Its Brain: An Argument for Interactionism) Karl Popper & John Carew Eccles. Springer International. 1977.
- Kohlberg ve Ahlaki Gelişim Teorisi. Hamit Er & Hasan Kaplan. Mahya Yayınları. 2020.
- Kuantum Benlik. Danah Zohar. Ayrıntı Yayınları. 2017.
- Kuantum Felsefesi. Roland Omnes. Alfa Bilim. 2017.
- Kuantum Sınırında Yaşam: Yaklaşan Kuantum Biyolojisi Çağı. Al-KhaliliJ & McFadden J. Domingo Yayınevi 2018.
- Lawrence Kohlberg: Ahlak Gelişim Teorisi ve Ahlak Eğitimi Yaklaşımı. Semra Çinemre. Nobel Bilimsel. 2020.
- Mahatma Gandi- Sevgi Dünyadaki En İncelikli Güçtür. Gamze İyem. Destek Yayınları. 2020.
- Martin Heidegger: Varlık ve Zaman. Kadir Çüçen. Sentez Yayıncılık. 2015.
- Max Stirner: Anarşist, Egoist, Nihilist. Hanifi Macit. Etik Yayınları. 2010.
- Mısır'ın Ölüler Kitabı. Peter Le Page Renouf. Onbir Yayınları. 2017.
- Modern İnsanın Kutsal Kitabı: Küçük Etkinliklerle Nasıl Fark Yaratabilirsiniz? Michael Norton. Maya Kitap. 2013.
- Muhteşem Tasarım. Taşkın Tuna. Şule Yayınları. 2014.
- Mutluluk: Mutluluk Üzerine Tarihsel Bir Çalışma. Daarin M. McMahon. E Yayınları. 2013.
- Müslümanlık ve Hristiyanlıkta İnsan. Mualla Selçuk & Martin Thurner. Ankara Üniversitesi Yayınevi. 2019.
- Nasıl mutlu olunur? Sonja Lyubomirsky. Ketebe Kitap. 2019.
- Özgüven for DUMMIES. Kate Burton ve Brinley Platts. Çeviri Aslı Özkan. Nobel Yaşam. 2019.

- Phytagoras Bir Gizem Peygamberi. Derman Bayladı. Say Yayınları. 2008.
Psikeart Dergisi. Tüm sayılar.
- Psychiatry and Neuroscience Update: From Translational Research to a Humanistic Approach. Vol III. Pascual Angel Gargiulo, Humberto Luis. Springer Nature Switzerland. 2019.
- Rölativite'den Kuantum'a Evrenin Gerçekliği. Vural Arı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2021.
- Ruhun Yeni Hastalıkları Julia Kristeva Ayrıntı Yayınları. 2. basım. 2017.
- Saçmalıklar Çağı. Michael Foley. Domingo Yayınevi. 2011.
- Safsatalar Ansiklopedisi: Akıl Yürüt(eme)menin Kısa Tarihi. İmmanuel Tolstoyevski. Epsilon Yayınları. 2021.
- Sahip Olmak ya da Olmak. Erich Fromm. Say Yayınları. 2016.
- Schema therapy: A practitioner's guide. 2003. Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. New York, NY: Guilford Press.
- Stoacının Günlüğü. Ryan Holiday & Stephen Hanselman. Pegasus Yayınları. 2021.
- Tanrı ve Yeni Fizik. Paul Davies. Alfa Yayınları. 2014.
- Tarih Felsefesi Seçme Metinler- Herder, Kant, Fihte, Schelling, Hegel, Schopenhauer. Derleyici: Doğan Özlem, Güçlü Ateşoğlu. Doğu Batı Yayınları. 2017.
- Thinking Good, Feeling Better: A Cognitive Behavioural Therapy Work book for Adolescents and Young Adults. Paul Stallard WILEY 2019.
- Tuhafı Aşma Zamanı: Kuantum Fiziğine Farklı Bir Bakış. Philip Ball. Kolektif Kitap. 2019.
- Var Olmanın Dayanılmaz Hafifliği. Milan Kundera. Can Yayınları 2019.
- Varlık ve Bilgi. Ontolojik Yaklaşımla Felsefe Yapmak. Harun Tepe. Türkiye Felsefe Kurumu. 2017
- Varlık Felsefesi. Kadir Çüçen ve ark. Ezgi Kitabevi. 2017
- Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziğine Giriş. Özkan Gözel. Ketebe Felsefe. 2018.
- Varoluşçular Kahvesi: Özgürlük, Varoluş ve Kayısı Kokteylleri. Sarah Bakewell. Domingo Yayınevi. 2017.
- Varoluşçuluk. Thomas Wartenberg. Say Yayınları 2008.
- Varoluşçu-Hümanistik Terapi. Schneider KJ, Krug OT. Okuyanıs. 2015.
- Yaratıcı Düşünme for DUMMIES. David Cox. Çeviri Esra Ün. Nobel Yaşam. 2020.
- Zihin Üzerine Teoriler. Stephan Priest. Litera Yayıncılık. 2018.
- Zor Problem Bilinç. Saffet Murat Tura. Metis 2018.

Diğer Kaynaklar

- Abu-Akel (2003). A. A neurobiological mapping of theory of mind. Brain Res Rev; 43: 29-40.
- Alath A. (2016). Schrödinger'in Kedisi I- Kabus. Everest Yayınları.
- Alath A. (2017). Schrödinge'in Kedisi II- Rüya. Everest Yayınları.
- Anderson M. R., Miller L, Wickramaratne P. ve ark. (2017). Genetic correlates of spirituality/religion and depression: a study in offspring and grandchildren at high and low familial risk for depression. Spirituality in Clinical Practice (Washington, DC), 4, 43-63.

- Arendt H. (2017). Düşünmek ve Ahlaki Değerlendirmeler. Cogito. Sayı 86.
- Arieti S. From primary process to creativity. The Journal of Creativity Behavior, 1977:12(4):225-246.
- Armaner T. (2017). Kötülüğün Hiçliği: Spinoza. Cogito. Sayı 86.
- Arslan A. (2017). Felsefeye Giriş. BB101 Yayınları 24. Baskı.
- Ateş S. (1989). Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir: İslami Araştırmalar. 3/1:7-24.
- Augoustinos M., Walker I., Donaghue N. (2014). Social Cognition: An Integrated Introduction: SAGE Publications.
- Aydın M., Karabekiroğlu K. (2018). Ergenlikte Ceza Sorumluluğu: Nörobiyolojik Yaklaşım. Bil-dik T, editör. Ergenlik Dönemi ve Ruhsal Bozukluklar. Ankara: Türkiye Klinikleri; p.301-7.
- Baron-Cohen S., Leslie A. M., Frith U. (1985). Does the autistic child have a “theory of mind”? Cognition. 21(1):37-46.
- Bayraktar N. (2017). <https://paratic.com/empati-nedir/>
- Benatar D. (2019). Keşke Hiç Olmasaydık: Var Olmanın Kötülüğü 2. Baskı. Doğu Batı Yayınları. Ankara.
- Bilişli Y. Çakmak F. (2019). Foucault'nun Biyo-İktidar Perspektifinden Sağlık Haberlerinin Analizi. Pamukkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. DOI: 10.30794/pausbed.444224
- Blatner A. (2000). Foundations of Psychodrama: History, Theory, and Practice. Springer Publishing.
- Cengiz Y. & Çınar S. (2018). İslam Düşüncesinde Vicdan Kavramı. İlem Kitaplığı. Nobel Yayın.
- Clark S. M. (2017). DBT-Informed Art Therapy. Mindfulness, Cognitive Behavior Therapy, and the Creative Process. Jessica Kingsley Publishers.
- Corsini R. J., Wedding D. (2012). Modern Psikoterapiler. Kaknüs Psikoloji.
- Crumbaugh J., Maholck L. (1964). “An Experimental Study in Existentialism: The Approach to Frankl's Concept of Noogenic Neurosis” J Clin Psychol. 20:200-7.
- Daş C. (2010). Gestalt Terapi. HYB Yayıncılık.
- Deniz G. (2015). Anlam ve Varlık Boyutuyla İslam. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Direk Z. (2015). Ünite 5: Levinas. Çağdaş Felsefe-II içinde. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eric B. ve ark. (2013). Acceptance and Commitment Therapy. Wiley.
- Farabi (1990). El Medinetü'l-Fazıla. Çev. A.Arslan. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayını.
- Foucault M. (2005). *Büyük Kapatılma Seçme Eserler 3*, (Çev: I. Ergüden ve F. Keskin), Ayrıntı, İstanbul.
- Foucault M. (2005). *Özne ve İktidar*, (Çev: I. Ergüden ve O. Akınhay), Ayrıntı, İstanbul.
- Foucault M. (2006). *Hapishanenin Doğusu*, (Çev: M. A. Kılıçbay), İmge, Ankara.
- Foucault M. (2010). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. H. U. Tanrıöver), Ayrıntı, İstanbul.
- Foucault M. (2012). *İktidarın Gözü*, 3. Baskı, Ayrıntı, İstanbul.
- Göka E. (2020). Varoluşun Psikiyatrisi. Vadi Yayınları. İstanbul.
- Granato H. F., Sewart A. R., Vinograd M., McFarr L. (2021). Dialectical Behavior Therapy.. Handbook of Cognitive Behavioral Therapy içinde. Ed. Amy Wenzel. American Psychological Association.

- Gözel Ö. (2018). Varlıktan Başka: Levinas'ın Metafiziği'ne Giriş. Ketebe Yayıncılık.
- Günör R. B. (2019). Ahlak Felsefesinde Özgencilik. Atlas Yayınevi. Ankara.
- Hartshorne C., Reese W. (1969). *Philosophers Speak of God*, Chicago and London.
- Hayes S. C., Lillis J. (2012). *Acceptance and commitment therapy: Theories of psychotherapy series*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Hill A. B. Çevre ve hastalık: ilişkilendirme mi, nedensellik mi? *Proc R Soc Med.* 1965;58:295-300.
- Holmes R (1999). *Coleridge: Darker Reflections*. London Flamingo, s.492.
- Holt J. (2013). *Dünya Neden Var? Aylak Kitap*.
- İşbilen Duru E. (2018). *Ahlak Felsefesi*. Beta Basın Yayım Dağıtım.
- İzzetbegoviç A. (2019). *Doğu ve Batı Arasında İslam*. Çev: Edina Nurikiç. Ketebe Yayınevi.
- Karabekiroğlu K. & Yöney H. (2007). Integrative Processing of Internal and External Information & Implications for Autism. *Türkiye'de Psikiyatri Dergisi*, 9(1), 58-65.
- Karabekiroğlu K. (2008). Nicotinic Receptors, Nucleus Accumbens and Attention Deficit Hyperactivity Disorder (Nikotinik reseptörler, nukleus akumbens ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu). *Bull Clin Psychopharmacol*, 18(2), 122-129.
- Kılıç R. (2019). Vahiy ve Mucize. "Din Felsefesi" İçinde. S:227. Grafiker Yayınları.
- Koenig H. G. (2018). *Religion and Mental Health: Research and Clinical Applications*. London: Academic Press.
- Krishnamurti J. (1995). *Farkındalığın Işığı*. Çev: Nil Gün. Öteki Yayıncılık.
- Lanier J. (2014). "Bir Manifestonun Yarısı" Yeni Hümanistler: İnsandan Evrene Son Bilimsel Çalışmalar içinde. Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Leftow B. (2002). *The Eternal Present: God and Time: Essays on Divine Nature*, ed. GE Gansele & DM Woodruff, New York: Oxford University Press.
- Maddi S. (1979). *Search of Meaning*. Itasca, III:Peacock Books.
- Man K., Kaplan J.T., Damasio H., Damasio A. (2013). Neural convergence and divergence in the mammalian cerebral cortex: from experimental neuroanatomy to functional neuroimaging. *Journal of Comparative Neurology*. 521 (18): 4097-4111.
- McMahon D. M. (2013). *Mutluluk: Mutluluk Üzerine Tarihsel Bir Çalışma*. E Yayınları.
- Mesulam M. M. (1998). From sensation to cognition. *Brain*. 121 (Pt 6): 1013-52.
- Mozzani E. (2018). "Batıl İnançlar Kitabı: Mitler, İnançlar, Efsaneler" *Doğu Batı Dergisi, Boş ve Batıl İnançlar* sayısı (sayı 84) içinde.
- Miller L., Bansal R., Wickramaratne P. ve ark. (2014). Neuroanatomical correlates of religiosity and spirituality: a study in adults at high and low familial risk for depression. *JAMA Psychiatry*, 71, 128-135.
- Ögel K. (2012). *Farkındalık (Ayrımsama) ve Kabullenme Temelli Terapiler*. HYB Yayıncılık.
- Premack D. & Woodruff G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behav. Brain Sc.*, 4, 515-526.
- Premack D. (1976). *Intelligence in ape and man*. Erlbaum Associates, Hillsdale, N. J.

- Premack D. (1959). Toward empirical behavior laws: I. Positive reinforcement. *Psych Rev.*, 66, 219-233.
- Rawls J. (1999). A Theory of Justice. Belknap Press.
- Safran J. D. Psikanaliz ve Psikanalitik Psikoterapiler. Amerikan Psikoloji Derneği. Psikoloji Kuramları Dizisi. Okuyanus. 2014.
- Sartre J. P. (1965). Questions about the Meaning of Life. *Religious Studies*. 1:125-40.
- Sarup, M. (2004). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*. (Çev: A. Güçlü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Saydam B. (2011). Bilinçlemenin Üçgenleri. *Başka Dergisi*, Sayı 6.
- Saydam B. (2017). Hep-Ana' Dışıl/ 'Hep-Çocuk' Eril. Saydam B, editör. Arafdalıklar: *İnsanın Hâlleri ve Eylemleri: Psikomitolojik Çözümleme* içinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul. p. 241-257.
- Saydam B. (2018). "İnancın Boşu/ Dolusu" Doğu Batı Dergisi, *Boş ve Batıl İnançlar* sayısı (sayı 84) içinde.
- Saydam B. (2019). Öte'nin ve Beri'nin Üç Kurucu Mecazı/ Cennet, Cehennem ve Araf: Yaşama Referans Tutmak. *Psikeart* 32-42.
- Schaap-Jonker H., Eurelings-Bontekoe E., Verhagen P. J., Zock H. (2002). Image of God and personality pathology: an exploratory study among psychiatric patients. *Mental Health, Religion & Culture*, 5, 55-71.
- Schneider K. J., Krug O. T. (2015). Varoluşçu-Hümanistik Terapi. Amerikan Psikoloji Derneği. Psikoloji Kuramları Dizisi Okuyanus.
- Searles H. (1961). Schizophrenia and the Inevitability of Death. *Psychiatric Quarterly*, 35:631-55.
- Seligman M. (2022). Gerçek Mutluluk. Eksi Kitaplar. 5. Baskı.
- Silton N.R., Flannelly K.J., Galek K., Ellison C.G. (2014). Beliefs about God and mental health among American adults. *Journal of Religion and Health*, 53, 1285-1296.
- Sperry R.W. (1961). Cerebral Organization and Behavior: The split brain behaves in many respects like two separate brains, providing new research possibilities. *Science*. 133 (3466): 1749-1757.
- Sperry R.W. (1980). Mind-brain interaction: Mentalism, yes; dualism, no. *Neuro-science*. 5 (2): 195-206.
- Swinburne R. (1977). The Coherence of Theism, Oxford: Clarendon Press.
- Şahin S. (2017). Tıpta Uzmanlık Tezi. OMÜ.
- Şimşon E. (2017). Kabil'in İlgisizliği: Levinas'ın Düşüncesinde Kötülük Sorunu. *Cogito*. Sayı 86.
- Talay Z. (2017). Nietzsche: İyinin ve Kötünün Ötesinde Özgür Ruh. *Cogito*. Sayı 86.
- Tura S.M. (2005). Günümüzde Psikoterapi. Metis Yayınları.
- Wasserman J. (2008). The Egyptian Book of Death, the Book of Going Forth by Day. KWS Publishers.
- Whitehead A.N. (1967). Process and Reality: An Essay in Cosmology, The Macmillian Company, New York.

- Whiting B.B., Whiting J.W.M., Longabauch R. (1975). *Children of Six Cultures: A Psycho-cultural Analysis*. Cambridge.
- Willson R., Branch R. (2006). *Cognitive Behavioral Therapy for DUMMIES*. John Wiley and Sons.
- Yasa M. (2007). *İbn Arabi'de Tanrı Merkezli Bütünü Anlamaya Yönelik Bir Metot Olarak Paradoksal Konuşmak*, Ankara: Elis Yayınları.
- Yalom I. (1999). *Varoluşçu Psikoterapi*. Kabalcı Yayınevi. İstanbul.
- Young J.E., Klosko J.S., Weishaar M.E. (2003). *Schema therapy*. New York: Guilford Press.
- Zhao T., Zhu Y., Tang H., Xie R., Zhu J. and Zhang J.H. (2019). Consciousness: New Concepts and Neural Networks. *Front. Cell. Neurosci.* 13:302. doi: 10.3389/fncel.2019.00302
- John Manoogian tarafından hazırlanan Bilişsel Yanlılık Kodeksi (Cognitive Bias Codex). [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cognitive_Bias_Codex_-_180%2B_biases,_designed_by_John_Manoogian_III_\(jm3\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cognitive_Bias_Codex_-_180%2B_biases,_designed_by_John_Manoogian_III_(jm3).jpg))

Not: Kur'an'dan ayetler: kuranmeali.com sitesindeki meallerden alınmıştır.

OLGULARLA ÇOCUK VE GENÇLERDE BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

Editör
Doç. Dr. Vahdet Görmez

OLGULARLA ÇOCUK VE GENÇLERDE BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

Editör: Doç. Dr. Vahdet Görmez

Yayın No.: 4908

Psikoloji/PDR No.: 450

ISBN: 978-625-397-404-6

E-ISBN: 978-625-397-405-3

Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Görmez, Vahdet.

Olgularla Çocuk ve Gençlerde Bilişsel Davranışçı Terapi / Vahdet Görmez

1. Basım, VI + 380 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-404-6

E-ISBN: 978-625-397-405-3

1. Bilişsel Davranışçı Terapi 2. Çocuk ve Ergen 3. Psikopatoloji

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

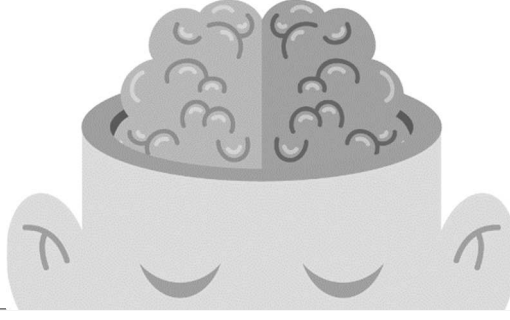
Bölüm Yazarları	iii
Giriş	1
Bölüm 1. Özgül Kusma Fobisi (Emetofobi), Sosyal Anksiyete Bozukluğu Belirtileri	7
Vahdet Görmez	
Bölüm 2. Sınav Anksiyetesi	35
Mehmet Gazel	
Bölüm 3. Özgül Fobi (Hayvan Fobisi)	59
Demet Buyurgan	
Bölüm 4. Yaygın Anksiyete Bozukluğu	75
Rukiye Çolak Sivri	
Bölüm 5. Panik Bozukluk	95
Erdem Ertaş	
Bölüm 6. Sosyal Fobi, Bulimiya Nervoza ve Major Depresyon	113
Ezgi Karagöz Tanıgör	
Bölüm 7. Obsesif Kompulsif Bozukluk (Bulaş-Temizlik)	127
Ayşe Aksoy	
Bölüm 8. Obsesif Kompulsif Bozukluk (Bulaş-Temizlik) ve Yaygın Anksiyete Bozukluğu	157
Ruken Demirkol Tunca	
Bölüm 9. Özgül Fobi (Okul Fobisi)	189
Mahmut Cem Tarakçıoğlu	
Bölüm 10. Depresyon ve Panik Atak	205
Ezgi Öztürk Polat	
Bölüm 11. Obsesif Kompulsif Bozukluk (Otojen/Cinsel İçerikli), Sosyal Anksiyete Bozukluğu	225
Güzide Türkyılmaz	

Bölüm 12. Özgül Yutma Fobisi	251
Ayşe Sevide Sarp	
Bölüm 13. Obsesif Kompulsif Bozukluk (Simetri-Düzen)	273
Nuran Gözpınar	
Bölüm 14. Posttravmatik Stres Bozukluğu, Depresyon	293
Süleyman Çakıroğlu	
Bölüm 15. Anoreksiya Nervoza	317
Hakan Öğütü	
Bölüm 16. Depresyon	343
S. Tülin Fidan	
Bölüm 17. Yaygın Anksiyete Bozukluğu ve Obsesif Kompulsif Bozukluk (Bulaş-Temizlik)	365
Gonca Özyurt	

Sonlandırma seansında “Yineleme Önleme Formu’nu” kullanarak gündemi ele almak büyük bir kolaylık sağladı. Terapi sürecini özetlemek, geriye gitme ve kötüleşme olduğunda yapılacakları belirlemek için bu formu kullanmak hem uygun olan gündemi etkili bir şekilde ele almayı hem de danışanın, seans sonunda terapi özeti niteliğinde bir haritaya sahip olmasını sağladı. Terapi süreci sonunda ilerleyen zamana seans planlayarak danışanın gelişimini kontrol etmeyi amaçladım. Bu şekilde planlama yapmanın, terapi sürecinin etkisini kontrol etmenin yanında gerektiğinde danışan için güçlendirme yapma fırsatını verdiğini düşünüyorum.

Kaynakça

- Ciarrochi, J. ve Bailey, A. (2008). Dur formu. 06 Mayıs 2023 tarihinde <http://www.bilisseldavranisci.com> adresinden erişilmiştir.
- Creed, T. A., Reisweber, J. ve Beck, A. T. (2014). *Okul ortamlarındaki ergenler için bilişsel terapi*. (Çev. S. Özgüngör). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gormez, V., Kilicarslan, A., Ebsultani, C., Orenkul, A. C., Kaya, I., Ceri, V., Nasıroğlu, S., Filiz ve M., Chorpita, B. F. (2017). Psychometric Properties of the Parent Version of Revised Child Anxiety and Depression Scale in a Clinical Sample of Turkish Children and Adolescents. *Child Psychiatry Hum Dev.* 48, 922-933.
- Görmez, V. (2016). Bilişsel davranışçı terapide temel kavramlar: bir teknisyen olarak terapistin malzeme çantasına genel bakış. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*: 23(2), 169-176.
- Leahy, R. L. (2010). *Bilişsel terapi yöntemleri*. (Çev. E. Köroğlu ve M.H. Türkçapar). İstanbul: HYB Yayınları.
- Liebert, R. M. ve Morris, L. W. (1967). Cognitive and emotional components of test anxiety: a distinction and some initial Data. *Psychological Reports*, 20(3), 975-978.
- Robinson, P. J., Strosahl, K. D. ve Gustavsson, T. (2017). *Radikal değişimler için kısa müdahaleler* (Çev. Y.S. Altındal). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Sınav kaygısı. 06.05.2023 tarihinde <http://psikiyatri.org.tr> adresinden erişilmiştir.
- Spielberger, C. (1972). *Theory and research in anxiety*. New York: Academic Press.
- Stallard, P. (2021). *İyi düşün iyi hisset*. (Çev. C. Gökçen). İstanbul: SAY Yayınları.
- Stallard, P. (2019). *Anksiyete çocuk ve gençlerde bilişsel davranışçı terapi*. (Çev. Y.Y. Gümüş ve V. Görmez). İstanbul: Akademisyen Kitabevi.
- Türkçapar, H. (2010). *Bilişsel Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama*. İstanbul: HYB Yayıncılık.
- Vivyan, C. (2010). Helikopterden Bakış Formu. 06 Mayıs 2023 tarihinde <http://www.bilisseldavranisci.com> adresinden erişilmiştir.
- Yineleme Önleme Formu. 06 Mayıs 2023 tarihinde <http://www.bilisseldavranisci.com> adresinden erişilmiştir.
- Zeidner, M. (1998). *Test anxiety: the state of the art*. New York: Plenum.

Bölüm 3

Özgül Fobi (Hayvan Fobisi)

Demet Buyurgan

Bilişsel Davranışçı Terapi uygulama ve tekniklerinin çocuk ve ergenler üzerindeki olumlu etkisi ampirik bulgular, klinik uygulamalar, olgu çalışmaları ile son yıllarda giderek dikkat çeken sayıda literatür ile desteklenmektedir (Creed & Kendall, 2005). Düşüncenin farkına varmayı gerektirmesi ve akılcı analizi içeren doğası nedeniyle bilişsel davranışçı yaklaşımın anlaşılır olmayacağı görüşü, çocuk uygulamalarının gecikmeli olarak 1990 sonrasında başlamasına neden olmuştur (Grave & Blissett, 2004). Oysaki bilişsel davranışçı yaklaşım teknikleri ile bilişsel yeniden yapılandırmaları sağlayarak danışanın şikâyetlerine çözümler üretilmesi, dinamik ve açık uçlu bir çerçeve ile bilişsel ve duygusal değişimin sağlanmasının mümkün olacağı görülmektedir (Greenberg, 2000). Sözü edilen süreç çocuk olguda özgül fobinin bilişsel davranışçı terapi modeli üzerinden formülasyon, kullanılan teknikler ve müdahaleler bu bölümde açıklanmıştır.

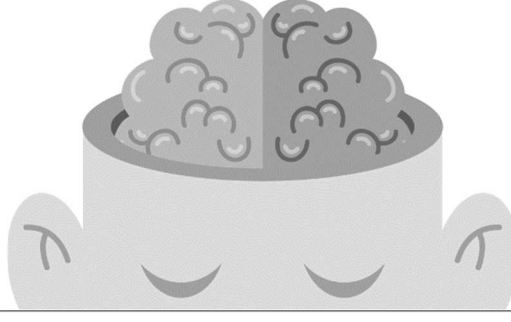
- 1. Olgunun demografik bilgileri:** Zeynep, 8 yaşında, kız çocuğu. Anne, baba ve 2 yaşında kız kardeşi ile birlikte yaşamaktadır. Annesi altı aylık hamile. Ebeveynleri üniversite mezunu ve aktif çalışma hayatları devam etmektedir.
- 2. Geliş şikâyetleri:** Karınca, sinek, kelebek ve kediden korkmak. Yaşadıkları sitenin bahçesi de dâhil olmak üzere evden dışarı çıkmak istememek, pencere ve balkon kapısının açılmasına izin vermemek.

arttığını ve bazen en yüksek noktaya ulaşmadan bile azalmaya geçtiğini fark etmesi sağlandı. On üçüncü seansta sonlandırma görüşmesi yapıldı. Süreçte gösterdiği çabadan dolayı çocuk motive edildi. Anne-baba ile yapılan görüşmede ise psikoeğitimlerden hatırlatmalar yapıldı; kaçma, kaçınma ve tedbir davranışlarına dikkat çekilerek nüks önlemeye yönelik tavsiyelerde bulunuldu. Çocuk ile birlikte açık alanlarda bulunacakları aktivitelere bu dönemde yer vermeleri önerildi. Bir ay sonra kontrol görüşmesi yapıldı. Seanslar tamamlandıktan sonra zaman zaman anne, Zeynep'in parkta kedi ve köpek ile oyun oynarken fotoğraflarını yolladı.

Zeynep şu anda 9,5 yaşında ve hiçbir özgül fobisi bulunmamaktadır.

Kaynakça

- APA. (2013). *American Psychiatric Association. diagnostic and statistical manual of mental disorders*, 5th ed., DSM-5. Arlington, VA: Author. Köroğlu E, çeviri-yayın editörü. Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, DSM-5, Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı. 5. Baskı. Hekimler Yayın Birliği.
- Creed, T. A., & Kendall, P. C. (2005). Therapist alliance building within a cognitive behavioral treatment for anxiety in youth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73, 498–505.
- Görmez V., Kilincaslan A., Ebesutani C., Orengul A.C., Kaya, I., Ceri. V., Nasiroglu, S., Filiz, M., Chorpita, B. F. (2017). Psychometric properties of the parent version of the revised child anxiety and depression scale in a clinical sample of turkish children and adolescents. *Child Psychiatry Hum Dev*.48:922-33.
- Grave, J., Blissett, J. (2004). Is cognitive behaviour therapy developmentally appropriate for young children? A critical review of the evidence. *Clin Psychol Rev*, 24: 399-420.
- Greenberg, R. L. (2000). The creative client in cognitive therapy. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 14, 149-162.
- Hermann, C., Ziegler, S., Birbaumer, N., Flor, H. (2002). Psychophysiological and subjective indicators of aversive pavlovian conditioning in generalized social phobia. *Biological psychiatry*.52:328-37.
- Ollendick, T. H., & March, J. S. (Eds.). (2004). *Phobic and anxiety disorders in children and adolescents: A clinician's guide to effective psychosocial and pharmacological interventions*. Oxford University Press.
- Türkçapar, H., Sargın, E. (2012). Tek Teknik Sokratik Sorgulama-Yönlendirilmiş Keşif, *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 15-20.

Bölüm 4

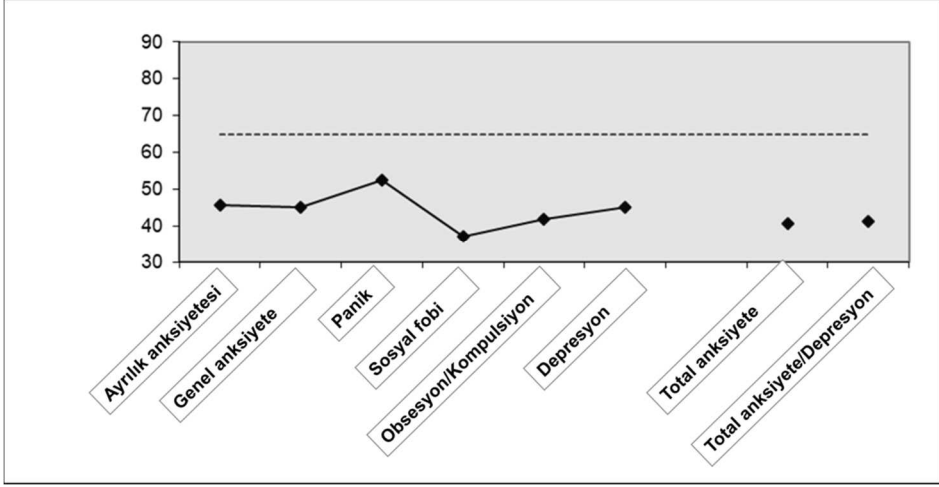
Yaygın Anksiyete Bozukluğu

Rukiye Çolak Sivri

- 1. Olgunun demografik bilgileri:** 8 yaşında erkek danışan 2. sınıfa gidiyor. Annesi ev hanımı, babası polis memuru, tek çocuk, çekirdek aile olarak yaşıyor.
- 2. Geliş şikâyetleri:** Emre küçük şeyleri bile kendine dert etme, dersleri çok önemseme, hırsız gelir diye endişe etme, ellerini kuru gibi hissettiği için yalayarak ıslatma, yatarken “Ya kusarsam?” diye endişe etme sorunları ile kliniğe ailesi tarafından getirildi.
- 3. Hastalığın öyküsü:** Emre'nin yatağına yattığı zamanlarda aklına “Ya kusarsam?” şeklinde düşünceler geliyor. Bu nedenle yatma vakitlerinde çok kaygılı oluyor. “Ya uyurken yemekler ağzıma gelir de kusarsam?” endişesinden dolayı ile birkaç yastığı üst üste koyuyor. Özellikle stresli zamanlarında mide bulantısı hissi oluşuyor ve bu gibi zamanlarda annesine bir şey olup olmayacağını teyit ettiriyor. Emre dersleri çok önemsiyor “Ya yapamazsam, ya başaramazsam?” korkusu çok fazla oluyor. Sürekli ders çalışıyor, 2. sınıfa gittiği hâlde 3. sınıfın derslerini öğrenmeye uğraşiyor. Sınavlarda yanlış yapma korkusu çok oluyor, soru sayısı artınca kaygısı daha da çok artıyor. Endişeli hissettiği zamanlarda ellerinin kuru olduğunu söyleme, ellerini ıslatma, yalama, yolma şeklinde davranışları oluyor. Annesi ısrarla yapma demesine rağmen dayanamayıp yapıyor, sonra pişman oluyor. Evde yalnız kalmaktan korkma, eve hırsız girerse diye endişe etme oluyor, evde çok kısa süre dahi yalnız kalamıyor. Annesi çok kısa süreli dahi olsa evden, yanından ayrılamıyor. Annesi ellerine krem sürünce, “Acaba emilir ve kana geçip beni zehirler mi?”

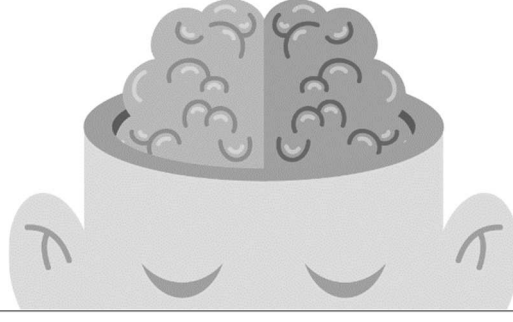
Tablo 2. ÇADÖY - Ebeveyn (Tedavi Sonlandığında)

Total anksiyete puanı: 7; T skoru: 41 / Total anksiyete-depresyon puanı: 9; T skoru: 41

Kaynakça

- Wells, A. (2010). Metacognitive Theory and Therapy for Worry and Generalized Anxiety Disorder: Review and Status. *Journal of Experimental Psychopathology*, 1(1), jep.007910. <https://doi.org/10.5127/jep.007910>
- Robichaud, M., Koerner, N., & Dugas, M. J. (2019). Cognitive Behavioral Treatment for Generalized Anxiety Disorder. In *Routledge eBooks*. <https://doi.org/10.4324/9781315709741>

Bölüm 5

Panik Bozukluk

Erdem Ertaş

Demografik Bilgiler

Emre 15 yaşında, lise 2. sınıfa geçen erkek danışan. Özel bir okulda okuyor. Görüşmeye annesi ile geldi. Annesi ve babası 7 yıl önce ayrılmış. 21 yaşındaki ablası üniversite öğrencisi. Annesi tam zamanlı olarak bir şirkette çalışıyor ve ailenin geçimini sağlıyor. Babasının kendine ait şirketi var. Baba, hafta sonları çocuklarıyla görüşüyor ve haftada bir gün de telefonla arıyor. Emre'nin babasıyla iletişimi iyi.

Emre 9 seans takip edildi.

Seans 1: Değerlendirme

Geliş Şikâyeti

Emre, nedensiz yere gelen “korku” atakları ve tek başına kalabalık yerlerde bulunmaktan kaçınma şikâyetleri ile başvurdu.

Hastalığın Öyküsü

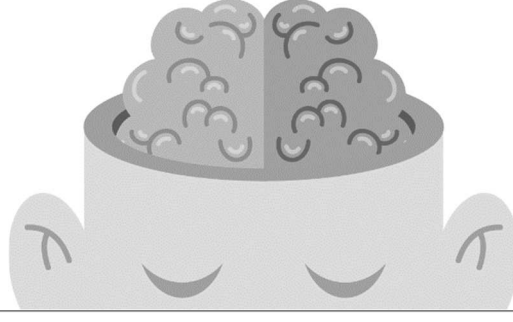
İlk kez Kasım ayında, okulda matematik yazılısından çıktıktan sonra aniden başlayan çarpıntı, göğüs ağrısı, nefes darlığı, boğulacak gibi hissetme, titreme, parmak uçlarında ve dudaklarda uyuşma ve baş dönmesi şikâyetleri olmuş.

Semptomlar başladıktan kısa bir süre sonra acile başvurulmuş. Anne, acilde doktorların Emre'yi detaylıca muayene ettiğini, kan tahlili yaptıklarını ve EKG çektiklerini, tüm tahlillerin temiz çıktığını ve doktorların organik hiçbir neden

geldiğinde ise herhangi bir güvenlik davranışı sergilemiyordu. Terapi sonlandırılırken terapi süreci tekrar özetlendi. Gelecekte panik atak sıklığında bir artış olursa neler yapılabileceği üzerinde duruldu.

Kaynakça

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition (DSM-5)*. American Psychiatric Publishing.
- Brown, T. A., & Cash, T. F. (1990). The phenomenon of nonclinical panic: Parameters of panic, fear, and avoidance. *Journal of Anxiety Disorders, 4*(1), 15-29.
- Clark, D. M. (1986). A cognitive approach to panic. *Behaviour Research and Therapy, 24*(4), 461-470.
- Clark, D. M. (1988). A cognitive model of panic attacks. In S. Rachman & J. D. Maser (Eds.), *Panic: Psychological perspectives* (1st ed., pp. 71-89). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Clark, D. M., & Salkovskis, P. M. (1991). *Panic Disorders*. Springer.
- Ehlers, A., Margraf, J., Roth, W. T., Taylor, C. B., & Birbaumer, N. (1988). Anxiety induced by false heart rate feedback in patients with panic disorder. *Behaviour Research and Therapy, 26*(1), 1-11.
- Norton, G. R., Dorward, J., & Cox, B. J. (1986). Factors associated with panic attacks in nonclinical subjects. *Behavior Therapy, 17*(3), 239-252.
- Salkovskis, P. M. (1988). Phenomenology, assessment, and the cognitive model of panic. In S. Rachman & J. D. Maser (Eds.), *Panic: Psychological perspectives* (1st ed., pp. 111-136). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Salkovskis, P. M. (1991). The importance of behaviour in the maintenance of anxiety and panic: A cognitive account. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy, 19*(1), 6-19.
- Salkovskis, P. M., Clark, D. M., & Gelder, M. G. (1996). Cognition-behaviour links in the persistence of panic. *Behaviour Research and Therapy, 34*(5-6), 453-458.

Bölüm 6

Sosyal Fobi, Bulimiya Nervoza ve Major Depresyon

Ezgi Karagöz Tanıgör

Olgunun demografik bilgileri: 16 yaşında, 11. sınıfa giden kız olgu, evde anne ve ablasıyla 3 kişi olarak yaşıyor. Olgunun 5 ay süren poliklinik takibinden sonra ilaçlı tedaviye kısmi yanıt vermesinden dolayı BDT planlanmış ve 4 ay süre ile iki haftada bir kez olarak şekilde takip edilmiştir. Görüşme süreleri 45 dakika olarak belirlenmiştir.

Geliş şikâyetleri: Kendisine göre geliş şikâyetleri; insanlarla göz teması kuramama, kalabalık ortamlara girememe, başkaları ile yemek yemek istememe, kendine zarar verme davranışları, yemekten sonra kusma; mutsuz, yorgun, değersiz hissetmesi idi.

Annesine göre olgunun geliş şikâyetleri: mutsuz olması, kusma davranışları, kendine zarar verme davranışlarıydı.

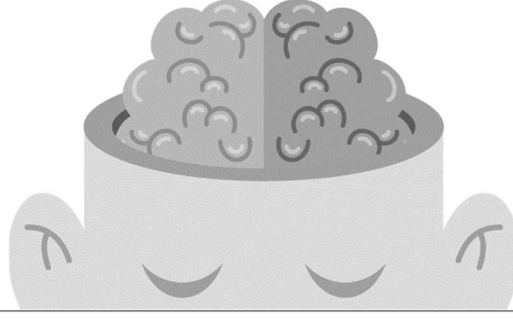
Hastalığın öyküsü: Sevil, çocuk ve ergen psikiyatri polikliniğine yukarıda belirtilen şikâyetlerle başvurmuştur. Ortaokulda akran zorbalığına maruz kalan olguyla; kilosu, göz teması kuramaması, çabuk panik olması nedeniyle arkadaşları dalga geçiriyorlarmış. 2 yıl önce yemekten sonra kendini kusturmaları başlamış. Yediklerinin kalorisine bakarmış. Son zamanlarda kusmalarında artış olmuş. Haftada ortalama 6 kere yemekten sonra kendini kusturuyormuş. İnsanların kendisi hakkında çok kilolu olduğunu düşündüklerini söylüyor. Sosyal ortamda diğer insanlar kendisiyle alay ediyorlar gibi geliyormuş. Günün çoğunda mutsuz, yorgun, değersiz hissediyormuş. Ölssem de kurtulsam diye düşünüyormuş.

Okuyucuya Öneriler

Aile bireylerini terapiye dâhil etmek terapinin ilerlemesi için gereklidir. Her seansın sonunda 10 dakika dâhil etmek ya da 3-4 seansta bir aile görüşmesi yapılabilir. Aileye de hastalıkla ilgili psikoeğitim verilmeli, ebeveynlerin yeme bozuklukları, diyet veya vücut şekli konusunda katı görüşleri değerlendirilmeli, hastalığın nedenleri ve sonuçları ile ilgili hatalı bilgiler düzeltilmeli, özellikle yemeklerini ebeveynlerin hazırladığı çocuk ve ergenlerin yemeklerinin planlanması ile ilgili destek verilmelidir.

Kaynakça

- Clark, D. M., Fairburn, C. G., & Jones, J. V. (1997). The science and practice of cognitive behaviour therapy. In: Springer.
- Clark, D. M., & Wells, A. (1995). A cognitive model of social phobia.
- Fairburn, C. G. (2013). *Overcoming binge eating: The proven program to learn why you binge and how you can stop*: Guilford press.
- Fairburn, C. G., Cooper, Z., & Shafran, R. (2003). Cognitive behaviour therapy for eating disorders: A “transdiagnostic” theory and treatment. *Behaviour Research and Therapy*, 41(5), 509-528.
- Fairburn, C. G., Marcus, M. D., & Wilson, G. T. (1993). Cognitive-behavioral therapy for binge eating and bulimia nervosa: a comprehensive treatment manual.
- Kotler, L. A., Devlin, M. J., Davies, M., & Walsh, B. T. (2003). An open trial of fluoxetine for adolescents with bulimia nervosa. *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology*, 13(3), 329-335.
- Polivy, J., & Herman, C. P. (1993). Etiology of binge eating: Psychological mechanisms.
- Salkovskis, P. (1996). Avoidance behaviour is motivated by threat beliefs: A possible resolution of the cognition-behaviour debate. *Trends in cognitive and behavioural therapies*, 25-42.
- Swanson, S. A., Crow, S. J., Le Grange, D., Swendsen, J., & Merikangas, K. R. (2011). Prevalence and correlates of eating disorders in adolescents: Results from the national comorbidity survey replication adolescent supplement. *Archives of General Psychiatry*, 68(7), 714-723.

Bölüm 7

Obsesif Kompulsif Bozukluk (Bulaş-Temizlik)

Ayşe Aksoy

DSM 5'te Obsesif Kompulsif Bozukluk (OKB) takıntılarının (obsesyonların), zorlantılarının (kompulsiyonların) ya da her ikisinin birlikte varlığı olarak tanımlanmıştır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014):

Takıntılar, kimi zaman zorla ve istenmeden geliyor gibi yaşanan, çoğu kişide belirgin bir kaygı ya da sıkıntıya neden olan, yineleyici ve sürekli düşünceler, itkiler ya da imgelerdir. Kişi, bu düşüncelere, itkilere ya da imgelere aldırmamaya ya da bunları baskılamaya çalışır ya da bunları başka bir düşünce ya da eylemle yüksüzleştirme (bir zorlantıyı yerine getirerek) girişimlerinde bulunur.

Zorlantılar, kişinin takıntısına tepki olarak ya da katı bir biçimde uyulması gereken kurallara göre yapmaya zorlanmış gibi hissettiği yinelemeli davranışlar (örneğin; el yıkama, düzenleme, denetleyip durma) ya da zihinsel eylemlerdir (örneğin, dinsel değeri olan sözler söyleme, sayı sayma, sözcükleri sessiz bir biçimde yineleme). Bu davranışlar ya da zihinsel eylemler, yaşanan kaygı ya da sıkıntıdan korunma ya da bunları azaltma ya da korkulan bir olay ya da durumdan sakınma amacıyla yapılır ancak bu davranışlar ya da zihinsel eylemler, yüksüzleştireceği ya da korunulacağı tasarlanan durumlarla gerçekçi bir biçimde ilişkili değildir ya da açıkça aşırı bir düzeydedir.

Takıntılar ya da zorlantılar kişinin zamanını alır (Örneğin, günde bir saat-ten çok zamanını alır.) ya da klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, işle ilgili alanlarda ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında işlevsellikte düşmeye neden olur.

7. Seans

Gündem: Okulların açılmasına az bir zaman kalması nedeniyle “Ders tekrarını yetiştiremeyeceğim.” diye kaygı yaşayıp ders çalışmayı bırakma (Otomatik düşünceler ve ara inançlar, alternatif düşünce konuşuldu).

Ödev: Düşünce kaydı ve alternatif düşünce oluşturma;

- ❖ Evdeki çöpe dokunup elini yıkamadan en az 1,5 saat günlük hayatına devam etmek ve sıkıntı seviyesi %30un altına inene kadar devam etmek.

8. Seans

Gündem: Genel durum değerlendirmesi. Hedeflere ne kadar ulaşıldı, nasıl ulaşıldı, gelecekteki sorunlar için neler yapılabilir? (Yineleme önleme).

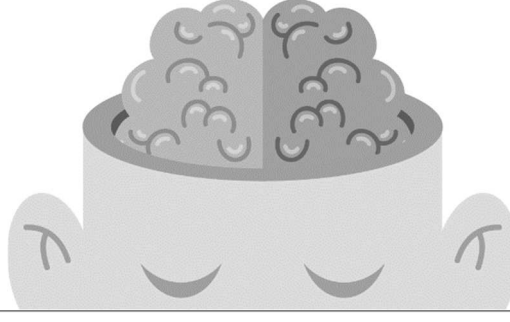
Terapistin Notu: Seans içi uygulamalarda derse odaklanamama, başarısız bir insan olma ve sevilmeme gibi ara inançlar ile çalışıldı. OKB ile ilgili maruziyet listesine göre ödev oluşturulurken davranış deneyi oluşturma rasyoneli dikkate alınarak ödevler planlandı. Danışan terapistten hep bir adım önde devam etti,* davranış deneyi planlandığında danışan maruziyet listesindeki en az iki-üç alanı denemiş olarak bir sonraki seansa geliyordu.

- * Bu durumu; danışanın planlanan uygulamalarda zorlanmadığı, yönergeleri iyi anladığı, motivasyonun iyi olduğu ve tekniklerden yarar sağladığı şeklinde yorumlayabiliriz.

Kaynakça

- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *Dsm-5 Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı* (E. Köroğlu (ed.); 5th ed.). Hekimler Yayın Birliği.
- Barrett, P. M., Farrell, L., Pina, A. A., Peris, T. S., & Piacentini, J. (2008). Evidence-based psychosocial treatments for child and adolescent obsessive-compulsive disorder. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 37(1), 131-155. <https://doi.org/10.1080/15374410701817956>
- Boileau, B. (2011). A review of obsessive-compulsive disorder in children and adolescents. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 13(4), 401-411. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2011.13.4/bboileau>
- Bream, V., Challacombe, F., Palmer, A., & Salkovskis, P. (2017). Cognitive Behaviour Therapy for Obsessive-Compulsive Disorder. In *Oxford University Press* (1st ed., pp. 1-36). Oxford University Press.
- Doron, G., & Moulding, R. (2009). Cognitive behavioral treatment of obsessive compulsive disorder: A broader framework. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 46(4), 257-263.

- Kendall, P. C., Panichelli-Mindel, S. M., & Gerow, M. A. (1995). COGNITIVE-BEHAVIORAL THERAPIES WITH CHILDREN AND ADOLESCENTS An Integrative Overview. In H. P. J. G. V. Bilsen, P. C. Kendall, & J. H. Slavenburg (Eds.), *Behavioral Approaches for Children and Adolescents: Challenges for the Next Century*. (1st ed., pp. 1-18). Springer Science Business Media, LLC. <https://doi.org/10.1037/003186>
- Kircanski, K., Peris, T. S., & Piacentini, J. C. (2011). Cognitive-Behavioral Therapy for Obsessive-Compulsive Disorder in Children and Adolescents. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 20(2), 239-254. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2011.01.014>
- Krebs, G., & Heyman, I. (2015). Obsessive-compulsive disorder in children and adolescents. *Archives of Disease in Childhood*, 100(5), 495-499. <https://doi.org/10.1136/archdischild-2014-306934>
- March, J. S., Franklin, M., Nelson, A., & Foa, E. (2001). Cognitive-Behavioral Psychotherapy for Pediatric Obsessive-Compulsive Disorder. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 30(1), 8-18. https://doi.org/10.1207/S15374424JCCP3001_3
- O’Kearney, R., Anstey, K. J., & Von Sanden, C. (2006). Behavioural and cognitive behavioural therapy for obsessive compulsive disorder in children and adolescents. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 4. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD004856.pub2>
- Piacentini, J. C., March, J. S., & Franklin, M. E. (2006). Cognitive-Behavioral Therapy for Youth with Obsessive-Compulsive Disorder. In P. C. Kendall (Ed.), *Child and Adolescent Therapy Cognitive-Behavioral Procedures* (Third, pp. 297-320). The Guilford Press. <https://doi.org/10.1097/00004703-199204000-00013>
- Salkovskis, P. M. (1999). Understanding and treating obsessive-compulsive disorder. In *Behaviour Research and Therapy* (Vol. 37, Issue SUPPL. 1, pp. S29-S52). Pergamon. [https://doi.org/10.1016/S0005-7967\(99\)00049-2](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(99)00049-2)
- Turner, C. M. (2006). Cognitive-behavioural theory and therapy for obsessive-compulsive disorder in children and adolescents: Current status and future directions. *Clinical Psychology Review*, 26(7), 912-938. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2005.10.004>
- Uhre, C. F., Uhre, V. F., Lønfeldt, N. N., Pretzmann, L., Vangkilde, S., Plessen, K. J., Glud, C., Jakobsen, J. C., & Pagsberg, A. K. (2020). Systematic Review and Meta-Analysis: Cognitive-Behavioral Therapy for Obsessive-Compulsive Disorder in Children and Adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 59(1), 64-77. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2019.08.480>
- Walitza, S., Melfsen, S., Jans, T., Zellmann, H., Wewetzer, C., & Warnke, A. (2011). Obsessive-Compulsive Disorder in Children and Adolescents. *Deutsches Ärzteblatt International*, 108(11), 173-179. <https://doi.org/10.3238/arztebl.2011.0173>
- Waters, T. L., & Barrett, P. M. (2000). The role of the family in childhood obsessive-compulsive disorder. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 3(3), 173-184. <https://doi.org/10.1023/A:1009551325629>
- Yucelen, A. G., Rodopman-Arman, A., Topcuoglu, V., Yazgan, M. Y., & Fisek, G. (2006). Interrater reliability and clinical efficacy of Children’s Yale-Brown Obsessive-Compulsive Scale in an outpatient setting. *Comprehensive Psychiatry*, 47(1), 48-53. <https://doi.org/10.1016/j.compsych.2005.04.005>

Bölüm 8

Obsesif Kompulsif Bozukluk (Bulaş-Temizlik) ve Yaygın Anksiyete Bozukluğu

Ruken Demirkol Tunca

Obsesyon, zorlayıcı ve istenmeyen karakterde, belirgin anksiyeteye veya sıkıntıya neden olan yineleyici, inatçı, düşünce, dürtü veya imgelerdir. Kişi, obsesyonları çeşitli eylem ya da düşüncelerle görmezden gelmeye, baskılamaya veya nötürleştirmeye çalışır. Bu çaba içerisinde kişi, kompulsiyon olarak isimlendirilen tekrarlayan eylemler veya belirli ritüeller geliştirmeye başlar. Kompulsiyon, kişinin ya obsesyona bir cevap olarak yaptığı ya da katı ve kuralcı bir şekilde yapmak zorunda hissettiği tekrarlayıcı davranış ya da zihinsel eylemlerdir (örneğin, tekrar tekrar ellerini yıkama, zemin çizgilerine basmadan yürüme, dua etme, sayı sayma, kelimeleri sessizce tekrar etme). Kişi bu zihinsel eylem ve davranışlarla yaşadığı sıkıntıyı önlemeyi/azaltmayı veya gerçekleşmesinden korktuğu bazı olay/durumları engellemeyi amaçlar ancak bunlar ya önlemek için tasarlandıkları şeyle gerçekçi bir şekilde bağlantılı değildir ya da açıkça aşırı niteliktedir (American Psychiatric Association & Association, 2013; De Haan et al., 2013).

Bozukluğun etiyojisi henüz tam olarak aydınlatılamamış olsa da OKB gelişimini ve sürdürülmesini açıklamada bilişsel modeller büyük ölçüde kabul görmektedir. OKB'nin bilişsel modelleri, bozukluğun ortaya çıkmasında bazı işlev bozucu inançların kritik olduğunu vurgulamaktadır (Yörük & Tosun, 2015).

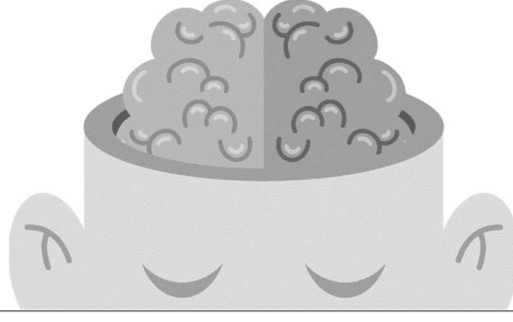
Kritik olan işlev bozucu inançlar şu şekilde özetlenmektedir: a) mükemmellik ihtiyacı, b) hataların cezalandırılması gerektiği, c) kişinin büyüsel ritüeller ve ruminatif düşünce yoluyla kötü sonuçların oluşmasını engellemeye gücü olduğu, d) bazı düşüncelerin felaketin olmasına sebep olabileceği için kabul edilemez olduğu, e) duygularla

nazikçe ittirmeli ve geri geldiğinde yakalamalı, en önemlisi de onları salıncağa binmeye cesaretlendirebilmeliyim. Süreç boyunca birlikte eğleniyorsak da bu hepimizin ayrıca kazancı.

BDT hem bize hem de danışanlarımıza her uygulayışımızda yeni bilgiler kazandıran, öğrenmenin hiç bitmediği bir teknik. Tüm okuyuculara öğrenmeye yürekten açık olmalarını ve her seferinde danışanlarımı merakla karşılamalarını tavsiye ediyorum.

Kaynakça

- American Psychiatric Association, D., & Association, A. P. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5* (Vol. 5). American psychiatric association Washington, DC.
- Clark, D., Purdon, C., & Wang, A. (2003). The Meta-Cognitive Beliefs Questionnaire: development of a measure of obsessional beliefs. *Behaviour research and therapy*, 41(6), 655-669.
- Clark, D. A. (2019). *Cognitive-behavioral therapy for OCD and its subtypes*. Guilford Publications.
- De Haan, S., Rietveld, E., & Denys, D. (2013). On the nature of obsessions and compulsions. *Anxiety disorders*, 29, 1-15.
- Hamed, S. A., Attiah, F. A., Abd Elaal, R. F., & Fawzy, M. (2021). Behavioral assessment of females with congenital adrenal hyperplasia. *Hormones (Athens)*, 20(1), 131-141.
- Robichaud, M., & Dugas, M. J. (2015). *The generalized anxiety disorder workbook: a comprehensive CBT guide for coping with uncertainty, worry, and fear*. New Harbinger Publications.
- Salkovskis, P. M. (1985). Obsessional-compulsive problems: A cognitive-behavioural analysis. *Behaviour research and therapy*, 23(5), 571-583.
- Salkovskis, P. M. (1989). Cognitive-behavioural factors and the persistence of intrusive thoughts in obsessional problems. *Behaviour research and therapy*, 27(6), 677-682.
- Yörük, P., & Tosun, A. (2015). Obsesif kompulsif bozuklukta üst-bilişsel model. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(2), 190-207.

Bölüm 9

Özgül Fobi (Okul Fobisi)

Mahmut Cem Tarakçıoğlu

Okul korkusu (fobisi), çocuklar ve ergenlerde görülen yaygın sorunlar arasında yer almaktadır (Heyne ve Sauter, 2013). Okula devam etmek ile ilgili sürekli devam eden aşırı korku, sıkıntı veya endişe uzun süreli okul devamsızlığının yanı sıra akademik, sosyal ve duygusal zorluklara neden olarak çocuğun işlevselliğinin belirgin derecede bozulmasına yol açabilmektedir. Çocuk, okul saatlerinde evde kalmakta, okula gitme ihtimalini fark ettiğinde sıkıntı (örneğin, bedensel belirtiler, endişe ve mutsuzluk) yaşamakta ve ebeveynleri çocuklarının okula devamını sağlama çabası içerisinde bulunmaktadırlar (Heyne ve King, 2004).

DSM-5 (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014), okul korkusunu bir bozukluk olarak sınıflandırmamaktadır. Okul korkusu ile başvuran çocuk ve ergenlere genellikle anksiyete veya depresyon bozukluğu tanısı konulmaktadır (Maynard ve diğerleri, 2018).

Okul korkusunda risk faktörleri, bireysel faktörler (bir mizaç faktörü olarak davranışsal inhibisyon, başarısızlık korkusu, düşük benlik saygısı ve fiziksel hastalık), aileyle ilişkili faktörler (boşanma, ebeveyn ruh sağlığı sorunları, ebeveynin aşırı koruyucu tutumu), okul ile ilişkili faktörler (zorbalık, beden eğitimi derslerine katılım zorunluluğu, ortaokula geçiş) ve çevre ile ilişkili faktörler (akademik açıdan artan baskı, çocuğa verilen tutarsız tavsiyeler) olarak örneklendirilebilir (Heyne, 2006; Heyne ve King, 2004). Bu faktörler predispozan (yatkınlık oluşturan), presipitan (tetikleyici) ve/veya perpetuan (sürdürücü) faktörler olarak işlev görebilir (Heyne, Sauter, Ollendick, Van Widenfelt ve Westenberg, 2014).

- Terapist:** Yaparken zorlanabilir misin?
- Danışan:** Çok az zorlanabilirim.
- Terapist:** Biraz zorlanmanı bekliyoruz değil mi?
- Danışan:** Örümcek ile ilgili...
- Terapist:** Evet, örümcek sana bir şeyler diyecek değil mi?
- Danışan:** Evet.
- Terapist:** Ama biraz zorlanmadan bazı şeyler olmuyor, biraz zorlanmayı göze alacağız. Bugünkü konuşmamızla ilgili seni rahatsız eden bir şey oldu mu?
- Danışan:** Yo olmadı, zaten biz en büyük adımı attık, bir ağlamadan gitmeyi öğrendim, en büyük adım oydu.
- Terapist:** Evet eskiye göre daha az ağlayarak okula gitmen olumlu bir şey. Başka söylemek istediğin bir şey var mı?
- Danışan:** Yok.
- Terapist:** Tamam, o zaman anneni çağırabilirsin.

Terapi sürecinde danışana verilen basamaklı exposure görevleri her seansta giderek artırılarak sonunda okula annesi olmadan gitmesi, derslerin tamamına girmesi ve yine annesi olmadan dönmesi hedeflerine ulaşıldı.

Bu vakada danışanın küçük yaşı nedeniyle, okul korkusunun şımarık çocuk metaforu kullanılarak psikoeğitim verilmesi, felaket düşüncelerinin ise örümcek metaforu ile somutlaştırılması kolaylaştırıcı olmuştur.

Okuyucuya Kaynak Olarak Öneriler

American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (AACAP): https://www.aacap.org/AACAP/Families_and_Youth/Facts_for_Families/FFF-Guide/The-Child-Who-Refuses-to-Go-to-School-073.aspx

Anxiety and Depression Association of America (ADAA): <https://adaa.org/learn-from-us/from-the-experts/blog-posts/consumer/understanding-and-treating-school-refusal>

Child Mind Institute: <https://childmind.org/guide/school-refusal/>

Kearney, C. A. ve Albano, A. M. (2007). *When children refuse school : a cognitive-behavioral therapy approach. Parent workbook*. Oxford University Press.

Kearney, C. A. ve Diliberto, R. (2013). School Refusal Behavior. S. G. Hofmann (Ed.), *The Wiley Handbook of Cognitive Behavioral Therapy* içinde (ss. 875-892). John Wiley & Sons.

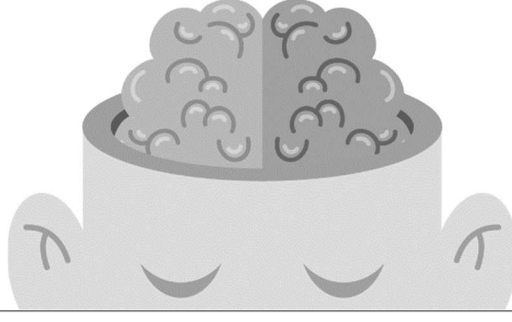
National Institute of Mental Health (NIMH): <https://www.nimh.nih.gov/health/publications/anxiety-disorders-in-children-and-adolescents/index.shtml#pub4>

Sorias O, Bildik T, & Tekinsav-Sütçü, S. Korcu Avcısı: anksiyete bozukluğu olan çocuklar için terapi rehberi. Ege üniversitesi Basımevi, İzmir; 2009.

The Association for Behavioral and Cognitive Therapies (ABCT): https://www.abct.org/Information/?m=mInformation&fa=fs_SCHOOL_REFUSAL

Kaynakça

- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*. (E. Köroğlu, Ed.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Davis, T. E., Ollendick, T. H., Reuther, E. T. ve Munson, M. S. (2012). One-Session Treatment: Principles and Procedures with Children and Adolescents. T. E. Davis, T. H. Ollendick ve L.-G. Öst (Ed.), *Intensive One-Session Treatment of Specific Phobias* içinde (ss. 97-125). Springer New York. doi:10.1007/978-1-4614-3253-1_5
- Heyne, D. (2006). School Refusal. J. E. Fisher ve W. T. O'Donohue (Ed.), *Practitioner's guide to evidence-based psychotherapy* içinde (ss. 600-619). Springer New York.
- Heyne, D. ve King, N. J. (2004). Treatment of school refusal. P. M. Barrett ve T. H. Ollendick (Ed.), *Handbook of Interventions that Work with Children and Adolescents: Prevention and Treatment* içinde (ss. 243-272). John Wiley & Sons. doi:10.1002/9780470753385
- Heyne, D. ve Sauter, F. M. (2013). School refusal. C. A. Essau ve T. H. Ollendick (Ed.), *The Wiley-Blackwell Handbook of The Treatment of Childhood and Adolescent Anxiety* içinde (ss. 471-517). Wiley Blackwell.
- Heyne, D., Sauter, F. M., Ollendick, T. H., Van Widenfelt, B. M. ve Westenberg, P. M. (2014). Developmentally sensitive cognitive behavioral therapy for adolescent school refusal: rationale and case illustration. *Clinical child and family psychology review*, 17(2), 191-215. doi:10.1007/S10567-013-0160-0
- Kearney, C. A. ve Albano, A. M. (2007). *When children refuse school : a cognitive-behavioral therapy approach. Parent workbook*. Oxford University Press.
- Kearney, C. A. ve Diliberto, R. (2013). School Refusal Behavior. S. G. Hofmann (Ed.), *The Wiley Handbook of Cognitive Behavioral Therapy* içinde (ss. 875-892). John Wiley & Sons.
- Maynard, B. R., Heyne, D., Brendel, K. E., Bulanda, J. J., Thompson, A. M. ve Pigott, T. D. (2018). Treatment for School Refusal Among Children and Adolescents: : A Systematic Review and Meta-Analysis. *Research on Social Work Practice*, 28(1), 56-67. doi:10.1177/1049731515598619

Bölüm 10

Depresyon ve Panik Atak

Ezgi Öztürk Polat

1. Demografik bilgiler: 14 yaşında, kız, 9. sınıfa gidiyor;
anne, baba, 2 abla ile yaşıyor.

2. Görüşme Sayısı: 13

3. Geliş şikâyetleri: Çarpıntı, nefes alamama şeklinde ataklar,
mutsuzluk, isteksizlik

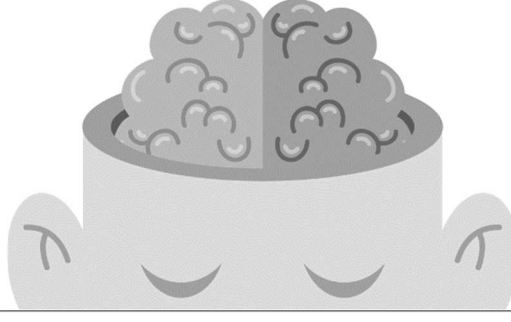
4. Hastalığın Öyküsü

Önceden ders başarısı iyi olan Simge, 8. sınıfta LGS süresince ders çalışırken ve sınavlarda zorlanmış. Ablalarının başarılı öğrenciler olması nedeniyle ailesinin başarı beklentisi yüksekmiş. Ders çalışma konusunda anne ve babasından uyarılar alıyormuş. LGS sonucunda iyi bir liseye yerleşmiş ancak kendi istediği başarıyı gösterememiş. Aile bununla ilgili fazla yorum yapmamış ancak Simge başarısız olduğunu düşünüyormuş. Özellikle annesi farklı konularda da sık sık Simge'yi eleştirirmiş. Ders dışı konularda da ablalarıyla karşılaştırmış. Bu dönem anneye küçük olaylardan kaynaklanan çatışmaları da artmış. Kendini mutsuz hissetmeye başlamış. Uykuya dalmakta güçlük çekiyormuş. 9. sınıfa başladığında birileriyle tanışmak konusunda çok istekli değilmiş. Başlangıçta sınıfta kafasına uyan birilerini bulamadığı için fazla kişiyle konuşmayı denememiş. Daha sonra sınıfta gruplaşmalar olduğu için grupların dışında kalmış. Kızlar genellikle Simge'nin ilgi alanı olmayan şeylerden bahsediyorlarmış. Bazı sınıf arkadaşları, derslerde yanlış bir cevap verdiğinde birkaç kez dalga geçmişler. Teneffüsleri yalnız geçiriyormuş. Daha önce akran

- T:** Doğru. Kimseyle ortak noktana olmadığına dair elinde hangi kanıtlar var?
- S:** Genelde aynı şeyleri izlemiyoruz. Çoğu kişi izlediği için onlardan konuşuyorlar, ben sessiz kalıyorum. Ya da erkeklerle ilgili konuşuyorlar. Kim kimden hoşlanıyor gibi. Benim ilgimi çekmiyor.
- T:** Peki, diğer herkes bu konularla ilgili mi?
- S:** Bilmiyorum. Sevmeyenler vardır herhâlde. Genelde aynı kişiler o diziden bahsediyor.
- T:** Senin gibi bu konuyu çok bilmeyen başkaları da var öyleyse. Peki, “Kimseyle ortak noktana yok.” düşüncesi için karşı kanıt olarak aklına neler geliyor?
- S:** İki kişiyle müzik zevklerimiz uyuyor. Birbirimize şarkı dinletiyoruz. Benim izlediğim Kore dizilerini izleyen kişiler de var. Ama bunlar hakkında çok konuşmuyoruz.
- T:** Belki bu hafta sen bu konularda konuşmayı deneyebilirsin. Peki, “Hiçbir zaman uyum sağlayamayacağım.” düşüncesi için neler diyebilirsin?
- S:** Uyum konusunda da şu an eskiye göre daha iyiyim. O an kendimi eskisi gibi dışlanmış hissetmişim, sonra geçti. Herkesle yüzde yüz anlaşamayabilirim. Benden daha çok arkadaşı olanlar var ama hiç uyum sağlayamamış değilim.
- T:** Şu an bu düşüncenin doğruluğuna inancın yüzde kaç?
- S:** %10

Kaynakça

1. Beck, J. S. (1995). *Cognitive therapy: Basics and beyond*. New York-London: The Guilford Press.
2. Fennell, M. (1989). Depression. In K. Hawton, P. M. Salkovskis, J. Kirk & D. M. Clark (eds.), *Cognitive behaviour therapy for psychiatric problems* (pp. 169-235). New York: Oxford University Press.
3. Özdel, K. (2015). Düünden bugüne bilişsel davranışçı terapiler: teori ve uygulama. *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics*, 8(2), 10-20.
4. Doğan, M. (2001). Depresyonda bilişsel terapi yaklaşımı temel boyutlar ve açıklamalar.
5. Kılıç, H. S., & Alkar, Ö. Y. (2020). Panik Bozukluk için Bilişsel Davranışçı Terapi Süreci ve Sonucunu Yordayan Faktörler: Değişim Mekanizmalarına Bir Bakış.
6. Clark, D. A. ve Beck, A. T. (2009). *Cognitive therapy of panic disorder. Cognitive therapy of anxiety disorders: Science and practice içinde* (s. 275-332). New York: The Guilford Press.

Bölüm II

Obsesif Kompulsif Bozukluk (Cinsel İçerikli-Otojen Obsesyonlar), Sosyal Anksiyete Bozukluğu

Güzide Türkyılmaz

Demografik Bilgiler: Ezgi 15 yaşında, 9. sınıf, evin tek çocuğu, ailesiyle yaşayan genç bir kız.

Başvuru Şikâyetleri: Bize geldiğinde yoğun bir şekilde OKB ve Sosyal fobi yaşıyordu. İki patolojisi birbirini besliyordu. Bu da dersine odaklanmakta zorlanmasına, ders çalışmasının uzun sürmesine, sosyal ortamlardan uzaklaşmasına, sürekli hata yapacağı korkusuyla eve kapanmasına neden oluyordu. Depresif duygudurumu artmıştı; keyif alamama, ilgi ve istek kaybı, huzursuzluk sorunları artmıştı.

Ezgi genel olarak “Birinin ona zarar vermesi” ile ilgili obsesyonları ile meşgul olan, başına hayati bir felaketin gelmesiyle hayatının mahvolması korkularıyla yaşayan, sosyal ortamlarda hata yapma ve ardından rezil olma inancıyla sessiz, gergin, ciddi duran bir kızdı. Gülerse, espri yaparsa cıvık, ciddiyetsiz olarak algılanacağına, oluşturduğu “imaj”ın bozulacağına ve çevresinde kimsenin kalmayacağına inanıyordu. İlk görüşmede seans odasına kollarını sallamadan robot gibi yürüyerek girmesi, koltuğun ucuna tedirgin bir şekilde oturduğu, zor duyulan bir ses tonuyla konuşması dikkat çekiciydi.

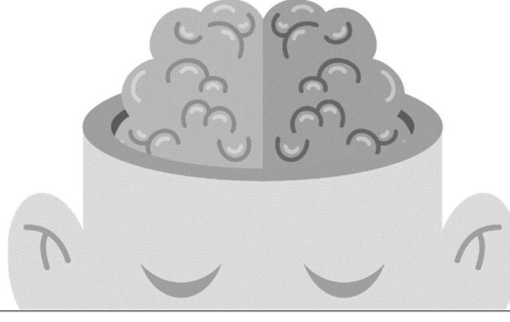
Hastalığın Öyküsü: İlk olarak mezuniyet balosunda yaşadığı zorlanmayla fark etmişti sosyal ortamlarda sıkıntı yaşadığını. Dans etmek istemiş ama herkesin gözünün üzerinde olduğunu düşünmüş; utanç, kaygı duygularıyla hareket edememiş ve ağlayarak ortamı terk etmişti.

Son zamanlardaki keyifsiz ruh hâlini artıran son olay, okulun son günlerinde okulun bahçesinde arkadaşlarıyla sohbet ederken bir arkadaşlarının

- ❖ Dışarı çıkarken hızlıca hazırlanıp çıkıyor, uzun süre aynanın karşısında kalmıyor, bedenini ve yüzünü incelemiyor, diğerlerinin kendisini beğenip beğenmeyeceklerine takılmıyor.
- ❖ Felsefe öğretmenine sinirlendiğini ve hakkını savunduğunu anlattı heyecanla.
- ❖ Arkadaşıyla konsere gitti; bağıırıp çağırarak şarkılar söyledi ve çok eğlendi.
- ❖ İstanbul gezisine gitti, gezdiği yerlerden çok etkilendi. İstanbul’da bir üniversite kazanmaya karar verdi.
- ❖ Danışanımın ağzından: “Okulda karakterimi yansıtabiliyorum, kimse-nin ne düşündüğünü önemsemiyorum. Benden hoşlanmayanlar var, benim de hoşlanmadıklarım var. Beni hep sevsinler, mükemmel olmalıyım diye düşünmüyorum. Hiç kimsenin karakteri mükemmel değil. Ben de normal bir insanım. Sonuçta tek bir olay değerimi belirlemez de, düşürmez de. İstedğim gibi giyiniyorum ve çıkıyorum. Yeni insanlarla tanışırken heyecanlanıyorum ama daha rahatım. Arkadaşımla sohbet ederken ona odaklanabiliyorum, etraftan soyutlanabiliyorum. Hoşlandığım çocuğun ve arkadaşlarının önünden geçip gidebiliyorum. Kantinde, sınıfta, dışarıda daha rahatım, kafamda kurarak değil içimden gelerek yapıyorum isteklerimi. Derslerimi yükselttim, dikkatimi derslerime odaklayabiliyorum. En önemlisi de anneme sınır koyuyorum; ben böyle istiyorum, benim fikrim bu diye. Her şey için çok teşekkür ediyorum”.

Kaynakça

- Balcı-Çelik, S. ve Uysal- Atabay, E. (2019). Kutcher Ergen Depresyonu Ölçeği (Kedö-11) Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Social Sciences Studies Journal*, 5 (30), 607-616.
- Clark, D. M. and Wells, A. (1995). A Cognitive Model of Social Phobia. In Heimberg, R. G., Liebowitz, M. R., Hope, D. A. And Schneier, F. R. (Eds.), *Social Phobia: Diagnosis, Assessment And Treatment* (69-93).
- Obsesif Compulsive Cognitions Working Group (1997). Cognitive Assessment of Obsessive Compulsive Disorder. *Behavioral Research Therapy*, 35 (7), 667-81.
- Rahmann, S. (1997). A Cognitive Theory of Obsessions *Behav. Res. Ther.* 35 (9), 793-802.
- Salkovskis P. M. (1989). Cognitive-Behavioural Factors and the Persistence of Intrusive Thoughts in Obsessional Problems. *Behav Res Ther.* 27 (3), 677-682.

Bölüm 12

Özgül Yutma Fobisi

Ayşe Sevdde Sarp

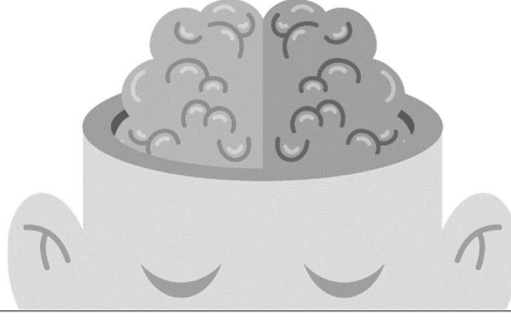
Giriş ve Konu Tanıtımı

Yutma fobisi kişinin yutmasını engelleyebilecek anatomik veya fizyolojik anormallikler olmaksızın katı gıdaları, sıvıları yutmaktan ve hap/tablet almaktan kaçınmanın eşlik ettiği yoğun boğulma korkusu ile karakterize nadir bir durum olarak tanımlanmıştır (Chorpita ve diğerleri, 1997). İki tip yutma fobisi (travma sonrası tip ve hastalıktan kazanç tipi) tanımlanmıştır. Travma sonrası tip daha akut başlangıçlıdır ve semptomların özü fobidir. Öğürme/boğulma/kusma gibi deneyimler kişide ruhsal travmaya neden olur ve kişide koşullu bir yutma fobisine sebep olur, kişinin bilişsel ve uyum yetenekleri hastalığın prognozunu etkiler. Hastalıktan kazanç sağlayan tipte ise semptomların özü konversiyondur. Konversiyon semptomları kişinin içsel çatışmalardan kaçınmasını sağlar, hastalıktan elde edilen sekonder kazançlar ise semptomları sürdürür, bu nedenle semptomların iyileştirilmesi durum manipülasyonu gerektirir ve kişinin içsel çatışmaları çözme yeteneği prognozu etkiler (Okada ve diğerleri, 2007). Yutma fobisinin en yaygın olarak, yiyecekler tarafından boğulma koşullandırma deneyimine ikincil olarak ortaya çıktığı yani travma sonrası tipin daha sık görüldüğü bildirilmiştir (McNally, 1994). Yutma fobisi olan kişilerde sosyal anksiyete, panik bozukluk, kişilik bozuklukları, depresyon vb. diğer psikiyatrik bozukluklarla komorbidite de sık görülmektedir (Shapiro ve diğerleri, 1997).

Yutma fobisinin tedavisinde kullanılabilecek birçok farklı yaklaşım vardır. Literatüre baktığımızda sadece ilaç tedavisi uygulanan hastaların yanı sıra çoğunlukla Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) başta olmak üzere göz hareketleriyle duyarısızlaştırma ve yeniden işleme (EMDR) yöntemi, hipnoterapi gibi farklı psikoterapi

Kaynakça

1. Chorpita, B. F., Vitali, A. E., & Barlow, D. H. (1997). Behavioral treatment of choking phobia in an adolescent: an experimental analysis. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 28(4), 307-315.
2. Okada, A., Tsukamoto, C., Hosogi, M., Yamanaka, E., Watanabe, K., Ootyou, K., & Morishima, T. (2007). A study of psycho-pathology and treatment of children with phagophobia. *Acta Medica Okayama*, 61(5), 261-269.
3. McNally, R. J. (1994). Choking phobia: a review of the literature. *Comprehensive psychiatry*, 35(1), 83-89.
4. Shapiro, J., Franko, D. L., & Gagne, A. (1997). Phagophobia: A form of psychogenic dysphagia a new entity. *Annals of Otolaryngology, Rhinology & Laryngology*, 106(4), 286-290.
5. Banerjee, S. P., Bhandari, R. P., & Rosenberg, D. R. (2005). Use of low-dose selective serotonin reuptake inhibitors for severe, refractory choking phobia in childhood. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 26(2), 123-127.
6. Myers, K. J. (2015). EMDR with choking phobia: Reflections on the 2008 study by de roos and de jongh. *Journal of EMDR Practice and Research*, 9(1), 64-70.
7. Epstein, S. J., & Deyoub, P. L. (1981). Hypnotherapy for fear of choking: treatment implications of a case report. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 29(2), 117-127.
8. Lopes, R., Melo, R., Cural, R., Coelho, R., & Roma-Torres, A. (2014). A case of choking phobia: towards a conceptual approach. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 19(1), 125-131.
9. Ball, S. G., & Otto, M. W. (1994). Cognitive-behavioral treatment of choking phobia: 3 case studies. *Psychotherapy and psychosomatics*, 62(3-4), 207-211.
10. Suraweera, C., Hanwella, R., De Silva, V. (2014). Phagophobia: a case report. *BMC Research Notes*, 7(1), 574.
11. Öst, L. G. (1992). Cognitive therapy in a case of choking phobia. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 20(1), 79-84.

Bölüm B

Obsesif Kompulsif Bozukluk (Simetri-Düzen)

Nuran Gözpınar

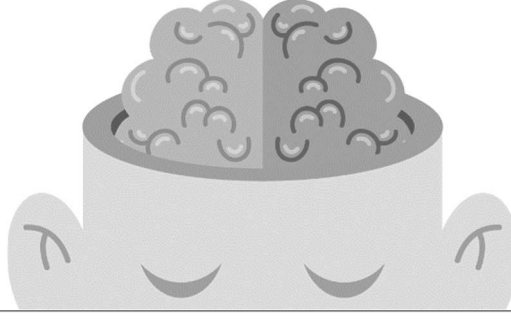
Giriş: Obsesif-kompulsif bozukluk (OKB), obsesyonlar, kontrol etme, bulaştırma, simetri ve istifçilik dâhil olmak üzere çeşitli boyutlarda semptomatolojiye sahip heterojen bir durumdur (Maltby ve Tolin, 2003). Özellikle simetri ve düzenleme ile ilgili endişelerle karakterize edilen simetri boyutu, çocuk ve yetişkin OKB literatüründe tutarlı bir şekilde vurgulanmıştır (Coles ve Pietrefesa, 2007; Radomsky ve Rachman, 2004). Simetri obsesyonları ve düzenleme/sıralama kompulsiyonları, OKB'nin en erken fenomenolojik tanımlarında bile betimlenmiştir ve çok faktörlü analitik çalışmalarda ayrı bir semptom kümesi olarak tanımlanmıştır (McKay vd., 2004; Pitman, 1987). Simetri ile ilişkili semptomlar, OKB hastaları tarafından en yaygın olarak bildirilen semptomlar arasında yer alır. Bir epidemiyolojik çalışma, OKB hastalarının sırasıyla %28 ve %32'si simetriye dayalı obsesyonlar ve kompulsiyonlar yaşadığını bildirmiştir (Rasmussen ve Eisen, 1992). Başka bir çalışmada, sıralama ve düzenlemenin, ergen OKB örnekleminde en yaygın kompulsiyonlar arasında olduğu ve katılımcıların %50'den fazlası tarafından bildirildiği belirtilmiştir (Valleni-Basile vd., 1994).

Simetri semptomları, birkaç temel açıdan diğer OKB semptom boyutlarından ayrılır. İlk olarak, sıralama ve düzenleme davranışlarının altında yatan duygusal motivasyonlar genellikle diğer OKB türleri ile ilişkili olanlardan oldukça farklıdır. Örneğin, kontaminasyon kaygısı olan kişiler, varsayılan zararı önlemenin bir yolu olarak aşırı temizlik veya kaçınma davranışları sergileyebilir ve bu semptomlarla ilgili olarak şiddetli kaygı ve korku yaşadıklarını bildirirler. Buna karşılık, simetri takıntısı olan kişiler, genellikle bir

Kaynakça

- Coles, M. E., Frost, R. O., Heimberg, R. G., Rhéaume, J. (2003). ““Not just right experiences””: perfectionism, obsessive–compulsive features and general psychopathology”. *Behaviour research and therapy*, 41(6), 681-700.
- Coles, M. E., Heimberg, R. G., Frost, R. O., Steketee, G. (2005). “Not just right experiences and obsessive–compulsive features:: Experimental and self-monitoring perspectives”. *Behaviour Research and Therapy*, 43(2), 153-167.
- Coles, M. E., Pietrefesa, A. S. (2007). “Symmetry, ordering, and arranging”. *Obsessive-Compulsive Disorder*, 36-52.
- Egan, S. J., Wade, T. D., Shafran, R., Antony, M. M. (2016). “*Cognitive-behavioral treatment of perfectionism*”. Guilford Publications.
- Fiske, A. P., Haslam, N. 1997. “Is obsessive-compulsive disorder a pathology of the human disposition to perform socially meaningful rituals? Evidence of similar content”. *The Journal of nervous and mental disease*, 185(4), 211-222.
- Franklin, M. E., Abramowitz, J. S., Bux Jr, D. A., Zoellner, L. A., Feeny, N. C. (2002). “Cognitive-behavioral therapy with and without medication in the treatment of obsessive-compulsive disorder.”. *Professional Psychology: Research and Practice*, 33(2), 162.
- Jacobsen, A. M., Smith, A. J. (2017). “Symmetry and ordering in youth with obsessive compulsive disorder”. *The Wiley Handbook of Obsessive Compulsive Disorders*, 1, 405-420.
- Leckman, J. F., Mayes, L. C. (1998). “Understanding developmental psychopathology: how useful are evolutionary accounts?”. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 37(10), 1011-1021.
- Leonard, H. L., Goldberger, E. L., Rapoport, J. L., Cheslow, D. L., Swedo, S. E. (1990). “Childhood rituals: normal development or obsessive-compulsive symptoms?”. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 29(1), 17-23.
- Maltby, N., Tolin, D. F. (2003). “Overview of Treatments for Obsessive-Compulsive Disorder and Spectrum Conditions: Conceptualization, Theory, and Practice.”. *Brief Treatment & Crisis Intervention*, 3(2).
- McKay, D., Abramowitz, J. S., Calamari, J. E., Kyrios, M., Radomsky, A., Sookman, D., ... Wilhelm, S. (2004). “A critical evaluation of obsessive–compulsive disorder subtypes: Symptoms versus mechanisms”. *Clinical psychology review*, 24(3), 283-313.
- Olatunji, B. O., Williams, B. J., Haslam, N., Abramowitz, J. S., Tolin, D. F. (2008). “The latent structure of obsessive-compulsive symptoms: A taxometric study”. *Depression and Anxiety*, 25(11), 956-968.
- Pitman, R. K. (1987). “A cybernetic model of obsessive-compulsive psychopathology”. *Comprehensive psychiatry*, 28(4), 334-343.
- Radomsky, A. S., Rachman, S. (2004). “Symmetry, ordering and arranging compulsive behaviour”. *Behaviour Research and Therapy*, 42(8), 893-913.
- Rasmussen, S. A., Eisen, J. L. (1992). “The epidemiology and clinical features of obsessive compulsive disorder”. *Psychiatric Clinics*, 15(4), 743-758.

- Starcevic, V., Brakoulias, V. (2008). "Symptom subtypes of obsessive-compulsive disorder: are they relevant for treatment?". *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 42(8), 651-661.
- Steketee, G., Noppen, B. Van. (2004). "Family approaches to treatment for obsessive compulsive disorder". *Journal of Family Psychotherapy*, 14(4), 55-71.
- Summerfeldt, L. J. (2004). "Understanding and treating incompleteness in obsessive-compulsive disorder". *Journal of clinical psychology*, 60(11), 1155-1168.
- Taylor, S., McKay, D., Crowe, K. B., Abramowitz, J. S., Conelea, C. A., Calamari, J. E., Sica, C. (2014). "The sense of incompleteness as a motivator of obsessive-compulsive symptoms: An empirical analysis of concepts and correlates". *Behavior therapy*, 45(2), 254-262.
- Valleni-Basile, L. A., Garrison, C. Z., Jackson, K. L., Waller, J. L., McKEOWN, R. E., Addy, C. L., Cuffe, S. P. (1994). "Frequency of obsessive-compulsive disorder in a community sample of young adolescents". *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 33(6), 782-791.

Bölüm 14

Posttravmatik Stres Bozukluğu, Depresyon

Süleyman Çakıroğlu

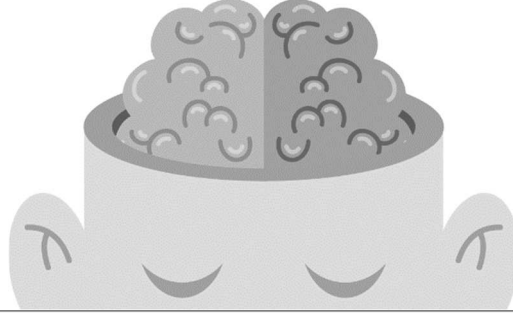
Travma Odaklı Bilişsel Davranışçı Terapi (TO-BDT), travmadan etkilenen çocuklar ve ergenler ile onların ebeveynleri için oluşturulmuş kanıta dayalı bir tedavidir. Araştırmalar, TO-BDT'nin tek, çoklu ve karmaşık travma deneyimleriyle ilişkili çok çeşitli duygusal ve davranışsal zorluklar ile başarıyla çalıştığını göstermektedir (Cohen, Mannarino, et al., 2016). Temel olarak tüm süreci 3 ana alanda çalışan TO-BDT, önce bir genel güçlendirme ve stabilizasyon çalışmasından sonra, travmatik olayı/olayları işleme çalışmaları ile devam eder ve kaçınmaların ele alınması ve nüks önleme çalışmasını yapılması ile sonlandırılır (Cohen, Deblinger, et al., 2016). Oldukça yapılandırılmış olmasına rağmen bireysel özelliklerin eklenebileceği özel bir sistemle çalışmaya imkân sağlar. Her seans için öncesinde nasıl çalışılması gerektiği üzerinden yönergeleri gündem maddesi olarak sunar ve yol göstermesi açısından önemli bir kılavuz olur.

- a. Demografik Bilgiler:** Ali 16 yaşında, lise öğrencisi, ebeveynleri ve ablası ile yaşıyor.
- b. Ana Yakınma:** Ali son 3 yıldır artan keyifsizliği, mutsuzluğu ve kendi zarar verme davranışları sebebi ile kliniğe başvurdu. Yaşadığı sorunlar temel olarak 5 yıl önce kuzeni tarafından cinsel olarak istismar edilmesi sonrasında başlamış. Olaydan sonra çok olumsuz etkilendiğini ve sıkıntılarının giderek arttığını belirtmektedir. Yaşadıklarını sürekli hatırlamaktan ve vücudunda tekrar tekrar duyumsamaktan çok

söz olarak travma çalışmanın sadece tekniklerden ibaret yüklü bir bilgisi olan karmaşık bir tedavi biçimi olan bir fenomen olarak akılda kalmaması gerektiği vurgulanmalıdır. Tüm aşamaların mutlaka iyi bir terapötik iş birliği ile sürdürülmesi gerektiği asla unutulmamalıdır (Mannarino et al., 2014).

Kaynakça

- Cohen, J. A., Deblinger, E., & Mannarino, A. P. (2016). Trauma-focused cognitive behavioral therapy for children and families. *Https://Doi.Org/10.1080/10503307.2016.1208375*, 28(1), 47-57. <https://doi.org/10.1080/10503307.2016.1208375>
- Cohen, J. A., Mannarino, A. P., Berliner, L., & Deblinger, E. (2016). Trauma-Focused Cognitive Behavioral Therapy for Children and Adolescents: An Empirical Update. *Http://Dx.Doi.Org/10.1177/088626000015011007*, 15(11), 1202-1223. <https://doi.org/10.1177/088626000015011007>
- Cohen, J. A., Mannarino, A. P., & Murray, L. K. (2011). Trauma-focused CBT for youth who experience ongoing traumas. *Child Abuse & Neglect*, 35(8), 637-646. <https://doi.org/10.1016/J.CHIABU.2011.05.002>
- Ehlers, A., & Clark, D. M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 38(4), 319-345. [https://doi.org/10.1016/S0005-7967\(99\)00123-0](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(99)00123-0)
- Finkelhor, D. (1990). Early and Long-Term Effects of Child Sexual Abuse: An Update. *Professional Psychology: Research and Practice*, 21(5), 325-330. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.21.5.325>
- Mannarino, A. P., Cohen, J. A., & Deblinger, E. (2014). *Trauma-Focused Cognitive-Behavioral Therapy*. 165-185. https://doi.org/10.1007/978-94-007-7404-9_10

Bölüm 15

Anoreksiya Nervoza

Hakan Öğütü

Yeme bozuklukları, etkili tedavi gerektiren ciddi ruh sağlığı sorunlarıdır. Bilişsel davranışçı terapi (BDT), şu anda bulimia nervoza ve tıknırcasına yeme bozukluğu için önde gelen kanıta dayalı tedavidir (Rebecca, Suzanne, Zafra, & Christopher, 2010; Wilson, Carlos, & Kelly, 2007). BDT, bireylerin yemek ve yeme ile ilgili düşünce ve davranışlarını anlamalarına ve değiştirmelerine yardımcı olmayı amaçlayan yapılandırılmış ve sorun odaklı bir yaklaşımdır. BDT, özellikle ergenlerde anoreksiya nervoza tedavisinde de etkilidir. Anoreksiya nervoza ve başka türlü belirtilmemiş yeme bozukluğu dâhil olmak üzere tüm yeme bozuklukları için uygun olan yeni bir “geliştirilmiş” BDT (BDT-YB) versiyonu geliştirilmiştir (Fairburn, 2020). BDT’nin geliştirilmiş versiyonu, tedavinin temelini oluşturan “transdiagnostik” bir teoriye dayanmaktadır (Rebecca et al., 2010). Kendi kendini izleme, yeme sorunlarının ayrıntılı bir ölçümünü sağladığı ve her terapi seansının odağını yönlendirmeye yardımcı olduğu için yeme bozuklukları için BDT’nin önemli bir özelliğidir (Wilson & Kelly, 1999).

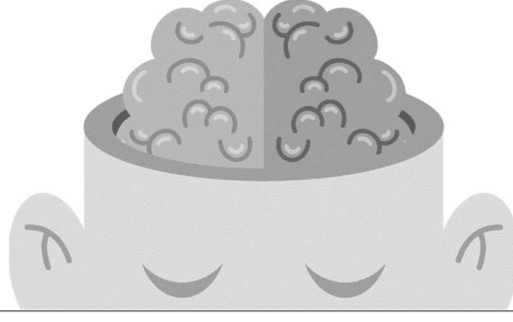
Sonuç olarak yeme bozuklukları için geliştirilmiş BDT, anoreksiya nervoza, bulimiya nervoza ve tıknırcasına yeme bozukluğu için etkili bir tedavidir. Bu olgu, 16 yaşında anoreksiya nervosa tanılı bir kız ergenin öyküsünü, geliştirilmiş BDT modeli üzerinden formülasyonunu, kullanılan teknik ve müdahaleleri içermektedir.

Sonuç olarak, yapılan araştırmalar, ergen anoreksiya nervozu ve yeme bozukluğu hastalarında bilişsel davranışçı terapisinin oldukça etkili bir tedavi yöntemi olduğunu göstermektedir. BDT, yeme bozukluklarının tedavisinde kullanılan diğer yöntemlere göre daha etkili sonuçlar verir (Fairburn, 2020; Rebecca et al., 2010).

Ayrıca Türkiye’de de BDT-YB uygulamalarının giderek yaygınlaştırılması gerektiği düşünölmektedir. Bu nedenle, yeme bozukluğu hastalarının tedavisinde BDT’nin kullanımı önemlidir ve ölkemizde de bu yöntemin daha yaygın hâle getirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Fairburn, C. (2020). Yeme Bozuklukları ve Bilişsel Davranışçı Terapi (Cilt 2). *İstanbul: Psiko-net Yayınları*.
- Rebecca, M., Suzanne, S., Zafra, C., & Christopher, G. F. (2010). Cognitive Behavioral Therapy for Eating Disorders. *Psychiatric Clinics of North America*. doi:10.1016/j.psc.2010.04.004
- Wilson, G. T., Carlos, M. G., & Kelly, M. V. (2007). Psychological Treatment of Eating Disorders. *American Psychologist*. doi:10.1037/0003-066x.62.3.199
- Wilson, G. T., & Kelly, M. V. (1999). Self-Monitoring in the Assessment of Eating Disorders. *Psychological Assessment*. doi:10.1037/1040-3590.11.4.480

Bölüm 16

Depresyon

5. Tülin Fidan

Demografik Bilgiler: Derya 17 yaş 5 aylık kız ergen, 11. sınıf öğrencisi, Anne ve babası ile yaşıyor.

Kaç Seans Takip Edildi: 12 seans

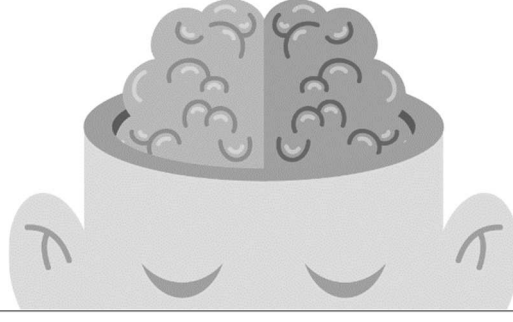
Geliş Şikâyetleri: İsteksizlik, uykuya dalmakta güçlük, iştah azlığı, mutsuzluk, ağlama.

Hastalığın Öyküsü: Yaklaşık 3 sene önce 9. sınıfa başladığında isteksizlik, okula gitmek istememe, mutsuzluk, uykuya dalmakta zorluk yorgunluk şikâyetleri ile çocuk-ergen psikiyatrisine başvurmuş. Major depresif Bozukluk tanısı ile takip ve tedavi edilen hasta; Selectra 100 mgr, Abilify 10 mgr kullanmış. Şikâyetlerinde belirgin bir değişiklik olmaması sebebiyle en son başvurusundan yaklaşık 2 ay önce ilaçlarını kendi istekleri ile kesmişler. Aktif başvuru şikâyetleri hiçbir şey yapmak istememe, özellikle okulundan ve insanlardan nefret etme, okula gitmek istememe, okul başarısında düşüklük, gün içinde sürekli uyuma isteğiydi. Gün içinde müzik dinliyor, yatağında gölge oyunu oynayıp tekrar uyuduğundan bahsediyordu. Şikâyetlerinin liseye başladıktan sonra başladığını, okula alışamadığını, pek arkadaş edinemediğini, sadece bir kız arkadaşı olduğunu, arada konuşup dertleştiğini belirtiyor. “Artık yanımda kimse olmasa da olur, fark etmez.” diyor. “Evde ailemle çok muhabbet etmem, bazen onları da sevmiyorum, okulla ilgili kavga ediyoruz. Uykuya dalmakta zorlanıyorum, uyumadan hayal kurarım, senaryo oluştururum, olmayan şeyleri hayal ederim.” diyor. Son

- D:** Kendimi kötü hissederim.
- T:** Diyelim ki kötü hissettin, ne olur?
- D:** Aslında bir şey değişmez, şu anda kendimi kötü hissediyorum. Hiç arkadaşım yok zaten.
- T:** Diğerleri senin için ne yapsaydı hoşuna giderdi?
- D:** Kantine giderken bir şey isteyip istemediğimi sorsalar keşke...
- T:** Sen arkadaşlarından birine sorsan kime sormak isterdin?
- D:** Ön sıradaki arkadaşıma sorabilirim.
- T:** Hangi teneffüste soracaksın?
- D:** 2. teneffüste sorabilirim.
- T:** Ne olacağını düşünüyorsun?
- D:** Hoşuna gidebilir.
- T:** Peki ya olumsuz cevap verirse?
- D:** Evet, olumsuz cevap verebilir. En kötüsü ne olabilir ki? Sormazsam kendim için en kötüsü olur sanırım.

Kaynakça

1. <https://get.gg/docs/DepressionSelfHelp.pdf>
2. Mark A. Reinecke, Frank M. Dattilio, Arthur Freeman. (2016). Çocuklar ve Ergenlerde Bilişsel Terapi Klinik Uygulamalar için Vaka Kitabı. Litera Yayıncılık, s. 195-249.
3. Paul Stallard. (2017). İyi Düşün, İyi Hisset, Çocuklar ve Ergenler İçin Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamaları ve Alıştırmaları. Say Yayınları, s. 208-211.
4. Robert L Leahy. (2004). Bilişsel Terapi ve Uygulamaları. Litera Yayıncılık, s. 111-132.

Bölüm 17

Yaygın Anksiyete Bozukluğu ve Obsesif Kompulsif Bozukluk (Bulaş-Temizlik)

Gonca Özyurt

Sosyodemografik Özellikler: Zeynep, 15 yaşında kız, 9. sınıf öğrencisi, ailesiyle birlikte yaşıyor.

Takip Edilen Seans Sayısı: 22 seans. İlk üç seans iki haftada bir; sekiz seans haftada bir, sonrasında dört seans iki haftada bir, sonra da aylık takiplere alınmıştır.

Geliş Şikâyetleri: Ellerini çok yıkama: 3 kez ya da unuttuğu zaman daha fazla.

“Yerden bir şey alırsam yerdeki mikropları alırım, eve mikrop götürürüm eve mikrop götürürsem herkesi hasta ederim; herkes hasta olursa hastaneye yatarlar ve onlara zarar vermiş olurum”. Kendine göre dağınıklık olması hâlinde o ortamda bulunamama, sıkıntı hissetme. Dağınıklıktan rahatsız olma ve etrafı toplama, dağınıklık olduğu ortamda uyuyamama.

Dersler, okul başarısı ile ilgili süreğen kaygılar: “Ödevi yapmazsam veya yetiştiremezsem düşük not alırım, dersten geçemem, sınıfta kalırım, hayatım mahvolur”.

8. sınıfta liselere giriş sınavı (LGS) stresi ile kaygısı artmış ve “takıntılar” başlamış. Sürekli yapamayacağını, başaramayacağını düşünme, dersleri ya da evde yaptığı işleri tamamlayamayacağını düşünme, geceleri korkma. Genel bir tedirgin olma hâli, sıkıntılı hissetme, bir şeyler ters gidecek diye düşündüğünden dolayı hayattan keyif alamama.

- T:** Kaygının arttığını belirtiyorsun, acaba bu durum yaptığın şeylerin faydalı mı, zararlı mı olduğu anlamına gelir?
- Z:** Zararlı oluyor.
- T:** Bu durumu “kaşınan sinek ısırığı”na benzetebilir miyiz? Koluma çizerek anlatabilir miyim? Koluma kalemle kırmızı bir nokta çizip ve onu kaşımaya (kalem ile) başladım. Kaşındığımda kendini nasıl hissediyordum?
- Z:** Aslında daha iyi, daha rahat.
- T:** Peki kaşındıkça nasıl oldu?
- Z:** Daha kırmızı, daha büyük.
- T:** Büyüdükçe de daha da kaşınıyor hatta; peki, kaşımak beni rahatlatırsa da uzun dönemde yarayı iyileştirir mi, kötüleştirir mi?
- Z:** Kötüleşiyor.
- T:** Kompulsiyonlar da aslında yarayı kaşımak gibidir.

Kaynakça

- Ak, M., Kırpınar, İ., Atmaca, M., Erkan Yüce, A., Güler, Ö., Kesici, Ş., Akkişi Kumsar, N. (2020). Klinik Uygulamada Bilişsel Davranışçı Terapi.
- Butler, G. & Rouf, K. (2004). Generalized Anxiety Disorder In James Bennett- Levy, Gillian Butler, Melanie Fennell, Ann Hackmann, Martina Mueller; David Westbrook (Ed.) Oxford guide to behavioral experiments in cognitive therapy (pp121-141) New York Oxford university Press Inc.
- Carr, A. T. (1974). Compulsive neurosis: a review of the literature. Psychological bulletin, 81(5), 311.
- Clark, D. A. (2004). Cognitive Behavioral Therapy for OCD New York: Guilford.
- Clark, D. A., & Beck, A. T. (2011). Cognitive therapy of anxiety disorders: Science and practice. Guilford Press.
- De Silva, P., & Rachman, S. (2004). *Obsessive-compulsive disorder: The facts*. Oxford University Press.
- Salkovskis, P. (1996). Avoidance behaviour is motivated by threat beliefs: A possible resolution of the cognition-behaviour debate. Trends in cognitive and behavioural therapies, 25-42.

Güncellenmiş 2. Basım

TÜKENMİŞLİK SENDROMU

Tükenⁿ_tmeyin!

-Tüketim kültürünün ürünü tükenmişlik paketi-

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Kaya Göktepe

Klinik Psikolog - Psikoterapist

TÜKENMİŞLİK SENDROMU
-Tüketim kültürünün ürünü tükenmişlik paketi-
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Kaya Göktepe

Yayın No.: 4931
Psikoloji/PDR No.: 455
ISBN: 978-625-397-451-0
E-ISBN: 978-625-397-452-7
Basım Sayısı: Güncellenmiş 2. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sinemis Aymelek Çırpıcı
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kaya Göktepe, Ayşe.

Tükenmişlik Sendromu -Tüketim kültürünün ürünü tükenmişlik paketi- / Ayşe Kaya Göktepe
Güncellenmiş 2. Basım, X + 190 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-451-0
E-ISBN: 978-625-397-452-7

1. Çağın Hastalığı: Tükenmişlik Sendromu 2. Her Alanda ve Her Yaşta Tükenmişlik 3. Tükenmişlikten İyileşmeye

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz	iii
İçindekiler	vii
Giriş	1
Meğer Biz De Tükenmişiz.....	1
Tükenmişlik Duygusu	7
Motivasyon Kaybı	8
Hayal Kırıklığı, Kin ve Diğer Negatif Duygular	8
Kognitif Problemler.....	8
İş Performansında Gerileme.....	8
Evde ve İş Yerinde Kişilerarası Problemler	9
Öz Bakımı Bırakma	9
İş Yerinde Olmadığı Hâlde Zihnin İş ile Meşgul Olması	9
Memnuniyette Azalma.....	10
Sağlık Problemleri	10

Birinci Bölüm - Çağın Hastalığı: Tükenmişlik Sendromu	11
Tükenmişlik Sendromu Nedir?	11
Tükenmişlik Sendromu Nasıl Ortaya Çıkar?.....	14
Tükenmişliğe Yol Açan Etkenler	16
Tükenmişlik Sendromunun Yol Açtığı Sonuçlar Nelerdir?.....	19
Tükenmişlik Sendromunun Bireyler Üzerindeki Sonuçları	19
Tükenmişlik Sendromunun Kurumsal Sonuçları	21
Tükenmişlik ve Mobbing İlişkisi.....	22
Tükenmişlik Sendromunu Kimler Yaşar?	26
Tükenmişlik ve İntihar İlişkisi.....	27
Tükenmişlik ve Beyin İlişkisi	29
Tükenmişliğinizi Test Edin.....	32
İkinci Bölüm - Her Alanda ve Her Yaşta Tükenmişlik	35
İş Hayatında Tükenmişlik.....	35
Sosyal Hizmet Sektörünün Doğuşu	36
Etiketleme.....	36
Bireyselleşme.....	36
Zihinsel ve Duygusal Yükün Artışı.....	37
Profesyonel Otoritenin Zayıflaması.....	37
Profesyonellere Karşı Gerçekçi Olmayan Beklentiler İçinde Olma.....	38
Psikolojik Mukavelenin Değişime Uğradığı Gerçeği.....	38
Tükenmişlik Modelleri	39
Aile Hayatında Tükenmişlik.....	44
Ailede Tükenmişlik Tüm Aile Fertlerini Etkiler.....	45
Narsist Bir Çocuk Mimarı Olmayın!.....	47

Narsizme Karşı Öz Benlik Saygısı	49
Eşler Arası İlişkilerde Tükenmişlik.....	55
Kusursuz Aşklar Kusurlu İlişkiler.....	56
İlişkilere Tükenmişlikten Kaçınmak İçin Tavsiyeler.....	65
Arkadaşlık İlişkilerinde Tükenmişlik.....	68
Arkadaşlık İlişkilerinde Mutluluğun 10 Adımı.....	71
Gelişim Dönemlerine Göre Tükenmişlik.....	74
Çocukluk ve Ergenlikte Tükenmişlik: 'Duygusal Yoksunluk'	74
Sağlıksız Bir Şekilde Büyütüldüyseniz Nasıl Bir Yol İzlemelisiniz?....	78
Yaşlılıkta Tükenmişlik: 'Emeklilik'.....	81
Üçüncü Bölüm - Tükenmişlikten İyileşmeye.....	87
Tükenmişlikle Başa Çıkma Yolları Nelerdir?	87
Bireysel Düzeyde Neler Yapılabilir?.....	88
Kurumsal Düzeyde Neler Yapılabilir?.....	89
Yönetim ve Organizasyon Düzeyinde Neler Yapılabilir?.....	90
Tükenmişlikle Mücadelede Sık Kullanılan Teknikler.....	92
Tükenmişliğe Yeni Bir Bakış Açısı: Pozitif Psikoloji.....	96
Erdemler ve İmza Güçler.....	99
Öğrenilmiş Çaresizlikten Öğrenilmiş İyimserliğe.....	105
Öğrenilmiş Çaresizlik Nedir?	105
Öğrenilmiş İyimserlik.....	106
Tükenmişlik ve 'Anlam' Arayışı.....	109
Tükenmişliğin Üstesinden Gelmek İçin Yardımcı Modeller.....	112
Kişisel Gücünüz ile Motivasyonu Yükseltme Modeli.....	113

İş Yeri Rehberliğinde Tükenmişlik Sendromunun Üstesinden Gelebilmek İçin Bir Çerçeve: Model Önerisi.....	114
Tükenmişliği İyileştiriciler	119
Hobi Edinimine Alternatif Olarak: Sanat Terapi	120
Stresle Başa Çıkma Modeli Olarak: 'Akış'	131
İlişkilere Yeni Bir Bakış: Kişilerarası İlişkiler Terapisi	139
Tüketen Değersizliğe Karşı Değerlere Dönüş.....	143
İslam Filozoflarının Psikolojik Yaklaşımlarına Günümüzden Bir Bakış.....	144
El-Kindî'ye Göre Üzüntüden Kurtulmanın On Pratik Yolu.....	145
İbn-i Sina'nın Mutluluk Reçetesi ve Ölüm Korkusundan Kurtulma Yolları.....	148
Gazalî'ye Göre İnsan Psikolojisi ve Mutluluk.....	155
İslâmî Psikolojide Ruh Sağlığı ve Psikoterapi.....	156
Muhasibî ve Huzura Ulaşmak.....	159
Ebû Bekir Râzî	160
Ebu Zeyd El-Belhî.....	163
Son Söz Yerine.....	167
Kaynakça	171
Öz Geçmiş.....	189

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim Fussilet Suresi, 42:53.

Kur'an-ı Kerim İnşirah Suresi, 94:6.

Kur'an-ı Kerim Kaf Suresi, 50:37

Kur'an-ı Kerim Tin Suresi, 95:4

Kur'an-ı Kerim Tin Suresi, 95:5-6.

ADTA, *What is Dance/Movement Therapy?*. 14.11.2015 tarihinde <https://www.adta.org/what-is-dancemovement-therapy> adresinden erişildi.

Aghajanian, A., ve Thompson, V. (2013). Recent divorce trend in Iran. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54(2), 112-125.

Akın B., Seviğ U, Karataş N (2001). Türkiye'de gerontoloji hemşireliği eğitimi (II): Bir sertifika eğitim programı geliştirme çalışması- deneyimler ve eğitim programı önerisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 5(1), 40-47.

Akpınar, E. N. (2015). Üniversitede araştırma görevlilerinin duygusal tacize (mobbing) yönelik algılarının demografik özelliklere göre analizi. *Curr Res Educ*, 1(2), 89-100.

- Akpolat, B. (2007, 29 Aralık). 2007'nin skandallar kraliçesi Amy Winehouse Hurriyet Kelebek, 25 Ağustos 2015 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/2007-nin-skandallar-kralicesi-amy-winehouse-7933264> adresinden erişildi.
- Aksoy, G. (2003). *Batı kültürüyle etkileşimi açısından Jean Dubuffet ve art brut kavramı*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- ALO 170 İletişim Merkezi, 29 Ağustos 2015 tarihinde <https://www.alo170.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Altuntaş, C. (2010). Mobbing kavramı ve örnekleri üzerine uygulamalı bir çalışma. *Journal of Yasar University*, 18(5), 2995-3015.
- Aluş, Y. (2015). Kültürel ve toplumsal gerçekliğimiz açısından aile anlayışlarının ve Türk ailesinin değerlendirmesi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 15-24.
- Amy WineHouse Öldü (2011, 23 Temmuz). *Sabah Gazetesi*, 25 Ağustos 2015 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/yasam/amy-winehouseoldu-1927438> adresinden erişildi.
- Amy Winehouse tutuklandı (2008, 8 Mayıs). *Haber Türk*, 25 Ağustos 2015 tarihinde <https://www.haberturk.com/haber/haber/72786-amywinehouse-tutuklandi-h2> adresinden erişildi.
- Anlık Ş. ve Dinçer C. (2005). Okul öncesi dönemde kişiler arası bilişsel problem çözme becerilerinin geliştirilmesi, *Eğitim Araştırmaları*, 20, 122-134.
- Appleyard, D. (1981). *Livable streets*. University of California Press.
- Araz, H. (2007). *Türk aile yapısında aile içi dini iletişim problemleri ve bunların çocuğun din eğitimine etkileri* (yayımlanmamış doktora tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik sendromu ve madalyonun öbür yüzü: işle bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(Ocak-Haziran), 21-48.
- Arknaç, S. (2008). *Psikolojide insan modelleri ve yerel insan modelimiz (2.Baskı)*, Nobel.
- Aslan, P. (2011). *Halkla ilişkilerde yeni eğilimler: Sosyal medya (yayımlanmamış doktora tezi)*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Avşaroğlu, S., Deniz, M. E., ve Kahraman, A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, 115-129.
- Ayten, A. (2012). *Tanrıya sığınmak*, İz.
- Badri, M. (2013). *Abu Zayd al-Balkhi's sustenance of the soul: The cognitive behavior therapy of a ninth century physician*. International Institute of Islamic Thought (IIIT).
- Baduroğlu, G. E. (2010). *Hakim ve cumhuriyet savcılarında psikosomatik hastalıklar ve tükenmişlik sendromu (yayımlanmamış yüksek lisans tezi)*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bahadır, A. (1999). *Hayatın anlam kazanmasında psiko-sosyal faktörler ve din*, (yayımlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Bahadır, A. (2011). *İnsanın anlam arayışı ve din (2. Baskı)*, İnsan.
- Bal, P. N., ve Mustafa, O. (2014). Sosyal kaygı ile başa çıkma psiko eğitim programının ortaokul öğrencileri üzerindeki etkisi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 335-348.
- Balcı, Ş. (2013). Televizyon-kültür ilişkisi bağlamında popüler kültürün algılanış biçimleri Kahramanmaraş örneği. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Baş, N. ve Oral, E. T. (2012). Mobbing davranışı ve kişilik özellikleriyle ilişkisi *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11(21), 11-24.
- Başlar, G. (2013). Yeni medyanın gelişimi ve dijitalleşen kapitalizm. *Akademik Bilişim*, 4(11), 775-784.
- Baysal A. (1995). Lise ve dengi okul öğretmenlerinde meslekte tükenmişliğe etki eden faktörler, (yayımlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Bektaş, C. ve Peresadko G. (2013). Frame of workplace guidance how to overcome burnout syndrome: a model suggestion. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 84, 879-884
- Benbow, S. M. (1998). Burnout: current knowledge and relevance to old age psychiatry. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 13(8), 520-526.
- Binbay, T. (2006). İş stresi ve akıl sağlığı sorunları. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 7(25), 26-31.
- Bitmiş, M., Sökmen, A. ve Turgut, H. (2013). Psikolojik dayanıklılığın tükenmişlik üzerine etkisi: örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 27-40.
- Burger, J. (2006). *Kişilik: psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri*. Kaknüs.
- Can, N. (2008). Gençlik sorunlarında medyanın etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 62-76.
- Coon, D. ve Mittere, J. (2014). *Introduction to psychology: gateways to mind and behavior*, Cengage Learning.
- Cori, J. L. (2013). *Varolan annenin yokluğu*. C. Mumcu (çev.), Okuyan-us.

- Cotton, D. H. (1990). *Stress management: An integrated approach to therapy*, Routledge.
- Couderc, P., ve Morelli-C. P. (2013). *İkili ilişkilerde manipülasyon narsist bir partnerle yüzleşmek* (S. Baskı), I. Ergüden (çev.), İletişim.
- Cozolino, L. (2010). *The neuroscience of psychotherapy: Healing the social brain*. W.W. Norton & Company.
- Csikszentmihalyi, M. (2005). *Akış: Mutluluk Bilimi*, S. K. Akbaş (çev.), Hyb.
- Csikszentmihalyi, M. (1999). If we are so rich, why aren't we happy?, *Journal of American Psychological Association*, 54(10), 821-827.
- Csikszentmihalyi, M., Abuhamdeh, S. ve Nakamura, J. (2005). Flow. A. J. Elliot ve C. S. Dweck (Eds.) *Handbook of competence and motivation*, (ss. 598-608), Guilford.
- Csikszentmihalyi, M., LeFevre, J. (1989). Optimal experience in work and leisure. *Journal of Personality and Psychology*, 56(5), 581-822.
- Çağ, P. ve Yıldırım, İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Çapri, B. Gökçakan, Z. (2013). The variables predicting couple burnout. *Elementary Education Online*, 12(2), 561-574.
- Çardak, M. (2012). *Affedicilik yönelimli psiko-eğitim programının affetme eğilimi, belirsizliğe tahammülsüzlük, psikolojik iyi oluş, sürekli kaygı ve öfke üzerindeki etkisinin incelenmesi* (yayımlanmamış doktora tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Çekici, F., ve Sonay-Gürçay, S. (2012). Problem çözme terapisine dayalı beceri geliştirme grubunun üniversite öğrencilerinin sosyal problem çözme becerileri öfkeyle ilişkili davranış ve düşünceler ile sürekli kaygı düzeylerine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 103-128.

- Çoban, A. (2005). *Müzik terapi, cana şifa ruha gıda*. Timaş.
- Çobaner, A. A. (2013). Sağlık iletişiminde korku öğesinin kullanımı: sigara paketlerinde kullanılan sigara karşıtı görsellerin göstergebilimsel analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (37), 211-235.
- Dalkılıç, S. O. (2014). *Çalışma hayatında tükenmişlik sendromu, tükenmişlikle mücadele teknikleri*. Nobel.
- Demiriz, S. ve Öğretir, A.D. (2007). Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki 10 yaş çocuklarının anne tutumlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 105-122.
- Dessl, G. (2005). *Training and Development. Human Resource Management*, Florida International University (10th Ed.), Prentice Hall.
- Dikmen, N. ve Maden, D. (2012). Kadın akademisyenlerin görünmeyen emeği üzerine bir araştırma: Ordu üniversitesi örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 235-250.
- Dikmetaş, E., Top, M. ve Ergun, G. (2011). An examination of mobbing and burnout of residents *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(3), 137-49
- Duffy, M. P. ve Sperry L. (2012). *Mobbing: causes, consequences, and solutions*, Oxford University.
- Dünya Sağlık Örgütü, http://www.who.int/topics/mental_health/en/, erişim tarihi:15.11.2015.
- Düzgüner, S. (2013). Ruh-beden ve insan-aşkın varlık ilişkisine yönelik psikolojik yaklaşımın tarihi serüveni. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(45), 253-28
- Eğimlioğlu, E. (2013, 29 Ocak). Öteki, *Haber3.com*, 27 Ağustos 2015 tarihinde <https://www.haber3.com/kose-yazisi/oteki/4530476> adresinden erişildi.
- Elkington, S. (2011). What it is to take the flow of leisure seriously. *Leisure/Loisir*, 35(3), 253-282.

- Erdal, Ç. (2015). *Türkiye’de ulusal kanallarda yayımlanan prime-time televizyon dizilerinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından ailenin sunumu*, (yayımlanmamış doktora tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Eren, N. (2016, 5 Mart). Dikkat! Sosyal medya bataklığı donuşuyor, *Yeni Asya Gazetesi*, 5 Mart 2016 tarihinde https://www.yeniasya.com.tr/roportaj/dikkat-sosyal-medya-batakliga-donusuyor_388281 adresinden erişildi.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- Ersoy, F., Yıldırım, C., ve Edirne, T. (2001). Tukenmişlik (staff burnout) sendromu. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 10(2), 46-47.
- Farrell, J. M., Reiss, N., ve Shaw, I. A. (2015). *Şema terapi klinisyenin rehberi*. S. Alkan, (çev.). Psikonet.
- Feldman, R. (2009). *Development across the lifespan (5th Ed.)*, Pearson.
- Ferguson, C. J., ve Olson, C. K. (2013). Friends, fun, frustration and fantasy: Child motivations for video game play. *Motivation and emotion*, 37,154-164.
- Figley, C. R. (1998). *Burnout in Families the Systemic Costs of Caring*. CRC Press.
- Frank, E. ve Levenson, J. (2014). *Kişilerarası psikoterapi*. Okuyanıs.
- Frankl, V. (2012). *İnsanın anlam arayışı (12. Baskı)*. S. Budak (çev.) Okuyanıs.
- Freudenberger, H., J. ve Richelson, G. (1981). *Burnout how to beat the high cost of success*, Bantam Books.
- Fromm, E. (1995). *Sevme sanatı (10. Baskı)*. Y. Salman (çev.), Payel.
- Gazali (2014). *Kimyâ-yı Saâdet*. A. Arslan (çev.), Merve.

- Gazali (1985). *İhya-i Ulûmid'in-Din*. A. Arslan (çev.), 8, Akit gazetesi.
- Gezgin, H., Çam, O. ve Karademir, M. (2010). Yaygın anksiyete bozukluğu tanılı bireylere verilen psikoeğitimin tedavideki etkinliğinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 13, 65-76.
- Girgin, G. (1995). *İlkokul öğretmenlerinde meslekten tükenmişliğin gelişimini etkileyen değişkenlerin analizi ve bir model önerisi (İzmir ili kırsal ve kentsel yöre karşılaştırması)*, (yayımlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Grebene, B. (1978). *Müzikle tedavi*. Güven Kitabevi.
- Greenglass, E. R., Burke, R. J., ve Konarski, R. (1997). The impact of social support on the development of burnout in teachers: Examination of a model. *Work ve Stress*, 11(3), 267-278.
- Greenwood, J. D. (2015). *A conceptual history of psychology (2nd edition)*, Cambridge University.
- Gülova, A., İspirli, D. ve Eryılmaz, İ. (2014). İşkoliklik ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik beyaz yakalılar üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 25-39.
- Günay, G. ve Bener, O. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153(153), 157-171.
- Gürdil, G. (2013). *Üstlenilmiş travma ve ikincil travmatik stresin travmatik yaşantılara müdahale eden bir grup üzerinde Gestalt temas biçimleri çerçevesinde değerlendirilmesi*, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Güvenç, R. O. (1985). *Türklerde ve dünyada müzikle tedavinin tarihçesi ve günümüzdeki durumu*. (yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Güvenç, R. O. (1993). *Türk musikisi tarihi ve Türk tedavi musikisi*. Me-tinler Matbaacılık.
- Halkola, U. (2009). A photograph as a therapeutic experience. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 11(1), 21-33.
- Hayal kurmayı bırakıp, dünyayı keşfe çıktılar (2010, 23 Ekim). *Sabah Gazetesi*, 26 Ağustos 2015 https://www.sabah.com.tr/cumartesi/2010/10/23/hayal_kurmaya_birakip_dunyayi_kesfe_ciktilar adresinden erişildi.
- Henken, K. ve Leender, M. (2010). Burnout and older workers' intentions to retire, *International Journal of Manpower*, 31(3), 306-321
- Heo, J., Lee, Y., McCormick, B. P., ve Pedersen, P., M., (2010). Daily experience of serious leisure, flow and subjective well-being of older adults. *Leisure Studies*, 29(2), 207-225.
- Hernandez, M., D., (2011). A model of flow experience as determinant of positive attitudes toward online advergemes, *Journal of Promotion Management*, 17(3), 315-326.
- Hofman, P. (2012). *Yeni Bir Başlangıç: Emeklilik Keşifler, İmkânlar, Fırsatlar*. Z. Önen (çev.). İletişim.
- Hortaçsu, N. (2003) *Çocuklukta ilişkiler*. İmge.
- Houdmont, J. ve Leka, S. (2010). *Contemporary occupational health psychology: global perspectives on research and practice*, 1., Wiley-BlackWell.
- Hruschka, D. J. (2012). *Friendship: development, ecology, and evolution of a relationship*. University of California Press.
- Huba, G., Newcomb, M., Bentler, P. (1986). Adverse drug experiences and drug use behaviors: A one-year longitudinal study of adolescents. *Journal of Pediatric Psychology*, 11, 203-219.
- ICD-10 (2015). *International statistical classification of diseases and related health problems 10th revision*. WHO.

- İlbars, Z. (1988). Ankara gecekondü ailelerine genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32(1-2), 20-31.
- İbn-i Sina. (1959). *Ölüm korkusundan kurtuluş risalesi, namaz risalesi*. M. H. Tura, (çev.), İstanbul Kutuphanesi.
- İbn-i Sina. (2009). *Mutluluk ve insan nefsinin cevher olduğuna ilişkin on delil*. TDV.
- Jones, R., N. (2011). *Theory and practice of counselling and therapy* (5. baskı). Sage.
- Kaçmaz, N. (2005). Tükenmişlik (Burnout) sendromu, *İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 68(1), 29-32.
- Kalbi kırık oldu (2011, 24 Temmuz). *NTV.com*, 25 Ağustos 2015 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/turkiye/kalbi-kirik-oldu,i3CFAvEPeku9jHPAIGIqCA> adresinden erişildi.
- Kapadia, A. (2015). *Amy* [Film]. UK: Film4 Productions.
- Kapız, S. (2002). İş-aile yaşamı dengesi ve dengeye yönelik yeni bir yaklaşım: Sınır teorisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 139-153.
- Kaya, M. (2012). Klasik sosyolojik perspektifte modernleşme tartışmaları. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 111-130.
- Kaya-Göktepe, A. (2015). *Sanat terapi*, Nesil.
- Keleş, E., ve Çepni, S. (2006). Beyin ve öğrenme. *Journal of Turkish Science Education*, 3(2), 66-82.
- Kernberg, O. (2006). *Sınır durumlar ve patolojik narsizm* (2. Baskı). M. Atakay (çev.), Metis.
- Kindi, (1998). *Üzüntüden kurtulma yolları (el-hile li-def'i'l-ahzân)*. M. Çağrırcı (cev.), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Klein, M. (2011). *Haset ve şükran* (3. Baskı), O. Kocak ve Y. Erten (çev.). Metis.

- Kohler, S. (2013). *Burnout for experts*. Springer.
- Koolaee, A. K., Adibrad, N., ve Poor, B. S. S. (2010). The comparison of relationship beliefs and couples burnout in women who apply for divorce and women who want to continue their marital life. *Iranian journal of psychiatry*, 5(1), 35-39.
- Kutluer, İ. (1992). Belhi, Ebu Zeyd. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/belhi-ebu-zeyd>
- Ladstatter, F. ve Garrosa, E. (2008). *Prediction of burnout:an artificial neural network approach*. Diplomica Verlag.
- Lambie, G. W. (2002). *The contribution of ego development level to degree of burnout in school counselors* (yayımlanmamış doktora tezi), William &Mary Üniversitesi, ABD.
- Lambie, G. W. (2007). The contribution of ego development level to burnout in school counselors: implications for professional school counseling, *Journal of Counseling & Development*, 85, (Winter), 82-88.
- Larson, E. J. (2006). *The relationship between leader member exchange and burnout in psychiatric rehabilitation workers*. (yayımlanmamış doktora tezi), Roosevelt University, Illinois.
- Lee, E., (2010). The relationship of motivation and flow experience to academic procrastination in university students. *The Journal of Genetic Psychology: Research Theory on Human Development*, 166(1), 5-15.
- Leiter, M. P., Maslach, C. (2004). Areas of worklife: a structured approach to organizational predictors of job burnout, *Research in Occupational Stress and Well Being* 3, 91-134
- Levine, H. B. (1994). The analyst's participation in the analytic process, *International Journal of Psychoanalysis*, 895-915.
- Lopez, S. J., ve Synder, R. (2009). *The oxford handbook of positive psychology*.Oxford University Press.

- Maden, H. A. (1991). Psikosomatik hastalıklar ve kültür. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35(2), 193-195.
- Malchiodi, C. M. (2007). *The Art Therapy Sourcebook (2nd ed.)*. Mc Graw-Hill.
- Marsh, J. (2010). Young children's play in online virtual worlds. *Journal of early childhood research*, 8(1), 23-39.
- Maslach, C. ve Leiter, M. (1997). *The truth about burnout: How organization cause personal stress and what to do about it*. Jossey-Bass.
- Maslach, C. (1982). *Burnout - the cost of caring*. Prentice-Hall.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B. ve Leiter, M. (2001). Job burn out, *Annual Review of Psychology*, 52, 397-422.
- May, R. W., Sanchez-Gonzalez, M. A., Brown, P. C., Koutnik, A. P., ve Fincham, F. D. (2014). School burnout and cardiovascular functioning in young adult males: a hemodynamic perspective. *Stress*, 17(1), 79-87.
- Mechanic, D., ve Hansell, S. (1989). Divorce, family conflict, and adolescents' well-being. *Journal of Health And Social Behavior*, 105-116.
- Mercan, Ç. S., ve Yavuzer, H. (2007). Bilişsel-davranışçı yaklaşımla bütünleştirilmiş sosyal beceri eğitiminin ergenlerin sosyal kaygı düzeyine etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1187-1202.
- Meryem Uzerli tükenmiş!. (2013, 23 Mayıs). *Sözcü Gazetesi* 22 Temmuz 2015 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2013/magazin/meryemuzerli-tukenmis-298533/adresinden> erişildi.
- Miller JD, Widiger TA, Campbell WK. (2010). Narcissistic personality disorder and the DSM-V. *J Abnorm Psychol*. 119(4):640-9. doi:10.1037/a0019529. PMID: 20853916.
- Morris, C. ve Maisto, A. (2009). *Understanding Psychology (8. Baskı)*, Pearson.

- Muhasibi (1997). *Er'ri'aye (Kalb Hayatı)*. A. Yüce (çev.), Çağlayan.
- Myllykangas, S., A., Gosselink, C., A. ve Foose, A. K., (2002). Meaningful activity in older adults: being in flow. *World Leisure Journal*, 44(3), 24-34.
- Nakamura, J. ve Csikszentmihalyi, M. (1990). The concept of flow. C. R. Snyder, Shane J. Lopez, Susana C. Marques, Lisa M. Edwards (Eds.) *Handbook of positive psychology, part iii emotion-focused approaches*. (ss. 279-296), Oxford University.
- NAPT, *What is Poetry Therapy*. 14.11.2015 tarihinde <https://poetrytherapy.org/#:~:text=Poetry%20therapy%20is%20the%20use,%2C%20and%20greater%20self%2Dawareness> adresinden erişildi.
- Nar, M. Ş. (2015). Küreselleşmenin tüketim kültürü üzerindeki etkisi: teknoloji tüketimi. *Journal of International Social Research*, 8(37), 941-954.
- Nesbit, S., (2006). Using creativity to experience flow on my journey with breast cancer, *Occupational therapy in Mental Health*, 22(2), 61-79.
- Öğuz, G. (2010). Güzellik kadınlar için nasıl vaade dönüşür: Kadın dergilerindeki kozmetik reklamları üzerine bir inceleme. *Selçuk İletişim*, 6(3),184-195.
- Onay, Ş. (2015, 23 Temmuz). Güzel yürekli kadın: 16 fotoğraf ile Amy winehouse ve kısa süren yaşamı, *Onedio.com*, 23 Temmuz 2015 tarihinde <https://onedio.com/haber/guzel-yurekli-kadın-amywinehouse-405560?ysclid=lj5tb8n0w3516343357> adresinden erişildi.
- Önder, N. (2013). Türkiye'de kadın işgücünün görünümü. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1). 35-61.
- Öner, U. (2010). *Stresle başa çıkma (2. Baskı)*, Nobel.

- Öngider, N. (2013). Anne-baba ile okul öncesi çocuk arasındaki ilişki. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(4), 420-440.
- Örmen, U. (1993). *Tükenmişlik duygusu ve yöneticiler üzerinde bir uygulama*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özdemir, Y. ve Çok, F. (2011). Ergenlikte özerklik gelişimi. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal*, 4(36) 152-164.
- Özen, Y. (2015). *Sorumluluk eğitimi*. Vize.
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal emek ve kadın işi/erkek işi. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 15-24.
- Öztürk, M. O. (2007). Çocukta özerk benlik ve özgürlük duygusunun gelişimi. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 21-26.
- Pamuk, M. ve Durmuş, E. (2015). Investigation of burnout in marriage. *International Journal of Human Science* 12 (1), 162-177.
- Payne, H. (2006). *Dance and movement therapy: theory, research, and practice (2nd edition)*, Routledge.
- Perlman, B., ve Hartman, E. A. (1982). Burnout: summary and future research. *Human Relations*, 35(4), 283-305. <https://doi.org/10.1177/001872678203500402>
- Pines, A. M. (1996). *Couple burnout: causes and cures*. Routledge.
- Potter, B. A. (1995). *Preventing job burnout: transforming work pressures into productivity*. Course Technology / Cengage Learning.
- Potter, B. A. (2005). *Overcoming job burnout: how to renew enthusiasm for work*, Ronin
- Prochaska, J., ve Norcross, J. (2013). *Psikoterapi Sistemleri*. M. Arık vd., (çev.) Psikoterapi Enstitüsü.

- Proje çocuk sendromuyla hayatını karartmayın! (2015, 22 Nisan). *Sözcü Gazetesi*, 25 Eylül 2015 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/egitim/proje-cocuk-sendromuyla-hayatini-karartmayin.html> adresinden erişildi
- Razi, E. (2008). *Ruh sağlığı (et-Tıbbu'r-rûhânî)*. İz.
- Rıfat, İ. (2004). Organizasyonlarda karar verme ve iletişim sürecinin etkinliği bakımından bilgi teknolojilerinin rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 407-422.
- Richardse, A.M. ve Burke, R. J. (1995). Models of burnout: Implications for interventions. *International Journal of Stress Management*, 2(1), 31-43.
- Sarıççek, M. (2015). Kelebekler ve insanlar'da mitolojik yolculuk ve kendini gerçekleştirme teması. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 7(1), 87-100.
- Schaufeli, W., ve Enzmann D. (1998). *The burnout companion to study and practice: a critical analysis*. Taylor and Francis International.
- Schaufeli, W. B., ve Van Dierendonck, D. (1993). The construct validity of two burnout measures. *Journal of organizational behavior*, 14(7), 631-647.
- Schmid, W (2015a). *Aşk neden bu kadar zordur ve yine de nasıl mümkün olur?* (2. Baskı) T. Bora (çev.), İletişim.
- Schmid, W. (2015b). *Arkadaşıktaki saadete dair*. T. Bora (çev.). İletişim.
- Schmid, W. (2015c) *Sakin olmak* T. Bora (çev.). İletişim
- Schuck, L. A., ve Bucy, J. E. (1997). Family rituals: Implications for early intervention. *Topics in early childhood special education*, 17(4), 477-493.
- Schultz, D. P. Ve Schultz, S. E. (2007). *Modern psikoloji tarihi*. Y. Aslay, (cev), Kaknüs.

- Schwartz, J. M. ve Begley, S. (2002). *The mind and the brain: Neuroplasticity and the power of mental force*. Harper Perennial.
- Seligman, M. (2007). *Gerçek mutluluk*. S. K. Akbaş (çev.), Hyb.
- Seligman, M. (2010). *Flourish: positive psychology and positive interventions*. University of Michigan.
- Seligman, M. (2011). *Öğrenilmiş iyimserlik* S. K. Akbaş (cev.), Hyb.
- Stajduhar K. ve Cohen R. (2009). Family caregiving in the home. P. Hudson ve S. Payne (Eds.) *Family cares and paliative care: a guide for health and social care professionals*. Oxford University Press.
- Stroh, C. M. (1971). *Vigilance: the problem of sustained attention*. Pergamon.
- Sweeney, J. T. ve Summers, S. L. (2002). The effect of the busy season workload on public accountants' job burnout, *Behavioral Research in Accounting*, 14, 223-245.
- Şengönül, T. (2013). Sosyal sınıfın boyutları olarak gelirin, eğitimin ve mesleğin ailelerdeki sosyalleştirme-eğitim sureclerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 38(167) 128-143.
- Taşçı, B. G. (2010). *Sokağın günümüz koşullarında çocuk oyun alanı olarak ele alınması ve değerlendirilmesi*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Taylor, S. (2019) *The psychology of pandemics: preparing for the next global outbreak of infectious disease*. Newcastle upon, Cambridge Scholars Publishing.
- Tekin, E. (2011). *Askeri hastanelerde çalışan hemşirelerin psikolojik dayanıklılık ve tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi.
- Tongar, H. K. (2015). *Fitrat pedagojisi*. Hayykitap.
- Townsend, J. ve Cloud, H. (2009). *Sınırlar*. İ. Bibik (çev.), Koridor.

- Tuncer, N. (2001). İnternet: Çocuklar ve yasalar. *Türk Kütüphaneciliği*, 15(4), 427-435.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, İntihar Oranları, 2014, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Intihar-Istatistikleri-2014-18626> Erişim tarihi: 03.09.2015,
- Türkçapar, H. (2009). *Bilişsel terapi: Temel ilkeler ve uygulama*. HYB
- Twenge, J. M., Campbell, W. K. (2010). *Asrın vebası: narsisizm illeti* O. Korkmaz (çev.), Kaknüs.
- Vagos, P., Ribeiro da Silva, D., Brazao, N., Rijo, D., ve Gilbert, P. (2017). The early memories of warmth ve safeness scale for adolescents: Cross-sample validation of the complete ve brief versions. *Clin. Psychol. Psychother*, 24(3), 793-804. <https://doi.org/10.1002/cpp.2059>
- van Dijk, J. (2005). *The network society*. Sage.
- Walburg, V. (2014). Burnout among high school students: A literature review. *Children and youth services review*, 42, 28-33.
- Winnicott, D. W. (2013). *Oyun ve gerçeklik (2. Baskı)*, Metis.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Aile ekonomisi. (3. Baskı)*, T.C. Anadolu Üniversitesi.
- Yıldırım, D., ve Yıldırım, A. (2010). Sağlık alanında çalışan akademisyenlerin karşılaştıkları psikolojik şiddet davranışları ve bu davranışların etkileri, *Türkiye Klinikleri J Med Sci*, 30(2), 559-70, doi:10.5336/medsci.2008-9832.
- Yılmaz, M. (2014). Bilgi ile iyileşme: bibliyoterapi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(2), 169-181.

EĞİTİMDE SANAT ELEŞTİRİSİ

EĞİTİMDE SANAT ELEŞTİRİSİ

Dr. Rasim Başak

Yayın No.: 4938
Eğitim No.: 1020
ISBN: 978-625-397-467-1
E-ISBN: 978-625-397-468-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erdal@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Yasin Güldüren
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Başak, Rasim.

Eğitimde Sanat Eleştirisi / Rasim Başak

1. Basım, VIII + 272 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-467-1

E-ISBN: 978-625-397-468-8

1. Sanat Eğitimi 2. Görsel Sanatlar 3. Güzel Sanatlar 4. Resim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Ön Söz	iii
---------------------	-----

Bölüm 1

Sanat Eleştirisi	1
1.1. Görsel Sanatlar Eğitiminde Sanat Eleştirisine Neden İhtiyaç Vardır?	4
1.2. Sanat Eleştirmenliği ve <i>Connoisseurship</i>	6
1.3. Sanat Eleştirisinde Sözlü İfade ve Dil	11
1.4. Sanat Eleştirisi Yazım Prensipleri.....	16

Bölüm 2

Eğitimde Sanat Eleştirisi	19
2.1. Disiplin Temelli Sanat Eğitimi	19
2.2. Disiplin Temelli Sanat Eğitimi ve Görsel Kültür Kuramına Dayalı Öğretim Programları.....	21
2.3. Görsel Sanatlar Dersinde Sanat Eleştirisi	28
2.4. Sanat Eleştirisinde Global Coğrafi Konumlandırma.....	31
2.5. İnsan Doğası ve Estetik Algının Gelişim Süreçleri.....	33
2.6. Parsons Estetik Gelişim Kuramı (1987)	37

Bölüm 3

Temel Estetik Kuramlar	39
3.1. Realist Teoriler (Yansıtmacı, Mimetik, Betimleyici)	40
3.2. Formalist Teoriler (Biçimci, Yapısalcı)	43
3.3. Ekspresyonist Teoriler (İfadeci, Dışavurumcu, Duygucu)	44
3.4. İşlevselci Teoriler (Fonksiyonelci, Enstrumantalist)	45
3.5. Dinî ve Ahlaki İletişim Kuramı	46
3.6. Sembolizm ile İletişim Kuramı	47
3.7. Kurumsalcılık (<i>Müesses Nizam Kuramı; Sanat Dünyası Kuramı; Institutionalism</i>)	48

Bölüm 4

Eğitim Amaçlı Geliştirilmiş Sanat Eleştirisi Modelleri	51
4.1. Feldman Modeli Sanat Eleştirisi (Edmund Burke Feldman, 1971)	52
4.2. Smith Modeli Sanat Eleştirisi (Ralph A. Smith, 1973).....	59
4.3. Clements Modeli Sanat Eleştirisi (Robert D. Clements, 1979)	61
4.4. Johansen Modeli Sanat Eleştirisi (Per Johansen, 1982).....	64
4.5. Lankford Modeli Sanat Eleştirisi (Louis Lankford, 1984)	66
4.6. Anderson Modeli Sanat Eleştirisi (Tom Anderson, 1988).....	69
4.7. Prater Modeli Sanat Eleştirisi (Michael Prater, 2002)	76

Bölüm 5

Paragone: Rönesans'ta Estetik Teoriler ve Sanat Eleştirisi	79
5.1. Floransa ve Venedik Sanat Kuramları: <i>Disegno</i> ve <i>Colore</i>	82
5.2. Güzel Sanatlarda “Desen” Kavramı	84
5.3. Floransa ve Venedik Karşıtlığı: <i>Disegno</i> ve <i>Colore</i>	86
5.4. <i>Rubenistler</i> ve <i>Poussinistler</i>	93

Bölüm 6

Görsel Kompozisyonu Oluşturan Elemanlar ve Tasarım Prensipleri	97
6.1. Tasarımı Oluşturan Elemanlar.....	97
6.2. Görsel Sanatlarda Tasarım Prensipleri	102
6.2.1. Denge (Balance).....	102
6.2.2. Derecelenme (Gradation)	104
6.2.3. Tekrar (Repetition)	105
6.2.4. Ritm (Rhythm).....	106
6.2.5. Benzerlik (Similarity)	107
6.2.6. Kontrast (Contrast).....	109
6.2.7. Armoni (Harmony).....	110
6.2.8. Vurgu (Emphasis).....	111
6.2.9. Hiyerarşi (Hierarchy)	112
6.2.10. Oran (Proportion).....	113
6.2.11. Hareket (Movement).....	114

Bölüm 7

Resimde Yapısal Kompozisyon Prensipleri	115
7.1. Her Yerde Geçerli Olan Bir Kural Yoktur.....	115
7.2. Yatay ve Dikey Kompozisyon	116

7.3. Boşluk ve Doluluk	117
7.4. Simetrik ve Asimetrik Kompozisyon	119
7.5. Merkezî Kompozisyon	120
7.6. Açık ve Kapalı Kompozisyon	122
7.7. Kompozisyonda Düzlemler, Derinlik ve Uzam.....	123
7.8. Kompozisyonda Yer Çekiminin Etkileri.....	127
7.9. Sanatsallığın Gizlenmesi ve <i>Sprezzatura</i>	129
7.10. Zorlama Kompozisyon ve <i>Sprezzatura</i>	130
7.11. Piramidal Kompozisyon.....	131
7.12. Kompozisyonda Işık Kullanımı.....	132
7.13. Kompozisyonda <i>Fibonacci Spirali</i> ve <i>Altın Oran</i> Kullanımı.....	135
7.14. Üçte Bir Kuralı (<i>Regola dei terzi</i> , <i>Rule of the thirds</i>)	138
7.15. <i>Alberti</i> Penceresi.....	140
7.16. Kompozisyonda <i>Invenzione</i>	142

Bölüm 8

Vitruvius Kuralları ve Mimari Tasarım Prensipleri..... 147

8.1. Mimari Tasarımın Temel Prensipleri.....	150
8.1.1. <i>Ordnatio</i> (Bütünsel Düzen)	150
8.1.2. <i>Dispositio</i> (Yapısal Dağılım, Organizasyon).....	151
8.1.3. <i>Eurythmia</i> (Proporsiyon)	151
8.1.4. <i>Symmetria</i> (Simetri)	151
8.1.5. <i>Decorum</i> (Uygunluk).....	151
8.1.6. <i>Distributio</i> (Ekonomi)	152

Bölüm 9

Sanat Eleştirisinde Formal Analiz..... 153

9.1. Sanatsallık İddiası ve Formal Niteliklerde <i>Sprezzatura</i> Analizi.....	155
9.2. Sanatsallık İddiası, <i>Kitsch</i> ve <i>Camp</i> Kavramları	160
9.3. Parsimony İlkesi (<i>Law of Parsimony</i> , <i>Occam's razor</i>).....	166
9.4. <i>Decorum</i>	167
9.5. Otantiklik (<i>Authenticité</i> , <i>Authenticity</i>).....	169
9.6. Üslup (<i>Style</i> , <i>Stil</i> , <i>Tarz</i>)	174
9.6.1. Görsel Sanat Eserinde Üslubu Oluşturan Unsurlar	178
9.6.2. İçerik.....	180
9.7. Sanat Eserinde Kullanılan <i>Medyum</i> , <i>Medya</i> (<i>Medium</i> , <i>Media</i>)	182

9.8. İfade, Dışavurum ve <i>Ekspresiflik</i>	185
9.9. Sanatsal Değer.....	191
9.10. Yaratıcılık ve <i>Invenzione</i>	195

Bölüm 10

Sanat Eleştirisi Örnekleri	201
10.1. David, Michelangelo	201
10.2. Campbell's Soup, Andy Warhol	210
10.3. Guernica, Pablo Picasso	216
10.4. My Bed, Tracy Emin	222
10.5. Atina Okulu, Raffaello	227
10.6. David ve Bathsheba, Jean-Léon Gérôme.....	235
10.7. Diogenes, Jean-Léon Gérôme	244
10.8. Çılgılık (The Scream), Edvard Munch	250
10.9. Marat'nın Ölümü, Jacques-Louis David.....	256
Yazar Hakkında	273

- Alpers, P. (2013). Creativity in art. In J. Levinson (Ed.), *The Oxford Handbook of Aesthetics* (pp. 245-257). Oxford University Press.
- Anderson, T. (1988). A structure for pedagogical art criticism. *Studies in Art Education*, 30(1), 28-38.
- Anderson, T. (1993). Defining and structuring art criticism for education. *Studies in Art Education*, 34(4), 199-208.
- Anderson, T. (2003). Art education for life. *JADE*, 22(1), 58-66.
- Andrey V. (2018). The tragic story behind Pablo Picasso's Guernica, one of world's most famous paintings. *Widewalls*. Erişim Linki: <https://www.widewalls.ch/magazine/pablo-picasso-guernica> Erişim Tarihi: 30 Nisan 2022.
- Art Education (2022). *Death of Marat*. Encyclopedia of Art Education. Erişim Linki: <http://www.visual-arts-cork.com/famous-paintings/death-of-marat.htm> Erişim Tarihi: 21 Nisan 2022.
- Art in context (2022). The school of Athens, Raphael- A brief analysis. *Artincontext.org* Erişim Linki: <https://artincontext.org/the-school-of-athens-raphael/> Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2022.
- Barasch, M. (1978). *Light and Color in the Italian Renaissance Theory of Art*. New York: New York University Press.
- Barrett, T. (1994). *Criticizing Art: Understanding the Contemporary*. Mountain View, CA: Mayfield Publishing Company.
- Basak, R., Aydın, D., Erdem, C. ve Mekik, K. (2016). A study of relationships between worldview, political orientation and art preferences. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, 3(5), 16-22.
- Başak, R. (2020). Sprezzatura: Moda, müzik ve resimde; sanatsallığı gizleme sanatı. *Art-e Sanat Dergisi*, 13(26), 544-575.
- Başak, R. (2022). *Sanat ve Estetik Kuramlar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bekhrad, J. (2019, 7 Mayıs). What does it mean to be camp? BBC web sayfası. Erişim Linki: <https://www.bbc.com/culture/article/20190503-what-does-it-mean-to-be-camp> Erişim Tarihi: 16 Mayıs, 2022.
- Bloom, P. (1996). Intention, history, and artifact concepts. *Cognition*, 60, 1-29.

- Bruner, J. (1977). *The process of education*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Originally published in 1960).
- Carothers, T. & Gardner, H. (1979). When children's drawings become art: The emergence of aesthetic production and perception. *Developmental Psychology*, 15(5), 570-580.
- Castiglione, B. (1959). *The Book of the Courtier*, İngilizceye çev. Charles Singleton, New York, NY: Anchor Books (Orijinal kitap 1561'de basılmıştır).
- Chomsky, N. (2017). Noam Chomsky-Thought and Creativity. Chomsky's Philosophy. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=IWXIBJ2640s&t=623s>
- Clahassep, P. (1986). Modernism, post-modernism, and art education. *Art Education*, 39, 44-48.
- Clark, G., & Zimmerman, E. (1978). A walk in the right direction: a model for visual arts education. *Studies in Art Education*, 19(2), 34-49.
- Clements, R. (1979). The inductive method of teaching visual art criticism. *Journal of Aesthetic Education*, 13(3), 67-78.
- Cohen, A. (2018). Tracey Emin's "My Bed" Ignored Society's Expectations of Women. Artsy. Erişim Tarihi: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-tracey-emins-my-bed-ignored-societys-expectations-women> Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2022.
- D'Angelo, P. (2018). *Sprezzatura: concealing the effort of art from Aristotle to Duchamp*. New York, NY: Columbia University Press.
- Da Vinci, L. (2014). *A Treatise on Painting*. [1602 tarihli İtalyanca orijinalinden çeviren: John Francis Rigaud]. London: S. Gosnell.
- Davidson, T. (2020, 27 Mart). Reconsidering beauty and Hume. DavidsonArtOnline. [Video]. YouTube.https://www.youtube.com/watch?v=cxv6Q9jvvcU&list=PL2XZFDA4TkUY5_BIV4k3ucgTeXrS2OGTX&index=8&t=812s
- Delson, S. (2021). Andy Warhol's soup can paintings: what they mean and why they became a sensation. *Website: History.com*. Erişim Linki: <https://www.history.com/news/andy-warhol-1962-soup-can-paintings-meaning-reaction> Erişim Tarihi: 25 Nisan 2022
- Design. (2019). In *Merriam-Webster.com*. Retrieved September 2, 2019, from
- Dilworth, J. (2005). A double content theory of artistic representation. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 63(3).
- Dom, C. M. (1993). Art as intelligent activity. *Arts Education Policy Review*, 95(2), 2-10.
- Duncum, P. (1997). Art education for new times. *Studies in Art Education*, 38(2), 69-79.
- Duncum, P. (2001). Visual Culture: developments, definitions, and directions for art education. *Studies in Art Education*, 42(2), 101-112.
- Duncum, P. (2003). The theories and practices of Visual Culture in art education. *Arts Education Policy Review*. 105(2), 19-25.
- Dutton, D. (2009). *The Art Instinct: Beauty Pleasure and Human Evolution*, New York, NY: Bloomsbury Press.

- Dutton, D. (2013). "Authenticity in Art" in J. Levinson (ed.), *The Oxford Handbook for Aesthetics*. New York: Oxford University Press.
- Dutton, D. (t.y.). About kitsch. Yayınlanmamış metin. Erişim Linki: www.denisdutton.com, Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2015.
- Efland, A. (1990). *A history of art education: intellectual and social currents in teaching the visual arts*. New York: Teachers College Press.
- Eski Ahid (2021). *David and Bathsheba*. Erişim Linki: <https://www.biblestudytools.com/bible-stories/david-and-bathsheba.html> Erişim Tarihi: 15 Nisan 2022.
- Feldman, E. B. (1971). *Varieties of Visual Experience*. New York: Prentice Hall.
- Feldman, E. B. (1987). *Varieties of Visual Experience (3rd Edition)*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Feldman, E. B. (1994). *Practical Art Criticism*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Freedman, K. (1994). Interpreting gender and Visual Culture. *Studies in Art Education*, 35(3), 157-170.
- Freedman, K. (2000). Social perspectives on art education in the U.S.: teaching Visual Culture in a democracy. *Studies in Art Education*, 41(4), 314-329.
- Gombrich, E. & Eribon, D. (1993). *Looking for Answers: Conversations on Art and Science*. New York: Harry N. Abrams Inc. Publishers.
- Gombrich, E. H. (1978). *Norm and Form: Studies in the Art of the Renaissance*. New York: Phaidon Press.
- Greer, W. D. (1992). Developments in discipline-based art education (DBAE): from art education toward art education. *Studies in Art Education*, 34(2), 91- 101.
- Hagaman, S. (1990). Aesthetics in education: A look toward implementation. (Report No. BBB24392). Bloomington, IN: ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science.
- Hamblen, K. (1993). The emergence of neo-DBAE. Conference paper presented at AERA, Atlanta, GA. April 12-16, 1993.
- Hellman, G. (1977). Symbol systems and artistic styles. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 35(3), 279-292.
- Hicks, L. E. (1994). Social reconstruction and community. *Studies in Art Education*. 35(3). 149-156.
- Hill, D. (1999). Art school. *Teacher Magazine*, 10(4), 34-39.
- Hille, C. (2012). England's Apelles and the sprezzatura of kingship: Anthony Van Dyck's Charles I in the hunting-field reconsidered, *Artibus et Historiae*, 65, s.151-166.
- Holt, D. K. (1990). Post-modernism vs. high-modernism: the relationship to DBAE and its critics. *Art Education*, 43, 42-46.
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary/design>

- Jobs, S. (2011). Apple Think Different- Steve Jobs Narrated Version. YouTube video: https://www.youtube.com/watch?v=GEPHLqWko6g&feature=emb_logo Erişim Tarihi: 19.12.2020.
- Johansen, P. (1982). Teaching aesthetic discerning through dialog. *Studies in Art Education*, 23(2), 6-13.
- Kaagan, S. S. (1990). Achieving discipline-based arts education. *Education Digest*, 56(4), 55-59.
- Korsmeyer, C. W. (1976). Hume and the foundations of taste. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 35(2), 201-215.
- Kulenkampff, J. (1990). The objectivity of taste: Hume and Kant. *Noûs*, 24(1), 93-110.
- Laney, J. D. & Moseley, P. A. (1994). Images of American business: integrating art and economics. *Social Studies*, 85(6), 245-250.
- Lankford, L. (1984). A Phenomenological Methodology for Art Criticism. *Studies in Art Education*, 25(3), 151-158.
- Loomis, M., & Saltz, E. (1984). Cognitive styles as predictors of artistic styles. *Journal of Personality*, 52(1).
- Lyttle, C. (1933). Deistic piety in the cults of the French Revolution. *Church History*, 2(1), 22-40.
- Mac Carthy, I. (2009). Grace and the “reach of art” in Castiglione and Raphael. *Word & Image*, 25(1), 33-45.
- MacGregor, R. N. (1992). Post-Modernism, art educators and art education. (Report No. BBB28491). Bloomington, IN: ERIC Clearinghouse for Art Education.
- Manca, J. (2019). Michelangelo as painter: a historiographic perspective. *Artibus et Historiae*, 16(31), 111-123.
- Masheck, J. (1991). Alberti’s “Window”: Art-Historiographic Notes on an Antimodernist misprision. *Art Journal*, 50(1), 34-41.
- Mendolowitz, D. M. (1963). *Children are artists*. (2nd ed.) Stanford, California: Stanford University Press.
- Merriam-Webster. (n.d.). Harmony. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved March 23, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/harmony>
- Merriam-Webster. (n.d.). Hierarchy. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved March 23, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/hierarchy>
- Merriam-Webster. (n.d.). Jacobin. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved April 20, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Jacobin>
- Merriam-Webster. (n.d.). Kitsch. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved May 17, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/kitsch>
- Merriam-Webster. (n.d.). Medium. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved May 2, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/medium>

- Merriam-Webster. (n.d.). Realistic. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved March 5, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/realistic>
- Merriam-Webster. (n.d.). Rhythm. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved March 22, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/rhythm>
- Merriam-Webster. (n.d.). Style. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Erişim Tarihi: 8 Nisan 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/style>
- Merriam-Webster. (t.y.). Camp. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved May 16, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/camp>
- Merriam-Webster. (t.y.). Contrast. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved March 23, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/contrast>
- Michieletti, J. K. (2013). Taster de corde. Musical improvisation and the aesthetics of sprezzatura in Sixteenth-Century Venetian Painting. *Artibus et Historiae*, 68, 219-235.
- Mitchell, W. J. T. (1995). *What is Visual Culture?* In I. Levin (Ed.), *Meaning in the visual arts: views from the outside* (pp. 207-217). Princeton, NJ: Institute for Advanced Study.
- Monk, S. H. (1944). A grace beyond the reach of art. *Journal of the History of Ideas*, 5(2), 131-150.
- Paragone. (2019). In *Merriam-Webster.com*. Retrieved September 12, 2019, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/paragon>
- Parsons, M. J. (1987). Talk about a painting: A cognitive developmental analysis. *The Journal of Aesthetic Education*, 21(1), 37-55.
- Peterson, J. (2017). Lectures: Exploring the Psychology of Creativity. YouTube video: <https://www.youtube.com/watch?v=KxGPe1jD-qY&t=1850s>, Erişim Tarihi: 14.11.2020.
- Peterson, J. (2018). Jordan Peterson - The Big IQ Controversy. YouTube video: <https://www.youtube.com/watch?v=h02w5E7FGIY&t=276s>. Erişim Tarihi: 14.11.2020.
- Petrarca, F. ve Rawski C. H. (1991). *Remedies against Fortune*. Bloomington: Indiana University Press.
- Pinker, S. (2012). Linguistics as a window to understanding the brain. Big Think. . [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Q-B_ONJIEcE
- Piper, D. (2004). *The Illustrated History of Art*. London: Bounty Books.
- Prater, M. (2002). Art criticism: Modifying the formalist approach. *Art Education*, 55(5), 12-17.
- Pufall, P. B. ve Pesonen, T. (2000). Looking for the development of artistic style in children's artworlds. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 90, Winter.
- Rhee, J. (2013). "Sprezzatura": The Influence of Studied Nonchalance on Fashion. (Yayınlanmış Konferans Bildirisi). New Orleans, LA.
- Ridley, A. (2013). "Expression in Art" in J. Levinson (ed.), *The Oxford Handbook for Aesthetics*. New York: Oxford University Press.

- Ruggiero, G. (2014). *The Renaissance in Italy: A Social And Cultural History Of The Rinas-cimento*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Schapiro, M. (1953). "Style," in *Anthropology Today*, A. L. Kroeber, ed. Chicago, p. 287.
- Schwarzschild, S. S. (1975). The legal foundation of Jewish Aesthetics, *Journal of Aesthetic Education*, 9(1), 29-42.
- Shusterman, R. (2013). Less than Greek: art, perfection and metaethics, *Proceedings of the European Society of the Aesthetics*, 5, 2013.
- Smith, R. A. (1973). Teaching aesthetic criticism in the schools. *Journal of Aesthetic Educa-tion*, 7(1), 38-49.
- Stankiewicz, M. A. (2000). Discipline and the future of art education. *Studies in Art Educa-tion*, 41(4), 301-313.
- Stecker, R. (2013). "Value in Art" in J. Levinson (ed.), *The Oxford Handbook for Aesthetics*. New York: Oxford University Press.
- Stewart, J. (2018). The story behind Raphael's masterpiece 'The School of Athens'. My modern met. <https://mymodernmet.com/school-of-athens-raphael/> Erişim Tarihi: 4 Ma-yıs 2022.
- Stinespring, J. A. (1994). DBAE and criticism. *Arts Education Policy Review*, 94(2), 20-26.
- TDK (2010). *Türk Dil Kurumu resmi yazışması*. Tarih: 03.08.2010, Sayı: B.02.1.KDT.5.02.10.00.130.01-2010-308/2756.
- The Getty Center for Education in the Arts. (1992). *The DBAE Handbook: An Overview of Discipline-Based Art Education*. Santa Monica, CA: Dobbs, S.M.
- Thomas, B. (1997). *The paragone debate and Sixteenth-Century Italian Art*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Oxford: University of Oxford, England.
- Undusk, R. (2006). Disegno e colore: art historical reflections on the structuring of space. *Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics*, 5, 37-48.
- Vitruvius (1914). *Vitruvius: The Ten Books on Architecture*. [Tercüme: Morris Hicky Mor-gan, Ph.D.]. Cambridge: Harvard University Press.
- Winner, E., Rosenstiel, A., & Gardner, H. (1976). The development of metaphoric understand-ing. *Developmental Psychology*, 12(4), 289-297.
- Winner, E. (1982). *Invented worlds: The psychology of the arts*. Cambridge: Harvard Univer-sity Press.
- Wolf, D. (1988). The growth of three aesthetic stances: what developmental psychology suggests about discipline-based art education. *Issues on discipline-based art education: Strengthening the stance, extending the horizons* (Seminer metinleri) (s. 3-8). Los Ange-les: Getty.
- Wong, M. C. P. (1996). *Implementation of Johansen's art criticism model within a grade two classroom*. [Yüksek Lisans Tezi]. The University of British Columbia.

- Woods, A. (t.y.). Gravity and art. Website: Cosmic Dancer. https://www.cosmicdancer.com/gravity_and_art.php Erişim Tarihi: 27.03.2022.
- Yanal, R. J. (1998). The institutional theory of art. *The Encyclopedia of Aesthetics* (Ed. Michael Kelly), Oxford University Press.
- Young, J. L. & Adams, R. L. (1991). Discipline-based art education: can it save art in our schools? *Clearing House*, 65(2), 99-102.
- Zimmerman, E. (1990). Teaching art from a global perspective. (Report No. BBB24392). Bloomington, IN: ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science Education.

Görsel Kaynakları

- Görsel 5.3.1: Rönesans İtalya Haritası. *Hotcore.info*. <http://hotcore.info/babki/map-of-renaissance-italy-1494.html>, Erişim Tarihi: 22.5.2022.
- Görsel 5.3.2: Domenico Veneziano, *Saint Lucy Altarpiece*. *Uffizi Museum*. <https://www.visituffizi.org/artworks/santa-lucia-de-magnoli-altarpiece-by-veneziano/>, Erişim Tarihi: 22.5.2022.
- Görsel 5.4.1: Nicolas Poussin, *Meryem'in göğe yükselişi*. *Wikimedia Commons*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nicolas_Poussin_-_The_Assumption_of_the_Virgin.JPG Erişim Tarihi: 22.5.2022.
- Görsel 5.4.2: Peter Paul Rubens, *İsa ve Azizlerle birlikte Meryem'in tahta çıkışı*. *Wikimedia Commons*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peter_Paul_Rubens_-_Madonna_Enthroned_with_Child_and_Saints_-_WGA20249.jpg Erişim Tarihi: 22.5.2022.
- Görsel 7.4.1: Simetrik kompozisyon örneği. Son Akşam Yemeği, Leonardo Da Vinci, 1495-1498. [https://en.wikipedia.org/wiki/The_Last_Supper_\(Leonardo\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Last_Supper_(Leonardo)) Erişim Tarihi: 26.3.2022.
- Görsel 7.5.1: Merkezi kompozisyon örneği. Art Nouveau. <https://www.britannica.com/art/Art-Nouveau> Erişim Tarihi: 26.3.2022.
- Görsel 7.6.1 ve 7.6.2: Açık ve kapalı kompozisyon örnekleri. Armutlar. Web sitesi: That artist woman. <http://www.thatartistwoman.org/2011/09/open-vs-closed-composition.html> Erişim Tarihi: 26.3.2022.
- Görsel 7.7.1: Düzlemler. Plains by Steven Belledin. Web sitesi: Art of Magic: The gathering. <https://www.artofmtg.com/art/plains-theros/> Erişim Tarihi: 26.3.2022.
- Görsel 7.7.2: Aşağı konumlandırılmış ufuk çizgisi örneği. 'Big sky' by Andrzej Skorut. Web sitesi: First Dibs. https://www.1stdibs.com/art/paintings/landscape-paintings/andrzej-skorut-big-sky-oil-painting/id-a_6836632/ Erişim Tarihi: 27.3.2022.
- Görsel 7.7.3: Repoussire örneği. Andrew Wyeth, Christina's World, from MoMA collection. <https://fatcatart.com/2016/01/long-way-home/?lang=en> Erişim Tarihi: 27.3.2022.

- Görsel 7.11.1: Piramidal kompozisyon örneği. *La belle jardinière*, Raffaello, 1507-1508, Louvre, Paris. *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/La_belle_jardini%C3%A8re Erişim Tarihi: 27.3.2022.
- Görsel 7.12.1: *Chiaroscuro*. *The matchmaker*, Gerard Van Honthorst. Web Site: *Wikipedia.org*. Erişim linki: [https://en.wikipedia.org/wiki/The_Matchmaker_\(painting\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Matchmaker_(painting)) Erişim Tarihi: 30.3.2022.
- Görsel 7.12.2: *Caravaggio'nun Tenebrism kullanımı*. *Judith ve Holofernes*, 1598-1599 veya 1602. Web Site: *Studiobinder*. Erişim linki: <https://www.studiobinder.com/blog/what-is-tenebrism-art-definition/> Erişim Tarihi: 30.3.2022.
- Görsel 7.13.2: Ayciçeğinde Fibonacci spirali. *Cleveland Design*. Erişim linki: <https://clevelanddesign.com/insights/the-nature-of-design-the-fibonacci-sequence-and-the-golden-ratio/> Erişim Tarihi: 21.11.2021.
- Görsel 7.14.1: *Üçte Bir Kuralının uygulanışı*. (*Boulogne, Christ and the adulteress*). Web Site: *Designs.ai*. Erişim linki: <https://blog.designs.ai/2021/06/14/what-renaissance-paintings-can-tell-you-about-composition/> Erişim Tarihi: 30.3.2022.
- Görsel 7.14.2: *Üçte Bir Kuralının uygulanışı*. Web Site: *Wikipedia.org*. Erişim linki: https://en.wikipedia.org/wiki/Rule_of_thirds Erişim Tarihi: 30.3.2022.
- Görsel 7.15.1: *Albrecht Dürer, Alberti's window*. Web Sitesi: *Window Research Institute*. Erişim Linki: <https://madoken.jp/en/series/7758/> Erişim Tarihi: 12.5.2022.
- Görsel 7.15.2: *Kareleme yöntemi, Alberti's window*. Web Sitesi: *All sources are broken*. Erişim Linki: <https://allsourcesarebroken.net/books/remediation/page/83> Erişim Tarihi: 12.5.2022.
- Görsel 7.16.1: *Son Akşam Yemeği*'nden detay. *Maria Magdalene* olduğu iddia edilen figür. Web Site: *ThoughtCo*. Erişim linki: <https://www.thoughtco.com/john-or-mary-magdalene-last-supper-182499> Erişim Tarihi: 3.4.2022.
- Görsel 7.16.2: *Madonna della sedia*. *Raffaello*. *Wikipedia.org*. Erişim linki: https://en.wikipedia.org/wiki/Madonna_della_seggiola Erişim Tarihi: 30.3.2022.
- Görsel 8.1: *Vitruvian man*, *Da Vinci*. https://en.wikipedia.org/wiki/Vitruvian_Man Erişim Tarihi: 20.2.2022.
- Görsel 10.2.1: *Campbell's Soup cans*. Web Sitesi: *BBC*. Erişim linki: <https://www.bbc.com/culture/article/20150427-soup-cans-that-changed-fashion> Erişim Tarihi: 25.4.2022.
- Görsel 10.3.1: *Guernica*, *Pablo Picasso*. Web Sitesi: *Pera Müzesi*. Erişim linki: <https://www.peramuzesi.org.tr/blog/pablo-picasso-kimdir/1541> Erişim Tarihi: 3.4.2022.
- Görsel 10.3.2: *Guernica*. Web Sitesi: *Widewalls*. Erişim linki: <https://www.widewalls.ch/magazine/pablo-picasso-guernica> Erişim Tarihi: 30.4.2022.
- Görsel 10.5.1: *Görsel 10.5.2; Görsel 10.5.3; Görsel 10.5.4: Atina Okulu görsellerinin tamamı*. Web Sitesi: *Artincontext.org*. Erişim Linki: <https://artincontext.org/the-school-of-athens-raphael/> Erişim Tarihi: 2.5.2022.

Görsel 10.6.1: *Bathsheba, Gerome*. Web Sitesi: Artvee.com. Erişim linki: <https://artvee.com/dl/bathsheba/> Erişim Tarihi: 16.4.2022.

Görsel 10.6.2: *David balkonda*. Web Sitesi: *Theopolis*. Erişim linki: <https://theopolisinstitute.com/bathsheba-the-real-story/> Erişim Tarihi: 17.4.2022.

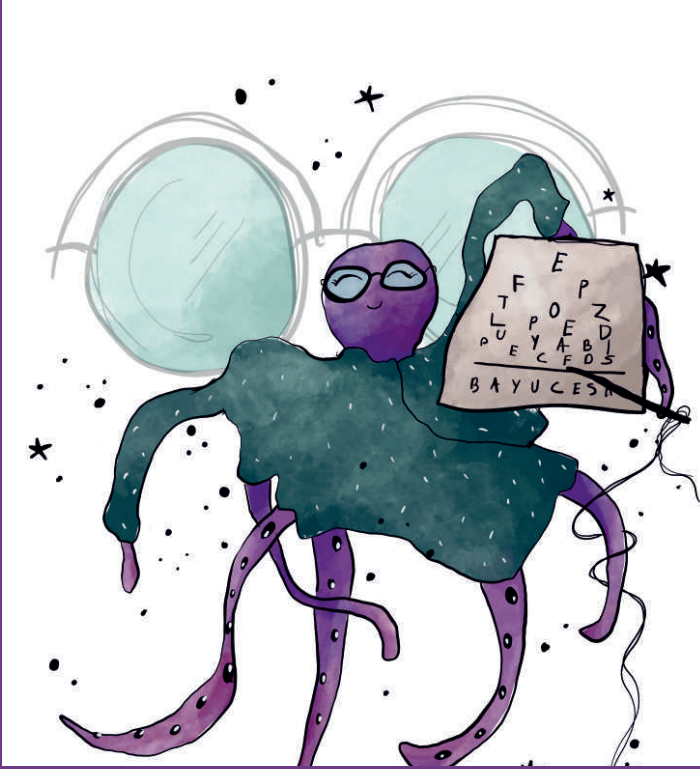
Görsel 10.7.1: *Diogenes, Gerome*. Web Sitesi: The Walters Art Museum. Erişim linki: <https://art.thewalters.org/detail/31957/diogenes/> Erişim Tarihi: 16.4.2022.

Bir sanatçının ölümünün üzerinden yüz yıl geçtikten sonra, esere ait görseller kamuya açık ve telif haklarından muaf sayılmaktadır.

SORULARLA ÇOCUK SAĞLIĞI DİZİSİ
3

Göz Doktoruna En Çok Sorulan
Sorular

Dr. Öge Çultu Kantaroğlu - Doç. Dr. Pınar Altıaylık Özer

Göz Doktoruna En Çok Sorulan Sorular
Sorularla Çocuk Sağlığı Dizisi: 3
Dr. Öge Çultu Kantaroğlu - Doç. Dr. Pinar Altiaylık Özer

Yayın No.: 4953
Sağlık Bilimleri: 226
ISBN: 978-625-397-498-5
E-ISBN: 978-625-397-499-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Kapak Resim: Esra Uçmak
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çultu Kantaroğlu, Öge., Altiaylık Özer, Pinar.
Göz Doktoruna En Çok Sorulan Sorular / Öge Çultu Kantaroğlu, Pinar Altiaylık Özer
1. Basım, XII + 108 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-498-5
E-ISBN: 978-625-397-499-2
1. Çocuk 2. Göz Sağlığı 3. Göz Hastalıkları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com - **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz	iii
Göz Doktoruna Sorular	1
1. Pediatrik oftalmoloji (çocuk göz hastalıkları) nasıl bir uzmanlık alanıdır?	1
2. Göz doktoru, muayene sırasında hangi araçları kullanır, yetişkinler gibi durmayan bir bebekte bile ölçümler nasıl yapılır?	2
3. Gözün yapısı basitçe nasıldır ve hangi kısımları bebek ve çocuklarda yetişkinlere göre farklıdır?.....	5
4. Bebeklerin gözleri ve görme fonksiyonlarının gelişimi nasıldır?.....	7
5. Bebekler doğar doğmaz bizi görebilirler mi, görmeleri nasıl gelişir, ne zaman yetişkinler gibi görebilirler?.....	9
6. Bebeğin görmesini biz evde en erken nasıl değerlendirebiliriz?.....	10
7. Bebeklikte erkenden yapılan işitme testine benzer görme tarama testi var mıdır?.....	11
8. Bebeklerde doğar doğmaz çıplak gözle bakarak anlayabileceğimiz göz ile ilgili veya başka bir hastalığın bulgusu olan hastalıklar var mıdır?.....	12
9. Gözü sürekli yaşaran bebeklerde aileler nasıl bir gözlemede bulunsunlar ve ne zaman doktora başvursunlar?	14

10. Gözyaşı kanalı tıkanıklığı nedir ve nasıl tedavi edilir?.....	15
11. Gözyaşı kanalı tıkanıklıkları ne zaman ameliyat düşündürür?.....	17
12. Çapaklanma neden olur?	18
13. Kirpikleri içeri doğru olan bebeklerde bu bir sorun mudur?	19
14. Doğumdan itibaren özel takip ve muayene gerektiren bebekler hangileridir ve nasıl takip edilirler?.....	20
15. Bebeklerin göz rengi ne zaman kalıcı hâle gelir?	21
16. Anne babaların göz renklerine göre bebek için göz rengi tahmini yapılabilir mi?	21
17. Aynı kişide sağ ve sol göz farklı renkte olabilir mi?.....	22
18. Kırmızı refle testi nedir ve önemi nedir?.....	23
19. Bebeklerde katarakt olur mu?.....	24
20. Küçük bebekler sıkça ellerini gözlerine de götürürler ama bu hangi koşullarda bize gözlerde bir problem mi var dedirtir?	26
21. Bebekleri ilk olarak ne zaman göz muayenesine götürmeliyiz ve sonraki tarama sıklıkları ne olmalı?	26
22. Yenidoğan göz muayenesinde nelere dikkat edilir?	27
23. Bebeklerin ilk muayenesinde göz bebeği de büyütülüyor mu veya bu işlem ne zamanlarda gereklidir?.....	28
24. Bebeklerde ve çocuklarda görme keskinliği nasıl ölçülür?	29
25. Bebeklerin korneaları aynı büyüklükte gözüküyorsa bu sorun mudur?	31
26. Bebeklerin göz bebekleri aynı büyüklükte gözüküyorsa bu bir sorun mudur?	32
27. Bebeklerin göz küreleri aynı büyüklükte değilse bu bir sorun mudur?	32
28. Bebeklerin bir gözü diğerine göre daha kapalı duruyorsa bu bir sorun mudur?	33
29. Çocuklarda göz bozuklukları doğuştan mıdır, sonradan mı gelişir?	34
30. Ailevi olan ve bebekte doğar doğmaz fark edeceğimiz kalıtsal göz ve görme bozuklukları var mıdır?	34
31. Anne veya babada olan tanılar nedeniyle bebeğin erkenden muayene edilmesini veya takibe alınmasını gerektiren göz ve görme bozuklukları var mıdır?	35

32. Bebeklerde göz kapağında kırmızı renkli doğum lekesi önemli midir?.....	35
33. Yenidoğan bebek sıkça şaşılık bakmakta ise bu normal bir bebeklik durumu mudur? Şaşılık bizi ne zaman rahatsız etmelidir?.....	37
34. Kıırma kusuru tanısı nasıl koyulur?.....	37
35. Bebeklerde gözde titreme benzeri hareket görmek normal midir?	38
36. Şaşılık saptanan bebeklerde tedavi yöntemleri nelerdir, aylara göre ya da şaşılık türüne göre öneriler değişir mi?.....	38
37. Şaşılık sebepleri nelerdir?	39
38. Yenidoğan döneminde şaşılık gözlenmeyen bir bebekte, ilerleyen dönemde şaşılık ortaya çıkabilir mi?	40
39. Yalancı şaşılık nedir? Gerçek şaşılıktan farkı nedir?	40
40. Şaşılık neden erken tedavi edilmelidir?.....	41
41. Şaşılık ameliyatlarının başarısı nedir?	41
42. Kıırma kusurları çocuk ve erişkinde nasıl tedavi edilir?	41
43. Görme keskinliği ölçümü ne demektir?.....	42
44. Kıırma kusuru nedir ve tedavileri nelerdir?.....	43
45. Çocuklarda kıırma kusuru düzeltilmesinde en çok hangi yöntem kullanılır?	44
46. Çocuklarda kıırma kusuru olur mu? Kıırma kusuru ihmal edilirse ne olur?.....	44
47. Kıırma kusurları göz tembelliği yapar mı?.....	45
48. Gözün yapısı kıırma kusuru gelişiminde etkili midir?	46
49. Neden hipermetrop çocuklarda görme keskinliği çok azalmaz ve bazen gözde kayma görülür?.....	48
50. Çocuklarda kıırma kusuru olduğu anne baba tarafından anlaşılır mı?	49
51. Kıırma kusuru her yaşta görülür mü? Her zaman tedavi gerektirir mi?	50
52. Kıırma kusurlarından en çok hangileri için ve en erken ne zaman gözlük kullanılır?.....	51
53. Kıırma kusuru tespiti için gereken damlalı muayenede önemli noktalar nelerdir?.....	51
54. Çocuklarda baş ağrısı nedenleri nelerdir?.....	52
55. Gözden kaynaklı baş ağrısı olur mu?.....	53
56. Çocuklarda göz muayenesi öncesi nelere dikkat etmeliyiz?	54

57. Her çocuk gözlük takabilir mi? Asla gözlük takamayan çocuk var mıdır?	55
58. Çocukluk çağı gözlük kullanımının ve gözlük seçimlerinin püf noktaları var mıdır?	55
59. Çocuklar, kırma kusuru nedeni ile reçete edilen gözlüğe nasıl alıştırılır?	56
60. Miyopinin ilerlemesinde etkili olan çevresel faktörler nelerdir?	57
61. Miyopinin ilerlemesinin yavaşlatılması mümkün müdür?	57
62. Miyop çocuklara miyopinin ilerlememesi için göz hekimi olarak neler önerirsiniz?	57
63. Karanlıkta TV izlemek göz sağlığı için zararlı mıdır?	58
64. Elektronik aletlerin çocukluk çağında sık kullanılması gözleri etkiler mi?	59
65. Çok kitap okumak, loş ışıkta okuma yapmak, TV'yi yakından izlemek veya uzun süreli ekran maruziyeti gibi faktörler çocukların görmesini bozar mı?	59
66. Elektronik alet kullanımına bağlı en sık görülen göz rahatsızlıkları nelerdir?	60
67. Elektronik alet kullanımına bağlı göz rahatsızlıkları nasıl bulgu verir?	61
68. Elektronik alet kullanımına bağlı göz sorunlarını nasıl en aza indirebiliriz?	62
69. Dijital çağda çocuklara ve ailelere önerileriniz nelerdir?	63
70. Çocuklar güneş gözlüğü kullanmalı mıdır, en erken ne zaman kullanabilirler?	64
71. Çocuk güneş gözlüklerinin olmazsa olmaz özellikleri nedir?	64
72. UV dalgalar göz için zararlı mıdır?	65
73. Mevsimsel göz alerjisinden korunmak için neler yapılabilir?	66
74. Tüm çocukluk dönemini gözlüksüz geçiren ama sonrasında görme keskinliği azalanlarda sebep nedir?	67
75. Kontakt lens uygulamaları kaç yaştan itibaren yapılabilir?	67
76. Kontakt lens kullanımında sağlık açısından nelere dikkat edilmelidir?	68
77. Kontakt lens seçiminde nelere dikkat etmelidir?	68
78. Renkli kontakt lensler güvenli midir?	68
79. Lazer ile kırma kusurlarının tedavisi kalıcı mıdır? Refraktif cerrahi çeşitleri nelerdir?	69
80. Refraktif cerrahi için en erken uygulama yaşı nedir?	69

81. Göz tembelliği (ambliyopi) nedir, nedenleri nelerdir, ailesel geçiş var mıdır?	69
82. Göz tembelliği belirtileri nelerdir?.....	70
83. Göz tembelliği dışarıdan anlaşılır mı?.....	71
84. Göz tembelliği zamanında tespit ve tedavi edilemezse sonuçları neler olur?.....	71
85. Göz tembelliğinde kapama tedavisinin başarısı nedir?	72
86. Çocukların göz sağlığını iyileştirecek süper besinler veya takviyeler var mıdır?	72
87. Göz sağlığı için çocuklara önerilebilecek egzersizler veya doğru davranışlar var mıdır?.....	73
88. Bebeklerin veya çocukların gözleri kızarıncı aklımıza ne gelmelidir?.....	74
89. Kırmızı gözü olan çocuklarda aileler hangi klinik bulgulara dikkat etmelidirler?	74
90. Göz kızarıklığı nedeni göze bir kimyasal madde kaçmasına bağlı ise nelere dikkat edilmelidir?.....	75
91. Göz kızarıklığı nedeni enfeksiyona bağlı ise nelere dikkat edilmelidir?	75
92. Kırmızı gözü olan çocuklarda aileler ev ortamında neler yapabilirler?.....	76
93. Kırmızı gözü olan çocuklarda aileler ne zaman acilen göz doktoruna başvurmalıdırlar?.....	76
94. Çocuklarda göz enfeksiyonları yatarak tedavi gerektirebilir mi?.....	77
95. Mikrobik konjonktivitlerin ev içerisinde en sık bulaşma yolları nelerdir?.....	77
96. Arpacık nedir, evde nasıl tanıyıp müdahale edebiliriz ve ne zaman doktora gitmeliyiz?.....	78
97. Konjonktivit nedir ve evde nasıl rahatlatırız veya doktora ne zaman gitmeliyiz?	79
98. Konjonktiviti olan çocuk ne kadar bulaştırıcıdır ve ne zaman kreşe veya okuluna dönebilir?.....	80
99. Denizde (tuzlu suda) veya klorlu havuz suyunda gözler açıkken yüzülebilir mi, sağlıklı mıdır, deniz gözlüğü takılması gerekli midir?	80
100. Yaz mevsimlerinde gözler neden daha hassas olur?.....	80
101. Çocuklarda göz hastalıkları açısından, ailelerin dikkat etmesi ve çocuğun hızla muayene olmasını gerektirecek durumlar nelerdir?	81

102. Çocuk yaş grubunda sıklıkla görülen acil göz problemleri nelerdir?	81
103. Çocuğumuzun gözüne kum gibi partiküller kaçarsa öncelikli olarak ne yapmalıyız, ne zaman hemen doktora gitmeliyiz?	81
104. Kimyasal travmaya neden olan maddeler nelerdir? Kimyasal travma durumunda ne yapılmalıdır?	82
105. Kalem gibi delici-kesici materyal göze saplanırsa veya kâğıt bıçak gibi keskin yüzeyler gözü çizerse hemen ne yapmalıyız veya yapmamalıyız?	82
106. Çocuklarda gözde kuruluk olur mu?	83
107. Çocuklarda gözlerde kaşıntı ne zaman doktor muayenesi gerektirir, sebepleri neler olabilir?	83
108. Göz ovalama tehlikeli midir?	84
109. Üveit nedir? Çocukta üveit olur mu? En sık sebepleri nelerdir?	84
110. Çocuklarda üveit belirtileri nelerdir?	85
111. Çocukta keratakonus nedir? Hangi hastalarda görülme sıklığı artmıştır?	85
112. Keratokonus tedavisi çocuklarda da yapılabilir mi?	86
113. Glokom nedir? Çocukta glokom olur mu? Bulguları nelerdir?	86
114. Retina dekolmanı nedir? Bebekte-çocukta retina dekolmanının en sık nedenleri nelerdir?	87
115. Prematüre retinopatisi (ROP) nedir?	88
116. Hangi bebekler ROP açısından taranmalıdır?	88
117. Çocuk yaş grubunda görmede ani bulanıklık nedenleri nelerdir?	89
118. Nistagmus göz titremesi nedir?	89
119. Nistagmus (göz titremesi) neden gelişir?	89
120. Nistagmus'un farklı türleri var mıdır?	90
121. Patolojik nistagmus hangi hastalıklar ile beraber görülür?	91
122. Nistagmus kesin tedavisi olan bir durum mudur?	92
123. Nistagmusun şiddetini azaltan tedaviler var mıdır?	92
124. Lazer pointer cihazları çocuklar için tehlikeli midir?	93
125. Lazer pointer cihazları gözde nasıl hasar yapar?	94
126. Çocuklarda gözleri tehlikeye atan ev kazalarından nasıl korunabiliriz?	95
127. Çocuklarda sık göz kırpmaya neyin belirtisidir?	96

128. Çocuklarda sık göz kırpma nasıl tedavi edilir?	97
129. Blefarit nedir? Çocuklarda da blefarit olur mu?	97
130. Okullarda göz sağlığı adına nelere dikkat edilmelidir?	98
131. Renk körlüğü nedir?.....	98
132. Renk körlüğü nasıl kalıtılır?.....	99
133. Renk körlüğünde kalıcı tedavi var mıdır?	99
134. Renk körlüğü çocuklarda nasıl fark edilir?	100
135. Çocukta görme azlığı sosyal iletişim becerilerini etkiler mi?	101
136. Az gören bebeklerde görsel rehabilitasyon için evde neler yapılabilir?.....	101
137. Az gören bebeklerde aileler en sık hangi şikâyetler ile göz hekimine gelirler?	103
138. Çocukta çift görme (diplopi) sebepleri nelerdir?	103
139. Hangi çocukların miyopi açısından yakın takibi gerekir?.....	103
140. Miyopinin ilerlemesini yavaşlattığı düşünülen güncel bir ilaç tedavisi var mıdır?	104
Kaynakça	105
Yazarlar Hakkında	107

Kaynakça

1. Wright KW, Strube YN. Pediatric Ophthalmology and Strabismus. New York, NY: Oxford University Press; 2012. Retinopathy of Prematurity; pp. 957-992. [Google Scholar].
2. Mutti DO, Mitchell GL, Jones LA, et al. Axial Growth and Changes in Lenticular and Corneal Power during Emmetropization in Infants. *Invest Ophthalmol Vis Sci.* 2005;46(9):3074-3080. doi:10.1167/IOVS.04-1040
3. Development of fixation and pursuit eye movements in human infants. *Behavioural Brain Research*, 10(1), 133-139 | 10.1016/0166-4328(83)90159-6. Accessed March 19, 2023. [https://sci-hub.se/10.1016/0166-4328\(83\)90159-6](https://sci-hub.se/10.1016/0166-4328(83)90159-6)
4. Świerczyńska M, Tobczyk E, Rodak P, Barchanowska D, Filipek E. Success rates of probing for congenital nasolacrimal duct obstruction at various ages. *BMC Ophthalmol.* 2020;20(1):1-8. doi:10.1186/S12886-020-01658-9/TABLES/1
5. Alajbegovic-Halimic J, Zvizdic D, Alimanovic-Halilovic E, Dodik I, Duvnjak S. Risk Factors for Retinopathy of Prematurity in Premature Born Children. *Medical Archives.* 2015;69(6):409. doi:10.5455/MEDARH.2015.69.409-413
6. Lui F, Stokkermans TJ. Heterochromia. *Stat Pearls.* Published online 2023. Accessed March 21, 2023. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34662013/>
7. An approach to anisocoria. *Current Opinion in Ophthalmology*, 27(6), 486-492 | 10.1097/ICU.0000000000000316. Accessed March 21, 2023. <https://sci-hub.se/10.1097/ICU.0000000000000316>
8. Congenital ptosis. *Survey of Ophthalmology*, 59(5), 483-492 | 10.1016/j.survophthal.2014.01.005. Accessed March 25, 2023. <https://sci-hub.se/10.1016/j.survophthal.2014.01.005>

9. Amblyopia and binocular vision. *Progress in Retinal and Eye Research*, 33, 67-84 | 10.1016/j.preteyeres.2012.11.001. Accessed March 26, 2023. <https://sci-hub.se/10.1016/j.preteyeres.2012.11.001>
10. Dirani M, Chamberlain M, Garoufalos P, Chen C, Guymer RH, Baird PN. Refractive errors in twin studies. *Twin Res Hum Genet*. 2006;9(4):566-572. doi:10.1375/183242706778024955
11. Wilmer JB, Backus BT. Genetic and environmental contribution to strabismus and phoria: evidence from twins. *Vision Res*. 2009;49(20):2485. doi:10.1016/J.VISRES.2009.08.006
12. Yenidoğan Göz Hastalıklarında Tanı, Tedavi ve Yaklaşım Prensipleri, Kocamaz MF, Altıaylık Özer P. Neonatal göz hastalıkları: Tanı, tedavi ve yaklaşım prensipleri. Gücüyener K, editör. Neonatal Nöroloji: Güncel Yaklaşımlar. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2022. p.133-139.
13. Singh K et al. Diagnostic Accuracy of Red Reflex Test (RRT) for Early Detection of Ocular Abnormalities in Newborn *Journal of Pharmaceutical Research International*, Volume 33, Issue 32B, Page 185-191.
14. <https://www.cumhursener.com>
15. www.drpinarozzer.com
16. <https://www.pediatricophthalmologypa.com>

BİLİŞSEL PSİKOLOJİ

Bilişin Davranışsal ve Fizyolojik Temeli

Editör

Doç. Dr. Hatice Kafadar

Bilişsel Psikoloji: Bilişin Davranışsal ve Fizyolojik Temeli

Editör: Doç. Dr. Hatice Kafadar

Yayın No.: 4981
Psikoloji / PDR No.: 463
ISBN: 978-625-397-549-4
E-ISBN: 978-625-397-548-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kafadar, Hatice.

Bilişsel Psikoloji: Bilişin Davranışsal ve Fizyolojik Temeli / Hatice Kafadar

1. Basım, XVI + 376 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-397-549-4

E-ISBN: 978-625-397-548-7

1. Biliş 2. Bellek 3. Dikkat 4. Karar Verme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bölüm Yazarları	iii
Ön Söz	v
Bölüm 1 - Bilişsel Psikolojiye Giriş	1
<i>Hatice Kafadar - Hasibe Arıcan Süren</i>	
Bilişsel Psikoloji Nedir?	2
Modern Psikolojinin Doğuşu	2
Wundt'un Çalışmaları	2
Yapısalcılık.....	3
Davranışçılık.....	4
Ebbinghaus'un Çalışmaları.....	6
Chomsky'nin Katkıları.....	7
Bilişsel Devrim.....	8
Bilişsel Sinirbilim ve Günümüz	11
Bilişsel Psikolojide Kullanılan Yöntemler.....	13
Davranışsal Yöntemler	13
Nöral Görüntüleme Yöntemleri	13
Geleceğe Yönelik Öneriler	16
Bölüm 2 - Beyin ve Biliş	21
<i>Hatice Kafadar</i>	
Beyin ve Biliş	22
Nöronlar: Sinir Sisteminin Temel Yapı Taşları.....	24
Nöronlar	25

Nöronların Özelleşmiş Hücre Yapısı.....	26
Nöronlarda İletimi Sağlayan Sinyaller: Sinir Akımı.....	27
Aksiyon Potansiyelinin Üretimi.....	27
Zihin ve Beyin.....	33
Sinir Sisteminin Yapısı.....	34
Çevresel Sinir Sistemi.....	34
Serebral Korteks.....	35
Dil İşlevleri.....	39
Subkortikal Alanlar.....	41
Bağlantısallık: Beyindeki İşlevsel Ağlar Arasındaki İletişimin Temeli.....	43
Bölüm 3 - Duyum ve Algı.....	47
<i>Dicle Dövençioğlu</i>	
Algısal Süreç.....	49
Algıyı Ölçmek.....	50
Bilinç Dışı Çıkarıma ve Olabilirlik Prensibi.....	51
Gestaltçı Yaklaşım.....	53
Çevresel Düzenlilikler.....	57
Fiziksel Düzenlilikler.....	57
Semantik Düzenlilikler.....	58
Bayesçi Çıkarım.....	59
Gibson ve Dolaysız Algı.....	60
Algı ve Hareket.....	61
Bölüm 4 - Dikkat.....	63
<i>Ahu Gökçe</i>	
Dikkat Nedir?.....	64
Günlük Hayatta Dikkat.....	64
Dikkat Araştırmalarının Tarihi.....	64
Dikkat Türleri ve Bileşenleri.....	66
Seçici Dikkat ve Görsel Tarama.....	67
Mekânsal Dikkat.....	67
Nesne Temelli Dikkat.....	71
Özellik Temelli Dikkat.....	73
Zamansal Dikkat.....	73
Yanlı Rekabet Kuramı.....	73
Özellik Bütünleştirme Teorisi.....	75
Dikkat Modelleri.....	76
Erken ve Geç Seçme Modelleri.....	76
Zayıflatma Modeli.....	77
Dikkat ve Farkındalık.....	77
Değişim Körlüğü.....	78

Dikkat Etmeme Körlüğü.....	78
Duygu Kaynaklı Körlük.....	79
Korteks ve Dikkat	80

Bölüm 5 - Bellek Araştırmalarına Giriş ve Çalışan Bellek85

Aysu Mutlutürk

Bellek Nedir ve Yaşamımızda Neden Önemlidir?.....	86
Geleneksel Bellek Modelleri.....	87
Duyusal Bellek.....	88
Kısa Süreli Bellek	89
Kısa Süreli Belleğin Kapasitesi	90
Kısa Süreli Belleğin Süresi	91
Kısa Süreli Belleğin Kapasitesini ve Süresini Etkileyebilecek Bazı Stratejiler	93
Kümeleme	93
Tekrarlama Türü: Koruyucu ve Detaylandırıcı Tekrarlama	94
Çalışan Bellek Yaklaşımı	94
Kavramların Ayrıştırılması.....	95
Baddeley'in Çalışan Bellek Modeli	96
Bileşenlerin Bağımsızlığı.....	97
Fonolojik Döngü.....	98
Görsel-Uzamsal Karalama Tahtası.....	100
Merkezî Yürütücü	103
Epizodik Ara Bellek.....	104
Beyin ve Çalışan Bellek.....	106
Beyinde Fonolojik Döngü ve Görsel-Uzamsal Karalama Tahtası.....	106
Beyinde Merkezî Yürütücü	108
Uygulamada Çalışan Bellek	110
Çalışan Bellek ve Zekâ.....	110
Çalışan Belleği Geliştirebilir miyiz?.....	112

Bölüm 6 - Uzun Süreli Bellek Sistemleri 115

Aysu Mutlutürk

Uzun Süreli Belleğe Giriş.....	116
Uzun Süreli ve Kısa Süreli Belleği Ayırt Etmek.....	116
Seri Konum Eğrisi.....	117
Amnezi	120
Uzun Süreli Bellek Türleri.....	121
Açık Bellek Türleri	122
Epizodik ve Semantik Bellek Ayrımı.....	123
Epizodik ve Semantik Bellek Ayrımına İlişkin Davranışsal Kanıtlar.....	123
Epizodik ve Semantik Bellek Ayrımına İlişkin Nöropsikolojik Kanıtlar.....	124

Epizodik ve Semantik Bellek Ayrımına İlişkin Beyin Görüntüleme Kanıtları...	125
Epizodik ve Semantik Bellek Arasındaki Bağlantılar	126
Otobiyoğrafik Bellek.....	127
Otobiyoğrafik Bellek Nedir?	127
Otobiyoğrafik Anıları Neden Hatırlarız?.....	128
Yaşam Boyu Hatırlama ve En Sık Hatırlanan Anılar	129
Bebeklik Amnezisi	131
Flaş Anılar	134
Örtük Bellek	136
Hazırlama	136
İşlemsel Bellek	137
Koşullama	139
Uzun Süreli Bellek Araştırmalarında Güncel Yaklaşımlar	140
Epizodik Gelecek Düşüncesi Çalışmaları	140
Bölüm 7 - Bellek Süreçleri: Kodlama, Geri Çağırma ve Unutma	145
<i>Aysu Mutlutürk</i>	
Bellek Süreçlerine Giriş.....	146
Kodlama	147
Dikkatin Rolü.....	147
İşleme Düzeyleri	148
Kodlamayı Güçlendirmek.....	150
Kendine Atf Etkisi.....	150
Üretme Etkisi	151
Test Etkisi.....	151
Organizasyon.....	152
Ara Verme Etkisi	154
Geri Çağırma	154
Kodlama Özgüllüğü	155
Duruma Bağlılık.....	156
Aktarıma Uygun İşleme.....	157
Kodlama, Geri Çağırma ve Beyin.....	158
Unutma	159
Unutma Eğrisi	160
İz Bozulması	161
Engelleme.....	162
Hatırlamaya Bağlı Unutma	163
Belleğin Yeniden Yapılandırıcı Doğası	165
Olay Sonrası Yanlış Bilgi Etkisi.....	165
Kaynak İzleme ve Kaynak İzleme Hataları	166
Beklentiler, Kalıp Yargılar ve Şemalar.....	167

Belleğin Yapılandırılmasıyla İlgili Diğer Faktörler	169
Kodlama, Hatırlama ve Unutma Araştırmalarında Güncel Yaklaşımlar	170
Toplumsal Belleğin Oluşumu: Sosyal Paylaşımli Hatırlamaya Bağlı Unutma.....	170

Bölüm 8 - Bilginin Sözel Temsili 175

Aslı Kılıç

Bilgi	200
Bilginin Organizasyonu.....	200
Kategoriler	179
Prototip Yaklaşımı.....	181
Örneksel Yaklaşım (Exampler Approach)	182
Alternatif Yaklaşımlar	183
Kavramsal Hiyerarşi	183
Anlamsal Ağ Modelleri.....	186
Faaliyetin Yayılması Modeli (Spreading Activation Model).....	187
Düşüncenin Uyarlanabilir Kontrolü - Önermesel (Adaptive Control of Thought - Rational).....	188
Bağlantıcı Ağlar (Connectionist Networks)	190

Bölüm 9 - Bilginin Görsel Temsili (İmgeleme) 195

Gökçer Eskikurt

Tarihsel Gelişim.....	197
Bilginin Görsel Temsilinin Teorileri.....	200
İkili-Kodlama Hipotezi.....	201
Kavramsal-Önerme Hipotezi	203
Zihinsel İmgeleme ve Kavramsal-Önerme Hipotezin Sınırlılıkları	205
İşlevsel-Eş Değerlik Hipotezi	207
Bilişsel Sinirbilime Katkısı.....	209
Görsel Algı ve İmgelem.....	209
Zihinsel Döndürme.....	209
Ölçeklendirme.....	211
Zihinsel Görüntüyü Tarama.....	213
Beyin ve imgelem.....	214
İki Farklı İmge: Görsel veya Uzamsal	219
Uzamsal Biliş ve Bilişsel Haritalar.....	220
Kör Bireylerde İmgelem.....	227
Kör Bireylerde İmgeleme Kapasitesi.....	227
Kör Bireylerde Zihinsel İmgeleme: Temsilî Biçim	229
İmgeler ve Bellek	229
Zihinsel Döndürme ve Zihinsel Tarama.....	230
Resim Tanımının İmgelemi ve Körlerin Çizimi	231

Bölüm 10 - Dil	237
<i>Aslı Aktan Erciyes - Dilay Z. Karadöller - Demet Özer</i>	
Dilin Doğası.....	238
Dil Sembollerden Oluşan Bir Sistemdir	238
Dil Sistemi Konvansiyoneldir	240
Dil Dinamik Bir Sistemdir.....	240
Dil İnsan İletişimi İçin Bir Araçtır	240
Dilin Evrenselliği.....	241
Dilin Bileşenleri	242
Fonoloji	242
Morfoloji.....	242
Sentaks	243
Semantik.....	243
Pragmatik.....	243
Dilin Biyolojik Temelleri.....	244
Lokalizasyon	244
Plastisite.....	245
Dil Edinim Teorileri: Dil Ediniminin Nöral Altyapısı	245
Dil Üzerindeki Biyolojik ve Çevresel Etkiler.....	246
Dil Edinim Kuramları	246
Davranışçı Kuram (<i>Behaviorist Theory</i>).....	247
Doğuştancı Kuram (<i>Nativist Theory</i>).....	248
Etkileşimsel Kuram (<i>Interactionist Theory</i>).....	249
Anadil Ediniminin Nöral Temelleri	250
Dil ve Düşünce.....	252
Dilin Düşünce ve Bilişsel Süreçler Üzerindeki Etkisi	253
Bölüm 11 - Yürütücü İşlevler -1 Frontal Lob ve İşlevleri	259
<i>Hatice Eraslan Boz</i>	
Frontal Lob ve İşlevleri.....	300
Frontal Lobun Subkortikal Yapılar ve Diğer Beyin Alanlarıyla Bağlantıları.....	300
Dorsolateral Prefrontal Korteks.....	262
Orbitofrontal Korteks.....	263
Medial Frontal Korteks.....	264
Frontal Lob Sendromu.....	265
Frontal Lob İşlevlerini Değerlendirmede Kullanılan Nöropsikolojik Testler.....	266
Yürütücü Dikkat	268
Yürütücü Dikkat Modeli	269
Görev Değiştirme	270
Görev Değiştirme Maliyeti.....	270
Görev Değiştirmenin Nöral Temelleri.....	272

İnhibisyon.....	272
İnhibisyonu Değerlendirmede Kullanılan Nöropsikolojik Testler	273
İnhibisyonunun Gelişimi.....	274
Sıralama.....	275
Sıralamanın Bilişsel Mekanizması.....	277
İzleme	278
Çalışma Belleği ve İzleme	278
Hata İzleme	279
Kavram Oluşturma	280
Kavram Oluşturmada Kullanılan Nöropsikolojik Testler.....	280
Frontal Lob ve Korteks (Bilişsel Bilimlerin Katkısı).....	282
Bölüm 12 - Düşünme, Problem Çözme, Akıl, Yürütme, Yaratıcılık	287
<i>Hatice Eraslan Boz</i>	
Düşünme.....	288
Açık Düşünme.....	288
Uzmanlaşma ve Bilişsel Yük.....	288
Örtük Düşünme	289
Düşünmenin Kortikal Organizasyonu	289
Problem Çözme	290
Problem Alanı.....	290
Problem Çözme Süreçleri.....	290
Problem Çözmenin Nöral Mekanizması	292
Tümevarım ve Tümdengelim.....	292
Tümevarımsal Akıl Yürütme.....	292
Genel Tümevarımlar	293
Spesifik Tümevarımlar	294
Kritik Beyin Ağları	294
Tümdengelimsel Akıl Yürütme.....	295
Kategorik Kıyaslamalar.....	296
Koşullu Kıyaslamalar	296
Analojik Akıl Yürütme.....	297
Analojileri Kullanmak.....	297
Bilişsel Esneklik.....	298
Bilişsel Esnekliği Değerlendirmede Kullanılan Görevler	300
Bilişsel Esnekliğin Nöral Mekanizması.....	301
Bilişsel Esnekliği Geliştirmeye Yönelik Müdahaleler.....	301
Analitik Düşünme.....	302
Analitik Düşünme Süreci	302
Analitik Düşüncenin Katkıları.....	304
Analitik Düşünmenin Nöral Mekanizması	304

Kendini İzleme	305
Kendini İzlemenin Nöral Temelleri.....	306
Planlama.....	306
Planlamanın Gelişimi.....	307
İleri Yaşta Planlama.....	308
Planlamanın Bilişsel Modeli.....	309
Planlamanın Nöral Kökenleri.....	310
Yaratıcılık.....	311
Yaratıcı Süreç.....	311
Yaratıcılık ve Zihinsel Katılık	312
Yaratıcı Bireylerin Özellikleri	312
Yatırım Teorisi.....	313
Yaratıcılığın Nöral Kökenleri	313
Zekâ	314
Bilişsel Zekâ Teorileri.....	315
Bilgi İşleme Hızı.....	315
Genel Bilgi.....	316
Akıl Yürütme ve Problem Çözme	316
Bilişsel Sinirbilim Desteği	317
Üst Düzey Bilişsel İşlevler ve Korteks.....	318
Bölüm 13 - Karar Verme	383
<i>Selin Yılmaz</i>	
Karar Verme	324
Karar Vermenin Tanımı	324
Karar Vermenin Aşamaları	325
Karar Vermenin Kuramsal Temelleri.....	325
Somatik İşaretleme Hipotezi.....	325
Somatik İşaretleme Hipotezi'nin Nöroanatomisi	326
Beklenti Kuramı ve Çerçeveleme Etkisi.....	328
İkili İşlem Süreci Kuramları	329
Zihinsel Kestirme Yolları	330
Temsile Dayalı Kestirme Yolu	330
Ulaşılabilirliğe Dayalı Kestirme Yolu.....	331
Dayanak Noktası ve Uyarlama Kestirme Yolu.....	331
Tutumlara Dayalı Kestirme Yolu	332
Çerçeveleme Etkisi ve İkili İşlem Süreç Teorisinin Nöroanatomisi	333
Karar Vermede Bireysel Farklılıklar	333
Bilişsel Süreçlerdeki Farklılıklar	334
Kişilik Özellikleri	334
Gelişimsel Dönemden Kaynaklanan Farklılıklar	335

Karar Vermenin Nöroanatomi	335
Nöropsikiyatrik Bozukluklarda Karar Verme Performansı	338
Bölüm 14 - Duygu ve Biliş	341
<i>Sezin Öner</i>	
Duygusal Tepkinin Bileşenleri	343
Duygusal Davranış ve İfade	343
Bedensel (Fizyolojik) Tepkiler	344
Duyguların Hissedilen Öznel İfadesi	346
Duygu ve Bilişsel Süreçler	346
Duygu ve Bellek	346
Duygudurum ile Uyumlu Bellek (Mood-Congruent Memory)	346
Duyguduruma Bağlı Bellek (Mood-Dependent Memory)	347
Dikkat ve Algıda Duygunun Rolü	349
Klinik Anksiyete ve Dikkat Yatkınlığı	351
Bilişsel Değerlendirme (Interpretation) ve Duygu	353
Biliş Duyguyu Etkiler mi?	355
James-Lange	355
Cannon-Bard	356
Schachter-Singer	357
Günümüzde Bilişsel Değerlendirme Teorileri	358
Bilişsel Değerlendirmeye Lazarus'un Yaklaşımı	360
Duygu Düzenleme Süreçleri	361
Bilişsel Bilimlerin Katkısı: Duygu ve Korteks	363
Anahtar Terimler	366

Kaynakça

- Acar, Ü. (2018). Analitik Düşünme Becerileri. *The Journal of Social Science*, 5(29), 172-182.
- Ackerly, S. S. & Benton, A. L. (1948). Report of case of bilateral frontal lobe defect. *Research Publications- Association for Research Nervous and Mental Diseases*, 27(1), 479-504.
- Ackerman, P. L., Beier, M. E. & Boyle, M. O. (2005). Working memory and intelligence: The same or different constructs? *Psychological Bulletin*, 131(1), 30-60.
- Adams, E. J., Nguyen, A. T. & Cowan, N. (2018). Theories of Working Memory: Differences in Definition, Degree of Modularity, Role of Attention, and Purpose. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 49(3), 340-355.
- Addis, D. R., Hach, S. & Tippett, L. J. (2016). Do strategic processes contribute to the specificity of future simulation in depression? *British Journal of Clinical Psychology*, 55(2), 167-186.
- Addis, D. R., Wong, A. T. & Schacter, D. L. (2007). Remembering the past and imagining the future: common and distinct neural substrates during event construction and elaboration. *Neuropsychologia*, 45(7), 1363-1377.
- Adlam, A. L., Patterson, K. & Hodges, J. (2009). "I remember it as if it were yesterday": Memory for recent events in patients with semantic dementia. *Neuropsychologia*, 47(5), 1344-1351.
- Adler, C. M., Sax, K. W., Holland, S. K., Schithorst, V., Rosenberg, L. & Strakowski, S.M. (2001). Changes in neuronal activation with increasing attention demand in healthy volunteers: An fMRI study. *Synapse*, 42(4), 266-272.
- Afonso, A., Blum, A., Katz, B. F. G., Tarroux, P., Borst, G. & Denis, M. (2010). Structural properties of spatial representations in blind people: Scanning images constructed from haptic exploration or from locomotion in a 3-D audio virtual environment. *Memory & Cognition*, 38(5), 591-604. doi:10.3758/MC.38.5.591

- Agarwal, S., Driscoll, J. C., Gabaix, X. & Laibson, D. (2009). The age of reason: Financial decisions over the life cycle and implications for regulation. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2009(2), 51-117.
- Akırmak Ü. Orhon M. (2018). Türkçe Kelimelerin Serbest Çağrışım Normları Üzerine Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 33(81), 62-81.
- Akırmak, Ü. (2023). *1085 Türkçe Kelimenin Serbest Çağrışım Norm Verileri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Alberini, C. M. & Travaglia, A. (2017). Infantile Amnesia: A Critical Period of Learning to Learn and Remember. *The Journal of neuroscience : The official journal of the Society for Neuroscience*, 37(24), 5783-5795.
- Alderson, R. M., Tarle, S. J., Roberts, D. K., Betancourt, J. L. & Bullard, C. C. (2022). Feature Binding and Working Memory in Children with ADHD: Evidence of Episodic Buffer Impairment. *Research on Child and Adolescent Psychopathology*, 50, 463-475.
- Alea, N. & Bluck, S. (2003). Why are you telling me that? A conceptual model of the social function of autobiographical memory. *Memory*, 11(2), 165-178.
- Aleman, A., van Lee, L., Mantione, M. H. M., Verkoijen, I. G. & de Haan, E. H. F. (2001). Visual imagery without visual experience: Evidence from congenitally totally blind people: *Neuroreport*, 12(11), 2601-2604. doi:10.1097/00001756-200108080-00061
- Allport, A., Styles, E. & Hsieh, S. (1994). Shifting attentional set: Exploring the dynamic control of tasks. In C. Umiltà & M. Moscovitch (Eds.), *Attention and performance XV* (pp. 421-452). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Alpar, G., Er, N. ve Uçar Boyraz, F. (2007). Görgü tanıklığında bellek hataları: olay sonrası bilginin ve tuzak soruların hatırlama ve kaynak izleme üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(20), 1-17.
- Amabile, T. M. (1996). *Creativity in context*. Boulder, CO: Westview.
- Amedi, A., Malach, R. & Pascual-Leone, A. (2005). Negative BOLD Differentiates Visual Imagery and Perception. *Neuron*, 48(5), 859-872. doi:10.1016/j.neuron.2005.10.032
- Amedi, A., Merabet, L. B., Camprodon, J., Bermpohl, F., Fox, S., Ronen, I., ... Pascual-Leone, A. (2008). Neural and behavioral correlates of drawing in an early blind painter: A case study. *Brain Research*, 1242, 252-262. doi:10.1016/j.brainres.2008.07.088
- Amir N., Beard C., Taylor C. T., Klumpp H., Elias J., Burns M., Chen X. (2009). Attention training in individuals with generalized social phobia: A randomized controlled trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 77, 961-973.
- Anderson, J. R. (1976). *Language, memory, and thought*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Anderson, J. R. (1983). *The Architecture of Cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Anderson, J. R. (1993). *Rules of the Mind*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Anderson, J. R. (2000). *Cognitive Psychology and its Implications* (5th ed.). Worth Publishers, New York.
- Anderson, J. R. & Bower, G. H. (1980). *Human associative memory: A brief edition*. http://www.123library.org/book_details/?id=107258 adresinden erişildi.

- Anderson, J. R., Bothell, D., Lebiere, C. & Matessa, M. (1998). An integrated theory of list memory. *Journal of Memory and Language*, 38(4), 341-380. <https://doi.org/10.1006/jmla.1997.2553>
- Anderson, M. C., Bjork, E. L. & Bjork, R. A. (2000). Retrieval-induced forgetting: Evidence for a recall-specific mechanism. *Psychonomic Bulletin & Review*, 7(3), 522-530.
- Anderson, M. C., Bjork, R. A. & Bjork, E. L. (1994). Remembering can cause forgetting: Retrieval dynamics in long-term memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory & Cognition*, 20, 1063-1087.
- Anderson, M. C. & Levy, B. (2009). Suppressing unwanted memories. *Current Directions in Psychological Science*, 18(4), 189-94.
- Anderson, P., Anderson, V. & Lajoie, G. (1996). The Tower of London Test: Validation and standardization for pediatric population. *Clinical Neuropsychologist*, 10(1), 64-65.
- Apanovich, V. V., Aramyan, E. A., Dol'nikova, M. S. & Aleksandrov, Y. I. (2021). Differences in brain support for solving analytical and holistic problems. *Eksperimental'naya psikhologiya*, 9(2), 5-22.
- Apanovich, V. V., Bezdenezhnykh, B. N., Sams, M., Jääskeläinen, I. P. & Alexandrov, Y. I. (2018). Event-related potentials during individual, cooperative, and competitive task performance differ in subjects with analytic vs. holistic thinking. *International Journal of Psychophysiology*, 123, 136-142.
- Appelle, S. (1972). "Perception and discrimination as a function of stimulus orientation: the oblique effect" in man and animals." İçinde: *Psychological bulletin* 78.4, s. 266.
- Arditi, A., Holtzman, J. D. & Kosslyn, S. M. (1988). Mental imagery and sensory experience in congenital blindness. *Neuropsychologia*, 26(1), 1-12. doi:10.1016/0028-3932(88)90026-7
- Atance, C. M. & O'Neill, D. K. (2001). Episodic future thinking. *Trends in Cognitive Sciences*, 5(12), 533-539.
- Atkinson, R. C. & Shiffrin, R. M. (1968). Human memory: A proposed system and its control processes. In K. W. Spence & J. T. Spence, *The psychology of learning and motivation: II*. Academic Press.
- Atwood, M. E. & Polson, P. G. (1976). A process model for water jug problems. *Cognitive Psychology*, 8(2), 191-216.
- Au, J., Sheehan, E., Tsai, N., Duncan, G. J., Buschkuhl, M. & Jaeggi, S. M. (2015). Improving fluid intelligence with training on working memory: a meta-analysis. *Psychonomic Bulletin & Review*, 22(2), 366-377.
- Awh, E. & Vogel, E. K. (2008). The bouncer in the brain. *Nature Neuroscience*, 11(1), 5-6.
- Awh, E., Jonides, J., Smith, E. E., Buxton, R. B., Frank, L. R., Love, T., Wong, E. C. & Gmeindl, L. (1999). Rehearsal in Spatial Working Memory: Evidence From Neuroimaging. *Psychological Science*, 10(5), 433-437.
- Ayhan, İnci ve Güneş Ünal (2020). "Görsel Yanılsamalar Bağlamında Görsel Algının Esasları". İçinde: *Nesne Dergisi* 8.18, ss. 522-547.
- Babcock, R. (1994). Analysis of Adult Age Differences on the Raven's Advanced Progressive Matrices Test. *Psychology and Aging*, 9(2), 303-314.

- Babcock, R. L. & Laguna, K. D. (1996). An Examination of the Adult Age-Related Differences on the Raven's Advanced Progressive Matrices: A Structural Equations Approach. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, 3(3), 187-200.
- Backhaus, J., Junghanns, K., Born, J., Hohaus, K., Faasch, F. & Hohagen, F. (2006). Impaired Declarative Memory Consolidation During Sleep in Patients With Primary Insomnia: Influence of Sleep Architecture and Nocturnal Cortisol Release. *Biological Psychiatry*, 60(12), 1324-1330.
- Bacon, W. F. & Egeth, H. E. (1994). Overriding stimulus-driven attentional capture. *Perception & Psychophysics*, 55(5), 485-496.
- Baddeley, A. (2000). The episodic buffer: a new component of working memory? *Trends in Cognitive Sciences*, 4(11), 417-423.
- Baddeley, A. (2012). Working Memory: Theories, Models, and Controversies. *Annual Review of Psychology*, 63(1), 1-29.
- Baddeley, A. D. (2001). Is working memory still working? *American Psychologist*, 56(11), 851-864.
- Baddeley, A. D. (2006). Working Memory: An Overview (pp. 1-31). In *Working Memory and Education*, Amsterdam: Elsevier Press.
- Baddeley, A. D. & Hitch, G. (1974). Working Memory. *Psychology of Learning and Motivation*, 47-89.
- Baddeley, A. D., Thomson, N. & Buchanan, M. (1975). Word length and the structure of short-term memory. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 14(6), 575-589.
- Baddeley, A. & Lieberman, K. (1980). Spatial working memory. In R. S. Nickerson (Ed.), *Attention and Performance. VIII* Lawrence Erlbaum Associates.
- Baddeley, A., Eysenck, M. W. & Anderson, M. C. (2015). *Memory*. Cambridge: Routledge.
- Baddeley, A., Lewis, V. & Vallar, G. (1984). Exploring the Articulatory Loop. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section A*, 36(2), 233-252.
- Baddeley, A. & Hitch, G. (1974). Working memory. In G. H. Bower (Ed.) *Recent advances in learning and motivation* (vol. 8, pp. 47-89). New York: Academic Press.
- Badre, D. (2012). Opening the gate to working memory. *Proceeding of the National Academy of Science the United States of the America*, 109, 19878-19879.
- Badre, D. & Wagner, A. D. (2005). Frontal Lobe Mechanisms that Resolve Proactive Interference. *Cerebral Cortex*, 15(12), 2003-2012.
- Bahrack, H. P. (1984). Semantic memory content in permastore: Fifty years of memory for Spanish learned in school. *Journal of Experimental Psychology: General*, 113(1), 1-29.
- Bahrack, H. P. & Hall, L. K. (2005). The importance of retrieval failures to long-term retention: A metacognitive explanation of the spacing effect. *Journal of Memory and Language*, 52(4), 566-577.
- Bahrack, H. P. & Phelps, E. (1987). Retention of Spanish vocabulary over 8 years. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 13(2), 344-349.

- Baker, S. C., Rogers, R. D., Owen, A. M., Frith, C. D., Dolan, R. J., Frackowiak, R. S. J. and Robbins, T. W. (1996) Neural systems engaged by planning: a PET study of the Tower of London task. *Neuropsychologia*, 34(6), 515-526.
- Bakhchina, A. V., Arutyunova, K. R., Sozinov, A. A., Demidovsky, A. V. and Alexandrov, Y. I. (2018). Sample entropy of the heart rate reflects properties of the system organization of behaviour. *Entropy*, 20(6), 449.
- Baldo, J. V. & Shimamura, A. P. (2000). Spatial and color working memory in patients with lateral prefrontal cortex lesions. *Psychobiology*, 28(2), 156-167.
- Baldo, J. V., Shimamura, A. P., Delis, D. C., Kramer, J. & Kaplan, E. (2001). Verbal and design fluency in patients with frontal lobe lesions. *Journal of the International Neuropsychology Society*, 7, 586-96.
- Baldo, J. V. & Dronkers, N. F. (2007). Neural correlates of arithmetic and language comprehension: a common substrate? *Neuropsychologia*, 45(2), 229-235.
- Baldo, J. V. & Shimamura, A. P. (1997). Letter and category fluency in patients with frontal lobe lesions. *Neuropsychology*, 12(2), 259-67.
- Banich, M. T. (1997). *Neuropsychology: The neural bases of mental function*. Boston: Houghton Mifflin.
- Banich, M. T. (2009). Executive function: the search for an integrated account. *Current Directions Psychological Science*, 18(2), 89-94.
- Baranski, J. V., and Petrusic, W. M. (1999). Realism of confidence in sensory discrimination. *Perception ve Psychophysics*, 61(7), 1369-1383.
- Barbey, A. K., Koenigs, M. & Grafman, J. (2013). Dorsolateral prefrontal contributions to human working memory. *Cortex*, 49(5), 1195-1205.
- Barch, D. M., Braver, T. S., Nystrom, L. E., Forman, S. D., Noll, D. C. & Cohen, J. D. (1997). Dissociating working memory from task difficulty in human prefrontal cortex. *Neuropsychologia*, 35(10), 1373-1380.
- Bar-Haim Y., Morag I., Glickman S. (2011). Training anxious children to disengage attention from threat: A randomized controlled trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52, 861-869.
- Baron, J. (1988). *Thinking and deciding*. New York: Cambridge University Press.
- Bartolomeo, P., Bachoud-Lévi, A.-C., Degos, J.-D. & Boller, F. (1998). Disruption of residual reading capacity in a pure alexic patient after a mirror-image right-hemispheric lesion. *Neurology*, 50(1), 286-288. doi:10.1212/WNL.50.1.286
- Batchelor, J., Harvery, A. G. & Bryant, R. A. (1995). Stroop Color Word Test as a measure of attentional deficit following mild head injury. *The Clinical Neuropsychologist*, 9(2), 180-186.
- Bates, E. & MacWhinney, B. (1987). Competition, variation, and language learning. In B. MacWhinney (Ed.), *Mechanisms of language acquisition* (pp. 157-193). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Bechara, A., Damasio, A.R., Damasio, H. & Anderson, S.W. (1994). Insensitivity to future consequences following damage to human prefrontal cortex. *Cognition*, 50 (1), 7-15.

- Bechara, A., Damasio, H., Damasio, A. R. & Lee, G. P. (1999). Different contributions of the human amygdala and ventromedial prefrontal cortex to decision-making. *The Journal of Neuroscience*, 19 (13), 5473-5481.
- Bechara, A., Damasio, H. & Damasio, A.R. (2000). Emotion, decision making and the orbitofrontal cortex. *Cerebral Cortex*, 10 (3), 295-307.
- Bechara, A., Dolan, S., Denburg, N., Hinds, A., Anderson, S. W. & Nathan, P. E. (2001). Decision-making deficits, linked to a dysfunctional ventromedial prefrontal cortex, revealed in alcohol and stimulant abusers. *Neuropsychologia*, 39(4), 376-389.
- Bechara, A. & Damasio, A. R. (2005). The somatic marker hypothesis: A neural theory of economic decision. *Games and Economic Behavior*, 52 (2), 336-372.
- Bechtereva, N. P., Korotkov, A. D., Pakhomov, S. V., Roudas, M. S., Starchenko, M. G. & Medvedev, S. V. (2004). PET study of brain maintenance of verbal creative activity. *International Journal of Psychophysiology*, 53(1), 11-20.
- Beitz, K. M., Salthouse, T. A. & Davis, H. P. (2014). Performance on the Iowa Gambling Task: From 5 to 89 years of age. *Journal of Experimental Psychology: General*, 143(4), 1677.
- Benjamin, L. T., Jr., Bryant, W. H. M., Campbell, C., Luttrell, J. & Holtz, C. (1997). Between psoriasis and ptarmigan: American encyclopedia portrayals of psychology, 1880-1940. *Review of General Psychology*, 1(1), 5-18.
- Benjamin, Ludy T., Jr. (2019). Modern psikolojinin kısa bir tarihi, 2.basımdan çeviri. Çeviri: Dr. Cem Malakcıoğlu. Nobel Yaşam
- Benton, A. L. (1968). Differential behavioral effects in frontal lobe disease. *Neuropsychologia*, 6(1), 53-60.
- Berlim, M. T., Neufeld, N. H. & Van den Eynde, F. (2013). Repetitive transcranial magnetic stimulation (rTMS) for obsessive-compulsive disorder (OCD): an exploratory meta-analysis of randomized and sham-controlled trials. *Journal of psychiatric research*, 47(8), 999-1006.
- Berntsen, D. & Rubin, D. C. (2002). Emotionally charged autobiographical memories across the life span: The recall of happy, sad, traumatic and involuntary memories. *Psychology and Aging*, 17(4), 636-652.
- Berntsen, D. & Rubin, D. C. (2004). Cultural life scripts structure recall from autobiographical memory. *Memory & Cognition*, 32(3), 427-442.
- Berscheid, E., Graziano, W., Monson, T. & Dermer, M. (1976). Outcome dependency: Attention, attribution, and attraction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34(5), 978-989.
- Bértolo, H., Paiva, T., Pessoa, L., Mestre, T., Marques, R. & Santos, R. (2003). Visual dream content, graphical representation and EEG alpha activity in congenitally blind subjects. *Cognitive Brain Research*, 15(3), 277-284. doi:10.1016/S0926-6410(02)00199-4
- Beste, C., Heil, M. & Konrad, C. (2010). Individual differences in ERPs during mental rotation of characters: Lateralization, and performance level. *Brain and Cognition*, 72(2), 238-243. doi:10.1016/j.bandc.2009.09.005

- Bingman, V. P., Hough II, G. E., Kahn, M. C. & Siegel, J. J. (2003). The Homing Pigeon Hippocampus and Space: In Search of Adaptive Specialization. *Brain, Behavior and Evolution*, 62(2), 117-127. doi:10.1159/000072442
- Binz, M. & Schulz, E. (2023). Using cognitive psychology to understand GPT-3. Proceedings of the National Academy of Sciences, 120(6), e2218523120.
- Bisiach, E. & Luzzatti, C. (1978). Unilateral neglect of representational space. *Cortex*, 14(1), 129-133.
- Bissonette, G. B., Martins, G. J., Franz, T. M., Harper, E. S., Schoenbaum, G. & Powell, E. M. (2008). Double dissociation of the effects of medial and orbital prefrontal cortical lesions on attentional and affective shifts in mice. *The Journal of Neuroscience*, 28(44), 11124-11130.
- Blackwood, N. J., Howard, R. J., ffytche, D. H., Simmons, A., Bentall, R. P. & Murray, R. M. (2000). Imaging attentional and attributional bias: An fMRI approach to the paranoid delusion. *Psychological Medicine*, 30(4), 873-883.
- Bliss, I., Kujala, T. & Hämäläinen, H. (2004). Comparison of blind and sighted participants' performance in a letter recognition working memory task. *Cognitive Brain Research*, 18(3), 273-277. doi:10.1016/j.cogbrainres.2003.10.012
- Bluck, S. (2003). Autobiographical memory: Exploring its functions in everyday life. *Memory*, 11(2), 113-123.
- Bluck, S. & Alea, N. (2002). Exploring the functions of autobiographical memory: Why do I remember the autumn? In J. D. Webster & B. K. Haight (Eds.), *Critical advances in reminiscence work: From theory to application* (pp. 61-75). Springer Publishing Company.
- Bluck, S., Alea, N., Habermas, T. & Rubin, D. C. (2005). A Tale of Three Functions: The Self-Reported Uses of Autobiographical Memory. *Social Cognition*, 23(1), 91-117.
- Blumer, D. & Benson, D. (1975). Personality changes with frontal and temporal lobe lesions. In: D Benson, D Blumer (Eds.), *Psychiatric aspects of neurologic disease*. GruneveStratton, New York.
- Bogg, T. & Lasecki, L. (2015). Reliable gains? Evidence for substantially underpowered designs in studies of working memory training transfer to fluid intelligence. *Frontiers in psychology*, 5, 1589.
- Bohn, A. (2010). Generational Differences in Cultural Life Scripts and Life Story Memories of Younger and Older Adults. *Applied Cognitive Psychology*, 24, 1324-1345.
- Boka, E., Del Pozzo, J., Goetz, D., Remsen, B., Walsh-Messinger, J., Getz, M., ... & Malaspina, D. (2020). Ineffective risk-reward learning in schizophrenia. *Psychiatry Research*, 293, 113370.
- Bondi, M. W., Serody, A. B., Chan, A. S., Ebersson-Schumate, S. C., Delis, D. C., Hansen, L. A. & Salmon, D. P. (2002). Cognitive and neuropathologic correlates of Stroop Color-Word Test performance in Alzheimer's disease. *Neuropsychology*, 16(3), 335-343.
- Bonelli, R. M. & Cummings, J. L. (2007). Frontal-subcortical circuitry and behavior. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 9(2), 141-151.
- Borkowska, A. & Rybakowski, J. (2001). Neuropsychological frontal lobe tests indicate that bipolar depressed patients are more impaired than unipolar. *Bipolar Disorders*, 3(2), 89-94.

- Boroditsky, L. (2001). Does language shape thought? Mandarin and English speakers' conceptions of time. *Cognitive Psychology*, 43(1), 1-22.
- Boroditsky, L. (2011). How language shapes thought. *Scientific American*, 304(2), 62-65.
- Boroditsky, L. & Gaby, A. (2010). Remembrances of times East: absolute spatial representations of time in an Australian aboriginal community. *Psychological Science*, 21(11), 1635-1639.
- Borst, G. & Kosslyn, S. M. (2008). Visual mental imagery and visual perception: Structural equivalence revealed by scanning processes. *Memory & Cognition*, 36(4), 849-862. doi:10.3758/MC.36.4.849
- Bosco, A., Longoni, A. M. & Vecchi, T. (2004). Gender effects in spatial orientation: Cognitive profiles and mental strategies. *Applied Cognitive Psychology*, 18(5), 519-532. doi:10.1002/acp.1000
- Botvinick, M. M. (2007). Conflict monitoring and decision making: Reconciling two perspectives on anterior cingulate function. *Cognitive, Affective & Behavioral Neuroscience*, 7(4), 356-366.
- Botvinick, M. M., Braver, T. S., Barch, D. M., Carter, C. S. & Cohen, J. D. (2001). Conflict monitoring and cognitive control. *Psychological Review*, 108(3), 624-652.
- Boulougouris, V., Dalley, J. W. & Robbins, T. W. (2007). Effects of orbitofrontal, infralimbic and prelimbic cortical lesions on serial spatial reversal learning in the rat. *Behavioural Brain Research*, 179 (2), 219-228.
- Bower, G. H. (1981). Mood and memory. *American Psychologist*, 36(2), 129-148.
- Bower, G. H. & Winzenz, D. (1970). Comparison of associative learning strategies. *Psychonomic Science*, 20(2), 119-120. doi:10.3758/BF03335632
- Bower, G. H., Clark, M. C., Lesgold, A. M. & Winzenz, D. (1969). Hierarchical retrieval schemes in recall of categorized word lists. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 8, 323-343.
- Bower, G. H. & Clark, M. C. (1969). Narrative stories as mediators for serial learning. *Psychonomic science*, 14(4), 181-182.
- Brand, M., Fujiwara, E., Borsutzky, S., Kalbe, E., Kessler, J. & Markowitsch, H. J. (2005). Decision-making deficits of korsakoff patients in a new gambling task with explicit rules: associations with executive functions. *Neuropsychology*, 19(3), 267.
- Brand, M., Recknor, E.C., Grabenhorst, F. & Bechara, A. (2007). Decisions under ambiguity and decisions under risk: Correlations with executive functions and comparisons of two different gambling tasks with implicit and explicit rules. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 29 (1), 86-99.
- Braver, T. S., Reynolds, J. R. & Donaldson, D. I. (2003). Neural mechanisms of transient and sustained cognitive control during task switching. *Neuron*, 39(4), 713-726.
- Brener, R. (1940). An experimental investigation of memory span. *Journal of Experimental Psychology*, 26(5), 467-482.
- Brennan, M., Welsh, M. C. & Fisher, C. B. (1997). Aging and executive function skills: An examination of a community dwelling older population. *Perceptual and Motor Skills*, 84(3), 1187-1197.

- Brewer, W. F. & Treyens, J. C. (1981). Role of schemata in memory for places. *Cognitive Psychology*, 13(2), 207-230.
- Brickner, R. M. (1934). An interpretation of frontal lobe function based upon the study of a case of partial bilateral frontal lobectomy. *Research Publications- Association for Research Nervous and Mental Diseases*, 13, 256-348.
- Broadbent, D. E. (1958). The effects of noise on behaviour. In D. E. Broadbent, *Perception and Communication* (pp. 81-107). Pergamon Press.
- Broadbent, D. E. & Broadbent, M. H. (1987). From detection to identification: Response to multiple targets in rapid serial visual presentation. *Perception & Psychophysics*, 42(2), 105-113.
- Brockner, J. & Eckenrode, J. (1979). Self-monitoring and the actor-observer bias. *Representative Research in Social Psychology*, 9(2), 81-88.
- Brooks, L. R. (1968). Spatial and verbal components of the act of recall. *Canadian Journal of Psychology/Revue canadienne de psychologie*, 22(5), 349-368.
- Brown, G. G., Kindermann, S. S., Siegle, G. J., Granholm, E., Wang, E. C. & Bukton, R. B. (1999). Brain activation and pupil response during covert performance of the Stroop Color Word task. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 5(4), 308-319.
- Brown, J. (1958). Some Tests of the Decay Theory of Immediate Memory. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 10(1), 12-21.
- Brown, R. & Kulik, J. (1977). Flashbulb memories. *Cognition*, 5(1), 73-99.
- Bruine de Bruin, W., Parker, A. M. & Fischhoff, B. (2012). Explaining adult age differences in decision-making competence. *Journal of Behavioral Decision Making*, 25(4), 352-360.
- Bruner, J. S. (1983b). Play, thought and language. *Peabody Journal of Education*, 60, 60-69.
- Bruner, J. S., Goodnow, J. J. & Austin, G. A. (1956). *A study of thinking*. New York: New York Science Editions.
- Buckner, R. L. & Wheeler, M. E. (2001). The cognitive neuroscience of remembering. *Nature Reviews Neuroscience*, 2(9), 624-634.
- Bullmore, E. & Sporns, O. (2009). Complex brain networks: graph theoretical analysis of structural and functional systems. *Nature reviews neuroscience*, 10(3), 186-198.
- Burdick, J. D., Roy, A. L. & Raver, C. C. (2013). Evaluating the Iowa Gambling Task as a direct assessment of impulsivity with low-income children. *Personality and Individual Differences*, 55(7), 771-776.
- Burgess, N. & Hitch, G. J. (1999). Memory for serial order: A network model of the phonological loop and its timing. *Psychological Review*, 106(3), 551-581.
- Burke, S. N., Mormino, E. C., Rogalski, E. J., Kawas, C. H., Willis, R. J., Park, D. C. (2019). What are the later life contributions to reserve, resilience, and compensation? *Neurobiology of Aging*, 83, 140-144
- Burt, K. B. & Paysnick, A. A. (2012). Resilience in the transition to adulthood. *Development and Psychopathology*, 24(2), 493-505.

- Bush, G., Vogt, B. A., Holmes, J., Dale, A. M., Greve, D., Jenike, M. A. & Rosen, B. R. (2002). Dorsal anterior cingulate cortex: a role in reward-based decision making. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 99(1), 523-528.
- Butler, A. C. & Roediger, H. L. (2007). Testing improves long-term retention in a simulated classroom setting. *European Journal of Cognitive Psychology*, 19(4-5), 514-527.
- Byrne, K.A., Silasi-Mansat, C.D. & Worthy, D.A. (2015). Who chokes under pressure? The big five personality traits and decision-making under pressure. *Personality and Individual Differences*, 74, 22-28.
- Cabeza, R. & Nyberg, L. (2000). Imaging cognition II: An empirical review of 275 PET and fMRI studies. *Journal of cognitive Neuroscience*, 12(1), 1-47.
- Cacioppo, J.T., Bernston, G.G., Larsen, J.T., Poehlmann, K.M., and Ito, T.A. (2000). *The psychophysiology of emotion*, in Lewis, M. and Haviland-Jones, J.M. (eds.) Handbook of Emotions, 2nd edition, London, The Guilford Press.
- Calder, A. J., Keane, J., Manes, F., Antoun, N. & Young, A. W. (2000). Impaired recognition and experience of disgust following brain injury. *Nature Neuroscience*, 3(11), 1077-1078.
- Callaghan, T. C. & Rochat, P. (2003). Traces of the artist: Sensitivity to the role of the artist in children's pictorial reasoning. *British Journal of Developmental Psychology*, 21(3), 415-445.
- Cambridge Cognition. Intra- Extra Dimensional Set Shift (IED). (2021). <https://www.cambridgecognition.com/cantab/cognitive-tests/executive-function/intra-extra-dimensional-set-shift-ied/>
- Cantor, J., Engle, R. W. & Hamilton, G. (1991). Short-term memory, working memory, and verbal abilities: How do they relate? *Intelligence*, 15(2), 229-246.
- Capuron, L., Schroecksnadel, S., Féart, C., Aubert, A., Higuieret, D., Barberger-Gateau, P., ... & Fuchs, D. (2011). Chronic low-grade inflammation in elderly persons is associated with altered tryptophan and tyrosine metabolism: Role in neuropsychiatric symptoms. *Biological Psychiatry*, 70(2), 175-182.
- Carlesimo, G. A., Perri, R., Turriziani, P., Tomaiuolo, F. & Caltagirone, C. (2001). Remembering What But Not Where: Independence of Spatial and Visual Working Memory in the Human Brain. *Cortex*, 37(4), 519-534.
- Carpenter, P. A., Just, M. A. & Reichle, E. D. (2000). Working memory and executive function: evidence from neuroimaging. *Current Opinion in Neurobiology*, 10(2), 195-199.
- Carreiras, M. & Codina, B. (1992). Spatial cognition of the blind and sighted: Visual and amodal hypotheses. *Cahiers de Psychologie Cognitive/Current Psychology of Cognition*, 12(1), 51-78.
- Carter, C. S. & van Veen, V. (2007). Anterior cingulate cortex and conflict detection: An update of the theory and data. *Cognitive, Affective ve Behavioral Neuroscience*, 7(4), 367-379.
- Casasanto, D. (2008). Who's afraid of the big bad Whorf? Crosslinguistic differences in temporal language and thought. *Language Learning*, 58, 63-79.
- Casasanto, D. & Jasmin, K. (2012). The hands of time: Temporal gestures in English speakers. *Cognitive Linguistics*, 23(4), 643-674.

- Casey, B. J., Forman, S. D., Franzen, P., Berkowitz, A., Braver, T. S., Nystrom, L. E., Thomas, K. M. & Noll, D. C. (2001). Sensitivity of prefrontal cortex to changes in target probability: A functional MRI study. *Human Brain Mapping, 13*(1), 26-33.
- Casey, B. J., Trainor, R. J., Orendi, J. L., Schubert, A. B., Nystrom, L. E., Giedd, J. N., Castellanos, F. X., Haxby, J. V., Noll, D. C., Cohen, J. D., Forman, S. D., Dahl, R. E. & Rapoport, J. L. (1997). A developmental functional MRI study of prefrontal activation during performance of a go-no-go task. *Journal of Cognitive Neuroscience, 9*(6), 835-847.
- Casey, B. J., Trainor, R., Giedd, J., Vauss, Y., Vaituzis, C. K., Hamburger, S., Kozuch, P. & Rapoport, J. L. (1997). The role of the anterior cingulate in automatic and controlled processes: A developmental neuroanatomical study. *Developmental Psychobiology, 30*(1), 61-69.
- Casey, B., Durston, S. & Fossella, J. (2001a). Evidence for a mechanistic model of cognitive control. *Clinical Neuroscience Research, 1*(4), 267-282.
- Catani, M. (2019). Handbook of the Clinical Neurology. Vol 163. (3rd series). Frontal lobes: The anatomy of the frontal lobes. 163, 95-122.
- Cattaneo, Z. & Vecchi, T. (2011). *Blind vision: The neuroscience of visual impairment*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Cattaneo, Z., Fantino, M., Silvanto, J., Tinti, C., Pascual-Leone, A. & Vecchi, T. (2010). Symmetry perception in the blind. *Acta Psychologica, 134*(3), 398-402. doi:10.1016/j.actpsy.2010.04.002
- Cavanaugh, J. P. (1976). Holographic and trace-strength models of rehearsal effects in the item-recognition task. *Memory and Cognition, 4*(2), 186-199.
- Cazalis, F., Valabregue, R., Pelegrini-Issac, M., Asloun S., Robbins T. W. & Granon, S. (2003). Individual differences in prefrontal cortical activation on the Tower of London planning task: implication for effortful processing. *European Journal of Neuroscience, 17*(10), 2219-2225.
- Cepeda, N. J., Kramer, A. F. & Gonzalez de Sather, J. C. M. (2001). Changes in executive control across the life span: Examination of task-switching performance. *Developmental Psychology, 37*(5), 715-730.
- Chambers, D. & Reisberg, D. (1985). Can mental images be ambiguous? *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, 11*(3), 317-328. doi:10.1037/0096-1523.11.3.317
- Chambers, D. & Reisberg, D. (1992). What an image depicts depends on what an image means. *Cognitive Psychology, 24*(2), 145-174. doi:10.1016/0010-0285(92)90006-N
- Chase, W. G. & Simon, H. A. (1973). The mind's eye in chess. In W. G. Chase (Ed.), *Visual information processing* (pp. 215-272). New York: Academic Press.
- Chen, T., Michels, L., Supekar, K., Kochalka, J., Ryali, S. & Menon, V. (2015). Role of the anterior insular cortex in integrative causal signaling during multisensory auditory-visual attention. *European Journal of Neuroscience, 41*, 264-274.
- Cheney, D. L. & Seyfarth, R. M. (1992). Précis of How monkeys see the world. *Behavioral and Brain Sciences, 15*(1), 135-147.

- Cherry, E. C. (1953). Some experiments on the recognition of speech, with one and with two ears. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 25(5), 975-979.
- Chevalier, H., Metz-Lutz, M-N. & Segalowitz, S. J. (2000). Impulsivity and control of inhibition in benign focal childhood epilepsy. *Brain and Cognition*, 43(1-3), 86-90.
- Chi, Y. K., Kim, T. H., Han, J. W., Lee, S. B., Park, J. H., Lee, J. J., Youn, J. C., Jhoo, J. H., Lee, D. Y., Kim, K. W. (2012). Impaired design fluency is a marker of pathological cognitive aging; results from the Korean longitudinal study on health and aging. *Psychiatry Investigations*, 9(1), 59-64.
- Chochon, F., Cohen, L., van de Moortele, P. F. & Dehaene, S. (1999). Differential contributions of the left and right inferior parietal lobules to number processing. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 11(6), 617-630.
- Choi, I., Koo, M. & Choi, J. A. (2007). Individual differences in analytic versus holistic thinking. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 33(5), 691-705.
- Choi, I., Nisbett, R. E. & Smith, E. E. (1997). Culture, categorization and inductive reasoning. *Cognition*, 65(1), 15-32.
- Chomsky, N. (1957). Logical structures in language. *American Documentation*, 8, 284-291.
- Chomsky, N. (1959). A review of B.F. Skinner's Verbal Behavior. *Language*, 35 (1), 26-58.
- Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax (Cambridge, Mass.). *M. I. T.*
- Chomsky, N. (1965). Persistent topics in linguistic theory, *Diogenes*, 13, 13-20.
- Chomsky, N. (1972). *Language and mind*. New York: Harcourt.
- Chooi, W.-T. & Thompson, L. A. (2012). Working memory training does not improve intelligence in healthy young adults. *Intelligence*, 40(6), 531-542.
- Christiansen, M. H. & Kirby, S. (2003). Language evolution: Consensus and controversies. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(7), 300-307.
- Chrobak, Q. M. & Zaragoza, M. S. (2008). Inventing stories: Forcing witnesses to fabricate entire fictitious events leads to freely reported false memories. *Psychonomic Bulletin & Review*, 15(6), 1190-1195.
- Chun, M. M. & Most, S. (2021). *Cognition*. Oxford University Press.
- Chun, M.M. & Potter, M.C. (1995). A two-stage model for multiple target detection in rapid serial visual presentation. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 21(1), 109-127.
- Churchland, Patricia Smith & Vilayanur S Ramachandran (2013). "Filling in: Why Dennett is wrong". İçinde: *Consciousness in philosophy and cognitive neuroscience*. Psychology Press, ss. 77-104.
- Ciurli, P., Formisano, R., Bivona, U., Cantagallo, A. & Angeleli, P. (2011). Neuropsychiatric disorders in persons with severe traumatic brain injury: prevalence, phenomenology, and relationship with demographic, clinical and functional features. *Journal of Head Trauma and Rehabilitation*, 26(2), 116-126.
- Cleckley, H. (1941). *The mask of sanity: an attempt to reinterpret the so-called psychopathic personality*, Mosby, Oxford.

- Clement, C. A. & Gentner, D. (1991). Systematicity as a selection constraint in analogical mapping. *Cognitive Science*, 15(1), 89-132.
- Cohen, J. D., Braver, T. S. & O'Reilly, R. (1996). A computational approach to prefrontal cortex, cognitive control and schizophrenia: Recent developments and current challenges. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, 351(1346), 1515-1527.
- Cohen, J. D., Dunbar, K. & McClelland, J. L. (1990). On the control of automatic processes: A parallel distributed processing account of the Stroop effect. *Psychological Review*, 97(3), 332-361.
- Cohen, M. S., Kosslyn, S. M., Breiter, H. C., DiGirolamo, G. J., Thompson, W. L., Anderson, A. K., ... Belliveau, J. W. (1996). Changes in cortical activity during mental rotation A mapping study using functional MRI. *Brain*, 119(1), 89-100. doi:10.1093/brain/119.1.89
- Cole, S. N., Morrison, C. M., Barak, O., Pauly-Takacs, K. & Conway, M. A. (2015). Amnesia and future thinking: Exploring the role of memory in the quantity and quality of episodic future thoughts. *British Journal of Clinical Psychology*, 55(2), 206-224.
- Collette, F., Majerus, S., Van der Linden, M., Dabe, P., Degueldre, C., Delfiore, B., Luxen, A. & Salmon, E. (2001). Contribution of lexico-semantic processes to verbal short-term memory tasks: A PET activation study. *Memory*, 9(4-6), 249-259.
- Collette, F., Salmon, E., Van der Linden, M., Chicherio, C., Belleville, S., Degueldre, C., Delfiore, G. & Franck, G. (1999). Regional brain activity during tasks devoted to the central executive of working memory. *Cognitive Brain Research*, 7(3), 411-417.
- Collins, A. M. & Loftus, E. F. (1975). A spreading-activation theory of semantic processing. *Psychological Review*, 82(6), 407.
- Collins, A. M. & Quillian, M. R. (1969). Retrieval time from semantic memory. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 8(2), 240-247.
- Colvin, M. K., Dunbar, K. & Grafman, J. (2001). The effects of frontal lobe lesions on goal achievement in the water jug task. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 13(8), 1129-1147.
- Coman, A. & Hirst, W. (2012). Cognition through a social network: The propagation of socially shared retrieval induced forgetting in social networks. *Journal of Experimental Psychology: General*, 141, 321-336.
- Coman, A. & Hirst, W. (2015). Social identity and socially shared retrieval-induced forgetting: The effects of group membership. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144, 717-722.
- Coman, A., Kolling, A., Lewis, M. & Hirst, W. (2012). Mnemonic Convergence: From Empirical Data to Large-Scale Dynamics. *Social Computing, Behavioral - Cultural Modeling and Prediction*, 256-265.
- Coman, A., Momennejad, I., Drach, R. D. & Geana, A. (2016). Mnemonic convergence in social networks: The emergent properties of cognition at a collective level. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(29), 8171-8176.
- Conrad, R. & Hull, A. J. (1964). Information, acoustic confusion and memory span. *British Journal of Psychology*, 55(4), 429-432.
- Conway, A. R. A., Cowan, N., Bunting, M. F., Theriault, D. J. & Minkoff, S. R. B. (2002). A latent variable analysis of working memory capacity, short-term memory capacity, processing speed, and general fluid intelligence. *Intelligence*, 30(2), 163-184.

- Conway, C. M. & Christiansen, M. H. (2001). Sequential learning in non-human primates. *Trends in Cognitive Sciences*, 5(12), 539-546.
- Conway, M. A. & Haque, S. (1999). Overshadowing the reminiscence bump: Memories of a struggle for independence. *Journal of Adult Development*, 6(1), 35-44.
- Conway, M. A. & Pleydell-Pearce, C. W. (2000). The construction of autobiographical memories in the self-memory system. *Psychological Review*, 107(2), 261-288.
- Conway, M. A. & Pleydell-Pearce, C. W. (2000). The construction of autobiographical memories in the self-memory system. *Psychological Review*, 107(2), 261-288. doi:10.1037/0033-295X.107.2.261
- Conway, M. A., Gathercole, S. E. & Cornoldi, C. (2014). *Theories of memory. Volume 2 Volume 2*. <http://public.ebookcentral.proquest.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=3061216> adresinden erişildi.
- Conway, M. A., Wang, Q., Hanyu, K. & Haque, S. (2005). A Cross-Cultural Investigation of Autobiographical Memory: On the Universality and Cultural Variation of the Reminiscence Bump. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(6), 739-749.
- Cooperrider, K. & Núñez, R. (2009). Across time, across the body: Transversal temporal gestures. *Gesture*, 9(2), 181-206.
- Corballis, M. C. (1989). Laterality and human evolution. *Psychological Review*, 96(3), 492-505. doi:10.1037/0033-295X.96.3.492
- Corkin, S., Amaral, D. G., González, R. G., Johnson, K. A. & Hyman, B. T. (1997). H. M.'s Medial Temporal Lobe Lesion: Findings from Magnetic Resonance Imaging. *The Journal of Neuroscience*, 17(10), 3964-3979.
- Cornoldi, C., Calore, D. & Pra-Baldi, A. (1979). Imagery Ratings and Recall in Congenitally Blind Subjects. *Perceptual and Motor Skills*, 48(2), 627-639. doi:10.2466/pms.1979.48.2.627
- Costa, P.T. & McCrae, RR. (1992). Normal personality assessment in clinical practice: The NEO Personality Inventory. *Psychological Assessment*, 4 (1), 5-13.
- Cowan, N. (1999). An Embedded-Processes Model of working memory. In A. Miyake & P. Shah (Eds.), *Models of working memory: Mechanisms of active maintenance and executive control* (pp. 62-101). Cambridge University Press.
- Craig, A. H., Cummings, J. L., Fairbanks, L., Itti, L., Miller, B. L., Li, J. & Mena, I. (1996). Cerebral blood flow correlates of apathy in Alzheimer disease. *Archives Neurology*, 53(11), 1116-1120.
- Craik, F. I. M., Govoni, R., Naveh-Benjamin, M. & Anderson, N. D. (1996). The effects of divided attention on encoding and retrieval processes in human memory. *Journal of Experimental Psychology: General*, 125(2), 159-180.
- Craik, F. I. M., Morris, L. W., Morris, R. G. & Loewen, E. R. (1990). Relations between source amnesia and frontal lobe functioning in older adults. *Psychology and Aging*, 5(1), 148-151.
- Craik, F. I. & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 11(6), 671-684.
- Cristofori, I., Cohen-Zimmerman, S. & Grafman, J. (2019). *Handbook of Clinical Neurology: Executive Function*. 163,197-219.

- Csikszentmihalyi, M. (1999). *Creativity*. In R. A. Wilson & F. C. Keil (Eds.), *The MIT encyclopedia of the cognitive sciences* (pp. 205-206). Cambridge, MA: MIT Press.
- Cuc, A., Koppel, J. & Hirst, W. (2007). Silence is not golden: A case for socially shared retrieval-induced forgetting. *Psychological Science*, 18(8), 727-737.
- Cuc, A., Ozuru, Y., Manier, D. & Hirst, W. (2006). On the formation of collective memories: The role of a dominant narrator. *Memory & Cognition*, 34(4), 752-762.
- Cui, X., Jeter, C. B., Yang, D., Montague, P. R. & Eagleman, D. M. (2007). Vividness of mental imagery: Individual variability can be measured objectively. *Vision Research*, 47(4), 474-478. doi:10.1016/j.visres.2006.11.013
- Cummings, J. L. & Milner, B. L. (2007). Conceptual and clinical aspects of the frontal lobes. In: JL Cummings, BL Miller (Eds.), *The human frontal lobes: functions and disorders*, Guilford Press, New York, NY.
- Cunningham, M. R. (1977). Personality and the structure of the nonverbal communication of emotion. *Journal of Personality*, 45(4), 564-584.
- Curci, A., Lanciano, T., Curtotti, D. & Sartori, G. (2020). Lessons for the courtroom from the study of Flashbulb memory: an integrative review. *Memory (Hove, England)*, 28(3), 441-449.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İyi Düşün Doğru Karar Ver*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- D'Angiulli, A., Kennedy, J. M. & Helle, M. A. (1998). Blind children recognizing tactile pictures respond like sighted children given guidance in exploration. *Scandinavian Journal of Psychology*, 39(3), 187x-1190. doi:10.1111/1467-9450.393077
- D'Argembeau, A. & Mathy, A. (2011). Tracking the construction of episodic future thoughts. *Journal of Experimental Psychology: General*, 140(2), 258-271.
- D'Argembeau, A. & Van der Linden, M. (2004). Influence of Affective Meaning on Memory for Contextual Information. *Emotion*, 4(2), 173-188.
- D'Argembeau, A. & Van der Linden, M. (2006). Individual differences in the phenomenology of mental time travel: The effect of vivid visual imagery and emotion regulation strategies. *Consciousness and cognition*, 15(2), 342-350.
- D'Argembeau, A., Renaud, O. & Van Der Linden, M. (2011). Frequency, characteristics and functions of future-oriented thoughts in daily life. *Applied Cognitive Psychology*, 25(1), 96-103.
- D'Esposito, M. (2001). Functional neuroimaging of working memory. In: R Cebeza, A Kingstone (Eds.), *Handbook of functional neuroimaging of cognition*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Dagher, A., Owen, A. M., Boecker, H. & Brooks, D. J. (1999). Mapping the network for planning: a correlational PET activation study with the Tower of London task. *Brain*, 122(10), 1973-1987.
- Daigneault, S., Braun, C. M. & Whitaker, H. A. (1992). Early effects of normal aging on perseverative and non-perseverative prefrontal measures. *Developmental Neuropsychology*, 8(1), 99-114.
- Dajani, D. R. & Uddin, L. Q. (2015). Demystifying cognitive flexibility: Implications for clinical and developmental neuroscience. *Trends in Neuroscience*, 38(9), 571-578.

- Damasio, A. R., Anderson, S. W. & Tranel, D. (2013). The frontal lobes. In: K. M. H. E. Valenstein (Ed.), *Clinical neuropsychology*, fifth edition. Oxford University Press, New York, NY.
- Damasio, A. R., Tranel, D. & Damasio, H. (1990). Individuals with sociopathic behavior caused by frontal damage fail to respond automatically to social stimuli. *Behavioural Brain Research*, 41(2), 81-94.
- Damasio, A. R. (2006). *Descartes'in yanılgısı*. (B. Atlamaz, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Daneman, M. & Carpenter, P. A. (1980). Individual differences in working memory and reading. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 19(4), 450-466.
- Daneman, M. & Hannon, B. (2001). Using working memory theory to investigate the construct validity of multiple-choice reading comprehension tests such as the SAT. *Journal of Experimental Psychology: General*, 130(2), 208-223.
- Daniel, T. O., Said, M., Stanton, C. M. & Epstein, L. H. (2015). Episodic future thinking reduces delay discounting and energy intake in children. *Eating behaviors*, 18, 20-24.
- Das, J. P., Kar, R. & Parrila, R. K. (1996). *Cognitive planning. The psychological basis of intelligent behavior*. London: Sage Publications Ltd.
- Davidson, M. C., Amso, D., Anderson, L. C., Diamond, A. (2006). Development of cognitive control and executive functions from 4-13 years: evidence from manipulations of memory, inhibition, and task switching. *Neuropsychologia*, 44(11), 2037-78.
- Davis, D. & Loftus, E. F. (2007). Internal and external sources of misinformation in adult witness memory. In M. P. Toglia, J. D. Read, D. F. Ross & R. C. L. Lindsay (Eds.), *The handbook of eyewitness psychology, Vol. 1. Memory for events* (pp. 195-237). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Davis, H. & Klebe, K. (2001). A longitudinal study of the performance of the elderly and young on the Tower of Hanoi puzzle and Rey recall. *Brain and Cognition*, 46(1-2), 95-99.
- De Beni, R. & Cornoldi, C. (1985). Effects of the mnemotechnique of loci in the memorization of concrete words. *Acta Psychologica*, 60(1), 11-24. doi:10.1016/0001-6918(85)90010-1
- De Beni, R. & Cornoldi, C. (1988). Imagery limitations in totally congenitally blind subjects. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 14(4), 650-655. doi:10.1037/0278-7393.14.4.650
- de Groot, A. D., Gobet, F. & Jongman, R. W. (1966). *Perception and memory in chess: Heuristics of the professional eye*. Assen: Van Gorcum.
- de la Fuente, J., Santiago, J., Román, A., Dumitrache, C. & Casasanto, D. (2014). When you think about it, your past is in front of you: How culture shapes spatial conceptions of time. *Psychological Science*, 25(9), 1682-1690.
- De Martino, B., Kumaran, D., Seymour, B. & Dolan, R. J. (2006). Frames, biases, and rational decision-making in the human brain. *Science*, 313 (5787), 684-687.
- Dechent, P., Merboldt, K.-D. & Frahm, J. (2004). Is the human primary motor cortex involved in motor imagery? *Cognitive Brain Research*, 19(2), 138-144. doi:10.1016/j.cogbrainres.2003.11.012
- Deco, G., Jirsa, V. K. & McIntosh, A. R. (2011). Emerging concepts for the dynamical organization of resting-state activity in the brain. *Nature Reviews Neuroscience*, 12(1), 43-56.

- Deese, J. (1965). *The structure of associations in language and thought*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, Derry.
- Dehaene, S., Posner, M. I. & Tucker, D. M. (1994). Localization of a neural system for error detection and compensation. *Psychological Science*, 5(5), 303-305.
- Del Missier, F., Mäntylä, T. & De Bruin, W.B. (2012). Decision-making competence, executive functioning, and general cognitive abilities. *Journal of Behavioral Decision Making*, 25 (4), 331-351.
- Delis, D. C., Kaplan, E. & Kramer, J. H. (2001). Delis- Kaplan Executive Function System. American Psychological Association.
- Delis, D. C., Kaplan, E. & Kramer, J. H. (2001). *D-KEFS Executive Function System: Examiners Manual*. San Antonio: Psychological Corporation.
- Delis, D. C., Squire, L. R., Bihrlle, A. & Massman, P. J. (1992). Componential analysis of problem-solving ability: Performance of patients with frontal lobe damage and amnesic patients on a new sorting test. *Neuropsychologia*, 30(8), 683-697.
- Delis, D., Squire, L. R., Bihrlle, A. & Massman, P. (1992). Componential Analysis of Problem-Solving Ability: Performance of Patients with Frontal Lobe Damage and Amnesic Patients on a New Sorting Test. *Neuropsychologia*, 30(8), 683-697.
- Della Sala, S., Gray, C., Baddeley, A., Allamano, N. & Wilson, L. (1999). Pattern span: A tool for unwelding visuo-spatial memory. *Neuropsychologia*, 37(10), 1189-1199.
- Demaree, H.A., Burns, K.J. & DeDonno, M.A. (2010). Intelligence, but not emotional intelligence, predicts Iowa Gambling Task performance. *Intelligence*, 38 (2), 249-254.
- Demb, J. B., Wagner, J. E., Wagner, A. D., Vaidya, C. J., Glover, G. H. & Gabrieli, J. D. E. (1995). Semantic Encoding and Retrieval in the Left Interior Prefrontal Cortex: A Functional MRI Study of Task Difficulty and Process Specificity. *Neuroscience*, 15(9), 5870-5878.
- Demiray, B., Gülgöz, S. & Bluck, S. (2009). Examining the life story account of the reminiscence bump: Why we remember more from young adulthood. *Memory*, 17(7), 708-723.
- Denis, M., Beschin, N., Logie, R. H. & Sala, S. D. (2002). Visual perception and verbal descriptions as sources for generating mental representations: Evidence from representational neglect. *Cognitive Neuropsychology*, 19(2), 97-112. doi:10.1080/02643290143000105
- Denis, S. & Boucher, J. L. (1991). [Spatial representation of a two-dimensional pattern]. *Canadian Journal of Psychology*, 45(3), 405-414.
- Denson, T. F., Moulds, M. L. & Grisham, J. R. (2012). The effects of analytical rumination, reappraisal, and distraction on anger experience. *Behavior Therapy*, 43(2), 355-364.
- Desimone, R. & Duncan, J. (1995). Neural mechanisms of selective visual attention. *Annual Review of Neuroscience*, 18(1), 193-222.
- Desimone, R. & Duncan, J. (1995). Neural mechanisms of selective visual attention. *Annual Review of Neuroscience*, 18, 193-222.
- Deutsch, J. A. & Deutsch, D. (1963). Attention: Some theoretical considerations. *Psychological Review*, 70(1), 80-90.
- Diamond, A. (1985). Development of the ability to use recall to guide action, as indicated by infants' performance on A-not-B. *Child Development*, 56(4), 868-883.

- Diamond, A. (1985). Development of the ability to use recall to guide action, as indicated by infants' performance on A-not-B. *Child Development*, 56(4), 868-883.
- Diamond, A. (2002). *Normal development of prefrontal cortex from birth to young adulthood: Cognitive functions, anatomy, and biochemistry*. In D. T. Stuss & R. T. Knight (Eds.), *Principles of frontal lobe function* (pp. 466-503). New York: Oxford University Press.
- Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology*, 64, 135-168.
- Diamond, A. & Goldman-Rakic, P. (1989). Comparison of human infants and rhesus monkeys on Piaget's A-not-B task: Evidence for dependence on dorsolateral prefrontal cortex. *Experimental Brain Research*, 74, 24-40.
- Diamond, A. & Lee, K. (2011). Interventions shown to aid executive function development in children 4 to 12 years old. *Science*, 333(6045), 959-964.
- Dietrich, A. (2004). The cognitive neuroscience of creativity. *Psychonomic Bulletin & Review*, 11(6), 1011-1026.
- Dimitrov, M., Grafman, J., Soares, A. H. R. & Clark, K. (1999). Concept Formation and Concept Shifting in Frontal Lesion and Parkinson's Disease Patients Assessed with the California Card Sorting Test. *Neuropsychology*, 13(1), 135-143.
- Domenech, P. & Koechlin, E. (2015). Executive control and decision-making in the prefrontal cortex. *Current opinion in behavioral sciences*, 1, 101-106.
- Donders, F. C. (1969). On the speed of mental processes. *Acta Psychologica*, 30, 412-431.
- Douglass, A. B. & Steblay, N. (2006). Memory distortion in eyewitnesses: a meta-analysis of the post-identification feedback effect. *Applied Cognitive Psychology*, 20(7), 859-869.
- Downing, P. E., Jiang, Y., Shuman, M. & Kanwisher, N. (2001). A cortical area selective for visual processing of the human body. *Science*, 293(5539), 2470-2473.
- Drew, T., Vö, M. L. H. & Wolfe, J. M. (2013). The invisible gorilla strikes again: Sustained inattentive blindness in expert observers. *Psychological Science*, 24(9), 1848-1853.
- Dunbar, K. (1999). The scientist *in vivo*: How scientists think and reason in the laboratory. In L. Magnani, N. Nersessian & P. Thagard (Eds.), *Model-based reasoning in scientific discovery* (pp. 89-98). New York: Plenum Press.
- Dunbar, K. (2002). Science as category: Implications of *in vivo* science for theories of cognitive development, scientific discovery, and the nature of science. In P. Caruthers, S. Stich & M. Siegel (Eds.), *Cognitive models of science* (pp. 154-170). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dunbar, K. & Sussman, D. (1995). Toward a cognitive account of frontal lobe function: Simulating frontal lobe deficits in normal subjects. In J. Grafman, K. J. Holyoak & F. Boller (Eds.), *Structure and functions of the human prefrontal cortex* (pp. 289-304). New York: Academy of Sciences.
- Duncan, J. (1984). Selective attention and the organization of visual information. *Journal of experimental psychology: General*, 113(4), 501-517.
- Duncan, J. & Humphreys, G. W. (1989). Visual search and stimulus similarity. *Psychological Review*, 96(3), 433-458.

- Dysart, J. E. & Lindsay, R. C. L. (2007). Show-up identifications: Suggestive technique or reliable method? In R. C. L. Lindsay, D. F. Ross, J. D. Read & M. P. Toglia (Eds.), *The handbook of eyewitness psychology, Vol. 2. Memory for people* (pp. 137-153). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Eacott, M. J. (1999). Memory for the Events of Early Childhood. *Current Directions in Psychological Science*, 8(2), 46-48.
- Eacott, M. J. & Crawley, R. A. (1998). The offset of childhood amnesia: Memory for events that occurred before age 3. *Journal of Experimental Psychology: General*, 127(1), 22-33.
- Eagleman, David M (2001). "Visual illusions and neurobiology". İçinde: *Nature Reviews Neuroscience* 2.12, ss. 920-926.
- Eardley, A. F. & Pring, L. (2006). Remembering the past and imagining the future: A role for nonvisual imagery in the everyday cognition of blind and sighted people. *Memory*, 14(8), 925-936. doi:10.1080/09658210600859582
- Ebbinghaus, H. (1885). *Über das gedächtnis: untersuchungen zur experimentellen psychologie*. Duncker & Humblot.
- Ebbinghaus, H. (1913). *Memory: A contribution to experimental psychology* (Henry A. Ruger & Clara E. Bussenius, Trans.). New York: Teachers College, Columbia University. (Original work, *Über das Gedächtnis*, published 1885.)
- Edgar, N. & Sibille, E. (2012). A putative functional role for oligodendrocytes in mood regulation. *Translational psychiatry*, 2(5), e109-e109.
- Egley, R., Driver, J. & Rafal, R. D. (1994). Shifting visual attention between objects and locations: evidence from normal and parietal lesion subjects. *Journal of Experimental Psychology: General*, 123(2), 161-177.
- Eich, E. & Metcalfe, J. (1989). Mood dependent memory for internal versus external events. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 15(3), 443-455.
- Eich, E. & Metcalfe, J. (1989). Mood dependent memory for internal versus external events. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 15(3), 443.
- Eimer, M. (1996). The N2pc component as an indicator of attentional selectivity. *Electroencephalography and Clinical Neurophysiology*, 99(3), 225-234.
- Eisenegger, C., Herwig, U. & Jäncke, L. (2007). The involvement of primary motor cortex in mental rotation revealed by transcranial magnetic stimulation: Mental rotation and M1 activation. *European Journal of Neuroscience*, 25(4), 1240-1244. doi:10.1111/j.1460-9568.2007.05354.x
- Ekman, P., Levenson, R. W. & Friesen, W. V. (1983). Autonomic nervous system activity distinguishes among emotions. *Science*, 221(4616), 1208-1210.
- El Khoury, J., and Luster, A. D. (2008). Mechanisms of microglia accumulation in Alzheimer's disease: therapeutic implications. *Trends Pharmacol. Sci.* 29, 626-632. doi: 10.1016/j.tips.2008.08.004
- Eldar S., Apter A., Lotan D., Edgar K. P., Naim R., Fox N. A., . . . Bar-Haim Y. (2012). Attention bias modification treatment for pediatric anxiety disorders: A randomized controlled trial. *American Journal of Psychiatry*, 169, 213-220.

- Elliot, R. (2003). Executive functions and their disorders: imaging in clinical neuroscience. *British Medical Bulletin*, 65, 49-59.
- Elliott, G. C. (1979). Some effects of deception and level of self-monitoring on planning and reacting to a self-presentation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(8), 1282-1292.
- Elliott, R., Baker, S. C., Rogers, R. D., O'Leary, D. A., Paykel, E. S., Frith, C. D., Dolan, R. J. & Sahakian, B. J. (1997) Prefrontal dysfunction in depressed patients performing a complex planning task: a study using positron emission tomography. *Psychological Medicine*, 27(4), 931-942.
- Elward, R. L. & Vargha-Khadem, F. (2018). Semantic memory in developmental amnesia. *Neuroscience letters*, 680, 23-30.
- Engle, R. W., Tuholski, S. W., Laughlin, J. E. & Conway, A. R. A. (1999). Working memory, short-term memory, and general fluid intelligence: A latent-variable approach. *Journal of Experimental Psychology: General*, 128(3), 309-331.
- Erdener, D. (2015). "Türkçede McGurk İllüzyonu." İçinde: *Türk Psikoloji Dergisi* 30.76.
- Erdoğan, A., Baran, B., Avlar, B., Taş, A. A. ve Tekcan, A. (2007). On the persistence of positive events in life scripts. *Applied Cognitive Psychology*, 22(1), 95-111.
- Ericsson, K. A. (2003). The Acquisition of Expert Performance as Problem Solving: Construction and Modification of Mediating Mechanisms through Deliberate Practice. *The Psychology of Problem Solving*, 31-84.
- Ericsson, K. A. & Chase, W. G. (1982). Exceptional memory. *American Scientist*, 70(6), 607-615.
- Ericsson, K. A. & Kintsch, W. (1995). Long-term working memory. *Psychological Review*, 102(2), 211-245.
- Eriksen, C. W. & St James, J. D. (1986). Visual attention within and around the field of focal attention: A zoom lens model. *Perception & Psychophysics*, 40(4), 225-240.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. W W Norton & Co.
- Ernst, M., Bolla, K., Mouratidis, M., Contoreggi, C., Matochik, J. A., Kurian, V., Cadet, J., Kimes, A. S. & London, E. D. (2002). Decision-making in a risk-taking task: A PET study. *Neuropsychopharmacology*, 26 (5), 682-691.
- Ernst, M. & Paulus, P.M. (2005). Neurobiology of decision making: A selective review from a neurocognitive and clinical perspective. *Biological Psychiatry*, 58 (8), 597-604.
- Eslinger, P. J. & Damasio, A. R. (1985). Severe disturbance of higher cognition after bilateral frontal lobe ablation: patient EVR. *Neurology*, 35(12), 1731-1741.
- Estes, W. K. (1972). *An associative basis for coding and organization in memory*. In A. W. Melton & E. Martin (Eds.), *Coding processes in human memory* (pp. 161-190). New York: Halstead Press.
- Evans, J. S. B. (2003). In two minds: Dual-process accounts of reasoning. *Trends in Cognitive Sciences*, 7 (10), 454-459.
- Evans, J. S. B. (2008). Dual-processing accounts of reasoning, judgment, and social cognition. *Annual Review of Psychology*, 59, 255-78.

- Evers, E. A. T., Van der Veen, F. M., Fekkes, D. & Jolles, J. (2007). Serotonin and cognitive flexibility: Neuroimaging studies into the effect of acute tryptophan depletion in healthy volunteers. *Current Medicinal Chemistry*, 14 (28), 2989-2995.
- Eysenck, M. W., MacLeod, C. & Mathews, A. (1987). Cognitive functioning and anxiety. *Psychological Research*, 49(2), 189-195.
- Farah, M. J. (1988). Is visual imagery really visual? Overlooked evidence from neuropsychology. *Psychological Review*, 95(3), 307-317. doi:10.1037/0033-295X.95.3.307
- Farah, M. J., Hammond, K. M., Levine, D. N. & Calvanio, R. (1988). Visual and spatial mental imagery: Dissociable systems of representation. *Cognitive Psychology*, 20(4), 439-462. doi:10.1016/0010-0285(88)90012-6
- Farah, M. J., Hammond, K. M., Levine, D. N. & Calvanio, R. (1988). Visual and spatial mental imagery: Dissociable systems of representation. *Cognitive Psychology*, 20(4), 439-462.
- Fedorenko, E., Behr, M. K. & Kanwisher, N. (2011). Functional specificity for high-level linguistic processing in the human brain. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(39), 16428-16433.
- Fedorenko, E. & Varley, R. (2016). Language and thought are not the same thing: evidence from neuroimaging and neurological patients. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1369(1), 132-153.
- Fein, G., McGillivray, S. & Finn, P. (2007). Older adults make less advantageous decisions than younger adults: cognitive and psychological correlates. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 13 (3), 480-489.
- Feist, G. J. (1998). A meta-analysis of personality in scientific and artistic creativity. *Personality and Social Psychology Review*, 2(4), 290-309.
- Feist, G. J. (1999). The influence of personality on artistic and scientific creativity. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity* (pp. 273-296). New York: Cambridge University Press.
- Feist, G. J. (2010). The function of personality in creativity: The nature and nurture of the creative personality. In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge handbook of creativity* (pp. 113-130). New York: Cambridge University Press.
- Fellows, L. K. & Farah, M. J. (2005). Different underlying impairments in decision making following ventromedial and dorsolateral frontal lobe damage in humans. *Cerebral Cortex*, 15 (1), 58-63.
- Felmingham, K. L., Baguley, I. J. & Green, A. M. (2004). Effects of diffuse axonal injury on speed of information processing following severe traumatic brain injury. *Neuropsychology*, 18(3), 564-571.
- Fernald, A. & Kuhl, P. K. (1987). Acoustic determinants of infant preference for mother-ese speech. *Infant Behavior and Development*, 10, 279-293.
- Fields, R. D., Woo, D. H. & Basser, P. J. (2015). Glial regulation of the neuronal connectome through local and long-distant communication. *Neuron*, 86(2), 374-386.
- Filley, C. M. (2011). *Neurobehavioral anatomy*, University Press of Colorado.
- Fillmore, C.J. (1968) The Case for Case'. In E. Bach and R. T. Harms (Eds). *Universals in Linguistic Theory.*, Holt, Rinehart and Winston, New York.

- Fincham, J. M., Carter, C. S., van Veen, V., Stenger, V. A. & Anderson, J. R. (2002). Neural mechanisms of planning: A computational analysis using event-related fMRI. *Proceedings of the National Academy of Science, USA*, 99, 3346-3351.
- Fine, E. M., Delis, D. C., Dean, D., Beckman, V., Miller, B. L., Rosen, H. J. & Kramer, J. H. (2009). Left frontal lobe contributions to concept formation: A quantitative MRI study of D-KEFS sorting test performance. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 31(5), 624-631.
- Finke, R. A. (1995). Creative insight and preinventive forms. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *The nature of insight* (pp. 255-280). Cambridge, MA: MIT Press.
- Finke, R. A. & Freyd, J. J. (1989). Mental extrapolation and cognitive penetrability: Reply to Ranney and proposals for evaluative criteria. *Journal of Experimental Psychology. General*, 118(4), 403-408.
- Finks, R. A., Pinker, S. & Farah, M. J. (1989). Reinterpreting Visual Patterns in Mental Imagery. *Cognitive Science*, 13(1), 51-78. doi:10.1207/s15516709cog1301_2
- Fischer, B. M., Siegel, B. A., Weber, W. A., von Bremen, K., Beyer, T. & Kalemis, A. (2016). PET/CT is a cost-effective tool against cancer: synergy supersedes singularity. *European Journal of Nuclear Medicine and Molecular Imaging*, 43, 1749-1752.
- Fischl, B. & Dale, A. M. (2000). Measuring the thickness of the human cerebral cortex from magnetic resonance images. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 97(20), 11050-11055.
- Fisher, R. P. & Craik, F. I. M. (1977). Interaction between encoding and retrieval operations in cued recall. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory*, 3(6), 701-711.
- Fitts, P. M. & Deininger, R. L. (1954). S-R compatibility: Correspondence among paired elements within stimulus and response codes. *Journal of Experimental Psychology*, 48(6), 483-492.
- Fivush, R. (2011). The Development of Autobiographical Memory. *Annual Review of Psychology*, 62(1), 559-582.
- Flavell, J. H. (1987). Speculations about the nature and development of metacognition. In F. Weinert & R. Kluwe (Eds.), *Metacognition, motivation and understanding* (pp. 21-29). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Fletcher, P. C. (2001). Frontal lobes and human memory: Insights from functional neuroimaging. *Brain*, 124(5), 849-881.
- Foer, J. (2011). *Moonwalking with Einstein: The art and science of remembering everything*. New York: Penguin Press.
- Fond, G., Bayard, S., Capdevielle, D., Del-Monte, J., Mimoun, N., Macgregor, A., ... & Raffard, S. (2013). A further evaluation of decision-making under risk and under ambiguity in schizophrenia. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 263(3), 249-257.
- Fournier, J. F., Deremaux, S. & Bernier, M. (2008). Content, characteristics and function of mental images. *Psychology of Sport and Exercise*, 9(6), 734-748. doi:10.1016/j.psychsport.2007.12.003
- Frank, M. C., Everett, D. L., Fedorenko, E. & Gibson, E. (2008). Number as a cognitive technology: Evidence from Pirahã language and cognition. *Cognition*, 108(3), 819-824.

- Frankland, P. W. & Bontempi, B. (2005). The organization of recent and remote memories. *Nature Reviews Neuroscience*, 6(2), 119-130.
- Frankland, P. W., Köhler, S. & Josselyn, S. A. (2013). Hippocampal neurogenesis and forgetting. *Trends in Neurosciences*, 36(9), 497-503.
- Franklin, A., Drivonikou, G. V., Bevis, L., Davies, I. R., Kay, P. & Regier, T. (2008). Categorical perception of color is lateralized to the right hemisphere in infants, but to the left hemisphere in adults. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105(9), 3221-3225.
- French, L., Garry, M. & Mori, K. (2008). You say tomato? Collaborative remembering leads to more false memories for intimate couples than for strangers. *Memory*, 16(3), 262-273.
- Friedman, A. & Brown, N. R. (2000). Reasoning about geography. *Journal of Experimental Psychology: General*, 129(2), 193-219. doi:10.1037/0096-3445.129.2.193
- Friedman, S. L. & Scholnick, E. K. (Eds.). (1997). *The developmental psychology of planning: Why, how, and when do we plan?* Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Frisch, K. von. (2012). *Dialects in the language of the bees*. Whitefish, Mont.: Literary Licensing.
- Friston, K. J. (2011). Functional and effective connectivity: a review. *Brain connectivity*, 1(1), 13-36.
- Frith, C. D., Friston, K., Liddle, P. F. & Frackowiak, R. S. J. (1991). Willed action and the prefrontal cortex in man: A study with PET. *Proceedings of the Royal Society of London*, 244, 241-246.
- Fry, A. F. & Hale, S. (1996). Processing speed, working memory, and fluid intelligence: Evidence for a developmental cascade. *Psychological Science*, 7(4), 237-241.
- Fuhrman, O. & Boroditsky, L. (2010). Cross-cultural differences in mental representations of time: Evidence from an implicit nonlinguistic task. *Cognitive Science*, 34(8), 1430-1451.
- Fukuda, K. & Vogel, E. K. (2019). Visual short-term memory capacity predicts the “bandwidth” of visual long-term memory encoding. *Memory & Cognition*, 47(8), 1481-1497.
- Funahashi, S., Bruce, C. & Goldman-Rakic, P. (1989). Mnemonic coding of visual space in the monkey's dorsolateral prefrontal cortex. *Journal of Neurophysiology*, 61(2), 1-19.
- Fuster, J. M. (2001). The prefrontal cortex-An update: time is of the essence. *Neuron*, 30(2), 319-333.
- Fuster, J. M. (2008). *The prefrontal cortex*. Academic Press.
- Fuster, J. M. & Alexander, G. E. (1971). Neuron activity related to short-term memory. *Science*, 173(3997), 652-654.
- Fuster, J. & Alexander, G. (1970). Delayed response deficit by cryogenic depression of frontal cortex. *Brain Research*, 20(1), 85-90.
- Gabbert, F., Memon, A., Allan, K. & Wright, D. B. (2004). Say it to my face: Examining the effects of socially encountered misinformation. *Legal and Criminological Psychology*, 9(2), 215-227.

- Gabrieli, J. D., Poldrack, R. A. & Desmond, J. E. (1998). The role of left prefrontal cortex in language and memory. *Proceeding of the National Academy of Science of the United States of the America*, 95(3), 906-913.
- Gaddy, M. A. & Ingram, R. E. (2014). A meta-analytic review of mood-congruent implicit memory in depressed mood. *Clinical Psychology Review*, 34(5), 402-416.
- Gage, N. M. & Baars, B. J. (2018). Language and Thought, In N. M. Gage, B. J. Baars (Eds.), *Fundamentals of Cognitive Neuroscience* (pp. 185-214). Academic Press.
- Galotti, K. M. (2005). *Making decisions that matter: How people face important life choices*. Psychology Press.
- Galton, F. (1880). Statistics of mental imagery. *Mind*, 5, 301-318.
- Galton, F. (1883). *Inquiries into human faculty and its development*. New York: MacMillan Co. doi:10.1037/14178-000
- Ganis, G. & Schendan, H. E. (2008). Visual mental imagery and perception produce opposite adaptation effects on early brain potentials. *NeuroImage*, 42(4), 1714-1727. doi:10.1016/j.neuroimage.2008.07.004
- Gansler, D.A., Jerram, M.W., Vannorsdall, T.D. & Schretlen, D.J. (2011). Does the Iowa Gambling Task measure executive function?. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 26 (8), 706- 717.
- Garavan, H. (1998). Serial attention within working memory. *Memory and Cognition*, 26, 263-276.
- Garden, S. E., Phillips, L. H. & MacPherson, S. E. (2001). Midlife aging, open-ended planning, and laboratory measures of executive function. *Neuropsychology*, 15(4), 472-482.
- Gardiner, J. M. (1988). Functional aspects of recollective experience. *Memory & Cognition*, 16(4), 309-313.
- Gardner, H. (1993a). *Creating minds: An anatomy of creativity seen through the lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham, and Gandhi*. New York: Harper Collins.
- Garon, N., Bryson, S. E. & Smith, I. M. (2008). Executive function in preschoolers: A review using an integrative framework. *Psychological Bulletin*, 134(1), 31-60.
- Gaubert, F. & Chainay, H. (2021). Decision-Making Competence in Patients with Alzheimer's Disease: A Review of the Literature. *Neuropsychology Review*, 31(2), 267-287.
- Gazzaniga, M. S. & Sperry, R. W. (1967). Language after section of the cerebral commissures. *Brain*, 90(1), 131-148. doi:10.1093/brain/90.1.131
- Gazzaniga, M. S., Ivry, R. B. & Mangun, G. R. (2002). *Cognitive Neuroscience: The Biology of the Mind*. Norton.
- Geary, D. C. (2005). *The origin of mind*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Gehring, W. J., Goss, B., Coles, M. G. H., Meyer, D. E. & Donchin, E. (1993). A neural system for error detection and compensation. *Psychological Science*, 4(6), 385-390.
- Gehring, W. J., Goss, B., Coles, M. G., Meyer, D. E. & Donchin, E. (1993). A neural system for error detection and compensation. *Psychological Science*, 4(6), 385-390.
- Gentner, D. & Markman, A. B. (1997). Structure mapping in analogy and similarity. *American Psychologist*, 52(1), 45-56.

- Georgopoulos, A. P., Lurito, J. T., Petrides, M., Schwartz, A. B. & Massey, J. T. (1989). Mental Rotation of the Neuronal Population Vector. *Science*, 243(4888), 234-236. doi:10.1126/science.2911737
- Gick, M. L. & Holyoak, K. J. (1980). Analogical problem solving. *Cognitive Psychology*, 12(3), 306-355.
- Gilbert, A. L., Regier, T., Kay, P. & Ivry, R. B. (2008). Support for lateralization of the Whorf effect beyond the realm of color discrimination. *Brain and Language*, 105(2), 91-98.
- Gilbert, C. D. & Sigman, M. (2007). Brain States: Top-Down Influences in Sensory Processing. *Neuron*, 54(5), 677-696. doi:10.1016/j.neuron.2007.05.019
- Gilboa, A. (2004). Remembering Our Past: Functional Neuroanatomy of Recollection of Recent and Very Remote Personal Events. *Cerebral Cortex*, 14(11), 1214-1225.
- Gioia, G. A., Isquith, P. K., Guy, S. C. & Kenworthy, L. (2000). Behavior rating inventory of executive function. *Child Neuropsychology*, 6(3), 235-238.
- Glanzer, M. & Cunitz, A. R. (1966). Two storage mechanisms in free recall. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 5(4), 351-360.
- Glascher, J., Rudrauf, D., Colom, R., Paul, L. K., Tranel, D., Damasio, H. & Adolphs, R. (2010). Distributed neural system for general intelligence revealed by lesion mapping. *Proceeding of the National Academy of Science United States of the America*, 107(10), 4705-4709.
- Glaser, R. & Chi, M. T. H. (1988). Overview. In M. T. H. Chi, R. Glaser & M. J. Farr (Eds.), *The nature of expertise*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Glass, R., Prichard, J., Lafortune, A. & Schwab, N. (2013). The influence of personality and facebook use on student academic performance. *Issues in Information Systems*, 14 (2), 119-126.
- Gleitman, L. & Papafragou, A. (2005). *Language and thought*. Cambridge University Press.
- Glisky, E. L., Polster, M. R. & Routhieaux, B. C. (1995). Double dissociation between item and source memory. *Neuropsychology*, 9(2), 229-235.
- Godden, D. R. & Baddeley, A. D. (1975). Context-dependent memory in two natural environments: On land and underwater. *British Journal of Psychology*, 66(3), 325-331.
- Goel, V., Gold, B., Kapur, S. & Houle, S. (1997). The Seats of Reason? An Imaging Study of Deductive and Inductive Reasoning. *NeuroReport*, 8(5), 1305-1310.
- Goel, V. & Dolan, R. J. (2004). Differential Involvement of Left Prefrontal Cortex in Inductive and Deductive Reasoning. *Cognition*, 93(3), 109-121.
- Goel, V. & Dolan, R.J. (2003). Explaining modulation of reasoning by belief. *Cognition*, 87 (1), B11-B22.
- Goel, V. & Grafman, J. (1995). Are the frontal lobes implicated in "planning" functions? Interpreting data from the Tower of Hanoi. *Neuropsychologia*, 33(5), 623-642.
- Gogos, A., Gavrilesu, M., Davison, S., Searle, K., Adams, J., Rossell, S. L., ... Egan, G. F. (2010). Greater superior than inferior parietal lobule activation with increasing rotation angle during mental rotation: An fMRI study. *Neuropsychologia*, 48(2), 529-535. doi:10.1016/j.neuropsychologia.2009.10.013

- Goldenberg, G., Podreka, I., Steiner, M., Suess, E., Deecke, L. & Willmes, K. (1988). Pattern of Regional Cerebral Blood Flow Related to Visual and Motor Imagery: Results of Emission Computerized Tomography. M. Denis, J. Engelkamp & J. T. E. Richardson (Ed.), *Cognitive and Neuropsychological Approaches to Mental Imagery* içinde (ss. 363-373). Dordrecht: Springer Netherlands. doi:10.1007/978-94-009-1391-2_34
- Goldman, P. & Rosvold, H. (1970). Localization of function within the dorsolateral prefrontal cortex of the rhesus monkey. *Experimental Neurology*, 27(2), 291-304.
- Goldman-Rakic, P. S. (1995). Architecture of the prefrontal cortex and the central executive. In J. Grafman, K. J. Holyoak & F. Boller (Eds.), *Structure and functions of the human prefrontal cortex* (pp. 71-83). New York Academy of Sciences.
- Goldstein, E. B. (2011). *Cognitive psychology* (3rd ed.). Belmont, CA: Wadsworth.
- Goldstein, E. B. (2020). *Cognitive psychology: connecting mind, research, and everyday experience*, fifth edition. Boston: Cengage.
- Goldstein, E.B. & Laura, C. (2021). *Sensation and perception*. Cengage Learning.
- Gonzalez, C., Dana, J., Koshino, H. & Just, M. (2005). The framing effect and risky decisions: Examining cognitive functions with fMRI. *Journal of economic psychology*, 26 (1), 1-20.
- Goodhew, S. C. & Edwards, M. (2022). Don't look now! Emotion-induced blindness: The interplay between emotion and attention. *Attention, Perception & Psychophysics*, <https://doi.org/10.3758/s13414-022-02525-z>
- Gorman, M. E. (1989). Error, falsification and scientific inference: An experimental investigation. *Quarterly Journal of Experimental Psychology: Human Experimental Psychology*, 41, 385-412.
- Gorman, M. E., Stafford, A. & Gorman, M. E. (1987). Disconfirmation and dual hypotheses on a more difficult version of Wason's 2-4-6 task. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 39, 1-28.
- Goyal, M. S., Hansen, P. J. & Blakemore, C. B. (2006). Tactile perception recruits functionally related visual areas in the late-blind. *NeuroReport*, 17(13), 1381-1384. doi:10.1097/01.wnr.0000227990.23046.fe
- Göksun, T., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, R. M., Imai, M., Konishi, H. & Okada, H. (2011). Who is crossing where? Infants' discrimination of figures and grounds in events. *Cognition*, 121(2), 176-195.
- Göksun, T., Hirsh-Pasek, K. & Michnick Golinkoff, R. (2010). Trading spaces: Carving up events for learning language. *Perspectives on Psychological Science*, 5(1), 33-42.
- Grafman, J. (1999). Experimental assessment of adult frontal lobe. In B. L. Miller & J. L. Cummings (Eds.) *The human frontal lobes* (pp. 321-344). New York: Guilford.
- Greenberg, D. & Rubin, D. (2003). The Neuropsychology of Autobiographical Memory. *Cortex*, 39(4-5), 687-728. doi:10.1016/S0010-9452(08)70860-8
- Gross, J.J. and Thompson, R.A. (2007) 'Emotion regulation: conceptual foundations', in Gross, J.J. (ed.) *Handbook of Emotion Regulation*, New York, Guilford Press.
- Gross, N., Judge, P. C., Port, O. & Wildstrom, S. H. (1998). Let's talk: Speech technology is the next big thing in computing. Will it put a PC in every home. *Business Week*, February, 23, 61-80.

- Gruber, H. E. (1981). Darwin on man: A psychological study of scientific creativity (Second Edition). Chicago: University of Chicago Press.
- Gruber, H. E. & Davis, S. N. (1988). Inching our way up Mount Olympos: The evolving-systems approach to creative thinking. In R. J. Sternberg (Ed.), *The nature of creativity* (pp. 243-270). New York: Cambridge University Press.
- Grubin, D. & Madsen, L. (2005). Lie detection and the polygraph: A historical review. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 16(2), 357-369.
- Gu, Y., Zheng, Y. & Swerts, M. (2019). Which is in front of Chinese people, past or future? The effect of language and culture on temporal gestures and spatial conceptions of time. *Cognitive Science*, 43(12), e12804.
- Guilford, J. P. (1950). Creativity. *American Psychologist*, 5(9), 444-454.
- Gutiérrez-Cobo, M. J., Luque, D., Most, S. B., Fernández-Berrocal, P. & Le Pelley, M. E. (2019). Reward and emotion influence attentional bias in rapid serial visual presentation. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 72(9), 2155-2167.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin Düşünme Becerilerini Geliştirme. TÜBAR-XXXII, 127-146.
- Güven, A. Z. (2014). Ortaokul Türkçe Derslerinde Yaratıcı Düşünme Becerisinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 1-22.
- Haber, R. N. & Myers, B. L. (1982). Memory for Pictograms, Pictures, and Words Separately and All Mixed up. *Perception*, 11(1), 57-64. doi:10.1068/p110057
- Haber, R. N., Haber, L. R., Levin, C. A. & Hollyfield, R. (1993). Properties of spatial representations: Data from sighted and blind subjects. *Perception & Psychophysics*, 54(1), 1-13. doi:10.3758/BF03206932
- Hagadorn, J. W. & Seilacher, A. (2009). Hermit arthropods 500 million years ago? *Geology*, 37(4), 295-298.
- Hahn, U. & Chater, N. (1998). Similarity and rules: distinct? exhaustive? empirically distinguishable?. *Cognition*, 65(2-3), 197-230.
- Haier, R. J., Chueh, D., Touchette, P., Lott, I., Buchsbaum, M. S., MacMillan, D., Sandman, C., LaCasse, L. & Sosa, E. (1995). Brain size and cerebral glucose metabolic rate in nonspecific mental retardation and Down syndrome. *Intelligence*, 20(2), 191-210.
- Haier, R. J., Siegel, B. V., MacLachlan, A., Soderling, E., Lottenberg, S., Buchsbaum, M. S. (1992). Regional glucose metabolic changes after learning a complex visiospatial/ motor task: A positron emission tomographic study. *Brain Research*, 570(1-2), 134-143.
- Hall, C. R., Mack, D. E., Paivio, A. & Hausenblas, H. A. (1998). Imagery use by athletes: Development of the Sport Imagery Questionnaire. *International Journal of Sport Psychology*, 29(1), 73-89.
- Hanani, M. (2015). Role of satellite glial cells in gastrointestinal pain. *Frontiers in cellular neuroscience*, 9, 412.
- Hanes, K. R., Andrewes, D. G., Smith, D. J. & Pantelis, C. (1996). A brief assessment of executive control dysfunction: Discriminant validity and homogeneity of planning, set shift, and fluency measures. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 11(3), 185-191.

- Haque, S. & Hasking, P. A. (2010). Life scripts for emotionally charged autobiographical memories: A cultural explanation of the reminiscence bump. *Memory*, 18(7), 712-729.
- Hare, B., Call, J. & Tomasello, M. (2001). Do chimpanzees know what conspecifics know? *Animal Behaviour*, 61, 139-151.
- Harrison, T. L., Shipstead, Z., Hicks, K. L., Hambrick, D. Z., Redick, T. S. & Engle, R. W. (2013). Working memory training may increase working memory capacity but not fluid intelligence. *Psychological science*, 24(12), 2409-2419.
- Hartman, M., Nielsen, C. & Stratton, B. (2004). The Contributions of Attention and Working Memory to Age Differences in Concept Identification. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 26(2), 227-245.
- Hartman, M. & Stratton-Salib, B. C. (2007). Age Differences in Concept Formation. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 29(2), 198-214.
- Hassanpoor, H., Fallah, A. & Raza, M. (2012). New role for astroglia in learning: Formation of muscle memory. *Medical Hypotheses*, 79(6), 770-773.
- Haun, D. B., Rapold, C. J., Call, J., Ganzen, G. & Levinson, S. C. (2006). Cognitive cladistics and cultural override in hominid spatial cognition. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 103(46), 17568-17573.
- Hebb, D. O. & Pennfield, W. (1940). Human behavior after extensive bilateral removals from the frontal lobes. *Archives of Neurology and Psychiatry*, 44(2), 421-438.
- Heller, M. A. (1989). Tactile Memory in Sighted and Blind Observers: The Influence of Orientation and Rate of Presentation. *Perception*, 18(1), 121-133. doi:10.1068/p180121
- Heller, M. A. (2006). Picture perception and spatial cognition in visually impaired people. M. A. Heller & S. Ballesteros (Ed.), *Touch and blindness: Psychology and neuroscience* içinde . Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Heller, M. A., Brackett, D. D., Scroggs, E., Steffen, H., Heatherly, K. & Salik, S. (2002). Tangible Pictures: Viewpoint Effects and Linear Perspective in Visually Impaired People. *Perception*, 31(6), 747-769. doi:10.1068/p3253
- Heller, M. A., Calcaterra, J. A., Green, S. & de Lima, F. J. (1999). The Effect of Orientation on Braille Recognition in Persons who are Sighted and Blind. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 93(7), 416-419. doi:10.1177/0145482X9909300704
- Heller, M. A., Kennedy, J. M., Clark, A., McCarthy, M., Borgert, A., Wemple, L., ... Riddle, T. (2006). Viewpoint and Orientation Influence Picture Recognition in the Blind. *Perception*, 35(10), 1397-1420. doi:10.1068/p5460
- Helmholtz, H. 1866/1911 Treatise on physiological optics. Rochester: Continuum; 1911.
- Helson, H. (1933). "The fundamental propositions of Gestalt psychology." İçinde: *Psychological Review* 40.1, s. 13.
- Hennessey, B. A. (2010). The creativity-motivation connection. In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge handbook of creativity* (pp. 342-365). New York: Cambridge University Press.
- Hespos, S. J. & Spelke, E. S. (2004). Conceptual precursors to language. *Nature*, 430(6998), 453-456.

- Hevey, D., Thomas, K., Laureano-Schelten, S., Looney, K. & Booth, R. (2017). Clinical depression and punishment sensitivity on the BART. *Frontiers in psychology*, 8, 670.
- Hillyard, S. A., Hink, R. F., Schwent, V. L. & Picton, T. W. (1973). Electrical signs of selective attention in the human brain. *Science*, 182(4108), 177-180.
- Hinson, J. M., Jameson, T. L. & Whitney, P. (2002). Somatic markers, working memory, and decision making. *Cognitive, Affective & Behavioral Neuroscience*, 2 (4), 341-353.
- Holroyd, C. B. & Coles, M. G. H. (2002). The basis of human error processing: reinforcement learning, dopamine, and the error-related negativity. *Psychological Review*, 109(4), 679-709.
- Holyoak, K. J. & Thagard, P. (1995). *Mental leaps*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Homack, S. & Riccio, C. A. (2004). A meta-analysis of the sensitivity and specificity of the Stroop Color and Word Test with children. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 19(6), 725-743.
- Hooper, C. J., Luciana, M., Wahlstrom, D., Conklin, H. M & Yarger, R. S. (2008). Personality correlates of Iowa Gambling Task performance in healthy adolescents. *Personality and Individual Differences*, 44 (3), 598-609.
- Hsieh, S., Yu, Y.-T., Chen, E.-H., Yang, C.-T. & Wang, C.-H. (2020). ERP correlates of a flanker task with varying levels of analytic-holistic cognitive style. *Personality & Individuals Differences*, 153, 109673.
- Huang, C. M., Doole, R., Wu, C. W., Huang, H. W. & Chao, Y. P. (2019). Culture-related and individual differences in regional brain volumes: a crosscultural voxel-based morphometry study. *Frontiers in Human Neuroscience*, 13, 313.
- Hubel, D. H. & Wiesel, T. N. (1965). Receptive fields and functional architecture in two nonstriate visual areas (18 and 19) of the cat. *Journal of neurophysiology*, 28(2), 229-289.
- Hudson, J. A., Shapiro, L. R. & Sosa, B. B. (1995). Planning in the real world: Preschool children's scripts and plans for familiar events. *Child Development*, 66(4), 984-998.
- Hugdahl, K., Thomsen, T. & Ersland, L. (2006). Sex differences in visuo-spatial processing: An fMRI study of mental rotation. *Neuropsychologia*, 44(9), 1575-1583. doi:10.1016/j.neuropsychologia.2006.01.026
- Hunt, E. B. (1978). Mechanics of verbal ability. *Psychological Review*, 85(2), 109-130.
- Hunt, E. B., Lunneborg, C. & Lewis, J. (1975). What does it mean to be high verbal? *Cognitive Psychology*, 7(2), 194-227.
- Hunt, E. B. & Lansman, M. (1982). Individual differences in attention. In R. J. Sternberg (Ed.), *Advances in the psychology of human intelligence*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Huttenlocher, P. R. (1990). Morphometric study of human cerebral cortex development. *Neuropsychologia*, 28(6), 517-527.
- Hyman, I. E., Jr. & Loftus, E. F. (2002). False childhood memories and eyewitness memory errors. In M. L. Eisen, J. A. Quas & G. S. Goodman (Eds.), *Memory and suggestibility in the forensic interview* (pp. 63-84). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Iaria, G., Lanyon, L. J., Fox, C. J., Giaschi, D. & Barton, J. J. S. (2008). Navigational skills correlate with hippocampal fractional anisotropy in humans. *Hippocampus*, 18(4), 335-339. doi:10.1002/hipo.20400

- Ickes, W., Reidhead, S. & Patterson, M. (1986). Machiavellianism and self-monitoring: As different as “me” and “you.” *Social Cognition*, 4(1), 58-74.
- Inhelder, B. & Piaget, J. (1958). *The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence*. New York: Basic Books.
- Ioannidis, K., Hook, R., Wickham, K., Grant, J. E. & Chamberlain, S. R. (2019). Impulsivity in gambling disorder and problem gambling: a meta-analysis. *Neuropsychopharmacology*, 44(8), 1354-1361.
- Isquith, P. K., Roth, R. M., Gioia, G. A. & Par, S. (2006). Behavior Rating Inventory of Executive Function- Adult Version (BRIEF-A) Interpretive Report. Psychological Assessment Resources.
- Iversen, S. D. & Mishkin, M. (1970). Perseverative inference in monkeys following selective lesions of the inferior prefrontal convexity. *Experimental Brain Research*, 11(4), 376-386.
- Izquierdo, A., Brigman, J. L., Radke, A. K., Rudebeck, P. H. & Holmes, A. (2017). The neural basis of reversal learning: an updated perspective. *Neuroscience*, 345, 12-26.
- James, W. (1890). *The Principles of Psychology*. New York: Henry Holt and Company.
- Jäncke, L. & Jordan, K. (2007). Functional Neuroanatomy of Mental Rotation Performance. F. Mast & L. Jäncke (Ed.), *Spatial Processing in Navigation, Imagery and Perception* içinde (ss. 183-207). Boston, MA: Springer US. doi:10.1007/978-0-387-71978-8_12
- Janowsky, J. S., Shimamura, A. P. & Squire, L. R. (1989). Source memory impairment in patients with frontal lobe lesions. *Neuropsychologia*, 27(8), 1043-1056.
- Janowsky, J. S., Shimamura, A. P., Kritchevsky, M. & Squire, L. R. (1989). Cognitive impairment following frontal lobe damage and its relevance to human amnesia. *Behavioral Neuroscience*, 103(3), 548-560.
- Jansen-Osmann, P. & Heil, M. (2007). Suitable stimuli to obtain (no) gender differences in the speed of cognitive processes involved in mental rotation. *Brain and Cognition*, 64(3), 217-227. doi:10.1016/j.bandc.2007.03.002
- Janssen, S. M. J., Chessa, A. G. & Murre, J. M. J. (2005). The reminiscence bump in autobiographical memory: Effects of age, gender, education, and culture. *Memory*, 13(6), 658-668.
- Jeannerod, M., Arbib, M. A., Rizzolatti, G. & Sakata, H. (1995). Grasping objects: The cortical mechanisms of visuomotor transformation. *Trends in Neurosciences*, 18(7), 314-320.
- Jennings, J. R. & Coles, M. G. (Eds.). (1991). *Handbook of cognitive psychophysiology: Central and autonomic nervous system approaches* (Vol. 4). Wiley.
- Jersild, A. T. (1927). Mental set and shift. *Archives of Psychology*, 14(89), 5-81.
- Ji, L. J., Nisbett, R. & Su, Y. (2001). Culture, change, and prediction. *Psychological Science*, 12(6), 450-456.
- Ji, L. J., Peng, K. & Nisbett, R. E. (2000). Culture, control, and perception of relationships in the environment. *Journal of Personal and Social Psychology*, 78(5), 943-955.
- Johnson, A. (2004). *Attention: Theory and Practice*, 1-24, United States of America: SAGE Publications.

- Johnson, A. & Crowe, D. A. (2009). Revisiting Tolman, his theories and cognitive maps. *Cogn Crit*, 1, 43-72.
- Johnson, B. W., McKenzie, K. J. & Hamm, J. P. (2002). Cerebral asymmetry for mental rotation: Effects of response hand, handedness and gender. *NeuroReport*, 13(15), 1929-1932. doi:10.1097/00001756-200210280-00020
- Johnson, D. L. (1967). Honey bees: Do they use the direction information contained in their dance maneuver? *Science (New York, N.Y.)*, 155(3764), 844-847. doi:10.1126/science.155.3764.844
- Johnson, M. K., Hashtroudi, S. & Lindsay, D. S. (1993). Source monitoring. *Psychological Bulletin*, 114(1), 3-28.
- Jones, E. E. & Baumeister, R. F. (1976). The self-monitor looks at the ingratiation. *Journal of Personality*, 44(4), 654-674.
- Jones-Gotman, M. & Milner, B. (1977). Design Fluency: the invention of nonsense drawings after local cortical lesions. *Neuropsychologia*, 15(4-5), 653-674.
- Jonides, J. (1995). Working memory and thinking. In E. E. Smith & D. N. Osherson (Eds.), *Thinking: An invitation to cognitive science* (pp. 215-265). The MIT Press.
- Jonides, J., Badre, D., Curtis, C., Thompson-Schill, S. L. & Smith, E. E. (2002). *Mechanisms of conflict resolution in prefrontal cortex*. In D. T. Stuss & R. T. Knight (Eds.), *The frontal lobes*. Oxford: Oxford University Press.
- Jonides, J., Lewis, R. L., Nee, D. E., Lustig, C. A., Berman, M. G. & Moore, K. S. (2008). The mind and brain of short-term memory. *Annu. Rev. Psychol.*, 59, 193-224.
- Jordan, K. (2002). Women and men exhibit different cortical activation patterns during mental rotation tasks. *Neuropsychologia*, 40(13), 2397-2408. doi:10.1016/S0028-3932(02)00076-3
- Jung, R. E., Segall, J. M., Bockholt, H. J., Flores, R. A., Smith, S. M., Chavez, R. S., Haier, R. J. (2010). Neuroanatomy of creativity. *Human Brain Mapping*, 31(3), 398-409.
- Jung-Beeman, M., Bowden, E. M., Haberman, J. (2004). Neural activity when people solve verbal problems with insight. *PLoS Biology*, 2(4), 500-510.
- Kadıhasanoğlu, Didem (2018). "James J. Gibson'ın Görsel Algı Kuramının Bedenlenmiş Biliş Kavramı Bağlamında Bir Tartışması". İçinde: *Ankara Üniversitesi Dil & Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 58.2, ss. 1788-1810.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Üskül, A. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim.
- Kahneman, D. (2003). A perspective on judgment and choice: Mapping bounded rationality. *American Psychologist*, 58 (9), 697-720.
- Kahneman, D. (2019). *Thinking, Fast and Slow*. (Ç. Deniztekin, F. Nayır Deniztekin, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kahneman, D., Ritov, I., Schkade, D., Sherman, S. J. & Tversky, A. (1999). Economic preferences or attitude expressions?: An analysis of dollar responses to public issues. *Journal of Risk and Uncertainty*, 19 (1-3), 203-235.
- Kahneman, D. & Frederick, S. (2002). Representativeness revisited: Attribute substitution in intuitive judgement. In *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment*, 49, 1-30.

- Kahneman, D. & Ritov, I. (1994). Determinants of stated willingness to pay for public goods: A study in the headline method. *Journal of Risk and Uncertainty*, 9 (1), 5-37.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47 (2), 263.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1982). The psychology of preferences. *Scientific American*, 246 (1), 160-173.
- Kalakoski, V. & Saariluoma, P. (2001). Taxi drivers' exceptional memory of street names. *Memory & Cognition*, 29(4), 634-638.
- Kalat, J. W. (2006). *Biological Psychology* (9th ed.). Wadsworth Publishing.
- Kalish, C. W. (2002). Children's predictions of consistency in people's actions. *Cognition*, 84(3), 237-265.
- Kane, M. J., Hambrick, D. Z., Tuholski, S. W., Wilhelm, O., Payne, T. W. & Engle, R. W. (2004). The Generality of Working Memory Capacity: A Latent-Variable Approach to Verbal and Visuospatial Memory Span and Reasoning. *Journal of Experimental Psychology: General*, 133(2), 189-217.
- Kant, R., Duffy, J. D. & Pivovarnik, A. (1998). Prevalence of apathy following head injury. *Brain Injury*, 12(1), 87-92.
- Kanwisher, N and Yovel G. (2010). Cortical specialization for face perception in Humans. In J.T. Cacioppo & G.G. Berenston (Eds.), *Handbook of Neuroscience for the behavioral sciences*, New York: Wiley.
- Kanwisher, N. (2003). The ventral visual object pathway in humans: Evidence from fMRI. In L.M. Chalupa and J.S. Werner, *The visual neurosciences* (s.1179-1190). Cambridge MA: MIT Press.
- Karakaş, Sirel (2018). "Psikoloji sözlüğü". İçinde: *Erişim Tarihi* 10. URL: [www.psikolojisozlugu.com/%20\(s%7B%5C%22u%7Dr%7B%5C%22u%7Dm:%205.2.0/2022](http://www.psikolojisozlugu.com/%20(s%7B%5C%22u%7Dr%7B%5C%22u%7Dm:%205.2.0/2022)).
- Karni, A., Tanne, D., Rubenstein, B. S., Askenasy, J. J. M. & Sagi, D. (1994). Dependence on REM Sleep of Overnight Improvement of a Perceptual Skill. *Science*, 265(5172), 679-682.
- Kaski, D. (2002). Revision: Is Visual Perception a Requisite for Visual Imagery? *Perception*, 31(6), 717-731. doi:10.1068/p3360
- Kass, S. J., Ahlers, R. H. & Dugger, M. (1998). Eliminating Gender Differences Through Practice in an Applied Visual Spatial Task. *Human Performance*, 11(4), 337-349. doi:10.1207/s15327043hup1104_3
- Kato, T. A., Yamauchi, Y., Horikawa, H., Monji, A., Mizoguchi, Y., Seki, Y., et al. (2013). Neurotransmitters, psychotropic drugs and microglia: clinical implications for psychiatry. *Curr. Med. Chem.* 20, 331-344. doi: 10.2174/0929867311320030003
- Katsikopoulos, K. V., Şimşek, Ö., Buckmann, M. & Gigerenzer, G. (2022). Transparent modeling of influenza incidence: Big data or a single data point from psychological theory?. *International Journal of Forecasting*, 38(2), 613-619.
- Kaufman, A. B., Kornilov, S. A., Bristol, A. S., Tan, M. & Grigorenko, E. L. (2010). *The neurobiological foundation of creative cognition*. In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge handbook of creativity* (pp. 216-232). New York: Cambridge University Press.

- Kay, P. & Regier, T. (2006). Language, thought and color: recent developments. *Trends in Cognitive Sciences*, 10(2), 51-54.
- Kelley, H. H. & Michela, J. L. (1980). Attribution theory and research. *Annual Review of Psychology*, 31(1), 457-501.
- Kelley, R. & Wixted, J. T. (2001). On the nature of associative information in recognition memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 27(3), 701-722.
- Kennedy, J. M. (1993). *Drawing & the blind: Pictures to touch*. New Haven: Yale University Press.
- Kennedy, J. M. & Jurevic, I. (2006). Form, projection, and pictures for the blind. M. A. Heller & S. Ballesteros (Ed.), *Touch and blindness: Psychology and neuroscience* içinde (ss. 73-93). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Keppel, G. & Underwood, B. J. (1962). Proactive inhibition in short-term retention of single items. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 1(3), 153-161.
- Kerns, J. G., Cohen, J. D., MacDonald, A. W., Cho, R. Y., Stenger, V. A. & Carter, C. S. (2004). Anterior cingulate conflict monitoring and adjustments in control. *Science*, 303(5660), 102-123.
- Kerr, N. H. (1983). The role of vision in “visual imagery” experiments: Evidence from the congenitally blind. *Journal of Experimental Psychology: General*, 112(2), 265-277. doi:10.1037/0096-3445.112.2.265
- Kikutani, M., Roberson, D. & Hanley, J. R. (2010). Categorical perception for unfamiliar faces: The effect of covert and overt face learning. *Psychological Science*, 21(6), 865-872.
- Kim, D., Lam, J., Kutz, A. & Yoon, K. L. (2021). Punishment sensitivity and risk taking in depressed mood. *Motivation and Emotion*, 45(1), 122-130.
- Kingo, O. S., Berntsen, D. & Krøjgaard, P. (2013). Adults’ earliest memories as a function of age, gender, and education in a large stratified sample. *Psychology and Aging*, 28(3), 646-653.
- Kitayama, S. & Uskul, A. K. (2011). Culture, mind, and the brain: Current evidence and future directions. *Annual review of psychology*, 62, 419-449.
- Kitayama, S., Duffy, S., Kawamura, T. & Larsen, J. T. (2003). Perceiving an object and its context in different cultures: A cultural look at New Look. *Psychological Science*, 14(3), 201-206.
- Klahr, D. (2000). *Exploring science: The cognition and development of discovery processes*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Klatzky, R. L., Loomis, J. M., Golledge, R. G., Cicinelli, J. G., Doherty, S. & Pellegrino, J. W. (1990). Acquisition of Route and Survey Knowledge in the Absence of Vision. *Journal of Motor Behavior*, 22(1), 19-43. doi:10.1080/00222895.1990.10735500
- Kleffner, D. A. & Vilayanur, S. R. (1992). “On the perception of shape from shading”. İçinde: *Perception & Psychophysics* 52.1, ss. 18-36.
- Klein, R. M. (2000). Inhibition of return. *Trends in Cognitive Sciences*, 4(4), 138-147.

- Kneeland, E. T., Dovidio, J. F., Joormann, J. & Clark, M. S. (2016). Emotion malleability beliefs, emotion regulation, and psychopathology: Integrating affective and clinical science. *Clinical psychology review, 45*, 81-88.
- Koch, I., Prinz, W. & Allport, A. (2005). Involuntary retrieval in alphabet arithmetic tasks: Task-mixing and task-switching costs. *Psychological Research, 69*(4), 252-261.
- Kokaçya, M. H. ve Ortanca, İ. (2020). Frontal Lob Sendromu ve Adli Psikiyatrik Yönleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 12*(4), 507-518.
- Kolb, B. & Whishaw, I. Q. (2015). *Fundamentals Of Human Neuropsychology*. New York City.
- Koole, S. (2010). 'The psychology of emotion regulation: an integrative review', in De Houwer, J. and Hermans, D. (eds.) *Cognition and Emotion*, East Sussex, Psychology Press.
- Koppel, J., Wohl, D., Meksin, R. & Hirst, W. (2014). The Effect of Listening to Others Remember on Subsequent Memory: The Roles of Expertise and Trust in Socially Shared Retrieval-Induced Forgetting and Social Contagion. *Social Cognition, 32*(2), 148-180.
- Koriat, A. & Helstrup, T. (2007). Metacognitive aspects of memory. In S. Magnussen & T. Helstrup (Eds.), *Everyday memory* (pp. 251-274). Psychology Press.
- Kornblum, S., Hasbroucq, T. & Osman, A. (1990). Dimensional overlap: Cognitive basis for stimulus-response compatibility—a model and taxonomy. *Psychological Review, 97*(2), 253-270.
- Kornblum, S. & Lee, J. W. (1995). Stimulus-response compatibility with relevant and irrelevant stimulus dimensions that do and do not overlap with the response. *Journal of Experimental Psychology, 21*(4), 855-875
- Koscik, T., O'Leary, D., Moser, D. J., Andreasen, N. C. & Nopoulos, P. (2009). Sex differences in parietal lobe morphology: Relationship to mental rotation performance. *Brain and Cognition, 69*(3), 451-459. doi:10.1016/j.bandc.2008.09.004
- Kosslyn, S. (1980). *Image and mind*. Cambridge, Ma: Harvard University Press.
- Kosslyn, S. M., DiGirolamo, G. J., Thompson, W. L. & Alpert, N. M. (1998). Mental rotation of objects versus hands: Neural mechanisms revealed by positron emission tomography. *Psychophysiology, 35*(2), 151-161.
- Kosslyn, S. M., Pascual-Leone, A., Felician, O., Camposano, S., Keenan, J. P., L., W., ... Alpert, N. M. (1999). The Role of Area 17 in Visual Imagery: Convergent Evidence from PET and rTMS. *Science, 284*(5411), 167-170. doi:10.1126/science.284.5411.167
- Kosslyn, S. M. (1988). Aspects of a Cognitive Neuroscience of Mental Imagery. *Science, 240*(4859), 1621-1626. doi:10.1126/science.3289115
- Kosslyn, S. M. & Pomerantz, J. R. (1977). Imagery, propositions, and the form of internal representations. *Cognitive Psychology, 9*(1), 52-76. doi:10.1016/0010-0285(77)90004-4
- Kosslyn, S. M. & Thompson, W. L. (2003). When is early visual cortex activated during visual mental imagery? *Psychological Bulletin, 129*(5), 723-746. doi:10.1037/0033-2909.129.5.723
- Kosslyn, S. M., Alpert, N. M., Thompson, W. L., Maljkovic, V., Weise, S. B., Chabris, C. F., ... Buonanno, F. S. (1993). Visual Mental Imagery Activates Topographically Organized Vi-

- sual Cortex: PET Investigations. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 5(3), 263-287. doi:10.1162/jocn.1993.5.3.263
- Kosslyn, S. M., Ball, T. M. & Reiser, B. J. (1978). Visual images preserve metric spatial information: Evidence from studies of image scanning. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 4(1), 47-60. doi:10.1037/0096-1523.4.1.47
- Kosslyn, S. M., Ganis, G. & Thompson, W. L. (2001). Neural foundations of imagery. *Nature Reviews Neuroscience*, 2(9), 635-642. doi:10.1038/35090055
- Kosslyn, S. M., Thompson, W. L. & Ganis, G. (2010). *The case for mental imagery*. New York; Oxford: Oxford University Press. <https://www.vlebooks.com/vleweb/product/openreader?id=none&isbn=9780199727575> adresinden erişildi.
- Kosslyn, S. M. (1973). Scanning visual images: Some structural implications. *Perception & Psychophysics*, 14(1), 90-94. doi:10.3758/BF03198621
- Kosslyn, S. M. (1975). Information representation in visual images. *Cognitive Psychology*, 7(3), 341-370. doi:10.1016/0010-0285(75)90015-8
- Kounios, J., Frymiare, J. L., Bowden, E. M., Fleck, J. I., Subramaniam, K., Parrish, T. B. & Jung-Beeman, M. (2006). The Prepared Mind: Neural Activity Prior to Problem Presentation Predicts Subsequent Solution by Sudden Insight. *Psychological Science*, 17(10), 882-890.
- Kovács, I., Richman, M. J., Janka, Z., Maraz, A. & Andó, B. (2017). Decision making measured by the Iowa Gambling Task in alcohol use disorder and gambling disorder: a systematic review and meta-analysis. *Drug and Alcohol Dependence*, 181, 152-161.
- Kozbelt, A., Beghetto, R. A. & Runco, M. A. (2010). *Theories of creativity*. In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge handbook of creativity* (pp. 20-47). New York: Cambridge University Press.
- Körding, Konrad P & Daniel M Wolpert (2006). "Bayesian decision theory in sensorimotor control". İçinde: *Trends in cognitive sciences* 10.7, ss. 319-326.
- Kreutzer, M. A., Leonard, C. & Flavell, J. H. (1975). An interview study of children's knowledge about memory. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 40(1), 1-60.
- Kumral, E. (2014). *Klinik Nöropsikoloji ve Nöropsikiyatrik Hastalıklar*. Güneş Tıp Kitabevi.
- Kyllonen, P. C. & Christal, R. E. (1990). Reasoning ability is (little more than) working-memory capacity?! *Intelligence*, 14(4), 389-433.
- LaBerge, D. (1983). Spatial extent of attention to letters and words. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 9(3), 371-379.
- Lambert-Pandrou, R. & Laurent, G. (2010). Why do older consumers buy older brands? The role of attachment and declining innovativeness. *Journal of Marketing*, 74, 104-121.
- Lamm, C., Windischberger, C., Leodolter, U., Moser, E. & Bauer, H. (2001). Evidence for premotor cortex activity during dynamic visuospatial imagery from single-trial functional magnetic resonance imaging and event-related slow cortical potentials. *NeuroImage*, 14(2), 268-283. doi:10.1006/nimg.2001.0850

- Lamme, V. A. & Roelfsema, P. R. (2000). The distinct modes of vision offered by feedforward and recurrent processing. *Trends in Neurosciences*, 23(11), 571-579. doi:10.1016/s0166-2236(00)01657-x
- Langerock, N., Vergauwe, E. & Barrouillet, P. (2014). The maintenance of cross-domain associations in the episodic buffer. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 40(4), 1096-1109.
- Lashley, K. S. (1929). *Brain mechanisms and intelligence: A quantitative study of injuries to the brain*. University of Chicago Press.
- Lashley, K. S. (1951). The problem of serial order in behaviour, in Jeffress, L.A. (ed.) *Cerebral Mechanisms in Behaviour: The Hixon Symposium*, New York, John Wiley.
- Laughery, K. R., Welte, J. W. & Spector, A. (1973). Acoustic and visual coding in primary and secondary memory. *Journal of Experimental Psychology*, 99(3), 323-329.
- Lavenex, P. & Amaral, D. G. (2000). Hippocampal-neocortical interaction: a hierarchy of associativity. *Hippocampus*, 10(4), 420-430.
- Lawrence, A. J., Luty, J., Bogdan, N. A., Sahakian, B. J. & Clark, L. (2009). Problem gamblers share deficits in impulsive decision-making with alcohol-dependent individuals. *Addiction*, 104(6), 1006-1015.
- Lazarus, R. S. (1982). Thoughts on the relations between emotion and cognition. *American Psychologist*, 37(9), 1019.
- Lazarus, R. S. & Opton Jr, E. M. (1966). The study of psychological stress: A summary of theoretical formulations and experimental findings. *Anxiety and Behavior*, 1, 225-262.
- Leahy, T. (1991). *A history of modern psychology*. Englewoods Cliffs, N. J. : Prentice Hall
- LeBoutillier, N. & Marks, D. F. (2003). Mental imagery and creativity: A meta-analytic review study. *British Journal of Psychology (London, England: 1953)*, 94(Pt 1), 29-44. doi:10.1348/000712603762842084
- Lederman, S. J. & Klatzky, R. L. (1987). Hand movements: A window into haptic object recognition. *Cognitive Psychology*, 19(3), 342-368. doi:10.1016/0010-0285(87)90008-9
- Lederman, S. J., Klatzky, R. L., Chataway, C. & Summers, C. D. (1990). Visual mediation and the haptic recognition of two-dimensional pictures of common objects. *Perception & Psychophysics*, 47(1), 54-64. doi:10.3758/bf03208164
- LeDoux, J. E. (1996). *The Emotional Brain*, New York, Simon and Schuster.
- Lejuez, C. W., Read, J. P., Kahler, C. W., Richards, J. B., Ramsey, S. E., Stuart, G. L., ... & Brown, R. A. (2002). Evaluation of a behavioral measure of risk taking: the Balloon Analogue Risk Task (BART). *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 8(2), 75.
- Leopold, D. A., Wilke, M., Maier, A. & Logothetis, N. K. (2002). Stable perception of visually ambiguous patterns. *Nature Neuroscience*, 5(6), 605-609. doi:10.1038/nn0602-851
- Levenson, R. W., Cacioppo, J. T., Davidson, R. J., Lang, P., Ohman, A., and Stemmler, G. (2001). 'Psychophysiology of emotion: a decade and a half later', *Psychophysiology*, 38, Supplement S4.

- Levin, H., Culhane, K., Hartmann, J., Evankovich, K., Mattson, A. & Harwood, H. (1991). Developmental changes in performance on tests of purported frontal lobe functions. *Developmental Neuropsychology*, 7, 377-396.
- Levine, B., Turner, G. R., Tisserand, D., Hevenor, S. J., Graham, S. J. & McIntosh, A. R. (2004). The Functional Neuroanatomy of Episodic and Semantic Autobiographical Remembering: A Prospective Functional MRI Study. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 16(9), 1633-1646.
- Lezak, M. D. (1983). *Neuropsychological assessment* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Lezak, M. D., Howieson, D. B., Bigler, E. D. & Tranel, D. (2012). *Neuropsychological assessment*. 5th edition, New York, NY. Oxford University Press.
- Lezak, M. D., Howieson, D. B. & Loring, D. W. (2004). *Neuropsychological assessment* (4th ed.). New York: Oxford University Press.
- Lezak, M. D., Howieson, D. B. & Loring, D. W. (2004). *Neuropsychological Assessment* (Fourth Edition). New York: Oxford University Press.
- Li, D., Zhang, F., Wang, L., Zhang, Y., Yang, T., Wang, K. & Zhu, C. (2021). Decision making under ambiguity and risk in adolescent-onset schizophrenia. *BMC Psychiatry*, 21(1), 1-11.
- Li, Y., Baldassi, M., Johnson, E. J., Weber, E. U. (2013). Complementary cognitive abilities: Economic decision making and aging. *Psychology and Aging*, 28, 595-613.
- Li, Y., Gao, J., Enkavi, A. Z., Zaval, L., Weber, E. U. & Johnson, E. J. (2015). Sound credit scores and nancial decisions despite cognitive aging. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112, 65-69.
- Lichter, D. G. & Cummings, J. L. (2001). *Introduction and overview*. In: *FrontalSubcortical Circuits in Psychiatric and Neurological Disorders*. New York, NY: Guilford Press, 1-43.
- Lieberman M.D., Jarcho, J.M. & Satpute, A. (2004). Evidence-based and intuition-based self knowledge: An fMRI study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(4), 421-435.
- Lindholm, T. & Christianson, S. K. (1998). Intergroup Biases and Eyewitness Testimony. *The Journal of Social Psychology*, 138(6), 710-723.
- Lindner, I. & Henkel, L. A. (2015). Confusing what you heard with what you did: False action-memories from auditory cues. *Psychonomic Bulletin & Review*, 22(6), 1791-1797.
- Lindquist, K. A. (2017). The role of language in emotion: Existing evidence and future directions. *Current Opinion in Psychology*, 17, 135-139.
- Linton, M. (1982). Transformations of memory in everyday life. In U. Neisser (Ed.), *Memory observed: Remembering in natural contexts* (pp. 77-81). San Francisco: Freeman.
- Lippa, R. L. (1976). Expressive control and the leakage of dispositional introversion-extroversion during role-played teaching. *Journal of Personality*, 44, 541-559.
- Lippa, R. L. (1978). Expressive control, expressive consistency, and the correspondence between expressive behavior and personality. *Journal of Personality*, 46, 438-461.
- Liu, H. & Zhang, Q. (2020). Response inhibition in the task-switching paradigm. *Biological Psychology*, 156,107954.

- Loftus, E. F. & Palmer, J. C. (1974). Reconstruction of automobile destruction: An example of the interaction between language and memory. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 13(5), 585-589.
- Logie, R. H. (1986). Visuo-Spatial Processing in Working Memory. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section A*, 38(2), 229-247.
- Logie, R. H. (2003). Spatial and visual working memory: A mental workspace. In D. E. Irwin & B. H. Ross (Eds.), *Cognitive vision* (pp. 37-78). Academic Press.
- Logie, R. H. (2011). The functional organization and capacity limits of working memory. *Current Directions in Psychological Science*, 20(4), 240-245.
- Logie, R. H. Della Sala, S. (2005). Disorders of visuospatial working memory. *The Cambridge Handbook of Visuospatial Thinking*. (pp. 81-120). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Logie, R. H. & Marchetti, C. (1991). Visuo-spatial working memory: Visual, spatial or central executive? In R. H. Logie & M. Denis (Eds.), *Mental images in human cognition* (pp. 105-115). North-Holland.
- Logie, R. H., Della Sala, S., Beschin, N. & Denis, M. (2005). Dissociating mental transformations and visuo-spatial storage in working memory: Evidence from representational neglect. *Memory*, 13(3-4), 430-434. doi:10.1080/09658210344000431
- Lu, C. H. & Proctor, R. W. (1995). The influence of irrelevant location information on performance: a review of the Simon and spatial Stroop effects. *Psychonomic Bulletin Review*, 2(2), 174-207.
- Lubart, T. I. & Mouchiroud, C. (2003). *Creativity: A source of difficulty in problem solving*. In J. E. Davidson & R. J. Sternberg (Eds.), *The psychology of problem solving* (pp. 127-148). New York: Cambridge University Press.
- Luck, S. & Vogel, E. (1997). The capacity of visual working memory for features and conjunctions. *Nature* 390, 279-281.
- Luria, A. R. (1966). *Higher cortical functions in man*. New York: Basic Books.
- Luria, A. R. (1973). *The Working brain: An introduction to neuropsychology*. New York: Basic.
- Luria, A. R. (1976). *The neuropsychology of memory*. Washington: New York: V. H. Winston ; distributed solely by Halsted Press.
- Luzzatti, C., Vecchi, T., Agazzi, D., Cesa-Bianchi, M. & Vergani, C. (1998). A neurological dissociation between preserved visual and impaired spatial processing in mental imagery. *Cortex: A Journal Devoted to the Study of the Nervous System and Behavior*, 34(3), 461-469.
- Lyketsos, C. G., Rosenblatt, A. & Rabins, P. (2004). Forgotten frontal lobe syndrome or "executive dysfunction syndrome". *Psychosomatics*, 45(3), 247-255.
- MacDonald, A. W., Cohen, J. D., Stenger, V. A. & Carter, C. S. (2000). Dissociating the role of the dorsolateral prefrontal and anterior cingulate cortex in cognitive control. *Science*, 288(5472), 1835-1838.
- MacLeod, C. (2012). Cognitive bias modification procedures in the management of mental disorders. *Current Opinion in Psychiatry*, 25

- MacLeod, C., Mathews, A. & Tata, P. (1986). Attentional bias in emotional disorders. *Journal of Abnormal Psychology, 95*(1), 15.
- Macmillan, M. (2000). Restoring Phineas Gage: a 150th retrospective. *Journal of the History of the Neurosciences, 9*(1), 46-66.
- Madsen, H. B. & Kim, J. H. (2016). Ontogeny of memory: An update on 40 years of work on infantile amnesia. *Behavioural brain research, 298*(Pt A), 4-14.
- Maeda, Y. & Yoon, S. Y. (2013). A Meta-Analysis on Gender Differences in Mental Rotation Ability Measured by the Purdue Spatial Visualization Tests: Visualization of Rotations (PSVT:R). *Educational Psychology Review, 25*(1), 69-94. doi:10.1007/s10648-012-9215-x
- Maguire, E. A., Frackowiak, R. S. J. & Frith, C. D. (1996). Learning to find your way: A role for the human hippocampal formation. *Proceedings of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences, 263*(1377), 1745-1750. doi:10.1098/rspb.1996.0255
- Makinson, C. D. & Huguenard, J. R. (2015). Attentional flexibility in the thalamus: now we're getting SOMwhere. *Nature neuroscience, 18*(1), 2-4.
- Malloy, P., Bihrl, A., Duffy, J. & Cimino, C. (1993). The orbital frontal syndrome. *Archives of Clinical Neuropsychology, 8*(3), 185-201.
- Mandler, J. M. & McDonough, L. (1998). On developing a knowledge base in infancy. *Developmental Psychology, 34*(6), 1274.
- Manns, J. R., Hopkins, R. O. & Squire, L. R. (2003). Semantic Memory and the Human Hippocampus. *Neuron, 38*(1), 127-133.
- Marian, V. & Fausey, C. M. (2006). Language-dependent memory in bilingual learning. *Applied Cognitive Psychology, 20*(8), 1025-1047.
- Marin, R. S. (1990). Differential diagnosis and classification of apathy. *American Journal of Psychiatry, 147*(1), 22-30.
- Marin, R. S. & Wilkozs, P. A. (2005). Disorders of diminished motivation. *Journal of the Head Trauma Rehabilitation, 20*(4), 377-388.
- Marmor, Gloria S. & Zaback, L. A. (1976). Mental rotation by the blind: Does mental rotation depend on visual imagery? *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, 2*(4), 515-521. doi:10.1037/0096-1523.2.4.515
- Marmor, Gloria Strauss. (1978). Age at onset of blindness and the development of the semantics of color names. *Journal of Experimental Child Psychology, 25*(2), 267-278. doi:10.1016/0022-0965(78)90082-6
- Marr, D. (1982). *Vision: A computational investigation into the human representation and processing of visual information*. San Francisco: W.H.Freeman.
- Marsh, R., Cook, G. & Hicks, J. (2006). Gender and orientation stereotypes bias source-monitoring attributions. *Memory, 14*(2), 148-160.
- Marshuetz, C., Smith, E. E., Jonides, J., DeGutis, J. & Chenevert, T. L. (2000). Order information in working memory: fMRI evidence for parietal and prefrontal mechanisms. *Journal of Cognitive Neuroscience, 12*(2), 130-144.
- Martens, S. & Wyble, B. (2010). The attentional blink: Past, present, and future of a blind spot in perceptual awareness. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 34*(6), 947-957.

- Martin, A. (2007). The Representation of Object Concepts in the Brain. *The Annual Review of Psychology*, 58, 25-45.
- Martin, A. & Chao, L. L. (2001). Semantic memory and brain: structure and processes. *Current Opinion in Neurobiology*, 11(2), 194-201.
- Masuda, T. & Nisbett, R. E. (2001). Attending holistically versus analytically: Comparing the context sensitivity of Japanese and Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(5), 922-934.
- Masuda, T. & Nisbett, R. E. (2001). Attending holistically versus analytically: comparing the context sensitivity of Japanese and Americans. *Journal of Personal and Social Psychology*, 81(5), 922-934.
- Mathews, A. (1990). Why worry? The cognitive function of anxiety. *Behaviour Research and Therapy*, 28(6), 455-468.
- Mathews, A. & MacLeod, C. (2002). Induced processing biases have causal effects on anxiety. *Cognition & Emotion*, 16(3), 331-354.
- Mathews, A., Yiend, J. & Lawrence, A. D. (2004). Individual differences in the modulation of fear-related brain activation by attentional control. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 16(10), 1683-1694.
- Matlin, M. W. (2009). *Cognitive psychology*. New York: Wiley.
- Matt, G. E., Vázquez, C. & Campbell, W. K. (1992). Mood-congruent recall of affectively toned stimuli: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 12(2), 227-255.
- McAlonan, K. & Brown, V. J. (2003). Orbital prefrontal cortex mediates reversal learning and not attentional set shifting in the rat. *Behavioural Brain Research*, 146(1-2), 97-103.
- McBride, D. M. & Cutting, J. C. (2019). *Cognitive psychology: Theory, process, and methodology* (Second Edition.). Los Angeles ; London: SAGE.
- McClelland, J. L. & Rumelhart, D. E. (1989). *Explorations in parallel distributed processing: A handbook of models, programs, and exercises*. MIT Press.
- McClelland, J. L., McNaughton, B. L. & O'Reilly, R. C. (1995). Why there are complementary learning systems in the hippocampus and neocortex: Insights from the successes and failures of connectionist models of learning and memory. *Psychological Review*, 102(3), 419-457.
- McClelland, J. L., Rumelhart, D. E. & PDP Research Group. (1986). *Parallel Distributed Processing, Vol. 2: Psychological and Biological Models*. Cambridge, MA: MIT Press.
- McClelland, J. L. & Rogers, T. T. (2003). The parallel distributed processing approach to semantic cognition. *Nature Reviews Neuroscience*, 4(4), 310-322.
- McCloskey, M. E. & Glucksberg, S. (1978). Natural categories: Well defined or fuzzy sets? *Memory & Cognition*, 6(4), 462-472.
- McClure, S. M., Laibson, D. I., Loewenstein, G. & Cohen, J. D. (2004). Separate neural systems value immediate and delayed monetary rewards. *Science*, 306 (5695), 503-507.
- McCrae, R.R. & Costa, P. J. T. (2003). *Personality in Adulthood: A Five-factor Theory Perspective*. London-New York: Guilford Press.

- McGaugh, J. L. (2000). Memory--a Century of Consolidation. *Science*, 287(5451), 248-251.
- McGuire, J. T. & Botvinick, M. M. (2010). Prefrontal cortex, cognitive control, and the registration of decision costs. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of the America*, 107(17), 7922-7926.
- McKone, E., Crookes, K. & Kanwisher, N. (2010). The cognitive and neural development of face recognition in humans. In M. Gazzaniga (Ed.) *The cognitive neurosciences* (4th ed.) New York: Cambridge University Press.
- McNab, F., Varrone, A., Farde, L., Jucaite, A., Bystritsky, P., Forsberg, H. & Klingberg, T. (2009). Changes in cortical dopamine D1 receptor binding associated with cognitive training. *Science (New York, N.Y.)*, 323(5915), 800-802.
- McNamara, T. P., Hardy, J. K. & Hirtle, S. C. (1989). Subjective hierarchies in spatial memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 15(2), 211-227. doi:10.1037/0278-7393.15.2.211
- McNamara, T. P., Ratcliff, R. & McKoon, G. (1984). The mental representation of knowledge acquired from maps. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 10(4), 723-732. doi:10.1037/0278-7393.10.4.723
- Meade, M. L. & Roediger, H. L. (2002). Explorations in the social contagion of memory. *Memory & Cognition*, 30(7), 995-1009.
- Medin, D. L. & Smith, E. E. (1981). Strategies and classification learning. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory*, 7(4), 241.
- Meeter, M., Murre, J. M. J. & Janssen, S. M. J. (2005). Remembering the news: Modeling retention data from a study with 14,000 participants. *Memory & Cognition*, 33(5), 793-810.
- Meiran, N. (2000b). Modeling cognitive control in task-switching. *Psychological Research*, 63(3-4), 234-249.
- Melby-Lervåg, M. & Hulme, C. (2013). Is working memory training effective? A meta-analytic review. *Developmental Psychology*, 49(2), 270-291.
- Melby-Lervåg, M. & Hulme, C. (2013). Is working memory training effective? A meta-analytic review. *Developmental Psychology*, 49(2), 270-291.
- Mellet, E., Tzourio, N., Crivello, F., Joliot, M., Denis, M. & Mazoyer, B. (1996). Functional anatomy of spatial mental imagery generated from verbal instructions. *The Journal of Neuroscience: The Official Journal of the Society for Neuroscience*, 16(20), 6504-6512.
- Melo, A., Monteiro, L., Lima, R. M., de Oliveira, D. M., de Cerqueira, M. D. & El-Bachá, R. S. (2011). Oxidative stress in neurodegenerative diseases: mechanisms and therapeutic perspectives. *Oxidative medicine and cellular longevity*, 2011.
- Metcalfe, J. & Shamura, A. P. (1994). *Metacognition: Knowing about knowing*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Meyer, D. E., Evans, J. E., Lauber, E. J., Gmeindl, L., Rubinstein, J., Junck, L. & Koeppel, R. A. (1998). *The role of dorsolateral prefrontal cortex for executive cognitive processes in task switching*. Paper presented at the Cognitive Neuroscience Society, San Francisco.

- Meyers, C. A., Berman, S. A., Scheibel, R. S. & Hayman, A. (1992). Case report: acquired antisocial personality disorder associated with unilateral left orbital frontal lobe damage. *Journal of Psychiatry & Neuroscience*, 17(3), 121-125.
- Miikkulainen, R. (1997). Dyslexic and category-specific aphasic impairments in a self-organizing feature map model of the lexicon. *Brain and Language*, 59(2), 334-366.
- Millar, S. (1975). Visual Experience or Translation Rules? Drawing the Human Figure by Blind and Sighted Children. *Perception*, 4(4), 363-371. doi:10.1068/p040363
- Millar, S. (1991). A reverse lag in the recognition and production of tactual drawings: Theoretical implications for haptic coding. M. A. Heller & W. Schiff (Ed.), *The Psychology of touch* içinde (ss. 301-325). Hillsdale, NJ: L. Erlbaum.
- Miller, E. K. (1999). The prefrontal cortex: complex neural properties for complex behavior. *Neuron*, 22(1), 15-17.
- Miller, E. K. (2000). The prefrontal cortex and cognitive control. *Nature Reviews Neuroscience*, 1(1), 59-65.
- Miller, G. A. (1956). The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. *Psychological Review*, 63(2), 81-97.
- Miller, G. A., Galanter, E. & Pribram, K. H. (1960). *Plans and the Structure of Behavior*. New York: Holt.
- Milner, A David & Melvyn A Goodale (2008). Two visual systems re-viewed. *Neuropsychologia* 46, 774-785
- Milner, B. (1962). Les troubles de la memoire accompagnant des lesions hippocampiques bilaterales [Memory impairment accompanying bilateral hippocampal lesions]. In *Psychologie de l'hippocampe*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Milner, B. (1968). Visual recognition and recall after right temporal-lobe excision in man. *Neuropsychologia*, 6(3), 191-209. doi:10.1016/0028-3932(68)90019-5
- Milner, B. (1970). Memory and the medial temporal regions of the brain. *Biology of Memory*, 23, 31-59.
- Milner, B. (1971). Interhemispheric differences in the localization of psychological processes in man. *British Medical Bulletin*, 27(3), 272-277.
- Mischel, W., Shoda, Y. & Rodriguez, M. L. (1989). Delay of gratification in children. *Science*, 244(4907), 933-38.
- Miu, A. C., Heilman, R. M. & Houser, D. (2008). Anxiety impairs decision-making: Psychophysiological evidence from an Iowa Gambling Task. *Biological Psychology*, 77 (3), 353-358.
- Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A. & Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex "Frontal Lobe" tasks: a latent variable analysis. *Cognitive psychology*, 41(1), 49-100.
- Mizoguchi, Y., Kato, T. A., Horikawa, H., and Monji, A. (2014). Microglial intracellular Ca(2+) signaling as a target of antipsychotic actions for the treatment of schizophrenia. *Front. Cell. Neurosci.* 8:370. doi: 10.3389/fncel.2014.00370
- Moar, I. & Bower, G. H. (1983). Inconsistency in spatial knowledge. *Memory & Cognition*, 11(2), 107-113. doi:10.3758/BF03213464

- Moffitt, T. E., Arseneault, L., Belsky, D., Dickson, N., Hancox, R. J., Harrington, H., Houts, R., Poulton, R., Roberts, B. W., Ross, S., Sears, M. R., Thomson W. M. & Caspi, A. (2011). A gradient of childhood self-control predicts health, wealth, and public safety. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 108(7), 2693-98.
- Molinari, M., Masciullo, M., Bulgheroni, S., D'Arrigo, S. & Riva. D. (2018). Cognitive aspects: sequencing, behavior, and executive functions. *Handbook of Clinical Neurology*, 154,167-180.
- Monchi, O., Petrides, M., Petre, V., Worsley, K. & Dagher, A. (2001). Wisconsin card sorting revisited: Distinct neural circuits participating in different stages of the task identified by event-related functional magnetic resonance imaging. *Journal of Neuroscience*, 21(19), 7733-7741.
- Monji, A., Mizoguchi, Y., and Kato, T. A. (2014). Microglial abnormalities in the pathophysiology of schizophrenia. *J. Neurol. Disord. Stroke* 2, 1059.e1-1059.e11.
- Montag, C., Duke, É. & Markowetz, A. (2016). Toward psychoinformatics: Computer science meets psychology. *Computational and mathematical methods in medicine*.
- Montello, D. R., Hegarty, M., Richardson, A. E. & Waller, D. (2004). Spatial Memory of Real Environments, Virtual Environments, and Maps. G. L. Allen (Ed.), *Human Spatial Memory* içinde (1. bs., ss. 251-285). New York: Psychology Press.
- Moore, M. T. & Fresco, D. M. (2012). Depressive realism: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 32(6), 496-509.
- Moradian, N., Ochs, H. D., Sedikies, C., Hamblin, M. R., Camargo, C. A. Jr, Martinez, J. A., Biamente, J. D., Abdollahi, M., Torres, P. J., Nieto, J. J., Ogino, S., Seymour, J. F., Abraham, A., Cauda, V., Gupta, S., Ramakrishna, S., Sellke, F. W., Sorooshian, A., Wallace-Hayes, A., Martinez-Urbistondo, M., Gupta, M., ve ark. (2020). The urgent need for integrated science to fight COVID-19 pandemic and beyond. *Journal of Translational Medicine*,18(1), 205.
- Moran, S. (2010). *The roles of creativity in society*. In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge handbook of creativity* (pp. 74-90). New York: Cambridge University Press.
- Moritz, S., Birkner, C. & Kloss, M. (2002). Executive functioning in obsessive-compulsive disorder, unipolar depression, and schizophrenia. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 17(5), 477-483.
- Morris, C. D., Bransford, J. D. & Franks, J. J. (1977). Levels of processing versus transfer appropriate processing. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 16(5), 519-533.
- Morrison, A. P. (2005). Psychosis and the phenomenon of unwanted intrusive thoughts. In D. A. Clark (Ed.), *Intrusive thoughts in clinical disorders: Theory, research, and treatment* (pp. 175-198). New York: Guilford.
- Most, S. B., Chun, M. M., Widders, D. M. & Zald, D. H. (2005). Attentional rubbernecking: Cognitive control and personality in emotion-induced blindness. *Psychonomic Bulletin & Review*, 12(4), 654-661.
- Mountcastle V. B. (1978). Brain Mechanisms for Directed Attention. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 71(1):14-28.

- Mountcastle, V. B. (1979). An organizing principle for cerebral function: The unit module and the distributed system. In F. O. Schmitt (Ed.), *The neurosciences: Fourth study program*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Muehleisen, V. & Imai, M. (1997). Transitivity and the incorporation of ground information in Japanese path verbs. *Lexical and Syntactic Constructions and the Construction of Meaning*, 329-346.
- Mumford, M. D., Schultz, R. A. & Van Doorn, J. R. (2001). Performance in planning: Processes, requirements, and errors. *Review of General Psychology*, 5(3), 213-240.
- Munoz, D. P. & Everling, S. (2004). Look away: the anti-saccade task and the voluntary control of eye movement. *Nature Reviews Neuroscience*, 5(3), 218-28.
- Murre, J. M. & Chessa, A. G. (2023). Why Ebbinghaus' savings method from 1885 is a very 'pure' measure of memory performance. *Psychonomic Bulletin & Review*, 30(1), 303-307.
- Murre, J. M. & Dros, J. (2015). Replication and analysis of Ebbinghaus' forgetting curve. *PLoS one*, 10(7), e0120644.
- Nadel, L. & Zola-Morgan, S. (1984). Infantile amnesia: A neurobiological perspective. In *Infant Memory*. M. Moscovitch, Ed.: 145-172. Plenum Press. New York.
- Nathan, J., Wilkinson, D., Stammers, S. & Low, J. L. (2001). The role of tests of frontal executive functioning in the detection of mild dementia. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 16(1), 18-26.
- Needham, A. & Baillargeon, R. (1997). Object segregation in 8-month-old infants. *Cognition*, 62, 121-149.
- Neisser, U. (1967). *Cognitive Psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts
- Neisser, U. (1967). *Cognitive psychology: Classic edition*. Psychology press.
- Neisser, U. (1976). *Cognition and reality: Principles and implications of cognitive psychology*. New York: Freeman.
- Neisser, U. (1979). The control of information pickup in selective looking. In A. D. Pick (Ed.), *Perception and Its Development: A tribute to Eleanor J. Gibson* (pp. 201-219). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Neisser, U., Boodoo, G., Bouchard, T. J., Jr., Boykin, A. W., Brody, N., Ceci, S. J., Halpern, D. F., Loehlin, J. C., Perloff, R., Sternberg, R. J. & Urbina, S. (1996). Intelligence: Knowns and unknowns. *American Psychologist*, 51(2), 77-101.
- Nelson, C. A., de Haan, M., Thomas, K. M. (2015). *The Development of Higher Cognitive (Executive) Functions*. In C.A. Nelson, M. de Haan, K.M. Thomas (Eds.) In *Neuroscience of Cognitive Development*.
- Nelson, K. (1993). The Psychological and Social Origins of Autobiographical Memory. *Psychological Science*, 4(1), 7-14.
- Nelson, K. & Fivush, R. (2004). The Emergence of Autobiographical Memory: A Social Cultural Developmental Theory. *Psychological Review*, 111(2), 486-511.
- Nelson, K. & Gruendel, J. (1981). Generalized event representations: Basic building blocks of cognitive development. In A. Brown & M. Lamb (Eds.), *Advances in developmental psychology* (Vol. 1). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- Newell, A. & Simon, H. A. (1972). *Human problem solving* (Vol. 104, No. 9). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-hall.
- Newell, A. ve Simon, H. A. (1976) Computer science as empirical enquiry: symbols and search. *Communications of the Association for Computing Machinery*, 19, 113-126.
- Newell, A. ve Simon, H. A. (1972). *Human problem solving*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Newman, S. D., Just, M. A. & Carpenter, P. A. (2002). The synchronization of the human cortical working memory network. *Neuroimage*, 15(4), 810-822.
- Nickerson, R. S., Perkins, D. N. & Smith, E. E. (1985). *The teaching of thinking*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Niki, H. & Watanabe, M. (1979). Prefrontal and cingulate unit activity during timing behavior in the monkey. *Brain Research*, 171(2), 213-224.
- Nilsson, Nils J. (2011). *Yapay zekâ: geçmişi ve geleceği*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Nisbett, R. E., Peng, K., Choi, I. & Norenzayan, A. (2001). Culture and systems of thought: Holistic versus analytic cognition. *Psychological Review*, 108(2), 291-310.
- Noda, M. (2015). Possible role of glial cells in the relationship between thyroid dysfunction and mental disorders. *Frontiers in cellular neuroscience*, 9, 194.
- Norenzayan, A., Smith, E., Kim, B. & Nisbett, R. (2002). Cultural preferences for formal versus intuitive reasoning. *Cognitive Science*, 26(5), 653-684.
- O'Craven, K. M., Downing, P. & Kanwisher, N. (1999). fMRI evidence for objects as the units of attentional selection. *Nature* 401, 584-587
- O'Doherty, D. C., Chitty, K. M., Suddiqui, S., Bennett, M. R. & Lagopoulos, J. (2015). A systematic review and meta-analysis of magnetic resonance imaging measurement of structural volumes in posttraumatic stress disorder. *Psychiatry Research: Neuroimaging*, 232(1), 1-33.
- O'Donnell, J. M. (1985). *The origins of behaviorism: American psychology, 1870-1920*. New York: New York University Press
- Ogden, J. A. & Barker, K. (2001). Imagery used in autobiographical recall in early and late blind adults. *Journal of Mental Imagery*, 25, 135-152.
- Olesen, P. J., Westerberg, H. & Klingberg, T. (2004). Increased prefrontal and parietal activity after training of working memory. *Nature Neuroscience*, 7(1), 75-79.
- Oliva A, Torralba A. The role of context in object recognition. *Trends Cogn Sci*. 2007 Dec;11(12):520-7. doi: 10.1016/j.tics.2007.09.009. Epub 2007 Nov 19. PMID: 18024143.
- Olivetti, E., Kia, S. M. & Avesani, P. (2014, June). MEG decoding across subjects. In *2014 International Workshop on Pattern Recognition in Neuroimaging* (pp. 1-4). IEEE.
- Ortega, G. (2017). Iconicity and sign lexical acquisition: A review. *Frontiers in Psychology*, 8, 1280.
- Ortega, G., Sumer, B. & Ozyurek, A. (2017). Type of iconicity matters in the vocabulary development of signing children. *Developmental Psychology*, 53(1), 89-99.

- Ouerchefani, R., Ouerchefani, N., Allain, P., Rejeb, M. R. B. & Le Gall, D. (2017). Contribution of different regions of the prefrontal cortex and lesion laterality to deficit of decision-making on the Iowa Gambling Task. *Brain and Cognition, 111*, 73-85.
- Ouerchefani, R., Ouerchefani, N., Allain, P., Rejeb, M. R. B. & Le Gall, D. (2018). Relationships between executive function, working memory, and decision-making on the Iowa Gambling Task: Evidence from ventromedial patients, dorsolateral patients, and normal subjects. *Journal of Neuropsychology, 13*, 432-461.
- Owen, A. M. (1997). Tuning in to the temporal dynamics of brain activation using functional magnetic resonance imaging (fMRI). *Trends in Cognitive Science, 1*(4), 123-125.
- Owen, A. M. (2000). The role of the lateral frontal cortex in mnemonic processing: the contribution of functional neuroimaging. *Experimental Brain Research, 133*(1), 33-43.
- Owen, A. M., Doyon, J., Petrides, M. & Evans, A. C. (1996a). Planning and spatial working memory: a positron emission tomography study in humans. *European Journal of Neuroscience, 8*(2), 353-364.
- Owen, A. M., Evans, A. C. & Petrides, M. (1996b). Evidence for a two-stage model of spatial working memory processing within the lateral frontal cortex: a positron emission tomography study. *Cerebral Cortex, 6*(1), 31-38.
- Owen, A. M., Roberts, A. C., Polkey, C. E., Sahakian, B. J. & Robbins, T. W. (1991). Extra-dimensional versus intra-dimensional set shifting performance following frontal lobe excisions, temporal lobe excisions or amygdalo-hippocampectomy in man. *Neuropsychologia, 29*(10), 993-1006.
- Öğmen, H. & Herzog, M. H. (2021). Information Integration and Information Storage in Retinotopic and Non-Retinotopic Sensory Memory. *Vision (Basel, Switzerland), 5*(4), 61.
- Özyurek, A. & Woll, B. (2019). Language in the visual modality: Cospeech gesture and sign language. In P. Hagoort (Ed.), *Human language: From genes and brain to behavior*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Paivio, A. (1965). Abstractness, imagery, and meaningfulness in paired-associate learning. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 4*(1), 32-38. doi:10.1016/S0022-5371(65)80064-0
- Paivio, A. (2013). *Imagery and Verbal Processes* (0 bs.). Psychology Press. doi:10.4324/9781315798868
- Paivio, A., Yuille, J. C. & Madigan, S. A. (1968). Concreteness, imagery, and meaningfulness values for 925 nouns. *Journal of Experimental Psychology, 76*(1), Suppl:1-25. doi:10.1037/h0025327
- Paivio, Allan & Csapo, K. (1973). Picture superiority in free recall: Imagery or dual coding? *Cognitive Psychology, 5*(2), 176-206. doi:10.1016/0010-0285(73)90032-7
- Paivio, Allan. (1963). Learning of adjective-noun paired associates as a function of adjective-noun word order and noun abstractness. *Canadian Journal of Psychology/Revue canadienne de psychologie, 17*(4), 370-379. doi:10.1037/h0083277
- Paivio, A. (1986). *Mental representations: A dual coding approach*. Oxford psychology series. New York: Oxford Univ. Pr. [u.a.].

- Paivio, A. (1991). Dual coding theory: Retrospect and current status. *Canadian Journal of Psychology/Revue canadienne de psychologie*, 45(3), 255-287. doi:10.1037/h0084295
- Palmer, Stephen E. (1992). "Common region: A new principle of perceptual grouping". İçinde: *Cognitive psychology* 24.3, ss. 436-447.
- Palmer, Stephen E. & Irvin Rock (1994). "Rethinking perceptual organization: The role of uniform connectedness". İçinde: *Psychonomic bulletin & review* 1.1, ss. 29-55.
- Papafragou, A., Hulbert, J. & Trueswell, J. (2008). Does language guide event perception? Evidence from eye movements. *Cognition*, 108(1), 155-184.
- Parker, E. S., Cahill, L. & McGaugh, J. L. (2006). A case of unusual autobiographical remembering. *Neurocase*, 12, 35-49.
- Parsons, L. M. & Osherson, D. N. (2001). New evidence for distinct right and left brain systems for deductive versus probabilistic reasoning. *Cerebral Cortex*, 11(10), 954-965.
- Passingham, R. E. & Wise, S. P. (2012). *The neurobiology of the prefrontal cortex*. Oxford University Press, Oxford.
- Paus, T, Petrides, M., Evans, A. C. & Meyer, E. (1993). Role of the human anterior cingulate cortex in the control of oculomotor, manual, and speech responses: A positron emission tomography study. *Journal of Neurophysiology*, 70(2), 453-469.
- Pavlov, I. (1927). *Conditioned reflexes*. New York: Oxford University Press
- Pearson, J. & Brascamp, J. (2008). Sensory memory for ambiguous vision. *Trends in Cognitive Sciences*, 12(9), 334-341. doi:10.1016/j.tics.2008.05.006
- Pearson, J., Clifford, C. W. G. & Tong, F. (2008). The functional impact of mental imagery on conscious perception. *Current biology: CB*, 18(13), 982-986. doi:10.1016/j.cub.2008.05.048
- Pedersen, A., Göder, R., Tomczyk, S. & Ohrmann, P. (2017). Risky decision-making under risk in schizophrenia: A deliberate choice?. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 56, 57-64.
- Peker, M. & Tekcan, A. (2009). The Role of Familiarity Among Group Members in Collaborative Inhibition and Social Contagion. *Social Psychology*, 40(3), 111-118.
- Peng, K. & Nisbett, R. E. (1999). Culture, dialectics, and reasoning about contradiction. *American Psychologist*, 54(9), 741-754.
- Perky, C. W. (1910). An Experimental Study of Imagination. *The American Journal of Psychology*, 21(3), 422. doi:10.2307/1413350
- Peru, A. & Zapparoli, P. (1999). A new case of representational neglect. *The Italian Journal of Neurological Sciences*, 20(4), 243-246. doi:10.1007/s100720050038
- Peters, J. & Büchel, C. (2010). Episodic future thinking reduces reward delay discounting through an enhancement of prefrontal-mediotemporal interactions. *Neuron*, 66(1), 138-148.
- Petersen, S. E., Fox, P. T., Posner, M. I., Mintun, M. & Raichle, M. E. (1988). Positron emission tomographic studies of the cortical anatomy of single-word processing. *Nature*, 331(6157), 585-589.

- Petersen, S. E., Van Mier, H., Fiez, J. A. & Raichle, M. E. (1998). The effects of practice on the functional anatomy of task performance. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 95(3), 853-860.
- Peterson, B. S., Kane, M. J., Alexander, G. M., Lacadie, C., Skudlarski, P., Leung, H-C., May, J. & Gore, J. C. (2002). An event-related fMRI study interference effects in the Simon and Stroop tasks. *Cognitive Brain Research*, 13(3), 427-440.
- Peterson, L. & Peterson, M. J. (1959). Short-term retention of individual verbal items. *Journal of Experimental Psychology*, 58(3), 193-198.
- Peterson, M. A. & Salvagio, E. (2008). Inhibitory competition in figure-ground perception: Context and convexity. *Journal of Vision*, 8(16), 4-4.
- Peterson, M. A., Kihlstrom, J. F., Rose, P. M. & Glisky, M. L. (1992). Mental images can be ambiguous: Reconstruals and reference-frame reversals. *Memory & Cognition*, 20(2), 107-123. doi:10.3758/BF03197159
- Petitto, L.-A., Holowka, S., Sergio, L. E. & Ostry, S. (2001). Language rhythms in baby hand movements. *Nature*, 413, 35-36.
- Petrides, M. (1986). The effect of periarculate lesions in the monkey on the performance of symmetrically and asymmetrically reinforced visual and auditory go, no-go tasks. *Journal of Neuroscience*, 6(7), 2054-2063.
- Petrides, M. E., Alivisatos, B., Evans, A. C. & Meyer, E. (1993a). Dissociation of human mid-dorsolateral from posterior dorsolateral frontal cortex in memory processing. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 90(3), 873-877.
- Petrides, M. E., Alivisatos, B., Meyer, E. & Evans, A. C. (1993b). Functional activation of the human frontal cortex during the performance of verbal working memory tasks. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 90(3), 878-882.
- Petrides, M. E. & Milner, B. (1982). Deficits on subject-ordered tasks after frontal- and temporal-lobe lesions in man. *Neuropsychologia*, 20(3), 249-269.
- Phillips, L. H., Kliegel, M. & Martin, M. (2006). Age and planning tasks: The influence of ecological validity. *International Journal of Aging & Human Development*, 62(2), 175-184
- Piaget, J. (1926). *The language and thought of the child*. Harcourt, Brace.
- Piaget, J. (1954). *The construction of reality in the child* (trans. by M. Cook). New York: Basic Books.
- Piaget, J. (1963). The attainment of invariants and reversible operations in the development of thinking. *Social Research*, 30(3), 283-299.
- Pica, P., Lemer, C., Izard, V. & Dehaene, S. (2004). Exact and approximate arithmetic in an Amazonian indigene group. *Science*, 306(5695), 499-503.
- Pillemer, D. (2003). Directive functions of autobiographical memory: The guiding power of the specific episode. *Memory*, 11(2), 193-202.
- Pillemer, D. B. (1992). Remembering personal circumstances: A functional analysis. In E. Winograd & U. Neisser (Eds.), *Affect and accuracy in recall: Studies of "flashbulb" memories* (pp. 236-264). Cambridge University Press.

- Pillemer, D. B. & White, S. H. (1989). Childhood Events Recalled by Children and Adults. *Advances in Child Development and Behavior Volume 21*, 297-340.
- Pinker, S. (1984). *Language learnability and language development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pinker, S. (1985). Language learnability and children's language: A multifaceted approach. *Children's Language*, 5, 399-442.
- Pinker, S. (1985). Visual cognition: An introduction. S. Pinker (Ed.), *Visual cognition içinde , Computational models of cognition and perception* (1st MIT Press ed., ss. 1-63). Cambridge, Mass: MIT Press.
- Pinker, S. (1994). *The language instinct: How the mind creates language*. New York: Harper Collins.
- Pirtošek, Z., Georgijev, D. & Gregoric-Kramberger, M. (2009). Decision making and the brain: neurologists' view. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 7(2), 38-53.
- Podgorny, P. & Shepard, R. N. (1978). Functional representations common to visual perception and imagination. *Journal of Experimental Psychology. Human Perception and Performance*, 4(1), 21-35. doi:10.1037//0096-1523.4.1.21
- Poincaré, H. (1913). *Mathematical creation*. In *The foundations of science* (G. H. Halstead, Trans.). New York: Science Press.
- Policastro, E. & Gardner, H. (1999). *From case studies to robust generalizations: An approach to the study of creativity*. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity* (pp. 213-225). New York: Cambridge University Press.
- Pollack, I. & Pickett, J. M. (1957). Cocktail party effect. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 29(11), 1262-1262.
- Posner, M. (1993). *Seeing the mind*. *Science*, 262(5134), 673-674. doi:10.1126/science.8235585
- Posner, M. I. (1973). *Cognition: An introduction*. Glenview, IL: Scott, Foresman.
- Posner, M. I. (1980). Orienting of attention. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 32(1), 3-25.
- Posner, M. I. & Raichle, M. E. (1994). *Images of mind*. Scientific American Library/Scientific American Books.
- Posner, M. I. & Cohen, Y. (1984). Components of visual orienting. *Attention and performance X: Control of language processes*, 32, 531-556.
- Posner, M. I., Snyder, C. R. R., Davidson, B. J. (1980). Attention and the detection of signals. *Journal of Experimental Psychology: General*, 109, 160-174.
- Posner, M. I. & Rothbart, M. K. (1998). Attention, self regulation and consciousness. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, 353(1377), 1915-27.
- Prabhu, V., Sutton, C. & Sauser, W. (2008). Creativity and certain personality traits: Understanding the mediating effect of intrinsic motivation. *Creativity Research Journal*, 20(1), 53-66.
- Prince, S. E., Tsukiura, T. & Cabeza, R. (2007). Distinguishing the Neural Correlates of Episodic Memory Encoding and Semantic Memory Retrieval. *Psychological Science*, 18(2), 144-151.

- Pring, L. & Goddard, L. (2003). Autobiographical memory in individuals born totally blind. M. A. Heller & S. Ballesteros (Ed.), *Touch and blindness: Psychology and neuroscience* içinde . Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Pring, L. & Rusted, J. (1985). Pictures for the blind: An investigation of the influence of pictures on recall of text by blind children. *British Journal of Developmental Psychology*, 3(1), 41-45. doi:10.1111/j.2044-835X.1985.tb00953.x
- Ptito, A., Crane, J., Leonard, G., Amsel, R. & Caramanos, Z. (1995). Visual-spatial localization by patients with frontal-lobe lesions invading or sparing area 46. *Neuroreport: An International Journal for the Rapid Communication of Research in Neuroscience*, 6(13), 1781-1784.
- Pyers, J. E. & Senghas, A. (2009). Language promotes false-belief understanding: Evidence from learners of a new sign language. *Psychological Science*, 20(7), 805-812.
- Pylyshyn, Z. (2006). *Seeing and visualizing: It's not what you think*. Massachusetts: Mit Press.
- Pylyshyn, Z. W. (1981). Psychological explanations and knowledge-dependent processes. *Cognition*, 10(1-3), 267-274. doi:10.1016/0010-0277(81)90056-1
- Pylyshyn, Z. W. (2003). Explaining mental imagery: Now you see it, now you don't. Reply to Kosslyn et al. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(3), 111-112. doi:10.1016/s1364-6613(03)00004-4
- Pylyshyn, Zenon W. (1973). What the mind's eye tells the mind's brain: A critique of mental imagery. *Psychological Bulletin*, 80(1), 1-24. doi:10.1037/h0034650
- Rabbitt, P. (1998). *Methodology of frontal and executive function*. Hove: Psychology Press.
- Rabbitt, P. M. A. (1966). Error correction time without external error signals. *Nature*, 212, 438.
- Rabbitt, P. M. A. & Vyas, S. M. (1970). An elementary preliminary taxonomy for some errors in laboratory choice RT tasks. *Acta Psychologica*, 33, 56-76.
- Radvansky, G. A. (2017). Event segmentation as a working memory process. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(2), 121-123.
- Raichle, M. E., Fiez, J. A., Videen, T. O., MacLeod, A.-M. K., Pardo, J. V., Fox, P. T. & Petersen, S. E. (1994). Practice-related changes in human brain functional anatomy during non-motor learning. *Cerebral Cortex*, 4(1), 8-26.
- Rarick, D. L., Soldow, G. F. & Geizer, R. S. (1976). Self-monitoring as a mediator of conformity. *Central States Speech Journal*, 27, 267-271.
- Ravnkilde, B., Videbeck, P., Rosenberg, R., Gjedde, A. & Gade, A. (2002). Putative tests of frontal lobe function: A PET-study of brain activation during Stroop's test and verbal fluency. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 24(4), 534-547.
- Raymond, J. E., Shapiro, K. L. & Arnell, K. M. (1992). Temporary suppression of visual processing in an RSVP task: An attentional blink? *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 18, 849-860.
- Redick, T. S., Shipstead, Z., Harrison, T. L., Hicks, K. L., Fried, D. E., Hambrick, D. Z., Kane, M. J. & Engle, R. W. (2013). No evidence of intelligence improvement after working memory training: A randomized, placebo-controlled study. *Journal of Experimental Psychology: General*, 142(2), 359-379.

- Reisenzein, R. (1983). The Schachter theory of emotion: two decades later. *Psychological Bulletin*, 94(2), 239.
- Reuter-Lorenz, P. A. & Jonides, J. (2007). The executive is central to working memory: Insights from age, performance, and task variations. In A. R. A. Conway, C. Jarrold, M. J. Kane (Eds.) & A. Miyake & J. N. Towse (Ed.), *Variation in working memory* (pp. 250-271). Oxford University Press.
- Reverberi, C., D'Agostini, S., Skrap, M. & Shallice, T. (2005a). Generation and Recognition of Abstract Rules in Different Frontal Lobe Subgroups. *Neuropsychologia*, 43(3), 460-472.
- Reverberi, C., Lavaroni, A., Gigli, G. L., Skrap, M. & Shallice, T. (2005b). Specific Impairments of Rule Induction in Different Frontal Lobe Subgroups. *Neuropsychologia*, 43(3), 460-472.
- Richards, A. & French, C. C. (1992). An anxiety-related bias in semantic activation when processing threat/neutral homographs. *Quarterly Journal of Experimental Psychology: Section A*, 45(3), 503-525.
- Richardson, R. & Hayne, H. (2007). You can't take it with you: The translation of memory across development. *Current Directions in Psychological Science*, 16(4), 223-227.
- Ridderinkhoff, K. R., van den Wildenberg, W. P. M., Segalowitz, S. & Carter, C. S. (2004). Neurocognitive mechanisms of performance monitoring and inhibitory control. *Brain and Cognition*, 56(2), 129-140.
- Rilling, J., Glasser, M., Preuss, T. M., Ma, X., Zhao, T., Hu, X. & Behrens, T. E. J. (2008). The evolution of the arcuate fasciculus revealed with comparative DTI. *Nature Neuroscience*, 11(4), 426-428.
- Rinck, M. & Denis, M. (2004). The metrics of spatial distance traversed during mental imagery. *Journal of Experimental Psychology. Learning, Memory, and Cognition*, 30(6), 1211-1218. doi:10.1037/0278-7393.30.6.1211
- Rips, L. J. (1995). Deduction and cognition. In E. E. Smith & D. N. Osherson (Eds.), *Thinking: An invitation to cognitive science* (Vol. 3, 2nd ed.). (pp. 297-344). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Rizzolatti, G., Fadiga, L., Gallese, V. & Fogassi, L. (1996). Premotor cortex and the recognition of motor actions. *Cognitive Brain Research*, 3(2), 131-141.
- Rizzolatti, G. & Arbib, M. A. (1998). Language within our grasp. *Trends in Neurosciences*, 21(5), 188-194.
- Roberson, D. & Davidoff, J. (2000). The categorical perception of colors and facial expressions: The effect of verbal interference. *Memory & Cognition*, 28(6), 977-986.
- Roberts, J. E. & Ann Bell, M. (2003). Two- and three-dimensional mental rotation tasks lead to different parietal laterality for men and women. *International Journal of Psychophysiology*, 50(3), 235-246. doi:10.1016/S0167-8760(03)00195-8
- Roberts, J. E. & Bell, M. A. (2000a). Sex Differences on a Mental Rotation Task: Variations in Electroencephalogram Hemispheric Activation Between Children and College Students. *Developmental Neuropsychology*, 17(2), 199-223. doi:10.1207/S15326942DN1702_04

- Roberts, J. E. & Bell, M. A. (2000b). Sex Differences on a Computerized Mental Rotation Task Disappear with Computer Familiarization. *Perceptual and Motor Skills*, 91(3_suppl), 1027-1034. doi:10.2466/pms.2000.91.3f.1027
- Rochat, P. (2003). Five levels of self-awareness as they unfold early in life. *Consciousness and Cognition*, 12(4), 717-731.
- Rode, G., Rossetti, Y., Perenin, M.-T. & Boisson, D. (2004). Geographic Information has to be Spatialised to be Neglected: A Representational Neglect Case. *Cortex*, 40(2), 391-397. doi:10.1016/S0010-9452(08)70133-3
- Rogers, R. D. & Monsell, S. (1995). Costs of a predictable switch between simple cognitive tasks. *Journal of Experimental Psychology: General*, 124(2), 207-231.
- Rogers, R.D., Everitt, B.J., Baldacchino, A.M., Blackshaw, A.J., Swainson, R., Wynne, K., Baker, N.B., Hunter, J., Carthy, T., Booker, E., London, M., Dekin, J.F.W., Sahakian, B.J. & Robbins, T.W. (1999). Dissociable deficits in the decision-making cognition of chronic amphetamine abusers, opiate abusers, patients with focal damage to prefrontal cortex, and tryptophan depleted normalvo lunteers: Evidence for monoaminergic mechanisms. *Neuropsychopharmacology*, 20(4), 322-33.
- Rogers, T. B., Kuiper, N. A. & Kirker, W. S. (1977). Self-reference and the encoding of personal information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(9), 677-688.
- Rohr, C. S., Dreyer, F. R., Aderka, I. M., Margulies, D. S., Frisch, S., Villringer, A. & Okon-Singer, H. (2015). Individual differences in common factors of emotional traits and executive functions predict functional connectivity of the amygdala. *Neuroimage*, 120, 154-163.
- Roland, P. E. & Friberg, L. (1985). Localization of cortical areas activated by thinking. *Journal of Neurophysiology*, 53(5), 1219-1243. doi:10.1152/jn.1985.53.5.1219
- Romine, C. & Reynolds, C. (2005). A model of the development of frontal lobe functioning: Findings from a meta-analysis. *Applied Neuropsychology*, 12(4), 190-201.
- Rosch, E. (1975). Cognitive representations of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104(3), 192.
- Rosch, E. H. (1973). Natural categories. *Cognitive psychology*, 4(3), 328-350.
- Rosch, E. & Mervis, C. B. (1975). Family resemblances: Studies in the internal structure of categories. *Cognitive Psychology*, 7(4), 573-605.
- Rose Addis, D. & Tippett, L. (2004). Memory of myself: Autobiographical memory and identity in Alzheimer's disease. *Memory*, 12(1), 56-74.
- Roseberry, S., Göksun, T., Hirsh-Pasek, K. & Golinkoff, R. M. (2012). Carving categories in a continuous world: Preverbal infants discriminate categorical changes before distance changes in dynamic events. *Spatial Cognition & Computation*, 12(4), 231-251.
- Rosenblatt, P. C. (2008). Grief across cultures: A review and research agenda. In M. S. Stroebe, R. O. Hansson, H. Schut & W. Stroebe (Eds.), *Handbook of bereavement research and practice: Advances in theory and intervention* (pp. 207-222). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14498-010>

- Rovee-Collier, C., Hartshorn, K. & DiRubbo, M. (1999). Long-term maintenance of infant memory. *Developmental Psychobiology: The Journal of the International Society for Developmental Psychobiology*, 35(2), 91-102.
- Rönnlund, M., Lövdén, M. & Nilsson, L. G. (2001). Adult age differences in Tower of Hanoi performance: Influence from demographic and cognitive variables. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, 8(4), 269-283.
- Rubin, D. C. (2005). A Basic-Systems Approach to Autobiographical Memory. *Current Directions in Psychological Science*, 14(2), 79-83.
- Rubin, D. C. & Berntsen, D. (2003). Life scripts help to maintain autobiographical memories of highly positive, but not highly negative, events. *Memory & Cognition*, 31(1), 1-14.
- Rubin, D. C., Rahhal, T. A. & Poon, L. W. (1998). Things learned in early adulthood are remembered best. *Memory & Cognition*, 26(1), 3-19.
- Rubin, O. & Meiran, N. (2005). On the origins of the task mixing cost in the cuing task-switching paradigm. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 31(6), 1477-1491.
- Rubinstein, J. S., Meyer, D. E. & Evans, J. E. (2001). Executive control of cognitive processes in task switching. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception & Performance*, 27(4), 763-97.
- Rugg, M. D., Johnson, J. D., Park, H. & Uncapher, M. R. (2008). Encoding-retrieval overlap in human episodic memory: a functional neuroimaging perspective. *Progress in brain research*, 169, 339-352.
- Rumelhart, D. E. & McClelland, J. L. (1986). *Parallel Distributed Processing, Vol. 1: Foundations*. Cambridge, MA: MIT press.
- Runco, M. A. (2010). Divergent thinking, creativity, and ideation. In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge handbook of creativity* (pp. 413-446). New York: Cambridge University Press.
- Rushworth, M. F. S. & Taylor, P. C. J. (2006). TMS in the parietal cortex: updating representations for attention and action. *Neuropsychologia*, 44(13), 2700-2716.
- Russell, J. A. & Ward, L. M. (1982). Environmental Psychology. *Annual Review of Psychology*, 33(1), 651-689. doi:10.1146/annurev.ps.33.020182.003251
- Ryle, G. (1949). *The concept of mind* (New University of Chicago Press ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Saarinen, T. F. (1987). Centering of Mental Maps of the World. Discussion Paper Series 87-7. <https://eric.ed.gov/?id=ED293738> adresinden erişildi.
- Sahin, B. & Mebert, C. J. (2013). The role of culture and self-construal in autobiographical memories of US and Turkish college students. *Memory*, 21(8), 1004-1017.
- Saint-Cyr, J. A., Bronstein, Y. L. & Cummings, J. L. (2002). Neurobehavioral consequences of neurosurgical treatments and focal lesions. In: DT Stuss, RT Knight (Eds.), *Principle of frontal lobe function*, Oxford University Press, New York, NY.
- Sakurai, S. & Sugimoto, S. (1985). Effect of lesions of prefrontal cortex and dorsomedial thalamus on delayed go/no-go alternation in rats. *Behavioral Brain Research*, 17(3), 295-301.

- Salgado, S. & Berntsen, D. (2019). My future is brighter than yours: the positivity bias in episodic future thinking and future self-images. *Psychological Research*, 84(7), 1829-1845.
- Sampson, E. E. (1978). Personality and the location of identity. *Journal of Personality*, 46(3), 552-568.
- Sanbonmatsu, D. M., Strayer, D. L., Biondi, F., Behrends, A. A. & Moore, S. M. (2016). Cell-phone use diminishes self-awareness of impaired driving. *Psychonomic bulletin & review*, 23(2), 617-623.
- Sandler, W., and Lillo-Martin, D. (2006). *Sign language and linguistic universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sandson, J. & Albert, M. L. (1984). Varieties of perseveration. *Neuropsychologia*, 22(6), 715-732.
- Savarimuthu, A. & Ponniah, R. J. (2022). Episodic Events as Spatiotemporal Memory: The Sequence of Information in the Episodic Buffer of Working Memory for Language Comprehension. *Integrative Psychological and Behavioral Science*.
- Saver, J. L. & Damasio, A. R. (1991). Preserved Access and processing of social knowledge in a patient with acquired sociopathy due to ventromedial frontal damage. *Neuropsychologia*, 29(12), 1241-1249.
- Schachter, S. & Singer, J. (1962). Cognitive, social, and physiological determinants of emotional state. *Psychological Review*, 69(5), 379.
- Schacter, D. L. & Addis, D. R. (2007). The cognitive neuroscience of constructive memory: remembering the past and imagining the future. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 362(1481), 773-786.
- Schacter, D. L., Benoit, R. G. & Szpunar, K. K. (2017). Episodic Future Thinking: Mechanisms and Functions. *Current opinion in behavioral sciences*, 17, 41-50.
- Schacter, D. L., Wagner, A. D. & Buckner, R. L. (2000). Memory systems of 1999. In E. Tulving & F. I. M. Craik (Eds.), *The Oxford handbook of memory* (pp. 627-643). Oxford University Press.
- Schank, R. C. & Abelson, R. P. (1977). *Scripts, plans, goals and understanding: An inquiry into human knowledge structures*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schendan, H. E. & Kutas, M. (2007). Neurophysiological evidence for the time course of activation of global shape, part, and local contour representations during visual object categorization and memory. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 19(5), 734-749. doi:10.1162/jocn.2007.19.5.734
- Scherer, K.R. (1999). 'Appraisal theories', in Dalglish, T. and Power, M. (eds.) *Handbook of Cognition and Emotion*, Chichester, Wiley.
- Schneider, W., Pimm-Smith, M. & Worden, M. (1994). Neurobiology of attention and automaticity. *Current Opinion in Neurobiology*, 4(2), 177-182.
- Schoenbaum, G., Roesch, M. R., Stalnaker, T. A., Takashi, Y. K. (2009). A new perspective on the role of the orbitofrontal cortex in adaptive behaviour. *Nature Reviews Neuroscience*, 10(12), 885-892.
- Schoenemann, P., Sheehan, M. & Glotzer, L. (2005). Prefrontal white matter volume is disproportionately larger in humans than in other primates. *Nature Neuroscience*, 8(2), 242-252.

- Schrauf, R. W. & Rubin, D. C. (1998). Bilingual autobiographical memory in older adult immigrants: A test of cognitive explanations of the reminiscence bump and the linguistic encoding of memories. *Journal of Memory and Language*, 39(3), 437-457.
- Schulkind, M. D., Hennis, L. K. & Rubin, D. C. (1999). Music, emotion, and autobiographical memory: They're playing your song. *Memory & Cognition*, 27(6), 948-955.
- Schultz, D. P. & Schultz, S. E. (2015). *A history of modern psychology*. Cengage Learning.
- Schwartz, B. (2018). *Memory: Foundations and applications*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Schwartz, D. L. & Black, J. B. (1996). Analog Imagery in Mental Model Reasoning: Depictive Models. *Cognitive Psychology*, 30(2), 154-219. doi:10.1006/cogp.1996.0006
- Scott, W. A. (1962). Cognitive complexity and cognitive flexibility. *Sociometry*, 25(4), 405-414.
- Seeley, W. W., Menon, V., Schatzberg, A. F., Keller, J., Glover, G. H., Kenna, H., Reiss, A. L., Greicius, M. D. (1988). Dissociable intrinsic connectivity networks for salience processing and executive control. *The Journal of Neuroscience*, 27(9), 2349-2356.
- Seizova-Cajic, T. (2003). The role of perceived relative position in pointing to objects apparently shifted by depth-contrast. *Spatial Vision*, 16(3), 325-346. doi:10.1163/156856803322467563
- Selfridge, O.G. & Neisser, U. (1960). Pattern recognition by machine. *Scientific American*, 203, 60-68.
- Seyfarth, R. M. & Cheney, D. L. (1992). Meaning and mind in monkeys. *Scientific American*, 267(6), 122-129.
- Shallice, T. (1982). Specific impairments of planning. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, 298(1089), 199-209.
- Shallice, T. (1982). Specific impairments of planning. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Science*, 298(1098), 199-209.
- Shallice, T. (1988). *From neuropsychology to mental structure*. New York: Cambridge University Press.
- Shallice, T. & Warrington, E. K. (1970). Independent Functioning of Verbal Memory Stores: A Neuropsychological Study. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 22(2), 261-273.
- Shanker, S. G., Savage-Rumbaugh, E. S. & Taylor, T. J. (1999). Kanzi: a new beginning. *Animal Learning and Behavior*, 27, 24-27
- Sheehan, P. W. (1967). A shortened form of Betts' questionnaire upon mental imagery. *Journal of Clinical Psychology*, 23(3), 386-389. doi:10.1002/1097-4679(196707)23:3<386::aid-jclp2270230328>3.0.co;2-s
- Shepard, R. N. (1975). Form, formation, and transformation of internal representations. R. L. Solso (Ed.), *Information processing and cognition: The Loyola symposium içinde* . Loyola Symposium on Cognitive Psychology, sunulmuş bildiri, Hillsdale, NJ : New York: L. Erlbaum Associates ; distributed by Halsted Press.
- Shepard, R. N. & Metzler, J. (1971). Mental rotation of three-dimensional objects. *Science (New York, N.Y.)*, 171(3972), 701-703. doi:10.1126/science.171.3972.701

- Shimamura, A. P. (1995). Memory and the prefrontal cortex. In J. Grafman, K. J. Holyoak & F. Boller (Eds.), *Structure and functions of the human prefrontal cortex* (pp. 151-159). New York: Academy of Sciences.
- Shipstead, Z., Harrison, T. L. & Engle, R. W. (2015). Working memory capacity and the scope and control of attention. *Attention, Perception & Psychophysics*, 77(6), 1863-1880.
- Shipstead, Z., Redick, T. S. & Engle, R. W. (2012). Is working memory training effective?. *Psychological Bulletin*, 138(4), 628-654.
- Siegler, R. S. & Richards, D. D. (1982). *The development of intelligence*. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of intelligence*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Simcock, G. & Hayne, H. (2002). Breaking the barrier? Children fail to translate their preverbal memories into language. *Psychological science*, 13(3), 225-231.
- Simmonds, D. J., Pekar, J. J. & Mostofsky, S. H. (2008). Meta-analysis of Go/No-go tasks demonstrating that fMRI activation associated with response inhibition is task-dependent. *Neuropsychologia*, 46(1), 224-32.
- Simon, J. R. (1990). The effect of an irrelevant directional cue on human information processing. In R. W. Proctor & T. G. Reeve (Eds.), *Stimulus-response compatibility: An integrated perspective* (pp. 31-86). Amsterdam: North Holland.
- Simonovic, B., Stupple, E. J. N., Gale, M. & Sheffield, D. (2018). Performance under stress: An eye-tracking investigation of the Iowa Gambling Task (IGT). *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 12, 1-10.
- Simons, D. J. (2010). Monkeying around with the gorillas in our midst: familiarity with an inattentional-blindness task does not improve the detection of unexpected events. *i-Perception*, 1(1), 3-6.
- Simons, D. J. & Chabris, C. F. (1999). Gorillas in our midst: Sustained inattention blindness for dynamic events. *Perception*, 28, 1059-1074.
- Simons, D. J. & Levin, D. T. (1998). Failure to detect changes to people during a real-world interaction. *Psychonomic Bulletin & Review*, 5(4), 644-649.
- Sirigu, A., Zalla, T., Pillon, B., Grafman, J., Dubois, B. & Agid, Y. (1995). Planning and script analysis following prefrontal lobe lesions. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 769, 277-288.
- Skinner, B. F. (1938). *The behavior of organisms*. New York: Appleton Century.
- Skinner, B. F. (1957). *Verbal behavior*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Slamecka, N. J. & Graf, P. (1978). The generation effect: Delineation of a phenomenon. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory*, 4(6), 592-604.
- Smith E., Kosslyn, S.M. (2014). *Bilişsel Psikoloji, Zihin ve Beyin* (Çev. Ed. Muzaffer Şahin) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Smith, A. D. & Cohen, G. (2008). Memory for places: Routes, maps, and object locations. G. Cohen & M. A. Conway (Ed.), *Memory in the real world* içinde (ss. 173-206). Psychology Press.
- Smith, C. D. & Scarf, D. (2017). Spacing Repetitions Over Long Timescales: A Review and a Reconsolidation Explanation. *Frontiers in Psychology*, 8.

- Smith, D. G., Xiao, L. & Bechara, A. (2012). Decision making in children and adolescents: impaired Iowa Gambling Task performance in early adolescence. *Developmental Psychology*, 48(4), 1180.
- Smith, E. E. & Jonides, J. (1997). Working memory: A view from neuroimaging. *Cognitive Psychology*, 33(1), 5-42.
- Smith, E. E. & Jonides, J. (1998). Neuroimaging analyses of human working memory. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 95(20), 12061-12068.
- Smith, E. E. & Kosslyn, S. M. (2017). *Cognitive psychology: Mind and brain* (NY Wang & YJ Luo, Trans.).
- Smith, E. E., Marshuetz, C. & Geva, A. (2002). Working memory: Findings from neuroimaging and patient studies. In F. Boller & J. Grafman (Eds.), *Handbook of neuropsychology* (2nd ed., Vol. 7, pp. 55-72). New York: Elsevier
- Smith, E. E., Shoben, E. J. & Rips, L. J. (1974). Structure and process in semantic memory: A featural model for semantic decisions. *Psychological Review*, 81(3), 214.
- Smith, E. E. & Kosslyn, S. M. (2013). *Cognitive psychology: Mind and brain*. Upper Saddle River, NJ: Pearson/Prentice Hall.
- Smith, E. E. & Medin, D. L. (1981). *Categories and concepts*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Smith, R., Thayer, J. F., Khalsa, S. S. & Lane, R. D. (2017). The hierarchical basis of neurovisceral integration. *Neuroscience and Biobehavioral Review*, 75, 274-296.
- Snodgrass, J. G. & McClure, P. (1975). Storage and retrieval properties of dual codes for pictures and words in recognition memory. *Journal of Experimental Psychology. Human Learning and Memory*, 1(5), 521-529.
- Snowden, J., Craufurd, D., Griffiths, H., Thompson, J. & Neary, D. (2001). Longitudinal evaluation of cognitive disorder in Huntington's disease. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 7(1), 33-44.
- Snyder, M. (1974). Self-monitoring of expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30(4), 526-537.
- Snyder, M. (1979a). *Cognitive, behavioral, and interpersonal consequences of self-monitoring*. In P. Pliner, K. R. Blankstein & I. M. Spiegel (Eds.), *Advances in the study of communication and affect: Perception of emotion in self and others* (Vol. 5, pp. 181-201). New York: Plenum Press.
- Snyder, M. (1979b). Self-monitoring processes. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 12, pp. 85-128). New York: Academic Press.
- Snyder, M., Gangestad, S. & Simpson, J. A. (1983). Choosing friends as activity partners: The role of self-monitoring. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(5), 1061-1072.
- Snyder, M. & Cantor, N. (1980). Thinking about ourselves and others: Self-monitoring and social knowledge. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(2), 222-234.
- Snyder, M. & Monson, T. C. (1975). Persons, situations, and the control of social behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32(4), 637-644.

- Snyder, M. & Simpson, J. A. (1984). Self-monitoring and dating relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(6), 1281-1291.
- Snyder, M. & Swann, W. B. (1976). When actions reflect attitudes: The politics of impression management. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34(5), 1034-1042.
- Sohn, M. H., Ursu, S., Anderson, J. R., Stenger, V. A. & Carter, C. S. (2000). Inaugural article: The role of prefrontal cortex and posterior parietal cortex in task switching. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 97(24), 13448-13453.
- Solito, E., and Sastre, M. (2012). Microglia function in Alzheimer's disease. *Front. Pharmacol.* 3:14. doi: 10.3389/fphar.2012.00014
- Solso, R. L., MacLin, O. H. & MacLin, K. M. (2008). *Cognitive psychology* (8th ed.). Boston: Pearson.
- Solso, R. L., MacLin, O. H., MacLin, M. H. (2008). *Cognitive Psychology* (8th ed.). Allyn & Bacon.
- Solso, R., Maclin, O., H., Maclin, M., K. (2013). *Cognitive psychology*. Essex: Pearson Education Limited.
- Spector, A. & Biederman, I. (1976). Mental set and mental shift revisited. *The American Journal of Psychology*, 89(4), 669-679.
- Spellman, B. A. & Holyoak, K. J. (1996). Pragmatics in analogical mapping. *Cognitive Psychology*, 31(3), 307-346.
- Sperling, G. (1960). The information available in brief visual presentations. *Psychological Monographs: General and Applied*, 74(11), 1-29.
- Sperry, R. W. (1964). The great cerebral commissure. *Scientific American*, 210(1), 42-52.
- Spiers, H. J., Maguire, E. A. & Burgess, N. (2001). Hippocampal Amnesia. *Neurocase*, 7(5), 357-382.
- Sporer, S. L. (1991). Deep—deeper—deepest? Encoding strategies and the recognition of human faces. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 17(2), 323-333.
- Sporns, O. (2013). Network attributes for segregation and integration in the human brain. *Current opinion in neurobiology*, 23(2), 162-171.
- Spruit, E. N., Band, G. P. H. & Hamming, J. F. (2014). Increasing efficiency of surgical training: effects of spacing practice on skill acquisition and retention in laparoscopy training. *Surgical Endoscopy*, 29(8), 2235-2243.
- Squire, L. R. (1992). Memory and the hippocampus: A synthesis from findings with rats, monkeys, and humans. *Psychological Review*, 99(2), 195-231.
- Squire, L. R. (2009). The legacy of patient HM for neuroscience. *Neuron*, 61(1), 6-9.
- Squire, L. R. & Zola-Morgan, S. (1991). The Medial Temporal Lobe Memory System. *Science*, 253(5026), 1380-1386.
- Squire, L. R., Stark, C. E. & Clark, R. E. (2004). The Medial Temporal Lobe. *Annual Review of Neuroscience*, 27(1), 279-306.

- Stanovich, K. E. (2004). Balance in psychological research: The dual process perspective. *Behavioral and Brain Sciences*, 27(3), 357-358.
- Starkstein, S. E. & Kremer, J. (2001). *The disinhibition syndrome and frontal-subcortical circuits*. In: Lichter DG, Cummings JL, eds. *Frontal-Subcortical Circuits in Psychiatric and Neurological Disorders*. New York, NY: Guilford Press, 163-176.
- Starkstein, S. E. & Manes, F. (2000). Mania and manic-like disorders. In: Bogousslavsky, J., Cummings, J.L., eds. *Behavior and Mood Disorders in Focal Brain Lesions*. Cambridge: Cambridge University Press, 202-216.
- Stein, J. S., Tegge, A. N., Turner, J. K. & Bickel, W. K. (2018). Episodic future thinking reduces delay discounting and cigarette demand: an investigation of the good-subject effect. *Journal of behavioral medicine*, 41(2), 269-276.
- Steinberg, L. (2007). Risk taking in adolescence: New perspectives from brain and behavioral science. *Current Directions in Psychological Science*, 16 (2), 55-59.
- Sternberg, R. J. & Sternberg, K. (2012). *Cognitiv Psychologie*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Sternberg, R. J. (1977). *Intelligence, information processing, and analogical reasoning: The componential analysis of human abilities*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Sternberg, R. J. (1980a). The development of linear syllogistic reasoning. *Journal of Experiment Child Psychology*, 29(2), 340-356.
- Sternberg, R. J. (1980b). Representation and process in linear syllogistic reasoning. *Journal of Experimental Psychology: General*, 109(2), 119-159.
- Sternberg, R. J. (1982). *Reasoning, problem solving, and intelligence*. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of human intelligence*. Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J. (1984b). Toward a triarchic theory of human intelligence. *Behavioral and Brain Sciences*, 7(2), 269-315.
- Sternberg, R. J. (1985). *Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J. (1986a). Inside intelligence. *American Scientist*, 74(2), 137-143.
- Sternberg, R. J. (1986b). *Intelligence applied*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Sternberg, R. J. (1989). *Intelligence, wisdom, and creativity: Their natures and interrelationships*. In R. L. Linn (Ed.), *Intelligence: Measurement, theory, and public policy*. Chicago: University of Illinois Press.
- Sternberg, R. J. (Ed.). (1984a). *Mechanisms of cognitive development*. San Francisco: Freeman.
- Sternberg, R. J. & Sternberg, K. (2012). *Cognitive psychology* (6. ed.). Belmont, Calif: Wadsworth.
- Sternberg, R. J., Kaufman, J. C. & Pretz, J. E. (2001). The propulsion model of creative contributions applied to the arts and letters. *The Journal of Creative Behavior*, 35(2), 75-101.
- Sternberg, R. J., Kaufman, J. C. & Pretz, J. E. (2002). *The creativity conundrum: A propulsion model of kinds of creative contributions*. New York: Psychology Press.
- Sternberg, R. J., Sternberg, K. (2012). *Cognitive Psychology* (6th edition). Belmont, CA: Cengage.

- Sternberg, R. J. & Lubart, T. I. (1991). An investment theory of creativity and its development. *Human Development*, 34(1), 1-31.
- Sternberg, R. J. & Lubart, T. I. (1995). *Defying the crowd*. New York: Free Press.
- Sternberg, R. J. & Lubart, T. I. (1996). Investing in creativity. *American Psychologist*, 51(7), 677-688.
- Sternberg, R. J. & Sternberg, K. (2011). *Cognitive psychology*, sixth edition. Belmont: Wadsworth.
- Sternberg, R. J., Ben-Zeev, T. (2001). *Complex Cognition: the Psychology of Human Thought*. Oxford University Press, New York.
- Sternberg, S. (1966). High-speed scanning in human memory. *Science*, 153(3736), 652-654.
- Sternberg, S. (1967). Retrieval of contextual information from memory. *Psychonomic Science*, 8(3), 55-56.
- Stevens, A. & Coupe, P. (1978). Distortions in judged spatial relations. *Cognitive Psychology*, 10(4), 422-437. doi:10.1016/0010-0285(78)90006-3
- Stevenson, R. J. & Case, T. I. (2005). Olfactory imagery: A review. *Psychonomic Bulletin & Review*, 12(2), 244-264. doi:10.3758/bf03196369
- Stiles, J., Bates, E. A., Thal, D., Trauner, D. & Reilly, J. (2002). Linguistic and spatial cognitive development in children with pre-and perinatal focal brain injury: A ten-year overview from the San Diego Longitudinal Project. *Brain Development and Cognition: A reader*, 272-291.
- Stiles, J. & Thal, D. (1993). Linguistic and spatial cognitive development following early focal brain injury: Patterns of deficit and recovery. In M. H. Johnson (Ed.), *Brain Development and Cognition: A reader* (pp. 643-664). Blackwell Publishing.
- Strauss, E., Sherman, E. M. S. & Spreen, O. (2006). *A compendium of neuropsychological tests: Administration, norms, and commentary (3rd ed.)*. Oxford University Press.
- Strayer, D. L., Watson, J. M. & Drews, F. A. (2011). Cognitive Distraction While Multitasking in the Automobile. *Advances in Research and Theory*, 29-58.
- Strayer, D. L., Drews, F.A. & Johnston, W. A. (2003). Cell phone induced failures of visual attention during simulated driving. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 9, 23-52.
- Stroop, J. R. (1935). Studies of interference in serial verbal reactions. *Journal of Experimental Psychology*, 18, 643-662.
- Stroop, J. R. (1935). Studies of interference in serial verbal reactions. *Journal of Experimental Psychology*, 18(6), 643.
- Stuart, E. W., Shimp, T. A. & Engle, R. W. (1987). Classical conditioning of consumer attitudes: Four experiments in an advertising context. *Journal of Consumer Research*, 14(3), 334-349.
- Stuss, D. T., Alexander, M. P., Floden, D., Binns, M. A., Levine, B. & McIntosh, A. R. (2002). Fractionation and localization of distinct frontal lobe processes: Evidence from focal lesions in humans. In D. T. Stuss & R. T. Knight (Eds.) *Principles of frontal lobe function* (pp. 392-407). New York, NY: Oxford University Press.

- Stuss, D. T., Alexander, M. P., Hamer, L., Palumbo, C., Dempster, R., Binns, M., Levine, B. & Izukawa, D. (1998). The effects of focal anterior and posterior brain lesions on verbal fluency. *Journal of International Neuropsychology Society*, 4(3), 265-278.
- Stuss, D. T., Bisschop, S. M., Alexander, M. P., Levine, B., Katz, D. & Izukawa, D. (2001). The Trail Making Test: a study in focal lesion patients. *Psychological Assessment*, 13(2), 230-239.
- Stuss, D. T., Gow, C. A. & Hetherington, C. R. (1992). "No longer Gage": frontal lobe dysfunction and emotional changes. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60(3), 349-359.
- Stuss, D. T. & Benson, D. F. (1986). *The frontal lobes*, Raven Press, New York, NY.
- Stuss, D. T. & Knight, R. T. (Eds.). (2002). *Principles of frontal lobe function*. Oxford University Press.
- Summerfield, C. & Koechlin, E. (2009). Decision-making and prefrontal executive function. In *The Cognitive Neurosciences*, M.S. Gazzaniga, ed. (MIT Press).
- Sun, Jennifer & Pietro Perona (1998). "Where is the sun?" İçinde: *Nature neuroscience* 1.3, ss. 183-184.
- Sun, Y., Hunt, S. & Sah, P. (2015). Norepinephrine and corticotropin-releasing hormone: partners in the neural circuits that underpin stress and anxiety. *Neuron*, 87(3), 468-470.
- Surprenant, A. M. & Neath, I. (2015). *Principles of Memory*. Taylor & Francis.
- Suzuki, Y. & DeKeyser, R. (2015). Comparing Elicited Imitation and Word Monitoring as Measures of Implicit Knowledge. *Language Learning*, 65(4), 860-895.
- Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects of learning. *Cognitive Science*, 12, 257e285.
- Sylvester, C. Y., Wager, T. D., Lacey, S. C., Hernandez, L., Nichols, T. E., Smith, E. E. & Jonides, J. (2003). Switching attention and resolving interference: fMRI measures of executive functions. *Neuropsychologia*, 41(3), 357-370.
- Szpunar, K. K. & Radvansky, G. A. (2016). Cognitive approaches to the study of episodic future thinking. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 69(2), 209-216.
- Szpunar, K. K. & Tulving, E. (2011). Varieties of Future Experience. *Predictions in the Brain*, 3-12.
- Talmi, D., Grady, C. L., Goshen-Gottstein, Y. & Moscovitch, M. (2005). Neuroimaging the Serial Position Curve. *Psychological Science*, 16(9), 716-723.
- Tan, L. H., Chan, A. H., Kay, P., Khong, P.-L., Yip, L. K. & Luke, K.-K. (2008). Language affects patterns of brain activation associated with perceptual decision. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 105(10), 4004-4009.
- Tanji, J. & Hoshi, E. (2001) Behavioral planning in the prefrontal cortex. *Current Opinion in Neurobiology*, 11(2), 164-170.
- Tanyaş, H. ve Mısırlısoy, M. (2018). Kaynak Belleği: Derleme Çalışması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(2), 1436-1457.

- Tarr, M. (1999). Mental Rotation. R. A. Wilson & F. C. Keil (Ed.), *The MIT encyclopedia of the cognitive sciences* içinde (ss. 531-533). Cambridge, Mass: MIT Press.
- Teasdale, J. D., Dritschel, B. H., Taylor, M. J., Proctor, L., Lloyd, C. A., Nimmo-Smith, I. & Baddeley, A. D. (1995). Stimulus-independent thought depends on central executive resources. *Memory & Cognition*, 23(5), 551-559.
- Tekcan, A. İ. ve Göz, İ. (2005). *Türkçe Kelime Normları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Tekcan, A., Boduroglu, A., Mutlutürk, A. & Aktan Erciyes, A. (2017). Life-span retrieval of public events: Reminiscence bump for high-impact events, recency for others. *Memory & Cognition*, 45(7), 1095-1112.
- Telford, C. W. (1931). The refractory phase of voluntary and associative responses. *Journal of Experimental Psychology*, 14(1), 1-36.
- Tenenbaum, Joshua B, Charles Kemp, Thomas L Griffiths & Noah D Goodman (2011). "How to grow a mind: Statistics, structure, and abstraction". İçinde: *science* 331.6022, ss. 1279-1285.
- Teuber, H. L. (1972). Unity and diversity of frontal lobe functions. *Acta Neurobiological Experiment*, 32, 615-656.
- Theeuwes, J. (2010). Top-down and bottom-up control of visual selection. *Acta Psychologica*, 135(2), 77-99.
- Thiebaut de Schotten, M., Urbanski, M., Batrancourt, B., Levy, R., Dubois, B., Cerliani, L. & Volle, E. (2017). Rostro-caudal Architecture of the Frontal Lobes in Humans. *Cerebral Cortex*, 27(8), 4033-4047.
- Thinus-Blanc, C. & Gaunet, F. (1997). Representation of space in blind persons: Vision as a spatial sense? *Psychological Bulletin*, 121(1), 20-42. doi:10.1037/0033-2909.121.1.20
- Thompson, R. F. & Madigan, S. A. (2005). *Memory: The key to consciousness*. Princeton University Press.
- Thompson, W. L., Kosslyn, S. M., Hoffman, M. S. & van der Kooij, K. (2008). Inspecting visual mental images: Can people "see" implicit properties as easily in imagery and perception? *Memory & Cognition*, 36(5), 1024-1032. doi:10.3758/MC.36.5.1024
- Thomsen, T., Hugdahl, K., Erslund, L., Barndon, R., Lundervold, A., Smievoll, A. I., ... Sundberg, H. (2000). Functional magnetic resonance imaging (fMRI) study of sex differences in a mental rotation task. *Medical Science Monitor: International Medical Journal of Experimental and Clinical Research*, 6(6), 1186-1196.
- Thorndike, E. L. (1927). The law of effect. *The American Journal of Psychology*, 39, 212-222.
- Thorndyke, P. W. & Hayes-Roth, B. (1982). Differences in spatial knowledge acquired from maps and navigation. *Cognitive Psychology*, 14(4), 560-589. doi:10.1016/0010-0285(82)90019-6
- Thorndyke, Perry W. (1981). Distance estimation from cognitive maps. *Cognitive Psychology*, 13(4), 526-550. doi:10.1016/0010-0285(81)90019-0
- Tikász, A., Dumais, A., Lipp, O., Stip, E., Lalonde, P., Laurelli, M., ... & Potvin, S. (2019). Reward-related decision-making in schizophrenia: A multimodal neuroimaging study. *Psychiatry Research: Neuroimaging*, 286, 45-52.

- Tinti, C., Adenzato, M., Tamietto, M. & Cornoldi, C. (2006). Visual experience is not necessary for efficient survey spatial cognition: Evidence from blindness. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* (2006), 59(7), 1306-1328. doi:10.1080/17470210500214275
- Titchener, E. B. (1901). *Experimental psychology: A manual of laboratory practice, Vol 1: Qualitative experiments: Part II. Instructor's manual*. New York: MacMillan Co. doi:10.1037/10766-000
- Tolman, E. C. (1932). *Purposive behavior in animals and men*. Purposive behavior in animals and men (ss. xiv, 463). London, England: Century/Random House UK.
- Tolman, E. C. (1938). *The determinants of behavior at a choice point*. *Psychological Review*, 45, 1-41.
- Tolman, E. C. (1948). *Cognitive maps in rats and men*. *Psychological Review*, 55, 189-208.
- Tolman, E. C. & Honzik, C. H. (1930). "Insight" in rats. *University of California Publications in Psychology*, 4, 215-232.
- Tolman, E. C. (1932). *Purposive behaviour in animals and man*. New York: Century.
- Tomprowski, P. D., Davis, C. L., Miller, P. H. & Naglieri, J. A. (2008). Exercise and Children's Intelligence, Cognition, and Academic Achievement. *Educational Psychology Review*, 20(2), 111-131.
- Tong, F., Nakayama, K., Moscovitch, M., Weinrib, O. & Kanwisher, N. (2000). Response properties of the human fusiform face area. *Cognitive neuropsychology*, 17(1-3), 257-280.
- Torrance, E. P. (1974). *The Torrance tests of creative thinking: Technical norms manual*. Bensenville, IL: Scholastic Testing Services.
- Torun Yazihan, N. & Yetkin, S. (2018). The Relationship Between Sleep and Declarative Memory. *Journal of Turkish Sleep Medicine*, 5(2), 54-57.
- Tourva, A., Spanoudis, G. & Demetriou, A. (2016). Cognitive correlates of developing intelligence: The contribution of working memory, processing speed and attention. *Intelligence*, 54, 136-146.
- Towse, J. N. & Hitch, G. J. (2007). Variation in working memory due to normal development. In A. R. A. Conway, C. Jarrold, M. J. Kane (Eds.) & A. Miyake & J. N. Towse (Ed.), *Variation in working memory* (pp. 109-133). Oxford University Press.
- Tranel, D., Anderson, S. & Benton, A. (1994). *Development of the concept of "executive function" and its relationship to the frontal lobes*. In: F Boller, J Grafman (Eds.), *Handbook of Neuropsychology*, Elsevier, Amsterdam.
- Treisman, A. M. (1960). Contextual cues in selective listening. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 12(4), 242-24
- Treisman, A. & Gelade, G. (1980). A feature-integration theory of attention. *Cognitive Psychology*, 12, 97-136.
- Trends in cognitive sciences* 11.12, ss. 520-527.
- Tresch, M. C., Sinnamon, H. M. & Seamon, J. G. (1993). Double dissociation of spatial and object visual memory: Evidence from selective interference in intact human subjects. *Neuropsychologia*, 31(3), 211-219.

- Trevisiol, A. & Nave, K. A. (2015). Brain energy metabolism: conserved functions of glycolytic glial cells. *Cell Metabolism*, 22(3), 361-363.
- Trojano, L., Grossi, D., Linden, D. E., Formisano, E., Hacker, H., Zanella, F. E., ... Di Salle, F. (2000). Matching two imagined clocks: The functional anatomy of spatial analysis in the absence of visual stimulation. *Cerebral Cortex (New York, N.Y.: 1991)*, 10(5), 473-481. doi:10.1093/cercor/10.5.473
- Trojano, Luigi, Grossi, D., Linden, D. E. J., Formisano, E., Goebel, R., Cirillo, S., ... Di Salle, F. (2002). Coordinate and categorical judgements in spatial imagery. An fMRI study. *Neuropsychologia*, 40(10), 1666-1674. doi:10.1016/s0028-3932(02)00021-0
- Tulving, E. (1972). Episodic and semantic memory. In E. Tulving & W. Donaldson, *Organization of memory*. Academic Press.
- Tulving, E. (1983). *Elements of Episodic Memory*. Oxford University Press, Oxford.
- Tulving, E. (1985). Memory and consciousness. *Canadian Psychology / Psychologie Canadienne*, 26(1), 1-12.
- Tulving, E. (2000). Concepts of memory. In E. Tulving & F. I. M. Craik (Eds.), *The Oxford handbook of memory* (pp. 33-43). Oxford University Press.
- Tulving, E. (2002). Episodic Memory: From Mind to Brain. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 1-25.
- Tulving, E. & Schacter, D. L. (1990). Priming and human memory systems. *Science*, 247(4940), 301-306.
- Tulving, E. & Craik, F. I. M. (Eds.). (2000). *The Oxford handbook of memory*. Oxford University Press.
- Turnbull, K. L. P. & Justice, L. M. (2016). *Language development from theory to practice*. Pearson.
- Tversky, A. & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185 (4157), 1124-1131.
- Tversky, A. & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211 (4481), 453-458.1019-1030.
- Tversky, B. (1981). Distortions in memory for maps. *Cognitive Psychology*, 13(3), 407-433. doi:10.1016/0010-0285(81)90016-5
- Tversky, B. & Schiano, D. J. (1989). Perceptual and conceptual factors in distortions in memory for graphs and maps. *Journal of Experimental Psychology: General*, 118(4), 387-398. doi:10.1037/0096-3445.118.4.387
- Tweney, R. D., Doherty, M. E. & Mynatt, C. R. (1981). *On scientific thinking*. New York: Columbia University Press.
- Uccros, C. G. (1989). Mood state-dependent memory: A meta-analysis. *Cognition and Emotion*, 3(2), 139-169.
- Uddin, L. Q. (2015). Salience processing and insular cortical function and dysfunction. *Nature Review Neuroscience*, 16, 55-61.
- Uddin, L. Q. (2021). Cognitive and behavioural flexibility: neural mechanisms and clinical considerations. *Nature reviews neuroscience*, 22, 167-179.

- Uddin, L. Q., Thomas Yeo, B. T. & Nathan Spreng, R. (2019). Towards a universal taxonomy of macro- scale functional human brain networks. *Brain Topography*, 32(6), 926-942.
- Ungerleider, Leslie G & James V Haxby (1994). “‘What’ and ‘where’ in the human brain”. İçinde: *Current opinion in neurobiology* 4.2, ss. 157-165.
- Unterrainer, J. M., Owen, A. M. (2006). Planning and problem solving: from neuropsychology to functional neuroimaging. *Journal of Physiology Paris*, 99(4-6), 308-317.
- Urgen, Buse M & Huseyin Boyaci (2021). “Unmet expectations delay sensory processes”. İçinde: *Vision Research* 181, ss. 1-9.
- Usher, J. A. & Neisser, U. (1993). Childhood amnesia and the beginnings of memory for four early life events. *Journal of Experimental Psychology: General*, 122(2), 155-165.
- Valle-Inclán, F. (1996). The locus of interference in the Simon effect: an ERP study. *Biological Psychology*, 43(2), 147-62.
- Van der Elst, W., Hurks, P., Wassenberg, R., Meijs, C., Jolles, J. (2011). Animal verbal fluency and design fluency in school-aged children: effects of age, sex, and mean level of parental education, and regressionbased normative data. *Journal of Experimental Neuropsychology*, 33(9), 1005-15.
- Van Selst, M. & Jolicoeur, P. (1994). Can mental rotation occur before the dual-task bottleneck? *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 20(4), 905-921. doi:10.1037/0096-1523.20.4.905
- Vandierendock, A., Liefoghe, B. & Verbruggen, F. (2010). Task Switching: Interplay of reconfiguration and interference control. *Psychological Bulletin*, 136(4), 601-626.
- Vanlierde, A. & Wanet-Defalque, M.-C. (2004). Abilities and strategies of blind and sighted subjects in visuo-spatial imagery. *Acta Psychologica*, 116(2), 205-222. doi:10.1016/j.actpsy.2004.03.001
- Vargha-Khadem, F., Gadian, D. G., Watkins, K. E., Connelly, A., Van Paesschen, W. & Mishkin, M. (1997). Differential Effects of Early Hippocampal Pathology on Episodic and Semantic Memory. *Science*, 277(5324), 376-380.
- Vargha-Khadem, F., Salmond, C. H., Watkins, K. E., Friston, K. J., Gadian, D. G. & Mishkin, M. (2003). Developmental amnesia: Effect of age at injury. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 100(17), 10055-10060.
- Varma, S., McCandliss, B. D. & Schwartz, D. L. (2008). Scientific and pragmatic challenges for bridging education and neuroscience. *Educational researcher*, 37(3), 140-152.
- Vecchi, T. (1998). Visuo-spatial imagery in congenitally totally blind people. *Memory (Hove, England)*, 6(1), 91-102. doi:10.1080/741941601
- Vecchi, T., Monticellai, M. L. & Cornoldi, C. (1995). Visuo-spatial working memory: Structures and variables affecting a capacity measure. *Neuropsychologia*, 33(11), 1549-1564. doi:10.1016/0028-3932(95)00080-m
- Vecchi, Tomaso, Tinti, C. & Cornoldi, C. (2004). Spatial memory and integration processes in congenital blindness. *Neuroreport*, 15(18), 2787-2790.

- Vogel, E. K., Woodman, G. F. & Luck, S. J. (2001). Storage of features, conjunctions, and objects in visual working memory. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 27(1), 92-114.
- Volk, L., Chiu, S. L., Sharma, K. & Haganir, R. L. (2015). Glutamate synapses in human cognitive disorders. *Annual review of neuroscience*, 38, 127-149.
- Vosniadou, S. (1996). Towards a revised cognitive psychology for new advances in learning and instruction. *Learning and instruction*, 6(2), 95-109.
- Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and word* In R. W. Rieber & A. S. Carton (Eds.), The collected works of L. S. Vygotsky (Vol. 1) (pp. 243-285). New York: Plenum.
- Wagemans, Johan, Jacob Feldman, Sergei Gepshtein, Ruth Kimchi, James R Pomerantz, Peter A Van der Helm & Cees Van Leeuwen (2012). "A century of Gestalt psychology in visual perception: II. Conceptual and theoretical foundations." İçinde: *Psychological bulletin* 138.6, s. 1218.
- Wagemans, Johan, James H Elder, Michael Kubovy, Stephen E Palmer, Mary A Peterson, Manish Singh & Rüdiger von der Heydt (2012). "A century of Gestalt psychology in visual perception: I. Perceptual grouping and figure-ground organization." İçinde: *Psychological bulletin* 138.6, s. 1172.
- Wagner, A. D. (2002). Cognitive control and episodic memory: Contributions from prefrontal cortex. L. R. Squire & D. L. Schacter (Eds.). *Neuropsychology of Memory* (3rd ed.), pp. 174-192. New York: Guilford Press.
- Wagner, A. D., Pare-Blagoev, E. J., Clark, J. & Poldrack, R. A. (2001). Recovering Meaning: Left Prefrontal Cortex Guides Controlled Semantic Retrieval. *Neuron*, 31(2), 329-338.
- Wagner, M. (2006). *The geometries of visual space*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Wallas, G. (1926). *The art of thought*. New York: Harcourt Brace
- Waltz, J. A., Knowlton, B. J., Holyoak, K. J., Boone, K. B., Mishkin, F. S., Santos, M., Thomas, C. R. & Miller, B. L. (1999). A system for relational reasoning in human prefrontal cortex. *Psychological Science*, 10(2), 119-125.
- Wank, A. A., Mehl, M. R., Andrews-Hanna, J. R., Polsinelli, A. J., Moseley, S., Glisky, E. L. & Grilli, M. D. (2020). Eavesdropping on Autobiographical Memory: A Naturalistic Observation Study of Older Adults' Memory Sharing in Daily Conversations. *Frontiers in Human Neuroscience*, 14.
- Ward, T. B. & Kolomyts, Y. (2010). *Cognition and creativity*. In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge handbook of creativity* (pp. 93-112). New York: Cambridge University Press.
- Waris, O., Soveri, A. & Laine, M. (2015). Transfer after Working Memory Updating Training. *PLOS ONE*, 10(9), e0138734.
- Warrington, E. K. & Shallice, T. (1969). The selective impairment of auditory verbal short-term memory. *Brain: a journal of neurology*, 92(4), 885-896.
- Warrington, E. K. & Weiskrantz, L. (1970). Amnesic syndrome: Consolidation or retrieval? *Nature*, 228(5272), 628-630.

- Wason, P. C. (1968). "Reasoning about a rule". *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 20(3), 273-281.
- Waters A. M., Zimmer-Gembeck M., Craske M. G., Pine D. S., Bradley B. P., Mogg K. (2016). A preliminary evaluation of a home-based, computer-delivered attention training treatment for anxious children living in regional communities. *Journal of Experimental Psychopathology*, 7, 511-527.
- Watson, J. B. (1913). Psychology as the behaviorist views it. *Psychological Review*, 20, 158-177.
- Watson, J. B. (1928). *The ways of behaviorism*. New York: Harper and Brothers.
- Watson, J. B. & Rayner, R. (1920). Conditioned emotional reactions. *Journal of Experimental Psychology*, 3, 1-14.
- Watt, L. & Wong, P. (1991). A taxonomy of the reminiscence and the therapeutic implications. *Journal of Mental Health Counseling*, 12, 270-278.
- Waugh, N. C. & Norman, D. A. (1965). Primary Memory. *Psychological Review*, 72, 89-104.
- Webster, J. D. (1997). The Reminiscence Functions Scale: A Replication. *The International Journal of Aging and Human Development*, 44(2), 137-148.
- Wechsler, D. (1981). *Wechsler adult intelligence scale-revised*. San Antonio, TX: The Psychological Corporation.
- Weisberg, R. W. (2009). *On "out-of-the-box" thinking in creativity*. In A. B. Markman & K. L. Wood (Eds.), *Tools for innovation*. Oxford: Oxford University Press.
- Wells, C., Morrison, C. M. & Conway, M. A. (2014). Adult Recollections of Childhood Memories: What Details can be Recalled? *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 67(7), 1249-1261.
- Welsh, M. C., Pennington, B. F. & Groisser, D. B. (1991). A normative-developmental study of executive function: A window on prefrontal function in children. *Developmental Neuropsychology*, 7(2), 131-149.
- Werker, J. F. & Tees, R. C. (1984). Cross-language speech perception: Evidence for perceptual reorganization during the first year of life. *Infant Behavior and Development*, 7, 49-63
- West, T. A. & Bauer, P. J. (1999). Assumptions of infantile amnesia: are there differences between early and later memories?. *Memory (Hove, England)*, 7(3), 257-278.
- Westmacott, R. & Moscovitch, M. (2003). The contribution of autobiographical significance to semantic memory. *Memory & Cognition*, 31(5), 761-774.
- White, M., Lalonde, R. & Botez-Marquard, T. (2000). Neuropsychologic and neuropsychiatric characteristics of patients with Friedreich's ataxia. *Acta Neurologica Scandinavica*, 102(4), 222-226.
- Whitton, A. E., Treadway, M. T. & Pizzagalli, D. A. (2015). Reward processing dysfunction in major depression, bipolar disorder and schizophrenia. *Current opinion in psychiatry*, 28(1), 7.
- Williams, J. M., Healy, H. G. & Ellis, N. C. (1999). The effect of imageability and predicability of cues in autobiographical memory. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology. A, Human Experimental Psychology*, 52(3), 555-579. doi:10.1080/713755828

- Wilson, B. A., Baddeley, A. D. & Young, A. W. (1999). LE, a person who lost her “mind’s eye.” *Neurocase*, 5(2), 119-127.
- Winawer, J., Witthoft, N., Frank, M. C., Wu, L., Wade, A. R. & Boroditsky, L. (2007). Russian blues reveal effects of language on color discrimination. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104(19), 7780-7785.
- Winawer, J., Witthoft, N., Frank, M. C., Wu, L., Wade, A. R. & Boroditsky, L. (2007). Russian blues reveal effects of language on color discrimination. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 104(19), 7780-7785.
- Winkelmann, T., Thayer, J. F., Pohlack, S., Nees, F., Grimm, O. & Flor, H. (2017). Structural brain correlates of heart rate variability in a healthy young adult population. *Brain Structure & Function*, 222(2), 1061-1068.
- Witelson, S. F., Kigar, D. L. & Harvey, T. (1999). The exceptional brain of Albert Einstein. *The Lancet*, 353(9170), 2149-2153.
- Wittgenstein, Ludwig, (2007), *Felsefi Soruşturmalar*, (Çev. Haluk Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Wittlinger, M., Wehner, R. & Wolf, H. (2006). The ant odometer: Stepping on stilts and stumps. *Science (New York, N.Y.)*, 312(5782), 1965-1967. doi:10.1126/science.1126912
- Wolfe, J. M. & Horowitz, T. S. (2017). Five factors that guide attention in visual search. *Nature Human Behaviour*, 1(3), 1-8.
- Wolfe, J. M., Võ, M. L. H., Evans, K. K. & Greene, M. R. (2011). Visual search in scenes involves selective and nonselective pathways. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(2), 77-84
- Wolfe, Jeremy M, Keith R Kluender, Dennis M Levi, Linda M Bartoshuk, Rachel S Herz, Roberta L Klatzky, Susan J Lederman & Daniel M Merfeld (2006). *Sensation & perception*. Sinauer Sunderland, MA.
- Wolff, P. & Holmes, K. J. (2011). Linguistic relativity. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 2(3), 253-265.
- Wundt, W. M. (1912). *An introduction to psychology*. G. Allen, Limited.
- Wundt, W. M. & Judd, C. H. (1902). *Outlines of psychology*. W. Engelmann.
- Yamashiro, J. (2017). Convergence on collective memories: Central speakers and distributed remembering (Yayınlanmamış Doktora Tezi). The New School for Social Research of The New School University, New York.
- Yates, F. A. (2014). *The art of memory* (Repr.). London: The Bodley Head.
- Yiend, J., Mathews, A., Weston, B., Dunn, B. D., Cusack, R. & Mackintosh, B. (2008). An investigation of the implicit control of the processing of negative pictures. *Emotion*, 8(6), 828.
- Yilmaz, S. & Kafadar, H. (2020). Investigating the relationship between decision-making processes and cognitive processes, personality traits, and affect via the structural equation model in young adults. *Applied Neuropsychology: Adult*, 27 (6), 558-569.
- Yoo, S. S., Lee, C. U. & Choi, B. G. (2001). Human brain mapping of auditory imagery: Event-related functional MRI study. *Neuroreport*, 12(14), 3045-3049. doi:10.1097/00001756-200110080-00013

- Yoo, S.-S., Freeman, D. K., McCarthy, J. J. & Jolesz, F. A. (2003). Neural substrates of tactile imagery: A functional MRI study. *Neuroreport*, *14*(4), 581-585. doi:10.1097/00001756-200303240-00011
- Zacks, J. M. (2008). Neuroimaging studies of mental rotation: A meta-analysis and review. *Journal of Cognitive Neuroscience*, *20*(1), 1-19. doi:10.1162/jocn.2008.20013
- Zacks, J. M., Mires, J., Tversky, B. & Hazeltine, E. (2000). Mental spatial transformations of objects and perspective. *Spatial Cognition and Computation*, *2*(4), 315-332. doi:10.1023/A:1015584100204
- Zacks, J. M., Ollinger, J. M., Sheridan, M. A. & Tversky, B. (2002). A Parametric Study of Mental Spatial Transformations of Bodies. *NeuroImage*, *16*(4), 857-872. doi:10.1006/nimg.2002.1129
- Zahn, R., Lythe, K. E., Gethin, J. A., Green, S., Deakin, J. F. W., Workman, C. & Moll, J. (2015). Negative emotions towards others are diminished in remitted major depression. *European Psychiatry*, *30*(4), 448-453.
- Zelazo, P. D. (2006). The Dimensional Change Card Sort (DCCS): a method of assessing executive function in children. *Nature Protocols*, *1*(1), 297-301.
- Zhang, H., Zhang, J. & Kornblum, S. (1999). A parallel distributed processing model of stimulus-stimulus and stimulus-response compatibility. *Cognitive Psychology*, *38*(3), 386-432.
- Zhang, L. F. & Sternberg, R. J. (2009). *Intellectual styles and creativity*. In T. Rickards, M. A. Runco & S. Moger (Eds.), *The Routledge companion to creativity* (pp. 256-266). New York: Routledge.
- Zhen, M. & Samuel, A. D. (2015). *C. elegans* locomotion: small circuits, complex functions. *Current opinion in neurobiology*, *33*, 117-126.
- Zilles K. (2018). Brodmann: a pioneer of human brain mapping—his impact on concepts of cortical organization. *Brain*, *141*(11), 3262-3278.
- Zimler, J. & Keenan, J. M. (1983). Imagery in the congenitally blind: How visual are visual images? *Journal of Experimental Psychology. Learning, Memory, and Cognition*, *9*(2), 269-282. doi:10.1037//0278-7393.9.2.269
- Zimmermann-Schlatter, A., Schuster, C., Puhan, M. A., Siekierka, E. & Steurer, J. (2008). Efficacy of motor imagery in post-stroke rehabilitation: A systematic review. *Journal of Neuroengineering and Rehabilitation*, *5*, 8. doi:10.1186/1743-0003-5-8
- Zook, N., Welsh, M. C. & Ewing, V. (2006). Performance of Healthy, Older Adults on the Tower of London Revised: Associations with Verbal and Nonverbal Abilities. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, *13*(1), 1-19.
- Zurowski, B., Gostomzyk, J., Gron, G., Weller, R., Schirrmeyer, H., Neumeier, B., Spitzer, M., Reske, S. N., Walter, H. (2002). Dissociating a common working memory network from different neural substrates of phonological and spatial stimulus processing. *Neuroimage*, *15*(1), 45-57.

ÖZBEK TÜRKGESİ TÜRKIYE TÜRKGESİ SÖZLÜK

Hikmet Koraş - Fatma Açık - Zamira Öztürk

ÖZBEK TÜRKÇESİ TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZLÜK

Hikmet Koraş - Fatma Açık - Zamira Öztürk

Yayın No.: 4982
Eğitim No.: 1025
ISBN: 978-625-397-551-7
E-ISBN: 978-625-397-550-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti'ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Koraş, Hikmet., Açık, Fatma., Öztürk, Zamira.
Özbek Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlük / Hikmet Koraş, Fatma Açık, Zamira Öztürk
1. Basım, X + 1206 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-551-7
E-ISBN: 978-625-397-550-0

1. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine sözlük 2. Özbek yazı dili sözlüğü 3. Özbekçe-Türkçe Sözlük

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelkitap.com - E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

KAYNAKÇA

- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 1, 2, 3. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık.
- Baykak, B. S. (1980). *Tarih Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Begmatov, E., Madvaliyev, A. (2013). *O'zbek Tilining Imlo Lug'ati*. Toshkent: Akademi nashr.
- Berdak Yusuf (1993). *Türkçe-Özbekçe ve Özbekçe-Türkçe Sözlük*. Taşkent: Özbek-Remaksa.
- Borovkov, A. K. (1959). *O'zbekcha-Ruscha Lug'at*. Moskva: Xorijiy va Milli Lug'atlar Davlat Nashriyoti.
- Brown, S. (1983). *Matematik Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1986). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dolimov, Sh. (2007). *Harbiy Atamalarining Qisqacha Izohli Lug'ati*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligi Nashriyoti.
- Ergin, M. (1985). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Fozilov, E. (1985). *Alisher Navoiy Asarlari Tilining Izohli Lug'ati* I, II, III, IV. Toshkent: O'zbekiston SSR "Fan" Nashriyoti.
- G'ulomov, A., Tixonov, A., Qo'ng'urov, R. (1977). *O'zbek Tilining Morfem Lug'ati*. Toshkent: O'qituvchi.
- Gültekin, M.-Koraş, Hikmet-Kurbanova, Muhabbat (2019). *Özbek Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Hociyev, A. (1985). *Lingvistik Terminlarning Izohli Lug'ati*. Toshkent: O'qituvchi Nashriyoti.
- Hojiyeva, A. (1974). *O'zbek Tili Sinonimlarining Izohli Lug'ati*. Toshkent: O'qituvchi.
- Ibragimov, S., Begmatov, E., Ahmedov, A. (1976). *Ijtimoiy-Siyosiy Terminlar Lug'ati*. Olim Usmon Tahriri Ostida. Toshkent: Fan Nashriyoti.
- Ibragimov, S., Begmatov, E., Ahmedov, A. (1976). *O'zbek Tilining Izohli Lug'ati*. Toshkent: Fan.
- Ijtimoiy-Siyosiy Terminlar Lug'ati*. (1976). Olim Usmon Tahriri Ostida. Toshkent: Fan.
- Karol, S. vd. (1998). *Biyojli Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Komision (1981). *O'zbek Tilining Izohli Lug'ati I*. Moskva: Rus Tili Nashriyoti
- Komision (1981). *O'zbek Tilining Izohli Lug'ati II*. Moskva: Rus Tili Nashriyoti.
- Komision (1992). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, I, II. Kültür Bakanlığı.
- Komision (2006-2008). *O'zbek Tilining Izohli Lug'ati*. 80 000 Ortiq So'z va So'z Birikmasi, V Tom. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat İlimiy Nashriyoti.
- Komision (1997). *Özbekçe-Türkçe ve Türkçe Özbekçe İzahlı Lügat*. Taşkent: Özbek-Türk Liseleri Yaymevi.
- Qo'ng'urov, R. (1966). *O'zbek Tilida Tasviriy So'zlar*. Toshkent: Fan Nashriyoti.
- Qo'g'irov, R., Tixonov, A. (1968). *O'zbek Tilining Chappa Lug'ati*. Samarqand.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.

- Quranov, D.-Mamaconov, Z.-Sheraliyeva, M. (2013). *Adabiyotshunoslik Lug'ati*. Toshkent: Akademnashr.
- Mustafayev, E.M.- Sherbinin, V.G. (1996). *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Nasiba Yusupova (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Naskali, E. G. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Nizamiddin Mahmud - Ertuğrul Yaman (1993). *Türkçe-Özbekçe, Özbekçe-Türkçe Sözlük*. Taşkent.
- Omonturdiyev, A. (2006). *O'zbek Tilining Qisqacha Evfemik Lug'ati*. Toshkent: Fan.
- Öngör, S. (1980). *Coğrafya Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Rahmatullayev, Ş.-Mamatov, N.-Şukurov, R. (1980). *O'zbek Tili Antonimlarining Izoqli Lug'ati*. Toshkent: O'qituvchi.
- Özdemir, E. (2010). *Tıp Terimleri Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları
- Pnasebko, E.D., Umarov, E. A. (1998). *O'zbek Tilining Imlo Lug'ati*. Toshkent: Iqtisodiyot va Huquq Dunyosi.
- Püsküllüoğlu, A. (2012). *Türkçenin Argo Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Rahmatullayev, Sh. (1984). *O'zbek Tili Omonimlarining Izoqli Lug'ati*. Toshkent.
- Rahmatullayev, Sh. (2000). *O'zbek Tilining Etimologik Lug'ati*. 1-2-3-Jild, Toshkent: Universitet Nashriyoti.
- Rahmatullayev, Sh., Mamatov, N., Shukurov, N. (1980). *O'zbek Tili Antonimlarning Izoqli Lug'ati*. Toshkent: O'qituvchi.
- Rahmatullayev, Ş. (1992). *Özbek Tilining Frazеologik Luğati*. Tashkent: Komuslar Baş Tahrirati.
- Rahmatullayev, Ş. (1978). *Özbek Tilining Frazеologik Luğati*. Tashkent: Oqituvchi Nashriyoti.
- Saraçbaşı, M.E.- Minnetoğlu, İ. (2002). *Örnekli ve Açıklamalı Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Shamshiyev, P., İbrohimov, S. (1972). *Navoiy Asarlari Lug'ati*. Toshkent: G'afur G'ulom Nomidagi Adabiyot va San'at Nashriyoti.
- To'hliev, H. (2006). *O'zbek Tilining Izoqli Lug'ati*, 1, 2, 3, 4, 5. Toshkent: O'zbekiston Millii Ansiklopediyasi.
- Türk Dil Kurumu (2012). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Üşenmez, E. vd., (2016). *Özbekçe-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı.
- Yo'ldashev, İ., Abduvalitov, E., Yo'ldashev, M. (2003). *O'zbekcha Qozoqcha Qisqacha Lug'at*. Toshkent: Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti.
- Yusuf, B. (1993). *Turkcha-O'zbekcha va O'zbekcha-Turkcha Lug'at*. Toshkent: O'zbekiston Nashriyoti.
- Yusuf, B. (2004). *Turkcha-O'zbekcha Aldoqchi So'zlar Lug'ati*. Toshkent: TİKA, Voris Nashriyoti.
- Yusuf, B. (2010). *Turk Tilining Ters Lug'ati-Türk Dilinin Ters Sözlüğü*. Toshkent: Yangi Asr Avlodi Nashriyoti.
- Yusuf, B. (2010). *Mumtaz Adabiy Asarlar Lug'ati*. Toshkent: Sharq Nashriyot.
- Yusuf, B., Tulum, M. M. (1994). *Sözlük Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi, Lug'at Özbekiston Turkchasi-Türkiye Turkchasi Va Türkiye Turkchasi-O'zbekiston Turkchasi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Yusupov, Xonto'ra (2013). *Özbek Xalq Maqol va Matallari (Luğat)*. Sayram/Çimkent.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yusupova, N. (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusuf, B. (1993). *Turkcha-O'zbekcha va O'zbekcha-Turkcha Lug'at*. Toshkent: O'zbekiston Nashriyoti.

İnternet Kaynakları

http://yunus.hacettepe.edu.tr/~kdirik/JEO153_2_mineraller.pdf

[file:///C:/Users/FATMA/Downloads/2.%20Mineraller%20ve%20Kaya%C3%A7lar%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/FATMA/Downloads/2.%20Mineraller%20ve%20Kaya%C3%A7lar%20(1).pdf) (Mineraller ve Kayaçlar.pdf <https://avesis.ktu.edu.tr> > resume > esrahatipoglu)

<http://turkoloji.cu.edu.tr/INDIR/trk-tipdili-kilavuz.pdf>

<https://sozluk.gov.tr/>

<http://www.osmanlicaturkce.com/>

<http://www.translatos.com/tr/>

<https://ziyouz.com/>

<https://www.gzt.com/nihayet/at-sozlugu-3530852>

<http://turkoloji.cu.edu.tr/INDIR/trk-tipdili-kilavuz.pdf>

2. Basım

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN KÜLTÜR VE SANAT ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

Editör
Doç. Dr. Canan Arslan

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN KÜLTÜR VE SANAT ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

Editör: Doç. Dr. Canan Arslan

Yayın No.: 587

ISBN: 978-625-7677-75-2

E-ISBN: 978-625-7677-76-9

Basım Sayısı: 1. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Lale Yalçın -laleenobel@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Arslan, Canan.

Dijital Dönüşümün Kültür ve Sanat Üzerindeki Yansımaları / Editör: Canan Arslan

1. Basım, XIV + 202 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-7677-75-2

E-ISBN: 978-625-7677-76-9

1. Dijital Dönüşüm 2. Sanat 3. Kültür 4. Teknoloji

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bölüm Yazarları	iii
Hakemler.....	v
Ön Söz	vii

1. Bölüm

İnsan ve Teknoloji Birlikteliği Ekseninde Beliren

Diyalektik Yaratıcılık Kavramı	1
Selçuk Artut	
Aparat Kullanımı ve Yaratıcılık Dürtüsü.....	5
Müzikal Jest Duyarlılığı.....	8
Teknolojik Aparat Olarak Bilgisayarlar	10
Yaratıcı Unsur Olarak Bilgisayarlarla Aynı Dili Konuşabilmek	13
Sonuç.....	14
Kaynaklar.....	14

2. Bölüm

Sosyal Medya Çağında “Sanat Selfie”lerinin

Kültürel Açından Değerlendirilmesi	17
Canan Arslan	
Giriş	18
“Otoportre”den “Selfie”ye: Tanım ve Tarihçe	19
Bir Kimlik Oluşturma Aracı Olarak “Sanat Selfie”leri	21
Çevrim İçi Medya Bağlamında Goffman ve Bourdieu.....	23

Çevrim İçi Mecralarda Kimliğin Yeniden Üretimi	24
Sanat İçin Selfie, Selfie İçin Sanat	25
Sonuç	28
Kaynaklar	30
3. Bölüm	
Uçuculuk İle Maddiliğin Arafında Dijital Sanatın Ekolojisi	33
Alper Akyüz	
Giriş: Antroposen Çağında Sanat ve Ekoloji	34
Dijital Sanat ve Sanatta Dijitalleşmenin Ekolojik Etkisi	37
Dijital Sanatta Ekoloji	43
Sonuç: Araştırma ve Tartışma İçin Bir Çerçeve	46
Kaynaklar	48
4. Bölüm	
Gözetleme Sanatı: Gözetlemeye Karşı Gözetleme	51
Nihal Kocabay-Şener	
Giriş	52
Sanat ve Gözetleme İlişkisi	53
Gözetleme Sanatı	57
Veri Toplayarak Sanat: Gözetleme Sanatı Örnekleri	60
Sonuç	66
Kaynaklar	67
5. Bölüm	
Dijitalleşen Sahne Sanatları Deneyimi	71
Mesrure Melis Bilgin	
Giriş	72
Sahne Sanatlarında Dijitalleşme	74
Sonuç	84
Kaynaklar	85
6. Bölüm	
Dijital İletişimin Olanakları Kapsamında “Normal” ve “Yeni Normal” Dönemlerinde Müzelerde İletişim Yönetimi	87
İlknur Doğu Öztürk	
Giriş	88
İletişim Ortamı Olarak Müze	91

Normalden Yeni Normale Müzelerde Dijital İletişim Araçlarının Kullanımı.....	93
Dijital İletişim Pratikleri Bağlamında İstanbul Rahmi M. Koç Müzesi İncelenmesi.....	99
Yöntem.....	100
Bulgular.....	101
Sonuç.....	104
Kaynaklar.....	106
7. Bölüm	
Dijital Kültür Çağında Dijitalleşen Edebiyat	111
Ayşegül Akaydın Aydın	
Giriş	112
Dijital Kültürün Temelleri	113
Dijital Kültürün Tanımı ve Özellikleri.....	116
Dijital Kültürde Edebiyatın Yeniden Üretimi.....	117
Sonuç.....	120
Kaynaklar.....	122
8. Bölüm	
Dijital Dünyada Endüstrileşen ve Metalaşan Müzik Platformları	125
Başak Gezmen	
Giriş	126
Kitle Toplumu ve Kültür Endüstrisi Üzerine	126
Müziğin Endüstrileşmesi ve Sanatsal Metalaşma.....	129
Dijital Dünyada Bir Endüstriyel Araç Olarak Yeni Müzik Platformları.....	131
Popüler Bir Müzik Platformu Olarak Spotify.....	133
Sonuç.....	137
Kaynaklar.....	138
9. Bölüm	
Yapay Zekâ Çağında Sanat Algısı	141
Ozan Günel - Kaya Tabanlı	
Giriş	142
Yapay Zekâ, Makine Öğrenimi, Derin Öğrenme ve Sanat	149
Sonuç.....	153
Kaynaklar.....	154

10. Bölüm

Dijital Kültürde Eğlence ve Sosyal Medya Odaklı

Yeni Nesil Sanat Deneyimi: İnteraktif Sosyal Medya Müzeleri 157

Aysun Kaya Deniz

Giriş	158
İnternet Çağında Dijital Kültür	158
Sosyal Medya ve Eğlence Kültürü	160
<i>Sosyal Medyada İçerik Oluşturma</i>	160
<i>Fotoğraflar Aracılığı İle Sosyal Medyada Görünür Olmak</i>	161
<i>Popüler Kültür İle Sosyal Medyada Ortaya Çıkan Eğlence Kültürü</i>	161
Pop-up Müzelerinin Sosyal Medya İle İnteraktif Sosyal Medya Müzelerine Dönüşümü.....	166
Eğlence ve Sosyal Medya Odaklı Yeni Nesil Sanat Deneyimi: İnteraktif Sosyal Medya Müzeleri Üzerinden Bir İnceleme.....	168
<i>The Museum of Ice Cream / Dondurma Müzesi, New York</i>	169
<i>Smile Safari / Gülücük Safarisi, Belçika</i>	171
<i>Dream Rooms, İstanbul</i>	171
Sonuç.....	172
Kaynaklar.....	174

11. Bölüm

Dijital Kültürde Etik Meseleler: Etkileyici Pazarlama..... 179

Eser Levi

Giriş	180
Etkileyici Pazarlamada Etik Meseleler	182
<i>Etkileyici Paylaşımlarında Sponsorlu İçerik Bilgisinin Belirsizliği</i>	182
<i>Takipçi Satın Alma Yoluyla Yaratılan Sahte Popülerlik Algısı</i>	184
<i>Instagram Annelerinin Paylaşımlarında Çocuk Haklarının İhlali</i>	185
<i>Etkileyici Pazarlamanın Hedefindeki Kırılgan Kitle: Çocuk İzleyiciler</i>	190
Sonuç.....	192
Kaynaklar.....	194

Yazarlar Hakkında 199

1. Bölüm

İnsan ve Teknoloji Birlikteliği Ekseninde Beliren Diyalektik Yaratıcılık Kavramı

Selçuk Artut

Özet

İnsan uygarlığının gelişiminde kimi zaman kendi kulvarlarında tek başlarına gidiyorlarmış gibi sanılsa da sanatçılar her fırsatta teknolojik gelişmelerden etkilenmekte ve ortaya çıkan birlikteliği sanat üretimlerinde yaratıcı fikirler ortaya çıkarırken bizzat kullanmaktadırlar. İnsan ve teknolojinin birlikteliği ışığında ortaya çıkan yaratıcı unsurların kullanımı teknolojide bugün gelinen noktaya bakıldığında geçmişe oranla baskın bir seviyede güncel sanatın gelişiminde hissedilmektedir. Eser üretiminde yaşanan insan ve teknoloji kapsamındaki karşılıklı etkileşimler neticesinde sanatçıların sahip oldukları üretim olanakları ve yaratıcı kapasiteleri tahayyül etmedikleri boyutlarda pekişmektedir. Bu çalışmada kimliğini gün geçtikçe daha çok hissettiğimiz teknolojik etkileşimlerin sanat üretiminde kullanılan sıradan birer aparat olması kabulünden uzaklaşıp söz konusu yaratım sürecinin nasıl etkin bir bileşeni hâline geldiklerinden bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan ve Teknoloji Birlikteliği, Yaratıcılık, Diyalektik, Sanat, Teknoloji

tanılmaktadırlar. İnsan ve yazılım birlikteliği arasında gelişen diyalektik yaratıcılık teknolojiyi sanat ile kuşatan sanatçılar için bilgisayarların işlevsel karmaşıklığının anlam kazandığı bir hâl ortaya koymaktadır.

Sonuç

Yaratıcılık kavramını anlayabilmek için doğanın sunduklarına bakmanın ötesinde arayışlar içine giren insanlık teknolojiyi kullanarak merakının sınırlarını aşacak çeşitli cihazların gelişmesi için uğraş vermektedir. Mikroskop ile çıplak gözle göremediğimiz boyutta cisimlere odaklanabilmekteyken teleskoplarla uzayda yer alan ve varmamızın bugün mümkün olmadığı gök cisimlerini detaylı bir biçimde inceleyebilmekteyiz. Teknolojik aparatlar bizlerin doğal algı yapılarımızla fark etmemizin olanaksız olduğu ölçeklerdeki olguların kavranmasını sağlamaktadırlar. Bu durum sanatın özelinde de geçerlidir. Sanatçılar tarih boyunca geliştirilen teknolojik aparatlar yardımı ile yaratıcı davranışlarını pekiştirici unsurların oluşmasına fırsat vermektedirler. Bu biçimde yer eden teknoloji-insan birlikteliklerinin neticesinde ortaya çıkan sanat eserleri incelendiğinde teknoloji kullanımının farklı seviyelerde gözlemlendiği görülmektedir. Ancak günümüzde teknolojinin etkin varlığı geçmiş dönemlerde olmadığı seviyede yoğun bir biçimde insan yaşamlarında derinlemesine hissedilmektedir. Sonuç olarak bu etki altında kalan sanatçılar teknolojiyi salt bir aparat olarak kullanmanın ötesinde yaratıcılıklarından aktif rol üstlenen bir etmen olarak değerlendirmektedirler. Geliştirilen özel teknolojik donanımlar ve ihtiyaca yönelik yazılımlar ile eser üreten sanatçılar yaratıcı düşünce yapılarına farklı boyutlarda eşlik eden bu tür dış etmenleri içselleştirerek diyalektik bir yaratıcılık sürecinde bulunmaktadırlar. Teknoloji ve insan arasında meydana gelen diyalektik yaratıcılık olgusu sanatçının kendi iradesi ile kurgulamadığı bir yaratıcı oluşumun elde edilebilmesine ciddi oranda zemin sağlamaktadır. Bu birlikteliği ortaya koyma gayreti içinde bulunan sanatçılar eser yaratım sürecinde meydana gelebilecek beklenmedik sonuçları bir edinim olarak benimseyerek sanatsal anlayışlarına katkı sağlayan bir fayda olarak değerlendirmektedirler. Diyalektik yaratıcılıkta yaratım süreci insan ve teknoloji arasındaki etkileşimin gölgesinde paydaş bir biçimde gelişmektedir.

Kaynaklar

- Boden, M. A. (2010). *Creativity and art: Three roads to surprise*. Oxford University Press.
- Cropley, D. H., Cropley, A. J., Kaufman, J. C., & Runco, M. A. (Eds.). (2010). *The dark side of creativity*. Cambridge University Press.

- Flusser, V. (2013). *Towards a philosophy of photography*. Reaktion Books.
- Harrison, L. (2013). I do not quite understand you, Socrates. In *Harry Partch* (pp. 133-137). Routledge.
- MacFarlane, D. (2012). 'Waiting Still:'Baudelaire and the Temporality of the Photographic Portrait. *History of Photography*, 36(1), 3-14.
- Roos, B. (2005). Oskar Kokoschka's Sex Toy: The Women and the Doll Who Conceived the Artist. *Modernism/modernity*, 12(2), 291-309.
- Simonton, D. K. (2001). *The psychology of creativity: A historical perspective*. Davis, CA: Green College Lecture Series on The Nature of Creativity: History Biology, and Socio-Cultural Dimensions. University of British Columbia.
- Tesla, N., & Childress, D. H. (1993). *The fantastic inventions of Nikola Tesla*. Adventures Unlimited.
- Wishart, T., & Emerson, S. (1996). *On sonic art* (Vol. 12). Psychology Press.
- Wolchover, N. (n.d.). *FYI: How Many Different Ways Can a Chess Game Unfold?* Erişim 26 Temmuz 2020, <https://www.popsoci.com/science/article/2010-12/fyi-how-many-different-ways-can-chess-game-unfold/>

2. Bölüm

Sosyal Medya Çağında “Sanat Selfie”lerinin Kültürel Açından Değerlendirilmesi

Canan Arslan

Özet

İçinde bulunduğumuz sosyal medya çağında sanatçı, sanat eseri ve izleyici kavramları değişime uğramış, bu değişimler izleyicinin sanat eseri ile etkileşimini de değişime uğratmıştır. Günümüzde sanat eseri yalnızca izleyicinin önünde durup incelediği bir nesne olmaktan çıkmış, çekilen “sanat selfie”leri aracılığıyla sosyal medyada paylaşılan ve izleyicinin de katkısı ile anlam kazanan ve dağıtılan sosyal bir nesneye dönüşmüştür.

“Sanat selfie”leri izleyicilerin sosyal medyada kimlik yaratmalarının önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Müzeler ve sergiler âdeta bir performans alanına dönüşmüş, sosyal medya izleyicilerin görünmek istedikleri gibi kendilerini yansıttıkları bir “vitrin” hâlini almıştır. Sanat mekânlarında çekilen ve anında sosyal medyada dolaşıma giren “sanat selfie”leri izleyicilerin kültürel kapitalini artırmanın yanı sıra kimliklerin yeniden üretimine de katkıda bulunmaktadır.

Sosyal medya çağında sanat eseri ve izleyici ilişkisinde değişen paradigmlar, Erving Goffman’ın “performans” analogisi, Pierre Bourdieu’nun “kültürel kapital” kavramı ve Walter Benjamin’in “kimliğin yeniden üretimi” kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca 13. Contemporary İstanbul Sergisi’nde en çok “selfie” çekilen eser olan “Selfie Çeken Herkül”ün yaratıcısı Emre Yusufi ile görüşülmüş ve esere ait olan “hercules.ist” Instagram hesabı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Selfie’si, Bourdieu, Benjamin, Goffman, Instagram

âdeta birer performans alanına dönüşmekte, izleyiciler de bu dönüşüme katkıda bulunmaktadır. Müze ve sergi ziyaretçileri Instagram aracılığı ile deneyimlerini paylaştıklarında müzelerin ve sergilerin erişimini de duvarların ötesine taşımaktadırlar. Müze ve sergi ziyaretçilerinin sanat işleri ile “selfie” çekerek sosyal medyada paylaşımları, kamunun kültürel kurumlara olan ilgisini artırabileceği ve zaman içinde sanata olan ilginin de artmasına neden olabileceği fikrini gündeme getirmektedir.

Kaynaklar

- Baym, N, and Senft, T (2015) ‘What Does The Selfie Say?’ Investigating a Global Phenomenon’. *International Journal of Communication* 9, 1588–1606
- Benjamin, W. *Fotoğrafın Kısa Tarihi- Teknik Araçlarla Yeniden Üretim Çağında Sanat Eseri*. Çev. Osman Akinhay. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2. Basım.
- Carbon, C.(2017) Universal Principles of Depicting Oneself across the Centuries: From Renaissance Self-Portraits to Selfie-Photographs. *Frontiers in Psychology*. 2017; 8: 245. doi: 10.3389/fpsyg.2017.00245
- Casey, V. (2003). *The Museum Effect: Gazing from Object to Performance in the Contemporary Cultural-History Museum*. *Archives and Museum Informatics*, 2
- Droitcour, B. (2012) Let Us See You See you. *Dis Magazine*. <http://dismagazine.com/blog/38139/let-us-see-you-see-you/>
- Emre Yusufi ile Çevrim İçi Kişisel Görüşme, İstanbul: 15. 12. 2020
- Falk, J.H. (2009). *Identity and the Museum Visitor Experience* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315427058>
- Fei, J. J. (2016) Art in The Age of Instagram. *TedX Talks*. <https://www.youtube.com/watch?v=8DLNFDQt8Pc>. Erişim Tarihi: 10.11.2020
- Goffman, E. (2020) *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Çev. Barış Cezar. İstanbul: Metis Yayınları, Üçüncü Basım.
- Hannavy, J. (2008). *Encyclopedia of nineteenth-century photography*. New York: Taylor & Francis Group.
- Hennig, M. (2006) *Museums, Media and Cultural Theory*. Mc Graw Hill Education. <https://books.google.com.tr/books?id=C5oXAQAIAAJ>
- Hogan, B. (2010). The Presentation of Self in the Age of Social Media: Distinguishing Performances and Exhibitions Online. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 30, 377 - 386.
- Iqani, M.; Schroeder, J. (2016) #Selfie: Digital Self-portraits as Commodity Form and Consumption practice, *Consumption Markets & Culture*, 405-415, DOI: 10.1080/10253866.2015.1116784

- Reyburn, S. (2018) What the Mona Lisa Tells Us About Art In The Instagram Era. The New York Times. 27.04. 2018 <https://www.nytimes.com/2018/04/27/arts/design/mona-lisa-instagram-art.html>
- Jenkins, H; Ford, S.; Green, J. (2013) *Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture*, New York: New York University Press, 2013. 351 pp.
- Kozinets, R.; Gretzel, U.; Dinhopl, A. (2017). Art/Self As Art: Museum Selfies As Identity Work. *Frontiers in Psychology*. 7. 10.3389/fpsyg.2017.00731.
- Mccracken G. (1987). Advertising: Meaning or information? *Advances in Consumer Research*. 14. 121-124.
- Molz, J. (2012). Travel connections: Tourism, technology and togetherness in a mobile world. *Travel Connections: Tourism, Technology and Togetherness in a Mobile World*. 1-202. 10.4324/9780203123096.
- Murray D. C. (2015) Notes to Self: The Visual Culture of Selfies in the Age of Social Media, *Consumption Markets & Culture*, 18:6, 490-516, DOI: 10.1080/10253866.2015.1052967
- Oxford Words Blog. (2013) Oxford Dictionaries World of the Year 2013. Erişim Tarihi: 13.11.2020
- Rounds, J. (2006) Doing Identity Work in Museums. *Curator: The Museum Journal*, 49 (2), 133- 150
- Sorokowski, Piotr; Sorokowska, Agnieszka; Oleszkiewicz, Anna; Frackowiak, Tomasz; Huk, Alexander; Pisanski, Katarzyna. (2015) Selfie Posting Behaviors Are Associated With Narcissism Among Men Personality and Individual Differences, 85 (2015), pp. 123-127
- Swartz, D. (2018) *Kültür ve İktidar. Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*. Çev. Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları. 4. Baskı.
- Tifentale A., Manovich L. (2015) Selfiecity: Exploring Photography and Self-Fashioning in Social Media. In: Berry D.M., Dieter M. (eds) *Postdigital Aesthetics*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137437204_9
- Üstüner, T.; Holt, D. (2007). Dominated Consumer Acculturation: The Social Construction of Poor Migrant Women's Consumer Identity Projects in a Turkish Squatter. *Journal of Consumer Research*. 34. 41-56. 10.1086/513045.
- Van der Laan, L. (2015) Me, myself and Andy, Pablo and Vincent. The relationship between the #museumselfie and someone's self-presentation. https://www.academia.edu/10797463/Me_myself_and_Andy_Pablo_and_Vincent_The_relationship_between_the_museumselfie_and_someone_s_self_presentation. Erişim Tarihi: 22.10.2020
- Wendt B. (2014) *The Allure of the Selfie: Instagram And The New Self-Portrait*. Network Notebook Publications 8, Amsterdam.

3. Bölüm

Uçuculuk İle Maddiliğin Arasında Dijital Sanatın Ekolojisi

Alper Akyüz

Özet

Sanatta dijitalleşmenin, sanatın ekolojik etkisinin azaltılması açısından önemli bir potansiyele sahip olduğu genel kabul gören bir yorumdur. Bu yorumlara göre dijitalleşerek maddiyattan ve mekândan bağımsızlaşan sanat üretimi ve tüketimi, iklim krizine yol açan sera gazlarının salımında ve fiziksel malzeme kullanımı ve atık oluşturmada önemli azaltımlara yol açacaktır. Dijital sanatın üretimi, saklanması, yaygınlaştırılması ve izlenmesi için gereken bilişim altyapısının imalatı, işletilmesi ve atık hâline geldiğinde bertarafı için gereken enerji ve malzemeyi hesaba katan bir tam yaşam döngüsü analizi ise ilk bakışta görünmeyen önemli bir ekolojik etkiyi ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle dijitalleşmenin sanatın ekolojik etkisini azaltmasından çok uçuculaştırmasından söz etmek daha doğru bir kavramsallaştırma olacaktır. Öte yandan dijital sanatın içeriğinde önemi ve aciliyeti giderek artan ekoloji ve iklim kriziyle ilişkili temalara ve konularına yer vermesi başka türlü mümkün olmayan deneyimlere ve duyumsamalara yol açması açısından da önemli olanaklar sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Dijitalleşme, Sanat, Ekolojik Etki, İklim Krizi, Yaşam Döngüsü Analizi, Ekolojik Sanat

dinamik olması, mekândan, müzeden, koleksiyoncudan bağımsız olarak erişim imkânlarına sahip olmasıyla bu deneyimi ve yaratıcılığı yaygınlaştırmakta önemli bir rol oynayabilir.

Ancak bunu yaparken dijital sanatın ekolojik etkisinin de büyük olduğunu ve bu etkiyi azaltmak için harekete geçmediği durumda iç tutarlılığının ekoloji hareketlerince sorgulanacağına dikkat çekmek gerekir. Bu nedenle kültür ve sanat kuruluşlarının bir kısmı değişen ölçeklerde sürdürülebilirlik stratejilerini oluşturup açıklıyorlar. Ancak bir örnek olarak bilimsel disiplinlerle ve veriyle farklı bir ilişki biçimi kuran ve bu çalışmaların ve verinin estetik görselleştirilmesi açısından “farklı düşündüğü ve yarattığı” açık olan, bu nedenle sanat dünyasında önemli bir yer kazanan ve veri tabloları ve heykellerinde eskiden yabancı doğa manzaralarından aldığımız rahatlatıcı estetik hazza benzer bir duygulanım oluşturan Refik Anadol ve ekibi, bu eserleri oluştururken sergilerken ve saklarken enerji yoğun bir hesaplama algoritması, büyük boyutlu dosyalar ve yazılımlar, yüksek kapasiteli cihazlar ve yüksek çözünürlüklü gösterim ekipmanları kullanmakta, dolayısıyla büyük bir mutlak ekolojik etkiye yol açmaktadır ancak stüdyonun web sitesinde bu etkiyi azaltmaya yönelik açık ve erişilebilir bir sürdürülebilirlik stratejisi bulunmamaktadır. Covid-19 pandemisi nedeniyle kitlesel olarak evlere kapanma dijital ortamlarda sanata erişimi artırmışken ve izleyici sayısı ve deneyiminde önemli bir değişimi beraberinde getirmişken bu ekolojik etki üzerinde başlayan tartışmaların yoğunlaşması kaçınılmaz olacaktır.

Kaynaklar

- Anadol, R., (2020) “Art in the Age of Machine Intelligence”, TED. Erişim Adresi: https://www.ted.com/talks/refik_anadol_art_in_the_age_of_machine_intelligence , (10 Ocak 2021)
- Bieser, J., Hintemann, R., Beucker, S., Schramm, S., Hilty, L. (2020) Klimaschutz durch digitale Technologien – Chancen und Risiken Kurzstudie, Bitkom. Erişim adresi: https://www.bitkom.org/sites/default/files/2020-05/2020-05_bitkom_klimastudie_digitalisierung.pdf, (10 Ocak 2021)
- Brown, A., (2014) Güncel Sanat ve Ekoloji, çev. Gözgülü, E., ve Adam, Y., Akbank Kültür ve Sanat Dizisi:82, Lal Yayınları, İstanbul
- Crutzen, P. J. and Stoermer E. F., (2000) The “Anthropocene.” Global Change Newsletter (41): 17–18.
- Devine, K., (2019) Decomposed: The Political Ecology of Music, The MIT Press, Cambridge MA.

- Eagleton, T, (2010) *Estetiğin İdeolojisi*, çev.Hakkı Ünler ve Engin Kılıç, Doruk yay., İstanbul (aktaran Kuryel, A., ve Fırat, B.Ö. (2019) “Küresel Ayaklanmalar Çağında Estetik ve Direniş”, Yüksekbağ S. (der.), *Başka Bir Sanat Mümkün Mü? Patika yay.*, İstanbul içinde)
- Hicks, A, (2015) *Küresel Sanat Pusulası: 21. Yüzyıl Sanatında Yeni Yönelimler*, çev.Şendil D. vd., Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Julie’s Bicycle (2020) *Environmental Sustainability In The Digital Age Of Culture: Opportunities, Impacts And Emerging Practices*, Julie’s Bicycle (https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2020/12/JS_Sustainability-in-the-Digital-Age-7-FULL-REPORT.pdf, son erişim 10 Ocak 2021)
- Kamiya, G. (2020) “Factcheck: What is the carbon footprint of streaming video on Netflix?”, CarbonBrief. Erişim adresi: <https://www.carbonbrief.org/factcheck-what-is-the-carbon-footprint-of-streaming-video-on-netflix> (10 Ocak 2021)
- Leopold, A, (1949) *A Sand County Almanac*, Oxford University Press, New York.
- Martínez-Alier, J (2002) *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation*, Edward Elgar, Cheltenham, Glos.
- Moore, J, (2015) *Capitalism In The Web Of Life*, Verso.
- Sommer, D., (2014) *The Work of Art in the World: Civic Agency and Public Humanities*, Duke University Press, Durham and London.

4. Bölüm

Gözetleme Sanatı: Gözetlemeye Karşı Gözetleme

Nihal Kocabay-Şener

Özet

Gözetleme ve sanat arasındaki ilişki uzun zaman öncesine dayandırılabilir. Mimari gibi sanat alanları gözetlemenin yapılabilmesi için yardımcı olmuşken bazı görsel sanat alanlarında ise gözetleme sanat eserlerine yansımıştır. Ancak dijitalleşmenin artışı ile birlikte gözetleme ve gözetleme teknolojileri yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu teknolojilerin yaygınlaşması ve gözetlemenin gündelik hayatın neredeyse bir parçası hâline gelmesi sanatçıların da dikkatini çekmiştir. Gözetlemeye bir direnç olarak sanatın gücünü kullanma yolunu seçen sanatçılar, ürettikleri işlerde gözetleme teknolojilerinden faydalanarak farkındalık oluşturmaya çalışmışlardır. Gözetleme sanatı olarak adlandırılan bu yaklaşımla, gözetleme teknolojileri ya sanatın üretilmesinde kullanılmıştır ya da sanatın konusu olmuştur. Böylece gündelik hayatın bir parçası hâline gelen ve hatta görülmez olan gözetleme teknolojilerini toplumun sanat aracılığıyla fark etmesi sağlanmaktadır. Bu çalışmada gözetleme ve sanat ilişkisi ele alınmış ve gözetleme sanatı kavramı tartışılmıştır. Ayrıca gözetleme sanatına ilişkin farklı örnekler seçilerek incelenmiş ve farklı yöntemlerin kullanıldığı örneklerin odaklandığı konular tartışılmıştır. Gözetleme teknolojilerini sanat eserinin üretilmesinde kullanan fakat aynı zamanda sanat eserinin içinde gözetleme eleştirisi yaparak izleyicide farkındalık oluşturmaya çalışan gözetleme sanatı, politiktir ve gözetlemenin tehditlerini izleyiciye sunmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gözetleme, Gözetleme Sanatı, Gözetleme Estetiği, Aktivist Sanat

Türkiye’de farklı sanatçılar ya da platformlar tarafından bu konuyla ilgili çalışmaların yapılıp yapılmadığı konusu araştırılabilir. Diğer yandan bu çalışma bir literatür taraması ve örnek olay incelemelerinden oluşmaktadır. Fakat gözetleme sanatına ilişkin olarak izleyiciyi odağa alan çalışmaların yapılmasının önemini vurgulamak gerekmektedir. İleriki çalışmalarda izleyici odaklı çalışmaların yapılması, izleyicinin gözetlemeye ilişkin farkındalığının artıp artmadığının ölçülmesi önemlidir. Gözetleme sanatının amaçlarının arasında farkındalığı artırmak ve toplumsal bir direnci inşa etme düşüncesinin olduğu düşünüldüğünde izleyici çalışmalarına yönelmenin önemi ortaya çıkacaktır.

Kaynaklar

- Açıkgazete.com (2005). Gözetleyenlere karşı festival... Erişim adresi: <https://www.acikgazete.com/gzetleyenlere-kar-festival>
- Barnard-Wills, K., Barnard-Wills, D. (2012). Invisible surveillance in visual art. *Surveillance & Society*, 10(3/4), 204-214.
- BBC (2007). Movie makes director star of CCTV. Erişim adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/6654971.stm>
- BBC (2016). Your face is big data. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/news/av/magazine-36019275>
- Bell, D. (2009). Surveillance is sexy. *Surveillance & Society*, 6(3), 203-212.
- Bentham, J. (1995). The panopticon writings. M. Božovič (Ed.). London. Verso.
- Birinci Geleneksel Nobese Neşriyatı (t. y.). Erişim adresi: <https://anarcho-copy.org/free/hepimiz-izleniyoruz.pdf>
- Brighenti, A. M. (2008). Visual, visible, ethnographic. *Etnografia e ricerca qualitativa*, 1(1), 91-113.
- Brighenti, A. M. (2010). Artveillance: At the crossroads of art and surveillance. *Surveillance & Society*, 7(2), 175-186.
- Brown, B. (1996). The Surveillance Camera Players.... Erişim adresi: <http://www.notbored.org/scp.html>
- Bruno, F., Barreto, P., Szafir, M. (2012). Surveillance aesthetics in Latin America: Work in progress. *Surveillance & Society*, 10(1), 83-89.
- Buck-Morss, S. (2007). *Küresel Bir Karşı Kültür*. İstanbul: Versus Kitap.
- Capital Gazette. (2013) When Banksy’s ‘Flower Girl’ was just a simple Hollywood Wallflower. Erişim adresi: <https://www.capitalgazette.com/la-et-cm-banksy-flower-girl-20130814-story.html>

- Carter, M. (1995). Guerilla programming of video surveillance equipment. Erişim adresi: <http://www.notbored.org/gpvse.html>
- Demir, Ö., & Acar, M. (1992). Sosyal Bilimler Sözlüğü. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Dewey- Hagborg, H. (t. y.). SCI-FI Crime Drama With a Strong Black Lead. Erişim adresi: <https://thenewinquiry.com/sci-fi-crime-drama-with-a-strong-black-lead/>
- Dewey-Hagborg.com (t. y.). Stranger Visions. Erişim adresi: <https://deweyhagborg.com/projects/stranger-visions>
- Eckersall, P. (2003). Surveillance aesthetics and theatre against 'Empire'. Double Dialogues, 4. Erişim adresi: <http://www.doubledialogues.com/article/surveillance-aesthetics-and-theatre-against-empire/>.
- Elise Morrison (2015) Surveillance society needs performance theory and arts practice, International Journal of Performance Arts and Digital Media, 11:2, 125-130, DOI:
- Emily Rosamond (2015) Technologies of attribution: characterizing the citizen-consumer in surveillance performance, International Journal of Performance Arts and Digital Media, 11:2, 148-164, DOI: 10.1080/14794713.2015.1086134
- Finn, J. (2012). Seeing surveillantly: surveillance as social practice. In A. Doyle, R. Lippert, D. Lyon (ed.), Eyes Everywhere (pp. 67-80). New York. Routledge.
- Foucault, M. (2013). Hapishanenin Doğuşu. (M. A. Kılıçbay, Trans.) Ankara: İmge Kitabevi.
- GitHub (2016). hdeweyh/strangerVisions. Erişimi adresi: <https://github.com/hdeweyh/strangerVisions>
- Gombrich, E. H. (1986). Sanatın Öyküsü. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Harding, J. M. (2015). Outperforming activism: reflections on the demise of the surveillance camera players. International Journal of Performance Arts and Digital Media, 11(2), 131-147.
- Harding, J. M. (2015). Outperforming activism: reflections on the demise of the surveillance camera players. International Journal of Performance Arts and Digital Media, 11(2), 131-147.
- Hogue, S. (2016). Performing, translating, fashioning: spectatorship in the surveillant world. Surveillance & society, 14(2), 168-183.
- Howeler, E. (2002). Anxious architectures the aesthetics of surveillance. ARCHIS, (3), 11-24. Retrieved from <http://volumeproject.org/anxious-architectures-the-aesthetics-of-surveillance/>
- Kafer, G. (2016). Reimagining resistance: Performing transparency and anonymity in surveillance art. Surveillance & society, 14(2), 227-239.
- Kocabay-Şener, N. (2020). Resisting With Art: The Surveillance Art Against Surveillance. In M. Nur Erdem, Nihal Kocabay-Şener, Tuğba Demir (ed), Handbook of Research on Aestheticization of Violence, Horror, and Power (pp. 440-459). IGI Global.

- Kocabay-Şener, N. (2016). İletişimin Teknososyolojisi. Kocaeli: Volga Yayıncılık
- Leblanc, P. B. (2010). From closed-circuit television to the open network of live cinema. *Surveillance & Society*, 7(2), 102-114.
- Leonardo Selvaggio (2015) URME Surveillance: performing privilege in the face of automation, *International Journal of Performance Arts and Digital Media*, 11:2, 165-184, DOI: 10.1080/14794713.2015.1086138
- Liu, C. (2004). A brief genealogy of privacy: CTRL [space]: Rhetorics of surveillance from Bentham to Big Brother. Grey Room, 15, 102-118.
- Luksch, M. (2007). Faceless. Ambient Information Systems, Amour Fou Filmproduktion.
- Luksch, M., Patel, M. (2007). Faceless: Chasing the data shadow. In Stocker, G., Schöpf, C. (Eds.). *Goodbye privacy* (pp. 72-85). Hatje Cantz Pub.
- Lyon, D. (2013). Gözetim Çalışmaları. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Manifesto for CCTV Filmmakers (t. y.). Erişim adresi: <https://www.mascontext.com/issues/22-surveillance-summer-14/manifesto-for-cctv-filmmakers/>
- Marx, G. T. (2015). Surveillance studies. In J. Wright (Ed.) *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (2nd Edition). 23(2), (pp. 733-741). Elsevier.
- Merx, S. (2017). Mapping invisibility. Surveillance art and the potential of performative cartography. In M. Leeker, I. Schipper, T. Beyes (eds.). *Performing the Digital* (pp. 157-170). Bielefeld. Transcript.
- Monahan, T. (2018). Ways of being seen: surveillance art and the interpellation of viewing subjects. *Cultural Studies*, 32(4), 560-581.
- Morrison, E. (2011). Performing citizen arrest: Surveillance art and the passerby. *International Journal of Performance Arts and Digital Media*, 7(2), 239-257.
- Morrison, E. (2015). Surveillance society needs performance theory and arts practice, *International Journal of Performance Arts and Digital Media*, 11(2), 125-130.
- Mulvey, L. (2018, Aralık 9). Cineritüel. Erişim adresi: <https://www.cinerituel.com/gorsel-haz-ve-anlati-sinemas-laura-mulvey/>
- Notbored.org (t. y.). How to Stage Your Own “Surveillance Camera Theater” In 10 Easy-to-Follow Steps!. Erişim adresi: <http://www.notbored.org/scp-how-to.html>
- Özcan, E. (2006). Bombaya Değil Ekmeğe Bütçe!. Erişim adresi: <https://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/bombaya-degil-ekmege-butce>
- Schöny, R. (2008). Within the apparatus of control. on the enduring fascination of surveillance aesthetics. *Springerin*, 4(08), 1-4. Erişim adresi: <https://springerin.at/en/2008/4/im-dispositiv-der-kontrolle/>.
- Streetartnews. (2014) Banksy New Mural – Cheltenham, UK. Erişim Adresi: <https://streetartnews.net/2014/04/banksy-new-mural-cheltenham-uk.html>
- Wordpress.com (2014). Stranger Visions Workshop. Erişimi adresi: <https://deweyhagborg.wordpress.com/2014/10/06/stranger-visions-workshop/>

5. Bölüm

Dijitalleşen Sahne Sanatları Deneyimi

Mesrure Melis Bilgin

Özet

Sahne sanatları özelinde dijital mecra sahne bileşenlerinin hangilerinin yerini tutar ve destekler? Sahnede kullanılan dijital öğelerle sahne sanatlarının dijital sahneleme biçimlerinin aynı şey olarak ele alınması yerinde midir? Seyircisi ile dinamiği canlılık, buradalık ve performansın geçici doğasından ötürü biricikliğe dayanan sahne sanatları üretiminin anlamlı dijitalleşmeye yatkınlığı ve kısıtları tartışma konusudur. Bu çalışma teknolojisi, uygulamaları ve terminolojisi sürekli güncellenmekte olan dijitalleşmenin sahne sanatlarındaki yansımalarına eğilmektedir. Çalışma dâhilinde dijital mecraların sahnenin hangi olmazsa olmazları, hangi bileşenleri ile nasıl bir ilişki kurduğunu ve dijital sahnelemenin seyirci tarafından nasıl alımlandığı incelenmektedir. Dijital teknolojilerin bütüncül sanat yapıtı olarak sahne sanatına dâhil olma yolları, bu teknolojilerin geçici bir sanat yapıtının erişim ve arşiv yöntemleri üzerindeki etkisi gözlemlenmektedir. Yeni ve çoklu medyanın sahne bileşenlerinden biri veya fazlasının yerine geçerek dramaturji ve performansçı-yapıt-seyirci etkileşimi dâhilinde yarattığı dönüşümler Türkiye ve dünyadan bazı örneklerle incelenmektedir. Dijitalleşen sahne sanatları ve deneyimini temel bir çerçeveye yerleştirmeyi hedefleyen bu çalışmada sahne sanatları açısından ağırlıklı tiyatro, dans ve bedensel tiyatronun yanı sıra bazı dijital ve oyuncusuz performans türleri ele alınmaktadır. Örneklenen dijital yapıtların erişilebilirliği göz önünde bulundurulmuş; teknolojik ekipman ve dijital okuryazarlık açısından herkesin erişebildiği tiyatro algısının ötesinde yer alan Sanal Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik uygulamaları çalışma dışı tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sahne Sanatları, Tiyatro, Dijitalleşme, Dijital Sahneleme, Çoklu Ortam, Yeni Medya Sanatı

sahne sanatlarının buradalık ve canlılık niteliklerini ve kolektif deneyimi bir arada yaşatabilmek açısından çeşitli araştırma ve uygulamalar ile sürüyor ve sahnenin bir araya getiren yapısı aracılığıyla sosyal izolasyondan sıyrılmaya odaklanıyor. Şimdilik en dönüşümsel olan ve “dijital” vurgusunu edinen yöntemler yeni veya çoklu medyanın sahne bileşenlerinden biri veya daha fazlasının yerine geçerek dramaturji ve/veya performansçı-yapıt-seyirci etkileşimi dâhilinde nitelikli yeni medya sanatı uygulamalarının yarattığı türde başkalaşım yaratması olarak ifade edilebilir. Dijitalleşmenin oyuncuların yerini alarak seyirciyi katılımcı-performansçıya dönüştürdüğü, tiyatro mekânının yerini alarak dijital ortamlarda kamusal alanlar yarattığı, dramaturji ve metnin yerini alıp çıkarımlar ve talimatlarla anlatıyı oluşturmayı ve performansı seyirciye bıraktığı farklı yapıtlar bu yöntemin açılacağı özgün çeşitliliğe işaret etmektedir.

Kaynaklar

- Açıkdeniz, B. (2020, Nisan 30). Yeni Dijital Sanat Dünyamız. Artizan. <http://www.artizan.org/kovid-19/yeni-dijital-sanat-dunyamiz/>
- Auslander, P. (2008). *Liveness: Performance in a mediatized culture*. New York: Routledge.
- BBC. (2013, June 7). Manchester International Festival cancel Stravinsky’s Rite of Spring. <https://www.bbc.com/news/uk-england-manchester-22810621>
- Benjamin, W. (2014). Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı. Pasajlar. Çev. Ahmet Cemal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berger, N. (2020, April 3). The Forgotten Art of Assembly Or, Why Theatre Makers Should Stop Making. Medium. <https://medium.com/@nicholasberger/the-forgotten-art-of-assembly-a94e164edf0f>
- Candan, A. (2013). Öncü Tiyatro ve Dijital Çağda Gösterim. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cesalkova, L., & Svatonova, J. (2020). Scenographic engineer Josef Svoboda and Laterna Magika as a creative laboratory under state socialism. *Theatre and Performance Design*, 6 (3), 243-262.
- Dixon, S. (2007). *Digital Performance: a history of new media in theater, dance, performance art, and installation*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Lunden, J. (2020, October 20). ‘Russian Troll Farm:’ Imagine ‘The Office,’ But With Election Interference. NPR. <https://www.npr.org/2020/10/23/927257435/russian-troll-farm-gets-virtual-treatment-in-workplace-comedy>
- Manovich, L. (2001). *The Language of New Media*. Cambridge, MA: The MIT Press.

- Phelan, P. (1993). *The Ontology Of Performance: Representation Without Reproduction*. New York: Routledge.
- Salihbegovic, F.N. (2013). *Directing Cybertheatre*. Belgrade: Academica.
- Şeyben, B.Y. (2016). *Tiyatro ve Multimedya*. İstanbul: Habitus Yayınları.
- Turgut, Ö.P. (2015). *Kentsel Mekânda Dijital Yerleşirme Sanatı; Video Projection Mapping*. Giray, K. (Ed.), *Sanat ve Estetikte Asal Değerler Zaman Mekân*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

6. Bölüm

Dijital İletişimin Olanakları Kapsamında “Normal” ve “Yeni Normal” Dönemlerinde Müzelerde İletişim Yönetimi

İlknur Doğu Öztürk

Özet

Müzeler, kültürün kuşaklar arası aktarımında ön plana çıkan mekânlardır. Bu mekânlarda insanlığın ortak kültür mirasının farklı dönemlerine ilişkin bilimsel, sanatsal ve kültürel değeri olan eserler, halkın erişimine sunulmaktadır. Zaman içinde müzelerin odağı, sergilenen eserlerden bu eserlerin kitleler tarafından görülmesi ihtiyacına yönelmiştir. Müzeler için farklı özelliklere sahip geniş bir kitlenin ortak kültürel değerlere ilgi duymasını ve ziyaret etmesini sağlamak önemli bir amaç hâlini almıştır. İletişimin önemli olduğu ortamlara dönüşen müzeler, ziyaretçi çekmek için iletişim kurmaya başlamıştır. İletişim teknolojileri geliştikçe bu gelişmeler ve yenilikler pek çok kültür ve sanat ile ilişkili kurum gibi müzelere de yansımıştır. Dolayısıyla müzeler ve toplum arasındaki iletişim kapsamında dijital araçların kullanıldığı yeni pratikler ortaya çıkmıştır. Bu dijital pratikler ise şu anda ikinci dalga olarak adlandırılan dönemin yaşandığı küresel pandemi sırasında müzelerin faaliyetlerini ve iletişim kurma biçimlerini etkilemiştir.

Araştırmayla müzelerde dijital iletişim araçlarının kullanımına yönelik tespitlerde bulunmak amaçlanmıştır. Bu amaçla hem dijital bir araç olarak web sitesinin kullanımı incelenmiş hem de web sitesi üzerindeki e-posta, sanal basın odası, forum ve haber odası, sosyal ağ, kurumsal blog, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi dijital araçlardan yararlanılma durumu araştırılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin sanayi, endüstri ve mühendislikle ilgili ilk ve tek müzesi olan ve web sitesi 2019 yılında 18. Altın Örümcek Web Ödülleri kapsamında “Etkinlik ve Kültür Sanat” kategorisinde birinci seçilen Rahmi M. Koç Müzesi, müze ve iletişim yönetimine ilişkin örnek olarak incelenmiştir. Çalışmada, web sitesinden elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Müzenin web sitesinin analizi sırasında kullanım kolaylığı, güncellik, bilgilendirme, ilginç olma ve eğlendirme ile görsel çekicilik boyutlarına bakılmıştır. Pandemi koşullarında dijital iletişim perspektifinden geleneksel müze gezme alışkanlığındaki değişime ilişkin tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Müze, Dijital İletişim, Web Sitesi, Sosyal Ağ, İletişim

Ayrıca bu teknolojiler görsel olduğundan kullanıcılarının zihninde daha kalıcı bir etki de bırakabilmektedir. Müze ziyaretçileri, kültür ve sanat eserlerini belli bir mesafeden ve yoğunluğa bağlı olarak sınırlı bir sürede görebilmektedir. Gerçeklik ile ilgili bu teknolojilerin özellikle müzenin ziyaret edilmesini sağlayacak bir çekicilik unsuru olarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Yeni ve dijital iletişim araçları, müzeyi fiziksel olarak ziyaret etmeye yönlendirmekte ve müze ziyaretçilerinden oluşan topluluklar yaratabilmektedir. Dijital iletişim pratikleri müzelerin ziyaretçileri, medya, diğer müzeler gibi farklı hedef grupları ile iletişiminin etkin olmasını sağlamakta, müzeye erişimi kolaylaştırmaktadır. Özellikle evde olmanın, kalabalıklardan uzak durmanın tavsiye edildiği pandemi koşullarında, kültür ve sanat etkinliklerinin devam etmesi adına sanal gerçeklik teknolojisinin kullanımı önem taşımaktadır. Bu teknolojinin, kullanıcılarının orada bulunma duygusunu veren bir deneyim yaşattığı göz önünde bulundurularak yaygınlaşması beklentisi oluşmaktadır. Bu doğrultuda konu ile ilgili yapılacak yeni araştırmalarda dijital iletişim araçlarının kullanım durumu ile birlikte dijital iletişim pratiklerinin müzelerin fiziki olarak ziyaret edilme kararına etkisinin de incelenmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

- Abrak, E. ve Küçükşarap, B. (2017). Postmodern müzelerde dijital halkla ilişkiler ve deneysel pazarlama pratikleri: İstanbul'daki postmodern müzelere yönelik nitel bir araştırma. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 5040-5054.
- Abrak, E. (2018). Spor müzelerinin dijital halkla ilişkiler çalışmalarına yönelik bir inceleme: Beşiktaş JK müzesi örneği. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 9(35), 63-80.
- Adana Müzesi Müdürlüğü (t.y.). Çağdaş müzecilik. Erişim adresi: http://www.adanamuzesi.gov.tr/Tr/Cagdas_Muzecilik.aspx
- Akça, S. (2020). Teknoloji ve bilgi çağında müzeler: Genel bakış. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(2), 263-274.
- Akgöz, B. (2020). Müzelerde görsel kimlik uygulamaları: İstanbul Modern, SFMOMA ve Paul Klee örnekleri. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 9(68), 617-630.
- Aktaş, C. (2007). *Yeni medyanın geleneksel medya ile karşılaştırılması*. G. Erol (Der), Medya Üzerine Çalışmalar (ss.107-120) içinde. İstanbul: Beta Yayınları.
- Arslan, C. (2020). *Covid-19 döneminde dijital ortamda yapılan sanat pratiklerine eleştirel bir yaklaşım*. İ. Eken ve B. Gezmen (Ed.), Dijital dünya ve Teknolojik Gelişmelerin Sosyal Bilimlere Etkisi (ss.107-120) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Artan, E. Ç. (2010). Etkileşim düzlemi ve tüketim mekânı olarak postmodern müzeler İstanbul'daki özel müzeler üzerine bir inceleme. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Özel Sayı: 2, 105-131.
- Aydın, D. (2020). Koleksiyon toplanmasından müze yapılarına geçiş aşamaları ve ilk müze okulu (İzzediniye) Açma Girişimi. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 6(1), 82-91.
- Aydınalp, G. I. (2019). *Müze iletişimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Presence: Teleoperators & Virtual Environments*, 6(4), 355-385.
- Benjamin, W. (1992). *Pasajlar* (A. Cemal, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boyras, B. (2012). İletişim bağlamında müze teknolojileri ve müzelerde enformasyon. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:2, ss.23-33
- Branding Türkiye Dergisi (2020, 23 Eylül). Kültürel miras İstatistikleri. Erişim adresi: <https://www.brandingturkiye.com/kulturel-miras-istatistikleri-2020/>
- Burnett, R. (2005). *İmgeler nasıl düşünür?* (G. Pular, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- NTV (2020, 31 Mart). Corona virüs salgınının inşa edeceği yenedünya üzerine bir "deneme". NTV Haberler. Erişim adresi: https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/corona-virus-salgininin-insa-edecegi-yeni-dunya-uzerine-bir-deneme,xnZ1ftMclkaXwL_k4Myxng
- Cox, J. ve Dale, B. G. (2002). Key quality factors in web site design and use: An examination. *International Journal of Quality & Reliability Management*, Vol. 19 No. 7, 862-888.
- Çelik, İ. F. (2018). Mekanik yeniden üretim sonucu kaybolan sanat yapıtının aurasını teknolojik yenilikler yolu ile yeniden bulmak. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, (1), Nisan 2018, 114-126.
- Debenham, P., Thomas, G. ve Trout, J. (2011, Ekim). Evolutionary augmented reality at the natural history museum. *2011 10th IEEE International Symposium on Mixed and Augmented Reality* (s. 249-250). IEEE. DOI: 10.1109/ISMAR.2011.6092400
- Doğru, E. ve Durucan, H. (2020). Sanatın halkla ilişkileri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 225-235.
- Durmaz, C., Bulut, Y. ve Tankuş, E. (2018). Sanal gerçekliğin turizme entegrasyonu: Samsun'daki 5 yıldızlı otellerde uygulama. *Turkish Journal Of Marketing*, 3(1), 32-49.
- Erdoğan, M. (2015). Küresel çağda çağdaş sanat ve küresel sanat pazarı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 75-98.
- Faber, N. (2018, 7 Eylül). Four attributes of the best museum blogs [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://cuberis.com/best-museum-blogs-attributes/>
- Giannini, T. ve Bowen, J. P. (2018). *Of Museums and digital culture: A landscape view*. Electroni Visualisation and the Arts, London. Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.14236/ewic/EVA2018.34.172>

- Hürriyet Gazetesi (2019, 22 Ekim). Leonardo da Vinci sergisi sanal gerçeklikte mona lisa. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/leonardo-da-vinci-sergisi-sanal-gerceklikte-mona-lisa-41355917>
- İşCep (2017, 22 Eylül). Artırılmış gerçeklikle farklı bir deneyim [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://medium.com/@iscep/art%C4%B1r%C4%B1lm%C4%B1s%CC%A7-gerc%CC%A7eklik-ile-farkl%C4%B1-bir-deneyim-68fbfe33c56b>
- ICOM (2019, 25 July). ICOM announces the alternative museum definition that will be subject to a vote. Erişim adresi: <https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/> 2019
- Johnson, M. A. ve Carneiro, L. (2014). Communicating visual identities on ethnic museum websites. *Visual Communication*, 13(3), 357-372.
- Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business horizons*, 53(1), 59-68.
- Karadeniz, C. (2020). Müzede dijital teknolojilerin kullanımı ve salgın sürecinde dijital katılım. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 70, 975-984.
- King, B. (2016). *Augmented (Artırılmış Gerçeklik)*. (K. Balaban, Çev.). İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Koç Holding (t.y.). Rahmi M. Koç Müzeleri. Erişim adresi: <https://www.koc.com.tr/surdurulebilirlik/rahmi-koc-muzeleri>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020). Yeni sanal müzeler ziyaretçilerini bekliyor. Erişim adresi: <https://basin.ktb.gov.tr/TR-278634/yeni-sanal-muzeler-ziyaretcilerini-bekliyor.html>
- Mete, S. ve Karaman, A. (2009). *Müze yönetimi ve pazarlaması*. Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Merzifonluoğlu, D. (2020, 14 Temmuz). Sanal değil hayal gücü yüksek günlerden gelenlere. Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/yazarlar/guncel/duygu-merzifonluoglu/sanal-degil-hayal-gucu-yuksekkunlerden-gelenlere>
- Milliyet (2012a, 4 Kasım). İstanbul Modern Google Art'ta. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/istanbul-modern-google-art-ta-1621577>
- Milliyet Gazetesi (2012b, 1 Ekim). Müzeler artık cepten gezilecek. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/muzeler-artik-cepten-gezilecek-1604810>
- Öncü, F. (2002). *E-Pazarlama*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Özrili, Y. (2016). Müzelerde markalaşma ve kurumsal kimlik. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 204-216.
- Peker, N. (2014). *Sosyal bilgiler dersinde sanal müze kullanımı ve sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının sanal müze kullanımına yönelik tutumları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.

- Gazete Duvar (2020, 1 Temmuz). Rahmi Koç Müzesi yeniden ziyarete açıldı. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/kultur-sanat/2020/07/01/rahmi-m-koc-muzesi-yeniden-ziyarete-acildi>
- Russo, A., Watkins, J., Kelly, L ve Chan, S. (2006). How will social media affect museum communication? *Proceedings: Nordic Digital Excellence in Museums (NORDIC 06)*, 1-4.
- Sabırcan, F. (2020). Gelenekselden dijitale halkla ilişkilerin dönüşümü. D. Aydın Aslaner, F. Sabırcan ve A. İlkyay Ceyhan (Ed.). *Dijital Pazarlama İletişimi* (ss.137-162) içinde. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Sağlam, M. F. (2018, 1 Şubat). Kurumsal blogun markalaşmaya etkisi ve öneriler. Erişim adresi: <https://pazarlamasyon.com/kurumsal-blogun-markalasmaya-etkisi-oneriler/>
- Sakıp Sabancı Müzesi (t.y). Kitap sanatları ve hat koleksiyonu. Erişim adresi: <https://sakipsabancimuzesi.org/tr/sayfa/sergiler/kitap-sanatları-ve-hat-koleksiyonu>
- Sezer, A. (2018). Müzelerde görsel kimlik ve marka. *Electronic Turkish Studies*, 13(26), 1037-1054.
- Shaw, W. M. (2004). *Osmanlı müzeciliği*. (E. Soğancıoğlu, Çev.), İstanbul: İletişim
- Singh, T. Veron-Jackson, L. ve Cullinane, J. (2008). Blogging: A new play in your marketing game plan, *Business Horizons* (51), 281-292.
- Somyürek, S. (2014). Öğretim sürecinde z kuşağının dikkatini çekme: artırılmış gerçeklik. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 4(1), 63-80.
- Soydaş, N. ve Üstünbaş, B. (2020). Kent kimliğinin yansıtılmasında müzelerin kentsel iletişim bağlamında değerlendirilmesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (34), 377-398.
- Styliani, S. Fotis, L. Kostas, K. ve Petros, P. (2009). Virtual museums, a survey and some issues for consideration. *Journal of Cultural Heritage*, 10(4), 520-528.
- Şakrak, B. E. (2020). Dijitalleşme bağlamında Covid-19 pandemi sürecinin film festivallerine yansması: 39. İstanbul Film Festivali. İ. Eken ve B. Gezmen (Ed.), *Dijital Dünya ve Teknolojik Gelişmelerin Sosyal Bilimlere Etkisi* (ss.63-84) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Şanlı, K. (2010). İnfluenza Virüsü ve Domuz Gribi. *JOPP Derg* 2(1):4-12.
- Şit, A. C. (2012). Google Art Project'te Türkiye'den iki müze. Erişim adresi: <https://webrazzi.com/2012/04/05/turkiye-muze-google-art-project/>
- Talboys, G. (2011). *Museum Educator's Handbook*. UK: Routledge.
- Tezcan, A. K. ve Ödekan A.(2006). Müze eğitiminin tarihsel gelişimi. *İTÜ Dergisi/B Sosyal Bilimler*, 3(1), 47-58.
- Theaker, A. (2006). *Halkla ilişkilerin el kitabı*. İstanbul: MediaCat Yayınları.

- Türvak (t.y.). Yesilcam fragmanlari qr kod uygulamasıyla Turvak müzesinde. Erişim adresi: <http://www.turvak.com/?h114/yesilcam-fragmanlari-qr-kod-uygulamasıyla-turvak-muzesinde>
- Vehbi Koç Vakfı Ansiklopedisi (t.y.). İstanbul Rahmi M. Koç Müzesi. Erişim adresi: <https://ansiklopedi.vkv.org.tr/Kategoriler/Kurumlar/Koc-Ailesi-Vakiflari/Istanbul-Rahmi-M-Koc-Muzesi#:~:text=D%C3%B6k%C3%BCmhane,a%C3%A7%C4%B1d%C4%B1>
- Woodley, M. (2020). Eight new coronavirus cases in Australia from quarantined cruise ship. Erişim adresi: <https://www1.racgp.org.au/newsq/clinical/two-new-coronavirus-cases-in-australia-from-quaran>
- World Health Organization. (2007). *Infection prevention and control of epidemic-and pandemic prone acute respiratory diseases in health care: WHO interim guidelines* (No. WHO/CDS/EPR/ 2007.6). Geneva: World Health Organization. Erişim adresi: https://www.who.int/csr/resources/publications/WHO_CDS_EPR_2007_6c.pdf?ua=1
- Yayınoğlu , P. E., Sayımer, İ. ve Arda, Z. (2007). Belediyelerin kurumsal web site kullanımı üzerine bir inceleme: Londra Büyükşehir Yönetimi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi web sitesi ana sayfalarının karşılaştırılması. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (7), 129-157.
- Yazan, A. (2020, 21 Mayıs). Koronavirüs: Müzeler ne zaman açılacak, ziyaret koşulları ne olacak?. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52751379>
- Yegen, C. (2013). Demokratik ve yeni bir kamusal alan olarak sosyal medya. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 119-135.

7. Bölüm

Dijital Kültür Çağında Dijitalleşen Edebiyat

Ayşegül Akaydın Aydın

Özet

Bu çalışmada dijital kültürün temelleri ve bu kültürün değiştirdiği edebiyat üzerine bir inceleme yapılmaktadır. Bir anlatıcı çevresinde şekillenen sözlü kültürde bellek ön planda olmaktadır. Atasözleri, bilmeceler, tekrarlanan sözcükler akılda kalıcılığı sağlamak için bu kültürün yarattığı kalıplardır. Yazı icat edildiğinde toplumların kültürleri değişerek yeni düşünme biçimleri ortaya çıkmıştır. Matbaanın gelişmesiyle yazılı kültür bir adım daha öne çıkarak okuryazarlığı ve edebî türleri doğurmuştur.

1990'larla birlikte bilgisayar teknolojisi ve hipermetinsellik doğrusal olmayan merkezsiz yeni türleri meydana getirdi. Etkileşimli dijital bir anlatı, okuru içine alan hiper romanları ve internet tabanlı yazıyı, hareketli görüntüyü kapsayan yeni bir türü ortaya çıkarmaktadır. Genellikle yurt dışında gelişme gösteren bu tür, çalışmada örneklerle açıklanmaya çalışılmaktadır.

Bilim kurgu sineması ve edebiyatı tarafından konu edilen yapay zekâ teknolojileri, günümüzde hayatımızın bir parçası olmaktadır. Akıllı telefonlar, akıllı saatler ya da akıllı beyaz eşyalarda bulunan bu teknoloji, kullanıcının hangi saatte uyanacağını, yemeğinin sıcaklığı gibi pek çok bilgiyi hafızasında barındırmaktadır. Bu özelliklerin yanı sıra yapay zekâlar metin, blog, şiir yazabilmektedir. Çalışmada bu dijital çağda edebiyat anlatısının dönüşümü, bu alanda metin yazan yapay zekâlar hakkında bir literatür araştırması yapılmaktadır. Konu güncel örneklerle anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hipermetinsellik, Etkileşimli Dijital Anlatı, Edebiyat, Yapay Zekâ

Kaynaklar

- Anbarlı Özbaş, Z. (2019). Çevrim İçi İletişim ve Yansımaları. (Ed. Dr. Mestan Küçük). İstanbul: Gece Kitaplığı.
- Binark, M., Kılıçbay, B. (2005). İnternet, Toplum, Kültür. Ankara: Epos Yayınları.
- Canatak, M., Bulduk, N. (2019). Dijital Çağ Türk Edebiyatı ve Medyalararasılık Tartışmaları. İstanbul: Hiper Yayın.
- Çelik, Yalçın, D., (2016). *Yazının Sözden Üstmetin'e (Hipermetin'e) Yönelen Evrimi*. Hece Dergisi Dijital Kültür Sayısı. 20 (234-235-236).458-471.
- Çöteli, S. (2019). *The Impact of New Media on The Forms of Culture: Digital Identity and Digital Culture*. Online Journal of Communication and Media Technologies. 9 (2). 1-12.
- Erdem, P., (2019). *Dijital Kültür Ortamında Belleğin Durumu*. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. 48. 529-545.
- Erdoğan, İ., Alemdar, K. (2002). Öteki Kuram-Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi. Ankara: Erk Yayınları.
- Gere, C. (2019). Dijital Kültür. (Çev. Aydoğdu Akın). İstanbul: Salon Yayınları.
- Heiden, W., Frühling, C., Deuer, H. (2001). *Hypermedia Novel-HYMN*. Citeseeer. 345-348.
- Jenkins, H. (2016). Cesur Yeni Medya-Teknolojiler ve Hayran Kültürü. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laughy, D. (2010). Medya Çalışmaları-teoriler ve yaklaşımlar. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Lister, Martin, Dovey, Jon, Giddins, Setgh, Grant, Iain, ve Kelly, Kieran (2009). *New Media: A Critical Introduction*, New York: Routledge.
- İlhan, E., (2015). *Folklorik Bağlamda Anlatı: Gelenek, Dil, Yorum*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. 4 (2). 738-747.
- Ong, J. W. (2012). Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özdemir, S.(2016). *Teknik Bir İmkan Olarak Dijital Şiir*. Hece Dergisi Dijital Kültür Sayısı. 20 (234-235-236). 512-519.
- Saka, E. (2019). Türkiye İnternet Tarihi. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.
- Sivri, M.,Tüfekçi, Ş. (2017). *Etkileşimli Dijital Anlatı ve Anlatının Yeni Bileşenleri: Yazınsal ve Dijital Arasında Çatışma*. Researcher:Social Science Studies. 5(9). 201-217.
- Şentürk, R. (2017). İletişim ve Televizyon Teorileri. İstanbul: Küre Yayınları.
- Timisi, N. (2003). Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi. Ankara: Dost Kitabevi.

- Tüfekçi, Ş. (2016). *Gelenekselin Sorgulayıcı Unsuru Olarak Dijital Yazın*. Hece Dergisi Dijital Kültür Sayısı. 20 (234-235-236). 503-511.
- Uzunçarşılı Soydaş, A. (2010). *Kültürlerarası İletişim*. İstanbul: Parşömen Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2016). *Dijital Kültürün Okuma Alışkanlığına Etkisi*. Hece Dergisi Dijital Kültür Sayısı. 20 (234-235-236). 355-366.
- Yılmaz, S. (2013). “Çeviribilimde “Metin” Kavramı ve Elektronik Edebiyatla Yenilenen Bir Metin Olarak TOC: Bir Medya-Roman” İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi. 2 (4).
- Van Dijk, J. (2016). *Ağ Toplumu*. İstanbul: Kafka Yayınları.
- Wiener, N. (1982). *Sibernetik*. İstanbul: Say Kitap Pazarlama.

Elektronik Kaynaklar

- Bernd Zipper (2020). <https://www.beyond-print.net/gpt-3-part-1-to-be-or-not-to-be-that-is-the-question/> . Erişim Tarihi:30.12.2020.
- TDK (2020). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 30.12.2020
- Hypertext (2012). <https://www.techopedia.com/definition/5177/hypertext> Erişim Tarihi: 29.12.2020.
- Deena Larsen (2000). <http://www.deenalarsen.net/rain/> Erişim Tarihi: 30.12.2020
- DonnaLeishman(2001),https://collection.eliterature.org/1/works/leishman__redridinghood.html Erişim Tarihi: 28.12.2020
- From Twitter boots to VR (2019). <https://theconversation.com/from-twitterbots-to-vr-10-of-the-best-examples-of-digital-literature-110099> Erişim Tarihi: 28.12.2020
- Barış Özcan (2020). <https://barisozcan.com/yapay-zeka-dunyasindaki-en-buyuk-sicrama-gerceklesti-gpt-3-nedir/> Erişim Tarihi:28.12.2020
- BlokArtSpace (2016). <http://blokartspace.com/tr/2016/05/24/deniz-yilmaz/> Erişim Tarihi:30.12.2020
- Geleceğin Yazarı Yapay Zekâ (2020). <https://oggitto.com/icerikler/gelecegin-yazari-yapay-zeka/65680> Erişim Tarihi:30.12.2020
- Aaron Robertson (2019). <https://lithub.com/having-fun-with-googles-new-ai-poem-generator/> Erişim Tarihi:30.12.2020

8. Bölüm

Dijital Dünyada Endüstrileşen ve Metalaşan Müzik Platformları

Başak Gezmen

Özet

Endüstriyel gelişmeler, yeni iletişim teknolojileri alanında yaşanan değişimler sanat alanına da hızlıca nüfus ederek bazı sorunlarla karşı karşıya kalmamıza sebep olmuştur. Çok hızlı ve seri üretim, sanatın teknikle hızlıca çoğaltımı medya ve sanat sorunlarının da tartışma alanlarına taşımıştır. Günümüzde endüstrileşme ile birlikte yaşam pratiklerimiz içerisinde yer alan nesne üretimleriyle kültür ve sanat ürünlerinin üretimi de farklılaşmıştır. Sanat özgün ve biricikliğini yitirerek alınıp satılabilen metalaşan ürünler hâline dönüşmeye başlamıştır. Endüstrileşme ve teknoloji yaşamı birçok alanda kolaylaştırırken ürünlerin gerçek anlamından uzaklaşmasını sağlayarak kâr odaklı malzemeler hâline dönüştürmektedir. Günümüzde birçok müzik platformu da kişisel haz alanlarımıza göre ihtiyaçlarımızı karşılamaya odaklı tasarlanmaktadır. Örneğin birçok birey sosyal medya mecralarında kişisel Spotify listelerini paylaşmaktadır. Çalışma kapsamında sanat alanında müziğin endüstrileşmesi günümüzün en popüler müzik platformlarından biri olan Spotify vb. alanlar üzerinden tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, endüstrileşme, metalaşma

Kaynaklar

- Adorno, T. (1999). Popüler Müzik Üzerine(1941). *Toplumbilim Müzik Özel Sayısı*, 69-77.
- Adorno, T., & Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Akar, E. (2010). *Sosyal Medya Pazarlaması Sosyal Webde Pazarlama Stratejileri*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Barnard, M. (2002). *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür*. Ankar: Ütopya Yayınları.
- Bouillot, C. (2020). Spotify El meteorico ascenso del lider de la musica en streaming. *Titivillus: e publibre Economia y emoprasa-O E Pub r 1.0*.
- Çakır, M. (2013). *Kültür Endüstrisi Kuramında Medya ve Sanat*. M. Çakır içinde, *Medya ve Sanat* (s. 189-220). İstanbul: Parşömen Yayıncılık.
- Dellaloğlu, B. (2014). *Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum*. İstanbul: Say Yayınları.
- Dursun, Ç. (2013). *İletişim Kuram Kritik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2011). *Kültür ve İletişim*. Ankara: Erk Yayınları.
- Eriksson, M. (2019). *Spotify Teardown Insidette Black Box of Streaming Music*. London: The MIT Press.
- Geray, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Griffiths, P. (2011). *Batı Müziğinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Günay, E. (2012). *Müzik Sosyolojisi Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bir Bakış*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Güngör, N. (1990). *Arabesk*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Güngör, N. (2011). *İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- İlal, E. (1997). *İletişim, Yıgınsal İletişim Araçları ve Toplum*. İstanbul: Der Yayınları.
- Kocabay-Şener, N. (2016). *İletişimin Tekno Sosyolojisi*. İzmit: Volga Yayıncılık.
- Kuspit, D. (2006). *Sanatın Sonu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Maigret, E. (2012). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mattelart, A., & Mattelart, M. (2003). *İletişim Kuramları Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mimaroğlu, İ. (1995). *Müzik Tarihi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Modleski, T. (1998). *Eğlence İncelemeleri Kitle Kültürüne Eleştirel Yaklaşımlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Oktaç, A. (1995). *Medya ve Hedonizm*. İstanbul: Yön Yayıncılık.

- Oskay, Ü. (1992). İletişimin ABC si. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Oskay, Ü. (2018). Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım. İstanbul: İnkilap Yayınları.
- Özçetin, B. (2018). Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rowe, D. (1995). Popüler Kültürler Rock ve Sporda Haz Politikası. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Taşbaşı, K. (2004). Türkiye’de 1990 Sonrası Müzik Endüstrisi ve Görüntü. C. Pekman, & B. Kılıçbay içinde, Görüntünün Müziği Müziğin Görüntüsü (s. 71-85). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Tekinalp, Ş., & Uzun, R. (2006). İletişim Araştırma ve Kuramları. İstanbul: Beta Yayınları.
- Törenli, N. (2005). Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimleniş Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Yaylagül, L. (2010). Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yıldırım, V., & Koç, T. (2011). Müzik Felsefesine Giriş. İstanbul: Bağlam Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Spotify.com (2020, 14 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.spotify.com/tr/download/windows/>
- Genhaber.com (2020, 12 Ağustos). Erişim adresi: <https://genhaber.com.tr/spotifyin-muzikpodcast-kampanyasi-dijitalde-ve-turkiyedeki-ilk-televizyon-reklam-ile-yayinda/>
- Spotify.com (2020, 14 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.spotify.com/tr/download/windows/>
- Spotify.com (2020, 21 Kasım). Erişim adresi: <https://www.spotify.com/tr/premium/> .
- Cambridge.org (2020, 21 Ekim). Erişim adresi: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-the-society-for-american-music/article/spotify-httpswwwspotifycom-retrieved-21-january-2015/3E45B6C849FF31A09F93C95063A874E5#>.
- Hürriyet.com (2020, 10 Eylül). Spotify abonelik ücretleri artıyor, 02. Kasım 2020, [hurriyet.com.tr,https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/spotify-abonelik-ucretleri-artiyor-41651729](https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/spotify-abonelik-ucretleri-artiyor-41651729)
- Ünal, Aylin (2010). (2020, 10 Kasım). Rolling Stone Dergisi’nde Fotoğrafın Kullanımı (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi (<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/45690.pdf>)

9. Bölüm

Yapay Zekâ Çağında Sanat Algısı

Ozan Günel - Kaya Tabanlı

Özet

Sanat tarihi, sanatı icra eden kişinin toplumsal alanda kendini konumlandırmasının da tarihidir aslında. Zanaatkâr ve sanatçının üretimlerinin birbirinden ayrılmasının zorluğunun yanında sanatsal ifadenin ortaya çıkarılabilmemesinden üretimin özgür bir alandan çıkıp çıkmadığına kadar birçok olgu bu süreçte üretimi yapanın karşılaştığı durumlardır. 21. yüzyılda ortaya çıkan dijital çağ ise sanatçıya belki de daha önce hiç karşılaşmadığı ölçüde ve farklı düzlemde sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Günümüzün sanatçısı artık istediği sanatı istediği şekilde yapmakta özgür ve teoride istediği platformda sunmakta serbesttir. Fakat bu serbestlik sanatçıya önemli bir özgürlük alanı kazanımı sağlasa da aynı zamanda sanatçının farklı rolleri üstlenmesine de sebep olmaktadır. Dijital çağ tartışmasız bir şekilde kapitalist bir tüketim alışkanlığının olduğu bir düzen yaratmıştır. Bu çağda sanatçı eskisinden çok daha fazla sayıda sanatçı arasında, çok hızlı tüketilen bir algıdan ve çok daha fazla platform üzerinden bir farklılık yaratmaya çalışmaktadır. Bu farkındalık, kapitalizmin uçuculuğu içerisinde sanatı farklı bir algısallık içerisine sokmaktadır. Benzer bir durumun her ne kadar 20. yüzyıla geçişte de yaşandığı düşünülse de dijital çağın yarattığı etki çok daha güçlüdür. Bu çalışma dijital dönüşümlerin ciddi bir şekilde yaşandığı bu dönemde, sanat türlerindeki gösteri ve deneyimin nasıl yaşandığı ve bu deneyimin sanatçıların sanata olan yaklaşımını nasıl değiştirdiğini anlamaya çalışacaktır. Aynı zamanda bu çalışma “Sanatçı bu düzen içerisinde arzulananı mı yoksa kendi istediğini mi üretebiliyor?” sorusuna da cevap aramaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Zanaat, Yapay Zekâ, Derin Öğrenme ve Dijital Sanat

nesnelere kullanılması alışılmış olduğu için artık sorgulanmamaktadır. Üretim aşamasının içerisine, yine insanın ürettiği bir algoritma girdiğinde ise yeni tartışmalar başlamaktadır. Yazılan algoritmaların eninde sonunda insanın kapasitesinin üzerine çıkacağı düşünüldüğünde bu tartışmaların yersiz olmadığı anlaşılmaktadır. İnsan beyni model alınarak ortaya çıkarılan ve insanda olan birtakım zayıflıkları (dinlenme, beslenme veya zamanının sınırlı olması vb.) barındırmayan algoritma, insanın sanat olarak algılayacağı bir eser ortaya çıkarabilir mi? Bu sorunun kesin cevabını vermek kolay değildir. Fakat teknolojik gelişimin hızlanarak arttığı 21. yüzyılda bu sorular sorulmaya devam edecektir.

Yapay zekâ bir gelişim olgusu olarak ele alındığında, ortaya çıkacak gelişmeler önümüzdeki yılların en önemli alanlarından biri olmaya adaydır. Fakat buradaki kritik kırılma noktalarından biri yapay zekânın insanlık tarihinin estetik anlayışını, temsil arayışını ve dünyayı belki de daha farklı formlar üzerinden değerlendirme düşüncesini ortadan kaldırmayacak bir sistem içerisinde üretim yapabilmesidir. Her şeyde olduğu gibi kâr ve popülerite gibi ihtiyaçlar üzerinden ortaya çıkacak bir dönüşüm algısal, estetik, sosyolojik, psikolojik ya da felsefi bir değişim değil sadece bir tüketim metası yaratacaktır.

Kaynaklar

- Atalay, Muhammet ve Çelik, Enes (2017). “Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (22), s.155-172
- Bauman, Zygmunt – Yasa Koyucular ve Yorumcular, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Metis Yayınları, 2012
- Bostrom, Nick (2006). “How long before superintelligence?”, *Linguistic and Philosophical Investigations*, 5 (1), p. 11-30.
- Chace, Calum (2018). *Artificial Intelligence and the Two Singularities*, New York: CRC Press.
- Chang Shing Lee et al., “Human vs. Computer Go: Review and Prospect [Discussion Forum],” *IEEE Comput. Intell. Mag.*, vol. 11, no. 3, pp. 67–72, Aug. 2016.
- Chris J. Maddison, Aja Huang, Ilya Sutskever, David Silver “Move Evaluation in Go Using Deep Convolutional Neural Networks,” Dec. 2014.
- Clark, Toby – Sanat ve Propaganda Çev. Esin Hoşçusu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Douglas Eck and Jurgen Schmidhuber, “Learning the Long-Term Structure of the Blues,” Springer, Berlin, Heidelberg, 2012, pp. 284–289.
- Gombrich, E.H. – Sanatın Öyküsü, Çev. Erol Erduran, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016

- Gompertz, Will – What are You Looking At? 150 Years of Modern Art in The Blink of an Eye – London, Penguin Books, 2016
- King, Mike. (2002). Computers and modern art: Digital art museum, creativity and cognition. Eds: Ernest Edmonds, Linda Candy, Terence Kavanagh, Tom Hewett, Loughborough University, New York: ACM Pres.
- Langer, Susanne K. – Sanat Problemleri, Çev. A. Feyzi Korur, İstanbul, MİTOS-Boyut, 2012
- Mckinsey Global Institute. (2017). Jobs Lost, Jobs Gained: Workforce Transitions In a Time of Automation
- Murphy, Kevin P. (2012). Machine Learning: A Probabilistic Perspective, London: the MIT Press.

Diğer Kaynaklar

- American Scientist (2019) AI Is Blurring the Definition of Artist. Erişim adresi: <https://www.americanscientist.org/article/ai-is-blurring-the-definition-of-artist> .
- Deepart (2020) Turn Ypur Photos Into Art Erişim adresi: <https://deepart.io/>
- Garcia, Chris (2016) Harold Cohen And Aaron—A 40-Year Collaboration. Erişim adresi: <https://computerhistory.org/blog/harold-cohen-and-aaron-a-40-year-collaboration/>
- Google Deep Dream (2020) Human AI Colloboration. Erişim adresi: <https://deepdreamgenerator.com/>
- Google Experiments (2018) Cartoonify. Erişim adresi: <https://experiments.withgoogle.com/cartoonify>
- Google Experiments (2019) Teachable Machine. Erişim adresi: <https://experiments.withgoogle.com/teachable-machine>
- Instapainting (2020) AI Painter. Erişim adresi: <https://www.instapainting.com/ai-painter>
- Livescience (2014) A Brief History of Artificial Intelligence. Erişim adresi: <https://www.livescience.com/49007-history-of-artificial-intelligence.html>
- UNSW Australia (2012) Machine Learning Dictionary. Erişim adresi: <http://www.cse.unsw.edu.au/~billw/mldict.html#activnfn>

10. Bölüm

Dijital Kültürde Eğlence ve Sosyal Medya Odaklı Yeni Nesil Sanat Deneyimi: İnteraktif Sosyal Medya Müzeleri

Aysun Kaya Deniz

Özet

Tarihsel süreç içerisinde bireylerin gündelik yaşamları sosyolojik, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişim göstermiştir. Dijitalleşmenin ve dijital kültürün hüküm sürdüğü günümüz toplumunda çevrim dışı yaşamın birçok alanı çevrim içi ortamlar üzerinden var edilmeye başlamıştır. Bireylerin gündelik yaşam için gerekli olan birçok ihtiyacı sanal ortamlar üzerinden giderilmektedir. Sosyal medya uygulamaları bireylerin ihtiyaçlarını giderebilmelerinde oldukça büyük bir yere sahiptir. Bireyler sosyal medya uygulamalarında ürettikleri içerikler ile çevrim içi ortamlarda görünür olmaktadır. Bu yüzden de bireyler içeriklerini ilgi çekici ve beğeni toplayacak şekilde tasarlamaya çalışmaktadırlar. Bu noktada sosyal medya uygulamaları üzerinden paylaşılan fotoğrafların iletişimsel işlevi büyüktür. Günümüzde bireyler sosyal medya uygulamalarında paylaşım yapabilmek için fotoğraf çekmektedir. Bireyler paylaşım odaklı fotoğraflar çekebilmek için an ve mekân yaratmaktadır. Eğlence ve sosyal medya odaklı interaktif sosyal medya müzeleri bireylere birbirinden farklı tasarımların yer aldığı ortamlar sunarak fotoğrafların ilgi çekici ve eğlence içerikli olmasını sağlamaktadır.

Sanat, sosyal medya çağında fotoğraf çekmeyi alışkanlık hâline getirmiş bireyler için popüler kültür ile birlikte ortaya çıkan eğlence kültürünün bir parçası olmaya başlamıştır. Bu çalışmada dijital kültür ile birlikte ortaya çıkan interaktif sosyal medya müzeleri popüler kültür ve yeni nesil sanat anlayışı bağlamında tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Kültür, İnteraktif Sosyal Medya Müzeleri, Eğlence Kültürü

Kaynaklar

- Akram, W. ve Kumar, R. (2018). A Study on Positive and Negative Effects of Social Media on Society. *International Journal of Computer Science and Engineering*. 5, (10),347-354. Erişim Adresi: https://www.ijcsonline.org/full_paper_view.php?paper_id=1527
- Anastasi, E. H. (2020). The Experiential Museum: Immersive Installation Art in the Age of Social Media. Erişim Adresi: "The Experiential Museum: Immersive Installation Art in the Age of Soci" by Emily Hope Anastasi (bard.edu)
- Arık, B.M.(2004). Popüler Kültüre Temel Yaklaşımlar. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi.19, 327-345. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212507>
- Bektaş, İ.ve Mestan, S. (2020). Yeni sanat dünyamız: Pop-up müzeler ve Instagrammer'lar. Erişim Adresi: <https://www.dadanizm.com/yeni-sanat-dunyamiz-pop-up-muzeler-ve-instagrammerlar>
- Blythe, M. ve Hassenzahl, M. (2004). The semantic of fun: Differentiating enjoyable experiences. In M. Blythe, K. Overbeeke, A. Monk, P. Wright (Eds.) *Funology: From usability to enjoyment içinde* (s.91-103). London: Kluwer.
- Castells, M. (2013). Ağ Toplumunun Yükselişi. Çev. E.Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Curran, J. (1997). *Medya ve Demokrasi, Yeniden Değer Bıçme, Medya Kültür ve Siyaset*, Çev: Süleyman İrvan, Ankara: Ark Yayınları.
- Demirel, İ. ve Sayar, E.T. (2018). Yeni Medya Çağında Kültürel Değişim. Mehmet Gökhan Genel (Yay.Haz.). *İletişim Çağında Dijital Kültür içinde* (s. 57-79). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Dream Rooms. (2020). <https://www.dreamroomstr.com/rooms/>.
- Eldor, K.(2019, Mart 07). Founder Of Museum Of Ice Cream, Plans To Change The World. Erişim Adresi: <https://www.forbes.com/sites/karineldor/2019/03/07/maryellis-bunn-founder-of-museum-of-ice-cream-has-plans-to-change-the-world/?sh=2fc230e53873>
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Popüler Kültür ve İletişim*. Ankara: Erk Yayınları.
- Fincham, B.(2018). *Eğlence Sosyolojisi*. Çev: Fatma Ülkü Selçuk. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Giordano. S. (2013). Pop-Up Museums: Challenging The Notion Of The Museum As A Permanent Institution. *Journal of Visual Arts*. 33, 461-471. Erişim Adresi: <http://www.predella.it/index.php/component/content/article/49-issue33/209-33-8-3.html>
- Guga, J. (2016). *Self 2.0: Lost in Bio-Technological Environments*. Erişim Adresi: https://www.academia.edu/1104993/Self_2_0_Lost_in_Bio_Technological_Environments

- Instagram müzesinde herkes ‘fenomen’. (2019, Mayıs 05). <https://www.haberturk.com/instagram-muzesinde-herkes-fenomen-2528252>
- Kahraman, A. (2020). Yeni Medyada Çağında Akıllı Telefonlarda Fotoğraf, Fine Arts (NWSAFA), 15(4),233-241. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1167684>
- Kang, J. (2015). Walter Benjamin ve Medya. Çev. Deniz Gedizlioğlu. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Karaduman, N. (2017). Popüler Kültürün Oluşmasında Ve Aktarılmasında Sosyal Medyanın Rolü, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31(43),113 – 133 Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/366765>
- Karakoç, E. (2014). Medya Aracılığıyla Popüler Kültürün Aktarılmasında Toplumsal Değişkenlerin Rolü. Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi. 2(3), 245-269. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/83945>
- Karaköse, D. (2017, Mayıs 05).Dondurma Müzesinde yolculuk. Erişim Adresi: <https://www.lofficiel.com.tr/sanat/dondurma-muzesi-nde-yolculuk>
- Kırık, A.M. (2018). Popüler Kültür ve Kültür Endüstrisi Bağlamında ‘Yetenek Siziniz Türkiye’ Program Formatına Yönelik Eleştirel Bir Analiz. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 30,31-50 Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/624538>
- Kırık, A.M. ve Altun, E. (2018). Eğlence Kültürüne Instagram Üzerinden Yaklaşmak: Etiketleme Özelliği Üzerine Bir Çözümleme. 2. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı: Eğlence ve Ürün Yerleştirme.113-123. Erişim Adresi: http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/1834/2_ntconf_master.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kwandras, M. (2019). Pop-Up Museums: An Exhibit Utilizing Pop-Up Practices. Erişim Adresi: https://digitalcommons.buffalostate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1017&context=museumstudies_projects
- Narmanlıoğlu, H. (2016). Yurttıştan Nettaş. Nilüfer Timisi. (Yay. Haz.). Dijital Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler içinde (s.63-87). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Oktay, A. (1995). Türkiye’de Popüler Kültür. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Övür, A. (2019). Teknoloji Çağında Kaçışçı Fantazy Alanı Olarak Dijital Esriklik. Gökmen H. Karadağ (Yay. Haz.). Dijital Hastalıklar içinde (s. 55-85). İstanbul: Der Yayınları.
- Özdemir, Z.(2015). Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Özçekim Kullanımı. Maltepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi, 2(1). Erişim Adresi:<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iled/issue/18466/194413>
- Rab, Á. (2007). “Digital culture - Digitalised Culture and Culture Created on A Digital Platform Information” Budapest: Gondolat, Erişim Adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.569.4886&rep=rep1&type=pdf>

- Satkın, B.M. (2017). Sokak Fotoğrafçılığında Yeni Bir Mecra: Instagram. Sosyal Bilimler Dergisi,14 (14),431-451. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/320147537_SOKAK_FOTOGRAFICILIGINDA_YENI_BIR_MECRA_INSTAGRAM
- Simon, N. (2011, Kasım 30). A Radical, Simple Formula for Pop-Up Museums. Museum 2.0 (Blog yazısı). Erişim Adresi: <http://museumtwo.blogspot.com/2011/11/radical-simple-formula-for-pop-up.html>.
- Smile Safari. (2019). Instagram Hesabı. <https://www.instagram.com/accounts/login/?next=/thesmilesafari/>
- Smile Safari.(2020, Ağustos 12). <https://www.everythingbrussels.be/en/brussels/events/smile-safari>
- Stockham, C. A. (2019). There's a Museum for That? Defining New Pop-Up Experiential Exhibition Spaces, , Erişim Adresi: https://digital.lib.washington.edu/researchworks/bitstream/handle/1773/43841/Stockham_washington_02500_20289.pdf?isAllowed=y&sequence=1
- Suess, A. ve Budge K. (2018). Instagram is changing Social Norms in Art Museums For The Better. Erişim Adresi: Why Instagram Is Crucial for the Future of Art Museums, Study Reveals (inverse.com)
- Şendeniz, Ö. (2015). Bakmak, Biriktirmek, Paylaşmak: Fotoğraf, Bellek ve Sosyal Medya İlişkisi. Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 5(2), 21 – 31. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/e-kiad/issue/49301/629760>
- Şener, G. ve Özkoçak. Y. (2013). Sosyal Ağlarda Görünür Olmak: Facebook Fotoğraflarında Kendini Sunum Stratejileri. Can Bilgili Gülüm Şener (Yay. Haz.). Sosyal Medya ve Ağ Toplumu- II: Kültür, Kimlik, Siyaset içinde (s.121- 155). İstanbul: Reklam Yaratıcıları Derneği.
- The Museum of Ice Cream Instagram Hesabı: <https://www.instagram.com/accounts/login/?next=/museumoficecream/>
- The Museum of Ice Cream. Erişim Adresi: <https://www.museumoficecream.com/about>
- Towards The Future Social Media. (2017). New European Media. Erişim Adresi: <https://nem-initiative.org/wp-content/uploads/2018/01/towardthefuturesocialmedia-nem-whitepaper-ver1-0.pdf>
- Uzelac, A. ve Cvjeticanin, B. (2008). Digital Culture: The Changing Dynamics. Zagreb: Institute for International Relations.
- Uzelac. A.(2008). How To Understand Digital Culture: Digital Culture - A Resource For A Knowledge Society? Aleksandra Uzelac, Biserka Cvjeticanin (Yay. Haz.). Digital Culture: The Changing Dynamics. içinde (7-25). Zagreb: Institute for International Relations.

- Uzundumlu, Ö. (2015). Bir İletişim Unsuru Olarak Sosyal Selfie Uygulamaları. Atatürk İletişim Dergisi, 8, 227-248. Erişim Adresi: <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Atauniiletisim/Issue/33518/373951>
- Yavaşgel, E. (2019). Modern Soyut Toplumun Rasyonellik Versus İrrasyonellik Paradoksunda İnsanın Özçekim/Selfie Edimi. Nükhet Güz (Yay. Haz.). Özçekim-Selfie “Ben” Her Yerde içinde (s.63-107). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Zilberman, N.(2019). On Display: The Strategy of “Flattening” in the Selfie Museum and its Relevance for Architecture. Delft Architecture Theory Journal, 13(2). Erişim Adresi: <https://journals.open.tudelft.nl/index.php/footprint/article/view/3406>

11. Bölüm

Dijital Kültürde Etik Meseleler: Etkileyici Pazarlama

Eser Levi

Özet

Dijital kültür, pazarlama uygulamalarının da sürekli olarak biçim değiştirmesine neden oluyor. Etkileyici pazarlama sadece dijital ortamda en çok tercih edilen yöntemlerden biri olmakla kalmadı, genel olarak en etkili sayılan pazarlama yöntemlerinin arasında girdi. Artık tüketiciler sosyal medya etkileyicilerinin ürün önerilerini marka kaynaklı mesajlardan daha ikna edici bulabiliyor. Pazarlama mesajının samimi, eğlenceli ve kişinin kendi isteğiyle eriştiği medya içeriğiyle bağlantılı biçimde kurgulanması, izleyici tarafında geleneksel reklama kıyasla çok daha olumlu sonuçlar doğurabiliyor. Ancak bu yöntem, kısmen aynı gerekçelerle bazı etik tartışmaları da beraberinde getiriyor. Bu çalışma, etkileyici pazarlama yöntemiyle ilgili hassas meseleleri tanımlamayı ve bu çerçevede alandaki uygulamalara ilişkin etik tartışmalara odaklanmayı amaçlıyor. Çalışmada literatürde bugüne kadar yaygın olarak tartışılan konular dört ana başlıkta ele alındı: (1) ürünlerin önerildiği gönderilerde sponsorlu içerik bilgisinin kısmen veya tamamen gizlenerek takipçilerin yanıltılması, (2) sahte takipçi satın alma yoluyla etkileyicinin sahte popülerlik yaratması, (3) Instagram annelerinin paylaşımlarında çocuk haklarının ihlal edilmesi ve son olarak (4) etkileyici pazarlama yönteminin kırılgan bir kitle olan çocukları da hedefine alması. Çalışma tüm bu tartışmalar ışığında, son dönemin en popüler yöntemlerinden etkileyici pazarlamada etik uygulamaların hayata geçirilmesi için öneriler de sunuyor.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Etkileyici Pazarlama, Sosyal Medya Etkileyicileri, Etik Uygulamalar

Kaynaklar

- Akpınar, B. H., Paylan, N., Etlik Ş., Erus B. & Karakoç, H. (2020), "Sharenting Konusunda Ebeveynlerin Farkındalık Düzeyleri", *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 8-18.
- Anand, A., Dutta, S. & Mukherjee, P. (2020), "Influencer Marketing with Fake Followers", IIM Bangalore Research Paper; IIM Bangalore: Bengaluru, India, <https://www.iimb.ac.in/sites/default/files/2020-09/WP%20No.%20580.pdf>
- Apejaye, A. (2013), "Influence of Celebrity Endorsement of Advertisement on Students' Purchase", *Journal of Mass Communication and Journalism*, 3(2).
- Attas, D. (1999), "What's Wrong Deceptive Advertising?", *Journal of Business Ethics*, 21: 49-59.
- Audrezet, A., de Kervilerb, G. & Moulard, J. G. (2020), "Authenticity under Threat: When Social Media Influencers Need to Go Beyond Self-Presentation", *Journal of Business Research*, Vol. 117, pp.557-569.
- Austin, M. J. & Reed, M. L. (1999), "Targeting Children Online: Internet Advertising Ethics Issues", *Journal of Consumer Marketing*, 16(6).
- Berg, M. & Brown, A. (2020). "The Highest-Paid YouTube Stars of 2020", <https://www.forbes.com/sites/maddieberg/2020/12/18/the-highest-paid-youtube-stars-of-2020/?sh=30a7acc96e50>
- Blum-Ross, A. & Livingstone, S. (2017), "Sharenting, Parent Blogging, and the Boundaries of the Digital Self", *Popular Communication: The International Journal of Media and Culture*. 15: 2, 110-125.
- Boerman S.C. & Van Reijmersdal, E. A. (2020), "Disclosing Influencer Marketing on YouTube to Children: The Moderating Role of Para-Social Relationship", *Frontiers in Psychology*, 10: 3042.
- Brosch, A. (2016). "When the Child is Born into the Internet: Sharenting as a Growing Trend among Parents on Facebook", *The New Educational Review*, 43(1), 225-235.
- Brosch, A. (2017). "Sharenting – why do parents violate their children's privacy?", *The New Educational Review*, 75-85.
- Buryan, M. (2012), "Fake Followers Check: A New Tool From Socialbakers", <https://www.socialbakers.com/blog/1099-fake-followers-check-a-new-free-tool-from-socialbakers>
- Campbell, C. & Farrell, J. R. (2020), "More than Meets the Eye: The Functional Components Underlying Influencer Marketing", *Business Horizons*, Vol. 63, pp.469-479.
- Casaló, L. V., Flavián, C. & Ibáñez-Sánchez, S. (2020), "Influencers on Instagram: Antecedents and Consequences of Opinion Leadership", *Journal of Business Research*, Vol. 117, pp.510-519.

- Childers, C. C., Lemon, L. L. & Hoy, M. G. (2018), “#Sponsored #Ad: Agency Perspective on Influencer Marketing Campaigns”, *Journal of Current Issues and Research in Advertising*, Vol. 40 No. 3, pp.258-274.
- Coates, A. E., Hardman, C. A., Halford, J. C. G., Christiansen, P., & Boyland, E. J. (2018). “The effect of influencer marketing of food and a “protective” advertising disclosure on children’s food intake”, *Pediatric Obesity*.
- Coates, A. E., Hardman, C. A., Halford, J. C. G., Christiansen, P., & Boyland, E. J. (2020). “It’s Just Addictive People That Make Addictive Videos”: Children’s Understanding of and Attitudes towards Influencer Marketing of Food and Beverages by YouTube Video Bloggers, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 449.
- Cohan, J. A. (2001), “Towards a New Paradigm in the Ethics of Women’s Advertising”, *Journal of Business Ethics*, 33: 323-337.
- De Veirman, M., Cauberghe, V. & Hudders, L. (2017), “Marketing through Instagram Influencers: The Impact of Number of Followers and Product Divergence on Brand Attitude”, *International Journal of Advertising*, Vol. 36 No. 5, pp.798-828.
- De Veirman M., Hudders, L. & Nelson, M. R. (2019), “What Is Influencer Marketing and How Does It Target Children? A Review and Direction for Future Research. *Frontiers in Psychology*. 10: 2685.
- Djafarova, E. & Rushworth, C. (2017), “Exploring the credibility of online celebrities’ Instagram profiles in influencing the purchase decisions of young female users”, *Computers in Human Behavior*, 68: 1-7.
- Ellis, E. G. (2019), “Fighting Instagram’s \$1.3 Billion Problem – Fake Followers”, <https://www.wired.com/story/instagram-fake-followers/>
- Erdoğan, B. Z. (1999), “Celebrity Endorsement: A Literature Review”, *Journal of Marketing Management*, 15(4): 291-314.
- Erişir, R. & Erişir, D. (2018), “Yeni Medya ve Çocuk: Instagram Özelinde “Sharenting” “Paylaşanabalık” Örneği”, *Yeni Medya*, 4: 50-64.
- Evans, N. J., Phua, J., Lim, J. & Jun, H. (2017), “Disclosing Instagram Influencer Advertising: The Effects of Disclosure Language on Advertising Recognition, Attitudes, and Behavioral Intent”, *Journal of Interactive Advertising*, Vol. 17 No. 2, pp.138-149.
- Folkvord, F., Bevelander, K. E., Rozendaal, E. & Hermans, R. (2019), “Children’s bonding with popular YouTube vloggers and their attitudes toward brand and product endorsements in vlogs: an explorative study”, *Young Consumers*, 20: 2.
- Fox, A. K. & Hoy, M. G. (2019), “Smart Devices, Smart Decisions? Implications of Parents’ Sharenting for Children’s Online Privacy: An Investigation of Mothers”, *Journal of Public Policy & Marketing*, 38(4): 414-432.

- Haley, K. (2020), “Sharenting and the (Potential) Right to be Forgotten”, *Indiana Law Journal*, 95.
- Holiday, S., Norman, M. S. & Densley, R. L. (2020), “Sharenting and the extended self: self-representation in parents’ Instagram presentations of their children”, *Popular Communication: The International Journal of Media and Culture*.
- Hyman, M. R., Tansey, R. & Clark, J. W. (1994), “Research on Advertising Ethics: Past, Present, and Future”, *Journal of Advertising*, 23(3): 5-15.
- Influencer Marketing Hub (2020), “How to Spot Fake Instagram Followers [Free Instagram Audit Tool & Fake Follower Check]”, <https://influencermarketinghub.com/instagram-fake-follower-bot-checker-free/>
- Kim, D. Y. & Kim, H. (2020), “Influencer Advertising on Social Media: The Multiple Inference Model on Influencer-Product Congruence and Sponsorship Disclosure”, *Journal of Business Research*.
- Köktener, A. & Akgün, N. (2020), “Mahremiyet Algısının Dönüşümü: Instagram Anneleri Üzerinden Bir Analiz”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9: 235-247.
- Lazard, L., Capdevila, R., Dann, C., Locke, A. & Roper, S. (2019), “Sharenting: Pride, affect and the day-to-day politics of digital mothering”, *Social and Personality Psychology Compass*, 13(4).
- Lee, S. & Kim, E. (2020), “Influencer marketing on Instagram: How Sponsorship Disclosure, Influencer Credibility, and Brand Credibility Impact the Effectiveness of Instagram Promotional Post”, *Journal of Global Fashion Marketing*, 11:3, 232-249.
- Lipu, M. & Siibak, A. (2019), “‘Take it down!’: Estonian parents’ and pre-teens’ opinions and experiences with sharenting”, *Media International Australia*, 170 (1): 57–67.
- Lou, C., Tan, S. & Chen, X. (2019), “Investigating Consumer Engagement with Influencer- vs. Brand-Promoted Ads: The Roles of Source and Disclosure”, *Journal of Interactive Advertising*, 19(3): 169-186.
- Martínez-López, F. J., Anaya-Sánchez, R., Giordano, M. F. & Lopez-Lopez, D. (2020), “Behind Influencer Marketing: Key Marketing Decisions and Their Effects on Followers’ Responses”, *Journal of Marketing Management*, 36(7-8): 579-607.
- Müller, L., Mattke, J. & Maier, C. (2018), “Sponsored Ad: Exploring the Effect of Influencer Marketing on Purchase Intention”, *Twenty-fourth Americas Conference on Information Systems*. New Orleans.
- Nebenzahl, I. D. & Jaffe, E. D. (1998), “Ethical Dimensions of Advertising Executions”, *Journal of Business Ethics*, 17: 805-815.
- Ouvrein, G. & Verswijvel, K. (2019), “Sharenting: Parental adoration or public humiliation? A focus group study on adolescents’ experiences with sharenting against the background of their own impression management”, *Children and Youth Services Review*, 99, 319-327.

- Ranzini, G., Newlands, G. E. & Lutz, C. (2020), "Sharenting, Peer Influence, and Privacy Concerns: A Study on the Instagram-Sharing Behaviors of Parents in the United Kingdom", *Social Media + Society*, 1–13.
- Sen, I., Aggarwal, A., Mian, S., Singh, S., Kumaraguru, P. & Datta, A. (2018), "Worth its Weight in Likes: Towards Detecting Fake Likes on Instagram", *Proceedings of the 10th ACM Conference on Web Science*, 205-209.
- Steinberg, L. (2016), "Sharenting: Children's privacy in the age of social media", *Emory Law Journal*, 66: 839-884.
- Stubb, C. & Colliander, J. (2019), "This is not Sponsored Content – The Effects of Impartiality Disclosure and Ecommerce Landing Pages on Consumer Responses to Social Media Influencer Posts", *Computers in Human Behavior*. 210-222.
- Tafesse, W. & Wood, B. P. (2020), "Followers' engagement with instagram influencers: The role of influencers' content and engagement strategy", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 58.
- Taylor, C. R. (2020), "The Urgent Need for More Research on Influencer Marketing", *International Journal of Advertising*, 39(7): 889-891.
- UNICEF (2020), "The Convention on the Rights of the Child: The children's version", <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text-childrens-version>
- Van Rejimersdal, E. A., Rozendaal, E., Hudders, L., Vanwesenbeeck, I., Cauberghe, V. & Van Berlo, Z. M. C. (2020), Effects of Disclosing Influencer Marketing in Videos: An Eye Tracking Study Among Children in Early Adolescence. *Journal of Interactive Marketing*, 94-106.
- Verwijvel, K., Walrave, M., Hardies, K. Heirman, W. (2019), "Sharenting, is it a good or a bad thing? Understanding how adolescents think and feel about sharenting on social network sites", *Children and Youth Services Review*, 104.
- Wagner, A. & Gasche, L. A. (2018), "Sharenting: Making decisions about other's privacy on social networking sites", http://mkwi2018.leuphana.de/wp-content/uploads/MKWI_81.pdf
- Weismueller, J., Harrigan, P., Wang, S. & Soutar, G. N. (2020), "Influencer Endorsements: How Advertising Disclosure and Source Credibility Affect Consumer Purchase Intentions on Social Media", *Australasian Marketing Journal*, 28(4): 160-170.
- Woodroof, P. J., Howie, K. M., Syrdal, H. A. & VanMeter, R. (2020), "What's Done in the Dark Will Be Brought to the Light: Effects of Influencer Transparency on Product Efficacy and Purchase Intentions", *Journal of Product and Brand Management*, 29(5): 675-688.
- Zipporah, M. M. & Mberia, H. K. (2014), "The Effects of Celebrity Endorsement in Advertisements", *International Journal of Academic Research in Economics and Management*, 3(5): 178-188

2. Baskı

KADIN YOKSULLUĞU SORUNU VE MÜCADELE

Dr. Sami Kalaycı - Zeynep Aytış

Kadın Yoksulluğu Sorunu ve Mücadele

Dr. Sami Kalaycı - Zeynep Aytış

Yayın No.: 651

ISBN: 978-625-7589-06-2

E-ISBN: 978-625-7589-07-9

Basım Sayısı: 2. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. "NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Lale Yalçın -laleeyalcin@gmail.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kalaycı, Sami., Aytış, Zeynep.

Kadın Yoksulluğu Sorunu ve Mücadele / Sami Kalaycı - Zeynep Aytış

2. Basım, XIV+ 120 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-7589-06-2

E-ISBN: 978-625-7589-07-9

1. Yoksulluk 2. Kadın Yoksulluğu 3. Karınca Ticareti

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yerüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	iii
ÖN SÖZ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
TABLOLAR LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: YOKSULLUK	3
1.1. YOKSULLUĞUN TANIMLANMASI	3
1.2. YOKSULLUK TÜRLERİ	11
1.2.1. Mutlak Yoksulluk- Göreli (Nispi) Yoksulluk	11
1.2.2. Objektif Yoksulluk- Sübjektif Yoksulluk	14
1.2.3. Kırsal Yoksulluk- Kentsel Yoksulluk	15
1.2.4. İnsani Yoksulluk- Gelir Yoksulluğu	16
1.2.5. Yeni Yoksulluk	16
1.2.6. Çalışan Yoksulluğu	18
1.2.7. Diğer Yoksulluk Türleri	19
1.3. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ	20
1.3.1. Ekonomik Nedenler	21
1.3.2. Sosyal ve Demografik Nedenler	25
1.3.3. Dışsal Etmenler	31

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK VE KADIN	35
2.1. YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI	35
2.1.1. Kadın Yoksulluğunu Etkileyen Faktörler	38
2.2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KADIN YOKSULLUĞUNUN GÖRÜNÜMÜ	44
2.2.1. Dünya’da Kadın Yoksulluğu.....	44
2.2.2. Türkiye’de Kadın Yoksulluğunun Görünümü	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SINIR TİCARETİNİN KAPSAMI VE KARINCA TİCARETİ.....	59
3.1. Sınır Ticareti Merkezleri	61
3.2. Habur Sınır Kapısı	61
3.3. Karınca Ticareti.....	63
3.4. İstihdam Biçimi Olarak “Karınca-Karıncalık”	67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI.....	71
4.1. Araştırma Sorusu.....	71
4.2. Araştırmanın Amacı.....	71
4.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	72
4.4. Araştırmanın Yöntemi.....	72
4.5. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	73
4.6. Saha Araştırmasında Yaşanan Güçlükler	74
4.7. Katılımcıların Demografik Özellikleri	75
4.7.1. Yaş.....	75
4.7.2. Eğitim Durumu.....	76
4.7.3. Medeni Durum	79
4.7.4. Hane Birey Sayısı.....	80
4.7.5. Aylık Gelir	81
4.7.6. Karınca Kadınların Geldikleri İl ve İlçeler	83
4.8. Kadınların Çalışma Nedenleri.....	84
4.9. Kadınları Karıncalığa Götüren Süreç	86
4.10. Karıncalığın Ekonomik Boyutu, Getirileri ve Yeterliliği.....	87
4.11. Karınca Ticareti Yapan Kadınların Çalışma Koşulları	90
4.12. Kadınların Sınır Kapısında Karşılaştığı Riskler	93
4.13. Karıncalığın Kadınların Sosyal ve Kişisel Yaşamına Olan Etkisi	96
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	99
KAYNAKÇA	105
EK.....	115

KAYNAKÇA

- Adaman, F. ve Ç. Keyder. (2007). “Türkiye’nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşayan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma” *Tes-İş Dergisi*, 83-89.
- Akçakaya, M. (2009). *Türkiye’de Bölgesel Yoksulluk*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aktan, C. C. ve H. Şen, (2001), “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri Yeni Türkiye”, *Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 42 (2), 1225- 1230.
- Aktan, C. C. ve İ. Y. Vural. (2002). “Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”. <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm> (Erişim Tarihi: 15.07.2020).
- Alemdar, T., Demirdöğen, A. ve Ören, M. N. (2012). “Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye”. (10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül 2012, Konya), Bildiriler, Cilt 1, Konya 2012, s.322-329.
- Aliber, M. (2011). “An Overview of the Incidence and Nature of Chronic Poverty in South Africa”, *Chronic Poverty Research Centre, Background Paper*, No. 3, University of Manchester.
- Alptekin, D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Örüntüsünde Kadının Yoksulluğu ve Yoksunlukları, ss.15-33. In: Yoksulluk ve Kadın, (Abdullah Topçuoğlu, Gamze Aksan, Duygu Alptekin). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Altay, A. (2007). “Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk ilişkisi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7(1), 337-362.
- Anık, Ö. (2019). *Enformelden Formele, Sırtçılıktan Karıncalığa Türkiye’nin Güneydoğusunda Kaçakçılığın Dönüşümü: Şırnak Örneği*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Arabacı, R. Y. (2019). “Dünya Bankası’nın Yeni Uluslararası Yoksulluk Sınırları ve Küresel Yoksulluğun Yeniden Değerlendirilmesi”. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(1), 123-140.
- Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 60-76.
- Chaudhary, I. S. (2003). “An Empirical Analysis of the Determinants of Rural Poverty in Pakistan, a Case Study of Bahawalpur District with Special Reference to Cholistan”. Doctoral Dissertation, Islamia University, Bahawalpur- Pakistan.

- Asselin, L. M., and Dauphin, A. (2000). "Mesure De La Pauvreté: Un Cadre Conceptuel". *Centre Canadien d'Etude Et De Coopération Internationale (CECI)*.
- Baldacci, E. L. Mello, and G. Inchauste, (2002). "Financial Crises, Poverty and Income Distribution", *Finance&Development*, 39(2), 1-6.
- Baltacı, A. (2018). "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(1), 231-274.
- Barro, R. J. (1999). "Inequality, Growth and Investment", (*NBER Working Paper No.7038*), *National Bureau of Economic Research*.
- Bashaasha, B., M. Kidoido and E. F. Hansen. (2006). "Determinants of Wellbeing Among Smallholders in Adjumani District, Uganda", *Paper Presented At The International Association Of Agricultural Economists Conference*, Australia.
- Baulch, B. (1996). "The New Poverty Agenda: A Disputed Consensus". *Editorial, IDS, Bulletin*, 27(1), 1-10.
- Becerem, E. ve M. Koç. (2016). "Habur Sınır Kapısının Bölge Üzerindeki Etkileri". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (2), 82-101.
- Benli, A. ve B. Yenihan. (2018). Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi, s.1-14. In: Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla (Eds: Gökçe Cerev ve Bora Yenihan). Dora Yayıncılık, Bursa.
- Bertranou, E. and Khamis, M. (2005). The Labour Market and Pro-poor Growth in Argentina, 2001-2004". *Background Paper for the World Bank Study 'Argentina-Sources of Growth-Seeking Sustained Economic Growth with Social Equity*.
- Bilican Gökkaya, V. (2014). "Cam Tavan, Kadın ve Ekonomik Şiddet". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 26, 371-383.
- Blagoycheva, H. (2016). "Employment and the "Working Poor" Phenomenon in the EU". *International Journal of Economics and Business Administration*. 4(3), 3-18.
- Bogale, A. and B. Korf. (2009, August). "Analysis Of Poverty And Its Covariates Among Smallholder Farmers in the Eastern Hararghe Highlands of Ethiopia". *Paper Presented At The International Association Of Agricultural Economists Conference*, Beijing, China.
- Bonnet, F. (2016). Sudhir Venkatesh. Poverty and Informal Economies. Oxford Handbook of the Social Science of Poverty, *Oxford University Press*.637-659.
- Bradshaw, S. and B. Linneker. (2003), "Challenging Women's Poverty- Perspectives On Gender and Poverty Reduction Strategies From Nicaragua And Honduras".
- BSI Economics. (2020). Définitions Et Approches De La Pauvreté. <http://www.bsi-economics.org/images/articles/a164.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2020).
- Buğra, A. ve Ç. Keyder, (2003), New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey, *UNDP*. Ankara, 1-56

- CEDAW (2005). Concluding Comments: Turkey. Advance Unedited Version. (Web page: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reports/docs/concludecomments/Turkey.rev.1.pdf>. Erişim Tarihi: 13.09.2020).
- Chakrapani C. and A. Mitra, (1995). “Rural-To-Urban Migration: Access To Employment, Incidence Of Poverty And Determinants Of Mobility”. *The Indian Journal of Social Work*. 6 (3), 377-386.
- Chant, S. (2003). “Female Household Headship and The Feminisation of Poverty: Facts, Fictions and Forward Strategies”. *New Working Paper Series*, Issue 9.
- Çakır, Ö. (2008), “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdare Bilimler Fakültesi Dergisi*. 31, 25-47.
- Dağdemir, Ö. (1999). “Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994”. *H. Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 17(1), 23-40.
- Dinçoflaz, N. J. (2009). *Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*. Ankara.
- DPT (2001), “*Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- Education for All: a Human Right and Basic Need. (2001). (<https://publikationer.sida.se/contentassets/dd486cf7adc74516a5c974c2d260c8b5/13138.pdf>. Erişim Tarihi: 13.09.2020).
- Elwan, A. (1999). “Poverty and Disability: A Survey of the Literature”. *Social Protection Discussion Paper Series*, No. 9932.
- Ensari, S. (2010). “Türkiye’nin Yoksulluk Analizleri Üzerine”. *Maliye ve Finans Yazıları*, 24(87), 9-15.
- Erdem, T. (2006). *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Erdut, T. (2006). “İşgücü Piyasasında Ayrımcılık”. (*İkinci Ulusal Sosyal Politika Kongresi 23-24 Kasım 2006*), *Bildiriler*, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Friedrich Ebert Vakfı. Ankara 2006.
- Erdut, Z. (2000). “Avrupa Birliği’nde Çalışan Kadınların Hakları”, Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan, *Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını*, No: 38, Ankara.
- Ergun, C. (2005). “*Yoksulluk ve Enformel Sektör: Çöp Toplayıcıları Örneği (Isparta İzmir Karşılaştırması)*”. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Eskelinen, T. (2011) “*Absolute Poverty*”. (Web sayfası: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-1-4020-9160_5_178). (Erişim Tarihi: 13.08.2020).

- Gail, S. Z. and B. Weiner. (1993), "Conservatism and Perceptions of Poverty: An Attributional Analysis". *Journal of Applied Social Psychology*. 23(12), 925-943.
- Golam, A. and A. Redmon, (1993). "Revisiting The Relationship Between Growth and Poverty". *Review of Black Political Economy*. 22(1), 5-18.
- Gregory, R. George and X. Meng. (2007), "Urban Poverty in China and its Contributing Factors, 1986-2000". *Review of Income and Wealth*, 53(1). 167-189.
- Gupta, G. R. (2020). Global Women's Issues: Women In The World Today, Extended Version. (Web sayfası: <https://opentextbc.ca/womenintheworld/chapter/chapter-1-women-and-poverty/>). (E.T: 7.08.2020)
- Güneş, R., A. F. Durmuş ve M. Ceyhan, (2010). "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki Sınır Ticareti: Sınır Ticaretinin Gelişimini Engelleyen Faktörler ve Çözüm Önerileri". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 1(1), 1-22.
- Güzel, E. (2017). "*Malatya'da Kadın Yoksulluğu*". Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Hart, K. (1973). "Informal Income Opportunities And Urban Employment In Ghana". *Journal of Modern African Studies*. 11(1), 61-89.
- Huang, T. C. (1999). "The Impact Of Education And Seniority On The Male-Female Wage Gap: Is More Education The Answer?". *International Journal of Manpower*. 20(6), 361-374.
- İpek, M. (2015). "Yeni Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Yardım Paradoksu". *İş Yazıları Dergisi*. 77-104.
- İncedal, S. (2013). *Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ILO. (1972). *Employment, Incomes and Equality: A Strategy for Increasing Productive Employment in Kenya* Geneva.
- ILO, (2005). *World Employment Report 2004-05: Employment, Productivity and Poverty Reduction*. Geneva.
- ILO. (2019). *The Working Poor Or How A Job Is No Guarantee Of Decent Living Condition*
- İşık, O. ve M. Pınarcıoğlu. (2013), *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana.
- Kale, H. T. (2007). *Bölgesel Yoksulluk ve Farklılaştırılmış Politika Önerileri*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

- Kaya, S. (2019). Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu: Politikalar ve Öneriler. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaya, Z. (2011). *Türkiye'de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Model Uygulaması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Kesgin, B. (2011). "Çalışma Yaşamında Değişen Yoksulluk: Çalışan Yoksullar". *İş Ahlakı Dergisi*. 4(7), 65-75.
- Kesgin, B. (2014). Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım. Açılım Kitap Yayınevi: İstanbul.
- Keskin, F. (2011). "Türkiye-Suriye Arasındaki Sınır Ticaretinin Dış Politika Boyutu". (1. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi, 4-6 Kasım 2010, Kilis), Bildiriler Kitabı, ISBN: 978-605-87836-0-07. s.107-120.
- Kim, J. W. ve Y. J. Choi. (2012). "Feminisation of Poverty in 12 Welfare States: Strengthening Cross-Regime Variations?". *International Journal of Social Welfare*. 22(3), 347-359.
- Kırcı, M. (2007). *Türkiye'deki Bavul Ticareti Gelişmeler ve Yeni Alternatifler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kim, J. W., and Y. J. Choi, (2010). "Feminisation Of Poverty In 12 Welfare States: Strengthening Cross-Regime Variations?" (No. 549). *LIS Working Paper Series*.
- Kitov, I. (2006) "Modelling the Age-dependent Personal Income Distribution in the USA". *ECINEQ, Society for the Study of Economic Inequality*, Working Paper. No. 17.
- Kocacık, F. ve V. B. Gökkaya. (2005), "Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6(1), 195-219.
- Kocatepe, H. (2011). *Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu: Yalova İli Örneği*. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova.
- Koç Başaran, Y. (2017). "Sosyal Bilimlerde Örnekleme Kuramı". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(47), 480-495.
- Koray, M. (2009). "Büyüyen Yoksulluk ve Yoksunluk Karşısında İnsan Hakları Tartışmaları". *Toplum ve Demokrasi*. 3(5), 1-25.
- Kümbetoğlu, B. (2002). Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk. *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (Der.: Yasemin ÖZDEK), TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara.
- Lipton, M. (1997), "Defining and Measuring Poverty: Conceptual Issues", UNDP Human Development Paper, Oxford University Press, New York.

- Lipton, M. and M. Ravallion, (1994). Poverty and Policy. Hollis Chenery and T.N.Srinivasan (Ed.), *Handbook of Development Economics içinde* (pp. 25512657). Edition:1, Volume:3, Chapter:41.
- Lynne, M. C., S. S. McLanahan and I. Garfinkel (1994). "The Gender-Poverty Gap: What We Can Learn from Other Countries". *American Sociological Review*, 59(4), 594-605.
- Mason, A. and S. H. Lee. (2004, November). "The Demographic Dividend And Poverty Reduction". In *Seminar On The Relevance Of Population Aspects For The Achievement Of The Millennium Development Goals*.
- Maitra, P. (2002). "The Effect of Household Characteristics on Poverty and Living Standards in South Africa", *Journal of Development Economics*, 27(1), 75–83.
- Meenakshi, J. V and R. Ray. (2002). "Impact Of Household Size and Family Composition On Poverty In Rural India". *Journal of Policy Modeling*, 24(6), 539- 559.
- Meng, X., R. Gregory and G. Wan. (2007), "Urban Poverty In China And Its Factors, 1986–2000", *Review of Income and Wealth*, 53(1), 167-189.
- Merrick, T. W. (2002). "Population And Poverty: New Views On An Old Controversy". *International Family Planning Perspective.*, 28(1),41-46.
- Muyanga, M. (2008, January). "Household Vulnerability to Transient and Chronic Poverty: Evidence from Rural Kenya", *Paper Presented At the Ninth Annual Conference Of the Global Development Network*, Brisbane.
- Nicalas, B. (1995). "Priorities And Strategies For Education -A World Bank Review:The Process and The Key Messages", *International Journal of Educational Development*. 6(3), 215-220.
- Osmani, S. R. (2002). "Exploring The Employment Nexus: Topics In EmploymentAnd Poverty", *A Report Prepared For The Task Force On The Joint ILOUNDP Programme On Employment And Poverty*, University of Ulster, UK.
- Öcal, F. M. F. Tutar ve M. V. Eren. (2010). "Türkiye ile Suriye Arasındaki Sınır Ticaretinin Ülke Ekonomilerine Etkileri". (*I. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, 4-6 Kasım 2010), *Bildiriler Kitabı*, Kilis 2010, s.68-78.
- Önder, N. (2013). "Türkiye’de Kadın İş Gücünün Görünümü", *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*. 1(1), s.31-65.
- Özar, Ş. (1996). Kentsel Kayıt Dışı Kesimde İstihdam Sorununa Yaklaşımlar ve Bir Ön Saha Çalışması, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 23(4), 509-510.
- Paul, M. and P. Sharma, (2019) "Inflation Rate and Poverty: Does Poor Become Poorer With Inflation?" Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3328539orhttp://dx.doi.org/10.2139/ssrn.332853>
- Pearce, D. (1978). "The Feminization of Poverty: Women, Work, and Welfare". *The Urban & Social Change Review: Special Issue on Women and Work*. 11 (1-2), 28-37.

- Pehlivan, V. (2010). “Küreselleşme, Yoksulluk ve Türkiye”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Pena-Casas R. ve Lata, M. (2004), “Working Poor in EU”, *European Foundation For The Improvement of Living and Working Condition*.
- Rahman, M. A. (2013). “Household Characteristics And Poverty: A Logistic Regression Analysis”, *The Journal of Developing Areas*, 47(1), 303-317.
- Rahne- ma, M. (2009). *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*. Çev: Şule Ünsaldı, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Ravallion, M. (1994). *Poverty Comparisons*. (Vol. 56). Taylor & Francis.
- Rawls, J. B., (1971). *A Theory of Justice*, Harvard University Press: ABD.
- Resmî Gazete, “2016/8478 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160318-1.pdf>. (Erişim Tarihi: 15.11.2020).
- Sallan Gül, S. (2002). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa. Ss.107-118. In: *Şiddet ve İnsan Hakları* içinde (Ed. Yasemin Özdek Yoksulluk). TODAİE Yayınları, Ankara.
- Sallan Gül, S. (2005). “Türkiye’de Yoksulluğun Kadınsılaşması”. *Amme İdaresi Dergisi*. 38(1), 25-45.
- Sarıpek, D. B. (2018), Yoksulluğun Tanımlamasında Yeni Boyutlar; Karşılaştırmalı Bir Analiz. ss. 37-62. In: *Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla* içinde (Ed. Gökçe Cerev ve Bora Yenihan). 1. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Saxton, J. (2000). “Investment İn Education: Private And Public Returns”. *Joint Economic Committee United States Congress*.
- Sen, A. (1983). “Poor, Relatively Speaking”. *Oxford Economic Papers*, New Series, 35(2), 153-169.
- Sewidan, Nada (2015). How Discrimination Affects Global Poverty. [https:// borgenproject.org/discrimination-affects-global-poverty/](https://borgenproject.org/discrimination-affects-global-poverty/) (Erişim Tarihi: 3.09. 2020)
- Sikander, U. and M. Ahmed, (2008). “Household Determinants Of Poverty İn Punjab: A Logistic Regression Analysis Of MICS (2003-04) Data Set”, *8th Global Conference on Business & Economics*, Florence, Italy.
- Silver, H. (1994). “Social Exclusion And Social Solidarity: Three Paradigms”. *International Labour Review*, 133(5–6), 531–578.
- Sugözü, İ. H. ve M. Atay. (2010). “Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı”. (1. *Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, 4-6 Kasım 2010, Kilis), Bildiriler Kitabı, ISBN: 978-605-87836-0-07. s.14-16.
- Şener, Ü. (2009). “Kadın Yoksulluğu”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, *TEPAV Değerlendirme Notu*, 1-9.
- Şener, Ü. (2012). “Kadın Yoksulluğu”. *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 51-67.

- Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2013). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2014). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2019). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şişman, Y. (1999). “Ekonomik Faaliyetlerin Tanımı, Türleri ve Bu Faaliyetler İçinde Enformel Ekonomik Faaliyetlerin Yeri”. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1). 541-564.
- Tafah, E.O. (1998). “Rates of Return to Education: A Case of Cameroon”. *Unpublished Paper*, Department of Economics. University of Yaounde II. Soa.
- Tan, M., ve F. Altundal. (2008). “Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu”. İstanbul Ticaret Odası. Yayın No: 2008-26.
- TCMB, “Enflasyon ve Fiyat İstikrarı”. (https://tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES). (Erişim Tarihi: 16.09.2020)
- Temiz, H. E. (2008). “Dünya’da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 2, 61-100.
- Tilak, J. (1994). “*Education for Development in Asia*”. Sage Publications, New Delhi.
- Topuz, S. G. ve Ö. Dağdemir. (2006). “Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Kuznets Ters-U Hipotezinin Geçerliliği”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 11(3), 115-130.
- Tosuner, Ö. (2007). “Dünya Bankası ve Yoksullukla Mücadele”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- TÜİK, (2020). “Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları”. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=hanehalk%C4%B1%20i%C5%F9g%C3%BCc%C3%BC%20anketi>. (Erişim Tarihi: 12.11.2020)
- TÜİK, (2020). “İş gücü İstatistikleri”. https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret_108&dil=1. (Erişim Tarihi: 5.11.2020)
- TÜİK, (2020). “Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı” <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105>. (Erişim Tarihi: 05.11.2020)
- TÜİK, (2020). “Yıllara Göre Yıllık İhracat Oranı”. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104>. (Erişim Tarihi: 15.11.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2019). <https://www.ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/ticari/sinir-ticareti>. (Erişim Tarihi: 10.09.2020).
- Uçar, C. (2011), “*Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri*”, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

- UN DESA: Leaving No One Behind. chapter1.pdf (un.org). (Erişim Tarihi: 12.09.2020)
- UNDP. (1990). “Human Development Report”. *Chapter, 2, 22-25*.
- UNDP. (1997). Human Development Report, *Oxford University Press*, New York, USA.
- UNDP. (2001). Human Development Report, Making New Technologies Work For Human Development, *Oxford University Press*, New York, USA.
- UNDP. (2019). Human Development Report, Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities in Human Development In The 21st Century, *Oxford University Press*, New York, USA.
- Uzun, A. M. (2003). “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 4(2), 155-173.
- Valentine, M. M. (2005). “The ‘Feminization of Poverty’ and Women’s Human Rights”, *SHS Papers in Women’s Studies/Gender Research*, No.2.
- Webster, L. and Fidler, P. (1996). “The Informal Sector and Microfinance in West Africa”. Washington, DC: *World Bank Regional and Sectoral Studies*, World Bank.
- Widyanti, W., A. Suryahadi, S. Sumarto and A. Yumna (2009). “The Relationship Between Chronic Poverty And Household Dynamics, Evidence From Indonesia”. *Microeconomics Working Papers*. (132).
- Wilson, G. (1996). “Toward A Revised Framework For Examining Beliefs About The Causes Of Poverty”. *Sociological Quarterly*. 37(3), 413-428.
- World Bank. (2001). “World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, Published for the World Bank”. *Oxford University Press*.
- World Bank. (1995). “World Development Report 1995: Workers in an Integrating World”. *Oxford University Press*.
- Yalçın, N. (2008). *Sivil Toplum Kuruluşları ve Yoksulluk*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Yılmaz, S. (2006). *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yoksullukla Savaşım Politikaları İçindeki Yeri: Eskişehir Örneği*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Zülfikar, B. Ş. (2010). *Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri: Katılımcı Bir Yaklaşımla Sosyal Riski Azaltma Projesi’nin Başarı Değerlendirmesi-Ankara İli Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

2. Basım

Çağdas

Türk Sanatı

1923'ten Günümüze

Editör

Doç. Dr. Erol Murat Yıldız

1923'TEN GÜNÜMÜZE ÇAĞDAŞ TÜRK SANATI

Editör: Erol Murat Yıldız

Yayın No.: 1122
ISBN: 978-625-433-602-7
E-ISBN: 978-625-433-603-4
Basım Sayısı: 2. Basım, Ocak 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayinevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -bahar@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Dr. Mesut Tanrikulu -mesut.tanrikulu@giresun.edu.tr-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yıldız, Erol Murat.

1923'ten Günümüze Çağdaş Türk Sanatı / Erol Murat Yıldız

2. Basım, X + 372 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-433-602-7

E-ISBN: 978-625-433-603-4

1. Çağdaş 2. Türk 3. Sanat

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
BeYTEPE Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Editörden.....	v
Bölüm 1 - Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sanatın Gelişimi ve Köy Enstitüleri Örneği (Sanat Eğitimi)	1
Osman Altıntaş - Esra Altıntaş Yüksel	
1. Cumhuriyet Dönemi Resim	4
2. Yeni Resim Cemiyeti	6
3. Köy Enstitülerinin Program ve Çalışmaları.....	13
Köy Enstitü Programında Sanat Eğitimi.....	16
Bölüm 2 - Devlet Resim Heykel Müzeleri, Sanata ve Yaşama Katkıları.....	25
Serap Buyurgan	
Sanat ve Müze.....	25
Erzurum Resim Heykel Müzesi ve Galerisi ve Erzurum Kongre Binasının Tarihçesi	29
Erzurum Resim Heykel Müzesi ve Galerisinin Türk Resmine ve Yaşama Katkıları.....	33
İzmir Resim Heykel Müzesi ve Galerisinin Tarihçesi	36
İzmir Resim Heykel Müzesi ve Galerisinin Türk Resmine ve Yaşama Katkıları.....	36
Ankara Resim ve Heykel Müzesinin Tarihçesi	40
Ankara Resim ve Heykel Müzesinin Türk Resmine ve Yaşama Katkıları	44
Bölüm 3 - Sorunsal Olarak Çağdaş Türk Resminde Gelenek ve Üslup	55
Mustafa Cevat Atalay	
1. Gelenek ve Resim	62
2. Türk Resim Geleneği Aktarımı	66
3. Türk Resim Sanatçılarının Yapıtlarında Gelenek Yansımaları.....	67

Bölüm 4 - Cumhuriyet'ten Günümüze Türk Resminde Kadın Teması	79
Meltem Katıranıcı	
Bölüm 5 - Çağdaş Türk Resminde Yeni Arayışlar	103
Mustafa Diğler	
1. Giriş.....	103
2. Cumhuriyet Öncesi Türk Resmi	105
3. Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Resmi.....	109
4. Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Çağdaş Türk Resminde Yeni Yönelimler	111
5. Cumhuriyet Sonrası Oluşturulan Grupların Çağdaş Türk Resmine Sanatsal Katkıları.....	125
Bölüm 6 - Türk Resminde Dışavurumcu Yaklaşımlar	135
Tolga Akalın	
1. Giriş.....	135
2. Türkiye'de Modern Resim Sanatının Başlangıcı.....	136
3. Türkiye'de Dışavurum Sanat Akımının Görülmesi.....	137
4. Türk Resminde Soyut Dışavurumcu Etkiler	140
5. Türk Resminde Yeni Dışavurumcu Etkiler	145
Bölüm 7 - Çağdaş Türk Resminde Soyut Arayışlar Üzerine Bir Değerlendirme ...	153
Burak Boyraz	
1. Giriş.....	153
2. Türk Resim Sanatında 20. Yüzyıl Öncesindeki Uygulamalara Dair	155
3. 20. Yüzyıl Türk Resminde Beliren Kolektif Oluşumlar	159
4. Türk Resim Sanatında Soyut Arayışlar ve Tomur Atagök.....	162
Bölüm 8 - Cumhuriyet Sonrası Türk Grafik Tasarımında Yaşanan Gelişmeler	181
Çağrı Gümüş	
1. Giriş.....	181
2. Cumhuriyet Öncesi Türk Grafik Sanatında Yaşanan Gelişmeler	182
3. Cumhuriyet Sonrası Türk Grafik Sanatında Yaşanan Gelişmeler	184

Bölüm 9 - Türk Baskiresim Sanatına Cumhuriyet'in Etkileri ve Günümüze Yansımaları.....	193
Erol Murat Yıldız	
1. Giriş.....	193
2. Cumhuriyet Öncesi Türk Baskiresim Sanatına Genel Bir Bakış	194
3. Cumhuriyet'ten Günümüze Türk Baskiresim Sanatı	201
Bölüm 10 - Çağdaş Türk Fotoğrafçılığı.....	225
Adem Yücel - Ufuk Uğur	
Bölüm 11 - Cumhuriyet Sonrası Türk Heykel Sanatı	243
Özcan Özkarakoç	
1. Giriş.....	243
2. Sanayi-i Nefise Mektebinin Kuruluşundan Cumhuriyet'in İlanına Kadar Geçen Süreçte Heykel Sanatına Genel Bakış	246
3. Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türk Heykel Sanatı	248
Bölüm 12 - Tüm Yönleriyle Çağdaş Türk Seramik Sanatı	275
H. Serdar Mutlu	
1. Giriş.....	275
2. Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Sanatı ve Seramik Eğitimi	276
3. Cumhuriyet Dönemi Seramik Endüstrisi	286
4. Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Seramik Sanatı ve Sanatçıları.....	293
Bölüm 13 - Türkiye'de Kavramsal Sanat	323
Mehtap Pazarlıoğlu Bingöl	
1. Giriş.....	323
2. Kavramsal Sanat Üzerine Değerlendirmeler.....	324
3. Türkiye'de Kavramsal Sanat	339

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sanatın Gelişimi ve Köy Enstitüleri Örneği (Sanat Eğitimi)

Osman Altıntaş - Esra Altıntaş Yüksel

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Millî Mücadele Dönemi'nden büyük bir istiklal zaferi kazanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından elinde kalan topraklara kurulmuştur. Geçmişten aldığı birikimler ve çağdaş düşüncelerin harmanlanması ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti her alanda güçlü teşkilatlar kurma yolunda çalışmalar yapmıştır. Bu alanlar içinde en önemlilerinden birisi de şüphesiz eğitim alanı olmuştur. Çünkü bir devletin eğitim sistemi, o devletin ekonomik, siyasi, kültürel gibi birçok alandaki başarı veya başarısızlığını doğrudan etkileyen bir faktör olmuştur.

Eğitim alanında yeniliklere ayak uyduramama, alınan yanlış karar ve uygulamalar, eğitimde yozlaşma gibi nedenler ile kötü yapılanan bir eğitim sistemi ile bir ülkenin varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Tüm bu göstergelerden de anlaşıldığı gibi bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden birisi eğitim sistemidir. Yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti de yeni nesillerin hangi amaç, misyon ve felsefe ile nasıl bir eğitim sisteminden geçmesi gerektiğini belirleyecek modern ve işlevsel bir eğitim sistemi kurmayı

Tiyatro çalışmaları bir sanat dalı ve eğitici bir faaliyet olarak enstitülerde önemli bir yer bulmuştur.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yenilikleri halka getirmek, öğretmen yetiştirmek, köyü ve köylüyü kaldırmak, eğitim sorununa çözüm getirmek gibi birçok alana çözüm getirmek için kurulan köy enstitüleri ne yazık ki uzun ömürlü olmamıştır. Sağlık, hayvancılık, inşaat, ziraat ve eğitim öğretim alanlarında olduğu kadar sosyal, kültürel ve sanat alanlarında da önemli katkısı olmuştur. Günümüzden onlarca yıl önce, zor şartlarda kurulan köy enstitülerinde kültür ve sanat alanında birçok çalışma yapılmış ve halk sanat yoluyla aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Apaydın, H. (1997). *Köy Enstitülerinde sanat eğitimi. Köy Enstitüleri, amaçlar, ilkeler, uygulamalar*. Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Arslan, N. (2012). *Türk Eğitim Sisteminde Köy Enstitülerine Bir Örnek: Kars Cınavız Köy Enstitüsü*, History Studies,4/1, 29-44.
- Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri I-III*. Ankara: Divan Yayıncılık.
- Başaran, M. (2009). *Büyük Aydınlanmacı Öğretmenim Hasan Ali Yücel* (4.Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Baykurt, F. (2016). *Unutulmaz Köy Enstitüleri*, 3.b. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Buğra, H. B. (2005). *"1914'lerden 1940'lara Türk Resmi ve Romanında Gerçeklik"*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul).
- Ceylan, B. (2020). *Köy enstitülerinde uygulanan eğitim programlarının çoklu zekâ kuramı açısından incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Demircan, Ö. (1997). *Bizim Köy Enstitüleri*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 4, 1-20.
- Düben, İ. (2007). *Türk Resmi ve Eleştirisi (1880-1950)*. İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dündar, C. (2011). *Köy Enstitüleri*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Germaner, S. (1999). *Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı*. İstanbul. Cumhuriyetin Renkleri, Biçimleri, Tarih Vakfı Yayınları.

- Güneri, M. (2014). *Hasanoğlan hatırası bir Köy Enstitülünün kaleminden ve objektifinden (1941-1951)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güz, N. (1991). “*Türkiye’de Basın İktidar İlişkileri*”, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Giray, K., (2004). *Cumhuriyet’in İlk Ressamları*, İstanbul.
- Giray, K., (1997). *Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği*, İstanbul.
- Giray, K., (2000). *Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu*, İstanbul.
- Karakuş, H. (2014). *100 Soruda Köy Enstitüleri*. Ankara: Sistem Ofset Basın Yayın.
- Kepenek, M. (2001). *Basında Köy Enstitüleri* (Cilt 1). Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yay.
- Kocabaş, A. (2008). “*Türk Eğitim Sisteminin Felsefi Temelleri*, Dewey, Mustafa Necati ve İsmail Hakkı Tonguç”, Toplum ve Demokrasi Dergisi, Cilt 2, Sayı 3.
- Kocabaş, K. (2016). *Kızılçullu Köy Enstitülü Yıllar*, 2.b., İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.
- Maarif Vekilliği (1943). *Köy Enstitüleri öğretim programı*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Milli Eğitim Vekaleti (1953). *Öğretmen okulları ve Köy Enstitüleri*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Ödekan, A. (1996). “*Türk Sanatının Niteliği*”, *Doğan Kuban’a Armağan*, İstanbul, Eren Yayıncılık.
- Özel, M. (1995). *Köy Enstitüleri (Albüm)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tansuğ, S. (1991). *Çağdaş Türk Sanatı*. İstanbul. Remzi Kitabevi Yayınları.
- Tansuğ, S. (1993). *Türk Resminde Yeni Dönem*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Tosun, D. (2019). *Köy enstitülerinde sanatsal faaliyetler*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Tunç, A. Z. (2009). “*Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi ve Dönemin Yöneticilerinin Sanata Yaklaşımları*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 26, 30-34.
- Türkoğlu, P. (2013). *Tonguç ve Enstitüleri* (5. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uçan, A. (2016). *Atatürk ve Köy Enstitülerinde Müzik Eğitimi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Yahya, A. (2009). *Türk Eğitim Tarihi* (14. Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Yalçın, Y. (1955). “*Âşık Veysel’in Köyünde*”, Yücel Sanat ve Fikir Dergisi, Sayı 2.
- Yılmaz, A. (1998). *İlk Köy Enstitülü*. İstanbul: Görkem Yayıncılık.

Devlet Resim Heykel Müzeleri, Sanata ve Yaşama Katkıları

Serap Buyurgan

Sanat ve Müze

Thomas Munro'nun tanımıyla sanat, “doyurucu estetik yaşantılar oluşturmak amacıyla dürtüler yaratma becerisi”dir (Sözen ve Tanyeli, 1992, s. 208). Read de sanatı bir anlatım aracı olarak ifade eder; başlıca sanat faaliyetlerinin hepsi bize bir şeyler anlatmaya çalışır. Sanat aynı zamanda bir bilgi tarzıdır ve sanat dünyası, bilim ya da felsefe dünyasındaki bilgiler kadar değerli, insana yararlı bilgilerdir. Onu, öteki bilgi tarzlarıyla paralel tuttuğumuzda durum budur fakat insanın çevresini anlamasında bu bilginin insanlık tarihinde tuttuğu yer ötekilere göre bambaşkadır (Read, 1981, s. 8 Akt Buyurgan ve Buyurgan, 2020, s. 2). Turani (1992, s. 7), sanat eseri ile ilgili “Vatan yaratmada sanat eseri onurlu yerini korumaktadır. Bir ülke kültürü, sanat eserinde kendi somut biçimini bulur. Bu bakımdan sanat eserleri, ulusların düşün hayatının görülür anıtları olduğu gibi bir ülkede yaşayan toplum varlığının da inkâr edilemez delilleridir.” açıklamasını yapar.

Ankara Resim ve Heykel Müzesi, Türk resim-heykel sanatının başlanğıçtan bugüne gelişim ve değişim sürecini sanatçılarımızın başarılarıyla gözler önüne seren, sahip olduğu salon ve mekânlarla Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk önemli toplantılarına, gelişmelerine, konser, opera ve tiyatro gösterilerine ev sahipliği yapan, bugün de farklı etkinliklerle çocuklara, gençlere sanatı tanıtan, sevdiiren ve sanatsal uygulamalar yaptıran, tüm sanatçı ve sanatseverlere kapılarını açan bir kültür merkezidir.

Eski belgeler, Şeker Ahmet Paşa'nın ilk sergiyi 1874 yılında İstanbul'da açtığını belirtir. Daha sonra 1888 ve 1910'larda Beyoğlu'nda özellikle yabancı sanatçıların, yerli, Rum ve Ermenilerin katıldığı sanat gösterileri organize edilir (Berk, Özsegin, 1983, s. 23). O tarihlerde İstanbul'da sanat faaliyetleri son derece azdır, resim sergilerinin açılacağı mekânlar yoktur. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte her alanda olduğu gibi sanat alanında da yapıcı gelişmeler yaşanır. Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda ilk resim heykel müzemiz, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nın Veliht Dairesi'nde 1937 yılında açılır. Daha sonra ülkemizde devlet resim heykel müzeleri ve galerileri, farklı kurum ve kuruluşlara bağlı sanat müzeleri ve galeriler açılmaya başlar. Türk sanatının ve kültürünün gelişim ve değişim süreçlerinin yaşatıldığı bu mekânlar; Türk sanatının, kültürünün her yönüyle tanınmasında, korunmasında, nesilden nesile taşınmasında önemli görevler üstlenen mekânlardır.

Kaynakça

- Atagök, T. (1999). *Yeniden müzeciliği düşünmek*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- Atatürk, Mustafa Kemal (1984). *Nutuk I. Cilt (1919-1920)*. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Kutlama Koordinasyon Kurulu, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Berk, N. ve Özsegin, K. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk resmi*. Ankara: TİSA Matbaası.
- Buyurgan, S. ve Buyurgan, U. (2020). *Sanat eğitimi ve öğretimi eğitimin her kademesine yönelik yöntem ve tekniklerle*. Geliştirilmiş 7. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirel, İ. N. (2019). "Kültür, uygarlık, sanat, müze" *Müzedede eğitim öğrenme ortamı olarak müzeler* içerisinde (s. 7-28). Ed. Prof. Dr. Serap Buyurgan. Ankara: Pegem Akademi.

- Gerçek, F. (1999). *Türk müzeciliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Giray, K. (2020). *Ankara Resim ve Heykel Müzesi Başyapıtlar I*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara: IMAK Ofset Basım Yayın.
- Giray, K. (2020). *Ankara Resim ve Heykel Müzesi Başyapıtlar II*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara: IMAK Ofset Basım Yayın.
- Gombrich, E. H. (1992). *Sanat ve yanılsama*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İzmir Resim Heykel Müzesi ve Galerisi Arşiv Bilgileri.
- Madran, B. (1999). “Müze türleri” *Yeniden müzeciliği düşünmek*. Der: Tomur Atagök. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- Onur, B. (2014). *Yeni müzebilim demokratik toplumu yaratmak*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özel, Mehmet. *Ankara Resim ve Heykel Müzesi*. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi A.Ş.
- Paykoç, F. ve Baykal, S. (2000). “Müze pedagojisi: kültür, iletişim ve aktif öğrenme ortamı olarak müzelerin etkinliğine ilişkin bir çalışma” *Müzecilikte yeni yaklaşımlar küreselleşme ve yerelleşme içinde* (s. 102-113). Üçüncü Uluslararası Tarih Kongresi. İstanbul: Numune Matbaacılık.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1992). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turani, A. (1992). *Dünya sanatı tarihi*. Dördüncü basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Resim ve Heykel Müzesi Zamansız İzler Projesi (2020). Ankara Resim ve Heykel Müzesi Arif Hikmet Koyunoğlu Sergi Salonu.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Ankara Resim ve Heykel Müzesi Broşürü (2020).
- <https://guzelsanatlar.ktb.gov.tr/TR-3122/erzurum-resim-heykel-muzesi-ve-galerisi-mudurlugu.html> İndirme Tarihi: 22 Haziran 2021.

Görsel Kaynaklar

Fotoğraf 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 Şeyda Eraslan Taşpınar Arşivi

Fotoğraf 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 Ata Buyurgan Arşivi

Fotoğraf 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36 Serap Buyurgan Arşivi

Sorunsal Olarak Çağdaş Türk Resminde Gelenek ve Üslup

Mustafa Cevat Atalay

Günümüzde Türk resim sanatı sanatçıları özgün kimlikleriyle küresel resim sanatı içinde düzenlenen seçkin ve önemli etkinliklerde, koleksiyon ve sergilerde ustalıkla varlık göstermektedirler. Bunun kanıtı, birçok aşamaya sahip, yegâne, icatçı, yaratıcı sanatçıları ile dünya sanatında önemli bir yere sahip olan sanatçı yapıtlarıdır.

Seri üretimin, kopyanın çok daha fazlalaştığı, farklı bir üretim tarzı olarak tarihsel süreç neredeyse 19. yüzyıla beraber başlamıştır. Günümüzde seri üretimlerin yanında, sanatçıların iş yaptığı ve sergilediği doğrultular birçok yönde artmıştır. Gün geçmiyor ki küresel ortamdan sanatçılara ait çalışmaları dijital dünya da görmeyelim. Dahası sanatçılar da bu medya paylaşımını destekler bir boyuttadırlar. Orjinalite tartışmaları içinde bu yeni mecranın içinde bulunan yapıtın estetik deneyimi, şimdilik tartışmalı olarak fikir ve estetik deneyim sağlamaktadır. Bu mecralarda, izleyiciler açısından çok daha zengin ve çeşitli türlere ait sanat yapıtlarının orijinallerinin dijital görüntüleri ve tamamen dijital platformlarda yaratılmış yapıtlar rahatlıkla görülebilmektedir. Birçok dijital sergileme

Coğrafyamızda Türk zanaat ve sanat geleneğini bir boş kavram olarak görüp, içinde bulunduğumuz görsel kültürü dışlayarak, yok sayarak bir resim türünü kişisel olarak oluşturma bir estetik arama olsa da yerine konmaya çalışılan, önceki ile ilişki hâlinde olmaya devam edecektir. Bu bağlam da farklı bir resimsel dil; teknik ve öz olarak önceki ile ret bağlamında da ilişkisine devam etmektedir.

Bugün geleneğin kabulü veya reddine dair kuram ve uygulamalı resim çalışmaları da farklı oranlarda geleneği yok sayma, onun kalıbının dışına çıkma, yeni sözler söyleme amacı da taşıyarak yepyeni bir sentez etrafında orijinal estetik değerler üretilmektedir.

Sanat yapıtlarının daha farklı ve fazla anlaşılmasının yollarından birisi de öncesine ait çalışmalarla olan ilişkisidir. Resim sanatında, gelenek arayışlarının birçok bağlamda başka araştırmacılarla devam edileceği, farklı görüş ve öneriler eşliğinde konunun zenginleşeceği düşünülmelidir. Geleneğin teknik veya konu bakımından sorgulanması veya estetik yönlerinin bir ayıklanmadan geçirilmesi sayesinde yeniyi keşfetme, kendi kişisel üslubunu oluşturma süreçleri içinde kendini bağımsız olarak ortaya koymak mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Arnheim, R. (2007). *Görsel Düşünme*, İstanbul, Metis Yayınları.
- Atalay, M. C. (2012). *Türk Minyatür Sanatının Tasarım Ögelerinin, Türk Resminde Varlık Bulması*. *Akdeniz Sanat*, 5 (10).
- Caudvvel, C. (2002). *Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler*, İstanbul, Metis Yayınları.
- Claudon, F. (1994). *Romantizm Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, (1997). 2. Cilt, İstanbul, Yapı- Endüstri Merkezi Yayınları.
- Erbay, F. & Erbay, F. (2006). *Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Atatürk'ün Sanat Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, Yayın No: 936.
- Erzen, J. N. (2011). *Çoğul Estetik*, İstanbul, Metis Yayınları.
- Gomrich, E. H. (1992). *Sanat ve Yanılsama*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

- Gögebakan, Y. (2014). *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, İnönü University Journal Of Art And Design Issn: 1309-9876 E-Issn: 1309-9884 Cilt/Vol. 4 Sayı/No.10 (2014): 47-57
- İpşiroğlu, N. (2010). *Görsel Sanatlarda Alımlama ve Sanatlararası Etkileşim*. Hayalbaz Kitap.
- Kagan, M. (1993). *Estetik ve Sanat Dersleri*, İmge Yayınevi.
- Kula, B. O. (2011). *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı-3*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 329.
- Lynton, N. (2009). *Modern Sanatın Öyküsü*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Mengüşoğlu, T. (2008). *Felsefeye Giriş*, On Birinci Basım İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Richard, L. (2005). *Ekspresyonizm sanat ansiklopedisi*, 4. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Tansuğ, S. (2008). *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Tapies, A. (2014). *Sanat Pratiği*, Dost Kitabevi.
- Tunalı, İ. (1996). *Estetik*, 4. Basım. İstanbul, Remzi Kitabevi.

İnternet Kaynakçası

(<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ressam-devrim-erbil-heyecanimi-ve-gucumu-gelenekten-aliorum/1680156>).

Görsel Kaynakça

Görsel 1: Jean-François Millet – Woman Spinning, 39.1x29,5, oil on panel, 1855-1860

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jean-Fran%C3%A7ois_Millet_-_Femme_filature_\(1855-60\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jean-Fran%C3%A7ois_Millet_-_Femme_filature_(1855-60).jpg)

Görsel 2: Selim Turan, Kompozisyon, 1985-1990, Sunta Üzerine Yağlı Boya, Tutkal, Kum, 87x146 cm, İstanbul Üniversitesi Selim Turan Koleksiyonu, Sergi kataloğu.

Görsel 3: Selim Turan, Soyut Kompozisyon, 36x24 cm, Ahşap Üzerine Yağlı Boya (Sanatçının Şövalyesindeki Son Resmi), 1985-1994, Selim Turan, Tez- Antitez - Sentez (2016) Sönmez, N. Kitap, YKY.

Görsel 4: Erol Akyavaş, Kerbelâ IV, 1983, Kâğıt Üzerine Akrilik ve Altın Varak, 125x100 cm. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ihsan-yilmaz/eyfelden-oncebalati-boyamisti-41818257>

Görsel 5: İstanbul Topkapı'dan Haliç'e Doğru, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 150x200 cm, 2014, İstanbul, Şiirsel Bir Yorum, Detay, Katalog (beyoglusanatgalerisi.com).

Görsel 6: Hüsamettin Koçan, 110x250 cm 2006-2007 “Tuz Tadı” Tuval Üstüne Karışık Teknik, Baksı Kültür Sanat Vakfı, Kitap, 2007

Görsel 7: Hüsamettin Koçan, Şamanın Gizemi, 2004-2005 50x140 cm, Baksı Kültür Sanat Vakfı, Hüsamattin Koçan, Zeynep Yasa Yaman Katalog, 2005.

Cumhuriyet'ten Günümüze Türk Resminde Kadın Teması

Meltem Katıranıcı

Resim sanatının hatta görsel sanatların genelinde kadın temasının kullanılması eski çağlara dayanmaktadır. Eski çağlardan kalan eserlerin çoğunda kadın figürleri küçük heykelcikler şeklinde ele alınmıştır. Bu heykelciklerde bereketin ve üremenin sembolü olan kadının kutsallığını artırmak için kadının göğüs, kalça ve üreme organının abartılı olarak ele alındığı bilinmektedir. Uygarlığın ilk dönemlerinden beri bulunan ana tanrıça kültleri ve mağara duvarlarına sembolize edilen kadın betimlemeleri, bereketin artırılması amacıyla yapıldığı düşünülen tören ve aksesuarlar, kadının anaerkil toplumlardaki kutsallığını ifade eden önemli ipuçlarıdır. Ancak yaşam şartlarının değişmesi, mülkiyet, sınıf ayrımı, din kavramı, cinsiyet faktörünün etkisi ve özellikle Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından sonra kadının toplum içindeki rolleri değişmiştir. Rollerin değişimine paralel olarak kadın temasının sanata yansıma biçimleri de değişiklik göstermiştir.

Bu bağlamda geçmişte Türk toplumunda kadının rolleri incelendiğinde, İslamiyetten önce kadının, Türk destan ve efsanelerinden anlaşıldığı üzere ilahi bir varlık olarak nitelendirildiği görülmektedir. Kadının toplumdaki

konuların belirleyici olmasının yanı sıra, sanatçıların yaşantıları, sanatçı kimlikleri, problemler için üretilen farklı çözüm arayışlarının da etkili olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

- Bakacak, A. G. (2009). *Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi üzerine bir değerlendirme*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 44, 627-638. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1561/16955.pdf> (16.07.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır).
- Berk, N. ve Özsezgin, K. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*, Genişletilmiş 3. Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ergönül, E. ve Koca, B. (2017). *Erken Cumhuriyet Dönemi Resimlerinde Kadın İmgesi: Modernleşme ve Milliyetçilik*, Arte-e Sanat dergisi SDÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Cilt 10, S.20, 761-786. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduarte/issue/33202/331487> (16.07.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır).
- Ersoy, A. (1998). *Günümüz Türk Resim Sanatı (1950'den 2000'e)*. İstanbul: Bilim Sanat Galerisi.
- Giray, K. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Türk Resim Sanatından Örnekler*. Ankara: Ankara Devlet Resim Heykel Müzesi Katalog.
- İrepoğlu, G. (2001). *Feyhaman Duran Resme Adanmış Bir Yaşam*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Kodal, T. (2018). *Türk Resim Sanatında Düğün Konulu Resimlerin Ortak Birliklikleri*, İdil Sanat Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 48, s. 939-950. <https://www.idildergisi.com/makale/pdf/1529317073.pdf> adresinden 16.07.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Özcan, Ö. ve Kaya, E. (2017). *Türk Toplumsal Hayatında Kadının Varlığının Tarihsel Eksende Sorgulanması*, Turkish Studies, Vol.12/12, s.175-188, https://www.researchgate.net/publication/318939763_Turk_Toplumsal_Hayatinda_Kadinin_Varliginin_Tarihsel_Eksende_Sorgulanmasi (03 Mayıs 2021'de erişim sağlanmıştır).
- Tansuğ, S. (2012). *Çağdaş Türk Sanatı*, 9. Baskı, Ankara: Remzi Kitabevi A.Ş.
- Tansuğ, S. (1990). *Türk Resminde Yeni Dönem*, 2. Basım. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Tema, Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://www.google.com/search?q=tdk+s%C3%B6zl%C3%BCk+tema+nedir&oq=tdk&aqs=chrome.1.69i57j69i59j46i433j0j46i175i199j0i4.2935j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (10.07.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır).

Türkiye’de Kadın (2019). Ankara: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/19172/tr-de-kadin-eylul.pdf> (16.07.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır).

Yaman, Z. Y. (1993). Kayıt. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Görsel Kaynaklar

Resim 1, Dinçer Erimez, “Çamaşır Asan Kadın” Adlı Eserden Bir Kesit, T.Ü.Y., 60x80 cm, (Ersoy, 1998, 71).

Resim 2, Ramiz Aydın, “Göç” Adlı Eserden Bir Kesit, Özel Koleksiyon, (Tansuğ, 2012, 304).

Resim 3, Rahmi Pehlivanlı, “Nene Hatun” Adlı Eserden Bir Kesit, T.Ü.Y., 60x46 cm, (Yaman, 1993,80).

Resim 4, Arif Bedii Kaptan, Eserden Bir Kesit, 1947, K.Ü.Y., 46x34 cm, (Yaman, 1993, 19).

Resim 5, Zeki Faik İzer, 1933, “İnkılap Yolunda” Adlı Eserden Bir Kesit, (www.turkishpaintings.com, 16.07.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır).

Resim 6, Fikret Mualla, “İsimsiz” Adlı Eserden Bir Kesit, T.Ü.Y., 33x41 cm, 1966, (Giray, 2003, 51).

Resim 7, Ömer Uluç, Popüler İkonlar “Dansöz” Adlı Eserden Bir Kesit, T.Ü.A., 150x150 cm, 1991, (Giray, 2003, 63).

Resim 8, Nurullah Berk, “Gergef İşleyen Kadın” Adlı Eserden Bir Kesit, T.Ü.Y., 74x61 cm, (Giray, 2003, 38).

Resim 9, Ömer Kaleşi, Eserden Bir Kesit, T.Ü.Y., 1983, (Ersoy, 1998, 70).

Resim 10, Şükriye Dikmen, “Portre” Adlı Eserden Bir Kesit, T.Ü.Y., 128.5x69 cm, (Giray, 2003, 39).

Resim 11, Ali Avni Çelebi, “Kelebek Yakalayanlar” Adlı Eserden Bir Kesit, T.Ü.Y., 133x160 cm, (Giray, 2003, 31).

Resim 12, Malik Aksel, “Yeni Mektep” Adlı Eserden Bir Kesit, T.Ü.Y., 84x84 cm, (Giray, 2003, 24).

Resim 13, Ercüment Kalmık, “Kompozisyon” Adlı Eserden Bir Kesit, K.Ü.G., 70x86.5 cm, (Giray, 2003, 49).

Çağdaş Türk Resminde Yeni Arayışlar

Mustafa Diğler

1. Giriş

Türk sanatı, başlangıcından günümüze gelinceye kadar farklı coğrafyalarda gelişimini sürdürmüş ve özellikle Anadolu'da modern teknik ve arayışlarla yoğrulmak sureti ile yaşadığımız yüzyılda çağdaş Türk sanatı anlayışının şekillenmesine imkân tanımıştır. Türk resim sanatının modernleşmesinin ilk tohumları Osmanlı İmparatorluğu döneminde atılmaya başlanmıştır. Batılılaşma hareketlerinin görülmeye başlandığı 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu toprakları sınırları içerisinde hemen hemen tüm alanlarda olduğu gibi sanat alanında da önemli adımlar atılmıştır. Geleneksel bir çizgide ilerlemeye çalışan Türk resim sanatı, bu Batılılaşma hareketleri sonucunda modern sanatı benimsemeye başlamıştır. 19. yüzyılda Batılılaşma hareketleri içerisinde köklü değişikliklerin özellikle sanat ve kültürel alandaki değişimlerin oluşumunda, Mühendishane-i Berri Hümayun ve harp okullarında yetişen sanatçıların çabaları göz ardı edilemez. Bu dönemde adı geçen okullarda yetişmiş olan sanatçılar, yurt dışına eğitim için gönderilmişlerdir. Bu eğitim gezileri sonucunda edindikleri teknik

ortak yenilikler, bir ulusun evrensel uygarlığa katılma yolundaki çabalarını gösterir. Bu açıdan bakıldığı zaman, Türkiye’de çağdaş sanat gelişiminin bağlı olduğu temel yöntem, millî benliğin her alanda uygarlaşmaya yönelik girişimlerle aynı doğrultuda ilerlemesidir.

Türk tarihi içinde çok önemli yere sahip olan Tanzimat ve Islahat reformları ile birlikte ortaya çıkan bilim ve sanat alanındaki gelişmeler ile başlayan ve resmî kanallar vasıtası ile resmî bir ideoloji hâline gelen modernleşme çizgileri, gitgide Cumhuriyet Dönemi’nde de radikal bir seçim hâline gelerek kararlı bir şekilde devam etmiş ve günümüzde de devam edecektir. Çağdaş Türk sanatı, dünya sanat arenasında hak ettiği yeri her zaman bulacaktır. Çağdaş Türk sanatçıları gelişimlerinin devamını istiyorlarsa geçmiş kültüründen kopmadan atalarının kendilerine armağanı olan geleneksel sanat kültüründen alacağı ilhamla çağdaş sanat tarihinde kendilerine yer bulacaklarını da unutmamalıdır.

Kaynakça

- Akay, A. (1999). *Devlet Himayesinden Serbestleşmeye Plastik Sanatlar, Sanatın Sosyolojik Gözü*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Aracı, N. (2005). *Nakkaş Osman’ın “Surname” yapıtından resim yorumları*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, Mersin
- Baraz, Y. (12 Kasım- 4 Aralık 1998). “*Soyut Resim*”. Türk Resminde Soyut Eğilimler Sergi Kataloğu, İstanbul: Mas Matbaacılık A.Ş. (s:7-8).
- Başkan, S. (1991). *On dokuzuncu yüzyıldan günümüze Türk ressamları*, 1.Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baykam, B. (1990). *Boyanın Beyni*, İstanbul, Giad Yayınevi.
- Bayrak, T. (2006). *Çağdaş Türk Resminde Kübist Eğilimler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Berk, N. ve Özsezgin, K. (1983). *Cumhuriyet dönemi Türk resmi*, 3. Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Beykal C. (1988). “Dışavurumculuk”, KALIN-Dışavurumculuk Sanat Seçkisi, Sayı: 7.
- Birinci, Z. Z. (1992). *Türk Resminde Sürrealist Eğilimler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bunultay, S. (2021). *Bir Sanatçı Bir Zanaatkar Olarak Sabri Fettah Berkel*. <http://www.antikalar.com/sabri-fettah-berkel> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

- Dilmaç, O. (2012). *Avrupa'da eğitim almış sanatçılarımızın çağdaş Türk sanatının gelişimindeki rolü*, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, s. 85-101.
- Doğan, F. (2003). *"Türk Resim Sanatında Toplumsal Gerçekçi Eğilimler"*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Elmas, H. (2000). *Çağdaş Türk Resminde Minyatür Etkileri*, Konya, T.C. Konya Valiliği Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Erbil, D. (1965). *İlk Türk yağlı boya ressamı*, Akademi, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Tarafından Yayınlanmaktadır, Sayı: 3-4, İstanbul, s 20-26.
- Erdemci, F. Germaner, S. ve Koçak, O. (2007). *Modern ve Ötesi: 1950-2000*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ersoy, A. (1998). *Günümüz Türk Resim Sanatı*, 1. Baskı, İstanbul, Bilim Sanat Galerisi.
- Giray, K. (1984). *Yeni Boyut Plastik Sanatlar Dergisi*, 3/22.
- Giray, K. (1998). *"Cumhuriyetimizin 75 Yılında Resim ve Heykel Sanatımızın Gelişim Çizgisi"*, İstanbul, Türk Plastik Sanatları.
- Giray, K., (2003). *Resim Sanatımızda On'lar Grubu*. Rh + Sanat, S. 7, Mas Matbaacılık, İstanbul, S. 20-21.
- Giray, K. (2004). *Cumhuriyetin İlk Ressamları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İskender, K. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Resim*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, C.6, S.1678-1710.
- İskender, K. (1994). *Türk Resminin Figüratif Açından Görünümü*, Türkiye'de Sanat Dergisi, 12, S: 39-43.
- Kıyar, N. (2007). *Çağdaş Türk Sanatında Figüratif Resmin Kültürel Değişim ile İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kuban, D. (2004). *Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Ana Hatları*, 1.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Öndin, N. (2003). *Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat*, Sanat Dünyamız, 89, Sf. 145-157.
- Özsezgin, K. (1998). *Mustafa Pilevneli, Yetmiş Beşinci Yıla Armağan Türk Plastik Sanatlar*, İstanbul, Bilim Sanat Galerisi.
- Özsezgin, K. (Eylül/Ekim 2002). *"Türkiye' de Sanata Baskı ve Sansürün Süreçsel Oluşumuna İlişkin Gözlemler"* RH+ Sanat, Sayı 1. İstanbul.

- Tansuğ, S. (1991). *Çağdaş Türk Sanatı*, 2.Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Y. Dal, E. (1983). *D Grubu ve Türk Resmindeki Yeri*, Yeni Boyut Plastik Sanatlar Dergisi, Eylül 1983 Yılı:2 Sayı:15, s. 3-9.
- Y. Dal, E. (1984). *Türk Resminde Grupların Yeri*, Yeni Boyut Plastik Sanatlar Dergisi, Kasım 1984 Yılı: 3 Sayı: 26.
- Yaşar, N. (2019). *Türk Resim Sanatında Soyut Eğilimler*, Konya Sanat Dergisi, Sayı:2, s. 1-14, Konya.

Görsel Kaynakça

Görsel 1-

<https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-a/aivazovsky-ayvazovski-ivan-konstantinovich/en-guzel-10-aivazovsky-tablosu/> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 2-

<https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-a/seker-ahmet-pasa/seker-ahmet-pasa-naturmort/> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 3-

<https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-c2/calli-ibrahim/ibrahim-calli-topkapi-sarayi-6242/> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 4-

<https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-o/onat-hikmet/hikmet-onat-tekneler-6408/> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 5-

<https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-b/berk-nurullah/nurullah-berk-utyapan-kadin-9563/> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 6-

<https://www.turel-art.com/urun/bedri-rahmi-eyuboglu-ozan-tablo-tuyb-122x92cm/> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 7-

<https://www.alem.com.tr/sanat/abidin-elderoglu-hakkinda-her-sey-1073117> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 8-

<https://www.galerisoyut.com.tr/artist/nuri-abac/#eser/dacf84d8d867a76a1451645185e1738f/17288> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 9-

<http://maksivizyon.blogspot.com/2015/05/cemal-tollu-eser-biyografi.html> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 10-

<http://mehmetguleryuz.com/works.php?f=1&pg=20&lc=tr> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 11-

<https://csmuze.anadolu.edu.tr/eser/inan-ergin> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 12-

<http://www.rportakal.com/Article.aspx?PageID=23&ArtId=1268> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 13-

<https://sanatokur.com/neset-gunal-kimdir/> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 14-

<http://www.leblebitozu.com/onemli-turk-ressamlar-ve-tablolari-bolum-1/> Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 15-

https://turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=120
Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Görsel 16-

<https://www.istanbul-sanatevi.com/turk-ressamlar/devrim-erbil-hayati-ve-eserleri-1937/>
Erişim Tarihi: 18.06.2021.

Türk Resminde Dışavurumcu Yaklaşımlar

Tolga Akalın

1. Giriş

Dışavurum, 20. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’da ortaya çıkan bir sanat akımıdır. Bu akım, toplumda oluşan sorunların sanatın tepkiselliği ile anlatımını sağlamıştır. Özellikle savaşların getirdiği yıkımlar, hastalıklar, ölümler ve yoksullaşma sanatçıların iç dünyaları ve düşüncelerinde kırılmalara neden olmuş, böylelikle şahit olunan bu sorunlar, dışavurum akımının temel malzemeleri hâline gelmeye ve ortaya çıkan sanat ürünleri içerisinde yerini almaya başlamıştır. Toplum içinde oluşan kargaşa ortamının yol açtığı bu tepki hareketi; Nietzsche ve Bergson gibi düşünürlerin felsefelerinden de etkilenmiştir (Kahraman,1988, 7).

Devrimci ruha sahip olan dışavurumcu sanatçılar, resim yapmak için seçtikleri konuları gündelik hayattan (sosyal yaşamdan) almışlardır. Doğa görünüşleri, sokaklar, insan yüzleri, atölye ortamı ve canlı modellerden görüntüler diğer akımlar gibi bu akımın sanatçıların da temel besin kaynağı olmuştur. Ancak diğer sanatçılardan onları ayıran özellik, yaptıkları

ziyade içsel duyguların ifadesine öncülük eden bir akımdır. Günümüz sanatında hâlâ bu etkileri görmek mümkündür. Dünya sanatını hem kendi döneminde hem de günümüz döneminde etkileyen sanat akımından ülkemiz ve ülkemiz sanatının etkilenmemesi mümkün değildir. Bu etkileşim günümüz kavramsal sanatının önünü açmış, sanatçının farklı malzemelerle ve yaklaşımlarla kendini ifade edebilmesinin önünü açmıştır. Ayrıca bu ifade şekillerini izleyiciler (sanat tüketicisi) tarafından kabul edilmesinin önünü açmıştır.

7. Kaynakça

- Akalın, T. (2013). “Avrupa’da Ortaya Çıkan Dışavurum Akımının Türk Resim Sanatına Etkisi”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1. Bahar.
- Akdeniz, H. (1990). *Çağdaş Resim Sanatında Kuram (Düşünve Boyutu) ve Türk Resmin Sanatına Yansımaları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Akkuş, Y. (2011). “Dışavurumculuk ve 1980 Sonrası Türk Resim Sanatındaki Yayımları”. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Altuğ, E. (2003). “Hayatın Karnavalı’nın Bayat Yaşamları”, *Radikal Gazetesi*, <http://www.radikal.com.tr>.
- Aydın, U. D. (2014). “Sanayi-i Nefise Mektebi ve Paris Güzel Sanatlar Okulu L’ecole Des Beaux-Arts Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6).
- Baykam B. (1990). *Boyanın Beyni*, İstanbul: Genç İş Adamları Derneği (GİAD) Yayınları.
- Baykam, B. (1996). “Vasat Bir Eleştiriye Yanıt”. *Genç Sanat*, Sayı 26.
- Baysal, M. A. (2014). *Dışavurumculuk-Yeni Dışavurumculuk ve Türk Resim Sanatına Etkileri*. Yedi Tepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Plastik Sanatlar Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 44.
- Eczacıbaşı, Ş. (1997). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi-3 (Cilt III)*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Ersoy, A. (1996). “Mehmet Güleriyüz ile Sanat Üzerine Söyleşi”, *Genç Sanat*, Sayı: 28.
- Germaner, S. (2008). *Modern ve Ötesi: 1950-2000*. (O. Koçak, O. Rona & F. Erdemci, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kahraman, H. B. (1988). *Ekspresyonizm Kavramında Temel Sorunlara Bir Bakış*.

- Kuzucular, Ş. (2012, 02 24). Ahmet Zeki Kocamemi. Edebiyat ve Sanat Akademisi: <https://edebiyatvesanatakademisi.com/Icerik.aspx?a=/e/YORUMLAR/T%c3%bcrk-Ressamlar/Zeki-Kocamemi-Resim-Sanat%c4%b1-veKatk%c4%b1lar%c4%b1/%c5%9eahamettin-Kuzucular/58e3f8fd-1406-47b7-ae6e-6c3266c8e62c>
Erişim: 11. 06.2021.
- Madra, B. (1998). “Modern’den Postmodern’e” 1990’lar. *Gösteri Dergisi*.
- Selçuk, N. D. (2018). Yeniden Gelenek Türk Sanatında Yeni Dışavurumculuk. *Akademik Sosyal Araştırma Dergisi*, 6. Ekim 23.
- Toros, T. (1991). *Ali Avni Çelebi, Sergi Katalogu*. İstanbul: Tem Sanat Galerisi.
- Turani, A. (2003). *Dünya Sanat Tarihi* (Cilt 9. baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yıldız, E., Duben, İ. (2008). *Seksenlerde Türkiye’de Çağdaş Sanat: Yeni Açılımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çağdaş Türk Resminde Soyut Arayışlar Üzerine Bir Değerlendirme

Burak Boyraz

1. Giriş

Soyut resme yönelik literatürde kabul gören ilk kişi, Moskova doğumlu sanatçı *Wassili Kandinsky*'dir. Soyuta dair ilk belirtiler, 1910 yılında onun üretmiş olduğu bir sulu boya yapıt ile ortaya çıkmıştır (Yaşar, 2019: 1). Lirik özellikler barındıran bu yapıtı ayrıcalıklı kılan, sanatçının iç dünyasını betimlerken özgün bir yol izlemesidir. Benzer bir eğilimi yakın vakitlerde başka isimler üzerinde gözlemlemek de mümkündür. Nitekim *Kazimir Maleviç*'de *W. Kandinski* ile örtüşen bir biçem ile hareket etmiştir. O da resimlerinde soyuta işaret eden bir rotanın izini sürmüştü fakat bunu yaparken daha geometrik bir tutum sergilemiştir (Şahin, 2019: 106). Bu iki isimden bahsetmişken *Piet Mondrian*'a da yer vermek gerekir. Zira *P. Mondrian*'ın yapıtları da soyut resim için örnek gösterilebilecek yapıtlardır. *Mondrian*'ı *Kandinsky* ve *Maleviç*'ten farklı kılan etmen, kompozisyonlarını çizgilere ve bu çizgilerin arasında kalan blok renk kümelerine dayandırmayı tercih etmesidir.

adayı; görgü ve bilgisini artırmak için internetten ve internetin sunduğu sosyal medyalarından faydalanmaktadır. Buradan yola çıkarak Batı sanatına mesafemizi şekillendiren aktüel etkenler arasında internetin ve sosyal medyanın da bulunduğunu belirtmek gerekir.

6. Kaynakça

- Arıkan, Z. (1999). “Cumhuriyet Döneminde Hümanizma Akımı”. *Bilanço: 1923-1998 Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi*, Cilt 2 (Siyaset, Kültür, Uluslararası İlişkiler). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 83-94.
- Atagök, T. (2015). Tomur Atagök'ten Sanatı Üzerine. *Tomur Atagök Retrospektif Sergi Kataloğu, MKM Beşiktaş Sanat Galerisi*, Beşiktaş Belediyesi: İstanbul. 15-35.
- Baytar, İ. (2018). “Sonsuza Doğru “Uçsuz Bucaksız” Bir Yol ve Şeker Ahmed Paşa'nın Manzara Resimleri”. *Art-Sanat Dergisi*, (10), 1-12.
- Baytar, İ. & Okkalı, İ. (2020). “Gelenekten Beslenen Modernlik; İbrahim Çallı ve Mevleviler Serisi”. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 26(44),126-137.
- Boyras, B. & Şahin, Ü. I. (2018). “Türk Sanatçı Tomur Atagök'ün 2000-2015 Yılları Arasındaki Sergilerine Dair Bir Araştırma”. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 70-94.
- Çetin, Y. & Avcı, M. (2011). “Çağdaşlaşma Sürecinde Sanayi-İ Nefise Mektebi'nin Kuruluşu ve Asker Ressamların Bu Okuldaki Eğitim Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (25), 51-66.
- Edeer, Ş. (2015). “Abidin Dino ve Eller”. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(8), 149-162.
- Ersoy, A. (2001). “Eleştiri Yazıları Işığında Resim Sanatımıza Sosyolojik Bir Bakış”, *Türkiye'de Sanat*, 47, 16-23.
- Göle, N. (1999). “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, *Toplum ve Bilim*, 80, Bahar, 128-142.
- Gülmez, M. (1999). “Cumhuriyet ve İnsan Hakları Eğitimi: 1923-1948”. *Bilanço: 1923-1998 Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi*, Cilt 2 (Siyaset, Kültür, Uluslararası İlişkiler). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 141-154.
- Güven, A. (2013). “Osman Hamdi Tablolarında Benlik Durumu”. *Marmara İletişim Dergisi*, (20), 220-245.
- Keskin, C. (2014). “I. Dünya Savaşı ve Sonrası Türkiye'de Kültür Sanat Ortamı ve Türk Resmi”. *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 263-279.

- Kırboğa, Z. (2019). “Tanzimat Sonrası Toplumsal Değişim: Batılılaşma Örneği”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 248-265.
- Kıray, M. (1999). “Modernleşmenin Temel Süreçleri”. *Bilanço: 1923-1998 Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi*, Cilt 2 (Ekonomi, Toplum, Çevre). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 161-168.
- Kirişçi, K. (1999). “Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketlerinin Değerlendirilmesi”. *Bilanço: 1923-1998 Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi*, Cilt 1 (Siyaset, Kültür, Uluslararası İlişkiler). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 111-121.
- Kuruç, B. (1999). “Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler”. *Bilanço: 1923-1998 Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi*, Cilt 2 (Ekonomi, Toplum, Çevre). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 21-32.
- Ölker, P. & Aktaş, T. (2013). “Tanzimat Fermanının Metindilbilimsel Çözümlemesi”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 209-230.
- Özcan, N. (2016). “Selim İleri'den Bir Ressama Yorum Mihri Müşfik: Ölü Bir Kelebek”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (25), 153-174.
- Özçelik, N. (2020). “Osman Hamdi Bey'in Portrelerinde Anlam”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6, 449-458.
- Papila, A. (2008). “Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma Döneminde Resim Sanatının Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Kimliğinin Resimsel Anlatımı”. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 117-134.
- Pehlivan, B. (2019). “1914 Kuşağı” Sanatçılarının Resimlerinde İstanbul İzleği (Teması). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Ahmet Yakupoğlu Anısına Şehir, Sanat ve Tasarım Özel Sayısı*, 100-118.
- Şahin, O. (2019). “Gnostisizm, Gül-Haç ve Teozofi* Işığında İki Kare Örneği: “Koyu Karanlıklar” (Robert Fludd) ve “Siyah Kare” (Kazimir Maleviç)”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (28), 103-130.
- Şenol, T. (2016). “Fransız Resim Sanatının Türk Resim Sanatına Etkisi Üzerine Karşılaştırmalı Örnek Eser İncelemeleri”. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *Frankofoni Özel Sayısı*, 153-168.
- Tansuğ, S. (1986). *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Terzi, İ. (2014). “Mehmed Esad'ın Mir'at-I Mühendishane-İ Berrî-İ Hümayun Ve Mir'at-I Mekteb-İ Harbiye Adlı Eserlerine Göre 19. Yüzyıl Türk Resmi”. *On-dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 142-146.
- Turani, A. (1982). *Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, C.2., Tılgat Yayınları: İstanbul.
- Yaşar, N. (2019). “Türk Resim Sanatında Soyut Eğilimler”. *Konya Sanat*, (2), 1-14.

Cumhuriyet Sonrası Türk Grafik Tasarımında Yaşanan Gelişmeler

Çağrı Cümüş

1. Giriş

Türk sanat tarihi, Türklerin tarihte birçok farklı devlet kurması ve göçebe yaşam tarzına sahip olması nedeniyle eklektik ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Geçmişte 16 farklı Türk devleti kurulmuş olmasına rağmen hâlâ farklı isimlere sahip Türk etnik kökenli birçok devlet bulunmaktadır. Bu nedenle Türk sanat tarihi, geniş bir coğrafyada birçok farklı kültürle ilişkilendirilir ve açıklanır. Türk sanat tarihçilerinin genel yaklaşımına göre Türk sanat tarihi, Orta Asya eserlerinden kaynaklanmıştır. Türk sanatı; Orta Asya, Çin, Hindistan, Kuzey Avrupa ve ayrıca Roma-Bizans ve Arap kültürlerinden etkilenmiştir. Türk grafik tasarım tarihi, Türk sanat tarihi ile benzer özelliklere sahiptir. Çağdaş Türk grafik tasarımcıları için kaynak olarak kullanılacak ilk örnekler; Orta Asya'daki göçebe çadırlarda, Orta Doğu'daki kervansaraylarda ve Anadolu'daki el yazmalarında bulunabilir. Çağlar boyunca Türkler tarafından kullanılan alfabeler, işaretler ve amblemler, flamlar ve bayraklar gibi grafik soyutlamalar günümüzün grafik tasarımcıları için büyük bir görsel arşiv sağlamaktadır (Akdenizli, 2020).

Türkiye’de oldukça başarılı ve ünlü ürün tasarımından veya mimarisinden farklı olarak grafik tasarım, hâlâ Avrupa mirası ile unutulmuş bir Osmanlı geçmişi arasında sıkışmış kendi kimliğini oluşturmaktadır. Birkaç Türk aktör, yerel bir tarzın yükselişinden emin ve bir topluluk oluşturmak için uğraşmaktadır. Günümüzde hem yerel tasarımcılar arasındaki bağlantıyı hem de Türk grafik kimliğini vurgulamaya çalışmak için çaba sarf edilmektedir

Günümüzün grafik tasarımcıları çok çeşitli alanlarda faaliyet gösterirken, tasarımcı ve tasarım okullarının sayısı önemli ölçüde artmıştır, cinsiyet dengesi de olumlu bir şekilde değişmiş ve kadın tasarımcılar grafik tasarım alanında başarı ile yerlerini almıştır. Türkiye’de çağdaş grafik tasarım küresel kültürün bir parçası hâline gelmiştir. Türk Grafik Sanatçıları Derneği 1968 yılında kurulmuş ve düzenli olarak yıllık sergiler düzenlemiş; katalog yayınlar, poster gibi kategorilerde tasarımlar vermiştir. Yurt dışında sergileyen ve yayın yapan ve yurt dışı ödülleri alan tasarımcılar bulunmaktadır. Türkiye’de üretilen birçok eser, dünya standartlarında değerlendirildiğinde oldukça başarılıdır. Aynı zamanda son otuz yılda reklam ajanslarının yükselişine ve grafik tasarımın ticarileştirilmesine tanık olunmuştur.

4. Kaynakça

- Akdenizli F. (2020). Historical Roots of Contemporary Turkish Graphic Design. *Технология і техника друкарства*, 1-2 (67-68), 71-76.
- Aslanapa, O. (1997). *Türk Sanatı*. Remzi Kitabevi.
- Babacan, M. (2015). *Nedir Bu Reklam?* Beta Yayınları.
- Baranse N. (2003). *Eli Acıman Sevmediği Sözcük Reklam, Aşık Olduğu Mesleği, Reklamcılık!*. Doğan Kitap.
- Becer, E. (1999). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Dost Kitabevi.
- Bektaş, D. (1992). *Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (1993). *Türk Sanat’ının ABC’si*. Simavi Yayınları.
- Dur, B. (2011). *Türk Grafik Tasarımında Afiş Tasarımının İlk Dönemleri ve Kültürel Türdeki Afişlerin Türk Grafik Tasarımının Gelişimine Kazandırdığı İvme*, IFAS 2011 - International Fine Arts Symposium, Konya, Türkiye.
- Durmaz, Ö. (2011, Ekim). *İstanbul’un 100 Grafik Tasarımcısı ve İllüstratörü*. Kültür A.Ş. Yayınları.

- Ertem, R. (1991). *Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi*. Dergâh Yayınları.
- Ganiz, S. (2004). *Yazı ve Tasarımcıları*. Kastaş Yayınevi.
- Gülensoy, T. (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları (Damgalar, İmler, Enler)*. Ötüken Yayınları.
- Haydaroğlu, M. (2006). *İnadına Yurdaer*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ketenci, H. F. ve Bilgili, C. (2006). *Görsel İletişim & Grafik Tasarımı*. Beta Basım.
- Merter, E. (2008). *Cumhuriyeti Afişleyen Adam İhap Hulusi Görey*. Literatür Yayınları.
- Sarıkavak, N. (2015). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarımda Airbrush Teknolojisi*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Suner, C. (2007). Tasarımcı Mengü Ertel Üzerine. *Grafik Tasarım Dergisi*, 9, 36-37.
- Tuncay, Ç. (2009). *Uygarlığın Seyir Defteri*. Arkadaş Yayınevi
- Tunçel M. (2018). Açık hava Reklamları ve New York Times Meydanı Açık hava Reklamlarının İncelenmesi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 12, 317-341.
- Ülker, M. (1987). *Başlangıcından Günümüze Türk Hat Sanatı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yurdakul, İ. (2001). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Temeli Kültürdür / Plastik Sanatlar / Grafik*. T.C. Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Görsel 1** <https://tr.pinterest.com/pin/440297301049687331/>
- Görsel 2** <https://tr.pinterest.com/pin/274227064780263438/>
- Görsel 3** <https://tr.pinterest.com/pin/361413938822970048/>
- Görsel 4** <http://gmk.org.tr/uploads/news/file-14466414591420998511.pdf>

Türk Baskıresim Sanatına Cumhuriyet'in Etkileri ve Günümüze Yansımaları

Erol Murat Yıldız

1. Giriş

Arjantin'in Santa Cruz eyaleti sınırları içerisinde yer alan Las Manos Mağarası'nın duvarlarına MÖ 11000 ila 7000 yılları arasında yapıldığı düşünülen ilk uygulamalar, baskıresim sanatının tarihsel serüveninin başlangıç noktasını oluşturmuştur. MS 105 yılında Çin'de bir saray memurunun kâğıdı bulmasıyla birlikte baskıresim önemli bir ivme kazanmış ve bu sayede tahta mühürler su bazlı boya ile kâğıt ve ipek üzerine basılmaya başlanmıştır. Bu noktadan hareketle sanatın genel kronolojik açılımına paralel bir gelişim ve değişim süreci yaşayan baskıresim, Uzak Doğu'dan Amerika'ya kadar pek çok kültürel yapıyı etkisi altına almıştır. Yeni bir sanatsal anlatım aracı olarak ortaya çıkan baskıresim sanatı, özellikle 20. yüzyılın ortalarına doğru ülkemiz sanat ortamlarını da etkilemeye başlamıştır. Grafik sanatların bir kolu olan ve yüksek baskı, çukur baskı, düz baskı, elek baskı gibi farklı birtakım uygulama alanları olan baskıresim ilk çalışmalarının tarihsel süreç içerisindeki başlangıç noktası tam olarak

Ancak Albert Dürer, Rembrandt ve Francesco Goya gibi baskiresim alanında önemli başarılarla imza atmış sanatçıların eserlerinin günümüze kadar sorunsuz bir şekilde gelmiş olması, bu görüşe tarihsel anlamda bir karşı duruş sergilemektedir. Ayrıca baskiresim çalışmalarının sadece kâğıt yüzeyi ile sınırlı olmadığı; tual, kumaş, mukavva gibi farklı malzemelerin üzerine de baskı yapılabilceği herkes tarafından bilinen bir gerçekliktir. İnsanlardaki bu gerçeklik düşüncesinden hareketle ortaya çıkan çoğaltım isteği, baskı tekniklerinin çok farklı amaçlara hizmet etmesine neden olmuştur. Ülkemizde bu sanat alanının kitlelere yeteri kadar ulaşamamasının diğer bir nedeni ise büyük oranda ekonomik kaygılar üzerine yapılmış olan sanat galerilerinin olumsuz tavrı yüzündendir. Çünkü bir baskı resmin ederi ile bir akrilik veya yağlı boya tual resmin ederi arasında fark vardır. Bu nedenledir ki galeriler kazançlarının azalacağı endişesi ile baskiresim sanatçıların eserlerine yeteri kadar ilgi göstermemektedir. Ayrıca güzel sanatlar eğitimi veren kurumların yeterli altyapıya ve yetişmiş elemana sahip olmaması da bir başka olumsuz sebep olarak güncelliğini korumaktadır. Toplumların çağdaşlaşmasının önünde set olarak duran en önemli öge “cehalet”, cehaleti de ortadan kaldıracak en önemli etmen “eğitim”dir. Eğitim sayesinde toplumlar sosyokültürel anlamda gelişebilir, altyapısını kuvvetlendirebilir ve bilimde ve sanatta çağdaş medeniyetler seviyesine gelebilirler. Ancak bu sayede baskiresim kimlik arayışlarını sonlandıracak ve ülkemiz sanat ortamlarında hak ettiği yeri bulacaktır.

5. Kaynakça

- Akalan, G. (2000). *Gravür*. Ankara, Kaleseramik Sanat Yayınları.
- Aslier, M. (1987). “*Türk Özgün Baskiresim Sanatında Tahta Oyma-Basma'nın Yeri*” Türkiye’de ve Almanya’da Ağaç Baskı Sanatı, Ankara: H.Ü.G.S.F. Yayınları, No:6.
- Berk, N. ve Turani, A. (1981). *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*. İstanbul: Tilgat Yayınları.
- Bigalı, Ş. (1999). *Resim Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Büyükişleyen, M. Z. (1981). “Mürşide İçmeli’nin Özgün Baskılarında Öz ve Biçim”, *Sanat Çevresi*, Şubat.
- Esmer, H. (2011). *Türkiye’de baskiresme bakmak, çağdaş sanatlar müzesi sergi katalog metni*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Gençaydın, Z. (1981). “Mürşide İçmeli'nin Özgün Baskıları”, *Sanat Çevresi*, Şubat.
- Girgin, E. Ç. (1985). “Özgün Baskı ya da Çoğaltılabilir Kalıplarda Yeni İmkanlar Üzerine”, *Sanat Çevresi*, Haziran.
- İçmeli, M. (1982). “Usta Sanatçı Süleyman Saim Tekcan”, *Sanat Çevresi*, Nisan.
(1985) “Gazi Eğitim Resim-İş Bölümünde Özgün Baskiresim”, *Sanat Çevresi*, Haziran.
- Madra, B. (1985). “Özgün Baskı”, *Sanat Çevresi*, Haziran.
- Özer, E. (2009). *Türkiye'de Sanat Eğitimi ve Hasan Pekmezci Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Özsezgin, K. (1985). “Türk Baskiresim Sanatının Boyutları ve Geleceği”, *Sanat Çevresi*, Haziran.
- Özsezgin, K. ve Aslier, M. (1989). “Türk Resim Sanatında Özgün Baskiresimler”, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, İstanbul: Tılgat Yayınları.
- Pekmezci, H. (1992). “Baskiresim Sanatı ve Türk Baskiresim Sanatı Üstüne”, *Plastik Sanatlar Dergisi*, Aralık.
(1992). *Tüm Yönleri ile Serigrafi İpek Baskı*. Ankara: İlke Yayıncılık.
- Pilevneli, M. (2007). “Söyleşi” *Akademist Dergisi*. 9. 113-119.
- Saydam, H. İ. (2006). *Günümüz Sanat Eğitimi ve Sanat Eğitimi İçinde Prof.Dr. Hasan Pekmezci'nin Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tepecik, A. (2002). *Grafik Sanatlar*, Ankara: Detay & Sistem OfsetYayıncılık.
- Tez, Z. (2008). *Kağıdın ve Matbaanın Kültürel Tarihi*, İstanbul, Doruk Yayıncılık.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1: Ahşap Kalıpla “Yazma” Basma Tekniği. (<https://www.haberturk.com/600-yillik-tokat-yazmasi-son-ustalarin-elinde-hayat-buluyor-2546857> 28/03/2022'de alınmıştır).
- Görsel 2: Pieter Coecke van Aelst, “Sultan Süleyman'ın Maiyeti”, 1533, Gravür. **(Hata! Köprü başvurusu geçerli değil.** 28/03/2022'de alınmıştır).
- Görsel 3: Grelot “Kuşbakışı İstanbul” 1680, Gravür, **(Hata! Köprü başvurusu geçerli değil.** 28/03/2022'de alınmıştır).
- Görsel 4: Hoca Ali Rıza “Yalı ve Yelkenli”, 1902-1911 Arası, Kâğıt Üzerine Litografi. (<https://abdullahabdurrahman.wordpress.com/2019/03/16/hoca-ali-riza-alintidir/> 28/03/2022'de alınmıştır).

- Görsel 5: Antoine Ignace Melling “Bir Türk Düğün Töreni” Gravür. (<https://yenidenergenekon.com/24-gravurler/> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 6: Sabri Berkel, “İsimsiz”, 1975, Litografi. (<https://docplayer.biz.tr/223728162-Ondokuz-mayis-universitesi-egitim-bilimleri-enstitusu-guzel-sanatlar-egitimi-anabilim-dali.html> 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 7: Mustafa Aslıer, “İsimsiz”, 1976, Metal Oyma-Basma. (<http://www.imoga.org> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 8: Mürşide İçmeli “Hiroşima”, Gravür, 1979. (<https://tr.pinterest.com/pin/554224297863982708/> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 9: Süleyman Saim Tekcan “Atlar ve Hatlar Serisinden”, 2002, Gravür. (<http://www.imoga.org> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 10: IMOGA “İstanbul Grafik Sanatlar Müzesi”. (<http://www.imoga.org> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 11: Nevzat Akoral “Pazarda Arabacılar” Ağaç Baskı. (<http://www.imoga.org> adresinden 28/02/2022’de alınmıştır).
- Görsel 12: Ergin İnan “Ağustos Böceği”, 2006, Kâğıt Üzerine Serigrafi. (https://www.wikiwand.com/tr/Ergin_%C4%B0nan adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 13: Mürşide İçmeli “Nostalji”, 1987, Gravür, 26.5x20 cm (<http://www.csmuze.anadolu.edu.tr> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 14: Süleyman Saim Tekcan “Kompozisyon 1”, 1989, Elek Baskı. (<http://www.imoga.org> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 15: Mustafa Pilevneli “Dolmuş Motoru”, 1994, İpek Baskı. (<http://www.imoga.org> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 16: Devrim Erbil “İstanbul Galata”, İpek Baskı. (<http://www.imoga.org> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 17: Adnan Turani “İsimsiz”, 1999, İpek baskı. (<https://www.sanatgezgini.com/ozgun-baski-serigrafi-adnan-turani> 31/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 18: Ali Teoman Germaner “Aloşname”, 1977, Serigrafi. (<http://www.imoga.org> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 19: Hayati Misman “İsimsiz”, 1985, Gravür. (<http://www.bilkent.edu.tr> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 20: Güler Akalan “Kılıç Yarası”, 2003, Gravür. (<http://www.sanatmuzesi.hacettepe.edu.tr> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).
- Görsel 21: Hasan Pekmezci “İsimsiz”, 1997, Elek Baskı. (<http://www.imoga.org> adresinden 28/03/2022’de alınmıştır).

Çağdaş Türk Fotoğrafçılığı

Adem Yücel - Ufuk Uğur

İnsanlık tarihi mağara döneminden itibaren dış dünyayı resmetme ve görüntüyü dondurma çabasını duygu ve düşünceleri yansıtmaya ya da hafıza oluşturma adına gerçekleştirmiştir. Fotoğrafın ilk icadından bugüne kadar da teknolojik gelişimlere paralel olarak onun bir sanat biçimine dönüşmesine ve evrilmesine yolculuk ettiği görülmektedir. Her ne kadar fotoğrafın icadına kadar olan süreçte görüntü oluşturma tek yöntemi resim yapmak olsa da temel kavramlarını resimden öğrenen fotoğraf sanatı bugün belki de en önemli görüntü oluşturma aracıdır. Başlangıçta basit kimyasal tepkimeler sayesinde kısıtlı fotografik görseller üretilirken günümüzde dijitalleşen ve bu sayede günlük yaşamda hemen herkesin üretebildiği ve yaşamın içinde en yoğun biçimde kullanılan görüntü depoları oluşturulmaktadır. Her türlü düşünce, bilgi ya da yorum üretmeye yönelik fotoğraf verilerinin günlük yaşamda neredeyse yaş farkı gözetmeksizin herkesin üretilip üretilmediği ve işlendiği dijital bir çağın içerisindeyiz. Bu dönemde fotoğraf hem bir anlatım dili hem de bir tür sosyalleşme aracı olarak geniş kitlelerce sıklıkla çeşitli araçlar aracılığıyla yoğun biçimde kullanılmaktadır. Bu bağlamda fotoğrafın kendi iç yolculuğu,

Kaynakça

- Akalın, T. (2008). Fotoğraf, Ankara, Hangar Yayınevi.
- Ak, S. A. (2001). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Fotoğrafı, (1923/1960). İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Çizgen, E. (1983). Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Fotoğraf. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ertan, G. (1985). Fotoğraf Sanatı ve Türkiye, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Toplantı Notları, İstanbul, Siemens Yayınları.
- Kitap Bölümü. (2012). Fotoğrafın Tarihi. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

İnternet:

- <https://www.trtworld.com/life/inside-the-same-dream-bringing-together-ara-guler-and-ahmet-hamdi-tanpinar-39744>
- <https://www.eczacibasi.com.tr/tr/basin-odasi/haberler/sakir-eczacibasinin-fotografleriyle-secilmis-anlar-sergisi-istanbul-modernde>
- <https://www.iksv.org/tr/haber/sakir-eczacibasi-nin-fotograf-sergisi-secilmis-anlar-istanbul-modern-de>
- <https://www.nuribilgeceylan.com/photography/turkeycinemascope1.php?sid=1>
- <https://zoyotof.wordpress.com/2014/09/02/orhan-alpturk/>
- <http://www.aliborovali.com/>
- <https://www.efsad.org.tr/efsadda-22-subat-ali-borovali-fotograf-gosterisi>
- <http://laleperaytek.com/biography>
- <http://naziftopcuoglu.com/>
- <https://www.feritkuyas.net/>
- <http://theempireproject.com/lang-TR/artists/0-17/>
- <https://leicaturkiye.com/alp-sime-ceratonia-2016/#>
- <https://www.alikabasartist.com/untamed>
- <https://www.kolekta.com.tr/sanaticilar/burcu-aksoy/>
- <http://www.serkantaycan.com/>
- <https://www.artxist.com/Sergiler/Masum-Suretler-Istanbul-Modern/134>
- https://www.istanbulmodern.org/tr/basin/basin-bultenleri/masum-suretler_624.html

Cumhuriyet Sonrası Türk Heykel Sanatı

Özcan Özkarakoç

1. Giriş

3 Mart 1883 tarihi, Türk plastik sanatlarının Batılı anlamda günümüze uzanan yüz otuz sekiz yıllık serüveninin başlangıcı olması nedeniyle özel bir konuma sahiptir. “Sanayi-i Nefise Mektebi” olarak belleklerde yer edinen, Batı tarzı yaklaşımıyla eğitim veren, başlangıcında öğrencilerinin büyük çoğunluğu gayrimüslim çocuklardan oluşan ve belki de en önemlisi, dönemin Osmanlı Devleti sınırları içindeki ilk güzel sanatlar okulu bu tarihte kurulmuştur. II. Abdülhamit döneminde, Osman Hamdi Bey’in (1882) müdürlüğe getirilmesiyle resmen kurulan ve kuruluş hazırlıkları 1860’larda başlayan okulun, resmi adı “Mekteb-i Sanâyi-i Nefise-i Şâhâne” olarak da bilinmektedir. Döneme ait resmî belgeler ve eldeki kaynaklar ise okulun adını, “Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Âlîsi” olarak kayıtlara geçirmiştir.

Okulun eğitim faaliyetlerine başladığı tarih, Osmanlı Devleti açısından Batılılaşma ya da modernleşme fikrinin, devletin bütün kurumlarında

uluslararası sempozyum, çalıştay ve workshop etkinliklerinde, heykel sanatçıları geniş halk kitleleriyle bir araya gelme fırsatı bulmuşlardır. Özel ve devlet üniversitelerinin ilgili fakültelerinde açılan heykel bölümleri, Güzel Sanatlar Liseleri ve eğitim merkezlerinde heykel programlarının yaygınlaşması, alana ilgiyi ve merakı artırmaktadır. Umut verici bütün bu gelişmelere rağmen nitelik ve nicelik bakımından Türk heykel sanatının henüz istenilen noktalara ulaşmadığını belirtmek de yerinde bir tespit olabilir.

1882'den 2022'ye uzanan zaman diliminde Türk heykel sanatı, yüz kırk yıllık bir süreci geride bırakmaktadır. Toplumsal kırılmaların siyasi tarihine yön verdiği gelişmelerden etkilenen sanat dünyası, büyük değişimler yaşayarak bugünlere ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne, sonrasında ise tek partili rejimden çok partili siyasi rejime geçiş süreci, önemli toplumsal değişimlere işaret etmektedir. 1950'lerin değişim enerjisi, sosyokültürel, siyasi ve ekonomik dinamiklerin; felsefe, bilim ve teknik oluşumların içinde varlığını geliştirerek ve değişimi yaşayarak günümüze ulaşmıştır. Heykel sanatının tüm bu gelişmeler ışığında kendi özgün çizgisini yaratacağına duyulan inanç, Türk heykel sanatçısını gelecek nesillere taşıyacak temel güdüleyici unsurdur.

5. Kaynakça

- Antmen, A. (2007). *Ali Teoman Germaner'in Yaşamı ve Sanatı: Zamanların Belleği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Arseven, C. E. (1959). *Türk Sanatı Tarihi Heykel ve Oyma*. C:3, İstanbul: Maarif Basımevi, 31.
- Atalay, N. (1994). Son 20 Yılda Türk Heykel Sanatımızdaki Gelişmenin Değerlendirilmesi (1974- 94 Dönemi). Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Aydın, U. D. (2014). "Sanayi-i Nefise Mektebi ve Paris Güzel Sanatlar Okulu L Ecole Des Beaux-Arts Üzerine Bir Değerlendirme". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 6, Eylül 2014, 74-81.
- Aydın, U. D. (2013). "Cumhuriyet Dönemine Işık Tutan İki Heykeltıraş; Mahir Tomruk ve Ali Nijat Sirel". *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, 1.
- Bektaş, C. (2005). *Saim Bugay*. İstanbul: Bilim Sanat Galerisi.
- Berkeş, E. (2010). *1940'lı Yılların Türk Sineması* (1.Baskı). İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Buğdaycı, S. (2005). “Hiçbir Şeyden Her Şey Yapan Heykeltraş”. *Rh+ Sanat*, 17/2005, 50-54.
- Çalık, S. (2004). *Şadi Çalık* (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ergin, N. (2016). “İçeriden Bir Bakış”. (Ed. Merve Pakyürek). *Rahmi Aksungur*. İstanbul: Elgiz Museum.
- Ersoy, A. (1998). *Günümüz Türk Resim Sanatı, 1950'den 2000'e*. İstanbul: Bilim Sanat Galerisi.
- Erzen, J. N. (1996). *Mehmet Aksoy*. İstanbul: Bilim Sanat Galerisi.
- Germaner, S. (2006). “Biyografi”. (Ed: Korkut Erdur). *Zühtü Müridoğlu Resim, Heykel: Bütün Bir Yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gezer, H., Berk, N. (1973). *Elli Yılın Türk Resim ve Heykeli*. (1.Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ketenci Y. (1995). Zerrin Bölükbaşı Yaşamı ve Sanatı. Diploma Çalışması. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü.
- Okay, S. (1991). “Türk Heykel Sanatının Oluşumuna İlişkin”. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10/1991, 17.
- Osmalı, K. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri (1923-1946)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ödekan, A. (1995). Sanat (Ed.: Sina Akşin). *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: Cem Yayınevi, C. 4.
- Özyıldırım, G. (2020). “Anıt Heykel ve Mimarlık: Yavuz Görey'in Burdur Anıtları”. *Akdeniz Sanat*. C.15, S.20, 46-47.
- Özyiğit, H. (2017). “Türk Heykel Sanatının Az Bilinen Bir Yüzü: Rezan Ramiz Hanım”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, 172-182.
- Sarıçalık, D. (2006). Turgut Pura'nın Yaşamı ve Türk Heykel Sanatındaki Yeri. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Tanaltay, E. (1999). *Sanat Ustalarıyla Bir Yaşam, “Hüseyin Anka Özkan”*, Tekin Yayın Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 20-28.
- Toprak, Z. (1998). Cumhuriyet ve Sanat. (Ed.: Veysel Uğurlu). *Savaş ve Barış*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 4.
- Uçan, A. (1996). *İnsan ve Müzik, İnsan ve Sanat Eğitimi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 187.
- Ural, M. (2004). Biyografi. (Ed.: Murat Ural). *Kuzgun Acar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Üner, P. (2006). “1950’den Günümüze Modern Türk Heykeli’nden Bir Kesit”. *Rh + Sanat*, 84-87.
- Üstünipek, M. (2006). “İlk Heykel Sergisi ve Zühtü Müridoğlu”. *Türkiye’de Sanat*, 74/2006, 42-45.
- Yılmaz, E. (2018). “Cumhuriyetin İlk Heykeltıraşlarından Ratip Aşir Acudoğu: Yaşamı ve Anıtları”. *Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*. Cilt, 8 – S, 2 – Aralık 2018, 250-265.
- Yılmaz, A. N. (2008). “Türk Heykelinde Bir Öncü Sanatçı Füsun Onur”. *Sanat ve Tasarım Dergisi*. C.1, S.2, s, 203-221.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1.** Sanâyi-i Nefise Mektebi’nin ilk öğretim kadrosu. 16 Nisan 2021 tarihinde, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sanayi-i-nefise-mektebi>, adresinden erişildi.
- Görsel 2.** “1936 Yılında Güzel Sanatlar Akademisi Atölyeleri”.
- Kaynak:** Giray, K. (2000). Çallı ve Atölyesi. İstanbul İş Bankası Yayınları, s. 151.
- Görsel 3.** “1936 yılında Güzel Sanatlar Akademisi atölyeleri”.
- Kaynak:** Giray, K. (2000). Çallı ve Atölyesi. İstanbul İş Bankası Yayınları, s. 146.
- Görsel 4.** “Balerin” Bronz, 55x12x6 cm.
- Kaynak:** Üstünipek, M. (2006). “İlk Heykel Sergisi ve Zühtü Müridoğlu”. *Türkiye’de Sanat*, 74/2006, s. 118.
- Görsel 5.** Kompozisyon “Demir 3-Kuşlar”, 1957, 95x55x35 cm. MSÜ, İstanbul Resim Heykel Müzesi.
- Kaynak:** Çalık, S. (2004). *Şadi Çalık* (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Görsel 6.** Uluslararası Genç Sanatçılar Bienali, Paris Kenti Birincilik Ödülü. 63x75x80 cm.
- Kaynak:** Ural, M. (2004). Biyografi. (Ed. Murat Ural). *Kuzgun Acar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları. s. 55.
- Görsel 7.** Aloş Akademi’de İsmail Hakkı Öcal ile 1952.
- Kaynak:** Antmen, A. (2007). *Ali Teoman Germaner’in Yaşamı ve Sanatı: Zamanların Belleği*.
- Görsel 8.** Zümrüd-ü Anka Serisinden, 2007, Bronz, 57.5x38x17 cm.
- Kaynak:** Antmen, A. (2007). *Ali Teoman Germaner’in Yaşamı ve Sanatı: Zamanların Belleği*.
- Görsel 9.** Saim Bugay Demir.
- Kaynak:** Bektaş, C. (2005). *Saim Bugay*. İstanbul: Bilim Sanat Galerisi.s.48.
- Görsel 10.** Aynaya Bakan Kadın, 1992, Mermer, 200x90x110.
- Kaynak:** Erzen, J. N. (1996) *Mehmet Aksoy*. İstanbul: Bilim Sanat Galerisi. s.145.
- Görsel 11.** Yontucu, 1996, Mermer, 140x38x38cm.
- Kaynak:** Edgü, A. (2004) *Rahmi Aksungur*. İstanbul: Millî Reasürans Sanat Galerisi. s. 170.

Tüm Yönleriyle Çağdaş Türk Seramik Sanatı

H. Serdar Mutlu

1. Giriş

Anadolu, binlerce yıllık kültür ve sanat birikimiyle çağlar boyunca farklı dünya uygarlıklarına ev sahipliği yapmış ancak en uzun süre Türk devletleri egemenliğinde kalmıştır. Anadolu'nun Türk kültür ve sanatıyla tanışması önce küçük devletler şeklinde, daha sonra Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük devletlerle olmuştur.

Anadolu'da, Osmanlı'dan sonra Atatürk'ün önderliğinde ve Türk milletinin üstün çabalarıyla 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Genç Cumhuriyet dünya ülkelerine kendini kanıtlamak için eğitimden sağlığa, sanayiden sanata kadar her alanda girişimler yapmıştır. Çağdaşlaşma sürecinde devlet modern bir yaşamı inşa edebilmek ve sanatı toplumla buluşturmak için planlı ya da plansız birçok etkinliği desteklemiştir. Bu etkinlikler içerisinde sanat eğitimi için yurt dışına gönderilen öğrenciler, Anadolu'yu gezen ressamlar, sergiler, ödüllü resim ve heykel yarışmaları, sanat eğitimi veren okulların açılması ve tiyatro gösterileri gibi sıralanabilir. Bunlardan en

gözardı edilmemelidir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin bilim ve sanatı halkevleri ve köy enstitüleri aracılığıyla geniş halk kitlelerine ulaştırması ve Eczacıbaşı'nın Mumhane Seramik Atölyesinde halka yönelik açtığı ilk kurslarda İsmail Hakkı Oygur ve Füreya Koral'ın eğitimlik yaparak Cumhuriyet Dönemi sanatçılarını yetiştirmesi bunun en güzel örnekleridir.

Bu araştırmada, Cumhuriyet Dönemi ülkemizdeki çağdaşlaşma sürecinde sanat ve kültür ortamı, seramik sanatı, seramik eğitimi, seramik endüstrisi, üç kuşak sanatçı yetiştiren o dönem sanatçıları ve günümüz bazı genç kuşak sanatçıları kapsayan örneklerle kısa bilgilere yer verilmiştir. Aynı zamanda, seramik eğitimi veren meslek liselerine, yerel idarelerin seramik kurslarına, özel atölyelere ve üniversitelerin seramik endüstrisiyle olan ilişkisine de değinilmiştir. Çağdaş Türk seramik sanatı her dönemde olduğu gibi yaşadığı çağın koşullarına ve gereklerine uygun Anadolu'nun köklü seramik geçmişine yönelerek çeşitli etkinlik ve projeler ile geleneksel ve çağdaş gelişmeyle dünya çağdaş seramik sanatına katkı sunmaya devam etmektedir.

5. Kaynakça

- _____, (1989). Prof. İsmail Hakkı Oygur Seramik Ödülleri Verildi, *Sanat Çevresi*, S.129, s. 6-7, İstanbul.
- _____, (1997). Sıralı Seramik Tekniğinde 45 Yıl ve Bir Köklü Kurum Kimliği:Gorbon Tasarımları, *AD Dergisi*, S. 52-53, s.137-134, İstanbul.
- _____, (1997). Melike Abasıyanık Kurtiç'in Seramikten Deniz Kestanelerine, *Sanat Çevresi*, (224),39, İstanbul.
- Acarsoy, A. (1987). Seramiğin Tanımı ve Porselene Geçiş, *Antika*, (299), 21, İstanbul.
- Ağatekin, M. (1993). Cumhuriyet Sonrası Çağdaş Türk Seramik Sanatının Gelişimi ve Anlatım Dili Yönünden Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir.
- Ağatekin, M. (2002). Dünya'da ve Türkiye'de Çağdaş Seramik Sanatının Oluşum Süreci, *Anadolu Sanat*, (12), 1-15, Eskişehir.
- Akyürek, F. (1999). Cumhuriyet Döneminde Heykel Sanatı, *Cumhuriyetin Renkleri Biçimleri*, s. 48, İstanbul.
- Altıparmak, A. (2002). Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 35-59.

- Anılanmert, B. (1999). Seramik Sanatı, Endüstrisi ve Eğitimi, *Cumhuriyet'in Renkleri Biçimleri*, 66-73, İstanbul.
- Başkan, S. (1997). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türk Resmi*, Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bayraktar, N. (1982). *İstanbul Cam ve Porselenleri*, İstanbul, 1-4-13.
- Berkes, N. (1970). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara, 356-359.
- Boratav, O. (2016). Ceramics as the Conveyance of Art 5th World conference on Design Arts, South East European University Skopje, Macedonia.
- Büyükünal, F. (1991). Ayın Konuğu: Füreyra Koral, *Sanat Çevresi*, (158), 44-47, İstanbul.
- Büyükünal, F. (1989). Ayın Konuğu: Prof. Jale Yılmabaşar, *Sanat Çevresi*, (125), 76-78, İstanbul.
- Büyükünal, F. (1988). Beril Anılanmert ile Söyleşi, *Sanat Çevresi*, (113), 72-74. İstanbul.
- Çeçen, A. (1984). *Gündemdeki Tehlike: Kültür Yozlaşması Kültür ve Politika*, İstanbul, 60-82.
- Cezar, M. (1983). Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100 Yılda Mimar Sinan'a, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, 23-58, İstanbul.
- Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Yayınevi.
- Çizer, S. (1985). Antik Çağdan Günümüze Anadolu Çömlekçiliği, Yaşayan Uzantısı Menemen, 4. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 21-24 Kasım 1984, *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları*, (25), 108-111, İzmir.
- Clarck, G. (1999). *Alev Ebuuzziya Siesbye*, İstanbul, Kale Seramik Yayınları.
- Dastarlı, E. (2009). Seramiğin Gönüllü Mahkumu Sadi Diren, İstanbul Taraf Gazetesi, 21 Temmuz 2015 tarihinde kaynağından (röportaj) arşivlendi. Erişim tarihi: 18 Temmuz 2015.
- Diren, S. (1974). 50 Yılda Seramik, 50 Yılda 'Cumhuriyet 50 Yılda Plastik Sanatlar, İstanbul, *İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları*.
- Dormer, P. (1994). *The New Ceramics trends and traditions*, New York.
- Dostoğlu, H. (1999). Son 25 Yılda Sanat Piyasası, *Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul.
- Düben, İ. (2007). *Türk Resmi ve Eleştirisi (1880-1950)*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Epikman, R. (1967). *Osman Hamdi*, İstanbul, İstanbul Milli Eğitim Basımevi.
- Erbay, G. (2005). Çağdaş Türk Seramik Sanatı İçinde İzmirli İlk Seramik Sanatçıların Yeri. *Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, s. 90. İzmir.
- Erinç, M. S. (1998). *Toprağın Erki Hamiye Çolakoğlu*, İstanbul, *Kale Grubu Yayınları*.
- Erinç, M. S. (2003). *Mustafa Tunçalp*, İstanbul, *Kale Grubu Yayınları*.
- Eruz, F. B. (1989). Sadberk Hanım Müzesi, 147, İstanbul.
- Erzen, J. N. (1999). Cumhuriyet'in Son Çeyreğinde Sergiler, *Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, s. 209, İstanbul.
- Esin, U. (1984). Sadi Diren ve Seramik, *Sanat Çevresi*, Ocak, (63), İstanbul.
- Fürtun, C. (1998). Hayatı Keyifle Yaşamak, *Seramik Sanat Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (4), 8-9, İstanbul.
- Galatalı, A. (1986). Füreyâ Koral'ın Seramikleri, *Sanat Çevresi*, (87), 24-25, İstanbul.
- Galatalı, A. (1991). Ayfer ve Sabit Karamani. *Sanat Çevresi*, (149), 6, İstanbul.
- Germaner, S. (2008). Batı Tarzı Resmin İstanbul Yaşamına Katılışı ve Yer Aldığı Ortamlar, Modern ve Ötesi 1950 – 200, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Germaner, S. (1997). *1960 Sonrası Sanat*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Giray, K. (1998). Türkiye'de Sanat, (33), Mart/Nisan, İstanbul.
- Gören, A. K. (1996). Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi, Viyana Sergisi ve Gerçekleştirilemeyen Berlin Sergisi, *Türkiyemiz*, (78), 50-59, İstanbul.
- İyem, N. (1961). Seramik Sergileri, *Yeditepe*, İstanbul.
- Kahraman, H. B. (2002). *Sanatsal Gerçeklikler Olgular ve Öteleri*, İstanbul, *Everest Yayınları*.
- Kahramankaptan, A. (1996). Jale Yılmazbaşar, *Sanatsal Mozayik*, (7), 66-71, İstanbul.
- Kapucu, B. (1997). Çamur ve Ateşle Dans Edenler, *AD Dergisi*, S. 140, İstanbul.
- Katoğlu, M. (2003). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sanat Kültür Hayatının Oluşumunda Kamu Yönetiminin Rolü, *Sanat Dünyamız*, (89), 188, İstanbul.
- Keskin, C. (2020). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Resim Sanatında “Ben Anadolu” Kavramı, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ISSN: 2587-2621, (4), 260.
- Keskin, C. (2012). Yurdu Gezen Ressamlar, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Aralık, Sayı 27, Isparta.
- Keskiner, C., Akar, A. (1978). Türk Süsleme Sanatında Desen ve Motif, *Tercüman Gazetesi Sanat ve Kültür Yayınları*, 25-26, İstanbul.

- Köksal, A. (1999). Türkiye’de Çağdaş Sanat. *Cumhuriyet’in Renkleri Biçimleri*, 169, İstanbul.
- Köksal, A. (1973). Özgün Kişilikler, Yeni Oluşumlar, *Milliyet Sanat*, (303), 44, İstanbul.
- Köksal, A. (1976). Melike’nin Seramikleri. *Milliyet Sanat*, (173), 26, İstanbul.
- Köksal, A. (1988). En yeni yapıtları: heykel ve seramik, heykel ve seramik sanatçı-larımız neler yapıyor? *Milliyet Sanat*, S. 198/15, s. 34, İstanbul.
- Köksal, A. (1991). Heykel ve Seramik Sanatçılarımız Neler Hazırlıyor?, *Milliyet Sanat*, (270), 32-37, İstanbul.
- Kuban, D. (1988). 2. *Uluslararası Asya Avrupa Sanat Bienali*, 50-51, Ankara.
- Küçükerman, Ö. (1987). Dünya Saraylarının Prestij Teknolojisi ve Porselen Sanatı ve Yıldız Çini Fabrikası, *Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayınları*, s. 138, Ankara.
- Kurtiç A. M. (1988). Candeğer Fürtun, *Sanat Çevresi*, S. 122, s. 4-5, İstanbul.
- Madra, B. (1985). Güngör Güner’in Seramik Yapıtlarının Özelliği, *Sanat Çevresi*, (86), 36-37, İstanbul.
- Mülayim, S. (1985). *1984 Türk Plastik Sanatları ve Bunun İronik Geçmişi*, Ankara, Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı.
- Kabaş. Ö. (1988). Candeğer Fürtun ve Seramik Üzerine Düşünceler, *Sanat Çevresi*, (122), 6-9, İstanbul.
- Koçak, O. (1993). Toprak Su ve Saydamlık, *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, (149), 50-51, İstanbul.
- Ocak, T. (1998). Mustafa Tunçalp’in Hayatı ve Sanatı, *Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, s. 20, İzmir.
- Olgaç, S. (1992). Beril Anılanmert’in Son Çalışmalarındaki Devinim Dönüşüm, *Sanat Çevresi*, (160), 4-7, İstanbul.
- Onaran, B. (1991). Karamanilerin Bu Yilki Düğünü, *Sanat Çevresi*, (149), 7-9, İstanbul.
- Oral, Z. (1991). Paris Galeri Epona’da Alev Ebüzziya Sergisi, *Milliyet Sanat*, (264), 32-33, İstanbul.
- Özer, L. (2012). Türk Seramik Sanatında Eğilimler, *Türk Standartları Enstitüsü Dergisi*, (598), 56-61.
- Özsezgin, K. (2000), *Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Resmi*, Ankara. İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınlar.
- Özsezgin, K. (1988). Seçkin ve Arı-Duru Bir Seramik Formu, *Milliyet Sanat*, (183), 32-33, İstanbul.
- Özturanlı, G. (1998). Modern Türk Seramik Sanatına Bir Bakış, *Türkiye’de Sanat Plastik Sanatlar Dergisi*, (33), 31-33, İstanbul.

- Gürses, R. (1998). Gelenekten Evrensele Ulaşmada Türk Seramik Sanatçısının Kültür Zenginliğinin Çağdaş Yorumlara Yansımaları, *Sanata Yeterlik Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik ve Cam Bölümü, 62-64, İstanbul.
- Seramik Tanıtım Komitesi. (2003). *Türkiye’de Seramik: Toprakla Ateşin Öyküsü*, İstanbul: Grup 7 İletişim Hizmetleri.
- Sinemoğlu, N. (1996). Onaltıncı Yüzyıl Çinilerinde Motif Zenginliği, Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları, 124-154, İstanbul.
- Sönmez, N. (2003). 8. Uluslararası İstanbul Bienali Üzerine Notlar, *Sanat Dünyamız*, (89), İstanbul.
- Tansuğ, S. (1998). *Sanatın Görsel Dili*, İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Tansuğ, S. (1999). *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Tansuğ, S. (1991). *Galeriler Döneminde Seramik Sergileri, Türkiye’de Sanat*, (1), 56, İstanbul.
- Terwiel, D. C. (2008). Türkiye’de Seramik Sanatının Kurumsallaşması, *Seramik Federasyonu Dergisi*, (24), 118-123, İstanbul.
- Turan, G. (2009). Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi Zanaat ve Endüstri Üretiminde Tasarım, *Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 130-135, İstanbul.
- Türe, F. (1997). *Bir Usta, Bir Dünya: Füreyya Koral*, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- Uçarkuş, A. (2005). Türk Seramik Derneği Sanat Grubu Başkanı Beril Anılanmert ile Röportaj, *Seramik Türkiye*, Ocak-Şubat Sayısı, İstanbul.
- Uludağ, K. (1988). Füreyya Koral ve Muammer Çakı, *Anadolu Sanat*, (8), 167-174, Eskişehir.
- Ulueren, Ş. D. (2005). Defne Koz ile Röportaj, *Seramik Türkiye*, (9), 96-100, İstanbul.
- Ulueren, Ş. D. (2006). Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Seramik Araştırma Merkezi (SAM) Müdürü Prof. Ferhat Kara ile Röportaj, *Seramik Türkiye*, (17), 98-104.
- Üstünipek, M. (1999). Cumhuriyet’in İlk 50 Yılında Sanat Piyasası, *Cumhuriyetin Renkleri, Biçimleri*, 193, İstanbul.
- Vardar, N. (2008). Türk Markaları Ansiklopedisi II, *Reklamcılık Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Yaman, Z. Y. (1992). 1930-1950 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış: D Grubu, *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 66-67, Ankara.
- Yenişehirlioğlu, F. (1983). Osmanlı Çini Sanatında Resimsel ve Plastik Öğeler. *Boyut Dergisi*, İstanbul.

- Yıldırım, L. (2011). Sanat- Zanaat Buluşması ve WienerWerkstätte Tekstilleri, *Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, (8), 105-122, Ankara.
- Yılıkoğlu, H. (2006). *Türk Seramik Endüstrisinde Tasarım*. İstanbul, Türk Seramik Derneği Yayınları, (23).
- Yılıkoğlu, H. (2009). Türk Seramik Endüstrisinde Ürün Biçimlerindeki Gelişimin Değerlendirilmesi. *Sanatta Yeterlik Tezi*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 100-108, İstanbul.
- Yılmaz, H. M. (1998). Bingül Başarır'ın Yaşam Öyküsü ve Sanatı, *Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Ana Sanat Dalı, 20.

İnternet Kaynakları

- http://arewehuman.iksv.org/wp-content/uploads/2017/11/seramik_en_opt.pdf, E.T.01.06.2021, E.S.12.18
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14574.pdf> / E.T.09.07.2021, E.S.19.50.

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1.** https://tr.pinterest.com/hatice_basak97/hakk%C4%B1-izzet/ E.T.02.07.2021, E.S.11:54.
- Görsel 2.** <https://silo.tips/download/trkiye-de-seramik-sanatnn-kurumsallaması> E.T.02.07.2021, E.S.11:56.
- Görsel 3.** <https://csmuze.anadolu.edu.tr/eser/ar-vedat/> E.T.02.07.2021, E.S.12:00.
- Görsel 4.** <https://www.oggusto.com/sanat/sanatci/fureya-koral-kimdir-hayati-ve-eserleri/> E.T.02.07.2021/ E.S.12:05.
- Görsel 5.** <https://sevilokay.wordpress.com/2016/04/23/seramik-sanatcisi-ressam-nasip-iyem/> E.T.02.07.2021, E.S.12:10.
- Görsel 6.** <https://artam.com/muzayede/298-muzayede-degerli-tablolar-ve-antikalar-2/sadi-diren-1927-gemi/> E.T.02.07.2021, E.S.13:00.
- Görsel 7.** <https://tr.pinterest.com/pin/548102217153806796/> E.T.02.07.2021, E.S.12:50.
- Görsel 8.** <https://tr.pinterest.com/pin/425942077230537793/> E.T.02.07.2021, E.S.13:00.
- Görsel 9.** <https://turkiyetasarimvakfi.org/tr/blog/90-alev-ebuzziya-ile-tekerrur-uzerine>, E.T.02.07.2021, E.S.13:10.
- Görsel 10.** <https://tr.pinterest.com/pin/548102217149206051/> E.T.02.07.2021, E.S.13:30.
- Görsel 11.** <https://sevilokay.wordpress.com/tag/candeger-furtun-seramik-sanatcisi/> E.T.02.07.2021, E.S.13:20.

- Görsel 12.** https://turkishpaintings.com/index.php?p=34&l=1&modPainters_artistDetailID=3024 E.T.06.07.2021, E.S.19:00.
- Görsel 13.** <https://www.istanbulsanatevi.com/turk-ressamlar/hamiye-colakoglu-hayati-ve-eserleri/> E.T.02.07.2021, E.S.13:35.
- Görsel 14.** <https://www.nurolsanat.com/mustafa-tuncalp-seramik-sergisi.html/> E.T.02.07.2021, E.S.13:40.
- Görsel 15.** <https://tr.pinterest.com/pin/537124693036284203/> E.T.02.07.2021, E.S.13:55.
- Görsel 16.** <https://tr.pinterest.com/pin/356277020505506944/> E.T.02.07.2021, E.S.14:20.
- Görsel 17.** <https://tr.pinterest.com/pin/316237205069410662/> E.T.02.07.2021, E.S.14:05.
- Görsel 18.** <https://fi.pinterest.com/pin/548102217149208594/> E.T.06.07.2021, E.S.19:25.
- Görsel 19.** <https://tr.pinterest.com/pin/548102217124927947/> E.T.02.07.2021, E.S.14:15.
- Görsel 20.** <http://kentyasam.com/wp-content/uploads/images/2017/201706102002234006.jpg/> E.T.02.07.2021, E.S.14:35.
- Görsel 21.** <http://www.beyoglugezirehberi.com/karamani-seramik-atolyesi/> E.T.06.07.2021, E.S.19:35.
- Görsel 22.** <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/gila-benmayor/gorbon-markasi-kullerinden-nasil-dogdu-41337303/> E.T.02.07.2021, E.S.14:55.
- Görsel 23.** <https://www.facebook.com/tuzumkizilcanceramic/photos/a.556891517984222/556895947983779/?type=3&theater/> E.T.02.07.2021, E.S.15:00.
- Görsel 24.** Sanatçı arşivinden.
- Görsel 25.** Sanatçı arşivinden.
- Görsel 26.** Sanatçı arşivinden.
- Görsel 27.** Sanatçı arşivinden.
- Görsel 28.** Sanatçı arşivinden.
- Görsel 29.** Sanatçı arşivinden.
- Görsel 30.** Sanatçı arşivinden.
- Görsel 31.** Sanatçı arşivinden.
- Görsel 32.** Sanatçı arşivinden.

Türkiye’de Kavramsal Sanat

Mehtap Pazarlıoğlu Bingöl

1. Giriş

1960’lı yıllarda bir sanat akımı olarak varlığı gösteren kavramsal sanatın aslında yeni bir anlayışı öne süren başlangıç noktası olarak 1917 yılı işaret edilebilir. Marcel Duchamp, pisuvarı bir sanat nesnesi olarak önermiş ve böylelikle sanatta düşünsel süreçlerin fazlasıyla önemine yer veren yeni bir anlayış başlamıştır. Sanat, salt biçimsel varlığı ya da güzel/özgün olana övgü yapan yapısından sıyrılmakta ve içerisinde dili, anlamı, karşıtlıkları barındıran yeni bir söyleme kavuşmaktadır. Kavramsal sanat yapıtlarında anlama vurgu yapılmakta ve estetik bakış açısı bütünüyle terkedilmektedir. Marcel Duchamp, hazır nesneyi sanat eseri olarak önerdiğinde 1960 sonrasında birbiri ardından gelişen aslında pek çok akımın/sanat hareketinin ya da sanat olaylarının öncülü olarak sanata yeni bir pencere açmıştır. 1940’lı yılların ardından postmodern dönemin dile getireceği sınırsızlık, kavramsal sanata paradoksal yapıtlar olarak yansıyacaktır. Türkiye’de özellikle İstanbul Bienalinde sıkça karşılaştığımız postkavramsal yapıtlar, izleyiciyi anlam aramaya zorlamakta ve sanatı alımlama bağlamında düşünsel süreçleri öne çıkarmaktadır.

üretim değil, içeriğin yoğun bir şekilde önem kazandığı bir süreç olduğu anlaşılmıştır. Sanatta resim ve heykel gibi geleneksel yöntemlerin dışında disiplinlerarası yapıların ve farklı materyallerin birlikteliğinde düşüncenin görsele dönüştüğü ifade biçimleri bulunmaktadır. Yapıt, sadece kendi başına değil konumlandığı mekânla özdeşleşmekte ve bazen de izleyicilerin katılımıyla ilişkisel estetiğin oluşturduğu yeni bir anlayışta sunulmaktadır.

Kaynakça

- Akdeniz, Halil. (1995). Plastik Sanatlarda Günümüz Sanat Eğilimlerinin Düşünsel Dayanakları ve Bunun Çağdaş Türk Sanatına Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme. *Anadolu Sanat*, Sayı 3, Mayıs. s. 6-30.
- Antmen, Ahu. (2017). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. Sel Yayıncılık. Sekizinci Baskı, Aralık, İstanbul.
- Atakan, Nancy. (1995). Türkiye’de Kavramsal Sanat. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı. Doktora Tezi. Danışman: Prof. Dr. Zeynep İnankur. Eylül, İstanbul.
- Bingöl, Mehtap., Çevik, Naile ve Kayahan, Zeliha. (2020). Çağdaş Sanatta Değişen Mekan Algısı ve Sanatçı-İzleyici Etkileşimleri. *Asos Journal. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Yıl: 8, Sayı: 108. Eylül, s. 379-393.
- Boztepe, Fulya. (2011). 20.Yüzyıl Çağdaş Resim Sanatında Fotoğrafik İmgeler, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Büyükarman, Özlem Habibe Mutaf. (2018). Kavramsal Sanatın Tasarım Alanına Yansımaları. *Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi*. Yıl:1, Sayı: 1, Aralık. s. 23-36.
- Coşkun Onan, Berna. (2017). Postmodern Sanatta Nesne ve mekân Bağlamı: İki Türk Sanatçı. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 38, s. 37-50. Erzurum.
- Çakar, Müjgan. (2021). Çağdaş Türk Sanatında Kavramsal Hareketler ve Öncü Sanatçılar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Çevik, Naile ve Bingöl, Mehtap. (2019). Çağdaş Sanatta Gökyüzü Suretlerinin Kozmik Yansımaları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*. Haziran. Sayı: 23. s. 33-58.

- Çevik, Naile, Bingöl, Mehtap ve Demirci Şenkal, Aybige. (2021). Bir Tasarım Nesnesi Olarak Kamusal Alanda Kaligrafik/Tipografik Düzenlemeler. SSRJ, Social Sciences Research Journal, Cilt: 10, Sayı: 3, Eylül, s. 678-695.
- Dastarlı, Elif. (2006). Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı 1970-1990 Yılları Arasında Türkiye’de Kavramsal Sanatı Oluşturan Ortam, Koşullar, Tartışmalar ve Bir Kavramsal Sanatçı Olarak Füsun Onur’un Bu Süreç İçindeki Yeri ve Önemi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eroğlu, Özkan. (2020). Kavramsal Sanat. 1. Basım. Tekhne Yayınları.
- Fırıncı, Türkan. (2005). Biçim-İçerik Tartışması Temelinde Sanatın Neliği ya da Sanatsal Anlam. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Güz, Sayı 5. ISSN: 1303-4251. s. 76-89.
- Hatipoğlu, E. Mehmet. (2003). Kavramsal Sanat Kapsamında Enstalasyon ve Türk Sanatçılar Üzerindeki Etkisi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- İrican, Damla. (2013). Cengiz Çekil Yaşamı ve Sanatı. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı. İzmir.
- İyi Bir Komşu, 15. İstanbul Bienali, 2017. 15. İstanbul Bienali Yayınları, İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Yapı Kredi Yayınları ve Vehbi Koç Vakfı katkılarıyla. Bilge Örer Önsözü ve Elmgreen & Dragset Sunuşuyla. 16 Eylül-12 Kasım.
- Kaya Okan, Berna. (2012). Türkiye’de Geleneksel Sanatın Dönüşümü ve İstanbul Bienalleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 33, 2. s. 23-36.
- Kayahan, Zeliha ve Çevik, Naile. (2020). Çağdaş Sanatta Bir Yansıma/Yansıtma Sorunsalı Olarak Otoportre ve “Ben” Kavramı Üzerine Bireysel Söylemler. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi. Haziran, s. 191-213.
- Kıyar, Neslihan ve Kul, Serdar. (2019). Sanat Tanımı Topluluğu ve Bağımsız Bir Çağdaş: Gülsün Karamustafa. İdil Sanat ve Dil Dergisi. Haziran, 58. s. 783-791.
- Koca, Binnaz. (2017). Kavramsal Sanat. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 2, s. 97-103.
- Öğüt, Ahmet. (2006). Günümüz Sanatının Kurumsallaşma Sürecinde Sanat Yapıtının Dolaşımı ve Strateji’nin Rolü. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Sanat ve Tasarım Programında Hazırlanan Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. İnci Eviner. İstanbul.
- Özaltun, Gözde. (2020). Enstalasyon Sanatı ve Hale Tenger’in Çalışmalarından Örneklemeler. SMART (Social Mentality and Researcher Thinkers Journal). 6 (32). s. 1033-1046.

- Özayten, Nilgün. (2013). Mütevazı Bir Miras. Batı’da Objeler Sanatı/Kavramsal Sanat/Post-Kavramsal Sanat ve Türkiye’de 1965-1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler. Doktora Tezi. Salt/Garant, Kültür AŞ. İstanbul, ISBN: 978-9944-731-32-4.
- Özayten, Nilgün. (1992). Batı’da Objeler Sanatı/Kavramsal Sanat/Post-Kavramsal Sanat ve Türkiye’de 1965-1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler. Doktora Tezi. Yöneten: Prof. Dr. Nurhan Atasoy. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı. İstanbul.
- Özpınar, Ceren. (2009). Lif Sanatında Kavram, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Pazarlıoğlu Bingöl, Mehtap ve Çevik, Naile. (2020). Çağdaş Sanatta Bir İfade Unsuru Olarak Kolaj Üzerine Bireysel Söylemler. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Yıl: 13, Sayı: 36, Aralık. s. 599-637.
- Salur, Nilgün (2016). “Yeni Eğilimler” Sergileri, İdil Sanat ve Dil Dergisi, Cilt 5, Sayı: 20, s. 159-173.
- Sözen, Hatice Nilüfer. (2010). Sanata Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Enstalasyon Sanatı ve Genco Gülan Örnekleme, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanatvetasarim/issue/20661/220417>, Sanat ve Tasarım Dergisi, 1 (6) , s. 147-162.
- Şengel, Deniz. (2015). Düşkün İkona. Gülsün Karamustafa’nın Sanatına Retorik Yaklaşım 1981-1992. SALT/ Garanti Kültür AŞ. İstanbul. ISBN: 978-9944-731-45-4.
- Umay, Zeki. (2009). Altan Gürman’ın Sanatında Değer ve Görünüm. Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi. Cilt: 1, Sayı: 4, s. 95-105.
- Yavuz, Tuğba Sezer. (2019). Çağdaş Türk Sanatı’nda Enstalasyon, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Yılmaz, Serdar. (2008). Kavramsal Sanatta İroni ve Olumsuzluk, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

İnternet Kaynağı

- URL 1: Yıldırım, Özgen (2014). Aynadan İçeri; Füsün Onur Sergisi’nin Enstalasyonları Üzerine. Bosphorus Art Newspaper, Temmuz, Sayı: 86. <http://ozgenyildirim.blogspot.com/2014/07/aynadan-iceri-fusun-onur-sergisinin.html>
- URL 2: Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Altan_G%C3%BCrman Erişim Tarihi: 28.01.2022
- URL 3: Green.Art.Gallery, <https://www.gagallery.com/artists/hale-tenger/works> Erişim Tarihi: 06.02.2022
- URL 4: https://v3.arkitera.com/v1/sanat/2005/02/haberler/hafta21-28/hale_tenger.htm Erişim Tarihi: 06.02.2022

- URL 5: Green Art Gallery. <https://www.gagallery.com/exhibitions/balloons-on-the-sea#4> Erişim Tarihi: 06.02.2022.
- URL 6: <https://dirimart.com/tr/artist/ayse-erkmen/> Erişim Tarihi: 22.02.2022.
- URL 7: Gür, Ata. 2010. Boğaziçi'nde "Çağdaş Sanat" Röportaj Dizisi. Serhat Kiraz. <https://istanbulmuseum.org/artists/serhatkiraz.html> Erişim Tarihi: 28.02.2022.
- URL 8: <https://www.canakkalebienali.com/canan-beykal/> Erişim Tarihi: 1.03.2022.
- URL 9: Sönmez, Ayşegül. (2013) Canan Beykal: 70'lerden Bugüne Ne Değişti? <http://www.sanataak.com/view/canan-beykal-70lerden-bugune-ne-degisti> Erişim Tarihi: 1.03.2022.
- URL 10: Altunok, Özlem. 2014. Söyleşi. Cengiz Çekil: Sanat Yazarların İlgilendiği Sanatçılardan Değilim Galiba... İstanbul Artnews, Eylül.
<http://www.radikal.com.tr/kultur/cengiz-cekil-sanat-yazarlarin-iligilendigi-sanatcılardan-degilim-galiba-1469813/> Erişim Tarihi: 01.03.2022.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1: Günen M. (2016). Kavranan Kavramsal Sanat 1. <https://www.kitaptan-sanattan.com/kavranan-kavramsal-sanat-1-mustafa-gunen-yazdi/> Erişim Tarihi: 06.01.2022.
- Görsel 2-3: Büyükarman, Özlem Habibe Mutaf. (2018). Kavramsal Sanatın Tasarım Alanına Yansımaları. Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi. Yıl:1, Sayı: 1, Aralık. s. 23-36.
- Görsel 4: Koca, Binnaz. (2017). Kavramsal Sanat. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 2, s. 97-103.
- Görsel 5-6: Büyükarman, Özlem Habibe Mutaf. (2018). Kavramsal Sanatın Tasarım Alanına Yansımaları. Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi. Yıl:1, Sayı: 1, Aralık. s. 23-36.
- Görsel 7-8: Yıldırım, Özgen (2014). Aynadan İçeri; Füsün Onur Sergisi'nin Enstalleronları Üzerine. Bosphorus Art Newspaper, Temmuz, Sayı: 86. <http://ozgen-yildirim.blogspot.com/2014/07/aynadan-iceri-fusun-onur-sergisinin.html>
- Görsel 9: https://www.sanattanimitoplulugu.org/Kavramsal_Sanat.htm Erişim Tarihi: 01.12.2021
- Görsel 10: Öztürk, Rana. (2017). Türkiye'deki Kavramsal Sanat Çalışmalarının Bir İncelemesi. <https://www.e-skop.com/skopbulten/tezler-turkiyedeki-kavramsal-sanat-calismalarinin-bir-incelemesi/3403> Erişim Tarihi: 01.12.2021.
- Görsel 11: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/202023> Erişim Tarihi: 28.01.2022.

- Görsel 12: Altan Gürman, Arter Yayınları, 2020, İstanbul, s. 70-71'den akt: Sağlam, 2020: <https://saglamart.com/altan-gurman> Erişim Tarihi: 28.01.2022.
- Görsel 13-14: Green Art Gallery. <https://www.gagallery.com/exhibitions/balloons-on-the-sea#4> Erişim Tarihi: 06.02.2022.
- Görsel 15: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/189487> Erişim Tarihi: 21.02.2022.
- Görsel 16: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/190345?locale=tr> Erişim Tarihi: 21.02.2022.
- Görsel 17-18: <https://dirimart.com/tr/artist/ayse-erkmen/> Erişim Tarihi: 22.02.2022.
- Görsel 19: <https://artam.com/muzayede/271-cagdas-sanat-eserleri/serhat-kiraz-1954-rakamlar> Erişim Tarihi: 28.02.2022.
- Görsel 20: Özyayten, Nilgün. (2013). Mütevazı Bir Miras. Batı'da Objeler Sanatı/Kavramsal Sanat/Post-Kavramsal Sanat ve Türkiye'de 1965-1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler. Doktora Tezi. Salt/Garant, Kültür AŞ. İstanbul, ISBN: 978-9944-731-32-4.
- Görsel 21-22-23-24: İyi Bir Komşu, 15. İstanbul Bienali, 2017. 15. İstanbul Bienali Yayınları, İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Yapı Kredi Yayınları ve Vehbi Koç Vakfı katkılarıyla. Bilge Örer önsözü ve Elmgreen&Dragset Sunuşuyla. 16 Eylül-12 Kasım.
- Görsel 25: <https://www.canakkalebienali.com/canan-beykal/#galleryxx-3> Erişim Tarihi: 1.03.2022.
- Görsel 26: <https://www.canakkalebienali.com/canan-beykal/#galleryxx-6> Erişim Tarihi: 1.03.2022.
- Görsel 27: <http://www.radikal.com.tr/kultur/cengiz-cekil-sanat-yazanlarin-iligilendigi-sanatcilardan-degirim-galiba-1469813/> Erişim Tarihi: 1.03.2022.
- Görsel 28-29: İyi Bir Komşu, 15. İstanbul Bienali, 2017. 15. İstanbul Bienali Yayınları, İstanbul Kültür Sanat Vakfı, Yapı Kredi Yayınları ve Vehbi Koç Vakfı katkılarıyla. Bilge Örer önsözü ve Elmgreen&Dragset Sunuşuyla. 16 Eylül-12 Kasım.

DEĞİŞEN
İSTANBUL'UN
KENTSEL
ÇEVRESİNDEN
SEÇMELER

Editör
Pınar Erkan Bursa

DEĞİŞEN İSTANBUL'UN KENTSEL ÇEVRESİNDEN SEÇMELER

Editör: Pınar Erkan Bursa

Yayın No.: 1132

ISBN: 978-625-433-624-9

E-ISBN: 978-625-433-627-0

Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2022

© Copyright 2022, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfer@nobelyayin.com-

Alan Editörü: Sadık Küçükakman -sadik@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Evrim Korkmaz -evrim@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Delal Demirtaş delaldmrtss@gmail.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erkan Bursa, Pınar.

Değişen İstanbul'un Kentsel Çevresinden Seçmeler

1. Basım, XII + 186 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-433-624-9

E-ISBN: 978-625-433-627-0

1. İstanbul Mimarisi 2. Kentsel Değişim 3. Kentsel Çevre

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7

Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77

Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com

E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta,

Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım,

Kika, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Odak,

Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Baskı ve Cilt

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi

Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bölüm Yazarları.....	iii
Ön Söz 1	v
Ön Söz 2	vii
Bölüm 1	
İstanbul'un Bizans Dönemi Mimarisinde Su Yönetim Teknolojisine Bağlı	
Morfolojik Değişimler.....	1
Duygu Kolbay	
"Yer"e Dair Potansiyellerin Açılımı	2
Su Yönetiminin Yapısal Dinamikleri.....	5
Sonuç Yerine.....	12
Kaynaklar	13
Bölüm 2	
Bizans'tan Günümüze Vefa Semti ve Yeşil Alan Özellikleri	15
Emine Çoban Şahin	
Bizans Dönemi'nde Vefa	16
Osmanlı'nın Kuruluş Dönemi'nde Vefa	16
16. ve 17. Yüzyıllarda Vefa	17
18. ve 19. Yüzyıllarda Vefa	19
20. Yüzyılda Vefa	21
Cumhuriyet Sonrasında Vefa.....	22
Sonuç Yerine.....	22
Kaynaklar	24

Bölüm 3	
İstanbul'da Kamusal Yeşil Alanın Kent Belleğindeki Yansımaları	27
Özgün Arın	
Bellekte Bir Kamusal Yeşil Alan / Mesire ve Etimolojik Açılımı.....	28
“Kültürel Peyzaj”ın Yansımaları	29
Anadolu Yakası'nda Süregelen Kamusal Yeşil Alan Hissi	30
Temaşa Mahallinde İnsanlar, İzler... Çengelköy-Havuzbaşı Mesiresi.....	34
Kamusal Kimliğin Penceresinden: Göksu-Küçüksu ve Baruthane Çayırı	37
Boğaziçi'nin Yaşayan Kültürel Peyzajları	41
Kaynaklar	43
Bölüm 4	
Topkapı Sarayı'nın Yitirilen Bütünlüğünü Hatırla(t)mak.....	45
Ahsen Karagöl - Yağmur Saluk Laleli	
Topkapı Sarayı ve Özgün Sınırları.....	47
Sur-i Sultani'nin Bütünlüğünü Etkileyen Ana Etkenler.....	48
Topkapı Sarayı ve Güncel Sınırları.....	58
Sonuç Yerine.....	61
Kaynaklar	64
Bölüm 5	
19. Yüzyılda Salgın Hastalıklar ve İstanbul.....	67
Pınar Erkan Bursa	
Veba mı Salgın Hastalık mı?	69
İstanbul'da Salgınlara Karşı Alınan Önlemler.....	70
Geleneksel Kent Yapılanması ve Salgınla Mücadele.....	72
Sonuç Yerine.....	74
Kaynaklar	75
Bölüm 6	
İstanbul'da Hızlanan Kent Ortamında Yaşlanan Nüfusun	
Değişen Yaşam Biçimleri	77
Özlem Belir	
İstanbul'un Demografik Yapısı.....	78
İstanbul'daki Değişimin Yaşlı Yaşamına Etkileri.....	79
Yaşam Memnuniyeti ve Aktif Yaşlanma	82
Yerinde Yaşlanma ama Nasıl?.....	84
Sonuç Yerine.....	89
Kaynaklar	90

Bölüm 7

Kentsel Dönüşümde Endüstriyel Miras Yapı ve Alanları.....	93
Ercan Koç	
Endüstri Mirası Kavramı	96
Endüstri Miras Odaklı Kentsel Dönüşüm Uygulamaları.....	99
Danimarka Helsingor Kültür Aksı.....	100
Venedik Arsenal Thetis Denizcilik Teknolojileri Merkezi	105
Almanya- Ruhr Bölgesi Endüstriyel Mirasın Dönüşümü	109
Emscherpark Projesi.....	110
Ruhr Bölgesi Endüstriyel Temalı Rotalar Projesi	112
Zeche Zollverein (Kömür Ocağı) Dönüşüm Projesi.....	113
Bochum Jahrhunderthalle Çelik Fabrikası Dönüşüm Projesi.....	114
Bochum Alman Madencilik Müzesi	115
Henrichshütte Hattingen Dönüşüm Projesi	115
Oberhausen Gazometresi Dönüşüm Projesi.....	116
Nordsternurm Video Sanatları Merkezi	116
Duisburg-Nord Endüstri Park.....	117
Viyana Gazometreleri (Avusturya)	118
Tate Modern Müzesi (Londra).....	119
Fagus Fabrikası (Alfeld/Almanya)	120
Lingotto Fabrikası (Turin/İtalya)	121
Centrale Montemartini Müzesi (Roma/İtalya).....	122
El Vapor Vell de Sants (Barselona/İspanya).....	123
Salina Turda Tuz Madeni (Romanya).....	123
Wouda Pompa İstasyonu (Friesland/Hollanda).....	124
Van Nelle Fabrikası (Hollanda).....	124
Crossness Pompa İstasyonu (İngiltere).....	125
Sonuç Yerine.....	126
Kaynaklar	131

Bölüm 8

Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayinin Değişen Formu	135
--	-----

Bora Yerliyurt - M. Doruk Özügül

Sanayinin Gelişimi, Değişimi ve Planlama İlişkisi Işığında İstanbul'un Dönemsel Karakteristikleri	136
Osmanlı'dan 1950'ler Cumhuriyet Türkiye'sine.....	138
1950-1960 Dönemi: İmalat Sanayiinin Yükselişi-Çepere Kayan Büyük Ölçekli Sanayi.....	142
1960-1970 Dönemi: Planlı Kalkınma Dönemine Geçiş.....	143
1970-1980 Dönemi: Ulaşım Yatırımları ve 1966 İstanbul Sanayi Nazım Planı'nın Yönlendirdiği Sanayi	145
1980-1990 Dönemi: 1980 İstanbul Nazım Planı'nın Yönlendirdiği Sanayi....	147
1990-2000 Dönemi: 1995 İstanbul Büyükşehir Nazım Planı ve Sanayinin Yeni Mekânsal Örgütlenmesi - OSB, KSS.....	148
2000-2010 Dönemi: Dönüşüm Gündeminde İstanbul.....	151
2010 Sonrası Dönem: Merkez ve Çeper de Mekânsal Olarak Değişken	153
Sonuç Yerine.....	154
Kaynaklar	157

Bölüm 9

Kent - Kıyı - Su İlişkisi Bağlamında Marmara Denizi Kıyıları ve İstanbul	161
--	-----

Ali Kılıç

Kenarındalık, Üzerindelik ve İçindelik Kavramları	164
Kıyı Kavramı ve Kent - Su İlişkisinde Kıyının Rolü.....	165
Amerika ve İngiltere Örnekleri Üzerinden Kıyı Kavramı ve Kent ile Suyun İlişkisini Okumak	166
Baltimore	167
San Francisco	169
Kanada.....	172
Toronto.....	172
İngiltere.....	174
Londra Doçlands.....	175
Kıyı Kanunu, Kıyı Kavramı ve Kent Kıyı İlişkisi	176
Cumhuriyet Öncesi Kıyının Anlamı ve Kent - Kıyı - Su İlişkisi.....	177
1980 Sonrası Kıyının Anlamı ve Kent - Kıyı - Su İlişkisi	183
Sonuç Yerine.....	184
Kaynaklar	184

İstanbul'un Bizans Dönemi Mimarisinde Su Yönetim Teknolojisine Bağlı Morfolojik Değişimler

Duygu Kolbay

Kentlerin devingen oluşumunda, suyun “yer” ile etkileşimi, suya ulaşmayı ve aynı zamanda suyun aşındırıcı etkisinden uzaklaşmayı gerektirmiş, suyun yönetilmesi “tabiatın mimariyle dönüşümü” ile neticelenmiştir. Yaşamsal ihtiyaçları karşılamanın vazgeçilmez aracı “su”, aynı zamanda yerleşim alanlarının varlığı için tehdit unsurudur. Toprak ile temas hâlindeki yapısal öğelerin, yeraltı suyu ile etkileşime girmesi kaçınılmazdır. Bundan ötürü, uygarlık tarihinin her döneminde, yapı tekniklerinde suyu denetlemeye yönelik tasarım değerleri ön plana çıkar. Bu bağlamda, Bizans dönemi mimari kültür varlıkları, zemini hidrolojik döngünün bir parçası, yapıyı da bu süreç ile uyumlu mekanizma olarak gören, denge odaklı tasarım anlayışına işaret etmektedir. Suyun denetimi, tek yapı ölçeğinde bağımsız bir eylem gibi görünse de işleyişin etkinliği tarihî dokuda kent geneline yansımış dengeler bütününe dayanmaktadır. Kentin kazandığı özgün kimlik, toprak ile suyun karşılıklı etkileşiminin çizdiği sınırlar içerisinde gelişmiştir. Dolayısıyla, kentsel arazinin su etkisindeki yapısal çözümlenişi

tabiatın mimariyle dönüşümü ile sonuçlanan değişim süreci birbirleriyle su denetimi açısından bağlantılı üç değeri ortaya çıkarmaktadır: Kaynaklar, koşullar ve teknoloji. Çıkarımlar ile oluşan genel kanı; su yönetim teknolojisinde malzeme, araç ve bilgi birikimine dayalı gelişmelerin Bizans mimarisinin gelişim sürecinde sıçramalar yaratmış olabileceği üzerinedir.

Kaynaklar

- Altuğ, K., (2013). İstanbul'da Bizans Dönemi Sarnıçlarının Mimari Özellikleri ve Kentin Tarihsel Topografyasındaki Dağılımı, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Başgelen, N., (1998). "İstanbul'da Antik Su Mimarisi: Sarnıçlar", *İlgi Dergisi*, 92: 13-24.
- Bolognesi, E., (1993). "The Great Palace Survey: The First Season", XI Araştırma Sonuçları Toplantısı Bildirileri, 24-28 Mayıs 1993, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 19-33.
- Brown, J., (1868). *Ancient and Modern Constantinople*, Stevens Brothers, Covent Garden.
- Byzantios, D., (2008). Boğaziçi'nde Bir Gezinti, (çeviren: Yavuz, M.F.), Yapı Kredi Yayınları, 3107, İstanbul.
- Como, M., (2013). *Statics of Historic Masonry Constructions*, Springer Series in Solid and Structural Mechanics, London.
- Crow, J., (2007). "The Infrastructure of a Great City: Earth, Walls and Water in Late Antique Constantinople", *Late Antique Archaeology*, 4: 249-285.
- Dethier, P. A., (1993). Boğaziçi ve İstanbul, (çeviren: Öztürk, Ü.), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Dinç, İ., (1991). "Su Kuyularının Abideleri Koruma Fonksiyonları", *TAC Vakfı Yıllığı*, 1: 163-166, İstanbul.
- Dirimtekin, F., (1956). *Fetihten Önce Haliç Surları*, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Ebersolt, J., (1996). *Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları*, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. , İstanbul.
- Freely, J., (2004). *Türkiye Uygurluklar Rehberi I- İstanbul*, YKY, İstanbul.
- Gökçay, M., (2013), "Küçükayasofya Kazısı", *İSTYAM 2013 Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, 423-440.
- Gurlitt, C., (1999). *İstanbul'un Mimari Sanatı*, (çeviren: Kızıltan, R.), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara.

- Gyllius, P., (1997). İstanbul'un Tarihi Eserleri, (çeviren: Özbayoğlu, E.), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Gyllius, P., (2000). İstanbul Boğazı, (çeviren: Özbayoğlu, E.), Eren Yayınları, 89, İstanbul.
- Janin, R. (1950). Constantinople Byzantine: Développement Urbain et Répertoire Topographique, Institut Francais d'Etudes Byzantines, Paris.
- Kuban, D., (1996). İstanbul: Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Magdalino, P., (2012). Ortaçağda İstanbul- Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi, (çeviren: Cezar, B.), Koç Üniversitesi Yayınları, 14, İstanbul.
- Mango, C., (1995). "The Water Supply of Constantinople", C. Mango, G. Dagron (Ed.), Constantinople and Its Hinterland: Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford 1993, Aldershot.
- Mordtmann, A., (1892). Esquisse Topographique de Constantinople, Lille.
- Ogan, A., (1949). "Aya Maria Pammakaristos-Fethiye Camii", Belleten, cilt: XIII, sayı.50, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ortloff, C. R., (2009). Water Engineering in the Ancient World, Oxford University Press, Oxford.
- Ousterhout, R., (2016). Bizans'ın Yapı Ustaları, Koç Üniversitesi Yayınları, 77, İstanbul.
- Palazzo, B., (2014). Arap Camii veya Galata Saint Paul Kilisesi, (çeviren: Yentürk, B.), Bilge Karınca Yayınları, İstanbul.
- Prokopios (1994), İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar, (çeviren: Özbayoğlu, E.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sayar, C. (1977). "Haliç ve Civarının Jeolojisi", Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu Tebliğleri, 11-13 Şubat 1976, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 355-374.
- Schneider, A., (1941). Die Grabung im Westhof der Sophienkirche zu Istanbul, Istanbul Forschungen, 12, Berlin.
- Streck, O., (1964). Pratik Problemlerle Temel ve Su İnşaatı, (çeviren: Acun, N.) İTÜ İnşaat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Şen, Z., (2015). Practical and Applied Hydrogeology, Elsevier Publications, Amsterdam.
- Tezcan, H., (1989). Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Dönemi Arkeolojisi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

Bizans'tan Günümüze Vefa Semtini ve Yeşil Alan Özellikleri

Emine Çoban Şahin

Vefa semti, Tarihî Yarımada'nın üçüncü tepesi olarak belirtilen Süleymaniye Bölgesi'nde; 3. ve 4. tepeler arasında kalan vadide bulunmaktadır (Özel, 2003; Esmer, 2012). Günümüzde Molla Hüsrev, Hoca Gıyasettin, Hacı Kadın ve Kalenderhane mahallelerinin belirli kısımlarını kapsayan bölgede kurulmuştur (Özel, 2003). Güneyde Bozdoğan Kemerini, doğuda Süleymaniye ve Hoca Gıyaseddin Mahalleleri, kuzeyde Küçükpazar semti, batıda Atatürk Bulvarı semtinin sınırlarını belirlemektedir. Semtin merkezi, Cemal Yener Tosyalı Caddesi, Kâtip Çelebi Caddesi ve Vefa Caddesi'nin kesiştiği küçük alandır. Cemal Yener Tosyalı Caddesi üzerinde Şehir Tiyatroları Reşat Nuri Sahnesi'ni bulanan Bozdoğan Kemerini'ne paralel devam eden caddedir. Aynı şekilde sözü geçen Kâtip Çelebi Caddesi de Bozdoğan Kemerini'ne paralel devam etmektedir. Vefa Caddesi ise Süleymaniye'den gelen caddedir (Esmer, 2012).

Vefa Semtini, Haliç'e sınır, Galata semtinin karşısında, kentin tarihî limanlarına yakın konumlanmaktadır. Kıyıya yakın alanlarda topoğrafya düze yakınken, kıyıda Süleymaniye Külliyesi'ne doğru yaklaştıkça eğim artmaktadır.

Kaynaklar

- Ağır, A. (2009). *İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Aksel, M. (1977). *İstanbul'un Ortası*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Atzemoglou, N. (1990). *T'Agiasmata tés Poles*, Athena.
- Ayverdi, E. H. (1958). *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu*. Ankara: Doğuş.
- Başaran, B. (2007). The 1829 Census and İstanbul's Population During the Late 18 th and Early 19 th Century, İçinde Ousterhout R (Editör), *Studies on İstanbul and Beyond (53-72)*. The Freely Papers, Vol. 1.
- Busbecq, O. G. (2013) *Türk Mektupları-Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555- 1560)* (D. Türkömer, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Çoban Şahin, E. (2020). *1546 ve 1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterlerine göre İstanbul'da yeşil alanlar* (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dernschwam, H. (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (Y. Önen, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Doğanay, A. (2010). Şeyh Vefa Külliyesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Erişim 3 Haziran 2021, <http://www.islamansiklopedisi.info>.
- Erdoğan, A. (1941). *Fatih Mehmed Devrinde İstanbul' da Bir Türk Mütefekkeri*, İstanbul: Ahmed İhsan.
- Esmer, M. (2012). *İstanbul'daki Orta Bizans Dönemi kiliseleri ve çevrelerinin korunması için öneriler* (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eyice, S. (1994). Davud Paşa Külliyesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Erişim 15 Mart 2020, <http://www.islamansiklopedisi.info>.
- Eyice, S. (2006). Eski İstanbul'dan Notlar. İstanbul: Küre.
- Eyice, S. (2009). Bizans'tan Osmanlı'ya Vefa. İçinde N. B. İmanov & Y. Uğur (Editörler), *Bir Semte Vefa* (s. 19-31). İstanbul: Klasik.
- Işın, E. (1995). *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: İletişim.
- İnalcık, H. (2019). *İstanbul Tarihi Araştırmaları, Seçme Eseler XIII*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Mango, C. (1990). *Le Developpement Urbain de Constantinople*. Paris: TM Monographies.
- Ortaylı, İ. (2009). Semtli Olmak, Semti Yaşamak. İçinde N. B. İmanov & Y. Uğur (Editörler), *Bir Semte Vefa* (s. 37-41). İstanbul: Klasik.

- Öner, S. (1997). Vefa Lisesi. İstanbul: Vefa Vakfı.
- Özel, F. (2003). *Vefa'nın mekânsal gelişimi* (Yüksel Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özsoy, N. (2020). "Osmanlı Medyasında Batılılaşma, Din ve Gelenek", *Academic Social Resources Journal*, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:5, Issue: 13; pp:251-258
- Serdaroğlu, V. (2009). Şuara'nın Vefası: Divan Şairinin Kamusal Alanı, İçinde N. B. İmanov & Y. Uğur (Editörler), *Bir Semte Vefa* (s. 283-291). İstanbul: Klasik.
- Tanyeli, U. (2009). Vefa Semti Üzerine Bir Söyleşi. İçinde N. B. İmanov & Y. Uğur (Editörler), *Bir Semte Vefa* (s. 19-31). İstanbul: Klasik.
- Tütel, E. (2007). "Direklerarası". *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı: 166.
- Yaltırık, F., Efe A. ve Uzun A. (1997). *Tarih Boyunca İstanbul'un Park, Bahçe ve Koruları, Egzotik Ağaç ve Çalıları*. İstanbul: İsfalt.

İstanbul'da Kamusal Yeşil Alanın Kent Belleğindeki Yansımaları

Özgün Arın

“

Diğer bütün kentler ölümlüdür, ama İstanbul,
sanırım, insanlar var oldukça yaşayacaktır.
Petrus Gyllius, 16. yy

”

Yaşamımızda bireysel ve toplumsal ölçekte etkileşimde bulunulan yerlerin zaman içerisinde “anı” kavramı ile ilişkili olarak kazandığı mekân kimliği toplumsal belleğin kalıcı bir parçasını oluşturur. Bu kimliğin günümüz kentlerinde “tarihî yeşil alan” olarak nitelendirilen parçalarından biri olan mesire alanları ise toplum belleğinde yüzyıllar önce yer edinmeye başlayan ve sosyal yaşamın etkin biçimde izlerinin görüldüğü miras alanları olarak karşımıza

Kaynaklar

- Aktaş, U. (2011). *İstanbul'un 100 bahçesi*. İstanbul : İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları.
- Akyavaş, R. (2000). *Geçmiş Zamanlarda, Asitane I*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arın, Ö. (2018). İstanbul'un Anadolu Yakası Kıyılarında Mesire Alanlarının Dönüşümü (1839-1938) ve Günümüze Yansımaları. (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aysu, Ç. (1994a). Çengelköy. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 2, s. 485-487) İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Baraz, M. R. H. ve Demircan, Z. (2004). *Çengelköy'de Tarih*. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Deleon, J. (2002). *Boğaziçi Gezi Rehberi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.
- Dünya Mirası Konvansiyonu'nun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler. (2008). <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/files/Uygulama%20Rehberi.pdf>
- Eldem, S. H. (1976). *Türk Bahçeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Evin, İ. (1999). *Yaşadığım Boğaziçi: Anılar, Öyküler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Evyapan, G. A. (1972). *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Eyice, S. (2007). *Bizans Devrinde Boğaziçi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Gülersoy, Ç. (1971). *Alphonse de Lamartine ve İstanbul Yazıları* (Nurullah Berk, Çev.). İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Irmak, H. (ed.), 2007. Osmanlı Belgelerinde Kağıthane. Kağıthane Belediyesi Kültür Yay. İstanbul.
- İnciciyan, P. Ğ. (1956). *XVIII. Asırda İstanbul* (Hrand D. Andreasyan, Çev.). İstanbul: İstanbul Fetih Derneği.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evlia Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kayra C. ve Üyepazarcı, E. (1993). *Kandilli, Vaniköy, Çengelköy: Mekanlar ve Zamanlar*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Koçu, R. E. (1971). Çengelköyü. İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 7, s. 3824-3828). İstanbul: Ercan Matbaası.
- Kömürcüyan, E. Ç. (1952). *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul* (Hrand D. Andreasyan, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

- Özhan, M. (1994). Kuklacılık. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt 5, s. 114) İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Rapoport, A. (1992). On cultural landscapes. Traditional Dwellings and Settlements Review, 3 (2), 33-47. <http://iaste.berkeley.edu/pdfs/03.2e-Spr92rapoport-sml.pdf>
- Tekçam, M. (2006). Osmanlı Eğlence Kültüründe Mesire Yeri Olarak Kağıthane (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Tutel, E. (1994). Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Şirket-i Hayriye, c.7, s.182-184, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Url-1 < <http://www.etimolojiturkce.com> >, erişim tarihi 08.06.2015.
- Url-2 < <http://www.eskiistanbul.net> >, erişim tarihi 22.06.2018. (ESKİ URL-3)
- Url-3 < <http://www.sehirhatlari.istanbul/tr> >, erişim tarihi 28.08.2017. (ESKİ URL-4)
- Url-4 < <http://www.uskudaristanbul.com> >, erişim tarihi 23.04.2018. (ESKİ URL-5)
- Url-5 < <http://www.kucuksudernegi.org> >, erişim tarihi 16.06.2017. (ESKİ URL-6)
- Url-6 < <http://www.google.com> >, erişim tarihi 02.07.2017. (ESKİ URL-7)

Arşiv Belgeleri

- BOA.DH.MKT.2064/23.1311 Rabiu'l-ahir 16 (M. 27 Ekim 1893)
- BOA. İ.DH. 286/17971. 1270 Rabiu'l-evvel 04 (M. 5 Aralık 1853)
- BOA. HH.İ. 17/20. 1271 Zilhicce 17 (M. 31 Ağustos 1855)
- BOA.HAT.179/8039.1211 Zilkade 26 (M. 23 Mayıs 1797)
- BOA.DH.MKT. 137/1.1311 Rabiu'l-evvel 09 (M. 11 Eylül 1893)

Topkapı Sarayı'nın Yitirilen Bütünlüğünü Hatırla(t)mak¹

Ahsen Karagöl - Yağmur Saluk Laleli

Sarayburnu'nun ucunda, Marmara Denizi ve Haliç'e hâkim eski akropol tepesinde konumlanan Topkapı Sarayı, dönemindeki adlandırılışıyla Saray-ı Cedid, Osmanlı saray mimarisinin günümüze ulaşan en önemli örneği olmasının yanı sıra simgesel anlamı da olan çok katmanlı bir yapı kompleksidir. İstanbul'un fethi sonrası 15. yüzyılın ortasında yapımına başlanan Topkapı Sarayı, terk edildiği 19. yüzyılın ortasına dek yaklaşık dört asır boyunca hem devletin resmî yönetim merkezi hem de saltanat ailesinin evi olmuştur. Sarayın etkin olarak kullanıldığı bu süre boyunca, onu kentten ayıran surları, bir başka deyişle onu Sur-i Sultani sınırları içinde sayısız dönüşüme sahne olmuş; ancak tüm bu dönüşümler sırasında özgün sınırlar korunmuştur.

Sarayın işlevine bağlı olarak sınırları dâhilinde gerçekleşen önceki dönüşümlerin aksine, 19. yüzyıl ve sonrasında eklenen bölümler, saraya ait

1 Bu makale, İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde 2018-2019 güz yarıyılında, Dr. Öğr. Üyesi Pınar Erkan yürütücülüğündeki 'Preservation of Historical and Cultural Landscape' dersi kapsamında yazarlar tarafından hazırlanan 'The Analysis of Topkapı Palace's Historical and Cultural Landscape and Review of Its Current Situation' başlıklı çalışmadan yola çıkılarak üretilmiştir.

İşlevsel olarak yapılan incelemeye ilaveten, yitirilen alanların konumlarına ilişkin plan düzleminde ve topoğrafik açıdan bir okuma yapabilmek de mümkündür. Bâb-ı Hümâyun'dan başlayan ve hiyerarşik bir şekilde kapılar boyunca devam eden sarayın ana omurgasının korunduğunu, gözden uzak alanların ya yitirildiği ya da yeni yapılaşmalara sahne olduğu görülebilmektedir. Günümüzde de sarayın ana omurgası müze olarak sergilenirken, surların çeperlerindeki alanlar bağlamından kopmuş vaziyettedir. Haliç yamacı farklı kurumlar denetiminde kamusal alanlar olarak halka açıkken, uzun süredir ziyarete kapalı olan saray denetimindeki Marmara yamacında restorasyon ve peyzaj çalışmaları devam etmektedir.

Topkapı Sarayı'nın müze olarak tahsis edilen alanlarının tamamının ziyarete açık olmaması; toplumsal hafızanın sarayın bütünlüğünü idrakinde eksiklik meydana getirmektedir. Özellikle çok katmanlılığın 19. ve 20. yüzyıl halkasının temsilinde göze çarpan bu eksikliği tamamlamak üzere, müze alanının genelinin bütüncül olarak ele alınması gerekmektedir. Topkapı Sarayı, yalnızca ana kapılar ekseninde ilerleyen bir güzergâhta; avlular ve bu avlulardan erişilen yapılarını ve ihtişamlı koleksiyonlarını sunan bir imparatorluk müzesi olmaktan öte; açık alan kullanımını, gözden uzak, atıl durumda kalmış bahçe ve yeşil alanlarını, Batılılaşma Dönemi'ndeki inşa-değişim-dönüşüm süreçlerini ve sarayı kentten ayıran çeperi Sur-i Sultani'yi de sunabilen çok yönlü bir müze kompleksi hâline getirilmelidir. Böylece sarayın müzeye dönüşmesinin yüzüncü yıldönümü yaklaşırken, Sur-i Sultani sınırları içerisindeki bütünlüğünü yitiren Topkapı Sarayı'nın kent belleğinden çıkan alanlarını hatırla(t)mak da mümkün olacaktır.

Kaynaklar

- Cengizkan, N. M. (2007). İstanbul (Kent) Müzesi Projesi ve Darphane-i Amire. *Mimarlık Dergisi*, sayı: 335.
- Çelik, Z. (1998). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çiftçi, A. (2004). *19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde askeri mimari ve İstanbul'da inşa edilen askeri yapılar*. (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Düzalan, N. (2010). *Demirkapı Kışlası'nın tarihsel gelişimi, MSB İstanbul Tedarik Bölge Başkanlığı binaları olarak kullanımı ve koruma sorunları*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eldem, S. H. ve Akozan, F. (1982). *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Engin, V. (1993). *Rumeli Demiryolları*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Engin, V. (2015). İstanbul'da Kara Ulaşımı. İçinde Antik Çağ'dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi (Cilt 6, s. 392-413). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Ergin, O. N. (1996). *İstanbul Şehreminleri*. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s.301-354.
- Ersoy, M. (2017). *Osmanlıdan Günümüze İmar ve Yasalar*. İstanbul: Ninova Yayıncılık.
- Eyice, S. (1984). İstanbul'da ilk Telgrafhane-i Amire'nin projesi (1855). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı:34, s.61-73.
- Eyice, S. (1985). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Epoch Yayınları.
- Hut, D. (2015). İstanbul'un Haberleşme Tarihi. İçinde Antik Çağ'dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi (Cilt 6, s. 536-559). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Karahasan, Ü. (2005). *Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi restorasyonları*. (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kızıltan, Z. (2015). İstanbul Kazıları: Marmaray-Metro Projeleri ve Arkeolojik Kurtarma Kazılarının Şehir Tarihine Katkıları. İçinde Antik Çağ'dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi (Cilt 1, s. 338-373). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Müller-Wiener, W. (2016). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Necipoglu, G. (2014). *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari Tören ve İktidar* (R. Sezer, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özlu, N. (2018). *From Imperial Palace to Museum: The Topkapı Palace during the long nineteenth century*. (PhD thesis). Boğaziçi University, Institute for Graduate Studies in Social Sciences, İstanbul.
- Özlu, N. (2019). Silent Guardians of the Regime: The 'Lost' Police Stations of the Topkapı Palace. *Yıllık: Annual of Istanbul Studies* 1, no 1 (Aralık, 2019), s.61-80.
- Özlu, N. ve Karagöl, A. (2021). *Rumeli Demiryolları, Sirkeci-Kazlıçeşme Bölümü Mimarlık ve Sanat Tarihi Raporu*. Sirkeci-Kazlıçeşme Kentsel Ulaşım ve Rekreasyon Odaklı Dönüşüm Projesi. TC Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Altyapı Yatırımlar Genel Müdürlüğü.

- Semiz, H. N. (2014). *İstanbul'un Haliç ve Marmara Surları belgeleme çalışmaları, tarihi ve peyzaj değerlerinin korunmasına yönelik öneriler.* (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tanyeli, G. (1996). Darphane-i Amire tarihçe, *Arredamento Mimarlık*, sayı:82, s.92-95.
- Tezcan, H. (1989). *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi.* İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Topuzlu, C. (1982). *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.
- Yıldırım, B. (2009). *Belediye Başkanı Cemil Topuzlu'nun İstanbul'u dönüştürme uygulamaları.* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ziya, M. (2016). *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Asar-ı Bakiyesi.* İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Url-1 <https://gulhaneeah.saglik.gov.tr/TR-114856/hastane-tarihcesi.html>
- Url-2 <https://islamansiklopedisi.org.tr/daruttibaa>
- Url-3 <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/topkapi-sarayi-guclendirilmeli-40085013>
- Url-4 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hasbahceye-imar-40608750>

19. Yüzyılda Salgın Hastalıklar ve İstanbul

Pınar Erkan Bursa

Tarih boyunca kentler salgın hastalıklardan türlü şekilde etkilendi. İstanbul binlerce yıldır Avrupa ile Asya arasında deniz ve kara yollarının birleşim noktası, ticari bir kesişim bölgesi olduğu için dünyanın farklı bölgelerini sarsan hastalıklardan payına düşeni almıştır. Mikrop nedir bilinmemesine karşın, her zaman en önemli mesele hijyen konusuydu. Hastalıklardan korunabilmek için kent içinde sıhhi önlemler eski Roma döneminden beri alınmaya başlamıştır. Önlemler, temiz su kaynaklarının kullanımı ve şehre ulaştırılması, kirli suyun uzaklaştırılması, kanalizasyon, çöp toplama gibi kalemleri içeriyordu. Ancak bu önlemler hiçbir zaman yeterli olmadı çünkü tıbbi yenilikler 19. yüzyılın sonlarına kadar insanların hizmetine ulaşmadı. Sadece sıhhi yenilikler, en azından şehir yönetimleri tarafından uygulanabildikleri ölçüde, ölümleri azaltmada yeterli olamamıştır. Günümüzde dahi mekânsal, finansal ve tıbbi malzeme imkânları olsa bile ilacı veya aşısı bulunmayan bir hastalığı tedavi etmek veya önlemek mümkün olmayabilmektedir. 19. yüzyıl, kolera, tifo, tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıkların geçmiş yüzyıllarda olduğundan daha farklı salgınlarla dünyanın etkilendiği bir

şehir içindeki büyük akarsuların ıslah edilme ihtiyacı öne çıkmaktaydı. 19. yüzyılın sonlarında bulaşıcı hastalıkların etkisiyle farklı zamanlarda komisyonlar kurularak incelemeler yapılmasına karşın ıslah projelerinin uygulanması için gerekli finansmanın bir türlü sağlanamaması nedeniyle etkin çözüm üretilememiştir (Ayar, 2007).

Zaman içinde tüm şehre çağdaş belediyeçilik hizmetlerinin götürülebilmesine ön ayak olmak amacıyla 1857 yılında hizmete başlayan 6. Daire-i Belediye'nin kurulmasındaki nedenler arasında altyapı hizmetlerinin sağlanması, sokak ve kaldırımların inşası gibi gereklilikler yer alıyordu. Ancak yeterli bütçelerin oluşturulamaması nedeniyle planlanan onarım, ıslah ve yenileme uygulamaları ancak 1890'ların ikinci yarısında mümkün olabilmıştır.

Sonuç Yerine

19. yüzyılda İstanbul; veba, kolera, sıtma, çiçek, tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıkların etkisinde kalmış ve hastalıkların yıkıcı yayılımını azaltmak üzere sağlık önlemlerinin yanı sıra kentsel iyileştirme çabaları da söz konusu olmuştur. Ancak 19. yüzyıl için Batı şehirlerinde görülen kentsel değişim ve yenilenme boyutunda girişimler mümkün olamamıştır. Kentsel ve mimarlık alanlarında çağdaşlaşma çabaları tüm yüzyıla yayılmakla birlikte batıda modern mimarlığın doğmasına neden olan toplumsal, politik ve ekonomik koşulların Osmanlı İstanbul'unda geriden geldiğini söylemek yanlış olmaz. Avrupa ülkelerinde görüldüğü şekliyle sistemli ve kapsayıcı kentsel altyapı uygulamalarına gidilememiştir. Önlemler daha ziyade idari ve tıbbi düzenlemeler kategorisinde kalmıştır. Salgın hastalıkların şehre etkisinin artan nüfus, yeni dünya düzeniyle birlikte gelişen yeni yaşam biçimlerinin gereklerini karşılayacak kentsel iyileştirmelerin yapılamamasıyla derinleştiği raporlarda tespit edilse bile dönemin politik ve ekonomik koşulları içinde tüm dünyaya koşut kentsel ve mimari atılımların yapılabilmesi için Cumhuriyet dönemini beklemek gerekecektir.

Kaynaklar

- Ayar, M., (2007). Osmanlı Devleti'nde Kolera, İstanbul Örneği (1892-1895), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Blanc, N., (2019). Urban Nature: (The) Good and (The) Bad. In: Bretelle-Establet, F., Gaille, M., Katouzian-Safadi, M. (eds) Making Sense of Health, Disease, and the Environment in Cross-Cultural History: The Arabic-Islamic World, China, Europe, and North America. Boston Studies in the Philosophy and History of Science, vol 333. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-19082-8_12
- Demaitre, L., (2004). 'Air, miasma and contagion - Epidemics in antiquity and the Middle Ages', *Bulletin of the History of Medicine*, 78/2: 466-468. DOI: 10.1353/bhm.2004.0067
- Erkan, P., (2011). Greek Schools in Galata-Pera Region at the end of the 19th Century, Greek Architects of Istanbul in the Era of Westernization, Ed. Kuruyazıcı H., Şarlak E., Athens, Olkos, 38-42.
- Erkan Bursa, P., (2022). A Historical Perspective on the Impact of Infectious Disease Outbreaks on Architectural and Urban Changes, *J. Civil Eng. Urban* (12)3: 27-36 DOI: <https://dx.doi.org/10.54203/jceu.2022.5>
- Panzac, D., (1997). Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700- 1850), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Sarıyıldız, G. (2002). XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolera Salgını. Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000, *Bildiriler*, 2, 309-318.
- Sema, S., (2002). Eski İstanbul Hatıraları, İstanbul.
- Verrollot, M., (2019). İstanbul'da Kolera: 1848 Salgını Üzerine Bir İnceleme, Libra Kitap, İstanbul.
- Yıldırım, N., (1985). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Önlemleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* 5, İstanbul, s.1320-1338.
- Yıldırım, N., (2010). "Salgın Afetlerinde İstanbul", *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*. Ed. Said Öztürk, İstanbul Kültür AŞ. İstanbul, s.109-184.

İstanbul'da Hızlanan Kent Ortamında Yaşlanan Nüfusun Değişen Yaşam Biçimleri

Özlem Belir

“

Her büyük şehir nesilden nesile değişir...
Ahmet Hamdi Tanpınar

”

İstanbul'da yaşayan veya şehir dışından ziyarete gelen kişilerin sıklıkla kaldırımlardaki, parklardaki ya da bir kamusal alandaki insan yoğunluğundan veya trafik sıkışıklığından, araçların yaya ile ilişkisinden her yıl giderek artan bir oranda şikâyet ettiklerini duyarız. Artan nüfus, kalabalıklaşan büyük şehirler, globalleşen yaşam ile bir araya gelen farklı gelenek ve kültürler şehirleri değiştirmektedir. Bu bağlamda şehirler sadece fiziki değil, kültürel değişim de geçirmektedirler. İstanbul'da olduğu gibi tüm dünyada özellikle

Kaynaklar

- Altan, İ. (2015). *Mimarlıkta Mekan Kavramı* (1 b.). İstanbul: Ofis 2005 Yayınevi.
- Arpacı, F., Gürbüz, S. (2012). Yaşlı Bireylerin Yaşadıkları Şehre Göre Yaşam Kalitesi Değerlendirmeleri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 47(2), s. 47-64.
- Arun, Ö. (2008). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), s. 313-330.
- Beard, J. R., Petitot, C. (2010). Ageing and Urbanization: Can Cities be Designed to Foster Active Ageing? *Public Health Reviews*, 32(2), s. 247-450.
- Beğer, T., Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi, *Klinik Gelişim*, 25(3):1-3.
- Canatan, A.(2008). Toplumsal değerler ve yaşlılar, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*,s.62-71.
- Çeçener, B. (1977).Kişi Yaşamında Fiziksel Çevre Korumasının Önemi. *Yapı*(26-27),s.72-78.
- Çeçener, B. (1995). *İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları*. (Ş. Özler, Dü.) İstanbul: Çizgi Basım Yayın Kağıtçılık Ltd. Şti.
- Çılğın, K., Yalçın, M. C., Çalışkan, Ç. O. ve Dündar, U. (2014). İstanbul'un Dönüşüm Coğrafyası. C. Özbay, & A. B. Candan (Dü) içinde, *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Dawidowicz, A., Zysk, E., Figurska, M., Zrobek, S., ve Kotnarowska, M. (2020). The methodology of identifying active aging places in the city- Pratical application. *Cities*, 98.
- Duben, A., Behar, C. (1998). *İstanbul Haneleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Esendemir, Ş. (2016). Türkiye'de Yerde Yaşlanma ve Mekan Gerontolojisinin Temek Parametreleri. *Sosyoloji Dergisi*, 36(2), s. 411-429.
- Gehl, J. (2020). *İnsan İçin Kentler*. (E. Erten, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- İmamoğlu, V. (2015). İleri Yaşlardaki Türklerin Yaşam Çevreleri ve Daha İyi Bir Yaşam İçin Öneriler. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(1), s. 105-119.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2016). *Şehir Haritası Uygulaması*. Haziran 12, 2022 tarihinde İstanbul Şehir Haritası: <https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/> adresinden alındı
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2021). *Yeşil Alan Haritası*. Haziran 12, 2022 tarihinde Yeşil İstanbul: <https://yesil.istanbul/yesil-alan-haritasi> adresinden alındı
- İstanbul Kalkınma Ajansı. (2011, 11). 2010-2013 İstanbul Bölge Planı Ekleri. 12 12, 2021 tarihinde <https://www.istka.org.tr/media/1070/2010-2013-İstanbul-bölge-planı-ekleri.pdf> adresinden alındı

- Kurtkapan, H. (2018). Aktif Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 2(2), s. 38-52.
- Kurtuluş, H. (2020). *Kentsel Dönüşümün Sessiz Mağdurları Yaşlılar*. Ağustos 28, 2021 tarihinde beyond.istanbul: <https://beyond.istanbul/kentsel-dönüşümün-sessiz-mağdurları-yaşlılar-323895fbfb8> adresinden alındı
- Lui, C., Everingham, J., Warburton, J., Cuthill, M., Bartlett, H. (2009). What Makes a Community Age-Friendly: A Review of International Literature. *Australasian Journal on Ageing*, 28(3), s. 116-121.
- Özekes, N. B. (2014). Yaşanılan Kentin Büyüklüğü, Yaşanılan Mekânın Özellikleri, Eğitim ve Cinsiyet Faktörleri Açısından Yaşlıların Yaşam Doyumları ve Günlük Yaşam Aktiviteleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(2), s. 476-496.
- Platt, R. H. (2006). Pathways to More Humane Urban Places. R. H. Platt içinde, *The Humane Metropolis: People and Nature in the Twenty-first Century City* (s. 315-322). United States of America: University of Massachusetts Press.
- Tanpınar, A. H. (2022). *Huzur* (39 b.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- TÜİK. (2020, Temmuz 17). *Uluslararası Göç İstatistikleri, 2019*. TÜİK Web Sitesi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2019-33709> adresinden alındı
- TÜİK. (2022, Mart 18). *İstatistiklerle Yaşlılar*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaşlılar-2021-45636> adresinden alındı
- Tuna, K. (2012). İstanbul'un Sosyolojik Dönüşümü. A. E. Bilgili (Dü.) içinde, *Şehir ve Kültür: İstanbul* (s. 369-402). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- TÜİK. (2020, Haziran 24). *Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2019*. Ağustos 22, 2021 tarihinde TÜİK: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ölüm-ve-Ölüm-Nedeni-İstatistikleri-2019-33710> adresinden alındı
- TÜİK. (2021, Şubat 04). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020*. Ağustos 22, 2021 tarihinde TÜİK: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayalı-Nüfus-Kayıt-Sistemi-Sonuçları-2020-37210&dil=1> adresinden alındı
- WHO. (2002). *Active Aging A Policy Framework*. Mayıs 31, 2022 tarihinde World Health Organization: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf> adresinden alındı
- Wiles, J. (2005). Conceptualizing place in the care of older people: The contribution of geographical gerontology. *International Journal of Older People Nursing*, s. 100-108.

Kentsel Dönüşümde Endüstriyel Miras Yapı ve Alanları

Ercan Koç

Kentsel dönüşüm yerleşmelerin ortaya çıktığı tarihten günümüze var olan bir olgudur. Çoğu zaman insan ömrü içinde bile belli bir süre sonra gidilen bir yerleşmede pek çok şeyin değiştiği gözlenir. Bu kapsamda kentsel dönüşüm yaşayan bir organizma olan yerleşmelerin planlı veya plansız doğal bir sürecidir. Endüstri Devrimi sonrasında ise kentsel alanlarının ve yaşayanların sorunları ağırlaşmış, çözüm arayışlarına gidilmiş, kentsel mekân kalitesinin artırılmasına yönelik çabalar kentsel tasarım ölçeğine kadar inen kentsel dönüşüm projeleri sürecini yönlendirmiştir. Bu boyutlu ve bütünleşik planlama gerektiren bu sürecin önemli halkalarından birisi de endüstri miras alanlarıdır.

Endüstri mirası, üretim sürecinin tarihsel, teknolojik, sosyal, mimari veya bilimsel değere sahip kalıntılarıdır. Endüstri mirasının değeri ve korunma nedenleri Nizhny Tagil Tüzüğü'nde bu yapıların önemli sonuçlar doğuran faaliyetlerin kanıtı olması, değişen uygulamalı eğitim sistemi için kaynak oluşturmaları, kentli için taşıdığı hafıza değeri, teknolojik ve bilimsel değerleriyle

Kaynaklar

- Albrect, H. (2012). What does industrial revolution signify? In Douet, J., editor, *Industrial Heritage Retooled: The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation*, p 17-23.
- Alkan, A. S. (2006). Kentin Hayaletleri: Hatırlamak, Unutmak ya da 'Kararsız (K)alanlar', MO Ankara Şb, Dosya 3, Bülten 45: 75-79.
- Avcı, S. (2019). Neoliberalizm Ve Kültür Endüstrisi Ekseninde Dönüşen Bir Endüstri Mirası: Bomonti Bira Fabrikası, İÜ SBE Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, <https://docplayer.biz.tr/162269891>
- Buchanan, R. (1980). *Industrial Archaeology in Britain*. London: Allen Lane.
- Cossons, N. (1975). *The BP Book of Industrial Archaeology*. USA: Newton Abbot, David and Charles.
- Dağ, H. (2012). Küreselleşmenin Kentsel Dönüşüm Anlayışı ve Aykırı Bir Örnek Ruhr Havzası Örneği. Kent Akademisi, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi | Cilt: 5 Sayı: 2.
- Döngöz, N. (2022). Kentsel Dönüşümde Endüstriyel Miras Alanları, Almanya Ruhr Havzası-Haliç Havzası, YTU FBE, Konut Alanlarının Dönüşümü ve Planlama Politikaları, İst.
- Erkartal, Ö. P. (2018). Endüstri Mirasının Dönüşümü: Almanya'dan Dört Farklı Örnek. Yakın Mimarlık Dergisi – Nisan 2018 Cilt: 1 Sayı: 2
- Gürsel, D. (2013). Ruhr'dan Haliç'e Endüstriyel Dönüşümü Anlamak, <https://www.arkitera.com>
- Gruehn, D. (2017). *Regional Planning and Projects in the Ruhr Region (Germany). Sustainable Landscape Planning in Selected Urban Regions*, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-4-431-56445-4_18
- Haznedar, B. (2008). Yenilenen Kentsel Kullanımlar Doğrultusunda Kent İçindeki Endüstri Alanlarının Dönüşüm Süreci-Ruhr Bölgesi ve Hafencity Hamburg Örnekleri, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Kaçar, A. D. (2016). Learning From the Ruhr: The Case of the World Heritage Site Zollverein as a Model of Conserving Industrial Culture in Turkey. Kent Araştırmaları Dergisi (Journal of Urban Studies). ISSN: 1307-9905 Sayı Issue 19, Cilt Volume 7, Mayıs May 2016, 474-496
- Karabağ, K. (2022). Endüstri Mirasının Dönüşümü, <https://yapidergisi.com/industri-mirasinin-donusumu>

- Koç, E., Kılıç, A., Özdal, A. vd. (2018). İmar Planlarında Ayrılmış Donatı Alanlarının Elde Edilmesine İlişkin Model Arayışı Analiz Çalışmaları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Bige İnşaat-Planlama
- Köksal, G. (2006). "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım", *İTÜ Dergisi*, İstanbul, s.125-136.
- Linkon, S. (2018). *The Half-Life of Deindustrialization: Working-Class Writing about Economic Restructuring*. Michigan: University of Michigan Press.
- Martin M. (2012). İspanya Endüstri Mirası ve Coğrafya-Barselona Örneği, ŞPO Yayını, Ankara.
- Newell, J., Charles T., Chang, S. & S. (2006). The Hidden History of Product Placement, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207>
- Oglethorpe, M. (2014). Rolt memorial lecture 2013: the public benefit of industrial Heritage-taking a positive view. *Industrial Archaeology Review*, 36(2):85-96.
- Pusca, A. (2010). Industrial and human remains of post-communist europe, *Space and Culture*, 13 (3), 239-255.
- Rodrigues, C, Freire, F, (2017). Environmental impact trade-offs in building envelope retrofit strategies, <https://link.springer.com/article/10.1007>
- Saner, M. (2012), Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar, ŞPO Yayını, Ankara.
- Schwarze-Rodrian, M. (2018). Regionalverband Ruhrgebiet, Director, Regionalverband Ruhr, interview in the framework of the programme "HeKriS 2017-19: Challenges of resilience in European cities. Development of planning strategies and creative measures", National Technical University of Athens - NTUA (Faculty of Architecture) - Leibniz Universität Hannover - LUH (Faculty of Architecture and Landscape), <http://inarbeit.hekris.de/>, 25.07.2018. Essen
- Smith, S. B. (2006). Industrial archaeology, TICCIH and ICOMOS. In Deniz Mazlum, Zeynep Ahunbay, Y. Y., editor, *Conservation of the 20th Century Architectural and Industrial Heritage*, Icomos International Symposium: Istanbul 18-19.05.2002. Istanbul: Yapi Endustri Merkezi. Istanbul: Yapi Endustri Merkezi.
- Symonds, J. (2005). Dirty old town? Industrial archaeology and the urban historic environment, *Industrial Archaeology Review*, XXVII(1):57-65.
- Trinder, B. (1992). *Industrial Archaeology in The Blackwell Encyclopedia of Industrial Archaeology*, Oxford:Blackwell Publishers.
- Wegener, M. (2018). Modelling the Great Transformation in the Ruhr Area. International Scientific Conference on Mobility and Transport Urban Mobility - Shaping the Future Together Mobil TUM, 13-14 June 2018, Munich, Germany
- [1] <https://mfs.dk>

- [2] <https://www.designboom.com/architecture/aart-architects-culture-yard>,
- [3] <https://www.archilovers.com/projects>
- [4] <https://mfs.dk/museet/arkitekturen>
- [5] Google Earth görüntüsü
- [6] <https://stringfixer.com/tr/Elsinore>
- [7] <https://www-Kronborg Castle/copenhagencard.com>
- [8] <https://www-thetis-it>.
- [9] <https://www.tethys.org>
- [10] <https://tr.wikipedia.org>,
- [11] <https://www.lib.utexas.edu>
- [12] <https://climate-adapt.eea.europa.eu>
- [13] <https://tr.pinterest.com/pin/>
- [14] <https://www.academia.edu/19689555/>
- [15] <https://visitworldheritage.com/en/eu/zollverein-coal-mine-industrial-complex-germany/>
- [16] <https://placesofworksite.wordpress.com/portfolio/zeche-zollverein-xii/> 31
- [17] <https://www.arkitera.com>
- [18] <https://tr.pinterest.com/pin/65020788347206383/>
- [19] <https://www.museum.de>.
- [20] <https://www.route-industriekultur.ruhr/standorte-der-route/ankerpunkte/lwl-industriemuseum->
- [21] https://en.wikipedia.org/wiki/Gasometer_Oberhausen
- [22] <https://www.heinze.de/architekturobjekt/parkhaus-jahrhunderthalle-bochum-eine-perforierte>
- [23] <https://v3.arkitera.com/g162-fonksiyon-donusumu.html?year=&aID=2876&o=2865>
- [24] https://de.wikipedia.org/wiki/Deutsches_Bergbau-Museum_Bochum
- [25] <http://politeknik.org.tr/alti-asirlik-miras-in-yagmasi-t-gul-koksal-birartibir-org/>
- [26] https://en.wikipedia.org/wiki/Gasometer_Oberhausen
- [27] <http://kentvedemiryolu.com>
- [28] <https://www.nbk.org/en/video-forum/nordstern.html>
- [29] <https://www.google.com/maps>
- [30] <https://wikitr.tr.top/>

- [31] <https://panorama.khas.edu.tr/emegin-mekani-cibali-tutun-fabrikasi-516>
- [32] <https://www.arkitektuel.com/tate-modern/>
- [33] <https://www.arkitektuel.com/fagus-fabrikasi/>
- [34] <https://www.atlasofplaces.com/architecture/lingotto-factory/>
- [35] <http://aura-istanbul.com/index.php/2018/09/14/iyi-ki-dogdun-renzo-piano/>
- [36] <http://www.turinalityguide.com/flat-lingotto-factory-turin/>
- [37] <https://www.centralemontemartini.org/en/node/1008711>
- [38] <https://chimevapor.files.wordpress.com/2009/03/foto0191>
- [39] https://www.flickr.com/photos/teresa_grau_ros/3913304813/in/photostream/lightbox/
- [40] https://stringfixer.com/tr/Salina_Turda#wiki-6
- [41] <https://www.erih.net/i-want-to-go-there/site/ir-df-wouda-steam-pumping-station-world-heritage>
- [42] <https://stringfixer.com>
- [43] https://en.wikipedia.org/wiki/Crossness_Pumping_Station

Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayinin Değişen Formu

Bora Yerliyurt - M. Doruk Özügöl

İstanbul, nüfusu, bu nüfusun sosyal kompozisyonu, çalışma, barınma mekânları, bu mekânların kentte yer seçimi, yoğunlukları ve yapılaşma karakterleri, doğal değerleri yönünden özellikle 1950 yılından günümüze kadar giderek hız kazanan bir değişimin içerisinde. Söz konusu hızlı değişim sürecinin en temel dinamiklerinden bir tanesi de diğer boyutların hemen hepsini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen “sanayi”dir. İstanbul’un değişim öyküsünü yorumlarken; sözgelimi sanayinin yer seçimi ile konut alanlarının yer seçimini ve ulaşım kararlarını, sanayinin yarattığı istihdam artışı ile kentin nüfus artış hızını ve nüfusun sosyal kompozisyonunda yaşanan değişimi, sanayinin mekânsal olarak yer değiştirmesi ile merkez ve çeperdeki yeni arazi kullanım yapısının biçimlenişini ve sanayinin kirleticiliği ile metropolde yaşanan çevre tahribatını birbirinden kopararak ele almak mümkün değildir.

Bu bağlamda yazıda İstanbul’da sanayinin yapısal ve mekânsal değişim ve dönüşüm süreci, belli kırılma dönemleri gözetilerek, dönemsel kesitler

Aynı veri tabanından hareketle sanayinin İstanbul'da ilk kuruluş evresinden bu yana faaliyetini sürdürmekte olan 29 adet kadar özel sanayi işletmesi vardır. Bununla birlikte (ilk dönemlerde belirtilen) geçmişi Osmanlı döneminin sonlarına ve cumhuriyetin başlarına tarihlenen ve yapısal olarak günümüze kadar ulaşan endüstriyel miras niteliğindeki üretim yapılarının özellikle 2000 sonrası restorasyon vb. müdahaleler ile yeniden işlevlendirilerek kentsel sisteme adapte edildiği görülmektedir (Şekil 2).

Yüzyıllar boyunca sanayi varlığı ile birlikte büyüyen ve (toplumsal ve mekânsal olarak) şekillenen İstanbul'un değişim öyküsünü sanayiden kopararak ele almak mümkün olamayacağı gibi doğru da değildir. Metropolün gerek toplumsal yapısı gerekse mekânsal büyüme dinamikleri ile sanayi arasında her zaman diyalektik bir ilişki bulunmuştur. Başka bir deyişle bu boyutlardan birini anlamlandırmak ve açıklamak ancak diğeriyle ilişkilendirerek mümkündür. Bir diğer yönden, ülke mekânındaki asimetrik/dengesiz yer seçim sorunsalında sanayinin yığılma gösterdiği Marmara Bölgesi ve özelde İstanbul kalkınma-(çevre) koruma ikileminin de öznelere olarak yorumlanagelmıştır. Bu dengesizliğe çare üretmenin araçları olarak ön plana çıkan planlarınsa (gerek ulusal kalkınma planı, gerek bölge planları ve hazırlık dokümanları ve gerekse yerel çevre düzeni planları) sorunsalla baş etme yolunda başarı düzeyleri sınırlı kalmıştır. Hangi perspektiften bakarsak bakalım, kimi kentsel hafıza mekânları olarak varlığını sürdüren, kimi faaliyetine devam eden, kimi ise kabuk değiştirerek üretim sürecini yürüten endüstri alanları günümüz İstanbul'unun hâlen (geçmişle köprü kurulan) başat kimlik elemanları ve ekonomik bileşenleri olarak yaşamımızdaki yerini korumaktadır ve Tümetekin'in (1997: 12; 2014: 14) de belirttiği gibi İstanbul günümüzde "sanayi öncesi şehir", "sanayi şehri" ve "sanayi sonrası şehir" görünümününün tamamına eş zamanlı olarak ev sahipliği eden özel bir kenttir.

Kaynaklar

- Clark, E. (1992). "Osmanlı Sanayi Devrimi, Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler", s.37-52, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- İBB, (2009). 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, İstanbul.

- İMP, (2005). İMP-Sanayi Grubu Raporu, Eylül, 2005, İstanbul.
- İSO, (1981). İstanbul Metropolitan Alanında Sanayi Yerleşim Planlaması, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, İstanbul.
- İSO, (2016). İstanbul Sanayi Veritabanı.
- DİE, (1992). Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı.
- DİE, (2002). İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması ve ekonomik faaliyet bölümlerine göre yerel birim sayısı ve istihdam.
- Doğan, M. (2013). Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (27), 511-550.
- DPT, (2000). "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Köksal, T.G., Ahunbay, Z. (2006). "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", *İTÜ/a Dergisi*, C:5, Sayı:2, Kısım:2, s:125-136, Eylül 2006, İstanbul.
- Kaşlı, B. (2008). İstanbul'da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapıları Ve İç Mekan Müdahaleleri: Santral İstanbul Örneği, Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Kuban, D. (1996). İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Mantran, R. (1990). 17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi 1-2, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Nart, D. (2015). İstanbul'da Endüstri Yapılarında Gerçekleşen Dönüşümlerin Mekânsal Açından İrdelenmesi, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ocakçı, M. (1989). Metropolitanleşme Surecinde İmalat Sanayi ve Metropolitan Şehir İlişkileri, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ozler, S. (2007). Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- Şehircilik Enstitüsü Dergisi, (1972). Sayı 1, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü, Taşkışla, İstanbul.
- Tekeli, D. (1994). The Development of Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning, Kent Basımevi, İstanbul.
- Temurçin, K. ve Dulupçu, M. A. (2017), "İstanbul İlinde Sanayi: Tarihsel Gelişim, Yapısal Değişim, Mekânsal Dönüşüm", Türkiye'de Mekansal ve Bölgesel Dönüşümler, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta.
- Tümertekin, E., (1997, 2014). İstanbul İnsan ve Mekan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Yerliyurt, B., Aysu, E. (2008). Kentsel Kıyı Alanlarında Yer Alan Sanayi Bölgelerinde Dönüşüm Potansiyelinin Değerlendirilmesi; Haliç - Tersaneler Bölgesi, Megaron (YTÜ Mimarlık Fakültesi, E-Dergi), Cilt 3, Sayı 2, ss: 194-205, İstanbul.
- Yerliyurt, B. (2008). Kentsel Kıyı Alanlarında Yer Alan Sanayi Bölgelerinde Dönüşüm Stratejilerinin Değerlendirilmesi; Haliç - Tersaneler Bölgesi, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yüzer, A. S. (2002). Yerleşmelerde Sanayi Alanları Yer Seçimi Eğilimi - Alan Tahsisleri ve Yeni Düzenleme Stratejileri -İstanbul Örneği, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kent - Kıyı - Su İlişkisi Bağlamında Marmara Denizi Kıyıları ve İstanbul

Ali Kılıç

Kent-Kıyı -Su ilişkisini kentli üzerinden tanımladığımızda, **kenarında, üzerinde ve içinde** olmak üzere üç temel kavram karşımıza çıkmaktadır. Bu üç temel kavram üzerinden bir kentin su ile ilişkisinin düzeyini, kentin karakterini tanımlamak mümkündür.

Süreç içinde suyun kenarından ve üzerinden, içine doğru gelişen kent kıyı su ilişkisi, günümüzde tekrar suyun içinden çıkıp kenarına doğru gelişince kent ve kentlinin su ile ilişkisi zayıflamıştır. Su ile ilişkiyi sağlayan güçlendiren, suyun içinde olmayı, suyu kullanmayı teşvik eden mekânların suyun içinden, üzerinden ve giderek hem mekânsal, işlevsel hem de mesafe olarak çekilmesi ilgisizliği ve beraberinde kirlenmeyi de getirmiştir.

Oysa 20. yüzyılın başında İstanbullu, gerçek anlamda Marmara Denizi ile tanışmaya başlamış, bu ilişki Cumhuriyet Dönemi ile birlikte gelişmiş, “**kenarındalık, üzerinelik ve içindelik**” kavramları farkındalığı ve su ile teması, ilişkiyi yeniden tanımlayarak suyu kullanma kültürüne dönüştürmüştür. Bu kültür kıyıları suyun kullanıma uygun biçimde inşa etmiştir.

olduğu dolayısıyla **kenarındalık**, **üzerindelik** ve **içindelik** kavramlarının da sınırlı olduğu bir tanıma dönüştüğü izlenmektedir.

Sonuç Yerine

Su sadece H₂O'dan değil aynı zamanda hikâyelerden oluşur. Kıyılar bu hikâyelerin sahnelendiği bir alandır. Maalesef İstanbul için çok güzel başlayan hikâye kötü bir sona doğru hızla gitmektedir.

İstanbul'un denizden görünüşü her zaman insana ilham kaynağı olmuştur. Seyyahların notları hep kentin denizden görünüşünün göz kamaştırıcı ihtişamıyla açılır. Edmondo de Amicis'in "sevgili İstanbul'u hakkındaki ilk izlenimleri biraz aşırı duygusal olsa da 19. yüzyıl sonu İstanbul'unun muhteşem kent imajını yansıtır (Çelik, 1996).

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyılın başı deniz hamamları ile başlayan plajlar ile devam eden suyla temasın, ilginin aşka dönüştüğü bir hikâyenin de başlangıcıdır. Ancak 1980'lerin ortalarına kadar devam eden bu ilgi ve aşk daha sonra yerini ilgisizliğe ve duyarsızlığa terk etmiştir. Bu ilgisizlik ve duyarsızlık politikacılar ve bu politikaların yansıması olan düzenlemeler toplumu da etkilemiştir. Bu ilgisizlik ve duyarsızlık önce Edmondo de Amicis'in denizden bakarak tasvir ettiği İstanbul'un muhteşem silüetini, denize aşkla, tutkuyla bağlı bir toplumu ve yarattığı kültürü ve son olarak da aşkını, denizini yok etmiştir. Bu ilgisizlik, duyarsızlık bu şekilde devam ederse, Marmara Denizi ile birlikte İstanbul'un yaşamını yok edecek gibi duruyor.

Kaynaklar

- Çelik, Z. (1996). Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Eke, F. (1995). Kıyı Mevzuatının Gelişimi ve Planlama, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Yayın no: 77, Ankara.
- Evren, B. (2000). İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları, İnkılab Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Gül, A., Kılıç, A. (2009). Kentsel Kıyı Kavramı ve Suyun Hafızası, Kıyı Sempozyumu 23-24 Ekim 2009, Mimarlar Odası, İstanbul Büyükşehir Şubesi, Trakya (Bakırköy) Büyükşehir Bölge Temsilciliği, İstanbul.

- Kılıç, A. (1999). Kıyıdan Geri Çekilme Sürecinde Kent-Kıyı İlişkisi Kentsel Kıyı Tanımı ve bu Kavrama dayalı Kentsel Gelişme Stratejileri, YTÜ FBE, Doktora Tezi, İstanbul.
- Kılıç, A. (2012). “Küreselleşmenin İstanbul Kıyılarına Etkileri” Küreselleşme Sürecinde Kent ve Mimarlık Sempozyumu, 13-14 Ocak 2012, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul Büyükkent Şubesi.
- Marshall, R. (2004). *Waterfronts in Post-Industrial Cities*, First published 2001 by Spon Press, Taylor & Francis e-Library, 2004).
- Teknecioglu, N. Bayraktar, E. (2011). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Kentsel Dönüşüm ve Planlama Y. Lisans Programı Kentsel Kıyılarda Dönüşüm ve Planlama Dersi dönem ödevi).
<https://www.peramuzesi.org.tr/blog/deniz-hamamlari/1284>
<http://www.mimdap.org/wp-content/uploads/a222.jpg>.
<https://www.building.co.uk/features/canary-wharfs-new-chapter-shifting-focus-to-residential/5112226.article>).
- <s3.amazonaws.com/document.issuu.com/140921182851-7b90ea7c9d9ddb9c63b604213597a74b/original.file?AWSAccessKeyId=AKIAJY7E>).
- www.sfport.com/bluegreenway).
- https://www.baltimorestyle.com/wp-content/uploads/2021/05/IMG_0962.jpg.
- <https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>.
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57293708>.
- https://40.media.tumblr.com/41a143c01abc19cdb4a5e1e1d4d7fa69/tumblr_ny9sisFdDT1tfw0fao4_1280.jpg.
- <http://www.eskiistanbul.net/4189/1960larda-atakoy-plaji>.

2. Basım

OSMANLI BELGELERİNDE
KUZEY TÜRKLERİNDEN KIRIM,
NOGAY VE KAZAN TATARLARININ
ESKİŞEHİR YERLEŞİMLERİ

Erol Canarlanlar - Volkan Marttin

**Osmanlı Belgelerinde Kuzey Türklerinden Kırım, Nogay ve Kazan Tatarlarının
Eskişehir Yerleşimleri**
Erol Canarslanlar - Volkan Marttin

Yayın No.: 1211
ISBN: 978-625-433-802-1
E-ISBN: 978-625-433-803-8
Basım Sayısı: 2. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. "NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Canarslanlar, Erol, Marttin, Volkan.

Osmanlı Belgelerinde Kuzey Türklerinden Kırım, Nogay ve Kazan Tatarlarının Eskişehir Yerleşimleri

Erol Canarslanlar - Volkan Marttin
2. Basım, XX + 544 s., 16,5x24 cm.

Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-433-802-1

E-ISBN: 978-625-433-803-8

1. Türkiye 2. Osmanlı Devleti 3. Göçler 4. Yerleşimler 5. Eskişehir

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beştepe Köy Yolu No: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	v
TEŞEKKÜR.....	vii
TAKDİM.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
ŞEKİLLER.....	xv
KISALTMALAR.....	xvii
ARŞİV BELGELERİNİN KODLARI VE AÇILIMI.....	xix

ALPU.....	1
Rifkiye (Aktepe).....	2
Rifkiye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	4
Çardakbaşı.....	14
Çardakbaşı'na Ait Arşiv Kayıtları.....	15
Çukurhisar.....	22
Çukurhisar'a Ait Arşiv Kaydı.....	23
Şevkatiye (Esence).....	25
Şevkatiye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	30
Fevziye.....	40
Fevziye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	42
Gökçeoğlu.....	57
Gökçeoğlu'na Ait Arşiv Kayıtları.....	59
Mamuriye (Güneli).....	70
Mamuriye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	72
Refahiye (Güroluk).....	82
Aziye (Işıkören).....	84
Aziye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	85
Karakamış.....	93
Karakamış'a Ait Arşiv Kayıtları.....	95
Osmaniye.....	99
Osmaniye'ye Ait Arşiv Kaydı.....	101
Uyuzhamam – Hamam.....	103
Uyuzhamam'a Ait Arşiv Kaydı.....	104
Yeşildon.....	107
Yeşildon'a Ait Arşiv Kayıtları.....	108

BEYLİKOVA.....	113
İkipınar.....	114
İkipınar'a Ait Arşiv Kayıtları.....	118
Parsıbey.....	123
Parsıbey'e Ait Arşiv Kayıtları.....	127
Sultaniye.....	132
Sultaniye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	134

ÇİFTELER.....	139
Başkurt (Burhaniye).....	140
Başkurt'a Ait Arşiv Kayıtları.....	141
Hayriye.....	147

Hayriye'ye Ait Arşiv Kayıtları	148
İlıcabaşı (İhsaniye)	153
İlıcabaşı'na Ait Arşiv Kayıtları	155
Körhasan	163
Körhasan'a Ait Arşiv Kayıtları.....	163
Osmaniye (Kuruhüyük).....	171
Osmaniye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	171
Nasriye (Dikmen)	180
Nasriye'ye Ait Arşiv Kayıtları	180
Yıldızören (Mamure)	185
Yıldızören'e Ait Arşiv Kayıtları	186
Zaferhamid.....	195
Zaferhamid'e Ait Arşiv Kayıtları.....	195
İNÖNÜ.....	205
Kümbet	206
Kümbet'e Ait Arşiv Kayıtları.....	207
MAHMUDİYE.....	211
Lütfiye (Akyurt)	212
Lütfiye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	213
Fahriye	222
Fahriye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	223
Hayriye (Güllüce).....	227
Hayriye'ye Ait Arşiv Kayıtları	228
Hamidiye	240
Hamidiye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	241
Mesûdiye (Taşlıhöyük).....	250
Mesûdiye'ye Ait Arşiv Kayıtları	251
Şerefiye	259
Şerefiye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	260
Buzağı Tokat - Mecidiye (Tokathan).....	267
Buzağıtokat'a Ait Salnâme Kaydı	268
Yeniköy.....	270
ODUNPAZARI.....	271
Akçalın Mahallesi	272
Akçalın'a Ait Salnâme Kaydı	272
İmişehir	274
Kalkanlı.....	276
Kalkanlı'ya Ait Arşiv Kayıtları.....	277
Karaçay (Zaferiye).....	285
Karaçay'a Ait Arşiv Kayıtları.....	286
Kireç.....	289
Kireç'e Ait Arşiv Kayıtları	290
SEYİTGAZİ	295
Akın	296
Aksaklı	297

Aksaklı'ya Ait Arşiv Kayıtları.....	298
Feyziâbâd (Beykışla)	309
Çukurağıl	310
Çukurca (Burhaniye).....	311
Çukurca'ya Ait Arşiv Kaydı.....	312
Değişvîrân (Değişören).....	314
Değişvîrân'a Ait Arşiv Kayıtları.....	315
Kırka	321
Hamidiye (Yenikent).....	322
Hamidiye'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	323
SIVRİHİSAR.....	335
Aydınlı	335
Bozan	336
Bozan'a Ait Arşiv Kayıtları.....	337
Karakaya	341
Karakaya'ya Ait Arşiv Kayıtları	343
Ortaklar (Aziziye).....	352
Ortaklar'a Ait Arşiv Kayıtları.....	353
Paşakadın (Burhaneddin)	357
Paşakadın'a Ait Arşiv Kayıtları.....	358
Pazarcık-Akşin	367
Pazarcık-Akşin'e Ait Arşiv Kayıtları.....	367
Yavervîran (Yaverören).....	371
Yaverören'e Ait Arşiv Kayıtları	372
TEPEBAŞI	379
Alınca-Kılıçaslan.....	380
Aşağıkartal	381
Aşağıkartal'a Ait Arşiv Kaydı.....	382
Behçetiye	384
Boyacıoğlu	385
Gökçekısık.....	387
Gökdere.....	388
Gökdere'ye Ait Arşiv Kaydı.....	389
Karaçobanpınarı.....	391
Karaçobanpınarı'na Ait Arşiv Kayıtları.....	392
Mesudiye-Bektaşpınarı	395
Mesudiye-Bektaşpınarı'na Ait Arşiv Kayıtları	397
Nemli	408
Nemli'ye Ait Arşiv Kaydı.....	409
Zincirlikuyu (Hamidiye).....	411
Hamidiye-Zincirlikuyu'ya Ait Sâlname Kaydı.....	412
ESKİŞEHİR'İN MERKEZ MUHACİR MAHALLELERİ.....	415
Merkez Muhacir Mahallelerine Ait Arşiv Belgeleri	417
Hacıalibey Mahallesi.....	438
İhsaniye Mahallesi	440
İhsaniye Mahallesi'ne Ait Arşiv Kayıtları	441

Ferahiye Mahallesi.....	445
Hamidiye Mahallesi	446
Hamidiye Mahallesi'ne Ait Arşiv Kayıtları	446
Mamure Mahallesi.....	461
Mamure Mahallesi'ne Ait Arşiv Kayıtları.....	462
Şefkatiye Mahallesi.....	475
Şefkatiye Mahallesi'ne Ait Arşiv Kayıtları.....	476
Yeni Mahalle	480
Yeni Mahalle'ye Ait Arşiv Kayıtları.....	480
MÜTENEVİA EVRAK.....	487
Mütenevvia (Eskişehir Merkez)	487
Mütenevvia (Çifteler-Mahmudiye-Han).....	489
Mütenevvia (Seyitgazi)	512
KAYNAKLAR	519
EKLER.....	527

KAYNAKLAR

Arşivler

ATASE, Klasör: 1043, Dosya: 151, Fihrist: 1-71.

BCA, Fon Kodu: 230-0-0-0, Yer No: 17-67-1, Tarih: 25.01.1925.

BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer No: 279-36-1, Tarih: 24.12.1959.

BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer No: 232-16-5, Tarih: 07.07.1952.

BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer No: 198-14-12, Tarih: 27.5.1948.

BOA, A.DVNS.MHM., d.248/117, s. 118, Hüküm: 1609, Evâsıt-ı Muharrem sene 1248 (10-19 Haziran 1832).

BOA, A.DVNS.MHM. d.248, s. 118, Hüküm: 1609.

BOA, A.MKT.DV., 203/2, Belge: 1, 18 Rebiülevvel 1278 (23 Eylül 1861).

BOA, A.MKT.DV., 203/2, Belge: 2, (18 Ra/1278).

BOA, A.MKT.DV., 216/63, Belge: 2, 3.

BOA, A.MKT.MHM., 177/49.

BOA, A.MKT.MHM., 224/28.

BOA, A.MKT.MHM., 224/87.

BOA, A.MKT.MHM., 229/74, 27 Muharrem 1278 (8 Nisan 1862).

BOA, A.MKT.MHM., 237/29, Belge: 2.

BOA, A.MKT.MHM., 238/13.

BOA, A.MKT.MHM., 261/36, Belge: 1.

BOA, A.MKT.MHM., 261/36.

BOA, A.MKT.MHM., 317/45.

BOA, A.MKT.MHM., 510/6.

BOA, A.MKT.MHM., 515/12.

BOA, A.MKT.MHM., 518/8, Belge: 3.

- BOA, A.MKT.MHM., 521/19, Belge: 5, 6, 8.**
BOA, A.MKT.MHM., 521/31.
BOA, A.MKT.MHM., 521/34, Belge: 1, 3.
BOA, A.MKT.MHM., 521/4, Belge: 2, 3, 4, 5.
BOA, A.MKT.MHM., 522/32, Belge: 1, 2.
BOA, A.MKT.MHM., 523/55
BOA, A.MKT.NZD., 327/86.
BOA, A.MKT.NZD., 328/16.
BOA, A.MKT.NZD., 337/100.
BOA, A.MKT.NZD., 378/44.
BOA, A.MKT.NZD., 384/84.
BOA, A.MKT.NZD., 392/91.
BOA, A.MKT.NZD., 426/79.
BOA, A.MKT.UM., 467/47.
BOA, A.MKT.UM., 495/53, Belge: 2.
BOA, A.MKT.UM., 524/74.
BOA, A.MKT.UM., 552/45.
BOA, A.MKT.UM., 552/47.
BOA, BEO., 1634/122526.
BOA, BEO., 1717/128763.
BOA, BEO., 2304/172752.
BOA, BEO., 262/19582.
BOA, BEO., 4347/326006.
BOA, BEO., 621/46506, Belge: 1, 2, 3.
BOA, BEO.AYN.d., Nu.881, s. 273.
BOA, BEO.AYN.d., Nu.884, s. 137 (276).
BOA, BEO.AYN.d., Nu.884, s. 141 (1245).
BOA, BEO.AYN.d., Nu.884. s. 120.
BOA, C.DH., 112/5559.
BOA, C.DH., 44/2157, Belge: 21.
BOA, DH MHC., 57/20.
BOA, DH.EUM.MH., 101/1.
BOA, DH.H. (Dahiliye Nezareti, Hukuk Kısmı Belgeleri), 29/58.
BOA, DH.H., 29/58, Belge: 2, 3, 5.
BOA, DH.İ.DH.UM.EK., 5-4/3.

- BOA, DH.İ.UM., 45/1.
- BOA, DH.İ.UM.E., 29/59.
- BOA, DH.İ.UM.EK., 29/59.
- BOA, DH.İ.UM.EK., 4/3.
- BOA, DH.İ.UM.EK., 5-4/3
- BOA, DH.İ.UM.EK., 92/27
- BOA, DH.İD., 156/12, Belge: 1, 38.
- BOA, DH.İD., 156/12, Belge: 22.
- BOA, DH.İD., 156/12, Belge: 36.
- BOA, DH.İD., 92/2-15, Belge: 1, 4.
- BOA, DH.MHC., 1/3, 12 Ramazan 1277 (24 Mart 1861).
- BOA, DH.MHC., 24/21.
- BOA, DH.MHC., 25/11.
- BOA, DH.MHC., 28/50.
- BOA, DH.MHC., 28/59, 8 Haziran 1316 (21 Haziran 1900).
- BOA, DH.MHC., 28/59, Belge: 3.
- BOA, DH.MHC., 33/6.
- BOA, DH.MHC., 38/38, Belge: 1.
- BOA, DH.MHC., 38/6.
- BOA, DH.MHC., 45/36.
- BOA, DH.MHC., 46/19, Belge: 1, 4, 6, 7, 8.
- BOA, DH.MHC., 46/2. Belge: 1, 6.
- BOA, DH.MHC., 46/31.
- BOA, DH.MHC., 50/7, Belge:3.
- BOA, DH.MHC., 50/70, Belge: 1, 4.
- BOA, DH.MHC., 52/21, Belge: 4.
- BOA, DH.MHC., 52/21-1.
- BOA, DH.MHC., 55/15.
- BOA, DH.MHC., 55/8, Belge: 2, 3, 4, 10, 11, 12.
- BOA, DH.MHC., 55/8.
- BOA, DH.MHC., 56/5.
- BOA, DH.MHC., 57/20, Belge: 2.
- BOA, DH.MHC., 57/20.
- BOA, DH.MHC., 57/20. Belge:9.
- BOA, DH.MHC., 58/21.

- BOA, DH.MHC., 58/38.**
BOA, DH.MHC., 61/12, Belge: 4, 14.
BOA, DH.MHC., 61/14.
BOA, DH.MHC., 62/55.
BOA, DH.MHC., 62/9.
BOA, DH.MHC., 65/22
BOA, DH.MHC., 65/39.
BOA, DH.MHC., 65/45
BOA, DH.MHC., 66/11, Belge: 2, 3.
BOA, DH.MHC., 66/7, Belge: 1, 2.
BOA, DH.MHC., 69/20.
BOA, DH.MHC., 73/74, Belge: 2.
BOA, DH.MHC., 73/74.
BOA, DH.MKT., 1201/4, Belge: 1, 2.
BOA, DH.MKT., 1201/4-2.
BOA, DH.MKT., 1386/99.
BOA, DH.MKT., 1452/24.
BOA, DH.MKT., 1513/67.
BOA, DH.MKT., 1525/50.
BOA, DH.MKT., 1527/47.
BOA, DH.MKT., 1550/106.
BOA, DH.MKT., 1550/24.
BOA, DH.MKT., 1682/118.
BOA, DH.MKT., 1682/118, Belge: 3.
BOA, DH.MKT., 1704/25.
BOA, DH.MKT., 1715/115.
BOA, DH.MKT., 1767/44.
BOA, DH.MKT., 1809/21.
BOA, DH.MKT., 1825/10.
BOA, DH.MKT., 1848/84, Belge: 2.
BOA, DH.MKT., 1849/55.
BOA, DH.MKT., 1856/27.
BOA, DH.MKT., 1867/57.
BOA, DH.MKT., 1911/100.
BOA, DH.MKT., 1912/4.

- BOA, DH.MKT., 1929/42.
BOA, DH.MKT., 1941/89.
BOA, DH.MKT., 1950/105.
BOA, DH.MKT., 1950/11, 18 Şevvâl 1309 (16 Mayıs 1892).
BOA, DH.MKT., 1951/59.
BOA, DH.MKT., 1964/24.
BOA, DH.MKT., 1968/109.
BOA, DH.MKT., 1969/102.
BOA, DH.MKT., 1981/110.
BOA, DH.MKT., 2002/101, 25 Safer 1310 (18 Eylül 1892).
BOA, DH.MKT., 2013/33.
BOA, DH.MKT., 2015/92.
BOA, DH.MKT., 2024/49.
BOA, DH.MKT., 2031/122.
BOA, DH.MKT., 2031/37.
BOA, DH.MKT., 2034/110.
BOA, DH.MKT., 2046/86.
BOA, DH.MKT., 2048/71.
BOA, DH.MKT., 2049/100.
BOA, DH.MKT., 2523/85.
BOA, DH.MKT., 2537/49.
BOA, DH.MKT., 2593/65, Belge: 1, 2.
BOA, DH.MKT., 2706/73.
BOA, DH.MKT., 2721/53.
BOA, DH.MKT., 2738/60, Belge: 3, 4, 5.
BOA, DH.MKT., 2741/95, 26 Muharrem 1327 (17 Şubat 1909).
BOA, DH.MKT., 2741/95, Belge: 2, 3, 4.
BOA, DH.MKT., 2749/24.
BOA, DH.MKT., 2761/81, Belge: 2.
BOA, DH.MKT., 2761/81, Belge: 3.
BOA, DH.MKT., 2771/101, Belge: 1, 3.
BOA, DH.MKT., 2780/101, Belge: 2.
BOA, DH.MKT., 2801/48, Belge: 2.
BOA, DH.MKT., 29/58.
BOA, DH.MKT., 2912/50.

- BOA, DH.MKT., 350/21.**
BOA, DH.MKT., 358/80, Belge: 2, 3.
BOA, DH.MKT., 432/75.
BOA, DH.MKT., 516/62.
BOA, DH.MKT., 562/15.
BOA, DH.MKT., 80/12, Belge: 2, 4, 5, 6
BOA, DH.MKT., 80/36, Belge: 1, 1-2.
BOA, DH.MKT., 805/25, Belge: 1, 3.
BOA, DH.MKT., 83/6.
BOA, DH.MKT., 95/11, Belge: 1, 2, 4.
BOA, DH.MKT., 1839/5.
BOA, DH.MUİ., 1-7/17.
BOA, DH.SN.THR., 59/55.
BOA, DH.TMİK.S., 53/35.
BOA, HH.THR., 469/77, Belge: 1, 2.
BOA, HH.THR., 469/78.
BOA, HH.THR., 469/80, Belge: 1, 2.
BOA, HH.THR., 469/81, Belge: 1, 5, 6, 7.
BOA, HH.THR., 470/9, Belge : 1, 2, 3, 4.
BOA, HH.THR., 470/10, Belge: 1, 2, 3, 4, 5, 6.
BOA, HH.THR., 470/11, Belge: 1, 2, 3, 4, 5, 6.
BOA, HH.THR., 470/19, Belge: 21, 22, 23, 25, 28, 31, 36, 46, 47, 49, 51, 53, 54.
BOA, HH.THR., 472/21, Belge: 2, 3, 7, 9, 11.
BOA, HH.THR., 472/24, Belge: 1, 2, 4, 5.
BOA, HH.THR., 472/25, Belge: 1, 2.
BOA, HH.THR., 472/26, Belge: 1, 2.
BOA, HH.THR., 472/30, Belge: 7, 8, 9, 11, 12.
BOA, HH.THR., 472/31, Belge: 1, 2, 3.
BOA, HH.THR., 472/37, Belge: 1, 3, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17.
BOA, HH.THR., 472/38, Belge: 2, 3, 4, 5, 6, 7.
BOA, İ.DH., 1300/13, Belge: 2, 3.
BOA, İ.DH., 1306/43, Belge: 1, 2, 3.
BOA, İ.DH., 1322/10, Belge: 4, 5.
BOA, İ.DH., 1387/21, Belge: 1, 2, 3.
BOA, İ.DH., 1399/8 (1339/1320 R-20), Belge: 1.

- BOA, İ.DH., 1412/26.
BOA, İ.DH., 1513/16
BOA, İ.DH., 629/43727.
BOA, İ.DH., 928/73527.
BOA, İ.DH.,1399/8, Belge: 1.
BOA, İ.HUS., 111/95, Belge: 1, 2.
BOA, İ.OM., 9/1321/S.21.
BOA, İ.OM., 9/7, Belge: 2.
BOA, İ.ŞD., 109/6512.
BOA, İ.ŞD.107/6831
BOA, İ.TAL., 494/4, Belge: 2.
BOA, MF.MKT., 131/100, Belge: 1.
BOA, MF.MKT., 470/47, Belge: 1.
BOA, MF.MKT., 475/12, Belge: 1, 2.
BOA, MV., 69/25.
BOA, MVL., 1040/51
BOA, MVL., 513/145.
BOA, MVL., 612/5, Belge: 1, 3, 5, 7.
BOA, MVL.,1054/46.
BOA, ŞD., 1220/26.
BOA, ŞD., 1342/4.
BOA, ŞD., 1556/14-1.
BOA, ŞD., 1556/15.
BOA, ŞD., 1562/23, Belge: 2, 3, 4, 5.
BOA, ŞD., 1583/7, Belge: 2.
BOA, ŞD., 2569/28.
BOA, ŞD., 2572/4.
BOA, ŞD., 2574/27, Belge: 1, 2, 3, 4.
BOA, ŞD., 2593/34, Belge: 4.
BOA, ŞD., 2593/38, Belge: 5, 7.
BOA, ŞD., 2594/27, 7 Zilkade 1309 (3 Haziran 1892).
BOA, ŞD., 2719/54.
BOA, ŞD.,1220/26, Belge: 2.
BOA, ŞD.MLK.MRF., 1620/7, Belge: 1, 2.
BOA, ŞD.MLK.MRF., 1633/28, Belge: 3, 9.

BOA, Y.A.RES., 126/21, Belge: 1, 3, 4.

BOA, Y.A.Res., 75/19, Belge: 1, 5.

BOA, Y.MTV., 124/45, Belge: 4.

BOA, Y.MTV., 291/138.

BOA, Y.PRK.KOM., 8/14, Belge: 2.

BOA, Y.PRK.ZB., 13/64.

Özel Arşiv (Erol Canarslanlar Arşivi)

İskân-ı Muhâcirîn Nizâm-nâmesi, İstanbul 1329 (1913).

Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâme-i Resmîsi, Bursa, H. 1303 (1885-1886).

Salnâme-i Vilâyet-i Hüdâvendigâr, H. 1310 (1892-1893), Def'a: 19, Matbaa-ı Vilâyet-i Hüdâvendigâr, s. 358.

Salnâme-i Vilâyet-i Hüdâvendigâr, H. 1316 (1898-1899), Def'a: 25, Matbaa-ı Vilâyet-i Hüdâvendigâr, s. 349.

Salnâme-i Vilâyet-i Hüdâvendigâr, H. 1325 (1907-1908), Def'a: 34, Matbaa-ı Vilâyet-i Hüdâvendigâr, s. 169

2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (26-Eskişehir), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Kurumu, Yayın Nu: 2511, Ankara 2001.

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, (Erişim: 09.02.2022).

Altuğ, Fevzi, **Dikenli İlişkiler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

Sivrihisar Haritası, Harita Genel Müdürlüğü, Ankara 1951.

Sivrihisar, Müdafaayı Milliye Vekâleti Harita Dairesi, İstanbul 1340.

“Eski Erkâm Harbiye-i Umumiyye Dairesi Beşinci Şubesine bağlı olarak teşkil etmiş olan taksim arazi komisyonu marifetiyle 1312 (1896) senesi 1:10 000 mikyasında olarak alınan Eskişehir ve civarı haritasıdır”.

Hacı Refik Baykul, Galip Kulcanay, Hasan Özübek ile görüşme, Görüşme Tarihi ve Yeri: 9 Temmuz 2011, Ilıcabaşı Köy Konağı.

Köy Muhtarı Ahmet Arı ile görüşme, Görüşme Tarihi ve Yeri: 30 Mart 2013, Kümbet Köy Muhtarlığı.

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA

EDİTÖRLER
ALTAN DEMİREL
YENAL YAĞMUR

ANADOLU DÜŞÜNÜRLERİ

Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında ANADOLU DÜŞÜNÜRLERİ

Editörler: Altan Demirel - Yenal Yağmur

Bilimsel Eserler No.: 1274

ISBN: 978-625-433-778-9

E-ISBN: 978-625-433-897-7

Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. "NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Demirel, Altan., Yağmur, Yenal.

Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında ANADOLU DÜŞÜNÜRLERİ / Altan Demirel, Yenal Yağmur

1. Basım, XVIII + 382 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-433-778-9

E-ISBN: 978-625-433-897-7

1. Turizm 2. Turist Rehberliği 3. Kültürel Miras

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com - **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI	iii
ÖN SÖZ.....	vii

Kısım 1

BÖLÜM 1-THALES VE MİLET OKULU	3
Nihat Çeşmeci	
1. MİLET OKULU	4
2. THALES	6
2.1. Thales'in Hayatı	6
2.2. Astronomi Alanında Thales'in Mirası	7
2.3. Geometri ve Mühendislik Alanında Thales'in Mirası	8
2.4. Girişimci ve Bilge Thales'in Mirası	10
SONUÇ	11
KAYNAKÇA	11
Bölüm 2-MİLETLİ ANAKSİMANDROS	15
Onur Selçuk	
GİRİŞ	15
1. HAYATI VE ÇALIŞMALARI	16
2. FELSEFİ GÖRÜŞÜ: ARKHE ARAYIŞI VE APEİRON KAVRAMI	17
3. KOZMOLOJİSİ VE EVREN MODELİ	19
4. COĞRAFYAYA KATKILARI	22
5. EVRİMİN ÖNCÜ TEORİSİ	23
SONUÇ	25
KAYNAKÇA	25
Bölüm 3-ANAKSİMENES	27
Sezer Yersüren	
1. MİTOLOJİDEN FELSEFEYE VE ARKHE	28
2. ANAKSİMENES'İN "ARKHE" ANLAYIŞI	30

3. ANAKSİMENES'İN KATKILARI.....	34
SONUÇ.....	37
KAYNAKÇA.....	38
Bölüm 4-ANAKSAGORAS	41
Ali İhsan Uygun	
1. ANAKSAGORAS'IN (ANAXAGORAS) HAYATI.....	41
2. ANAKSAGORAS'IN İLKE VE TEORİLERİ.....	42
2.1. Olmak ve Yok Olmak.....	42
2.2. Her Şeyde Her Şey Vardır.....	43
2.3. En Küçük ve En Büyük Yoktur.....	43
2.4. Malzemeler ve Tohumlar (Spermatalar).....	44
2.5. Akıl/Zihin (Nous).....	44
SONUÇ.....	45
KAYNAKÇA.....	45
Bölüm 5-HERAKLEİTOS	47
Yakup Özkan	
1. YAŞAMI.....	47
2. KİTABI.....	48
3. DÜŞÜNCESİ.....	48
3.1. Anlatım Biçimi.....	49
3.2. Felsefesinin Anlaşılması Üzerine.....	50
3.3. Bilgelik Üzerine Düşüncesi.....	51
3.4. Bir ve Çok.....	52
KAYNAKÇA.....	62
BÖLÜM 6-DİOGENES VE KYNİKLER	63
İlker Günay	
1. SİNOPLU DİYOJEN.....	63
2. KYNİK FELSEFE VE ÜNLÜ KİNİK FİLOZOFLAR.....	70
2.1. Kynik Felsefe.....	70
2.2. Ünlü Kynik Filozoflar.....	71
2.1.1. Antisthenes (M.Ö. 445-365).....	72
2.1.2. Krates (M.Ö. 365-285).....	72
2.1.3. Hipparchia (M.Ö. 350-280).....	72
2.1.4. Metrokles.....	72
2.1.5. Menippos (M.Ö. 3. Yüzyıl).....	73
2.1.6. Bursalı Dion (M.S. 40-120).....	73
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA.....	74

Bölüm 7- STRATON	75
Yenal Yağmur	
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	78
Bölüm 8- KLEANTHES	79
Serkan Pamuk	
1. KLEANTHES'İN HAYATI.....	79
2. FELSEFİ DÜŞÜNCESİ.....	80
3. ESERLERİ	82
KAYNAKÇA	86
BÖLÜM 9-TARSUSLU ZENON VEYA ZENO	87
Dilara Bahtiyar Sarı-Hazal Babur	
GİRİŞ.....	87
1. HAYATI	88
2. FELSEFİ DÜŞÜNCESİ.....	89
2.1. Stoa Felsefesinin Tarihsel Gelişimi.....	90
2.2. Stoa Felsefesinin Temel Anlayışı.....	91
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	95
Bölüm 10- EPİKTETOS	97
Fatih Çavuşoğlu	
1. HAYATI (Doğum-Ölüm Yılı, İlgili Alanları, Eserleri).....	97
2. FELSEFİ DÜŞÜNCESİ (Stoacı Filozof).....	99
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	101
Bölüm 11- ARRIANUS	103
Müge Kardeş	
1. ARRİANUS'UN HAYATI	103
2. ARRİANUS'UN ESERLERİ	104
3. ARRİANUS HAKKINDA TARTIŞMALI KONULAR.....	106
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	107
Bölüm 12- PERGELİ APOLLONİOS	109
Mehmet Nuri Sevgin	
1. PERGELİ APOLLONİOS'UN HAYATI	109
2. ESERLERİ VE KONİ KESİTLER TEOREMİ.....	110
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA	113

Bölüm 13- ARİSTOTELES	115
Merve Sucu	
1. HAYATI	115
2. ARİSTOTELES'İN UĞRAŞLARI.....	117
3. MANTIK	118
4. ARİSTOTELES EVRENİ.....	118
5. METAFİZİK	119
6. PSİKOLOJİ.....	120
7. ETİK VE İYİ YAŞAM.....	120
8. POLİTİKA	121
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA	122
Bölüm 14- HERODOTOS	123
Gamze Yorulmazer	
1. HERODOTOSUN HAYATI VE ESERLERİ.....	123
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA	131
Bölüm 15- HOMEROS	133
Özge Büyük	
GİRİŞ.....	133
1. HOMEROS'UN ÖNEMİ VE ESERLERİ	133
2. HOMEROS'UN KİMLİĞİ.....	136
2.1. Homeros'un Doğum Yeri	137
2.2. Homeros'un Doğum Tarihi	138
2.3. Homeros'un Toplumsal Rolü.....	138
3. HOMEROS VE ÇANAKKALE	139
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA	141
Bölüm 16- HESİODOS VE TANRILARIN DOĞUŞU	145
Gamze Yorulmazer	
1. HESİODOS'UN HAYATI VE ESERLERİ	145
SONUÇ.....	152
KAYNAKÇA	153
Bölüm 17- GALEN	155
Yağmur Can Gaberli	
1. HAYATI	155
2. TIP ÇALIŞMALARI	156
SONUÇ.....	159
KAYNAKÇA	159

Bölüm 18- ARATOS	161
Zeynep Gençer	
1. ARATOS'UN HAYATI VE EĞİTİMİ.....	162
2. ARATOS'UN ÇALIŞMALARI: PHAENOMENA (Gök Olayları)	163
SONUÇ.....	167
KAYNAKÇA	168
Bölüm 19- SOLİLİ CHRYSİPPUS	171
Ümit Gaberli	
1. KİLİKYA'NIN SOLİ KENTİNDEN ATİNA'YA.....	171
2. KOZMOS İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ.....	172
3. MANTIK VE MATEMATİK ALANINDAKİ KATKILARI	172
4. AHLAK FELSEFESİ VE EĞİTİM İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	172
SONUÇ.....	173
KAYNAKÇA	173
Bölüm 20- MİMAR HERMOGENES VE ESERLERİ	175
Eyup Atılğan	
1. HAYATI	176
2. ESERLERİ	177
3. MAGNESİA ARTEMİS TAPINAĞI.....	178
4. TEOS DİONYOSOS TAPINAĞI	180
SONUÇ.....	181
KAYNAKÇA	181
Bölüm 21- HİPPODAMOS	183
Eda Koçak	
1. HAYATI	183
2. HİPPODAMİAN PLAN (Izgara Plan/Grid Plan)	184
2.1. Miletus ve Pire Antik Kenti	186
SONUÇ.....	187
KAYNAKÇA	189
Bölüm 22- SAMSATLI LUKİANOS	191
Mustafa Said Kocabıyık	
1. SAMSATLI LUKİANOS.....	192
SONUÇ.....	195
KAYNAKÇA	196
Bölüm 23- PARMENİDES	197
Pınar Işıldar	
1. PARMENİDES'İN YAŞAMI	197
2. PARMENİDES'İN FELSEFESİ VE ŞİİRİ.....	199

SONUÇ.....	203
KAYNAKÇA.....	204
Bölüm 24-PYTHEAS	205
Şule Betül Demirkol	
1. HAYATI.....	206
2. SEYAHATLERİ VE KEŞİFLERİ.....	207
SONUÇ.....	211
KAYNAKÇA.....	212
Bölüm 25-STRABON	213
Eda Koçak	
1. HAYATI.....	213
2. EĞİTİM HAYATI.....	214
3. STRABON'UN ESERLERİ.....	215
SONUÇ.....	216
KAYNAKÇA.....	217
Bölüm 26-XENOCRATES	219
Gülçin Karataş Baran-Adnan Öztürk	
1. HAYATI.....	220
2. ÇALIŞMALARI.....	222
2.1. Felsefe.....	223
2.1.1. Epistemoloji.....	223
2.1.2. Metafizik.....	224
2.1.3. Etik.....	225
2.2. Matematik.....	225
SONUÇ.....	226
KAYNAKÇA.....	227
Bölüm 27-KSENOFANES	229
Ayşe Gül Demirel	
1. HAYATI.....	230
2. KSENOFANES'İN DOĞA VE TANRI GÖRÜŞLERİ.....	230
3. YORUM VE ELEŞTİRİLERİ.....	231
SONUÇ.....	232
KAYNAKÇA.....	232
Bölüm 28-DEMOKRİTOS	235
Kadir Faik Küçüktopuzlu	
1. HAYATI VE ESERLERİ.....	236
2. DÜŞÜNCELERİ, GÖRÜŞLERİ VE SÖYLEMLERİ.....	238
3. DEMOKRİTOS VE ATOMCULUK ÖĞRETİSİ.....	241

SONUÇ.....	244
KAYNAKÇA	245
Bölüm 29-MİLETLİ ASPASİA	247
Adnan Öztürk-Gülçin Karataş Baran	
1. MİLETLİ ASPASSİA'NIN YAŞAMI.....	248
SONUÇ.....	251
KAYNAKÇA	252

KISIM 2

Bölüm 1-VEYSEL KARÂNÎ	255
Mehmet Umur-İbrahim Halil Erdoğan	
1. HAYATI	255
2. ANADOLU KÜLTÜRÜNDE VEYSEL KARÂNÎ.....	260
3. VEYSEL KARANÎ KÜLLİYESİ.....	262
SONUÇ.....	264
KAYNAKÇA	264
Bölüm 2-FARABİ	267
Gül Damla Kılıç	
1. FARABİ'NİN HAYATI.....	267
2. FARABİ'NİN İNSAN TASAVVURU.....	268
3. FARABİ, DİN VE FELSEFE İLİŞKİSİ	269
4. FARABİ DÜŞÜNCESİNDE AKIL.....	270
5. FARABİ'NİN HUKUK FELSEFESİ.....	271
6. FARABİ DİL-MANTIK VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ	272
7. FARABİ VE MUSİKİ.....	273
SONUÇ.....	273
KAYNAKÇA	274
Bölüm 3-İBN SİNÂ	277
Yakup Özkan	
1. HAYATI	277
2. ESERLERİ	278
2.1. <i>Kitâbü'ş-Şifâ</i> '.....	278
2.1.1. Mantık Bilimi.....	281
2.1.2. Doğa Bilimleri	281
2.1.3. Matematik Bilimler.....	281
2.1.4. İlk Felsefe Bilimi.....	281
2.2. <i>en-Necât</i>	281
2.3. <i>el-İşârât ve't-tenbîhât</i>	282
2.4. <i>Dânişnâme-i 'Alâ</i> '.....	282

2.5. <i>el-Ḳānûn fi't-ṭib</i>	282
3. DÜŞÜNCEŚİ.....	283
3.1. İbn Sînâ'nın Mantığı.....	283
3.2. İbn Sînâ'nın Bilimler Bölümlemesi	285
3.3. İbn Sînâ'nın "İlk Felsefesi".....	286
KAYNAKÇA	287
Bölüm 4-GAZZÂLÎ	289
Mehmet Umur-İbrahim Halil Erdoğan	
1. HAYATI	289
2. ÖNEMLİ ESERLERİ	291
3. İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİNDEKİ YERİ.....	296
SONUÇ.....	302
KAYNAKÇA	303
Bölüm 5-MEVLÂNA	305
Ayşe Nur Canbolat	
1. MEVLÂNA'NIN HAYATI.....	305
2. MEVLÂNA'NIN ESERLERİ.....	307
3. MEVLEVİLİK DÜŞÜNCEŚİ VE FELSEFESİ	308
4. MEVLÂNA'NIN MİRASI: MEVLEVİ TÖRENİ.....	310
SONUÇ.....	312
KAYNAKÇA	313
Bölüm 6-HACI BEKTAŞ-I VELÎ	315
Ayşe Nur Canbolat	
1. HACI BEKTAŞ-I VELÎ'NİN HAYATI	316
2. HACI BEKTAŞ-I VELÎ'NİN ESERLERİ	317
3. BEKTAŞİLİK DÜŞÜNCEŚİNİN GELİŞİMİ.....	318
4. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA BEKTAŞİ RİTÜELİ SEMAH	321
SONUÇ.....	322
KAYNAKÇA	323
Bölüm 7-ŞEMS-İ TEBRİZİ	325
Ali İhsan Uygun-Altan Demirel	
GİRİŞ.....	325
1. ŞEMS-İ TEBRİZİ'NİN HAYATI.....	325
2. ŞEMS-İ TEBRİZİ VE MEVLÂNA	326
SONUÇ.....	327
KAYNAKÇA	328

Bölüm 8- YUNUS EMRE	329
Yaşar Mert Demiral	
1. YUNUS EMRE'NİN HAYATI	330
2. YUNUS EMRE'NİN DÜŞÜNÇESİ VE SANATI	331
SONUÇ	333
KAYNAKÇA	333
Bölüm 9- İBN BATTUTA	335
Onur Selçuk	
GİRİŞ	335
1. İBN BATTUTA'NİN HAYATI	336
2. GEZDİĞİ COĞRAFYALAR	337
3. SEYAHATNAMESİ: RİHLETÜ İBN BATTÛTA	339
4. TASAVVUFİ YÖNÜ	342
5. TOPLUMDA KADININ YERİ ÜZERİNE TESPİTLERİ	343
SONUÇ	344
KAYNAKÇA	344
Bölüm 10- İBN-İ HALDUN	347
Mehmet Halit Akın	
1. İBN-İ HALDUN'UN HAYATI	348
2. İBN-İ HALDUN'UN ESERLERİ	350
3. İBN-İ HALDUN'UN GÖRÜŞLERİ	351
4. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA İBN-İ HALDUN	352
SONUÇ	353
KAYNAKÇA	354
Bölüm 11- MİMAR SİNAN	357
Duygu Metin-Hacer Arslan Kalay	
1. HAYATI	357
2. MİMAR SİNAN'IN ESERLERİ	361
2.1. Üçbaş Camii	362
2.2. Hüsreviye Camii	362
2.3. Haseki Külliyesi	363
2.4. Mihrimah Sultan Camii	364
2.5. Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü	364
2.6. Lala Paşa Camii	365
2.7. Rüstem Paşa Kervansarayı	366
2.8. Semiz Ali Paşa Medresesi	366
2.9. Sultan Süleyman-Süleymaniye Darüşşifası	367
2.10. Şehzade Mehmet Camii	368
2.11. Süleymaniye Camii	369

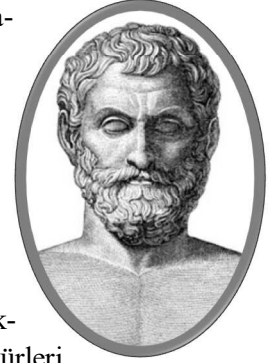
2.12. Selimiye Camii	370
2.12. Mimar Sinan'ın Türbesi	371
SONUÇ.....	372
KAYNAKÇA	372
Bölüm 12- FUZULİ	375
Yağmur Can Gaberli	
1. HAYATI	375
2. EDEBÎ ÇALIŞMALARI.....	376
SONUÇ.....	380
KAYNAKÇA	380

Bölüm 1

THALES VE MİLET OKULU

Nihat Çeşmeci

Milet okulunun kurucusu ve tarihteki ilk filozof olarak Thales kabul edilmektedir. Genellikle bilim tarihi kitapları onunla ve kurucusu olduğu Milet okulu düşünürleri olan Anaksimandros ve Anaksimenes ile başlamaktadır. Felsefe, astronomi, matematik, geometri gibi farklı alanlarda çalışmalar yapmış olan bu bilim adamlarının oluşturduğu düşünce tarzı, günümüzde bilimsel düşüncenin de temelini teşkil etmektedir. Thales'in tarihteki ilk filozof olduğu fikrine karşı çıkanlar olsa da evreni anlamaya yönelik teorik bir faaliyetin kayıtlı ilk örnekleri olarak Thales ve öncülüğünü yaptığı Milet okulu düşünürleri gösterilebilir (Doğrucan, 2020).

Milet okulunu temsil eden bu üç bilim adamının, yaptıkları araştırmalarla Batı düşüncesinin de temellerini attıkları genel kabul gören bir gerçektir. Anadolu'da doğup büyümeleri ve bu topraklarda ilham alarak, fikirlerini dünyaya yaydıkları göz önünde bulundurulduğunda, ne kadar değerli oldukları ve bıraktıkları mirasın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu tarihî kişiliklere ve ortaya koydukları fikirlere ülkemizin kültürel mirasını oluşturan ve zenginleştiren önemli birer soyut kültürel miras değeri olarak bakmak ve değerlendirmek her zaman faydalı olacaktır.

Bu bölümde, öncelikle genel olarak Milet okulu ve bu okulun temsilcileri ile onların felsefi düşünceleri hakkında genel bilgi verilmiştir. Bölümün ikinci ana başlığı altında ise Milet okulunun kurucusu ve baş temsilcisi olan Miletli Thales'in

- En büyük şey yerdir çünkü her şeyi içine alır.
- En hızlı şey akıldır çünkü her yerde dolaşır.
- En güçlü şey zorunluluktur çünkü her şeyi alt eder.
- En bilge şey zamandır çünkü her şeyi ortaya çıkarır.

Bu özdeyişlerin yanı sıra, bazı sorulara verdiği yanıtlar da dikkat çekicidir. Örneğin, neyin zor olduğunu sorana: “Kendini tanımak.” cevabını verirken, Hacı Bayram Veli’nin “Sen seni bil sen seni” dizeleri akla gelmektedir. Neyin kolay olduğunu sorana: “Başkasına akıl vermek.” cevabını vermiştir. Günümüzde günlük hayatta sıklıkla kullandığımız ifadelerden biri olan “akıl vermek kolay” belki de o dönemlerden ulaşmıştır günümüze.

SONUÇ

Thales’in çok yönlü bir bilge ve düşünür olduğu yaptığı araştırmalar, yetiştirdiği öğrenciler ve yüzyıllardır devam etmekte olan şöhretiyle açıkça görülmektedir. Yaptığı araştırmaları kapsayan yazılı bir metin bırakmamış olması veya bırakmış olsa bile bunun günümüze ulaşmamış olması nedeniyle, çalışmalarıyla ilgili hâlâ birçok soru işareti bulunmaktadır. Özellikle bilim alanında ona atfedilen bazı bulgulara o dönemde nasıl ulaştığı hâlâ bir muammadır. Ancak şu çok açıktır ki merak etmiş ve doğa olaylarını açıklamak için o dönemde yerleşmiş olan tanrısal güçleri neden olarak gösterme kalıbının dışına çıkmıştır. Aynı zamanda bilimsel yöntemler kullanmış olması da onun ününü özellikle daha sonraki yüzyıllarda perçinlemiştir. Çalışmalarında bilimsel yaklaşımı benimsemesi ve bunu öğrencisi olan Anaksimandros’a da benimsetmesi bir ekolün doğmasına yol açmış ve bu ekolün üçüncü temsilcisi olarak Anaksimandros’un öğrencisi Anaksimenes de katılmıştır.

Miletos okulu olarak adlandırılan bu ekolün tohumunun Anadolu topraklarında atılmış olması ve bu topraklarda yeşermiş olması oldukça gurur vericidir. Batı düşüncesinin temellerini de atan bu düşünürleri “bizi biz yapan” (Ketenci, 2020) kültürel değerlerimiz arasında görerek sahip çıkmamız ve kültürel mirasımızın bir parçası olarak benimsememiz onları tanıyarak, yaptıklarını anlayarak mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Anglin, W. S. & Lambek, J. (1995) *The heritage of Thales*. Springer-Verlag.
- Arslan, A. (2006). *İlkçağ felsefesi tarihi 1: Sokrates öncesi Yunan felsefesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Burnet, J. (1930). *Early Greek philosophy*. Adam and Charles Black.

- Burton, D. M. (2011). *History of mathematics: An introduction* (7th. Edition). Mc Graw Hill.
- Cevzici, A. (2010). *Felsefe tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*. Say Yayınları.
- Cohen, M. S., Curd, P., & Reeve, C. D. C. (Ed.). (2000). *Readings in ancient Greek philosophy: From Thales to Aristotle* (5th. Edition). Hackett Publishing Company.
- de Lacheisserie, E. D. T., Gignoux, D. ve Schlenker, M. (2005). *Magnetism fundamentals*. Springer.
- Doğrucan, A. (2020). Genel felsefe kaynaklarında felsefenin başlaması ve Milet okulu. *Mediterranean Journal of Humanities*. X (2020), 179-194.
- Gorman, V. B. (2001). *Miletos the ornament of Ionia: a history of the city to 400 B.C.E.*. The University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.17387>
- Gilje, N. & Skirbekk, G. (2001). *A history of western thought: From Ancient Greece to the twentieth century*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203870372>
- Greaves, A. M. (2002). *Miletos. A history*. Routledge.
- Herda, A. (2013). Burying a sage: The heroon of Thales in the agora of Miletos: With remarks on some other excavated Heroa and on cults and graves of the mythical founders of the city. İçinde Henry, O. (Ed.), *Le Mort dans la ville: Pratiques, contextes et impacts des inhumations intra-muros en Anatolie, du début de l'Age du Bronze à l'époque romaine*. Institut français d'études anatoliennes. (ss. 67-122) doi :10.4000/books.ifeagd.2156
- Herodotos. (2009). Tarih. (M. Ökmen Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kahn, C. H. (1970). On early Greek astronomy. *The Journal of Hellenic Studies*, 90, 99-116. <https://doi.org/10.2307/629756>
- Ketenci, T. (2015). Miletos filozofları bizim neyimiz oluyorlar? İçinde Çüçen, A. K. ve Tepe H. (Ed.) *Miletli filozoflar: Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes*. (ss. 65-84). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kılıç, G. (2019). *Antikçağ'da bilge ve bilgelik kavramı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Akdeniz Üniversitesi.
- Kılışçarslan, T. T. (2003). *İlk felsefi önermenin onurunu taşıyan bir bilge: Thales*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İstanbul Üniversitesi.
- Korkman, H. (2015). İlkçağ'dan başlayarak bilimsel düşüncenin gelişim seyri içerisinde psikoloji'nin yeri. *Asya Öğretim Dergisi*. 3 (1), 1-20.
- Laertios, D. (2015). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri* (C. Şentuna. Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Lloyd, G. E. R. (1970). *Early Greek science: Thales to Aristotle*. Chatto & Windus.
- Nebelin, K. (2015). Thales of Miletos. İçinde R.S. Bagnall, K. Brodersen, C.B. Champion, A. Erskine and S.R. Huebner (Eds) *The Encyclopedia of Ancient History*. <https://doi.org/10.1002/9781444338386.wbeah26416>
- O'Grady, P.F. (2002). *Thales of Miletus: The beginnings of western science and philosophy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315241548>
- Querejeta, M. (2011). On the eclipse of Thales, cycles and probabilities. *Culture and Cosmos*, 15(1), 5-16.
- Redlin, L., Viet, N., & Watson, S. (2000). Thales' Shadow. *Mathematics Magazine*, 73(5), 347-353. <https://doi.org/10.2307/2690810>
- Ronan, C. A. (2003). *Bilim tarihi. Dünya kültürlerinde bilimin tarihi ve gelişmesi*. (E. İhsanoğlu, F. Günergün. Çev.) Tübitak Yayınları.

- Rossetti, L. (2022). *Thales the measurer*. (Issues in ancient philosophy series). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003138723>
- Schrödinger, E. (1996). *'Nature and the Greeks' and 'Science and Humanism' (Canto original series)*. Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139878333
- Thomson, G. (1997). *Eski Yunan toplumu üstüne incelemeler: İlk filozoflar* (M. Doğan. Çev.) Payel Yayınevi.
- Vamvacas, C.J. (2009). Thales of Miletus (ca. 625-546 B.C.). *The founders of Western Thought-The Presocratics*. Boston Studies in the Philosophy of Science, vol 257. Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9791-1_4
- Yardımcı, A. B. (2016). Milet okulu doğa filozofları bağlamında tanrının imkânı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1329-1333.
- Yıldırım, C. (1983). *Bilim tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Zengin Koşan, O. (2021). Antik Çağ'da Kızılırmak. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20 (3), 1030-1042. doi: 10.21547/jss.906628

Bölüm 2

MİLETLİ ANAKSİMANDROS

Onur Selçuk

“Bence Anaksimandros’un fikirleri, insan düşüncesi tarihindeki en devrimci, en cesur ve en olağanüstü fikirlerden biridir.” Karl Popper, 1904

GİRİŞ

İnsan tarih boyunca yaşadığı dünyayı, çevresini, varlığını anlamaya çalışmıştır. Bunu yaparken de hep bir merak içerisinde bulunarak edindiği bilgilerin temelini kimi zaman efsanelere, mitlere kimi zaman doğa üstü güçlere, tanrılara atfetmiştir. Tarihte bu döngünün kırılışı yani doğayı kendi içindeki değişkenlerle açıklama çabası 19. yüzyılda “Sokrates Öncesi Dönem” olarak adlandırılan felsefi düşünce akımlarının temellerinin atıldığı Milet okulunda başlamıştır. Kitabın bu bölümünde Milet okulunun doğa düşünürlerinden biri olan Anaksimandros üzerinde durulacaktır. Kendisi sadece felsefi düşünür olarak değerlendirilmeyip matematikçi, gök bilimci ve coğrafyacı olarak da değerlendirilecektir. İlk önce Anaksimandros’un hayatına dair ailesi, nerede doğduğu, yaşadığı yerler hakkında bilgi verilecek, ardından felsefi

SONUÇ

Anaksimandros'un Milet okulu düşünürleri arasında önemli bir yeri olduğu aşıkardır. Kendisi bir filozof olduğu kadar matematikçi, haritacı kısacası doğa bilimcisidir. Onun felsefi düşünceleri ile bilimsel gözlemleri iç içe geçmiştir. Doğayı efsanelere veya mitlere dayandırmadan açıklamaya çalışan Anaksimandros, bu yönü ile bilimsel bilginin üretilmesinde ilk savunuculardan sayılmaktadır. Milet okulunda kendisinden sonra Pythagoras (aslında Thales'in öğrencisi Pythagoras!), Anaksimandros ile birlikte eğitim almış olması muhtemel) ve Anaksimenes gibi filozofları eğitmesi, düşüncelerinin günümüze kadar gelmesinde etkili olmuştur. Felsefi kavramları ve yansımaları, Aristoteles, Theophrastos, Eratosthenes ve Apollodoros üzerinde belirgin bir etki yaratmıştır (Baloyannis, 2020). Anaksimandros'un doğayı kendi unsurları ile açıklama çabası (historia peri physeos), kendisinden sonra yaşayan ve bilim dünyasına önemli katkıları olan İskenderiye ekolü, Ptolemaios (Batlamyus), Arap dünyası, Kopernik, Galileo, Newton, Darwin ve Einstein'ın bilimsel çalışmalarına ilham kaynağı olmuştur.

Varlığın kaynağına dair apeiron açıklaması metafizik alanında ilklerdendir. Bu düşüncesinden yola çıkarak evrenin, sosyal toplumlar gibi kanunlarla bir düzen içerisinde yönetildiğini ve bu düzeni bozan şeylerin kalıcı olmayacağını savunmuştur. Ayrıca evren modeli ve insanlığın kökenine dair evrim görüşü kendi dönemi için oldukça cesur düşünceler barındırmaktadır. Bu görüşleri ile Antik Yunan'ın mitsel inancını yerinden sarsmış, hatta günümüz için bilimsel devrime giden yolu açmıştır. Anaksimandros'a ait günümüze ulaşan yazılı bir eser bulunmamasına karşın fragmanlarını yansıtan kişiler sayesinde bugün onun apeiron, kozmoloji, dünya ve evren hakkındaki görüşlerini inceleyerek felsefe ve bilim alanında hem antik felsefi düşüncelere dair bilgi sahibi olunabilmekte hem de günümüzdeki modern teorilerin paralel yansımalarında Anaksimandros'un izleri görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

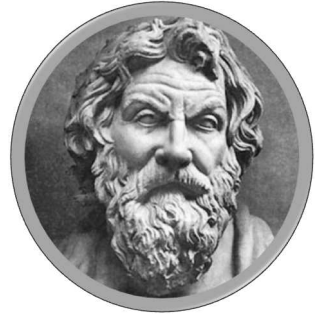
- Atagül, E. (2018). Anaksimandros'un metafiziği. *Dört Öge*, 7, 137-150.
- Ateş, K. (2009). Dünü ve bugünüyle evrim kuramı. K. Ateş (Ed.), *Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 5: Dünü ve bugünüyle evrim teorisi* içinde (pp. 15-17). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Baloyannis, S. J. (2020). Anaximander: The early way to neurosciences and neurophilosophy. *Journal of Neurology & Stroke*, 10(6), 210-212. <https://doi.org/10.15406/jnsk.2020.10.00441>
- Çetinkaya, B. A. (2021). Sokrat Öncesi Yunan (Doğa) Felsefesi. B. A. Çetinkaya (Ed.), *Felsefe tarihi* içinde (pp. 66-113). İstanbul: İstanbul Üniveritesi Açıköğretim Yayınları.
- Cevizci, A. (2000). *İlkçağ felsefesi tarihi*. Ankara: Say Yayınları.

- Classen, C. J. (1977). Anaximander and Anaximenes: the Earliest Greek theories of change? *Phronesis*, 22(2), 89-102.
- Doğrucan, A. (2020). Genel felsefe kaynaklarında felsefenin başlaması ve Milet okulu. *Mediterranean Journal of Humanities*, 10, 179-194. <https://doi.org/10.13114/mjh.2020.525>
- Dürüşken, Ç. (2014). *Antikçağ felsefesi: Homeros' tan Augustinus'a bir düşünce serüveni*. İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Farinelli, F. (1998). Did anaximander ever say (or write) any words? The nature of cartographical reason. *Ethics, Place and Environment*, 1(2), 135-144. <https://doi.org/10.1080/13668799808573640>
- Guthrie, W. K. C. (2011). *Yunan felsefe tarihi: Sokrates öncesi ilk filozoflar ve pythagorasçılar*, (çev. E. Akça). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Idang, G. E. (2013). Thales, Anaximander and Anaximenes as pathfinders of modern science. *International Journal of Philosophy*, 1(4), 57. <https://doi.org/10.11648/j.ijp.20130104.12>
- Kahn, C. H. (1960). *Anaximander and the origins of Greek cosmology*. Columbia University Press.
- Kaygın, S. (2018). Ahlaki doğa algısı: Anaksimandros'un kozmolojisinde Moira-Physis-Nomos ilişkisi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 274-288.
- Kocandrle, R. (2014). On the Sphere of Anaximander. In G. Katsiampoura (Ed.), *5th Intern. Conf. of the EU Soc. for the history of science*. (Issue November, pp. 31-35). National Hellenic Research Foundation/Institute of Historical Research/ Section of Neohellenic Research/ Programme of History, Philosophy and Didactics of Science and Technology Section.
- Kuvan, E. (2021). *Anaksimandros (Anaksimander) kimdir?* Bilim Tarihi.Org. <http://bilimintarihi.org/bilim-insanlari/anaksimandros-anaksimander-kimdir/>
- Diog. Laert. (2015). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri*, (çev. C. Şentuna). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Loenen, J. H. (1954). Was Anaximander an evolutionist? *Mnemosyne*, 7(3), 215-232.
- Mark, J. J. (2009). *Anaximander*. World History Encyclopedia. <https://www.worldhistory.org/Anaximander/>
- Öner, Y. (2019). *İlk Çağ filozoflarında kozmik ilke arayışı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Antalya.
- Tarı, Ö. (1999). *Harita ve sanat*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı, İstanbul.
- Tunçel Önkal, A. (2018). Pre-Sokratikler: Natüralist dönem. M. Altunoğlu ve F. Taştan (Eds.), *İlkçağ Felsefesi* içinde (pp. 24-27). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Vlastos, G. (1952). Theology and philosophy in early Greek thought. *The Philosophical Quarterly* (1950-), 2(7), 97-123.
- Yiğit, İ., Zehra, K., Gölge, S., Şengül, E., & Rahime, K. Ö. K. (2013). Ortaçağ Avrupa düşüncesinde dünya imajı: To haritaları. *International Journal of Social Science Research*, 2(2), 78-112.
- Yıldız, N. (2012). Milet okulu. S. Uslu (Ed.), *İlkçağ felsefesi* içinde (pp. 22-24). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Yosunkaya, V. (2017). *Varlığın özü (arche) temelli bir yaklaşım çerçevesinde insan ve doğa ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

Bölüm 3

ANAKSİMENES

Sezer Yersüren

Anaksimenes, M.Ö. 585-525 yılları arasında günümüzde Aydın/Didim bölgesinde yer alan Antik Yunan'ın Milet şehrinde yaşamış Sokrates öncesi bir düşündürdür. Literatürde Anaksimenes'in yaşamış olduğu yıllar açısından farklılıklara rastlamak mümkündür. Bunun Anaksimenes hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmadığından (Dye, 2014: 74) olağan bir durum olduğu söylenebilir. Anaksimenes, Milet okulunun son temsilcisidir ve Thales ve Anaksimandros ile birlikte bu okulun kurucuları arasında yer alır. Anaksimenes, Anaksimandros'un öğrencisi olmasına karşın Thales'in düşüncelerine daha yakındır (Aslan, 2007; Vamvacas, 2009; Yıldız, 2012: 19; Yardımcı, 2016: 1329; Kenny, 2017; Önkal, 2018). Anaksimenes, astronomi alanında çalışmalar yürütmüş ve evren sistemi ve varlıkların oluşmasıyla ilgili düşünceleriyle felsefe tarihinde önemli izler bırakmıştır (Birand, 1958; Dürüşken, 2014; Yardımcı, 2016: 1329-1330; Önkal, 2018: 28-1330 ve Önkal, 2018, s. 28).

Pythagorasçı ve Elea okullarında, Anaksagoras, Pisagor, Parmenides, Herakleitos, Demokritos ve Platon gibi düşünürlerin görüşlerinde, kendisinin öne sürdüğü değişim teorisinin yarattığı etkilerde, seyrekleşme-yoğunlaşma gibi kavramlarda ve kuantum fiziği, kimyasal özellikler ve atomculuk kuramı gibi teorilerde yarattığı etkiler gözlemlenebilmektedir. Anaksimenes'in monist bir anlayış içerisinde olduğu ve analogiden yararlandığı görülmektedir. Anaksimenes, evrendeki değişimin, dönüşümün niceliksel bir yanı olduğunu ortaya koyarak bilim tarihi içerisinde önemli bir yer edinmiştir. Kozmos'un farklı biçimlere giren havadan meydana geldiğini belirtmektedir. Anaksimenes, astronomi alanında ortaya attığı görüşleriyle önemli kazanımlar sağlamıştır. Güneş ve Ay tutulmalarına ilişkin doğru bilgiler sunması, gökyüzünde de yeryüzündeki yasaların geçerli olduğu görüşü, gezegenler ile yıldızlar arasında gerçekleştirdiği ayırım, diğer gezegenlerin bir yörüngede durduğu ve dünyanın etrafında dolaştığı, güneşin ışık saçtığı ve dağlar yüzünden güneşin görünmediği savından gecenin olduğu çıkarımı gibi görüşlerin günümüz astronomi bilgisiyle örtüştüğü veya ortaya atılan bilgilerden günümüze eş değer önemli çıkarımlar yapılabildiğini ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2018). *Metafizik*. (Çev: Y. Gurur Sev). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Arslan, A. (2006). *İlkçağ felsefe tarihi, I. Cilt*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aslan, H. (2007). Sokrates öncesi filozofların doğa anlayışında dayanışma (Solidarity) düşüncesi, *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 9, 119-129.
- Baykent, U. Ö. (2018). Sokrates öncesi felsefede arkhe sorunu. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 130-142.
- Berke, Z. (2020). İki ayrı perspektiften mitos-logos ilişkisi. *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19(1), 135-151.
- Birand, K. (1958). *İlk çağ felsefesi tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Capelle, W. (1994). *Sokrates'ten önce felsefe fragmanlar-doksograflar I*. (Çev: O. Özügül). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Capelle, W. (2011). *Sokrates'ten önce felsefe*. (Çev: O. Özügül). (3). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Cevizci, A. (2014). *Felsefe Tarh 1 -İlk çağ felsefesi*. (9). İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, F. (1993). *A History of philosophy, Volume I: Greece and Rome*. New York: Image Books, Doubleday.
- Coupric, D. L. (2018). *When the Earth was flat studies in Ancient Greek and Chinese cosmology*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Demirel, A. (2011). Antik Yunan'da biyolojik evrim düşüncesi. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi*, 17(68), 53-60.
- Dürüşken, Ç. (2014). *Antikçağ felsefesi Homeros'tan Augustinus'a bir düşünce serüveni*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Dye, J. (2014). Anaximenes of Miletus. Hockey, T., Trimble, V., Williams, T. R., Bracher, K., Jarrell, R. A., Marché, J. D., Ragep, F. J., Palmeri, J. ve Bolt, M. (Editörler), *The Biographical encyclopedia of astronomers* içinde (s. 74-75). New York: Springer.
- Erkızan, H. N. & Çüçen, A. K. (2013). *Antik çağ ve orta çağ felsefesi tarihi*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Gödelek, K. (2019). Pre Sokratik düşünürlerden Platon'a antikçağda zihin kavramı. V. Urhan ve S. Uslu (Editörler), *Zihin felsefesi* içinde (s. 22-42). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2337.
- Görgeç, O. (2019). Thales ve Anaksimenes'in günümüzde unutulmuş elementleri: Su ve hava. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 511-526.
- Graham, D. W. (2003). A new look at Anaximenes. *History of Philosophy Quarterly*, 20(1), 1-20.
- Graham, D. W. (tarihsiz). Anaximenes. *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/anaximen> (Erişim tarihi: 20.02.2022).
- Guthrie, W. K. C. (1956). Anaximenes and to ΚΡΥΣΤΑΛΛΟΕΙΔΕΣ. *The Classical Quarterly*, 6(1-2), 40-44.
- Guthrie, W. K. C. (1999). *İlkçağ felsefe tarihi*. (Çev: A. Cevizci). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1970). *Düşünce tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kenny, A. (2017). *Antik felsefe: Batı felsefesinin yeni tarihi-Cilt 1*. (Çev: S. Uslu). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kocabıyıkoglu, G. (2021). *Antik Yunan'da ve modern bilimin oluşumunda madde kavramı üzerine*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Korkman, H. (2016). Antik felsefede psikolojinin artalanı. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(15), 363-382.
- Kranz, W. (1994). *Antik felsefe metinler ve açıklamalar*. (Çev: S. Y. Baydur). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Ökte, M. K. S. (2008). Antik çağda iktisadi düşünce. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 37-62.
- Önal, M. (2011). Kadim hikmet geleneği ve Milet Mektebi. Y. Kılıç (Editör), *Antik Yunan'da felsefe ve çağımıza etkileri* içinde (s. 55-65). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Önkal, A. T. (2018). Pre-Sokratikler: Natüralist dönem. M. Altunoğlu ve F. Taştan (Editörler), *İlkçağ felsefesi* içinde (s. 21-55). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 3550.
- Sürücü, M. (2011). Antik Yunan felsefesinden kesitler. *ABMYO Dergisi*, (22), 27-32.
- Thilly, F. (2000). *Yunan ve Ortaçağ felsefesi*. (Çev: İ. Şener). İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- Vamvacas, C. J. (2009). Anaximenes of Miletus (ca. 585-525 BC). R. S. Cohen, J. Renn ve K. Gavroglu (Editörler), *The founders of western thought-The presocratics: A diachronic parallelism between presocratic thought and philosophy and the natural sciences (Vol. 257)* içinde (s. 45-51). Boston: Science & Business Media.
- von Aster, E. (2005). *İlkçağ ve Ortaçağ felsefe tarihi*. (Çev: V. Okur). İstanbul: İm Yayın Tasarım.
- Yardımcı, A. B. (2016). Milet okulu doğa filozofları bağlamında tanrının imkânı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1329-1333.

Yıldız, N. (2012). Milet okulu. S. Uslu (Editör), *İlkçağ felsefesi* içinde (s. 16-32). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2670.

Zeller, E. (2017). *Grek felsefe tarihi*, (Çev: A. H. Aydoğan). (3). İstanbul: Say Yayınları.

http-1: <http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/en/Anaximenes.html> (Erişim tarihi: 20.02.2022).

Bölüm 4

ANAKSAGORAS

Ali İhsan Uygun

*“Bir evren içindeki şeyler, bir eksenle keşşeseler bile,
birbirlerinden bölünmüş değildir ne sıcak soğuktan ne de soğuk sıcaktan çıkmıştır”
Anaksagoras*

1. ANAKSAGORAS'IN (ANAXAGORAS) HAYATI

Anaksagoras bugünkü İzmir'in Urla ilçesi yakınlarında bulunan Klazomenai/Clazomenae'da (Küçük İyonya'da önemli bir Yunan şehri) doğmuş, M.Ö. 5. yüzyıl'da yaşamış bir Yunan filozofudur. M.Ö. 500-480 yılları arasında Atina'da yaşayan Presokratik filozofların ilki olduğu ifade edilmektedir (Curd, 2007). Anaksagoras köklü bir aileden gelmekte olup servetini felsefe ve bilimsel araştırmalar için harcadığı bilinmektedir. Anaksagoras, evreni bir arada tutan; düzeni, birliği sağlayan ilkenin “nous” (akıl) olduğunu ifade ederek felsefede aklın kavrayışına dikkat çekmeye çalışmıştır (Akgün, 2013).

Anaksagoras Atina şehrine yerleşmek için gelen ilk düşünür ve felsefecidir. Anaksagoras'la birlikte Atina felsefe yaşamına girmiştir. Anaksagoras bu şehirde iyi karşılanmış, devrin en tanınmış ve kuvvetli kişisi olan Perikles'in dostu olmuştur. Atina'da

düşüncesini şu sözleriyle ifade etmiştir: “*Nous tüm devrimi kontrol etti, böylece başlangıçta dönmeye başladı. Önce küçük bir bölgeden dönmeye başladı ama daha da dönüyor ve daha da dönecek... Ve ne tür şeyler olacaksa ne tür olsaydı ve şimdi ne değilse ve şimdi ne kadar çoksa ne tür olursa olsun, tüm bunlar sıraya dizilir ve nous ayrıca, artık birbirinden ayrılan şeylerin, yıldızların, güneşin, ayın, havanın ve eterin döndüğü bu devrimi de emretti. Bu devrim onların ayrılmasına neden oldu*” (Curd, 2007).

Anaksagoras, nous’un orijinal karışımı oluşturan bileşenlerden tamamen farklı olduğu konusunda kararlıdır. “Her şeyde her şey” ilkesinin uygulanmadığı tek şeydir. Akıl bazı şeylerde mevcuttur ancak bir madde veya hisse değildir çünkü et ve kan bir köpeğin malzemesidir. “Her şeyde, akıl dışında her şeyden bir pay vardır ancak bazı şeylerde akıl da vardır”. Anaksagoras, eğer nous sadece başka bir bileşen olsaydı, onu ne bilebileceğini ne de bu şekilde yönetemeyeceğini iddia etmektedir.

SONUÇ

Anadolu topraklarında doğmuş, büyümüş olan Anaksagoras bilime ve felsefeye katkıda bulunmuş önemli Anadolu düşünürlerinden birisidir. Klazomenai kentinde dünyaya gelen Anaksagoras; akıla, varlığa ve maddenin temel öğelerine değinerek dünyayı oluşturan ana maddeyi belirlemeyi amaçlamıştır. Hayatının belli bir kısmının geçtiği bu kentte neredeyse hiç kalıntı kalmamıştır. “Dolayısıyla ziyaretçi sayısı ve şehrin tanınırlığı da çok düşüktür.”

Klazomenai Antik Kenti günümüzde turizme açık bulunmasına karşın yeterli ilgiyi görememektedir. Restorasyon çalışmaları yapılarak kentin kalıntılarının toparlanması ve bir antik şehir görünümüne kavuşturulması gerekmektedir. Antik kent özelinde ve ulaşılabilen somut yazınlarıyla kültürel miras olarak ele alınıp, turistik destinasyon olarak uğrak noktası olması; bölgeye, soyut ve somut miraslarla, katma değer oluşturabilir. Kültür turizmi ve turistik gezi faaliyetleri kapsamında tur programlarına dâhil edilmesiyle bölgeye ve kente gelen ziyaretçi sayısında da artış olacaktır aynı zamanda bu kültürel mirasın gelecek nesillere aktarımı da sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akgün, E. (2013). *II. Sofistik dönem: Yunan Kültürünün Yeniden Uyanışı*. Akron 7: Eskiçağ Yazıları 5.
- Altuner, İ. (2013). Fragmanlar. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 3(2), 129-132.

- Aycan, N. & Türkçe, E. F. (2009). Antik Çağda İzmir ve çevresinde bilimin doğuşu. Bilim dünyasında multidisipliner çalışmalar, 17.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe tarihi*. Say Yayınları.
- Curd, P. (2007). *Anaxagoras of Clazomenae. Fragments and Testimonia. A Text and Translation with Notes and Essays*. University of Toronto Press.
- Sisko, J.E. (2010). Anaxagoras; Madde, Hareket ve Çoklu Dünyalar Üzerine. *Felsefe Pusulası*, 5 (6), 443-454.
- Taylor, A.E. (1917). "On the date of the trial of Anaxagoras". *Classical Quarterly*. 11 (2): 81-87.
- Torrijos-Castrillejo, D. (2013). Anaxágoras.
- Yıldız, S. & Turamberk, S. (2018). *Soyut ve Somut Kültürel Miras: Klazomenai-Anaxagoras-Skopelianos Örneği*. 271-279.

HERAKLEİTOS

Yakup Özkan

1. YAŞAMI

Herakleitos, Diogenes'e göre 69. olimpiyat sırasında sivrilmiştir (Diogenes, 2017). Burnet'e göre bu tarih M.Ö. 504 ya da 503 yılıdır (Burnet, 2013). Copleston'a göre ise söz konusu tarih, yaklaşık M.Ö. 504-501 yıllarıdır (Copleston, 1986). Doğum ve ölüm tarihlerinin doğru olarak belirlenemediği söylenir (1986). Diogenes'in ifadesi ile "Herakleitos, Blosson'un ya da kimilerine göre, Herakon'un oğluydu". (2017). Burnet birinci olasılığı kabul eder (2013). Herakleitos Efesli'dir (2013; 1986). Bu kentten (*Ephesos*) geriye kalanlar günümüzde İzmir'in Selçuk ilçesinde bulunur. Burnet'e (2013) göre Herakleitos'un yaşamı hakkında eski kraliyet evine ait olduğu ve kardeşinden yana önemsiz *Basileus* konumundan çekildiği dışında hiçbir bilgimiz yoktur (Ayrıca bk., 1986). Diogenes'e göre Antisthenes¹ *Filozoflar Zinciri* adlı eserinde, kardeşi için krallık üzerindeki haklarından vazgeçmesini onun ruh yüceliğinin işareti olarak anar (2017).

¹ Rodoslu Antisthenes, bk. (2017).

oluşturan özdeğin hiçbir zaman herhangi iki ardışık kıpıda aynı olmadığını savundu (2013).

Bu parçada Platon'dan Burnet'e dek olan açık olan bir abartıyı ve yanlış anlamayı kolaylıkla görebiliriz. Burada tüm düşüncesinde diyalektiği kullanan bir düşünürü *tek yanlı* olarak anlamak gibi büyük bir tuhafılık vardır. İlk diyebiliriz ki Herakleitos'un sözlerinde *töz* terimi bulunmaz. Eğer Burnet'in belirttiği gibi gördüğümüz şeylerin tözleri sürekli değişim içindeyse ve hiçbir şey bir an bile -tözü değişecek düzeyde- dinginlikte değilse, şeyler için belirli adlar nasıl olabilir? Buna göre eğer gecenin tözü daha şimdiden değişiyorsa gündüze geçildiğinde ona hangi şeyden geçildiği nasıl bilinecektir? Yani bir karşıttan onun bağıntılı olduğu karşıta geçiş sürecinde ilk karşıt daha birkaç an içerisinde birkaç kez tözsel olarak değişiyorsa diğer karşıta geçene dek ilk karşıt konumunda pek çok karşıtlığın ortaya çıkması gerekir. Daha öte diyebiliriz ki eğer her şey her an tözsel olarak değişiyorsa tek bir önerme bile kurulamaz. Çünkü ağızımızdan tek bir özne için tek bir isim çıktığında henüz ona bir yüklemi bağlamadan önce o *özne/şey* değişmiş olacaktır. Herakleitos'un sözlerinden *dünya* içindeki şeylerin her an tözsel/cevhersel bir değişim geçirdiği düşüncesi çıkarılamaz. Tersine o, olağan içindeki bir değişim ve akış durumundan söz eder. *Varlık* içinde *varoluşun* nasıl olduğunu ve nasıl sürdüğünü anlatmaya çalışır. Dolayısıyla "*Aynı ırmağa iki kez giremezsiniz çünkü üzerinize her zaman yeni sular akar.*", "*Güneş her gün yenidir.*" gibi sözlerin belirttiğimiz yönde anlaşılmasının Herakleitos'un düşüncesine daha uygun olduğunu düşünebiliriz. Çünkü eğer *güneş* ikinci gün yeni olduğunda *tözsel* bir yenilik geçirdiyse artık ortada güneş diye bir şey değil başka bir şeyin olması gerekir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (2021). *İlk Felsefe ('Metafizik')* (1. Baskı). (A. Yardımlı, Çev.). İdea.
- Burnet, J. (2013). *Erken Yunan Felsefesi* (1. Baskı). (A. Yardımlı, Çev.). İdea.
- Copleston, F. (1986). *Ön-Sokratik Felsefe* (1. Baskı). (A. Yardımlı, Çev.). İdea.
- Işıldak, M. (2005). Geleneğin Yansıttığı Herakleitos Portresi ve Werner Jaeger'ın Yorumu. *Felsefe Dünyası*, (2) 2005, 197-217.
- Laertios, D. (2017). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (7. Baskı). (Ş. Candan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Usta, N. B. (2019). *Herakleitos'ta Logos ve Devinim* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Iğdır Üniversitesi.
- Yardımlı, A. (2022). http://www.xn--ideayaynevi-5zb.com/on_sokratikler/on_sokratikler_herakleitos.html 12 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

DIÖGENES VE KYNİKLER

İlker Günay

Kynik felsefe, teorik olan düşünceyi pratiğe dönüştürmüş ve Yunan felsefesi içerisinde en sıra dışı düşünce sistemlerinden birisidir (Yücel, 2021: vii). Bu bölümün ilk kısmında teorik düşünceyi pratiğe dönüştüren ve Kynik felsefenin en öz ve yalın hâlini yaşamış olan Sinoplu Diogenes'ten ikinci kısmında ise kynik felsefeden ve diğer ünlü kynik filozoflardan bahsedilecektir.

1. SİNOPLU DİYOJEN

Sinoplu Diogenes'in hayatı, yaşadığı zorluklar, felsefe düşüncesi, hayat görüşü, ilginç bazı hikâyeleri gibi birçok konuya değinilecektir.

Sinoplu Diogenes kynik felsefenin ortaya çıktığı topraklarda doğmamıştır (Perker, 2021: 9). Anadolu'nun en kuzeyinde yer alan, Sinop'ta M.Ö. 412 yılında (Karadayı ve Dinçşahin, 2021: 96-97; Alexander, 2017: 9) dünyaya gelmiştir.

Diogenes'in doğduğu yıllarda Sinop Yunan şehirlerinden birisiydi ve çoğunlukla şehirde ana vatanlarından göç etmiş Yunanlılar yaşamaktaydı. Günümüzde küçük bir şehir-kent görünümünde olsa da Diogenes'in doğduğu yıllarda son derece ihtişamlı ve büyük bir ticaret kentiydi (Biryukov, 2022: 16). İşte zamanının bu ihtişamlı ticaret kentinde kimi kaynaklara göre kuyumcu (Karadayı ve Dinçşahin, 2021: 105; Perker, 2021: 9) kimi kaynaklara göre sarraf (Fénelon, 2019: 310), kimi kaynaklara göre ise banker, tefecilik yapan ve büyük para hareketliliğini yöneten birinin (Biryukov, 2022: 16) oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Gençlik çağına geldi-

görüşü, ilginç bazı hikâyeleri, kynik felsefe ve ünlü kinik filozoflar gibi birçok konuya değinilmiştir. Sinoplu Diogenes ile Büyük İskender arasında geçen çokça anlatılarda zekâsı ve korkusuzluğu her zamana ön plana çıkmaktaydı. Hatta bu korkusuzluğu ve cesareti anlayan Büyük İskender, “Eğer Büyük İskender olmasaydım, Diogenes olurum.” demiştir. Yine farklı bir hikâyeden gündüz vakti elinde fener ile iyi bir insan arayan Sinoplu Diogenes, günümüz insanlarına da hâlâ ışık tutmakta ve o feneri insanları aydınlatmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Alexander, S. (2017). *Parayı Tahrif Et, Diyojen'in Kayıp Diyalogları*. (O. İşçi, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Andaç, R. E. (2019). *Sinizm ve tüketici sinizmi: İstanbul ilinde bir uygulama*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.
- Baş, T. (tarih yok). Diyojen Heykeli. https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyojen_Heykeli. Samsun (OMÜ) Güzel Sanatlar, Sinop.
- Biryukov, P. İ. (2022). *Sinoplu Filozof Diyojen*. (N. Enterieva, & Y. Sarıkaya, Çev.) Ankara: Etkin Yayınevi.
- Cevzici, A. (2002). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cramer, G. d. 05 15, 2022 tarihinde <https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyojen> adresinden alındı
- Fénelon, F. (2019). *Antik Felsefe Tarihi*. (B. Mermutlu, Çev.) İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Karadayı, K., & Dinçşahin, U. (2021). *Filozoflarla Beş Çayı Serisi, Batı Bilgeliği*. İstanbul: Olimpos Yayınları.
- Laertios, D. (2022). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (C. Şentuna, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Perker, A. (2021). *Diyojen/Sen Benş Aşağılayabilirsin Ama Ben Aşağılanmam*. İstanbul: Destek Yayınları.
- TDK. (2022, 05 15). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tokgöz, N., & Yılmaz, H. (2008). Örgütsel Sinizim: Eskişehir ve Aalanya'daki Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 8(2), 285.
- Wikipedia-Antisthenes*. (2022, 04 28). Wikipedia: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Antisthenes> adresinden alındı
- Wikipedia-Dio Chrysostom*. (2022, 05 15). Wikipedia: https://tr.wikipedia.org/wiki/Dio_Chrysostom adresinden alındı
- Wikipedia-Hipparkhia*. (2022, 04 18). Wikipedia: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hipparkhia> adresinden alındı
- Wikipedia-Krates*. (2022, 06 10). Wikipedia: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Krates> adresinden alındı
- Wikipedia-Metrocles*. (2022, 05 20). Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Metrocles> adresinden alındı
- Yücel, H. (2021). *Kinik Felsefe Fragmanları*. (C. Çevik, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bölüm 7

STRATON

Yenal Yağmur

Straton'un hayatı üzerine çok az şey bilinmekle birlikte günümüze ulaşan bir eseri de bulunmamaktadır. Onunla ilgili bilgiler, genellikle başka filozofların eserlerinden elde edilmiştir. Straton, fizik alanındaki boşluk doktrini ile ünlü olmasına rağmen farklı konu ve disiplinlerde de ön plana çıkmış, Anadolu'lu bir filozoftur. Bu çalışma kapsamında çok sınırlı yazına sahip olan ve somut olmayan kültürel miras açısından önemli bir değer olan Straton ele alınarak mümkün olduğunca derinlemesine incelenmiştir.

Straton'un hayatı üzerine çok az şey bilinmektedir. Straton hakkındaki bilgilerin önemli bir kısmı, iki sefeli, Aristoteles ve Theophrastus'un yazılarından ve bir dizi el yazması nüsha aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Ayrıca Straton'un yazdığı bilinen hiçbir eseri günümüze ulaşmamıştır. Bunun sebebi çok az yazdığı ya da eski filozoflar ve doksografların¹⁷ onun fikirlerini önemsiz bulmasından çok, onun tarihinin

¹⁷ Yunan ve Roma, felsefi yazılarının büyük çoğunluğu geri dönülemez bir şekilde kaybolmuştur. Ancak bu kayıp, yalnızca daha sonraki yazarlar tarafından kaydedilen kayıp eserlerden yapılan alıntılarla değil aynı zamanda mevcut eski röportaj çeşitleriyle de bir dereceye kadar giderildi. Bu röportaj biçimlerinin modern adı, "ilke yazımı" olarak çevrilebilecek "doksografi"dir. Genel olarak, doksografi, yazarın, eski filozofların veya okulların bazılarının veya diğerlerinin, felsefenin bazı veya diğer alanlarında veya bazı veya diğer konularda felsefi görüşlerini sunduğu yazıları veya yazıların bölümlerini kapsamaktadır (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022).

dikkat çeken bir filozoftur. Berryman (1996: 6), Straton'un yer, ağırlık, hareket ve boşluk hakkındaki görüşlerinin (boşluk doktrinini) asla tam olarak gözden kaybolmadığını belirtmiştir. Ayrıca Straton'un Aristoteles'in zaman, ruh ve beşinci element teorilerine yönelik eleştirileri, Boethus ve Xenarchus'a ilham vermiş olabileceği şeklinde bir öngörünün kabul gördüğü belirtilmektedir. Özellikle Aristoteles'in teleolojisinin bir eleştirmeni olarak Straton, insan yaşamındaki ilahi etkiyi merkeze alan pagan veya Hristiyan felsefelerinin savunucuları için kırbaçlanan bir çocuk olarak görülürken Straton'dan birkaç yüzyıl sonra Neoplatonist yorumcuların dikkatini çekecek kadar fikirlerinin yenilikçi olduğunu çeşitli çalışmalarda kabul görmektedir (Berryman, 1996: 6).

KAYNAKÇA

- Algra, K. (1995). *Concepts of space in Greek thought*. Brill.
- Başaran, V. (2019). Cürcânî'de atom kavramı ve felsefesi. *Dört Öge*, 15, 111-122.
- Berryman, S. A. (1996). *Rethinking Aristotelian teleology: The natural philosophy of Strato of Lampsacus*. Doktora tezi. University of Texas, USA.
- Britannica, (2022). <https://www.britannica.com/biography/Straton-of-Lampsacus> (Erişim: 07/06/2022).
- Encyclopedia, (2022). <https://www.encyclopedia.com/people/philosophy-and-religion/philosophy-biographies/strato-lampsacus> (Erişim: 07/06/2022).
- Furley, D. (2005). Cosmology. Algra, K. Barnes, J. Mansfeld, J. Schofield, M. (Ed.), *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy* içinde, Cambridge University Press.
- Sharples, R. W. (2005). The Peripatetic school. Furley, D. Ed.), *Routledge History of Philosophy: From Aristotle to Augustine* içinde, (s. 147-187). New York: Routledge.
- Sharples, R. W. (2017). Strato of Lampsacus: The sources, texts and translations. Desclos, M.L. & Fortenbaugh, W.W (Ed.), *Strato of Lampsacus text, translation, and discussion* içinde, (s. 5-230). New York: Routledge.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2022). <https://plato.stanford.edu/entries/doxography-ancient/> (Erişim: 09/06/2022).
- TDV (Türkiye Diyanet Vakfı) İslam Ansiklopedisi. (2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/messaiyye> (Erişim: 08/06/2022).
- Wikipedia, (2022a). https://en.wikipedia.org/wiki/Strato_of_Lampsacus#/media/File:Aristotle_Theophrastus_Strato_Lebiedzki_Rahl.jpg (Erişim: 09/06/2022).
- Wikipedia, (2022b). https://en.wikipedia.org/wiki/Strato_of_Lampsacus#cite_note-furley416-9 (Erişim: 09/06/2022).

Bölüm 8

KLEANTHES

Serkan Pamuk

Bu bölümde; Anadolu’da doğmuş bir diğer önemli düşünür olan Assoslu Stoacı filozof Kleanthes’in hayatı, eserleri, mensubu olduğu görüş ve kendi düşünceleri somut olmayan kültürel miras kapsamında incelenerek aktarılmaya çalışılmıştır. Kleanthes, bir gün çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği Anadolu’dan ayrılarak kendisinin bile tahmin edemeyeceği konumlara geldiği Atina’ya hayatını değiştiren yolculuğa başlar. Bahsedileceği üzeri büyük zorluklarla yaşamını sürdürür ama Zenon öldükten sonra kendisinin de öğrencisi olduğu Stoa okulunun başına yönetici olarak geçmesi elde ettiği en büyük başarı olarak gösterilebilir.

1. KLEANTHES’İN HAYATI

M.S. 2. ve 3. yüzyılda yaşamış Yunan felsefe tarihçisi ve biyografi yazarı Diogenes Laertes’in *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* adlı eserinde Assoslu¹⁹ olarak bahsedilen Kleanthes’in hayatının bir bölümünde boksörlük yaptığı ve Atina’ya geldikten sonra Zenon’la karşılaşarak felsefeye merak saldı ve aktarılmıştır. Ayrıca çok fakir olan Kleanthes’in Atina’ya yerleştikten sonra geceleri bahçelerde ücret karşılığında su çekerek geçimini sağladığı, gündüzleri ise zamanını felsefi konularla geçirerek kendini geliştirmek için çaba sarf ettiği belirtilmektedir (Diogenes Laertes, 7.168). Kleanthes, öğrenci arkadaşları arasında fizik bakımından güçlü birisi olarak kabul edilirken zekâ açısından donuk bir görünüm sergilemiştir.

¹⁹ Günümüzde Çanakkale’nin Ayvacık ilçesine bağlı Behramkale köyü.

KAYNAKÇA

- Akalın, K. H. (2015). Stoa felsefesinde tanrının doğası ve insanın uyumu. *KOSBED*, 30, 91-112.
- Arslan, M. (2001). Hellenistik dönem'e damgasını vuran felsefe sistemleri; epikurosçuluk ve stoacılık -II-. *Arkeoloji ve Sanat*, 23(101-102), 37-40.
- Brun, J. (2003). *Stoa felsefesi*. Medar Atıcı (Çev.). İletişim Yayınları. İstanbul.
- Cevzici, A. (2020). *Felsefe tarihi*. Say Yayınları. Ankara.
- Çelikkol, S. (2019). Stoa felsefesinin temel görüşleri üzerine bir inceleme. *Bilimname XXXVII*, 1225-1245.
- Çevik, C. Ç. (2021). *Stoa felsefesinin kuruluş fragmanları: zenon ve kleanthes*. Albaraka Yayınları, 70. İstanbul.
- Çoban, F. (2020). Stoacı felsefe ve modernite arasında düşünsel bağlar. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 98-109.
- Diogenes Laertios. *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri*. Candan Şentuna (Yunancadan Çev.). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Karabulut, D. ve Kaynak-Iltar, E. (2020). Stoa felsefesinde sağaltımın izleri: bir pratik yaşam felsefesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, X, 265-277.
- Molacı, M. (2021). Erken dönem stoa düşüncesinde erdem. *Felsefe Arkivi-Archives of Philosophy*, 54, 1-28.
- Öztürk, F., Çalışkan, S. & Özdemir, M. (2017). Geç dönem stoa felsefesinde yaşam sanatı olarak etik anlayışı. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 3/2, 31-39.
- Thom, J. C. (2005). *Cleanthes' hymn to zeus. text, translation, and commentary*. Studien und Texte zu Antike und Christentum, 33. Tübingen: Mohr Siebeck.
- <https://www.abgussmuseum.de/de/infoblaetter/statuette-eines-sitzenden-philosophen-sog-kleanthes>
(01.07.2022)

TARSUSLU ZENON VEYA ZENO

Dilara Bahtiyar Sarı-Hazal Babur

GİRİŞ

İsmi geçen filozof kaynaklara Tarsuslu Zenon veya Zeno olarak geçmektedir. Bununla birlikte alanyazında Kıbrıslı Zenon, Elealı Zenon gibi birden fazla Zenon olması kimi zaman karışıklığa sebep olmaktadır. Ele alınan Zenon'un yaşadığı dönemde Tarsus Altın Çağı'nı yaşamaktadır. Stoa felsefesinin kalesi olan Tarsus'ta bu akımın içinde bulunan Zenon da tarihe Tarsuslu Zenon olarak geçmiştir. İlgili çalışmada öncelikle Tarsuslu Zenon'un hayatına yer verilmiştir. Hayatı başlıklı metinde Tarsus'un parlak döneminden de bahsedilmiştir. Daha sonra Tarsuslu Zenon'un felsefi düşüncesine yer verilmiştir.

Helenistik Roma felsefesi döneminde dört büyük felsefe okulunun ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunlar; Septisizm, Stoacılık, Epikürosçuluk ve Yeni Platonculuk şeklindedir. Döneme hâkim olan en güçlü felsefe akımlarından biri olan Stoacılık, Zenon'un da başında yer aldığı Stoa okulu ve Stoa felsefesi genel hatları ile anlatılmıştır. Helenistik Roma Çağı'nda Stoacılığın M.Ö. 300 yılında doğduğu ve Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un ölüm tarihi olan M.S. 180 yılına kadar çok uzun bir süre boyunca etkili olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan Tarsuslu Zenon'u daha iyi anlamak adına döneme hâkim olan en güçlü felsefe akımlarından Stoacılık irdelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2008). *İlkçağ Felsefe Tarihi 4: Helenistik Dönem Felsefesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları
- Gökberk, M. (2010) *Felsefe Tarihi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Laertios, D. (2007) *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Çev. Candan Şentuna. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ökten A, İ. (2022, Temmuz 3). Tarsus'un Astrolojik Önemi. <http://www.altinrota.org/yazilar/tarsusun-astrolojik-onemi/146>, erişim tarihi: 03.07.2022.
- Sarı, E. (2016). *İlk Çağ (Antik Çağ) Felsefesi Tarihi*. Nokta E-Book Publishing, Antalya.
- Sena, C. (1974). *Filozoflar Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- Tarsus Akdeniz Haberi (2022, Temmuz 3). <https://www.tarsusakdeniz.com/haber/2014/05/24/tarsuslu-filozof-zenonun-bustu-yapildi-14721?wr=1>
- Craig Mauzy (2003) Attalos stoası. (2022, Temmuz 7). <https://agora.ascsa.net/id/agora/image/2008.20.0064>
- Capitoline Müzesi, Roma (2022, Temmuz 6). <https://smarthistory.org/equestrian-sculpture-of-marcus-aurelius/>

Bölüm 10

EPİKTETOS

Fatih Çavuşoğlu

Epiktetos, Stoacı felsefenin önemli düşünürlerinden birisidir. Kendine has ahlak felsefesiyle bilinmektedir. İlk, orta ve son Stoa olmak kaydıyla üç farklı döneme ayrılan Stoacı felsefe içinde son dönemde yer almaktadır (Yıldız, 2019: 1124). Epiktetos'un en önemli temsilcilerinden olan Stoacı felsefeye göre insanın bu hayattaki ana amacı mutluluktur. Stoacı felsefe, bir insanın mutluluğa erişebilmesi için doğaya uyumlu yaşaması gerektiğini savunur. Bu felsefeye göre her insan bir dünya vatandaşıdır. Bu felsefenin temsilcileri temel olarak mutluluğun dış şartlara bağlı olmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Onlara göre, mutluluk insanın içindedir. Stoacı felsefenin öğretilerine göre bir insan kendini mutlu hissetmek için hayatın verdiklerini kabul etmeli, zevk, arzu ya da korkular tarafından kontrol edilmemeli, akli her şeyin üstünde tutmalı, bu dünyada kendisine düşen görevi gereğince yerine getirmeli, diğer insanlarla uyum içerisinde birlikte çalışarak herkese karşı dürüst ve adaletli olmalıdır (Wikipedia, 2022).

Kitabın bu bölümünde, Epiktetos'un hayatı, ilgi alanları, eserleri ve felsefi düşüncelerine yönelik bilgiler verilmektedir.

1. HAYATI (Doğum-Ölüm Yılı, İlgi Alanları, Eserleri)

Epiktetos, milattan sonra (M.S.) yaklaşık 55 yılında Roma İmparatorluğu'nun bir şehri olan Frigya (Batı Anadolu) bölgesinde yer alan Hierapolis'te dünyaya gelmiştir. Hierapolis şehri, günümüzde Türkiye'nin güneybatısında yer alan Pamukkale olarak bilinmektedir. Epiktetos ismi, özel bir anlam taşımamaktadır.

sorgusuz sualsiz kabul etme hususundaki düşünceleri ön planda yer almaktadır. İnsanların gerçek mutluluğa nasıl erişebileceklerine dair tavsiye niteliğinde düşünceleri olduğu görülmektedir.

Epiktetos, efendisi vefat ettikten sonra özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu sebeple özgürlük kavramı onun felsefesinde biraz daha ön planda yer almaktadır. Epiktetos, özgürlük kavramını yalnızca siyasi bir özgürlük olarak ifade etmemektedir. Ona göre bu özgürlük zihnin özgürlüğüdür. İnsanın iç özgürlüğüdür. İnsanın bedeni köle hâline getirilebilir ancak insan, her zaman kendi düşüncelerinin efendisidir (Yazıcı, 1999: 103).

KAYNAKÇA

- Braicovich, R. S. (2010). Freedom and determinism in Epictetus' discourses. *The Classical Quarterly*, 60(1), 202-220.
- Brun, J. (2003). *Stoa felsefesi-La Stoicisme* (1. Baskı). İletişim Yayınları.
- Çuhadar, C. (2011). Epiktetos'un felsefe, filozof ve felsefe eğitimi üzerine düşünceleri. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 14(39), 115-138.
- Demirpolat, E. (2004). Epiktetos'un hayatı, eserleri ve felsefi görüşleri. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 75-88.
- Erengil, C., Dinç, D. ve Fırat, N. T. (2019). *İçsel huzur iyi yaşamın kapısını açar-Epiktetos*. (7. baskı). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Johnson, B. E. (2014). *The role ethics of Epictetus: Stoicism in ordinary life*. Lexington Books
- Long, A. A. (2002). *Epictetus: A stoic and socratic guide to life*. Oxford Clarendon Press.
- Önal, M. (2012). Kötülük problemine Epiktetos'un mutluluk öğretisiyle bakmak. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 56(2), 126-146.
- Perker, A. (2019). *Kendisinin efendisi olmayan hiç kimse özgür değildir-Epiktetos*. Destek Yayınları.
- Seddon, K. (2005). *Epictetus' handbook and the tablet of cebes* (1st ed.). Routledge.
- Wikipedia (2022). *Stoacılık*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Stoacılık> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2022.
- Yazıcı, S. (1999). Epiktetos'un ahlak felsefesinde akılcılık ve doğacılık. *Felsefe Dünyası Türk Felsefe Derneği Yayınları*, 29, 101-115.
- Yıldız, Y. (2019). Epiktetos'un özgürlük ve irade felsefesi. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 9(4), 1123-1138.

Bölüm 11

ARRIANUS

Müge Kardeş

Somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olarak Anadolu'da yetişmiş ya da yaşamış olan düşünürler bağlamında, çalışmanın kısıtlı çerçevesinde Arrianus'un hayatına ilişkin temel bilgiler ve önemli gelişmeler, eserleri ve içerikleri çalışma kapsamında ele alınmaktadır.

1. ARRIANUS'UN HAYATI

M.S. tahminen 86 yılında Nikomedia'da doğan Arrianus, Roma kültüründe yetişen Yunan bir tarihçidir. Yaşamı boyunca tarih yazıcılığı, devlet adamlığı, komutanlık gibi görevlerde bulunmuştur. Roma imparatoru Hadrianus, Arrianus'u Capadocia (Kapadokya) eyalet yöneticiliğinden Syria (Suriye) eyalet yöneticiliğine geçiren ve Arrianus'un adının en çok birlikte anıldığı kişi olarak bilinmektedir (Karahana, 2017: 1). Epiktetus'un öğrencisi olan Arrianus, ustasının ilkeleri konusunda uzman biridir ve hocasının ders notları ile hatıra kitabını kaleme almıştır (Robson, 1967). Yunanistan'da oligarşik kökenli yönetici anlamına gelen arkhonluk (yargıçlık) görevini Atina'da yürütmüştür. Epiktetus'un öğrencisi olan Arrianus'a Atina'da Genç Xenophon takma adı verilmiştir ve Xenophon ile Sokrates arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki Arrianus ve Epiktetus arasında yaşanmıştır. Arrianus, Cynegeticus ve Periplus isimindeki eserlerinde kendisini Genç, Xenophon'u ise Yaşlı olarak ayırmıştır (Arrian, 1831: 74; Arrian, 1805: 19). Atina'da kaldığı sürece Arrianus'a arkadaşlık eden Hadrianus, efendisine Roma'ya kadar

Yeterince kanıt olmaksızın Arrianus'un M.S. 138-141 yılları arasında Syria valisi olarak görev yaptığı ve yüksek mahkeme yargıcısı olduğu Atina'da emekli olduğu ileri sürülmektedir (Syme, 1982: 204; Freewalt, 2013: 8).

SONUÇ

Arrianus'un kendi eserlerinden ya da onun biyografisini yazan tarihçilerin bahsettiği bilgilerden Arrianus'un hayatı, eserleri ve içerikleri, hayatındaki tartışmalı konular incelenmiştir. Bithynia eyaletinin başkenti, bugünkü İzmit olan Nikomedia'da doğan Arrianus, eserlerinde kendini okuyucusuna genç/yeni ksenophon takma adıyla takdim etmiş ve kendini eğitime adanmıştır. Siyasi anlamda çeşitli makamlara ulaşmıştır. Yüksek bilgisi ve zekâsı sayesinde toplumda saygınlık kazanmıştır. Kamu sektöründe ve özel sektörde çeşitli rütbelere sahip olan tarihçi, üretken bir yazar olarak bilinmektedir. Uzun soluklu mesleki yaşamında birçok esere imza atmıştır (Sarıkaya, 2013). *Anabasis*, *Büyük İskender Sonrası Olaylar*, *Bithyniaca*, *Indica*, *Karadeniz Etrafındaki Yolculuklar* adlı eserler bunların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Kaleme aldığı bu eserlerin bazıları tamamlanamayarak yarım kalmış, bazıları ise günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşan bu eserlerin somut olmayan kültürel miras bağlamında korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arrian, (1805). Arrian's voyage round the euxine sea (çev: W. Falconer), S. Collingwood, Printer, Oxford, 19.
- Arrian, (1831). Arrian on coursing: The cynegeticus of the younger xenophon (çev: W. Dansey), London: J. Bohn, 74.
- Bosworth, A. B. (1972). Arrian's literary development. *The Classical Quarterly*, 22(1), 163-185.
- Bosworth, A. B. (1977). Arrian and the Alani. *Harvard Studies in Classical Philology*, 81, 217-255.
- Bosworth, A. B. (1983). Arrian at the caspian gates: A study in methodology. *The Classical Quarterly*, 33(1), 264-276.
- Bosworth, A. B. (1988). From Arrian to Alexander: Studies in historical interpretation. Oxford: Oxford University Press, 17.
- Chinnock, E. J. (1889). Arrian, the anabasis of alexander; or, the history of the wars and conquests of Alexander the great literally translated, with a commentary from The Greek of Arrian the Nicomedian (çev: E. J. Chinnock). London: Hodder & Stoughton publishers. 1-2.
- Falconer, W. (1805). Arrian, Arrian's voyage round the euxine sea (çev: W. Falconer). Oxford: S. Collingwood Printer, 1-2.

- Freewalt, J. (2013). Arrian of Nicomedia: Greco-Roman philosopher, soldier, statesman, and historian. Charles town: American Military University, 1-8.
- Hammond, N. G. L. (1999). The speeches in Arrian's Indica and Anabasis. *The Classical Quarterly*, 49(1), 238-253.
- Karahan, G. (2017). Nikomedialı Arrianus üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (6).
- Robson, E. I. (1967). Arrian, anabasis alexandri books I-IV in two volumesı (çev: E. I. Iiff Robson). London: Harvard University Press.
- Sarıkaya, S. (2013). Arrianus'un 'İskender'den sonraki olaylar-historia successorum alexandri' adlı eseri. Cedrus, 329-345.
- Stadter, P. A. (1976). Xenophon in Arrian's cynegeticus. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 17(2), 157-167.
- Syme, R. (1982). The career of Arrian. *Harvard studies in classical philology*, 86, 181-211.
- Wikipedia, (2022). https://www.google.com/search?q=flavius+arrianus+wikipedia&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiUsJn4ydf4AhUrVvEDHclJAn4Q_AUoAnoECAEQBA&biw=1280&bih=612&dpr=1.5#imgrc=R9LGEhPQWHLLYM (Erişim: 01/07/2022).

Bölüm 12

PERGELİ APOLLONİOS

Mehmet Nuri Sevgin

Bu çalışmada, somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olarak Anadolu'da yetişmiş veya yaşamış düşünürler bağlamında, çalışmanın kısıtlı çerçevesinde Pergeli Apollonios'un hayatına ilişkin temel bilgiler, eserleri ve içerikleri ele alınmıştır.

1. PERGELİ APOLLONİOS'UN HAYATI

Apollonios'un (M.Ö. 262-190) hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak Antalya'nın doğusunda, Pamfilya bölgesine başkentlik yapmış bir antik kent olan Perge'de yaşadığı bilinmektedir (Aslan Seyhan, 2021b: 66). Apollonios, matematik tarihinin en önemli isimlerinden birisi olarak kabul edilmekte (Aslan Seyhan, 2021a: 96) ve hatta klasik dönem matematiğinin geldiği en yüksek noktayı Pergeli Apollonios'un *Konika* [Koni Kesitleri] eseri temsil etmektedir (Aslan Seyhan, 2021b: 66).

Özellikle ünlü kitabı *Konikler* (Conics), bugün bize aşına olduğumuz parabol, elips ve hiperbol gibi terimleri tanıtmıştır. Pergeli Apollonios, yaygın bir isim olduğu için Apollonios denilen diğer Yunan bilginleriyle karıştırılmamalıdır. Matematikçi Apollonios, bugün Murtina veya Murtana olarak bilinen ve şu anda Türkiye, Antalya'da bulunan Perge de (Pamphylia Bölgesi) doğmuştur. Perge bu dönemde bir kültür merkeziydi ve doğa tanrıçası Kraliçe Artemis'in ibadet yeri idi. Apollonios gençken İskenderiye'ye gitmiş ve burada Öklid'in

SONUÇ

Matematik tarihinin en önemli isimlerinden olan Apollonios, ilk kez koni kesitlerini bir veya aynı koniden elde etmiş, asimptotları koordinat eksenleri gibi kullanmış, eğrilik merkezi temelli konuları, kavram, teori ve problemleri ele alarak incelemiş ve birçok yeni teorem geliştirmiştir. Eserlerinde cebir ve geometriyi birleştirerek, koordinat eksenlerinde asimptotları kullanması ile Apollonios'un analitik geometrinin temellerini oluşturduğu düşünülmektedir. Apollonios'un bazı eserleri İbn Heysem, Fermat, Newton, Kepler ve Halley gibi ünlü astronom ve matematikçiler tarafından çalışmalara konu olmuş yalnızca teorik anlatılarda değil aynı zamanda teknik olarak problem çözümlerine de katkı sağlamıştır (Aslan Seyhan, 2021a). Düzlem açısına bağlı olarak oluşan elips, daire, hiperbol ve parabol şeklindeki koni kesikleri de Apollonios tarafından bulunmuştur. Günümüzde geometri derslerinde kartezyen ve polar koordinatlar yardımıyla ele alınarak, trigonometri ve ikinci derece denklemler gibi konuların alt içeriklerinde ele alınarak anlatılmaktadır (Aslan Seyhan, 2017: 3).

KAYNAKÇA

- Allen, A. (2009). Apollonios of Perge: Historical Background and Conic Sections.
- Aslan Seyhan, İ. (2017). Osmanlılar'da Koni Kesitleri: Seyyid Ali Paşa. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Aslan Seyhan, İ. (2021a). Apollonios'un koni kesitlerine tarihsel bir bakış. *Dört Öge*, (19), 95-123.
- Aslan Seyhan, İ. (2021b). Antik Mısır'dan Orta Çağ İslam Dünyası'na kısa matematik tarihi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4(Özel Sayı), 59-70.
- Britannica. (2022). <https://www.britannica.com/biography/Apollonios-of-Perge> Erişim: 1/07/2022.
- Cox, J., & Partensky, M. B. (2007). Spatial localization problem and the circle of Apollonios. arXiv preprint physics/0701146.
- Fried, M. N. (2013). Apollonios of Perge. *The Encyclopedia of Ancient History*, 1-2.
- Karaçay, T. (2004). Determinizm ve kaos. *Mantık, Matematik ve Felsefe II. Ulusal Sempozyumu*, 21(24), 1-10.
- Kim, B. J. (2009). The circle of Apollonios. *Mathematics Education Program J. Wilson, EMAT*, 6690.
- Mathshistory, (2022). <https://mathshistory.st-andrews.ac.uk/Biographies/Apollonios/>. (Erişim Tarihi: 01/08/2022)
- Parlakgorur, T. & Pashaev, O. K. (2019). Apollonios Representation and Complex Geometry of Entangled Qubit
- TDV. (2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/apollonios-pergeli> Erişim: 30/06/2022.
- <http://jwilson.coe.uga.edu/EMAT6680/Greene/EMAT6000/greek%20geom/Apollonios/Apollonios.html> Erişim: 01/08/2022

Bölüm 13

ARİSTOTELES

Merve Sucu

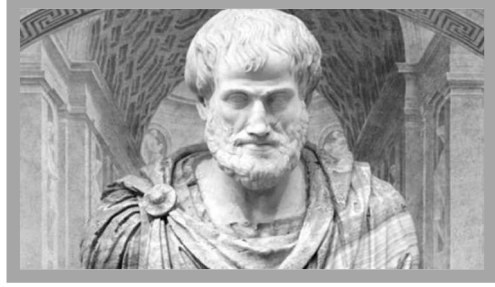
Aristoteles, her insanın öğrenme arzusu ile doğduğunu iddia etmiş, kaleme aldığı yirmi beş eseri ile felsefe tarihine damga vurmuş, kendinden sonraki filozoflar ve bilim insanlarına ışık tutmuştur. Aristoteles, Anadolu topraklarında doğmuş ve büyümüş olmasa da günümüzde Çanakkale'ye bağlı Assos'ta geçirdiği kısa sürede akademisyenleri cesaretlendirmek adına önemli çalışmalarda bulunmuştur. Somut olmayan kültürel miras kapsamında yapılan bu çalışmada Aristoteles, hayatı, eserleri ve düşünce dünyasına katkıları ele alınarak incelenmiştir.

1. HAYATI

Aristoteles, tıp hekimi bir babanın oğlu olarak milattan önce 384 yılında, Yunanistan'a bağlı Halkidiki şehri yakınlarındaki Stagira antik kentinde dünyaya gelmiştir. Aristoteles'in babası, o küçükken öldüğü için uzun yıllar ablası Arimnes-te'nin eşi Proxenus'un hamiliğinde kalmıştır. Proxenus, Aristoteles'i bir müddet kendisi eğitti ve o 18 yaşına geldiğinde ileri düzey eğitim alması için Platon'un Atina'daki akademisine göndermiştir. Yaklaşık 20 yıl akademide kaldıktan sonra, hocası Platon hayata veda etmiştir. Bu durum sonrasında Aristoteles, akademide üstat olmayı hayal etmiş ancak akademinin vasileri bir Atinalının akademiye başkanlık etmesinin daha uygun olduğuna karar vermişlerdir (Soccio, 2010). Aristoteles, "Platon'un yeğeni Speusippus'un akademiye başkan olacağını düşündüğü ve bu fikirden hoşlanmadığı için fikirdaşı Senokrates ile günümüzde Çanakkale'ye

SONUÇ

Aristoteles'i anlamak ve anlatmak bir insanın tüm hayatına yayılabilecek bir etkinliktir. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi Aristoteles evren düzeninden, psikolojiye, mantıktan politikaya kadar birçok konuda sistemli olarak felsefe yapmıştır. Aristoteles'in etki alanı felsefe yaptığı günden bugüne kadar yayılmıştır. Felsefe ve bilimle ilgili uğraşan diğerleri ya Aristoteles'e katılarak ya da ona karşı fikir üretmek sureti ile Aristoteles etkisini sürdürmüşlerdir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (1997). *Nikomakhosa'a Etik* (Çev. Babür, S.). Ayraç Yayınevi: Ankara
- Aristoteles. (2019). *Sofistçe Çürütmeler* (Çev. Sev, Y.G.). Pinhan Yayınevi: İstanbul
- Dupre, B. (2007). *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Felsefe Fikri* (Çev. Göktepe, E.). Domingo: İstanbul
- Eco, U. (2020). *Felsefe Tarihi* (Çev. Tobuç Basmacı, L.). Alfa Yayınevi: İstanbul
- Grayling, A.C. (2019). *The History of Philosophy*. Penguin Random House: İngiltere
- Guthrie, W.K.C. (1999). *İlkçağ Felsefesi Tarihi* (Çev. Cevizci, A.). Gündoğan Yayınları: Ankara
- Kutlusoy, Z. (2021). *Zihin Felsefesi Dersleri*. Maltepe Üniversitesi Uzaktan Eğitim Sistemi: İstanbul
- Natali, C. (1948). *Aristotale: His Life and School*. Princeton University Press: New Jersey
- Önkal, G. (2020). *Felsefi Danışmanlığın İlke ve Yöntemleri Dersleri*. Maltepe Üniversitesi Uzaktan Eğitim Sistemi: İstanbul
- Özüaydın, B. (2020). *İnsan Felsefesi Dersleri*. Maltepe Üniversitesi Uzaktan Eğitim Sistemi: İstanbul
- Soccio, D.J. (2010). *Felsefeye Giriş: Hikmetin Yapıttaşları* (Çev.Sarı, D. & Kıvanç Karataş, K.). Kaknüs Yayınları: İstanbul
- Şimga, H. (2021). *Düşünme Eğitimi Dersleri*. Maltepe Üniversitesi Uzaktan Eğitim Sistemi: İstanbul
- Warburton, N. (2019). *Felsefenin Kısa Tarihi* (Çev. Ateşoğlu, G.). Alfa:İstanbul.

HERODOTOS

Gamze Yorulmazer

Herodotos, Karia Bölgesi'nde yer alan Halikarnassos'ta M.Ö. 484 yılında dünyaya gelmiştir (Casson, 1974: 96; Gezgin, 2004: 22). Antik Yunan dünyasının askerî ve siyasi en hareketli dönemlerinden biri olan ve klasik Yunan edebiyatının ve felsefesinin görülmeye başlandığı (M.Ö. 484-425) dönemde yaşamıştır (Ağaoğlu, 2021: 280). Herodotos günümüz tarih yazımı kriterlerinin henüz oluşmadığı dönemde, hatta böyle bir gelenek yokken, dönemin tarihini sistematik araştırma tekniği kullanarak -topladığı materyalleri kronolojik sıraya göre eleştirel bir şekilde düzenleyerek- yazmaya teşebbüs eden ilk tarih yazarıdır. Bu çabası nedeniyle M.Ö. birinci yüzyılda Roma Dönemi'nde yaşamış ünlü hatip Cicero "De Legibus" adlı eserinde kendisini "Pater Historiae" yani "tarihin babası" olarak nitelendirmiştir (Luce, 1997: 36). Bu sıfatını bugün hâlâ korumaya devam eden Herodotos büyük bir gezgin, anlatıcı ve tarih yazarıdır.

1. HERODOTOSUN HAYATI VE ESERLERİ

Herodotos'un tarihsel önemine rağmen hayatı hakkında bilinenler oldukça azdır. Tarihin babasının hayat hikâyesine kaynak oluşturan çok az metin vardır. İlk bakıldığında Herodotos'tan Eusebios, Suidas ve Byzantiumlu Stephanos isimli üç yazarın bahsettiği görülmektedir. Bu yazarların çok ayrıntılı bilgi vermeden hayatıyla ilgili genel geçer bilgilere yer verdikleri görülmektedir. Eusebios Herodotos'un M.Ö. 468-467 yılları arasında adının duyulmaya başladığından bahsetmiştir. Suidas'ın Herodotos'u tanııtma metni bir sözlük maddesi içerisinde yer almaktadır (Herodot, 1973: 15-16).

bağlı, birçok kaynağa başvuran, epik, destansı ve şiirsel anlatımdan diğerlerine oranla daha uzak, nedenselliği benimseyerek olayların arkasında yatan asıl nedenleri öğrenebileceği eleştirel bir anlatım türünü seçmiştir. Bu çabasından dolayı M.Ö. 2 yüzyılda Cicero tarafından “tarihin babası” unvanına layık görülen Herodotos, bu sıfatını bugün hâlâ korumaya devam etmektedir.

Herodotos’un eserinde anlattıklarının ne dereceye kadar doğru ya da ne dereceye kadar yanlış olduğu, konuları aktarırken konudan konuya geçmesi gördüklerini kişisel izlenimlerine göre değerlendirmesi, nesnel olmayışı gibi birçok eleştiri antik çağ yazarlarından günümüz tarihçilerine kadar süregelmiştir. Fakat Herodotos evrensel bir hevese kapılıp bu kadar yer gezmek, görmek, kaydetmek ve bunları okuyucusuna aktarmak istemeseydi, İlk Çağ dönemine ait bu kadar bilgiye ulaşmanın imkânsız olacağı ve Yunanistan ve Doğu tarihinin o dönemi hakkındaki ulaşılan bilgilerin ise eksik kalacağı unutulmamalıdır. Herodotos sadece tarih alanında değil coğrafya, etnoloji, antropoloji, mitoloji, filoloji gibi birçok bilim dalının da var olmasına ön ayak olmuştur. Batı toplumlarında yüzyıllardır ders kitabı olarak okutulan ve aynı zamanda Yunan klasiklerinden olan Herodotos’un tarihi ülkemizde ne yazık ki sadece arkeoloji ve Eski Çağ tarihi ile ilgilenenler tarafından okunmaktadır. Onun eseri genel kültür tarihini arttırmak amacı ile okunması gereken temel kitaplar arasında yer olmalıdır. Çünkü yazılı Anadolu tarihi de Herodotos ile başlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, M. (2021). Doğu-Batı karşıtlığı bağlamında Herodotos ve Persler hakkındaki görüşleri. *The Journal of Social Sciences*, 8(51), 279-285. <https://doi.org/10.29228/SOBIDER.49293>
- Bıçak, A. (2015). Felsefenin kuruluşu. Dergâh Yayınları: İstanbul.
- Bonnard, A. (2004). Antik Yunan Uygarlığı 1- İlyada’dan Parthenona’a. Evrensel Basım Yayın: İstanbul.
- Casson, L. (1974). *Travel in the Ancient World*. George Allen & Unwin Ltd: Toronto, Canada.
- Cicero. (2016). *Yasalar üzerine*. İş Bankası Kültür Yayınları-Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi: İstanbul.
- Croix, G. S. (1977). Herodotus. *Greece & Rome*, 24(2), 130-148. doi:10.1017/S001738350001843X
- Çelgin, G. (1990). Eski Yunan edebiyatı epik çağ, lirizm ve nesrin başlangıcı, Attika dönemi, İskenderiye dönemi, Roma dönemi. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Çelgin, G. (2011). *Eski-Yunanca-Türkçe sözlük*. Kabcacı Yayınevi: İstanbul.
- Demir, M. (2012). Herodotos ve yabancı kültürler: Mısır örneği. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII(2), 315-338.
- Diakov, V. & Kovalev, S. (2014). *İlkçağ Tarihi- Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan- üçüncü basım*. (Ö. İnce, Çev.). Yordam Kitap: İstanbul.
- Friedell, E. (1999). *Antik Yunan’ın kültür tarihi*. Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.

- Gezgin, İ. (2004). Aynadaki Heredotos. Güncel Yayıncılık: İstanbul.
- Grimal, P. (1997). Mitoloji sözlüğü. Sosyal Yayınlar: İstanbul.
- Güveloğlu, A. (2014). Herodotos'un Historiai'sinde uygarlığın göstergesi olarak yeme içme adetleri. Tarih Araştırmaları Dergisi, 33(55), 54-75. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000562
- Harrison, T. (2006). Herodotus 484-425. N. Wilson (Dü.) içinde, Encyclopedia of Ancient Greece. Routledge: New York, London.
- Herodot. (1973). Herodot tarihi. (M. Ökmen, & A. Erhat, Çev.) Remzi Kitapevi: İstanbul.
- Herodotos'un Büstü. (2021, Mayıs 18) İçinde Wikipedia <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Herodotus-bust-noBG.png>
- Herodotos'un Dünya Haritası (2014, Ekim 22) İçinde Wikimedia https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_the_world_according_to_Herodotus._Wellcome_M0000909.jpg
- How, W. & Wells, J. (1928). A commentary on Herodotus (Cilt 1). Clarendon Press: Oxford.
- Kuvvetli, K. (2019). Anadolu'nun sırları-Kitabü'l Esrar fi Anatolia. Maya Kitap: İstanbul.
- Luce, T. J. (1997). The Greek Historians. Routledge: New York.
- Pomeroy, S. (2018). Antik Yunan'ın kısa tarihi. Alfa Yayınları: İstanbul.
- Romm, J. (1998). Herodotus. Yale University Press: London.
- Sina, A. (2008). İlkçağ tarih yazımının batı Anadolu öncüleri: III-Miletoslu Hekataios. Tarih Araştırmaları Dergisi, 27(44), 113-166. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000412
- Sowerby, R. (2015). The Greeks: An Introduction to Their Culture. Routledge: New York, London.
- Stuttard, D. (2016). Sappho'don Sokrates'e 50 Hayat hikâyesiyle Antik Yunan Tarihi. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Talent. (2021). İçinde Wikipedia <https://tr.wikipedia.org/wiki/Talent>
- Tekin, O. (2008). Eski Yunan ve Roma tarihine giriş. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Wells, H. G. (1972). Outline of history (Vol. 1). Cassell and Company, LTD: London.

HOMEROS

Özge Büyük

GİRİŞ

Batı uygarlığının ilk ve en büyük şairi olarak anılan Homeros, ünü asırları aşan kimliği ve hakkında yürütülen tartışmalar dolayısı ile pek çok alandan, sayısız araştırmacının gündeminde yer almıştır. Öyle ki, gerçekten var olup olmadığından, nereli olduğundan; hangi dönemde yaşadığından, eserlerinin kendisine ait olup olmadığına kadar pek çok mevzuda tartışılmıştır. Tüm bu tartışmalara rağmen antik dönemlerden kalan yazılı eserler arasında tüm dünyada adından söz ettiren ve Homeros'a ait olduğu iddia edilen İlyada ve Odysseia destanları, Anadolu ile ilgili en erken bilgi veren kaynaklar arasında gösterilmektedir. On yıl süren bir savaşın yalnızca bir haftasına şahitlik eden bu iki önemli eser, çoğunlukla günümüz Çanakkale toprakları içerisinde kalan Troya antik kenti başta olmak üzere, bölge coğrafyasını kendine merkez almıştır. Ünlü ozan, sosyolojiden tarihe; sanattan teolojiye ve hatta turizme olan yansımaları ile günümüzde bile gündemdeki yerini muhafaza etmektedir.

1. HOMEROS'UN ÖNEMİ VE ESERLERİ

Özellikle İtalya'nın Rönesans kültürü üzerinde derin bir etkisi olduğu ifade edilen Homeros'a ait olduğu öne sürülen İlyada ve Odysseia isimli destanlarda, tanrılar arasında yaşanan ilişkilerin insani benzerlikleri, çatışmaları, taraf tutma davranışları ve bunların faniler üzerindeki etkileri işlenmektedir (Britannica, 2022).

Troya Savaşı, başka bir deyişle tanrıların savaşdır çünkü onlar istediği için çıkmış, gelişmiş ve sonlanmıştır. Homeros, destanlarında insanın kendi kaderi ve tanrılar

SONUÇ

Hakkında sürdürülen tüm tartışmalara rağmen Homeros, kendisine atfedilen eserleri ile hem geçmişte hem de günümüzde pek çok etki yaratmıştır. Ünlü ozanın sadece sosyoloji, tarih, sanat değil aynı zamanda turizm üzerinde çağlar öncesinden gelen bir yansımaları mevcuttur.

Örneğin Çanakkale'nin Bozcaada ilçesinde Homeros'un anısına, gazeteci-yazar Haluk Şahin tarafından 2002 yılında başlatılan "Ozanın Günü ve İlyada Okumaları", etkinliği hâlen daha Temmuz ayının ilk hafta sonu yapılmaya devam etmektedir. Etkinlik, her yıl konuk edilen bir ozan önderliğinde düzenlenmektedir ve pek çok turistin ziyaretini çekmektedir. "Ozanın Günü ve İlyada Okumaları", etkinliğinde Homeros'un eserleri günümüze dek 26 ayrı dilde okunmuştur (Boztid, 2022).

Diğer yandan 2004 yılında Troya isimli Hollywood filminin dünyaca ün kazanmasından ve 200 milyon dolarlık gişe rekoru kırmasından sonra aynı yıl İstanbul Arkeoloji Müzesi, turist talebine ve ilgisine yanıt verebilmek için dokuz yıllık aradan sonra *Ancient Troy* sergisini bir kez daha açmış yine aynı yıl Çanakkale'ye gelen turist sayısında %73'lük oranda artış görülmüştür (Hudson ve Ritchie, 2006).

KAYNAKÇA

- Aktüre, S. (2004). *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayını, No.6.
- Arslan, N. (2010). Troas Bölgesi'ndeki Taşın Hayat Verdiği Kent Assos: 1881-2009 Yılları Arasında Kazılara Genel Bakış. *Colloquium Anatolicum*, 9, 113-139.
- Arslan, R. (2010). Troas Bölgesi'nde Göçler, Diller ve Kültürler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 13, 17-30.
- Arslan, R. (2012). Troya: Mitolojiden Arkeolojiye Bir Şehrin Öyküsü. (Ed.), Özdem, F. (içinde), *Aşklar, Savaşlar, Kahramanlar ve Çanakkale*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Artsandculture. (2022). Homer and His Guide by William-Adolphe Bouguereau. <https://artsandculture.google.com/story/UwVRPqVYjb4KLw>, (Erişim Tarihi: 26.03.2022).
- Aycan, N. (2019). Antik Çağda İzmir ve Çevresinde Bilimin Doğuşu. (Ed.), Duymaz, A.Ş. ve Çelikkaleli, Ö. (içinde), *Bilim Dünyasında Multidisipliner Çalışmalar*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Bağdatlı, Ç.F. (2014). Amastris'li Homeros. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 2-9.
- Boztid. (2022). Ozanın Günlüğü İlyada Okumaları <http://www.boztid.org.tr/ozanin-gunlugu-ilyada-okumaları/>, (Erişim Tarihi: 12.03.2022).
- Britannica. (2022). Homer. <https://www.britannica.com/biography/Homer-Greek-poet#ref524682>, (Erişim Tarihi: 10.06.2022).
- Britannica. (2022). The Trojan War. <https://www.britannica.com/place/Troy-ancient-city-Turkey/The-Trojan-War>, (Erişim Tarihi: 14.06.2022).

- British Museum. (2022). The myth of the Trojan War. <https://blog.britishmuseum.org/the-myth-of-the-trojan-war/>, (Erişim Tarihi: 24.06.2022).
- Can, A. (2011). Homeros Destanları ile Dede Korkut Hikâyeleri Arasındaki Kurgu, Yapı, Tip ve Tema Benzerlikleri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 263-286.
- Can, E. & Büyük, Ö. (2020). Troya Müzesi ve Ören Yerinin Çanakkale Destinasyonunun Markalaşmasına Etkisi, (içinde), 2. *Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi Tam Metin Kitabı*, Elâzığ: Assos Yayınevi, 464-478.
- Çankaya, A. (2020). Platon Homeros'u Neden Sevmezdi?. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 10(4), 1495-1512.
- Çelik, S. (2020). Bizans Edebiyatına Kısa Bir Giriş. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 294-305.
- De Romilly, J. (2007). *Homeros*, (çev.), Ergüden, I., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Graziosi, B. (2016). *Homer*, New York: Oxford University Press.
- Homeros. (M.Ö 800-600). *Odyseia*, (çev.), Erhat, A ve Kadir, A. (2016). 20.Basım, İstanbul: Can Yayınları, (Önsöz).
- Homeros, *Iliad*, (çev.), Wyatt, W. & Murray, A.T. (1924-1925). Cambridge: Harvard University Press,
- Homeros, *Odysey*, (çev.), Murray, A.T. (1919). Cambridge: Harvard University Press.
- Hudson, S. ve Ritchie, J.R.B. (2006). Promoting Destinations via Film Tourism: an Empirical Identification of Supporting Marketing Initiatives. *Journal of Travel Research*, 44(4), 387-339.
- Imdb. (2022). Troy. <https://www.imdb.com/title/tt0332452/>, (Erişim Tarihi: 26.02.2022).
- Jewish Virtual Library. (2022). Homer. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/homer>, (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- Kapukaya, Z. (2018). İlyada Destanı'nda İda (Kazdağı). *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(41), 103-116.
- Karadağ, B. (2017). Homeros ve Felsefe Tarihinde Alegorik Homeros Yorumları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 223-244.
- Körpe, R. & Yavuz, M.F. (2012). Pers Hakimiyetinde Troas Bölgesine Yapılan Göçler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 10(13), 31-42.
- Kranz, W. (1994). *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar*. (çev.), Baydur, S.Y., İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Küçük, S. (2016). Türk Edebiyatında Yunan Mitolojisine İlişkin Kabul ve Redlerin Dayanak Noktaları. *Electronic Turkish Studies*, 11(21), 271-292.
- Lamberton, R. (1989). *Homer the Theologian: Neoplatonist Allegorical Reading and the Growth of the Epic Tradition*, Berkeley: University of California Press.
- Lieberman, S. (1950). *Hellenism in Jewish Palestine*. New York, NY: Jewish Theological Seminary.
- Malay, H. (2010). Smyrna, Meles ve Halkapınar, (Ed.), Gökçay, G., (içinde), *Dr. Eren Akçiçek'e Armağan*. İzmir: Egetan Basım Yayım.
- Memiş, E. (2009). *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Mitchell, S., (2010). The Ionians of Paphlagonia, (Ed.), Whitmarsh, T., (içinde) *Local Knowledge and Microidentities in the Imperial Greek World*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mutlu, E.Ç. (2018). Öğretmen Homeros. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8(1), 319-338.
- Ong, W.J. (2020). *Sözlü ve Yazılı Kültür- Sözün Teknolojileşmesi*. (çev.), Banon, S.P. , İstanbul: Metis Yayınları.
- Orhan, Ö. (2021). Homeros ve Hesiodos'da Adalet Kavramının Kökenleri ve Platon'a Yansımaları. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 11-38.
- Reed Collage, (2022). Welcome to the Hum 110 Iliad Homepage. reed.edu/humanities/110Tech/Iliad.html, (Erişim Tarihi: 12.03.2022).
- Sandalcı, S. (2009). Eski Yunan-Roma Destanında Dardanos. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 275-297.
- Strabo. (1960). *The Geography of Strabo*. (çev.), Jones H.L., Great Britain: Harvard University Press.
- Tanrıver, Ö. (2021). Sözlü Kültür Bağlamında Ege'nin Kültürel Bellek Örneği: Homeros. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(4), 863-868.
- Tomaç, S. (2022). Batı Uygarlığının Kısa Tarihi, *Lale*, 5,110-113.
- West, M. (1999). The Invention of Homer. *The Classical Quarterly*, 49(2), 364-382.
- West, M. (2011). The Penrose Lecture The Homeric Question Today. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 155(4), 383-393.

HESİODOS VE TANRILARIN DOĞUŞU

Gamze Yorulmazer

Helen dünyasının Homeros'tan sonra en büyük ikinci epik ozanı olarak anılan Hesiodos Boiotia'nın Askra kasabasında dünyaya gelmiş ve yaklaşık M.Ö. 700'lü yıllarda yaşamını sürdürmüştür. Aiolia'daki Kyme (İzmir/Aliağa) kentinden yoksul bir çiftçinin oğlu olarak tanınan Hesiodos'un yaşamı hakkında bilgi edinebilecek çok fazla kaynak bulunmamakla birlikte eserlerinin bazı bölümlerinde kendi yaşamına dair kesitlere rastlanılmaktadır. Hesiodos'un günümüze kadar ulaşmayı başarmış iki eseri bulunmaktadır. Bunlar, tanrılarla ilgili mitler üzerine olan "Tanrıların Doğuşu" ve çiftçi yaşamını anlatan "İşler ve Günler" adlı eserlerdir. Hesiodos, eserlerini belirli bir görüşü aşlamak veya belirli bir konuda nasihat vermek, ahlak dersi çıkarmak amacıyla eğitici nitelikte yazan ilk ozandır. Bu sebeple "didaktik şiirin babası" olarak da anılmaktadır. Eserleri Yunan mitolojisi ve Yunan çiftlik hayatı hakkında çok fazla bilgi içermesi açısından çok önemlidir.

1. HESİODOS'UN HAYATI VE ESERLERİ

Yunan didaktik şiirin babası olarak tanınan, Homeros'tan sonra Helenistik Çağ'ın en büyük ozanı olarak kabul edilen Hesiodos'un M.Ö. 700 yılı civarında yaşadığı düşünülmektedir (Hesiodos, 1948: 1; Burckhardt, 1998: 13-36; Bonnard, 2004: 190). Halikarnassoslu Herodotos, Homeros ve Hesiodos için "Tanrı soylarını sayan, kişiliklerini ve yetkilerini belirleyen iki büyük ozandır." demiştir ve kendinden 400 yıl kadar önce yaşadıklarını belirtmiştir. Fakat iki yazar arasında hem çağdaşlıkta hem de yaratıcılıkta bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Hesiodos ile

ulaşmıştır. En büyük başarısı ise bütün düşüncelerini kutsal seviyeye taşıyıp özetleyerek yeni bir din anlayışının ortaya çıkmasını sağlamasıdır. Varlık sorununa tüm toplumu kapsayacak bir çözüm getirmese de belirli bir topluma ahlaklı, adaletli ve çalışkan olmanın gerçek yararlarını öğretmek gibi bir amaç edinmesi küçümsenmeyecek değerdedir.

KAYNAKÇA

- Adivar, A. (2000). Tarih boyunca ilim ve din. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Balot, R. K. (2006). Archaic Greece and the centrality of justice. Greek Political Thought. içinde: Blackwell: Malden, MA.
- Bonnard, A. (2004). Antik Yunan Uygarlığı 1 İlyada'dan Parthenon'a. Evrensel Basım Yayın: İstanbul.
- Burckhardt, J. (1998). Greeks and Greek Civilization. (O. Murray, Dü., & S. Stern, Çev.) St. Martin's Press: New York.
- Çelgin, G. (1990). Eski Yunan edebiyatı epik çağ, lirizm ve nesrin başlangıcı, Attika Dönemi, İskenderiye Dönemi, Roma Dönemi. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Diakov, V. & Kovalev, S. (2014). İlkçağ tarihi- Ortadoğu Uzakdoğu eski Yunan- üçüncü basım. (Ö. İnce, Çev.) Yordam Kitap: İstanbul.
- Eliade, M. (2003). Mitlerin Özellikleri. (S. Rifat, Çev.) Simavi Yayınları: İstanbul.
- Eyüboğlu, S. & Erhat, A. (1977). Hesiodos eseri ve kaynakları. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Friedell, E. (1999). Antik Yunanın kültür tarihi. Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Hesiodos. (1948). Hesiodos, İşler. (S. Baydur, Çev.) Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- Hesiodos. (1977). İşler ve günler. (S. Eyüboğlu ve A. Erhat, Çev.) Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Hesiodos. (1977). Tanrıların doğuşu. (S. Eyüboğlu ve A. Erhat, Çev.) Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Hesiodos'un mermer büstü. (2021). İçinde Wikipedia <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hesiodos>
- Kuvvetli, K. (2019). Hesiodos ve tanrıların doğuşu. K. Kuvvetli içinde, Anadolu'nun Sırları (s. 57-63). Maya Kitap: İstanbul.
- McCants, W. F. (2012). Kültür mitleri, tanrıları yaratmak ulusları icat etmek. (M. Tabur, Çev) İthaki Yayınları: İstanbul.
- Pomeroy, S. B., Burstein, S. B. & Donlan, W. (2019). A brief history of ancient Greece: politics, society, and culture 3rd Edition. Oxford University Press: USA.
- Sevin, V. (2001). Anadolu'nun tarihi coğrafyası. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Stuttard, D. (2016). Sappho'don Sokrates'e 50 hayat hikâyesiyle antik Yunan tarihi. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Sullivan, S. D. (1955). Psychological and ethical ideas: What early Greeks say. Brill: Leiden.
- Taşpınar, K. (2019). Kyme antik kenti. M. Çekilmez (Dü.) içinde, Aliğa ve Çevresindeki Antik Kentler (s. 15-26). Aliğa Kent Kitaplığı: İzmir.

Bölüm 17

GALEN

Yağmur Can

Bu bölümde; hayatı hakkında hâlâ gizemini koruyan ve aydınlatılamayan noktalar olmasına rağmen gerek yaptığı çalışmalar gerekse tıp tarihine attığı silinemez imzasıyla Antik Roma'nın en önemli tıp doktorlarından biri kabul edilen Galen'in hayatı ve çalışmaları anlatılmıştır.

1. HAYATI

Doğum tarihi net olmamakla beraber incelenen kaynaklara göre M.S. 130 olduğu tahmin edilen Galen Antik Roma'nın en önemli tıp doktorlarından biridir. Galen doğduğunda Bergama Roma İmparatorluğu sınırlarındaydı ve zengin kütüphanelerin varlığı onun bilgiye erişip çalışmalarına devam etmesinde önemli rol oynamıştır. Galen aynı zamanda deneysel fizyoloji alanının kurucusu, hekim ve bilim insanı kimliğinin dışında filozof olan ve hekimlerin imparatoru anlamına da gelen Şeyhû's Seyadile gibi unvanlarla anılmıştır (Mattern, 2008: 1). Tam adı Cassius Claudii Galenos (Bergamalı Galen-Galenos)'tur. İtalya'nın Roma şehrinde doğmuştur. Babası Nikon, Galen'e iyi bir eğitim ve maddi imkânlar sağlamaya çalışmıştır. Nikon, dönemin akıllı ve zengin bir mimarlarından biriydi. Babası, deneyleriyle ve tıbbi çalışmalarıyla daha rahat ve özgürce uğraşabilmesi için Küçük Galen'e bir çiftlik satın aldı. Galen, babası Nikon'un bilimsel çalışmalar yapması için aldığı bu çiftlikte Louis Pasteur (1822-1895)'ün pastörizasyon çalışmaları yaptığı *Etudes Sur Le Vin-Şarap Hakkında İncelemeler*'inden çok daha önce şarabın ateşte yillandırılması konusunda çalıştı. Bu çalışma içinse ocak ateşi kullanmıştır.

SONUÇ

Galen temelde yanlış önerme ve mantıklar kurmuş olduğu hipotezler üretmesine rağmen yaptığı anatomik ve fizyolojik deneylerle aynı zamanda bunlara yaptığı ve doğruluğunun o dönemlerde teyit edilemediği yorumlarıyla deneysel tıbbın temelini atan bilim insanlarından biri olmuştur. Diseksiyon ve viviseksiyonu kullanan ilk bilim insanlarından biriydi. Galen anatomik deneylerinde ağırlıklı maymun ve domuz kullanmıştır. Bu çalışmalarından elde ettiği sonuçları da insan anatomisine aktarıp yorumlamıştır. Kendinden sonraki bilim insanlarınca yanlışlanan bazı teorilerine rağmen Galen'in tıbbi hipotezleri Rönesans'a kadar varlığını sürdürmüştür. Galen deneysel tıp çalışmalarını kliniğe uygulayarak adını tarihe yazdırmıştır (Aird, 2011: 123). Hayatı hakkında hâlâ gizemini koruyan dönemler vardır. M.S. 161 yılında Roma'ya geri dönen Galen'in tarihi netlik kazanmamakla beraber M.S. 200 yılında Bergama'da öldüğü düşünülür.

KAYNAKÇA

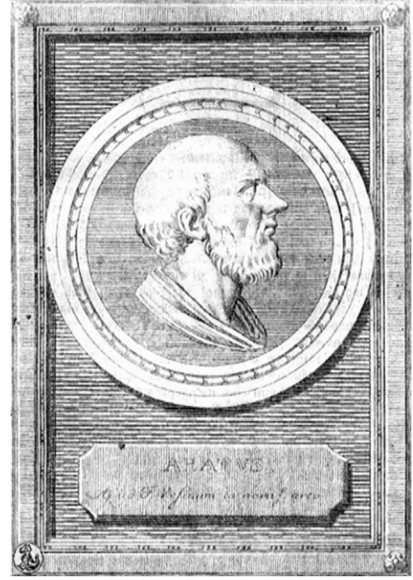
- Aird, W. C. (2011). Discovery of the cardiovascular system: from Galen to William Harvey. *Journal of Thrombosis and Haemostasis*, 9, 118-129.
- Gill, C., Whitmarsh, T., Wilkins, J. (Eds.). (2009). *Galen and the World of Knowledge*. Cambridge University Press.
- Mattern, S. P. (2008). *Galen and the Rhetoric of Healing*. JHU Press.
- Nutton, V. (2022). Galen and the Sophists. *AION (filol.) Annali dell'Università degli Studi di Napoli "L'Orientale"*, 43(1), 114-127.
- Uzel, İ. (1996). Galen ve Deneysel Tıp. *Erdem*, 9(25), 435-442.
- Walsh, J. (1934). Galen's Writings and Influences Inspiring Them (Part I). *Annals of Medical History*, 6(1), 1-30.

Bölüm 18

ARATOS

Zeynep Gençer

Aratos, stoacı filozof, matematikçi, astronom ve şairdir. Aratos'un eserlerinden sadece bir tanesi günümüze kadar orijinal hâliyle ulaşmıştır (Pişmanlık, 2009: 30). Aratos'un "Phaenomena (Gök Olayları)" eserindeki yer alan bilgiler, astronomi alanı için ilklerden sayılmaktadır. Hatta bu eserden dolayı NASA uzayda keşfettiği bir krater Aratos'un adını vermiştir (Nasa/Goddard Uzay Uçuş Merkezi/Arizona Eyalet Üniversitesi). Aratos "Aratus" adı ile de kaynaklarda yer almaktadır. Ayrıca Aratos aynı dönemde yaşamış Yunan komutanı ve siyasetçi Sicyonlu Aratos ile karıştırılmaktadır. Aratos, günümüzde Türkiye'nin güney doğusunda yer alan Mersin ili topraklarında antik çağda kurulmuş bir antik liman kenti olan Solilidir. Bu karışıklığın önlenmesi için kaynaklarda Solili Aratos olarak yer almaktadır. Bu bölümde Solili Aratos'un hayatı, eğitimi ve çalışmaları ele alınmıştır.

Görsel 1. Aratos
Kaynak: Altuntaş, 2022

bulunabileceği bir alan olan felsefeye ilgi duymuştur. Bunu gerçekleştirmek için Soli'den (Mersin) Atina'ya deniz yoluyla seyahat etmiş ve Stoa felsefe okulunda Kıbrıslı Zenon'dan eğitim almıştır. O dönemin Stoa düşünürleriyle hem arkadaş olmuş hem onlardan eğitim almıştır. Stoa felsefesinin amacında ayrımcılık yoktur, mutluluk esastır. Fizik, mantık ve ahlak üçlüsünü benimseyerek doğayla uyum içinde yaşamayı kendilerine felsefe edinmişlerdir.

Aratos, *Phaenomena* eserinde stoa felsefesinden izler bırakmıştır. Tasvirlerinde ve gökyüzünü anlatırken toprağın, gökyüzünün, havanın ve doğanın insanla iç içe nasıl yaşayacağına dair bilgiler vermiş, betimlemelerinde insanın doğayla uyumlu olduğu taktirde işlerinin daha kolay ve daha verimli olacağını vurgulamıştır. Denizcilerin seyirlerinde yolunu bulması için yıldızlardan yardım almasını, çiftçinin gökyüzüne bakarak ürününü ne zaman ekeceğini anlatır. Gökyüzüne dair takım yıldızları ve ay tasvirlerinde resimlerden ve hayvansal figürlerden faydalanmıştır.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, L. (2020). *Antik Yunan gök bilimcisi Aratus'un anıt mezarı antik şehir Soli Pompeipolis'te bulundu*. Erişim Tarihi: 07.05.2022. <https://arkeonews.com/antik-yunan-gokbilimcisi-aratusun-anit-mezari-antik-sehir-soli-pompeipoliste-bulundu/>
- Cicero, M. T. & Ottley, W. Y. (1834). *Aratus' astronomical poem: with Cicero's latin translation*. London: Antiquaries, London.
- Çelikkol, S. (2019). Stoa felsefesinin temel görüşleri üzerine bir inceleme. *Bilimname*, 2019(37), 1225-1245.
- Derman, E. (2008). *ARATOS Kimdir*. Erişim Tarihi: 10.05.2022. <https://www.ethemderman.com/gokbilimi/gokbilim-yazilarim/item/180-aratos-kimdir>
- Dimitrijević, M. S. & Bajić, A. (2020). Mythological origin of constellations and their description: Aratus, Pseudo-Eratosthenes, Hyginus. *Publications of the Astronomical Society "Rudjer Boskovic"*, 20, 129.
- Gee, E. (2000). *Ovid, Aratus and Augustus: astronomy in Ovid's fasti*. UK: Cambridge University Press.
- Gee, E. (2013). *Aratus and the astronomical tradition*. UK: Oxford University Press.
- Kidd, D. (2004). *Aratus: phaenomena* (Vol. 34). UK: Cambridge University Press.
- Lamb, J. (1848). *The phenomena and diosemeia of Aratus*. London: John W. Parker, West Strand.
- McElduff, Siobhán. (2013). *Roman theories of translation: surpassing the source*. London ve New York: Routledge.
- Nasa. (2009). *Lunar reconnaissance orbiter: Aratus CA*. Erişim Tarihi: 21.05.2022. https://www.nasa.gov/mission_pages/LRO/multimedia/lroimages/lroc_20091002_aratus.html
- Pişmanlık, U. (2009). *Antik çağ'da Tarsuslu filozoflar*. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları. İstanbul.

- Sarıkaya Levent, Y. S. (2013). Soli-Pompeiopolis arkeolojik sit alanının kente katılımı üzerine bir tartışma. *Mersin'den mimarlık, planlama, tasarım yazıları- Tamer Gök'e Armağanı* (ss. 113-134). Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Taub, L. (2010). Translating the Phainomena across genre, language and culture. A. Imhausen, & T. Pommerening (Eds.) In *writings of early scholars in the ancient near East, Egypt, Rome, and Greece: translating ancient scientific texts*. Eds. A. Imhausen, & T. Pommerening, (*Beiträge Zur Altertumskunde*, 286) (p. 119-139)., Berlin; New York: De Gruyter.
- TRT Haber. (2021). *Helenistik döneme damga vurmuş antik kent: Soli Pompeiopolis*. Erişim Tarihi: 06.05.2022. <https://www.trhaber.com/helenistik-doneme-damga-vurmus-antik-kent-soli-pompeiopolis-resimleri,402.html>
- Triste-le-roy. (2019). *Engravings of constellation/astrological signs from Aratus' Hug. Grotii Syntagma Arateorum (Phenomena) (unknown artist, 1600 CE)*. Erişim Tarihi: 27.05.2022. <https://www.tumgir.com/tag/aratus>
- Türkiye Kültür Portalı. (2022). *Soli Pompeiopolis- Mersin*. Erişim Tarihi: 05.05.2022. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mersin/gezilecekyer/soli-pompeiopolis>
- Volk, K. (2012). Letters in the sky: Reading the signs in Aratus' Phaenomena, *American Journal of Philology* 133, 209-240.
- Volkman, H. (1998). *Antigonus II Gonatas*, Britannica Ansiklopedisi. Erişim Tarihi: 26.05.2022 <https://www.britannica.com/biography/Antigonus-II-Gonatas>.
- Yağcı, R. & Kaya, F. (2007). Soli/Pompeiopolis 2005 yılı kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 28(2), 175-184.

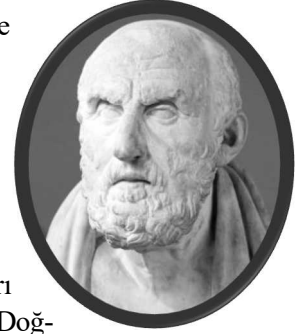
SOLİLİ CHRYSIPPUS

Ümit Gaberli

Chrysippus, M.Ö 279-206 yılları arasında yaşamış bir filozoftur. Helenistik Çağ'da yaşamış filozofun felsefeden eğitime, etikten, matematik ve mantığa kadar çok farklı alanlarda fikirleri bulunmaktadır.

1. KİLİKYA'NIN SOLİ KENTİNDEN ATİNA'YA

Chrysippus, Mısır'ın Yunan Kralı II. Ptolemy döneminde doğmuştur. Ancak ailesi bir Sami halkı olan Kilikyan'dır. Chrysippus Yunancayı Atina'ya taşınmadan önce yaklaşık 20 yaşında öğrenmiştir. 20'li yaşlarında Atina'ya göç ederek Stoacı okulun öğrencisi olan Chrysippus kozmos, hareket, doğa ve boşluk üzerine eserler vererek okulun temel doktrinlerinin standartlaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Ancak eserleri günümüze ulaşmamıştır. Söz konusu katkıları alıntılar sayesinde öğrenilebilmektedir (Keyser, 2014: 428). Doğ-

duğu bölge olan Kilikya günümüzde Anamur'dan başlayıp Amanos (Nur veya Gavur Dağları) Dağları ile sınırlanan bölgededir. Adana, Mersin, Hatay ve Osmaniye illerini kapsayan bölge ayrıca Kilikya Koridoru olarak bilinmektedir. Kilikya Koridoru, deniz-kum-güneş ile özdeşleşmiş kitle turizmi için cazip bir merkez olmasının yanı sıra inanç ve kültür turizminin de önemli bir parçasıdır. Bu bölge, farklı gruplar için gastronomi, yayla, sağlık ve kırsal turizm gibi farklı seçeneklerin sunulabileceği potansiyele sahiptir (Özçiçek Dölekoğlu vd., 2017).

sippus sıradan eğitimin yararlı olduğunu savunmaktadır (Doty, 1985: 70). Chrysippus, ilk üç yıl çocuğu bakıcılarına verecek olsa da yine de bakıcılara bebeğin zihnini en asil ilkelerle şekillendirmelerini emretmektedir. Chrysippus'un eğitim ile ilgili kitapları günümüze ulaşamadığından 3 yaşındaki bir çocuk için kafasında kesin bir müfredat olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak klasik Grek eğitiminden farklı olarak çocuğu 7 yıl yerine 3 yıl evde tutmak istediği açıktır (Doty, 1985: 70-71).

SONUÇ

Chrysippus'un evren ve tanrı ile ilgili görüşleri, evren ya da doğanın Tanrı ile bir/aynı olduğunu ifade eden panteizm (tüm tanrıcılık) görüşü ile paraleldir. Ayrıca Chrysippus'un bir bütünü sonsuz parçaya bölünebileceği ve bunun bir düzeye ulaşıp sonlandırılmayacağı fikrinin sonsuzluğu sübjektif bir kavram olarak ele alan ordinal düşünceye yakın olduğunu söyleyebiliriz. Eğitim ile ilgili 3 yaşındaki çocuk için kafasında kesin bir eğitim programı olmasa da bakıcılardan sonra 3 yaşında eğitime başlanmasını önermesi, günümüzdeki anaokulu eğitimini çağrıştırmaktadır. Chrysippus ile ilgili araştırmalarda en önemli kısıt eserlerinin yazılı olarak günümüze ulaşmamış olması, fikirlerinin başka eserlerden günümüze aktarılmasıdır. Başka eserlerden, özellikle eleştirel kaynaklardan elde edilen bilgilerin Chrysippus'un fikirlerini tam olarak yansıtıp yansıtmadığı kuşkuludur. Birçok alanda önemli fikir ve çalışmaları olmasına rağmen günümüze aktarılmadığı için Chrysippus'un bir düşünür olarak tam değerini bulamadığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Barnes, J. (1984). The Logical Investigations of Chrysippus. *Wissenschaftskolleg Jahrbuch*, 5, 19-29.
- Büyükkada, S. (2015). İbn Sina'da Şartlı Kıyaslar. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Doty, R. (1985). Chrysippus' Theory of Education. *Journal of Thought*, 20(2), 70-75.
- Drozdek, A. (2002). Infinity in Chrysippus. *Hermes*, 130(H. 4), 404-415.
- Keyser, P. T. (2014). Chrysippus of Soloi. *Biographical Encyclopedia of Astronomers*, 428-428.
- Öner, N. (1986). *Kasik Mantık*, AÜİF Yayınları, Ankara.
- Özçiçek Dölekoğlu, C., Gündüz, S. & Bozkurt, A. (2017). Tourism Analysis of Cilicia Corridor. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 138-149.
- Robertson, D. G. (2004). Chrysippus on Mathematical Objects. *Ancient Philosophy*, 24(1), 169-191.
- Van Straaten, M. (1974). The Philosophy of Chrysippus by J. B. Gould. *Mnemosyne*, 27(1), 87-89.
- Zeller, E. (1880). *Stoics, Epicureans, and Sceptics*, Longmans.

Bölüm 20

MİMAR HERMOGENES VE ESERLERİ

Eyup Atılgan

Antik çağlar süresince insan hayatında önemli bir yer tutan inanç kültürü beraberinde bu kültürün yaşatılması için gerekli olan alanların inşasını da zorunlu kılmıştır. İnanç kültürünü sembolize eden bu yapılarda, koruyucu olarak görülen varlıklar çeşitli hediye ve ritüellerle kalıcı bir özelliğe sahip olmuşlardır. Kendisinden üstün gördüğü bu varlıkları daha da içselleştiren insanlar kendilerine tapınma alanları inşa etmeye başlamışlardır. Bu noktadan hareketle toplumlar üstün gördükleri ve bir güç olarak kabul ettikleri değerli varlıkları sürdürülebilir kılmak adına, onlara ithafen mimari alan inşa etmeye gayret göstermişlerdir. Helenistik dönemde bu gayretlere yönelik imar faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yapıldığı bir evre olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde özellikle tapınak mimarisi alanında öncü bir teknik ve yapı bilgisine sahip olan mimarların başında Hermogenes gelmektedir.

Hermogenes, Antik Çağ Anadolu mimarisi özelinde araştırma yapan ve bu alanda ortaya yeni veriler koymaya çalışan birçok bilim adamının referans alacağı önemli mimarların başında gelmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en büyük etken ise Hermogenes'in Anadolulu bir mimar olmasından kaynaklanmaktadır (Şahin, 2022). Mimarlık alanında yapmış olduğu eserlerle kalıcılığını kanıtlamış olsa da bu büyük mimar hakkında çok fazla kaynak bulunmamaktadır. Hakkındaki kısıtlı kaynakların en önemlisi ve belki de tek kaynak

naos ve opistodomos gibi mimari öğelere sahip olduğunu görürüz. Tapınak 18,50 X 35 metre ölçülerinde inşa edilmiştir (Akyol, 2007).

SONUÇ

Anadolu'nun imar faaliyetleri noktasında yadsınamaz bir etkiye sahip olan Helenistik dönem, kendi içerisinde yoğun olarak hissedilen kültürel birikim sayesinde insanlık tarihi için çok önemli sayılacak mecralarda ünlü şahsiyetlerin yetişmesine öncülük etmiştir. Bu anlamda Helenistik dönem kültürel birikiminde etkin rol oynayan isimlerin başında Prieneli ünlü mimar Hermogenes gelmektedir.

Antik Çağ'da özellikle Helenistik dönemle birlikte başlayan ve Anadolu'nun kentleşme yönünün büyük ivme kaydettiği dönemlerde ortaya koyduğu mimari örneklerle Antik dünyanın dikkatini üzerinde toplayan mimar Hermogenes, mimari alanda yapmış olduğu yeni atılımlarla adından sıkça söz ettirmiştir. Hermogenes, mimari anlamda ortaya koyduğu ve kendisinden sonra da uygulanması için çaba gösterdiği teknik yeniliklerle birlikte anılarak belki de bir Hermogenes ekolü ortaya koymuştur. Ünlü mimar hakkındaki kaynakların kısıtlı olması bir dezavantaj gibi görünse de aslında onun hakkındaki bilgilere direkt olarak etki ettiği mimari örneklerden yola çıkılarak ulaşılması mimarlık tarihi açısından göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Hermogenes'in İon düzeninde tapınak inşa etmesi ve bu düzende inşa edilecek tapınak modellerine öncülük etmesi dönemin başka bir mimari stili olan Dor düzeninin de terk edilmesi noktasında önemli bir paya sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1997). Anadolu Uygarlıkları, Ankara
- Akyol, N. (2007). Teos Dionysos Tapınağı Frizleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Konya
- Bingöl, O. (1998). *Magnesia ad Maeandrum*.
- Bingöl, O. & Kökdemir, G. (2005). "Magnesia Ad Maeandrum 2003 Yılı Kazısı (20.Yıl)", 26. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1.Cilt, Ankara 2005, 223-234.
- Demirtaş, M. B. (2006). Magnesia Artemis Tapınağı'nın teknik ve işçilik özellikleri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara*.
- Doğan, G. (2021). Hekatomnidler Sonrası Tapınak Mimarisi Gelişimi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Bursa
- Duran, M. (1990). "The Temple of Dionysos at Teos", Hermogenes und die Hochhellenistische Architektur, Ed. W. Hoepfner-E. L. Schwandner, Internationalaes Kolloquium, Mainz, 1990
- Gros, P. (1978). Le dossiervitruviend'Hermogénès. MÉFRA, 90, 687-703.

- Hoepfner, W. (1988). Bauten und Bedeutung Des Hermogenes XIII. *Internationales Kongress Für Klassische Archäologie, DAI*, Berlin.
- Kökdemir, G. (2021). Vitruvius III.2.6: Hermogenes, Menesthes ve Pseudodipteros Planlı Apollon Tapınağı (?). *Arkhaia Anatolika*, 4, 83-108.
- Lawrence, A. W. (1957). *Greek Architecture*.
- Plommer, H. (1958). "Ancient And Classical Architecture", Simpson's History of Architectural Development (New Edition) Voll.
- Pollitt, J. (1965). *The Art of Greece 1400-31 B.C.*
- Şahin, M. (2002). *Anadolulu bir mimar Hermogenes*. Ege Yayınları.
- Vitruvius. *De Architectura* (Mimarlık üzerine kitap). Çev. Güven, S. (1990).
- Yegül, F. K. (2020). Sardes: Tarih, Mimarlık ve Şehircilik. *Anadolu Araştırmaları*, (23), 135-158
- <https://aydin.ktb.gov.tr/TR-64426/magnesia.html>
- <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210599/teos-seferihisar.html>

Bölüm 21

HİPPODAMOS

Eda Koçak

Hippodamos, Antik Yunan döneminde yaşamış olmakla birlikte hem kendi dönemi içerisinde hem de sonrasında çeşitli alanlarda ismi ön plana çıkmıştır. Özellikle şehir planlama alanında oldukça önemli isimlerden birisidir. Nitekim kendi ismiyle anılan Hippodamian Plan (Izgara plan/Grid plan) hem kendi döneminde hem de sonrasında kent planlama anlayışı içerisinde var olmuş ve kentlerde izler bırakmıştır. Bu nedenle bu bölümde Hippodamos'un hayatından, çok yönlülüğünden ve "şehir planlamanın babası" olarak anılmasına neden olan şehir planlamaya katkılarından özellikle de konu olduğu eserler baz alınarak ele alınmıştır.

1. HAYATI

Hippodamos, bir diğer adıyla Miletli Hippodamos, günümüzde Aydın ili Didim ilçe sınırları içerisinde kalan Miletos'ta doğmuştur. Doğum tarihi ile ilgili farklı bilgiler bulunmakla birlikte çoğunluğa göre M.Ö. 6. yüzyılın sonlarında doğduğu sanılmaktadır (Stanislawski, 1946: 113; Avcı, 2021; Tümer, 2007). M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısında İtalya Thuriori'de hayatını kaybetmiştir (Tümer, 2007).

Hippodamos'un ismi Aristoteles'in *Politika* isimli kitabında sıkça geçmektedir. Kitapta Hippodamos'un kişiliğine, fiziksel özelliklerine ve hatta kıyafetlerine dair çeşitli bilgiler ve betimlemeler yer almaktadır. Kitaba göre Hippodamos

KAYNAKÇA

- Akarca, A. (1987). *Şehir Savunması*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aristoteles. (1978). *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı. Remzi Kitabevi Yayınları.
- Aurbach, L. (2006). A Brief History of Grid Plans, Ancient to Renaissance. <https://pedshed.net/?p=12>
- Avcı, H. (2021). Miletli Hippodamos ve Izgara Plan. <https://www.arkitera.com/haber/miletli-hippodamos-ve-izgara-plan/>
- Boyd, A. (2009). Hippodamus of Miletus. <https://www.uh.edu/engines/epi2542.htm>
- Campbell, S.D. & Fainstein, S. (2003). *Readings in Planning Theory*. Blackwell Publishers.
- Doxiadēs, K.A. (1972). *Architectural Space in Ancient Greece*. MIT Press.
- Kostof, S. (1991). *The city shaped: Urban patterns and meanings through history*. Boston: Little, Brown.
- Lawrence, A. W. (1996). *Greek Architecture*. Yale University Press.
- Mumford, Lewis. (1968). *The City In History*. A Harvest Book Harcourt, Inc.
- Owens, J.E. (2000). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, (Çevr: C.Birsel), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Stanislawski, D. (1946). The Origin and Spread of the Grid-Pattern Town. *Geographical Review*, 36(1), 105-120. <https://doi.org/10.2307/211076>
- Senff, R. (1996). *Wohnhauser, Handwerksbetriebe und öffentliche bauten im archaischen Milet*, Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu, 389-404. Ege Yayınları.
- Tanaç, M. (2000). *Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Tümer, G. (2007). Hippodamos. <https://v3.arkitera.com/k198-hippodamos.html>

Bölüm 22

SAMSATLI LUKIANOS

Mustafa Said Kocabıyık

Samsatlı Lukianos, doğum ve ölüm yılları tam olarak bilinmese de M.S. 125 ile 192 yılları arasında yaşamış olan bir hiciv ustası filozof olarak bilinmektedir. Dünyaya geldiği topraklar, Samsat olarak yazında yer almaktadır. Grekçede Şamişat olarak bilinen bu bölge şimdiki adıyla Adıyaman ilinin merkezi olarak bilinmektedir. Çocukluk ve gençlik döneminin bir kısmı Türkiye topraklarında geçmesine rağmen çeşitli ülkelerde bulunduğu ayrıca marangozluk ve avukatlık gibi meslekleri tecrübe ettiği yazında yer almaktadır.

Gençlik ve çocukluk dönemindeki bu mesleki yönelimleri sonrasında ise hayatında farklı bir yönelim olarak felsefeye merak salmıştır. Felsefeyle ilgilendiği dönemler ise İtalya ve Yunanistan seyahatlerine denk gelmektedir. Yunanistan'ın ardından Roma'ya seyahat eden Lukianos felsefeci Nigronas'la tanışmıştır. Bu süreç içerisinde felsefe alanında ahlak üzerine merak salmıştır. Ahlak alanındaki çalışmalarına ve merakı üzerine odaklanmaya devam eden Lukianos, yaptığı ilk eserini ise 1449 Floransa'da kaleme aldığı bilinmektedir. Eserlerinin birçoğunun günümüze kadar ulaşmıştır.

Kaynak: Vikipedi

gerekli yaşamı, eğitimi, iş ve düşünce hayatı hakkında kronolojik olarak bilgiler verilmiştir. Felsefe ile tanışma dönemi ve kendisinin yazım tarzının özelliklerinden bahsedilerek doğumundan ölümüne kadar yayımlanmış olduğu eserlerinin özelliği ve değerlerinin önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Yazım tarzının dönem Avrupa'sında sevilmesi ve benimsenmesi kaleminin ne kadar fazla halk tarafından benimsendiğini gözler önüne sermektedir. Ek olarak sanat ve felsefe alanındaki katkıları ve yeteneği olduğu yapılan çalışmada bahsedilmiştir.

Çeşitli dönemlerde farklı coğrafyalarda yaşamış olan Lukianos'un eserlerinin bir kısmı günümüze ulaşmış olup, akademik çerçevede eserlerini yaşatma çabasıyla da çeşitli organizasyonların yapıldığının bölüm içerisinde de bahsedilmektedir. Yazım tarzı ve düşünce yapısıyla önem içerirken, Türkiye'de yaşamış olması böyle değerlerin gün yüzüne çıkartılıp kıymetini bilmemiz gerektiği doğrultusunda bu çalışmayı hazırlamada temel motivasyonumuz olmuştur. Eserlerin kaybolmasına engel olmakla birlikte ülkemiz adına değerli şahıslardan biri olması bizler için de tanınırlığına katkı yapmak amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

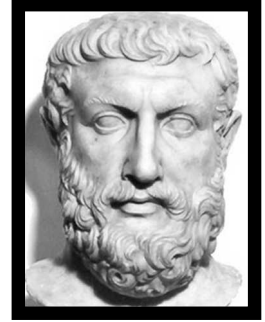
- Akurgal, E. (1998). *Türkiye'nin kültür sorunları ve Anadolu uygarlıklarının dünya tarihinde Önemi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Apak, F. T. (2021). Loukianos, gerçek bir hikâye (Çev. Emre Poyraz), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2020, ISBN 978-605-7768-35-3, 93 sayfa. *International Journal of Filologia*, (5), 258-263.
- Çevik, M., (2012). Gömlek biçilmeyen düşünür: Samsatlı Lucianus, Erişim tarihi: 08.05.2022. <https://drmustafacevik.blogspot.com/2012/10/gomlek-bicilmeyen-dusunur-samsatli.html>.
- Lokianos, S. (2016). Tanrıların konuşmaları seçme yazılar, (çev. N. Ataç). İstanbul: Everest Yayınları.
- Loukianos, S. (2021). Gerçek bir hikâye. (çev. E. Poyraz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Lukianos, S. (2019). Prometheus kafaşlar'da seçme diyaloglar. H. Erdemol, (Edt). İstanbul: Alakarga Yayıncılık.
- T.C. Samsat Kaymakamlığı. (2022). <http://samsat.gov.tr/samsatli-lukianos>. Site 07.05. 2022 tarihinde ziyaret edilmiştir.
- Taşdelen, V. (2014). Tarih ve Edebiyat üzerine ilk örneklerden biri: Samsatlı Lukianos. *Bizim Külliye*, (60).
- Yalazı, E. (2007). Lukianos' un eserlerinde toplumsal hiciv. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Zenginoğlu, S. (2021). Samsatlı Lukianos ile Rotterdamlı Erasmus'un düşünsel yolculukları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 2117-2126.

Bölüm 23

PARMENİDES

Pınar Işıldar

Felsefe tarihi ile ilgili bilgiler tarih temelli bulgulara ve kanıtlara dayanmakta olup, özellikle antik döneme ait bilgiler için arkeolojik bulgu, belgeler ve antik dönem tarihçileri önem kazanmaktadır. Bir ilkçağ filozofu olan Parmenides hakkında bilinenler de Laertius, Platon, Aristoteles ve Simplicius gibi antik dönem tarihçilerinden elde edilmiştir. Parmenides, felsefe tarihinde hakikat üzerine ilk defa gerçekten düşünen ve sorgulayan filozof olarak kabul görülür. Filozof ve aynı zamanda şair olan Parmenides, Miletos Okulu'nun başlangıcı ile Platon'a kadar olan dönemde, Sokrates öncesi dönemin Herakleitos ile birlikte Varlık üzerine düşünen filozofudur. "Varlığı" inceleyen "varolan" ve "varolmayan"ı sorgulayarak günümüzde bir disiplin olan ontolojinin (varlıkbilim) temellerini ortaya koyması ile (Kenny, 2004: XV; Öztürk, 2017: 532), Elea okulunun 4 büyük isminden biri, en önemlisi ve hatta en mükemmeli olarak tanımlanmaktadır (Davidson, 1870: 1). Bu bölümde Antik dönemin en önemli filozoflarından biri olan Parmenides'in hayatı ve günümüze ulaşan tek eseri olan "Doğa Üzerine" şiiri incelenerek felsefe tarihindeki yeri ve önemi hakkında bilgilere yer verilecektir.

Kaynak: Burnet, 2017.

1. PARMENİDES'İN YAŞAMI

Parmenides Elea'da doğmuş bir ilkçağ filozofudur. Yaşı ile ilgili antik dönem tarihçileri tarafından iki farklı yaklaşım vardır. İlk yaklaşımda, bir Yunan bilgini, tarihçisi ve dil bilgisi uzamanı olan Atinalı Apollodoros'un yazılarına dayanarak

öncesi dönemin “varlık” üzerine düşünen en önemli filozofudur ve ontoloji biliminin kurucusudur. Varlık-hiçlik, hakikat-sanı, birlik-çokluk ayrımları hakkındaki tartışmalarında kendi bulduğu diyalektik metodunu kullanmıştır. Bilgi ve İnanç arasında sistematik bir ayırım yapan ilk filozof olması onu epistemolojinin kurucusu olarak görülmesini sağlamaktadır (Davidson, 1870: 3; Kenny, 2004: 145). Parmenides, Herakleitos ile birlikte Milet ekolünün arkhe arayışı merkezli felsefe yapma düşüncesine; varlığın sorgulanmasıyla varlık ve varlığın değişimi üzerine yön vermiştir (Henn, 2003; Kenny, 2004). İyon felsefesini temsil eden Herakleitos varlığın değiştiğini savunurken, İtalya felsefesi temsil eden Parmenides varlığın değişmediğini savunarak yeni bir akıma yön vermiştir (Sunar, 1971: 22).

KAYNAKÇA

- Alan Sümer, B. (2011). Parmenides’in ‘düşünme ve varlık aynı şeydir’ yargısına Heidegger’in yorumu açısından bir bakış. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar, 11*, 137-154.
- Burnet, J. (1930). *Erken Yunan felsefesi*. (Çev. Aziz Yardımlı, 2010). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Burnet, J. (2017). *Fragments of Parmenides*. CreateSpace Independent Publishing Platform
- Cleve, F. M. (1973). *The giants of presophistic Greek philosophy, an attempt to reconstruct their thoughts*, Third edition. The Hague, Martinus Nijhoff.
- Çakmak, C., Yıldız, N. & Uslu, S. (2012). *İlkçağ felsefesi*, Serdar Uslu (Eds.). Eskişehir: Açıköğretim fakültesi yayını No: 1636.
- Çötök, T. (2016). Parmenides’in şiirinde hakikat. *Sosyal Bilimler Dergisi, 3(7)*, 152-163.
- Davidson, T. (1870). The fragments of Parmenides, translated into English Hexameters, with introduction and notes by Thomas Davidson, *Journal of Speculative Philosophy*, Volume IV.
- Henn, J. M. (2003). *Parmenides of Elea: A verse translation with interpretative essays and commentary to the text*. Contributions in Philosophy, Number 88. London: Praeger.
- Kenny, A. (2004). *A new history of western philosophy: Ancient philosophy*, Oxford: Clarendon Press.
- Kirk, G.S-Raven, J.E. (1957). The presocratic philosophers-A critical history with a selection of texts, Cambridge: Cambridge University Press.
- Özcan, M. (2009). Aristoteles’in Varlık Görüşü, *Kaygı*, 13: 113-131.
- Öztürk, Ü. (2017). “Parmenides ontolojisi” hakkında: Bir başlangıç. *Mavi Atlas*, 5(2), 530-548.
- Palmer, J (2020). “Parmenides”, The Stanford encyclopedia of philosophy (Winter 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL=<<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/parmenides/>>. Erişim tarihi: 04.07.2022.
- Sunar, C. (1971). Parmenides ve varlık meselesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 117, 17-27.

Bölüm 24

PYTHEAS

Şule Betül Demirkol

Pytheas, Yunan coğrafyacı ve kâşiftir. Fransa'nın güney kıyısında, Güney Galya'daki Rhone deltasının yakınında şu anda Marsilya olarak bilinen ancak o dönem Yunan kolonisi Massalia olan bölgede doğmuştur (Freeman, 2003). Doğum ve ölümünün tam tarihi bilinmemekle beraber genel olarak M.Ö. 380 veya M.Ö. 350 yılında doğduğu ve M.Ö. 300 veya M.Ö. 285 civarında ise öldüğü düşünülmektedir (Mookherji, 2014; McCaskill, 1947-51). Pytheas, modern anlamda ilk kâşiftir. Antik kültürün büyük bir bölümünde, tek başına kâşif olmak durumu mevcut değildir.

Bilinmeyen yerlere seyahat eden biri aynı zamanda tarihçi, anlatıcı, asker ve belki de filozof veya devlet adamı olabilir. Bu anlamda tarihçiler için Pytheas önemli bir figürdür. İster ekonomik ister felsefi nedenlerle, özellikle dünyanın bilinmeyen bölgelerini keşfetmek için yola çıkan bir figür olarak modern anlamda kâşif terimini karşılayan ilk kişi olarak kabul edilmektedir (Mookherji, 2014).

Yaklaşık M.Ö. 325'te Akdeniz'deki memleketinden, Avrupa'nın kuzeyindeki Arktik bölgesine destansı bir keşif yolculuğuna başlamıştır ve bu sefere ilişkin kayıtları ve bilgileri "Okyanus Hakkında" (Peri tou Okeanou) isimli eserinde toplamıştır (McPhail, 2014). Bu eser, M.Ö. 325-320 civarında Yunanca yazılmış, belki de Britanya Adaları ve sakinlerinin belgelenmiş en eski tanımıdır ve çok sayıda astronomik, coğrafi, biyolojik, oşinografik (okyanus bilimi) ve etnolojik gözlem içerir. Ancak eser günümüze ulaşamamıştır. Antik çağda iyi bilinmesine rağmen diğer klasik yazarların yazılarında yalnızca parçaları korunmuş, alıntılanmış veya yorumlanmıştır (Garlinghouse, 2017). Günümüze ulaşan bilgilere dayanarak Pytheas'ın Akdeniz'den Britanya'ya, Kuzey Denizi'ne ve Kuzeydoğu Avrupa kıyılarına kadar ulaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İzlanda ve Arktik Okyanusu kadar kuzeye ulaşmış olabileceğini düşündüren kanıtlar da mevcuttur (Garlinghouse, 2017).

Ayrıca Pytheas'ın iyi bir astronom, matematikçi ve denizci olduğu bilinmektedir. Kitabından günümüze ulaşabilen bilgiler ışığında keşifleri sırasında günün en ileri matematik ve seyir tekniklerini kullandığı görülmektedir. Sadece yeni kara parçaları ve deniz yolları keşfetmekle kalmamış, bilimsel ve kültürel anlamda birçok keşfe de öncülük etmiştir (Mookherji, 2014).

KAYNAKÇA

- Bilić, T. (2012). Crates of Mallos and Pytheas of Massalia: Examples of Homeric Exegesis in Terms of Mathematical Geography. *Transactions of the American Philological Association*, 142(2), 295-328.
- Cavendish, M. (2005). *Explorers and Exploration (Vol 7)*. Cavendish Square.
- Cunliffe, B. (2017). *On the Ocean: The Mediterranean and the Atlantic from prehistory to AD 1500*. Oxford University Press.
- Freeman, P. (2003). The Extraordinary Voyage of Pytheas the Greek. By Barry Cunliffe. *American Journal of Archaeology*, 107(4), 693-694. <https://doi.org/10.1086/AJS40024353>
- Garlinghouse, T. S. (2017). *On the Ocean: The Famous Voyage of Pytheas*. <https://www.worldhistory.org/article/1078/on-the-ocean-the-famous-voyage-of-pytheas/#references>
- Markham, C. R. (1893). Pytheas, the Discoverer of Britain. *The Geographical Journal*, 1(6), 504-524. <https://doi.org/10.2307/1773964>
- McCaskill, E. (1947-51). Pytheas. *Encyclopedia Arctica 15: Biographies*. <https://collections.dartmouth.edu/arctica-beta/html/EA15-57.html>
- McPhail, C. (2014). Pytheas Of Massalia's Route Of Travel. *Phoenix*, 68(3/4), 247-257. <https://doi.org/10.7834/phoenix.68.3-4.0247>
- Mills, W. J. (2003). *Exploring Polar Frontiers: M-Z*. ABC-CLIO.
- Mookherji, K. (2014). *20 Greatest Explorers of the World*. Prabhat Prakashan.
- Patrimoine. (1999) <https://www.patrimoine-iroise.fr/culturel/maritime/Pytheas-le-Massaliote.php?lang=en>
- Stefansson, V. (1940). *Ultima Thule: Further Mysteries of the Arctic*. The Macmillan Company.

Bölüm 25

STRABON

Eda Koçak

Strabon, İlk Çağ döneminde yaşamış coğrafyacıdır. Her ne kadar coğrafyacı olarak anılsa da tarih alanında da eseri mevcuttur. Fakat tarih alanında vermiş olduğu "Historika Hypomnemata (Tarihi Hatıralar)" adındaki eserinin günümüze tamamının ulaşamamış olması coğrafya alanında verdiği "Geographika (Coğrafya)" isimli eserini öne çıkarmakta ve coğrafyacı olarak anılmasını sağlamaktadır. Nitekim bu eseri içerisinde dönemin tarihi, politik detaylarına yer vermekle birlikte aslında bir coğrafya felsefesi kitabı olmaya adaydır. Bu çalışma kapsamında ise Strabon'un hayatı, eğitim hayatı, eserleri ele alınmıştır.

1. HAYATI

Strabon M.Ö. 63 ve M.S. 23 yılları arasında Anadolu'da yaşamış İlk Çağ dönemi coğrafya biliminin en önemli isimlerindedir (Levine, 2014:1; Jones, 1959; Radt-Elvers, 2008: 865; Boyana, 1997: 21). Strabon Amasya'da doğmuş olmakla birlikte hayatının bir bölümünü o dönemde Roma toprağı olan Amasya'da ve Mısır'da geçmiştir. Farklı coğrafyalarda yaşamış olması onun entelektüel kimliğinin gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Bu dönemlerde Doğu ve Batı kültürlerinin etkisinde kendisine bir yer edinmiş ve yaşadığı bölgelerdeki zengin edebî ve bilimsel eserlere ulaşmayı başarmıştır. Nitekim bu durum kendi eserindeki derin bilgi birikimini ve günümüzde hâlâ değerini korumasını açıklamaktadır. Bunun yanı sıra Amasya gibi verimli tarım arazilerinin olduğu; Karadeniz, Orta Anadolu ve Doğu arasındaki yolların kesişim noktası olan bir coğrafyada doğmuş ve bir süre yaşamış olması Strabon'un hayatında önemli bir yer tutmaktadır (Gümüşçü vd., 2013: 108-109). Ayrıca Amas-

hem gezdiği yerleri ele almış hem de kendi gezgin karakterine vurgu yapmıştır. Yine bu eserinde felsefeye sıkça vurgu yapmaktadır, aslında bu durum kendisinin Yunan bilim geleneğine daha yakın olduğunu göstermektedir. Coğrafyayı sadece salt fiziksel bir unsur olarak değil aynı zamanda tarih, politika ve matematik ile birlikte ele almaktadır. Nitekim tarih alanına yakınlığının bir kanıtı da “Historika Hypomnemata” isimli eseridir. Fakat bu eserin sadece bir kısmının günümüze ulaşmış olması Strabon’un coğrafyacı karakterinin daha çok ön plana çıkmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Boyana, H. (1997). *Bithynia tanrıları ve kültleri*. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gümüşçü O., Yiğit İ. & Top S. (2013). *Türkiye'nin beş bin yılı*. Yeditepe Yayıncılık, İstanbul.
- Jones, H. L. (1959). *The geography of Strabo I*. Harvard University Press, London, 1959.
- Karakaş Özü, N. (2015). *Strabo'nun coğrafyası*. Coğrafya Dergisi, 30, 79-90. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iucografya/issue/25075/264656>.
- Levine, Daniel, B. (2014). *Strabo*. Salem Press Biographical Encyclopedia, <http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?sid=f42cdc52-7cc5-4aab-be4b-c3ccf1b96d37%40sessionmgr4004&vid=1&hid=4103&bdata=Jmxhbm9dHlmc2l0ZT1lZHMtG12ZQ%3d%3d#db=ers&AN=88258913>.
- Pothecary, S. (1997). The expression “our times” in Strabo’s geography. *Classical Philology*, 92(3), 235-246.
- Pothecary, S. (1991). Strabo the geographer: His name and its meaning. *Mnemosyne*, LII/6, pp.691-703.
- Radt, S. & Elvers, K. L. (2012). *Strabo*. Cancik, H. & Schneider, H. (Eds.). Brill’s New Pauly Antiquity. (pp.865-869). Leiden-Boston.
- Strabon. (2000). *Geographika*. Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Warmington, E. H. (1970). *Strabon*. The Oxford Classical Dictionary. Clarendon Press, Oxford.

Bölüm 26

XENOCRATES

Gülçin Karataş Baran-Adnan Öztürk

Anadolu coğrafyası tarih boyunca birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerin her biri yaşadığı dönemde bölgeye birçok değer ve kalıntı bırakmış, ülkemizi somut ve somut olmayan kültürel miraslar konusunda farklı bir konuma çıkarmıştır.

Anadolu topraklarının Antik felsefedeki yeri ve önemi de tartışılmazdır. Tarihe, buradaki medeniyetlerin düşünce dünyası içerisinde var olmuş, yetişmiş ve etkisini günümüze kadar sürdüren birçok düşünür kazandırmıştır. Yolu bu bölgeden geçmiş düşünürlerden birisi de çalışkanlığı ve erdemli kişiliği ile bilinen, genç yaşta Atina'ya taşınan Kalkedon yerlisi (bugünkü adıyla Kadıköy) Xenocrates'tir.

Xenocrates, düşünce sistemi ve ulaştığı sentezlerle kendisinden önceki dönemin bilgi birikimini yükseltmiş olmakla beraber kendisinden sonraki dönemleri de felsefe, din ve bilim açısından etkilemiş çok yönlü bir şahsiyettir. Xenocrates gerek düşünce dünyasına yaptığı katkılarıyla gerekse yetiştirdiği öğrencileriyle ve onurlu kişiliğiyle evrensel bir değer olmuştur. Kökenleri itibarıyla ülkemiz topraklarında yetişmiş olması Xenocrates'i kültürel mirasımıza bağlayan önemli bir unsurdur.

önemli bir noktadır. Kültürel mirasımız yaşadığımız coğrafyanın yarattığı değerlerden beslenmiş ve kendi özgün değerlerimizle zenginleşmiştir. Bu zenginliğin oluşumunda Xenocrates gibi nice ülkemiz topraklarından çıkıp evrensel değerler yaratan düşünür, felsefeci, sanatçı ve bilim insanı yer almaktadır.

KAYNAKÇA

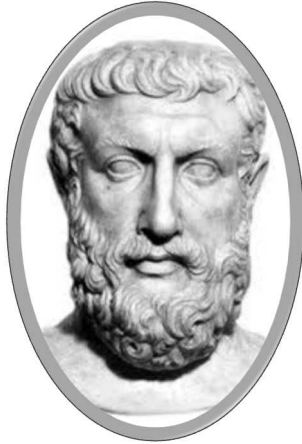
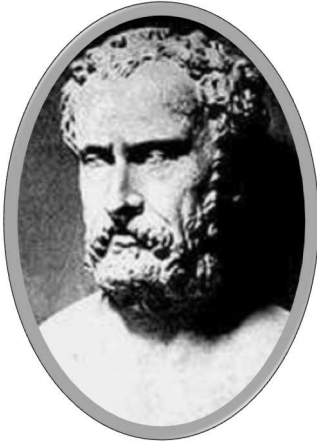
- Oxford Classical Dictionary. (2016). *Xenocrates*. Oxford Dictionary. <https://oxfordre.com/classics/view/10.1093/acrefore/9780199381135.001.0001/acrefore-9780199381135-e-6911>
- Dorrie, H. (1970). *Xenocrates of Chalcedon*. Biography in Dictionary of Scientific Biography. Encyclopedia, (2019). *Xenocrates Of Chalcedon*. Dictionaries Thesauruses Pictures and Press Releases. <https://www.encyclopedia.com/science/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/xenocrates-chalcedon>
- Kılıoğlu, İ. (2016). *Felsefe tarihi*. Silo.Tips. <https://silo.tips/download/felsefe-tarih-yrd-do-dr-smail-klolu#>
- Dancy, R. & Edward N. Zalta (Eds.). (2021). *Xenocrates*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy.
- O'Connor, J.J. & Robertson, E.F. (1999). *Xenocrates of Chalcedon*. MacTutor. <https://mathshistory.standrews.ac.uk/Biographies/Xenocrates/#:~:text=Xenocrates%20of%20Chalcedon%20was%20a,were%20both%20invited%20to%20Assos>.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (1998). *Xenocrates Greek philosopher*. <https://www.britannica.com/biography/Xenocrates>
- Philozophy. (2020). *Xenocrates of Chalcedon*. <https://philozophy.github.io/philosophers/xenocrates-of-chalcedon/>
- Heinze, R. (1965). *Xenocrates Darstellung der Lehre und Sammlung der Fragmente*. Teubner. (Reprinted, Hildesheim).
- Xenocrates. (2022). In *Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Xenocrates>

Bölüm 27

KSENOPHANES

Ayşe Gül Demirel

Tanrı ile doğa arasındaki ilişkiyi açıklamak, düşünce tarihi boyunca en önemli konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda Ksenophanes, bu ilişkiyi kendi dünyasının merkezine alarak açıklamaya çalışmıştır. Düşünür, daha çok din eleştirileriyle bilinse de tanrı ve doğa arasındaki ilişkiyi felsefe alanı içinde çözümlmeyi deneyen bir din felsefeci olarak öne çıkmaktadır. Bu bakımdan somut olmayan kültürel miras açısından önemli bir değere sahip olan Kolophonlu (İzmir-Değirmendere) Ksenophanes'in düşünceleri, anlayışı ve bakış açısı bu bölümde derinlemesine incelenecektir.

Kaynak: IEP, 2022; Wikipedia, 2022; FFRF, 2022.

Ksenophanes'e kendisiyle çelişmesiyle ilgili bir eleştiri de gelmektedir. Daha önceden Tanrı'nın insanlara gerçekleri öğretmediğini, insanların sadece sanılarla yorumlama yapabildiğini ifade etmiştir. Fakat düşünür, insanın bilgiye ulaşmasında tanrısal gerçekleri bilemeyecek şekilde sınırlı ve görelî olacağından bahsetmektedir. Bu sebeple de tanrı ve din ile ilgili görüşlerde insanlar yine görelî ve yerel görüş sergileyeceklerdir (Adkins ve Guthrie, 1972). Bu düşünce tarzı da Ksenophanes'in çelişkili açıklamalarda bulunduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Tanrı ve doğayı çözümlmek dönemin filozoflarında olduğu gibi Ksenophanes'in de ana temasını oluşturmaktadır. Milet okulunun öncülerinden olan Thales, Anaksimenes ve Anaksimandros tanrısallığı açıklarken "arkhe"lerden faydalanırken bu düşünce, Ksenophanes'te tek tanrıcılık hâlini almaktadır. Tek tanrıcılığı ifade ederken de tanrının düşünce ve görünüş olarak insanlara benzemediğini, insanların hükmünü sürdüğünü ve tek bir tanrı olduğunu belirtmektedir. İlk doğa filozoflarının tanrısallığı açıklarken akılcıl bir anlayışla yaklaşarak gözlemlerine dayalı bir şekilde açıklamaya özen göstermektedirler. Fakat Ksenophanes sistemini evren bilimi (kozmooloji) ve din bilimi (teoloji) ilişkisi üzerine kurmakta ve insanbiçimci (antropomorfizm) Tanrı anlayışlarını eleştirmektedir. Ayrıca sadece tanrı anlayışlarındaki insanbiçimci tanımlamaları değil aynı zamanda çok tanrıcılık anlayışını da eleştirmektedir.

Ksenophanes'i önemli atfeden noktalardan birisi de felsefi yaklaşımlardaki epistemolojik problemi ilk defa göz önüne sunmasıdır. Bilgi felsefesi, bilginin değeri Ksenophanes'le birlikte daha önemli bir şekilde felsefe dünyasında tartışılmaya başlamıştır. Onun bu eleştirel yönünden popüler kültür de nasibini almıştır. Popüler kültürü eleştiren ilk düşünürlerden birisi olarak ifade edilmektedir (Çilingir, 2021). Son olarak düşünür; eleştirmenliği, tanrı-doğa görüşleriyle ön planda olsa da gezgin ve şair yönünün de olması onun ne kadar önemli bir kişi olduğunun göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Adkins, A. W. H., & Guthrie, W. K. C. (1972). A history of Greek philosophy. Volume III: The Fifth-Century Enlightenment. *Philosophical Quarterly*, 22(89), 357-358.
- Capelle, W. (1994). *Sokrates'ten önce felsefe* I. çev. Oğuz Özügül, 4. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Collins English Dictionary. (2022). Xenophanes, <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/xenophanes>. (Erişim Tarihi: 03.08.2022).
- Çilingir, L. (2021). Ksenophanes: Tanrı ve doğa üzerine. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (16), 137-151.

- FFRF, (2022). Freedom from religion foundation, Xenophanes of Colophon (Quote). <https://ffrf.org/frod-cr/item/14526-xenophanes-of-colophon-quote> (Erişim Tarihi: 03.09.2022).
- Guthrie, W. K. C. (1962). A history of Greek philosophy: Volume 2, The Presocratic Tradition from Parmenides to Democritus (Vol. 2). Cambridge University Press.
- Hesiodos, (1977). *Theogonia, işler ve günler*. ev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Ankara, T.T.K. Basımevi, 425-430.
- IEP, (2022). Internet Encyclopedia of Philosophy, Xenophanes. <https://iep.utm.edu/xenoph/>. (Erişim Tarihi: 16.08.2022).
- Ksenophanes. (2019). *Fragmanlar-kışılığı, doktrini, limlanması*. ev. G. Gurur Sev. Pinhan Yayınları, İstanbul.
- Leshner, J. H. (2001). *Xenophanes of Colophon: fragments: a text and translation with a commentary (Vol. 4)*. University of Toronto Press.
- Leshner, J. H. (2019). "Xenophanes". In Zalta, Edward N. (ed.). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Looking for Wisdom. (2022). Xenophanes on Gods and Horses. <https://www.lookingforwisdom.com/xenophanes/> (Erişim Tarihi: 16.08.2022).
- şimşek, N. (2015). Ksenophanes' in tanrı anlayışı. *Felsefe Arkivi*, (43), 65-81.
- Wikipedia. (2022). Xenophanes. <https://en.wikipedia.org/wiki/Xenophanes>. (Erişim Tarihi: 03.09.2022).
- Yıldız, N. (2012). Protagoras'ın dini ve tanrısal konular hakkındaki görüşleri. *Felsefe Arkivi*, 34, 81-96.

Bölüm 28

DEMOKRİTOS

Kadir Faik Küçüktopuzlu

*“Hekimlik bedenin kötülüklerini, bilgelik ruhun kötülüklerini iyileştirir.”
Demokritos*

Anadolu, dünyanın birçok bölgesi gibi üzerinde neredeyse ilk zamanlardan bu yana insan topluluklarının yaşadığı medeniyetlere beşiklik etmiş ve bu yönüyle önemli bir ün kazanmış, coğrafik anlamda da avantajları olan toprak bütünüdür. Ancak Anadolu’yu benzerlerinden ayıran, farklılaştıran özelliği, onun tarihin tüm süreçlerinde dünyanın diğer kısımlarında yaşayan medeniyetlerinden çok daha ileri seviyelerdeki topluluklara sahiplik etmesidir. Medeniyeti oluşturan birçok öge açısından bu farklılıklardan birçok tarih, bilim, antropoloji, sosyoloji ve tıp kitaplarında bahsedilmektedir.

Özellikle İsa’dan çok önceki zamanlarda kısmen Peru’da Aztek Uygarlığı, Mısır’da Firavun dönemi ve Çin’de hanedanlıklar dönemleri medeniyet ve uygarlık açısından dikkat çekicidir. Ancak Anadolu’nun batısında, doğusunda ve güneyinde birbirinden farklı ama birbiri kadar önemli medeniyetler yer almıştır. Bunlar içerisinde eski Yunan medeniyetleri, özellikle düşünürleri, bilgeleri ve filozofları yönüyle günümüze kadar aydınlanmanın ve gelişmenin temelini oluşturmuştur. Tıp, askerlik, fizik, kimya, astronomi, etik, sanat, estetik, müzik, gastronomi, coğrafya, doğa bilimleri ve dil bilim alanlarında yüzlerce düşünür Anadolu’da yetişmiştir.

- Hayvanın iyisi bedensel yetenekleriyle, insanın iyisi kişilik yüceliğiyle kendini belli eder.
- Yapmadan önce düşünmek, yaptıktan sonra yanmaktan daha iyidir.
- Her kişiye güvenme, yalnız dendiğin kişiye güven. Her kişiye güvenmek basitliktir, yalnız dendiğin kişiye güvenmek ise erdem.
- İyi eylemleri övmek güzeldir çünkü kirli çarşafı ortaya dökmek dolapçının ve yalancının işidir.
- Doğru düşünenlerin umutları gerçekleşebilir umutlardır, kafasızların umutları gerçekleşmez umutlardır.
- Yakınlar arasındaki düşmanlık, yabancılar arasındaki düşmanlıktan daha korkunçtur.
- Akıldan yoksun insanlar için yönetilmek yönetmekten iyidir.

KAYNAKÇA

- Aristotle. (2021). *On generation and corruption*. İstanbul: Sözcü Kitapevi.
- Birand, K. (1958). *İlk Çağ felsefesi, tarihi*. Ankara Üniversitesi. Ankara: İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Capleston, F. (2009). *Felsefe tarihi, ön Sokratikler ve Sokrates* (çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayıncılık.
- Carnap, R. (1966). *Philosophical foundations of physics*. New York: Basic Books.
- Cevzici, A. (2009). *Felsefe ansiklopedisi*. Ankara: Ebabil Yayınevi.
- Cevzici, A. (2015). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevzici, A. (2019). *Thales'ten Baudrillard'a felsefe tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çevik, C. (2018). <http://limitheke-wl.com/2018/10/12/demokritoun-körleşmesi-üzerine/> Erişim Tarihi: 28/06/2022
- Dahifilozof. (2022). <https://www.dahifilozof.com/demokritos-felsefesi-ve-hayati-atomcu-felsefe/#close> Erişim Tarihi: 21/07/2022
- Demokritos Kimdir. <http://www.kimdirhayatieserleri.com/demokritos-hakkinda-bilgi.html> Erişim Tarihi: 28/06/2022
- Dürüşken, Ç. (2020). İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, E-Kitap, İstanbul.
- Düşündürensozler (2018). <https://dusundurensozler.blogspot.com/2008/03/demokritosdan-semeler-m-460-370.html> Erişim Tarihi: 06/08/2022
- Friedell, E. (1999). *Antik Yunan kültür tarihi* (çev. Necati Atça). Ankara: Dost Kitapevi.
- Karl M. (2020). *Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri* (çev. Hüseyin Demirkan). Ankara: Sol Yayınları.
- Kuvan, E. (2021). <http://bilimintarihi.org/bilim-insanlari/demokritos-democritus-kimdir-demokritos-ve-atomculuk/> Erişim Tarihi: 19/07/2022

- Laertios, D. (2003). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri* (çev. Candan Şentuna). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Meshursozler (2022) <https://www.meshursozler.com/meshur-sozleri/151-demokritos-sozleri.html> Erişim Tarihi: 12/07/2022
- Özden, H. Ö. (2002) Hellenizm öncesi Yunan felsefesinde güzellik anlayışları/Beauty Ideas in Greek Philosophy Before Hellenism. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17, 61-92.
- Russell, B. (2020). *Batı felsefesi tarihi* (çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi. (1984). İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Vikipedia. (2022). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Demokritos> Erişim Tarihi: 20/07/2022.
- Yıldız, S. & Özerden, S.T. (2018). Teos Antik kenti ve Leukippos'un atom teorisi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(18), 426-429.

Bölüm 29

MİLETLİ ASPASIA

Adnan Öztürk-Gülçin Karataş Baran

Bu bölümde yaşadığı zamana, mekâna ve koşullara meydan okuyan bir kadın filozof olan Miletli Aspasia ele alınacaktır. Kadının toplumsal rolünün çocuk doğurmak, büyütme ve ev işlerini çekip çevirmek olarak belirlendiği, hareket alanının ev sınırları dışına çıkmadığı bir dönemde Ege'nin karşı kıyısından Atina'ya gelerek tarihe izini bırakan önemli bir düşünürdür Miletli Aspasia. Güzelliği, edebiyat, felsefe ve hitabet sanatındaki ustalığı, önemli filozoflarla yaptığı sohbetler ve çalkantılı yaşantısı, Atina'da tüm gözlerin üzerine çevrilmesine neden olmuş ve tarihin ötesine geçmesini sağlamıştır.

Esasen felsefe tarihine bakıldığında ilk akla gelen erkek filozoflardır. Neredeyse kadın filozofların ismi hiç geçmemektedir. Oysa hayatın çoğu alanında

KAYNAKÇA

- Cluzeau, F. (2021). *Karia'da kadınların kamusal rolünü artıran unsurlar*. Cedrus, 9, 197-218.
- Gleichauf, I. (2007). *Kadın filozoflar tarihi*, (Çev. Leyla Uslu), Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Glenn, C. (1994). Sex, lies, and manuscript: Refiguring Aspasia in the history of rhetoric. *College Composition and Communication*, 45(2), 180-199.
- Güzel, B. (2022). Antik Yunanda mücadeleci bir kadın filozof: Aspasia. *Mimoza (İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 7, 29-33.
- İşbilen, E., Ş. (2021). Antik Yunan toplumunda hetairaların varlığı. *Journal of History School*, 52, 1620-1645.
- Jarratt, S. & Ong, R. (1995). Aspasia: Rhetoric, gender, and colonial ideology. Andrea A. Lunsford Ed. *Reclaiming Rhetorica: Women in the Rhetorical Tradition*, Londra: University of Pittsburgh Press, 9-24.
- Kia, R. A. (2016). Atina'daki demokrasiden Orta Çağ'a kadının dünyası ve kadın filozoflar. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 73(1), 7-20.
- Naymansoy, G. (2020). Antik Yunanda kadın ve hypatia. *Mimoza (İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 7, 20-27.
- Rullmann, M., Gründken, G. & Mrotzek, M. (1996). *Kadın filozoflar*. (Çev. T. Mengüşoğlu), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Uslu, L. (2018). Antik Yunan'ın sıra dışı kadınları: Filozoflar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(24), 428-441.
- Üreten, H. (2010). *Antik Grek dünyasının philanthropos (insan sever) kadınları*. II. Uluslararası Bilim Kategorisi Olarak "Kadın": Edebiyat, Dil ve Kültür Çalışmalarında Kadın Sempozyumu, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Aydın.

Bölüm 1

VEYSEL KARÂNÎ

Mehmet Umur-İbrahim Halil Erdoğan

Veysel Karânî, Anadolu kültüründe çok önemli bir yeri olan ve özellikle tasavvuf, edebiyat ve musiki alanlarında çokça gündeme gelen bir isimdir. Tema olarak fakirlik, dürüstlük, peygambere olan sevgi, ibadet etme aşkı ve anne-ye itaat gibi konuların işlendiği şiir ve yazılarda Veysel Karânî'ye atıflar yapılır. Aslında Veysel Karânî, efsane bir varlık değil aksine tarihte yaşamış ve hakkındaki söylenenlerin birçoğunun tarihi eserlerde kaynağı ile birlikte dile getirilmiş bir şahsiyettir. İslam tarihinde Tabiîn yani peygamberin sahabesinden sonra yaşayan asırdaki kimselerdendir. Ancak kendisi, Hz. Peygamber (s.a.v.) yaşarken de yaşamış fakat onunla görüşme imkânı elde edememiş biridir. Bundan dolayı da bu kimselere Muhadram ismi verilmiştir. Sahabe olma şerefine nail olamamış bile olsa Tabiîn neslinin en büyüklerinden biri olarak kabul edilmiştir.

1. HAYATI

Anadolu kültüründe Veysel Karânî şeklinde ifade edilen kişinin asıl adı Üveys el-Karnî'dir. Arapça ifade olarak Üveys ifadesi Türk diline "Veysel" olarak intikal etmiş, isminde bulunan "Karnî" ise şahsın kabilesini veya ikamet ettiği köyünü işaret etmektedir. Buna göre Veysel Karânî, Yemen'de bulunan "Karn" aşiretine mensuptur. Bu aşiret ise "Murâd" kabilesinin bir koludur. Asıl ismi Üveys b. Âmir'dir (İbn Sa'd, 2001: 8/281). Doğum tarihi ve yaşı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan Veysel Karânî'nin vefat tarihi Hicrî 37/Miladi 657

1974 yılından sonra da Vakıflar Genel Müdürlüğünün girişimleriyle üzerinde birçok çalışmalar yapılmış ve daha bakımlı bir görünüme kavuşturulmuştur. Avlu düzenlemesi 1982 yılında yapılmış, 1983'ten sonra ise burada kesimhane binaları, otel ve konukları inşa edilmiştir.

SONUÇ

Anadolu, jeokültürel olarak Hititler'den başlayarak birçok medeniyete ev sahipliği yaptıktan sonra İslam medeniyetinin de kültürünü yaşamış bir coğrafi yapıya sahiptir. Bu bağlamda Anadolu ve son tahlilde Türkiye, Doğu ve Batı kültürlerinin yakın ilişkiler içinde olduğu bir kültüre sahiptir. Gerek dinî anlamda ve gerekse kadim medeniyetlerden süzülerek gelen kültürleri havzasında biriktiren Türkiye coğrafyası, tarihe mal olmuş birçok ismi de bağrında yaşatmaya devam etmektedir.

Üveys el-Karnî veya namıdiğer Veysel Karânî her ne kadar Yemen asıllı bile olsa onun Sıffîn Muharebesi'ne katılmış olması, Fırat Nehri kenarında bir yere defnedilme rivayetleri Anadolu insanını harekete geçirmiş ve bu büyük insanın adını ve namını yaşatma uğruna bir kültür oluşturmuşlardır. İslam tarihi ve kültürü açısından önemli bir yere sahip olan Veysel Karânî için bir türbe inşa ettirilmesi, yine Osmanlı padişahlarından Abdülmecid'in onun adına bir mescit inşa etmesi İslam büyüklerine atfedilen önemin birer nişanesidir. Bu ve buna benzer bir peygamber, sahabe, veli ve tarihî şahsiyetlere ait türbe külliyelerin Anadolu'da yaygın olduğunu ifade etmek gerekir. Bunlar hakkında gerçek olsun olmasın bir ahlak ve kültür edebiyatının oluşması bile ülke insanının zihin inşası bakımından önemli bir yeri bulunmaktadır. Veysel Karânî gibi bir zat ki, Hz. Peygamber'in mucizevi olarak verdiği bir bilgiye mazhar olmuş ve görmediği hâlde Hz. Peygamber'i görme aşkı ile yanıp tutuşan bir duyguya sahip olmuştur. Böyle bir insanın da isminin asırlar boyu yaşatılmasını Allah'ın murat etmesinin doğal bir durum olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Attâr, F. (2008). *Tezkiretü'l-Evliya*. çev. Muhammed el-Aslı. thk. Muhammed Edîb el-Câdır. Dimaşk: Merkezüt-Tahkîkât.
- Baykan Kaymakamlığı. (2022). Veysel Karani Türbesi-Siirt, (Erişim: 18 Temmuz 2022).
- Çelebi, E. (2008). *Seyahatname*. ed. M. Sabri Koz. thk. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Efendioğlu, M. (2020). "Muhadramûn". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 30, 393-394. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1948). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.

- İbn Sa'd, M. (2001). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- Müslim, İbn Haccâc en-Nisâbüri. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdubaki. Kahire: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, t.y.
- Nevevî, M. (1972). *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim İbni'l-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî.
- Özgen, N. (2013). "Siirt'in İnanç Turizmi Mekânları: Ziyaret (Veysel Karani) ve Tillo (Aydınlar) Örnekleri". *Doğu Coğrafya Dergisi* 17(27), 251-272.
- Salih, Suphî. (1984). *Ulûmu'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn.
- Tosun, N. (2012). "Üveysilik". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42, 400-401. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları.
- Tosun, N. (2013). "Veysel Karani". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43, 74-75. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları.
- Veysel Karani Türbesi. (2022). link, Erişim: (18 Temmuz 2022) <http://www.baykan.gov.tr/veysel-karani-turbesi---siirt>

Bölüm 2

FARABİ

Gül Damla Kılıç

İslam felsefesini metot, terminolojisi ve problemler bağlamında ele alan Türk filozof Farabi, fizik, matematik, dil bilimi, müzik gibi birden fazla bilim alanında oldukça çok eserler vermiş ve tarihin gelmiş geçmiş en büyük isimlerinden biri olduğu kabul edilmektedir. Farabi'nin hayatı hakkında çok az bilgi bulunsa da ortaya koyduğu 100'den fazla eseriyle hayatına ilişkin zengin bilgiler elde etmek mümkündür. Bir filozof olarak Platon ve Aristo felsefesini İslam felsefesine entegre etmeye çalışan Farabi, Aristoteles'ten sonra ikinci öğretmen olarak nitelendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında Farabi'nin hayatına ilişkin giriş niteliğinde kısa bilgi verildikten sonra Farabi'nin felsefesine ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

1. FARABİ'NİN HAYATI

Farabi'nin yaşamıyla ilgili bilgiler ölümünden 200 yıl sonra yazılan felsefe tarihi kitaplardan geldiği düşünüldüğü için çelişkili bulunmaktadır (Ulutan, 2000). Farabi, M.S 870'te Türkistan'da Farab civarlarında bir köy olan Vasiç'te doğduğu söylenmektedir (Erdoğan, 2019: 7). Babası Vesiç Kalesi kumandanı olduğu dışında ailesi hakkında bilgilere rastlanılmamaktadır (Kuzu, 2017: 9). Farabi, kısa boylu, köse sakallı, zayıf bir görünüme sahip olduğu ve yaşamı boyunca hep Orta Asya Türk kıyafeti giydiği ifade edilmektedir. Ayrıca Farabi'nin hiç evlenmediği de kaynaklarda belirtilmektedir (Ulutan, 2000; Erdoğan, 2019: 10). İlköğrenimini Farab ve

“İhsäu’l Ulum” isimli eseri tasnif ve tarih konularından bahsetmekte ve Arapça olarak yayınlanan ilk ansiklopedi olduğu belirtilmektedir (Kuzu, 2017: 33).

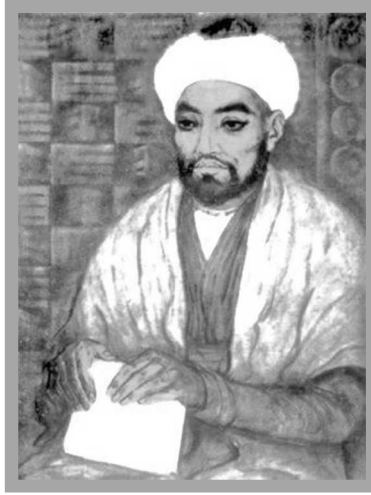
Farabi’nin bazı sözleri ve Farabi’yi tasvir eden resim ise aşağıda yer almaktadır.

“Hiçbir şey kendi kendisinin nedeni olamaz. Çünkü nedenin kendisi, oluşandan öncedir”.

“Erdemlerin en büyüğü bilimdir”.

“İnsan, bazen bir tesadüfle güzel işler yapar. Bazen de bu güzel işleri isteyerek değil herhangi bir baskı altında yapmış olur. Böyle yapılan işler, mutluluk getirmez”.

“Gerçeğe ulaşabilmek için her şeyden önce haz ve şehvet duygusunu yenerek ahlakını düzeltmeli, sağlam bir iradeye sahip olabilmek için zihnî melekelerini geliştirip güçlendirmeli, hırs derecesinde bir istekle sürekli çalışmalı, başlıca meşguliyet alanı ilim olmalıdır”.

Görsel 1. Farabi’yi Tasvir Eden Bir Tablo (Özbek Sovyet Ensiklopediyası, Taşkent 1979, XII, 129)

Kaynakça: Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi

KAYNAKÇA

- Akşit, M. (2018). Farabi düşüncesinde mantığın dili ve anlam. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 15-29.
- Ağbaba, N. (2016). Farabi ve dil bilimi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 296-304.
- Aydın, İ. (2000). *Farabi’de Metafizik Düşünce*. Bil Yayınları, İstanbul.
- Aydın, F. (2020). İdeal insan kimdir? Farabi merkezli bir okuma. *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 20(2), 911-1013.

- Aydınlı, Y. (2008). *Farabi'de Tanrı-İnsan İlişkisi*. İz yayıncılık, İstanbul.
- Çini, A. (2022). Farabi'nin hukuk felsefesi ve Farabi'nin görüşlerinin hukukun kökenine ilişkin Görüşlere Göre Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Bilim Dalı, Bursa.
- Dugan, M. & Turgut, A. K. (2020). Kindi ve Farabi'nin ilimler tasnifinde müziğin yeri ve önemi. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 290-308.
- Erdoğan, F. (2019). *Farabi*. Mavi Çatı Yayınları, İstanbul.
- Farabi. (2015). *Üstün Ülke El-Medinetü'l Fazıla*. Kurtuba Kitap, İstanbul.
- Görkaç, İ. (2013). Farabi'nin insan tasavvuru, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 50, 291-305.
- Hammond, R. (1994). *Farabi Felsefesi ve Orta çağ Düşüncesine Etkisi*, Çeviren: Gülnihal Küken & Uluğ Nutku, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Korkut, Ş. (2005). Farabi'nin Siyaset Felsefesi: Kökenleri ve Özgünlüğü. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Felsefesi, Ankara.
- Kelleci, A. (2011). Farabi'de Akıl Kavramı. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kuzu, A. (2017). *Filozofların Babası Farabi*. Parola Yayınları, İstanbul
- Najjar, F. (1993). Farabi'nin Siyâsi Felsefesi ve Şiilik, Çeviren: Mehmet Dağ, AÜİFD.
- Oktay, A.Ş. (2015). Farabi'nin Sisteminde Din-Felsefe-Peygamber-Filozof İlişkisi ve Karşılıklı İşlevleri. *Muhafazakâr Düşünce*, 11, 44.
- Serhendli, M. (2015). *Farabi*. Beyan Yayıncılık, Ankara
- Ulutan, B. (2000). *Farabi Felsefesi*. Türk Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Uysal, E. (2004). Kindi ve Farabi'de akıl ve nefis kavramlarının ahlakî içeriği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 13(2), 141-156.
- Türksever, E. & Çiçek, M. (2018). Farabi'nin düşünce dünyası içerisinde din ve felsefe ilişkisi. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Yıldız, M. (2012). Farabi'de dil-mantık ve kültür ilişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 93-120.
- Yılmaz, M. M. (2006). Farabi'de Siyaset-Ahlak İlişkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Bölüm 3

İBN SÎNÂ

Yakup Özkan

1. HAYATI

İbn Sînâ, yaklaşık olarak 980 tarihinde veya daha güçlü bir olasılığa göre³⁴, bu tarihten birkaç yıl kadar önce Buhara yakınlarındaki Efşene köyünde doğmuştur. İbn Sînâ'nın doğumundan birkaç yıl önce Belh'ten göç eden babası, Buhara yakınlarındaki Harmaysen'de bir Sâmânî valisiydi. Aile, İbn Sînâ'nın doğumundan birkaç yıl sonra Buhara'ya taşınmıştır (Gutas, 2004). Bugün Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Buhara, 874 yılından 999 yılına kadar Sâmânîler tarafından yönetilmiştir. Bu dönem, Buhara'nın en parlak zamanı olmuştur. Şehir, bu tarihsel aralıkta büyük bir yönetsel, bilgisel ve ekinel merkez hâline gelmiştir. Sâmânî hükümdarları bilgin, edip ve şairleri himaye ettikleri için çok sayıda edip ve şair Buhara'da toplanmıştır. Karahanlı İlig Han Nasr b. Ali'nin 999 tarihinde şehri istilâ ederek Sâmânî Devleti'ne son vermesi dolayısıyla Buhara eski önemini kaybetmiştir. Yine de Buhara bu tarih sonrasında da yüzyıllar boyunca büyük bir bilgisel ve ekinel merkez olarak varlığını sürdürmüştür. Sâmânîler'in öncesinde Buhara'da başta *el-Câmi'u's-şahîh* adlı eserin yazarı olan hadis bilgini Buhârî olmak üzere pek çok bilgin yetişmiştir. Sâmânîler döneminde şehirde önemli bir saray kütüphanesi vardı. Bu kütüphaneden yararlanan önemli kişilerden biri İbn Sînâ'dır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/buhara>, 2022).

³⁴ Gutas, aynı kitabının başka bir yerinde şu ifadeyi kullanır: "Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, bazı kaynaklarda verilen 980 tarihinden birkaç yıl önce doğmuş olduğu kesindir." (Gutas, 2004). İbn Sînâ'nın 980'den önce doğmuş olduğunu Wisnovsky (2020) de kabul eder.

ca bir bilimde konunun varlığının ispatlanması ve neliğinin belirlenmesi imkânsızdır. Buna göre o bilimde kendi konusunun *varlığı* ve *neliği* yalnızca kabul edilir (İbn Sînâ, 2014b).

İbn Sînâ'ya göre bu bilim; varolan şeylerin ilki olan, dolayısıyla da ilk neden olan Tanrı'nın ve genel kavramların ilki olan "varlık" ve "birlik" in bilgisi olduğu için *İlk Felsefe*'dir. Ayrıca bu bilim en üstün bilinenle ilişkin en üstün bilgi olan *hikmet*dir. Çünkü o, en üstün bilinen olan Tanrı'ya ve ondan sonraki nedenlere ilişkin en üstün, yani kesin bilgidir. Yine bu bilim, "bütün"e (gerçekliğin bütünü) ilişkin en uzak nedenlerin ve ayrıca Tanrı'nın bilgisidir. Bu bilimde incelenen tüm bu şeyler, *kavramsal ve dışsal* olarak *maddeden ayrıktır*lar. Bu bilimde düşünce üreten *İlk Filozof* ise gerçeğin kendisini bilmeyi ister. Buna karşıt olarak *Safsatacı* ise filozof (*hakim*) olmasa bile kendisinin gerçeği/doğruyu söyleyen filozof sanılması ister (İbn Sînâ, 2014b; İbn Sînâ, 1960).

İbn Sînâ'ya göre bu bilim, *öğrenilme* açısından doğa ve matematik bilimlerden sonradır. Ama onun; özü açısından bütün bilimlerden önce olması kendisinde haklıdır. Onun bütün bilimlerden sonra olması bizim açımızdandır. Yani belirttiğimiz üzere öğrenilme itibarıyladır. Dolayısıyla "doğadan sonra olan" anlamındaki '*metafizik: mâ ba'de't- tabîa*' sözcüğünde kastedilen sonralık bize göredir. Çünkü varlığını gözlemlediğimiz ve hâllerini tarif ettiğimiz ilk şey, doğal varlıktır. Özü değerlendirilmeye alındığında bu bilime verilmesi gereken isim, "doğadan önce olan"dır (*mâ kable't- tabî'a*). Çünkü bu bilimde araştırılan şeyler, *öz ve genellik* açısından doğadan öncedir. Bu bilime "ilahi bilim" de denmiştir çünkü Tanrı'yı bilmek onun ereğidir (İbn Sînâ, 2014b; İbn Sînâ, 1960).

KAYNAKÇA

- Alper, Ö. M. (2020). İbn Sînâ ve İbn Sînâ Okulu. M. C. Kaya (Ed.), *İslâm Felsefesi-Tarih ve Problemler* (8. Baskı, 251-287) içinde. İSAM Yayınları.
- Alper, Ö. M. (2022). İbn Sînâ. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sina#5-eserleri> adresinden 26 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Aydın, Cengiz. Aydın, Gülseren. (2022). Batlamyus. <https://islamansiklopedisi.org.tr/batlamyus> adresinden 28 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Gutas, D. (2004). *İbn Sînâ'nın Mirası* (1. Baskı). (M. C. Kaya, Çev.). Klasik.
- İbn Sînâ. (1952). *eş-Şifâ/el-Medhal*. (G. C. Anawati, M. Hidayri, F. el-Ehvânî, Thk.) Matbaatü'l-Emîriyye.
- İbn Sînâ. (2006a). *Mantûğa Giriş*. (1. Baskı). (Ö. Türker, Çev.). Litera Yayıncılık.
- İbn Sînâ. (2014a). *İşaretler ve Tembihler*. (A. Durusoy-E. Demirli, Çev.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- İbn Sînâ. (2006b). *II. Analitikler*. (Ö. Türker, Çev.). Litera Yayıncılık.

- İbn Sînâ (2014b). *Metafizik I*. (E. Demirli-Ö. Türker, Çev.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- İbn Sînâ. (2014a). *İşaretler ve Tembihler*. (1. Baskı). (A. Durusoy-E. Demirli, Çev.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- İbn Sînâ. (1960). *eş-Şifâ/el-İlâhiyyât*. (S. Zayed-el-Eb Kanevâtî, Thk.). el-Hey'etü'l-Amme li-Şuuni'l-Matabii el-Emiriyye.
- Jackson, R. (2017). *İslam Felsefesi*. (1. Baskı). (A. Alan, Çev.). Litera Yayıncılık.
- Karlığa, B. (2004). *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkileri* (1. Baskı). Litera Yayıncılık.
- Kaya, M. (2022). Meşşâiyye. <https://islamansiklopedisi.org.tr/messaiyye> adresinden 27 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Kutluer, İ. (2022). eş-Şifâ. <https://islamansiklopedisi.org.tr/es-sifa--ibn-sina> adresinden 25 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Özkan, Y. (2021). *İbn Sînâ Felsefesinde Varlık ve Öz* (1. Baskı). Bilgesina Yayınevi.
- Özkan, Y. (2021). Farabi Felsefesinde Varlık ve Mahiyet İlişkisi. *Beytulhikme*, (2) 2021, 625-657. Doi: 10.18491/beytulhikme.1691. adresinden 28 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Sayılı, A. (2014). İbn Sînâ ve Bin Yıllık Yaşantının Dile Getirdikleri. A. Sayılı (Der.), *İbn Sînâ: doğumunun bininci yılı armağanı* (2. Baskı, 1-13) içinde. Türk Tarih Kurumu.
- Sayılı, A. (2014). İbn Sînâ ve Bin Yıllık Yaşantının Dile Getirdikleri. A. Sayılı (Der.), *İbn Sînâ: doğumunun bininci yılı armağanı* (2. Baskı, 1-13) içinde. Türk Tarih Kurumu.
- Semerkindî. (1399). *Bişârâtü'l-işârât fi şerhi'l-işârât ve't-tenbihât: fi'l-mantık*. (A. Ücebî, Thk.). Müessese-i Pejuheş-i Mirâs-ı Mektûb.
- Şeşen, R. (2022). Buhara. <https://islamansiklopedisi.org.tr/buhara> adresinden 25 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Terzioğlu, A. (2014). İbn Sînâ'nın Tabâbeti ve Avrupa'ya Tesirleri. A. Sayılı (Der.), *İbn Sînâ: doğumunun bininci yılı armağanı* (2. Baskı, 49-91) içinde. Türk Tarih Kurumu.
- Tikkanen, A. (2022). <https://www.britannica.com/biography/Nicomachus-of-Gerasa>
- Topdemir, H. G. (2022). Öklid. <https://islamansiklopedisi.org.tr/oklid> adresinden 28 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Wisnovsky, R. (2020). *İbn Sînâ Metafizigi*. (2. Baskı). (İ. H. Üçer, Çev.). Klasik.

Bölüm 4

GAZZÂLÎ

Mehmet Umur-İbrahim Halil Erdoğan

Anadolu'nun İslamiyet'i kabulü pek zor olmamıştır. Türklerde zaten var olan Gök tanrı inancı İslam'daki Allah inancı ile örtüşmüştür. Bunun yanında cihat kavramı ise zaten Türklerin askerlik anlayışlarının bir parçası hâlindeydi. İyilik, dürüstlük, adalet gibi yaşam tarzları her bir ferdin kabul edeceği hususlar olduğu gibi Türklerin de âdeta hayatlarının bir parçası durumundaydı. Hatta kurban kesme adeti, cennet ve cehennem inancı da toplumda yaşayan değerlerdi. Büyük Selçuklu imparatorluğunun Bağdat'a tayin ettiği bir vali olan Nizâmülmülk'ün Nizâmiye medreseleri o günün en büyük bilim enstitüleri konumundaydı. İslam Medeniyet Tarihinde bir devri kapatıp yeni bir devir açan İmam Gazzâlî'deki ilmî potansiyeli keşfeden Nizamulmülk bunu bir fırsat bilerek medreseleri daha da geliştirip aynı zamanda pozitif bilimlerin de öğretildiği bir merkez hâline getirmiştir.

Gazzâlî İslam bilim tarihinde, Mütেকaddimûn (hicri 500. yıla kadar olan) dönemini bitiren ve Mütעהhirûn (Hicrî 500. yıldan sonraki) çağını başlatan kişi olarak kabul edilir. Mantık ilmini İslami ilimler içine katan ve Antik Yunan felsefesi başta olmak üzere İslam filozoflarının da görüşlerini kritiğe tabi tutan önemli bir bilim insanıdır.

1. HAYATI

Asıl adı Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî'dir. Hicrî 450/Miladî 1058 yılında İran'ın Horasan bölgesinde bulunan ve günümüzde Meşhed diye anılan Tûs

olarak tayin edildiği “Belh Nizamiye Medreseleri” Nizâmiye medreselerinden bir kaçıdır. Asıl itibarıyla Nizamiye medreseleri her ne kadar Gazzâlî ile başlamamış olsa bile, Gazzâlî bu medreselerin müfredatlarını sistematik olarak düzenleyen ve âdeta bir yüksek eğitim kurumu hâline getiren isimdir.

Müderrisleri halife tarafından tayin edilen ve Halifenin yakınlarının mütevellî heyetinde bulunduğu bu kurumlar bizzat devletin himayesinde hayatlarına devam etmişlerdir. Buraya tayin edilen müderrisler devlet töreniyle siyah cübbe, sarık ve şal giydirilerek göreve başlatılırdı. Herhangi bir sebeple bu görevi terk etmek durumunda olan hocalar, aldıkları cübbe, sarık ve şalı iade etmek zorundaydı. Tüm bunlar kurumun ciddiyetini ve disiplinli bir yapıda olduğunun göstergeleridir.

Ebû Hamid el-Gazzâlî'nin yaşadığı dönemdeki siyasi ve politik durumlar ile dini anlamda batıl mezheplerin ortaya çıkışı, onun eğitim ve öğretimdeki önemini daha da belirgin hâle getirmektedir. Hicri ikinci asırda Antik Yunan felsefesinin İslam medeniyeti ile hesaplaşma sürecine girişi Gazzâlî dönemi ile son bulmuş ve Mu'tezile eliyle ortaya konulan ilmî istibdat hareketleri tarihteki karanlık sayfa- lar da yerini almıştır. İslam tarihinde Abbâsî halifesi Me'mûn dönemi haricinde hiçbir zaman tutunamayan Mu'tezile akımı, siyasi gücünü Me'mun sonrasında kaybetmesinin ardından, toplum nezdindeki itibarını da Gazzâlî ile birlikte yitir- miştir.

KAYNAKÇA

- Çağrı, M. (1996). “Gazzâlî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13, 489-505. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları.
- Çağrı, M. (2000). “İhyâü Ulûmi'd-Dîn”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 22/10-13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları.
- Davutoğlu, A. (1966). “İslam düşünce geleneğinin temelleri, Oluşum Süreci ve Yeniden Yorumlanması”. *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi* 1/1, 1-44.
- Gazzâlî, E.H. *el-Munkız mine'd-Dalâl*. thk. Abdulhalîm Mahmûd. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, ts.
- Gazzâlî, E.H. (1966). *Mihakku'n-Nazar fi'l-Mantuk*. thk. Ahmed Ferîd Müzeydî. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Gazzâlî, E.H. (1981). *Tehâfüt el-Felâsife Filozofların Tutarsızlıkları*. çev. Bekir Karlığa. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Gazzâlî, E.H. (1972). *Tehâfütü'l-Felâsife*. thk. Süleyman Dünya. Beyrut: Dâru'l-Meârif, 6. Basım.
- Gazzâlî, E.H. (1993). *el-Mustesfâ*. thk. Muhammed Abduşşâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Gazzâlî, E.H. (1982). *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Gazzâlî, E.H. (1961). *Mi'yâru'l-İlm fi Fenni'l-Mantuk*. thk. Süleyman Dünya. Mısır: Dâru'l-Meârif.

- İbn Hallikân, el-İrbilî. (1994). *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*. thk. İhsân Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Manzûr, C. (2011). *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Sa'd, M. (2001). *Tabakâtü'l-Kübrâ*. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî.
- İlhan, A. (1992). "Bâtıniyye". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 5, 190-194.. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları.
- Karlığa, B. (1996). "Gazzâlî". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 13, 518-530. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları.
- Mûrî, et-Tâhir el-Mâ' (1990). *el-Gazzâlî ve Ulemâu'l-Mağrib*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiiyye.
- Osmân, A. (1993). *Sîyretü'l-Gazzâlî ve Akvâlu'l-Mütekaddimîne fih*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr.
- Sibâî, M. (1993). *Oryantalizm ve Oryantalistler*. çev. Mücteba Uğur. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sübkî, T. (1992). *Tabaktü'ş-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. Kahire: Dâru Hecc.
- Uludağ, S. (1996). "Gazzâlî". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 13, 515-518. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları.
- Uysal, E. (2007). "Resâilu İhvâni's-Sefâ". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 34, 576-579. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları.
- Vecdî, M.F. *Dâiretü Mearifi'l-Karni'l-İşrîn*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Watt, Watt, W.M. (1992). *Islamic Philosophy and Theology*. İskoçya: Edinburgh.
- Zehebî, Ş. (2006). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. Kahire: Dârü'l-Hadîs.

MEVLÂNA

Ayşe Nur Canbolat

Somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olarak Anadolu’da yetişmiş veya yaşamış düşünürler bağlamında, çalışmanın kısıtlı çerçevesinde Mevlâna Celâled-din Rûmî’nin⁶⁰ hayatına ilişkin temel bilgiler, hayatına yön veren gelişmeler ve kişiler, eserleri ve içerikleri, düşünce yapısından doğan Mevlevilik felsefesi ve bu felsefenin ritüeli olarak sema töreni ele alınmıştır. 13. yüzyıldan günümüze insan odaklı yaklaşımı ile dikkat çeken Mevlâna, dinî bir şahsiyet/karakter/figür olarak somut olmayan mirasın bir parçasıdır. Mevlâna’nın düşünce yapısına bağlı olarak ölümünden sonra geliştirilen Mevlevilik düşüncesi ve bu düşüncenin gelişim sürecinde dini bir ritüel hâlini alan sema töreni, Anadolu coğrafyasının kültürel zenginliğinin bir ifadesidir.

1. MEVLÂNA’NIN HAYATI

Âlim, mutasavvıf⁶¹, şair, müderris⁶² kimliği, tasavvuf anlayışı, hoşgörü ve sevgi temeline dayalı hümanist bakış açısı ile yalnızca İslam dini veya Anadolu coğrafyasında değil farklı din ve milletlerden insanlara da kültürel anlamda bir miras

⁶⁰ Çalışmanın devamında kısaca Mevlâna olarak bahsedilecektir.

⁶¹ Tasavvuf (Sufizm/Sufilik), Allah sevgisi ve Allah korkusu temeline dayanan, Allah’la birlikte olma ve gafletten sakınma gayretini içeren, Tanrı’nın varlığı ve birliği, yaratan ile yaratılanın bir oluşunu ve aynı kaynaktan gelişini açıklayan, İslam’ın dinsel ve felsefi akımlarından biri olarak açıklanabilir. Tasavvuf yolunu benimseyenlere ise sûfi, ehl-i tasavvuf veya mutasavvıf denilmektedir.

⁶² Medrese ya da camide ders veren kişi

KAYNAKÇA

- Arpağuş, S. (2007). Mevlânâ Celâleddin Rûmî (1207-1273). *İstem*, 5(10), 91-111. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/260727>
- Bademci, F. (2018). *Mevlevîliğin somut ve somut olmayan kültürel mirasının bütünlük korunması; Konya örneği*. [Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Bardakçı, M.N. (2007). Mevlana'nın tasavvufî düşüncesinin kaynakları. *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (19), 55-77. <https://semazen.net/mevlananin-tasavvufi-dusuncesinin-kaynaklari-mehmet-necmettin-bardakci/>
- Bayrakçı, Ö. F. (2015). Türk din müsikîsi'nde "Mevlana ayini" formuna genel bir bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 139-152. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd/issue/29554/317137>
- Çelik, C. (2002). Mevlana'nın fikirlerinin Türklerin dini hayatına etkileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 21-38. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/219206>
- Demirci, M. (2007). Bir eğitim aracı olarak Mevlevî çilesi. *Marife*, 7(3), 105-122. <https://www.marife.org/marife/article/view/397/397>
- Demirli, E. (2012). Vahdet-i Vücûd. TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 42. 431-435. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vahdet-i-vucud>
- Hidayetoğlu, A.S. (1996). Hazreti Mevlana Muhammed Celeleddin-i Rumi hayatı ve şahsiyeti. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. <https://semazen.net/hayati-ve-sahsiyeti/>
- Görkemli, N., Tekin, G. & Baypınar, Y.E. (2013). Kültürel etkinlikler ve kent imajı-Mevlana törenlerinin Konya kent imajına etkilerine ilişkin hedef kitlelerin görüşleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(1), 150-171. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-gifder/issue/7470/98368>
- Kara, M. (2006). Doğumunun 800. yılında Mevlâna ve Mevlevîlik. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-22. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143815>
- Kemikli, B. (2007). Mesnevi ve Türk irfanı: mesnevihanlık geleneği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 1-20. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143768>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü. Mevlevî Sema Töreni. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-202225/mevlevi-sema-toreni.html> (son erişim tarihi: 06. 06 2022)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50838/unesco-somut-olmayan-kulturel-miras-listesi.html> (son erişim tarihi: 06. 06 2022)
- Öngören, R. (2004). Mevlânâ Celâleddin-i Rumi. TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 29, 441-448. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaleddin-i-rumi>
- Uzun, H. (2012). İslami uyanış, çoklu modernlik ve popüler kültür bağlamında Mevlevî semasının dönüşümü: Afyonkarahisar örnek olayı. [Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Yaran, C.S. (2007). "Mevlana'nın yedi öğüdü": evrensel erdemler, kozmik temellendirmeler ve aidiyet meselesi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 21-50. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/10220>

HACI BEKTAŞ VELİ

Ayşe Nur Canbolat

Somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olarak Anadolu düşünürlerinden Hacı Bektaş Veli, özellikle ölümünden sonra Hacı Bektaş Veli'nin düşüncelerinin temeline dayanarak oluşturulan Bektaşilik ve Bektaşiliğin bir ritüeli olarak 2010 yılında UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne aldığı Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah çalışmanın kısıtlı çerçevesinde ele alınmıştır.

Hoşgörülü ve insanları birleştirici tavrı ile Hacı Bektaş Veli hem yaşadığı dönemde dikkat çekmiş hem de düşünceleri günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yönü ile İslam inancının yayılmasında etkili olmuş bir düşünür olarak Anadolu'nun somut olmayan kültürel mirasının parçasıdır. Hacı Bektaş Veli'ye atfen geliştirilen Bektaşilik ve semah ritüeli Anadolu coğrafyasının kültürel zenginliğinin ifadelerinden biridir.

Türk tasavvuf⁶⁴ tarihinde önemli yer tutan, 13. yüzyılda Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslam dininin yaygınlaştırılmasında aktif rol oynayan düşünürlerden Hacı Bektaş Veli'nin hayatı hakkında bilgilere genellikle ölümünden sonra yazılan eserler ile ulaşılmaktadır. Yaşadığı dönemde Hacı Bektaş Veli'yi anlatan yazılı bir kaynak olmadığı gibi kendisine ait olduğu düşünülen eserler konusunda da görüş

⁶⁴ Tasavvuf (Sufizm/Sufilik), Allah sevgisi ve Allah korkusu temeline dayanan, Allah'la birlikte olma ve gafletten sakınma gayretini içeren, Tanrı'nın varlığı ve birliği, yaratan ile yaratılanın bir oluşunu ve aynı kaynaktan gelişini açıklayan, İslam'ın dinsel ve felsefi akımlarından biri olarak açıklanabilir. Tasavvuf yolunu benimseyenlere ise sûfi, ehl-i tasavvuf veya mutasavvif denilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ocak, A.Y. (1992). Bektaşilik. TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. 373-379. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasilik>
- Ocak, A.Y. (1996). Hacı Bektaş-ı Veli. TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 14. 455-458. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli>
- Çetinkaya, A.B. (1999). Bir anadolu ereni hacı bektas-ı veli: hayatı, eserleri ve insan anlayışı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3, 345-356. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/223687>
- Fiğlalı, E.R. (1996). Hünkar hacı bektas veli. *Erdem*. 8(23), 317-336. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/688745>
- Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Hacı Bektaş Veli. <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/hayati-ve-eserleri> (son erişim tarihi: 25.02.2022)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü. (2009). Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş-ı Veli. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12023/dogumunun-800-yilinda-haci-bektas-i-veli.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü. Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-202348/alevi-bektasi-ritueli-semah.html> (son erişim tarihi: 26.02.2022)
- Maden, F. (2015). Yeniçerilik-Bektaşilik ilişkileri ve yeniçeri isyanlarında bektaşiler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 73, 173-202. http://isamveri.org/pdfdrgr/D01093/2015_73/2015_73_MADENF.pdf
- Özcan, N. (1992). Bektaşî Müsikisi. TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. 371-372. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasi-musikisi>
- Özkırmı, A. (1996). Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevilik-Bektaşilik. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Öztürk, M. (1986). Hacı bektas-ı veli. *Belleten*. 50, 885-894. <https://belleten.gov.tr/tammetin/1928/tur>
- Ulusoy, A.C. (1986). Hünkar Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu. Ankara: Akademi Yayınevi.
- Ünlü, İ. (2021). Hacı bektas veli'nin tarihteki konumu ve günümüze yansımaları. *DEÜİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*. 609-627. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2169336>
- Yıldız, H. (2021). Hacı bektas veli sonrasında bektaşiliğin oluşum ve gelişimi. *DEÜİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*. 491-510. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2169300>

ŞEMS-İ TEBRİZİ

Ali İhsan Uygun-Altan Demirel

GİRİŞ

*“Ne zaman ki iyiliğim kötülük olarak algılandı,
anladım ki doğru yoldayım.”
(Şems-i Tebrizi).*

1. ŞEMS-İ TEBRİZİ’NİN HAYATI

Tebrizli Şems olarak anılan Ali oğlu Muhammed İran’ın Tebriz şehrinde doğmuş (1185), dedesi Hasan Sabbah’ın talebelerinden Horasanlı Melekdadoğlu’dur. Soy Azeri Türkü olan Şems-i Tebrizi, yedi yaşında medresede Kur’an ve hafızlık eğitimine başlamıştır (Yağmur, 2011). Bazı kaynaklarda Şems-i Tebrizi’nin babasının adı Havend Alaeddin veya Havend Ceaeddin olarak geçmektedir. Havend isminin Hind ismi olan Govinda’dan geldiği ve evrilerek Farsçalaştırıldığı ifade edilmektedir. Şems-i Tebrizi’nin babası ticaretle uğraşan, Tebriz’e kumaş taşıyan bir tüccar olduğu için Hindistan’dan göç etmiş olduğu düşünülmektedir (Güven, 2014).

Görsel 1. Şems-i Tebrizi

Kaynak: Wikipedia, 2022

KAYNAKÇA

- Ceyhan, S. (2010). Şems-i Tebrîzî. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 38, 511-516. İstanbul: TDV Yayınları.
- Ceyhan, S. (2012). *Tebriz'den Rûm Diyârına*. ŞEMS-Güneşle Aydınlananlar. Nefes Yayınları.
- Çiftçi, H. (2005). Mevlânâ ile Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî. Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, (Mevlânâ Özel Sayısı), 565-590.
- Eflaki, A. (1989). Menakibü'l-Arifin, çev. Tahsin Yazıcı, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi; Şark İslam Klasikleri 26.
- Güven, R. & Arpağuş, S. (2014). Mevlâna Cealedin ve Şems-i Tebriz. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (27).
- Küçük, H. (2016). Şems-i Tebrîzî'nin Dili: Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. AKADEMİAR Akademik İslam Araştırmaları Dergisi, 1(1), 79-108.
- Küçük, O. N. (2009). Şems-i Tebrîzî'nin Tasavvufî Meşrebi ve Mevlânâ'nın Düşüncelerine Tesiri. Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi, 24, 11-38.
- Önder, M. (1986). Mevlâna Cealedin-i Rumi. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TDV İslam Ansiklopedisi (2022). Şems-i Tebrîzî. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sems-i-tebrizi> (Erişim Tarihi: 22.10.2022)
- Tok, E. (2014). 'Adnî'nin Penceresinden Şems-i Tebrîzî. Journal of International Social Research, 7(35).
- Wikipedia, (2022). Şems-i Tebrizi. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eems-i_Tebr%C3%AEz%C3%AE (Erişim Tarihi: 22.10.2022)
- Yağmur, S. (2011). *Aşkın Gözyaşları*. Konya Karatay Akademi Yayınları.

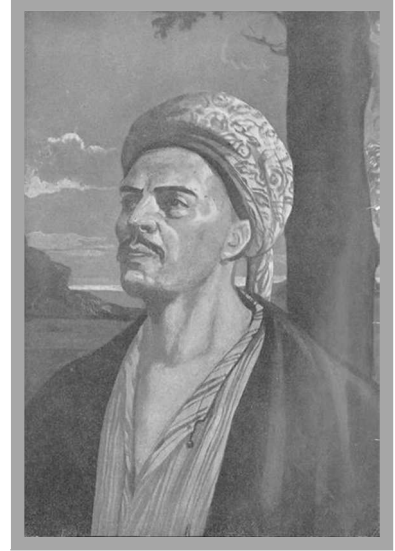
Bölüm 8

YUNUS EMRE

Yaşar Mert Demiral

*“Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler”*

Yunus’un da söylediği gibi dünyadan sonrası bilinmez bir sessizliktir. Birey dünyadan gidince onunla sesi de gider. Peki, birisini anlamak için ses olmazsa olmaz mıdır? Dünyadan göçen insanlar tamamen yok mu olmuştur? İşte “ölümsüzlük” kavramı tam bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Ölümsüzlük fiziksel değil fikirseldir. Öyle kişiler vardır ki dünyadan göçmesinin üzerinden yüzyıllar geçse de hâlâ tanınmakta, hâlâ bilinmekte, hâlâ tartışılmakta, hâlâ daha fikirleri ile yol göstermektedir. Yani birisini anlamak ve dinlemek için sese ihtiyaç yoktur. Tıpkı Yunus Emre gibi... Yüzyıllar öncesinde yaşayan Yunus Emre, hâlâ insanlara seslenmekte, fikirleri ile yaşamaktadır. O, nefisini terbiye ederek “ölmeden önce ölmüş” ve bu manevi ölümün ardından oluşan düşünce yapısı ile “öldükten sonra yaşamış”tır. İnsanlığın dünyaya iz bırakabilmesi için gerekli nokta da tam olarak budur: öldükten sonra yaşamak, fikirlerle yaşamak...

Görsel 1. Yunus Emre
(Münif Fehim, 1947)

2005; Gölpınarlı, 2012). Eserin ilk 13 beyitlik kısmında insanın yaratılışı anlatılmakta, bir sonraki kısımda ise akıl kavramı ve aklın kaynağından bahsedilmekte, eserin mensur kısmından sonraki manzum bölümlerinde de öfke, ruh, kanaat, sabır, nefis ve aklın hikâyelerine yer verilmektedir (Açikel, 2018).

Didaktik bir eser olan ve Yunus Emre'nin onu âdeta ölümsüzleştirircesine bilinen şiirlerinin toplandığı *Divân*'ın, farklı yerlerde çok sayıda yazma nüshası bulunmakla beraber, bu nüshalardaki bütün şiirlerin Yunus Emre'ye ait olmama ihtimali de birçok araştırmacı tarafından tartışılmaktadır (Aydoğan, 2022). 14-15. yüzyıllarda yazılmış eski bir nüshasına ulaşamadığı için eserin son dönemlerde toplatılıp yazdırıldığı görüşü kuvvetlenmektedir. Yunus Emre'nin *Divân*'ı, mesnevi, gazel ve musammatlar üzerine kurulu, nazım türü açısından incelendiğinde ilahi, nefes, nutuk içermekte ve genellikle hece ölçüsüyle yazılmış on iki bin mısradan oluşmaktadır (Özçelik, 2010; Aydın, 2021). Yunus Emre'nin en çok bilinen şiirleri divanda yer almakla beraber zaman içerisinde bu şiirlerin içerisinde bestelenenler de olmuştur.

SONUÇ

Birbirinden farklı inanç, yaşam tarzı, hayat görüşü, yaş ve cinsiyetteki birçok insanın Yunus Emre'yi ortak değer olarak görmesinin temel sebebinin onun dünyevilikten kurtulup manevi huzuru aramasından, şiirlerinde sürekli yer verdiği insan ve doğa sevgisinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Tüm bireylerin kendi hikâyesini, kendi huzurunu bulmaya çalışması, insan olmanın doğasında yer alan bir arayıştır. Yunus Emre de kendi hikâyesini tamamlamak için çıktığı yolculuğunda birçok kalbe dokunmuş, birçok insan tarafından sevilmiştir. Yüzyıllar öncesinde yaşayan Yunus'un hayat hikâyesi bile tam olarak bilinemezken, isminin ve eserlerinin bugüne kadar ulaşması onun aslında insan ve doğaya karşı duyduğu sevginin bir karşılığı olmuştur. Fikirleri, yaşamı ve sanatı ile birçok kişinin örnek aldığı Yunus Emre manevi olarak hâlâ yaşamakla beraber ve aslında hayattaki aşka ulaşma hedefini başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir.

KAYNAKÇA

- Açikel, F. (2018). *Yunus Emre'nin eserlerinde değerler eğitimi unsurları* [Yüksek lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Akarpınar, B. (2004). *Sûfi Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme. Türk-bilgi Türkoloji Araştırmaları*.
- Akdemir, Y. & Kavruk, H. (2012). Yunus Emre'de Türkçe. *Turkish Studies*, 7(3), 115-125.
- Avşar, Z. (2016). *Mânâ Âleminin Üç Efendisi*. Kayseri: İncir Yayıncılık.

- Aydın, İ. E. (2021). Yunus Emre Dîvan'ında İlahi Kitaplara Bakış. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 363-385.
- Aydoğan, H. A. (2022). Yunus Emre'nin Şiirlerinde Vahdet-i Vücûd İnancı Bağlamında Evren, Yeryüzü ve İnsan İlişkisi. *Aydın Türklük Bilgisi*, 8(1), 35-52.
- Cin, A. & Babacan, V. (2013). Yunus Emre'nin Risaletü'n Nushiyye'si ve Divan'ı Üzerine Yeni Bir İnceleme. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2), 57-69.
- Çelepi, M. S. (2016). Türk Mistisizm Geleneğinde Yunus Emre'nin Sırta Ermesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(38), 111-134.
- Çelik, İ. (2009). Türk tasavvuf düşüncesinde ölüm. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16(40), 119-146.
- Çetin, A. Y. (1996). Mutasavvıflarda Ârif ve İrfan Telakkisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (3).
- Demir, N. (2011). Türk düşünce dünyasında Hazret-i Ali. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 85-104.
- Doğan, A. (2013). Yunus Emre Divanı'nda İdeal İnsan. *Electronic Turkish Studies*, 8(13).
- Enginün, E. (1991). Yunus Emre. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2 (480), 440-443.
- Gölpınarlı, A. (2012). *Tasavvuf*, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Güzel, A. (1991). Yunus Emre'de İnsan Kavramı. *Vakıf Haftası Dergisi*, 8, 83-96.
- Kaplan, K. (2018). Yunus Emre'nin şiirlerinde insan ve doğa. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 155-166.
- Karagöz, B. & Şeref, İ. (2019). Yunus Emre ile ilgili araştırmaların bibliyometrik analizi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(27), 123-141.
- Kaya, M. (2014). Yunus Emre Divanı'nın Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi. *Turkish Studies*, 9(12), 423-442.
- Köprülü, F. (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Oğuz, M. Ö. (2011). Çok Mekânlı ve/veya Çok Mezarlı Anlatı Kahramanları: Yunus Emre. *Milli Folklor*, 23(91).
- Özçelik, M. (2010). Bizim Yunus. *T.C Eskişehir Valiliği*.
- Özdemir, M. (2020). Yunus Emre'de Kozmolojinin Estetik Sunumu. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6(3), 493-518.
- Tatçı, M. (2005). *Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Tatçı, M. (2007). Bu Yolda Acâib Çok: -Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Yorumu, *Turkish Studies* 2/4, 740- 749.
- Torun, A. (2005). Yûnus Emre ve halk kültürü. *Millî Folklor*, 68, 18-31.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvufî Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Ünver, İ. (2006). Yunus Emre Üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19(19), 489- 497.
- Üstüner, K. (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf (14.-15. Yüzyıllar)*. [Doktora Tezi]. Ankara.
- Yardımcı, M. ve Güven, A. Z. 13. Yüzyıl Türk Halk Şiirinde ahlaki Anlayış. *Folklor/Edebiyat*, (64), 181- 191.

Bölüm 9

IBN BATTUTA

Onur Selçuk

GİRİŞ

Geçmişten günümüze insanlar, buldukları coğrafyalardan birçok nedenle farklı yerlere seyahat etmişlerdir. Kimi bir ticaret kervanında, kimi coğrafi keşifler maksadıyla bir gemi güvertesinde, kimi ise sınırlarını genişletmek isteyen bir devletin savaş ovalarında bulmuştur kendini. İşte bu seyahatlerde bazıları günlük tutarak, bazıları ise bir masal edasıyla yaşadıklarını dillendirerek gelecek nesillere aktarmıştır görüşlerini, anılarını. Şüphesiz farklı coğrafyaların keşfedilmesinde, anlam kazanmasında gezginlerin, seyyahların, kâşiflerin, filozofların ve daha nice kendini

gezmeye adanmış kişilerin rolü büyüktür. Ayrıca söz konusu kişilerin aktardıkları bilgiler, söylemine, üslubuna, yazın diline ve kendi gözlem kabiliyeti ve ilgi alanlarına göre değişebilmektedir. Kimi bir coğrafyacı gibi coğrafi olaylar ve terimler üzerinde dururken, bazıları bir antropolog gibi gezdiği yerlerin sosyal yaşantıları, kültürleri, gelenekleri ile ilgilenmiştir. Böylesine farklı ve zengin bilgi birikimlerinin kuşaktan kuşağa aktarılması, günümüz medeniyetlerinin tarihi temellerine

SONUÇ

İbn Battuta, Orta Çağ İslam coğrafyası için ünlü bir gezgin olmasının yanında kişiliği çok yönlüdür. Kimi zaman tasavvufa ve hacca önem veren bir hacı, kimi zaman da dinî, bilimsel, her türlü bilginin peşinde koşan bir bilim sevdalısı olmuştur. Her daim yeni coğrafyalar keşfetmeyi seven ve kârlı işler arayan bir tüccardır. Görev yaptığı yerlerde ise adalet sağlamaya çalışan bir kadıdır. Otuz yıla yakın süren gezgin hayatı ona hayata dair çok şeyler öğretmiştir.

İbn Battuta rihlesi ile seyahatnamelere yeni bir üslup getirmiştir. Eserinde mekânlar ve yerler haricinde insani unsurları ilgilendiren sosyokültürel yaşam, gelenek ve âdetler, etnografik unsurlara yer vermesi onu diğer seyyahlardan ayırmaktadır. Dolayısıyla seyahatnamesi tarihi, coğrafi, antropolojik, sosyolojik, dinsel, edebî unsurlar barındıran ve dönemine ışık tutan zengin bir kaynaktır. Özellikle Anadolu'nun 14. yüzyıldaki durumunu ortaya koyan kültürel değere sahip bir eserdir.

Seyahatnamesi yazıldığı dönemden 19. yüzyıla kadar zengin içeriği fark edilmemiş ancak İngilizce ve Fransızca tercümesinden sonra tarihî değeri anlaşılmıştır. Bu yüzyılda eserin birçok dile çevirisi olmuş, seyahatname kaynak alınarak birçok akademik çalışma yürütülmüştür. Ülkemizde de seyahatname içerisinde geçen Türkçe kelimeleri konu alan (Çakmakçı, 2006), yiyecek ve içecek isimlerini içeren (Beşirli, 2016; Kapar, 2019), eser içerisinde anlatılan mimari yapıları değerlendiren (Akkurt, 2011) çalışmalar yapılmıştır. 1996-97 yılını Fas Devleti İbn Battuta yılı ilan etmiş, ülkede İslam Eğitim Bilim ve Kültür kuruluşu tarafından Tanca'da İbn Battuta müzesi açılmıştır. Ayrıca yönetmen Bruce Neibaur'un 2009 yılında yayınlanan, İbn Battuta'nın hac yolculuklarını anlattığı 45 dakikalık "Journey to mecca in the footsteps of Ibn Battuta (Mekke'ye Yolculuk: İbn Battuta'nın İzinde)" isimli bir belgeseli bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağırnaslı, N. (2016). Farklı yüzyıllarda yaşamış iki seyyah İbn Fadlân ve İbn Battûta'nın Türk kültürüne dair benzer tespitleri. *Cappadocia Journal*, 196-208.
- Akkurt, H. (2011). *İbn Battûta seyahatnamesinde yeralanmimârî eserler*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Arifoğlu, Y. (2019). İbn Battuta'da Karadeniz şehirlerinin portresi; sosyal, iktisadi, dini ve idari durumu. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 21-31.
- Aykut, A. S. (1999). İbn Battuta. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Issue 19, pp. 361-368). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.
- Aykut, A. S. (2004). *İbn Battuta seyahatnamesi*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

- Bauer, S. W. (2010). *The history of the medieval world: From the conversion of Constantine to the first crusade*. WW Norton & Company.
- Beckingham, C. (1977). In search of Ibn Battuta. *Asian Affairs*, 8(3), 263-277.
- Beşirli, H. (2016). Yabancı seyyahların gözünden farklı yüzyıllarda Türk yemek kültürü. *Türk-lük Bilimi Araştırmaları*, 40, 11-31.
- Budak, M. A. (2016). İbn Battuta ve El-Ömeri nin anlatımıyla Geç Ortaçağ'da Antalya ile Alanya. *Cedrus*, 4, 353-353. <https://doi.org/10.13113/cedrus/201621>
- Çakmak, C. (2019). *İbn Battûta'nın zihin haritaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yedi-tepe Üniversitesi, İstanbul.
- Çakmakçı, C. (2006). İbn Battûta seyahatnâmesi'nde Türkçe kelimeler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(1), 159-168.
- Dunn, R. E. (2012). *The adventures of Ibn Battuta*. California, USA:University of California press.
- Gibb, H. A. R. (2004). *The travels of Ibn Battuta*. New York: Dover Publications.
- Gordon, S. (2009). *When Asia was the world*. Massachusetts, USA: Da Capo Press.
- Kapar, M. A. (2019). İki seyyah bir kültür: Broquière ve İbn Battûta seyahatnâmelerine göre Türkler'de yemek kültürü. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 427- 444. <https://doi.org/10.21497/sefad.586682>
- Koçyiğit, T. (2009). İbn Battûta'nın Karadeniz seyahati üzerine bazı mülahazalar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(1), 53-73.
- Önçel, S. & Kaya Yılmaz, A. (2017). *İbn Battuta seyahatnamesinde yeme-içme değerlendirilmesi (s. 696-702)*. 18. Ulusal Turizm Kongresinde sunulan Bildiri, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin.
- Öz, Ş. (2021). Siyer kaynağı olarak seyahatnâmeler-İbn Battûta Seyahatnâmesi Örneği. *Akademik Siyer Dergisi*, 3, 2-19.
- Yıldırım, Ö. (2021). *İbn Battuta kimdir?* felsefe.gen.tr. Erişim Tarihi: 15.05.2022. <https://www.felsefe.gen.tr/ibn-battuta-kimdir/>

Bölüm 10

İBN-İ HALDUN

Mehmet Halit Akın

*“İnsan alışkanlıklarının çocuğudur.”
İbn-i Haldun*

Tarih boyunca farklı toplumlara ev sahipliği yapmış olan Anadolu, bu yönüyle kültürel zenginlik olarak birçok Anadolu düşünürünün görüldüğü bir coğrafya olmuştur. Somut olmayan kültürel miras unsuru olarak Anadolu düşünürleri, kuşaktan kuşağa aktarılarak toplum yaşamına temel oluşturan, insanlar üzerindeki izleri ortaya çıkaran ve toplum yaşantısındaki etkisini devam ettiren kültürel mirasları ifade etmektedir. Dolayısıyla Anadolu düşünürlerinin toplum gerçeğinden yola çıkarak modern dünyaya yön vermesinin yanı sıra felsefe ve inançla ilgili içinde barındırdığı bilgi birikimi ve kültürel unsurlar, turizm ve özellikle turizm rehberliği bağlamında önemli bir kaynağı temsil etmektedir. İbn-i Haldun ise Anadolu topraklarında doğmamış olsa da özellikle felsefe alanında olmak üzere, çok yönlü bilimsel özelliği ve fikirleri ile İslam ve tarih düşüncelerine önemli katkılarda bulunmuş, bu bağlamda Anadolu toplumlarının yaşam ve düşünce biçimlerini etkilemiş ve fikirleri ile günümüzde de önemini korumaya devam etmiştir (Candan, 2007; Yıldız, 2010). Bu noktada, İbn-i Haldun somut olmayan kültürel miras bağlamında önemli bir kültürel, bilimsel ve tarihî zenginliği ifade etmektedir.

unsurların kaybedilmesi, aslında o toplum kimliğini de kaybederek asimilasyona uğramış bir topluma dönüşmesine ortam hazırlayabilir. Dolayısıyla kültürel unsurların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması oldukça önem arz etmektedir. Somut olmayan kültürel miras unsurları da kültürü oluşturan temel dayanaklardan birisi olması nedeniyle sürdürülebilirlik yaklaşımı temelinde toplumların kimliklerini koruyabilmeleri bakımından önemli bir role sahiptir.

Bir Anadolu düşünürü olarak İbn-i Haldun, almış olduğu eğitimi, sahip olduğu bilgi birikimi ve edinmiş olduğu idari ve siyasi deneyimi ile hep toplumlara yön veren bir üst akıl olmuştur. Özellikle tarihî ve ahlaki boyutları ön planda tutarak ortaya koymuş olduğu eser, görüş ve fikirleri ile İbn-i Haldun, yaşadığı dönemde önemli bilimsel ve tarihî zenginliği, modern yaşamda ise kültürel zenginliği ifade etmektedir. Sonuç olarak somut olmayan kültürel miras temelinde İbn-i Haldun ve onun eser, görüş ve fikirlerinin korunması, saygı duyulması, öneminin ortaya konması ve özellikle küresel düzeyde bilinirliğinin artırılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açııcı, F. K., Ertaş, Ş. & Sönmez, E. (2017). Sürdürülebilir turizm: Kültür turizmi ve kültürel miras. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 52-66.
- Arslan, A. (2014). İbni Haldun. 2. Baskı. *İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*.
- Bayar, İ. (2021). *İbn Haldun'un iktisadi görüşleri ışığında iktisadi kalkınma ve İslam ülkelerinde az gelişmişlik sorunsalı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gaziantep Üniversitesi.
- Britannica Encyclopædia. (2022). *Ibn Khaldūn*. <https://www.britannica.com/biography/Ibn-Khaldun>, (Erişim: 16/06/2022).
- Candan, N. (2007). İbni Haldun'un gözüyle kamu maliyesi yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(2), 235-245.
- Çalışkan Akçetin, N. (2017). İbn-i Haldun'un tarih, devlet ve toplum anlayışının günümüz açısından değerlendirilmesi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 353-375.
- Demircioğlu, A. (2013). *İbn Haldun'un insan düşüncesi ve medeniyet algısı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: Kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 51-59.
- Ev, H. (2007). *İbn Haldun'un eğitim görüşü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Günay, Ü. (1986). İslâm dünyasında bir din sosyolojisi öncüsü: İbn Haldun (1332-1406). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6).
- Gür, B. S. (2006). Mukaddime ve eğitim. *Bilim ve Ütopya*, 12(148), 23-27.
- Güvenç, B. (1994). İnsan ve Kültür (6. baskı). *İstanbul: Remzi Kitabevi*, 95.
- İrğat, M. (2017). *Tarihselcilik düşüncesi bakımından İbn Haldun* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.

- Manaz, Ü. N. & Manaz, A. (t.y.). *İbn Haldûn kimdir?* <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=2626>, (Erişim: 16/06/2022). <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=2626>, 16.03.2008.
- Oruç, C. (2010). İbn Haldun'un Mukaddime'sinde öğrenme. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(29), 129-142.
- Roshental, F. & Benli, A. (2013). İbn Haldûn'un biyografisine yeniden bakış. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (44), 339-360.
- Süngü, A. (2009). *İbn Haldûn'un eğitim felsefesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Şahin, C., & Belge, R. (2016). İbn Haldun da coğrafi determinizm. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 439-467.
- Türker, A., & Çelik, İ. (2012). Somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak geliştirilmesine yönelik alternatif öneriler. *Yeni Fikir Dergisi*, 4(9), 86-98.
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), (1999). İbn Haldûn. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, 20.
- Uludağ, S. (2015). *İbn Haldun hayatı fikirleri eserleri biyografisi*. Harf Eğitim, Ankara.
- Wei, Y., Liu, H., & Park, K. S. (2021). Examining the structural relationships among heritage proximity, perceived impacts, attitude and residents' support in intangible cultural heritage tourism. *Sustainability*, 13(15), 8358.
- Yao, D., Zhang, K., Wang, L., Law, R., & Zhang, M. (2020). From religious belief to intangible cultural heritage tourism: A case study of Mazu belief. *Sustainability*, 12(10), 4229.
- Yıldız, M. (2010). İbn Haldun'un tarihselci devlet kuramı. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 25-55.

Bölüm 11

MİMAR SİNAN

Duygu Metin-Hacer Arslan Kalay

Mimar Sinan şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu'nda yetişmiş en önemli mimardır. Mimarlıkta eşsiz eserler bırakan Mimar Sinan bütün zamanların en büyük mimarı unvanını hak etmektedir. Sinan, Osmanlı tarihinde efsaneleşen tek sanatçıdır. Onun için hazırlanan ikinci vakfiyede "ünlü mühendislerin gözbebeği, büyük kurucuların süsü, çağının bilginlerinin ve bütün çağların ustası, çağının Öklid'i, sultanın mimarı ve İmparatorluk'un hocası" olarak tanımlanmaktadır. Eserleri sayesinde Osmanlı erken dönem mimari tarzı zirveye ulaşmış ve olgunluk dönemini de tamamlamıştır. Bu bölümde Mimar Sinan'ın hayatından, eserlerinden ve onun eşsiz mimari dehasından bahsedilecektir.

1. HAYATI

XV. ve XVI. yüzyıl, eskinin bağınaz ve tutucu zihniyetinden uzaklaşıp, akıl, gözlem, deney ve araştırmaların ön plana çıktığı bir çağdır (Dağlı, 2015: 3). Osmanlı devleti XVI. yüzyılda en geniş sınırlarına ulaşmış, dünya tarihini ve siyasetini etkileyen önemli bir güç konumuna gelmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti bilim, kültür ve sanatta da doruğa ulaşmıştır. Mimar Sinan Osmanlı'nın en parlak döneminde yaşamış ve bu çağda çok önemli bir mimar olarak kabul edilmiştir. Mimar Sinan'ın eşsiz yapıtları Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafında Türk sanatının kimliğini yansıtmıştır (Avşin Güneş, 2014: 382).

Mimarlık tarihinin en önemli mimarlarından biri olan Mimar Sinan, Kayseri'nin Gesi bucağının Ağırnas köyünde doğmuştur. Afet İnan Ağırnas'tan; gür suların aktığı,

SONUÇ

XVI. yüzyılda Osmanlı mimarisini zirveye taşıyan isim şüphesiz Mimar Sinan'dır. Sinan, mimarbaşı olmadan önce askeri eğitim alıp çeşitli seferlere katılarak Doğu ve Batı medeniyetleri hakkında fikirler edinmiş ve buralardaki eserleri inceleme fırsatı bulmuştur. 1539 yılında mimarbaşı olarak göreve başladıktan sonra ise tezkerelerde de ifade edilen yaklaşık 477 eser inşa etmiştir. Bunlardan en önemlileri çiraklık eserim dediği Şehzade Külliyesi, kalfalık eserim dediği Süleymaniye Külliyesi ve yaklaşık 80 yaşında inşa ettiği ve ustalık eserim dediği Selimiye Camisi'dir. Nitekim Mimar Sinan, baş mimarlık görevinde hiçbir zaman yaptığı eserlerle yetinmemiş sürekli yenilik peşinde koşarak yapıtlarına farklı boyutlar katmaya çabalamıştır. Mimar Sinan'ın kişiliği hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Sinan daha çok mimari yönden ön plana çıkmış ve dünya çapında adından söz ettirmiştir ve günümüzde hâlen birçok araştırmacı tarafından eserleriyle farklı çalışmalara konu olmaya ve araştırılmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Alioğlu, F., Aydemir, O. & Sünnetçi, E. (2012). Haseki Hürrem Sultan Külliyesi 2010-2012 yılları restorasyonu. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 4, 18-29.
- Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İnkılap Kitabevi.
- Avşın Güneş, G. (2014). Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan. *Journal of History School (JOHS)*, 7 (17), 375-391. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh423>.
- Bayraktar, O. & Alayoğlu, N. (2018). Günümüz örgütleri için yetenek yönetimi modeli önerisi: devşirme sistemi. *Amme İdaresi Dergisi*, 51 (3), 89-119.
- Bozdoğan, M., Ovalı, P. K. & Özkan, S. (2016). Mimar Sinan'ın "koruma" anlayışı ve günümüzde Sinan'ın eserlerini "koruma" anlayışı (Edirne Örneği). *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 143-152.
- Cansever, T. (2005). *Mimar Sinan*. Albaraka Türk Yayınları.
- Dağlı, H. (2015). *Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinin minber bezemeleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Dıramalı, Z. (2019). *Mimar Sinan'ın ustalık eseri Selimiye Camii mimar süslemeleri ile kalfalık eseri Süleymaniye Camii mimar süslemelerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi.
- Doğan, S. (1997). Haseki Külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 16, 370-372.
- Erdem, B. (2011). *Mimar Sinan'ın Eserleri olan üç önemli caminin mekânsal özelliklerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Goodwin, G. (1993). *Sinan: Ottoman architecture and its values today*. Redwood Press.
- Gül, M. (2020). Mimar Sinan'ın Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye Camii'leri pencere alınlık düzenlemelerinde malzeme-teknik ve süsleme. *Turkish Studies-Social*, 15(6), 2957-2990. <http://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.4380>.
- Günay, R. (2014). *Mimar Sinan*. Yem Yayın.

- Haseki Külliyesi. (2021). https://tr.wikipedia.org/wiki/Haseki_K%C3%BCIliyesi. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Hüsreviye Camii. (2012). https://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCsreviye_Camii. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- İnan, A. (2020). *Mimar Koca Sinan*. Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. Yem Yayın.
- Kuran, A. (1986). *Mimar Sinan*. Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Kuzu, A. (2017). *Mimar Sinan Bin Yılın Taş Ustası*. Parola Yayınları
- Lala Paşa Camii. (2021). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzurum/gezilecekyer/lalapaşa-camisi>. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Mihrimah Sultan Camii. (2020). https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihrimah_Sultan_Camii_%28Edirnekap%C4%B1%29. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Mimar Sinan'ın Türbesi. (2012). <https://www.mimarsinan.gen.tr/mimar-sinanin-turbesi-susuz-kaldi/>. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Mülayim, S. (2009). Sinan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, 224-227.
- Orman, İ. (2010). Şehzade Külliyesi. *TDK İslam Ansiklopedisi*, 38- 483-485.
- Pehlivan, G. F. (2018). Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı'nın yeni işlevinin değerlendirilmesi. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 3(2), 1-20.
- Polat, M. (2020). *Mimar Sinan dönemi camileri içerisinde yer alan Diyarbakır İskender Paşa Camii'nin önemi ve koruma sorunları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi.
- Refik, A. (1977). *Türk Mimarları*. Sender Yayınları.
- Rüstem Paşa Kervansarayı. (2020). <http://gorunumgazetesi.com.tr/haber/71502/kervansaray-otel-oldu.html>. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Selimiye Cami. (2022). https://tr.wikipedia.org/wiki/Selimiye_Camii. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Semiz Ali Paşa Medresesi. (2012). <http://www.mimarsinan.gen.tr/wp-content/uploads/2012/04/Semiz-Ali-Pa%C5%9Fa-Medresesi-2.jpg>. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Sultan Süleyman-Süleymaniye Darüşşifası. (2012). <https://www.erolkara.net/2020/09/suleymaniye-sifahanesi.html>. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Süleymaniye Cami. (2020). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekyer/suleymaniye-camii>. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Şehzade Mehmet Camii, (2022). <http://www.fatih.gov.tr/sehzade-camii>. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Şeker, B. Ş., Çakır, F., Doğançın, A., & Durmuş, A. (2015). Sonlu elemanlar yöntemiyle tarihi Erzurum Lala Paşa Camii'nin yapısal davranışının incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 21(3), 81-87.
- Tekin, K. H. (2013). Halep'te gelenekten yeniliğe geçiş sürecinde imar faaliyetlerine imza atan yapı patronları ve eserleri üzerine. *Journal of World of Turks*, 5(2), 241-259.
- Türkmen, O. (2022). *Mimar Sinan camilerinde kolon tipleri ve bunların düşey ve yatay yük taşıma kapasitelerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi.
- Üçbaş Camii. (2020). <https://kulturenvanteri.com/yer/ucbascamii/#16/41.025145/28.94305>. Erişim Tarihi: 18.03.2022.
- Yılmaz, O. (2021). *Yüzyılların Mimarı Mimar Sinan*. Halk Kitabevi.

Bölüm 12

FUZULİ

Yağmur Can Gaberli

Bu bölümde; 16. yüzyılda divan edebiyatı akımında çok başarılı eserler veren Fuzuli'nin hayatı ve edebî eserleri anlatılmıştır. Fuzuli gerek üç dilde yazdığı, başarılı ve döneme damga vuran manzum ve nesir eserleriyle gerekse acı, ızdırıp ve yalnızlık içinde geçirdiği ve ilahi aşk peşinde sürdüğü hayatıyla bugün bile hâlâ edebiyat dünyasında etkisini sürdürmektedir.

1. HAYATI

Fuzuli, 1480 veya 1494'te, Kerbela ya da Bağdat'ta doğduğu tahmin edilen ve asıl adı Mehmed bin Süleyman olan, Azerbaycan Türkçesinde eserler meydana getiren Türk divan şairidir. Hayatı hakkında çok az bilgi mevcuttur. Kendisinden "Bağdadi" olarak bahsedilmesinden yola çıkılarak Bağdat'ta doğduğu düşünülür fakat bu da netlik kazanmamış bir bilgidir. Fuzuli onun gerçek adı değil mahlasıdır.

Başka bir bakış açısına göre, Fuzuli'nin eserlerinde kullandığı kelimelerden ve üslubundan hareketle onun Kerkük veya dolaylarında doğduğu düşünülür. Diğer taraftan, özellikle Türkçe ve Farsça divanlarının mukaddimelerinden ve bazı şiirlerinden yola çıkılarak Kerbelâ'da doğmuş olacağı tahmin edilebilir. Oğuzların Bayat boyuna mensuptur. Oğuzların Bayat boyu o dönem göçebe hayatı bırakıp Irak'a

SONUÇ

16. yüzyılın en büyük şairlerinden kabul edilen ve Arapça, Türkçe ve Farsça olmak üzere üç ayrı dilde eserler veren Fuzuli'nin, Kanuni'nin Bağdat'ı fet-hedişine kadar olan dönemi tamamen karanlıktır. Yaşamı sıkıntı, elem ve ısı-raplarla dolu olmakla beraber hayatını Kerbela, Hille ve Bağdat'ta geçirdiği bilinmekte. Ömrünü bir gün bulmayı umduğu ilahi aşka adanmış, eserlerinde dünyevi ve geçici zevklerin ne kadar anlamsız olduğunu sıkça ifade etmiştir. Fuzuli gerek dil ve anlatım özellikleri gerek devraldığı birikim ve edebî tecrü-beyi olağanüstü yeteneğiyle birleştirerek Anadolu ve Çağatay sahası arasında köprü vazifesi görmüştür. Dili itibarıyla her kesimden okuyucuya anlaşılır ve açık gelmiştir. Fuzuli'nin hayatıyla ilgili şüphe edilmeyecek tek şey ise gelmiş geçmiş en büyük Türk şairlerinden biri oluşu ve adının sanat tarihine hiç silin-meyecek şekilde yazılmasıdır. Fuzuli'nin şiirlerinin bir diğer önemli özelliği de şiirlerinin onun kendi düşüncelerini aşacak nitelik ve güzellikte olmasıdır. Fu-zuli'nin şiirleri kendi söylediklerini ve onun şiir hakkındaki görüşlerini bile aşmıştır. Hayatı hakkında hâlâ aydınlatılamayan birçok nokta bulunan Fuzuli, 1556 yılında Kerbela'da ölmüştür.

KAYNAKÇA

- Alawadı, A. R. A. (2021). *Fuzuli'nin Matlau'l İtikad Eserinin Özellikleri (Kuran Ayetlerine ve Hadislere Göndermeler)*
- Câfer, E., Çatalkaya, G. K. & Vezni, F. Ş. (2012). Fuzuli Şiirinin Vezni. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9(9), 167-194.
- Dilçin, C. (1991). Fuzulî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi. *Türkoloji Dergisi*, 9(1), 43-98.
- Erdem, S. Ü. & Çakın, M. B. (2022). Fuzuli'nin Su Kasidesini Hadikatü's-Süedâ ile Yeniden Okumak-II. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 158-167.
- Güfta, H. (2013). Fuzuli Divanı'nda Gül. *Journal of International Social Research*, 6(26), 217-240.
- Güler, Z. (2011). Fuzuli'nin Divanına Sosyal Psikoloji Açısından Bir Bakış (Ötekileştirilmiş Fuzuli). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 85-106.
- Kaçar, M. & Koşık, H. (2014). Fuzuli'nin Leylâ Vü Mecnûn Mesnevisinin Dibacesi Hakkında Bazı Mülâhazalar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(2), 154-166.
- Solmaz, S. (2004). Divan Şiirinde Kelime Seçimini Etkileyen Faktörler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 39-51.
- Sucu, N. (2006). Sâlim'in Rind ü Zâhid Tercümesinin Fuzuli'nin Rind ü Zâhid'i ile Mukayese-si. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 149-166.

- Sürmen, Y., Bayraktar, Y. & Bayraktar, B. (2016). Kurmaca Metinde Muhasebe Biliminin İzleri: Fuzulî'nin Şikâyetnamesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (11), 49-70.
- Ünver, İ. (1991). Fuzulî'nin İki Mesnevisinde Nizâmî Etkisi. *Türkoloji Dergisi*, 9(1).
- Vanlıoğlu, M. (1997). Beng u Bâde ve Muhtevası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 197-200.

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA ETKİNLİK ÖRNEKLERİYLE SAĞLIK EĞİTİMİ

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan
Bireyler, Aileler, Öğretmenler, Uzmanlar
ve Diş Hekimleri İçin

Dr. Öğr. Üyesi Serap Doğan
Prof. Dr. Yasemin Ergenekon

**OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA
ETKİNLİK ÖRNEKLERİYLE SAĞLIK EĞİTİMİ
(Otizm spektrum bozukluğu olan bireyler, aileler,
öğretmenler, uzmanlar ve diş hekimleri için)**

Dr. Öğr. Üyesi Serap Doğan, Prof. Dr. Yasemin Ergenekon

Bilimsel Eserler No.: 1370
ISBN: 978-625-398-076-4
E-ISBN: 978-625-398-075-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Doğan, Serap, Ergenekon, Yasemin.

Otizm Spektrum Bozukluğunda Etkinlik Örnekleriyle Sağlık Eğitimi (Otizm spektrum bozukluğu olan bireyler, aileler, öğretmenler, uzmanlar ve diş hekimleri için) / Serap Doğan, Yasemin Ergenekon

1. Basım, X + 84 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-398-076-4

E-ISBN: 978-625-398-075-7

1. Otizm Spektrum Bozukluğu 2. Ağız ve Diş Sağlığı 3. Sağlık Eğitimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm - Genel Sağlık Bilgisi 1
2. Bölüm - Muayene Öncesi Yapılması Gerekenler 43
3. Bölüm - Ağız ve Diş Sağlığı 61
4. Bölüm - Muayene Sonrası Yapılması Gerekenler 71

KAYNAKLAR

- Aksungur, A., Göktaş, B., Önder, Ö. R. ve Cankul, İ. H. (2011). Öğrencilerin sağlıklı yaşam davranışlarının değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 10(1), 1-12.
- Bahar Özvarış, Ş. (1997). Halkın sağlık eğitimi. *Toplum ve Hekim*, 12(79), 55-79.
- Başar, R. P. (2008). *Aydın'da iki ilköğretim okulunda okul sağlığı hizmetleri ve yeni bir model geliştirilmesi*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Tıp Fakültesi.
- Clifford, H., Johnson, N. W., Brown, C. ve Battistutta, D. (2012). When can oral health education begin? Relative effectiveness of three oral health education strategies starting pre-partum. *Community Dental Health*, 29(2), 162-167.
- Çakır, M. (2002). *Sağlık ve trafik eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Değer, F. (2019). *Değişen toplum yapısında hekim ve hastalar açısından sağlık ve hastalığın anlamı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erden, Ş. ve Yıldız, A. (2018). Aile sağlığı merkezlerinde yetişkinlere yönelik düzenlenen sağlık eğitimleri üzerine nitel bir çalışma. *Temel Tıp Bilimleri / Basic Sciences*, 71(3), 145-151.
- Erol, K. (2017). İlaç kullanım ilkeleri, ilaç verme yolları, ilaç yan etkileri ve ilaçların saklanması. D. Arslantaş (Ed.), *Temel sağlık hizmetleri* içinde (s. 110-134). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: ???
- Eser, M. (2015). Hijyen ve sanitasyon. G. Kuş (Ed.), *Temel sağlık ve hastalık bilgisi* içinde (s. 102-120). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: ???
- Kıyıcı, B. (2019). *Sağlığın korunması ve geliştirilmesinde bireylerin sağlık hizmetlerine yönelik algılarının sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına etkisi: Isparta ili örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Milli Eğitim Bakanlığı Hasta ve Yaşlı Hizmetleri (2015). *Hastalıklara özel beslenme*. 12 Nisan 2020 tarihinde, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Besin%20%C3%96geleri%20ve%20Besin%20Gruplar%C4%B1.pdf adresinden erişildi.
- Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık Hizmetleri (2015). *Hastanın öz bakımı*. 12 Nisan 2020 tarihinde http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Has-tan%C4%B1n%20%C3%96z%20Bak%C4%B1m%C4%B1.pdf adresinden erişildi.

- Özbabalık, D. (2017). Hastalık belirtilerini gözlemleme, takip etme ve ilk önlemler. D. Arslantaş (Ed.), *Temel sağlık hizmetleri İçinde* (s. 110-134). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2903
- Öztürk, Y. ve Çetinkaya, F. (2008). *Sağlık davranışı ve sağlık eğitimi*. (Çev. Aykut, M., Ceyhan, O., Çetinkaya, F., Gün, İ., Öztürk, Y., Günay, O., Öztürk, A.) Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Przybylska, D., Borzęcki, A., Drop, B., Przybylski, P. ve Drop, K. (2014). Health education as an important tool in the healthcare system. *Polish Journal of Public Health*, 124(3), 145-147.
- Sağlık Bakanlığı (2008). *21 Hedefte Türkiye sağlıkta gelecek*. 1 Şubat 2020 tarihinde https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/200801212206080_hedef.pdf adresinden erişildi.
- Sağlık Bakanlığı (2008). *Sağlık hizmetlerinde okul sağlığı kitabı*. 31 Ocak 2020 tarihinde <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/okulsagligi.pdf> adresinden erişildi.
- Saka, G. *Halk sağlığı bakış açısıyla sağlık ve hastalıkların belirleyicileri* [PDF belgesi]. 24 Mayıs 2020 tarihinde, http://www.dicle.edu.tr/Dosya/2018-09/sagligin-belirleyicileri_1060.PDF adresinden erişildi.
- Sarı, N. (2016). *Sağlık arama davranışı ve medya*. Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Somunoğlu, S. (1999). Kavramsal açıdan sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 4(1), 52-62.
- Türk Tabipler Birliği. (1997). Prof. Dr. Nusret Fişek'in *kitaplaşmamış yazıları-I sağlık yönetimi*. 1 Ocak 2020 tarihinde https://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_1/index.html adresinden erişildi.
- Ulaş, S. C. ve Günay, T. (2014). Okulda sağlık eğitimi yoluyla beslenme ve bedensel etkinlik davranış değişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 28(3), 131-137.

İnternet Kaynakları

- <https://autismcenter.org/sites/default/files/files/Education%20and%20Training/Dental%20Information%20Guide-ASD%20Provider-English%20Version.pdf> (Erişim tarihi: 04.02.2020)
- <https://childrensdentalhealth.com/dental-visit-guide-for-children-with-autism-sensory-issues> (Erişim tarihi: 04.04.2020)
- https://dental.washington.edu/wp-content/media/sp_need_pdfs/Autism-Parent.pdf (Erişim tarihi: 29.03.2020)

<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/beslenme/yeterli-ve-dengeli-beslenme-nedir.html> (Erişim tarihi: 03.04.2020)

<https://www.autismspeaks.org/sites/default/files/2018-08/Dental%20Professionals%20Tool%20Kit.pdf> (Erişim tarihi: 30.03.2020)

<https://www.autismspeaks.org/sites/default/files/2018-08/Dental%20Guide.pdf> (Erişim tarihi: 30.03.2020)

<https://www.autismspeaks.org/tool-kit/dental-tool-kit> (Erişim tarihi: 04.02.2020)

<https://www.who.int/about/who-we-are/constitution#:~:text=Health%20is%20a%20state%20of,absence%20of%20disease%20or%20infirmity.&text=The%20health%20of%20all%20peoples,operation%20of%20individuals%20and%20States.> (Erişim tarihi: 01.02.2020)

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE RÜZGÂR SÖRFÜ

Yazar
Dr. Onur Yalçın

Editör
Dr. Can Özgider

Geçmişten Günümüze Rüzgâr Sörfü

Yazar: Dr. Onur Yalçın

Editör: Dr. Can Özgider

Yayın No.: 1384
ISBN: 978-625-398-099-3
E-ISBN: 978-625-398-098-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. "NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yalçın, Onur., Özgider, Can.

Geçmişten Günümüze Rüzgâr Sörfü / Onur Yalçın, Editör: Can Özgider

1. Basım, XI + 92 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-398-099-3

E-ISBN: 978-625-398-098-6

1. Rüzgâr Sörfü 2. IQ Foil 3. Techno 293

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No: 46519
Beytepe Köy Yolu No: 3 06800 Beştepe/Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
I. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜ TARİHİ	1
Dünyada Rüzgâr Sörfü.....	1
Türkiye’de Rüzgâr Sörfü.....	4
II. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜ TEMEL EKİPMANLARI	7
Rüzgâr Sörfü Nedir? Nasıl Yapılır?	7
Rüzgâr Sörfü için Gereken Ekipmanlar.....	7
Yelken	8
Rüzgâr Sörfü Tahtası	10
Direk	11
Bumba ve Trim Kiti	11
Uzatma, Mafsal, Çekme İpi, Trapez Kemer.....	12
Fin ve Salma	13
Islak Elbise ve Likra	14

III. BÖLÜM - RÜZGÂR VE SEYİR TÜRLERİ	15
Rüzgâr ve Oluşumu	15
Seyir Türleri	16
Yelken Çalışma Prensipleri	17
Uçak Nasıl Uçar?	17
IV. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜ TEMEL EĞİTİMİ	19
Rüzgâr Hangi Yönden Geliyor?	19
Yelkenin Pozisyonu ve Kaldırılması	22
Temel Duruş ve Yol Alma Pozisyonu	24
Yol Alma (Seyir) Pozisyonu	25
Temel Rüzgâr Üstü Dönüş ve Manevra	29
Tramola Dönüşünün Basamakları	30
Denizde Uygulama	36
Sahilden Kalkış	36
Ayaklıklara Giriş	42
Sudan Kalkış	47
V. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜNDE KULLANILAN TEMEL BAĞLAR	53
Camadan	53
İzbarço	54
VI. BÖLÜM - TÜRKİYE'DEKİ RÜZGÂR SÖRFÜ SINIFLARI	55
Techno 293 ve Techno Plus	55
Techno 293 Techno Plus Tahtası	55
Techno 293 Tahtası ve Özellikleri	57
Techno 293 Yelkenleri	57
Mafsalları	59
Techno 293 Yelken Ayarı	60
Yelken Alt Yaka Sistemi Kullanımı	60
IQ Foil	61
IQ Foil Yaş Kategorileri	61
17 ve 19 Yaş Altı için IQ Foil	61

Kuyruk Kanat Ayarı	64
IQ Foil Senior	66
Kadınlar ve Erkekler için IQ Foil	66
IQ Foil'de İlk Uçuş	69
VII. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜ YARIŞLARI	75
Trapez Parkur	76
Rüzgâr Altı - Üstü Rota	76
Rüzgâr Altı Slalom Parkuru	77
Sprint Slalom Parkuru	77
Madalya Yarışı Parkuru	78
Rüzgâr Sörfü Yarışları Nasıl Yapılır?	78
IQ Foil Avrupa Şampiyonası Yarış İlanı	78
IQ Foil Sınıfında Zaman ve Hedef Limitleri	79
VIII. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜNDE FİZİKSEL YETERLİLİK	81
IX. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜNDE GÜVENLİK	83
TANIMLAR	85
KAYNAKLAR	87
YAZAR HAKKINDA	89

KAYNAKLAR

- Akoğlu A., (2012). Yelkenli Tekne Fiziği. *Bilim ve Teknik Dergisi*
- Bojsen-Møller, J., Larsson, B., Magnusson, S. P., & Agaard, P. (2007). Yacht type and crew-specific differences in anthropometric, aerobic capacity, and muscle strength parameters among international Olympic class sailors. *Journal of sports sciences*, 25(10), 1117-1128.
- Castagna, O., Vaz Pardal, C., & Brisswalter, J. (2007). The assessment of energy demand in the new Olympic windsurf board: Neilpryde RS: X®. *European journal of applied physiology*, 100(2), 247-252.
- Karaoğlu, M., (2013). *Meteoroloji, Klimatoloji, Zirai Meteoroloji*. Nobel Akademik Yayıncılık. Yayın No: 700. ISBN: 978-605-133-601-5. 1.
- O'Shea F., (1989). *Adventure Sports, Advanced Windsurfing*, Londra, Salamander Boks Ltd., (s. 8,9,12).
- Sönmez. U., (2009). *O'dan 100'e Rüzgâr Sörfü*. Kenibu Yayıncılık, Dilek Ofset.
- Vogiatzis, I., De Vito, G., Rodio, A., & Marchetti, M. (2006). Comparison of the physiological response to upwind and downwind sailing-pumping in windsurfers. *New Zealand Journal of Sports Medicine*, 33(2), 66.-67.

- Vogiatzis, I., De Vito, G., Rodio, A., Madaffari, A., & Marchetti, M. (2002). The physiological demands of sail pumping in Olympic level windsurfers. *European journal of applied physiology*, 86(5), 450-454.
- Winner, K. (1995). *Windsurfing*. Human Kinetics 1.p.:2,3,5,74.
- Dünya'da Rüzgâr Sörfü (07.11.2022). <https://www.nytimes.com/2016/12/26/sports/sailing/s-newma-darby-dead-sailboarding.html>, 25.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Dünya'da Rüzgâr Sörfü (06.11.2022). <https://www.surfertoday.com/windsurfing/windsurfing-was-invented-60-years-ago-by-newman-darby>, 21.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Dünya'da Rüzgâr Sörfü (06.11.2022). <http://stephenlirakis.com/?cat=79>, 21.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Tahta (06.11.2022). <https://windsurf.starboard.com/windsurfingboards/entry-level-windsurfing-boards/start-stable-windsurf-board/> 21.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Tahta (06.11.2022). <https://iqfoil.star-board.com/equipment/iqfoilclass/> 21.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Rüzgâr ve oluşumu (07.11.2022). <https://www.mgm.gov.tr/genel/cocuklaricin.aspx?s=10> 23.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Techno 293 tahtası (05.11.2022). https://tahesport.com/global_tae/made-in-france/techno-293-od-rigid-composite-102569 21.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- IQ Foil Tahtası (03.11.2022). <https://iqfoil.star-board.com/> 20.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Rüzgâr Sörfü Temel Eğitimi (01.07.2022). <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/makale/beaufort> 07.11.2022 tarihinde URL'den erişim
- Yelken (07.11.2022). <https://www.severnesails.com/sails/ncx/> 07.11.2022 tarihinde URL'den erişilmiştir.
- Yelken (07.11.2022). <https://www.severnesails.com/sails/mach-5/> 07.11.2022 tarihinde URL'den erişilmiştir.
- <https://www.severnesails.com/sai>

2. Basım

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE RÜZGÂR SÖRFÜ

Yazar
Dr. Onur Yalçın

Editör
Dr. Can Özgider

nobel
bilimse

Geçmişten Günümüze Rüzgâr Sörfü

Yazar: Dr. Onur Yalçın

Editör: Dr. Can Özgider

Yayın No.: 1384
ISBN: 978-625-398-099-3
E-ISBN: 978-625-398-098-6
Basım Sayısı: 2. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2022, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. "NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yalçın, Onur., Özgider, Can.

Geçmişten Günümüze Rüzgâr Sörfü / Onur Yalçın, Editör: Can Özgider

2. Basım, XI + 92 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-398-099-3

E-ISBN: 978-625-398-098-6

1. Rüzgâr Sörfü 2. IQ Foil 3. Techno 293

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No: 46519
Beytepe Köy Yolu No: 3 06800 Beştepe/Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
I. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜ TARİHİ	1
Dünyada Rüzgâr Sörfü.....	1
Türkiye’de Rüzgâr Sörfü.....	4
II. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜ TEMEL EKİPMANLARI	7
Rüzgâr Sörfü Nedir? Nasıl Yapılır?	7
Rüzgâr Sörfü için Gereken Ekipmanlar	7
Yelken	8
Rüzgâr Sörfü Tahtası	10
Direk	11
Bumba ve Trim Kiti	11
Uzatma, Mafsal, Çekme İpi, Trapez Kemerı.....	12
Fin ve Salma	13
Islak Elbise ve Likra	14

III. BÖLÜM - RÜZGÂR VE SEYİR TÜRLERİ	15
Rüzgâr ve Oluşumu	15
Seyir Türleri	16
Yelken Çalışma Prensipleri	17
Uçak Nasıl Uçar?	17
IV. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜ TEMEL EĞİTİMİ	19
Rüzgâr Hangi Yönden Geliyor?	19
Yelkenin Pozisyonu ve Kaldırılması	22
Temel Duruş ve Yol Alma Pozisyonu	24
Yol Alma (Seyir) Pozisyonu	25
Temel Rüzgâr Üstü Dönüş ve Manevra	29
Tramola Dönüşünün Basamakları	30
Denizde Uygulama	36
Sahilden Kalkış	36
Ayaklıklara Giriş	42
Sudan Kalkış	47
V. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜNDE KULLANILAN TEMEL BAĞLAR	53
Camadan	53
İzbarço	54
VI. BÖLÜM - TÜRKİYE'DEKİ RÜZGÂR SÖRFÜ SINIFLARI	55
Techno 293 ve Techno Plus	55
Techno 293 Techno Plus Tahtası	55
Techno 293 Tahtası ve Özellikleri	57
Techno 293 Yelkenleri	57
Mafsalları	59
Techno 293 Yelken Ayarı	60
Yelken Alt Yaka Sistemi Kullanımı	60
IQ Foil	61
IQ Foil Yaş Kategorileri	61
17 ve 19 Yaş Altı için IQ Foil	61

Kuyruk Kanat Ayarı	64
IQ Foil Senior	66
Kadınlar ve Erkekler için IQ Foil	66
IQ Foil'de İlk Uçuş	69
VII. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜ YARIŞLARI	75
Trapez Parkur	76
Rüzgâr Altı - Üstü Rota	76
Rüzgâr Altı Slalom Parkuru	77
Sprint Slalom Parkuru	77
Madalya Yarışı Parkuru	78
Rüzgâr Sörfü Yarışları Nasıl Yapılır? . Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
IQ Foil Avrupa Şampiyonası Yarış İlanı	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
IQ Foil Sınıfında Zaman ve Hedef Limitleri	79
VIII. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜNDE FİZİKSEL YETERLİLİK	81
IX. BÖLÜM - RÜZGÂR SÖRFÜNDE GÜVENLİK	83
TANIMLAR	85
KAYNAKLAR	87
YAZAR HAKKINDA	89

KAYNAKLAR

- Akoğlu A., (2012). Yelkenli Tekne Fiziği. *Bilim ve Teknik Dergisi*
- Bojsen-Møller, J., Larsson, B., Magnusson, S. P., & Aagaard, P. (2007). Yacht type and crew-specific differences in anthropometric, aerobic capacity, and muscle strength parameters among international Olympic class sailors. *Journal of sports sciences*, 25(10), 1117-1128.
- Castagna, O., Vaz Pardal, C., & Brisswalter, J. (2007). The assessment of energy demand in the new Olympic windsurf board: Neilpryde RS: X®. *European journal of applied physiology*, 100(2), 247-252.
- Karaoğlu, M., (2013). *Meteoroloji, Klimatoloji, Zirai Meteoroloji*. Nobel Akademik Yayıncılık. Yayın No: 700. ISBN: 978-605-133-601-5. 1.
- O'Shea F., (1989). *Adventure Sports, Advanced Windsurfing*, Londra, Salamander Boks Ltd., (s. 8,9,12).
- Sönmez. U., (2009). *O'dan 100'e Rüzgâr Sörfü*. Kenibu Yayıncılık, Dilek Ofset.
- Vogiatzis, I., De Vito, G., Rodio, A., & Marchetti, M. (2006). Comparison of the physiological response to upwind and downwind sailing-pumping in windsurfers. *New Zealand Journal of Sports Medicine*, 33(2), 66.-67.

- Vogiatzis, I., De Vito, G., Rodio, A., Madaffari, A., & Marchetti, M. (2002). The physiological demands of sail pumping in Olympic level windsurfers. *European journal of applied physiology*, 86(5), 450-454.
- Winner, K. (1995). *Windsurfing*. Human Kinetics 1.p.:2,3,5,74.
- Dünya'da Rüzgâr Sörfü (07.11.2022). <https://www.nytimes.com/2016/12/26/sports/sailing/s-newma-darby-dead-sailboarding.html>, 25.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Dünya'da Rüzgâr Sörfü (06.11.2022). <https://www.surfertoday.com/windsurfing/windsurfing-was-invented-60-years-ago-by-newman-darby>, 21.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Dünya'da Rüzgâr Sörfü (06.11.2022). <http://stephenlirakis.com/?cat=79>, 21.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Tahta (06.11.2022). <https://windsurf.starboard.com/windsurfingboards/entry-level-windsurfing-boards/start-stable-windsurf-board/> 21.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Tahta (06.11.2022). <https://iqfoil.star-board.com/equipment/iqfoilclass/> 21.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Rüzgâr ve oluşumu (07.11.2022). <https://www.mgm.gov.tr/genel/cocuklaricin.aspx?s=10> 23.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Techno 293 tahtası (05.11.2022). https://tahesport.com/global_taje/made-in-france/techno-293-od-rigid-composite-102569 21.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- IQ Foil Tahtası (03.11.2022). <https://iqfoil.star-board.com/> 20.10.2022 tarihinde URL'den erişim
- Rüzgâr Sörfü Temel Eğitimi (01.07.2022). <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/makale/beaufort> 07.11.2022 tarihinde URL'den erişim
- Yelken (07.11.2022). <https://www.severnesails.com/sails/ncx/> 07.11.2022 tarihinde URL'den erişilmiştir.
- Yelken (07.11.2022). <https://www.severnesails.com/sails/mach-5/> 07.11.2022 tarihinde URL'den erişilmiştir.
- <https://www.severnesails.com/sai>

YEREL KAYNAKLAR IŞIĞINDA
ORTA ÇAĞ AZERBAYCAN TARİHİ- II
TÜRKLER DÖNEMİ

Vesile Şemşek

Yerel Kaynaklar Işığında Orta Çağ Azerbaycan Tarihi - II Türkler Dönemi

Vesile Şemşek

Yayın No.: 1385
ISBN: 978-625-398-108-2
E-ISBN: 978-625-398-107-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik

ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulferm@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Sezaî Özden -sezai@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Şemşek, Vesile.

Yerel Kaynaklar Işığında Orta Çağ Azerbaycan Tarihi - II Türkler Dönemi / Vesile Şemşek

1. Basım, VIII + 178 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-398-108-2

E-ISBN: 978-625-398-107-5

1. Azerbaycan 2. Kültür 3. Tarih

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,

Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	iii
Giriş	1
1. Azerbaycan'ın Kısa Tarihçesi	3
Birinci Bölüm	
XII-XV. Yüzyıllarda Azerbaycan'ın Siyasi Tarihi	7
1. Moğol İstilas ı S ırasında Azerbaycan	9
1.1. Harzemşahlar Devleti'nin Azerbaycan'a Etkisi	9
1.2. Azerbaycan Atabeyleri Son İldenizler.....	14
1.3. Kıpçakların ve Gürcülerin Azerbaycan'a Yürüyüşleri.....	20
1.4. Moğol Yürüyüşleri ve Azerbaycan'a Etkisi	26
2. Moğollar Sonrası Azerbaycan.....	35
2.1. Hülagüler Devleti.....	35
2.2. Kızılorda Hâkimiyeti	37
2.3. Timurilerin Azerbaycan'a Yürüyüşleri	51
3. Azerbaycan Topraklarında Kurulan Türk Devletleri.....	53
3.1. Karakoyunlu Devleti'nin Kuruluşu.....	53
3.2. Akkoyunlu Devleti'nin Kuruluşu	58
3.4. Akkoyunlu Devleti'nin Dış Siyaseti.....	61
3.5. Safeviler Devleti'nin Kuruluşu.....	65
İkinci Bölüm	
XII-XV. Yüzyıllarda Azerbaycan'da Sosyal ve İktisadi Durum	69
1. Sosyal ve İktisadi Hayat	71
1.1. Sosyal ve Ticari Hayat.....	71
1.2. Sanatkâr ve Esnaf Birlikleri	80
1.3. Tarım ve Hayvancılık	91
1.4. Vakıflar.....	93

Üçüncü Bölüm

XII-XV. Yüzyıllarda Azerbaycan'da İlmî ve Kültürel Hayat	99
1. İlmî ve Kültürel Hayat	101
1.1. Dil Unsuru	101
1.2. İlmî Faaliyetler	107
1.3. Dinî-Felsefi Düşünce Akımları.....	118
1.4. Kültür ve Edebiyat.....	125
1.5. Sanat ve Mimari.....	135
1.6. Hat Sanatı, Epigrafik Eserler, Tezkireler, Kitabeler	136
Son Söz	141
Kaynakça	143
Orta Çağ Azerbaycan Tarihi XI-XV. Yüzyıllara Dair Mimari Eserler	149
Kronoloji	169
Öz Geçmiş	177

KAYNAKÇA

- “Tarihteki Azerbaycan Devletleri”, Bakü, 2012.
- Aşurbeyli, Sara, *Oçerki İstoriya Srednevekovo*, Bakü, 1964.
- Ahmet Bin Lutfullah, *Cami Duval*, Bakü, 1957.
- Amman Morcellin, *İstoriya*, Y. A. Kulakova, Kiyev, 1906.
- Abd Er-Raşid El Bakuvi, *Kitabu'l Et-Talhis*, *El-Asar ve Adjab El-Malik El-Kahhar*, Çev: Z. Bünyadov, Moskova, 1971.
- Avesta, I, İsmail Şems, Bakü, 1995.
- Azerbaycan Etnografyası, Bakü, C. I, 1988.
- Artamonov, M. L. *İstoriya Xazar*, Leningrad, 1962.
- Barthold, Fuad Köprülü, *İslam Medeniyet Tarihi*, Ankara, 1963.
-, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Ankara, 1975.
-, *Turki, Soçineniya*, Moskova, 1968.
-, *Rabotu Po İstorii İslama İ Arapsogo Xalifata*, Soçineniya, Moskova, 1966.
-, *Hazari, Soçineniya*, Moskova, 1968.
- Barhudanyar, M. *Albanya İ Ee Sosedi*, Tiflis, 1893.
- Belayev, E. A. *Arabi, İslam İ Arapskiy Xalifat V Ranee Srednevekove*, Moskova, 1965.
- *El-Baladzori, Kniga Zavoevaniya Stran*, Çev: P.K. Juze, *Materyalı Po İstorii Azerbaycana*, Baku, 1927.
- Belazuri, *Kitabu'l Futuhu'l Buldan, Liber Exrugnations Regionum Lugduni Batavorum*, 1866.
- Bahmanyar, M. *Risale Fi Maudu İlm Mabed Tabiana Risale Fi Mratip El Mavcudat*, Leysing, 1851.
- Balansakuklu Yusuf, *Kutadgu Biliğ*, Bakü, 1994.
- *Bizans Tarihçileri*, Çev: S. Destunika, Sankt Petersburg, 1860.
- Bünyatov, Ziya, *Obzor, İstoçnikov Po İstorii Azerbaycana*, 1964.

- *Belyayev, E. A, Arabi, İslam İ Arabskiy Xalifat V Ranee Srednevekove, Moskova, 1965.*
- *Bolşakov, O.G. İstoriya Halifata, Moskova, 1989.*
- *Bozkurt, Nahide, Abbasiler, Ankara, 2018.*
- *Çerevskiy, Vi. Mir İslama İ Ego Pobujdeniya, St. Petersburg, 1901.*
- *Felshtinskiy, İ. Arabskaya Literatura V Srednievka, Nauka Yay. Moskova, 1977.*
- *Petruşevskiy, İ. P. İslam V İrane, V VII-X Veka, Leningrad, 1966.*
- *Osmanov, F. L., Kafkas Albanya'sının Maddi Medeniyeti, Bakü, 1982.*
- *El Karnati, Ebu Hamit El Endelusi, Kitap Tuhfetu'lel-baba ve Nuhbetu'licab, Paris, 1925.*
- *El Kalkasandi, Subh El Aşa Fi Marifat El İnşa, V. Kahira, 1914.*
- *Kalankatuklu, M. İstoriya Akvan, K. Patkanova, Spb, 1861.*
- *Kalankatuklu, M. Albanya Tarihi, Mukaddeme, Tercüme ve Şerh, Ziya Bünyadov, Bakü, 1993.*
- *Kolesnikov, A. İ. Zavoevaniyeiranaarabami, Moskova, 1982.*
- *Kolesnikov, A. İ. İran V Naçale VII. Sankt Petersburg, 1970.*
- *Gordlevskiy, V. A. Gosudarstva Selcukidov Maloy Azii, İzobranie Soçinenie, C. I, Moskova, 1960.*
- *Goyuşev, R. B. Arkeoloji ve Din, Bakü, 1965.*
- *Göyüşev, R. B. Karabağın Geçmişine Seyahat, 1993.*
- *Geybullayev, G. A. K Etnogenozi Azerbaydjansev, C. I, 1991.*
- *Geydarov, M. X. Goroda İ Gorodskoe Remesla Azebajdjana, XIII-XVII, Baku, 1982.*
- *Gerodat, İstoriya Xalifatov Vardapeda Gevonda, Çev: K. Patakanova, 1862.*
- *Yakubi, İstoriya, Çev: P.K. Juze, Baku, 1927.*
- *Yakubi, Kitabu'l Buldan, VII, V.G.A., Leyden, 1897.*
- *Yakut El Xamavi, Mudjamu'l Buldan, Svideniya Ob Azerbaydjane, Çev: P.K. Juze, 1983.*
- *Marr, N.Y. Arapskaya Versiya Agafengelya, N.Y. Kreşeniya Armyan İ Gruzin, Abhazov İ Alanov, XVI, Zbo, 1905.*
- *Kalankatlı Moisey, Albanya Tarihi, Mukaddeme, Tercüme ve Şerh, Ziya Bünyadov, Bakü, 1993.*
- *Kitabi Dede Korkut, Sadeleştiren, Samet Alizade, Ferhat Zeynalov, Süleyman Aliyarov, Bakü, 1988.*

- *Nizamülmülk, Siyasetname, Farsça Çev. R. Sultanov, Bakü, 1987.*
- *Nuri, Ünlü, Anahtarlarıyla İslam Tarihi, (Başlangıçtan 1918'e kadar), İstanbul, 1984.*
- *Oğuzname, Samet Alizade, Bakü, 1987.*
- *Orosiy, Pavel, İstoriyaprotivyaçınikov V Sem Knik, V.D.İ., 1949.*
- *Heyet, Tarihteki Azerbaycan Devletler, Bakü, 2012.*
- *Plinniy, Starşiy, Estestvennayaistoriya, Latince Çev. Latışeva, V, Moskova, 1949.*
- *Prokopiy, Kesariyskiy, İstoriyavoynu, Rimlyan, S Persami, Moskova, 1876.*
- *Kalankatuklu, M. İstoriya Akvan, K. Patkanova, Spb, 1861.*
- *Kalankatuklu, M. Albanya Tarihi, Mukaddeme, Tercüme ve Şerh, Ziya Bünyadov, Bakü, 1993.*
- *Sebeos, İstoriya, Episkopa Sebeosa, Erevan, 1939.*
- *Sparanet, S. Sudebnik, A.K. Kalstyana, Erevan, 1958.*
- *Kekelidze, K. S. İstoriya V Vosholeniye Vencenoscev, Tbilisi, 1954.*
- *İslam Ansiklopdisi, Azrbaycan, V., T.D.V. İstanbul, 1991.*
- *Vahidov, R. M. Etnografıçeskie Pamyatniki Kafkaskoy Albanii, Bakü, 1985.*
- *Vahidov, R. M. Toprak Kalenin Dulus Küreleri, Bakü, 1980.*
- *Yakubovskiy, A.Y. İbn Miskeveyh O Pohode Rusov V Barda'a V X. (943-944 G.) B.B. C. XIV.*
- *Nizami, G. İskendername, Bakü, 1982.*
- *Oğuzname, Samet Alizade, Bakü, 1987.*
- *Orosiy, Pavel, İstoriyaprotivyaçınikov V Sem Knik, V.D.İ., 1949ç*
- *Plinniy, Starşiy, Estestvennayaistoriya, Latince Çev. Latışeva, V, Moskova, 1949.*
- *Prokopiy, Kesariyskiy, İstoriyavoynu, Rimlyan, S Persami, Moskova, 1876.*
- *Vahidov, R. M. Etnografıçeskie Pamyatniki Kafkaskoy Albanii, Bakü, 1985.*
- *Vahidov, P. M. Toprakkalenin Dulus Küreleri, Bakü, 1980.*
- *Velihanlı, N. VII-IX Asırlarda Azerbaycan Tarihinin Problemleri, Konferans Metni, 52-55, Bakü, 1996.*
- *Velihanlı, N. Arap Hilafeti ve Azerbaycan, Bakü, 1993.*
- *İbrahimova, F. A. Orta Asır Azerbaycan Şehirlerinde Metal İşleme, Bakü, 1988.*
- *Raşıddin, F. Oğuzname, (Farsçadan Çev: Şükürova, R.M. Bakü, 1992.*
- *Raşıddin, F. Sbornik, Letopisey, (Perevod: O.İ. Smirnov).*

- Raşiddin F. Cami Et Tavarih, Bakü, 1957.
- Wensinck ve Diğerleri, El Mucemu'l Mufehris Li Elfaz'l-Hadis'n Nebevi, I-VIII, Leyden 1936-1969.
- Yıldız, Hakkı, Dursun, "Arap", Dia, III, 273.
- Yılmaz Bayram, Goethe ve İslamiyet, Konya, 1991.
- Zubeyri, Ebu Abdullah, L Musa'ab B. Abdullah (850) Kitabü'l Nesebi Kureyşi, Tah. E. Levi Provençal, 1951.
- Azerbaycan Tarihi, I-VII, Heyet, Bakü-İlim, 1998.
- Aliyarlı'Süleyman, Azerbaycan Tarihi, Bakü, 1996.
- Amold Tm, İntişaâislam Tarihi, Ankara, 1982.
- Babayev İlyas, Azerbaycan Tarihi, Bakü, 1997.
- Barthold W. (1869-1930), Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Hazırlayanlar, Ky. Kopruman-A. Laka, Ankara 1975
-, İstoriya Kaspiyskiy Oblastey İ İstoriya Müslümanskogo Mira, (Hazarsahili Vilayetler ve İslam Dünyasının Tarihi), Bakü 1925 (Rusça)
-, F. Köprülü, İslam Medeniyeti Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1957.
- Bünyadov Ziya, M. Azerbaycan Vü-Ix Yüzyıllarda, Bakü, 1965.
- Bice Hayati, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, Ankara, 1991.
- Belazuri Ahmet Bin Yahya (Ö-279/892) Futuh'ul Buldan, Azerbaycan Tarihi . Üzerine Kaynaklar, (Liber Expugnationis Regionum, Lugduni Batavorum, 1866).
- Çetin. Osman, Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı, İstanbul, 1990.
- Demirci Mustafa, Beyt'ül Hikme, İstanbul, 1996.
- Dowsett C.İ., The History of the Gaucasian Albanians By Movses Dasxuranci, London, 1961.
- Hamevi Yakut Bin Abdullah (Ö.626/1229) Mücemül Buldan I-Iv, Beyrut 1950.
-, Yakut, Mücemül Buldan, Azerbaycan Hakkında Bilgiler, (Çev: Z. Bünyadov ve P.K. Juze), Bakü, 1983.
- Heyet, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, I-XIV, İstanbul, 1988.
- İbni Batuta (Ö771/1365) Seyahatnamesinden Seçmeler, Hazırlayan İ. Parmaksızoğlu, İstanbul, 1971.
- İslam Ansiklopedisi, Azerbaycan, IV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

- *İslam Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1941.*
- *İbrahim, Hasan, İslam Tarihi, I-IV, İstanbul, 1992.*
- *İsmayıl Mahmut, Azerbaycan Halkının Yaranması, Bakü, 1983.*
- *İbni Miskaveyh, Tecaribül-Ümem, Kahire, 1932.*
- *İbni Havkal, Kitabül-Am, Nşr, Brillkramers, Leiden, 1938.*
- *İbni Nedim, Kitabül Fihrist, Beyrut, 1964.*
- *İbni Esir, Kamil Fi- Tarih, I-XII, İstanbul, 1989.*
- *İbni Kesir, İsmayıl B. Ömer, (774-1372), El-Bidaye ve Nihaye, I-Xiv, Beyrut, 1966.*
- *İstahri, Kitabül Mesalik ve Memalik, Leiden, 1870.*
- *Kalankatuklu Moisey, Albanya Tarihi, (Tercüme ve Şerh Z. Bünyadov), Bakü, 1993.*
- *Kafesoğlu İbrahim, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1983.*
- *Köksal Asım, İslam Tarihi I-X, İstanbul, 1981.*
- *Lebedev, A. P. Vselenskie Sobori, IV.-V. V.V. Moskova, 1896.*
- *Minorski, Vladimir, Studies İn Gaucasian History-London, 1953.*
- *....., İstoriya Şimani Derbenda (Derbend ve Şirvan Tarihi) Moskova, 1963.*
- *....., Gacssuca Iv-Kafkasşünaslık (15 Sayı Tercüme), London, 1953.*
- *....., Hudud Al-Alam (The Regions of the World), London, 1937.*
- *Mukkadesi, Ahsenüt Tekasim Fi Marifetü'l Akalim Leiden, 1876.*
- *Mesudi, Tenbih Va 'l-İşrafv111, Leiden, 1894.*
- *....., Mürucüz Zeheb, I-IX, Paris, 1887.*
- *Nafisi Said, Babek, Bakü, 1993.*
- *Nizamül-mülk Ebu Ali Hasan Siyasetname, Farsçadan Tercüme Eden R. Sultanov, Bakü, 1987.*
- *....., Siyasetname Rusçaya Tercüme Eden B. Zahadorev Leningrad, 1949.*
- *Ögel Bahaddin, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara 1962.*
- *Öztuna Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul, 1977.*
- *P. M. Hold- A.K.S. Lambton- B. Lewis, İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti İstanbul, 1989.*
- *Strabon, Coğrafya I-Xvii, Tercüme K.A. Stratanov, Moskova, 1964.*

- *Şeker Mehmet, Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması, Ankara, 1985.*
- *Taberi Ebu Cafer Muhammed B. Cerir, Tarih, I-111, Lukduni — Bata-vorm 1879-1901.*
- , *Taberi Tarihi, I-Xvı E. J. Bri1, 1965.*
- *Togan, Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1981.*
- *Tomaro Babek, Moskova, 1936.*
- *Velihanlı, Naile, Arap Hilafeti ve Azerbaycan, Bakü, 1993.*
- *Vahidov R. A. Azerbaycan 'da Tarihi Kazıların Neticeleri, Bakü, 1995.*
- *Yazıcı, Nesimi, Türk Devletleri, Ankara, 1992.*
- *El Kalkasandi, Subh El Aşa Fi Marifat El İnşa, V. Kahira, 1914.*
- *Kropnov, E. İ. Drevnaya İstoriya Severnogo Kavkaza, Moskova, 1980.*
- *Kolesnikov, A. İ. Zavoevaniyeiranaarabami, Moskova, 1982.*
- *Kolesnikov, A. İ. İran V Naçale Vu. Sankt Petersburg, 1970.*
- *Gordlevskiy, V. A. Gosudarstva Selcukidov Maloy Azii, İzobranie Soçi-nenie, C. I, Moskova, 1960.*
- *Goyuşev, R. B. Arkeoloji ve Din, Bakü, 1965.*
- *Göyüşev, R. B. Karabağın Geçmişine Seyahat, 1993.*
- *Geybullayev, G. A. K Etnogenozi Azerbaydjansev, C. I, 1991.*
- *Geydarov, M. X. Goroda İ Gorodskoe Remesla Azebaydjana, V XIII-XVII vv. Baku, 1982.*
- *Gerodat, İstoriya Xalifatov Vardapeda Gevonda, Çev: K. Patakanova, 1862.*
- *Yakubi, İstoriya, Çev: P.K. Juze, Baku, 1927.*
- *Yakubi, Kitabu'l Buldan, Vu, V.G.A., Leyden, 1897.*
- *Yakut El Xamavi, Mudjamu'l Buldan, Svideniya Ob Azerbaydjane, Çev: P.K. Juze, 1983.*
- *Kalankatlı Moisey, Albanya Tarihi, Mukaddeme, Tercüme ve Şerh, Ziya Bünyadov, Bakü, 1993.*
- *Nizamülmülk, Siyasetname, Farsça Çev. R. Sultanov, Bakü, 1987.*
- *Oğuzname, Samet Alizade, Bakü, 1987.*
- *Orosiy, Pavel, İstoriyaprotivyaçıznikov V Sem Knik, V.D.İ., 1949.*
- *Plinny, Starşiy, Estestvennayaistoriya, Latince Çev. Latışeva, V, Mos-kova, 1949.*
- *Prokopiy, Kesariyskiy, İstoriya Voynu, Rimlyan, S Persami, Moskova, 1876.*

YAPILI ÇEVRE DEĞERLENDİRMELERİ

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Hale Demir Kayan

YAPILI ÇEVRE DEĞERLENDİRMELERİ

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Hale Demir Kayan

Bilimsel Eserler No.: 1387

ISBN: 978-625-398-112-9

E-ISBN: 978-625-398-113-6

Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. "NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Demir Kayan, Hale.

Yapılı Çevre Değerlendirmeleri / Hale Demir Kayan

1. Basım, VIII + 318 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-398-112-9

E-ISBN: 978-625-398-113-6

1. Yapılı Çevre Değerlendirme 2. Modern Kent Dokusu 3. Tarihi Kent Dokusu

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ve TEŞEKKÜR	iii
HAKEM KURULU	iv
ETİK BEYAN.....	vii

MODERN KENT ÖLÇEĞİNDEKİ YAPILI ÇEVRELER

Bölüm 1 - TÜRKİYE'DEKİ TEKNOPARK BİNALARININ PERFORMANS ANALİZLERİ	3
Hale Demir Kayan - Ayhan Bekleyen	
Bölüm 2 - TÜKETİM ALIŞKANLIKLARI VE KÜLTÜREL KODLARIN İZLERİ: Diyarbakır Kapalı Güvenlikli Sitelerinde Mekân Dizim Analizi	33
Arya Biçen - Serbülent Vural	
Bölüm 3 - TÜRKİYE'DE YEREL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ EYLEM PLANLARININ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ÖLÇEĞİNDE KARŞILAŞTIRILMASI	55
Sevilay Akalp - İdil Ayçam	
Bölüm 4 - GELENEKSEL MİMARİDEKİ İKLİME DAYALI EKOLOJİK KRİTERLERİN GÜNÜMÜZ MİMARİSİNE YANSIMALARI: Mersin Örneği	75
Gizem Nur Özcan - Can Tuncay Akın	
Bölüm 5 - AVM YAPILARINDA KENTSEL İMAJ-KİMLİK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: Diyarbakır Örneği	93
Merve İlhan - Berivan Özbudak Akça	
Bölüm 6 - YAPI TASARIMINDA KSD YÖNTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: Dicle Üniversitesi Diyarbakır Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Örneği	113
Furkan Aydın - Mehmet Cebe	

TARİHİ KENT ÖLÇEĞİNDEKİ YAPILI ÇEVRELER: DİYARBAKIR KENTİ

Bölüm 7 - YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN "DİYARBEKİR HAMİDİYE SANAYİ MEKTEBİ"	151
Emine Ekinci Dağtekin	
Bölüm 8 - TARİHİ DİYARBAKIR ÇİFTE (BORSA) HAN'IN YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE 3D LAZER SCANNER CİHAZI İLE ÖLÇÜMLENDİRİLMESİ.....	163
Gülin Payaslı Oğuz - Mücahit Yıldırım - Fatma Meral Halifeoğlu - Dilan Kakdaş Ateş - Şakir Güler	
Bölüm 9 - YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN DİYARBAKIR TARİHİ ERMENİ KATOLİK KİLİSESİ'NİN GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DEĞİŞİM SÜREÇLERİ	179
Nursen Işık	
Bölüm 10 - DİYARBAKIR ZİNCİRİYE KONAĞI'NIN MİMARİ ÖZELLİKLERİNİN PASİF İKLİMLENDİRME AÇISINDAN İNCELENMESİ	201
Şefika Ergin - Berfin Aydıralp	
Bölüm 11 - DİYARBAKIR ÇINAR GÜZELŞEYH KASRI'NIN BELGELENMESİ.....	223
Meltem Tekin Bayram - Gülin Payaslı Oğuz	

ÇEŞİTLİ KENTLER

Bölüm 12 - GÖZLEMSEL TESPİTLERE DAYALI BOZULMALAR: Urfa Hayrullah Cami	243
Emine Ekinci Dağtekin	
Bölüm 13 - ENDÜSTRİ MİRASI OLARAK ANADOLU-BAÇDAT DEMİRYOLU VE TARİHİ KONYA TREN İSTASYONU BİNALARİ.....	253
Hacı Abdullah Erdoğan	
Bölüm 14 - BEDESTEN TİPOLOJİSİNDE ŞANLIURFA BEDESTENİ'NİN (KAZZAZ PAZARI) YERİ.....	285
Hakan Demir - Fatma Meral Halifeoğlu	
Bölüm 15 - BİNALARIN YENİDEN KULLANIM NEDENLERİ: Ankara Şengül Hamamı Örneği	299
Huriye Aslan - Mücahit Yıldırım	
HAKEM DİZİNİ	307
YAZAR DİZİNİ.....	313

TÜRKİYE'DEKİ TEKNOPARK BİNALARININ PERFORMANS ANALİZLERİ

Hale Demir Kayan - Ayhan Bekleyen

GİRİŞ

Türkiye'deki teknoloji geliştirme bölgeleri ya da teknopark alanları, bütün dünyadaki örneklerinde olduğu gibi bilgi ve teknolojinin geliştirilmesi için tasarlanan kuluçka merkezleridir. Erken doğan çocukları kontrollü bir çevrede (sıcak ve güvende) tutmak için geliştirilen bir mekanizmadan (Wolniak et al., 2019:1) ismini alan bu merkezler, benzer bir analogiyi bünyelerinde barındırmaktadır. Bu kuluçka merkezleri, bilginin kontrollü bir çevrede doğması ve güvende tutulması için üretilmiştir. Akademik araştırmaların bulgularından oluşan bilginin uygulama alanı ile ilgili pazara ulaştırılması için bu alanlar, birer teknoloji transfer merkezleridir (Leyden et al., 2008:2; Link and Scott, 2006:15 von Waldkirch, 2003:307). Teknopark alanları; araştırma parkı, teknoloji parkı, iş parkı, inovasyon merkezi, bilim parkı (Löfsten and Lindelöf, 2002:861), girişimcilik merkezi (Quintas et al., 1992), teknopol (Link and Scott, 2006:13), bilim ya da araştırma merkezi (Macdonald, 1987), technopolis, bilim şehri, siber park, yüksek teknoloji ya da endüstriyel park, araştırma-geliştirme parkı, üniversite araştırma parkı, araştırma ve teknoloji parkı, bilim ve teknoloji parkı, bilim yerleşimi, teknoloji kuluçka merkezi, teknoloji iş ve kuluçka merkezi (UNESCO, 2017) gibi benzer gelişmeleri tanımlamak için kullanılan çeşitli isimlerle de anılmaktadır.

Teknoparklar üniversiteler ile firmalar arasındaki iş birliğini geliştirmek için yaratılan yenilikçi atılımlara katkı sağlamaktadır (Estrella et al., 2017). Pazarda henüz

KAYNAKLAR

- Albahari, A., Klostfen, M., Rubio-Romero, J.C. (2019). Science and Technology Parks: A study of value creation for park tenants. *The Journal of Technology Transfer*, 44(4), 1256-1272.
- Al Horr, Y., Arif, M., Kaushik, A., Mazroei, A., Katafygiotou, M., Elsarrag, E. (2016). Occupant productivity and office indoor environment quality: A review of the literature. *Building and Environment*, 105(2016), 369-389.
- Amoroso, S., Soriano, F.H. (2019). An international perspective on science and technology parks. In: S. Amoroso, A.N. Link and M. Wright, Eds. *Science and Technology Parks and Regional Economic Development: An International Perspective*, Cham: Palgrave Macmillan, pp. 1-8.
- Appold, S.J. (1991). The location processes of industrial research laboratories. *The Annals of Regional Science*, 25(2), 131-144.
- Arkalı Olcay G, Bulu M. Technoparks and technology transfer offices as drivers of an innovation economy: Lessons from Istanbul's innovation spaces. *Journal of Urban Technology*. 2016; 23(1): 71-93.
- Aslan, S. (2022). *Konut performans değerlendirme: Altınşehir Konutları, Mardin* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, Türkiye.
- Awaru, A.O.T., Niswaty, R., Maida, A.N., Torro, S. (2021). Office interior design concept based on the development of communication and information technology at PT Indonesian Post (Persero) Makassar. *Journal of Physics: Conference Series* 1899, 012079. Doi: 10.1088/1742-6596/1899/1/012079
- Bekleyen, A. and Korkmaz, N.M. (2013). An evaluation of Akabe mass housing settlement in Şanlıurfa, Turkey. *Journal of Housing and the Built Environment*, 28(2), 293-309.
- Bekleyen, A. and Yılmaz-Ay, İ. (2016). Are gated communities indispensable for residents? *Urbani Izziv*, 27(1), 149-161.
- Bekleyen, A., Melikoğlu, Y. (2021) An investigation on the thermal effects of windcatchers. *Journal of Building Engineering*, 34 (2021), Article No: 101942.
- Choi, J-H., Loftness, V., Aziz, A. (2012). Post-occupancy evaluation of 20 office buildings as basis for future IEQ standards and guidelines. *Energy and Buildings*, 46(2012), 167-175.
- Choi, J-H., Lee, K. (2018). Investigation of the feasibility of POE methodology for a modern commercial Office building. *Building and Environment*, 143, 591-604.
- Colenberg, S., Jylha, T., Arkesteijn, M. (2021). The relationship between interior Office space and employee health and well-being- A Literature review. *Building Research & Information*, 49(3), 352-366.
- Cooper, I. (2001). Post-occupancy evaluation-where are you? *Building Research & Information*, 29(2), 158-163.
- Demir, H. (2019). *Post occupancy evaluation of the technopark buildings in Turkey: Building performance analysis with a user-focused approach* (Unpublished PhD thesis). Dicle University Graduate School of Natural and Applied Sciences, Department of Architecture, Diyarbakır, Turkey.
- Demir, H. and Bekleyen, A. (2019a). Post-occupancy evaluation of Turkey's silicon valleys. *Electronic Proceedings of the 4th International Engineering and Natural Sciences Conference* (s. 332-350), Diyarbakır: INESEG (International Engineering, Science & Education Group) Publication. (06-08 November 2019)

- Demir, H. and Bekleyen, A. (2019b). Evaluation of the successful examples of technoparks in Turkey in terms of architectural criteria. *Electronic Proceedings of the 3rd Anatolia International Applied Sciences Congress* (s. 873-890), Diyarbakır: UBAK Publication. (28-29 December 2019)
- Demir, H., Bekleyen, A. (2021). Evaluation of a technocity building in terms of architectural criteria: Twins Software House, METU-Technocity. *Turkish Journal of Nature and Science*, 10(2), 64-74.
- Durmaz Ö. (2010) Teknoparkların Bir Kentin Ekonomik ve Sosyal Dönüşümü Üzerindeki Olası Etkileri: Mersin Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, Turkey.
- Estrella, F.J., Çevik Onar, S., Rodriguez, R.M., Öztaysi, B., Martinez, L., Kahraman, C. (2017). Selecting firms in university technoparks: A hesitant linguistic fuzzy TOPSIS model for heterogeneous contexts. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 33(2), 1155-1172.
- Fallis, G. (2007). *Multiversities, Ideas, and Democracy*. Toronto: University of Toronto Press Incorporated.
- Frontczak, M., Schiavon, S., Goins, J., Arens, E., Zhang, H., Wargocki, P. (2012). Quantitative relationships between occupant satisfaction and satisfaction aspects of indoor environment quality and building design. *Indoor Air*, 22(2), 119-131.
- Geng, Y., Ji, W., Lin, B., Zhu, Y. (2017). The impact of thermal environment on occupant IEQ perception and productivity. *Building and Environment*, 121(2017), 158-167.
- Gilchrist, K., Brown, C., Montarzino, A. (2015). Workplace settings and wellbeing: Greenspace use and views contribute to employee wellbeing at peri-urban business sites. *Landscape and Urban Planning*, 138, 32-40.
- Güneli, Z., Bekleyen, A., Yıldırım, M., Demir, H. (2011). 'Dicle Techno-city' Administration and R&D Building. *World Building*, 2011(178), 53-57.
- Hassanain, M.A., Mathar, H., Aker, A. (2016). Post-occupancy evaluation of a university student cafeteria. *Architectural Engineering and Design Management*, 12(1), 67-77.
- Hay, R., Samuel, F., Watson, K.J., Bradbury, S. (2018). Post-occupancy evaluation in architecture: experiences and perspectives from UK practice. *Building Research & Information*, 46(6), 698-710.
- Kaplan, R. (1993). The role of nature in the context of the workplace. *Landscape and Urban Planning*, 26(1-4), 193-201.
- Kerr R, Robinson SK, Elliott C. (2016). Modernism, Postmodernism, and corporate power: Historicizing the architectural typology of the corporate campus. *Management & Organizational History*, 11(2), 123-146.
- Kim, J., de Dear, R., Candido, C., Zhang, H., Arens, E. (2013). Gender differences in Office occupant perception of indoor environmental quality (IEQ). *Building and Environment*, 70(2013), 245-256.
- Kupritz, V. (2003). Accommodating privacy to facilitate new ways of working. *Journal of Architectural and Planning Research*, 20(2), 122-135.
- Leather, P., Pyrgas, M., Beale, D., Lawrence, C. (1998). Window in the workplace: Sunlight, view, and occupational stress. *Environment and Behavior*, 30(6), 739-762.
- Leyden, D.P., Link, A.N., Siegel, D.S. (2008). A theoretical and empirical analysis of the decision to locate on a university research park. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 55(1), 23-28.

- Link, A.N. and Scott, J.T. (2006). U.S. university research parks. *Journal of Productivity Analysis*, 25(1-2), 43-55.
- Link, A.N. and Scott, J.T. (2007). The economics of university research parks. *Oxford Review of Economic Policy*, 23(4), 661-674.
- Loftness, V., Hartkopf, V., Poh, L.K., Snyder, M., Hua, Y., Gu, Y., Choi, J., Yang, X. (2006). Sustainability and health are integral goals for the built environment. *Proceedings of HB 2006-Healthy Building: Creating a Healthy Indoor Environment for People* (pp. 1-17), Volume 1, Lisboa, Portugal: ISIAQ (International Society of Indoor Air Quality and Climate) Publication. (4-8 June 2006).
- Lottrup, L., Stigsdotter, U.K., Meilby, H., Claudi, A.G. (2015). The workplace window view: A determinant of Office worker' work ability and job satisfaction. *Landscape Research*, 40(1), 57-75.
- Löfsten, H. And Lindelöf, P. (2002). Science Parks and the growth of new technology-based firms-academic-industry links, innovation and markets. *Research Policy*, 31(6), 859-876.
- Lund, E. (2019). The strategic choices that science and technology parks must make. In: S. Amoroso, A.N. Link and M. Wright, Eds. *Science and Technology Parks and Regional Economic Development: An International Perspective*, Cham: Palgrave Macmillan, pp. 9-24.
- Macdonald, S. (1987). British Science Parks: Reflections on the Politics of High Technology. *R&D Management*, 17(1), 25-37.
- Marans. R.W. and Yan, X. (1989). Lighting quality and environment satisfaction in open and enclosed offices. *Journal of Architectural Planning and Research*, 6, 118-131.
- Marquardt, C.J.G., Veitch, J.A., Charles, K.E. (2002). Environment satisfaction with open-plan Office furniture design and layout. *Research Report RR-106* (23 September 2002), Institute for Research in Construction, National Research Council of Canada, Ottawa, pp. 1-25.
- McAndrews, R. (1995). The Birthplace of Silicon Valley: A history of land development at Stanford University. *Sandstone and Tile*, 19(1-2), 3-11. <https://purl.stanford.edu/bx360ht4630>.
- Meir, I.A., Garb, Y., Jiao, D., Cicelsky, A. (2009). Post-occupancy evaluation: An inevitable step toward sustainability. *Advances in Building Energy Research*, 3(1), 189-219.
- Monck, C.S.P., Porter, R.B., Quintas, P.R., Storey, D.J., Wynarczyk, P. (1988). *Science parks and the growth of high technology firms*. London: Croom Helm.
- Mozingo L.A. (2011). *Pastoral capitalism: A history of suburban corporate landscapes*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Munoz, J.S., Kelly, M.T., Flores-Ales, V., Ramirez-Vielma, R. (2021). Understanding the perceived productivity of Office occupants in relation to workspace thermal environment. *Building Research & Information*, DOI: 10.1080/09613218.2021.1897501
- Ölker, L. (2022). *Günümüz kullanıcılarının avlulu mekân örgütlenmelerine ilişkin algıları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, Türkiye.
- Quintas, P., Wiold, D., Massey, D. (1992). Academic-industry links and innovation: Questioning the science park model. *Tevhnovation*, 12(3), 161-175.
- Park, J., Loftness, V., Aziz, A., Wang, T.-H. (2021). Strategies to achieve optimum visual quality for maximum occupant satisfaction: Field study findings in office buildings. *Building and Environment*, 195, Article Number: 107458.

- Preiser, W.F.E., Rabinowitz, H.Z., White, E.T. (1988). Post-occupancy evaluation. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Preiser, W.F.E. (1995). Post-occupancy evaluation: How to make buildings work better. *Facilities*, 13(11), 19-28.
- Preiser, W.F.E. (2001). The evolution of post-occupancy evaluation: Toward building performance and universal design evaluation. In Federal facilities council technical report, learning from our buildings: A state-of-the-practice summary of post-occupancy evaluation (pp. 9-22). Washington: National Academy Press.
- Preiser, W.F.E. (2005). Building performance assessment-from POE to BPE, a personal perspective. *Architectural Science Review*, 48(3), 201-204.
- Preiser, W.F.E. and Vischer, J.C. (2005). Assessing building performance. Oxford: Elsevier.
- Radosevic, S. and Myrzakhmet, M. (2009). Between vision and reality: Promoting innovation through technoparks in an emerging economy. *Technovation*, 29(10), 645-656.
- Riratanaphong, C., Chaiprasien, B. (2020). The impact of workplace change of a private jet company on employee satisfaction. *Facilities*, 38(13/14), 943-960.
- Roche K. (1985). Interview. In: F. Dal Co (Ed.), Kevin Roche, New York: Rizzoli, pp. 18-87.
- Sakellaris, I.A., Saraga, D.E., Mandin, C., Roda, C., Fossati, S., de Kluizenaar, Y., Carrer, P., Dimitroulopoulou, S., Mihucz, V.G., Szigeti, T., Hanninen, O., de Oliveira Fernandes, E., Bartzis, J.G., Bluysen, P.M. (2016). Perceived Indoor Environment and Occupants' Comfort in European "Modern" Office Buildings: The OFFICAIR Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(5), 444
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2022). Ar-Ge, Tasarım Merkezleri ve Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB). <https://www.sanayi.gov.tr/arge-tasarim-merkezleri-ve-tgb> (Veri güncelleme tarihi: 09.05.2022) Erişim tarihi: 08.07.2022
- Sandelin J. The story of the Stanford Industrial/Research Park. Paper prepared for the International Forum of University Science Park, China. 2004. <https://web.archive.org/web/20070609191745/http://otl.stanford.edu/about/documents/JSstanfordpark.pdf>
- Schakib-Ekbatan, K., Wagner, A., Lussac, C. (2010). Occupant satisfaction as an indicator for the socio-cultural dimension of sustainable Office buildings-development of an overall building index. In: Proceeding of Conference: Adapting to Change: New Thinking on Comfort, Windsor, London, UK. <http://nceub.org.uk>
- Tyurina I.O., Neverov A.V., Ulyanychev M.A. (2017). Teknoparks and science-intensive production: An advanced experience. *RUDN Journal of Sociology*, 17(3): 387-398.
- UNESCO (2017). Science and technology park. <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/science-technology/university-industry-partnerships/science-and-technology-park-governance/concept-and-definition/>, erişim tarihi: 05.08.2021
- Ünsal N. (2019) Technoparks in Turkey: A Descriptive Study. In: S. Amoroso, A.N. Link and M. Wright, Eds. Science and Technology Parks and Regional Economic Development: An International Perspective, Cham: Palgrave Macmillan, pp. 123-141.
- Van der Voordt, D.J.M. (2003). Costs and Benefits of Innovative Workplace Design. Delft: Center for People and Buildings.
- Vischer, J.C. (2008). Towards an environmental psychology of workspace: How people are affected by environments for work. *Architectural Science Review*, 51(2), 97-108.

- Von Waldkirch, T. (2003). The years of Technopark Zurich: An enjoyable Milestone. *Chimia*, 57(6), 307-310.
- Watson, C. (2003). Review of building quality using post occupancy evaluation. *PEB Exchange Programme on Educational Building*, OECD Publishing, pp. 15-18. <https://doi.org/10.1787/715204518780>
- Westhead, P. and Batstone, S. (1998). Independent technology-based firms: The perceived benefits of a science park location. *Urban Studies*, 35(12), 2197-2219. (Bu kaynağa bir göz at)
- Wolniak, R., Grebski, M.E., Skotnicka-Zasadzien, B. (2019). Comparative analysis of the level of satisfaction with the services received at the business incubators (Hazleton, PA, USA and Gliwice, Poland). *Sustainability*, 11(10), Article Number: 2889
- Zagreus, L., Huizenga, C., Arens, E., Lehrer, D. (2004). Listening to the occupants: a Web-based indoor environmental quality survey. *Indoor Air*, 14(Suppl 8), 65-74.
- Zimmerman, A. and Martin, M. (2010). Post-occupancy evaluation: Benefits and barriers. *Building Research & Information*, 29(2), 168-174.

Bu araştırma, Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi Koordinatörlüğü'nce doktora tezi olarak desteklenmiştir (Proje Numarası: MİMARLIK.15.007, 2019).

Bölüm 2

TÜKETİM ALIŞKANLIKLARI VE KÜLTÜREL KODLARIN İZLERİ: DİYARBAKIR KAPALI GÜVENLİKLİ SİTELERİNDE MEKÂN DİZİM ANALİZİ

Arya Biçen - Serbülent Vural

GİRİŞ

Kent, tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, denetlendiği ve koordine edildiği, teknolojik imkânların beraberinde getirdiği, belli bir nüfus üzerinde büyüklüğe, yoğunluğa, heterojenliğe (işlev çeşitliliği) ve ulaşım/iletişim ağında bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme türü olarak tanımlanabilmektedir (Tekeli, 2014, s.18,20). Bununla beraber kentler zaman içerisinde yerelde ve/veya bağlı olduğu daha büyük yerleşim yeri genelinde yaşanan değişim ve dönüşümlerden de etkilenerek büyümekte ve kentleşme hızı değişkenlik göstermektedir. Türkiye’de de ekonomik politikaların değişmesi ile kentleşme hızı artmış ve kentsel üretim-tüketim biçimleri değişime uğramıştır. Tüketim alışkanlıklarının değişmesi ile daha yeni daha lükse duyulan istek tüketilebilir nesnelere tüketim mekânlarına kadar gözlenmektedir. Böylece kentsel konutlarda yeni yaşam tarzı göstergesi olarak bir açıdan metalaşmaktadır. Bu bağlamda günümüz kentlerinde hâkim yapı kültürü hâline gelen yeni hayat tarzı göstergesi olan çok katlı konut; üst sınıf için rezidans/karma işlevli kapalı güvenli lüks siteler, orta sınıf için ise kapalı güvenli siteler biçiminde yaygınlaşmaktadır.

Mezopotamya’nın önemli kentlerinden biri olan Diyarbakır kozmopolit yapısıyla farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Diyarbakır tarihî konut yerleşim alanı ile ilgili birçok detaylı çalışma yapılmıştır. Diyarbakır Geleneksel Evleri, göç sonrası değişen sosyoekonomik yapı ve kentin tarihsel süreçte fiziksel gelişimi ile yapılan

kültürel izlerin birtakım özelliklerini taşısa da dönüştüğü ortaya çıkmaktadır. Tüketim metası-statü göstergesi olan kapalı yerleşim üniteleri konutlarının, geçmişten gelen kültürel kodlar ile yeni yaşam tarzı arasındaki dönüşümü, mekânsal analiz yöntemi ile sosyal yapı kavranmaya çalışılırken bütüncül bir okuma yapılabilmesi adına; mekânın sosyal mantığı mekân dizim yöntemi, mekân incelemelerinin/önem derecelerinin ortaya konulabilmesi için niceliksel dağılım, büyüklük ve görülme sıklıklarının değerlendirilmesinin yapılması, geleneksel olan ile modern olanın izinin sürülerek soyut olan bilgi somut verilerle tanımlanmasına olanak vermiştir.

KAYNAKLAR

- Abbasoğlu, E., Selen, M., ve Erem, Ö. (2014). “Geleneksel Kırsal Türk Evinde Mekân Dizim Analizi: Balıkesir İli” (s. 115-125). İzmir: VIII. Mimarlıkta Sayısal Tasarım Ulusal Sempozyumu.
- Apak, S., Ülken, G., ve Ünlü, A. (2002). “Yeni Bir Toplu Konut Yerleşmesinde “Güvenlik Duygusunun” Değerlendirilmesi”. İTÜ Dergisi Seri A: Mimarlık, Planlama, Tasarım, 1 (1), 65-72.
- Atak, Ö. (2009). *Mekansal Dizim ve Görünür Alan Bağlamında Geleneksel Kayseri Evleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Bafna, S. (2003). “Space Syntax: a Brief Introduction to Its Logic and Analytical Techniques. *Environment and Behavior*”, 35(1), 17-29.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu Söylenceleri/Yapıları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Biçen, V. S. (2020). *1960lardan günümüze çok katlı konut/konutlaşma süreci Diyarbakır Kenti*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Bocock, R. (2014). *Tüketim*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Featherstone, M., 2013. *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 288 s
- Gölcük, A. (2010). *Kentsel Planlama Sürecinde Kent Formundaki Değişimlerin Diyarbakır Kenti Örneğinde Araştırılması*. Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2016.
- Görgülü, T. (2017). “Apartman Tipolojisinde Geçmişten Bugüne; Kira Apartmanından “Rezidans’a” Geçiş”. *Kültür Envanteri*, 14 (14), 165-178.
- Hillier, B., ve Hanson, J. (2001). *The Social Logic of Space*. Cambridge, e-kitap: Cambridge University Press e-kitap.
- Hillier, B., Hanson, J., ve Graham, H. (1987). “Ideas are in Things: an Application of The Space Syntax Method to Discovering House Genotypes”. *Environment and Planning B: planning and design*, 14 (4), 363-385.
- İnce Güney, Y. (2005). “Spatial Types in Ankara Apartments.” 1, s. 623-634. Netherlands: 5th International Symposium on Space Syntax.
- İnce Güney, Y. (2007). “Analyzing Visibility Structures in Turkish Domestic Spaces”. İstanbul: 6th Space Syntax Symposium.
- Karadağ, A., Durukan, Z. (2022), “Neoliberal Kentleşmenin Mekânsal Yansıması Olarak Güvenlikli Siteler ve Türkiye”. *Ege Coğrafya Dergisi* 31 (1), 207-220.

- Karadaş, E. (2020). Neoliberalizing Amed: gated communities in Diyarbakır 1999-2019. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.
- Keyman, E. F., ve Koyuncu Lorasdağı, B. (2010). *Kentler: Anadolu'nun Dönüşümü, Türkiye'nin Geleceği*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kılıç, H., ve Ayataç, H. (2019). “Konut Sunum Biçimlerinin İstanbul’un Sosyokültürel ve Mekansal Değişimine Etkileri”. *Megaron*, 14, 109-121.
- Kırşan, Ç., ve Çağdaş, G. (2004). *Etnik Kimlik ve Eysel Mekan*. Konut Değerlendirme Sempozyumu.
- Koca, D. (2012). *Türkiye’de 2000 sonrası toplu konut üretimine genel bir bakış*. A. Cengizkan, A. D. İnan, ve N. M. Cengizkan içinde, Zeki Sayar’a Armağan Dizisi: Türkiye Mimarlığı ve Eleştirisi (s. 43-52). Ankara: TMMOB.
- Korkmaz, S. (2011). *Buca Konutlarının Mekan Dizimi ve Görünür Alan Analizi*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Manum, B. (2006). *Apartment Layouts and Domestic Life; The Interior Space and its Usability, A Study of Norwegian Apartments Built in the Period 1930 - 2005*. Oslo: The Oslo School of Architecture and Design PhD Thesis.
- Miller, G. (2012). *Tüketimin Evrimi: Cinsiyet, Statü ve Tüketim*. İstanbul: Alfa/Bilim Yayınları.
- Odabaşı, Y. (2013). *Tüketim kültürü: Yetinen toplumdaki tüketen topluma*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Özyılmaz, H. (2007). *Diyarbakır Geleneksel Konut Mimarisinde Morfolojik Analiz: Geleneksel Konutların Güncel Kullanımında Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Peponis, J. (2005, April). *Spatial Construction of Meaning: Four Papers Formulation*. The Journal Of Architecture(10).
- Samur, H. (2011). *Avrupalılaşıma Süreci ve Kürtler: Diyarbakır Özelinde 2000’lerin Analizi*. Adana: Nobel Kitabevi.
- Sanlı, S., Sağlam, G., ve Dursun, P. (2010). “Bir Mimara ait Konut Tasarımlarının Mekan Sentaksı Yöntemiyle Analizi”. *İTÜ Dergisi Seri A: Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 9 (2), 95-107.
- Steadman, J.P. (1989). *Architectural Morphology. An Introduction to the Geometry of Building Plans*. Londra: Pion Limited.
- Süer, D., ve Sayar, Y. Y. (2002). *Küresel sermayenin yeni tüketim mekânları lüks konut siteleri*. Mimarlık ve Tüketim (s. 39-66). İstanbul: Boyut Yayın.
- Şalgamcıoğlu, M. E. (2013). *İstanbul’da Çoklu Konut Gelişiminin Semantik ve Sentaktik olarak İrdelenmesi: 1930-1980 Dönemi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Tekeli, İ. (2014). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm* (İkinci Baskı b.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tibet, F. A. (2013). *Ayvalık Evlerinin Mekan Dizimi Metodu İle Analizi*. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Turner, A. (2007). *UCL Depthmap 7: From Isovist Analysis to Generic Spatial Network Analysis*. A. Turner içinde, *New Developments in Space Syntax Software* (s. 43-51).
- Turner, A., Doxa, M., O’sullivan, D., ve Penn, A. (2001). “From Isovists to Visibility Graphs: a Methodology for the Analysis of Architectural Space”. *Environment and Planning B: Planning and design*, 28 (1), 103-121.

Özcan, B. (2011). *Hedonizm ve Kimlik Temeline Dayalı Postmodern Tüketim Yaklaşımı*. Istanbul Journal of Sociological Studies, 0 (35) , 131-147.

Yanmış, M. (2015). *Diyarbakır halkının geleneksel ve dini değerlerdeki değişime yaklaşımı üzerine sosyolojik bir inceleme (1990-2013)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015. 344 s.

Tapu ve Kadastro Parsel Sorgulama, 2022.

Yandex haritalar, 2022.

Bu çalışma “1960’lardan günümüze çok katlı konut/konutlaşma süreci Diyarbakır kenti” (2020) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Bölüm 3

TÜRKİYE’DE YEREL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ EYLEM PLANLARININ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ÖLÇEĞİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

Sevilay Akalp - İdil Ayçam

GİRİŞ

Endüstri devrimi sonrasında yaşanan siyasi, sosyal ve teknolojik gelişmeler fosil kaynak kullanımında artışa neden olmuştur. Atmosferdeki sera gaz emisyonunu tetikleyen insan kaynaklı faaliyetler ekstrem hava sıcaklıklarının artışına yol açmış ve bilimsel literatürde “Küresel Isınma” olarak da kavramsallaşan çevresel bozulmaların tetiklenmesine sebep olmuştur. Yağış rejiminin farklılaşması, kuraklık, temiz su ve gıda kaynaklarına erişim gibi birçok problem 21.yy da karşılaşılan büyük tehditler arasında gösterilmektedir. Bu bağlamda küresel iklim değişikliği, salt bölgesel bir problem değil küresel çaplı bir kriz olarak kabul edilmektedir. Küresel iklim değişikliğinin birçok sektör ve yaşam alanında olumsuzluklara yol açacağı başta IPCC (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli) olmak üzere birçok gönüllü uluslararası kuruluş tarafından belirtilmiştir. IPCC’nin yayınladığı 5. Değerlendirme raporuna göre 2050 yılında dünya nüfusunun %60’ından fazlasının kentlerde ikame edeceği ileri sürülmüştür (IPCC, 2014). Kentler, içerisinde bulundurduğu yapı ve doğal çevre bileşenleriyle yaşayan bir organizma olarak düşünüldüğü takdirde kentlerin dışa dönük tehlikelere her daim açık ve kırılgan bir yapıya sahip olduğu düşünülebilir. Özellikle iklim değişikliğinin kentler üzerindeki negatif etkisinin gelecek dönemde daha fazla artış göstermesi; beraberinde yapı ve çevreyi, ekolojik

Belirlenen azaltım ve uyum hedefleri yalnızca sayısal veri olarak kalmamalı belediyeleri her yıl denetleyen bağımsız birimler kurulmalıdır. Bu sayede konulan hedefler arasında gerçekleşen ya da herhangi bir nedenden dolayı aksayan eylem alanları belirlenerek yerel dinamiklere ne şekilde entegre edilebileceği tartışılmalıdır. Özellikle belediyeler, iklim krizinin olası sonuçlarını yerel halka doğru şekilde anlatmalı ve onları bu sürece dâhil edebileceği çözüm yolları üretmelidir. Ekstrem sıcak ve soğuk havalarının yıl içinde oldukça fazla hissedildiği Güneydoğu (Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa) ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde (Malatya, Van ve Erzurum) yerel belediyelere çok fazla sorumluluk düşmektedir. Çalışma neticesinde merkezi idarenin yerel idareleri iklim değişikliği eylem planlarının uygulanabilirliği çerçevesinde denetlemesi ve belirli yıllar aralığında düzenli raporlar sunulmasını zorunlu hâle getirmesi önerilebilir. Son olarak Türkiye'nin en kısa süre içerisinde iklim değişikliği ile mücadeleye hız vermesi ve öncelikle büyükşehirler daha sonra da ilçe belediyelerini sürece dâhil ederek topyekûn bir kriz yönetimi sağlaması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Ankara Büyükşehir Belediyesi. “Ankara İli Yerel İklim Değişikliği Eylem Planı” (2022) 8 Temmuz 2022. <https://www.ankara.bel.tr/files/2022/06/22/0b663954d523bfeel1d1e1d5fa66a082f.pdf>
- Antalya Büyükşehir Belediyesi. “Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı” (2021) 19 Temmuz 2022. https://www.antalya.bel.tr/Content/UserFiles/Files/Duyuru_Etkinlikler%20FSURDURULEBLIR ENERJEYLEMLANI2021.pdf
- Arı, İ., & Aydın, L. (2019). “Türkiye’de Yerel İklim Değişikliği Eylem Planlarının Hazırlanması ve Etkin Uygulanması için Öneriler”. Iğdır University Journal of Social Sciences.
- BM Habitat. “Guiding Principles for City Climate Action Planning” (2015) 1 Temmuz 2022 <http://bit.ly/2VgBXRZ>.
- BM Uluslararası Göç Örgütü. “Dünya Göç Raporu” (2018) 10 Temmuz 2022. https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. “İklim Değişikliği Eylem Planı Final Raporu” (2015) 29 Haziran 2022. https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/BBB_IDEP_Kas%C4%B1m2015.pdf
- Çakır, G. “Sürdürülebilir Kalkınma Adına İklim Değişikliğinin Küresel Ölçekte İrdelenmesi”. Yeşil Çağ II, 2. Uluslararası Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Denizli İklim Değişikliği Eylem Planı. “Denizli İklim Değişikliği Eylem Planı 2016–2030” (Haziran 2019) 11 Temmuz 2022. https://www2.denizli.bel.tr/userfiles/file/iklimdegisikligi/D%C4%B0DEP%20y%C3%B6netici%20%C3%B6zet/DEN%C4%B0ZL%C4%B0_%C3%96ZET_WEB.pdf
- Dış işleri Bakanlığı. “Paris Anlaşması” (2021) 20 Haziran 2022. <https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. “Gaziantep İklim Değişikliği Eylem Planı” (2016) 10 Temmuz 2022. <https://www.gaziantep.bel.tr/uploads/2020/07/gaziantep-ccap-tr-final-20111102.pdf>

- Hatay Büyükşehir Belediyesi. “Sera Gaz Emisyon Envanteri ve İklim Değişikliği Eylem Planı” (2019) 19 Haziran 2022. <http://matchupantalya.org/Uploads/0e0677f19cf544e584e5545819062bd3.pdf>
- Hırlak, F. (2020). “Yerel Düzeyde İklim Değişikliği İle Mücadelede İklim Eylem Planlarının Rolü ve İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı”. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale.
- IPCC. (2007) “*Impacts, Adaptation and Vulnerability. In Fourth Assessment Report. Climate Change 2007*”, Switzerland: Intergovernmental Panel on Climate Change/Cambridge University Press.
- IPCC. (2014) “*Climate Change Impacts, Adaptation, and Vulnerability Part A: Global and Sectoral Aspects*”, Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.
- IPCC. “AR5 Synthesis Report: Climate Change 2014” (2014) 10 Haziran 2022. <https://www.ipcc.ch/report/ar5/syr/>
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı “İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı” (2021) 1 Temmuz 2022. https://cevrekoruma.ibb.istanbul/wp-content/uploads/2022/01/ist_iklim_degisikligi_eylem_plani.pdf
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. “Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı” (2016) 1 Haziran 2022. https://skpo.izmir.bel.tr/Upload_Files/FckFiles/file/izmir_surdurulebilir_eylem_plani_2017.pdf
- Keppas, S. C., Papadogiannaki, S., Parliari, D., Kontos, S., Poupkou, A., Tzoumaka, P., ... & Melas, D. (2021) “Future Climate Change Impact on Urban Heat Island in two Mediterranean Cities Based on High-Resolution Regional Climate Simulations”. *Atmosphere*, 12(7), 884.
- Kıvılcım, İ. (2013) “2020’ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri ‘Avrupa Birliği’nin Yeterliliği ve Türkiye’nin Konumu”. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi. “İklim Değişikliği Eylem Planı Final Raporu” (2018) 25 Haziran 2022. https://rec.org.tr/wp-content/uploads/2018/09/Kocaeli_SGE_IDEP_Final.pdf
- Krellenberg, K., & Turhan, E. (2017) “*How to Respond to Climate Change at the Local Level: A Guideline for Turkish Cities [İklim Değişikliğine Yerel Düzeyde Nasıl Yanıt Verilmelidir? Türkiye Kentleri İçin Bir Kılavuz]*”. Helmholtz Centre For Environmental Research (UFZ).
- Lewis, S., & Maslin, M. (2021) “Five Things You Need to Know About The Glasgow Climate Pact”. *The Conversation*, 13.
- Low, S. ve Boettcher, M. (2020) “Delaying Decarbonization: Climate Governmentalities and Socio-technical Strategies From Copenhagen to Paris”. *Earth System Governance*.
- McGranahan, G., Balk, D., & Anderson, B. (2007) “The Rising Tide: Assessing The Risks of Climate Change and Human Settlements in Low Elevation Coastal Zones”. *Environment and Urbanization*, 19(1), 17-37.
- Muğla Büyükşehir Belediyesi. “Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı” (2013) 10 Haziran 2022. https://geka.gov.tr/uploads/pages_v/klim-degisikligi-ve-surdurulebilir-enerji-eylem-plani-2014.pdf
- Özuyar, G., Gürcan, P., & Bayhantopçu, E. C. (2021) “Türkiye’nin Güncel İklim Değişikliği Stratejisinin Ana Yönelimi”. *Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 2(3): 31-46.
- Paris Anlaşması. “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Taraflar Konferansı Raporu” (2015) 10 Mayıs 2022. <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf>
- Revi, A., Satterthwaite, D., Aragón-Durand, F., Corfee-Morlot, J., Kiunsi, R. B., Pelling, M., ... & Sverdlık, A. (2014) “Towards Transformative Adaptation in Cities: the IPCC’s Fifth Assessment”. *Environment and Urbanization*, 26(1): 11-28.

- Sakarya Büyükşehir Belediyesi. “Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı” (2019) 1 Temmuz 2022. <https://sakarya.bel.tr/uploads/stratejik/SIME5OSTDp.pdf>
- Sayman, R. Ü., & Akpulat, O. (2016) “*Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği Belediye Uygulama Rehberi*”, Ankara: Bölgesel Çevre Merkezi (REC) Türkiye Yayını.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. “2018-2022 Stratejik Plan” (2017) 9 Temmuz 2022. http://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/kurum/184/Cevre_+Schircilik+ve+Iklim+Degisikligi+Bakanligi.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. “Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023” (2011) 15 Haziran 2022. <http://www.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner591.pdf>
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. “Türkiye’nin İklim Değişikliği Planı Stratejisi” (2012) 9 Haziran 2022. http://www.csb.gov.tr/db/iklim/eduardosya/uyum_stratejisi_eylem_plan_i_TR.pdf
- Talu, N., & Kocaman, H. (2019) “*Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri. İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimIN)*”, İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi, 10.
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi. (2019). Trabzon’un Sürdürülebilir Enerji Eylem ve İklim Uyum Planı.
- Türkes, M., & Kılıç, G. (2004) “Avrupa Birliği’nin İklim Değişikliği Politikaları Ve Önlemleri (European Union Policies and Measures on Climate Change)”. Çevre, Bilim ve Teknoloji, Teknik Dergi, 35-52.
- Türkeş, M. (2001) “Küresel İklimin Korunması, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Türkiye”. TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Süreli Teknik Yayın, 61:14-29.
- Türkiye İstatistik Kurumu. “İstatistikler” (2016a) 1 Haziran 2022. <https://www.tuik.gov.tr/>
- Uluslararası Göç Örgütü. “Göç ve Göçmenler: Küresel Bakış” (2018) 2 Temmuz 2022. https://turkiye.iom.int/sites/g/files/tmzbd11061/files/documents/MCOF_TR.pdf
- UN DESA “Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development” (2021) 2 Haziran 2022. <https://sdgs.un.org/goals/goal13>
- Uncu, B. A. (2019) “*İklim için Kentler Yerel Yönetimlerde İklim Eylem Planı*”, Dijital Düşler Basım San. ve Tic. AŞ, 350 Türkiye. İstanbul.
- UNFCCC. “Change: Impacts, Vulnerabilities and Adaptation In Developing Countries” (2007) 20 Haziran 2022. <https://unfccc.int/resource/docs/publications/impacts.pdf>
- UNFCCC. “Lima Call for Climate Change” (2012 ve 2014) 9 Mayıs 2022. unfccc.int/meeting/lima_dec_2014/meeting/8141.php.
- UN-Habitat. “Guiding Principles for City Climate Action Planning” (2015) 1 Temmuz 2022. <https://unhabitat.org/the-guiding-principles>
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (2007). “Climate Change: Impacts, Vulnerabilities, and Adaptation in Developing Countries” Bonn, 8-11.
- Voogt, J. A., & Oke, T. R. (2003) “Thermal Remote Sensing of Urban Climates. Remote Sensing of Environment”. Remote Sensing of Environment 86(3): 370-384.
- Yeşil Ekonomi. “Yerel İklim Değişikliği Eylem Planı Hazırlayan Büyükşehir Belediyesi sayısı 9’a ulaştı” (6 Aralık 2019) 20 Haziran 2022. . <https://yesilekonomi.com>

Bölüm 4

GELENEKSEL MİMARİDEKİ İKLİME DAYALI EKOLOJİK KRİTERLERİN GÜNÜMÜZ MİMARİSİNE YANSIMALARI: MERSİN ÖRNEĞİ

Gizem Nur Özcan - Can Tuncay Akın

GİRİŞ

Geleneksel mimari tasarımlar; yakın çevrede kolaylıkla erişilebilir, çevreye duyarlı ekolojik malzeme seçimleri, bunlara uygun yapım tekniklerinin kullanılması ve geri dönüştürülebilir olmasıyla beraber topoğrafya, iklim ve yeşil dokuyla uyum içerisinde olmaları bakımından günümüz tasarımlarına yol gösterecek bilgi ve birikimleri barındırmaktadır. Bu birikimler günümüzdeki sürdürülebilir mimarlık kavramının oluşması ve gelişmesine de ışık tutmaktadır. Bugün içerisinde bulunduğumuz yüzyıla ait gibi görünen ekoloji kavramı, esasen M.Ö. I. yüzyılda Vitruvius'tan beri uygulanmaktadır. Bu kavramın yansımaları özellikle geleneksel yapılarda kolaylıkla fark edilmektedir. Geleneksel doku ve tasarımlarda asıl amaç doğaya hükmetmek değil, ona uyum sağlamaktır. Günümüz ekoloji kavramı ise; hem doğaya uyum sağlamak hem de doğaya zarar vermeden ona ait unsurları yaşanan mekânlara dâhil ederek teknolojik imkânlar ve malzemelerle konfor koşullarına uygun bir şekilde uyarlama düşüncesi üzerine kuruludur (Çetin, 2010, s.42).

Bu çalışmanın amacı, geleneksel yapılarda gözlemlenen ekolojik yaklaşımların günümüzdeki çağdaş mimari tasarımlara olan yansımalarını ortaya koymaktır. Konu sınırlılığı olarak ise ekolojik kriterler içerisinde iklime dayalı tasarımlar üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda öncelikle literatürde yer alan yazılı ve görsel

SONUÇ

Geleneksel konutlar ve yerleşim dokularına bakıldığında çevresel faktörlerin göz önüne alınarak tasarımların gerçekleştirildiği ve böylece enerji etkin, doğayla uyumlu yapılaşmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Doğayla uyumlu olma noktasında iklim faktörü tasarımlarda en belirleyici öge olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim şartlarına göre sıcak havadan faydalanmak, serinletici rüzgârlardan yararlanmak, güneşten korunmak veya yararlanmak düşünceleri yapı tasarımını baştan sonra şekillendiren unsurlardır. Geleneksel yapılarda yerleşme planlarının ve mimari öge çeşitlenmelerinin, pencere boyutlarının, yönelimin, cepheler arasındaki farklılıkların, malzeme ve cephe rengi seçimlerinin büyük oranda İklima bağlı olduğu görülmektedir. Bu bakımdan geleneksel konutlar günümüzdeki tasarımlara ışık tutacak bilgiler içermektedir. Bu durum bu çalışmada Mersin kentindeki geleneksel yapılar ve yeni yapılar üzerinden incelenmiştir. Kentteki geleneksel doku ve konut ölçeğindeki mimari tasarımlar incelendiğinde sıcak-nemli İklima şartlarının gereklilikleri göz önüne alındığı açıkça görülmektedir. Bu duruma örnek verilebilecek En belirgin özellikler kentteki serinletici etkisi olan rüzgârların yapı ve yerleşme dokusu içerisine alınarak dolaşımına izin verilmesi ve güneşten korunacak şekilde gölgelik iç ve dış mekânlar oluşturma çabalarıdır. Bununla birlikte yapı cephelerinde yine güneş ışınlarının etkisini azaltmak amacıyla açık renkler tercih edilmiştir. Yeni yerleşim dokusuna ve tekil ölçekteki mimari tasarımlara bakıldığında günümüzde de bu çabanın devam ettirildiği görülmektedir. Aynı mimari öğelerle olmasa da benzer temel yaklaşımlarla günümüz mimari değerlerine ve estetik kavramlarına uygun bir şekilde tasarımlar gerçekleştirildiği ve geleneksel-den gelen ekolojik izlerin günümüzde de devam ettirildiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Altunkaya, Uygun, G. (2019). “Geleneksel Kırsal Mimaride Ekolojik Tasarım İlkeleri: Artvin-Ardanuç Köyleri” Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Çetin, S. (2010) “Geleneksel Konut Mimarisinin Ekolojik Yansımaları: Burdur Örneği”, 5. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu.
- Ghobadian, V. (2015) “Climetic Analysis of the Traditional Iranian Buildings”, European Online Journal of Natural and Social Sciences, 3 (3), 110-120.
- Erçin, Ç. (2005) “Mimarlıkta İklim Faktörü ve Bu Faktöre Bağlı Olarak Konur Alanlarında Fiziksel Yerleşme Yoğunluğunun Belirlenmesi İçin İlkeler”, Yüksek Lisans Tezi, Fen ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakın Doğu Üniversitesi.
- İncili, Ö. F. & Akdemir, İ. O. (2016) “İklimin Konut Kültürü Üzerine Yansımaları: Tarihi Kilis Evleri Örneği” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (2), 1-12. DOI: 10.18069/firatsbed.346899.

- Közoğlu, G., Canan, F., Korumaz, M. (2022) “Geleneksel Sille Evleri’nde Enerji Etkin Mimari Çözümlerin İncelenmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 26(1), 13-24.
- Oudeh, S. (2018) “*Sürdürülebilirlik Bağlamında Geleneksel Ve/Veya Yerel Mimari: Geleneksel İran Mimarisi*”, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Beykent Üniversitesi.
- Sojoudihassanlouei, L. (2019) “*Sıcak-Kuru İklim Geleneksel Konutlarında İklim Duyarlı Tasarım*”, Yüksek Lisans Tezi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi.
- Şensoy, S., Kukoğlu, S. (2020) “Doğu Karadeniz Kırsal Mimari Örneği Serenderlerin Ekoloji ve Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi”, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 21. 25-44.
- Umaroğulları, F., Cihangir, C. (2019) “Toplu Konutların İklimsel Konfor Tasarım Parametrelerine Göre Değerlendirilmesi: Ilıman Nemli İklim Bölgesi: Edirne Binevler (1.Kısım) Konut Yapı Kooperatifi Örneği”. Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 4(1), 105-122. DOI: 10.19113/sdufenbed.813589.
- Vakkilinejad, R., Mahdizade, F., Mofidi, M., (2013). Pasif Soğutma Sistemleri İran Sıcak-Kuru İklim, Mimarlık ve Şehir Planlama Dergisi, s.147-159.
- URL-1 <https://www.artvinden.com/adakale-mahallesi-iii-derece-dogal-sit-alani/> Erişim tarihi: 08.10.2022
- URL-2 <https://www.emlakjet.com/ilan/mersin-silifke> Erişim tarihi: 10.09.2022
- URL-3 <https://www.mersinportal.com/gundem/mersin-marina-yeniden-faaliyete-hazirlaniyor> Erişim tarihi: 10.10.2022
- URL-4 <https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink> Erişim tarihi: 10.10.2022
- URL-5 <https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink> Erişim tarihi: 10.10.2022
- URL-6 <https://www.arkitera.com/proje/tac-sev-yeni-kampusu/> Erişim tarihi: 12.10.2022

Bu çalışma Dicle Üniversitesi Mimarlık Doktora Programı'nda yer alan “Geleneksel Yapıların Ekolojik Açından İncelenmesi” dersi kapsamında yapılan ödevden üretilmiştir.

Bölüm 5

AVM YAPILARINDA KENTSEL İMAJ-KİMLİK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Merve İlhan - Berivan Özbudak Akça

GİRİŞ

Mimarlık; yer, zaman gibi insanla ilişkili çeşitli etmenlerden etkilenmektedir. Bu etmenlerin sürekliliği, şiddeti ya da etkinliği, eyleme dönüşme olasılığını arttırmaktadır (Pounder, Ellis, ve Fernandez-Lopez 2017, s.6). Bir kavrama ya da düşünceye bağlı etmenlerin değişimi eylemleri, eylemler ise hareket alanlarını değiştirmektedir. Mimaride hareket alanları; tefrişleri, mekânları ve yapıları oluşturmaktadır (Forgan, 1986, s.93). Bu çalışmada; insanla dolayısıyla mimariyle ilişkili imaj ve kimlik kavramları incelenmiştir. İmge, genel görüş ve izlenimler olarak tanımlanabilen imaj, bir nesnenin görünen yüzü olarak değerlendirilebilir. Başarılı bir imaj kimlikle ilişkilidir (Law, 2004, s.53). Kimlik, nesnenin bilgisi, akla gelen ilk tanımlama olarak ifade edilebilir. Birey ya da nesnenin temel anlamı kimliğini oluşturmaktadır.

Mimari unsurların imaj ve kimlik bağlamında değerlendirilirken değişen ve gelişen şartların göz ardı edilmesi bu çalışmanın en temel problemidir. Mimaride imaj ve kimliğin altyapısını, tasarımcıların yönettiği, kullanıcı algısı beslemektedir (Chohan, Guangwei, Khan, Pasha ve Şeyh, 2021, s.3). Bu doğrultuda çalışmada, mimari yapıların; toplumların izlerini, kentlerin imajını ve kimliğini etkilediği hipotezinden yola çıkılarak bu kavramları alışveriş merkezi yapıları üzerinden değerlendirmek amaçlanmıştır.

- Çalışma alanında Forum beğenilirken en çok kent kimliğine ait bulunan yapı Ceylan-Karavil olmuştur.
- En az beğenilen AVM yapısı N-City seçilmiş ve kullanıcılar bu yapıyı da kente ait bulmuşlardır.
- Kullanıcılar alandaki yapılarda yönlendirildiklerini düşünmemektedirler.
- Yapıların bölgesel-bütünsel olarak kullanımı yapı beğenisine göre değişiklik göstermektedir.
- Beğenilen yapı için olumlu sıfat grupları: Biliyorum, Yakın, İyi, Uyumlu, Güvenilir, Özgür, Kullanışlı, Yüksek, Düzenli olarak tespit edilmiştir, olumsuz sıfat grupları; Kısa Süreli Kullanım, Durağan, Taklit, Katı, Geleneksel olarak tespit edilmiştir. Beğenilmeyen yapı için olumlu sıfat grupları: Biliyorum, Ulaşılabilir olarak tespit edilmiştir, olumsuz sıfat grupları: Uzak, Kötü, Seyrek, Kısa Süreli Kullanım, Durağan, Soğuk, Rahatsız Edici, Taklit, Katı, Küçük, Uyumsuz olarak tespit edilmiştir.

Çalışma sonuçlarına bağlı olarak AVM'lerin kent imajı ve kimliği üzerinde etkin bir role sahip olduğu söylenebilir. İlgili sıfat gurupları dikkate alınarak başarılı bir alışveriş mekânı için; başarılı bir imajı tüketiciye sunabilir ve algılanan imaj kurgulanabilir. Bu doğrultuda AVM tasarımlarının kent ölçeğinde imaj, kimlik değeri sorgulanmalı; tasarım kriterlerine ve kullanıcı algısına cevap verebilen tasarımlar üretilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akıncı Muğan, G. (2013). "Gençler ve Alışveriş Merkezleri (AVM'ler): AVM Kullanım Tercihleri Hakkında Bir Alan Çalışması". DoI: 10.5505/Megaron.44153. *Megaron*, 8(2) s.87-96.
- Chohan, S. R., Guangwei, H., Khan A. U., Pasha, A. T. ve Sheikh, M. A. (2021). "Devletten vatandaşlara bilişsel iletişimde tasarım ve davranış bilimi: kapsayıcı bir çerçeveye yönelik bir çalışma" *Engineering Construction and Architectural Management*. Issn:1750-6166,15 Şubat 2021 s.1-19.
- Claeys, D. (2022). Fizyolojik ve bilişsel süreksizlikler: Efsanevi dolayımından mimari tasarım araçlarının örtük ayrıklaştırılması. *Journal of Systems Architecture*. <https://doi.org/10.1016/j.foar.2022.06.008> (erişim tarihi: 31.07.2022), 16 Haziran 2022 s.1-37.
- Forgan, S. (1986). "Context, Image and Function: a Preliminary Enquiry into the Architecture of Scientific Societies" *The British Journal for the History of Science*, 19 (1), Mart 1986, s. 89-113.
- İlgin Hicran Ö., Ertekin, İ. ve Ataman Yengin, D. (2018). "İmaj ve Kurumsal İmaj Bağlamında Kent İmajı". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, Tojdac*, 8(2), s. 203-215.

- Köksal, Y., Aydın, E. (2015). “Tüketicilerin Alışveriş Merkezleri Algısı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Göller Bölgesi Örneği”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 24 (11), s. 24.
- Lynch, K. (1960). *The Image of The City*. Massachusetts Institute Of Technology & Harvard College. VII. BASIM (1973)’ten Türkçe Çevirisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 54-92, İstanbul, Haziran 2015.
- Law S. (2004). “Thinking Tools: Seductive secrets of the shopping mall”. *Think*, 3 (8), 2004, s. 53-54.
- Oğurlu, İ. (2014). “Çevre- Kent İmajı- Kent Kimliği- Kent Kültürü Etkileşimlerine Bir Bakış”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, Yıl: 13 Sayı: 26, s. 275-293.
- Pounder, G. A., Ellis, R. L. ve Fernandez Lopez G. F. (2017). “Bilişsel işlev sentezi: ön sonuçlar”. *Engineering Construction And Architectural Management*, 1-25. ISSN: 0368-492X, 6 Şubat 2017
- Sarıcı, H., Tagay, Ö. (2019). “Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Duygu Düzenlemelerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Eğitimde Multidisipliner Çalışmalar Dergisi*, 2019, 3(3), 23-38.
- Uysal, B. (2016). “Kapitalizm ve Mekânda Toplumsal Pratiklerin Dönüşümü: Edirne Alipaşa Çarşısı ve Margi Alışveriş Merkezi Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne
- Velibaşoğlu, E., Pulat Gökmen, G. (2022). “AVM’lerin İşlevlerini Yitirmesinde Sanal Alışveriş ve Pandemi Sürecinin Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Erciyes Akademi*, 2022, 36(2), 448-468.

Bu çalışma Dicle Üniversitesi Mimarlık Doktora Programı 'nda yer alan “İmaj Kimlik ve Anlam Üzerine Yapı Okumaları” dersi kapsamında yapılan ödevden üretilmiştir.

YAPI TASARIMINDA KSD YÖNTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: DİCLE ÜNİVERSİTESİ DİYARBAKIR TEKNİK BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ

Furkan Aydın - Mehmet Cebe

GİRİŞ

Eğitim, insanın varoluşundan beri insanlıkla birlikte yaşayan bir kavramdır. Zaman içinde eğitim gereksinimini karşılamak için mekânlar tasarlanmış ve bu mekânlar da farklı yaş gruplarına yönelik işlevler kazanmıştır. İlkokul, ortaokul, lise ve yükseköğretim kurumları olarak bölünen eğitim yapıları farklı eğitim seviyelerine yönelik çözümlerle ortaya çıkmıştır. Bu eğitim yapılarından yükseköğretim yapıları, sosyalleşmenin ve etkileşimin en yoğun görüldüğü eğitim yapısı olarak dikkat çekmektedir.

Yükseköğretim kurumları “ilköğretim ve lise eğitiminin üzerine mühendislik, tıp, hukuk, kamu yönetimi gibi alanlarda eğitim ve araştırma yapan, bu alanlarda donanım sahibi elemanlar yetiştiren akademiler olarak tanımlanmaktadır. Bu eğitim kurumlarında farklı alanlarda eleman yetişmesi nedeniyle farklı eğitim mekânlarına ihtiyaç duyulmaktadır” (Özkavak, 2018, s.44).

Yükseköğretim yapılarından olan teknik bilimler meslek yüksekokulu yapıları, teknik eleman yetiştiren ve uygulamalı dersler için farklı fonksiyonlarda birimler barındıran bir eğitim yapısıdır. Bu yapılardaki gerek akademisyenlerin gerekse de

güvenli olmasına katkı sunacağı gibi örnek bir vaka çalışması olarak bu konuda yapılacak olan çalışmalara katkı sunması da hedeflenmiştir.

KAYNAKLAR

- Baird, G., Gray, J., Isaacs, N., Kernohan, D., and McIndoe, G., (1995), Building Evaluation Techniques, McGraw-Hill.
- Cebe, M. (2022, Ocak). Thinking Designing and Architecture. Online Journal of Art and Design, 10(1), 153-166.
- Cebe, M., Özen, N., & Akın, C. (2019). Bina Programlamanın Geleneksel Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesinde Değerlendirilmesi. Turkish Studies - Information Technologies and Applied Sciences, 14(2), 133-148.
- Dicle Üniversitesi 2020 Faaliyet Raporu
- Dicle Üniversitesi Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi
- Dinç, P. (2002). Problem Araştırmasından Mimari Değerlere Geçişte Bina Programlama. Gazi Üniv.Müh. Mim. Fak. Der., 101-119.
- Evrin, T., Kullanım Sonrası Değerlendirme (KSD) Yönteminin YTÜ Kimya ve Metalurji Fakültesi Binası Örneğinde İncelenmesi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Varol Özkaynak, H., (2018), “Teknik Öğretim Yapan Meslek Yüksekokullarının Ergonomik Özelliklerinin İncelenmesi: SDÜ Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu Örneği”, SDU Teknik Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı:1, Sayfa: 43-50.
- Onat, E., ve Dinç, P., (1998), “Tasarlanmış Çevrelerin Kullanım Süreçlerinde Değerlendirilmesi”, Yapı Dergisi, İstanbul, 201.
- Pouya, S., Topaloğlu, B., (2021), Kullanım Sonrası Değerlendirme Metodu, Filyos Sahil Parkı Örneği, Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi, Cilt: 14, Sayı:1, Sayfa: 20-28.
- Presier, W. and Vischer, C., (2005), Assessing Building Performance, First Edition, Elsevier, Oxford.

**Bu çalışma Dr. Öğretim Üyesi Mehmet CEBE danışmanlığında yürütülen Furkan Aydın'ın yüksek lisans çalışmalarından üretilmiştir.*

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN “DİYARBEKİR HAMİDİYE SANAYİ MEKTEBİ”

Emine Ekinci Dağtekin

GİRİŞ

Diyarbakır, Roma ve Bizans döneminde eyalet merkezi veya bağlı olduğu eyaletin önemli bir kentidir. Kent Bağdat’tan Anadolu’ya ve Akdeniz’e ulaşan ticaret ağı üzerinde yer alır. Anadolu Beylikleri döneminde İstanbul ve Avrupa pazarlarına sevk edilen ipek ve bakır madeni önemli ölçüde Diyarbakır ve çevresinden üretildiğinden, 13. yüzyıldan itibaren batılı tüccarların uğrak merkezlerindedir (Akdağ, 1974, s.51; 1975, s.67).

1515 yılında Kürt Beylerinin Osmanlı’ya tabii olması ile kent, ticari ve siyasi konumu korumuş, Osmanlı siyasi tarihi boyunca yüklendiği fonksiyon ile bölgede çok sayıda sancaktan oluşan eyalet ve beylerbeylerinin merkezi konumunu devam ettirmiştir (Göyünç, 1969, s.23-34).

Diyarbakır’a hâkim olan medeniyetlerle ilgili bilgilere, kenti yaklaşık beş kilometre çevreleyen surlar üzerinde yer alan kitabelerden, günümüze ulaşan sivil ve anıtsal yapılardan, seyyahların notlarından ulaşılabilir. Kent, surların sınırladığı; “Suriçi” olarak tanımlanan sınırlı bir alanda topoğrafyaya uygun olarak gelişmiştir. 19. yüzyıla kadar Suriçi’nde yaşamın devam ettiği Diyarbakır, Tanzimat’ın ilanı ile birlikte, ülkede değişen siyasi ve idari yapıya paralel, yeni kamu yapılarının sur dışına yapılmasıyla-kent sur dışına açılmaya başlamıştır. Kentin sur dışına inşa edilen ve günümüze ulaşan mimari miras ürünlerinden biri olan “Diyarbakır Hamidiye Sanayi

- Yapının 1930’larda yapılan onarımında betonarme olarak değiştirilen ahşap kirişlemeli döşemesi ve çatı katı kültür varlığı ile bütünleşmesinden dolayı korundu.
- Boya badana işlemlerinde yapının kimliğini etkilemeyen renk ve malzeme seçimi sağlandı.
- Bazalt taş malzeme su ve el fırçası ile temizlendi.
- Yeniden işlevlendirmede genel yaklaşım yapının orijinal kullanımına geriye dönülebilir olmasını sağlamaktır. Yeni işlev gereği eklenen mimari elemanların yapıya zarar vermeden gerektiğinde sökülebilen hafif ve hareketli malzemelerden seçilmesi sağlandı.

SONUÇ

Türkiye’de son dönemde koruma bilincin artması olumlu bir gelişme olmakla beraber, korunması gerekli yapıların geçmişten gelen belgeler olarak geleceğe aktarılmasının hedeflenmesi ilke olarak benimsenmelidir. Gelişmiş ülkelerde koruma, kamusal yarar olarak devlet eliyle teşvik edilmektedir. Türkiye’de bu bağlamda Kültür Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi devlet kuruluşlarının yanı sıra, içinde çok sayıda kişi, kuruluş, dernek ve vakıfların yer aldığı sivil toplum örgütlerinin kültürel mirasın yaşatılması için çaba sarf etmesi koruma bilincinin yaygınlaştırmasında etkin olmaktadır.

Diyarbakır’ın en geniş üye profiline sahip olan Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası’nın kentin siyasi ve iktisadi yapılarından biri olan Diyarbakır Hamidiye Sanayi Mektebi’nin restorasyonunu yaparak kullanması diğer kamu kuruluşlarına örnek teşkil etmiştir.

Diyarbakır Hamidiye Sanayi Mektebi’nin koruma yaklaşımı “kullanarak koruma” odaklı olmuştur. Ticaret ve Sanayi Odası olarak işlevlendirilen yapı, kent yaşamı içinde çok sayıda insanın günlük hayatının bir parçası olarak yaşama entegre edilmesi, korunması ve bilinirliğini artırmış, kentin koruma kültürünün gelişmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca yapı, Venedik Tüzüğü’nün beşinci maddesinde de belirtildiği gibi “yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmeden, toplumsal bir amaç için kullanımı” sağlanmıştır.

KAYNAKLAR

Akdağ, M. (1974) “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839”, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 51.

- Akdağ, M. (1975) “*Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*”, I, II, İstanbul, 67.
- Baydaş G.Ö. (2007) “*Diyarbakır ve Mardin'deki Tarihi Kamu Yapıları*”, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Van, 67-71.
- Beysanoglu Ş. (1996) “*Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*”, c. II, Ankara, 720.
- Göyünç N. (1969) “*Diyarbakır Beylerbeyi'nin İlk İdari Taksimatı*”, EFTD, XXIII, 23-34
- Güncüt, B. (1937) “*Diyarbakır Tarihi*”, Diyarbakır,129.
- Diyarbakır İl Yıllığı, (1967), 244.
- Diyarbakır Salnamesi, “*1287/1870 Tarihli Salnâme-i Vilayet-i Diyarbakır*”,124.
- Işık, N. (2019) “*Hamidiye Sanayi Mektebi Binasının Geçmişten Günümüze Mimari Gelişimi ve Kullanım Sorunları*”, Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır, Cilt 3, 500- 514.
- Koçer, H.A. (1991). “*Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*”, İstanbul, 15. Kahraman S. A., Dağlı Y., [Haz.], (2010) “*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*”, IV. Kitap, YKY, İstanbul.
- Milli Eğitim Müdürlüğü (1998) “*7.Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Diyarbakır'da Eğitim*”,
- Özden, E.Ö. (2017) “*Koruma Sorunlarını Farklı İşlevlerde Tek Yapı Ve Doku Ölçeğindeki Uygulama Örnekleri Üzerinden Tartışmak*”, Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması Ve Güçlendirilmesi Sempozyumu.
- Özyılmaz, H., Aluclu, İ.(2014) “*Kültürel Ve Sosyal Sürdürülebilirlik Bağlamında Saray Yapılarından Çermik Beğler Sarayının Mekânsal Açından İncelenmesi*”, Tüm Yönleri İle Çermik İlçesi ve Turizm, Dicle Üniversitesi Yayınları, ISBN:978-975-7635-53-6, İstanbul, 233.
- Théma Larousse, (1993-1994), Milliyet Yayınları, İstanbul, 337.
- Yıldız, H. (2007) “*Diyarbakır Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 10.
- Yıldız, H. (2014) “*Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakır Vilayetinde Eğitim (1870-1920)*”, Türk Tarih Kurumu Yayınları. s. 259.
- Yılmazçelik, İ. (1995) “*XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*”, (1790-1840), Ankara, 73.
- URL1: <http://www.servetifunundergisi.com/etiket/sanayi-mektebi/> (son erişim tarihi: 01.07.2022)
- URL 2: <http://www.kulturturizm.gov.tr/TR,13911/ilke-kararlari-.html> (son erişim tarihi: 01.07.2022)

Bölüm 8

TARİHÎ DİYARBAKIR ÇIFTE (BORSA) HAN'IN YAPISAL ÖZELLİKLERİ ve 3D LAZER SCANNER CİHAZI ile ÖLÇÜMLENDİRİLMESİ

Gülin Payaslı Oğuz - Mücahit Yıldırım - Fatma Meral Halifeoğlu - Dilan Kakdaş Ateş - Şakir Güler

GİRİŞ

Tarihi eserler, ait oldukları çağın toplumsal ve kültürel yapısının birer simgesi olarak insanların çevreleriyle ilişkilerinde önemli bir role sahiptirler. Bu eserler, değişen ve gelişen toplum şartlarına karşı tarihî ve fiziksel çevreleri değişse bile inşa edildikleri dönemin mimari karakteristiğini yansıtmaktadırlar. Bu eserleri korumak ve geleceğe aktarmak için belgelemek gerekmektedir. Belgeleme işlemi ile amaç; tarihî yapının gelecek kuşaklara aktarılması, yapının kendi hakkında bilgi veren somut bir kimliğe sahip olması, ileri dönemde hazırlanacak bir restorasyon çalışmasına veri sağlaması, yapı hakkındaki problemlerin tespit edilmesi ve halkın bu konuda bilinçlenmesidir (Kuban, 2000). Belgeleme işlemi tarihî yapıya ait morfolojik bilgileri, geçirdiği müdahaleleri ve bugünkü durumunun raporunu içermelidir (Tucci, 2009).

Belgeleme çalışmalarında zaman, ekonomi ve insan gücü önemli bir yer tutmaktadır. Uygulanacak belgeleme işlemi için yapının ölçümlerinin alınması ve modellenmesi önemlidir. Tarihin mega denilebilecek anıtsal yapılarının modellenmesi insan gücüyle karmaşık ve zordur. Güncel teknoloji ile her geçen gün gelişen cihazlar yardımıyla ölçüm ve modelleme işlemi daha kolay bir süreçle yönetilebilmektedir. Üç boyutlu lazer tarayıcılar ile yapılan işlemlerin doğruluğu ve eksiksizliği tercih sebebi olmalarını sağlamaktadır. Yersel lazer tarayıcılar olarak bilinen

SONUÇ

Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 2020 yılında Dicle Üniversitesi'nden talebi üzerine Mimarlık Fakültesi tarafından Çifte Han konusunda gerekli proje çalışması başlatılmıştır. Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen Mimarlık.21.005 No.'lu Proje kapsamında, büyük ölçüde yapısal hasar almış olan Diyarbakır Çifte Han'ın yersel lazer tarama cihazı ile taramaları yapılmıştır. Ocak 2022 tarihinde başlayan tarama ve ölçüm dataları bilgisayar ortamına aktarılarak hazırlanan rölöve çizimleri 30.05.2022 tarihinde Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Diyarbakır önemli ticaret yollarının yer aldığı bir kent olduğundan, han ve kervansaray yapıları açısından özel bir konuma sahiptir. Ticarete yönelik çok sayıda hanın yer aldığı Suriçi bölgesinde günümüze önemli üç Osmanlı hanı ile bir kervansaray ulaşmıştır. Bunlardan biri olan Çifte Han, bakımsızlık nedeniyle hızlı bir bozulma sürecine girmiştir. Diğer yapılar sosyal ve ticari amaçla işlevlendirildiklerinden, toplumsal kullanımında yer bulmuştur.

Diyarbakır Suriçinde bulunan Çifte Han, geleneksel Diyarbakır hanlarının malzeme ve yapım tekniklerine uygun ve paralel izler taşımaktadır. Geleneksel bazalt malzeme ve yapım tekniğinin hakim olduğu yapı, plan düzeni açısından diğerlerine benzer biçimde avlu ile çevresindeki revak sırası ve han odalarından oluşmaktadır. Yapının koruma çalışmasının ilk adımı olan rölöve çizimleri tamamlanmış olup, bu çalışmada yapının mimari özellikleri ile yapısal değeri ve belgeleme yöntemi anlatılmıştır. Çalışmalar devam etmekte olup, restitüsyon ve restorasyon projelerinin araştırma ve hazırlık aşaması devam etmektedir.

Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından yürütülen bu çalışma ile Diyarbakır Çifte Han'ın rölöveleri elde edilerek belgelemesi yapılmıştır. Kentin kültür mirasının korunmasında yer alan Üniversite, akademik ortamda yapısal sorunlarının ön planda olduğu Çifte Han'ın koruma çalışmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Ağırman, E., (2015). Diyarbakır Çifte Hanı'nın İncelenmesi ve Koruma Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ FBE ss: 114.
- Beysanoğlu, Ş.,(1990), Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, Akkoyunlulardan Cumhuriyete Kadar, Diyarbakır Belediyesi Yayınları, Ankara.
- İrgin Uzun, T., ve Spor, Y. (2019) Yersel Lazer (Nokta Bulut) tarama yöntemi ile rölöve, restitüsyon, restorasyon projesi hazırlama süreci ve bir örnek: elazığ Harput kale hamamı, tasarım kuram dergisi, 2019 15(28) 1-26.

- Kuban, D., (2000), Tarihi çevre Koruma ve Onarımın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kula B. ve Ergen E. (2017) Lazer Tarayıcı Teknolojisinin Yapım Yönetiminde Kullanım Alanları, eskisakarya inşaat mühendisleri Odası, Samsun.
- Lichti D.D ve Gordon S.J (2004) Error Propagation İn Directly Georeferenced Terrestrial Laser Scanner Point Clouds For Cultural Heritage Recording; Proceedings Of FIG Working Week, Athens, Greece.,
- Özdoğan M V & Deliormanlı A H (2018). Yersel Lazer Tarayıcı ile Yeraltı Galerisinde Meydana Gelen Deformasyonların Belirlenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi- Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi, 20(59).
- Payaslı Oğuz, G., Yıldırım, M., Halifeoğlu, M.F., Kakdaş Ateş, D., Güler, Ş. (2022). Çifte Han Rölöve Raporu Diyarbakır.
- Petrie G & Toth C (2009). Terrestrial Laser Scanners. Topographic Laser Ranging and Scanning
- Tucci, G., Bonora, V., Crocetto, N., Nobile, A.,(2009). “New Technologies for Surveying Building Ruins”, CIPA 2009 XXII International Symposium, Digital Documentation, Interpretation & Presentation of Cultural Heritage, Kyoto, Japan, October 11-15,
- Yılmazçelik, İ., (1995), XIX yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Türk Tarih Kurumu, Ankara

Bu çalışma Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen Mimarlık.21.005 No.'lu Proje kapsamında hazırlanmıştır. Koordinatörlüğe yazarlar teşekkür eder.

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN DİYARBAKIR TARİHÎ ERMENİ KATOLİK KİLİSESİ'NİN GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DEĞİŞİM SÜREÇLERİ

Nursen Işık

GİRİŞ

Diyarbakır Suriçi Bölgesi, dünya kültür mirasında yer alan surlarla çevrili ve birçok medeniyetin izlerini taşıyan cami, han, hamam, kilise, geleneksel evler ile birçok tarihî yapının bulunduğu tarihî yerleşim merkezidir. Tarihî ve anıtsal özellikleri bulunan yapıların bazıları zaman içinde birçok etkene bağlı (bakımsızlık, terk, doğa koşulları, yeniden işlevlendirme vb.) kısmi ya da bütünsel olarak bozulmuş ve farklı yapısal sorunlarla günümüze ulaşmışlardır.

Suriçi Bölgesinde yer alan tarihî yapıların günümüze ulaşma süreçlerinde meydana gelen sorunlar her yapı türünde değişiklik göstermiştir. Bu yapılarda, inşa edildikleri dönemlerde birçok kez onarım ve restorasyonlar yapılarak koruma altına alınmıştır. Ancak bazı tarihî yapılar, geçmişten bugüne ulaşma süreçlerinde işlev değişikliği (Halifeoğlu ve diğ.2020;383, Işık, 2021;191) ya da mülkiyet değişimleriyle kullanılmaya başlanarak özgün işlevlerini yitirmişlerdir.

Diyarbakır Suriçi Bölgesinde günümüze ulaşan 8 (sekiz) adet tarihî kilise bulunmaktadır. Kiliselerin bir kısmı genel olarak bütünselliğini korumasına rağmen, bazı kiliselerin, yapısal sorunları zaman içinde artarak ağır hasarlı duruma dönüşmüştür. Özgün işlevinde kullanılan kiliseler sınırlı olmakla birlikte bazı kiliselerde işlev değişikliği yapılmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z., Ersen, A., Gürdal, E., Acun, S., Güleç, A., Erdoğan, M. and Geçkinli, A.E. (2003). "FORTMED, Research on the characterization and deterioration of the stones, brick and the Khorasan mortars of the tower 4 (T4) of the land walls of İstanbul (Constantinople)", İstanbul. İTÜ Yayınları.
- Ahunbay, Z., (2011). "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon"6. Baskı. YEM Yayınevi, s: 92-104. İstanbul.
- Berchem, Strzygowski (1910) "Amida Materiaux Pour Lepigraphie Et L Histovre Musulmanes du Dyar-Bekr" Heidelberg. Paris.
- Beysanoğlu, Ő. (1998). "Anıtlar ve Kıtabeleriyle Diyarbakır Tarihi". Cilt 1.Ankara.
- DKTV (2021) Diyarbakır Kùltür Tabiat Varlıkları Arşivi.
- Diyarbakır Bùyükşehir Belediyesi KAİP Koruma Amaçlı Revize İmar Planı, 2017, Diyarbakır.
- Halifeoğlu, F.M., Işık, N., Tekin, M., Erkoç, B., Güzel, E., İpekyüz, Vuran H.D. (2020) "Geleneksel Mimaride Yeniden Kullanım Kaynaklı Sorunlar: Diyarbakır Evleri Örnekleme" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research 30.12.2020. 382-395. www.sosyalarastirmalar.com
- Hasol, D. (1998). "Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü", Yem Yayınları, İstanbul.
- Işık, N., Halifeoğlu, F.M. (2017). Tarihi Diyarbakır Kiliselerinde Taşıyıcı Sistemi Etkileyen Gözleme Dayalı Hasarlar ve Nedenleri. Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakùltesi Mühendislik Dergisi, 8(2), 293-306.
- Işık, N. (2021) "Diyarbakır Ermeni Katolik Kilisesi Çorbahanesi'nin Yeniden Yapımı ve Yapısal Yönden Değerlendirilmesi" Medeniyet Sanat- İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakùltesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:2, 2021, s.190-200, E-ISSN: 2587-1684
- Kùltür Envanteri Cilt 2.Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü
- Murray, P., Murray, L. (2014). Oxford Dictionary of Christian Art and Architecture. Oxford: Oxford University Press.
- Penelis, G., Venkov, V., Zambas, C., Csak, B., Popp, T., and Kuban, D., (1984). "Repair and Strengthening of Historical Monuments and Buildings in Urban Nuclei, Building Construction under Seismic Conditions in the Balkan Region", Vienna.
- Olgun, N., Őengün, R. (2016). "Yapılan 2007-2010 Yılları Arasında Yürütölen Restorasyon Çalışmalarında Süleymaniye Camii Ana Kubbesinde Güçlendirme Çalışmaları" Türkiye ve İtalya'dan Restorasyon Uygulamaları. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.122. İstanbul.
- Sözen, M., (1971), "Diyarbakır'da Türk Mimarisi", İstanbul.
- Tuncer, O.C. (2002). "Diyarbakır Kiliseleri" Diyarbakır Bùyükşehir Belediyesi Yayınları. s.48. Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi.
- Yılmazçelik, İ. (1995), "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır", Türk Tarih Kurumu Yayını, s.127-135, Ankara.

İnternet Kaynakları

URL 1: <https://sanatsozlugum.blogspot.com/2011/08/nef.html> (21.06.2022)

DİYARBAKIR ZİNCİRİYE KONAĞI'NIN MİMARİ ÖZELLİKLERİNİN PASİF İKLİMLENDİRME AÇISINDAN İNCELENMESİ

Şefika Ergin - Berfin Aydınalp

GİRİŞ

Dünya çapında kentleşme ve sanayileşme artışı sonucu talep edilen enerji miktarı artmıştır. Ek olarak artan nüfus ile kişi başına düşen enerji tüketimi de arttığından enerji talebini karşılamak zorlaşmıştır. Kullanılan enerji miktarının her yıl artmasıyla, yenilenemeyen enerji ve fosil kaynakların tüketimi sonucunda çevre kirliliği sorunu öne çıkmıştır (Köksal, 2018, s.1-2). Hızla artan yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımı sonucu ozon tabakası incelmeye, küresel ısınma, iklim değişiklikleri, su veya hava kirliliği gibi sorunlar baş göstermiştir (Köksal, 2018, s.1-2). Bu durum çevreyi ve ekolojik dengeyi olumsuz etkilemektedir.

Özellikle nüfusun artışı ile inşaat sektörü yaygınlaşmıştır. Bu durumdan dolayı binalar ısınma amaçlı yaklaşık %30 enerji tüketen bölümdedir (Dilmaç, s.1). Ayrıca, dünya çapında artan yapılaşma ile birlikte kişi başına düşen enerji tüketimi ve kullanıcıların konfor koşulları ile ilgili istekleri de artmıştır.

Endüstrileşmiş ülkelerde kullanıcıların zamanlarının %90'ını iç mekânlarda geçirmektedirler (Yüksel, 2005, s.21-23). İç mekânlarda ısı konforu etkileyen faktörlerin, kişisel ve çevresel olarak iki bölümde incelenmesi gerekmektedir (Yüksel, 2005, s.21-23). İnsanların ısı konforunu etkileyen giyim ve kişisel

KAYNAKLAR

- Bozdoğan, B. (2003) “Mimari Tasarım Ve Ekoloji”, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü”, İstanbul/Türkiye, 56-59.
- Dağtekin, E. Kakdaş Ateş D. ve Oğur, D. (2018) “Diyarbakır Sur İçinde Yeni Konut Tasarımı Yaklaşımları” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research, Cilt: 11 Sayı: 56, 3.
- Dalkılıç, N. ve Bekleyen, A. (2011) “Geçmişin Günümüze Yansıyan Fiziksel İzleri: Geleneksel Diyarbakır Evleri”, Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Diyarbakır/Türkiye, Diyarbakır valiliği, 456.
- Dılmaç, Ş. Ve Tırıs, M. “Türkiye’de Konut Sektöründe Enerji Tasarrufu”.
- Engin, N. (2012) “Enerji Etkin Tasarımda Pasif İklimlendirme: Doğal Havalandırma”, Tesisat Mühendisliği, Sayı 129,193-195.
- Ergin Oruç, Ş. (2017) “Diyarbakır Suriçi bölgesindeki geleneksel konut mimarisinde iklimsel faktörlerin rolü, Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mimarlık Bölümü, Mühendislik Dergisi Cilt: 8, Sayı:2,385-387.
- Hatıplı Çibik, ve T. Umaroğulları, F. (2019) “Yerel Mimari Bağlamında Enerji Etkin Pasif Tasarım Analizi- Harabati Baba Dergâhı Örneği”, Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Edirne / Türkiye, 107-108.
- Karagöz, R. Bural, Z. Yanar, S. Keskin, Ö. Çarakanat, Y. Asena, M. Ağduk, M.Y. (2019) “Rölö- ve Teknikleri Dersi Grup Çalışması”, Dicle Üniversitesi Mimarlık Bölümü, Diyarbakır
- Köksal, T. (2018) “Enerji Etkinliği Açısından Bir İlköğretim Binasının Aktif ve Pasif Sistem Olarak Performansının Değerlendirilmesi”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Çevre Kontrolü ve Yapı Teknolojileri Programı, İstanbul/Türkiye, 1-35.
- Sojoudihassanlouei, L. (2019) “Sıcak-Kuru İklim Geleneksel Konutlarında İklim Duyarlı Tasarım”, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İç Mimarlık ve Çevre Tasarım Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, 17-27,36-40.
- Umaroğulları, F. ve Cihangir, C. (2019) “Toplu Konutların İklimsel Konfor Tasarım Parametrelerine Göre Değerlendirilmesi: Ilıman Nemli İklim Bölgesi: Edirne Binevler (1.Kısım) Konut Yapı Kooperatifi Örneği”, Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mimarlık ve Yaşam Dergisi,107-110 ve 116-120.
- Yüksel, N. (2005) “Günümüz Kamu Kurumlarında Yapısal Konfor Koşullarının Tespit Edilmesine Yönelik Bir Çalışma”, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 21-23.
- Zorer Gedik, G. ve Erikci Çelik, S.N. (2015) “Bina Enerji Performansı Hesaplama Yöntemi (BEP-TR) Kapsamında, Farklı İklim Bölgelerinde Yapı Biçimi Dönüşümünün Ve Zon Sayısı Hesabının Değerlendirilmesi”, 12. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi, 4.

İnternet Kaynakları

URL1: <https://www.cografya.gen.tr/tr/diyarbakir/iklim.html>

URL2: T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü. <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=DIYARBAKIR>

DİYARBAKIR ÇINAR GÜZELŞEYH KASRI'NIN BELGELENMESİ

Meltem Tekin Bayram - Gülin Payaslı Oğuz

GİRİŞ

Zengin kültürel bir mimariye sahip Mezopotamya toprakları, binlerce yıllık medeniyetlerin ticaret ve yaşam merkezi olması itibarıyla her parçasında birçok değer barındırmaktadır. Bu değerlerin tespit edilmesi ve belgelenmesi; ulusal belleğin korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması için önemlidir.

Diyarbakır, yüzyıllar boyunca çeşitli medeniyetlerin izlerini taşımış, kültür, sanat, bilim merkezi ve önemli ticaret yollarının kavşak noktasında bulunmasından dolayı çok sayıda anıtsal yapıya sahiptir. Bu yapılar; inşa edildikleri dönemin mimari, teknik, estetik ve malzeme özelliklerini yansıtmaları açısından korunması çok değerli ve halk için önemlidir (Halifeoğlu ve Dalkılıç, 2015). Diyarbakır kent merkezine hükmeden devletlerin neredeyse tamamı, jeopolitik öneme sahip yollar ve kaleler bulunduran Çınar ilçesinde de hâkimiyet kurmuş ve dönemsel izler bırakmıştır. Diyarbakır ilinin güney sınırlarında bulunan Çınar ilçesi, kent merkezine 20 km uzaklıktadır. Eski adıyla Melkis, Hanakpınar, Akpınar olarak anılan ilçe, tarihî Diyarbakır-Mardin Kervan Yolu üzerinde yer almaktadır. Kuruluşu, M.Ö. 2000'li yıllarda bölgede hakimiyet kuran Hurriler dönemine dayanmaktadır. İlçede; eski çağlara ait höyükler, Roma, Bizans, İslam Devletleri ve Osmanlı Devleti gibi medeniyetlere ait kale, köprü, kale kent, antik yerleşme, ören yeri, han, değirmen, medrese, cami, kasır, çeşme vs. gibi birçok tarihî unsurun varlığı mevcutken, hâlen

odanın bazı duvarları ayakta olsa da, yapının doğuya doğru uzanan bölümünün neredeyse tamamı temel seviyesine kadar yıkılmış olup toprak altında kalmıştır. Kasrın kuzeybatısındaki odaların dördüncüsünde yer alan sarmal formdaki bazalt merdiven yıkılmış olup sadece birkaç basamağı bulunmaktadır. Mevcut duvar ve tonozların yıkılmasıyla oluşan moloz yığımı ile toprak tabakası, üst kata ıkılmayı sağlamaktadır. Birinci katta, kuzey-güney yönünde dikdörtgen uzanan iki köşk odası ve orta bölümde aralık yer almaktadır. Üst katta bulunan odaların üst örtüsü yıkılmış olsa da duvarlarının bir bölümü ayakta dır. Büyük bölümü yıkılmış iki katlı yapının zemin kat planı, kabayonu bazalt malzeme kullanılarak yığma duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. Kat silmesi, duvar kenarları, pencere ve kapı çerçevelerinde ise kalker malzeme kullanılmıştır. Duvarlar kerpiç sıva ile sıvanmıştır. Kuzey güney yönünde dikdörtgen biçiminde uzanan birinci kat planı; inceyonu kalker malzeme kullanılarak çift cidarlı, sandık duvar tekniğiyle yapılmıştır. Sadece doğuya bakan duvarların bir kısmında kabayonu bazalt malzeme kullanılmıştır. Kapatılmış kapı ve niş ilerinde kireç sıva kullanılmıştır. Zemin katta duvar kalınlığı 95-105 cm aralığında iken, üst katın duvar kalınlığı 60-80 cm aralığında değişmektedir.

Güzelşeyh Kasrı'nın terk edilmesi ve rutin bakımlarının yapılmaması sonucu, zaman içerisinde büyük bir bölümü yıkılmıştır. Yıkılma, muhtemelen çatı elemanlarının hasar almasından veya kayıp olmasından başlayıp yapının dış hava koşullarına ve insanlar tarafından verilen zararlarla karşı karşıya kalmasıyla hızlanmıştır. Yıkılma sonucu temele ulaşan düzensiz yk aktarımı ve zemindeki değişimler sebebiyle yapının birçok yerinde oturma olduğundan duvar ile kemerlerde derin açılmalar görülmektedir. Birçok bölümün yıkılmasından dolayı taşıyıcı özelliğini yerine getiremeyen duvarlarda dışa doğru aksenal kayma, yıkılma ve malzeme kaybı gibi yapısal sorunlar mevcuttur. Üst kat döşemelerinin tamamı kayıp olup, zemin kattaki tonozların ise büyük bölümü yıkılmıştır. Yapıda kullanılan malzemede meydana gelen bozulmalar; tuzlanma (ieklenme), lekelenme, yosunlaşma, kılcal çatlak, kabuklanma, aşınma, parça kaybı, otsu bitkilenme, kararma, kirlenme, vandalizm ve grafiti şeklinde tespit edilmiştir.

Kasırdaki yapısal ve malzeme kayıpları büyük oranda olduğundan her an yıkılma ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu bakımdan barındırdığı özelliklerin belgeleme çalışmasının yapılması kültürel, sosyal ve tarihî açıdan hem yerel halk hem de kent için önemli ve değerli görülmektedir.

KAYNAKLAR

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri. (1898) BEO.1165/87305,1 sayılı Osmanlı Belgesindeki kasır ile ilgili yazışma.

- Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi. (1989) Tescil Belgesi ve resmi yazışmalar.
- Doru, A., Aksoy, H. (2015) “Çınar İlçesi ve Yaşam”, Medeniyetler Kavşağında Bir İlçe Çınar, MRK Matbaası, Ankara, 136-137.
- Doru, A., Ay, E. (2015) “Çınar Tarihi”, Medeniyetler Kavşağında Bir İlçe Çınar, MRK Matbaası, Ankara, 12.
- Halifeoğlu, F. M., Dalkılıç, N. (2015) “Tarihi Diyarbakır Köprüleri”, Diyarbakır Kültür Envanteri I, Diyarbakır, 216-217.
- Haspolat, Y.K. (2014) “Diyarbakır İlçelerinde Kaleler”, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 17-28.
- Kavak, O. (2015) “Çınar İlçesi ve Çevresinin Jeolojik Özellikleri”, Medeniyetler Kavşağında Bir İlçe Çınar, MRK Matbaası, Ankara, 220-222.
- Tekin Bayram, M. (2022) “Diyarbakır Güzelşeyh Kasrı Koruma ve Restorasyon Önerisi”, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, 1-57.
- Yıldız, İ., Erdal, Z., Yıldız, D. (2015) “Çınar İlçesindeki Kültür Varlıkları”, Medeniyetler Kavşağında Bir İlçe Çınar, MRK Matbaası, Ankara, 26-90.
- URL-1: Çınar sınırlarını gösteren harita. <https://www.lafsozluk.com/2009/02/cinar-nerededir-nereye-baglidir-cinar-hangi.html>

Bu çalışma Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen Mimarlık 21.003 No'lu Proje kapsamında hazırlanmış “Diyarbakır Güzelşeyh Kasrı Koruma ve Restorasyon Önerisi” adlı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Yazarlar, yapı ile ilgili çalışmalarda sunduğu destek ve katkı için mimar Mehmet Şakir Güler ve ekibine teşekkür eder.

GÖZLEMSEL TESPİTLERE DAYALI BOZULMALAR: URFA HAYRULLAH CAMİ

Emine Ekinci Dağtekin

GİRİŞ

Urfa, binlerce yıllık geleneğin oluşturduğu zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Kentte, vakfiyelerden, 16. yüzyılda otuz dört adet cami ve mescit bilgisine ulaşılmaktadır. 17. yüzyılda kente gelen Evliya Çelebi bu dönemde Urfa’da, 22 cami ve 67 mahalle mescidinin bulunduğu söz eder (Kürkçüoğlu, 2013, s.13).

Urfa camileri Osmanlı cami tipolojisi ile ortak özellikler taşır. Kentteki camiler; Çok ayaklı, Orta kubbenin yanlara doğru açıldığı, Eş değerde çok kubbeli, Mihrap önü kubbeli, Tek kubbeli kare mekânlı, Tonozlu camiler ve Bazilikadan çevrili camiler olmak üzere yedi çeşit plan şemasına sahiptir (Kürkçüoğlu, 1993, s.10). Urfa camileri sade, mütevazı ölçülerde ve yöresel üslubun ön planda tutulduğu bir planlama ile inşa edilmiştir.

Hayrullah Cami; Şanlıurfa kentsel sit alanı içerisinde, Harran Kapı Mahallesi Hamam Sokak’ta yer almaktadır. Bizans dönemine ait Aziz Barlaha Kilisesi’nin üzerine yapıldığı belirtilmektedir (Doğan ve Akgül, 2014, s.30 Segal 1970 s.182, 263). İnşa kitabesi olmadığından yapım tarihi bilinmemektedir. Caminin avlu kapısında bulunan kitabesinde minare ve kapının Abdurrahman Beşe (Paşa) oğlu Hacı Ali tarafından 1764 (Hicri 1178) tarihinde tamir edildiği yazılıdır (Karakaş, 2001 s.77). Minber üzerindeki kitabede ise 1797 (Hicri 1212) tarihli onarım yazıtı bulunmaktadır. Sultan Abdülhamid’in Yıldız fotoğraf albümlerinde yapının adı “Araplar

KAYNAKLAR

- Alper, M. (1988) “*Urfa'nın Mekânsal Yapısı Türk-İslam Mimarisindeki Yeri ve Önemi*”, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- Arslan, M. (2009) “*Şanlıurfa'da Osmanlı Dönemi Cami Ve Mescit Mimarisi*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri
- Butasım N. (2016) “*Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi Mihrapları (1515-1915)*”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van.
- Doğan, Ş., Akgül M. (2014) “*Şanlıurfa Rıdvaniye Camii, Medresesi ve Bazı İntibalar*”, Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi, sayı 18, 30.
- Karakaş, M. (2001) “*Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*”, Şanlıurfa, 77.
- Kürkçüoğlu, A.C. (1993) “*Şanlıurfa Camileri*”, Ankara, 63.
- Kürkçüoğlu, A.C. (2013) “*Şanlıurfa İli Camileri*”, Ankara, 94.
- Polat, T. (2021) “*Geç Dönem Osmanlı Mimarisinde Bölgesel Bir Süsleme: Bacini (Şanlıurfa Örnekleri Üzerinden Bir Değerlendirme)*”, Sanat Tarihi Dergisi, 30/2, Ekim|October, 1117-1145.
- Segal, J.B. (1970) “*Edessa The Blessed City*”, Oxford, 182, 263.

ENDÜSTRİ MİRASI OLARAK ANADOLU-BAĞDAT DEMİRYOLU ve TARİHÎ KONYA TREN İSTASYONU BİNALARI

Hacı Abdullah Erdoğan

GİRİŞ

M.Ö. 3000’li yıllarda tekerleğin icadı ile başlayan ulaştırma faaliyeti gelişerek bugün otomobil, uçak ve daha birçok modern taşıtta ulaştırma amaçlı kullanılmaktadır. Modern ulaştırma araçlarından biri de hiç kuşku yok ki 19. yüzyılda keşfiyle birlikte teknolojik, siyasal ve sosyoekonomik bir değişim ve dönüşüme neden olan demiryoludur. 1801’den itibaren geliştirilerek hızla tüm dünyada kullanılan bu teknoloji, Endüstri Devrimi’nin başat unsurlarındandır. İngiltere’nin başını çektiği Avrupa devletleri Endüstri Devrimi sonrasında yeni pazarlar ve sömürgeler bulmak için amansız bir mücadeleye giriştiler. Bunun için demiryolu yatırımları önemli görülmekteydi. Demiryolunun geniş alanlara yayılmasıyla ham maddelerin üretim sahalarına ve üretilen mamullerin de pazarlara sürekli ve hızlı biçimde taşınması sağlanmıştır. Bu esnada demiryolu hatlarının geçtiği kasabalarda, şehirlerde ekonomik bir canlanma, üretimin ve istihdamın artması, kültürel alışverişin gelişmesi, kentleşmenin hızlanması, büyük kentlere göçün yoğunlaşması gibi sonuçları meydana getirmiştir. Bugün bu demiryolu yatırımları hem modernizm hem de emperyalizm bağlamında ele alınabilir.

Avrupa’da böylesine gelişmeler olurken Osmanlı Devleti de hemen yanı başında gerçekleşen bu gelişmelere kayıtsız kalmayarak içinde bulunduğu sıkıntılara, ayaklanmalara ve birçok diğer gelişmelere demiryollarını bir çare olarak görmeye başlamıştır. Avrupa devletlerinin de (İngiltere, Almanya, Fransa) sömürge yarışında yeni pazarlar

özellikleriyle korunması gerekmektedir. Tarihi istasyon yapılarımızın hızlı gelişen ve büyüyen kente, kent yaşamına ayak uydurması, mevcudiyetini devam ettirebilmesi gerekmektedir. Binaların yapım amaçlarıyla tezat teşkil etmeyecek, onların mimari ve plan özelliklerine uyum gösterecek bir şekilde kullanılması sağlanmalıdır. Yok olmaya yüz tutmuş demiryolu mirasına gereken özen gösterilerek korunmalı ve geleceğe güvenle devredilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aydemir, C. (1993). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Demiryolu Ulaşımı ve Bu Konuda İzlenen Politikalar, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Başar, M.E., Erdoğan, H.A. (2009). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Tren Garları. Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi, 24(3), 29-44.
- Büyükdemir, Ö. (1999). Edirne Garı, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Engin, V. (1992). Rumeli Demiryolları, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul
- Erdoğan, H.A. (2005). Konya Tren İstasyonu ve Yakın Çevresinin Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Erdoğan, H.A. (2016). Anadolu’nun Demiryolu Serüveni ve Gar Binaları, Tasarım Dergisi, s.260, İstanbul.
- Erol, A. (2003). Mersin-Tarsus-Adana Demiryolu, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Fersan, K. (1991). “Demir Perdelerin Sarayında”, Dosya: Garlar, Arredamento Dekorasyon Dergisi, sayı.21, s.131-135, İstanbul
- Gibbs, K. (2012). The Steam Locomotive: An Engineering History. Amberley Publishing Limited.
- Gülsoy, U. (1994). Hicaz Demiryolu, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul.
- Hasol, D. (1995). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayınevi, İstanbul.
- Heaton, H. (1995). Avrupa İktisat Tarihi/İlkçağdan Sanayi Devrimine, çev. Kılıçbay, M.A., İmge Yayıncılık, Ankara.
- Heaton, H. (1948). Economic history of Europe. Harper&Brother Pub.
- Karpuz, H. (1996). Fotoğraflarla Geçmişte Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul.
- Koçer, Ş. (1995). Haydarpaşa-Gebze Demiryolu Hattında 19. Yüzyılda Yapılmış Demiryolu İstasyon Binaları, İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Odabaşı, A.S. (1998). 20. yy. Başlarında Konya’nın Görünümü, İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Konya.
- Ortaylı, İ. (1981). İkinci Abdülhamit döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu, Ankara.
- Özönder, H. (2003). “Konya’da İlk Tren ve Bunun Sosyo-Ekonomik Boyutları”, Osmanlı Döneminde Konya, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Konya.
- Özten, M. (2001). Erken Cumhuriyet Dönemi Anadolu Kentinde Bir Modernleşme Aracı Olarak ‘İstasyon Caddesi’nin İncelenmesi: Ankara Örneği, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özyüksel, M. (1998). Anadolu ve Bağdat Demiryolu, Arba Yayınevi, İstanbul.

- Özyüksel, M. (2000). Hicaz Demiryolu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Soğancı, N.M. (2001). “Haydarpaşa Garı; Avrupa ile Anadolu Arasındaki Anıtsal Kapı”, Arredamento Mimarlık Dergisi, sayı.131, s.112-117, İstanbul.
- Sözen, M. (1984). Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Taylan, O. T. (1936). Demiryollar işletmesi teşkilat, tarifler, katarlar ve cer işleri. Yüksek Mühendislik Mektebi Matbaası. İstanbul.
- Watt, D.S., (1987). New Uses for Redundant Railway Property, School of Land & Building Studies, UK.
- Yılmazyigit, K.B. (1991). “Demiryolu Boyunca Mimarlık Eylemleri”, Dosya: Garlar, Arredamento Dekorasyon Dergisi, Sayı.21, s. 137-138, İstanbul
- Toprak, Zafer. “Demiryolu, Devlet ve Modernite”, 04 Mart 2003, 23 Haziran 2005. www.ata.boun.edu.tr/demiyol/demiryolzaferbey.htm

Bu çalışma Prof. Dr. M. Emin Başar'ın danışmanlığında hazırlanan Hacı Abdullah Erdoğan'ın “Konya Tren İstasyonu ve Yakın Çevresinin Gelişimi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir..

BEDESTEN TİPOLOJİSİNDE ŞANLIURFA BEDESTENİ'NİN (KAZAZ PAZARI) YERİ

Hakan Demir - Fatma Meral Halifeoğlu

GİRİŞ

Bedestenler, “kumaş ve bez satılmak için yapılmış, sonraları kıymetli mallar ve antika eşya alım satımına tahsis edilmiş olan kapalı çarşılardır” (Tunçer, 2014, s.114). Güvenliğin üst seviyede olduğu bedestenler, önemli malların satışa çıkarıldığı ve kervanların özellikle yer aldığı, yerli halktan yabancı tüccarlara kadar farklı kesimlerin bulunduğu en önemli ticaret merkeziydi. Bu nedenle bir şehrin ticari açıdan önemi bedesteninin olmasıyla doğrudan ilişkiliydi. Bedestenler aynı zamanda güvenli olması nedeniyle şehrin kasası konumundaydı. Kamu ve şahıslara ait değerli mallar hatta devlete ait önemli belgeler bedestenlerdeki kasalarda saklanırdı (İnalçık, 1997, s.121,122).

16. yüzyıl yapısı olarak günümüze ulaşan Şanlıurfa Bedesteni (Kazaz Pazarı), geleneksel kent alanında, hanların yoğun olduğu tarihî ticari bölgenin merkezinde yer almaktadır. Yapım tekniği, malzeme, cephe oranı ve mimari özellikleriyle kendi dönemini yansıtan bir yapıdır. Değişime uğrayan ticaret yapıları arasında varlığını koruyabilen bir kültür mirası olarak Bedesten, en iyi örneklerden biridir. Anadolu'daki birçok bedestenden farklı olarak ticari bölgede bağımsız olmayıp, diğer han ve çarşı yapılarıyla bütünsellik gösterir. Bu bakımdan diğer yapılarla geçişli ve günümüzde aktif kullanılan ticari bir yapıdır.

Bedestenler ender yapılar olup, önemli kent merkezlerinde bulunurlar. Bu bakımdan sayı olarak az oldukları gibi özellik olarak da çok çeşitlilik göstermezler. Buna

KAYNAKLAR

- Ağırmatlı, H.H. ve Beğiş, H.N., (2021). “Anadolu’da Kaybolmakta Olan Geleneksel Bir Giyim Kuşam Unsuru: Zaza Püskülü”. Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E - Dergisi ISSN: 2149-5866 Cilt:8, Sayı:2, Kış 2021:30-46,
- Cezar, M. (1985). “*Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*”. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Demir, H. (2022). “*Şanlıurfa Tarihi Bedesteninin (Kazaz Pazarı) Restorasyon ve Koruma Çalışması*”, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Diyarbakır.
- Demir, H., Halifeoğlu F. M., Demir Kayan H., (2022). “*Geleneksel Şanlıurfa Ticari Alanında Tarihi Bedestenin Mimari ve Yapısal Özellikleri*”. Eğitim Kitapevi, Konya, Ed. Murat Dal Mimarlık Planlama ve Tasarım Alanında Uluslararası Araştırmalar. S:21-47
- Demir, H. , Halifeoğlu, F. M. & Demir Kayan, H. (2022). “Şanlıurfa Bedesteni (Kazaz Pazarı) Üzerine Mimari Bir Değerlendirme”. Vakıflar Dergisi, (57), 143-155. DOI: 10.16971/vakiflar.1056104
- Eyice, Semavi (1992). “*Bedesten*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA), (5), İstanbul: TDV Yayınları, 302-311.
- İnalçık, Halil (1997). “*İstanbul’un İncisi: Bedesten*”. İktisat ve Din, ed. Mustafa Özel, İz Yayıncılık. İstanbul.
- İnan, K. (1996). “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni”. OTAM, 1996, Sayı 7, s.119-134.
- Karakaş, Mahmut (2012). “*Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*”. Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ahmet Cihat ve Kürkçüoğlu, S. S. (2011). “*Şanlıurfa Çarşıları, Hanları ve El Sanatları*”. Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları.
- Tunçer, Mehmet (2013). “Ankara’da Vakıf Mülkiyetindeki Bedesten ve Hanların Gelişimi ve Şehir Ekonomisinin Dönüşüm Süreci (15-20.YY)”. “Vakıf ve İktisat” Temalı Vakıf Haftası Sempozyumu, TOBB Üniversitesi
- VGM, (1983). Abide ve Eski Eser Onarım Fişi
- VGM Arşivi, 2020
- URL 1: www.googleearth.com,2020
- URL 2: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/yildirim-beyazid-bedesteni> (Erişim tarihi: 07 Haziran 2021)
- URL 3: <https://www.habertire.com/belediye/tire-belediyesi-ilce-tarihine-sahip-cikmaya-devam-ediyor-h34894.html> (Erişim tarihi: 07 Haziran 2021)
- URL 4:https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Bezisten_yambol.JPG (Erişim tarihi: 07 Haziran 2021)
- URL 5: <https://kultur.ankara.bel.tr/detay/mahmut-pasa-bedesteni-1594294438> (Erişim tarihi: 07 Haziran 2021)
- URL 6: <http://www.balgroun.com.tr/actualites/projeler-2.html> (Erişim tarihi: 07 Haziran 2021)

Bu çalışma Prof. Dr. Fatma Meral Halifeoğlu danışmanlığında hazırlanan Hakan Demir’in “Şanlıurfa Tarihi Bedesteninin (Kazaz Pazarı) Restorasyon ve Koruma Çalışması” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

BİNALARIN YENİDEN KULLANIM NEDENLERİ: ANKARA ŞENGÜL HAMAMI ÖRNEĞİ

Huriye Aslan - Mücahit Yıldırım

GİRİŞ

Zamanla gelişen fiziksel çevreler, tarihî yapıların ayakta durabilmesini tehlikeli hâle getirebilmektedir. Nüfusun hızlı artışı, kentleşme ve çağdaş konfor isteği gibi sebepler bu yapıların korunabilmesini zorlaştırmakta, restorasyon ve yeniden işlevlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Tarihî yapıları fiziksel çevresiyle sürdürülebilir yapılar hâline getirmek ve işlerlik kazandırmak için yeniden işlev vermek kullanılan bir yöntemdir. Yeniden kullanım, tarihî yapıların işlevsiz kalmaktan kurtulması için bir geliştirilmiş bir araçtır. Geleneksel yapı eski işlevini devam ettirebilecek durumdaysa bazı çağdaş altyapı sistemlerinin entegrasyonu ile aynı veya farklı işlevle yaşatılması gerekebilir. Bu, yapının sürdürülebilirliğinin sağlanması, sosyal ve ekonomik yaşantısını devam ettirmesi açısından önemlidir. Böylelikle geleneksel yapılar birer tarihî belge olma değerinin yanı sıra günlük hayatta da gerekli olan bazı sosyal donatılara ev sahipliği yapabilecektir. Fonksiyonunu giderek kaybetmekte olan yapılar arasında hamamlar gelmektedir.

Su, tarih boyunca temizlik amaçlı kullanılmışsa da çoğu zaman insanları bir araya getiren bir öge olmuştur (Rouw, 2017, s.25). Bu nedenle insanlar temizlenmek için çeşitli mekânlar inşa etmişlerdir. Hamam yapıları temizlenme ihtiyacının karşılanmasının yanı sıra sosyal etkinlikler, kız isteme gelenekleri gibi bazı seremoniler için de kullanılmıştır. İlk ortaya çıkışı Yunan Uygarlığı olan hamamların

Sonuç olarak, tarihî yapıların sosyal yaşantımızda yer edinebilmeleri, yaşamlarını sürdürmeleri yenileme ile sağlanabilmektedir. Geleneksel yapılar bu şekilde terk edilmekten kurtulmakta sürdürülebilir bir yapı hâline gelmektedir. Yapıların restorasyon sürecinde eski fonksiyonu günümüz şartlarına hizmet edebilecek durumdaysa, bazı rehabilitasyonlarla aynı fonksiyonun verilmesi kullanım değerini artıran bir yaklaşım olacaktır.

KAYNAKLAR

- Aslan, H. (2020), Ankara Şengül Hamamı Yeniden Kullanım Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Altınoluk, Ülkü (1998), Binaların Yeniden Kullanımı, İstanbul: YEM Yayınları.
- Avcı, Deniz, (2012), Upgrading the old: the adaptation of traditional residential buildings to the contemporary life/ Eskiye güncelleme: geleneksel konutların çağdaş yaşama uyarlanması. Ankara: ODTÜ FBE Mimarlık Bölümü Restorasyon Lisansüstü Programı. Yüksek Lisans Tezi.
- Bahtiyar, Karatosun Müjgan Baz Tuğba Nur, (2017), Turkish Baths as Cultural Heritage in the Context of Tangible and Intangible, Architecture Research, 7(3): 84-91.
- Bettina Kolb and Dumreicher, Heidi (2008), Hammam, A living Cultural Heritage, Archnet, IJAR, International Journal of Architectural Research.
- Göker, M. (2009), “Hamam Kültürünün Günümüz Banyo Tasarımında Yeri, Önemi ve Hierapolis Örneği”. Türk Kültür Tarihinde Denizli ve Kentleşme Sorunları Sempozyumu.
- Langston Craig ve Shen Li-Yin, (2007), Application of adaptive reuse potential model in Hong Kong: A case study of Lui Seng Chun, International Journal of Strategic Property Management 11, 193-207.
- Langston Craig, K.W. Wong Francis, Shen Li-Yin ve C.M. Eddie, (2008), Strategic assesment of building adapive reuse opportunities in Hong Kong, Building and Environment 43 709–1718.
- Rouw, L.J.A. (2017). Hamam for refugees a temporary safeguard in a refugee camp, s. 28.

Bu çalışma, Huriye Aslan'ın Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde tamamladığı “Ankara Şengül Hamamı Yeniden Kullanım Değerlendirmesi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

YAMAÇ PARAŞÜTÜ EĞİTİMİ-I

Pilot El Kitabı

Ertan Balkiraz

Yamaç Paraşütü Eğitimi-I Pilot El Kitabı

Ertan Balkiraz

Bilimsel Eserler No.: 1420
ISBN: 978-625-398-156-3
E-ISBN: 978-625-398-163-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Şubat 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Balkiraz, Ertan.
Yamaç Paraşütü Eğitimi-I Pilot El Kitabı / Ertan Balkiraz
1. Basım, X + 624 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-156-3
E-ISBN: 978-625-398-163-1
1. Yamaç Paraşütü 2. Tandem 3. Paramotor Eğitimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1 - Genel Bilgiler	1
1. Kurallarımız	2
2. Amacımız	3
3. Yamaç Paraşütü Kullanım Amacı	5
4. Yamaç Paraşütü Avantajları	5
5. Yamaç Paraşütünün Bize Kazandırdıkları	6
6. Yamaç Paraşütü	7
7. Yamaç Paraşütü Uçuş Çeşitleri	12
8. Diğer Çok Hafif Hava Araçları	13
9. Pilottan Beklenen Davranış Tarzı	16
10. Sıkça Sorulan Sorular	19
Bölüm 2 - Tarihsel Gelişimi	29
1. Dünyada Tarihsel Gelişimi	30
2. Türkiye’de Tarihsel Gelişimi	35
Bölüm 3 - Eğitim Safhaları	39
1. Başlangıç Pilot Eğitimi (P2)	40
2. Kulüp Pilotu Eğitimi (P3)	46
3. Pilotluk Eğitimi (P4)	48
4. Uzman Pilot Eğitimi (P5)	49
5. Tandem Pilot Eğitimi (TP1-TP2)	50
6. Motorlu Yamaç Paraşütü Başlangıç Pilot Eğitimi (MYP)	52
7. Antrenör ve Sporcularda Aranılan Kriterler	53

Bölüm 4 - Aerodinamik	57
1. Temel İlkeler.....	59
2. Kanat Üzerindeki Açılar.....	73
3. Süzülme ve Çökme Oranı	77
4. Polar Eğrisi (Polar Curve).....	80
5. Uçuş Hızı	85
6. Görünüş & Boy/En Oranı (Aspect Ratio).....	87
7. Dönme Eksenleri.....	90
8. Stabilité.....	95
Bölüm 5 - Meteoroloji	99
1. Atmosfer	102
2. Basınç Sistemleri.....	112
3. Hava Kütlesi ve Cepheler	130
4. Bulutlar ve Oluşumları.....	144
5. Sis (Fog), Pus	165
6. Rüzgârlar.....	168
7. Kaldırıcılar.....	188
8. Türbülans.....	193
9. Nem ve Yağışlar.....	196
10. Mikro Meteoroloji	200
11. Meteorolojik Olaylarının Hava Araçları Üzerindeki Tesirleri	209
12. Hava Tahminleri.....	210
13. METAR ve TAF	212
Bölüm 6 - Malzeme Bilgisi	223
1. Kanat (Kubbe)	225
2. Kolon ve Askı İpleri.....	234
3. Kuşam (Harness).....	239
4. Karabinalar.....	247
5. Hız Sistemi	248
6. Yedek Paraşüt	250
7. Uçuş Ekipmanları	253
8. Giyim.....	262
9. Malzeme Seçimi.....	267
Bölüm 7 - İniş Kalkış Tekniği	295
1. Yer Çalışması	296
2. Kalkış	308
3. Kalkışta Yapılan Hatalar	327
4. İniş.....	329
5. İnişte Yapılan Hatalar.....	337
6. Kanadın Katlanması.....	341
7. Vinçle Kalkış (TOW)	344

Bölüm 8 - Uçuş Tekniği	367
1. Fren Konumları.....	368
2. Dönüşler	370
3. Uçuş	372
4. Aktif Uçuş/Pilotaj.....	373
5. Hız Sistemi.....	398
6. Yelken Uçuşu	406
7. Termik Uçuşu.....	436
Kaynaklar	621

“Özgürlüğün Limiti Yoktur.

KAYNAKLAR

1. Helmut Reichmann-1978-Cross-Country Soaring-Santa Monica California-Thomson Publications
2. Lan Curren/Rob Cruickshank-1991- Touching Cloudbase, Complete Guide to Paragliding-UK- Leading Edge Press & Publishing Ltd.
3. Dennis Pagen-1992-Understanding the Sky-USA- by Dennis Pagen
4. Noel Whittall-1995-Paragliding The Complete Guide -New York -The Lyons Press
5. Orhan Özgülbaş-2000-Yamaçparaşütü Sporu -Ankara-THK
6. Dennis Pagen-2001-The Art of Paragliding-USA-Sport Aviation Publications
7. M.Can Gül-2004-Yamaç Paraşütü-İstanbul-Aura Kitapları
8. Mike Meier, Mark Stucky-2004-Paragliding - A Pilot's Training Manual-USA-Wills Wing
9. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü-2005-Hava Analiz ve Tahmin Tekniği-Ankara-DMİ
10. Johns S.Denker-2005-See How It Flies:Perceptions, Procedures, and Principles of Flight - USA-McGraw-Hill Ryerson, Limited
11. Doç. Dr. Bekir Kemal Ataman, Uzm. Dr. Tevfik Aydın Kazancıoğlu, Sivil Savunma Amiri Erhan Erbaş-2006-Afet ve Acil Yardım Kurumları Personeli İçin Telsiz Kullanım El Kitabı-İstanbul
- 12.BHPA-2008-The BHPA Pilot Handbook-UK-BHPA
13. Ken Stewart-2008-The Soaring Pilot's Manual-UK-Crowood Press
14. APPI-2010-APPI Pilot Manual-Switzerland-APPI
15. DHMİ Genel Müdürlüğü-2011-Havacılık Terimler Sözlüğü-Ankara- APK D.Bşk.
16. S.A.Ackerman, J.A.Knox-2012-Meteorology: Understanding the Atmosphere-USA-Jones&-Bartlett

17. Burkhard Martens-2013-Cross-Country Flying For Paragliding and Hang Glider Pilots-Germany-By Burkhard Martens
18. Burkhard Martens-2013- Thermal Flying -Germany-By Burkhard Martens
19. Bruce Goldsmith and friends-2013- Fifty Ways To Fly Better-UK-Croos Contry İnt.
20. SHGM-2014-Balon Ders Kitabı-Ankara- Uçuş Operasyon Daire Başkanlığı
21. Dean Eldridge and friends-2014-Paramotoring The Essential Quide- UK-Croos Contry İnt.
22. FAI spor kodu bölüm 7- 2021- Yelkenkanat/Yamaç paraşütü (CIVL) Safe Para pro 2021 Emniyet ve eğitim standartları.
23. DHMİ Genel Müdürlüğü Havacılık Meteoroloji, Meteoroloji ders kitabı.
24. DHMİ Genel Müdürlüğü Hava Trafik Hizmetleri ders kitabı.
25. MSB GATA Asker Hastanesi ilk yardım ders notları.
26. Sağlık Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri Başkanlığı Dokümanları.
27. C.Donald Ahrens, Robert Henson-2016- Essentials of Meteorology: An Invitation to the Atmosphere-UK-Cengage Learning
28. www.tr.wikipedia.org, www.cdn.acikogretim.istanbul.edu.tr, www.paraglidingforum.com, www.dhv.de, www.fai.org, www.ypforum.com, www.para2000.org, www.hvtd.org, www.expandin-gknowledge.com, www.xcturk www.justacro.com, www.paragliding.tv, www.flybubble.com, www.skynomad.com www.wikiwand.com, www.borkhairylegs.com, www.passionparagliding.com, www.k2parapente.com www.ucarihavacilik.com, www.yamacparasutrehberi.com www.paraglidingturkey.com, sitelerindeki doküman ve makaleler, Free aero, Skywings, XCMag yamaç paraşütü dergileri.
29. Kelly Farina-2016- Mastering Paragliding- UK-Croos Contry İnt.
30. Mike Küng, Xandi Meschuh, Michael Nesler, Gudrn Öchsl-2017-Acrobatiks-Germany-Professionel Flying Team GmbH
31. Jeff Goin-2018-The Powered Paragliding Bible5-USA-Air Head Creations
32. Dora Göksal-2019-Teori Oyun Deneyim-Ankara-Nobel
33. Ed Ewing-2020-Paragliding The Beginner's Quide-UK-Croos Contry İnt.
34. Bruce Goldsmith-1992-Instability I-II DVD filmi.
35. Paul Hamilton-2002-Starting The Paragliding DVD filmi.
36. Sean White-2007- Never Ending Thermal DVD filmi.
37. Jocky Sanderson-2012-Security in Flight I-II- DVD filmi.
38. Nova-2014-Dynamic Decisions DVD filmi.
39. Flyozone-2017-Learning to fly DVD filmi.
40. Pal Takats-2018-Master Acro-DVD filmi.
41. SHGM dokümanları, Çok Hafif Hava Araçları Yönetmeliği.
42. AÖF Antrenör Temel Eğitim Ders Kitapları.
43. Prof. Dr. Gülgün Ersoy, Dr. Öğr. Üyesi Nesli Ersoy- 2020- Sağlığın Korumasında Fiziksel Aktivite ve Spor Beslenmesi Temel İlkeleri -Ankara-Nobel

YAMAÇ PARAŞÜTÜ EĞİTİMİ-II

Pilot El Kitabı

Ertan Balkiraz

Yamaç Paraşütü Eğitimi-II Pilot El Kitabı

Ertan Balkiraz

Bilimsel Eserler No.: 1272
ISBN: 978-625-433-892-2
E-ISBN: 978-625-433-891-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Şubat 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Balkiraz, Ertan.
Yamaç Paraşütü Eğitimi-II Pilot El Kitabı / Ertan Balkiraz
1. Basım, XII + 650 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-433-892-2
E-ISBN: 978-625-433-891-5
1. Yamaç Paraşütü 2. Tandem 3. Paramotor Eğitimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	v
BÖLÜM 9 - UÇUŞ TEKNİĞİ - II	1
1. Dalga (Rüzgâraltı) Uçuşu.....	2
2. Seyrüsefer (Uzun Mesafe) Uçuşu	10
3. Kişisel Gelişim	97
4. Uçuş Güvenliği.....	105
5. Uçuş Planlaması	116
BÖLÜM 10 - Yarışma Tekniği	119
1. Meteoroloji	123
2. Görev (Task) Brifingi.....	123
3. Rota Seçimi	125
4. Kalkış Zamanı.....	127
5. Uçuş Tekniği.....	129
6. Mesafe Yarışmalarında Puanlama	147
7. İtiraz ve Protesto.....	148
8. Yarışma Güvenliği	149
9. Tanımlar	150
BÖLÜM 11 - Temel Hava Fizyolojisi	155
1. İnsan Performansı ve Limitleri	156
2. Uçma Arzusu	158
3. Uçuşu Olumsuz Etkileyen Faktörler	162

BÖLÜM 12 - Uçuş Emniyeti	191
1. Uçuş Emniyeti	192
2. Malzeme Kontrol ve Bakımı.....	201
BÖLÜM 13 - Alternatif Uçuşlar (Paramotor-Trayk-Tandem)	215
1. Motorlu Yamaç Paraşütü (Paramotor)	216
2. Motorlu Yamaç Paraşütü (Trayk)	259
3. Tandem Yamaç paraşütü Uçuş Tekniği	264
BÖLÜM 14 - Acil Durumlar	285
1. Kalkış Esnasında Olabilecek Acil Durumlar	287
a. Önden Kapanma	287
b. Asimetrik Kapanma.....	288
c. Sürüklenme	288
ç. Dust Devil (Hortum)	289
d. Kalkışta İstikamet Kaçırma.....	289
e. Tivistli Kalkış.....	289
f. Kanopinin Üstünden İp Atması (line-over).....	290
g. Yana Yıkılma (Slayt).....	290
ğ. Kalkış İptalini Gerektiren Diğer Durumlar.....	291
2. Uçuş Sırasında Karşılaşılan Acil Durumlar	292
a. Asimetrik Kapanma (Asymmetric collaps)	292
b. Önden Kapanma (Symmetric front collaps)	298
c. Spin (Viril).....	303
d. Tam Stol (Full Stall).....	308
e. Derin Stol (Deep Stol).....	316
f. Kravat (cravat).....	318
g. Kanopinin Üzerinden İp Atması (Line-over)	319
ğ. Twist	320
h. Birbirini Takip Eden Acil Durumlar (Cascade)	321
ı. Yağışlı Havada Uçuş.....	322
j. Bulut İçinde Uçuş.....	323
k. Türbülanslı Havada Uçuş.....	323
l. İleri Gidişin Durması.....	325
m. Malzeme Problemi	325
n. Havada Başka Bir Pilotla Çarpışma.....	326
o. Havada Kuşla Çarpışma	328
3. İnişte Karşılaşılan Acil Durumlar.....	328
a. Ağaca İniş.....	328
b. Suyu İniş.....	330
c. Elektrik Tellerine İniş.....	331
d. Çatıya İniş.....	333

e. Sürüklenme.....	334
f. Eğimli Araziye İniş.....	335
g. Yola İniş.....	335
4. İrtifa Azaltma Yöntemleri	335
a. Kulak Kapatma	336
b. Spiral.....	338
c. B-Line Stol.....	344
d. Wingover (Rakkas).....	346
e. SAT	350
5. Yedek Paraşüt Açma	352
6. Paraşütçü Taklası (Plf).....	377

BÖLÜM 15 - ACİL DURUMLAR SİMÜLASYONU (SIV - Simulation D/Incident En Vol).....385

1. Uçuş Öncesi.....	413
2. Pratik Uygulama.....	413
3. Uçuş Sonrası	414
4. Dikkat Edilecek Hususlar	415

BÖLÜM 16 - Akrobasi423

1. Full Stol	424
2. SAT	426
3. Asimetrik SAT	428
4. Wingover	430
5. Asimetrik 360 (Asimetrik spiral)	433
6. Loop	433
7. Derin Spiral.....	435
8. Helikopter.....	437
9. Spin	439
10. Mac Twist.....	441
11. Geriye Uçuş (Backfly)	442

BÖLÜM 17 - Havacılık Mevzuatı447

1. Genel Havacılık Kuralları	448
2. Hava Trafik Kuralları	449
3. Havacılık Yayınları	459
4. Hava Yolları ve Kontrol Sahaları	461
5. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü.....	468
6. Hava Sporları Federasyonu	469
7. Türk Hava Kurumu	469
8. Uluslararası Havacılık Federasyonu (FAI)	472
9. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO).....	473

BÖLÜM 18 - Seyrüsefer	475
1. Seyrüsefer Esasları	476
2. Harita Bilgisi Ve Yön Bulma	477
2. Global Positioning System (GPS)	489
BÖLÜM 19 - Telsiz ve Kullanımı	503
1. Telsiz	504
2. Frekans Mantiği	504
3. Telsiz Kullanımı	508
4. Telsiz Kullanımı İpuçları	519
BÖLÜM 20 - Test Sistemleri ve Kanat Sertifikasyonları	525
BÖLÜM 21 - Doğada İlk Yardım	537
1. Genel İlk Yardım Bilgileri	538
2. Temel Yaşam Desteği	541
3. Nefes Yolu (Airway) Açmak	542
4. Nefes Alıp Vermenin Kontrolü ve Suni Teneffüs	543
5. Kalp Masajı ile Kan Dolaşımının Sağlanması	544
6. Nefes Borusuna Yabancı Cisim Kaçması Durumunda Uygulanacak Hareketler	547
3. Şoktaki Hastaya Yaklaşım	549
4. Kanamalarda İlk Yardım	550
5. Kırık, Çıkık ve Burkulmalarda İlk Yardım	555
6. Çeşitli Yaralanmalarda İlk Yardım	557
7. Sıcak Çarpması	561
8. Boğulmalarda İlk Yardım	561
9. Bilinç Bozuklukları	562
10. Hasta Taşıma Teknikleri	564
11. Bir Kaza Anında Hareket Tarzı	568
BÖLÜM 22 - Uçuş Tepeleri	575
Tepe Seçimi	576
BÖLÜM 23 - Pilotlara Tavsiyeler	591
1. Yamaç paraşütü Pilotunda Aranılan Özellikler	592
2. Yamaç Paraşütü Pilotlarına Yararlı Tavsiyeler	593
3. Yamaç paraşütü Pilot Çeklisti	607
BÖLÜM 24 - Birimler ve Birim Çevirme	613
BÖLÜM 25 - Havaçılık ve Yamaç paraşütü Teknik Terimler	617

BÖLÜM 26 - Spor Kulübü Kuralları	635
1. Genel Kurallar	636
2. Başlangıç Eğitimi Kuralları (P2)	638
3. Kulüp Pilotu Adayı Kuralları (P3)	639
4. Pilot Adayı Kuralları (P4)	641
5. Uzman Pilot Adayı Kuralları (P5)	641
KAYNAKLAR	645

KAYNAKLAR

1. Helmut Reichmann-1978-Cross-Country Soaring-Santa Monica California-Thomson Publications
2. Lan Currer/Rob Cruickshank-1991- Touching Cloudbase, Complete Guide to Paragliding-UK- Leading Edge Press & Publishing Ltd.
3. Dennis Pagen-1992-Understanding the Sky-USA- by Dennis Pagen
4. Noel Whittall-1995-Paragliding The Complete Guide -New York -The Lyons Press
5. Orhan Özgülbaş-2000-Yamaçparaşütü Sporu -Ankara-THK
6. Dennis Pagen-2001-The Art of Paragliding-USA-Sport Aviation Publications
7. M.Can Gül-2004-Yamaç Paraşütü-İstanbul-Aura Kitapları
8. Mike Meier, Mark Stucky-2004-Paragliding - A Pilot's Training Manual-USA-Wills Wing
9. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü-2005-Hava Analiz ve Tahmin Tekniği-Ankara-DMİ
10. Johns S.Denker-2005-See How It Flies:Perceptions, Procedures, and Principles of Flight - USA-McGraw-Hill Ryerson, Limited
11. Doç. Dr. Bekir Kemal Ataman, Uzm. Dr. Tevfik Aydın Kazancıoğlu, Sivil Savunma Amiri Erhan Erbaş-2006-Afet ve Acil Yardım Kurumları Personeli İçin Telsiz Kullanım El Kitabı-İstanbul
- 12.BHPA-2008-The BHPA Pilot Handbook-UK-BHPA
13. Ken Stewart-2008-The Soaring Pilot's Manual-UK-Crowood Press
14. APPI-2010-APPI Pilot Manual-Switzerland-APPI
15. DHMİ Genel Müdürlüğü-2011-Havacılık Terimler Sözlüğü-Ankara- APK D.Bşk.
16. S.A.Ackerman, J.A.Knox-2012-Meteorology: Understanding the Atmosphere-USA-Jones& Bartlett
17. Burkhard Martens-2013-Cross-Country Flying For Paragliding and Hang Glider Pilots-Germany-By Burkhard Martens
18. Burkhard Martens-2013- Thermal Flying -Germany-By Burkhard Martens
19. Bruce Goldsmith and friends-2013- Fifty Ways To Fly Better-UK-Croos Contry İnt.
20. SHGM-2014-Balon Ders Kitabı-Ankara- Uçuş Operasyon Daire Başkanlığı
21. Dean Eldridge and friends-2014-Paramotoring The Essential Guide- UK-Croos Contry İnt.
22. FAI spor kodu bölüm 7- 2021- Yelkenkanat/Yamaç paraşütü (CIVL) Safe Para pro 2021 Emniyet ve eğitim standartları.
23. DHMİ Genel Müdürlüğü Havacılık Meteoroloji, Meteoroloji ders kitabı.
24. DHMİ Genel Müdürlüğü Hava Trafik Hizmetleri ders kitabı.
25. MSB GATA Asker Hastanesi ilk yardım ders notları.
26. Sağlık Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri Başkanlığı Dokümanları.

27. C.Donald Ahrens, Robert Henson-2016- Essentials of Meteorology: An Invitation to the Atmosphere-UK-Cengage Learning
28. www.tr.wikipedia.org, www.cdn.acikogretim.istanbul.edu.tr, www.paraglidingforum.com, www.dhv.de, www.fai.org, www.ypforum.com, www.para2000.org, www.hvtd.org, www.expandingknowledge.com, www.xcturk www.justacro.com, www.paragliding.tv, www.flybubble.com, www.skynomad.com www.wikiwand.com, www.borkhairylegs.com, www.passionparagliding.com, www.k2parapente.com www.ucarihavacilik.com, www.yamacparasutrehberi.com www.paraglidingturkey.com, sitelerindeki doküman ve makaleler, Free aero, Skywings, XCMag yamaç paraşütü dergileri.
29. Kelly Farina-2016- Mastering Paragliding- UK-Croos Contry İnt.
30. Mike Küng, Xandi Meschuh, Michael Nesler, Gudrn Öchsl-2017-Acrobatiks-Germany-Professional Flying Team GmbH
31. Jeff Goin-2018-The Powered Paragliding Bible5-USA-Air Head Creations
32. Dora Göksal-2019-Teori Oyun Deneyim-Ankara-Nobel
33. Ed Ewing-2020-Paragliding The Beginner's Quide-UK-Croos Contry İnt.
34. Bruce Goldsmith-1992-Instability I-II DVD filmi.
35. Paul Hamilton-2002-Starting The Paragliding DVD filmi.
36. Sean White-2007- Never Ending Thermal DVD filmi.
37. Jocky Sanderson-2012-Security in Flight I-II- DVD filmi.
38. Nova-2014-Dynamic Decisions DVD filmi.
39. Flyozone-2017-Learning to fly DVD filmi.
40. Pal Takats-2018-Master Acro-DVD filmi.
41. SHGM dokümanları, Çok Hafif Hava Araçları Yönetmeliği.
42. AÖF Antrenör Temel Eğitim Ders Kitapları.
43. Prof. Dr. Gülgün Ersoy, Dr. Öğr. Üyesi Nesli Ersoy- 2020- Sağlığın Korumasında Fiziksel Aktivite ve Spor Beslenmesi Temel İlkeleri -Ankara-Nobel

TÜRK DÜŞÜNCE DÜNYASINDA KÜLTÜR SOSYOLOJİSİ TARTIŞMALARI

Editör: Serkan Yorgancılar

TÜRK DÜŞÜNCE DÜNYASINDA KÜLTÜR SOSYOLOJİSİ TARTIŞMALARI

Editör: Serkan Yorgancılar

Bilimsel Eserler No.: 1431
ISBN: 978-625-398-192-1
E-ISBN: 978-625-398-193-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Şubat 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yorgancılar, Serkan.

Türk Düşünce Dünyasında Kültür Sosyolojisi Tartışmaları / Serkan Yorgancılar

1. Basım, X + 190 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-398-192-1

E-ISBN: 978-625-398-193-8

1. Türk Düşüncesi 2. Kültür 3. Toplumsal Değişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz	iii
Birinci Bölüm - Mümtaz Turhan: Bilim ve Bilim Zihniyeti	1
Serdar Sağlam	
1. Mümtaz Turhan'ın Eserleri	2
1.1. Doktora Tezleri	2
1.2. Mümtaz Turhan'ın Telif Kitapları.....	2
1.3. Mümtaz Turhan'ın Yabancı Dillerdeki Kitap ve Makaleleri.....	3
1.4. Mümtaz Turhan'ın Tercüme Kitapları.....	3
1.5. Mümtaz Turhan'ın Makale ve Yazıları	3
2. Mümtaz Turhan'ın İlk Akla Gelen Eseri: Kültür Değişmeleri.....	3
3. Mümtaz Turhan'la Özdeşleşen Bir Soru: Garplılaşmanın Neresindeyiz?	5
4. Mümtaz Turhan'ın Kavramlaştırmasıyla "İçtimai" Yani Toplum Eğitimi ile Millî Eğitim	8
5. Mümtaz Turhan'ın Köy Konusundaki Temel Yaklaşımları Türkiye'nin Kalkınmasında Köyün Yeri ve Rolü.....	8
6. Mümtaz Turhan'a Göre Toprak Reformu ve Köy Kalkınması.....	9
7. Mümtaz Turhan'a Göre Türkçenin Dönem İçindeki Meseleleri	10
7.1. Dil Devrimi ve İnkılaplarımız.....	10
8. Mümtaz Turhan'a Göre Türkiye'de Bilim.....	10
9. Mümtaz Turhan'ın Diğer Bir Eseri: Atatürk İlkeleri ve Kalkınma.....	11
9.1. Mümtaz Turhan'a Göre Dönem İçerisinde Bazı Grupların Laiklik Anlayışları	12
10. Mümtaz Turhan'a Göre Türkiye'de Üniversite Problemi.....	13
Sonuç	14
Kaynaklar.....	15

İkinci Bölüm - Ziya Gökalp Düşüncesinde Kültür Sosyolojisi: Kuram ve Söylem..... 17

Serkan Yorgancılar

1. Türk Sosyolojisinin Kurucu Unsuru Olarak Ziya Gökalp.....	20
1.1. Comte ve Durkheim Arasında Kritik Bir Tercih.....	20
2. Cumhuriyetin Kurucu İlkelerinde Sosyoloji-Dayanışma Solidarizm	22
3. Gökalp'e Göre Kültür Kuramı ve Günümüze Yansımaları.....	28
3.1. Hars.....	28
3.2. Uygarlık ve Uygar Olma	34
4. Gökalp ve Yeni Bir Milliyetçilik.....	38
4.1. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Gelişmeye Başlayan Türkçülük.....	41
4.2. Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak	43
5. Gökalp'in Eğitim Öğretim Hakkında Görüşleri	46
Sonuç	50
Kaynaklar.....	52

Üçüncü Bölüm - Kültür ve Suç Sulhi Dönmezer'in Düşünce Dünyasından Günümüze Yansyanlar 53

Murat Madenüs

1. Dönmezer'in Kriminoloji Yaklaşımı	56
2. Dönmezer'e Göre Suç Kavramı.....	57
3. Dönmezer'de Kültür ve Suç İlişkisi	58
3.1. Göçmen İşçilerin Suçluluğu	60
3.2. Çete, Arkadaşlık, Okul.....	61
3.3. Örf, Âdet ve İnançlar	62
3.4. Din ve Suç.....	62
3.5. Aile ve Suç.....	63
4. Türk Toplumsal Kültürü ve Suç.....	64
5. Sonuç.....	73
Kaynaklar.....	74

Dördüncü Bölüm - Türk Düşünce Dünyasında Özgün Bir Düşünür Olarak Cemil Meriç 75

Rıfat Aydın

1. Yöntem ve Yaklaşımı	76
2. Cemil Meriç'te Batılılaşma ve Türk Modernleşmesi.....	78
3. Türk Sosyolojisi ile Kavgalı Sosyolog: Cemil Meriç'te Aydın Sorunu	80
4. Cemil Meriç'te Ayrım ve Çatışmalar	85
4.1. İrfan ve Kültür.....	85
4.2. Doğu ve Batı	87
5. İnsan Olarak Cemil Meriç.....	89
Sonuç	91
Kaynaklar.....	92

**Beşinci Bölüm - Hilmi Ziya Ülken ve İslam Düşüncesi Kalam İlimi Özelinde
Bir Değerlendirme** 95

Mehmet Ödemiş

1. Kişiliği ve Düşünce Hayatının Seyri 95
3. Ülken’de Medeniyet Tasavvuru..... 102
4. Ülken’in İslam Düşüncesi Hakkındaki Tespitleri..... 106
5. Dinî İlimlerin Mebdeî Olarak Kalam Hakkındaki Düşünceleri..... 107
 - 5.1. Kaderiyye 109
 - 5.2. Cebriyye..... 110
 - 5.3. Mu’tezile 110
 - 5.4. Eş’arîlik 112
 - 5.5. Mâtürîdîlik..... 114
6. Sonuç 115
- Kaynaklar..... 115

**Altıncı Bölüm - Kültür Sosyolojisi Bağlamında Erol Güngör’ün Türk Düşünce
Dünyasındaki Yeri**..... 119

Mustafa Seydioğlu

1. Erol Güngör’ün Kısa Yaşam Öyküsü 122
2. Erol Güngör’ün Akademik Dünyadaki Konumu ve Bilimsel Yöntemi 124
3. Kültür Sosyolojisinin Temel Kavramları ve Kapsama Alanı..... 131
 - 3.1. Kültürün Kavramsal Tanımları ve Erol Güngör’de
Kültür-Medeniyet / Hars-Uygurlık Kavramları 132
 - 3.1.1. Millî Kültür, Kültür Değişimi ve Erol Güngör’ün Yaklaşımı..... 135
 - 3.1.2. Millî Kültür ve Medeniyet Ayırımının Pratik Sebepleri..... 137
 - 3.2. Kimlik Oluşumu ve Kültürel Tesiri 142
 - 3.3. Kişilik Bağlamında Millî Kültür ve Sosyal Değerler, Ahlak 146
 - 3.3.1. Bireysel Ahlakın Toplumsallaşması ve Millî Kültüre Etkisi 148
4. Kültür Sosyolojisi Açısından Dil ve Erol Güngör’de Dil Problemi..... 153
5. Zihniyet, Türk Aydını, Aydın Zihniyeti, Zihniyetin Sosyal Hayata Etkileri 160
6. Kültür Sosyolojisi Perspektifinden Din: Güngör’de Varoluşsal Unsur Olarak Din 163
- Sonuç 166
- Kaynaklar..... 168

Yedinci Bölüm - Zihniyet, Aydınlar ve İktisadi Yaklaşım İtibarıyla Sabri Ülgener 173

Mesut Emre Balcı

1. Bilimsel Yaklaşımında İnsan Faktörü 175
 - 1.1. Ülgener’in İktisat Yaklaşımında Temel Faktörler..... 176
 - 1.2. İktisat Ahlakı ve İktisat Zihniyeti Ayırımı 177
2. Aydın Profili ve Bakış Açısı 178
 - 2.1. Ülgener’in Türk Aydınına Eleştirileri 178
 - 2.2. Fikir Mücadelesinde İdeolojilerin Yeri 179

3. İnşa Edici ve Kuşatıcı Yapısı ile Zihniyet.....	180
3.1. Zihniyet Çerçevesinde Farklı Davranış Tipleri	181
3.2. Ahlak ve Zihniyet İlişkisi	182
3.3. Zihniyetin Kaynağı Tartışmaları	184
Sonuç	186
Kaynaklar.....	187
Öz Geçmişler	189

Birinci Bölüm

Mümtaz Turhan: Bilim ve Bilim Zihniyeti¹

Serdar Sağlam

1908 yılında Erzurum'un Horasan köyünde dünyaya gelen Mümtaz Turhan, 1916 yılındaki Rus işgali üzerine ailesi ile birlikte Kayseri'ye göç etmişti. Turhan, Kayseri Lisesinde başlayan ortaöğrenimini Bursa ve Ankara Liselerinde sürdürerek tamamladı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne giren Turhan, 1928 yılında devletin açtığı sınavı kazanarak eğitim için Almanya'ya gitti ve Berlin ve Frankfurt Üniversitelerinde yükseköğrenim yaptı. 1935 yılında Frankfurt Üniversitesinde Psikoloji Doktoru unvanını aldı.

1936 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübi Psikoloji Çalışmaları Kürsüsünde asistan olan Mümtaz Turhan, 1939 yılında "Yüz İfadelerinin Tefsiri Hakkında Tecrübi Bir Tetkik" adlı tezi ile doçent oldu. 1944 yılında da Cambridge Üniversitesinde sunduğu bir araştırma ile ikinci doktorasını yaptı. 1950 yılında profesörlüğe atanan Mümtaz Turhan, daha sonra Tecrübi Psikoloji Kürsüsü (Bölümü) Başkanı ve Tecrübi Psikoloji Enstitüsü Müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1969 yılında karaciğer kanserinden vefat etti (Özakpınar, 2003: 15-17; Kongar, 1988: 217-218; Küçük, 1977: 151-152).

¹ Bu metin, ("Mümtaz Turhan", Türk Yurdu, Ocak 2011, Cilt 31, Sayı 281, s. 194-200) yazının yeniden düzenlenmiş, güncellenmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Kaynaklar

- Kongar, Emre (1988). “Mümtaz Turhan”, Türk Toplum Bilimcileri II, s. 217-290, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Küçük, Hasan (1977). Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderlerinden Prof. Dr. Mümtaz Turhan - Bütün Yönleriyle, İstanbul: Türdav Basın Yayın Ltd. Şti.
- Özarkınar, Yılmaz (2002). Mümtaz Turhan, Ankara: Alternatif Yayınları.
- Özarkınar, Yılmaz (2002a). “Türkiye’de Bir Mümtaz Turhan Yaşadı”, Doğu Batı- Üç Aylık Düşünce Dergisi, Sayı: 12, 3, Ankara: Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları.
- Özarkınar, Yılmaz (2003). Kültür Değişmesi ve Batılılaşma Meselesi, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Sağlam, Serdar (2015). “Takdim”, Mümtaz Turhan (2015). Garplılışmanın Neresindeyiz, Ankara: Altınordu Yayınları, s. 5-8.
- Sağlam, Serdar (2019). “Mümtaz Turhan ve Cemil Meriç”, Özdemir, Mehmet Çağatay (2013), Türk Sosyologları, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 132-154.
- Turhan, Mümtaz (1972). Kültür Değişmeleri - Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik, 2. baskı, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Turhan, Mümtaz (1980). Garplılışmanın Neresindeyiz?- Mümtaz Turhan Bütün Eserleri: 1, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (1966). Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi I - II, Konya: Selçuk Yayınları.

İkinci Bölüm

Ziya Gökalp Düşüncesinde Kültür Sosyolojisi: Kuram ve Söylem

Serkan Yorgancılar

Türk düşünce dünyasını fikirleri, kuramları ve yeni yaklaşımları ile etkilemiş ve hâlâ da etkilemeye devam eden önemli düşünürler bulunmaktadır. Bu düşünürlerin kimi Osmanlı Devleti'nin son dönemini deneyimlemiş, ardından da yeni kurulan Cumhuriyet tecrübesini de yaşamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında doğan ve 20. yüzyılın ilk yarısında ölen bu düşünürler; dünya savaşlarını, göçleri, etnik kimliklerin tanımlanışını, geç dönem kapitalizmi ve erken dönem liberalizmi, imparatorluklar çağının sonunu ve ulus devletlerin doğuşunu görmüşlerdir. Dolayısıyla onların yaşadığı dönemler kendileri için olduğu kadar içerisinde yaşamakta oldukları devletler ve toplumlar içinde çok hızlı toplumsal dönüşümlerin yaşandığı zaman dilimleri olmuştur. Onlar da bu bağlamda öncelikle kendileri ve toplumları için dönüşüm ve değişimin hızından ve kapsadığı çeşitlilikten doğan krizler için arayışlar içerisine girmişlerdir.

Bireylerin ve toplumların yaşadığı krizi anlamak, krizin nedenleri üzerinde düşünmek ve krizin çözümü için çareler üretmek bu dönemin düşünürlerinin kendilerine mesele ettiği konulardır.

Kültür Bakanlığı tarafından doğumunun yüzüncü yılında hazırlanan Ziya Gökalp serisinin sunuş yazısında "*Türkleri mefkûre ateşiyile ısıtan büyük mürşit*" (Nirun, 1976, s. 9) olarak tanıtılan Gökalp, 1876 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Doğduğu ev 1956 yılında müzeye dönüştürülmüştür. İlköğrenimini mahalle mekteplerinde tamamladıktan sonra 1886 yılında Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyeye

Kaynaklar

- Baltacıoğlu, İ. H. (1966). *Ziya Gökalp*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Celkan, H. Y. (2003). Sosyolog Ziya Gökalp. *İsmail Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumu* (s. 256- 263). içinde Türksoy Yayınları.
- Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. (C. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Georgeon, F. (2009). *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)*. (A. Berktaş, Çev.) YKY Yayınları.
- Gökalp, Z. (1974). *Yeni Türkiye'nin Hedefleri*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Gökalp, Z. (1976). *Altın Işık*. (Ş. Kutkan, Dü.) Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Kızıl Elma*. (H. Tanyu, Dü.) Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Makaleler I*. (Ş. Beysanoğlu, Dü.) Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları:12.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2004). *Türkçülüğün Esasları*. İnkılap.
- Gökalp, Z. (tarih yok). Babamın Vasiyeti. *Küçük Mecmua*, 4042.
- Gökalp, Z. (tarih yok). Hars ve Medeniyet. *Yeni Mecmua* (60).
- Heyd, U. (1980). *Türk Milliyetçiliğinin Sebepleri*. (C. Meriç, Çev.) Sebil Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1993). Dârülfünun. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, 521-525.
- Kaya, T. (2011). Eserlerinden ve Yakınlarının Yazdıklarından Hareketle Ziya Gökalp Üzerine Biyografik Notlar. *Ziya Gökalp* (s. 12-49). içinde Ankara: Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Mardin, Ş. (2015). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Muhammedin, R. (1998). *Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Nirun, N. (1976). *Ziya Gökalp Makaleler Önsöz Yazısı*. Milli Eğitim Basımevi.
- Nirun, N. (1981). *Sistemik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Parla, T. (1993). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Safa, P. (1949, Kasım 14). Gökalp Meselesi. *Ulus*.
- Safa, P. (tarih yok). İki Ziya Gökalp. *Bilgi Dergisi*.
- Tanyu, H. (1976). Açıklamalar. Z. Gökalp içinde, *Kızıl Elma* (s. 131-214). Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları.
- Toprak, Z. (1985). "Osmanlı Devlet'inde Uluslaşmanın Toplumsal Boyutu: Solidarizm". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt II., s. 377). içinde İletişim yayınıları.
- Tuncay, H. (1978). *Ziya Gökalp*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Turgut, M. (1933). *Ziya Gökalp ve Bazı Yazıları*. Lefkoşa: Birlik Matbaası.

Üçüncü Bölüm

Kültür ve Suç Sulhi Dönmezer'in Düşünce Dünyasından Günümüze Yansıyanlar

Murat Madenüs

Suç, içinde var olduğu toplum tarafından inşa edilen sosyokültürel bir fenomendir. Küreselleşme ile birlikte uluslararası hukuk, ulusların iç hukukunda her geçen gün daha fazla alan kaplasa da suçun tanımı, suç olarak nitelendirilen eylemler, suçlu eylemin toplum tarafından algılanması ve değerlendirilmesi, suça müdahale, suçla mücadele, faile ve mağdura yaklaşım, hukukun işlerliği ve işlevi vb. suçla ilgili olarak sayabileceğimiz pek çok olgu kültür yüklü yapısını muhafaza etmektedir. Bu kapsamda, suçu her yönüyle inceleyen bilim dalı olan kriminoloji, kültürün suçla ilişkisinin ortaya konulması için önemli bir araçtır (Ferrell, Hayward ve Young, 2015).

Psikoloji, biyoloji, coğrafya, antropoloji, ekonomi gibi pek çok bilim dalıyla ilişkili olan (Schmalleger, 2017: 11-12) kriminolojinin en sık temas hâlinde olduğu bilim dalları hukuk ve sosyolojidir (Siegel, 2012: 3-24). Kriminolojinin ülkemizdeki kurucusu olan Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer (1918-2004) de sosyoloji alanında önemli çalışmaları olan duayen bir hukukçudur (Vatandaş, 2008: 1050-1051). Bu yönüyle kriminolojinin esaslarını bir potada eritmeyi başarmış ve ülkemiz düşünsel dünyası için kriminolojinin önemini kavrayabilmiştir. Ne var ki Dönmezer'den önce olmadığı gibi ondan sonra da Türkiye'de suç üzerine fikir üretme kendine özgü ve belirgin bir mecra bulamamıştır. Ülkemizde kriminoloji, hukukla uğraşan bilim insanlarının cılız çabalarının yanında, esas alanları psikoloji ve sosyoloji olan birkaç araştırmacının suça dair çalışmaları dar kapsamında kalmıştır (Topçuoğlu, 2014). Dönmezer, hâlen geçerli olan bu durumu ve esasen suç üzerine fikir yürütmenin

Kaynaklar

- Carrabine, E., Cox, P., Lee, M., Plummer, K., & South, N. (2009). *Criminology: A Sociological Introduction* (2. b.). Londra: Routledge.
- Dönmezer, S. (1948). Kriminolojide Ekolojik Etütler, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 14(3-4), 521-566.
- Dönmezer, S. (1957). Hukuk ve Hayat, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 21(1-4), 424-433.
- Dönmezer, S. (1974). Hızla Şehirleşen ve Sanayileşen Bir Küçük Şehir Toplumunda Suçluluk (Ereğli Projesi), *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 39(1-4), 1-15.
- Dönmezer, S. (1974). Kriminoloji Açısından Kan Gütme Saikiyle İşlenen Suçlar, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 40(1-4), 1-13.
- Dönmezer, S. (1981). Kriminoloji, (6. b.), İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Dönmezer, S. (1983). Türk Toplumunda Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ceza ve Ödüllendirme, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 48(1-4), 295-315.
- Dönmezer, S. (1987). Suç Siyaseti, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 52(1-4), 1-33.
- Dönmezer, S. (1994). Suçlu Genç Erişkinlerin Sorumluluğu, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 54(1-4), 3-13.
- Ferrell, J., Hayward, K., & Young, J. (2015). *Cultural Criminology: An Invitation*, (2. b.), Londra: SAGE Publication.
- Kaya, A. Y. (2009). 19. Yüzyıl Ortasında İzmir’de Mülkiyet, Emniyet ve Zaptiyeler, N. Levy, N. Özbek & A. Toumarkine içinde, *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar* (s. 189-212). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özbek, N. (2010). Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Jandarma (1876-1908), E. Balta & İ. Akça içinde, *Tarihsel Perspektiften Türkiye’de Güvenlik Siyaseti* (s. 47-78). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Vatandaş, C. (2008). Sulhi Dönmezer (1918-2004), M. Ç. Özdemir içinde, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler)* (s. 1050-1057). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Schmallegger, F. (2017). *Criminology Today: An Integrative Introduction*, (8. b.), ABD: Pearson.
- Siegel, L. J. (2012). *Criminology* (11. b.), ABD: Cengage Learning.
- Topçuoğlu, T. (2014). Kriminoloji İçin Disiplin Çağrısı!, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 2(1-2), 241-268.

Dördüncü Bölüm

Türk Düşünce Dünyasında Özgün Bir Düşünür Olarak Cemil Meriç

Rıfat Aydın

Kaleminin mürekkebinden akan kelimelerin cazibesine karşı koymanın oldukça zor olduğu yazarların başında gelir Cemil Meriç. Ahlakı ile kalemi arasında hevesi ve merakının peşinde yorulmadan koşan, zihninde Batı'yı, yüreğinde Doğu'yu hissedenden ama hep fark edilmeyi bekleyen bir yıldızdır o. Kendisinin deyişiyle Batılıdır. Önce Batı'yı ve Batı'nın bir parçası saydığı Rusya'yı tetkik etmiştir, sonra Doğu'ya -önce Hint'e sonra Osmanlı'ya- yönelmiştir. Gençliğinde Marksist (Yöntemsel açıdan Marksizm'e her daim sadık kalacaktır.), sonrasında ise Osmanlı olan Meriç hem bir sosyolog hem bir edebiyat eleştirmeni hem de bir tefekkür insanı olarak çoğunlukla Batı'yı, yer yer de Türkiye'nin entelektüel hikâyesini güçlü ve sert üslubuyla haykırmıştır, duymak isteyenlere.

Duymak isteyenlere! Belki de Meriç'in sağlığında en büyük burukluğu bu duymak istemeyenlerle ilgiliydi. Kendini Gökalp'ten ve Ülken'den çok daha ileride bir kelam ustası olarak görmesine, sol kesimde saf tutanlardan daha donanımlı bir Marksist olduğunu düşünmesine rağmen (hatta Batıcı düşünürler onun çırağı mesabesindeyken) ne solda ne de sağda hak ettiği karşılığı görememiştir. Elbette bunda kendi duruşunun da payı vardır, kendisini ideolojiler üstü bir konumda konumlandıran Meriç, kavgacı ve bir o kadar da kibirli üslubuyla ne sağda ne de solda sillesi ile silkelemediği aydın bırakmamıştır. *“Hiç bir ideolojinin adamı değilim. Hayattan hiçbir menfaat beklemiyorum... Fikirde tarafsız davranmam lazım. Belli bir doktrinin insanı olunca mesele kolay”* (Açıkgöz, 1993: 161). Hint'ten Rusya'ya Batı'dan Türkiye'ye genişçe bir coğrafyada bilginin izini süren Meriç, bir yandan

Duygusal tarafı ağır basan bir karakter olarak Cemil Meriç'in insani dramı, entelektüel dramını da önemli ölçüde belirlemiştir. Özellikle kendi topraklarında düşüncenin yaşadığı sefalet ile Batı'ya karşı aydınların içinde bulunduğu teslimiyet onu son dönemlerinde bir fantezi olarak *Osmanlı mucizesine* götürmüştür. Sağlam bir diyalektikçi olan Meriç, Osmanlı mucizesini açıklamakta bu diyalektik yöntemi terk etmiş ve sadece bir ideal (ya da ideal tip) olarak bu kavramlaştırmayı kullanmıştır. Tabii ki bu yaklaşım, Meriç'in 1970 sonrası dönemde sağ muhafazakâr kesimde gördüğü ilgiden de ayrı düşünülemez. Meriç'in kabul görme istenci, yazılarında ve yaklaşımlarında kendini göstermiştir. Tek sermayesi bilgisi ve kitapları olan buecessüs insanı, Osmanlı mucizesi ile belki kendi yönemine ihanet etmiştir ama artık ışığını sadece kendisine değil ötekine de ulaştırabilmiştir. Belki de bu ayırım, bugün onun değerinin anlaşılabilmesinde de araçsal bir rol oynamıştır.

Cemil Meriç birçok düşünce adamı gibi bir yanıyla aktarıcı bir aydın profiline sahiptir. Fakat aktarırken kendi toplumunun tarihsel ve kültürel kökenlerine inen çözümler aramanın önemini de zaman içerisinde kavramıştır. Kendi kendine devamlı sorular soran, tartışan, tartışmaya açan, Batılı değer ve ürünlerin bu ülkede uygulanabilme olanaklarını değerlendiren, bütün hakikatleri tenkit süzgecinden geçiren, kimi zaman bir senteze ulaşan kimi zaman ise tercihte bulunan bir fikir işçisidir o. Yazdıklarında kendini okuduğumuz Meriç, bütün müphemlik ve muğlaklığı içinde çok katmanlı, melez ve çoğul bir kimliktir de aynı zamanda.

Meriç bir hakikat arayıcısıydı. O da kendi hakikatini kendi tarihinde, kendi toplumunda, kendi değerlerinde bulmak istemiştir. Dışarıda (Batı'da) ararken kendi evinde bulmuştur hakikati. Bu çerçevede onun yaptığı duyduklarını ve gördüklerini aktarmaktı; yanlışlarını da bu yolda samimiyetle yaptı. O önce anarşist sonra Marksist, bir ara Türkçü, çoğunlukla Batıcı, inadına Doğu'da son noktada ise maneviyatın sinesinde bir ömür tüketti. Her şeye rağmen o kendi değişimiyle *fikrin* Türkiye'deki temsilcisi olmayı başarmıştır. Son tahlilde Meriç, her şeye rağmen "biz" varız deme cesaretini gösteren birecessüs insanı olmuştur.

Kaynaklar

- Açıkgöz, H. (1993). *Cemil Meriç ile Sohbetler*. İstanbul: Seyran Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2006). *Bir Mabel İşçisi Cemil Meriç*. 1. Baskı. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2017). *Bir Mabel Bekçisi Cemil Meriç*. 6. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Meriç, C. (1977). Kültür ve Emperyalizm. *Pınar Dergisi*. Sayı: 72.
- Meriç, C. (1983). Batıda ve Bizde Aydının Serüveni. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt:1. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Meriç, C. (2004). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*. 9. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2005a). *Mağaradakiler*. 12. Baskı: İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2005b). *Jurnal Cilt II*. 13 Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2006). *Kırk Ambar Cilt1*. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2008). *Jurnal Cilt I*. 18 Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2012). *Bu Ülke*. 39. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2013). *Kültürden İrfana*. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2021). *Umrandan Uygarlığa*. 29. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, M. (2018). Cemil Meriç'in Hatay Yılları. "Bilinmeyen Yönleriyle Cemil Meriç". (Ed. M. Çağatay Özdemir). Ankara: Altınordu Yayınları.
- Utku, G. Y. (2010). Mihraba Sığınmak. *Hece Dergisi*, "Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç", 207-215.

Hilmi Ziya Ülken ve İslam Düşüncesi Kelam İlmi Özelinde Bir Değerlendirme

Mehmet Ödemiş

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) Osmanlı İmparatorluğu'nun sonları ile Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış, buhranlı dönemlerden geçmiş, kendi içinde ve dışında kaotik zamanların üstesinden gelmiş sıra dışı bir münevverdir. Ülken, birbirinden çok farklı alanlarda ürün veren bir mütefekkir oluşunun yanı sıra ortaya koyduğu çok boyutlu düşünce hayatıyla da öne çıkmıştır. O, felsefeden edebiyata teolojiden pozitif bilimlere varıncaya kadar farklı sahalara vukufiyeti sayesinde multidisipliner bir yaklaşım sergilemiş böylece problemler karşısında daha derinlikli bakış açıları geliştirebilmiştir. Onun düşünce tarihindeki metcezirler, esnek bir zihne sahip olduğunu, ideolojik ve fikrî saplantıları bulunmadığını, hakikat arayışındaki kararlılığını yansıtmaktadır.

Aynı konuda radikal sayılabilecek ve birbirinden oldukça aykırı fikirlere geçiş yapabilmesi, düşünürün eleştirel bir bakış açısına sahip olduğunu ve düşüncelerini sürekli kritik ettiğinin kanıtıdır. Bu anlamda dogmatik ve statik değil, dinamik ve kendini geliştiren bir mütefekkir tablosu çizmektedir. Eleştiriyi muhataplarından önce kendisine yöneltmesi, tez ve antitezlerinin diri kalmasını sağlamıştır. Bu çalışmada Ülken'in düşünce dünyasıyla ilgili genel bir bilgi verildikten sonra medeniyet, İslam düşüncesi ve daha özelde kelam ilmi hakkındaki düşünceleri ele alınacaktır.

1. Kişiliği ve Düşünce Hayatının Seyri

Hilmi Ziya Ülken, Türk-İslam tarihi açısından bir devrin kapandığı yeni bir devrin kaotik bir geçişle başladığı bir dönemde yaşamıştır. Bir taraftan hayatının

6. Sonuç

Şurası muhakkak ki Hilmi Ziya Ülken; parçacı değil, bütüncül okumayla doğru anlaşılabilir bir mütefekkindir. Düşünce hayatındaki metcezirler ya da iniş çıkışlar bir fikir çilesinin ürünüdür. Tüm dünyada kavramların altüst olduğu, yeni soru ve sorunların ortaya çıktığı bir zaman aralığında yaşamış olması, onun düşünce serüvenini devinimli bir yapıya büründürmüştür. O, içselleştirmede hiçbir fikri savunmamış, düşüncelerinde her daim samimi bir arayış içerisinde olmuştur. Herhangi bir fikrin fanatik taraftarı olmadığı gibi daha anlatırken ve savunurken akademik bir kuşkuyla söylediklerini gözden geçirmiştir. Bu entelektüel karakteri, düşüncelerindeki dinamizmin itici gücü olmuştur.

Onun İslam medeniyet ve düşüncesi hakkındaki değerlendirmelerini okurken yaşadığı dönemin ulusal ve uluslararası düzeydeki toplumsal, siyasal ve entelektüel gelişmelerinin fikirlerine etkilerini görmek mümkündür. Ülken, ilme adanmış bir hayatın ardından saygın bir isim ve değerli pek çok eser bırakarak dünya imtihanını vermiştir. Ruhu şad olsun.

Kaynaklar

- Altıparmak, Ö. F. (2013). Hilmi Ziya Ülken'in İslâm Felsefesine Yaklaşımı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(29), 105-119.
- Alper, Ö. M. (2006). Hilmi Ziya Ülken'in İslâm Felsefesini Yorumu. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 123-146.
- Alver, K. (2001). Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 133-138.
- Anay, H. (2010). Hilmi Ziya Ülken'in Bilinmeyen İki Özgeçmiş Metni. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 18, 195-213.
- Arslan, İ. (2011). Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihani: Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9(17), 49-103.
- Artunkal, G. (1979). Hayatı ve Eserleri ile Babam Ülken, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*.
- Augustine, S. (1993). *On Free Choice of the Will*. (t. T. Williams) Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Augustinus. (1999). *İtirafılar*. İstanbul.
- Avcı, N. (2005). *Düşün Anaforunda Bir Adam Hilmi Ziya Ülken*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Avcı, N. (2013). Hilmi Ziya Ülken'de Muhafazakarlığın Temeli: Bilgi ve Değer. *Muhafazakâr Düşünce*, 9(36), 101-115.
- Bağdâdî, A. (1346/1928). *Usûlu'd-dîn*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Bâkîllânî. (1987). *Kitâbü't-Temhidü'l-evâil ve telhîsü'd-delâil*. (t. İ. Ahmed) Beyrut: y.y.

- Bakış, L. M. (2019). Üç Mütefekkirimiz Örneğinde İslâmî Entelektüel Birikimi İhyânın İmkânı Meselesi (Sezgin, Topçu ve Ülken Örneğinde Farklılıklar, Benzerlikler ve Ortak Tavrı. A. Yerinde içinde, *III. Uluslararası Ahmed-i Hâni Sempozyumu* (s. 520-532). Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları.
- Balakkabalar, M. (1975). Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20, 5-22.
- Bayraktar, M. (2013). Hilmi Ziya Ülken'in Varlık Anlayışı. *Felsefe Dünyası* 58(2), 15-26.
- Bolay, S. H. (1990). Hilmi Ziya Ülken'in Fikri Gelişmesinden Çizgiler. *Türkyurdu*, 10 (380).
- Bulut, Y. (2002). Türk Batılılaşması Bağlamında Hilmi Ziya Ülken. *Türk Yurdu*, 22(174), 12-19.
- Cüveynî. (1948). *el-Akâdetü'n-Nizâmîyye*. (t. M. el-Kevserî) Kahire: y.y.
- Câbirî. (2011). *Arap-İslam Aklının Oluşumu*. (İ. Akbaba, Çev.) İstanbul: Kitabevi.
- Değirmencioglu, M. C. (2002). Hilmi Ziya Ülken'in Düşüncesine Giriş. *Türk Yurdu (Hilmi Ziya Ülken Özel Sayısı)*, 22(174), 38-43.
- Demir, N. (1994). Hilmi Ziya Ülken'in Fikri Değişim Süreci. *Felsefe Dünyası*, 12, 49-57.
- Draman, H. (2007). *Toplum Felsefecisi Hilmi Ziya Ülken*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Ebu'l-Vefa et-Teftazânî. (1980). *Kelâm İlminin Belli Başlı Meseleleri*. (Ş. Gölcük, Çev.) İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Ertürk, R. (2002). Türk Sosyoloji Çalışmaları ve Hilmi Ziya Ülken. *Türk Yurdu*, 22(174), 28-32.
- Ess, J. V. (2013). Niçin Kelâm. *İSAM Konuşmaları: Osmanlı Düşüncesi, Ahlâk, Hukuk, Felsefe, Kelâm*. (M. Bulgen, Çev.) Ankara: İSAM.
- Eş'arî. (1955). *Kitâbü'l-Lüm'a*. (H. Gûrabe, t.) Beyrut.
- eş-Şehristani. (1961). *el-Milel ve'n-Nihal*. (M. Kilani, t.) Kahire.
- İbn Furek. (1986). *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*. (D. Gimaret, t.) Beyrut: y.y.
- İkbal, M. (1960). *The Reconstruction of Religious Thought in İslam*. Dodo Press.
- İsferâyînî. *Akide, Classical İslâmic Theology: The Ash'arites, Text and Studies on the Development and History of Kalâm*. (R. Frank, n.).
- Korlaelçi, M. (2002). Hilmi Ziya Ülken'in Din Anlayışı. *Felsefe Dünyası*, 36(2), 9-30.
- Mâtürîdî. (2015). *Kitâbü't-Tevhîd*. (F. Huleyf, t.) Mısır: Dârü'l-Câmiati'l-Mısriyye.
- Madelung, W. (2016). Matürîdîliğin Yayılışı ve Türkler. (S. Kutlu, Çev.) *İmam Mâtürîdî ve Matürîdîlik*. Ankara: Otto Yayınları.
- Nesefî. (1993). *Tebziratü'l-Edille*. (C. Salamé, t.) Dimeşk: Institut Français de Damas.
- Ödemiş, M. (2020). Kullanışlı Bir Teolojik Silah Olarak Tekfir. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 101-127.
- Sanay, E. (1986). *Hilmi Ziya Ülken*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sinanoğlu, A. (2012). *İslâm Düşüncesinin İki Kurucu Önderi İmam Ebu Hanîfe ve Vasıl bin Ata*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Takış, T. (2000). Değerler Levhasının Tersine Çevrişi: Hilmi Ziya Ülken. *Doğu Batı*, 1-2.
- Tanyol, C. (2013). Hilmi Ziya Ülken'in Kişiliği ve Düşünce Dünyası. *Hilmi Ziya Ülken Kitabı*. (h. Ayhan Vergili). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ülken, H. Z. & Amin, S. (2009). *Doğu Uygurluğunun Yükselişinin Tarihsel Nedenleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Ülken, H. Z. (1933). *İnsanî Vatanperverlik*. İstanbul: Remzi Kitaphanesi.
- Ülken, H. Z. (1933). *Telifçiliğin Tenakuzları*. İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1936). *20. Asır Filozofları*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Ülken, H. Z. (1953). Medeniyetimizin Değer Sistemi. *Türk Düşüncesi*, 1(1), 16.
- Ülken, H. Z. (1963a). *Tarihi Maddeciliğe Reddiye*. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Ülken, H. Z. (1963b). *Felsefeye Giriş, Tabiat İlimleri, Felsefe ve Metodolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ülken, H. Z. (1968). *Varlık ve Oluş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ülken, H. Z. (1979). Eşim Hilmi Ziya'nın Özel Hayatı. *Sosyoloji Konferansları*, 17, 9-11.
- Ülken, H. Z. (1981). *Aşk Ahlakı*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1983). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1997). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2000). *Genel Felsefe Dersleri*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2005). Din, Sanat ve Tarihi Materyalizm. *Marife*, 5(2), 259-267.
- Ülken, H. Z. (2008). *Felsefeye Giriş 1-2*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2009). Batı Uygarlığının Temelindeki Doğu. *Doğu Uygarlığının Yükselişinin Tarihsel Nedenleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2015). *İslam Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2016). *Şeytanla Konuşmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2020). *İslam Düşüncesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (ts). *Bilgi ve Değer*. Ankara: Kürsü Yayınları.
- Vural, M. (2009). *Hilmi Ziya Ülken'in Varlık Felsefesi*. Ankara: Beyaz Kule Yayınları.
- Vural, M. (2015). *Hilmi Ziya Ülken: Şeytanla Konuşmalar'dan Tarihi Maddeciliğe Reddiye'ye*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Watt, M. (2016). *H. Muhammed Medine'de*. (S. Kalkan, Çev.) İstanbul: Kuramer Yayınları.
- Yörükan, Y. Z. (2015). *İslâm Dini ve Mezhepler Tarihi II-İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler*. (T. Yörükan, h.) İstanbul.
- Yücedoğru, T. (2006). *Ehl-i Sünnete Giden Yolda İbn Küllab ve Küllabiye Mezhebi*. Bursa: Emin Yayınları.
- Yaltkaya, Ş. (1930). Kaderiyye Yahut Mu'tezile. *Darü'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-21.

Altıncı Bölüm

Kültür Sosyolojisi Bağlamında Erol Güngör'ün Türk Düşünce Dünyasındaki Yeri

Mustafa Seydioğlu

Tarihin en uzun soluklu milleti olan Türkler; değişen dünya şartlarına uyum sağlamalarındaki toplumsal kabiliyeti, uygarlıklara kapı aralayan kültürü, özellikle Batı'da 15. yüzyıldan başlayıp 17. yüzyıla kadar süren coğrafî keşifler ile elde edilen zenginlik ve bilgi birikimi dolayısıyla teknolojideki hızlı değişimine ayak uydurmadaki geç kalışı birçok problemi birden önümüze yığmış oldu. 17, 18 ve 19. yüzyıllarda Avrupa, Orta Çağ düşünce karanlığından kurtulup bilim ve teknikle, Aydınlanma ve Endüstri (Sanayi) Devrimi ile dev adımlarla ilerlerken; Devlet-i Aliyye (Osmanlı İmparatorluğu) her alanda çökmüş, Batı'yla giriştiği her mücadelede artık yenik düşmektedir. Bunun sebepleri aydınlar arasında derin düşünce ayrılıklarına sebebiyet verdi. Çeşitli siyasi, ekonomik, toplumsal ve felsefi çözüm önerileri üretilmeye başlandı.

Meşveret, Mizan, Osmanlı Gazetesi, Şuray-ı Ümmet gibi yayınlar etrafında toplanan ve de gerileyişin ve çöküşün sebeplerini tespit edip çözüm üretmeye çalışan Tanzimat ve Meşrutiyet aydınlardan belli başlılarını sıralayacak olursak İbrahim Şinasi Efendi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Rıza, Prens Sebahattin, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Dr. Abdullah Cevdet (Karlıdağ), Celal Nuri (İleri), Kılıçzade Hakkı Bey gibi isimlerdir. Bu isimlerin birçoğu bilmeseler de ilerde kurulacak olan yeni devletin fikrî alt yapısını hazırlamış oldular. Modern Türk devletinin kuruluşunun fikrî arka planında Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaseti" ve Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" düşüncesi hiç şüphesiz çok önemli yer tutar.

devrimlerinin şekli unsura taalluk eden uygulamaları çok eleştirilse de uzun zamandır içselleştirilmiş alışkanlıkların direnci kırılmaya çalışılmış, bertaraf edilmesi amaçlanarak yeni alışkanlıklarla ilerlemenin önü açılmıştır.

Nihayet bugün uygar dünyada hiçbir toplumsal kazanımın kuramsal bir temelden yoksun, hamaset fikirlerle netice alması mümkün değildir. Maddi zenginliğiniz olsa dahi sınırlarınızın dışına taşacak, evrensel uygarlığa katkısı olacak, alışkanlık oluşturacak bir kültür yapısına dönüşmesi mümkün olmayacağı gibi kültürünüz hâkim kültürlerin tehdidi altında olacaktır. Örneğin, yer altı kaynakları sayesinde ya da coğrafyası, iklimi sayesinde zenginleşen toplumların ilkel davranış kalıplarında değişim olmadığı, değişenlerinde taklit yoluyla olduğu ortadadır. Yani yozlaşma hızlanacaktır. Bu çeşit toplumlar/ülkeler mevcuttur ve ünlü sosyolog Max Weber'in öğrencisi Karl Wittfogel bunlara "Doğu despotizmi" demektedir. Yani çağdaş uygarlığa katkıları yoktur, kültürel kabiliyetleri buna imkân tanımamaktadır. Çünkü kültürel ve entelektüel anlamda değişime dirençli (tabii ki tüm değişimlerin önüne geçilemez) toplumlardır.

Bazen habis unsurlar -acı verse de- neşterle kesilip atılmak zorundadır. "Bizimdir muhafaza edelim." fikri, -ki burada muhafazakâr milliyetçilik tam da bu eleştirinin göbeğindedir- gelişmelere, ilerlemelere karşı dirençtir. O nedenle geri kalmış toplumların neden bu durumda olduğu, tüm toplum katmanlarınca sorgulanmasa da bunu sorgulayan ve çözüm üretebilecek nesillerin imkân ve kabiliyetlerinin önü açılarak neşet edebilir.

Çok dinamik bir kültüre sahip olan Türk milleti, bilinen tarihinden beri hem yaşadığı coğrafyayı hem uygarlık çevresini değiştirme kabiliyetine sahip hem de kendi millî kültür unsurlarıyla her daim zamanın ruhuna uygun, medeni dünyanın parçası ve o medeniyete katkısıyla bilinir. Benim iddiam odur ki öz dilini, Türkçeyi kaybetmedikçe Göktürk kitabelerindeki ifadesiyle Türk ulusunun "ilini, töresini" kimse bozamaz.

Kaynaklar

- Akçuraoğlu, Y., Türkçülük ve Dış Türkler, Toket Yayınları, 1990, İstanbul.
- Alver, K., Doğan N., Kültür Sosyolojisi, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, 2020, İstanbul.
- Aslan, B., Devler Konuşuyor, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 4. Baskı, 2018, İstanbul.
- Atalay, O., Türk'e Tapınmak Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2018, İstanbul.
- Bilgin, N., Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar, Sistem Yayıncılık, 1. Basım, 1995, İstanbul.
- Bilgin, N., Sosyal Psikolojiye Giriş, İzmir Kitaplığı, 3. Basım, 1995, İzmir.

- Can, A., Medeniyet Öncülerimizden 365 Fikir, Erkam Yayınları, 2015, İstanbul.
- Çav, E., Türkiye Sosyoloji Temsilcisi Ümit Meriç, Kopernik Kitap, 1. Baskı, 2021, İstanbul.
- Çiftçi, A., Erol Güngör, Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2018, Ankara.
- Danişmend, İ. H., Türklük Meseleleri, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 3. Baskı, 2006, İstanbul.
- Dellaoğlu, B. F., Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum, Say Yayınları, 6. Baskı, 2007, İstanbul.
- Deringil, S., Simgeden Millete II. Abdulhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet, İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2017, İstanbul.
- Downs, R. B., Dünyayı Değiştiren Kitaplar (Çeviren: Erol Güngör), İstanbul, Ötügen Yayınevi, 2. Basım, 1980.
- Dura, C., Bilgi Toplumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, Ankara.
- Erhat, A., Osmanlı Münevverinden Türk Aydınına, İstanbul, Can Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Erkal, M. E., İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, Yenilik Basımevi, 2. Baskı, 1991, İstanbul.
- Erkal, M. E., Sosyoloji, Der Yayınları, 7. Basım, 1996, İstanbul.
- Erkal, M., Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme, Mayaş Yayınları, 1. Basım, 1984, Ankara.
- Fischer, S. F., Dilin Tarihi, (Çev. Güvenc) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. VIII. Basım, 2022, İstanbul.
- Freedman, J. L., Sears, D. O., Carlsmith, J. M., Sosyal Psikoloji, Çev. Dönmez A, İmge Kitabevi, 3. Baskı, 1998, Ankara.
- Gencer, B., İslam'da Modernleşme, Doğu Batı Yayınları, 3. Baskı, 2014, İstanbul.
- Gökalp, Z., Türkçülüğün Esasları, İstanbul, Sebil Matbaacılık, 1. Basım, 1975.
- Göktürk, I., Kültür Sosyolojisi Kültürel Çalışmalar ve Toplumbilimlerinin Yeniden Biçimlenmesi, Doğu Kitabevi, 1. Baskı, 2016, İstanbul.
- Güngör, E., Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk, Ötügen Yayınevi, İstanbul, 3. Basım, 1995.
- Güngör, E., Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, İstanbul, Yer-Su Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Güngör, E., Doktora. Doçentlik, Profesörlük Tezleri, İstanbul, Yer-Su Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Güngör, E., Dünden Bugünden Tarih Kültür Milliyetçilik, Ötügen Yayınevi, Ankara 1984.
- Güngör, E., Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik, İstanbul, Yer-Su Yayıncılık, 1. Basım 2019.
- Güngör, E., İslam Tasavvufunun Meseleleri, İstanbul, Yer-Su Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Güngör, E., Kültürü Değişmesi ve Milliyetçilik, İstanbul, Yer-Su Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Güngör, E., Sosyal Meseleler ve Aydınlar, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 3. Basım, 1996.
- Güngör, E., Tarihte Türkler, Yer-Su Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Güngör, E., Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul, Yer-Su Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Güvenc, B., İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, 7. Basım, 1996. İstanbul.
- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/143362/mod_resource/content/0/Ders5.pdf
- <https://dergipark.org.tr/download/article-file/696725> (Prof. Dr. Necati Öner'in 7-11 Mayıs 1984 tarihleri arasında Erzurum Atatürk Üniversitesinde düzenlenen Birinci Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi'nde sunulan tebliğin genişletilmiş şekli)
- <https://dergipark.org.tr/download/article-file/610047>

- <https://islamansiklopedisi.org.tr/gungor-erol>
<https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2012/11/14.pdf>
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Erol_G%C3%BCng%C3%B6r_\(sosyal_psikolog\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Erol_G%C3%BCng%C3%B6r_(sosyal_psikolog))
<https://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/kulturvemedenyet.pdf>
<https://web.archive.org/web/20140808123224/http://www.erolgungor.com/>
http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D01949/2000_7/2000_7_KILICR.pdf
http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D01949/2000_7/2000_7_KILICR.pdf
İnalçık, H., Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci, Türkiye İş Bankası Yayınları, 10. Baskı, '018, İstanbul.
İnalçık, H., Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası, Kronik Yayıncılık, 1. Baskı, 2022, İstanbul.
Kafesoğlu, İ., Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, 17. Basım, 1998, İstanbul.
Kağıtçıbaşı, Ç., İnsan ve İnsanlar, Evrim Basım Yayın Dağıtım, 7. Basım, 1988, İstanbul.
Kağıtçıbaşı, Ç., Cemalcılar, Zeynep. Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş, İstanbul, Evrim Yayınevi, 24. Basım, 2021.
Kaplan, M., Enginün İ, Kerman Z, Birinci N, Uçman A, Atatürk Devri Fikir Hayatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, 1981, Ankara.
Kızılcık, S., Erjem Y., Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü, Bassaray Basımevi, 4. Baskı, 1996, İzmir.
Kongar, E., Kültür Üzerine, Remzi Kitabevi, 11. Basım, 2017, İstanbul.
Kongar, E., Tarihimize Yüzleşmek, Remzi Kitabevi, 100. Basım, 2021, İstanbul.
Kongar, E., Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, 22. Basım, 2019, İstanbul.
Kongar, E., Türk Toplum Bilimcileri 1-2, Remzi Kitabevi, 5. Basım, 2019, İstanbul.
Korlaelçi, M., Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi, Hece Yayınları, 2. Baskı, 2002, Ankara.
Kösemihal, N. Ş., Sosyoloji Tarihi, Remzi Kitabevi, 4. Basım, 1989, İstanbul.
Kösoğlu, N., Milli Kültür ve Kimlik, Ötüken Neşriyat, 2. Basım, 1995, İstanbul.
Landes, D. S., Çev. Doğru A S, Milletlerin Zenginliği ve Yoksulluğu, Feylesof, 1. Baskı, 2017, İstanbul.
Mardin, Ş., Tanzimat ve Aydınlar, Türkiye'de Din ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
Mannheim, K., Çev. Yalçınkaya, M., Kültür Sosyolojisi, Pinhan Yayıncılık, 2017, İstanbul.
Marshall, G., Çev. Akinbay, O., Kömürücü, D.- Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanay Yayınları, 2003, Ankara.
Nejat, E., Türklük Nedir ve Terbiye Yolları, Kızılelma Yayıncılık, 1. Basım, 2001, İstanbul.
Ögel, B., Türk Kültür Tarihine Giriş 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, Ankara.
Raymond, A., Çev. Alemdar, K., Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Kırmızı Yayınları, 1. Baskı, 2021, İstanbul.
Safa, P., Türk İnkılabına Bakışlar, Ötüken Neşriyat, 3. Basım, 1995, İstanbul.
Seymour, L., Roland Barthes'ın Yazarnın Ölümü Bir Tahlil, Çev. Topcuoğlu, İ., Ketebe Yayınları, İstanbul, 1. Basım, 2021.
Şahbaz, Y., Akıntıya Karşı Bir Aydın Erol Güngör, Kadim Yayınları, 1. Basım, 2022, Ankara.
Şahin Süzgün, F., Yorgancılar, S., Sosyoloji, Ankara, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, 2019.

- Şan, M. K., Bölükbaşı, A., Türkiye’de Sosyal Teoride Din; Türk din sosyolojisinde Erol Güngör: İslam’ın bugünkü meselelerini yeniden düşünmek, Hece Yayıncılık, 2019.
- Tolan, B., Toplum Bilimine Giriş Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji, Gazi Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 1985, Ankara.
- Türkdoğan, O., Etnik Sosyoloji, Timaş Yayınları, 1. Baskı, 1997, İstanbul.
- Türkdoğan, O., Türk Tarihinin Sosyolojisi, Turan Yayıncılık, 1996, İstanbul.
- Türkdoğan, O., Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1987, Ankara.
- Turhan, M., Garphlaşmanın Neresindeyiz?. Babıali Yayınevi, 3. Basım İstanbul, 1961.
- Ülken, H. Z., Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Basım, 2017, İstanbul.
- Ülken, H. Z., Türk Tefekkürü Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, 2014, İstanbul.
- Yayni, C., Türk Düşünce Hayatında Erol Güngör, Akıl Fikir Yayınları, 2. Baskı, 2014, İstanbul.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, Ed. by G. Roth and C. Wittich, University of California Press.
- Williams R., Anahtar Sözcükler, İletişim Yayınları, 7. Basım, 2018, İstanbul.
- Yağanak, E., Açıkgöz, M., Kimlik Kapsam Bağlam Sınırlar, Nika Yayınevi, 1. Baskı, 2021, İstanbul.
- Yavuz, F., Bir Zirve İlim Adamından Kesitler “Prof. Dr. Erol Güngör, Arşiv Dünyası (16-17), s. 61 66, 2014. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ad/issue/55753/762962>
- Zijderveld, A. C., Çev. Canatan, K., Kültür Sosyolojisi Kültür Sosyolojisine Giriş ve Metodolojisine Giriş, Şenyıldız Matbaacılık, 1. Baskı, 2013, İstanbul.
- Ziyalar, A., Sosyal Psikiyatri, Yüce Yayınları, 2. Baskı, 1999, İstanbul.
- Zürcher, E. J., Çev. Yalçın, L., Osmanlı İmparatorluğundan Atatürk Türkiye’sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası, Akılçelen Kitaplar, 2015, Ankara.

Yedinci Bölüm

Zihniyet, Aydınlar ve İktisadi Yaklaşım İtibarıyla Sabri Ülgener

Mesut Emre Balcı

“Yalnız dışı ve dıştan görüldüğü kadarı ile değil, his ve istekleri, değer ve tercih ölçüleri ile gerçek ve dolu insan! Onun peşindeyiz!”

Sabri Ülgener, ülkemizin yetiştirdiği önemli münevverlerden biri olarak hem yaşadığı dönemde hem de vefatının ardından fikirleri ve yaklaşımları ilgiyle takip edilen bir aydın olmuştur. Kendisine has yaklaşım tarzıyla meselelere farklı bakış açıları getirerek hakikat yolculuğunda kendi cephesini oluşturmuştur. Onun fikirlerini ve düşüncelerini bu kadar değerli kılan önemli özelliklerinden biri hem Batı’yı hem de Doğu’yı bilen ve bu iki medeniyetin değerlerini farklı bir perspektifle değerlendirebilen bir fikir insanı olmasıdır.

Sabri Ülgener, 8 Mayıs 1911’de İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Babası Mehmed Fehmi Efendi, annesi Emine Behice Hanım’dır. İstanbul Erkek Lisesini ve sonrasında İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesini bitirmiştir. 1935 yılında İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra İktisat Kürsüsünde asistan olarak görev almaya başlamış, 1936’da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinin kurulmasıyla birlikte bu fakülteye geçmiştir. Burada Hitler Almanyasından kaçan A. Rustow, G. Kessler ve F. Neumark’la birlikte çalışmıştır. 1937 yılında “Yakın Şark

eserlerin hiçbirinde Ülgener kadar kurumsal faktörleri baz alan değerlendirmelere yer verilmemektedir. Bu yönüyle mekanistik iktisatçıların tek yönlülüğünün aksine bir yol izlediği söylenebilir. Onu mekanistik iktisatçılardan çok farklı bir bakış açısına götüren nokta ise onun sosyolojiye tarihî olguları da harmanlayarak felsefi bir atıfla bakmış olmasıdır (Sayar, 2006: 27). İktisat biliminin eşyanın aslına nüfuz etmede mümkün olan her cihette meseleyi çevreleyebilmesi önemlidir. Sosyal bilimlerin tüm bileşenlerinin birbirine az ya da çok etkileşimde bulunan yanı değerlendirildiğinde politika ya da inanç vb. gibi durumların (belirli alanları dışarda kalmak üzere) iktisattan etkilenmediği görülmektedir (Sayar, 2006: 28). Bu özellikleriyle Ülgener toplumu etkileyen her alanın belirli alanları itibarıyla iktisadı etkileyebileceğini, iktisadın da toplumun ekonomik yönelimleri itibarıyla diğer alanların belirli bölümlerini etkileyebileceğini ifade etmektedir.

Ülgener'in meseleleri ele alış şekli itibarıyla özellikle iktisatçılar arasında kendine has bir yaklaşımı olduğu görülmektedir. O her zaman insanı yalnızca mekanik özellikleri itibarıyla değil, duygusal ve bunun sonucu olarak da düşünsel tarafı ile değerlendirmiştir. Bunu yaparken de gerçeklikten kopmamış, yalnızca iktisadın ve diğer bilimlerin insandan bağımsız düşülemeyeceğini göstermiştir. İnsanın duygusal tarafına daha fazla hitap eden sanat eserlerini bir dönemi ya da tavrı yansıtmada önemli bir aktör olarak görmesi de bunun bir göstergesidir. 16. yüzyılda yaşayan Bağdatlı Ruhi ile 19. yüzyılda geçen Ziya Paşa'nın yazmış olduğu Terakib-i Bend üzerinden her iki dönemdeki Osmanlı toplumunun bakış açısını değerlendirmiş olması da bu yüzdendir. Bu iki eser, onun için dönemlerinin ahlaki kaidelerini, toplumsal durumunu ve o dönemlerde yaşayan insanların bakış açısını yansıtmaktadır.

Genel olarak ele aldığı her meseleyi insani özellikleri göz ardı etmeden değerlendiren Ülgener, meselelere eleştirdiği aydın yaklaşımın aksine yaşadığı toplumla iç içe bir çerçeveden bakmıştır. Ülkemizin ve dünyanın yaşadığı sorunları değerlendirirken, tespit ve önerilerini öne sürerken kolaycılık olarak ifade ettiği sorumluluğu bir ideolojiye, kuruma ya da şahıslara bağlamaktan ziyade zamanın ruhunu merkeze almıştır.

Bir bilim insanı, bir mütefekkir ve en önemlisi en derin tartışmalarda dahi bakış açısının merkezine değerleri koyması itibarıyla Ülgener, Türkiye'nin entelektüel birikimine fikirleriyle ışık tutmaya devam edecektir.

Kaynaklar

Beriş, H. E. (2011), Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler, M. Yılmaz içinde, *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*, (s. 347-357), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.

- Güngör, E. (2011), Ufkumuzda Bir Aydınlık, M. Yılmaz içinde, *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*, (s. 443-449), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Mardin, Ş. (2011), Aydınlar Konusunda Ülgener ve Bir İzah Denemesi, M. Yılmaz içinde, *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*, (s.171-179), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Sayar, A. G. (2006), *Ülgener Yazıları*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Şimşek, O. (2011), Sabri F. Ülgener'in Zihniyet ve Girişimcilik Anlayışına Bilgi Sosyolojisi Açısından Yaklaşım, M. Yılmaz içinde, *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*, (s.205-251), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Şimşek, O. (2013), Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi, Ankara: Otorite Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006), İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006), Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler, İstanbul: Derin Yayınları.

YENİDÜNYA YETİŞTİRİCİLİĞİ

A. Aytekin Polat

YENİDÜNYA YETİŞTİRİCİLİĞİ

A. Aytekin Polat

Yayın No.: 1478
ISBN: 978-625-398-284-3
E-ISBN: 978-625-398-285-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. "NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Polat -sedapolat@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Polat, A. Aytekin.

Yenidünya Yetiştiriciliği / A. Aytekin Polat

1. Basım, VIII + 168 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-398-284-3

E-ISBN: 978-625-398-285-0

1. İnsan Sağlığı Bakımından Önemi 2. Çoğaltılması ve Anaçları 3. Vejetatif Büyümenin Kontrolü
4. Tohumuz Yenidünya Üretimi 5. Örtüaltı Yetiştiricilik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beştepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz	iii
Giriş	1
1. Bölüm - Anavatani, Tarihçesi ve Dünyaya Yayılışı	5
1.1. Anavatani ve Tarihçesi	5
1.2. Dünyaya Yayılışı	6
2. Bölüm - Sistematığı ve Türleri	9
2.1. Sistematığı	9
2.2. Türleri	10
3. Bölüm - Üretimi ve Ticareti	15
3.1. Dünya Üretimi	15
3.2. Türkiye Üretimi	21
3.3. Dünya Ticareti	23
4. Bölüm - Kimyasal Bileşimi, Besin Değeri ve Sağlıkta Yeri	27
4.1. Kimyasal Bileşimi	27
4.2. Besin Değeri	30
4.3. İnsan Sağlığı Bakımından Önemi ve Tıptaki Kullanımı	32
5. Bölüm - Tüketim ve Kullanım Alanları	35
5.1. Meyvenin Tüketim Alanları	35
5.2. Bitki Dokularının Diğer Kullanım Alanları	37
5.3. Toksik Etki	37
6. Bölüm - Pomolojik Sınıflandırma ve Çeşitler	39
6.1. Pomolojik Sınıflandırma	39
6.2. Çeşitler	42

7. Bölüm - Morfolojik ve Biyolojik Özellikleri	49
7.1. Morfolojik Özellikleri	49
7.1.1. Ağaç Şekli ve Ömrü	49
7.1.2. Kök	50
7.1.3. Dal.....	51
7.1.4. Yaprak	52
7.1.5. Tomurcuk	53
7.1.6. Çiçek	53
7.1.7. Meyve.....	54
7.1.8. Tohum.....	55
7.2. Biyolojik Özellikleri.....	56
7.2.1. Çiçeklenme.....	56
7.2.2. Çiçek Tozu Biyolojisi.....	57
7.2.2.1. Çimlenme	57
7.2.2.2. Muhafaza.....	58
7.2.3. Tozlanma ve Döllenme.....	58
7.2.3.1. Çevresel Faktörler	60
7.2.3.2. Uyuşmazlık	60
7.2.3.3. Tohum Biyolojisi	61
8. Bölüm - Fizyolojisi	63
8.1. Vegetatif Büyüme.....	63
8.2. Generatif Gelişme	64
8.2.1. Çiçek Tomurcuğu Oluşumu.....	64
8.2.2. Çiçek Gelişimi ve Meyve Tutumu.....	65
8.2.3. Meyve Büyümesi	69
8.2.4. Meyve Kalitesinin Oluşumu ve Olgunlaşma	72
8.3. Beslenme Fizyolojisi.....	73
8.4. Bitki Büyümesini Düzenleyici Maddeler	74
8.4.1. Büyümenin Kontrolü.....	75
8.4.2. Çiçek Tozu Çimlenmesi ve Meyve Tutumu	76
8.4.3. Tohumuzluğun Sağlanması.....	77
8.5. Sorbitol Fizyolojisi	78
9. Bölüm - Ekolojik İstekleri	81
9.1. İklim İstekleri.....	81
9.2. Toprak İstekleri	83

10. Bölüm - Yetiştiriciliğinin Teknik Özellikleri	85
10.1. Çoğaltılması ve Anaçları	85
10.1.1. Çoğaltılması.....	85
10.1.1.1. Generatif Çoğaltma	85
10.1.1.2. Vegetatif Çoğaltma	87
10.1.1.2.1. Aşı ile Çoğaltma	87
10.1.1.2.2. Çelik ile Çoğaltma.....	90
10.1.1.2.3. Hava Daldırması ile Çoğaltma.....	91
10.1.1.2.4. Doku Kültürü ile Çoğaltma	92
10.1.2. Anaçlar.....	93
10.1.2.1. Yenidünya Çöğürü.....	95
10.1.2.2. Ayva	95
10.1.2.3. Alıç.....	96
10.1.2.4. Ateş Dikeni.....	97
10.1.2.5. Diğerleri.....	97
10.2. Bahçe Tesisi	98
10.2.1. Bahçe Yerinin Seçimi	98
10.2.2. Rüzgârkıran	99
10.2.3. Esas ve Tozlayıcı Çeşitlerin Seçimi ve Yerleştirilmesi	99
10.2.4. Bahçe Tesis Şekilleri.....	100
10.2.5. Dikim Mesafesi	102
10.2.6. Fidan Dikimi	103
10.3. Yıllık Bakım İşlemleri	103
10.3.1. Sulama	103
10.3.2. Budama ve Terbiye.....	105
10.3.3. Toprak İşleme	107
10.3.4. Gübreleme.....	108
10.3.4.1. Yenidünya Ağaçlarının Besin Gereksinimleri	108
10.3.4.2. Analiz İçin Yaprak Seçimi ve Yaprak Örneği Alma Zamanı	109
10.3.4.3. Yaprakların Besin Değerleri Standardı	110
10.3.4.4. Düzeltme Faktörü.....	111
10.3.4.5. Gübre Tavsiyeleri.....	111
10.3.5. Çiçek ve Meyve Seyrelmesi.....	116
10.3.6. Meyvelerin Güneş Yanıklığından Korunması ve Torbalama.....	117
10.3.7. Hastalık ve Zararlılarla Mücadele	118

10.3.7.1. Yetiştiricilik Yapılan Ülkelerdeki Genel Durum.....	118
10.3.7.1.1. Zararlılar	119
10.3.7.1.2. Hastalıklar	121
10.3.7.2. Türkiye’de Durum	122
10.3.7.2.1. Hastalıklar	122
10.3.7.2.2. Zararlılar	123
10.3.8. Büyümenin Kontrolü.....	124
11. Bölüm - Örtüaltı Yetiştiricilik.....	127
12. Bölüm - Meyve Derimi ve Sonrası İşlemler	133
12.1. Meyve Derimi	133
12.2. Seçme, Boylama ve Ambalajlama	135
12.3. Taşıma ve Pazarlama.....	137
12.4. Muhafaza ve İşleme	137
12.5. Verim	139
13. Bölüm - Yenedünya Yetiştiriciliğinin Geleceği.....	141
13.1. Meyve Kalitesinin Geliştirilmesi	143
13.1.1. Tohumsuz Meyve.....	143
13.1.2. Kalite İyileştirme.....	145
13.2. Anaç Geliştirme.....	146
13.3. Genombilimi	147
Sonuç ve Öneriler	149
Kaynaklar.....	151

Kaynaklar

- Abbasi, N. A., Hussain, A., Hafiz, I. A. (2011). Loquat production in Pakistan and strategies for improvement. *Acta Horticulturae* 887, 117-121.
- Akkuş, S., Polat, A. A. (2020). Effects of quince rootstocks on phenological properties and fruit set rates in Hafif Çukurgöbek loquat cultivar. *Proceedings of the II. International Agricultural, Biological Life Science Conference*, 1120-1123.
- Amitava, G., Chattopadhyay, P. K. (1993). Studies on the developmental physiology of loquat fruit. *Horticulture Journal* 6, 29-33.
- Amoros, A., Pretel, M. T., Zapata, P. J., Botella, M. A., Romojaro, F. ve ark. (2008). Use of modified atmosphere packaging with micro perforated polypropelene films to maintain postharvest loquat fruit quality. *Food Science and Technology International* 14, 95-103.
- Amoros, A., Zapata, P., Zapata, P., Peretel, M. T., Botella, M. A. ve ark. (2003). Physio-chemical and physiological changes during fruit development and ripening of five loquats (*Eriobotrya japonica* Lindl.) cultivars. *Food Science and Technology International* 9, 43-51.
- Anonim, (2012). Turfanda yenidoğya 150 Lira. <https://www.haberler.com/turfanda-yenidoğya-150-lira-3491302-haberi/> (Erişim Tarihi: 09.09.2021).
- Anonim, (2016). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkez Müdürlüğü. <https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTSM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=87>. (Erişim Tarihi: 06.09.2021)
- Anonim, (2021). Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 10.01.2021)
- Badenes, M. L., Lin, S., Yang, X., Liu, C., Huang, X. (2009). Loquat (*Eriobotrya* Lindl.). p. 525-538. In: K.V. Folta and S.E. Gardiner (eds.), *Genetics and genomics of Rosaceae*. Springer, New York.

- Badenes, M. L., Janick, J., Lin, S., Zhang, Z., Liang, G. L., Wang, W. (2013). Breeding Loquat. *Plant Breeding Reviews* 37, 259-296.
- Besada, C., Gil, R., Navarro, P., Soler, E., Salvador, A. (2011). Physiological characterization of 'Algeri' loquat maturity: external colour as harvest maturity index. *Acta Horticulturae* 887, 351-356.
- Blumenfeld, A. (1980). Fruit growth of loquat. *Journal of American Society for Horticultural Science* 105, 747-750.
- Blumenfeld, A. (1995). Persimmon, loquat, fig, pomegranate and prickly pear in Israel. In: Llácer G., Aksoy U. and Mars, M. (ed.). *Underutilized fruit crops in the Mediterranean region*. Zaragoza: CIHEAM, pp. 31-38, (*Cahiers Options Méditerranéennes*; n. 13).
- Caballero, P., Fernandez, M. A., (2003). Loquat production and market. *Options Méditerranéennes: Seri A. Seminaris Mediterraeens* 58, 11-20.
- Cai, C., Xu, C. J., Shan, L. L., Li, X., Zhou, C. H., *ve ark.* (2006a). Low temperature conditioning reduces postharvest chilling injury in loquat fruit. *Postharvest Biology and Technology* 41, 252-259.
- Cai, C., Xu, C. J., Li, X., Ferguson, I., Chen, K. S. (2006b). Accumulation of lignin in relation to change in activities of lignifications enzymes in loquat fruit flesh after harvest. *Postharvest Biology and Technology* 40, 163-169.
- Campbell, C., Malo, S. E. (1986). IFAS Fact Sheets 5. The loquat. Univ. Florida, Gainesville.
- Carrera, L., Sanzul, J., Herrero, M., Hormaza, J. I. (2009). Genomic characterization of self-incompatibility ribonucleases (S-RNases) in loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl.) (Rosaceae, Pyrinao). *Molecular Breeding* 3, 539-551.
- Chandler, W. H. (1958). Pome fruits. Evergreen orchards. Lea and Febiger, Philadelphia. p. 347-350.
- Chaudhary, A. S., Singh, M., Singh, C. N. (1990). Effect of plant growth regulators on maturity of loquat. *Progressive Horticulture* 22, 184-190.
- Chaudhary, A. S., Singh, M., Singh, C. N. (1993). Effect of NAA, 2,4,5-T and GA on loquat cultivar 'Safeda Batia'. *Indian Journal of Agricultural Research* 28,127-132.
- Chen, W. X. (1958). Observation of biological characteristics in loquat. *Journal Fujian Agricultural College* 7, 29-49.
- Chen, Z. G., Lin, S. Q., Lin, Q. L. (1991). Loquat. p. 62-75. In: Y.P.S. Bajaj (ed.), *Biotechnology in Agriculture and Forestry*. Vol 16, Trees III. Springer~ Verlag, Berlin/Heidelberg, Germany.

- Chen, Z. G., Lin, S. Q. (1995). On research of micropropagation of horticultural crops in China. p. 143-146. In: Chinese Sciencetech. Committee (eds.), *Advances in biotechnology in China* (in Chinese). China Sciencetech Press, Beijing.
- Chen, J. S., Chen, R. Z., Fu, J. R. (1998a). Germination character of loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl.) seed. *Seed* 99 (6): 3-6.
- Chen, J. S., Chen, R. Z., Fu, J. R. (1998b). Study on the desiccation deterioration and moist storage of loquat seeds. *Sun Yatsen Univ. Suppl.* 4:11-14.
- Chen, W. X. (1954). The loquats in Putian, Fujian. *Acta Agriculturae* 5, 199-214.
- Chen, Q. F. (ed.). (1988). Loquat (in Chinese). Fujian Scien Tech. Press, Fuzhou, China.
- Chen, F. X., Liu, X. H., Chen, L. S. (2008). Organic acid composition in the pulp of loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl.) and distribution in fruits. *Journal of Tropical and Subtropical Botany* 16(3), 236-243.
- Chun, M. X., Fu, S. M., Hua, K. W. (2000). Techniques for high quality production of Guangyu loquat variety. *South China Fruits* 29, 34.
- Church, C. G., Sorber, D. G. (1935). The chemical composition of the loquat. *Fruit Products Journal and American Vinegar Industry* 14, 335-340.
- Cline, R. A., Neill B. Mc. (1991) *Leaf analyses for fruit crop nutrition*. In: Fact Sheet 206/532. Ontario Ministry of Agriculture, Food and Rural Affairs.
- Condit, I. J. (1915). The loquat. California Agr. Expt. Sta. Bul. 250.
- Crane, J. H., Caldeira, M. L. (2006). Loquat growing in the Florida home landscape; [accessed 2019 Jul 19]. <http://edis.ifas.ufl.edu>.
- Crane, J. H., Caldeira, M. L. (2019) Loquat growing in the Florida home landscape, EDIS Web Site, Available online: <http://edis.ifas.ufl.edu>. (accessed 16 April, 2021).
- Crescimanno, F. G., Barone, F. (1980). Variations in the N, P, K, Ca and Mg contents of loquat during one annual cycle. *Tecnica Agriola* 32, 215-222.
- Cruz-Castillo, J. G., Rodríguez-BraCamontes, F., Vásquez-Santizo, J., Torres-Lima, P. (2006) Temperate fruit production in Guatemala, *New Zealand Journal of Crop and Horticultural Science* 34(4): 341-348.
- Cuevas, J., Salvador-Sola, F. J., Gavilán, J., Lorente, N., Hueso, J. J., González-Padioerna, C. M. (2003). Loquat fruit sink strength and grown pattern. *Scientia Horticulturae* 98, 131-137.
- Guo, Q. G., Ji, K., Wu, Q., He, Q., Wu, Y. K., Li, X. L., Liang, G. L. 2010. Pollen morphology and viability of Longquan No. 1 natural triploid of loquat. *Journal of Fruit Science* 27, 391-396.
- Davis, P. H. (1972). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, v.4. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Dawes, H. (1980). Reevaluating cold hardiness of certain tropical fruit trees. *California Rare Fruit Growers Yearbook* 11,46-49.
- De Tommasi, N., Aquino, R., De Simone, F., Pizza, C. (1992a). Plant metabolizes. New sesquiterpene and ionone glycosides from loquat. *Journal of Natural Products* 55,1025-1032.
- De Tommasi, N., De Simone, F., Pizza, C., Mahmood, N., Moore, P. S., Conti, C., Orsi, N., Stein, M. L. (1992b). Constituents of *Eriobotrya japonica*: A study of their antiviral properties. *Journal of Natural Products*, 55,1067-1073.
- Demir, S. (1987). *Loquat Growing*. Technique Publication 12, Citrus Research Institute, Antalya, Turkey, 31 pp.
- Deng, Y. Y., Yang, X. H., Li, D. G. 2009. Anatomical study on the seedless formation of loquat (*Eriobotrya japonica*) treated by GA₃. *Journal of Fruit Science* 26 (3): 409-413.
- Ding, C. K., Chen, Q. F., Sun, T. L., Xia, Q. Z., Zhu, D. W. (1995a). Germplasm resources and breeding of *Eriobotrya japonica* Lindl. in China. *Acta Horticulturae* 403,121-126.
- Ding, C. K., Chen, Q. F., Sun, T. L. (1995b). Seasonal variant in the contents of nutrient elements in the leaves and the fruits of *Eriobotrya japonica* Lindl. *Acta Horticulturae* 396, 235-242.
- Ding, C. K., Chen, Q. F., Xia, Q. Z., Sun, T. L. (1991). The effects of mineral elements and growth regulators on the pollen germination and fruit set of loquat trees. *China Fruits* 40(4):18-20.
- Ding, C. K., Chachin, K., Ueda, Y., Mochioka, R. (1998). Changes in polyphenol concentrations and polyphenol oxidase activity of loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl.) fruit in relation to browning. *Journal of the Japanese Society for Horticultura Science* 676, 360-366.
- Ding, C. K., Chain, K., Hamauza, Y., Yoshinori, U., Imahori, Y. *ve ark.* (2002). Modified atmosphere packaging maintains postharvest quality of loquat fruit. *Postharvest Biology and Technology* 24, 341-348.
- Ding, Z. S., Tian, S. P., Wang, Y. S., Li, B. Q., Chan, Z. L., *ve ark.* (2006). Physiological response of loquat fruit to different storage conditions and its storability. *Postharvest Biology and Technology* 41, 143-150.
- Ding, C. K., Zhang, H. Z. (1988). Effects of hormones on growth and development of loquat fruits. *Acta Horticulturae Sinica* 15,148-153.
- Doran, İ., Kaya, Z. (2016). Yuvarlak Çukurgöbek yenidoğru (*Eriobotrya japonica* L.) çeşidi yapraklarındaki besin elementlerinin mevsimsel değışimleri. *Derim* 18,17-26.
- Duan, C. H., Tsai, H. W., Tu, C. C. (1990). Dissemination of white root rot disease of loquat and its control. *Journal of Agricultural Research of China* 39, 47-54.

- Duke, J., Ayensu, E. S. (1985). *Medicinal plants of China*. Vol. 2. Reference Publ., Algonac, MI. p. 544.
- El-Shazly, S. M., EL-Safrouf, M. B., Kassem, H. A. (1994). Root formation on the stem cuttings of Eureka lemon and 'El-Soukari' loquat as affected by root-promoting chemicals and mist. *Alexandria Journal of Agricultural Sciences* 39, 559-569.
- Ellis, R. H., Hong, T. D., Roberts, E. H. (1991). Seed moisture content, storage, viability and vigor. *Seed Science Research* 1, 275-279.
- Elsabagh, A. S. (2011). Production of loquat in Egypt. *Acta Horticulturae* 887, 123-125.
- El-Zeftawi, B. M., Goubran, F. H. (1983). Chemical induction of seedless loquat. *Australian Horticultural Research Newsletter* 55, 126.
- Erbil, Y., Burak. M. (1999). *Meyve Fidan Üretiminde Klon Anaçlarının Kullanımı ve Önemli Klon Anaçları*. Tarım ve Köyişleri Dergisi, 128 s.
- Erkan M., Pekmezci M., Gübbük H., Kardeşin I., Yaşın D. (2005). Yenidünya (*Eriobotrya japonica* L.) muhafazası üzerine değişik ambalaj tiplerinin etkileri. III. Bahçe Ürünlerinde Muhafaza ve Pazarlama Sempozyumu, 122-128.
- Eti, S., Kaska, N., Kurnaz, S., Kılavuz, M. (1990a). The relationship between the production, viability and germination capacity of pollen and fruit set in some Turkish loquat varieties. *Doga, Türk Tarım, Ormancilik Dergisi* 14, 421-430.
- Eti, S., Kılavuz, M., Kaska, N. (1990b). The effect of flower thinning by chemicals and by hand on fruit set and fruit quality in some loquat cultivars. *Bahce* 19, 3-9.
- Fan, N. T. (1989). Studies on the development of seedless loquat. *J. Agr. Forestry* 38:67-72.
- Farina, V., Gianguzzi, G., Mazzaglia, A. (2016). Fruit quality evaluation of affirmed and local loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl) cultivars using instrumental and sensory analyses. *Fruits* 71(2): 105-113.
- Fu, X. M., Kong, W. B., Peng, G., Zhou, J. Y., Azam, M. ve ark. (2012). Plastid structure and carotenogenic gene expression in red- and white-fleshed loquat (*Eriobotrya japonica*) fruits. *Journal of Experimental Botany* 63(1), 341-354.
- Fu, X. M., Chao, F., Wang, C. Y., Yin, X. R., Lu, P. J. ve ark. (2014). Involvement of multiple phytoene synthase genes in tissue and cultivar-specific accumulation of carotenoids in loquat. *Journal of Experimental Botany* 65 (16), 4679-4689.
- Fujisaki, M. (1994). Loquat. p. 56-59. In: Organizing Committee, 24 Int. Hort. Congr. Publ. Committee (eds.), *Horticulture in Japan*. Chuo Printing Co., Japan.

- Garcia-Legaz, M. F., Lopez Gomez, E., Mataix Beneyto, J., Torrecillas, A., Sanchez-Blanco, M. J. (2005). Effects of salinity and rootstock on growth, water relations, nutrition and gas exchange of loquat. *Journal of Horticultural Science and Biotechnology* 80,199-203.
- Gariglio, N., Agustí, M. (2005) Effect of fruit thinning on the mineral composition of loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl.) fruit and its connection with purple spot. *Spanish Journal of Agricultural Research* 3, 439-445.
- Gariglio, N., Castillo, A., Juan, M., Almela, V., Agustí, M. (2003). Effect of fruit thinning on fruit growth, sugars and purple spot in loquat fruit (*Eriobotrya japonica* Lindl.). *Journal of Horticultural Science and Biotechnology* 78, 32-34.
- Goubran, F. H., El-Zeftawi, B. M. (1986) Induction of seedless loquat. *Acta Horticulturae* 17, 381-384.
- Gisbert, A. G., Martiuez-Calvo, J., Llacer, G., Romero, C., Badenes, M. L. (2009). Genetic diversity evaluation of a loquat (*Eriobotrya japonica* (Thunb.) Lindl.) germplasm collection by SSR and S-allele fragments. *Euphytica* 168, 121-134.
- Gisbert, A. D., Guillem, A., Martinez-Calvo, J., Llacer, G., Badenes, M. L. (2007). Contribution of biotechnology in genetic studies and breeding of loquat at IVIA, Spain. *Acta Horticulturae* 750, 93-96.
- Godoy, H. T., Rodrigues Amaya, D. B. (1995). Carotenoid composition and vitamin A value of Brazilian loquat. *Archivos Latinoamericanos Nutricion* 45, 336-339.
- Gray, D. O., Fowden, L. (1972). Isolation of 4-methylene-proline from loquat. *Phytochemistry* 11, 745-750
- Gregoriou, C. (1995). Cultivation of fig (*Ficus carica*), Loquat (*Eriobotrya japonica*), Japanese persimmon (*Diospyros kaki*), Pomegranate (*Punica granatum*) and Barbary fig (*Opuntia ficus-indica*) in Cyprus. In: Llácer G., Aksoy U. and Mars M. (eds.). *Underutilized fruit crops in the Mediterranean region*. Zaragoza: CIHEAM, pp. 9-12 (Cahiers Options Méditerranéennes; n. 13).
- Gross, J., Gabai, M., Lifshitz, A. (1973). Carotenoids of *Eriobotrya japonica*. *Phytochemistry* 12, 1775-1782.
- Guelfat-Reich, S. (1970). Storage of loquats. *Fruits Outre Mer* 25,169-173.
- Hall, N. T., Smoot, J. M., Knight, R. J. Nagy, S. (1980). Amino acid composition of ten tropical fruits by gas-lipid chromatography. *Journal of Agricultural and Food Chemistry* 28, 6-16.
- Hartmann, H. T., Kester, D. E. (1975). Plant propagation, 3rd ed. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.

- Hasegawa, P. N., Ferreira de Faria, A., Mercadante, A. Z., Chagas, E. A., Pio, R. ve ark. (2010). Chemical composition of five loquat cultivars planted in Brazil. *Food Science Technology* 30(2), 552-559.
- Hayden, R. A., Janick, J. (2002). *Growing pears*. HO-122. Purdue University Cooperative Extension Service, West Lafayette.
- Higashi, A., Kuwahata, R. (1989). Plantlet formation from callus derived from shoot tips of 'Magi' loquat. *Journal of the Japanese Society for Horticultura Science* 58(Suppl. 2), 50-51.
- Hirai, M. (1979). Sorbitol-6-phosphate dehydrogenase from loquat fruit. *Plant Physiology* 63, 715-717.
- Hirai, M. (1980). Sugar accumulation and development of loquat fruit. *Journal of the Japanese Society for Horticultura Science* 49, 347-353.
- Hirai, M. (1983). Seasonal changes of sorbitol-6-phosphate dehydrogenase in loquat leaf. *Plant Cell Physiology* 24, 925-931.
- Hirai, M. (1981). Purification and characteristics of sorbitol-6-phosphate dehydrogenase from loquat leaves. *Plant Physiology* 67, 221-224.
- Hirai, M. (1982). Accelerated sugar accumulation and ripening of loquat fruit. *Journal of the Japanese Society for Horticultura Science* 51, 159-164.
- Ho, W. J. (1983). The studies on induction of somatic embryogenesis from loquat young embryo and shoot tip. *Horticulture China* 29, 322-325.
- Ho, W. J., Chang, C.S., Huang, S.N. (1986). Plant regeneration via somatic embryogenesis in callus culture of loquat. *Acta Horticulturae* 175, 243-247.
- Hu, Y. L., Zheng, X. Y., Lin, S. Q. (1988). Cutting propagation of some subtropical fruit crops. *Bulletin Chinese Agriculture* 4, 24-27.
- Hu, Z. Q., Lin, Y. G. (2010). Effect of GA₃+ CPPU induction time on loquat pit development. *Fujian Journal of Agricultural Sciences* 25, 707-710.
- Huang, J.S. (1989). The main achievements of scientific research on loquat forty years, after liberation. *China Fruits* 2, 5-8.
- Huang, J. S., Xu, X. D., Zhang, S. Q. (1993). New extra-large and early loquat cultivar: 'Zaozhong No.6'. *China Fruits* 4, 4-6.
- Huang, T. A., Lin, S. Q. (1996). The relationship between black fruit disease and Ca nutrient deficiency. Proc. 7th Chinese Soc. Physiol. p. 32 (Abstr.).
- Huang, J. S. (2000). New cultivation techniques of Loquat, PN Fujian Science & Technology Press, Fuzhou.
- Hueso, J. J., Cañete, M. L., Cuevas, J. (2007). High density loquat orchards: Plant selection and management. *Acta Horticulturae* 750, 349-353
- Hummer, K. E., Janick, J. (2009). Rosaceae: taxonomy, economic importance genomics. P. 1-17. In: K.V. Folta and S.E. Gardiner (eds.), Genetics and genomics of Rosaceae, Springer, New York.

- Huxley, A. (ed.). (1992). The New Royal Horticultural Society Dictionary of Gardening. Macmillan, London. p. 196.
- Ichinose, L. (1995). The origin and development of loquat (in Japanese). *Series of Agricultural Technology* 4, 1-5.
- Igic, B., Kohn, J. R. (2001). Evolutionary relationships among self-incompatibility RNases. *Proceedings National Academy of Sciences of the United States of America* 98(23):13167-13171.
- Ito, S., Sakasegawa, H. (1952). Studies on the constituents of fruit juices by paper partition chromatography. I. Sugars and organic acids in several fruit juices. *Bulletin Horticultural Station, Tokai Kinki Agricultural Experiment Station* 1, 225-235.
- Janick, J. (2011). Prediction for loquat improvement in the next decade. *Acta Horticulturae* 887, 25-29.
- Janick, J., Zhang, Z., Lin, S. (2015). Important world cultivars of loquat. *Acta Horticulturae* 1092, 25-32.
- Jia, D. X. (2009). Investigation in fruit development and characteristics of ‘Dahongpao’ loquat in green house in North China. *Northern Fruits* 28 (4): 18.
- Jiang, S. G., Yang, Y. L. (1998). The Performance of loquat trees grafted on Yunnan quince. *South China Fruits* 27(1): 29.
- Jiang, F., Huang, A. P., Chen, Z. F., Deng, C. J., Chen, X. M., Chen, X. P., Zhang, X. Y., Zhang, L. J., Zheng, S. Q. (2009). Study on the seed traits in loquat (*Eriobotrya japonica* Lind.) germplasm resource. *Journal of the Fujian Agricultural College* 4, 19-24.
- Jiang, Y. (2019) Molecular mechanism study on the loquat flowering time regulation. PhD. South China Agricultural University, Guangzhou, China, 7 pp.
- Jiang, Y., Polat, A. A., Lin, S. (2022). Origin, History and Production. In: Loquat: Botany, Production and Uses (eds. A.A. Polat and S. Mitra). CABI International, UK. pp: 1-21. DOI: 10.1079/9781800620995.0001
- Khan, I. (2003). The history of loquat growing and future prospects of its commercial cultivation and marketing in Pakistan. *First International Symposium on Loquat. Options Méditerranéennes Série A* 58, 25-26.
- Kihara, H. (1981). Seedless fruit. *Plant Breeding Abstracts* 51, 224.
- Kılavuz, M., Eti, S. (1993). The effects of flower thinning by hand, NAA and NAAm on the fruit set, growth rate and size of fruits of some loquat varieties. *Doğa Türk Tarım, Ormanlık Dergisi* 17, 537-550.
- Koshioka, M., Pearce, D., Pharis, R. P., Murakami, Y. (1988). Identification of endogenous gibberellins in immature seeds loquat. *Agricultural and Biological Chemistry* 52,1353-1360.

- Kraft-Klaunzer, P., Mander, L. N. (1992). Confirmation of structure for the new 11B-hydroxy gibberellin GA₈₄. *Phytochemistry* 31, 2519-2521.
- Krome, I. (1936). Loquats. *Florida State Horticultural Society* 49,143-145.
- Kumar, R. (1976). Induction of seedlessness in loquat. *Indian Journal of Horticulture* 33, 26-32.
- Kursanow, A. L. (1932). Biochemistry of the ripening of fruits of the loquats. *Planta* 15,752-766.
- Li, K. Y., Ding, M. Q., Li, M. (1986). Preliminary investigation on the embryonic development of loquat embryo: Microspurogonesis and the development of male gametophyte. *Journal of Hubei University(Natural Science Edition)* 1, 90-93.
- Li, K. Y., Ding, M. Q. (1984). Preliminary investigation on the embryonic development of loquat embryo: Microsporogenesis and the development of male gametophyte. *Journal of Hubei University(Natural Science Edition)*1: 90-93.
- Li, Z. Y., Tang, W. S. (2006). Integrated control of frozen damage of the big five-pointed star loquat. *Fluoresc. Southwest Horticulture*, 34 (4): 65-66.
- Li, N. Y. (1982). Observation on differentiation of flower bud in loquat. *China Fruits* 1982(3):12-16.
- Liang, G. J., Huang, G .P., Deng, L., Zhong, J. B., Kong, X. W. (2011a). Effects of boron, sucrose, calcium and DA-6 on growth of pollen tube of loquat. *Journal of Zhaoqing University*, 32 (2): 50-52.
- Liang, G. L., Wang, W. X., Li, X. L., Guo, Q. G., Xiang, S. Q., He, Q. (2011b). Selection of large-fruited triploid plants of loquat. *Acta Horticulturae* 887, 95-100.
- Liang, Z. Z., Aquino, R., DeFeo, V., De Simone, F., Pizza, C. (1990). Polyhydroxylated triterpenes from loquat. *Planta Medica* 56, 330-332.
- Lin, S. Q. (1998). Loquat's production and scientific research in Japan. *South China Fruits* 27(5): 30-31.
- Lin, Q., Yu, B. G., Wang, X. X. (1994). The effects of storage conditions on the quality and physiological changes in loquat. *Journal of Nanjing Agricultural University* 17, 27-31.
- Lin, S. Q., Chen, Z. G., Lin, Q. L. (1995). A study on the culture of embryo and protoplast in loquat and their carbon sources. *Acta Horticulturae* 403, 320-323.
- Lin, S., Sharpe, R. H., Janick, J. (1999). Loquat: Botany and horticulture. *Horticultural Reviews* 23, 233-276.
- Lin, S. Q., Yang, X. H., Liu, C. M., Hu, Y. L., He, Y. H., Hu, G. B., Zhang, H. L., He, X. L., Liu, Z. L. (2004). Natural geographical distribution of genus *Eriobotrya* plants in China. *Acta Horticulturae Sinica* 31(5): 569-573.

- Lin, S. Q., Huang, X., Cuevas, J., Janick, J. (2007). Loquat: An ancient fruit crop with a promising future. *Chronica Horticulture* 47 (2): 12-15.
- Lin, S. Q., Chen, Z. G. (1994). Plant regeneration from protoplast in loquat. *Journal of the Fujian Agricultural College* 23,125.
- Lin, S. Q., Chen, Z. G. (1996a). Plant regeneration from protoplast in loquat. *Acta Horticulturae Sinica* 23, 313-318.
- Lin, S. Q., Chen, Z. G. (1996b). Decision support system in vitro propagation in horticultural crops in factory scale. *Journal of the Fujian Agricultural College* 25,150-153.
- Lin, S. Q., Chen, Z. G. (1997). Effect of sorbitol on isolation and culture of protoplasts in loquat. *Journal of the Fujian Agricultural College* 26, 411-417.
- Lin, D. Y., Li, Y. S. (1985). A study on pigments in loquat. *Acta Horticulturae Sinica* 12, 207-209.
- Lin, S. Q. (1985). A study on the forming of the plantlets from loquat endosperm in vitro. *Journal of the Fujian Agricultural College* 14,117-125.
- Lin, S. Q. (1992). Some observations on embryogenesis in loquat. *Journal of the Fujian Agricultural College* 21, 67-71.
- Lin, S. (2019). *Fruit Science and Practice in China: Loquat*. Shanxi science & technology press, Shanxi, China.
- Lin, S., Lin, D., Wu, J. (2022). Taxonomy, Botany, and Plant Development. In: Loquat: Botany, Production and Uses (eds. A.A. Polat and S. Mitra). CABI International, UK. pp: 21-37. DOI: 10.1079/9781800620988.0002
- Liu, Q. (1982). A review on loquat research since 1949. *Datum Sci. Tech. Loquat* (in Chinese) 1, 7-11.
- Liu, Q., Wang, G. R., Lu, J. R., Shen, D. X. (1993). Numerical taxonomy of loquat variety germplasm. *Journal of Fruit Science* 10,137-141.
- Liu, Q., Lu, J. L., Yin, Z. X., Shi, S. X. (1994). Study on renovation pruning in loquat. *Journal of Zhejiang Agricultural University* 20, 33-37.
- Llacer, G., Badenes, M. L., Calvo, J. M. (2003). Plant material of loquat in Mediterranean countries. *First International Symposium on Loquat. Options Méditerranéennes Série A* 58, 45-52.
- Lopez-Galvez, J., Gallego, J., Lopez-Hernandez, J., Tellez, M. M. (1990). Influence of plastic cover in the ripening of loquat in south eastern Spain. In: A.A. Balkema (ed.), *Proceedings of the 11th International Congress of Plastics in Agriculture* (141-148), Rotterdam, Netherlands.
- Mann, G. S., Sagar, P. (1987). Activity and abundance of flower visiting insects of loquat. *Indian Journal Horticulture* 44, 123-125.

- Manuel, F. G., Elvira, L., Jorge, M. B., Alejandra, N., Jesus Sanchez-Blanco, M. (2008). Physiological behaviour of loquat and anger rootstocks in relation to salinity and calcium addition. *Journal of Plant Physiology* 165, 1041-1060.
- Matsuo, T., Ito, S. (1981). Comparative studies of condensed tannins from several young fruits. *Journal of the Japanese Society for Horticultural Science* 50, 262-269.
- McConnell, D. B. (1988). Container size and potting medium affect growth rate of weeping fig and loquat. *Proceedings of the Florida State Horticultural Society*, 100, 337-339.
- Miller, J. M., Conn, E. E. (1980). Metabolism of hydrogen cyanide by higher plants. *Plant Physiology* 65, 1199-1202.
- Mitra, S. K., Chakraborty, I., Majhi, D., Pathak, P. K. (2011) Recent development in postharvest physiology and storage of loquat. *Acta Horticulturae* 887, 339-343.
- Morton, J. F. (ed) (1987). Loquat. In: *Fruits of Warm Climates*, Creative Resource Systems, Winterville, FL, p 103-108.
- Mukerjee, P. K. (1958). Storage of loquat. *Horticulture Advanced* 2, 64-67.
- Muramatsu, H., Ikeda, T., Ichinose, I. (1963). Research on flower bud differentiation of loquat (in Japanese). *Kyushu Agricultural Research* (Horticulture Section) 19, 228-229.
- Muranishi, S. (1982). Effects of GA on the seedless fruiting of artificial polyploids in loquats. XXI. International Horticultural Congress, Hamburg, Germany. Vol. I (Abstract. 1371).
- Nesumi, H. (2006). Loquat (Biwa). Horticulture in Japan 2006, Shoukadoh Publication p. 85-95.
- Nordby, H. E., Hall, N. T. (1980). Lipid markers in chemotaxonomy of tropical fruits: preliminary studies with carambola and loquat. *Proceedings of the Florida State Horticultural Society* 92, 298-300.
- Noreen, W., Wadood, A., Hidayat, H. K., Wahid, S. A. M. (1988). Effect of loquat on blood glucose levels of normal and alloxan-diabetic rabbits. *Planta Medica* 54,196
- Ogata, Y. (1950). Physiological study on the fruit of loquat during storage. *Technical Bulletin Kagawa Agriculture Call.1*, 42-55.
- Pareek, S., Benkeblia, N., Janick, J., Cao, S., Yahia, M. E. (2014). Postharvest physiology and technology of loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl.) fruit. *Journal of the Science of Food and Agriculture* 94, 1945–1504.
- Pan, J. P., Li, J. G., Yang, B. M., Li, J. S. (1995). Influence of PP₃₃₃ on growth of loquat trees. *Guangdong Academy of Agricultural Sciences* 1, 28-29.

- Park, Y. S., Park, H. S. (1995). Changes in cold injury and contents of chemical compounds as related to the different growth stages of immature loquat fruit. *Journal of Korean Society for Horticultural Science* 36, 522-534.
- Pilone, N., Scaglione, G. (1996). Effects of paclobutrazol on growth of loquats. *Riv. Frutticoltura Ortofloricoltura* 58, 69-71.
- Pinillos, V., Canate, M. L., Sanchez, R., Cuevas, J. Hueso, J. J. (2007). Fruit development and maturation phenological stages of 'Algerie' loquat. *Acta Horticulturae* 750, 331-336.
- Polat, A. A., Kaska, N. (1991). Investigation on the determination of most suitable budding time and method for the loquat under Adana ecological conditions. *Doğa, Türk Tarım Ormancılık Dergisi* 15, 975-986.
- Polat, A. A., Kaska, N. (1992a). Investigations on the propagation of loquat by various methods. 2. Propagation by cutting. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry* 16, 444-449.
- Polat, A. A., Kaska, N. (1992b). Investigations on the propagation of loquat by various methods. 1. Propagation by air layering. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry* 16, 433-443.
- Polat, A. A., Kaska, N. (1992c). An investigation on the usage of Quince-A as a rootstock for loquat. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry* 16, 745-755.
- Polat, A. A., Kaşka, N. (1992d). Quince-C anacına yapılan yenidünya aAşılarda aşı başarısının saptanması. *Bahçe* 21(1-2): 9 -11.
- Polat, A. A., Kaska, N. (1992e). Investigations: on the budding compatibility and forming of bud union between some loquat varieties and Quince-A rootstock. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry* 16 (4):773-788.
- Polat, A. A. (1995). The effects of Quince-A rootstock on vegetative growth of loquat plants. *Derim* 12, 84-88.
- Polat, A. A. (1997). Determination; of germination rate coefficients of loquat seeds and their embryos stratified in various media for different duration. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry* 21 (3): 219-224.
- Polat, A. A. (2007). Loquat production in Turkey: problems and solutions. *European Journal of Plant Science and Biotechnology* 1(2): 187-199.
- Polat, A. A. (2021). *Yenidünya Yetiştiriciliği*. Subtropik meyveler ders notları (Yayınlanmamış). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Antakya, Hatay.
- Polat, A. A. (2022). Kök kısıtlamanın yenidünya ağaçlarında vejetatif büyüme ve meyve verim ve kalitesi üzerine etkileri. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*(Değerlendirmede).
- Popenoe, J. (1960). Evaluation of loquats at the sub-tropical experiment station. *Proceedings of the Florida State Horticultural Society* 73, 315-316.

- Quiñones, A., Soler, E., Legaz F. (2013). Determination of foliar sampling conditions and standard leaf nutrient level to assess mineral status of loquat tree. *Journal of Plant Nutrition* 36(2): 284-298.
- Martínez-Alcántara, B., Morales, J., Legaz, F., Soler, E., Quiñones, A. (2022). Nutrition and Fertilization. In: (Polat, A.A and Mitra, S., Eds) Loquat: Botany, Production and Uses, CABI, UK.
- Raie, M. Y., Zaka, S., Saleem, M. (1983). Chromatographic analysis of loquat fat. *Fette, Seifen, Anstrichmittel* 85, 325-326.
- Rajput, C. B. S., Singh, J. P. (1964). Chemical analysis of loquat fruits. *Indian Journal of Horticulture* 21, 204-205.
- Randhawa, G. S., Singh, R. K. N. (1970). The loquat in India. *Indian Council of Agricultural Research Bulletin* 24, Swan Press of Lahore, New Delhi.
- Reig, C., Gil-Muñoz, F., Vera-Sirera, F., García-Lorca, A., Martínez-Fuentes, A., Mesejo, C., Pérez-Amador, M. A., Agustí, M. (2017). Bud sprouting and floral induction and expression of *FT* in loquat (*Eriobotrya japonica* (Thunb) Lindl). *Planta* 246, 915-925.
- Reig, C., Mesejo, C., Martínez-Fuentes, A., Iglesias, D. J., Agustí, M. (2013). Fruit load and root development in field-grown loquat trees (*Eriobotrya japonica* Lindl.). *Journal of Plant Growth Regulation* 32, 281-290.
- Reig, C. (2010). La acción del fruto en el control del desarrollo del nispero japonés (*Eriobotrya japonica* Lindl.). *PhD thesis. Universidad Politécnica de Valencia, Spain*. 228 pp.
- Rodríguez, M. C., Cuevas, J., Hueso, J. J. (2007). Flower development in 'Algerie' loquat under scanning electron microscopy. *Acta Horticulture* 750, 337-342.
- Rodríguez, A. (1983) *El cultivo del nispero y el valle del Algar-Guadalest*. Soc. Coop. Cred. Callosa d'Ensarriá, Alicante, Spain. 262 pp.
- Ruan, Y. L., Wu, L. M. (1991). A study of photosynthetics of wintering loquat and bayberry. *Acta Horticulturae Sinica* 18, 309-312,
- Sadana, J. C. (1949). Carotenoids of loquat. *Biochemistry* 44, 401-402.
- Sato, Y. (1996). Loquat. p. 121-129. In: Japan Int. Coop. Agency (eds.), *Cultivation and evaluation of fruit tree PGR*. JICA, Tokyo.
- Sawyer, P., Houghton, P., Manuel, L. (1985). Loquats: a literature search. *California Rare Fruit Growers Yearbook* 17, 23-33.
- Serrano, M., Zapata, P., Pretel, M. T., Almansa, M. S., Botella, M. A., Amoros, A. (2003). Changes in organic acid and sugars levels during ripening of five loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl) cultivars. In: Llácer G. and Badenes M.L. (eds.). First international symposium on loquat. Zaragoza: CIHEAM, p.157-160 (Options Méditerranéennes: Série A. Séminaires Méditerranéens; n. 58)

- Shaw, P. E. (1980). Loquat. In: S. Nagy and P.E. Shaw (eds.), *Tropical and subtropical fruits*. (p. 479-491), Avi, Westport, CT.
- Shaw, P. E., Wilson, C. W. (1981). Determination of organic acids and sugars in loquat by high-pressure liquid chromatography. *Journal of the Science of Food and Agriculture* 32, 1242-1246.
- Shih, J. C. (2007). Loquat production in Taiwan. *Acta Horticulturae* 750, 55-60.
- Shimizu, M., Fukumura, H., Tsuji, H., Tanaami, S., Hayashi, T., Morita, N. (1986). Anti-inflammatory constituents of topically applied crude drugs. I. Constituents and anti-inflammatory effect of *Eriobotrya japonica* Lindl. *Chemical and Pharmaceutical Bulletin* 34, 2614-2617.
- Singh, N., Shukla, H. S. (1978). Response of loquat fruits to GA and urea. *Plant Science* 10, 77-83.
- Singh, B., Gairola, S., Kumar, D., Gupta, V., Bansal, P. (2010). Pharmacological potential of *Eriobotrya japonica* – an overview. *International Research Journal of Pharmacy* 1, 95–99.
- Singh, J. P., Randhawa, G. S., Rajput, C. B. S. (1960). Effect of plant regulators on fruit development, ripening, drop, yield, size and quality of loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl.) var. ‘Improved Golden Yellow’ and ‘Pale Yellow’. *Indian Journal of Horticulture* 17, 156-164.
- Singh, M., Verma, B. D., Rawat, M. L., Dhar, L. (1979). Studies on the morphology and viability of the pollen. *Progressive Horticulture* 10, 45-51.
- Singh, U. S., Lal, R. K. (1990). Investigation of hunger signs in loquat. *Narendra Deva Journal of Agricultural Research* 5, 101-109.
- Singh, S. N. (1963). Studies on longevity of loquat pollen. *Tropical Agriculture* 19, 31-42.
- Shinkai, K., Sakibara, M., Fukaya, M. (1982). Effects of watering and organic fertilizer application on the growth of loquat trees in shale soil. *Research Bulletin Aichi-ken Agricultural Research Center* 14, 262-266.
- Soler, E., Juan, N. (2003). Comparison between loquat cultivars grown under screen and regular fields. *Options Méditerranéennes Série A*, 58, 135-141.
- Stephenson, R. A., Cull, B. W. (1986). Standard leaf nutrient levels for bearing macadamia trees in south-east Queensland. *Scientia Horticulturae* 30, 73–82.
- Su, W., Zhu, Y., Zhang, L., Yang, X., Gao, Y. *et al.* (2017). The cellular physiology of loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl.) fruiting with a focus on how cell division and cell expansion processes contribute to pome morphogenesis. *Scientia Horticulturae* 224, 142-149.

- Sultan, M. Z., Khalefa, S. M., Elhamamsy, S. M., Mostafa, Y. S. (2015). Effect of postharvest anti-oxidant treatments on loquat fruit deterioration during storage at room temperature. *Acta Horticulturae* 1092, 173-179.
- Sultan, M. Z. (2017). Fruit and Vegetable Phytochemicals: Chemistry and Human Health, Second Edition. Edited by Elhadi M. Yahia. © 2017 John Wiley & Sons, Ltd. Published 2017 by John Wiley & Sons, Ltd. L
- Takagi, T., Mukai, H., Ikeda, R., Suzuki, T. (1994). Effect of application of GA and KT on the enlargement of frost-inducod seedless fruit of loquat. *Journal of the Japanese Society for Horticultura Science* 62,733-738.
- Takase, S., Honmi, Y., Shinkai, K. (1988). Effect of night temperature on maturity time, fruit ghrowth and quality of loquat grown in plastic greenhouse. *Research Bulletin of the Aichi Agricultural Research Center* 20, 300-308
- Tepe, S., Turgutoglu, E., Arslan, M. A. Polat, A. A. (2011). Improvement of loquat by conventional breeding. *Acta Horticulturae* 837, 89-94.
- Tepe, S. (2013). Yenidünya Yetiştiriciliği ve Gelecekteki Durumu. *Tarım Türk* 42, 64-66.
- Tepe, A. (2014). Ülkemizde Seracılığın Gelişimi. *Agroskop. Tarım Gıda Hayvancılık Dergisi* 27, 22-25.
- Teskey, B. J. E., Shoemaker, T. S. (1978). *Tree fruit production*. AV. Publishing Co. Inc. Westport. Connecticut. USA.
- Testa, R., Migliore, G., Schifani, G., Tinebra, I., Farina, V. (2020). Chemical–physical, sensory analyses and consumers’ quality perception of local vs. imported loquat fruits: A sustainable development perspective. *Agronomy* 10(6), 870. doi:10.3390/ agronomy10060870
- Testoni, A., Grassi, M. (1995). Quality aspects and storage life of some cultivars of loquats. *Riv. Frutticoltura Ortofloricoltura* 57, 33-38.
- Tous, J., Ferguson, L. (1996). Mediterranean fruits. In: *Progress in New Crops*. (ed.) J. Janick. ASHS Press, Arlington, VA. pp. 416-430.
- Uchino, K., Tatsuda, Y., Sakoda, K. (1994a). Relation of harvest date and skin color to fruit quality of loquat ‘Mogi’ during maturation. *Journal of the Japanese Society for Horticultura Science* 63, 479-484.
- Uchino, K., Kono, A., Tatsuda, Y., Sakoda, K. (1994b). Some factors affecting fruit weight of loquat. *Japanese Journal of Tropical Agriculture* 38, 286-292.
- USDA, (2016). National Nutrient Database for Standard Reference Release 28, Basic Report 09174, Loquats, raw (Erişim Tarihi: Mart 20, 2016)
- Vogel, R. (1986). The reaction of exotic fruit trees grown at the Corsican Agricultural Research Station to frost in January 1985. *Fruits* 41, 43-47.

- Wang, G. R., Liu, Q., Shen, D. X. (1991). Studies on the carotenoids and amino acids of 51 varieties of loquat (*Eriobotrya japonica* Lindl.). *Acta Horticulturae Sinica* 18(3), 210-216.
- Wang, J. F., Lin, Y. X., Liu, X. J., Lin, S. Q. (2004). Dry freezing cryopreservation of loquat pollen. *Chinese Agricultural Science Bulletin* 20 (1): 1-2.
- Wang, P. L. (cd.). 1989. Culture and processing of loquat (in Chinese). Agriculture Press. Beijing.
- Wang, F. F. (2003). Meteorological condition analysis for loquat cultivation in Shixing town. *Guangdong Geology* 1, 45-46.
- Wee, Y. C., Hsuan, K. (1992). *An illustrated dictionary of chinese medicinal herbs*. CR.C5 Pub., Box 1460, Sebastopol, CA.
- Whealy, K. (1989). Fruit, berry, and nut inventory. Seed Saver Publications, Decorah, IA. 366 pp.
- Witherell, P. C. (1984). Methyl bromide fumigation as a quarantine treatment for latania scale, *Hemiberlesis lataniac* Homoptera: Diaspididae. *Florida Entomologist* 67, 254-262.
- Wu, D. H., Liu, Z. Z., Fei, X. J., Chen, J. H., Yu, G. M., Li, Y. S., Sheng, B. L. (1991). A study on low temperature effect on blossom and fruit-setting of loquat. *Fujian Fruits* 3, 10-13.
- Xia, Q. Z. (1986). Film mulch for increasing hardiness of loquat. *Zhejiang Agriculture Science* 3, 136-138.
- Xia, Q. Z. (1993). Pollination and fruit-setting rates of different loquat cultivars' combinations. *Fujian Fruits* 2, 3-4.
- Xiong, Z. M., Zhou, C. H., Tao, J. (2007). Changes of carotenoid content in pulp of different loquat types during fruit coloring. *Scientia Agricultura Sinica* 40 (12), 2910-2914.
- Yang, Y. Q., Chen, G. L., Tang, D. Y. (1983). A study on the culture of shoot tip and its in vitro propagation of loquat. *Acta Horticulturae Sinica* 10, 79-86.
- Yang, X. H., Glakpe, K., Lin, S. Q., Hu, Y. L., He, Y. H., Yuanshi, J. R., Liu, Y. X., Hu, G. B., Liu, C. M. (2005). Taxa of plants of genus *Eriobotrya* around the world and native of South-eastern Asia. *Journal of Fruit Science* 22 (1): 55-60.
- Yang, X. H, Liu, C. M., Lin, S. Q. (2007). The genetic relationship among common loquat, Daduhe loquat and Oakleaf loquat, according to RAPD and AFLP analysis. *Subtropical Plant Science* 36 (2): 9-12.
- Yang, J. Y. (1963). The relationship between flmver biology in cultivars with cold resistance and their overwintering in loquat. *Acta Horticulturae Sinica* 2, 83-84.

- Yang, Y. Q. (1984). The culture of loquat shoot tip culture. In: Z. H. Chen, (ed.), *The tissue culture and its application of woody plants* (in Chinese). (p. 420-431), Higher Education Press, Beijing.
- Ye, S.Q. (1988). Relationship between ethylene and growth and development of loquat fruits. *China Fruits* 2, 15-18.
- Yu, D. J. (ed.) (1979). *The Taxonomy of Chinese Fruit Trees* (in Chinese). Agri. Press, Beijing. p. 309-316.
- Yuda, E. (1987). New gibberellins in developing loquat fruit and hypothetical metabolic pathway. *Proceedings of the Plant Growth Regulation Society of America*, 167-173.
- Zhang, Y., Wang, J. Q. (2005). Progress in nutrition and functional components of loquat. *Food Science* 26(9), 602-604.
- Zhang, C. X., Wang, H. K., Chu, C. R., Cai, J. H. (2005). The investigation on cold resistance of some main varieties of 'Baisha' loquat. *Fujian Fruits* 1, 23-24.
- Zhang H.L., Zhang, Z.K., Lin, S.Q., Li, J.G. (2010). Screening wild *Eriobotrya* species as rootstocks for loquat. *Journal of Horticultural Science and Biotechnology* 85 (5): 399-404.
- Zhang, H. Z. (1987). History of loquat cultivation (in Chinese). *World Agr.* 6, 54-56.
- Zhang, H. Z., Peng, S. A., Cai, L. H., Fang, D. Q. (1990). The germplasm resources of the genus *Eriobotrya* with special reference on the origin of *E. japonica* Lindl. *Acta Horticulturae Sinica* 17, 5-12.
- Zhang, H. (1996) *Chinese fruit tree records: loquat roll*. China Forestry Press, Beijing, China, pp.118-123.
- Zheng, S. Q. (2007). Achievement and prospect of loquat breeding in China. *Acta Horticulturae* 750, 85-91.
- Zheng Y. H., Li, S. Y., Xi, Y. F. (2000). Changes of cell wall substances in relation to flesh woodiness in cold-stored loquat fruits. *Acta Phytophysiologica Sinica* 26, 306–310.
- Zheng, S. K., Liang, T. G. (1989). The preliminary study of embryo and endosperm development in loquat. *Journal of Fruit Science* 6, 229-231.
- Zheng, Y. H., Xi, Y. F., Ying, T. J. (1993). Studies on post-harvest respiration and ethylene production of loquat fruit. *Acta Horticulturae Sinica* 20, 111-115.
- Zhi, H. C., Ya, C. (2005). The balanced fertilizing system for loquat. *China Fruits* 5, 59.
- Zou, S. C., Wu, J. C., Qasim, M. S., He, Y. H., Lin, S. Q. *ve ark.* (2020). Identification of key taste components in loquat using widely targeted metabolomics. *Food Chemistry* 323, 126822.

Dijital Pazarlama Stratejilerinin Marka Kişiliği Oluşturmadaki Rolü Vakıf Üniversiteleri Üzerine Bir Analiz

Ece Ozan

Dijital Pazarlama Stratejilerinin Marka Kişiliği Oluşturmadaki Rolü: Vakıf Üniversiteleri Üzerine Bir Analiz

Ece Ozan

Yayın No.: 1512
ISBN: 978-625-398-352-9
E-ISBN: 978-625-398-351-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Seval Sezer -sergen@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ozan, Ece.

Dijital Pazarlama Stratejilerinin Marka Kişiliği Oluşturmadaki Rolü: Vakıf Üniversiteleri Üzerine Bir Analiz / Ece Ozan

1. Basım, VI + 134 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-398-352-9

E-ISBN: 978-625-398-351-2

1. Hizmet Pazarlaması 2. Dijital Pazarlama Stratejileri 3. Vakıf Üniversiteleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezh, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
-------------	---

Birinci Bölüm

Hizmet Pazarlaması ve Eğitim Sektöründe Hizmet Pazarlaması.....	5
1.1. Hizmet Kavramı ve Önemi.....	5
1.2. Hizmetlerin Özellikleri	7
1.2.1. Dokunulmazlık	7
1.2.2. Türdeş Olmama	9
1.2.3. Eş Zamanlılık	10
1.2.4. Dayanıklılık	11
1.2.5. Sahiplik	11
1.2.6. Talep Tahmini Zorluğu.....	12
1.3. Hizmet Kalitesi	12
1.3.1. Hizmet Kalitesi Modelleri	13
1.3.1.1. Parasuraman, Zeithaml ve Berry-Boşluk Modeli.....	14
1.3.1.2. Christian Grönroos'a Göre Hizmet Kalitesi	16
1.3.1.3. Jarmo Lehtinen'e Göre Hizmet Kalitesi	17
1.3.1.4. Cronin ve Taylor'a Göre Hizmet Kalitesi	17
1.3.1.5. 4Q Modeli.....	18
1.3.1.6. Entegre Modeli	19
1.3.1.7. Beklenen ve Algılanan Hizmet Modeli.....	20
1.3.2. Hizmet Kalitesinin Ölçümü ve Boyutları	21
1.4. Hizmetlerin Sınıflandırılması.....	24
1.5. Hizmet Pazarlaması.....	25
1.5.1. Hizmet Markalaşması ve Yararları.....	27
1.5.2. Hizmet Pazarlama Karması	28
1.5.3. Eğitim Sektöründe Hizmet Pazarlama Karması Üniversite Pazarlamasında Ürün	31

İkinci Bölüm

Dijital Pazarlama Stratejileri ve Marka Kişiliği İlişkisi	35
2.1. Dijital Pazarlama Kavramı.....	35
2.2. Dijital Pazarlamanın Avantajları ve Dezavantajları.....	39
2.3. Yükseköğretimde Dijital Pazarlama Uygulamaları	44
2.4. Dijital Pazarlama Stratejileri	46
2.4.1. Arama Motoru Optimizasyonu (SEO)	48
2.4.2. Sosyal Medya Pazarlaması.....	49
2.4.3. E-Posta Pazarlaması	50
2.4.4. İçerik Pazarlaması	51
2.4.5. Mobil Pazarlama	51
2.4.6. Affiliate Pazarlama	52
2.4.7. Web Sitesi.....	52
2.4.8. Viral Pazarlama	53
2.5. Sosyal Medya Kavramı ve Araçları	53
2.5.1. Bloglar	55
2.5.2. Mikrobloglar	55
2.5.3. Wikiler	56
2.5.4. Sosyal Paylaşım Siteleri	57
2.5.5. Podcastler.....	58
2.5.6. Sosyal Ağlar	58
2.6. Sosyal Medyanın Özellikleri.....	59
2.7. Sosyal Medya Platformları	60
2.7.1. Facebook	61
2.7.2. Instagram	62
2.7.3. Twitter.....	62
2.7.4. YouTube	63
2.7.5. LinkedIn.....	63
2.8. Sosyal Medya Pazarlama Süreci ve Amaçları.....	64
2.9. Marka Kişiliği ve Önemi.....	66
2.10. Marka Kişiliği Modelleri.....	68
2.10.1. Kendini İfade Modeli	68
2.10.2. İlişki Temeli Modeli	69
2.10.3. Fonksiyonel Fayda Modeli	69
2.11. Marka Kişiliğinin Boyutları ve Marka Kişiliği Ölçekleri.....	70
2.12. Marka Kişiliği Kavramının Temel Unsurları.....	71

Üçüncü Bölüm

Üniversitelerin Dijital İletişim Stratejilerinde Kullanılan Kişilik

Özelliklerinin Belirlenmesi ve Algılanması Üzerine Bir Uygulama..... 73

3.1. Araştırmanın Amacı 73

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 74

3.3. Araştırmanın Yöntemi 75

3.4. Araştırma Soruları 78

3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları 78

3.6. Araştırmanın Bulguları 78

3.6.1. Vakıf Üniversitelerinin Misyon ve Vizyonları 78

3.6.2. Vakıf Üniversitelerinin Kurumsal Web Sitesi Analizi..... 81

3.6.3. Vakıf Üniversitelerinin Instagram Analizi..... 83

3.6.4. Vakıf Üniversitelerinin Tanıtım Filmi Analizi 85

3.6.4.1. Bilkent Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi..... 85

3.6.4.2. Koç Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi..... 90

3.6.4.3. Bahçeşehir Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi 94

3.6.4.4. Yeditepe Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi..... 99

3.6.4.5. Altınbaş Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi..... 104

3.6.4.6. İstanbul Aydın Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi 111

3.7. Araştırmanın Sonucu 115

Sonuç ve Öneriler..... 121

Kaynakça 125

KAYNAKÇA

- Aaker A.D., 2009, Güçlü Markalar Yaratmak, 2.Baskı, Mediacat.
- Aaker D., Keller K. L. (1990), Consumer evaluations of brand extensions, Journal of Marketing, Vol. 54 No.1
- Aaker, David, Markalama; Başarıya Ulaştıran 20 Temel İlke, N. Özata (çev). İstanbul, Mediacat (orijinal baskı tarihi 2014), 2016.
- Aaker, J. (1997), "Dimensions of brand personality", Journal of Marketing Research. August
- Achouri M., Bouslama N., (2010), The Effect of the Congruence between Brand Personality and Self-Image on Consumer's Satisfaction and Loyalty: A Conceptual Framework, İbıma Business Review
- Akar, E. (2010), Sosyal Medya Pazarlaması Sosyal Webde Pazarlama Stratejileri, Efil Yayınevi, Ankara
- Akar, E. Kayahan, C. (2007). Elektronik Ticaret ve Elektronik İş. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım
- Akar, E., ve Topçu, B. (2011), An Examination of the Factors Influencing Consumers' Attitudes Toward Social Media Marketing. Journal of Internet Commerce
- Aksoy, İ. (2017), Dijital pazarlamada gerçeğin sıfır anı yaklaşımı açısından elektronik ağızdan ağıza iletişimin tüketicilerin satın alma davranışı ile ilişkisi ve bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Aksoy, R. (2009), İnternet Ortamında Pazarlama. Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Alakuşu, Ş. (2014), Viral Pazarlama, Yayın Dağıtım ve Pazarlama, Ankara Alastair, M. (1989), Hospitality and Travel Marketing, Delmar Publishers, USA
- Alıklıç, Ö. (2011). Halkla İlişkiler 2.0: Sosyal Medyada Yeni Paydaşlar. Yeni Teknikler. Efil Yayınevi, Ankara, 15-141
- Alıklıç, Ö. (2011). *Halkla İlişkiler 2.0: Sosyal Medyada Yeni Paydaşlar. Yeni Teknikler.* Efil Yayınevi, Ankara, ss. 15-141.
- Altındal, M. (2013). Dijital Pazarlamada Marka Yönetimi ve Sosyal Medyanın Etkileri. XV. Akademik Bilişim Konferansı (61. Bildiri). Antalya: Akdeniz Üniversitesi
- Altunışık, R. (2015), Hizmet Pazarlaması ve Stratejileri, Beta Yayınları, İstanbul
- Altunışık, R., Özdemir, Ş. ve Torlak, Ö. (2007), Pazarlamaya Giriş, Sakarya Yayıncılık, İstanbul
- Ar, A. A. (2004), Marka ve Marka Stratejileri, Detay Yayıncılık.

- Assael, H. (1993), *Marketing, Second Edition*, The Dryden Press, Orlando
- Aydın, İ. E. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Üniversitesi Örneği
- Aydın, İ. E. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Üniversitesi Örneği.
- Azizağaoğlu, A. (2019), "Girişimci Pazarlama: Pazarlamaya Proaktif ve İnovatif Bir Yaklaşım". *Uluslararası, Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*
- Bacıoğlu, H. K. (2009), *Bankacılıkta Elektronik Pazarlama Yöntemleri, Uygulamaları ve Etkinliği*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Baki, D. (2002), *Yeni Pazarlama Yöntemi Olarak Elektronik Posta Pazarlaması*. Journal of İstanbul Kültür Üniversitesi
- Baltes, L. (2015), *Content marketing - the fundamental tool of digital marketing*. Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series V: Economic Sciences Vol:8(57) NO:2, 111- 118.
- Barlow, J ve Claues, M. (2009), *Her Şikâyet Bir Armağandır*, 2. Baskı, Rota Yayınları, İstanbul
- Barutçu, S. (2011), *Mobil Viral Pazarlama, İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*
- Barutçu, S., & Tomaş, M. (2013), *Sürdürülebilir sosyal medya pazarlaması ve sosyal medya pazarlaması etkinliğinin ölçümü*. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Cilt:4 Sayı :1*, 5-24.
- Bayuk, M. N. (2006), "Hizmet Pazarlaması ve Müşteri Tutma", *Harran Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi*
- Bazarcı, S. (2017), *Dijital Çağda Yeni Bir Pazarlama Yaklaşımı Olarak Gerçek Zamanlı Pazarlama: Türkiye'de Markaların Sosyal Medya Paylaşımları Üzerine Bir İnceleme Yüksek Lisans Tezi*, İzmir.
- Belber, B.G., Turan, A. (2015), "Termal Turizm İşletmelerinde, Turistik Tüketicilerin Tatmin Düzeylerine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Kırşehir İli Üzerine Bir Uygulama", *İşletme Araştırmaları Dergisi*
- Bell M. ve Evens Joe (1983), *Marketing Concepts and Strategy*, 3 Edition, New York
- Bilge, A. Göksu, N. (2010), *Tüketici Davranışları, Özbaran Ofset Matbaacılık*, Ankara
- Binark, M. (2007), *Yeni Medya Çalışmaları*. Dipnot Yayınları, Ankara
- Blanchard, O. (2011), *Social Media ROI: Managing and Measuring Social Media Efforts in Your Organization*, Indiana
- Caruna, Albert, Money, Arthur H. ve Berthon, Pierre R. (2000). *Service Quality and Satisfaction – The Moderating Role of Value*, *European Journal of Marketing*, 34,(11/12), 1338 – 1352
- Cemalcılar, İ. (2000), *Pazarlama Yönetimi*, Eskisehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları

- Chachra, N., S. Savage ve G. M. Voelker. (2015). Affiliate Crookies: Characterizing Affiliate Marketing Abuse,IMC '15 Proceedings of the 2015 ACM Conference on Internet Measurement Conference
- Chaffey, D., Smith, P. R., & Smith, P. R. (2013). eMarketing eXcellence: Planning and optimizing your digital marketing. Routledge
- Chaney, P. (2009), The Digital Handshake. Hoboken, John Wiley ve Sons, New Jersey
- Cohen, R. J. (2014), Brand personification: introduction and overview. *Psychology & Marketing*, 31 (1), 1- 30
- Coles, L. (2015), Marketing with Social Media: 10 Easy Steps to Success for Business, John Wiley and Sons, Australia
- Connell, P. M. (2013), The role of baseline physical similarity to humans in consumer responses to anthropomorphic animal images. *Psychology & Marketing*, 30, 461-468.
- Cronin, J. J. C., Joseph J. J., Taylor S. A. (1992), Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension, *Journal of Marketing*
- Çıraklı, Z. ve Sayım, F. (2009), Hastanelerdeki Sağlık Hizmetlerinde Kalite Yönetim Sistemlerinin Maliyet Fayda, Maliyet Etkililik Analizi Göstergelerinin İncelenmesi. Uluslararası Sağlıkta Kalite ve Performans Kongresi, 20. Oturum, Antalya
- Çıtak, E. (2014), Hizmet Pazarlamasının Müşteri Bağlılığı Üzerine Etkisi ve Örnek Bir Uygulama, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çoban, B. (2014), Sosyal Medya Devrimi, İstanbul
- Dalay, İsmail, R. Coşkun, R. Altunışık. (2002) Modern Yönetim Yaklaşımları. İstanbul: Beta Yayınları.
- Daldal, K. (2013), Sosyal Medyada Mobil Etiketleme Farkındalığı: Sosyal Medya Tüketicileri Üzerine Bir Çalışma Yüksek Lisans Tezi, Çorum.
- Değermen, H. A. (2005), "Hizmet Kalitesi Ölçümünde Kullanılan SERVQUAL Modelinin Zayıf Olduğu İleri Sürülen Teorik ve Uygulama Yönlerine Yönelik Olarak Yapılan Değerlendirmeler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
- Deneçli, S. (2015), Markaların Sosyal Medya Yönetimi, İstanbul, Kriter Yayınevi
- Doğan, M. Ş. (1983), Pazarlama Yönetim Fonksiyonları açısından Hizmet Pazarlaması, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
- Doğan, N.Ö, Takcı, E. (2015), "Bir Tekstil İşletmesinde Simülasyon Yardımıyla Süreç İyileştirme", Ege Akademik Bakış
- Doğanlı, B., Bayrı, O., "Üniversitelerin Marka Kişiliklerinin Belirlenmesine İlişkin Ampirik Bir Araştırma: Adnan Menderes Üniversitesi Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2012, 17(3), 163-176.
- Edelman, B. ve Brandi, W. 2015. Risk, information, and incentives in online affiliate marketing. *Journal Of Marketing Research*

- Eleren, A. ve Kılıç, B. (2007), Turizm Sektöründe Servqual Analizi İle Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Bir Termal Otelde Uygulama. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi
- Erbaşlar, G., & Dokur, Ş. (2008), Elektronik Ticaret, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul
- Erciş, M.S. (2010), Pazarlama İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara
- Ercüt H. (1995), Hizmet Kalitesi, İnterbank Yayını, İstanbul.
- Evren, G.N. (2007), Türkiye’de Sigortacılık Sektörünün Pazarlama Karması Açısından İncelenmesi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Fidan, Y. (1995), Hizmetlerin Üretim ve Pazarlaması, Pazarlama Dünyası
- Filiz, Z., Yılmaz, V. ve Yağız, C. (2010), “Belediyelerde Hizmet Kalitesinin Servqual Analizi ile Ölçümü Eskişehir Belediyelerinde Bir Uygulama”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir
- Garakhanova, N. (2021), “#DijitalKalptenBağlı Marka”, KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, Konya
- Genç, H. (2010), İnternetteki Etkileşim Merkezi Sosyal Ağlar ve E-İş 2.0 Uygulamaları. Akademik Bilişim’10 - XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri (s. 481-487). Muğla: Akademik Bilişim’10.
- Ghobadian A., Speller S., Jones M. (1994), “Service Quality: Concepts And Models, Quality & Reliability”, International Journal of Management
- Goncalves, K. P. (1998), Services Marketing A Strategic Approach, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey
- Govers, P.C.M, Schoormans, F.P.L, (2005), Product personality and its influence on consumer preference, Journal of Consumer Marketing, Vol. 22, No: 4/5
- Gökdeniz, A., Nuran A., (2008), “Küresel Rekabet Ortamında Turizm İşletmelerinde Soyut İmaj Oluşturma”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
- Grönroos C. (2000), Service Management and Marketing: A Customer Relationship Management Approach, Ltd, John Wiley And Sons, Chichester
- Gunelius, S. (2011), 30 Minute Social Media Marketing, McGraw Hill, New York
- Güçdemir, Y. (2017), Sosyal Medya: Halkla İlişkiler, Reklam ve Pazarlama, Derin Yayınları, İstanbul
- Gümüšoğlu, Ş. (2000), İstatistiksel Kalite Kontrolü ve Toplam Kalite Yönetim Araçları. Beta Basım, İstanbul
- Harput, S. (2014), Yeditepe Üniversitesi Hastanesinde Yatan Hastalarda Beklenen ve Algılanan Hizmet Kalitesinin Servqual Ölçeği ile Değerlendirilmesi Yüksek Lisans Tezi
- Haşiloğlu, S., & Süer, İ. (2010), Elektronik Posta İle Pazarlama Üzerine Bir Araştırma. İUYD, 61-74 sayı:1.

- Hoffman, D., Bateson, J. (2001), *Essentials of Services Marketing: Concepts, Strategies and Cases*, Second Edition, South-Western Thomson Learning, USA
- Hubackova, S., & Golkova, D. (2014), *Podcasting in foreign language teaching . Procedia - Social and Behavioral Sciences*
- İcil, A. ve Aksoy, S. (2009), *Akademik Örgütlerde Kurumsal Dizayn Uygulamalarının Algılanışı: Akdeniz Üniversitesi Üzerine Bir Değerlendirme*. 15-17 Nisan Uluslararası Halkla İlişkiler Sempozyumu Bildiri Kitabı, Lefkoşa, 199.
- İnal, M. (2019), *Sosyal Medyada İçerik Pazarlaması Faaliyetlerine Yönelik Tüketici Tutum ve Davranışları*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- İslamoğlu, A. (2008), *Pazarlama Yönetimi*, Beta Basın Yayım, İstanbul
- İyiler, Z. (2009), *Elektronik Ticaret ve E-Pazarlama*, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara
- Jurisova, V. (2013), *Affiliate Marketing In The Context Of Online Marketing*, Review of Applied Socio- Economic Research
- Kapferer, J, Azoulay A., (2003), *Do brand personality scales really measure brand personality?* Journal of Brand Management, Vol. 11, Issue 2.
- Kaplan, A. ve Haenlein, M. (2010), *Users Of The World, Unite The Challenges And Opportunities Of Social Media*, Business Horizons
- Karabay, Ü. (2010), *Hizmet işletmelerinde kalite yönetimi ve değerlendirilmesi toplu taşımacılık sektöründe bir uygulama*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Karabulut, N. (2009), *Yeni Medya Teknolojileri ve Halkla İlişkiler*, Beykoz Lojistik Meslek Yüksekokulu Yayınları, İstanbul
- Karagöz B. ve B. Çağlar. (2011), *Perakende Sektöründe Mobil Pazarlama Uygulamalarına Karşı Tüketici Davranışlarının İncelenmesi*, AJIT-E / Academic Journal of Information Technology
- Karahan, K. (2001), *Hizmet Pazarlaması*, Beta Basım Dağıtım, İstanbul
- Karkar, A. (2016), *Değer ve güven ağlarının yükselişinde içerik pazarlaması*, International Journal of Social Sciences and Education Research Cilt:2 Sayı:1, 334-348.
- Kekeç, D. (2008), *Hizmet Kalitesi Ölçümünde Servqual Ölçeği ve Otelcilik Sektöründe Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi
- Kemp, S. (2022, February 11), *Digital 2022: Turkey*, Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2022-turkey>
- Kılıç S., (1998), *Hizmet Pazarlamasında Müşteri Memnuniyeti*, Tez, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Korkmaz, S., Eser, Z., Öztürk, S.A, ve Işın, F.B. (2009), *Pazarlama Kavramlar – İlkeler – Kararlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Kotler P. (1994), *Marketing Management*, 8th Edition, Englewoods Cliffs, Prentice Hall, New Jersey

- Kotler, P. (1972), Marketing Management, 2 Edition, New York
- Kotler, P. (2017), Pazarlamayı Anlamak, Optimist Yayınları, İstanbul
- Kozak, N., Özer, Ç.H. ve Yüncü, D. (2011), Hizmet Pazarlaması, Detay Yayıncılık, Ankara
- Köktürk, A. (2013). Sosyal Ağ Kullanım Performansına Göre Üniversite Değerlemesi; Twitter ve Türkiye Üniversiteleri Üzerine Bir Çalışma. (Yüksek Lisans Tezi) (<https://tez.yok.gov.tr>) 337845. Başkent Üniversitesi, Ankara, 4-21.
- Köktürk, A. (2013). *Sosyal Ağ Kullanım Performansına Göre Üniversite Değerlemesi; Twitter ve Türkiye Üniversiteleri Üzerine Bir Çalışma.* (Yüksek Lisans Tezi) (<https://tez.yok.gov.tr>) 337845. Başkent Üniversitesi, Ankara, ss. 4-21.
- Kuş, O. (2016), İçerik Pazarlama: Dijital Dünyada Marka ve Hikâye Yaratma Stratejileri, Pales Yayınları, İstanbul
- Leuf, B., ve Cunningham, W. (2001), The Wiki Way: Quick Collaboration on the Web.
- Lieb, R. (2012), Content Marketing: Think Like a Publisher—How to Use Content to Market Online and in Social Media. Indianapolis: Que Publishing
- Lietsala, K., ve Sirkkunen, E. (2008), Social Media: Introduction to The Tools and Processes of Participatory Economy, Tampere University Press, Finlandiya
- Marangoz, M., Kayabaşı, A. ve Er, İ. (2017), Pazarlama Yönetimi, Beta Yayıncılık, İstanbul
- Mucuk, İ. (2001), Pazarlama İlkeleri, Türkmen Kitabevi, İstanbul
- Nezakati, H., Abu, M.L., ve Toh, C., (2011), "Exploring Hierarchy Situation of 4A Marketing Mix on Malaysia"s Fast Food Restaurants", World Applied Sciences Journal
- Odabaş, Y. ve Gülfidan, B., (2006). Tüketici Davranışı, İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Odabaş, Y. ve Oyman, M., (2002), Pazarlama İletişimi Yönetimi, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul
- Okay, A. ve Okay, A. (2013), Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları. Genişletilmiş 6. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 10-221.
- Okay, A. ve Okay, A. (2013). Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları. Genişletilmiş 6. Basım, Der Yayınları, İstanbul, ss. 10-221.
- Okumuş, A. ve Duygun, A. (2008), " Eğitim Hizmetlerinin Pazarlanmasında Hizmet Kalitesinin Ölçümü ve Algılanan Hizmet Kalitesi ile Öğrenci Memnuniyeti Arasındaki İlişki," Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
- Oliver, R.L. (1980), A Cognitive Model of the Antecedents and Consequences of Satisfaction Decisions. Journal of Marketing Research
- Onat, F. (2010), Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Güz (31), 103- 122.
- Onat, F. (2010). Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Güz (31):103- 122.

- Onur, M. N. (2011), "Marka Kişiliği ve Marka Sadakatini Etkileyen Faktörlerin İlişkisi Ve Hazır Giyim Sektöründe Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Ourwersloot H., Tudorica A., (2001) Brand Personality Creation through Advertising, Working Paper Series, Şubat
- Özdemir, T. (2000), İstatistiksel Kalite Kontrol, A.Ü.F.F. Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, Ankara
- Özel, M. (2012), Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanımını ve Üniversitelerde Dijital Pazarlama İletişimi Uygulamalarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi)
- Özel, M. (2012). *Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanımını ve Üniversitelerde Dijital Pazarlama İletişimi Uygulamalarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi)
- Özgen, E., & Doymuş, H. (2013), Sosyal Medya Pazarlamasında Farklılaştırıcı Bir Unsur Olarak İçerik Yönetimi Konusuna İletişimsel Bir Yaklaşım. Online Academic Journal of Information Technology cilt:4 sayı:11, 92-103.
- Özmen, Ş. (2013), Ağ Ekonomisinde Yeni Ticaret Yolu e - Ticaret, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Öztürk, S. A. (1999), Hizmet Pazarlaması, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Öztürk, S. A. (2017), Hizmet Pazarlama, Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Parlak, F. (2010), Sosyal Medya ve Tüketici Satın Alma Karar Sürecine Etkileri: Nitel Bir Uygulama. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Plummer, J. T. (1985). "How Personality Makes a Difference". Journal Of Advertising Research, 24(6), 27-31
- Puchkov, S. (2016), Internet Marketing: Top 10 Most Effective Strategies. Create Space Independent Publishing Platform, South Carolina
- Rigby, B. (2008), Mobilizing Generation 2.0: A Practical Guide to Using Web 2.0 Technologies to Recruit, Organize, and Engage Youth. San Francisco: John Wiley and Sons
- Rodie, Amy Risch; Martin, Charles L. (2001) Competing In the Service Sector - The Entrepreneurial Challenge. International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research, 7 (5-21).
- Rojas-Mendez, J. I., Erenchun-Podlech, I. ve Silva-Olave, E. (2004). "The Ford Brand Personality in Chile". Corporate Reputation Review, 7(3), 232-251.
- Rust, T. Zahorik R., ve Keiningham, L. (1996), Service Marketing, New Jersey, Harper Collins College Publishers
- Ryan, Damian, (2017), Dijital Pazarlama, Mehmet Murat Kemaloğlu (çev.), İkinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

- Safko, L. (2010), *The Social Media Bible*, John Wiley and Sons, New Jersey
- Sarıyer, N. (1996), *Belediyelerde Hizmet Pazarlaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri
- Say, S. (2015), *Pazarlama Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Gıda Sektöründe Facebook Örneği*. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi Sayı:28
- Sayım, F., ve Aydın, V. (2011), *Hizmet Sektörü Özellikleri ve Sistematik Olmayan Risklerin Sektör Menkul Kıymetleri ile Etkileşimine Dair Teorik Bir Çalışma*. Dumlupınar Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi
- Scott, D. (2007), *Pazarlamanın ve İletişiminin Yeni Kuralları*, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul
- Sevimli S., (2006), *Hizmet Sektöründe Kalite ve Hizmet Kalitesi Ölçümü Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Seyran, C. D. (2004), *Hizmet Kalitesi, Modeller ve Hizmet Kalitesine Yeni Bir Bakış Açısı*. Kalder Yayınları, İstanbul
- Shanker, R. (2008), *Services Marketing the Indian Perspective*, 6th Ed, Excel Books, New Delhi
- Singh, S., & Diamond, S. (2017), *Sosyal Medya Pazarlaması for Dummies- Social Media Marketing for Dummies*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul
- Sirovich, J., & Darie, C. (2007), *Professional Search Engine Optimization with PHP A Developer's Guide to SEO*, Wiley Publishing, Indianapolis
- Smith, K. T. (2011), *Digital marketing strategies that Millennials find appealing, motivating, or just annoying*. Journal of Strategic Marketing
- Spreng, R.A. ve Mackoy, R.D. (1996), *An Empirical Examination Of A Model Of Perceived Service Quality And Satisfaction*. Journal of Retailing.
- Süer, İ. (2014), *Pazarlama İlkeleri*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara
- Şahin, Ç., (2006) "Tüketicilerin Markalı Ürünlere Yönelik Olumlu Tutum ve Davranış Geliştirmelerinde Marka Kişiliğinin Rolüne İlişkin Bir Araştırma"
- Şimşek, B. (2015), *Marka Kişiliği: Gıda Perakende Sektöründe Bir Uygulama*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Takan, M. (2000), *Bankalarda Toplam Kalite Yönetimi*, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, İstanbul
- Taş, D. (2009), *Sağlık Hizmet Kalitesinin Ölçümüne Yönelik Bir Uygulama*, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi
- Taş, H. (2015), *Üniversitelerde Öğrenci Memnuniyeti Üzerine Gaziantep İlinde Bir Alan Çalışması* Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tayfur, G., Cesur, Z., Memiş, S. (2017) "Sakarya Üniversitesi'nin Marka Kişiliği'nin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *The Journal*

- Tek, Ö, (2000), Pazarlama İlkeleri; Türkiye Uygulamaları, Global Yönetimsel Yaklaşım, 8. Basım, İstanbul
- Tıgılı, M.(2003), "Marka Kişiliği". Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Öneri Dergisi, Sayı:20
- Toffler, A. (1980), Üçüncü Dalga, Koridor Yayıncılık, İstanbul
- Torlak, Ö. ve Özdemir, Ş. (2005). "Markanın Algılanan Sembolik Boyutları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma". Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(1), 225-239.
- Türk, M. (2005), Perakendeci İşletmelerde Personelin Davranışsal Özellikleri ile Müşteri Memnuniyeti Arasındaki İlişki, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
- Tütüncü, Ö. (2001), Yiyecek İçecek İşletmelerinde Müşteri Tatmininin Ölçülmesi, Ankara: Turhan Kitabevi Basım-Yayın
- Unurlu, Ç., "Marka Performansının, Kültürün Ve Marka Kişiliğinin Marka Sadakati Üzerine Etkisi: İstanbul'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2016.
- Uyguç, N. (1998), Hizmet Sektöründe Kalite Yönetimi: Stratejik Bir Yaklaşım, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir
- Ülgen, H., S.K. Mirze. (2010). İşletmelerde Stratejik Yönetim. İstanbul: Beta Yayınları.
- Üner, M. (1994), Hizmet Pazarlamasında Pazarlama Karması Elemanları Değişiklik Gösterir mi?, Pazarlama Dünyası Dergisi
- Vardarlıer, P. (2016), Sosyal Medya Stratejisi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara
- Varinli, İ. (1996), Üreticilerin ve Tüketicilerin Hizmet Kalitesi Beklentileri ve Algılamaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri
- Varinli, İ. (2006), Pazarlamada Yeni Yaklaşımlar, Detay Yayıncılık, Ankara
- Weinberg, T. (2009), The New Community Rules: Marketing on the Social Web. New York: O'Reilly
- Wymbs C. (2011), Digital marketing: The time for a new "academic major" has arrived. Journal of Marketing Education
- Xuehua Wang, Zhilin Yang, "Does Country-of-Origin Matter in the Relationship Between Brand Personality and Purchase Intention in Emerging Economies?", International Marketing Review, Vol: 25, No: 4, 2008
- Yavu, E.(2004), Marka kişiliğinin Tüketici Algısına Etkisi ve Bir Uygulama. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yener, D. (2013), "Marka çağrışım unsurlarının marka kişiliği üzerine etkisi", EJOVOC: Electronic Journal of Vocational Colleges, 3(1), 89-103.
- Yeniçeri, T. (2005), "Mağaza İmajı ve Mağaza İmajı Boyutları Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi", Yönetim Dergisi

- Yıldız, H.N. (2016), Kadın Tüketicilerin Pazarlama Karmasına İlişkin Marka Değer Algıları, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yılmaz, M. (2015). Üniversitelerde Halkla İlişkiler: Kurumsal Web Sayfaları Ve Sosyal Medya Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. (Yüksek Lisans Tezi). (<https://tez.yok.gov.tr>) 422426. Selçuk Üniversitesi, Konya, 38-41.
- Yılmaz, M. (2015). *Üniversitelerde Halkla İlişkiler: Kurumsal Web Sayfaları Ve Sosyal Medya Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme*. (Yüksek Lisans Tezi). (<https://tez.yok.gov.tr>) 422426. Selçuk Üniversitesi, Konya, ss. 38-41.
- Yumuşak, N. U. (2006), Hizmet Kalitesinin Ölçümü ve Hizmet Kalitesini Etkileyen Faktörler: Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi
- Yükselen, C. (2012), Pazarlama İlkeleri, Yönetimi, Örnek Olaylar, Detay Yayıncılık, Ankara
- Yüregir, O. (2004), Elektronik Ticaret Altyapısında Elektronik Veri Değişiminin Yeri ve Türkiye'deki Durum Değerlendirmesi. KalDer Forum
- Zarella, D. (2010), The social Media Marketing Book. Sebastopol, Kanada: O'Reilly.
- Zeithaml, A.V., Bitner, M.J. (2000), Services Marketing, McGraw Hill, New York
- Zeithaml, V.A, Bitner, M.J & Gremler, D.D (2013), Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm, 6th Edition, McGraw-Hill, USA
- Zengin, E. & Erdal, A. (2000), Hizmet Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi, Qafqaz Üniversitesi Dergisi
- Zengin, M. (2017), Sosyal Medyada Marka İletişimi, Konya, Literatürk Academia.
- Zeren, D. Kaya, N. (2020), Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

DENİZLİ-BEYAĞAÇ OSMANLI DÖNEMİ VE OSMANLI GELENEĞİNİ DEVAM ETTİREN MEZAR TAŞLARI

YAZAR

Dr. Meryem Canseven

EDİTÖR

Prof. Dr. Mustafa Beyazıt

BEYAĞAÇ
BELEDİYESİ

1992
T.C. DÜZCE İLİ
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
TÜRKÇE VE EDEBİYAT ANA BİLİM DALI

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
TÜRKÇE VE EDEBİYAT ANA BİLİM DALI
1992
DENİZLİ

Denizli-Beyağaç Osmanlı Dönemi ve Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Mezar Taşları

Yazar

Dr. Meryem Canseven

Editör

Prof. Dr. Mustafa Beyazıt

Yayın No.: 1679

ISBN: 978-625-398-675-9

E-ISBN: 978-625-398-676-6

Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Bu kitap, Beyağaç Belediyesi'nin destekleriyle basılan bir kültür yayınıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Dr. Meryem Canseven

Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-

Çizimler: Dr. Meryem Canseven

Fotoğraflar: Yüzey Araştırması Ekibi ve Habib Çokal

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Canseven, Meryem., Beyazıt, Mustafa.

Denizli-Beyağaç Osmanlı Dönemi ve

Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Mezar Taşları / Yazar: Meryem Canseven, Editör: Mustafa Beyazıt

1. Basım, VIII + 248 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.

ISBN: 978-625-398-675-9

E-ISBN: 978-625-398-676-6

1. Denizli, Beyağaç 2. Osmanlı Dönemi Mezar Taşı 3. Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Mezar Taşı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77-**Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com-**E-Satış:** www.nobelkitap.com-esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com-info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Sunuş	III
İçindekiler	V
Teşekkür	VII
Giriş	1
Katalog	5
1. Beyağaç Hürriyet Mezarlığı I.....	5
2. Beyağaç Hürriyet Mezarlığı II.....	41
3. Beyağaç Subaşı Mezarlığı.....	45
4. Beyağaç Zafer Mezarlığı.....	48
5. Geriçam Mezarlığı.....	94
6. Kapuz Mezarlığı III.....	117
7. Kapuz Mezarlığı IV.....	119
8. Kepir Yaylası Mezarlığı.....	126
9. Kızılcaağaç Mezarlığı.....	136
10. Pınarönü Mezarlığı.....	164
11. Sazak Mezarlığı.....	166
12. Sazak Aşağı Mezarlık.....	171
13. Sazak Gereli Mezarlığı.....	194
14. Uzunoluk II Mezarlığı.....	196
15. Yeniçeşme Mezarlığı I.....	201
Karşılaştırma ve Değerlendirme	204
1. Mezar Tipleri.....	204
1.1. Toprak Mezarlar.....	205
1.2. Çerçeveli Mezarlar.....	206
1.3. Ahşap Çerçeveli Mezarlar.....	206
2. Mezar Taşı Tipleri.....	207
2.1. Gövde Yatay Kesit Tipleri.....	207
2.2. Mezar Taşı Başlık Tipleri.....	210
2.2.1. Kadın Mezar Taşı Başlıkları.....	211
2.2.2. Erkek Mezar Taşı Başlıkları.....	213
2.3. Süsleme.....	219
2.3.1. Bitkisel Süsleme.....	219
2.3.2. Geometrik Süsleme.....	220
2.3.3. Nesneli Bezeme.....	221
2.3.3.1. Takı Tasviri.....	221
2.3.3.2. Vazo/Saksı Tasviri.....	222
2.3.4. Yazı İle Yapılan Bezeme.....	222
2.3.5. Devşirme Malzeme İle Oluşturulan Mezar Taşlarında Görülen Bezemeler.....	223
2.4. Kitabe.....	224
2.4.1. Yazılış Düzeni.....	225
2.4.2. Yazı Türleri.....	225
2.4.3. İçerik.....	225
2.4.3.1. Tarih.....	225
2.4.3.2. Başlangıç İfadesi.....	227
2.4.3.3. İnsanlara Uyarı.....	228
2.4.3.4. Durum Bildirme.....	229
2.4.3.5. Tanrı'dan İstek.....	230
2.4.3.6. Peygamber'den İstek.....	230
2.4.3.7. İnsanlardan İstek.....	230
2.4.3.8. Meslekler.....	231
2.4.3.9. Kimlik.....	231
2.4.3.10. Dua İsteme.....	237
2.5. Malzeme ve Teknik.....	238
Sonuç	240
Kaynakça	243
İndeks	245

KAYNAKÇA

- Beyazıt Mustafa, Beyazıt Yasemin, *Denizli Dediği Tekkesi*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2014.
- Beyazıt Yasemin, Beyazıt Mustafa, *Denizli Teslim Baba Tekkesi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2016.
- Beyazıt Mustafa, Beyazıt Yasemin, *Denizli Darıverenli Camii-Medresesi ve Haziresi*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2019.
- Beyazıt Mustafa, “Ruhu Olan Taşlar: Kale-i Tavas Mezarlığından Örnekler”, *Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı*, Ed. Mithat Aydın, Süleyman İnan, Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 919-934.
- Beyazıt Mustafa, Çelemoğlu Şuayip, “*Kale-i Tavas Mezarlığında I. ve II. Paftalardaki Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları*”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 2018/Ankara Kongreye Sunulan Bildiriler*, Hazırlayanlar: Semiha Duran, Muhammed Özler, C. I, Ankara 2022, s.791-827.
- Beyazıt Mustafa, Çelemoğlu Şuayip, Atıcı Alper, *Denizli Kale Yukarı Mezarlık'ta Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları*, Ed. Yasemin Beyazıt, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021.
- Beyazıt Mustafa, Canseven Meryem, “Denizli Kale-i Tavas (Yukarı-Doğu) Mezarlığı Düzenleme Çalışması” *Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, (Ed. Nazmi Kozak, Metin Kozak), C. IV, Detay Yayıncılık, Ankara 2022, s. 287-290.
- Cirtıl Saim, “Çivril Bayat Köyü Camii”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan*, Konya 2007, s. 115-124.
- Çal Halit, Ataoğuz Çal Özlem, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, Kastamonu Belediyesi Yayınları, Ankara 2008.
- Çetin Muzaffer, *Tarihi Kaynaklarda Beyağaç*, Beyağaç Köyleri Kültür ve Dayanışma Derneği Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Demir Tosunoğlu Eda, Boratav Olcay, “Osmanlı Dönemi İnsan Figürlü Çini Tasvirlerinde Baş Süslemeleleri”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, S. 37, 2021, s. 337-358.
- Ertaş Mehmet Yaşar, “Homa'daki Türk Dönemi Tarihi Mezar Taşları”, *Eskiçağdan Cumhuriyet'e Homa (Gümüştü) Tarihi*, Ed. Mehmet Yaşar Ertaş, Süleyman Tüzün, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2009, s. 369-391.
- Koçu Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Kurgun Levent, *Denizli İli Yer Adları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2002.
- İşli H. Necdet, *Osmanlı Serpuşları*, Ebru Matbaacılık, İstanbul 2009.
- Öz Mustafa, “Zülfikar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XLIV, İstanbul 2013, s. 553-554.
- Pakalın Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983.
- Sevim Nidayi, *Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler*, Ezgi Matbaacılık, İstanbul 2012.
- Tezcan Hülya, “Fes”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul 1995, s. 415-416.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, “Türk-İslam Dönemi Türbe ve Mezar Taşı Kitabelerinde Tarih İbareleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu 18-20 Aralık 1998*, AKSM İstanbul Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.39-404.
- Uğur Ahmet, *Epigrafi ve Paleografi*, Gelişim Matbaası, Ankara 1983.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.luggat.com/>

<https://mezarlik.denizli.bel.tr/>

<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/>

SUDANLI ÖYKÜ VE ROMAN YAZARI

TAYYİB SALİH

Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

İbrahim Günaydın

**Sudanlı Öykü ve Roman Yazarı Tayyib Salih:
Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri**
İbrahim Günaydın

Yayın No.: 1681
ISBN: 978-625-398-663-6
E-ISBN: 978-625-398-664-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. "NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk Bayraktar -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Günaydın, İbrahim.

Sudanlı Öykü ve Roman Yazarı Tayyib Salih: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri / İbrahim Günaydın

1. Basım, IV + 138 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-398-663-6

E-ISBN: 978-625-398-664-3

1. Edebiyat 2. Modern Arap Edebiyatı 3. Tayyib Salih

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com - **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
BeYTEPE Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

I.	SUDAN'A GENEL BİR BAKIŞ	1
A.	Sudan'ın Tarihsel Seyri	1
B.	Sudan'da Toplumsal Yaşam.....	14
II.	SUDAN MODERN ARAP EDEBİYATI.....	21
III.	TAYYİB SALİH'İN HAYATI.....	35
A.	Doğumu	35
B.	Eğitimi	39
C.	Çalışma Hayatı.....	42
D.	Evliliği	44
IV.	TAYYİB SALİH'İN EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	45
V.	TAYYİB SALİH'İN ESERLERİ	53
A.	Öyküleri	55
1.	Nahle 'ala'l-Cedvel (Dere Kenarındaki Hurma Ağacı)	56
2.	Hafnetu Temr (Bir Avuç Hurma).....	59
3.	Risale ilâ Elaine (Elaine'a Mektup)	61
4.	Devme Ved Hâmid (Ved Hâmid'in Devme Ağacı)	64
5.	İzâ Câet (O Geldiğinde).....	69
6.	Hakeza Yâ Sâdetî (Beyler! Durum Bu şekilde)	79

7. Mukaddimât (Mukaddimeler: Kısa Öykü Denemeleri)	84
a. Uğniyetu Hub (Aşk Şarkıları).....	85
b. Hutve li'l-Emâm (Öne Bir Adım)	87
c. Leke hettâ'l-Memât (Ölene Kadar Senin İçin).....	89
d. İhtibâr (Deneyim)	93
e. Susan ve Ali (Susan ve Ali)	96
B. Romanları	98
1. Ursü'z-Zeyn (Zeyn'in Düğünü)	98
2. Mevsimu'l-Hicre ile's-Şemâl (Kuzey'e Göç Mevsimi)	111
3. Benderşâh: Dav'ül-Beyt	118
4. Benderşâh: Meryûd	128
KAYNAKÇA	135

KAYNAKÇA

- Abbas, İhsân: “Nazra fi Mileffi'l-Edebi's-Sûdânî”, **Âdâb**, Lübnan, No:5, 1975, ss. 110-12.
- Abduh, Bedevî: **eş-Şi'ru fi's-Sûdân**, Kuveyt, el-Meclisu'l-Vataniyu li's-Sekâfe ve'l-Âdâb, 1981.
- Abdurrahman, Zekî Mâmûn: “el-Halve beyne't-Taklid vet-Tecdid nahve Müessese Numûzeciyye li Ta'limil-Kur'an”, **Mecelletu Merkezi Buhûsi'l-Kur'anı'l-Kerîm ves-Sünne en-Nebeviye**, y.y., No: II, 2015, ss. 10-23.
- Abûd, Şevki Muhammed: **Mu'cemu Udebâi'l 'Âlem**, Kâhire, Daru'l-Müellif, 2016.
- Avcı, Meral: “Sudan”, **DİA**, Ankara, TDV, C.XXXVII, 2009, ss. 458-59.
- Aykaç, Mehmet: “Func”, **DİA**, Ankara: TDV, C.XIII, 1996, ss. 216-18.
- Berry, LaVerle: **Sudan: A Country Study**, 5. bs., Washington, Federal Research Library of Congress, 2015.
- Bia'li, Hefnâvî: **et-Tayyib Sâlih ve'l-İbdeu' el-Kitâbi: er-Rûye el-Cemâliye ve Etyâfu Elvâni'r-Rivâye**, A'tebe, Mecmûatu'l-Yâzûri el-İlmiye, 2011.
- Bozkurt, Nebi: “Nûbe”, **DİA**, Ankara, TDV, C.XXXIII, 2007, ss. 222-23.
- Collins, Robert O.: **Târîhu's-Sûdân el-Hadîs**, Çev., Mustafâ Mecdî el-Cemmal, Kâhire, el-Heyetu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme li'l Kitâb, 2015.
- Cündî, Derviş: **er-Remziyye fi'l-edebi'l-Arabî**, Kahire: Dâru Nahdati Mısır, t.y.
- Dayf, Şevkî: **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî**, Kâhire, Dâru'l-Meârif, C.X, 1960.
- Desûkî, Kemâl: **Dirâsât fi'l-Müctema'i's-Sûdânî**, Kahire, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1973.
- Dırar, Sâlih Dırar: **Târîhu's-Sûdân el-Hadîs**, 4. bs., Beyrut, Daru Mektebeti'l-Hayât, 1968.
- Durmuş, İsmail: “Mustafa Lutfi Menfelûtî”, **DİA**, Ankara, TDV, C. XXVIII, 2004, ss. 134-36.
- el-'Atvî, Mus'ad Bin 'Îd: **el-Edebu'l-Arabiyu'l-Hadîs**, Tebûk, Mektebetu'l Melik Fahd el-Vataniye, 2009.
- el-Bedevî, Ahmed Muhammed: **et-Tayyib Salih Sîratu Kâtibin ve Nâssin**, Kâhire, ed-Dâru's-Sekâfiye li'n-Neşr, 2000.

- el-Biyevmî, M. Receb: “Eşher Kıssâ Âtifiye fi’s-Sûdân”, **Hilâl**, Mısır, No:2, 1984, ss 122-29.
- Eliot, T. S.: **Edebiyat Üzerine Düşünceler**, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- en-Nessâc, Seyyid Hâmid: **Bânûrâmâ’r-Rivâyeti’l-Arabiyyeti’l-Hadîse**, Kâhire, Müessesetu’l-Meârif li’t-Tibâa ve’n-Neşr, 1980.
- en-Nur, M. Yedeyye: **Mevsimu’l-Hicre ile’s-Şemâl li’t-Tayyib Salih, Takvîm ‘Âkdi-Edebî, Nî Delhî, Sitâr li’n-Neşr ve’t-Tevzi’**, 2016.
- eş-Şerif, Ahmed: “Havle’l-Edebi’s-Sûdânî”, **Nizwâ**, 2002, No:XXXVI, ss. 110-122.
- Fazlıoğlu, Şükran: “Tâhâ Hüseyin”, **DİA**, Ankara, TDV, C. XXXVIII, 2010, ss. 377-379.
- _____ “Tevfik el-Hakîm”, **DİA**, Ankara, TDV, C. XXXXI, 2012, ss. 13-4.
- Gâzî, Halid Muhammed: **et-Tayyib Salih, Sîratun ve Şehâdât min Mahattâtî’l-Umr**, Cîze, Vekâletu’s-Sahâfe el-Arabiye, 2015.
- Görgün, Hilal: “Mısır”, **DİA**, Ankara, TDV, C.XXIX, 2004, ss. 555-57.
- Halîl, Halîl Ahmed: **Mevsû’a A’lâmî’l-Arabî’l-Mubdi’in fi Karnî’l-İşrîn**, y.y., Dârü’l-Fâris li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, C.II, 2001.
- Hasan, Hamdunallâh M.: “Dârfûr”, **DİA**, Ankara, TDV, C.VIII, 1993, ss. 490-91.
- Hawley, John C.: **Encyclopedia of Postcolonial Studies**, London, Greenwood Press, 2001.
- Hedâre, Muhammed Mustafa, **Dirâsâtun fi’s-Şi’ri’l-Hadîs el-Arabî**, Beyrut, Daru’l-Ulumi’l-Arabiye, 1990.
- Holt, Peter Malcolm: **el-Evliyâ ve’s-Sâlihûn ve’l-İslâm fi’s-Sûdân**, Çev. el-Cüneyd Ali Ömer, Henri Riyâd, 3. bs., Beyrut, Dârü’l-Cil, 1986.
- Huseyn, Abdullah: **es-Sûdân: Mine’t-Târîhi’l-Kadîm ilâ Rihleti’l-Be’seti’l-Misriyye**, Kâhire, Müessesetü Hindavî li’t-Ta’lîm ve’s-Sekâfe, C.I, 2012.
- Huseyn, Abdullah: **es-Sûdân: Mine’t-Târîhi’l-Kadîm ilâ Rihleti’l-Be’seti’l-Misriyye**, Kâhire, Müessesetü Hindavî li’t-Ta’lîm ve’s-Sekâfe, C.II, 2012.
- Kâsım, ‘Avnü’s-Şerif: **el-İslâm ve’l-Arabiyye fi’s-Sûdân**, Beyrut, Dârü’l-Cil, 1989.
- Kavas, Ahmet: “Sudan” **DİA**, Ankara, Ankara, TDV, C. XXXVII, 2009, ss. 461-65.
- Kutluoğlu, M. Hanefi: “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, **DİA**, Ankara, TDV, C.XXXV, 2002, ss. 62-65.

- Landau, Jacob M.: **Modern Arap edebiyatı tarihi (20. yüzyıl)**, Çev. Bedrettin Aytaç, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2002.
- Malcolm, Peter: Holt, **el-Evliyâ ve's-Sâlihûn ve'l-İslâm fî's-Sûdân**, Çev. el-Cüneyd Ali Ömer, Henri Riyâd, 3. bs., Beyrut, Dârü'l-Cil, 1986.
- Mirgenî, Hâşim: “Tahavvûlâtü'r-Rivaiyyetu's-Sûdâniyyeti fî't-Tis'iniiyyât vemâ ba'd", **Mecelletü Tebeyyün li'd-Diraseti'l-Fikriyye ve's-Sekâfiyye**, No:2, 2012, PDF, (Çevrimiçi), 15 Ocak 2020, ss. 101-16.
- Mes'ad, Bevlus: **el-Hebeşe ev Etîyubyâ fî Munkalib min Târîhihe**, Kâhire, D.N Kâhire, 1935.
- Muhammediye, Ahmed Said: **et-Tayyib Sâlih**, Beyrut, Abkariyetü'r-Rivâye el-Arabiye, Dârü'l-Avde, 1976.
- Mûsâ, Sabâh: **et-Tasavvuf fîs-Sûdân: Mazâhir Hayât ve Te'sir ala-Şâri's-Sûdân**, 2007, (Çevrimiçi), <http://midad.com/article>, PDF, 29 Temmuz 2019, par. 1-6.
- Ömer, Amr: **es-Sûdân: Târîhun Muzdarib ve Mustekbelun Gâmid**, 2015, (Çevrimiçi), PDF, 21 Ekim 2019.
- Öztürk, Levent: “Etiyopya”, **DİA**, Ankara, TDV, C.XI, 1995, ss. 491-96.
- Ra'd, Seyyid Abdullah: “Alâiku'l-Habeşe bi'l-Bilâd el-Arabiye fî'l-Câhiliye ve'l-İslâm”, **Mecmau'l-İlmî el-Arabî**, Dimeşk, C.VIII, No: 2, 1928, ss. 65-79.
- Sa'd Gays Ahmed, Matûr: **es-Sekâfetü'l-Arabiyyetu'l-İslâmiye ve Eseruhâ fî Müctemai's-Sûdâni'l-Garbî**, Bingazi, Dârü'l-Kütübî'l-Vataniyye, 2005.
- Salih, Tayyib: **el-A'mâlu'l-Kâmile**, Beyrut, Dârü'l-'Avde, 1996.
- _____ : **Le nozze di al-Zain**, Çev. Lorenzo Declich, Daniele Mascitelli, Palermo, Sellerio Editore Palermo, 2013.
- _____ : **Le nozze di al-Zain**, Çev. Lorenzo Declich, Daniele Mascitelli, Palermo, Sellerio Editore Palermo, 2013.
- _____ : **Le nozze di al-Zain**, Çev. Lorenzo Declich, Daniele Mascitelli, Palermo, Sellerio Editore Palermo, 2013.
- _____ : **Mevsimu'l-Hicre ile's-Şemâl**, Beyrut, Daru'l-'Avde, 1966.
- _____ : **Season of Migration to the North**, Çev. Denys Johnson-Davies, Londra, Heinemann Educational Books, 1969.
- _____ : **The Wedding of Zein: & Other Stories**, Çev. Denys Johnson-Davies, Londra, Heinemann Educational Books, 1968.
- _____ : **Ursü'z-Zey**, Beyrut, Daru'l-Cil, 1997.
- _____ : **Ursü'z-Zeyn: Rivâye ve Seb'u Kasas**, Beyrut, ed-Dâru's-Şarkiye li't-Tibâa' ve'n-Neşr, 1967.

- _____ : **Wesele Zajna**, Çev. Jolanta Kozłowska, Sopotcie, Smak Słowa, 2010.
- _____ : **Zeyn'in Düğünü**, Çev. Zeynep Neslihan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.
- _____ : **Bendersâh: Meryûd**, Beyrut, Daru'l-'Avde, 1976.
- _____ : **Die Hochzeit Des Zain**, Çev. Stefan Reichmuth, Berlin, Unionsverlag, 1992.
- _____ : **Les noces de Zeyn et autres récits**, Çev. Anne Minkowski, AC-TES SUD, Arles, 2014.
- _____ : **Zejnova svadba**, Çev. Srpko Leštarić, Clio Publishing Company, Belgrade, 2016.
- _____ : **Arûs-i Zeyn**, Çev. Sâdık Dârâbî, Tahran, İntişârât Buteymâr, 2016.
- _____ : **Bendersâh: Dav'ül-Beyt**, Beyrut, Daru'l-'Avde, 1971.
- Sebbî, Osmân Sâlih: **'Alakatu's-Sûdân bi-Etîyubyâ 'abra't-Târîh**, Kâhire, Mektebu'l-A'lâm, 2002.
- Selâm, Muhammed Zaglul: **Dirâsât ff'l-Kıssa el-Arabiye el-Hadise**, Kâhire, Münşetu'l-Maarif, 1973.
- Subhî, Muhyiddin: "Akâsısu't-Tayyib Sâlih", **'Abkariyu'r-Rivâye el-Arabiye**, Der. Recâ en-Nakkâş, Beyrut, Daru'l-'Avde, 1985.
- Şâkir, Mahmud: **Sûdan**, Beyrut, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1981.
- Şebîke, Mekkî: **es-Sûdân 'Abre'l-Kurûn**, Kahire, Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1964.
- Şükayr, Naum: **Târîhü's-Sûdân**, thk. Muhammed İbrâhim Ebû Selim, Beyrut, Dârü'l-Cil, 1981.
- Ürün, Ahmet Kazım: **Modern Arap Edebiyatı**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2015.
- Yazıcı, Halim: **es-Sûdân ve'l-Hareketü'l-Edebiyye**, Beyrut, el-Câmiattü'l-Lübniyye, 1985.
- Yesûi, Robert Kâmbil: **A'lâmu'l-Edebi'l-Arabiye el-Mu'asır**, Beyrut, eş-Şirketu'l-Muttehide li'-Tevzî', C. II, 1996.
- Yıldız, Musa: "Necib Mahfuz", **DİA**, Ankara, TDV, C. EK-II, 2019, s. 351-57.

TÜRK MUSİKİSİNDE MAKAM BİLGİSİ VE TATBİKİ

Editörler

Feyzi Berat Kaplan ve Nuh Ahmehmedoğlu

Yazar

İsmail Hakkı Gerçek

Türk Musikisinde Makam Bilgisi ve Tatbiki
Editörler: Feyzi Berat Kaplan ve Nuh Ahmehmedoğlu
Yazar: İsmail Hakkı Gerçek

Yayın No.: 1696
ISBN: 978-625-398-698-8
E-ISBN: 978-625-398-697-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. "NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfer@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sinemis Aymelek Çirpici
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk Bayraktar -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gerçek, İsmail Hakkı.
Türk Musikisinde Makam Bilgisi ve Tatbiki / İsmail Hakkı Gerçek
1. Basım, VIII + 130 s., 21,5x27,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-698-8
E-ISBN: 978-625-398-697-1
1. Türk Müziği 2. Makam 3. Usûl 4. Ezgi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com
Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım
Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beştepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Sunuş	iii
I. Bölüm - Türk Musikisi	1
Türk Musikisinin Tanımı	1
Nazariyat	1
Musiki	1
Ses	1
Türk Müziği Ses Sistemi	2
Koma Değerleri Tablosu	2
Türk Müziğinde Kullanılan Perdeler	2
Türk Müziğinde Akort	3
Türk Musikisi Nazariyatına İlişkin Tanımlar	3
Koma	3
Değiştirici İşaretler	3
Çeşni	4
Geçki	4
Dizi Teşkiline Yarayan ve Basit Makamların Oluşmasını Sağlayan Tam Dörtlü ve Tam Beşliler	4
Türk Musikisinde Özel Dörtlü ve Beşliler	6
Türk Musikisinde Makamların Çeşitleri	7
Makamı Oluşturan Unsurlar	7
Seyir	7
Genel Seyir	7
Dizi	7
Makam	8
Kararlar	8
Tam Karar	8
Yarım (Muvakkat) Karar	8
Asma Karar	8
Makam Dizilerinin Genişlemesi	8
Seyir Karakteri	9
Çıkıcı seyir	9
İnici Seyir	9
İnici-Çıkıcı Seyir	10

Güçlü Perdesi	10
Yeden Perdesi.....	10
Donanım	10
II. Bölüm - Makam Dizileri	11
Çargâh Makamı Dizisi.....	12
Bûselik Makamı Dizisi	12
Kürdî Makamı Dizisi	13
Rast Makamı Dizisi	13
Uşşâk Makamı Dizisi	14
Hüseynî Makamı Dizisi.....	14
Nevâ Makamı Dizisi	14
Hicâz Makamı Dizisi.....	14
Hicâz Hümayûn Makamı Dizisi	15
Hicâz Uzzâl Makamı Dizisi.....	15
Hicâz Zirgüle Makamı Dizisi.....	16
Karcıġar Makamı Dizisi	16
Sûznâk Makamı Dizisi	17
Şedleri Yapılan Basit (Temel) Makamlar.....	17
III. Bölüm - Türk Müziğinde Usuller	19
Usul	19
Usul Darpları	19
IV. Bölüm - Makam Dizisi Meydana Getirmeye Yarayan Tam Dörtlüler ve Tam Beşlilerde Alıştırmalar	27
Çargâh Dörtlü ve Beşlilerde Alıştırmalar	27
Bûselik Dörtlü-Beşlilerde alıştırmalar	30
Kürdî Dörtlü-Beşlilerde Alıştırmalar	32
Rast Dörtlü-Beşlilerde Alıştırmalar	34
Uşşâk Dörtlü Alıştırmalar	36
Hüseynî Beşli Alıştırmalar	38
Hicâz Dörtlü-Beşlilerde Alıştırmalar.....	40
V. Bölüm - Türk Musikisinde Basit (Temel) Makamlar.....	45
Çargâh Makamı	45
Bûselik Makamı	49
Kürdî Makamı.....	55
Rast Makamı.....	61
Uşşâk Makamı	69
Hüseynî Makamı	75
Nevâ Makamı	82
Hicâz Ailesi Makamları	89
Hümayûn Makamı.....	89
Hicâz Makamı	90
Uzzâl Makamı	91
Zirgüleli Hicâz Makamı	92
Karcıġar Makamı.....	97
Sûznâk Makamı	103
VI. Bölüm - Basit (Temel) Makamlarda Genişletilmiş Bölgeler ve Geçkiler Baġlamında Alıştırmalar.....	109
Kaynakça.....	129

KAYNAKÇA

- Abdullah Yeğın. (1989). Yeni Lügat. Hizmet Vakfı Yayınları. İSTANBUL.
- Abdülbaki Nasır Dede. Tedkik ü Tahkik. (Çev. Yalçın Tura-2006). Pan Yayıncılık. İSTANBUL.
- Ayhan Zeren. (2000). Müzik Fiziği. Pan Yayıncılık. İSTANBUL.
- Cinuçen Tanrıkorur. (1999). Türk Müzik Kimliğı. Dergah Yayınları. İSTANBUL.
- Cinuçen Tanrıkorur. (2009). Müzik, Kültür, Dil. Dergah Yayınları. İSTANBUL.
- Ekrem Karadeniz. (1983). Türk Mûsikîsi'nin Nazariye ve Esasları, İş Bankası Yayınları. ANKARA.
- Hüseyin Kıyak. (2017). Yüzyıllık Metinlerle Tanburi Cemil Bey. Kubbealtı Neşriyat. İSTANBUL.
- İsmail Hakkı Özkan. Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri. Ötüken Neşriyat. İSTANBUL.
- M. Hurşit Ungay. (1981). Türk Musikisinde Usûller ve Kudüm. Türk Mûsikîsi Vakfı Yayınları. İSTANBUL.
- Mehmet Tıraşcı. (2019). Türk Musikisi Nazariyatı Tarihi. Kayıhan Yayınları. İSTANBUL.
- Mutlu Torun. (2019). Ud Metodu "Gelenekle Geleceğı". Porte. İSTANBUL.
- Necdet Varol. (1998). Türk Müziğı Nazariyatı, Usûl, Solfej. Türk Mûsikîsi Vakfı Yayınları. İSTANBUL.
- Yakup Fikret Kutluğ. (2000). Türk Musikisinde Makamlar. Yapı Kredi Yayınları. İSTANBUL.
- Yılmaz Öztuna. (2000). Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimler Ansiklopedisi, Can Yayıncılık. ANKARA.

GÖRSEL AĞIRLIKLI ANLATIMLA
NMR/MR

Prof. Dr. Ali Yılmaz

Dicle ve Batman Üniversitelerinden Emekli Öğretim Üyesi

Dr. Öğretim Üyesi Sibel Korunur

Munzur Üniversitesi Öğretim Üyesi

GÖRSEL AĞIRLIKLI ANLATIMLA NMR/MR

Ali Yılmaz - Sibel Korunur

Yayın No.: 1697
ISBN: 978-625-398-701-5
E-ISBN: 978-625-398-702-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yılmaz, Ali., Korunur, Sibel.
Görsel Ağırlıklı Anlatımla NMR/MR / Ali Yılmaz - Sibel Korunur
1. Basım, VIII + 174 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-701-5
E-ISBN: 978-625-398-702-2
1. Görsel Ağırlıklı 2. NMR 3. MR

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yerüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Ön Söz	iii
Giriş	1

Bölüm 1

1.1. Manyetik Rezonansın Temel Niceliklerine Genel Bakış	3
1.1.1. Dış manyetik alan	3
1.1.2. NMR ve MR'a uygun atomlar	4
1.2. Mikroskopik Bakışla Temel Bilgilerin Anlatımı.....	6
1.2.1. Proton spininin H_0 alanı içindeki davranışı ve enerji durumları.....	6
1.2.2. Yalıtık spinlerin H_0 alanı yokluğundaki davranışı.....	8
1.2.3. Yalıtık spinlerin dış H_0 manyetik alandaki davranışı.....	9
1.3. Makroskopik ve Mikroskopik Bakışla Bir Arada Anlatım	11
1.3.1. Mıknatıslık ya da sinyal şiddeti.....	11
1.3.2. RF pulsu (H_{RF}) ve uygulaması	12
1.3.3. RF pulsunun bir spin topluluğuna uygulaması.....	13
1.4. Dönen Sistem	15
1.4.1. α pulsu.....	16
1.4.2. 90° pulsu.....	16
1.4.3. 180° pulsu.....	17
1.5. Çözeltideki Bir Spinin Çevresi.....	18
1.5.1. Bir spinin çevresi ile enerji alışverişi nasıl gerçekleşir?.....	19

Bölüm 2

2.1. Tek Tür Moleküllü Çözeltilerde Gözlem Altındaki Spinleri Etkileyen Yerel Manyetik Alanlar ve İşlevleri	21
2.1.1. Elektron spini S'nin kurduğu yerel alana ait bileşenlerin fonksiyonları	21

2.1.2.	Komşu i akımı tarafından kurulan yerel alanın bileşenlerinin fonksiyonları	23
2.1.3.	Komşu I spininin kurduğu yerel alan bileşenlerinin işlevleri	24
a.	Üst enerji seviyesinin ve sinyalin genişlemesi	25
b.	Sıcak spinlerin çevreye (örgüye) enerji aktarması ve T_1 süreci	27
c.	Spinlerin defaze olması ve T_2 süreci	28
2.1.4.	T_1 ve T_2 durulmalarının makroskopik bakış ile anlatımı	29
2.2.	NMR Sinyalinin Kaydedilmesi	30
2.3.	Puls Adımları	31
2.3.1.	Inversion recovery puls adımı	31
2.3.2.	Spin-Eko puls adımı	33

Bölüm 3

3.1.	Farklı Tür Molekülleri İçeren Çözeltilerde Gözlem Altında Bulunan Spinleri Etkileyen Yerel Manyetik Alanlar ve İşlevleri	37
3.1.1.	Kimyasal kayma yolu ile piklerin kimliklendirilmesi	37
3.1.2.	Spin-spin yarılmaları	42
3.2.	Manyetik Alanların Etkilerini Karşılaştırma	46
3.3.	Spektruma Giden Yol	47

Bölüm 4

4.1.	T_1 ve T_2 Durulmalarına Yol Açan Etkileşme Türleri ve Bu Etkileşmeleri Modüle Eden Hareketler	53
	Etkileşme Ne Demektir?	53
4.1.1.	Zeeman Etkileşmesi	53
4.1.2.	Benzer spinler arasındaki dipolar etkileşme	54
4.1.3.	Benzemeyen spinler arasındaki dipolar etkileşme ya da paramanyetik etkileşme	54
4.1.4.	Kontak etkileşmesi	54
4.1.5.	Spin-rotasyon etkileşmesi	55
4.1.6.	Skaler etkileşme	55
4.2.	Dipolar Durulma (rölaksasyon) Mekanizması	55
4.3.	Paramanyetik İyonlar Yoluyla Durulma	62
4.4.	Kontak Etkileşmesi Yoluyla Durulma	66
4.5.	Spin-Rotasyon Yoluyla Durulma	68
4.6.	Skaler Etkileşme Yoluyla Durulma	72
4.7.	Anisotropik Kimyasal Kayma Yoluyla Durulma	74
4.8.	Elektrik Quadrupol Durulması	75
4.9.	Bazı Durulma Mekanizmalarını Modüle Eden Hareketleri Etkileyen Faktörler	75
4.9.1.	Autokorelasyon fonksiyonu $G(t)$ 'nin şekli	75
4.9.2.	Dipolar etkileşmeyi module eden hareketleri etkileyen faktörler	76
4.9.3.	Paramanyetik durulmayı module eden hareketleri etkileyen faktörler	79

Bölüm 5

5.1. Temel NMR Kuramında Geçen Bazı Kavramlar Üzerine Açıklamalar	81
5.1.1. Akım devresi - klasik manyetik moment ilişkisi	81
5.1.2. Akım devresi - spin manyetik momenti ilişkisi.....	83
5.3. Etkileşme Esnasında Hangi Fiziksel Süreçler Gerçekleşir?.....	84
5.4. Larmor Frekansının (ω) Türetimi	85
5.5. Manyetik Momentin Hareket Denkleminin Çıkarılması.....	87
5.6. Manyetik Momentin ya da Mıknatıslanmanın Hareket Denklemlerinin Laboratuvar ve Dönen Sistemdeki Benzerliği.....	90
5.7. H_0 Alanı İçindeki Bir Spinin Enerji Seviyelerinin Türetimi.....	93
5.8. H_{RF} Alanıyla Uyarılan Bir Spinin Yukarı Çıkış ve Aşağı İniş Olasılıklarının Eşitliği.....	95
5.9. Bir Spin Sisteminde Çevrenin Etkisiyle Meydana Gelen Geçiş Olasılıkları.....	96
5.10. H_{RF} Uygulanırken ya da H_C Sürece Katılırken Bir Saniyede Geçiş Yapan Spin Sayılarının Hesabı	97
5.11. Kimyasal Kayma	99
5.11.1. Küresel bir molekül için kimyasal kayma.....	99
5.11.2. Sıvılarda kimyasal kayma	102
5.12. Spin-Spin Yarılmaları	104
5.12.1. AB molekülündeki elektronik akımların etkisiyle dış H_0 alanın farklılaşması ve toplam manyetizasyonun bölünmesi	104
5.12.2. AB sisteminin Zeeman Hamiltoniyeni.....	105
5.12.3. Spin-spin eşleşme teriminin eklenmesi ve toplam hamiltonien.....	105
5.12.4. AB sisteminin öz fonksiyonları ve enerji seviyeleri	107
5.12.5. B sisteminin etkisinin ihmal hâlinde A sisteminde geçişler	108
5.12.6. B sisteminin etkisinin varlığında A sisteminde geçişler.....	109
5.12.7. A sisteminin etkisinin ihmal hâlinde B sisteminde geçişler	111
5.12.8. A sisteminin etkisinin varlığında B sisteminde geçişler.....	112

Bölüm 6

Manyetik Rezonans Görüntüleme(MRG ya da MRI).....	115
6.1. MR Görüntülemenin Temel Kavramları	115
6.1.1. Eksen anlaşması	115
6.1.2. Manyetik alan kaynakları	116
6.1.3. Hasta kişinin H_0 alanına yerleştirilmesi.....	118
6.1.4. M_0 mıknatıslanmasının laboratuvar sistemindeki spiral hareketi	119
6.1.5. Dönen sistemde mıknatıslanmanın H_{RF} etrafında dönmesi	119
6.1.6. Rölaksasyon (Durulma)	120
6.1.7. Bir dokudaki ölçümlerden oluşturulan T_1 ve T_2 eğrileri.....	121
6.1.8. Inversion Recovery eğrileri üzerinde kontrast belirleme.....	125
6.2. MR'da Uygulanan Puls ve Gradyentler	126
6.2.1. Puls çevrimi (cycle), puls adımı ve doku kontrastı.....	126

6.2.2.	RF pulsu uygulanması	127
6.2.3.	Puls çevrimi ve spin eko (SE) puls adımı.....	127
6.2.4.	T_1 ve T_2 ağırlıklı filmler.....	128
6.2.5.	Faz ve faz olayı nedir?.....	130
6.2.6.	Spin-Eko ve Carr-Purcell-Meiboom-Gill (GPMG) puls adımları.....	132
6.2.7.	Uzun ve kısa TE ve TR kullanımı.....	133
6.3.	Görüntüleme Adımları	135
6.3.1.	Görüntü düzlemlerinin tanımlanması.....	135
6.3.2.	Farklı şiddetteki sinyallerin MR filmindeki görüntüleri.....	135
6.3.3.	Gradyentler.....	136
6.3.4.	z-gradyent.....	136
6.3.5.	z-Gradyentinin konuma göre grafiklendirilmesi	140
6.3.6.	RF Puls uygulanmasından sonra bir dilimdeki sinyal	141
6.3.7.	y-gradyentinin görevi nedir?.....	142
6.3.8.	x-gradyenti nasıl çalışır?.....	143
6.3.9.	Görüntü nasıl elde edilir?.....	144
6.4.	MRC'de Kullanılan Puls Adımı ve Gradyentlerin Ayrıntılı Anlatımı.....	145
6.4.1.	Gradyentlerin az dikliği ve çok dikliği ne anlama geliyor?.....	147
6.4.2.	Faz ve ölçüm gradyentlerinin eğimleri	148
6.5.	Görüntü Kalitesi ile İlgili Parametreler.....	150
6.5.1.	Matrix, pixel ve voxel.....	150
6.5.2.	Çözünürlük (resolution)	151
6.5.3.	Gürültü	153
6.6.	Organ Hareketinin MR Filmi Üzerine Olan Etkileri.....	155
6.6.1.	Görüntünün hareket yönünde bulanıklaşması	157
6.6.2.	Faz gradyenti yönünde hayalet görüntüler.....	157
6.7.	Kan Akımı	159
6.7.1.	Uçuş süresi olgusu.....	159
6.7.2.	Faz bağlantılı olgular	161
6.7.3.	Görüntü bozulmalarını önleme yolları	163
6.8.	MR Anjiyografi	163
6.9.	Kontrast Maddeler	164
6.10.	2D-FT Tekniğiyle Görüntülemenin Çok Kısa Matematiği.....	164
6.11.	MR Görüntülemenin Uzaysal Karakteristikleri.....	165
6.11.1.	Sinyal/gürültü (S/N) oranı	167
6.11.2.	Puls tekrarlama zamanı (TR).....	169
6.11.3.	Eko zamanı (TE)	170
6.11.4.	Dış manyetik alan şiddeti.....	170
6.11.5.	RF bobinleri	170
Kaynakça	173

1. A.Abragam, Principles of Nuclear Magnetism, Oxford University Press Inc, New York,1961.
2. A. Carrington and A. D. McLachlan, Introduction to Magnetic Resonance, Harper & Row Publisher, New York, 1967.
3. Charles P. Slichter, Principles of Magnetic Resonance, third Edition, Springer, Berlin, 1990.
4. O. Jardetzky, G.C.K. Roberts; NMR in Molecular Biology, Academic Press Inc, London,1981.
5. V. I. Bakhmutov, Practical NMR Relaxation for Chemists, *John Wiley & Sons*, Ltd, NJ, USA, 2004.
6. Alfred L. Horowitz, MRI Physics for Radiologists, A Visual Approach, Springer-Verlag, Second Edition, Berlin,1992
7. D. D. Stark and William G.Bradley, Magnetic Resonance Imaging, The C.V.Mosby Company, St Louis; 1988
8. C. Kittel, W. D. Knight , M. A. Ruderman , A. C. Helmholz, Burton J. Moyer. Mechanics, Berkeley Physics Course Vol. 1, McGraw-Hill Book Company, New York.1963
9. E.M. Purcell, Electricity and Magnetism. Berkeley Physics Course Vol. 2, McGraw-Hill Book Company, New York. 1965.
10. John D. Jackson, "Classical Electrodynamics," Second edition, Wiley, New York & London, 1975.
11. Frank S. Crawford, Waves, Berkeley Physics Course. volume 3, McGraw-Hill Book Company, 1968
12. F.Reif, Statistical Physics, Berkeley Physics Course volume 5, McGraw-Hill Book Company, 1967
13. S. Gasiorowicz, Quantum Physics, Third Edition, *John Wiley & Son Inc.*, NJ, 2003.
14. D.K.Green and J.G.Powles, Nuclear Spin-lattice relaxation including the spin-rotation interaction, in liquid benzene and several benzene derivatives up to critical temperature. Prog.Phys.Soc. 1965, volume 85: 87-102.
15. Semiha Bahçeli, Çekirdek manyetik rezonansın temelleri,Longmann Group UK Limites, 1996,Ankara

TIBBİ CİHAZ KLİNİK ARAŞTIRMALAR KİTABI

Editör

Dr. Ecz. Hilal İlbars

TIBBİ CİHAZ KLİNİK ARAŞTIRMALAR KİTABI

Editör: Dr. Ecz. Hilal İlbars

Yayın No.: 1713

ISBN: 978-625-398-732-9

E-ISBN: 978-625-398-731-2

Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik

ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Yayınlanan içerikle ilgili nihai sorumluluk yazarlara aittir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Sinemis Aymelek Çırpıcı

Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Bayraktar Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

İlbars, Hilal.

Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalar Kitabı / Hilal İlbars

1. Basım, VIII + 446 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-398-732-9

E-ISBN: 978-625-398-731-2

1. Tıbbi Cihaz 2. Klinik Araştırmalar 3. Onaylanmış Kuruluş

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları	iii
Ön Söz	vii
Kısım I Tıbbi Cihaz Nedir?	1
Bölüm 1. Tıbbi Cihaz Nedir?	3
<i>Şükran Melda Eskitoros Toğay</i>	
Bölüm 2. Tıbbi Cihaz Sınıfına Göre Risk Değerlendirmesi	13
<i>Adem Ünal</i>	
Kısım II Kalite Sistemi ve Belgelendirme	23
Bölüm 3. Kalite Yönetim Sistemi	25
<i>Evrım Köseoğlu</i>	
Bölüm 4. Tıbbi Cihazlarda Uygunluk Değerlendirme Süreçleri ve Onaylanmış Kuruluşların Rolü	41
<i>Hatice Zabunoğlu</i>	
Bölüm 5. Tıbbi Cihazlarda Patent Süreci	75
<i>Mustafa Çakır</i>	
Kısım III Tıbbi Cihaz Klinik Araştırması Nedir?	81
Bölüm 6. Klinik Araştırmalar ve Geçmiş	83
<i>Hamdi Akan</i>	
Bölüm 7. Tıbbi Cihaz Geliştirmede Klinik Değerlendirme: Klinik Araştırmadan Farkları	97
<i>Özgen Özer - Evren Homan Gökçe</i>	
Bölüm 8. Tıbbi Cihaz ve İlaç Klinik Araştırma Tasarımları Farkları	103
<i>Hamdi Akan</i>	
Kısım IV Klinik Araştırma Nasıl Hazırlanır?	107
Bölüm 9. Klinik Çalışma Planı	109
<i>Gülenay Esen</i>	
Bölüm 10. Spesifik Cihazlara, Cihaz Kategorilerine veya Gruplarına İlişkin Mikrobiyolojik, Biyouyumluluk veya Klinik Olmayan Biyolojik ve Toksikolojik Testler	123
<i>Başak Baranoğlu Demirci</i>	
Bölüm 11. Araştırma Broşürü	137
<i>Evren Homan Gökçe</i>	
Bölüm 12. Olgü Rapor Formu	147
<i>Dilhan Topçu</i>	

Bölüm 13. Olgu Rapor Formu Nasıl Doldurulmalı?	153
<i>Dilhan Topçu</i>	
Bölüm 14. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalarında Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu	159
<i>Hilal İlbars</i>	
Bölüm 15. Tıbbi Cihaz Kullanım Talimatı	183
<i>Sakine Tuncay Tanrıverdi</i>	
Bölüm 16. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalarında Etiketleme	199
<i>Hilal İlbars</i>	
Bölüm 17. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalarında Bütçeleştirme	207
<i>Manolya Aylanç Ovalıoğlu</i>	
Bölüm 18. Klinik Araştırmalarda Sigorta	215
<i>Ertan Köseoğlu</i>	
Bölüm 19. Etik Kurullar	223
<i>Reyhan Aksu Sağlam</i>	
Bölüm 20. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalarının Uluslararası ve Ulusal Veri Tabanlarına Kaydı	229
<i>Nurşah Çetinkaya</i>	
Kısım V Klinik Araştırma Nasıl İzlenir?	233
Bölüm 21. İzleyici (Monitör) Seçimi ve Eğitimi	235
<i>Nurşah Çetinkaya</i>	
Bölüm 22. İzleyici Ziyaretleri	239
<i>Dilhan Topçu - Manolya Aylanç Ovalıoğlu</i>	
Bölüm 23. Tıbbi Cihaz Çalışmalarında Kapatma Ziyareti	247
<i>Manolya Aylanç Ovalıoğlu</i>	
Kısım VI Güvenlilik Bildirimleri	251
Bölüm 24. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalarında Güvenlilik Bildirimleri	253
<i>Hilal İlbars</i>	
Kısım VII Piyasaya Arz Sonrası Çalışmalar	277
Bölüm 25. Piyasaya Arz Sonrası Klinik Takip Çalışmaları	279
<i>Ergun Konakçı</i>	
Kısım VIII İn Vitro Tanı Amaçlı Tıbbi Cihazlarda Performans Çalışmaları	295
Bölüm 26. İn Vitro Tanı Amaçlı Tıbbi Cihazlarda Performans Çalışmaları	297
<i>Ergun Konakçı</i>	
Kısım IX Veri Yönetimi ve Raporlama	305
Bölüm 27. Tıbbi Cihaz Araştırmalarında İstatistiksel Analiz Uygulamaları	307
<i>Berk Özdemir - Didem Saklar</i>	
Bölüm 28. Klinik Araştırmalarda Veri Yönetimi ve Arşivleme	341
<i>Berk Özdemir - Tuğba Eren Öncül</i>	
Bölüm 29. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalarında Veri Raporlama	341
<i>Erkan Pekerkan</i>	

Kısım X	Gizlilik ve Veri Koruma	365
Bölüm 30.	Gizlilik ve Veri Koruma	367
	<i>Ahmet Esad Berktas</i>	
Kısım XI	Sözleşmeler	393
Bölüm 31.	Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalarında Sözleşmeler	395
	<i>Elvan Sevi Bozoğlu - Berat Memiş</i>	
Kısım XII	Yasal Düzenlemeler	407
Bölüm 32.	Tıbbi Cihazlarla İlgili Düzenleyici Temel Unsurlar	409
	<i>Fatih Topuz - Gökhan Özkan</i>	

Bir Ürünün Tıbbi Cihaz Olup Olmadığı Nasıl Anlaşılır?

Tasarlanan veya geliştirilen bir sağlık ürününün doğru bir şekilde tanımlanması, hem ürünü tasarlayan ve geliştiren araştırmacı hem de ürünün imalatçısı tarafından uyması gereken yasal düzenlemelerin belirlenebilmesi için büyük önem taşımaktadır (Hocaoğlu vd., 2022).

Bir hastalığın tanısı, tahmini, tedavisi amacıyla kullanılan, kullanıldığı yerlerde fiziksel ya da mekanik bir etki ile kullanım amacını gerçekleştiren ürünler “Tıbbi Cihaz” olarak adlandırılmaktadır (Hocaoğlu vd., 2022). Tıbbi cihaz tanımı, “Tıbbi Cihaz Yönetmeliği”nde aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

“1) Amaçlanan asli fonksiyonunu, insan vücudu içerisinde veya üzerinde farmakolojik, immünolojik veya metabolik etkiler ile sağlamayan fakat fonksiyonunu yerine getirirken bu etkiler tarafından desteklenebilen ve spesifik olarak;

- i. Hastalığın; tanısı, önlenmesi, izlenmesi, tahmini, prognozu, tedavisi veya hafifletilmesi,*
- ii. Yaralanma veya sakatlığın; tanısı, izlenmesi, tedavisi, hafifletilmesi veya kompanse edilmesi,*
- iii. Anatominin ya da bir fizyolojik yahut patolojik sürecin veya durumun; araştırılması, ikame edilmesi veya modifikasyonu,*

Tıbbi ürünleri tatbik etme amaçlı cihazlar; bu tıbbi ürünlere ilişkin hükümlere ve kısıtlamalara uygun olarak ilgili tıbbi ürünlerle uyumlu olacak şekilde ve hem tıbbi ürünlerin hem de cihazların performansının, bunların ilgili endikasyonlarına ve kullanım amaçlarına uygun olarak sürdürüleceği bir şekilde tasarlanır ve imal edilir (TC Resmî Gazete, 2021).

Tıbbi cihazlar; aşınma kalıntısı, bozunma ürünleri ve işlem kalıntıları dâhil olmak üzere cihazdan salınabilecek maddelerden veya partiküllerden kaynaklanan riskleri mümkün olduğu kadar azaltacak bir şekilde tasarlanır ve imal edilirler (TC Resmî Gazete, 2021).

Kaynaklar

1. Hocoğlu, A., Topuz, F., Özkan, G., Suna, B. (2022). Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalarında Süreçler. *Eurasian Journal of Health Technology Assessment*, 6(1):35-45.
2. MDCG 2021-24, Guidance on classification of medical devices. (2021). Medical Device Coordination Group Document. https://health.ec.europa.eu/system/files/2021-10/mdcg_2021-24_en_0.pdf. Erişim tarihi: 23 Eylül 2022.
3. MDCG 2022-5, Guidance on borderline between medical devices and medicinal products under Regulation (EU) 2017/745 on medical devices. https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-04/mdcg_2022-5_en_0.pdf. Erişim tarihi: 27 Eylül 2022.
4. T.C. Resmî Gazete. (11 Aralık 2021). Beşeri Tıbbi Ürünler Ruhsatlandırma Yönetmeliği. (Sayı: 31686) <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2021-12-11>. Erişim tarihi: 22 Eylül 2022.
5. T.C. Resmî Gazete. (2 Haziran 2021). Tıbbi Cihaz Yönetmeliği (Sayı: 31499 (mükerrer)) [https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2021-06-02&mükerrer=1](https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2021-06-02&mukerrer=1). Erişim tarihi: 22 Eylül 2022.
6. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu. (2018). Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu – Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları. <https://www.titck.gov.tr>; <https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/ilac/klinik-arastirmalar>. Erişim tarihi: 22 Eylül 2022.
7. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu. (2020-a). Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu – EMDN – EUDAMED’de Kullanım Terminolojisi. <https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/tibbicihaz/tibbi-cihaz-mevzuati>. Erişim tarihi: 22 Eylül 2022.
8. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu. (2020-b). Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu – CND Terminolojisi ‘Tıbbi Cihazların Ulusal Sınıflandırması’. <https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/tibbicihaz/tibbi-cihaz-mevzuati>. Erişim tarihi: 22 Eylül 2022.
9. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu. (2021). Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu – Avrupa Tıbbi Cihaz Terminolojisi (EMDN) hakkında Sık Sorulan Sorular (SSS) (MDCG 2021-12). <https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/tibbicihaz/tibbi-cihaz-mevzuati>. Erişim tarihi: 22 Eylül 2022.
10. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu. (2022). (AB) 2017/745 sayılı Tıbbi Cihaz Tüzüğünün Ek XVI’sında listelenen ürün gruplarının yeniden sınıflandırılmasına ilişkin Komisyon Uygulama Tüzüğü taslağı. <https://www.titck.gov.tr/duyuru/ab-2017-745-sayili-tibbi-cihaz-tuzugunun-ek-xvi-sinda-listelenen-urun-gruplarinin-yeniden-siniflandirilmesine-iliskin-komisyon-uygulama-tuzugu-taslagi-yayimlanasi-26082022170407>. Erişim tarihi: 27 Eylül 2022.

Risk Nedir?

Evde veya işte kullandığımız pek çok eşya, malzeme ve aletler günlük hayatımızı kolaylaştırmak üzere tasarlanmışlardır. Ancak bu kolaylıkların yanı sıra her birisinin hatalı kullanımı sonucu ciddi zarar verme potansiyelini de beraberinde taşırlar. Örneğin düdüklü tencere yemekleri daha hızlı ve kolay pişirmeyi sağlarken doğru kullanılmadığında patlama riski taşımaktadır. İnsan sağlığını korumak ve iyileştirmek gibi pek çok kullanım amacı olan tıbbi cihazlarda hatalı kullanıldığında hastaya, kullanıcıya ve/veya uygulayıcıya zarar verebilir; hatta kullanım talimatına uygun dahi kullanılsa yan etkileri olabilir. Peki yan etkileri ve zararları olabilecek bu tıbbi cihazları niye kullanıyoruz? Hastalar, kullanıcılar ve uygulayıcılar olarak tıbbi cihazlardan beklentimiz cihazın sağladığı faydanın getirdiği risklerden daha fazla olmasıdır. Bunun için üreticiler tıbbi cihazların taşıdığı bu riskleri tespit edip olabildiğince azaltmaya çalışmaktadırlar.

Pek çok kişiye, kuruma ve sektöre göre farklı risk tanımlarına ve uygulamalarına rastlayabiliriz. Türk Dil Kurumu'na göre risk “Zarara uğrama tehlikesi, rizi-ko” şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak söz konusu olan tıbbi cihazlar ise ilgili tüm tarafların aynı şeyi anlaması ve buna göre hareket etmesi özellikle önem arz etmektedir. Bu nedenle ülke olarak bizim de tarafı olduğumuz Avrupa Birliği son yayınladığı regülasyonlar (Medical Devices Regulation (EU) 2017/745 ve In Vitro Diagnostic Regulation (EU) 2017/746) ve bu regülasyonların Türkiye’de karşılığı olarak yayınlanmış Tıbbi Cihaz Yönetmeliği ve İn Vitro Tanı Amaçlı Tıbbi Tanı Cihazları Yönetmeliği’nde risk tanımına yer vermiştir. Bu tanıma göre risk *zararın*

nin varlığına, daha önce tahmin edilmiş ve kabul edilmiş riskin artık kabul edilemez olup olmadığına, cihazın toplam artık riskinin kabul edilemez duruma gelip gelmediğine ve cihazın güncel kabul edilen gelişim seviyesinin gerisinde kalıp kalmadığına bakmalıdır.

İmalatçı tüm topladığı verilere ve yaptığı değerlendirmeye göre;

- Risk yönetim dosyasını gözden geçirmeli ve yeni bir riskin ortaya çıkıp çıkmadığını kontrol etmelidir,
- Kabul edilemez düzeye gelmiş bir artık riskin olup olmadığını kontrol etmeli, varsa buna uygulanmış olan risk kontrol yöntemlerini yeniden değerlendirmelidir,
- Hâlihazırda piyasada bulunan tıbbi cihazları için bir faaliyet gerekip gerekmediğine karar vermelidir,
- Genel olarak risk yönetim sistemine etkileri olup olmadığını değerlendirmelidir.

Sonuç

Buraya kadar anlatılanlar risk yönetim sisteminin genel çerçevesini çizmeye yöneliktir. Unutulmamalıdır ki ISO 14971:2019 standardı da tıbbi cihaz risk yönetimi için genel bir standarttır ve tüm hususları kapsamı beklenemez. Risk yönetim süreci işletilirken tıbbi cihazlara ve/veya üretim süreçlerine spesifik standartlar mutlaka sürece dâhil edilmelidir. Ayrıca genel bir kural olarak hem MDR kapsamındaki hem de IVDR kapsamındaki cihazların risk sınıfları yükseldikçe risk yönetim süreçleri zorlaşmaktadır. Tıbbi cihazın tamamen yeni bir teknoloji veya malzeme içermesi gibi spesifik durumlarda risk yönetimini yürütmek ve bazı kararları almak sıkıntılı olabilir. Bu gibi durumlarda tıbbi cihazın toplam faydasına göre bazı riskler kabul edilemez bile olsa piyasaya arz sonrası gelecek veriler ile değerlendirilmek üzere bırakılabilir. Unutulmamalıdır ki bu durum bir istisnadır.

Kaynaklar

1. İn Vitro Tanı Amaçlı Tıbbi Cihaz Yönetmeliği (Resmî Gazete Tarihi: 02.06.2021 Resmî Gazete Sayısı: 31499 Mükerrer)
2. Tıbbi Cihaz Yönetmeliği (Resmî Gazete Tarihi: 02.06.2021 Resmî Gazete Sayısı: 31499 Mükerrer)
3. ISO 14971:2019 Standardı

Kalite Yönetim Sistemi Neden Kurulmalıdır?

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'nun yayımlamış olduğu İyi Klinik Uygulamaları (İKU) Kılavuzu'na göre araştırma ekibinde yer alan tüm taraflar kalite yönetim sisteminin oluşturulması ve uygulanmasından kılavuzda belirtilen görev ve yetkiler dâhilinde sorumludur.

Avrupa Birliği (AB) Konseyi ve Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen Tıbbi Cihaz Mevzuatına göre imalatçı firma kalite yönetim sistemini kurmalı, uygulamalı ve belgelemelidir.

İmalatçı, cihazların imalatı için onaylanan kalite yönetim sisteminin uygulanıyor olduğundan emin olmalıdır.

Kalite Yönetim Sistemi Nedir?

Kalite Yönetim Sistemi en genel anlamda bir kuruluşta hedeflenen kalitenin gerçekleştirilmesi amacıyla sürdürülen planlı ve sistematik faaliyetlerin bütünüdür. İyi Klinik Uygulamaları Kılavuzu'na göre kalite yönetim sistemi, aşağıda belirtildiği gibi riske dayalı bir yaklaşım içermelidir:

- Protokolün geliştirilme aşamasında destekleyici, gönüllülerin korunmasını ve araştırma sonuçlarının güvenilirliğini sağlamak için kritik süreçleri ve verileri belirlemelidir.
- Kritik çalışma süreçlerindeki riskler belirlenmeli ve değerlendirilmelidir.

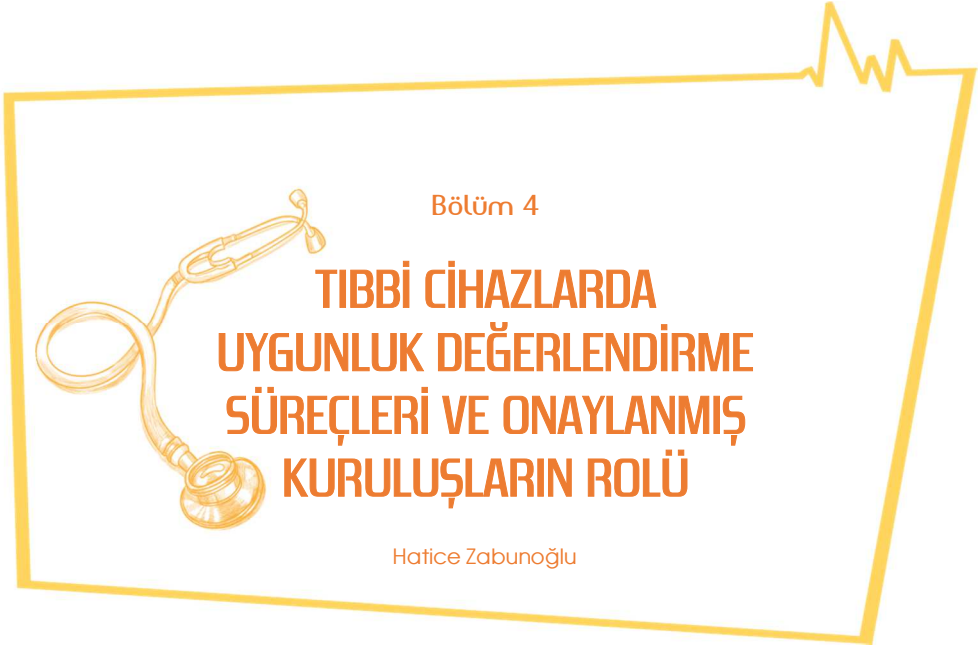
- m. Onaylanmış kuruluşun uygunluk değerlendirmesinin sonuçları,
- n. Sertifikanın geçerliliği için koşullar veya sınırlamalar ve
- o. Geçerli ulusal mevzuata uygun olarak onaylanmış kuruluşun yasal olarak bağlayıcı imzası.

Ülkemizde Diagnostik Radyoloji, Nükleer Tıp ve Radyoterapi Grubu Tıbbi Cihazlar ise ayrı bir kalite kontrol sistemi içerisinde değerlendirilmektedir ve Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'nun belirlemiş olduğu ayrı bir yönetmelikle belirlenmiştir. Bu yönetmeliğin amacı; diagnostik radyoloji, nükleer tıp ve radyoterapi uygulamalarında kullanılan ve iyonlaştırıcı radyasyon üreten veya yayan tıbbi cihazların piyasaya arz edildikten sonra sağlık hizmet sunucusuna kurulumundan itibaren kullanımları süresince; hastaların, kullanıcıların ve üçüncü kişilerin sağlığı ve güvenliği açısından ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı korunmalarını sağlamak için yapılması gereken test, kalite güvence ve denetimlerine dair usul ve esasları düzenlemektir. İlgili yönetmeliğe göre kalite uygunluk kuruluşları, kalite kontrolü için aşağıdaki hususlarda belirtilen görev ve sorumluluklarını gerçekleştirirler:

- Kalibrasyonu yapılmış güncel izleme ve ölçüm cihazlarıyla kalite kontrolü,
- Yetki belgesi kapsamında yer alan her bir cihaz için kurumun belirlediği ulusal veya uluslararası düzenlemelere dayalı kalite uygunluk testlerinin prosedürlerinin oluşturulması bu prosedürlerin talebi hâlinde kuruma bildirilmesi,
- Verilerin gizliliğinin, doğruluğunun ve güvenilirliğinin sağlanması ve
- Çalışma belgesi kapsamında gerçekleştireceği kalite uygunluk ve/veya kalite kontrol testlerinin görevlendirilmiş bir medikal fizikçi tarafından gerçekleştirilmesidir.

Kaynaklar

1. Diagnostik Radyoloji, Nükleer Tıp ve Radyoterapi Grubu Tıbbi Cihazların Kalite Uygunluk ve Kalite Kontrol Testleri Hakkında Yönetmelik, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
2. ISO: 13485:2016 (en), Medical devices — Quality management systems, International Organization for Standardization
3. İKU; Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, İyi Klinik Uygulamaları Kılavuzu
4. MDGC 202-7, Tıbbi Cihazlar Koordinasyon Grubu Dokümanı, Piyasaya Arz Sonrası Klinik Takip (PMCF) Planı Şablonu, İmalatçılar ve onaylanmış kuruluşlar için rehber

Bölüm 4

TIBBİ CİHAZLARDA UYGUNLUK DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİ VE ONAYLANMIŞ KURULUŞLARIN ROLÜ

Hatice Zabunoğlu

Giriş

Tıbbi cihazların, sağlık hizmetlerinin sunumu açısından kritik bir öneme sahip olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Basit bir bandajdan ileri düzey yaşam destek ünitelerine, kontak lensten kalp piline, tıbbi amaçlı yazılımlardan görüntüleme cihazlarına kadar çok geniş bir ürün yelpazesine sahip olan tıbbi cihazların, ilgili yasal düzenlemelerde tanımlanan genel güvenilirlik ve performans gerekliliklerini karşılayarak piyasaya arz edilmesi esastır. Söz konusu yasal düzenlemeler, tıbbi cihaz sektörünün yenilikçi yapısının geliştirilmesini ve rekabet edilebilirliği sağlarken, aynı zamanda halk sağlığı ve hasta güvenliğinin en üst düzeyde korunmasını amaçlamaktadır.

Tıbbi cihazlara ilişkin yasal düzenlemeler; temel olarak tıbbi cihazların asgari güvenilirlik ve performans gerekliliklerini, tasarımını, imalatını, sınıflandırılmasını, uygunluk değerlendirmesini, klinik araştırmalarını, piyasaya arzını ve hizmete sunumunu, piyasaya arz sonrası gözetim ve denetimini tanımlamakla birlikte, ilgili tüm tarafların (imalatçılar, ithalatçılar, yetkili temsilciler, dağıtıcılar, onaylanmış kuruluşlar, yetkili otoriteler vb.) rol ve sorumluluklarını da belirlemektedir.

Bu bölümde; tıbbi cihaz mevzuatının genel çerçevesi, tıbbi cihazlara yönelik risk sınıfı bazında gerçekleştirilmesi gereken uygunluk değerlendirme işlemleri, uygunluk değerlendirme sürecine onaylanmış kuruluşların dâhil olması ve onaylanmış kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen ürün belgelendirme faaliyetleri hakkında temel bilgilerin verilmesi hedeflenmiştir. İn vitro diagnostik tıbbi cihazlara ilişkin spesifik süreçler, bu bölümün kapsamına dâhil edilmemiştir.

tespitine ve çözümüne yönelik AB Komisyonu ve yetkili otoriteler tarafından yürütülen çalışmalara, ilgili sektörel birlikler ve onaylanmış kuruluşlar da aktif olarak katılım sağlamaktadır.

Yeni tıbbi cihaz regülasyonlarının ilgili tüm taraflarca etkin ve uyumlu bir şekilde uygulanması, piyasada yeterli seviyede ve sürekli olarak kaliteli, etkili ve güvenli cihazların bulunması, kamu sağlığı ve hasta güvenliğinin en üst düzeyde korunması, AB Komisyonu ve tüm yetkili otoritelerin temel amacıdır. Bu çerçevede, tıbbi cihazların genel güvenilirlik ve performans gerekliliklerine uygunluğunun imalatçılar tarafından objektif kanıtlarla gösterilmesi, onaylanmış kuruluşlarca mevzuat gerekliliklerine uygunluğun etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve belgelendirilmesi, piyasaya güvenli ürün arz edilmesi ve kamu sağlığının korunması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda, AB Komisyonu tarafından gelecek dönemde yeni tıbbi cihaz regülasyonların uygulanmasına yönelik pek çok ilave düzenleme yapılması beklenmektedir. Bu düzenlemelerin, hem yeni regülasyonların daha etkin uygulanmasına hem de mevcut sorunların çözümüne katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

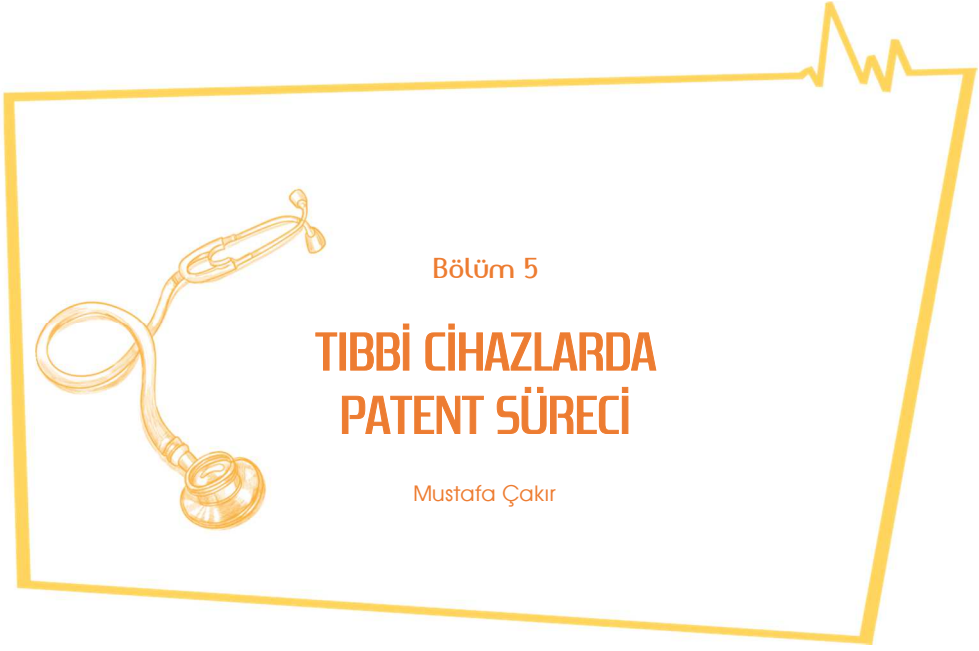
1. 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun (Mülga). T.C. Resmî Gazete (11.07.2001 tarihli ve 24459 sayılı Resmî Gazete).
2. 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu. T.C. Resmî Gazete (12.03.2020 tarihli ve 31066 sayılı Resmî Gazete).
3. AB Komisyonu İnternet Sitesi. Erişim Adresi: https://health.ec.europa.eu/medical-devices-sector/overview_en Erişim Tarihi: 10.11.2022
4. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye Arasında Bir Ortaklık Kuran Anlaşma (Ankara Anlaşması). 12 Eylül 1963. Erişim Adresi: https://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf Erişim Tarihi: 21.11.2022
5. CE İşareti Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (27.5.2021 tarihli ve 31493 sayılı Resmî Gazete).
6. COCIR (2022) “COCIR Statement Needed regulatory changes to the Medical Devices Regulation (EU) 2017/745 Introduction”. Erişim Adresi: <https://www.cocir.org/media-centre/position-papers/article/cocir-statement-on-needed-regulatory-changes-to-the-medical-devices-regulation.html> Erişim Tarihi: 21.11.2022
7. Commission Implementing Regulation (EU) 2017/2185 of 23 November 2017 on the List of Codes and Corresponding Types of Devices for the Purpose of Specifying the Scope of the Designation as Notified Bodies in the field of Medical Devices under Regulation (EU) 2017/745 of the European Parliament and of the Council and In Vitro Diagnostic Medical Devices under Regulation (EU) 2017/746 of the European Parliament and of the Council. Official Journal of the European Union, L 309/7, 24.11.2017.

8. Commission Implementing Regulation (EU) No 920/2013 of 24 September 2013 on the Designation and the Supervision of Notified Bodies under Council Directive 90/385/EEC on Active Implantable Medical Devices and Council Directive 93/42/EEC on Medical Devices. Official Journal of the European Union, L 253/8, 25.9.2013.
9. Commission Recommendation of 24 September 2013 on the Audits and Assessments Performed by Notified Bodies in the Field of Medical Devices (2013/473/EU). Official Journal of the European Union, L 253/27, 25.9.2013.
10. Commission Recommendation of 5 April 2013 on a Common Framework for a Unique Device Identification System of Medical Devices in the Union (2013/172/EU). Official Journal of the European Union, L 99/17, 9.4.2013.
11. Commission Regulation (EU) No 207/2012 of 9 March 2012 on Electronic Instructions for Use of Medical Devices. Official Journal of the European Union, L 72/28, 10.3.2012.
12. Commission Regulation (EU) No 722/2012 of 8 August 2012 Concerning Particular Requirements as regards the Requirements laid down in Council Directives 90/385/EEC and 93/42/EEC with respect to Active Implantable Medical Devices and Medical Devices Manufactured Utilising Tissues of Animal Origin. Official Journal of the European Union, L 212/3, 9.8.2012.
13. Council Directive 93/42/EEC of 14 June 1993 Concerning Medical Devices. Official Journal of the European Communities, L 169, 12.7.1993, p. 1.
14. Council Directive of 20 June 1990 on the Approximation of the Laws of the Member States Relating to Active Implantable Medical Devices (90/385/EEC). Official Journal of the European Communities, L 189, 20.7.1990, p. 17.
15. Decision No 1 /95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995 on Implementing the Final Phase of the Customs Union (96/142/EC). Official Journal of the European Communities, L 35/1, 13.2.1996.
16. Decision No 1/2006 of the EC-Turkey Association Council of 15 May 2006 on the Implementation of Article 9 of Decision No 1/95 of the EC-Turkey Association Council on Implementing the Final Phase of the Customs Union (2006/654/EC). Official Journal of the European Union, L 271/58, 30.9.2006.
17. Decision No 2/97 of the EC-Turkey Association Council of 4 June 1997 Establishing the List of Community Instruments Relating to Removal of Technical Barriers to Trade and the Conditions and Arrangements Governing their Implementation by Turkey (97/438/EC). Official Journal of the European Communities, L 191/1, 21.7.1997.
18. Devlet Planlama Teşkilatı (2001) “Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları 1964-2000”. Cilt 1, Yayın No: DPT: 2596, Ankara.
19. Directive 98/79/EC of the European Parliament and of the Council of 27 October 1998 on In Vitro Diagnostic Medical Devices. Official Journal of the European Communities, L 331, 7.12.1998, p. 1.
20. EU Commission (2012) “PIP Action Plan”. Erişim Adresi: https://health.ec.europa.eu/medical-devices-sector/directives/pip-action-plan_en Erişim Tarihi: 21.11.2022
21. EU Commission (2019) “MDCG 2019-14 Explanatory Note on MDR Codes”. Erişim Adresi: https://health.ec.europa.eu/system/files/2020-09/md_mdcg_2019_14_mdr_codes_en_0.pdf Erişim Tarihi: 21.11.2022

22. EU Commission (2021) “MDCG 2021-24 Guidance on Classification of Medical Devices”. Erişim Adresi: https://health.ec.europa.eu/system/files/2021-10/mdcg_2021-24_en_0.pdf Erişim Tarihi: 21.11.2022
23. EU Commission (2022) “Factsheets on Medical Devices”. Erişim Adresi: https://health.ec.europa.eu/medical-devices-sector/publications_en?f%5B0%5D=oe_publication_type%3Ahttp%3A//publications.europa.eu/resource/authority/resource-type/PUB_GEN Erişim Tarihi: 15.11.2022
24. EU Commission (2022) “Manual on borderline and classification for medical devices under Regulation (EU) 2017/745 on medical devices and Regulation (EU) 2017/746 on in vitro diagnostic medical devices” (Version 1 – September 2022). Erişim Adresi: https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-09/md_borderline_manual_09-2022_en.pdf Erişim Tarihi: 21.11.2022
25. EU Commission (2022) “MDCG 2022 – 5 Guidance on Borderline Between Medical Devices and Medicinal Products under Regulation (EU) 2017/745 on Medical Devices”. Erişim Adresi: https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-04/mdcg_2022-5_en_0.pdf Erişim Tarihi: 21.11.2022
26. EU Commission (2022) “MDCG 2022-14 MDCG Position Paper Transition to the MDR and IVDR Notified Body Capacity and Availability of Medical Devices and IVDS”. Erişim Adresi: https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-08/mdcg_2022-14_en.pdf Erişim Tarihi: 21.11.2022
27. EU Commission (2022) “MDCG Guidance Documents”. Erişim Adresi: https://health.ec.europa.eu/medical-devices-sector/new-regulations/guidance-mdcg-endorsed-documents-and-other-guidance_en Erişim Tarihi: 12.11.2022
28. EU Commission (2022) “Notified Bodies Survey on Certifications and Applications (MDR/IVDR)”. Erişim Adresi: https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-10/md_nb_survey_certifications_applications_en.pdf Erişim Tarihi: 21.11.2022
29. EU Commission Notice - The ‘Blue Guide’ on the Implementation of EU Product Rules 2022 (2022/C 247/01). Official Journal of the European Union, C 247/01, 29.6.2022.
30. EU Commission NANDO Database (New Approach Notified and Designated Organisations). Erişim Adresi: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/nando/> Erişim Tarihi: 14.11.2022
31. İn vitro Tanı Amaçlı Tıbbi Cihaz Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (02.06.2021 tarihli ve 31499 (Mükerrer) sayılı Resmî Gazete).
32. MedTech Europe (2022) “MedTech Europe Survey Report – Analysing the availability of Medical Devices in 2022 in connection to the Medical Device Regulation (MDR) implementation”. Erişim Adresi: <https://www.medtecheurope.org/wp-content/uploads/2022/07/medtech-europe-survey-report-analysing-the-availability-of-medical-devices-in-2022-in-connection-to-the-medical-device-regulation-mdr-implementation.pdf> Erişim Tarihi: 21.11.2022
33. Regulation (EU) 2017/745 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on Medical Devices, Amending Directive 2001/83/EC, Regulation (EC) No 178/2002 and Regulation (EC) No 1223/2009 and Repealing Council Directives 90/385/EEC and 93/42/EEC. Official Journal of the European Union, L 117/1, 5.5.2017.

34. Regulation (EU) 2017/746 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on In Vitro Diagnostic Medical Devices and Repealing Directive 98/79/EC and Commission Decision 2010/227/EU. Official Journal of the European Union, L 117/176, 5.5.2017.
35. Regulation (EU) 2020/561 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2020 Amending Regulation (EU) 2017/745 on Medical Devices, as regards the dates of application of certain of its provisions. Official Journal of the European Union, L 130/18, 24.4.2020.
36. T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2021) ‘‘Avrupa Birliği ve Üyelik Sürecimiz Temel Bilgiler Kitabı’’ Ocak 2021, s:82.Erişim Adresi: https://www.ab.gov.tr/siteimages/2021_05/ab_ve_uyelik_surecimiz_temel_bilgiler_kitabi.pdf Erişim Tarihi: 20.11.2022
37. T.C. Ticaret Bakanlığı (2022) ‘‘Türkiye-AB Ortaklık İlişkisinin Kurulması, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol’’. Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/turkiye-ab-ortaklik-iliskisinin-kurulmasi-ankara-anlasmasi-ve-katma-protokol> Erişim Tarihi: 20.11.2022
38. TEAM-NB The European Association for Medical Devices of Notified Bodies (2022) ‘‘Team-NB Sector Survey 2021’’. Erişim Adresi: <https://www.team-nb.org/wp-content/uploads/2022/05/Team-NB-MD-Sector-Survey-PressRelease-20220516.pdf> Erişim Tarihi: 21.11.2022
39. TEAM-NB The European Association for Medical Devices of Notified Bodies (2021) ‘‘Notified Body Position Paper on MDR/IVDR Implementation’’. Erişim Adresi: https://www.team-nb.org/wp-content/uploads/2021/12/Team-NB-PositionPaper-on-MDR_IVDR-Implementation-V3.pdf Erişim Tarihi: 21.11.2022
40. Tıbbi Cihaz Yönetmeliği (Mülga). T.C. Resmî Gazete (13.3.2002 tarihli ve 24694 sayılı Resmî Gazete).
41. Tıbbi Cihaz Yönetmeliği (Mülga). T.C. Resmî Gazete (07.06.2011 tarihli ve 27957 sayılı Resmî Gazete).
42. Tıbbi Cihaz Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (02.06.2021 tarihli ve 31499 (Mükerrer) sayılı Resmî Gazete).
43. Türk Standartları Enstitüsü (2012) ‘‘TS EN ISO/IEC 17065:2012 Uygunluk değerlendirmesi- Ürün, proses ve hizmet belgelendirmesi yapan kuruluşlar için şartlar’’.
44. Türk Standartları Enstitüsü (2015) ‘‘TS EN ISO/IEC 17021-1:2015 Uygunluk değerlendirmesi- Yönetim sistemlerinin tetkikini ve belgelendirmesini sağlayan kuruluşlar için şartlar Bölüm 1: Gereksinimler’’.
45. Türk Standartları Enstitüsü (2017) ‘‘TS EN ISO/IEC 17025:2017 Deney ve kalibrasyon laboratuvarlarının yeterliliği için genel şartlar’’
46. Uygunluk Değerlendirme Kuruluşları ve Onaylanmış Kuruluşlar Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (27.05.2021 tarihli ve 31493 sayılı Resmî Gazete).
47. Ürünlerin Piyasa Gözetimi ve Denetimine Dair Çerçeve Yönetmelik. T.C. Resmî Gazete (10.7.2021 tarihli ve 31537 sayılı Resmî Gazete).
48. Vücuda Yerleştirilebilir Aktif Tıbbi Cihazlar Yönetmeliği (Mülga). T.C. Resmî Gazete (12.3.2002 tarihli ve 24693 sayılı Resmî Gazete).

49. Vücuda Yerleştirilebilir Aktif Tıbbi Cihazlar Yönetmeliği (Mülga). T.C. Resmî Gazete (07.06.2011 tarihli ve 27957 sayılı Resmî Gazete).
50. Vücut Dışında Kullanılan Tıbbi Tanı Cihazları Yönetmeliği (Mülga). T.C. Resmî Gazete (14.10.2003 tarihli ve 25259 sayılı Resmî Gazete).
51. Vücut Dışında Kullanılan (n Vitro) Tıbbi Tanı Cihazları Yönetmeliği (Mülga). T.C. Resmî Gazete (09.01.2007 tarihli ve 26398 sayılı Resmî Gazete).

Tıbbi cihazlar özelinde patent sürecini açıklamadan önce, temel olarak patentin ne anlama geldiğinden ve ne işe yaradığından bahsetmek daha doğru olur. **Patent**; yenilikçi bir teknoloji geliştiren, buluş yapan kişi ve kurumlara, belirli bir süre boyunca (genellikle 20 yıl) ve belirli coğrafyalarda başkalarının buluşlarını üretmesini, satmasını ve kullanmasını engelleme hakkı tanıyan bir koruma aracıdır. Aynı zamanda patentler, patent konusu buluşların tüm teknik detaylarının, herkesin kullanımına açık olan ücretsiz veri tabanlarında yayımlanmasından dolayı önemli bir açık inovasyon kaynağı olarak kullanılmaktadır.

Tıbbi cihazlarda patent başvuru süreci, genel olarak diğer patent başvurularına benzer şekildedir. Ancak, tıbbi cihazlarda patent başvuru süreci, bazı özel koşullar ve kurallara uymak zorundadır. Tıbbi cihazlar, insan sağlığını etkileyen ve bu nedenle dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bu nedenle, tıbbi cihazlarda patent başvuru süreci, genellikle daha uzun sürebilir ve daha ayrıntılı bir incelemeye tabi olabilir.

Tıbbi cihazlarda patent başvuru süreci, öncelikle bir patent araştırması yapılmasıyla başlar. Bu araştırma, patentlenebilirliğini doğrulamak ve var olan benzer ürünleri/teknolojileri tespit etmek için yapılır. Daha sonra, patent başvurusu gerçekleştirilir ve başvuru, ilgili patent ofisi tarafından incelenir. Eğer başvuru kabul edilirse, patent ilgili ülkede veya bölgede tescil edilir ve başvuru sahibine patent hakkı verilir. Sahip olunan bu patent hakkı, patent sahibine tescil belgesi alınan ülkede 20 yıl koruma sağlar, yani patent sahibinin yazılı izni olmadan başkalarının ilgili buluşu kullanmasını, üretmesini, satmasını 20 yıl boyunca engeller. Bir patent

Kaynaklar

1. Avrupa Patent Ofisi (EPO) Temyiz Kurulu Kararları
2. Sınai Mülkiyet Kanunu

Bölüm 6

KLİNİK ARAŞTIRMALAR ve GEÇMİŞ

Hamdi Akan

Klinik Araştırmaların Tanımı

İnsanlarda görülen hastalıkları anlamak, onları önlemek, tedavi etmek ve insan sağlığını geliştirmek amacı ile yapılan araştırmalara KLİNİK ARAŞTIRMA adını vermekteyiz. Klinik araştırma bir hastalığın etyopatogenezini, tanısını, doğal seyrini, tedavi yöntemlerini, o hastalıktan korunmayı, davranışsal araştırmaları, maliyet-etkinliği, epidemiyolojiyi ve sağlık bakımını inceleyen araştırmalardır. Ayrıca laboratuvarında yapılan ve insanlar üzerinde uygulanabilen translasyonel araştırmalar da bu kapsamda incelenir. Ancak, esas ilginiz bir müdahalenin etkisini görmek ve değerini bir kontrol grubu ile karşılaştırmak ise, bu amaçla yapılan ve klinik bir olayı ilgilendiren prospektif çalışmalara KLİNİK ÇALIŞMA denir. Buradaki müdahale terimi bir olayın doğal gidişini değiştiren her şeydir. Bu nedenle ilaç, tıbbi cihaz, cerrahi girişim, aşı, eğitim, fizik tedavi, diyet, biyopsi gibi girişimler müdahaleli çalışmalar olarak ele alınır ve bunları yürütürken uyulması gereken kurallar da farklıdır. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları ise “Bir veya daha fazla merkezde, tıbbi cihazın güvenilirlik, etkililik veya performansını değerlendirmek için gönüllüler üzerinde yürütülen sistematik araştırma veya çalışmalar” olarak tanımlanmaktadır.

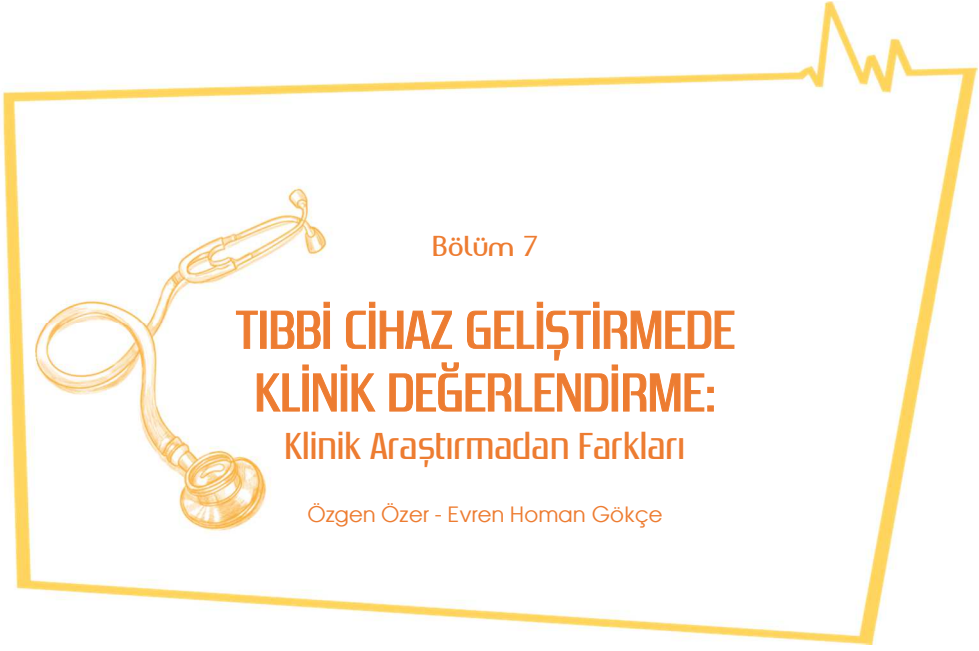
Klinik Araştırmaların Tarihçesi

* *James Lind'in Skorbüt çalışması:*

İnsanlar üzerinde yapılan klinik çalışmaların tarihi eski olsa da ilk sistematik klinik araştırma olarak 1747’de bir gemi doktoru olan Dr. James Lind’in Skorbüt

Kaynaklar

1. From DÜV to TÜV. TÜN Nord Group. <https://www.tuev-nord.de/explore/en/explains/from-duev-to-tuev/> (Erişim: Kasım 2022)
2. ISO 13485:2016 Medical devices. <https://www.iso.org/publication/PUB100422.html> (Erişim: Kasım 2022)
3. Martindale V, Menache A. The PIP scandal: an analysis of the process of quality control that failed to safeguard women from the health risks. *J R Soc Med.* 2013;106(5):173-177. doi:10.1177/0141076813480994
4. Litai Ma, Lijuan Dai, Yi Yang, Hao Liu. Comparison the efficacy of hemorrhage control of Surgiflo Haemostatic Matrix and absorbable gelatin sponge in posterior lumbar surgery: A randomized controlled study. *Medicine (Baltimore)* 2018 Dec; 97(49)
5. Safety Study of a Contact Lens With Ketotifen in Healthy, Normal Volunteers. <https://clinicaltrials.gov/ct2/show/NCT00569777?term=Ketotifen+K-lens&draw=2&rank=2> (Erişim: Kasım 2022)
6. HairMax LaserComb laser phototherapy device in the treatment of male androgenetic alopecia: A randomized, double-blind, sham device-controlled, multicentre trial.
7. Leavitt M, Charles G, Heyman E, Michaels D. *Clin Drug Investig.* 2009;29(5):283-92. doi: 10.2165/00044011-200929050-00001.PMID: 19366270
8. Türkiye’de Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu www.titck.gov.tr
9. The Evolution of Medical Device Clinical Trials: Their Background and a Look Toward the Future. David R. Dills, Global Regulatory Affairs & Compliance Consultant.

Klinik Değerlendirme

Klinik değerlendirme, cihazın klinik güvenliğini ve performansını doğrulamak için bir tıbbi cihaza ait klinik verilerin değerlendirilmesi ve analizidir. Bir başka deyişle, bir tıbbi cihazın üreticisinin öngördüğü performansa ulaşmış ve ulaşmadığı ve sağlık/güvenlik açısından Tıbbi Cihaz Yönetmeliğinde yer alan hususlara uygun olarak üretildiği ancak tıbbi cihazdan elde edilecek klinik verilerle yapılan değerlendirmelere klinik değerlendirme denmektedir.

Klinik değerlendirme, bir tıbbi cihazın yaşam döngüsü boyunca yürütülen devam eden bir süreçtir. İlk olarak bir tıbbi cihazın uygunluk değerlendirme sürecinde gerçekleştirilir sonrasında da cihazın kullanımı süresince ortaya çıkacak yeni performans ve güvenlik bilgileri için periyodik olarak tekrarlanır. Kullanım sırasında cihazla ilgili bir performans bilgisi elde edilir. Bu bilgiler devam eden risk analizine eklenir ve kullanım talimatlarında değişikliklere neden olabilir. Bu yönüyle klinik değerlendirme; bir tıbbi cihaz ile ilgili olarak cihazın performansını ve güvenliğini doğrulamak amacıyla cihazla ilgili klinik verilerin değerlendirilmesi ve analizi işlemidir. Klinik değerlendirmede kullanılan veri kaynakları ve veri tipleri klinik araştırmalardan oluşur ve klinik veriyi oluşturan bu bilimsel araştırmalar yapılacak klinik değerlendirmede kullanılır.

Üretici, bir tıbbi cihazı piyasaya arz ederken, cihazın güvenlik ve performansını kapsayan ilgili temel gerekliliklere uygun olduğunu uygunluk değerlendirme prosedürleri yoluyla kanıtlamış olmalıdır. Genel olarak, klinik bir bakış açısıyla, üreticinin, normal kullanım koşullarında cihazın amaçlanan performansına ulaştığını göstermesi beklenir. Bilinen ve öngörülebilir risklerin ve herhangi bir olumsuz olayın,

tasarımı, spesifikasyonları, enerji yoğunluğu dâhil fizikokimyasal özellikleri, dağıtım yöntemlerini, kritik performans gerekliliklerini ve çalışma ilkelerini içerir. Biyolojik özellikler, vücut sıvıları/dokuları ile temas hâlinde olan malzemelerin biyoyumluluğunu içerir. Üreticinin ayrıca klinik olmayan destekleyici bilgileri değerlendirilmesi ve klinik değerlendirme raporunda özetlemesi beklenir. (Not: klinik değerlendirme, teknik ve biyolojik özellikleri kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaz) Bu gibi durumlarda üreticinin, klinik olmayan destekleyici bilgileri cihazın teknik dokümantasyonuna dâhil etmesi ve klinik değerlendirme raporunda belirtmesi beklenir.

c. Klinik değerlendirmede kullanılacak veri kaynakları ve veri türleri.

Üreticiler, aşağıda belirtilen veri kaynaklarının herhangi birinden veya kombinasyonundan yararlanabilirler.

Klinik değerlendirmede kullanılacak veri tipini seçerken göz önünde bulundurulması gereken faktörler arasında cihazın tasarımı, kullanım amacı ve riskleri; cihazın dayandığı teknolojinin gelişim bağlamı (yeni ve yerleşik teknoloji) ve yerleşik teknoloji için, bu teknolojinin önerilen klinik uygulaması.

Mevcut, iyi kurulmuş teknolojilere dayanan ve teknolojinin yerleşik bir şekilde kullanılmasını amaçlayan tıbbi cihazların klinik değerlendirmesi, büyük olasılıkla tanınmış standartlara ve/veya literatür incelemesine ve/veya eşdeğer cihazlarla ilgili klinik deneyime dayalıdır.

Deneyimin çok az olduğu veya hiç olmadığı teknolojilere dayanan yüksek riskli cihazlar ve mevcut bir teknolojinin (yani yeni bir klinik kullanım) amaçlanan amacını genişleten cihazlar, büyük olasılıkla klinik araştırma verilerini gerektirir. Bu nedenle, implante edilebilir veya sınıf III cihazlar için, belirtildiği gibi, (MEDDEV 2.7/1 Rev. 4 (2016), MDCG 2020-5 ve 2020-6, ISO 14155) yalnızca mevcut klinik verilere dayanabileceği gerekçelendirilmedikçe klinik araştırma yapmak gereklidir. Üreticinin, her bir veri türünün avantajlarını ve sınırlamalarını dikkate alması gerekecektir.

Kaynaklar

1. <https://www.imdrf.org/sites/default/files/docs/imdrf/final/technical/imdrf-tech-191010-mdcen56.pdf>
2. [file:///C:/Users/Evren%20H%20G%C3%B6k%C3%A7e/Downloads/2_7_1rev_3_en%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Evren%20H%20G%C3%B6k%C3%A7e/Downloads/2_7_1rev_3_en%20(2).pdf)
3. <https://titck.gov.tr/Dosyalar/TibbiCihaz/KlinikArastirmalar/KL%C4%B0N%C4%B0K%20ARA%C5%9ETIRMALAR%20BRO%C5%9E%C3%9CR%C3%9C.pdf>
4. https://health.ec.europa.eu/system/files/2020-09/md_mdcg_2020_1_guidance_clinic_eva_md_software_en_0.pdf

Bölüm 8

TIBBİ CİHAZ VE İLAÇ KLİNİK ARAŞTIRMA TASARIMLARI FARKLARI

Hamdi Akan

Klinik araştırmalar kavramı gerek ilaç gerekse tıbbi cihazda geçerli ise de aslında bu iki üründe klinik araştırma yapmak birbirinden farklıdır. Bu kitabın diğer bölümlerinde bir ilaçla araştırma yapmak ile bir tıbbi cihazla araştırma yapmak arasındaki farklar vurgulanmıştı. Örneğın ilaç moleküllerinin yıllarca aynı kalırken, tıbbi cihazlar sürekli değişime ve geliştirilmeye açıktır ve bu nedenle ömürleri ilaçlara göre kısa sürelidir. Tıbbi cihazlar etkilerini fiziksel ya da mekanik yollarla gösterirken, ilaçlar biyolojik etkili ürünlerdir. Yine çalışma sürecinde ilacın yapısı değiştirmemesi ancak tıbbi cihazlar sürekli değişim gösterebilirler.

Bu farklılıklar; özellikle tıbbi cihazların etkilerinin fiziksel ya da mekanik yollarla göstermesi klinik araştırma tasarımlarında da farklılaşmaya yol açar.

En önemli farklılık ilaçlarda klinik araştırma yaparken ilacı verenin (araştırmacı) etkisinin çok sınırlı olmasıdır. Bir ilaç klinik araştırmasında belirleyici olan protokoldür ve ilacın nasıl, ne zaman, hangi dozda verileceği gibi bilgiler protokolda belirlenmiştir ve araştırmacının bunun üzerinde etkisi yoktur. Hâlbuki tıbbi cihaz yapısı gereği cihazı yerleştiren, dozu ayarlayan kişinin etkisi ve tekniği çok önemli olabilir.

Yine ilaç kullanırken maskeleyme (körleme), kollara ayırma, randomizasyon, plasebo kullanımı, kontrol grubu oluşturma gibi tasarımsal özellikler kolaydır ve kuralları çok yerleşiktir. Tıbbi cihaz klinik çalışmalarında çift-maskeleyme (körleme), plasebo kullanımı, randomizasyon çok zor ve henüz oturmamış alanlardır.

İlaç araştırmaları ile ilgili düzenlemeler çok uzun yıllardır vardır. İlk yönetmelik 1993 yılında çıkmış iken, Tıbbi Cihaz araştırmaları ile ilgili düzenlemeler yeni yeni

verilebilir. Bu çalışmada saç kaybı olan hastalar iki gruba ayrılmış ve her 2 gruba da cihaz takılmış ancak bir gruba lazer ışığı verilirken, diğer gruba verilmemiştir (3).

İlaç çalışmalarında körleme kodlarının kırılması genelde kullanılan tedavinin bilinmesini gerektiren ciddi advers olay ve aciller ve ilacın yanlılıkla başkası tarafından kullanılması durumunda olur. Tıbbi cihaz çalışmalarında ise tıbbi cihazın yanlılıkla başkası tarafından kullanılması durumu çok seyrekir.

Kontrol grubu oluşturulması:

İlaç çalışmalarında kontrol grubu oluşturmak ve bu gruba gerektiği zaman plasebo vererek plasebo kontrollü çalışma yapmak kolay iken, özellikle protez, kateter gibi implante edilen tıbbi cihazlarla yapılan çalışmalarda böyle bir kontrol grubu oluşturabilmek mümkün olmayabilir. Bu sıkıntıları gidermek için özel yaklaşımlar geliştirilmektedir (4).

Randomizasyon:

Tıbbi cihaz çalışmalarında maskeleyen güç olsa da randomizasyon genellikle yapılabilir. Burada randomizasyon yapmanın önündeki engel genelde hastaların ya da tedavi uygulayan hekimlerin kendi uyguladıkları yöntemlerin daha iyi olduklarını düşünmeleri olabilir.

Kaynaklar

1. A Randomized Trial to Evaluate the Effect of Toric Versus Spherical Contact Lenses on Vision and Eyestrain. Berntsen DA, Cox SM, Bickle KM, Mathew JH, Powell DR, Seidman SH, Little BK, Lorenz KO, Nichols JJ. Eye Contact Lens. 2019 Jan;45(1):28-33. doi: 10.1097/ICL.0000000000000528.
2. Comparison the efficacy of hemorrhage control of Surgiflo Haemostatic Matrix and absorbable gelatin sponge in posterior lumbar surgery: A randomized controlled study. Ma L, Dai L, Yang Y, Liu H. Medicine (Baltimore). 2018 Dec;97(49):e13511. doi: 10.1097/MD.00000000000013511.
3. HairMax LaserComb laser phototherapy device in the treatment of male androgenetic alopecia: A randomized, double-blind, sham device-controlled, multicentre trial. Leavitt M, Charles G, Heyman E, Michaels D. Clin Drug Investig. 2009;29(5):283-92. doi: 10.2165/00044011-200929050-00001
4. The effects of acupuncture versus sham acupuncture in the treatment of fibromyalgia: a randomized controlled clinical trial. Uğurlu FG, Sezer N, Aktekin L, Fidan F, Tok F, Akkuş S. Acta Reumatol Port. 2017 Jan-Mar;42(1):32-37.

Klinik araştırmalar; hastalıkların daha iyi anlaşılması, yeni tanı ve tedavi yaklaşımlarının geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Hastalıkların tanı ve tedavisinde tıbbi cihazların önemi yadsınamaz. Bunlar çok uzun, zahmetli ve pahalı araştırma-geliştirme süreçlerinin sonucunda ortaya çıkarlar. Dünyada bu araştırmalar üniversitelerde ve çok uluslu firmaların araştırma-geliştirme (Ar-Ge) laboratuvarlarında yapılmaktadır.

Tıbbi cihazların ar-ge süreçlerinin önemli bir kısmını klinik araştırmalar kapsar. Klinik araştırma, bir tıbbi cihazın güvenliliğini ve etkililiğini değerlendirmek amacıyla, bir veya daha fazla gönüllüde yapılan sistematik bir araştırma"dır. "Klinik deneme" veya "klinik çalışma" ifadeleri, "klinik araştırma" ifadesi ile eş anlamda kullanılmaktadır. Bu araştırmalarda; geliştirilme aşamasında olan cihazların etkililiği, güvenliliği ve klinik performansı, sağlıklı ve hasta gönüllülerde denenerek test edilir ve riskleri hakkında bilgi toplanır. Bir tıbbi cihazın klinik performansı, üreticisi tarafından iddia edilen kullanım amacına ulaşma yeteneğidir. Klinik araştırmalardan elde edilecek sonuçların güvenilir olması çok önemlidir. Bu nedenle insanlar için geliştirilen tıbbi cihazların klinik araştırmalarından elde edilen verilerin bütünlüğü "EN ISO 14155:2011 İnsanlar için tıbbi cihazların klinik araştırması – İyi klinik uygulamaları standardı", "ICH E6 İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu" gibi uluslararası standartlar kullanılarak sağlanır.

Tıbbi cihazların klinik araştırmalarının gerekçesini, amacını, tasarım ve önerilen analizini, metodolojisini, izlenmesini, yürütülmesini ve kaydının tutulmasını bildiren doküman "klinik araştırma planı (CIP-The Clinical Investigation Plan)"

Kaynak

Klinik araştırmaya dair kaynak oluşturan atıfların listesi hazırlanır. Bu listenin, literatürün kapsamlı bir incelemesini gösteren ve metodoloji, dozaj seçimi, ölçüm teknikleri vb. için destek sağlayan en fazla 10- 20 anahtar referans içermesi genellikle yeterli olur.

Araştırma broşürü genellikle kapsamlı referans materyali sağlar, bu nedenle araştırma broőüründe geçenleri protokolde tekrarlamaya gerek yoktur.

Kaynaklar

1. A Practical Guide for Health Researchers, WHO Regional Publications Eastern Mediterranean Series 30, Mahmoud F. Fathalla
2. İnsanlar için tıbbi cihazların klinik araştırması – İyi klinik uygulamaları (TS EN ISO 14155: 2012-03)
3. NIH-FDA Clinical Trial Protocol Template – v1.0 7 Apr 2017
4. Protocol Writing in Clinical Research, Journal of Clinical and Diagnostic Research. 2016 Nov, Vol-10(11): ZE10-ZE13, Azzam Al-Jundi, Salah Sakka

Bölüm 10

SPESİFİK CİHAZLARA, CİHAZ KATEGORİLERİNE VEYA GRUPLARINA İLİŞKİN MİKROBİYOLOJİK, BİYUYUMLULUK VEYA KLİNİK OLMAYAN BİYOLOJİK VE TOKSİKOLOJİK TESTLER

Başak Baranoğlu Demirci

Tasarım doğrulama (verifikasyon) faaliyetleri, cihaz tasarımının tüm aşamalarında gerçekleştirilir. Doğrulama; testleri, incelemeleri ve analizleri içerir. Karmaşık tasarımlar, daha fazla ve farklı türde doğrulama faaliyetleri gerektirir. Doğrulama faaliyetlerinin doğası, tasarım çıktısının türüne göre değişir. Aşağıda doğrulama yöntemlerine ilişkin birkaç örnek verilmiştir:

- Montaj en kötü durum analizi
- Montajın termal analizi
- FMEA veya hata ağacı analizi
- Paket bütünlük ve nakliye testleri
- Biyoyumluluk testleri
- Biyolojik yük testleri

İnsan vücudu ile doğrudan veya dolaylı olarak temas eden steril ve steril olmayan tıbbi cihazların biyolojik olarak değerlendirilmesi tasarım doğrulama sürecinin en önemli adımlarından biridir. İnsanlarda kullanılması amaçlanan herhangi bir malzeme veya tıbbi cihaz, güncel EN ISO 14971: belirtildiği gibi bir risk yönetim sürecinin parçası olarak sistematik bir biyolojik değerlendirme planından geçmelidir. Biyolojik tehlikelerin tanımlanması, ilişkili biyolojik risklerin hesaplanması ve karar verilmesi kabul edilebilirlikleri bu risk yönetim sürecinin bir parçasıdır.

vasküler) bir implantasyon değerlendirmesi, gorece bazı yoksek guvenlik riskli implant cihazları için daha uygun olabilir.

Kan Uyumluluğu

Kan dolaşımı ile direkt teması bulunan cihazlar için (temas suresi gozetmeksizin), risk değerlendirme aşamasında aksi belirtilmedikçe, hemoliz, kompleman aktivasyonu (complement activation) ve trombojenisite (thrombogenicity) testleri onerilir.

Kan dolaşımıyla dolaylı olarak temas eden cihazlar için (temas suresi gozetmeksizin), kompleman aktivasyonu ve in vivo trombojenisite testleri gerekmediğinden, sadece hemoliz testi yeterlidir.

Bununla birlikte, kardiyak ve vaskuler uygulamaları olan yeni malzemeler için, ya da kan dolaşımına kimyasal salmak için kullanılan cihazlar için, bazı in vitro trombojenisite değerlendirmesi (orneğin ekstrakte edilebilir ve sızabilir maddelerin platelet ve pıhtılaşma sistemi üzerindeki etkileri) kanla dolaylı teması olan cihazlarda da gerekli olabilmektedir.

Karsinojenisite

Risk değerlendirmesinde kimyasal testlerle ortaya konmuş kirlilik (impurite), ekstrakte edilebilir ya da suzulebilir kimyasallar, hastanın bu kimyasallara ne kadar ve nasıl maruz kaldığı, kanıtın ağırlığı (weight of evidence, WoE) ve etki şekli (mode of action, MoA) tartışılmalıdır. Toksisite literatur bilgisinden de elde edilebilir. Eğer risk yoksa, testin yapılmasına gerek yoktur.

Kaynaklar

1. EN ISO 10993-1:2020 Biological evaluation of medical devices - Part 1: Evaluation and testing within a risk management process
2. Use of International Standard ISO 10993-1, “Biological evaluation of medical devices - Part 1: Evaluation and testing within a risk management process” Guidance for Industry and Food and Drug Administration Staff

Potansiyel ilaçların, tıbbi cihazların, diğer tanı/tedavi ürün ve yöntemlerinin kullanıma sunulması için bu ürün/yöntemlerin güvenilirliğinin ve etkililiğinin bir dizi araştırma ile ispatlanması gerekir. Gönüllü kişilerin katılımıyla gerçekleştirilen ve tıbbi bilgi elde etmeyi amaçlayan bu bilimsel çalışmalara *linik araştırma* denir. Klinik araştırmalar yeni tedavi yöntemlerini/ürünlerini araştırmanın yanında bilinen bir tedavi yönteminin/ürününün daha etkin kullanım şeklinin bulunması veya bu yöntem/ürünler hakkında daha fazla bilgi edinilmesi amacıyla da yapılabilir.

Araştırma broşürü, bir klinik ortamda güvenliği ve performansı değerlendirmek amacıyla yapılan klinik araştırmayla ilgili ve başvuru sırasında mevcut olan araştırma cihazına ilişkin klinik ve klinik olmayan bilgileri içerir.

Araştırma broşürü, belirli bir çalışmayı gerçekleştirmek için yetki vermeden önce klinik çalışmaya ve klinik çalışmaya dâhil olan cihaza ilişkin belgeleri gözden geçirme rolüne sahip olan farklı düzenlemeler ve yetkili makamlar tarafından talep edilir.

Koordinatör, idarî sorumlu, sorumlu araştırmacı ve diğer araştırmacılar, güncel araştırma protokolü ve araştırma broşürü ile destekleyici tarafından sağlanan diğer bilgi kaynaklarında tanımlanan araştırma ürünleri hakkında yeterli ve detaylı bilgiye sahip olmalıdır. Destekleyici, koordinatöre, idarî sorumluya, sorumlu araştırmacıya veya diğer araştırmacılara araştırmayla ilgili anlaşmayı imzalamalarından önce araştırma protokolünü ve güncel araştırma broşürünü sağlamalı; koordinatöre, idarî sorumluya sorumlu araştırmacıya ve diğer araştırmacılara bunları incelemeleri için yeterli zamanı tanımalıdır.

Spesifik olarak, bazı cihazlar için araştırma broşürü bağlamında şunların dâhil edilmesi gereklidir:

- Madde veya cihazda bulunan dokular, hücreler veya bunların türevleri hakkında ayrıntılı bilgi;
- Uygunluğun kanıtları;
- Belirli maddelerin veya hücrelerin/dokuların cihaza dâhil edilmesiyle ilgili risk yönetimi hususları;
- Cihazın klinik yararı ve/veya güvenliği ile ilgili olarak bu tür bileşenlerin dâhil edilmesinin katma değeri için kanıt.

Kısaca araştırma broşürü araştırma ürününün/ürünlerinin gönüllülerde incelenmesiyle ilgili olan araştırma ürünü/ürünleri hakkındaki klinik ve klinik olmayan verilerin bir derlemesi şeklinde özetlenebilir. Araştırma ürününün farklı yönleriyle ilgili bilgileri derlediğinden araştırmacıya mevcut verilerin en bilgilendirici yorumunu ve gelecekteki klinik araştırmalar için bilgilerin etkili bir değerlendirmesini sağlar. Böylelikle uygun çalışmalarla güvenli sonuçlar elde edilebilir.

Kaynaklar

1. Guideline for good clinical practice E6(R2) EMA/CHMP/ICH/135/1995
2. Clinical investigations of medical devices – compiling a submission to MHRA Published by the Medicines and Healthcare Products Regulatory Agency, 2021
3. <https://www.medical-device-regulation.eu/2019/08/14/annex-xv/>
4. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları Yönetmeliği
5. Tıbbi Cihaz Onaylanmış Kuruluş ve Klinik Araştırmalar Daire Başkanlığı Klinik Araştırmalar Birimi, Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları Ve Performans Değerlendirme Çalışmaları Rehber Dokümanı

Bölüm 12

OLGU RAPOR FORMU

Dilhan Topçu

Giriş

T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'nun 13 Kasım 2015 tarihli İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu'nda olgu rapor formları (ORF) "Araştırmadaki her bir gönüllüye ait verilerin ve diğer bilgilerin araştırma protokolünde tanımlandığı şekilde kaydının yapılması için hazırlanan basılı, optik veya elektronik belgedir." olarak tanımlanmaktadır.

Planlanan klinik çalışma ile hedeflenen amaçlar doğrultusunda çalışmaya dâhil edilecek gönüllülerden toplanması gereken verilerin kapsamının ve niteliğinin belirlenmesi ORF'lerin tasarlanmasında büyük önem taşımaktadır.

İçinde Neler Olmalıdır?

ORF tasarımının birincil amacı, tekrarlamayı önleyerek ve kaynak belgelerdeki verilerin ORF'ye aktarılmasını kolaylaştırarak tam ve doğru verileri toplamaktır. İdeal olarak, iyi yapılandırılmış olmalı, fazla yardım almadan tamamlanması kolay olmalı ve en yüksek kalitede veri toplamalıdır. Ayrıntılı, önemsiz bilgilerin toplanmasından kaçınılarak, çalışma hipotezlerini yanıtlamak için gereken minimum miktarda veri toplanmalıdır (Krishnankutty vd., 2014:159-166).

Klinik çalışma protokolleri doğrultusunda tasarlanan ORF'ler toplanacak olan verilerin kapsamında değişiklik gösterse de bazı bölümler ORF genelinde standart olmaktadır. İlgili bölümler;

Olgu rapor formları çalışma kapsamında hedeflenen amaçların değerlendirilmesinde gerekli olan zorunlu verilerin toplanması için bir çalışmanın en önemli yapı taşlarındandır. Dolayısıyla iyi tasarlanmış ve tamamlanmış formlar ile güvenirliği yüksek olan verilerin toplanması çalışma sırasında ve analiz aşamasında tüm çalışma ekibine sağlıklı sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır.

Kaynaklar

1. Data Integrity and Compliance With Drug CGMP Questions and Answers Guidance for Industry, Dec. 2018
2. İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu, 13 Kasım 2015
3. Krishnankutty, B., Bellary S., Latha M.S. (2014) Basics of case report form designing in clinical research, *Perspect Clin. Res.*, 5(4), 159-166.

Bir klinik araştırma yürütülürken araştırma amaçlı cihazın niteliğine ve araştırma protokolünün amaçlarına yönelik olarak verileri toplamak için basılı veya elektronik olarak olgu rapor formları (ORF) hazırlanmaktadır. Hem kâğıt hem de elektronik ORF'lerin temel amacı, verilerin tutarlı ve doğru bir şekilde toplanması ve kaydedilmesidir (Hills vd., 2019:1).

Çalışmaya dâhil edilen onaylı merkezlere düzenlenen başlatma ziyaretlerinde ve çalışma sırasında merkez ekibinde meydana gelebilecek değişikliklerin beraberinde çalışmada yer alan araştırma ekibi çalışmadaki sorumlulukları hakkında yetkilendirilmektedir. Bu doğrultuda ilgili yetkilendirme süreçlerinde ORF'ye veri girişi yapabilecek araştırma ekibi tanımlanmaktadır. İyi Klinik Uygulamalar (İKU) Kılavuzu Madde 5.35'te belirtildiği üzere Sorumlu Araştırmacı ORF ve gerekli diğer raporlar aracılığıyla bildirilecek tüm verilerin destekleyiciye doğru, eksiksiz ve zamanında bildirilmesini sağlamalıdır.

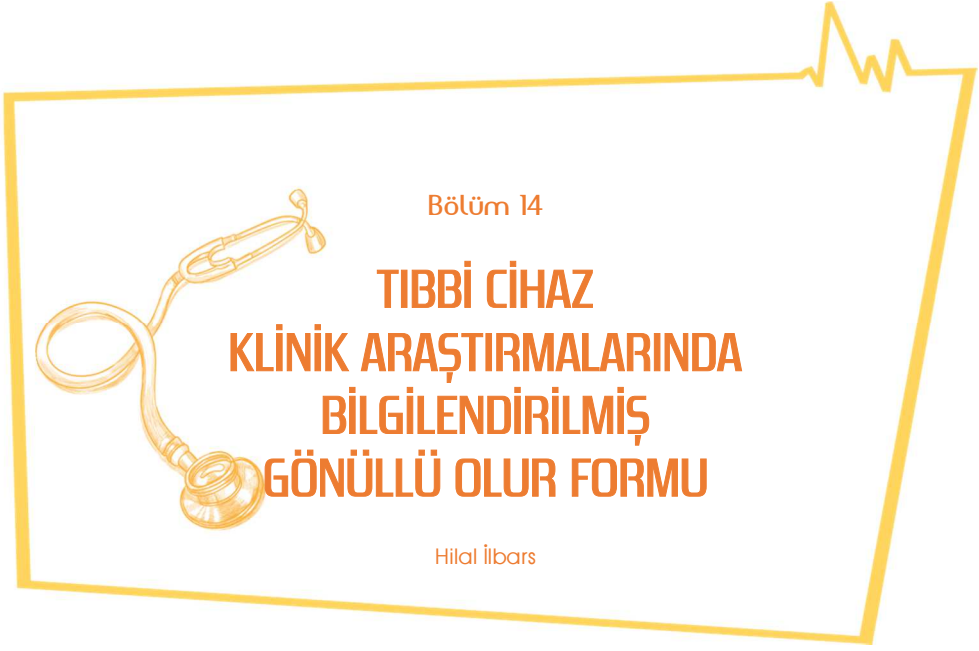
ORF, mümkün olan en kısa sürede doğru bir şekilde, çalışma protokolüne uygun olarak gönüllünün kimliğini tanımlayacak herhangi bir veriyi içermeksizin medikal terminoloji kullanılarak tamamlanmalıdır. Girilen tüm verilerin doğruluğu kaynak belgeler ile tutarlı olmalıdır. Mevcut olmayan ya da gerçekleştirilemeyen değerlendirmelere ait verilerin girileceği alanların boş bırakılmasından kaçınılarak anlaşılır ve ortak kısaltmalar kullanılmalıdır. Örneğin; “Yapılmadı” ifadesi için “YA” veya “Mevcut değil” ifadesi için “MD” yazılabilir.

Veri girişi işlemlerinde standardizasyonu sağlamak için bir ORF'nin doldurulması sürecinde belirli bir olay için aynı terminoloji kullanılmalı ve her bir

herhangi bir sembol veya sembol serisinin bir bilgisayar veri derlemesi olarak tanımlanmaktadır. Yönetmeliklere uygun olarak, veri doğrulamasını tamamlayacak olan kişilere özgü elektronik imzalar oluşturulmalıdır.

Kaynaklar

1. Dockerty F. vd., (2020) SOP 351 Completing a Case Report Form, Norfolk and Norwich University Hospitals
2. Guideline for good clinical practice E6 (R2), (2016) European Medicines Agency Science Medicines Health
3. Akan H., (2022) Olgu Rapor Formu, Temel İyi Klinik Uygulamalar Eğitimi
4. Hills K. vd., (2019) CRF Completion Guidelines
5. Use of Electronic Records and Electronic Signatures in Clinical Investigations Under 21 CFR Part 11 Question and Answers Guidance for Industry, (2017)
6. NER Medikal Araştırma Danışmanlık Ltd. Şti., Medical Research Network. Erişim: 03.12.2022. <https://ner.medicalresearch.network/>

Bölüm 14

TIBBİ CİHAZ KLİNİK ARAŞTIRMALARINDA BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU

Hilal İlbars

Giriş

Tıbbi cihaz klinik araştırmaları, bir tıbbi cihazın güvenliğini veya performansını değerlendirmek üzere yürütölen, bir veya daha fazla gönüllünün (katılımcının) dâhil olduğu her türlü sistematik araştırma olarak tanımlanmaktadır.

Tıbbi cihaz klinik araştırmalarına yönelik yapılan tüm düzenlemeler, insanlar üzerinde yürütölen tüm klinik araştırmalarda olduğu gibi araştırmaya katılanların haklarını, güvenliğini ve esenliklerini korumaya yöneliktir.

Bir klinik araştırmaya katılanların araştırmacı tarafından doğru, anlaşılır ve açıkça bilgilendirilmesi, araştırmanın güvenilirliği ve doğru olarak yürütölmesinde en temel konulardan biridir.

Katıldığı araştırma hakkında yeterince ve anlaşılabilir bir şekilde bilgilendirilen, haklarını ve sorumluluklarını tam olarak bilen gönüllünün (katılımcının) araştırmaya ve araştırmacıya pozitif yönde katkısı kaçınılmazdır. Araştırma planına uygun zamanlarda araştırma cihazını kullanan, araştırmaya özel hazırlanan günlük kartlarını doğru ve eksiksiz dolduran, araştırma sırasında karşılaşılan istenmeyen olayları araştırmacıya veya araştırma ekibine zamanında ve detaylı bir şekilde bildiren, araştırmanın planlanan vizitlerine zamanında gelen katılımcının araştırma ekibi ile olan iş birlikteliği ve araştırmaya uyuncu elde edilen verilerin güvenilir olmasını da sağlar.

Araştırma gönüllüsünün (katılımcısının), belirli bir tıbbi cihaz klinik araştırmasına iştirak etme kararını göstermesi, klinik araştırmanın bütün yönleri hakkında

Kaynaklar

1. Kanarek, A.D., A Guide to GCP For Start-Up And Growing Companies, 2001, sayfa: 6-10.
2. Golec, L., Are You Truly Informed About Informed Consent? Monitor/Fall, 2004, sayfa:15-23.
3. Türk Medeni Kanunu (08.12.2001 Resmî Gazete, Sayısı: 24607)
4. Tıbbi Cihaz Yönetmeliği (02.06.2021 Resmî Gazete, Sayısı: 31499 Mükerrer)
5. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalar Yönetmeliği (08.07.2022 Resmî Gazete, Sayısı: 31890)
6. Pediatrik Popülasyonda Yürütülecek Klinik Araştırmalarda Etik Yaklaşımlara İlişkin Kılavuz (24 Kasım 2015, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu)

Bölüm 15

TIBBİ CİHAZ KULLANIM TALİMATI

Sakine Tuncay Tanrıverdi

Kullanım Talimatı Hakkında Genel Bilgiler

Tıbbi cihazlar yine beşerî tıbbi ürünler gibi sağlık beyanı sonrası kullanıcıya sunulan ürünlerdir. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından yapılan tanımlamaya göre “kullanım talimatı” cihazın kullanım amacı, uygun kullanımı ve alınması gereken önlemler hakkında kullanıcıyı bilgilendirmek üzere imalatçı tarafından sağlanan bilgileri içeren dokümandır. Tanımından da anlaşılacağı üzere bir kullanım talimatı genel olarak cihazın amacını belirtmeli, kullanıcının cihazı uygun bir şekilde kullanmasını sağlamalı ve varsa kullanım ile ilgili alınması gereken önlemleri mutlaka belirtmelidir.

Ülkemizde tıbbi cihazların ÜTS (Ürün Takip Sistemi) sistemine kayıtları yapılırken kullanım talimatlarını da yüklemeleri gerekmektedir. Bununla birlikte tıbbi cihazlarını ülkemiz dışında piyasaya sürmek için, ÜTS kayıtlarının yanı sıra EUDAMED (Avrupa Tıbbi Cihaz Veri Tabanı) kayıtlarının da gerçekleştirmesi gereklidir.

Regülasyonlara göre uygun hazırlanmamış bir kullanım talimatı ÜTS sistemine giriş sonrasında reddedilebilir. Aşağıda belirtilen durumları sıklıkla reddedilme nedenleri olarak sıralayabiliriz:

- Uygunluk Beyanı ve tıbbi cihaz etiketi üzerindeki bilgilerle eşleşme durumu,
- Tıbbi cihaza ait gerekli bilgilerin açık bir şekilde belirtilmemesi,

bilgiyi bir broşür veya cihaz üzerinde göstermelidir. Hazırlanan kullanım talimatlarının doğruluğu ve validasyonu yapılmış olmalıdır. Kullanım talimatlarının görüntülenmesi, cihazın özellikle yoğun bakım izlemesi ve yaşam destek işlevleri başta olmak üzere güvenli kullanımı engellememesi gerekmektedir. Cihazın kataloğunda veya destek materyallerinde kullanım talimatlarını görüntülemek için ihtiyaç duyulan yazılım ve donanım gereklilikleri hakkında bilgi sağlanmalıdır. Kullanım talimatlarındaki revizyonlar açıkça gösterilmeli ve revizyonun güvenlik nedenleri ile yapılması hâlinde her bir cihaz kullanıcılarına bilgi vermek için işleyen bir sisteme sahip olunmalıdır. Kullanım talimatı web sitesinden indirildiği durumlarda güncellemeler mutlaka kullanıcıya bildirilmelidir. Böyle bir sistemin kurulmuş olması gereklidir. Geçmiş tarihli tüm sürümler de web sitesinde bulundurulmalıdır. Eğer cihazın bir son kullanma tarihi mevcut ise piyasaya sunulmasından sonra on yıl ve son kullanma tarihinden itibaren de en az iki yıl boyunca kullanım talimatlarını elektronik ortamda sunmaya devam etmek zorundadır. İmplant edilen ve belli bir son kullanma tarihi olmayan cihazlar için ise; en son cihazın piyasaya sunulmasından sonra on beş yıl boyunca elektronik ortamda kullanıcılara sunmaya devam etmelidir.

Sonuç

Tıbbi cihazların kullanım güvenliğini sağlamak için uygun bir düzen içerisinde hazırlanmış bir kullanım talimatının cihaz ile sunulması gereklidir. Kullanım talimatı, özellikle kullanıcı profili de göz önünde bulundurularak anlaşılır bir formatta hazırlanmalı ve yanlış kullanımdan kaynaklı olası tüm riskler en aza indirilmelidir. Bu anlamda regülasyonlar ile belirlenmiş tüm gereklilikler yerine getirilmeli ve cihaza özgü farklılıklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Cihazın etkinliğinin doğru kullanımına bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Kaynaklar

- 1- Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Tıbbi Cihaz Yönetmeliği, 2021.
- 2- Regulation (EU) 2017/745 of The European Parliament and of The Council of 5 April 2017 on medical devices, amending Directive 2001/83/EC, Regulation (EC) No 178/2002 and Regulation (EC) No 1223/2009 and repealing Council Directives 90/385/EEC and 93/42/EEC.
- 3- Commission Implementing Regulation (EU) 2021/2226. Laying down rules for the application of Regulation (EU) 2017/745 of the European Parliament and of the Council as regards electronic instructions for use of medical devices.
- 4- Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Tıbbi Cihazların Elektronik Kullanım Talimatlarına İlişkin Tebliğ Taslağı, 2021.

- 5- <https://clickhelp.com/clickhelp-technical-writing-blog/how-to-write-comprehensive-instructions-for-use-for-medical-devices/>. Son erişim tarihi: 15.09.2022.
- 6- https://instrktiv.com/en/ifu-medical-devices/#hoofdstuk_34. Son erişim tarihi: 14.09.2022.
- 7- <https://www.meddeviceonline.com/doc/a-guide-to-developing-usable-instructions-for-use-for-medical-devices-0001>. Son erişim tarihi: 18.09.2022.
- 8- <https://www.reuschlaw.de/en/news/mdr-requirements-for-instructions-for-use-for-medical-devices/>. Son erişim tarihi: 10.09.2022.
- 9- Morgan Walker, Instructions for Use (IFU) Content and Format Draft Guidance for Industry, CDER Prescription Drug Labeling Conference, December 4th and 5th 2019.
- 10- Cathy L. Backinger and Patricia A. Kingsley. Recommendations for Developing User Instruction Manuals for Medical Devices Used in Home Health Care, 1993.
- 11- <https://www.cfpie.com/ifu-for-medical-devices-what-us-eu-companies-must-know>. Son erişim tarihi: 10.09.2022.

Bölüm 16

TIBBİ CİHAZ KLİNİK ARAŞTIRMALARINDA ETİKETLEME

Hilal İbars

Tıbbi cihaz, amaçlanan asli fonksiyonunu, insan vücudu içerisinde veya üzerinde farmakolojik, immünolojik veya metabolik etkiler ile sağlamayan fakat fonksiyonunu yerine getirirken bu etkiler tarafından desteklenebilen ve spesifik olarak; hastalığın; tanısı, önlenmesi, izlenmesi, tahmini, prognozu, tedavisi veya hafifletilmesi, yaralanma veya sakatlığın; tanısı, izlenmesi, tedavisi, hafifletilmesi veya kompanse edilmesi, anatominin ya da bir fizyolojik yahut patolojik sürecin veya durumun; araştırılması, ikame edilmesi veya modifikasyonu, organ, kan ve doku bağışları dâhil olmak üzere, insan vücudundan elde edilen örneklerin in vitro tetkiki vasıtasıyla bilgi sağlanması, tıbbi amaçlarından biri veya daha fazlası için, imalatçı tarafından insan üzerinde tek başına veya birlikte kullanılmak üzere tasarlanan alet, aparat, teçhizat, yazılım, implant, reaktif, materyal veya diğer malzemeleri, gebeliğin önlenmesine veya desteklenmesine yönelik cihazları; bu cihazların temizliği, dezenfeksiyonu veya sterilizasyonu için özel olarak tasarlanan ürünlerdir. *Tıbbi cihaz klinik araştırmaları*, bir tıbbi cihazın güvenilirliğini veya performansını değerlendirmek üzere yürütölen, bir veya daha fazla gönüllünün (katılımcının) dâhil olduğu her türlü sistematik araştırma olarak tanımlanmaktadır.

Tıbbi cihaz ve tıbbi cihaz klinik araştırmalarına yönelik yapılan tüm düzenlemeler, bu cihazların güvenilir bir şekilde, kullanım amacına uygun, doğru ve etkili kullanılmasını sağlamaya yöneliktir.

Cihaz hakkında kullanıcının doğru, anlaşılır ve açıkça bilgi sahibi olmasında cihaza ait etiketin fonksiyonu oldukça önemlidir.

Sigorta Tipleri

Gönüllülerin korunması amacıyla yaptırılan sigorta (Klinik Deneyler Sorumluluk Poliçesi)

Ülkemizin de taraf olduğu ve TBMM tarafından 2003 yılında kabul edilmiş olan “Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi” gereğince üzerinde araştırma yapılan kişilerin korunması ve uygun olmayan zararın tazmini gereklidir. Ayrıca Dünya Tıp Birliği Helsinki Bildirgesi’nde belirtilen “Tıbbi araştırma, üzerinde araştırma yapılan tüm gönüllülere saygıyı destekleyen ve temin eden, onların sağlığını ve haklarını koruyan etik standartlara tabidir,” hükmü, gönüllülerin uğrayabileceği muhtemel zararlara karşı önlem alınmasını zorunlu kılar. Yine aynı Bildirge gereğince “Bir araştırmada yer almaları nedeniyle zarar gören gönüllülere uygun tazminat ve tedavi temin edilmek zorundadır”. Beşeri Tıbbi Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik uyarınca gönüllülerin klinik araştırmadan doğabilecek zararlara karşı güvence altına alınması amacıyla, düşük riskli bilimsel çalışmalara katılacak gönüllüler hariç olmak üzere klinik araştırmalara katılacak gönüllüler için ilgili mevzuat gereğince sigorta yaptırılması zorunludur.

Klinik Deneyler Sorumluluk Poliçesi ile sigorta kapsamında yer alan tazminat süresi içinde katılımcılarda meydana gelebilecek tüm bedeni zararlar (yarananma, hastalık veya ölüm) için teminat sağlanmaktadır.

değil, tamamen sorumluluk mantığı ile 3. şahısların zararlarını karşılamaya yönelik bir sigorta poliçesi olarak değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

1. Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi – TBMM / Kanunlar
2. Bir Tıbbi Cihaz Tasarladım, Klinik Araştırmasını Nasıl Yaparım – Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
3. Beşeri Tıbbi Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik – Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
4. Klinik Araştırmalarda Yapılacak Olan Sigorta Teminatına İlişkin Kılavuz – Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
5. MDR/IVDR – European Commission
6. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları Yönetmeliği – Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
7. Tıbbi Cihaz Yönetmeliği – Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
8. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun
9. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumuna Yapılan Klinik Araştırma Başvurularına İlişkin Kılavuz – Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
10. Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu
11. Ürün Sorumluluk Sigortası Genel Şartları – Türkiye Sigorta Birliği, Sigortacılık Mevzuatı

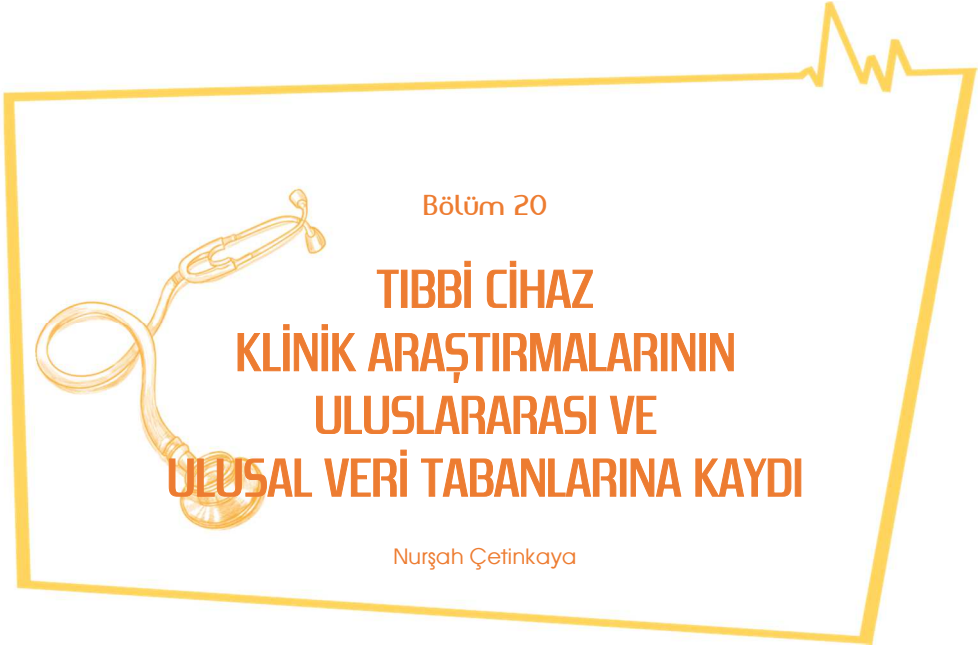
Etik Kurulların Sorumluluğu

Tıbbi cihaz klinik araştırmalarının başlatılması ve yürütülmesi sırasında geçerli etik kuralların uygulanmasının ve hasta hakları ile güvenliliğinin sağlanması en önemli güvencesi etik kuruldur.

Etik Kurul, ilgili mevzuatta şu şekilde tanımlanmıştır: Kurum (TİTCK) onayı ile kurularak Kurum internet sayfasında yayımlanan listede yer alan ve meslekten olmayan kişilerin, özellikle hastaların veya hasta örgütlerinin beklentilerini göz önünde bulundurarak *Tıbbi Cihaz Yönetmeliği*’nin (Resmî Gazete Tarihi: 02.06.2021 Resmî Gazete Sayısı: 31499 Mükerrer & Yönetmelikte Değişiklik Yapan Yönetmeliklerin Yayımlandığı Resmî Gazetelerin: 29/7/2022- 31907) amaçları doğrultusunda görüş vermek için yetkilendirilmiş bağımsız kuruldur.

İlgili mevzuatta da belirtilmiş olduğu üzere Kurum (TİTCK), Etik Kurul’ un tıbbi cihaz klinik araştırmasına ilişkin olarak ilgili mevzuat kapsamında olumsuz bir görüş vermemesi/onay vermesi, hâlinde araştırmaya başlama izni verir. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu ilgili mevzuat gereği etik kurul onayı olmayan araştırmalara izin vermez.

Etik kurullar; hastalar, kullanıcılar ve diğer kişiler için sağlığın yüksek seviyede korunmasını esas alırlar. Ayrıca hasta hakları ve insan haklarına uygun olmayan ve insan onuruyla bağdaşmayan çalışmaların yapılmamasını sağlamalıdır. Bireyin sağlığı, bilim ve toplum çıkarının önünde olmalıdır (Helsinki Bildirgesi Madde:8).

Klinik araştırmaların kamuya açık veri tabanlarına kaydı, Şeffaflık sağlayarak hedefi tıbbi kararları biçimlendirmek olan her araştırmaya ait temel bilgileri herkesin erişimine aarak kamu yararının sağlanmasıdır (1).

Dünya Tıp Birliği'nin ilk kez 1964 yılında yayınladığı ve en son 2013 yılında güncellediği İnsanlar Üzerindeki Tıbbi Araştırmaların Etik İlkelerini ortaya koyan Helsinki Bildirgesi'nin (2) 35 ve 36. maddelerinde klinik araştırma verilerinin açıklanmasının iki ayrı bileşenden oluştuğu belirtilmiştir:

1. Hasta alımına başlanmadan önce veya başlanması sırasında çalışmanın internet-tabanlı kaydının yapılması. Burada çalışma tasarımının değişik yönleri açıklanmakta ve kamuoyuna sunulmaktadır.
2. Çalışma sonuçlarının özetinin internet-tabanlı bir ortamdan açıklanması ve/veya hakemli bir dergide yayınlanması.

Bu güncellemenin hemen ardından 2014 yılında T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu Klinik Araştırmalar Portalı'nı (kap.titck.gov.tr) yürürlüğe koymuştur. Klinik Araştırmalar Portalı yayınlandığında Türkiye'de tıbbi cihaz klinik araştırmaları da ayrı bir yönetmeliğe henüz sahip olmuştu. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları Yönetmeliği'nde araştırmaların kamuya ait bir veri tabanına kaydedilmesi bir madde olarak bulunmaktaydı. Bu sebeple portal hem ilaç hem de tıbbi cihaz çalışmalarını ayrı olarak sıralamaktadır. Klinik

NIH U.S. National Library of Medicine
ClinicalTrials.gov

Find Studies ▾ About Studies ▾ Submit Studies ▾ Resources ▾ About Site ▾ PRS Login

Home > Submit Studies > Login to ClinicalTrials.gov PRS

SUBMIT STUDIES

Submit Studies to ClinicalTrials.gov PRS

Why Should I Register and Submit Results?

FDAAA 801 and the Final Rule

Login to ClinicalTrials.gov PRS

The ClinicalTrials.gov Protocol Registration and Results System (PRS) is used to register a clinical study or submit results information for a registered study.

You must have a PRS account to register study information on ClinicalTrials.gov.

If you do not have an account, see [How to Apply for a PRS Account](#).

Şekil 2. ClinicalTrials.gov'a araştırma kaydetme sayfası

ClinicalTrials.gov internet sitesinde araştırma ürünü ilaç, tıbbi cihaz vb olarak tanımlanmakta ancak arama kriteri olarak belirlenmemiş olduğu için ayırım kolayca listelenememektedir. Yani bu yazının hazırlandığı tarihte kayıtlı olan 435.727 adet araştırmanın kaçının tıbbi cihaz hakkında olduğu tek tuşla bulunamamaktadır.

Avrupa Birliği tıbbi cihazlar hakkındaki tüm bilgileri EUDAMED altında (<https://ec.europa.eu/tools/eudamed/>) toplamakta ve yayınlamaktadır. EUDAMED altında kayıtlı bulunan tıbbi cihazlara ait klinik çalışmalara özel bir arama kriteri henüz geliştirilmemiştir.

Tarihi 40 yıl öncesine dayanan klinik araştırmaların şeffaf bir şekilde kayıt altına alınması düşüncesi günümüzde araştırmaların tüm verilerinin bulunabilirlik, erişilebilirlik, birlikte çalışabilirlik ve yeniden kullanılabilirlik (FAIR) özelliklerine sahip verinin elde edilerek uygun veri sistemleri ile yayınlanmasına dönüşmüştür. Araştırmalar için fon sağlayan Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Birliği vb kuruluşlar artık destekledikleri araştırmaların verilerinin bu standartlarda oluşturulup yayınlanmalarını şart olarak koşmuştur. Evrensel olarak kabul görmüş standartlarda yayınlanan veriler tekrar kullanımı da mümkün kılmaktadır. Türkiye'nin de klinik araştırmalar portalının Dünya Sağlık Örgütü standartlarını karşılayarak birincil kaynak merkezi olması Türkiye'de yapılan klinik araştırmaların görünürlüğünü artıracaktır.

Kaynaklar

1. Klinik Araştırmalarda Şeffaflık. Hamdi Akan, Hilal İlbars, Nurşah Ömeroğlu Çetinkaya: Klinik Araştırmalar Kitabı, Bilimsel Tıp Yayınevi-2014
2. World Medical Association Declaration of Helsinki. Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects. 64th WMA General Assembly, Fortaleza, October 2013.
3. kap.titck.gov.tr 10.12.2022 tarihli erişim
4. clinicaltrials.gov 10.12.2022 tarihli erişim

KISIM

V

**KLİNİK ARAŞTIRMA
NASIL İZLENİR?**

Bölüm 21

İZLEYİCİ (MONİTÖR) SEÇİMİ VE EĞİTİMİ

Nurşah Çetinkaya

İzleme, yoklama ve denetim bir bütün olarak klinik araştırmaların kalitesini güvence altına almak için oluşturulmuş bir sistemdir. İzleme ve yoklama destekleyicinin sorumluluğu iken; denetim yetkili otorite (FDA, EMA, Sağlık Bakanlığı vb) tarafından yapılmaktadır.

İzleme İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu'nda tanımlandığı üzere; klinik araştırmada kaydedilen ilerlemenin izlenmesi ve klinik araştırmanın planı, standart çalışma yöntemleri (SÇY), iyi klinik uygulamaları/ISO14155 ve ilgili mevzuata uygun olarak gerçekleşmesinin sağlanmasıdır.

Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalar Yönetmeliği'nin 8 Temmuz 2022 tarihindeki son güncellemesinde Ek XV klinik araştırmalar III. bölümünde sponsorun diğer yükümlülükleri 4. kısmına “Sponsor; araştırmanın, klinik araştırma planı, iyi klinik uygulamaları ilkeleri ve bu Yönetmelik uyarınca yürütülmesini sağlamak için araştırma merkezinden bağımsız olan bir monitör (izleyici) atar” maddesi eklenmiştir. ISO 14155 belgesinde de izleyici görevlerine atıfta bulunmaktadır.

İzlemenin en temel amacı gönüllülerin iyilik hâllerinin korunduğundan emin olunması ve bunun raporlanmasıdır. Araştırma kalitesinin 1. seviyede kontrol edilme işlemidir. Yapılan en önemli eylem başta Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu (BGOF) olmak üzere araştırma ile ilgili tüm belgelerin kontrolünün sağlanmasıdır. İzlemede, araştırma bulgularının, hasta dosyalarından Olgu Rapor Formlarına (ORF) doğru, tam ve kanıtlanabilir biçimde aktarıldığı birebir kontrol edilir. Araştırma başlarken, devam ederken periyodik bir şekilde ve bitişinde izleme ziyaretlerinin düzenlenmesi, süreç içinde eksikliklerin tamamlanması ve

Kaynaklar

1. İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu

Bölüm 22

İZLEYİCİ ZİYARETLERİ

Dilhan Topçu - Manolya Aylanç Ovaloğlu

Klinik araştırmaların iyi klinik uygulamalara (İKU) ve araştırmaların yürütülmesini yöneten düzenlemelere uyulmasını ve tedavi etkilerini değerlendirmek için kullanılan verilerin doğru olmasını sağlamak için çeşitli kalite güvence prosedürleri uygulanır. İyi yürütölen klinik araştırmalar, dâhil edilen gönüllöler için güçlü korumalar ve farklı tedavi müdahalelerinin riskleri ve yararları hakkında güçlü kanıtlar sağlar (Morrison vd., 2011:342).

Bir klinik araştırmaya dâhil edilen merkezlere, belirli dönemlerde sponsor veya sözleşmeli araştırma kuruluğu (SAK) tarafından yetkilendirilen ve araştırma ekibinden bağımsız izleyiciler tarafından ziyaretler düzenlenmektedir. Helsinki Deklarasyonu ilkelerine dayanan İKU, diğer tüm referansların dayandığı bir kılavuzdur ve evrensel olarak klinik araştırmalar için altın standart olarak kabul edilir. İzleme, İKU'nun ayrılmaz bir parçasıdır. Araştırma merkezlerinin konumuna ve sahip olduğu kaynakların gücüne bakılmaksızın izleme ziyaretlerinin ihtiyacı ve önemi değişmemektedir (Molloy vd., 2016:1602).

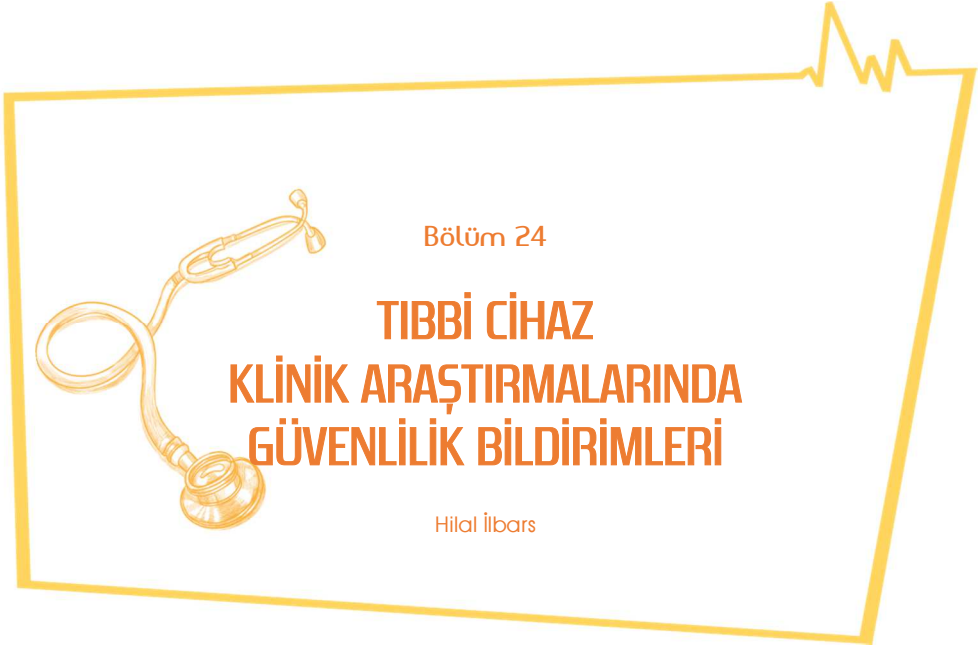
İzleme, klinik araştırmalarda elde edilen verilerin şeffaflığını ve güvenilirliğini sağlayabilen kalite güvencesinin önemli bir bileşenidir (Jung vd., 2021:1). Bu ziyaretlerin amaçları;

- Merkezin araştırma için uygunluğunun değerlendirilmesi,
- Merkezin ve araştırma ekibinin çalışmaya hazırlanması,
- Çalışma süresince kaliteli veri akışının sağlanması,
- Gönüllölerin iyilik hâllerinin korunması ve
- Tüm belgelerin arşivlenerek merkezin uygun bir şekilde kapatılmasıdır.

- Elektronik vaka rapor formu kullanılıyorsa tüm veri girişleri sorumlu araştırmacı tarafından imzalanmalıdır.
- Çalışmada kullanılan sistemlere erişimi olan tüm merkez ekibinin şifrelerinin çalışma sonunda iptal edildiğinden emin olunmalıdır.
- Merkezdeki hem hastane hem de araştırmacı ödemeleri tamamlanmalı ve faturaları alınmalıdır.
- Kapatma ziyareti sonrasında çalışmanın sonlandırılması ile ilgili Etik Kurul ve S.B. TİTCK sunumları tamamlanarak, ilgili birimler bilgilendirilmelidir.

Kaynaklar

1. Clinical investigation of medical devices for human subjects — Good clinical practice ISO 14155 3rd edition 2020-07
2. Jung, S. Y., Kang, J.W., Kim T.H., (2021) Monitoring in clinical trials of complementary and alternative medicine, Integrative Medicine Research 10: 100666.
3. Molloy, S.F., Henley, P. (2016) Monitoring clinical trials: a practical guide, Tropical Medicine and International Health, 21(12), 1602-1611.
4. Morrison, B. W., et al. (2011) Monitoring the quality of conduct of clinical trials: a survey of current practices, 8: 342-349.
5. Garson, L., 2021: <https://www.veeva.com/eu/blog/preparing-monitors-for-tomorrows-clinical-trials/>

Bölüm 24

TIBBİ CİHAZ KLİNİK ARAŞTIRMALARINDA GÜVENLİLİK BİLDİRİMLERİ

Hilal İlbars

Giriş

Araştırma etiği ve tarihçesini de göz önüne aldığımızda yürürlükte olan tüm yasal düzenlemelerde de belirtildiği üzere, yeni geliŐtirilmekte olan veya piyasaya arz sonrasında tüm ürünlerin takip edilmesi, bu ürünleri kullanan bireylerin güvenliğini sağlamak en önemli konulardan biridir.

Tıbbi cihazlarda, hastaların veya olası kullanicıların sağlığını korumak ve güvenliğini sağlamak, istenmeyen olumsuz olayların meydana gelmesini önlemek, piyasada yer alan veya yeni geliŐtirilmekte olan ürünlerin güvenilirliğini sağlamak, ürün kalitesini arttırmak, piyasada olan ürünlerin olası zararlı etkilerini minimize etmek amacıyla klinik araştırma sürecinde de piyasaya arz sonrasında yapılan çalışmalarda da veya pazarda kullanımı sırasında oluşan her türlü istenmeyen olayı, hatta etkisizliği bildirmek oldukça önemlidir. Böylece, gelecek nesilleri korumuş, uygunsuz olan ürünleri de piyasadan geri çekmiş veya piyasaya hiÇ arz etmemiŐ olabiliriz.

Klinik araştırmaların merkezinde insan unsurunun bulunması nedeniyle, tıbbi cihaz klinik araştırmalarının tasarlanması ve yürütülmesi sırasında hem ürünü geliştiren hem de araştırma ekibinde yer alanlar kadar araştırmaya gönüllü olarak katılan kiŐilerinde daha özenli davranmaları gerekmektedir. Her ne kadar klinik araştırmalarda yer alan temel etik ilkeler arasında altın kural “nce zarar verme” olsa da araştırma sırasında, hatta piyasaya arz sonrasında birtakım istenmeyen olayların meydana gelmesi kaçınılmaz olabilmektedir. Bu noktada özellikle araştırmacının, meydana gelen bu olayların bildirilmesinin sağlanması, bunların

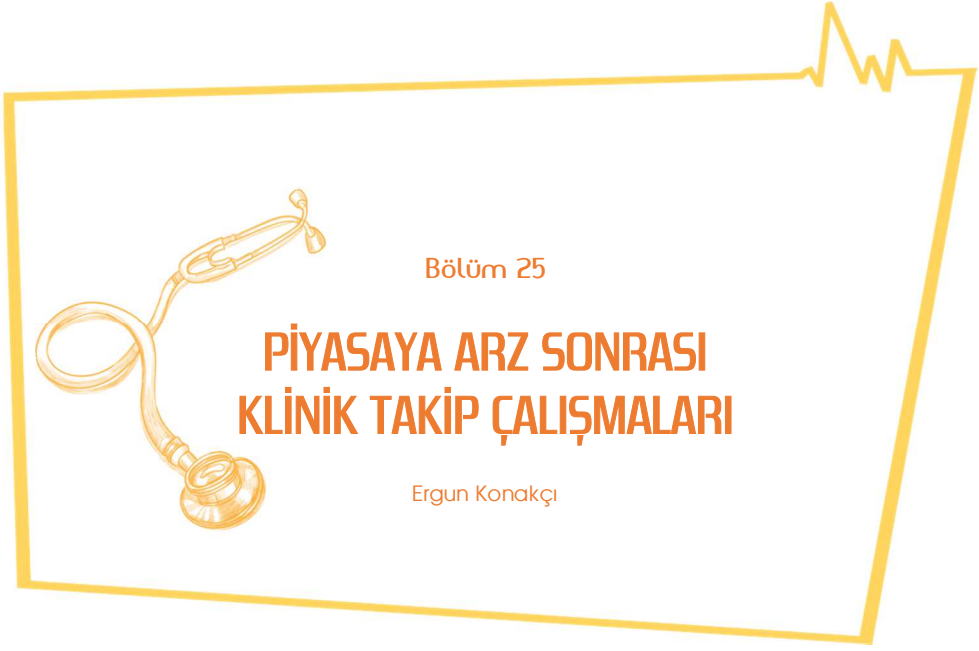
Sonuç

Tıbbi cihaz klinik araştırmalarında da insanlar üzerinde yapılan tüm klinik araştırmalarda olduğu gibi, gönüllülerin (katılımcıların) hakları, güvenliği ve esenliği dikkate alınması gereken en önemli noktadır. Bunlar, bilimin ve toplumun çıkarlarından üstün tutulamaz.

Bu nedenle de klinik araştırma sırasında ve piyasaya arz sonrasında meydana gelen her türlü istenmeyen olayın nedensellik ilişkisi ile beraber bildirilmesi ve gerektiğinde düzenleyici, önleyici faaliyetlerin yerine getirilmesi gerekir.

Kaynaklar

1. OECD, The Economics Of Patient Safety In Primary And Ambulatory Care Flying Blind., 2018.
2. Keleş B., Aloğlu E., Hastanelerde Olay Bildirimi, İksad Yayınevi, ISBN: 978-625-8405-74-3, 2022.
3. WHO, Patient Safety: Making Health Care Safer, Geneva, 2017.
4. WHO, OECD, World Bank, Delivering quality health services: A global imperative for universal health coverage, Geneva, 2018.
5. IMDRF Advers Olay Terminolojisi Çalışma Grubu, Advers olay raporlama hakkında IMDRF terminolojileri: terimler, terminoloji yapısı ve kodları, 2020.
6. Tıbbi Cihaz Yönetmeliği (02.06.2021 Resmî Gazete, Sayısı: 31499 Mükerrer)
7. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalar Yönetmeliği (08.07.2022 Resmî Gazete, Sayısı: 31890)
8. TİTCK İdari Faaliyet Raporları, 2012-2021.

Bölüm 25

PİYASAYA ARZ SONRASI KLİNİK TAKİP ÇALIŞMALARI

Ergun Konakçı

2 Haziran 2021 tarihinde yürürlüğe giren Tıbbi Cihaz Yönetmeliği ile ülkemiz de tüm Avrupa Birliği ile birlikte sıklıkla MDR (Medical Device Regulation) ve ilgili düzenlemelere tam uyum sağlamıştır.

MDR ile kalite kavramını ön plana çıkaran düzenlemeler yapılmış, şeffaf, sağlam ve sürdürülebilir bir tıbbi cihaz piyasası oluşturularak, yüksek kalitede tıbbi cihaz temininin sağlanması ve hasta güvenliği ile kullanıcı güvenliğinin azami seviyede sağlanması kural hâline gelmiştir.

Yeni düzenlemeler ile imalatçıların klinik verilere odaklanmasını gerektiren süreçler detaylı olarak tanımlanmış, kendi ürünlerine ait klinik verilere dayanan, hasta ve kullanıcı güvenliğini en üst seviyede koruyan önlemleri almaları zorunluluk hâline gelmiştir.

Piyasaya Arz Sonrası Klinik Takip (Post Market Clinical Follow- PMCF), *Tıbbi Cihaz Yönetmeliği EK XIV Kısım B* de şu şekilde tanımlanmıştır.

61 inci maddede ve bu Ekin A Kısımında atıfta bulunulan klinik değerlendirmeyi güncelleyen devamlı bir süreç olarak anlaşılır ve imalatçının piyasaya arz sonrası gözetim planında ele alınır. Piyasaya arz sonrası klinik takibi yürütürken imalatçı; cihazın beklenen kullanım ömrü süresince güvenilirliğini ve performansını teyit etmek, tanımlanmış risklerin sürekli kabul edilebilirliğini sağlamak ve gerçek kanıtlara dayanarak yeni ortaya çıkan riskleri tespit etmek amacıyla, CE işareti taşıyan ve ilgili uygunluk değerlendirme prosedüründe belirtildiği şekilde kullanım amacı dâhilinde piyasaya arz edilen veya hizmete sunulan bir cihazın insan vücudu üzerinde veya içerisinde kullanımından elde edilen klinik verileri proaktif olarak toplar ve değerlendirir.

açısından değerlendirmektedir. Yapılan çalışma ile gereksinim duyulan yeterli klinik veri ve klinik kanıt sağlanması, GAP analizinde tanımlanan eksikliklerin tamamlanması, elde edilen performans ve güvenilirlik verilerinin, araştırma ürününün teknik dosyasında tanımlanan kriterleri sağlaması, klinik değerlendirme raporu ve risk yönetim planında tanımlanan kullanım şekillerinde, yan etkilerin beklenen düzeyde olması, beklenmeyen yan etkileri tespit edebilecek metodolojinin sağlanması, araştırma tasarımının, kullanılan metodolojinin performans iddiaları ve güvenilirliği istenilen seviyede ölçebilmesini denetlemektedir.

Onaylanmış kuruluşların, MDR'a geçiş süreci içinde bu denetleme mekanizmasını çalıştırması ve klinik verileri değerlendirmesi, imalatçılar açısından yeni ve henüz birçoğ bilinmezliği içeren bir basamaktır.

4. Yayın hakemi değerlendirme perspektifi

Tamamlanan araştırmaların yayımlanması aşamasında, akademik dergilerin bağımsız hakemleri, kendilerine gönderilen araştırma makalesini bilimsel metodoloji, araştırmanın özgünlüğü ve bilime katkısı, istatistik analizlerin uygunluğu ve doğruluğu gibi açılardan değerlendirir. Yapılan değerlendirme tamamen bilimsel bir bakış ile sınırlıdır. Bilimsel dergiler etik kurul onayı olmayan araştırma makalelerinin başvurusunu kabul etmemektedir.

5. EUDAMED sonrası dönemde kamuya açık raporların rakipler tarafından değerlendirilmesi

EUDAMED sisteminin aşamalı olarak devreye alınması ile birlikte, imalatçılardan, ürünlerinin risk sınıfına uygun olarak Tıbbi Cihaz Yönetmeliği Ek XIV'te atfta bulunulduğu şekilde klinik değerlendirme özeti ve piyasaya arz sonrası klinik takip hakkında ilgili bilgileri de içeren Güvenlilik ve Klinik Performans Özetini kamuya açık bir sistem olan EUDAMED'e girmeleri gerekmektedir. Ayrıca, EUDAMED kapsamında önümüzdeki dönemlerde devreye alınması planlanan, klinik araştırmalarla ilgili bilgilerin alışverişini sağlayacak olan klinik araştırmalara ilişkin elektronik sistemde klinik araştırma raporu ve bunun özetinin sunulması gerekmektedir. Bu aşamada otorite değerlendirmeleri ve bilimsel değerlendirmelere ek olarak rakip imalatçılar tarafından da yapılan çalışmaların izleneceği unutulmamalıdır.

Kaynaklar

1. Tıbbi Cihaz Yönetmeliği
2. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları Yönetmeliği

Bölüm 26

IN VİTRO TANİ AMAÇLI TIBBİ CİHAZLARDA PERFORMANS ÇALIŞMALARARI

Ergun Konakçı

İnsan kullanımına yönelik in vitro tanı cihazlarının ve bunların aksesuarlarının piyasaya arz edilmesi, piyasada bulundurulması veya hizmete sunulmasıyla ilgili düzenlemeler, 2 Haziran 2021 tarihli İn Vitro Tanı Amaçlı Tıbbi Cihazlar Yönetmeliği ile düzenlenmiştir. Bu yönetmelik ile Türkiye diğer Avrupa Birliği üyeleri ile birlikte (AB) 2017/745 sayılı Tıbbi Cihaz Tüzüğü (Medical Device Regulation - MDR) / (AB) 2017/745 sayılı Tanı Amaçlı Tıbbi Cihaz Tüzüğü (In Vitro Diagnostic Medical Device Regulation - IVDR) düzenlemelerine uyum sağlamıştır.

Bu yönetmelik ile in vitro tanı amaçlı cihazların tanımı, piyasada bulundurulması ve hizmete sunumu, işletmelerin yükümlülükleri, CE işareti ve serbest dolaşım, cihazların tanımlanması ve izlenebilirliği, güvenlik ve klinik performans özetleri, Avrupa veri tabanı ve ulusal ürün takip sistemi kayıtları, onaylanmış kuruluşlar, cihazların sınıflaması, klinik kanıt, performans değerlendirme ve performans çalışmaları, piyasaya arz sonrası gözetim, vijilans, piyasa gözetim ve denetimi, ülkeler arası iş birliği ve Tıbbi Cihaz Koordinasyon Grubu, referans laboratuvarları ve cihaz kayıtları, gizlilik verilerin korunması, finansman ve cezalar başlıkları altında ilgili konular hakkında detaylı düzenlemeler yapılmıştır. Yönetmeliğin ekleri ve Tıbbi Cihaz Koordinasyon Grubu (MDCG) tarafından yayımlanan kılavuz dokümanlar ile açıklık getirilmesi gereken konular netleştirilmeye çalışılmıştır ve sürekli olarak güncellemeler yapılmaktadır.

İn Vitro Tanı Amaçlı Tıbbi Cihazlar Yönetmeliği (IVDR) düzenlemeleri, Tıbbi Cihaz Yönetmeliği'ne (MDR) paralel olarak kalite kavramını ön plana çıkararak, şeffaf, sağlam ve sürdürülebilir bir tıbbi cihaz piyasası oluşturularak, yüksek kalitede

Ek XIV de detaylı olarak açıklanan düzenlemelere ve Avrupa Birliği Komisyonunun diğer tasarruflarına uygun olarak tasarlanır, yetkilendirilir, yürütülür, kaydedilir ve raporlanır.

Yönetmelik, acil durumlarda yapılacak performans çalışmalarında olduğu gibi kısıtlılarda, çocuklarda, gebe ve emziren kadınlarda yapılacak performans çalışmalarını da bu grupların özelliklerine göre düzenlemiştir. Bu gruplarda yapılacak performans çalışmalarında ilgili düzenlemelerin göz önünde bulundurulması önemlidir.

Kaynaklar

1. İn Vitro Tanı Amaçlı Tıbbi Cihazlar Yönetmeliği

1. Veri Yönetimi

Araştırma Verisi

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (*Organisation for Economic Cooperation and Development-OECD*) tanımına göre (2007) araştırma verisi, bilimsel çalışmalar için birincil kaynak olarak kullanılan ve araştırma bulgularını doğrulamak için bilimsel olarak sıklıkla kabul edilen gerçek kayıtlardır (sayısal puanlar, metin kayıtları, görüntüler ve sesler) (Bebitoğlu ve İlbars, 2020). Araştırma verisi, orijinal araştırma bulgularını doğrulamak için toplanmış, üretilmiş, gözlenmiş veya yaratılmış her türlü veriye verilen isim olarak da tanımlanabilir (<https://acikveri.ulakbim.gov.tr>). Tıbbi Cihaz Yönetmeliği'ne göre klinik veri; bir cihazın kullanımından elde edilen ve ilgili cihazın klinik araştırmasından veya araştırmalarından, söz konusu cihaza eşdeğerliliği gösterilebilen bir cihazla ilgili klinik araştırma/araştırmalardan ya da bilimsel literatürde raporlanan diğer çalışmalardan, söz konusu cihaza veya bu cihaza eşdeğerliliği gösterilebilen bir cihaza yönelik diğer klinik tecrübelerle ilişkin hakemli bilimsel literatürde yayımlanmış raporlardan, piyasaya arz sonrası gözetimden, özellikle piyasaya arz sonrası klinik takipten gelen klinik açıdan ilgili bilgilerden sağlanan güvenilirlik ve performansa ilişkin bilgiler olarak tanımlanmaktadır (Tıbbi Cihaz Yönetmeliği). Veriler, olaylardan ve nesnelere elde edilen kayıtlardır. Bir problemin çözümüne hizmet edebilecek her tür ölçüm, değer, olgu ve bilgi olarak tanımlanır (Bebitoğlu ve İlbars, 2020). Bilimsel araştırmaların temel bileşenlerini deney, teori ve veri oluşturmaktadır (<https://acikveri.ulakbim.gov.tr>).

mümkün olduğu kadar sabit tutulmalıdır. Klinik araştırma dokümantasyonlarının ve arşiv malzemesinin her türlü zararlı etki ve unsurlardan korunması koordinatör, idarî sorumlu, sorumlu araştırmacı, destekleyici veya sözleşmeli araştırma kuruluşunun sorumluluğundadır.

Klinik araştırmaların tamamlanmasından sonra tüm dokümantasyon elden geçirilmeli ve koordinatör, idarî sorumlu, sorumlu araştırmacı, destekleyici veya sözleşmeli araştırma kuruluşunun elinde bulundurması gerekli olan temel belgeler ayrılmalıdır. Arşive gönderilecek malzemelerin Klinik Araştırmalarda Arşivleme İlkeleri Kılavuzu'nun 6.2., 6.3. ve 6.4. maddelerinde belirtildiği üzere arşiv kayıt formuna işlendikten sonra gönderiminin yapılması, destekleyici veya sözleşmeli araştırma kuruluşunun dosyalama ve arşivleme yöntemlerini ilgili mevzuata uygun bir standart çalışma yöntemi ile belirlemiş olması ve bünyesinde arşivleme sorumlusu bulundurması ve tüm arşiv kayıtlarını belirli bir yerde tutulması gerekmektedir.

Arşive gönderilen malzemenin yoklama, denetim veya diğer nedenlerle geri alınması gerekebileceğinden destekleyici veya sözleşmeli araştırma kuruluşu arşivden malzemenin nasıl geri alınacağına ait yöntemi belirlemiş olmalıdır. Destekleyici klinik araştırmaya ait belgelerin imhası için arşivleme süresinin bitiminde koordinatörü, idarî sorumluyu, sorumlu araştırmacıyı ve arşiv sorumlusunu yazılı olarak bilgilendirmelidir.

Araştırmanın yürütüldüğü kurumda veya destekleyici ya da sözleşmeli araştırma kuruluşunda arşiv için yeterli alanların mevcut olmaması durumunda, kurum veya kuruluş dışında bulunan ve Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından uygun bulunan yurt içindeki bir arşivleme firmasından destek alınabilir. Ancak, bu durum gerekçeleriyle birlikte Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'na sunulacak nakil için izin alınmalıdır (Klinik Araştırmalarda Arşivleme İlkeleri Kılavuzu).

Kaynaklar

Bebitoğlu B.T, İlbars H. Klinik Araştırmalarda Kişisel Veriler. Anatolian Clinic Journal of Medical Sciences, January 2020; Volume 25, Issue 1.

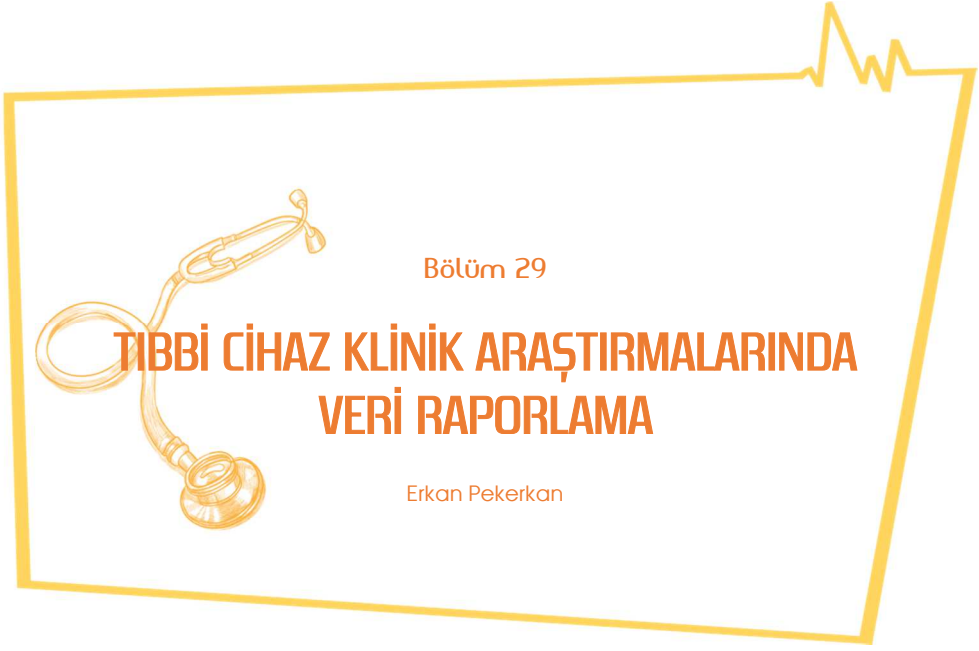
Beşeri Tıbbi Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik (27.05.2023 tarihli 32203 sayılı Resmi Gazete)

Hayran M., Hayran M. Sağlık Araştırmaları İçin Temel İstatistik. Üçüncü Basım, Haziran 2020. ISBN:978-605-62199-1-7.

İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu (Kasım 2015)

Klinik Araştırmalarda Arşivleme İlkeleri Kılavuzu (Kasım 2015)

Klinik Araştırmalarda Merkez Organizasyon Yönetimi Esaslarına İlişkin Kılavuz (Kasım 2015)
Kişisel Sağlık Verileri Hakkında Yönetmelik (21.06.2019 tarihli 30808 sayılı Resmi Gazete)
Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (07.04.2016 tarihli 29677 sayılı Resmi Gazete)
Tıbbi Cihaz Yönetmeliği (02.06.2021 tarihli 31499 sayılı Resmi Gazete)
<https://acikveri.ulakbim.gov.tr/acik-veri-acik-bilim/bolum-1-arastirma-verisi/1-1-arastirma-verisi-nedir/> (Son erişim tarihi: 21.09.2022)

Bölüm 29

TIBBİ CİHAZ KLİNİK ARAŞTIRMALARINDA VERİ RAPORLAMA

Erkan Pekerkan

Tüm tıbbi araştırmalarda olduğu gibi Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmalarında da amaç cihazın güvenli ve etkili (performansının yeterli) olduğunun klinik verilerle ortaya konmasıdır. Nitekim bu durum, ülkemiz de dâhil birçok ülkede yönetmeliklerle de hüküm altına alınmıştır (Hocaoğlu, Topuz, Özkan, & Suna, 2022). Dolayısıyla, “Veri Raporlamanın” ana hedefi, güvenlik ve etkinlikle ilgili sorulara cevap verilmesi ve bunlara bağlı olarak fayda/risk analizinin ortaya konmasıdır.

Kitabın bu bölümünün akışı şu şekilde olacaktır:

1. Tıbbi cihaz klinik araştırmaları veri raporlamasında bulunması, cevap verilmesi gereken maddeler genel hatlarıyla sıralanacak,
2. Daha sonra bu maddelerin detaylarına girilecek,
3. En sonda da, raporda dikkat edilmesi gereken noktalar, bulunmasında yarar sağlayacak bilgiler, öneriler kısaca paylaşılacaktır.

1. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları Veri Raporunun Ana Bileşenleri

Tıbbi cihaz klinik araştırma veri raporu (bundan sonra “araştırma raporu” olarak anılacaktır), bir tıbbi cihaz ile ilgili yapılan klinik çalışmanın sonuçlarını kayıt altına almak için hazırlanmaktadır. Araştırma raporu, tek bir cihazın araştırma bulgularını sunabileceği gibi eş-değer tıbbi cihazlarla yapılan klinik araştırmaların

D.9 Terimlerin ve tanımların kısaltmaları (Abbreviated terms and definitions)

D.10 Etik konular (Ethics)

D.11 Klinik araştırmanın araştırmacıları ve idari yapısı (Investigators and administrative structure of clinical investigation)

D.12 İmza sayfası (Signature page)

D.13 Raporun ekleri (Annexes to the report)

Kaynaklar

- Becker, K. (2022, Eylül 15). *Charting a Course in Medical Device Clinical Trials*. Medical Device and Diagnostic Industry: <https://www.mddionline.com/rd/charting-course-medical-device-clinical-trials> adresinden alınmıştır
- Emergo. (2022, Eylül 15). *What is a Clinical Evaluation Report*. Emergo by UL: <https://www.emergobyul.com/resources/ce-quick-answers> adresinden alınmıştır
- European Commission Medical Device Coordination Group. (2021, Nisan). Regulation (EU) 2017/745 – Questions & Answers regarding clinical investigation. Brüksel.
- European Medicines Agency. (2006). *Statistical Principles For Clinical Trials*. Londra, İngiltere.
- FDA. (2018, Şubat 21). *Acceptance of Clinical Data to Support Medical Device Applications and Submissions Frequently Asked Questions*. Rockville, Maryland.
- French National Authority for Health (HAS). (2021, Haziran 8). *Methodology for the clinical development of medical devices*. Cedex, Fransa.
- Hocaoğlu, A., Topuz, F., Özkan, G., & Suna, F. (2022). The Processes in Medical Device Clinical Investigations. *Eurasian Journal of Health Technology Assessment*, 6(1), 35-45.
- Massimo, P. (2022, Eylül 15). *Medical Device Regulation Annex XV*. Medical Device Regulation: <https://www.medical-device-regulation.eu/2019/08/14/annex-xv/> adresinden alınmıştır
- Medical Device Authority Ministry of Health Malaysia. (2017, Nisan). *Medical Device Guidance Document*. Selangor, Malezya.
- Premier Research. (2022, Ekim 1). *Considerations for the Design and Execution of Medical Device Trials*. Premier Research: <https://premier-research.com/blog-medical-devices-vs-drug-trials/> adresinden alınmıştır
- Statswork. (2022, Ekim 1). *Guidelines For Statistical Reporting On Clinical Trials Data*. Statswork: <https://statswork.com/blog/guidelines-for-statistical-reporting-on-clinical-trials-data/> adresinden alınmıştır
- Şenocak, M. Ş., & Günver, M. G. (2022). Güncel Klinik Araştırma Yaklaşımları. M. Ş. Şenocak, & M. G. Günver içinde, *Klinik Araştırma Yöntemlerinde Güncel Konular* (s. 25-52). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Tic.Ltd.Şti.

Bölüm 30

GİZLİLİK VE VERİ KORUMA

Ahmet Esad Berktaş

Giriş

Klinik araştırmalarda kalite ve güvenilirliğin sağlanması için kişisel verilerin işlenmesi kritik bir rol oynamaktadır. Gönüllülere ait kişisel veriler işlenmeksizin klinik araştırmaların yürütülmesi imkânı bulunmamaktadır, nitekim bilgilendirilmiş gönüllü olur formu başta olmak üzere pek çok süreçte birtakım kişisel verilerin işlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Gönüllülere ilişkin sağlık verilerini de içeren klinik veriler aracılığı ile klinik fayda, klinik performans ve klinik kanıt ortaya konulmakta; klinik değerlendirme yapılabilmektedir.

Diğer taraftan farklı ölkelerde olduğu gibi ölkemizde de özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerinin korunmasını isteme hakları Anayasa ile koruma altına alınmıştır. Anılan haklar gerek uluslararası hukukta ve gerek ölkemizde yürürlükte bulunan farklı düzenlemelerde yer alan hükümlerle korunmaktadır.

Gizlilik ve Veri Koruma bölümünde konuya ilişkin yasal düzenlemelerin tespiti yapılacak, konunun esasını teşkil eden 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda öngörülen hükümler ele alınacak ve bu hükümlerin tıbbi cihaz klinik araştırmalarındaki süreçlere olan etkileri örneklerle anlatılacak, Kanun'daki tanımlara, ilkelere, taraflara, veri işleme şartlarına ve yükümlölüklerle yer verilecektir.

Yasal Düzenlemeler

Tıbbi cihaz klinik araştırmaları kapsamında yürütölen kişisel veri işleme süreçlerinde dikkat edilmesi gereken hususların tespiti için hem kişisel verilerin korunmasına

EC	: Avrupa Birliği Konseyi
EDPB	: Avrupa Veri Koruma Kurulu
EDPS	: Avrupa Veri Koruma Denetçisi
EMA	: Avrupa İlaç Ajansı
EP	: Avrupa Parlamentosu
EUCROF	: Avrupa Sözleşmeli Araştırma Kuruluşları Federasyonu
Garante	: İtalyan Veri Koruma Otoritesi
GDPR	: Genel Veri Koruma Tüzüğü
IVDR	: İn Vitro Tanı Tıbbi Cihazlarına İlişkin Tüzük
KVK Kanunu	: 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu
KVK Kurumu	: Kişisel Verileri Koruma Kurumu
KVK Kurulu	: Kişisel Verileri Koruma Kurulu
MDR	: Tıbbi Cihaz Tüzüğü
NHS	: İngiliz Ulusal Sağlık Sistemi
RG	: Resmî Gazete
SaMD	: Tıbbi Cihaz Niteliğindeki Yazılım
TİTCK	: Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
WP29	: Madde 29 Veri Koruma Çalışma Grubu

Kaynaklar

1. Agencia Española de Medicamentos y Productos Sanitarios. (2018). Anexo VIIIIC – Instrucciones para la actualización del apartado Protección de datos personales en la hoja de información al sujeto (HIP/CI) en lo relativo al Reglamento (UE) no 2016/679 General de Protección de Datos. Elde edilme tarihi: 19 Eylül 2022, <https://www.aemps.gob.es/investigacionClinica/medicamentos/docs/anexo8c-Ins-AEMPSEC.pdf>
2. Article 29 Data Protection Working Party. (2010). Opinion 1/2010 on the concepts of “controller” and “processor”. Elde edilme tarihi: 12 Eylül 2022, https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2010/wp169_en.pdf
3. Centrale Commissie Mensgebonden Onderzoek. (2019). Clinical Study Site Agreement. Elde edilme tarihi: 19 Eylül 2022,
4. <https://www.ccmo.nl/binaries/ccmo/documenten/formulieren/2020/11/30/k3.-model-onderzoekscontract-clinical-trial-agreement-voor-onderzoeker-geïnitieerd-onderzoek-voor-gebruik-met-vgo/standaardonderzoeks dossier-k3-model-onderzoekscontract-onderzoeker-geïnitieerd-onderzoek-vgo.rtf>
5. Deutsche Gesellschaft für Medizinische Informatik, Biometrie und Epidemiologie e. V. (GDD) ve Gesellschaft für Datenschutz und Datensicherheit e. V. (GMDS). (2019). Datenschutz bei Klinischen Studien. Elde edilme tarihi: 18 Eylül 2022, https://gesundheitsdatenschutz.org/download/datenschutz_klin-studien.pdf

6. European Medical Agency. (2021). Joint controllership arrangement with regard to the Clinical Trials Information System (CTIS). Elde edilme tarihi: 22 Eylül 2022, https://www.ema.europa.eu/en/documents/other/joint-controllership-arrangement-regard-clinical-trials-information-system-ctis_en.pdf
7. European Medical Agency. (2022). Questions and Answers on the Joint Controllership Arrangement and data protection matters related to the use of the Clinical Trials Information System. Elde edilme tarihi: 23 Eylül 2022,
8. https://www.ema.europa.eu/en/documents/other/questions-answers-joint-controllership-arrangement-data-protection-matters-related-use-clinical_en.pdf
9. European Data Protection Board. (2020). Guidelines 05/2020 on consent under Regulation 2016/679. Erişim tarihi, 3 Ekim 2022, https://edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_guidelines_202005_consent_en.pdf
10. European Data Protection Board. (2021). EDPB Document on response to the request from the European Commission for clarifications on the consistent application of the GDPR, focusing on health research. Erişim tarihi, 3 Ekim 2022, https://edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_replyec_questionnaireresearch_final.pdf
11. European Data Protection Board. (2021). Guidelines 07/2020 on the concepts of controller and processor in the GDPR. Erişim tarihi, 13 Eylül 2022, https://edpb.europa.eu/system/files/2021-07/edpb_guidelines_202007_controllerprocessor_final_en.pdf
12. European Data Protection Supervisor. (2016). The EU GDPR as a clarion call for a new global digital gold standard. Elde edilme tarihi: 14 Eylül 2022, <https://edps.europa.eu/press-publications/press-news/blog/eu-gdpr-clarion-call-new-global-digital-gold-standard>
13. European CRO Federation. (2021). General Data Protection Regulation, Code of Conduct for Service Providers in Clinical Research. Elde edilme tarihi: 18 Eylül 2022, https://www.eucrof.eu/images/21_03_22_20210306_EUCROF_Code_-_Introduction_Note.pdf
14. Garante per la Protezione dei Dati Personali. (2008). Guidelines for Data Processing within the Framework of Clinical Drug Trials. Elde edilme tarihi: 15 Eylül 2022, <https://www.garanteprivacy.it/home/docweb/-/docweb-display/docweb/1671330>
15. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2018/10). “Özel Nitelikli Kişisel Verilerin İşlenmesinde Veri Sorumlularınca Alınması Gereken Yeterli Önlemler” ile ilgili Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 31/01/2018 tarihli ve 2018/10 sayılı kararı. Elde edilme tarihi: 2 Ekim 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4110/2018-10>
16. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2019/10). Kişisel Veri İhlali Bildirim Usul ve Esaslarına İlişkin Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 24/01/2019 tarihli ve 2019/10 sayılı karar özeti. Elde edilme tarihi: 30 Eylül 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/5362/Veri-Ihlali-Bildirimi>
17. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2019/316). “Bilimsel amaçlarla kayıt altına alınan bilimsel veri niteliğindeki kan, serum ve doku örneklerinin ihmal sonucu bozulması ve sonrasında imha edilmesi hakkındaki ihbar hakkında” Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 30/10/2019 tarihli ve 2019/316 sayılı karar özeti. Elde edilme tarihi: 28 Eylül 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6876/2019-316>
18. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2020/31). 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar. Elde edilme tarihi: 2 Ekim 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6722/6698-Sayili-Kisisel-Verilerin-Korunmasi-Kanunu-Hakkinda-Dogru-Bilinen-Yanlislar>

19. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2020/71). “İlgili kişiye ait kişisel verinin denetim faaliyeti kapsamında bir kamu kurumuna aktarılmasına ilişkin şikâyet hakkında” Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 30/01/2020 tarihli ve 2020/71 sayılı karar özeti. Elde edilme tarihi: 20 Eylül 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6874/2020-71>
20. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2020/196). “İlgili kişiye ait kişisel verinin denetim faaliyeti kapsamında bir kamu kurumuna aktarılmasına ilişkin şikâyet hakkında” Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 03/03/2020 tarihli ve 2020/196 sayılı karar özeti. Elde edilme tarihi: 23 Eylül 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6759/2020-196>
21. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2020/622). “18 yaşını doldurmamış ilgili kişiye ait sağlık raporunun imha edilmesine yönelik ilgili kişinin babası tarafından veri sorumlusuna başvurulması ve cevap alınmaması üzerine ilgili kişinin kendisi tarafından Kurumumuza şikâyetinde bulunulması hakkında” Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 11/08/2020 tarihli ve 2020/622 sayılı karar özeti. Elde edilme tarihi: 27 Eylül 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6816/2020-622>
22. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2020/934). Enerji sektöründe faaliyet gösteren veri sorumlusunun veri ihlali bildirimini hakkında” Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 08/12/2020 tarihli ve 2020/934 sayılı karar. Elde edilme tarihi: 1 Ekim 2022, <https://kvkk.gov.tr/Icerik/7035/2020-934>
23. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2021/389). “Bir sigorta şirketi tarafından hizmetin açık rıza şartına bağlanması hakkındaki ihbar” ile ilgili olarak Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 20/04/2021 tarihli ve 2021/389 sayılı karar özeti. Elde edilme tarihi: 25 Eylül 2022, <https://kvkk.gov.tr/Icerik/6967/2021-389>
24. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2021/1303). “Araç kiralama programları yazılımcısı ve satıcısı firmalar tarafından, ilgili kişilerin verilerinin işlenmesi ve bu verilerin araç kiralama firmaları arasında paylaşılmasını sağlayan bir kara liste programı oluşturulması hakkında” Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 23/12/2021 tarihli ve 2021/1303 sayılı karar özeti. Elde edilme tarihi: 18 Eylül 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6874/2020-71>
25. Kişisel Verileri Koruma Kurulu. (2021/1304). “İlgili kişiye ait kişisel verinin denetim faaliyeti kapsamında bir kamu kurumuna aktarılmasına ilişkin şikâyet hakkında” Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 23/12/2021 tarihli ve 2021/1304 sayılı karar özeti. Elde edilme tarihi: 21 Eylül 2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/01/20220120-10.pdf>
26. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. (2018). Açık Rıza. Elde edilme tarihi: 20 Eylül 2022, <https://kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/e3c6aa10-9de4-46f8-9b51-71bcf07c09b5.pdf>
27. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. (2018). Kişisel Veri Güvenliği Rehberi (Teknik ve İdari Tedbirler). Elde edilme tarihi: 30 Eylül 2022, https://www.kvkk.gov.tr/yayinlar/veri_guvenligi_rehberi.pdf
28. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. (2019). Aydınlatma Yükümlülüğünün Yerine Getirilmesi Rehberi. Elde edilme tarihi: 3 Ekim 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/5394/Aydinlatma-Yukumlulugunun-Yerine-Getirilmesi-Rehberi>
29. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. (2019). Kişisel Verileri Saklama ve İmha Politikası. Elde edilme tarihi: 28 Eylül 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/5386/KVKK-KISISEL-VERI-SAKLAMA-ve-IMHA-POLITIKASI>
30. Kişisel Verileri Koruma Kurumu. (2019). Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Hakkında Sıkça Sorulan Sorular. Elde edilme tarihi: 21 Eylül 2022, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/4196/Kisisel-Verilerin-Korunmasi-Kanunu-Hakkinda-Sikca-Sorulan-Sorular>

31. Medical Device Coordination Group. (2019). MDCG 2019-16 Rev.1 Guidance on Cybersecurity for medical devices. Elde edilme tarihi: 2 Ekim 2022, https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-01/md_cybersecurity_en.pdf
32. National Health Service. (2018). Controllers and personal data in health and care research. Elde edilme tarihi: 19 Eylöl 2022, <https://www.hra.nhs.uk/planning-and-improving-research/policies-standards-legislation/data-protection-and-information-governance/gdpr-guidance/what-law-says/data-controllers-and-personal-data-health-and-care-research-context/>
33. Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı. (2021). İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi. Elde edilme tarihi: 19 Ağustos 2022, <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf>
34. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Elde edilme tarihi: 18 Ağustos 2022, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlanı.pdf>

Bölüm 31

TIBBİ CİHAZ KLİNİK ARAŞTIRMALARINDA SÖZLEŞMELER

Elvan Sevi Bozoğlu - Berat Memiş

Giriş

Klinik araştırmalar Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından potansiyel ilaçların, tıbbi cihazların, diğer tanı/tedavi ürün ve yöntemlerinin kamunun kullanımına sunulması için bu ürün/yöntemlerin güvenliliğinin ve etkililiğinin bir dizi araştırma ile ispatlanması ve bilinen bir tedavi yönteminin/ürününün daha etkin kullanım şeklinin bulunması veya bu yöntem/ürünler hakkında daha fazla bilgi edinilmesi amacıyla gönüllü kişilerin katılımıyla gerçekleştirilen ve tıbbi bilgi elde etmeyi amaçlayan bilimsel çalışmalar olarak tanımlanmaktadır.

Son yarım asırlık sürede teknolojiye yaşanan gelişmelerle birlikte hastalıkların tedavisi ve bilinen bir tedavi yönteminin daha etkin kullanım şeklinin bulunması için klinik araştırma çalışmalarını hızlandırmıştır. Klinik araştırma çalışmalarının hızlanmasıyla bu alanda yapılan araştırma-geliştirme faaliyetleri artmış, bu faaliyetlerin artması da araştırma çalışmalarıyla ilgilenen firmaların araştırma-geliştirme faaliyetleri için bütçe ayırmasını ve var olan bütçelerini genişletmesini sağlamıştır. Yaygınlaşan klinik araştırma çalışmaları ve sonuçları bilimsel açıdan oldukça önemli katkılar yaratırken, bunun yanında maddi açıdan da önemli derecede gelir sağlamaya aracılık etmektedir. Bunun bir sonucu olarak da klinik araştırmalar her ne kadar Kuzey Amerika ve Avrupa gibi belirli bölgelerde daha aktif bir şekilde gerçekleşse de bu bölgeler dışındaki gelişmekte ölkelerde de klinik araştırma çalışmaları yapılmakta ve yaygınlaşması için ilgili paydaşlar tarafından gayret edilmektedir.

Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'nun Ek-10. maddesi, Türk Ceza Kanunu'nun 90. maddesi, Tıbbi Cihaz Yönetmeliği'nin 62. maddesi uyarınca klinik araştırmalar

Süre ve Sözleşmenin Fesih/Sona Erme Hâlleri

Bu kısımda klinik araştırma sözleşmesinin süresi ve fesih/sona erme hâlleri düzenlenmektedir. Klinik araştırma sözleşmesinin doğal olarak çalışma süresince yürürlükte olması gerekir. Ancak bazı durumlarda sözleşmeden beklenenden önce sona ermesi gündeme gelebilir. Çalışmanın erken sonlanması, araştırma merkezinin faaliyetlerini durdurması/kapanması, gönüllülerin sağlığı ve emniyeti açısından klinik araştırmanın sona ermesi gerekliliğinin ortaya çıkması, bir tarafın sözleşmedeki yükümlülüklerini esaslı şekilde ihlal etmesi gibi durumlar sözleşmenin beklenenden önce sona ermesinin sebeplerine örnek olarak gösterilebilir.

Genel

Bu kısımda klinik araştırma sözleşmesine ilişkin genel düzenlemelere yer verilmektedir. Burada anılan bazı maddeler ayrı bir başlık altında ayrı bir madde olarak da sözleşmede yer alabilir. Genel düzenlemeler mücbir sebep, devir ve temlik, haklardan feragat, tebligat ve bildirim, sözleşme değişikliklerinde usul, geçerli hukuk ve yetkili mahkeme, sözleşmeden kaynaklanan damga vergisi, sözleşmenin bütünlüğü ve üstünlüğü vb. olarak özetlenebilir. Sözleşmenin çift dille olması hâlinde, geçerli olan dil de bu kısımda düzenlenebilir. Burada her ne kadar tarafları koruyacak ortak düzenlemeler yer alsa da özellikli durumlarda bu maddeler gözden geçirilmeli ve gerekli değişiklikler karşılıklı mutabakat sağlanarak yapılmalıdır.

İmza

İmza bölümünde sözleşmenin tarafları sözleşmeyi imzalayarak sözleşmedeki hak ve yükümlülükleri kabul ettiklerine ilişkin iradelerini yazılı olarak yansıtır. Sözleşme sorumlu araştırmacının kendisi, sponsor ve araştırma merkezi adına da sözleşme konusunda imza yetkisini haiz yetkili kişiler tarafından imzalanmalıdır. Yetkili kişilerin tespit edilebilir olması adına tarafların imza sirkülerinin ve yetkilendirme ile ilgili sair belgelerin sözleşmenin bir eki olarak sözleşme ile birlikte arşivlenmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

1. Türk Borçlar Kanunu
2. Tıbbi Cihaz Yönetmeliği
3. Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları Yönetmeliği

Bölüm 32

TIBBİ CİHAZLARLA İLGİLİ DÜZENLEYİCİ TEMEL UNSURLAR

Fatih Topuz - Gökhan Özkan

Giriş ve Tarihsel Gelişim

Bilindiği üzere, Avrupa Birliği (AB) malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı olmak üzere dört serbestlik üzerine kurulu olan bir birliktir. Bu dört serbestlik üzerine kurulu olan yapı ise “Tek Pazar” veya “Ortak Pazar” olarak bilinir. Günümüzde Ortak Pazar, 27 Avrupa Birliği Üye Devleti, Avrupa Ekonomik Alanı (İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç) ve ikili anlaşmalar yoluyla İsviçre ve Türkiye’nin dâhil olduğu 600 milyondan fazla bir nüfusa sahip yaklaşık 16 trilyon dolarlık devasa bir pazarı ifade etmektedir.

Tıbbi cihazlar açısından Ortak Pazar kavramı malların serbest dolaşımı kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bölümde, AB’de Ortak Pazar ve Yeni Yaklaşım politikaları bağlamında tıbbi cihaz düzenlenmelerinin gelişimi, Türkiye’nin bu düzenlemelere uyumu ile bu düzenlemelerde klinik değerlendirme ve klinik araştırmaların yeri konularına değinilecektir.

Tarihsel olarak bakıldığında, 1980’lerin başlarında Dünyadaki durgunluk ve mali yükün paylaşımı konusundaki iç çekişmeler nedeniyle bir “Avrupa karamsarlığı” oluşmuş ancak ortaya konan politikalar ile birlikte 1984’ten sonra Topluluk ekonomisinin canlandırılması konusunda beklentiler artmıştır. Bu beklentilerin giderilmesi için ortaya konan yeni yaklaşım, AB’nin son 40 yılında özellikle malların serbest dolaşımına ilişkin politika ve mevzuat tekniklerini geliştirerek Ortak Pazarın bugünkü başarısını sağlamıştır.

Günümüze kadar, AB’nin ürünlere ilişkin mevzuatı dört ana aşamada gelişim kaydetmiştir:

7. Sponsor, bir klinik araştırmaı tamamladığında araştırmanın sona erdiğini 15 gün içerisinde TİTCK'ya bildirir. Bu bildirim aşağıdaki her durum için ayrı ayrı olarak yapılır:
 - a. Türkiye'de araştırmanın tamamlanması
 - b. Türkiye ve AB yesi lkelerde yrtlen araştırmalarda son ülkede araştırmanın tamamlanması
 - c. Türkiye, AB yesi ülkeler ve diğer üçüncü lkelerde yrtlen araştırmalarda global olarak araştırmanın tamamlanması
8. Sponsor, araştırmanın sonucundan bağımsız olarak (olumlu veya olumsuz) klinik araştırma raporunu ve raporun hedeflenen kullanıcının kolaylıkla anlayabileceği bir Şekilde oluşturulmuş özetini TİTCK'ya bildirir. Bu bildirim aşağıdaki zamanlamalara göre yapılır:
 - a. Araştırmanın sona ermesinden itibaren 1 yıl içerisinde
 - b. Araştırma erken sonlandırıldı ise 3 ay içerisinde
9. Klinik araştırma dokümantasyonu, söz konusu cihazın klinik araştırmasının sona ermesinden itibaren en az 10 yıllık ya da cihazın sonradan piyasaya arz edilmesi durumunda, en son cihaz piyasaya arz edildikten sonra en az 10 yıllık bir süre için muhafaza edilir. İmplant edilebilir cihazlar söz konusu olduğunda, bu süre en az 15 yıl olur.

Sonuç olarak, MDR tüm yönleri ile tıbbi cihaz alanında birçok gereklilik ve yenilikler getirmektedir. MDR'a uygun olarak cihazların piyasaya arzı için gerekli uygunluk değerlendirme prosedürlerinin yürütülmesi ve bu uygunluk değerlendirme prosedürlere esas gerekli planlama ve çalışmaların (rneğin; pre-klinik çalışma ve klinik araştırmaların yapılması, teknik dokümantasyon oluşturulması, klinik değerlendirme yapılması gibi) yapılmasına ilişkin sorumluluğun imalatılarda olduğu unutulmamalıdır. Bu aından MDR'ın iyi analiz edilmesi ve gerekli durumlarda bir boşluk (gap) analizi yapılması elzemdir. Ayrıca tüm bu analiz, planlama ve çalışmaların uzun zaman ve yoğun kaynak ihtiyaı gerektirdiği de göz önünde bulundurulmalıdır. İyi bir planlama ve analiz ile sistematik bir çalışma neticesinde imalatçıların MDR gerekliliklerini yerine getirerek cihazlarını piyasaya arz etmesi mümkündür.

Kaynaklar

- Avrupa Komisyonu. MEDDEV 2.7/1 Clinical evaluation: a guide for manufacturers and notified bodies under directives 93/42 and 90/385. <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/17522/attachments/1/translations/>. Erişim tarihi: 15 Eylül 2022.
- Avrupa Komisyonu. Medical Devices - Sector. https://health.ec.europa.eu/medical-devices-sector_en. Erişim tarihi: 15 Eylül 2022.
- ISO. (30 Temmuz 2020). ISO 14155:2020 - Clinical investigation of medical devices for human subjects - Good clinical practice. <https://www.iso.org/standard/71690.html>. Erişim tarihi: 2 Ekim 2022.

- TC Resmî Gazete. (2 Haziran 2021). Tıbbi Cihaz Yönetmeliği ve İn Vitro Tanı Amaçlı Tıbbi Cihaz Yönetmeliği. (Sayı: 31499 (mükerrer)) <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2021-06-02&mukerrer=1>. Erişim tarihi: 28 Eylül 2022.
- TC Resmî Gazete. (6 Eylül 2014). Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları Yönetmeliği. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140906-3.htm>. (Sayı: 29111), Erişim tarihi: 28 Eylül 2022.
- TC Ticaret Bakanlığı. Ticaret Bakanlığı Türkiye-AB Ortaklık İlişkileri. <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi>. Erişim tarihi: 7 Eylül 2022.
- Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu. Tıbbi Cihaz Onaylanmış Kuruluşlar ve Uygunluk Değerlendirme Faaliyetleri. <https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/tibbicihaz/tibbi-cihaz-onaylanmis-kuruluslar-ve-uygunluk-degerlendirme-faaliyetleri>. Erişim tarihi: 21 Eylül 2022.
- Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu - Tıbbi Cihaz Klinik Araştırmaları. <https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/tibbicihaz/tibbi-cihazda-klinik-arastirmalar>. Erişim tarihi: 2 Ekim 2022.

Türkiye'nin Zehirli Deniz Canlıları

-Tanıma, İlk Yardım ve Tedavi Yöntemleri-

Bülent Gözcelioğlu - Ayşe Sena Yumbul Kardeş

TÜRKİYE'NİN ZEHİRLİ DENİZ CANLILARI
Tanıma, İlk Yardım ve Tedavi Yöntemleri
Bülent Gözcelioğlu - Ayşe Sena Yumbul Kardaş

Yayın No.: 1738
ISBN: 978-625-398-791-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet
yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Erhan Bakır -erhan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk Bayraktar -mehtap@nobelyayin.com-
Kitaptaki deniz canlılarının çizimlerini yapan Onur Boyekin, BoyekingStudio'ya teşekkür ederiz.

Kütüphane Bilgi Kartı

Gözcelioğlu, Bülent., Yumbul Kardaş, Ayşe Sena.
Türkiye'nin Zehirli Deniz Canlıları -Tanıma, İlk Yardım ve Tedavi Yöntemleri- /
Bülent Gözcelioğlu - Ayşe Sena Yumbul Kardaş
1. Basım, VI + 144 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-398-791-6
1. Zehirli Deniz Canlıları 2. Zehirli Balıklar 3. İlk Yardım 4. Tedavi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Türkiye'nin Zehirli Deniz Canlıları	1	<i>Trachinus araneus</i>	42
<i>Dasyatis centroura</i>		Kum Trakonyası	
Dikenli Vatoz	2	<i>Trachinus draco</i>	44
<i>Dasyatis marmorata</i>		Trakonya	
Vatoz	4	<i>Trachinus radiatus</i>	46
<i>Dasyatis pastinaca</i>		Trakonya	
Rina Balığı, Dikenli Vatoz	6	<i>Uranoscopus scaber</i>	48
<i>Dasyatis tortenesei</i>		Gögebakan, Tiryaki Balığı, Kurbağa Balığı	
Vatoz	8	<i>Callionymus fasciatus</i>	50
<i>Himantura uarnak</i>		Şeritli Üzgün Balığı	
Tırpana Balığı, Uzun Kuyruklu Rina	10	<i>Callionymus lyra</i>	52
<i>Pteroplatytrygon violacea</i>		Üzgün Balığı	
Vatoz	12	<i>Callionymus maculatus</i>	54
<i>Gymnura altavela</i>		Benekli Üzgün Balığı	
Kazık Kuyruk	14	<i>Callionymus pusillus</i>	56
<i>Myliobatis aquila</i>		Yelken Yüzgeçli Üzgün Balığı	
Deniz Kartalı Balığı, Çuğuna	16	<i>Callionymus risso</i>	58
<i>Aetomylaeus bovinus</i>		Üzgün Balığı	
Deniz Kartalı Balığı, Çuğuna	18	<i>Synchiropus phaeotus</i>	60
<i>Rhinoptera marginata</i>		Üzgün Balığı	
Mandabaş Balığı, Çuğuna	20	<i>Siganus luridus</i>	62
<i>Taeniura grabata</i>		Esmer Sokar	
Tırpana Balığı, Yuvarlak Rina	22	<i>Siganus rivulatus</i>	64
<i>Mobula mobular</i>		Beyaz Sokar	
Manta	24	<i>Synanceia verrucosa</i>	66
<i>Chimaera monstrosa</i>		Taş Balığı	
Deniz Kedisi	26	<i>Pterois miles</i>	68
<i>Scorpaena elongata</i>		Aslan Balığı	
İskorpit	28	<i>Pterois voltans</i>	70
<i>Scorpaena lopei</i>		Aslan Balığı	
İskorpit	30	<i>Thunnus thynnus</i>	72
<i>Scorpaena maderensis</i>		Orkinos	
İskorpit	32	<i>Xiphias gladius</i>	74
<i>Scorpaena notata</i>		Kılıç Balığı	
İskorpit	34	<i>Ballistes capriscus</i>	76
<i>Scorpaena porcus</i>		Çütre Balığı	
İskorpit	36	<i>Lagocephalus lagocephalus</i>	78
<i>Scorpaena scrofa</i>		Mavi Balon Balığı	
İskorpit	38	<i>Lagocephalus sceleratus</i>	79
<i>Echichtthys vipera</i>		Gümüş Yanaklı Balon Balığı	
Varsam	40	<i>Lagocephalus spadiceus</i>	80
		Balon Balığı	

<i>Lagocephalus suezensis</i> Balon Balığı	82	<i>Aequorea forskalea</i> Denizanası	121
<i>Sphaeroides pachygaster</i> KütBaşlı Balon Balığı	84	<i>Aequorea pensilis</i> Denizanası	122
<i>Tylerius spinosissimus</i> Güce Balon Balığı	85	<i>Bolinopsis vitrea</i> Denizanası	123
<i>Torquigener flavimaculosus</i> Güce Balon Balığı	86	<i>Hermodice carunculata</i> Denizyılanı	125
<i>Plotosus lineatus</i> Gizgili Kedi Balığı	88	<i>Conus geographus</i> Koni Salyangozu	126
<i>Mola mola</i> Ay Balığı	90	<i>Diadema setosum</i> Uzun Dikenli Deniz Kestanesi	128
<i>Ranzania laevis</i> Uzun Pervane Balığı	92	Yaralayıcı Türler	131
<i>Macrorhynchia philippina</i> Filipin Hidroidi	93	<i>Köpelbalıkılan</i>	132
<i>Aequorea vitrina</i> Kristal Denizanası	94	<i>Sphyræna sp.</i> Barakuda	134
<i>Chrysaera hysocella</i> Pusulula Denizanası	96	<i>Muraena helena</i> Müren	136
<i>Aurelia aurita</i> Ay Denizanası	98		
<i>Carybdea marsupialis</i> Kutu Denizanası	100		
<i>Veella veella</i> Mor Yelkenli Denizanası	102		
<i>Neotutris pileata</i> Denizanası	103		
<i>Cotylophiza tuberculata</i> Mavi Denizanası	104		
<i>Drymonema dalmatinum</i> Denizanası	106		
<i>Olinthis phosphorica</i> Püsküllü Denizanası	108		
<i>Delagia noctiluca</i> Mor Sokar Denizanası	110		
<i>Rhizostoma pulmo</i> Deniz Ciğeri Denizanası	112		
<i>Cassiopea andromeda</i> Ters-düz Denizanası	114		
<i>Rhopilema nomadica</i> Göçmen Denizanası	116		
<i>Phyllorhiza punctata</i> Beyaz Noktalı Denizanası	118		
<i>Discomedusa lobata</i> Denizanası	119		
<i>Aequorea globosa</i> Yuvarlak Denizanası	120		

Kaynaklar

1. Aktaş Ş, Mirasoğlu B. Lionfishen venomation: clinical aspect and management. *J. Black Sea/Mediterranean Environment*. 2017, 23(1): 81-87.
2. Aktaş Ş., et al. Lionfish envenomation epidemiology, management and prevention. *Lionfish Invasion and its Management in the Mediterranean Sea*. 2018, 49: 70-87.
3. Alparslan M, Özalp HB, Doğu S. Poisonous Marine Organisms in Turkey and First Medical Aids. In: *Second International Symposium on Sustainable Development (ISSD[®] 10)*. June. 2010. p. 8-9.
4. Bayhan B, Kaya, Murat. An updated checklist of poisonous fishes of Turkish Aegean Sea. *Journal of Coastal Life Medicine*. 2015, 3(7): 579-581.
5. Bilecenoğlu M, Kaya M, Cihangir B, Çiçek E. An updated check list of the marine fishes of Turkey. *Turk J Zool*. 2014, 38: 901-29.
6. Bilecenoğlu M., et al. Traumatic finger amputation caused by *Lagocephalus sceleratus* (Gmelin, 1789) bite. *Journal of the Black Sea/Mediterranean Environment*, 2019, 25(3): 333-8.
7. Bozkurt S., et al. Çarpan balığı: Denizden uzakta deniz canlıları ile zehirlenme vakası. *Turkish Journal of Emergency Medicine*, 2012, 12(4): 182-184.
8. Brown TP. Diagnosis and management of injuries from dangerous marine life. *Medgenmed: Medscape general medicine*. 2005, 7(3): 5-5.
9. Byrkit BN., et al. Characterization of Prophylactic Antimicrobial Therapy Practices for Patients With Marine – Associated Injuries in the Emergency Department. *Journal of Pharmacy Practice*. 2023, 36(1):53-59.
10. Cegolon L., Heymann W.C., Lange J.H., Mastrangelo G. Jellyfish stings and their management: a review. *Marine Drug*. 2013,11(2): 523-550.
11. Ciguatera fish poisoning. Section Editors: Danzl DF, Michele M Burns, MD, MPH Uptodate. 2023. https://www.uptodate.com/contents/scombroid-histamine-poisoning?topic-Ref=2745&source=see_link
12. Clark RF., et al. Stingray envenomation: a retrospective review of clinical presentation and treatment in 119 cases. *The Journal of emergency medicine*, 2007, 33(1): 33-37.
13. Diaz JH. Emerging causes of superficial and invasiv einfections following marine injuries and exposures. *The Journal of the Louisiana State Medical Society*. 2014, 166(3): 103-109.
14. Dinçer Ü., et al. Çarpan balığı (trakonya) ile yaralanmaya bağlı kompleks bölgesel ağrı sendromu: Bir olgu nedeniyle. *Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Bilimleri Dergisi*, 2008, 11(1): 27-29.
15. Dinçer Ü, Çakar E, Zeki MK, Dursun H. Complex regional pain syndrome caused by *Trachinus draco* envenomation: a case report. *Turk J Phys Med Rehabil Sci* 2008,1: 7-29.
16. Duško W. The poisonous fishes of the Croatian Adriatic. Draga: Duško Wölfl; 1994 p. 51.
17. Ergüden D, Ayas D, Kabasakal H. Provoked Non-Fatal Attacks to Divers by Sandbar Shark, *Carcharhinus Plumbeus* (Carcharhiniformes: Carcharhinidae), Off Taşucu Coast (NE Mediterranean Sea, Turkey). In: *Annales: Series Historia Naturalis*. 2020, 30(1): 1-8.

18. Eryılmaz M, Durusu M., et al. Envenomation caused by weever fish. *Turkish Journal of Emergency Medicine*. 2006, 6(3): 142-5.
19. Eryılmaz M., et al. Envenomation caused by weever fish. *Turkish Journal of Emergency Medicine*. 2006, 6(3): 142-145.
20. Finkelstein R, Oren I. Soft tissue infections caused by marine bacterial pathogens: epidemiology, diagnosis, and management. *Current infectious disease reports*. 2011, 13(5): 470-477.
21. Fisher AA. Atlas of Aquatic Dermatology. 1978 American Cynamid Company.
22. Gücü AC, Güre F. Poisonous fishes encountered in Turkish waters of Mediterranean, venom apparatus and methods of treatment in case of poisoned. *Turk J Zool*; 1994,18: 25-35.
23. Gweta S, Spanier, E, Bentur Ye. Venomous fish injuries along the Israeli Mediterranean coast: scope and characterization. *The Israel Medical Association Journal*. 2008, 10.11: 783-788.
24. Hazardous Marine Creatures. U.S.Navy Diving Manual Revision 7. 2016 https://www.navsea.navy.mil/Portals/103/Documents/SUPSALV/Diving/US%20DIVING%20MANUAL_REV7.pdf?ver=2017-01-11-102354-393
25. Hazardous Marine Life Health& Diving Reference Series. Editor: Matias Nochetto. <https://dan.org/wp-content/uploads/2020/07/hmli-dan-dive-medical-reference.pdf>
26. Jellyfish stings. Section Editors: Danzl DF. Uptodate. 2023. <https://www.uptodate.com/contents/jellyfish-stings>
27. Kabasakal H, Gedikoğlu SÖ. Shark Attacks Against Humans and Boats in Turkey's Waters in the Twentieth Century/Attacchi Di Squali A Uomini E Barche in Acque Turche Nel Ventesimo Secolo. In: *Annales: Series HistoriaNaturalis*. 2015. p. 115.
28. Kızılkaya İ., Akyol O. Additional record of Spheroide spachygaster (Tetraodontidae) in the Aegean Sea (Fethiye, Turkey). *COMU Journal of Marine Science Fishies*. 2020 3(2): 136-139.
29. Marine envenomations from corals, sea urchins, fish, or stingrays. Section Editors: Danzl DF, Hendrickson RG. Uptodate. 2023. https://www.uptodate.com/contents/marine-envenomations-from-corals-sea-urchins-fish-or-stingrays?topicRef=2752&source=see_link
30. Mater S, Bayhan B, Atabey S. Scombroid fish Poisoning. *Ege Journal Fisheries and Aquatic Sciences*. 2001 18(1-2): 293-299.
31. Mater S, Bayhan B, Atabey Ş. Scombroid Balık Zehirlenmesi. *Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*. 2001, 18:(1), 293-299.
32. Montgomery L., Seys J., Mees J. To Pee, or Not to Pee: A Review on Envenomation and Treatment in European Jellyfish Species. *Marine Drugs*. 2016, 14(7):E127.
33. Overview of shellfish, pufferfish, and other marine toxin poisoning. Section Editors: Danzl DF, Michele M Burns, MD, MPH Uptodate. 2022. https://www.uptodate.com/contents/overview-of-shellfish-pufferfish-and-other-marine-toxin-poisoning?topicRef=6591&source=see_link
34. Özdemir L., et al. Kirpi Balığı Yedikten Sonra Gelişen Parestezi Olgusu. *Turk J Intensive Care*. 2021, 19: 144-147.
35. Öztürk Narin. Türkiye Denizlerinde Zehirli Denizaneları Ve Toksik Etkileri. *Aquatic Sciences and Engineering*. 2017, 32(3): 154-169.
36. Savini V., et al. Skin and soft tissue infections following marine injuries. *The Microbiology of Skin, Soft Tissue, Bone and Joint Infections*. 2017. (2), 93-103.

37. Scharf MJ. Cutaneous injuries and envenomations from fish, sharks and rays. *Dermatologic Therapy*. 2002, 15(1): 47-57.
38. Taymaz T. Skombroid balık zehirlenmesine ait üç olgu sunumu. *The Journal of Turkish Family Physician*. 2017, 8(1): 11-14.
39. Uysal İ, Turan C. Impacts and risk of venomous and sting marine alien species in Turkish marine waters. *Biharean Biologist*. 2020, 14(1): 41-8.
40. Yıldız T, Karakulak FS. Toxic effects of weever fishes among poisonous fishes along the coast of Turkey. *Aquatic Sciences and Engineering*. 2018, 33(1): 20-24.